

II. ULUSLARARASI
**KADIN VE HUKUK
SEMPOZYUMU**
CİLT-1

EDİTÖRLER:

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA

Av. Prof. Dr. Necdet BASA

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 381

*II. Uluslararası
Kadın ve Hukuk Sempozyumu (Cilt 1)*

ISBN: 978-605-7848-16-1
(Tk) 978-605-7848-15-4 (1.cilt)

© Türkiye Barolar Birliği
Aralık 2019, Ankara

Türkiye Barolar Birliği
Oğuzlar Mah. Barış Manço Cad.
Av. Özdemir Özok Sokağı No: 8

06520 Balgat - ANKARA
Tel: (312) 292 59 00 (pbx)
Faks: 312 286 55 65
www.barobirlik.org.tr
yayin@barobirlik.org.tr

Baskı
Şen Matbaa
(0312) 229 64 54 - 230 54 50
Özveren Sokağı 25/B
Demirtepe - Ankara
Sertifika No: 14251

II. ULUSLARARASI
**KADIN VE HUKUK
SEMPOZYUMU**
CİLT-1

EDİTÖRLER:

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA

Av. Prof. Dr. Necdet BASA

BİLİM DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Şebnem AKİPEK	TED Üniversitesi
Prof. Dr. Sevgi Gül AKYILMAZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir ARICI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. José BEGUELIN	University of Buenos Aires (UBA), Faculty of Law
Prof. Dr. Irina Dikovska	Kyiv National Taras Schevchenko University, Faculty of Law (Ukrayna)
Prof. Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ece GÖZTEPE	Bilkent Üniversitesi Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Emine TUNCAY KAPLAN	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Mithat KILIÇOĞLU	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Hans-Heiner KÜHNE	Trier University, Faculty of Law
Prof. Dr. Ayşe NUHOĞLU	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Selda Güneş PESHKE	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Maria Mercedes CURTO POLO	University of Salamanca, Faculty of Law
Prof. Tiago Vinicius ANDREDO DOS SANTOS	State University of Mato Grosso do Sul (UEMS)
Prof. Dr. Feriha Bilge TANRIBİLİR	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Gülriz UYGUR	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Süheyla Suzan ALICA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Huriye Reyhan DEMİRCİOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Dilşad KESKİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Dulce LOPES	Coimbra University (Portekiz)

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

Doç. Dr. Dilşat YILMAZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Devrim GÜNGÖR	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Aysel Günindi ERSÖZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Gamze Turan BAŞARA	Çankaya Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Şafak Parlak BÖRÜ	Ankara Üniversitesi
Dr. Lutz Peschke	Bilkent Üniversitesi
Dr. Omca ÖZDEMİR	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Lecturer Huaru Kang	International College, Zhengzhou University

Sempozyum Bilimsel Sekreteri

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Necdet BASA	Türkiye Barolar Birliği Başkan Başdanışmanı
Av. Sema AKSOY	Ankara Barosu
Doç. Dr. Abdülkerim YILDIRIM	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Arş. Gör. Dr. Omca ÖZDEMİR	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Arş. Gör. Dr. Zeynep BAHADIR	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Arş. Gör. Fatma Umay GENÇ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Arş. Gör. Damla AKKAYA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Arş. Gör. Ayça KAHRAMAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Arş. Gör. Nazlı ÇELİK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Arş. Gör. Elif BAYDEMİR	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi

1. GÜN

AÇILIŞ KONUŞMALARI

09:40 - 10:30

Sunuş

Av. Prof. Dr. Metin FEYZİOĞLU

Türkiye Barolar Birliği Başkanı

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA

Sempozyum Bilimsel Sekreteri,

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Yusuf TEKİN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörü

ARA

10:30 - 10:40

II. ULUSLARARASI
KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

1. GÜN

I. OTURUM

10:40 - 12:00

SALON-1

Oturum Başkanı: **Av. Filiz Saraç** TBB Yönetim Kurulu Üyesi

Prof. Dr. Feride Acar

İstanbul Sözleşmesine İlişkin GREVIO Türkiye Değerlendirme Raporu

Dr. Öğr. Üy. Ali Ersoy Kontacı

Kadına Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Devletin Pozitif Yükümlülükleri

Öğr. Gör. H.Sena Akkışla

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Çerçevesinde Geçici Maddi Yardım Hükümünün Değerlendirilmesi

Av. Ayşegül Dalkır Kahveci

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddeti Önlemedeki Rolü

SALON-2

Oturum Başkanı: **Av. Sabiha Tekin** TBB Genel Sekreteri

Prof. Dr. Gül Akyılmaz

Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri

Dr. Öğr. Üy. Bahar Öcal Apaydın - Arş. Gör.Volkan Maviş

Türkiyede Çocuk Yaşta Evliliklerin Önlenmesi: Hukuki Düzenlemeler Kız Çocuklarını Korumak Bakımından Ne Kadar Yeterli?

Öğr. Gör. Dr. Demet Aslı Caltekin

Feminizmin Lokalleşme Süreci

Av. Sema Kendirci Uğurman

Cumhuriyet ve Kadın Hareketi

SALON-3

Oturum Başkanı: **Av. Asüde Şenol** TBB Yönetim Kurulu Üyesi

Prof. Dr. Şebnem Akipek

Kişisel Durum Sicillerinde Kadının Evlenme ve Boşanma Hallerinde Durumu

Doç. Dr. Hayrunnisa Özdemir

Aile Konutu ve Kira Sözleşmeleri İlişkileri

Dr. Öğr. Üy. Selin Sert Sütçü

4721 sayılı TMK Hükümlerine Göre Aile Konutu Şerhi ve Kadının Aile Konutu Şerhi Düzenlemeleri Çerçevesinde Korunması Meselesi

Dr. Öğr. Üy. Gülşah Vardar Hamamcıoğlu

Yürürlükten Kaldırılması Gereken Bir Hüküm Olarak Olağanüstü Durumlarda ve Pek Önemli Bir Sebep Evlenmeye İzin Verilmesi (TMK m. 124/II)

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

I. OTURUM

10:40 - 12:00

SALON-4

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. H. Reyhan Demircioğlu** AHBVÜ Hukuk Fakóltesi Öğr. Üy.

Dr. Öğr. Üy. İzzet Mert Ertan

Sosyal Hakların Korunmasında Sine Qua Non Bir İlke: Kadınların Spesifik Hak Öznesi Olarak Tanınması

Dr.Öğr. Üy. Nezahat Demiray

Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Anayasa Yargısı

Av. Sümeyra Nur Yıldırım Girgin

Kadınlara Karşı Her Türölü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesine Başvuru Yolu

Arş. Gör. Duygu Özge Oğuz

Türkiye’de Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Politikaların Kadınlara Karşı Her Türölü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) Sistemi Kapsamında İncelenmesi

Öğle Yemeği Arası

12.00 - 13.15

II. OTURUM

13:15 - 14:30

SALON-1

Oturum Başkanı: **Av. Gültekin Uzunaliöğlu** TBB Yönetim Kurulu Üyesi

Sibel Kocatepe

Gender - Violence in the Digital Age: Regulatory and Legal Farework in Germany

Dr. Natalia Charalampidou

Fashion and Waste

Av. Meryem Alzad

Suriye Yasalarına Göre Kadın Hakları

Dr. Öğr. Üy. Yonca Altındal

Politikanın “Sus” Payının Özneleri Olarak Kadınlar

SALON-2

Oturum Başkanı: **Av. Ünsal Toker** TBB Başkan Yardımcısı

Dr. Hale Akdağ

Menstrüasyon ve Suç

Dr. Öğr. Üy. Özgür Küçüktaşdemir

Kadın Cinayetlerini (Femicide) Önlemede Zorlayıcı Tahakküm Kavramının Önemi ve Alınabilecek Hukuksal Tedbirler

Arş. Gör. Ezgi Çırak

Töre Saikiyle İşlenen Kasten Öldürme Suçuna İlişkin Yargıtay Kararlarındaki Değişim Üzerine Bir İnceleme

Duygu Merki Çoksezen

Fuhuş ve Genel Kadın

II. ULUSLARARASI
KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

II. OTURUM

13:15 - 14:30

SALON-3

Oturum Başkanı: **Av. Mehtap Tuzcu** *Kırşehir Baro Başkanı*

Dr. Öğr. Üy. Ahu Sumbas

Aile ve İş Yaşamının Uzlaştırılmasında Farklı Yaklaşımlar: Eşitlik, Farklılık ve Dönüştürme

Dr. Ebru Açık Turğüter- Arş Gör. Zeynep Müftüoğlu

"Kadının Ev İçi Emeğinin Görünmezliği" Sorununun Sosyolojik ve Hukuki Alt Yapısına Eleştirel Bir Yaklaşım

Arş. Gör. Tuğba Gücenmez

İşlevselci Yaklaşım Üzerinden Kadın Yoksulluğunun Değerlendirilmesi

Arş. Gör. Fikriye Ceren Sadioğlu

Evlilik Dışı Hayat Ortaklığı Sona Eren Kadının Mali Hakları

SALON-4

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Gül Akyılmaz** *AHBVÜ Hukuk Fakültesi Öğr. Üy.*

Doç. Dr. Işıl Fulya Orkunoğlu Şahin

Kadının İş Gücüne ve Ekonomik Kalkınmaya Katkısı

Arş. Gör. Nazlı Kübra Çelik

Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaşırılması: Vergi Suçları ?

Arş. Gör. Aylin Armağan- Jin. Op. Dr. Nurcan Armağan

Tampon Vergisi: Mali Feminizm Üzerine Bir İnceleme

Feride Mirişova

Kadınlar ve Aile İçi Kısıtlamalar

ARA

14.30 - 14.45

III. OTURUM

14:45 - 16:00

SALON-1

Oturum Başkanı: **Av. Sema Kendirci Uğurman** *Türk Kadınlar Birliği Genel Başkanı*

Dr. Öğr. Üy. Berat Lale Akkutay

Uluslararası İnsancıl Hukukta Kadınların Korunması

Arş. Gör. Dr. Lale Ayhan İzmirli

Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönlerine Dair Sözleşme Kapsamında Bebeğin Mutad Meskeni

Arş. Gör. Esra Tekin

İnsan Ticareti Mağduru Kadınların Türkiye'de İkameti

Arş. Gör. Sezin Vural

Köleleştirme ve İnsan Ticareti: Roma Statüsü Bağlamında Bir Değerlendirme

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

III. OTURUM

14:45 - 16:00

SALON-2

Oturum Başkanı: **Av. Hüseyin Özbek** TBB Başkan Yardımcısı

Doç. Dr. Özlem Tüzüner

Müftülerin Evlendirme Memurları Arasına Katılması Hakkında Güncel Hukukî Gelişmeler ve Öneriler

Dr. Öğr. Üy. Fatma Süzgül Şahin

Kutsal Mekânlar ve Kadın: Kadınlar Camide Hareketinin Düşündürdükleri

Arş. Gör. Nurhayat Özcan

Dişlayıcı Laiklikten Pasif Laikliğe: Anayasa Mahkemesi İçtihatları Işığında Çalışan Kadının Din ve Vicdan Özgürlüğü

Zeynep Sati Yalçın

Abdullah Oğuz Tarafından Sinemaya Aktarılan "Mutluluk" Filminde Kişisel Bir Töre Sorgulaması

SALON-3

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Kadir Arıcı** AHVBÜ Hukuk Fakültesi Öğr.Üy.

Arş. Gör. Dr. Mehtap Yücel Bodur

Çalışma Hayatında Dolaylı Cinsiyet Ayrımcılığı

Arş. Gör. Burçin Özdamar-Arş. Gör. Ayla Kaya

Cam Tavan Sendromunun Çalışma Hayatındaki Hiyerarşik Etkilerinin Eşitlik İlkesi Bağlamında Değerlendirilmesi

Öğr. Gör. Serdar Ünver

Roma Hukukunda ve Antik Roma Toplumunda Kadın

Av. Seray Karlav

Deniz İş Kanunu'nda Kadın: Gemi Adamı Tanımı ve Gemi Adamı Tanımının Kanuna Yansımaları

SALON-4

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Bilge Tanrıbilir** Çankaya Ü. Hukuk Fakültesi Dekanı

Dr. Öğr. Üy. Gülce Gümüşlü Tunçağıl

Aile İkamet İzni ve Kadın Eşin Durumu

Arş. Gör. Işıl S. Tekdoğan Bahçivancı

Taşıyıcı Anneliğin Milletlerarası Özel Hukuk Boyutu: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir İnceleme

Arş. Gör. Damla Akkaya

Birleşmiş Milletler Barış Operasyonlarında Kadının Yeri: Teori v. Uygulama

Arş. Gör. A. Ayça Kahraman

Uluslararası Ceza Mahkemesinin Cinsel ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Suçlara Yaklaşımı

ARA

16.00-16.15

II. ULUSLARARASI
KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

IV. OTURUM

16:15 - 17:30

SALON-1

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. İhsan Erdoğan** AHBVÜ Hukuk Fakültesi Öğr. Üy.

Dr. Öğr. Üy. Zafer Kahraman

Yoksulluk Nafakası Hakkındaki Güncel Meselelerin Kadın Hakları Bakımından Değerlendirilmesi

Dr. Ufuk Tekin

Cinsiyete Dayalı Ücret Ayrımcılığının Haksız Rekabet Hukuku Açısından İncelenmesi

Arş. Gör. Arzu Ahsen Medar

Karşılaştırmalı Hukuk Bakış Açısıyla Süresiz Yoksulluk Nafakasına İlişkin Çözüm Önerileri

Av. Bahar Ünlüer Öztürk

Kadın ve Evlilik Mal Rejimleri Uygulaması

SALON-2

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Dilşat KESKİN** AHBVÜ Hukuk Fakültesi Öğr. Üy.

Dr. Öğr. Üy. Başak Başoğlu Kapancı

İşyerinde Kadına Yönelik Psikolojik Taciz (Mobbing) İle Mücadelede Medeni Hukuk Kurallarının Rolü

Arş. Gör. Dr. Gülden Çamurcuoğlu

Pembe Taciz: Kadının Kadına Uyguladığı Mobbing

Av. Ozancan Belci

Ulusal Yargı Kararları Işığında İş Hukukunda Psikolojik Tacizin İspatına İlişkin İlkelerin Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üy. Ercan Geçgin

Genç Kadın Akademisyenlerin Maruz Kaldığı Sembolik Şiddet ve Mobbing Örüntüleri: Ankara Örneği

SALON-3

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Süheyla Suzan Gökalp Alica** AHBVÜ Hukuk Fakültesi Öğr. Üy.

Prof. Dr. M. Kemal Öktem-Doç. Dr. Uğur Sadioğlu

Yerel Yönetim ve Kadın Temsili Üzerine Bir İnceleme: 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri Örneği

Doç. Dr. Aysel Günindi Ersöz

Türkiye’de Kadın Dernekleri ve Siyasal Eşitlik Mücadelesi

Arş. Gör. Dr. Omca Özdemir

Siyasal Liberalizmin Kamusal-Özel Alan Ayrımı Karşısında Kadınların Demokratik Katılımı Sorunu

Arş. Gör. Merve Alçık

Kadının Siyasal Hayata Katılımının Kolaylaştırılması İçin Hukuki Bir Çözüm: Cinsiyet Kotası

II. ULUSLARARASI
KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

IV. OTURUM

16:15 - 17:30

SALON-4

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Erzan Erzurumluoğlu** *Çankaya Ü. Hukuk Fakóltesi Öğr. Üy.*

Doç. Dr. Ali İbrahim Akkutay

Uluslararası Hukukta İnsan Onurunun Korunması ve Kadın Hakları

Dr. Öğr. Üy. Zerrin Savaşan

*Uluslararası İklim Değişikliği Rejimi ve Türkiye Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Rolünü Yeniden Düşünmek
Kurban? Savaşçı? Lider?*

Dr. Öğr. Üy. Zeynep Karaer Güçlü

Modern Zaman Köleliği, Göç ve Ceza Hukuku Üzerine Düşünceler

Dr. Öğr. Üy. Pelin Karaaslan

Hukuk Cinsiyetçi Reklamlara Müdahale Etmeli Midir?

II. ULUSLARARASI
KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

2. GÜN

I. OTURUM

09:30 - 10:45

SALON-1

Oturum Başkanı: **Av. Sema Aksoy** Ankara Barosu Önceki Başkanı

Doç. Dr. Yaşar Salihpaşaoğlu

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Aile Hayatına Yüklediği Anlamın Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi

Av. Dr. Uluğ İlve Yücesoy

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Bağlamında Türkiye'deki Kadınların Şiddet Karşısındaki Konumu

Dr. Öğr. Üy. Dilara Ağaoglu Canay

Fahişelik: Esaret/Özgürlük Geriliminde Bir Kadınlık Hali (Bir Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerinden Değerlendirme)

Arş. Gör. Cemre Akyılmaz

Amerikan Anayasası'nda ve Federal Yüksek Mahkeme Kararlarında Kadın ve Erkek Eşitliği

SALON-2

Oturum Başkanı: **Av. Şakir Uzun** TBB Yönetim Kurulu Üyesi

Dr. Öğr. Üy. Levent Börü

Aile Arabuluculuğu Konusunda Güncel Gelişmeler

Arş. Gör. Dr. Zeynep Bahadır

Aile Arabuluculuğunu Bekleyen Usulî Sorunlar

Arş. Gör. Dr. Sümeyye Hilal Üçüncü

Geçmişten Bugüne Medenî Yargılama Hukukunda Kadının Statüsü

Arş. Gör. Hakan Hasırcı

İflasın Nafaka Alacaklarına Etkisi

SALON-3

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Gonca Bayraktar Durgun** AHBVÜ İİBF Dekanı

Doç. Dr. Aytac Abbasova

Azerbaycan Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkının 101. Yılı

Doç. Dr. Fidan Gasımova

Oğuz ve Kelt Eposlarında Antik Edebiyatta Kadının Yeri ("Kitab-i Dede Korkut", "Kuhilin" Eposları, Nizami Gencevi Yaratıcılığı Esasında)

Gumru Şehriyar

Edigey Destanında Kadın ve Kadın Hukuku

Dr. Öğr. Üy. Tahsin Kula

Toplumsal Gelişim ve Dönüşümde Kadının Yeri (Diyarbakır İçin Şair Sırrı Hanım ve Esmâ Ocak Örneği)

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

I. OTURUM

09:30 - 10:45

SALON-4

Oturum Başkanı: **Av. Sibel Suiçmez** Trabzon Baro Başkanı

Dr. Öğr. Üy. Mehmet Çelebi Can

Kadın Girişimci Sigortası

Dr. Öğr. Üy. Burçak Tatlı

Ticaret Hukuku Açısından Kadın Kooperatiflerinin Hak ve Yükümlülükleri

Öğr. Gör. Dr. Ahmet Fatih Özkan

Kadının Boşandığı Kocasının Soyadını Ticaret Unvanında Kullanmasının Boşanma Sonrası Kocasının Soyadını Taşımaya Etkisi

Arş. Gör. Dr. Esra Kaşak

Ailenin Korunması İhtiyacı Karşısında Ticari Hayatın Gereklere

ARA

10.45 - 11.00

II. OTURUM

11:00 - 12:15

SALON-1

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Ahmet Kılıçoğlu** Atılım Ün. Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Ayşe Dilşad Keskin

Tıp Bebek Tedavisinde Yanlış Embriyo Naklinin Soybağı Bakımından Hukuki Sonuçları

Dr. Öğr. Üy. Müge Ürem

Tasıyıcı Annelikte Soybağı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Konuya Yaklaşımı

Dr. Zehra Karakuş Işık

Defansif Tıp Örneği Olarak Sezaryen İle Doğum Ve Kadının Doğum Yöntemini Belirleme Hakkı

Av. İpek Güvenç

Evlilik Birliği İçinde Gebeliğin Sona Erdirilmesi

SALON-2

Oturum Başkanı: **Av. Hicran Kandemir** Sinop Baro Başkanı

Prof. Dr. Kadir Arıcı

Türk Hukukunda Kız Çocuklarının Sosyal Güvenliği

Prof. Dr. Emine Tuncay Kaplan

Kadın İşçilerin Çalışması Yasak İşler ile Çalışma Süresine İlişkin Yasak ve Sınırlamalar

Doç. Dr. A.Eda Manav Özdemir- Arş. Gör.Dr. Canan Erdoğan

İş Hukukunda Analığın Korunması

Dr. Öğr. Üy. Hatice Duygu Özer

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Verilen Tedbir Kararlarının İş Hukukuna Yansımaları

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

II. OTURUM

11:00 - 12:15

SALON-3

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Seldağ Güneş Peschke** *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğr. Üyesi*

Christina Velentza

Impact of Austerity To Gender Equality Policies in Greece: Legislation and Challenges

Gergana Kozarova

The Legal And Social Status of Women in Germany And Bulgaria - at Work, in Society and in The Family, Equality And Discrimination

Saleh Ahmed Alshadli

The Legal Contribution of Women in The Transitional Constitution in Libya

Khan Ali Nejat

Afganistan'da Kadınların Hukuki ve Siyasi Durumu

SALON-4

Oturum Başkanı: **Av. Bahar Gültekin Candemir** *Kocaeli Baro Başkanı*

Prof. Dr. Gonca Bayraktar Durgun - Dr. Öğr. Üy. Nuran Belet

Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde "Sığınmaevi" Sonrası Destek Mekanizmaları

Doç. Dr. Dilşat Yılmaz

Idare Hukuku Bakımından Şiddet Mağduru Kadının Barındırılması Süreci ve "Kadın Konukevleri"ne İlişkin Bazı Değerlendirmeler

Dr. Öğr. Üy. Murat Buğra Tahtalı

Türk Hukukunda İdari Kolluk Açısından Kadının Yaşam Hakkının Korunma Ödevi

Arş. Gör. Fatma Betül Damar Çitak

Sözlükler ve Dilde Cinsiyetçilik: Bir İdarî Davanın Düşündürdükleri

Öğle Yemeği Arası

12.15 - 13.30

III. OTURUM

13:30 - 14:45

SALON-1

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Kudret Güven** *Başkent Ü. Hukuk Fakültesi Öğr. Üy.*

Prof. Dr. Ahmet Kılıçoğlu

İsviçre Medeni Kanunu ile Karşılaştırmalı Olarak Türk Hukukunda Mal Rejimi

Doç. Dr. Adbülkerim Yıldırım

Aldatılan Eşin Üçüncü Kişiden Tazminat İsteyemeyeceğine Dair Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararının Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üy. Aysenur Şahin Caner

Destekten Yoksun Kalma Tazminatı Hesabında Kadın

Arş. Gör. Dr. Özkan Özyakışır

Yargıtay Kararları Işığında "Düğün Takıları"

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

III. OTURUM

13:30 - 14:45

SALON-2

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Ayşe Nuhoğlu** *Bahçeşehir Ü. Hukuk Fakóltesi Dekanı*

Prof. Dr. Seldağ Güneş Peschke

Hukuk Fakólterinde "Kadın ve Hukuk" dersinin Verilmesine İlişkin Uygulamalı Bir Çalışma

Prof. Paula Todini

Maternity and Children Care in Prison

Dr. Lutz Peschke

Internet Mothers: A Study of Blogging Women Between Acceptance and Rejection

İris Kristjansdottir

Gender-Based Approach To Crises And Conflicts

SALON-3

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Dilşat Yılmaz** *AHBVÜ Hukuk Fakóltesi Öğr. Üy.*

Doç. Dr. Ayhan Tekinsoy

Kamu Görevine Atanmada Kadın Erkek Eşitliğinden Pozitif Ayrımcılığa:

Düzenleyici Kurullarda Kadın Üyeler

Dr. Öğr. Üy. Seda Kalem

Toplumsal Cinsiyet ve Yargı: Türkiye'de Kadın Hakim Olmak

Öğr. Gör. Aslı Öztürk Terzi

Althusser'in İdeoloji Kuramı Çerçevesinden Kadın Kimliğini Düşünmek

Arş. Gör. H. Alperen Çıtak

Pantheon'da Bir Kadın: Simone Veil

SALON-4

Oturum Başkanı: **Av. Azade Ay** *Düzce Baro Başkanı*

Dr. Öğr. Üy. Mustafa Şahin

Evliliğin İdari Yoldan Sona Erdirilmesi

Dr. Öğr. Üy. Meliha Sermin Paksoy

Terk Sebebine Dayalı Boşanmada Yargıtay Tarafından Kadınlar Lehine Geliştirilen İctihat

Arş. Gör. Dr. Fahri Erdem Kaşak

Kadına Şiddetin Medeni Hukuk Alanında Doğurduğu Sonuçlar

Av. Yelda Yardımcı

Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminin Kadına Etkisi

ARA

14.45 - 15.00

II. ULUSLARARASI
KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

IV. OTURUM

15:00 - 16:15

SALON-1

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Gülriz Uygur** AÜHF Öğr. Üy.

Prof. Dr. Ayşe Nuhoğlu

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) ve Cinsel Suçlar

Doç. Dr. Süheyla Suzan Gökalp Alica

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin Denetim Mekanizması

Av. Nurcan Bingöltekin Taş

Kadının Adalete Erişimi

Stj. Av. Yağmur Şahin

Sözde "Namus" Kavramı: İstanbul Sözleşmesi İle Türk Ceza Kanunu Karşılaştırılması

Av. Ferhan Arslan

Yargı Mekanizmasına Karşılaşılan Sorunlar

SALON-2

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Ayhan Tekinsoy** AÜHF Öğr. Üyesi

Arş. Gör. Dr. Kamile Türkoğlu Üstün

Kadının Ev İçi Bakım Emeginin Azaltılması Kapsamında Kreş Hakkı

Arş. Gör. Özgem Tuğçe Gümüş Boyacı

Sağlık Hakkı ve Sosyal Devlet Anlayışı Kapsamında Kadın Cezaevlerinde Menstrüel Hijyen Ürünlerine Erişim

Arş. Gör. Elif Baydemir

"Engelli Kadın"ların Hakları

Arş. Gör. Hilal Albal

Kamu Hizmetlerinden Yararlanmada Cinsiyet Eşitliği

SALON-3

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Abdülkerim Yıldırım** AHBVÜ Hukuk Fakültesi Öğr. Üy.

Doç. Dr. Huriye Reyhan Demircioğlu

Velayetin İçerdiği Hak ve Yükümlülükler Çerçevesinde Boşanma Sonrası Ortak Velayetin İşlevselliği

Dr. Öğr. Üy. Şafak Parlak Börü

Ortak Velayet

Arş. Gör. Nagehan Çakır

Boşanma Sonrası Ortak Velayet Sorunu

Av. Zübeyde Aksay

Yargıtay Kararları Işığında Cinsiyet Temelli Ayrımcılık Tazminatı ve Eşitlik İlkesi

II. ULUSLARARASI
KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

IV. OTURUM

15:00 - 16:15

SALON-4

Oturum Başkanı: **Av. Prof. Dr. Necdet Basa** *TBB Başkan Başkanışmanı*

Prof. Dr. Şenol Altan- Dr. Öğr. Üy. Ayşe Ediz

Medyada Ele Alınan Kadına Yönelik Şiddet -Üniversite Öğrencileri İçin Bir Alan Çalışması

Prof. Dr. Murat Atan- Doç. Dr. Sibel Atan

Kadına Yönelik Şiddet Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Alan Araştırması

Prof. Dr. Aygün Attar

Cinsiyetler Arası Eşitsizliğin ve Kadına Yönelik Şiddetin (Mobbing) Yaşandığı Arenalara Bir Örnek: Üniversiteler

Doç. Dr. Kasım Tatlılıoğlu

Şiddet Gören Kadınlarda Görülen Muhtemel Travmalar: Bir Meta- Analiz Çalışma

Tuğşat Güzeloğlu

Zararlı Geleneksel Uygulamalar-Medyada Kadın İstismarı Teması-Medya İle "Öteki"Leştirelen Kadın

KAPANIŞ KONUŞMASI VE FOTOĞRAF ÇEKİMİ

17.00

İÇİNDEKİLER

AÇIŞ KONUŞMALARI

<i>Prof. Dr. Metin FEYZİOĞLU</i>	XXIX
<i>Doç. Dr. Süheyla Suzan ALICI</i>	XXXIV
<i>Prof. Dr. Yusuf TEKİN</i>	XXXVII

BİRİNCİ GÜN

➤ BİRİNCİ SALON BİRİNCİ OTURUM	1
6284 SAYILI AİLENİN KORUNMASI VE KADINA KARŞI ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE DAİR KANUN ÇERÇEVESİNDE GEÇİCİ MADDİ YARDIM HÜKMÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ	13
<i>Öğr.Gör.H.Sena AKKIŞLA</i>	
➤ BİRİNCİ SALON İKİNCİ OTURUM	43
POLİTİKANIN ‘SUS PAYI’NIN ÖZNELERİ OLARAK KADINLAR.....	67
<i>Dr. Öğretim Üyesi Yonca ALTINDAL</i>	
➤ BİRİNCİ SALON ÜÇÜNCÜ OTURUM	81
ULUSLARARASI ÇOCUK KAÇIRMANIN HUKUKİ YÖNLERİNE DAİR SÖZLEŞME KAPSAMINDA BEBEĞİN MUTAD MESKENİ.....	83
<i>Dr. Lâle AYHAN İZMİRLİ</i>	
➤ BİRİNCİ SALON DÖRDÜNCÜ OTURUM	115
<hr/>	
➤ İKİNCİ SALON BİRİNCİ OTURUM	145
OSMANLI HUKUKUNDA ÇOCUK EVLİLİKLERİ.....	149
<i>Prof. Dr. Gül Akyılmaz</i>	

TÜRKİYE'DE ÇOCUK YAŞTA EVLİLİKLERİ ÖNLEMEK: HUKUKİ DÜZENLEMELERİN KIZ ÇOCUKLARINI KORUMAK BAKIMINDAN YETERSİZLİĞİ.....	175
<i>Bahar Öcal Apaydın / Volkan Maviş</i>	
✚ İKİNCİ SALON İKİNCİ OTURUM	205
MENSTRÜASYON VE SUÇ.....	217
<i>Hale AKDAĞ</i>	
KADIN CİNAYETLERİNİ (FEMICIDE) ÖNLEMEDE ZORLAYICI TAHAKKÜM (COERCIVE CONTROL) KAVRAMININ ÖNEMİ VE ALINABİLECEK HUKUKSAL TEDBİRLER.....	231
<i>Özgür KÜÇÜKTAŞDEMİR</i>	
FUHUŞ VE GENEL KADIN.....	253
<i>Duygu MERKİ ÇOKSEZEN</i>	
✚ İKİNCİ SALON ÜÇÜNCÜ OTURUM.....	275
DIŞLAYICI LAİKLİKTE PASİF LAİKLİĞE: ANAYASA MAHKEMESİ İÇTİHATLARI IŞIĞINDA ÇALIŞAN KADININ DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ	279
<i>Arş. Gör. Nurhayat ÖZCAN</i>	
ABDULLAH OĞUZ TARAFINDAN SİNEMAYA AKTARILAN “MUTLULUK” FİLMİNDE KİŞİSEL BİR TÖRE SORGULAMASI.....	305
<i>Zeynep Sati Yalçın</i>	
✚ İKİNCİ SALON DÖRDÜNCÜ OTURUM.....	319
PEMBE TACİZ: KADININ KADINA UYGULADIĞI MOBBING.....	327
<i>Zeynep Sati Yalçın</i>	
GENÇ KADIN AKADEMİSYENLERİN MARUZ KALDIĞI SEMBOİK ŞİDDET VE MOBBİNG ÖRÜNTÜLERİ: ANKARA ÖRNEĞİ	349
<i>Ercan Geçgin</i>	

➤ ÜÇÜNCÜ SALON BİRİNCİ OTURUM	371
KİŞİSEL DURUM SİCİLLERİNDE KADININ EVLENME VE BOŞANMA HALLERİNDE DURUMU	373
<i>Prof. Dr. Şebnem Akipek Öcal</i>	
AİLE KONUTU VE KİRA SÖZLEŞMELERİ İLİŞKİLERİ	387
<i>Doç. Dr. Hayrunnisa ÖZDEMİR</i>	
4721 SAYILI TÜRK MEDENİ KANUNUNA GÖRE AİLE KONUTU ŞERHİ VE KADININ AİLE KONUTU ŞERHİ DÜZENLEMELERİ ÇERÇEVESİNDE KORUNMASI MESELESİ	407
<i>Dr. Öğ. Üyesi Selin SERT SÜTÇÜ</i>	
➤ ÜÇÜNCÜ SALON İKİNCİ OTURUM.....	433
AİLE VE İŞ YAŞAMININ UZLAŞTIRILMASINADA FARKLI YAKLAŞIMLAR: EŞİTLİK, FARKLILIK VE DÖNÜŞÜM ...	437
<i>Doktoralı Öğretim Üyesi Ahu SUMBAS</i>	
“KADININ EV İÇİ EMEĞİNİN GÖRÜNMEZLİĞİ” SORUNU: SOSYOLOJİK VE HUKUKİ ALT YAPIYA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM VE KAMU HARCAMALARI PERSPEKTİFİNDEN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	451
<i>Zeynep Müftüoğlu - Ebru Açık Turğuter</i>	
İŞLEVSELÇİ YAKLAŞIM ÜZERİNDEN KADIN YOKSULLUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ	471
<i>Tuğba GÜCENMEZ</i>	
EVLİLİK DIŞI HAYAT ORTAKLIĞI SONA EREN KADININ MALİ HAKLARI.....	493
<i>Arş. Gör. Fikriye Ceren Sadioğlu</i>	
➤ ÜÇÜNCÜ SALON ÜÇÜNCÜ OTURUM	515
ÇALIŞMA HAYATINDA DOLAYLI CİNSİYET AYRIMCILIĞI.....	517
<i>Dr. Mehtap Yücel Bodur</i>	
DENİZ İŞ KANUNU'NDA KADIN: GEMİ ADAMI TANIMI VE GEMİ ADAMI TANIMININ KANUNA YANSIMALARI.....	545
<i>Av. Seray Karlav</i>	

➤ ÜÇÜNCÜ SALON DÖRDÜNCÜ OTURUM.....	563
YEREL YÖNETİM VE KADIN TEMSİLİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: 31 MART 2019 MAHALLİ İDARELER GENEL SEÇİMLERİ ÖRNEĞİ.....	565
<i>M. Kemal Öktem & Uğur Sadioğlu</i>	
TÜRKİYE'DE KADIN DERNEKLERİNİN SİYASAL EŞİTLİK MÜCADELESİ.....	593
<i>Doç. Dr. Aysel Günindi Ersöz</i>	
SİYASAL LİBERALİZMİN KAMUSAL-ÖZEL AYRIMI KARŞISINDA KADINLARIN DEMOKRATİK KATILIMI SORUNU	609
<i>Omca Özdemir</i>	
KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMININ KOLAYLAŞTIRILMASI İÇİN HUKUKİ BİR ÇÖZÜM: CİNSİYET KOTASI.....	627
<i>Arş. Gör. Merve Alçık</i>	
<hr/>	
➤ DÖRDÜNCÜ SALON BİRİNCİ OTURUM	649
➤ DÖRDÜNCÜ SALON İKİNCİ OTURUM.....	681
KADININ İŞ GÜCÜNE VE EKONOMİK KALKINMAYA KATKISI	683
<i>Doç. Dr. Işıl Fulya ORKUNOĞLU ŞAHİN</i>	
TAMPON VERGİSİ: MALİ FEMİNİZM ÜZERİNE BİR İNCELEME	705
<i>Aylin Armağan - Nurcan Armağan</i>	
➤ DÖRDÜNCÜ SALON ÜÇÜNCÜ OTURUM.....	729
AİLE İKAMET İZİNİ VE KADIN EŞİN DURUMU	731
<i>Dr. Öğr. Üyesi Gülce GÜMÜŞLÜ TUNÇAĞIL</i>	
TAŞIYICI ANNELİĞİN MİLLETLERARASI ÖZEL HUKUK BOYUTU: AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME	747
<i>Arş. Gör. Işıl S. Tekdoğan Bahçivancı</i>	
➤ DÖRDÜNCÜ SALON DÖRDÜNCÜ OTURUM.....	779

İKİNCİ GÜN

➤ BİRİNCİ SALON BİRİNCİ OTURUM	797
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN AİLE HAYATINA YÜKLEDİĞİ ANLAMIN TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	799
<i>Doç.Dr.Yaşar SALİHPAŞAOĞLU</i>	
AMERİKAN ANAYASASI'NDA VE FEDERAL YÜKSEK MAHKEME KARARLARINDA KADIN VE ERKEK EŞİTLİĞİ.....	819
<i>Cemre Akylmaz</i>	
➤ BİRİNCİ SALON İKİNCİ OTURUM.....	845
TÜP BEBEK TEDAVİSİNDE YANLIŞ EMBRİYO NAKLİNİN SOYBAĞI HUKUKU BAKIMINDAN SONUÇLARI	847
<i>Doç. Dr. A. Dilşad KESKİN</i>	
EVLİLİK BİRLİĞİ İÇİNDE GEBELİĞİN SONA ERDİRİLMESİ.....	887
<i>Av. İpek GÜVENÇ</i>	
➤ BİRİNCİ SALON ÜÇÜNCÜ OTURUM	903
DESTEKTEN YOKSUN KALMA TAZMİNATI HESABINDA KADIN.....	919
<i>Dr. Öğretim Üyesi Ayşenur ŞAHİN CANER</i>	
YARGITAY KARARLARI IŞIĞINDA "DÜĞÜN TAKILARI"	967
<i>Dr. Özkan ÖZYAKIŞIR</i>	
➤ BİRİNCİ SALON DÖRDÜNCÜ OTURUM	985
İSTANBUL SÖZLEŞMESİ VE CİNSEL SUÇLAR.....	987
<i>Prof. Dr. Ayşe Nuhoğlu</i>	
SÖZDE "NAMUS" KAVRAMI: İSTANBUL SÖZLEŞMESİ İLE TÜRK CEZA KANUNU KARŞILAŞTIRILMASI.....	1001
<i>Yağmur Şahin</i>	

II. ULUSLARARASI
KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

➤ İKİNCİ SALON BİRİNCİ OTURUM.....	1041
AİLE ARABULUCULUĞU KONUSUNDA GÜNCEL GELİŞMELER	1043
<i>Levent BÖRÜ</i>	
AİLE ARABULUCULUĞUNU BEKLEYEN USÛLÎ SORUNLAR.....	1063
<i>Dr. Zeynep Bahadır</i>	
➤ İKİNCİ SALON İKİNCİ OTURUM	1103
KADIN İŞÇİLERİN ÇALIŞMASI YASAK İŞLER İLE ÇALIŞMA SÜRESİNE İLİŞKİN YASAK VE SINIRLAMALAR.....	1127
<i>Prof. Dr. E. Tuncay KAPLAN</i>	
➤ İKİNCİ SALON ÜÇÜNCÜ OTURUM.....	1189
➤ İKİNCİ SALON DÖRDÜNCÜ OTURUM	1231
SAĞLIK HAKKI VE SOSYAL DEVLET ANLAYIŞI KAPSAMINDA KADIN CEZAEVLERİNDE MENSTRÜEL HİJYEN ÜRÜNLERİNE ERİŞİM.....	1239
<i>Özgem Tuğçe GÜMÜŞ BOYACI</i>	
“ENGELLİ KADIN”LARIN HAKLARI	1257
<i>Elif Baydemir</i>	
➤ ÜÇÜNCÜ SALON BİRİNCİ OTURUM	1283
TOPLUMSAL GELİŞİM VE DÖNÜŞÜMDE KADININ YERİ.....	1285
<i>Sebe kraliçesi Belkis</i>	
KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ’NİN DENETİM MEKANİZMASI.....	1317
<i>Doç. Dr. Süheyla Suzan Gökalp Alıca</i>	

➤ ÜÇÜNCÜ SALON İKİNCİ OTURUM..... 1339

The legal and social status of women in Germany and Bulgaria - at work, in society and in the family. Equality and Discrimination..... 1351
Gergana Kozarova LL.M., M.E.S. (Hamburg)

➤ ÜÇÜNCÜ SALON ÜÇÜNCÜ OTURUM 1389

KAMU GÖREVİNE ATANMADA KADIN ERKEK EŞİTLİĞİNDEN POZİTİF AYRIMCILIĞA: DÜZENLEYİCİ KURULLARDA KADIN ÜYELER 1399
Doç. Dr. M. Ayhan Tekinsoy

PANTHÉON'DA BİR KADIN: SIMONE VEIL 1417
Arş. Gör. H. Alperen ÇITAK

➤ ÜÇÜNCÜ SALON DÖRDÜNCÜ OTURUM..... 1439

VELAYETİN İÇERDİĞİ HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLER BAKIMINDAN BOŞANMA SONRASI ORTAK VELAYETİN İŞLEVSELLİĞİ 1449
Doç. Dr. Huriye Reyhan DEMİRCİOĞLU

➤ DÖRDÜNCÜ SALON BİRİNCİ OTURUM 1477

KADIN GİRİŞİMCİ SİGORTASI..... 1481
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Çelebi CAN

TİCARET HUKUKU AÇISINDAN KADIN KOOPERATİFLERİNİN HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ.. 1495
Dr. Öğr. Üyesi Burçak TATLI

KADININ BOŞANDIĞI KOCASININ SOYADINI TİCARET UNVANINDA KULLANMASININ BOŞANMA SONRASI KOCASININ SOYADINI TAŞIMASINA ETKİSİ..... 1511
Dr. Ahmet Fatih ÖZKAN

AİLENİN KORUNMASI İHTİYACI KARŞISINDA TİCARİ HAYATIN GEREKLERİ..... 1535
Esra KAŞAK

➤ DÖRDÜNCÜ SALON İKİNCİ OTURUM.....	1549
İDARE HUKUKU BAKIMINDAN ŞİDDET MAĞDURU KADININ BARINDIRILMASI SÜRECİ VE “KADIN KONUKEVLERİ”NE İLİŞKİN BAZI DEĞERLENDİRMELER.....	1553
<i>Dilşat YILMAZ</i>	
➤ DÖRDÜNCÜ SALON ÜÇÜNCÜ OTURUM.....	1609
EVLİLİĞİN İDARİ YOLDAN SONA ERDİRİLMESİ	1613
<i>Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Şahin</i>	
TERK SEBEBİ İLE BOŞANMADA YARGITAY TARAFINDAN KADINLAR LEHİNE GELİŞTİRİLEN İÇTİHAT.....	1625
<i>Dr. Öğr. Üy. Meliha Sermin Paksoy</i>	
KADINA ŞİDDETİN MEDENÎ HUKUK ALANINDA DOĞURDUĞU SONUÇLAR	1641
<i>Fahri Erdem Kaşak</i>	
ŞİDDETE MARUZ KALAN KADINLARDA GÖRÜLEN MUHTEMEL TRAVMALAR: BİR META-ANALİZ ÇALIŞMA	1665
<i>Kasım TATLILIOĞLU, Nuri DEMİREL, İsmail KÜÇÜKKÖSE</i>	
➤ DÖRDÜNCÜ SALON DÖRDÜNCÜ OTURUM.....	1689
MEDYADA ELE ALINAN KADINA YÖNELİK ŞİDDET ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ İÇİN BİR ALAN ÇALIŞMASI	1691
<i>Ayşe EDİZ, Şenol ALTAN</i>	
KADINA YÖNELİK ŞİDDET ALGISI: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜERİNE ALAN ARAŞTIRMASI.....	1711
<i>Prof. Dr. Murat Atan - Doç. Dr. Sibel Atan</i>	
MEDYA İLE “ÖTEKİ”LEŞTİRELEN KADIN	1743
<i>Tuğsat GÜZELOĞLU</i>	

AÇIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Metin FEYZIOĞLU (Türkiye Barolar Birliği Başkanı)- Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nin çok değerli rektörü, çok değerli akademisyenler, Türkiye Barolar Birliğinin kurullarının üyeleri, meslektaşlarım biraz sonra birbirinden değerli tebliğler sunacak olan bilim insanları uzmanlar, çok değerli öğrenci arkadaşlarım, İstanbul'dan gelen bir grubumuz var orada. Berna Örnek ve arkadaşları, basın mensupları; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Bu bizim daha önce adı Gazi Üniversitesi olan, şimdi Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi ile çok sevgili değerli üniversitemizle bu anlamda yaptığımız ikinci uluslararası sempozyum, kadın ve hukuk konusunda.

Gazi Üniversitesiyle yapmaktan büyük bir onur duyuyorduk mutluyduk. Gazi Üniversitesinden aldığı birikimle yoluna devam eden Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesiyle yapmak da bizim için aynı şekilde bir gurur. Çünkü bu üniversitenin adını aldığı Hacı Bayram Veli, merkeze insan sevgisini koymuş, insanı en önemli değer olarak bilmiş, eşrefi mahlukat dediği insandan yola çıkarak yaratanın büyüklüğünü anlatmış bir büyük alim ve filozoftur. Nitekim Anadolu'nun kadim geleneği olan ataerkillik değil anaerkilliğin İslamiyet'in kabulünden sonra insani değerlerle yoğrularak gelişmesini sağlayan büyük isimlerden biridir. O yüzden isminin de bu şekilde yaşıatılıyor olmasından ben memnunum.

Gönül isterdi ki Gazi bölünmese ayrı bir üniversite kurulsa, onu destekleseydik, ama böyleymiş takdir. Biz Hacı Bayram Veli Üniversitesiyle her konuda bundan böyle işbirliği yapmaya hazır olduğumuzu çok sevgili rektörümüzün huzurunda bir kez daha tekrarlamak istiyorum. Burada bulunmanız da bizi gerçekten hem mutlu etti, hem gururlandırdı. Hoş geldiniz efendim bir kez daha.

Ben bu salona baktığım zaman ki, biraz sonra daha da dola-
cak taşacak buralar, çok özel bir sempozyum çalışması yapaca-
ğız geçen seneki gibi. Aynı anda dört salonda iki gün boyunca
birbirinden faydalı güzel tebliğler sunulacak. Şimdi bazıları
derler ki, konuşuyorsunuz konuşuyorsunuz gidiyorsunuz.
Bence bizim sorunumuz konuşmamak, bence bizim sorunu-
muz az çalışmak, bence bizim sorunumuz bilgiyi az üretmek,
ürettiğimizi de az paylaşmak. Bilgi sahibi olmadan her konu-
yu bilmeye kalkışmak. O yüzden burada bilgileneceğiz ki, o
bilgiyle görevimizi layıkıyla yapacağız. Kendine aydın diyen
insanların üzerinde bu milletin, bu devletin yüklediği aydın
sorumluluğu vardır.

Bu büyük sempozyumda varlıklarıyla gurur duyduğum,
ama sayılarının azlığıyla üzüldüğüm kadın baro başkanları-
mız da... Biri burada çok sevgili başkanım Kırşehir Başkanımız
teşrif ettiler. Onlar da oturum başkanlıkları yapacaklar, yöne-
tim kurulu üyelerimiz oturum başkanlıkları yapacaklar. Fakat
her meslekte açıkçası baktığımda, kadınların yükselmesiyle
kadınların mesleklerinde zirvelere çıkmasıyla ilgili bir cam
tavan bulunduğunu görüyorum. Baktığınızda orada öyle bir
engel yok, ama biliyoruz ki kadınlar en az erkekler kadar zeki,
biliyoruz ki kadınlar en az erkekler kadar çalışkan, biliyoruz
ki kadınların empati güçleri duygusal zekâları en az erkekler
kadar demeyeceğim erkeklerden çok daha fazla. Kadınlardaki
bu özelliklerin bir kısmına sahip olan erkekler zaten başarılı
oluyor dikkat edin. Yani duygusal zekâsı kadına biraz yakınsa
başarılı oluyor. Hangi erkek başarılıysa, kadındaki o özellikler-
den birazını alabilmiştir. O zaman bu ülkenin kadınları, sadece
bu ülkenin değil, gelişmiş pek çok toplumun kadınları neden

alanlarında yükselirken o görünmez tavanlara çarpıyor? Bir cam tavan var. İşte bu cam tavanı tuzla buz etmemiz lazım. Cam tavanın dışında bazı zincirler de var. O zincirleri de kırıp atmamız lazım.

Bakın, biz burada hepimiz çözüme odaklıyız. Çözüm bulacağız, bunları hayata da geçireceğiz, hep birlikte geçireceğiz. Kavga etmeyi biliriz, ama hepsi söylüyorum sıkılı yumrukla el sıkışılmaz. Kavga edileceği zaman edilir, ancak hiç kuşkusuz hedef eğer Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyinin de üzerine çıkartmaksa, bir toplumun yarısı yere zincirlerle bağlı iken o toplumun kanatlanıp zirvelere tırmanmasını bekleyemeyiz. Demek ki o zincirleri de kırmamız lazım.

Söylemleri değiştirmemiz lazım, eylemleri değiştirmemiz lazım, erkek egemen şiddet dilini yok etmemiz lazım. Siyasette yükselen ya da iş dünyasında yükselen kadınların erkek gibi olma zorunluluğunu kaldırıp, kadın gibi yükselmelerini sağlayacak ortamı oluşturmamız lazım. Bir kadının o cam duvarı kırmasının erkek gibi olmasına bağlanması ne kadar acıdır. Oysa kadın olarak geldiğinde, kadın olarak yönettiğinde katabileceği değer o kadar yüksektir ki.

Bu buluşma, artık yeter diyenlerin ve bu sesi dalga dalga yayacak olanların buluşmasıdır. Artık yeter! Cinsel istismara yeter, cinsiyet ayrımcılığına yeter, kadına karşı şiddete yeter, yeter yeter yeter! Ve bunları özendiren konuşmalara da yeter, hepsine yeter. Biz artık eğitim haklarından eşit olarak yararlanan, geleceğe güvenle bakan, yaşama sevinciyle dolu çocuklar görmek istiyoruz, kız-erkek. Erkek çocuklarımızın gözleri paylaşmanın, dayanışmanın karşı cinsten üstün değil, eşit olmanın verdiği mutlulukla parlamalı. Üstün olmanın mutluluk değil, bir kompleks olduğunu çocukken anlamalı erkek de kız çocuğu da.

Evlerde sevgi hâkim olmalı. Otel kısmımızda belki gördünüz, iki grup var; bir tarafta şiddet haberleri ve fotoğrafları, öbür tarafta da sevginin içimizi sınımsıcak yapan görüntüleri. Seven insan, dünyayı seven insan, bu dünyaya ilişkin her şeyi

seven insan, canlıyı seven insan, kendini seven insan topluma faydalı insandır, sevmeyen insandan sevgiyi anlamamış insandan maalesef fayda gelmez. Ben o zaman çocuklarıma - çocuklarım dediğim öğrencilerime - bana sorduklarında Cumhur Hocam "nasıl iyi hukukçu oluruz?" diye sorarlar. Derim ki, hukuk kitabı dışında kitap okuyamayandan iyi hukukçu olmaz. Hukuk dışında iş yapmayandan, faaliyet göstermeyenden, hukuk dışında kendini geliştirmeyenden hukukçu filan olmaz. Sadece hukuk çalışandan sadece hukuk teknisyeni olur, ama toplumu geliştirecek olanlar aşık olanlardır, aşık olun derim. Yaratana aşık olun, bir kuşa aşık olun, bir canlıya aşık olun, doğaya aşık olun, aşık olun. Aşık olun ki, sevginin güzelliğiyle kendi yüreğinizi de hep güzel tutun.

Bu önemli sempozyumda yasalarda eksikler varsa bunları ortaya koyacağız. Yalnız benim kanaatim, bilmem kıymetli katılımcılar günün sonunda nereye varırlar, ama benim kanaatim yasalardan mucize beklememek yönündedir. En güzel yasaları yapsanız, erkeğin kadınla eşit olduğunu içine sindirememiş uygulamacıdan doğru uygulama çıkmaz. En harika yasayı yapsanız, o yasadan özgürlükçü bir uygulama türemez. O sebeple bizim en az yasalarımız kadar, uygulamacılarımızı düzeltmemiz lazımdır. Uygulamacıları düzeltmenin yolu da, topyekun bir mücadeledir, her alanda mücadeledir.

Biz Türkiye Barolar Birliği'nde şiddetsiz toplum kampanyası başlatmış bulunuyoruz. Dün de 46 baromuzun temsilcisiyle çok esaslı bir toplantı yaptık. Doğru mu Tülay Hanım? Çok esaslı bir toplantı yaptık. Asude Şenol yönetim kurulu üyemizin koordinatörlüğünde, önemli başarılarla önemli sonuçlara imza atacağımızı düşünüyorum. Sebep; şiddetsiz toplumdan sana ne diyenlere cevap. Şiddetin olduğu yerde hukuk üstün olmaz, kaba kuvvet üstün olur. Kaba kuvvetin üstünlüğünü kırmak şiddeti yenmek, hukuku üstün kılmaktır. Hukuk üstün olmazsa demokrasi olmaz. Şu halde milli irade diyorsak, bu toplumda her türlü şiddetin kökünü kazımak zorundayız, milli iradeyle şiddet yan yana barınmaz. Bu kadar basittir olay. Hukukla şiddet barınmaz, demokrasiyle şiddet yan yana ba-

rılmaz, şiddetin olduğu yerde milletin iradesi ortaya çıkmaz. Bu amaçla barolarımızdan heyetler oluşturup, o heyetlere gerekli donanımı sağlayıp, yerelden siyasi parti ziyaretlerinden tutun da, ilgili tüm resmi kurum ziyaretlerine ve onlarla ortak projeler hazırlamaya kadar 81 vilayetimizde bir kampanyayı başlattık. Bunun sonuçlarını da sizinle paylaşacağız en kısa süre içerisinde.

Bu uzun soluklu bir mücadeledir, başaracağımızı ben biliyorum. Son derece önemli bu sempozyuma inanıyorum. Başaracağımıza yürekten güvenerek, bu inançla bu sempozyumun mimarları olan değerli hocam Doç. Dr. Süheyla Suzan Alıcı'ya teşekkür ediyorum alkışlarımızla. Yıllardır, ne zaman dersek Barolar Birliğinin bir neferi gibi bu konularda hiç karşılık beklemeden gelir.

Buradan da bir duyuru yapayım. Barolar Birliği muazzam eğitim çalışmaları yapmaktadır, haftada binlerce meslektaşını eğitmektedir. Barolar Birliği sürekli şehirlerdedir, havadadır. Bir uçaklı bir grup buraya gider, bir otobüsle bir grup buraya gider ve bu çalışmaları yapan meslektaşlarımız bir lira karşılık almaz, tam aksine aile hayatlarından, meslek kazançlarından verirler, ama yeter ki bu toplumdaki aldıklarını bu topluma katma değer olarak sunabilsinler diye. Ben Süheyla Hocama bu anlamda çok teşekkür ediyorum.

Efendim, Prof. Dr. Necdet Basa. Necdet Basa Hocam, Hocam bir görsünler sizi, biliyorlar gerçi ama. Necdet Hoca Dünya Emekçi Kadınlar Günü münasebetiyle sakalını da biraz düzeltti, ona bağlıyorum ben. Hocam benim danışmanımdır, merak edenler için söylüyorum ve akademik konulardaki danışmanımdır, danışmanımızdır. Türkiye Barolar Birliğinin dünyada imza attığı akademik onlarca çalışmanın başarısının arkasındaki, günde 18 saat çalışan beyindir. Kendisine çok teşekkür ediyorum.

Efendim Ankara Barosunun önceki başkanı Av. Sema Aksoy bizim en önemli lokomotiflerimizden biridir. Bugün burada şu anda değil, çünkü Samsun'da 100'ncü yılda 100 öncü

kadın ödülünü almak üzere gitti. Gıyabında bir alkış istiyorum sevgili başkanıma. Ve emeği geçen herkese çok teşekkür ediyorum.

TÜBAKKOM'umuz vardır bizim, bilmeyenler için söyleyeyim. Türkiye Barolar Birliği Kadın Hakları Komisyonumuzdur. Çok demokratik bir komisyondur ve önemli çalışmalar yapar. TÜBAKKOM'un temsilcisi Türkiye Barolar Birliğindeki koordinatör üyesi Av. Filiz Saraç'a da teşekkür ediyorum.

Ve her zaman ne diyorum gençler, ben her zaman ne diyorum? Duyamıyorum, yüksek sesle bakayım Görkem. Çiğdem ne diyoruz biz?

SALONDAN- Kadınlar başaracak, Türkiye başaracak.

Prof. Dr. Metin FEYZİOĞLU (Türkiye Barolar Birliği Başkanı)- Kadınlar başaracak, Türkiye başaracak evet. Dünya 8 Mart Emekçi Kadınlar Gününüzü kutlamıyorum, Dünya 8 Mart Emekçi Kadınlar Günündeki, hiç yılmayan mücadelenizi kutluyorum.

Doç. Dr. Süheyla Suzan ALICI- Sayın Rektörüm, Sayın Türkiye Barolar Birliği Genel Başkanı, kıymetli konuklar; Türkiye Barolar Birliği ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi işbirliğiyle düzenlenen 2.Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumuna hepiniz hoş geldiniz.

Öncelikle sayın Metin Feyzioğlu'na güzel sözleri için teşekkür ederek sözlerime başlamak istiyorum.

İlkini 2017 yılında yine Türkiye Barolar Birliğiyle düzenlediğimiz Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumunu, ilk kez yaptığımızda biraz el yordamıyla, deneyimsiz olarak başlamıştık. İkinci kez bu sempozyumu gerçekleştirme fikri oluştuğunda, açıkçası bu kadar fazla talebin geleceğini tahmin edememiştik. Önemli bir sorun, bu nedenle de bildiri sunmak isteyenler oldukça fazla oldu. 130 akademisyen ve uygulayıcının bildiri sunacağı bu sempozyumda, ülkemiz için uzun

yıllardır toplumsal bir sorun olan, her kesimden kadını ilgilendiren hukuki sorunlara değinilerek, uygulamadan ve yargı kararlarından örnekler sunulacaktır.

Osmanlıda ve Türkiye’de kadın hakları konusunun tarihi sürecinden başlamak üzere, ceza hukuku, medeni hukuk, idare hukuku alanları, uluslararası sözleşmeler, Türkiye’nin konumu, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yargı kararları, kadına karşı şiddet ve hak arama yolları, aile içi şiddet ve ailenin korunması, siyasal hayatta kadın, sığınmacı ve göçmen kadınlar gibi pek çok alandan bildiri sunulacak, bütün hukuk dallarıyla ilgili akademik çalışmalara yer verilecektir.

Toplumsal cinsiyet bildiğiniz üzere ailede ve toplumda kadın erkek rollerini belirlemekte ve tüm toplumsal yapı ve değerlerde hiyerarşik bir yapı kurmaktadır. Maalesef eşit olmayan bir dizi uygulamaya da neden olmaktadır.

Kadınla erkek arasındaki eşitlik bir insan hakları sorunu, sosyal adaletin önemli bir koşulu ve aynı zamanda eşitlik kalkınma ve barışın da vazgeçilmez temel ön koşuludur. Bildiğiniz üzere cumhuriyet döneminde ulu önderimizin ışığıyla kadınlar pek çok kazanım elde etmiştir. Ancak bu kazanımlarına rağmen, toplumsal cinsiyet eşitliğinin uygulamada, özellikle de bazı alanlarda yeteri kadar yaşanmadığı, hayata geçirilemediğini biliyoruz. Örneğin, siyasal hayatta ve yönetimdeki karar mercilerinde. Bu nedenle görünmeyen bu cam tavanların gerçekten kırılması, yok edilmesi hepimizin dileğidir.

Ülkemizde fiziksel, duygusal, psikolojik ve ekonomik alanda cinsel şiddet veya şiddet tehdidi yüzünden her kesimden milyonlarca kadın baskı altında yaşamak zorunda kalmaktadır. Ayrıca kadınlar toplumsal hayata daha az katılmakta, küçük yaşta zorla evlendirilmekte, en yakınları tarafından öldürülmekte veya sakat bırakılmaktadır. Aile içi şiddet giderek yaygınlaşmakta ve kadınlar ihmal ve istismarın yoğun olduğu ortamlarda büyümek ve yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Kadına ve çocuğa yönelik şiddet hem kadının, hem de çocuklarının ve ailesinin yaşamsal alanını olumsuz etkileyen bir sorun

olmakta ve esasen biraz önce bahsedildiği üzere toplumdaki şiddetin de kaynağını oluşturmaktadır. Eğer şiddetsiz bir toplum istiyorsak, aile içi şiddeti ve o ailede yetişen çocukları şiddetsiz biçimde yetiştirmek ve bu algıyı kırmak zorundayız.

Bu sorunların çözümünde elbette hukukun rolü yadsınmaz, çok önemlidir. Ancak sadece hukuk kurallarıyla bu sorun çözülemez, çözememekteyiz zaten. Uygulamada görmekteyiz bu durumu. Kadına karşı şiddetin önlenmesinde en önemli husus; eğitim, toplumsal bilinçlenme ve kültürel değişimdir. Bu değişimle birlikte tüm toplumda da olumlu bir kazanımın yaşanacağı ve şiddetsiz toplumun yaratılacağı hiç kuşkusuz herkes tarafından kabul edilmektedir.

Hukuk kadın erkek eşitsizliğinin giderilmesinde önemli bir işleve sahiptir elbette. Kadının toplumda daha görünür kılınması, haklarının tanınması ve korunması hukuk kurallarıyla güvence altına alınacaktır. Bildiğiniz üzere cumhuriyetle birlikte kadınların hukuk alanında önemli haklar kazandığını ve uygulamada da bu hakları kısmen de olsa yerine getirdiğini, hatta pek çok ülkeden çok daha önce bu hakları kazandığını biliyoruz. Bu kapsamda Türk kadını Atatürk'e çok şey borçludur. Cumhuriyet Türk kadını toplumun eşit bir üyesi yapmak istemiştir.

Evet, bütün bu sorunları iki gün boyunca tam 32 oturumda 130 bildiriyle konuşacak ve tartışacağız. Bu çerçevede Türkiye Barolar Birliğiyle Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesinin müştereken düzenlemiş olduğu sempozyumun, sorunların çözümü ve duyarlılığın artırılmasına katkı yapması hepimizin dileğidir. Sorunların ortaya konulması, tartışılması ve çözümler üretilmesi bu alana çok önemli katkılar sağlayacaktır.

Bu vesileyle bu işbirliğinde katkısı bulunan başta Türkiye Barolar Birliği Başkanı Sayın Prof. Dr. Metin Feyzioğlu'na, bu organizasyonda birçok büyük emeği bulunan Başkan Başkanışmanı Prof. Dr. Sayın Necdet Basa'ya, kurumda emeği geçen tüm çalışanlara, sempozyum bilim danışma ve düzenleme ku-

rule üyelerine ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Ayrıca sempozyuma bildirileriyle katkıda bulunacak olan bütün akademisyen ve uygulayıcılara da özellikle teşekkür etmek isterim.

Sempozyuma oturum başkanlığı yaparak destek veren baro başkanlarımıza, Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu üyelerine ve tüm katılımcılara en içten teşekkürlerimi sunarak, sempozyumun başarılı geçmesini diliyorum ve saygılarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Yusuf TEKİN (Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörü)- Türkiye Barolar Birliğinin çok değerli başkanı, yönetim ve denetim kurulu üyeleri, baroları temsilen burada bulunan temsilciler; bugün başlayacak ve iki gün sürecek olan bu sempozyumda bildiri sunacak tüm bilim insanları, idarecisi bulunduğum Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi öğretim üyesi arkadaşlarım, çalışma arkadaşlarım, değerli basın mensupları; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Sayın Başkan üniversitemizle ilgili olarak bugüne kadar Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi adıyla çok güzel işler yaptıklarını ifade etti. Gerçekten mutlu oldum. Ben de bu üniteyi artık bünyesinde barındıran Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi rektörü olarak çok daha iddialı bir şey söylüyorum. Kapınız açık olduğu sürece çok daha güzel şeyler yapacağız yeni dönemde.

Çünkü bizim üniversitemiz şu anda sosyal bilimler alanına odaklanmış ve toplumu ilgilendiren çözüm bekleyen bütün konulara odaklanmayı hedeflemiş bir üniversite olarak kurgulandı ve bu şekilde de akademik hayatına başladı. Sadece Barolar Birliği için söylemiyorum, toplumda bu anlamda sorun alanı olarak beliren ve bu sorunları çözebilecek bütün kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, meslek birlikleri hepsine akademik destek vermeye hazırız ve birlikte inşallah güzel çalışmalar yapacağız.

Ben de benden önceki konuşmalar gibi, bu sempozyumun Türkiye’de temelde insan hakları, özelde ise kadın hakları ve

bütün ayrımcılıklarla ilgili olarak uygulamada karşı karşıya kaldığımız bütün problemlerin çözümüne katkı sağlamasını ümit ediyorum. Katılanlara, katkı sağlayanlara da teşekkür ediyorum ayrıca.

Bu özel gün vesilesiyle sağlanan farkındalığın diğer günlerle de sirayet etmesini ve dünyanın dört bir tarafında acı çeken, ayrımcılığa uğrayan, zulme maruz kalan, mağdur durumda bulunan ve hakları gasp edilen başta bütün kadınlar olmak üzere, bütün insanların sorunlarının da bizlerin gayretleriyle çözüleceğine inanıyorum ve bunu ümit ediyorum. Bir insan olarak, bir Müslüman olarak dünyanın her tarafındaki bütün bu eşitsizliklere, bütün bu ayrımcılıklara karşı olduğumuzu, olmamız gerektiğini bir kez daha huzurlarınızda ifade etmek istiyorum.

Bu sorunların nihayet bulması için, kadınların başta hukuk temel olmak üzere bütün alanlarda her konuda eşit haklara, imkânlara kavuşması, adil ve ayrımcılık üretmeyen bir yaşam döngüsünün içinde yer alması gerekmektedir. Nitekim siyasal, toplumsal ve hukuk sistemlerini kadın erkek eşitliği baz alınarak kurumsallaştıran ve bunu uygulamaya da yansıtan ülkelerin yalnızca kadınların maruz kaldığı sorunların çözümünde değil, diğer yaşam alanlarında da çok gözle görülür bir mesafe kat ettiklerini de gözlemek mümkündür. Zira kadın sorunu eşitsizlik temelinde gelişen bir insanlık sorunudur. Bu sorunun çözümü yönünde atılan her adımda insanlığın bir bütün olarak gelişmesine hizmet etmekte, ülkelerin maddi ve manevi gerçekliğine dolaylı ya da doğrudan bir şekilde sirayet etmiş bütün olumsuzlukların ortaya çıkmasına, görünür olmasına, tasfiye edilmesine imkân vermektedir.

Bu durum kuşkusuz ülkemiz açısından da böyledir. Hem Sayın Başkan, hem Süheyla Hocamız konuşmalarında cumhuriyet döneminde bu anlamda elde ettiğimiz kazanımlarla ilgili olarak konuştu. Muhtemelen bugün ve yarın devam edecek olan akademik tebliğlerde de bununla ilgili yapılan yasal düzenlemeler üzerinde durulacaktır. Ancak ben özellikle bir akademisyen olarak son 15 yıl içerisindeki yasal düzenleme de-

ğişikliklerine ayrı bir paragraf açmak gerektiğine inanıyorum. Siyasi irade bu konudaki kararlılığını 2004 yılındaki Anayasanın 10. maddesine eklenen fıkrayla zaten göstermiş durumdadır. Kadın erkek eşitliğinin hayata geçirilmesi için kamu otoritesinin bütün tedbirleri alacağını taahhüt eden bir Anayasa değişikliği yapmıştık 2004 yılında. Ondan sonra da hükümet bu anlamda çok sayıda yasal düzenlemede değişiklik yaptı.

Fakat bu salonda bulunan herkes takdir edecektir ki, Metin Başkan da konuşmasında söyledi, yasal düzenlemeleri ne kadar mükemmel hale getirirseniz getirin, uygulamada aksaklıklar çözülmediği sürece yasalar mevzuat hukuk düzeni içerisinde çözüm üretmez, tam tersine sorun merkezi haline gelebilir. Bu sebeple bu düzenlemelerin de hayata geçirilmesini ümit ediyorum. Ancak şunu da söylememiz gerekiyor. Bu uygulamaların hayata geçirilmesini ümit etmek salt bir temenni olmak durumunda kalmamalı. Ben bugün kadınlarla ilgili ayrımcılığı, eşitsizlikleri konuşuyorsak, bunda dürüst olmak gerekiyor, bizim erkeklerin en hafif ifadeyle ağır ihmalleri söz konusudur. Dolayısıyla biz bu süreci kendimizden başlatarak, kendimizin bu anlamda yaptığı ayrımcılıkları, bu anlamda yapılan mevzuatı hayata geçirmek konusundaki isteksizliklerimizi veya eksikliklerimizi gidererek bu sürece katkı vermeye başlayabileceğimizi ümit ediyorum.

Ben bu anlamda yasal düzenlemelerin sağlıklı bir şekilde hayata geçirilemediğine dair çok sayıda örnek konuşma metninin içerisine almıştım. Ama bunları zaten burada konuşulacağı için, müsaadenizle geçmek istiyorum.

Ancak şunu söylemem lazım. Bu konuda en çok mesafe kat etmemiz gereken konulardan bir tanesi de, eğitim sektörüdür ve eğitim konusudur. Burada da içinizi ferahlatacak şekilde şunu söylemek istiyorum. Yaklaşık beş yıl boyunca Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığı görevinde bulundum. Kamuoyunda çok farklı sebeplerle, çok farklı tartışmalara farklı alanlara çekilen 2017 müfredat değişikliklerinin ana mihenk noktası, toplumda var olan bütün ayrımcılıkların bütün eşitsizliklerin, çocuklarımızın eğitim sürecinde giderilmesine yönelik tedbir-

ler alacak bir nesil yetiştirmek üzere kurgulandığını size rahatlıkla söyleyebilirim.

Temel eğitim mufredatındaki bütün bu anlamda eşitsizliğe ve ayrımcılığa sebebiyet veren bütün unsurlar, o kamuoyunda çok farklı sebeplerle tartışıldığını söylediğim mufredat değişikliklerinin içerisinde vardır ve bütün bu ayrımcılığa sebebiyet veren eğitim materyalleri unsurları mufredatın içerisinde çıkarılmıştır. Bunu rahatlıkla söyleyebilirim.

Bir başka önemli husus bu konuda, özellikle 2004-2005 yılından sonra başlayan “Haydi kızlar okula” kampanyasının da katkısıyla, Türkiye’de kız çocuklarının okullaşma oranında yaşanan iyileşmeler de bu anlamda bizi en azından bir nebze de olsa rahatlatabilecek düzenlemeler ve güzellikler olarak mutlu ediyor. Sizlerle paylaşmak istedim.

Bir güzel husus da şudur; görece bu anlamda en çok söz söyleme hakkına sahip olan kitle toplumda, akademik kitle ve üniversitelerimiz olup, şu anda Türkiye’de total akademik çalışan içerisinde kadın oranı toplumdaki en yüksek düzeydedir, yüzde 45 oranında kadın bilim insanı Türkiye’deki üniversitelerde çalışmaktadır. Bunu da bir güzel durum olarak sizlerle paylaşmak istedim.

Son olarak şunu söylemek istiyorum. Gerek mensubu bulunduğumuz toplumsal yapı ve gelenek, gerek mensubu bulunduğumuz dini değerler, bize bütün insan haklarına saygıyı, her türlü ayrımcılıkla mücadele ve eşitliği emreden bir toplumun ferdiyiz. Bunu hayata geçirmek konusunda dünyadaki en uygun zeminlerden bir tanesinin bu coğrafya olduğuna inanıyorum. Bu yüzden bu tür etkinliklerin, bu tür çalışmaların çok katkı vereceğini düşünüyorum. İnşallah bu sempozyumda konuştuğumuz şeyleri önümüzdeki yıl bu kürsülerde paylaşırken, daha az ve çözülmüş olarak burada bunları tartışıyor oluruz.

Bu anlamda ben bu sempozyumun organize edilmesine ev sahipliği yapan Türkiye Barolar Birliğine ve başta Başkanı Me-

tin Feyzioğlu Bey olmak üzere bütün karar organlarına teşekkür ediyorum. Tekrar şunu söyleyeyim, bu tür etkinliklerde... Şunun için söylüyorum bunu, Başkan Barolar Birliğinin çok yoğun bir eğitim faaliyeti içerisinde olduğunu söyledi. Cumhuriyet Hürriyet Partisi buradaki dekanı, biz bu eğitim sürecinde de Barolar Birliğine çok katkı verebileceğimize inanıyoruz. Bunu da sizin adınıza taahhüt etmiş olayım Cumhuriyet Hürriyet Partisi. Umarım Barolar Birliğiyle daha sağlıklı, daha güzel bir çalışma süreci devam ettiririz.

Ben bu sempozyuma sağladığı katkılar ve ev sahipliği için hem Barolar Birliği Başkanımıza ve Yönetim Kuruluna, hem Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültemize, hukuk fakültemizin yöneticilerine, Süheyla Suzan Alıca Hocalarımıza teşekkür ediyorum. Burada bildiri sunacak bütün akademisyenlere, bu bildirimleri sunacak dinleyecek bütün dinleyicilere ve buradan haber üretmeye çalışan bütün basın mensubu arkadaşlara emek ve katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Başkanım kendi sözünü arkadaşlara söyledi, ben de sabahleyin şöyle bir şey... Paylaşayım mı paylaşmayayım mı diye tereddüt ettiğim için düşünüyorum. Ben fanatik bir Beşiktaş taraftarıyım. Bir taraftar grubu var “çarşı” diye biliyorsunuz; toplumsal meselelere karşı çok duyarlı bir grup. Şöyle bir paylaşımı vardı sabahleyin, o yüzden paylaşayım mı paylaşmayayım mı diye tereddüt ettim. Referans çarşı grubu, paylaşım şu: Erkeğin adam olduğu yerde, kadına her gün 8 Mart’tır.

Hepinize saygılar sunuyorum arkadaşlar.

BİRİNCİ GÜN BİRİNCİ SALON BİRİNCİ OTURUM

Av. Filiz SARAÇ (Oturum Başkanı)- Değerli katılımcılar, bu bahar kokan 8 Mart sabahında ilk oturum olarak hem size koca bir merhaba, hem de 8 Martların kadına karşı ayrımcılıkta aşamaların kaydedildiği, yepyeni 8 Martlara vesile olması dileğimle herkesin kadın erkek sorunu olduğunu bu konunun da bilerek düşünerek, çağdaşlık yolunda mücadele veren kadınımla erkeğimizle tüm katılımcılarımızın 8 Mart'ını ayrı ayrı kutluyorum.

1857 yılında bir tekstil fabrikasında başlayan grevde 129 kadınımların hayatını kaybetmesiyle sonlanan olay sonucunda, 1977 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından 8 Mart Dünya Kadınlar Günü olarak ilan edilmişti. O günden bugüne bu mücadele sürmekte. Ne kadar yol alındı, ne kadar alınamadı, yapılması gereken neler var? Tüm bunları bu sempozyumda dile getirmeye çalışacağız, hep birlikte konuşacağız.

Bugün benim oturumum, belki de kadın sorunlarının hiç bitmeyen en önemli konusu, kadın şiddetiyle ilgili. Kadına karşı şiddetle ilgili olarak konuşmacılarımızı buradaki sıralarına göre, hepsi birbirinden değerli katılımcıların görüşlerini almak üzere sözü onlara bırakmak istiyorum. Öncelikle Ankara Hukuk Fakültesinde Anayasa Hukuku Dalında öğretim görevlisi olan Hocamız Sayın Ali Ersoy Kontacı'ya, kadına yönelik şiddetin ve aile içi şiddetin önlenmesinde devletin pozitif yükümlülükleri konulu konusunu takdim etmek üzere sözü kendisine bırakıyorum.

Dr. Öğr. Üy. Ali Ersoy KONTACI- Sayın Başkanım teşekkür ederim, herkese merhaba. Kalabalıktan göz gözü görmeyen bir ortamdayız, en azından sesimi duyabileceğinizi ümit ediyorum bu bağlamda.

Efendim lafı çok uzatmayacağım, bir konuşmacımız şu an yok, onun süresini bölüşebiliriz diye konuştuk, ama ben o hakkımdan feragat ettiğimi burada değerli konuşmacılara da söyledim. Dolayısıyla sözü uzatmanın bir bahanesi olarak almayacağım bir konuşmacımızın maalesef burada olmamasını, kısa kısa hemen derdimi anlatmaya çalışacağım.

Ne yapmayacağımı söyleyeyim, sonra ne yapmaya çalışacağımı da söyleyeceğim. Ben bu programa baktığımda gerçekten 130 bildiri, çok detaylı çalışmalar olacak. Bir kısmı bu oturumda da olacak. Dolayısıyla Türkiye’de aile içi şiddetin ve kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin kanunun ayrıntılı tahlili, konuya ilişkin İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına bakan oturumlar var, bunun sebepleri üzerine bakan sunumlar var, fevkalade tabii faydalı. Bunların ayrı ayrı oturumlarda da epey uzun süre içinde yapacağı şeylerin zayıf ve oldukça kimliksiz bir ön bilgilendirmesi veya vasıfsız bir tekrarı olmasın diye bu konuşmada, bu aralıklara daha az gireceğim ve biraz daha bir anayasal perspektiften bakmaya çalışacağım, yani bir çerçeve çizeceğim. Bu kadına karşı şiddet sorunu acaba nerede duruyor?

Son dönemde kadına karşı şiddet meselesinin başlı başına bir mesele olmadığı, bir temel haklar sorunu olduğu söyleniyor doğru, ama bence bunu aşan bir şey de var. Artık Türkiye gibi ülkeler özelinde kadına karşı şiddet meselesinin bir temel insan hakkı meselesi veya ayrımcılık meselesi olduğunu söylemek kısmen doğru ve tanım gereği eksik bir meseledir, ben onu bir başka yere oturtacağım, konuşmamın en sonunu oraya bağlamaya çalışacağım. Bir anayasal değerler sistemi tercihine maalesef gidiyor. Maalesef diyorum ki, bundan pek memnun değilim. Kadına karşı şiddet, aile içi şiddet, tabii bunların tanımları malum; hem kanundan gelen tanımları var, hem yıllardır bu konuda akademinin ürettiği tanımlar var, ama kadın

hem kadına yönelen şiddetin, hem de aile içindeki şiddetin en kuvvetli potansiyel mağdurlarından biri. Kadına karşı şiddetin zaten tek mağduru da, aile içi şiddetin de çocukla birlikte mağduru. Dolayısıyla aslında bu iki ortak şiddet alanının bir ortak paydasını alabiliriz kadın diye.

Bunun sebepleri üzerinde bir şeyler yazmıştım, ama daha sonra bakınca buradaki sunumlara, bu mültecilik statüsünden toplumsal kültür odağına, erkek egemen kültüre, toplumsal cinsiyete ve başka pek çok şeye, hepsini ciddi tahlil edecek insanlar var. Ben o yüzden pas geçiyorum. Sadece şunu söyleyebilirim. Toplumsal cinsiyet, birimlerin sosyokültürel değer ve davranış kalıplarına içkin olan, onlarla iç içe geçmiş olan, farkında olarak veya olunmadan öğrenilen ve günlük hayatta sürekli yeniden ve yeniden üretilen bu toplumsal cinsiyet denilen şeyin, kadına karşı şiddetin temelinde yatıp yatmadığına ilişkin bir fikir ayrılığı oluştuğunu görüyorum Türkiye’de.

Bu salonlarda veya bu bina içinde bu konuda bir ittifak olabilir, ama toplumda bir ittifak olmayabilir. Ben bu toplumsal cinsiyet kavramının boş bir kavram olmadığını ve evet bu şiddetin temelinde açıklayıcı gücü olan bir şey olduğunu düşünüyorum. Tüketici olmayabilir, ama açıklayıcı bir potansiyel gücü olduğunu düşünüyorum. En sonunda ne demek istediğimi tekrar anlatacağım.

Benim aslında bugün konuşacağım şey, devletin pozitif yükümlülükleri sorumlulukları. Şimdi sorumluluk veya yükümlülük deyince, aslında bizim anladığımız şey, devletin kural olarak kendi eylemlerinden mesul olmasıdır. Daha somut bir ifadeyle, kamu gücünü çeşitli seviyelerde kullanan seçilmiş veya atanmış kamu görevlilerinin eylemlerinin bir mesuliyet hukuku çerçevesinde devlete dönmesidir. Bu mesuliyet hukuku tabii farklı farklıdır, idari hukukun mesuliyet anlayışı farklıdır, farklı bir sorumluluk çalışır, tazmin sorumluluğuna döner. Bireylerin cezai anlamda sorumluluğu söz konusu olabilir, siyasi sorumluluk olabilir, ama en nihayetinde aslında buradaki ana fikir, devletin bizzat kendi eylemlerinden doğan sorumluluktur. Nitekim temel haklar açısından bakıldığında

da, malum bir analitik çerçeve var hukuk fakültelerinde hep konuşulur. Klasik haklar, yani negatif statü hakları, devleti esasen bireylerin veya vatandaşların korunaklı hak alanlarını ihlal etmeme, onlara dokunmama yükümlülüğü yükler; en azından haksız müdahale etmeme yükümlülüğü yükler. Efendim pozitif yükümlülükler, yani sosyal ve ekonomik haklarsa devlete, belli hakların kullanılması için gerekli olan altyapıyla ortamı hazırlama yükümlülüğü yükler. Ama dikkat ederseniz her durumda burada özne yine devlettir. Devlet ya dokunmayacak, yani negatif bir yükümlülük yüklenecek veya dokunmamak yetmez, örneğin sağlık hakkı eğitim hakkı gibi şeyler söz konusu olduğunda, bunların bireyler tarafından etkin biçimde kullanılması için gerekli altyapıyı da kuracak. Ama yine özne devlet öyle değil mi? Yani sağlık hakkı söz konusu olduğunda biz şey mi diyoruz, hastalandım deyince hastaneye gidince ne diyorlar? Hastalandın mı? Ne kadar üzücü, seni ben mi hasta ettim? Hayır. Git o zaman çareyi dışarıda bul mu diyorlar? Öyle demiyorlar, işte orada bir hastane oluyor, doktor vesaire. Burada ama bakın özne dönüyor dönüyor devlet oluyor. Fakat sorumluluk meselesi... İş şöyle değişti son yıllarda, devletin kendi eyleminden veya ihmalden, her iki hak kategorisi açısından söylüyorum. Devletin kendi eyleminden veya ihmalden sorumlu olması fikrinin dışına çıktı ve özen yükümlülüğü denilen bir kavramda, devletin özel alanında gerçekleşen ve devlet dışı aktörlerin eylemlerinden kaynaklanan fiillerden de sorumluluğundan söz ediyoruz artık. Öyleyse klasik anayasa hukuku teorisinde veya klasik siyasal teoride devletin özne olduğu eylemlerden veya yapması gereken ve yapmamasından kaynaklanan sorumluluğun dışında, üçüncü kişilerin eylemlerinden de sorumlu olup olamayacağı tartışılıyor. Aslında kadına karşı şiddet meselesinin hukuken ilgi çekici hale geldiği yer bu, genel şiddetten ayrılmaya başladığı yer de yine bu.

Şimdi devletin özel yükümlülüğü dediğimizde bu bağlamda dört ana başlık. Bir kere bir önleme ve koruma yükümlülüğü; iki, önleme ve koruma yükümlülüğü eğer yerine getirilemezse ve bir eylem ortaya çıkarsa şiddet eylemi, bunu etkin bir biçimde soruşturma ve cezalandırma; üç, onarma, yani te-

mel hakları yönelik şiddet temelli bir ihlalin önceki durumuna döndürme işi, yani tekrar temel hakların özgün biçimde kullanılabilirdiği yaşam hakkı, kendi kendini geliştirme hakkı, cinsel davranış özgürlüğü gibi kadının baskılanan ve elinden alınan her türlü hakkını iade etme ve dört, üç mümkün olmuyorsa, yani onarma mümkün olmuyorsa tazmin etme. Öyleyse aslında bugünkü sunumun dikkat çekmek istediği şey, devletin klasik kendi eylemlerinden doğan ihmalinden doğan sorumluluğunun dışında, devlet dışı aktörlerinden eylemlerinden doğan özen yükümlülüğüdür. Şimdi kadına karşı şiddet söz konusu olduğunda, bu başlıklardan her birinin konuya göre adaptasyonu önemli. Fakat burada dikkatli olmak gerekiyor işte bakın. Bir hak meselesinin gönüllüsü olmakla, profesyonel bir hukukçu soğukkanlılığıyla yaklaşmak arasındaki bir ayrıma denk gelmiş oluyoruz. Çünkü kadına karşı şiddet, özellikle özel alanda ev alanında gerçekleşmesi filan gibi nitelikleri itibariyle, devletin özen yükümlülüğünü zorlaştıran bazı faktörler ortaya koyuyor. Yani futboldaki şiddette, stadyumdaki şiddette, toplumsal hayattaki gösteri yürüyüşlerindeki şiddette devletin yükümlülüğünü çıkarmak daha kolay; çünkü diyebilirsiniz ki, evet onu gözlemleyebilirsiniz, teknolojik araçlarınız var, zaten önceden bu toplantının spor karşılaşmasının sağlıklı şekilde yürümesi için önlem alıyorsunuz filan.

Şimdi aile böyle değil, dolayısıyla kadına karşı bariz şiddette eğer aşırıya kaçan hukuk yorumlarına gidersek; bir, genel hukuk teorisi bakımından kabul güç; iki, somut olaylarda çözüm aracı olarak kullanılması fiilen imkânsız noktalara da gidebiliriz. Yani konunun önemi itibariyle belki benzetilemez, ama mantık açısından benzetebilirim, hayvan hakları veya hayvan özgürleşmesi söz konusu olduğunda, oturuyorsunuz mesela meseleyi çözmek için. Diyorsunuz ki, bu ülkede hayvanlar tecavüze uğruyor, sistematik eziyete işkenceye uğruyor. Sizin eğer muhatabınız konuya şöyle başlarsa; zaten hayvan eti yememek lazım, en büyük hayvan hakkı ihlali budur diye başlarsa, o zaman idealist bir çözüme ulaşabilirsiniz de, işi yürütememeye başlıyorsunuz. Çünkü o zaman ontolojik tartışmalara giriyor iş. Kedi köpek hayvan, öldürdüğünüz sinek de hayvan

mi? Mikrobiyoloji bunlar da hayvan mı, nerede çizeceksiniz soruları. Böyle devasa ve felsefi olarak cevaplanması güç yerlere gitmemek için, hukuken ayağınızın yere sağlam basması gerekiyor. Belki ilk planda çok heyecan verici olmayan, ama bir sürü insanın hayatında somut değişiklikler yapacak gerçek kavgaya girmek lazım.

Bu konuda mevzuat Sayın Rektör de söyledi, Türkiye'nin 10-15 yılda ciddi bir gelişme gösterdi. Aslında burada bir yanlış tartışma var, yine anayasa teorisine gideyim şimdi. Ulusal mevzuat ve uluslararası mevzuat dediği; ulusal mevzuat deyince Anayasanın 10. maddesi başta olmak üzere bazı başka hükümler, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Kanunu. Bir de mesela şimdilerde unutuldu, ama bakmak lazım, Türkiye'de bu konudaki ilk mevzuat 2006/17 sayılı Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirlere İlişkin Başbakanlık Genelgesi, buradan bakmak lazım. Bunlar dediğim gibi ulusal mevzuat, bir de uluslararası mevzuat var deniyor. Nedir uluslararası mevzuat? İşte Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi CEDAW. İlginçtir, aslında bu süreç bunun içinde doğrudan doğruya kadına karşı şiddetle ilgili bir hüküm yok, ama sözleşmenin yorum organı olan komitenin 12 ve 19'ncü kararları var, bu kararlar çok önemli. Kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılmasına dair bildirme, bu 1993 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oylanmaksızın kabul edildi çok önemli ve tabii ki kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleye ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi İstanbul Sözleşmesi.

Burada dikkat etmek lazım, aslında bu bahsettiğim bildirme haricinde hem CEDAW, hem İstanbul Sözleşmesi Türkiye için bir uluslararası hukuk metni değildir, bir ulusal hukuk metnidir. Çünkü Anayasanın 90. maddesine göre usulüne göre yürürlüğe konulmuş olan uluslararası sözleşmeler kanun hükmündedir. Dolayısıyla biz şöyle anlatıyoruz. Bir, Türkiye'de olağan yasama yöntemi vardır, yani Türkiye Büyük Millet Mec-

lisinde bir teklif, teklifin genel kurulda görüşülmesi, maddelerin oylanması ve en nihayetinde Resmi Gazetede yayımlanmasıyla sonuçlanan bir kanunlaşma süreci vardır, bir de alternatif kanunlaşma süreçleri vardır. Eskiden kanun hükmünde kararname bir alternatif kanunlaşma süreciydi aslında. Yetki yasası, yürütme işlemi kabul. Anayasa madde 90 uyarınca uluslararası sözleşmelerin iç hukukta yürürlüğe konulması, açıkça yazmış anayasa kanun hükmündedir diyor. Öyleyse aslında Türkiye’de bir bugün uygulanan ulusal mevzuattan ve uluslararası mevzuattan filan bahsetmemek gerekir. Türkiye’de uygulanan bağlayıcı olan mevzuat vardır.

Bu mevzuat şüphesiz 10-15 yılda çok önemli bir iyileşme de göstermiştir. Bir de tabii aslında benim bugün üzerinde durmak istediğim şey, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir. Neden? Şimdi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi aynı CEDAW gibi doğrudan doğruya kadına yönelik şiddeti aslında düzenlemiyor. Buna rağmen bugün, iki gün boyunca en az 250 kere ben atıf yapılacağına emin olduğum Türkiye’yi de ilgilendiren malum davalar ve Hırvatistan’a Bulgaristan’a karşı açılmış olan çeşitli davalarda gelen hükümlerde, kadına karşı şiddetin korunmasında en etkili araçlardan biri olmuştur. Nasıl? Şimdi siyasi karar alıcılardan top çıktı hukukçulara geldi. Çünkü az önce size saydığım mevzuat genel olarak siyasi karar alıcıların bu sürecin çözümüne yaptığı katkılardır. Az yapmıştır katkıyı çok yapmıştır, eksik yapmıştır, daha iyisi olabilir, bu ayrı bir tartışma. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi kadına karşı şiddetin ve aile içi şiddetin önlenmesinde asıl ..olarak düzenleme kabiliyeti olmayan bir metin bugün dünyada nasıl acaba bir temel araç haline gelmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi biliyorsunuz ikinci dünya savaşının hemen sonrasında imzaya açılan bir sözleşme ve son derece eksik ve kusurlu bir hukuk metnidir. Neden? Bütün uluslararası mevzuatta aşağı yukarı bu kusurları görebilirsiniz. Şimdi aile hayatı, özel hayatı bir tarafa bırakalım ifade özgürlüğü. İfade özgürlüğünü düzenleyen hükme baktığımızda bir buçuk satır, baskı punto büyükse iki buçuk satırdır ifade

özgürlüğünün hak alanı, 10 satırdır sınırlama sebepleri. Kötü bir hukuk metnidir, yani bunu konuşacak bir şey yok. İfade özgürlüğü vardır dedikten sonra, akla gelebilecek her türlü sebeple ifade özgürlüğünün nasıl sınırlanabileceğini söylemektedir. Neden böyledir? Uluslararası anlaşmaların doğasıdır bu. Çünkü ifade özgürlüğünü düzenliyorsunuz ve mümkün olan en fazla sayıda ülkenin imza atmasını istiyorsunuz. Nasıl oluyor o iş? Danimarka diyor ki, efendim ifade özgürlüğü tamam, ama benim ülkemde ifade özgürlüğü örneğin suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla sınırlanabiliyor. Yunanistan diğer taraftan kalkıyor diyor ki, ama diyor ben kamu düzeni sebebiyle de ihlal edilmesin diyorum, tamam Yunanistan sen de yeter ki gel imza at. O zaman ne oluyor? Dar özgürlük tarifleri, geniş sınırlama sebepleri.

Bu kusurlu hukuk metninden bugün çok saygı gören, insan hakları koruma rejimini çıkaran şeyin adı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesidir. Demek ki, mevzuat bir başlangıç noktası temsil edebilir, fevkalade önemlidir, ama mevzuatı uygulayan yargı organının katkısı müthiştir.

Birkaç tane karar var doğrudan doğruya kadına ilişkin şiddetin önlenmesinde. Mesela NC Bulgaristan'a karşı davasında, başvuru 14 yaşında iki erkeğin tecavüzüne uğradığını ve Bulgaristan iç hukukunun tecavüze ve cinsel istismara karşı koruma sağlamadığını şikâyet konusu yapıyor. Bulgaristan Hükümeti diyor ki, bu özel kişiler arasında gerçekleşen bir tecavüzdür ben ne yapayım, benim devlet görevlerim mi tecavüz etmiş? Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararı: Davalı devletin ırza geçme suçunu etkili bir şekilde cezalandıran ceza hükümleri hazırlama ve bu hükümleri etkili soruşturma ve kovuşturma ve uygulama şeklindeki madde 8 ve madde 3 çerçevesindeki pozitif yükümlülüklerini ihlal ettiğini gördük demıştır. Bakın, mahkeme ne kadar koruma alanını genişletiyor.

Benzer yönde Slovakya davası, başvuruçunun iki çocuğu aile içi şiddetin mağdurudur ve iç hukuktaki ihmaller zinciri, söz konusu iki çocuğun babaları tarafından öldürülmesine

yol açmıştır. Hemen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yaşam hakkını bakın nasıl genişletiyor. Diyor ki, şiddet failinin, yani cinayetin failinin özel hukuk kişisi olmasına bakılmaksızın, taraf devletin sözleşme çerçevesindeki pozitif yükümlülüklerine referansla devletin başvurucunun yaşam hakkını koruması gerekirdi, korumadın ihlaldir diyor. Bakın ne oldu? Klasik bir negatif hak, koruyucu hak, yani devlete kaçınmama dokunmama, özel ihlal etmeme yükümlülüğü gösteren hakkı, devletin ihmalden değil, üçüncü kişilerin eylemlerinden kaynaklanan ihlalleri bile koruyan bir hak biçimine dönüştürüyor mahkeme.

Anayasa Mahkemesinin bu konuda ilginç bir kararı var, belki haberdarsınızdır. Geçtiğimiz yıl 1 Mart'ta çıkmıştı bu karar. AZÖ başvurusu, isim gizlidir. 2014/546 sayılı bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi, devletin koruma önlemlerini almakta gecikmesini aile içi şiddetin, aile içi şiddeti önleme yükümlülüğünün ihlali olarak değerlendirdi, manevi tazminata hükmetti. Danıştay'ın ilginç kararları var. Dolayısıyla bu konuda olumlu adımlar var.

Peki, şimdi biz sonuç olarak nasıl bir manzarayla karşı karşıyayız? Bir, mevzuat Türkiye'de önemli bir iyileşme gösteriyor. Tabii ki biz işte söylendi, 130 bildiri sahibi, oturumların başkanları, çok değerli katılımcılar iki gün bir binaya toplanacağız ve bu konuda sabahdan akşama tartışacağız. Şüphesiz bu mevzuatta, uygulamasında, yorumunda bir sürü açıklar ve eksikler bulacağız ve bunların da iyileştirilmesinin çeşitli öneri setlerimiz tabii ki olacaktır ve bunları gündeme getireceğizdir.

Fakat açış konuşmalarında bir-iki kere değinildi, bu eylemimiz bizde şöyle bir algı yaratılması yaratmamalı. Hukukçular hani derler ya, elinizdeki tek araç bir çekiçse bütün dünyayı çividen ibaret görmeye çalışıyorsunuz veya tek bir altın anahtarla bütün kapıları açmaya çalışıyoruz. Hukukun çok önemli bir araç olduğu şüphesizdir. Bu bağlamda bu araç bir şekilde bizim elimizi kuvvetlendirmiştir son yıllarda, son 20 yılda diyelim hadi tam tarihleri tutturmak adına. Ama yetmez, asıl mücadeleyi veya buna eklenecek olan mücadeleyi toplumsal kültür alanına tekrar yaymak gerekir.

Şöyle somutlaştırayım bir anayasa hukukçusu olarak. Şöyle denilmektedir. Denir ki, anayasalar üç şeydir, her şeyden önce bir anayasa ideolojik bir manifestodur. Yani bir ülkenin yaşamsal tercih setini belirtir. Vatandaşlığın kapsamından, ülke sınırlarının korunması ihtiyacına, devletin örgütlenmesinden hükümet sistemine, toplumdaki statüsünden resmi dillerin ne olduğuna kadar bir toplumun bir arada yaşamasını mümkün kılan veya bunu imkânsız hale getirebilecek olan temel değerler setini içerir ideolojik bir manifesto. Ama yetmez, anayasalar aynı zamanda normatif bir şelaledir der, yani hukuk düzenindeki bütün normlar en nihayetinde anayasal değerlere uygun olmaktadır ve üç, anayasalar en nihayetinde birebir siyasi iktidar haritasıdır. Baktığınız zaman bir anayasa, ülkedeki güç ilişkilerinin dağılımını, organların yetki sorumluluklarını ve kabiliyetlerini belirler der. Kadın hakları, kadına yönelik şiddet meselesi temel olarak son 15-20 yılda temel olarak diyorum istisnaları var, bu saydığım üç unsurdan ikinci unsur başlığı altında tartışılmıştır, yani ideolojik manifesto, normatif bir şelale, siyasi iktidar haritası. İşte mor alanında kadına karşı şiddet yer bulsun diye bir mücadele yürütüldü ve ciddi şekilde de başarılar sağlandı. Artık Türkiye’de mor alanında, bu anayasanın üç işlevinden ikincisini ilgilendiren işlevi de, kadına yönelik şiddet meselesi düzenlenmektedir.

Daha iyisi olabilir mi? Evet, olabilir. Ama problem ne? Son 8 Martlarda bunun örnekleri gittikçe daha fazla görülüyor. Bu 8 Martta iyice atipik bir örnek ortaya çıktı. İlk alana kaymaktadır, yani ideolojik bir manifesto alanında bir başka mücadele yürümektedir. Hukukçular olarak biz ve tabii ki siyasi karar alıcılar ve yargı, hem yasama hem yürütme hem yargı kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet meselesinin mor alanında büyük ölçüde çözüme kavuşturduk veya çözüm yönünde ciddi adımlar attık derken, bugün öğlen saatlerinde aile içi şiddetin ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi hakkındaki yasa kaldırılınsın, İstanbul Sözleşmesi iptal edilsin başlıklı protesto gösterileri düzenleyecek Türkiye’nin her tarafında. Şüphesiz bu anayasal bir haktır, ama meselenin mor alanından ideolojik alana tekrar kaymakta olduğunu göstermektedir.

Bu bence fevkalade yanlıştır, kadına yönelik şiddet insana şiddet, hayvana şiddet meselesi bu toplumun üzerinden ayrışmayı başardığı bir diğer konu olacaksa eğer, fevkalade üzüldüğümü söylemek durumundayım. Ama benim üzülmem realiteyi değiştirmiyor. Böyle bir sorun demek ki, artık hukukçular bizler açısından sadece mor alanında içtihat ve mevzuatla tartışılacak ve çözülecek bir sorun değildir. Buradaki mücadelelere, buradaki iyileştirme çalışmalarına devam, ama herkes bu toplantılardan bu salonlardan çıktıktan sonra toplum alanına, kültürel mücadele alanına dönmek zorundadır. Çünkü burada kazandığımızı eğer toplumsal kültür ve mücadele alanında kaybediyorsanız, bu sonsuz bir kavgaya ve kısır döngüye sokar bizi. 20 yılda bir, Türkiye’de anayasal haklar için, otorite ve hürriyet kutupları arasında durmaksızın gidip gelen bir sarkaç. Yani böyle olacaksa bu iş kadına karşı şiddet meselesi de, 20 yılda 30 yılda bir dünyanın ve Türkiye’nin gittiği yere göre değişen kazanımlar elde edersiniz, toplumsal kültür alanında sonra bunlar erozyona uğrar, sonra mücadeleyi tekrar toplumsal kültürden dolayı 20 yıl sonra bunları yine kazanırsınız, sonra yine kaybedersiniz. Bunu yapmamak için, ne olmalı? Kazanımların korunması ve iyileştirilmesi için. Bir... Hatta buna bir bile demeyelim, b diyelim, a’yı çünkü söyleyeceğim. Bu b ise a, toplumsal ve kültürel alanda bunu daha iyi anlatmak ve üzerinde toplumun gerçekten ittifak edeceği bir meşruiyet zemini, bir birlikte yaşama kültürü inşa etmek gerekir.

Teşekkür ederim.

Av. Filiz SARAÇ (Oturum Başkanı)- İkinci konuşmacımız Av. Ayşegül Dalkır öğretim görevlisi önce Sena Hanıma... Sena Akkışla, İstanbul Şehir Üniversitesi Medeni Hukuk Kürsüsü öğretim görevlisi kendisi. Sözü kendisine bırakıyorum. Teşekkür ediyorum.

Öğr. Gör. Sena AKKIŞLA- Öncelikle teşekkür ederim, bu güzel etkinlik kapsamında Barolar Birliğinin böyle bir fırsat tanımış olması da yine teşekkürü şayan bir durum diyebilirim.

Bugünkü çalışma konum, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Çerçevesinde

geçici maddi yardım hükmünün değerlendirilmesi olacaktır. Bu geçici maddi yardım hükmü, bizim biraz daha kadınların ekonomik anlamdaki güçlenmesi, kadının ekonomi anlamında desteklenmesi bakımından bir ön koşul olarak incelenecektir. Öncelikle burada bu çalışmayı yaparken veya bu sunumu yaparken ki amacımı belirtmek isterim. Burada toplumda çok gördüğümüz ve sıklıkla karşımıza çıkan bir durum, öncelikle ekonomik bağımsızlık ve ekonomik güç durumudur ki, bu da toplumda pek çok değer açısından, pek çok insan açısından, sadece kadın erkek ayrımı anlamında değil, pek çok insan açısından belirli kriterlere sahip olmasını belirtir. Buradan biz özellikle şiddet mağduru olan kadınların, şiddet durumundan kaçamamaları, şiddete maruz kaldıklarında bu durumu kabullenmeleri veya bu tür bir ortamdan uzaklaşmamaları durumunun temel ölçütünün genelde ekonomik sebeple olduğunu görüyoruz.

6284 SAYILI AİLENİN KORUNMASI VE KADINA KARŞI ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE DAİR KANUN ÇERÇEVESİNDE GEÇİCİ MADDİ YARDIM HÜKMÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr.Gör.H.Sena AKKIŞLA
İstanbul Şehir Üniversitesi
senaakkisla@sehir.edu.tr

GİRİŞ

Ailenin korunması ve kadına şiddetin önlenmesi bakımından önemli araçlardan birisi de ekonomik bağımsızlık ve güçtür. Bugün toplumumuzda gerek aile içinde kadına yönelik şiddetin önlenmesi, şiddetin tekrar etmemesi ve kadının bu şiddetle başedebilmesi için gerekse şiddet mağduru olan kadının yeniden topluma adapte olabilmemesinin ön şartlarından birisi de ekonomik anlamda kadının bağımsız ve güçlü olabilmesidir. Şiddet mağduru olan kadınların öncelikle ruhsal dünyalarındaki parçalanmışlık bunu kabullenişlerinin temelinde kendilerini o şiddet ortamının içerisinde uzaklaştıramamaları veya geçici çözümler bulduklarını görmekteyiz. Bu çalışma şiddete maruz kalmış kadınların koruyucu tedbirler uygulanarak ekonomik anlamda destek görmeleri üzerine hazırlanmıştır.

Öncelikle toplumda cinsiyet eşitliği anlamında bir iş dağılımının yapılmaması sebebiyle gerek sosyolojik anlamda toplum tarafından kabullenilmeyen gerekse hukuki anlamda bir çözüm yolu bulunamayan problem yer almaktadır. Şiddet

mağduru kadının özgüvenini kaybetmemesi ve şiddete boyun eğmemesi için hukuki anlamda ekonomik desteğin sağlanması ve mali desteklere ilişkin düzenlemelerin genişletilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda başarılı bir adım olan 6284 sayılı kanunun mali hükümler başlığı altında düzenlenen geçici maddi yardım incelenecektir.

I. KADINA YÖNELİK ŞİDDET

Kadına yönelik şiddet, kadının ve ailesinin yaşam standardını tehlikeye atmakla birlikte toplumsal olarak cinsiyet ayrımcılığını körükleyerek sosyal bir problem oluşturmaktadır¹.

A. Genel Olarak

Kelime anlamıyla şiddet², bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğnilik, sertlik, karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma ile duygu veya davranışta aşırılık olarak tanımlanmıştır. 6284 sayılı kanun ile tanımlanan şiddet, kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik³ açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketler, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik

1 Ediz,Ayşe/Altan,Şenol, Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Bir Alan Araştırması, TBB Dergisi, Ankara 2017, Özel Sayı, s.398-410, ss.400.

2 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts.

3 Eşkinat, Rana, “Türkiye’de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet (Boşanmış Kadınlara Yönelik Araştırma)”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 37, Temmuz 2013, s.292; Atan,Sibel/Atan,Murat, Şiddetin Kadın İstihdamında Yarattığı Etkiler, TBB Dergisi, Ankara 2017, Özel Sayı, s.286-302, ss.288; Ekonomik şiddetin, hemen hemen her kadının yaşadığı şiddet türü olduğu ve yaşam mücadelesini olumsuz yönde etkilediği; ekonomik şiddetin etkilerinin şiddet eyleminden sonra da devam ettiği, zira barınma yeri yoluyla can güvenliğini sağlansa da bu kadınların yeniden hayat kurma konusunda gerekli desteklere ulaşamadıkları konusunda bkz. Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı 2012 yılı Faaliyet Raporu, s. 4; 2014 Faaliyet Raporu, s. 21; 2015 Yılı Faaliyet Raporu, s. 5, 14. 2015 yılı için kadınların karşılaştıkları en yaygın ekonomik şiddet türleri, maaşına el koyma, çalışmasına izin vermemeye, adına kredi çekip borçlandırdıktan sonra bunu bir tehdit aracı olarak kullanmadır. Bkz. 2015 Faaliyet Raporu, s. 3, ayrıca diğer örnekler için bkz. s. 9

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

her türlü tutum ve davranışı ifade etmektedir. Bununla birlikte şiddet kavramı 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna ilişkin Uygulama Yönetmeliği⁴ bakımından da m.3/m bendi ve Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik⁵ m.3/n bendi ile de benzer tanımlara yer verilerek düzenlenmiştir.

6284 sayılı Kanun m.2 bakımından kadına yönelik şiddet kavramı tanımlanmıştır, buna göre, kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve bu Kanunda şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranıştır⁶.

4 Resmi Gazete S.28532 T.18 Ocak 2013 (Uygulama Yönetmeliği)

5 Resmi Gazete S. 28519 T.5 Ocak 2013 (Yönetmelik)

6 Korkut Owen, Fidan / Owen, Dean W., Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi, T.C. Başbakanlık, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ekim 2008; ICPD (International Conference on Population and Development) (Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı). Programme of Action of the International Conference On Population and Development, Cairo, 5-13 September 1994 ; Akın, Ayşe/Paksoy, Nüket, "*Kadına Yönelik Şiddete Sağlık Boyutundan Bakmak*", Aile İçi Şiddet, Kadın Çalışmaları Dergisi, 2007, Cilt:2, Sayı:4; s.107-110; Şeker, Aziz, İnsanı Düşünmek. SABEV, Ankara, 2012, s. 26; Yüksel Kaptanoğlu, İlknur/Alanur Cavlin, Banu Akadlı Ergöçmen, "*Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*", ASPB ve Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015, Ankara, s. 31 - 32

Psikolojik şiddetin en çok maruz kalınan şiddet türü olduğu konusunda bkz. Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı 2012 Faaliyet Raporu, s. 5; 2013 Yılı Faaliyet Raporu, s. 4; 2014 Yılı Faaliyet Raporu, s. 2-3; 2015 Yılı Faaliyet Raporu, s. 3. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansının Avrupa genelinde kadınlarla görüşerek yaptığı ve 2014 yılında yayınladığı kadına yönelik şiddet araştırmasına göre psikolojik şiddet, arkadaşlarla görüşmeyi engellemek, aile veya akrabalarla ilişkiyi sınırlamak, nerede olduğunu kontrol etmek, başka erkeklerle konuştuğunda öfkelenmek, sadakatsiz olduğu konusunda şüpheli olmak, evden çıkmayı yasaklamak, kilit altında tutmak, başkalarının önünde aşağılamak ve küçük düşürmek, özel yaşantıda aşağılamak ve küçük düşürmek, bağırarak ya da vurmakla korkutarak bir şeyleri yaptırmak, isteği dışında pornografik görüntüleri izlemeye ya da bakmaya zorlamak, çocukları almakla tehdit etmek, çocukları incitmekle tehdit etmek, çocukları incitmek, önemsemediğini birini incitmek ya da öldürmekle tehdit etmek, fiziksel şiddetle tehdit etmek görünüş biçimleriyle ortaya çıkmaktadır. Bkz. Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı 2014 Faaliyet Raporu, s. 3. 2015 yılı için ülkemizde Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfına başvuran kadınların en sık karşılaştıkları psikolojik şiddet örnekleri, hakaret etme, tehdit etme, aşağılama, küfür etme ve yalnızlaştırmadır. Bkz. 2015 Faaliyet Raporu, s. 3, ayrıca diğer örnekler için bkz. s. 9.

B. Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bakımından Gerçekleştirilen Hukuki Düzenlemeler

Kadınların toplumdaki konumları ve şiddete maruz kalmalarının önlenmesi yönünde yapılan ilk çalışma kadınların insan hakları bildirisi olarak anılan ve 1 Mart 1980 tarihinde üye ülkelerin imzasına açılan, Türkiye'nin de 1985 yılından itibaren taraf olduğu "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi"dir (CEDAW). Bu sözleşme ile kadınlara bütün alanlarda medeni durumlarına bakılmaksızın insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınması, bu hak ve özgürlüklerin kullanılmasını engelleyen ayırım, mahrumiyet veya kısıtlamaların ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Sözleşme ve kanunların uygulanabilirliğinin arttırılması ve hızla kadına yönelik şiddetin çözümlenmesi için cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi bir devlet politikası haline dönüştürülmüştür⁷.

7 İlk kez 1984'te Avustralya'da uygulanmış olan ve hızla Avrupa Birliğinde yayılmış bulunan sistem kadının toplumda ekonomik olarak desteklenmesine yardımcı olmuştur. Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, siyasal ve sosyal yapılarına göre sosyal bütçeleme uygulamaları mevcuttur. AB'de cinsiyete duyarlı bütçe eşitlik, sorumluluk, etkinlik, şeffaflık olmak üzere 4 ekseninde incelenmiş olup, kadın istihdamının arttırılması, kadınların kaynaklardan daha etkin şekilde faydalanması ve toplumdaki konumunun iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Finlandiya'da sonuç odaklı analiz ve cinsiyete dayalı kaynak tahsisi, Fransa'da kefalet fonu, İsveç'te işsiz kadınlara yönelik hizmet fonu uygulamaları meslekler, faaliyetler ve kaynakları kapsayan kadının ekonomik olarak desteklenmesini sağlamıştır. Türkiye'de ise cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi için atılmış bulunan ilk önemli adım ise 2012 yılında Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) tarafından oluşturulmuş Yerelde Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Kılavuzudur, bu kapsamda kadın istihdamının artması için 5 yıl süreyle sigorta primi işveren hissesinin işsizlik sigortası fonundan karşılanması, kız öğrencilerin okullaşma oranının artması için ortaöğretim öğrencilerinin taşınmalı eğitimine ayrılan kaynağın %95,2 oranında artırılacağı, kadın çiftçilere eğitim verilmesi ve şiddete uğrayan kadınlara sığınma evleri açılması için kaynak ayrılması örneklerinde olduğu gibi Türkiye'de bütçenin cinsiyete duyarlılığı belirtilmiştir; Maliye Bakanlığı(MB), 2012 yılı Bütçe Sunuş Konuşması, <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/sunummerkezi/index.html?ktp=2012MB>, <https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/PBKSunus2012.pdf>, s. 43-44; Villagomez Elizabeth "Gender Budgeting in the EU", Almenara Estudios Economicos Y Sociales, 2005; aktaran Erkan, Birol/ Akbaş, Mehmet/ Şentürk, Yusuf Ekrem/ Paksoy, Sadettin, "Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Bütçeleme Yaklaşımı",

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

Kadın statüsünün korunması alanında yapılan çalışmalardan bir diğeri 1993 yılındaki Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Bildirge düzenlemesidir. Bildiri'de azınlık gruplara dâhil olan kadınlar, yerli kadınlar, mülteci kadınlar, göçmen kadınlar, kırsal bölgelerde veya uygarlığa uzak topluluklarda yaşayan kadınlar, bakıma muhtaç kadınlar, ceza veya tutukevlerindeki kadınlar, kız çocukları, engelli kadınlar, yaşlı kadınlar ve silahlı çatışma bölgelerinde bulunan kadınlar gibi bazı kadın gruplarının şiddete karşı savunmasız oldukları da özel olarak vurgulanmıştır.

Önemli çalışmalardan bir diğeri de, üye devletlerin katılımı ile 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da imzalanan ve Türkiye'nin de onayladığı "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi" dir. Bu sözleşmeyle de kadınların her türlü şiddetten korunması, aile içi ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi, şiddet mağdurlarının korunması için uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir⁸.

Aile içi ve kadına karşı şiddete adil, etkili ve hızlı çözüm bulmak amacıyla uluslararası alandaki düzenlemelere paralel

International Journal of Economic and Administrative Studies, 2012, Yıl 5, S. 9, s. 96

- 8 Bu iki temel sözleşme kadına yönelik hukuki koruma, şiddetin önlenmesi ve şiddete tedbir alınması amacıyla taraf ülkelerce kanunlaştırılmış ve uygulamaya geçirilmiştir. Avusturya'da 1997 yılında, Almanya'da 2002 yılında şiddetle mücadele yasaları "Gewaltschutzgesetz" çıkarılmıştır. Kadına karşı şiddetin önlenmesi çerçevesinde uluslararası nitelikteki düzenlemelerin kilometre taşları hakkında bkz. Ertürk, Şükran/Özdamar, Demet, "*Kadınlara Karşı Şiddet ve Ayrımcılık*", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 11, Prof. Dr. Bilge Umar'a Armağan Özel Sayı 2009, s.1171-1174; Moroğlu, Nazan, "*Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi*", Türkiye Barolar Birliği Dergisi 2012, S. 99, s. 358 vd.; Ceylan, Ebru, "*Türk Hukukunda Aile İçi Şiddet ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesiyle İlgili Yeni Düzenlemeler*", Türkiye Barolar Birliği Dergisi 2013, S. 109, s. 15 vd.; Bilican Gökçaya, Veda, "*Türkiye'de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet*", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, 2011, ss.101-112, s.106 vd.; Türkiye, kadın haklarına ilişkin olarak pek çok uluslararası belgeye taraf olması sebebiyle, bu belgelerdeki düzenlemelerle kendi mevzuatı arasında uyumlaştırmayı gerçekleştirmek ve özellikle bağlayıcı nitelik taşıyan belgelerdeki taahhütlerine uyma yükümlülüğü altındadır. Parlak Börü, Şafak, "*Kadının Korunmasını İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Konumu*", Kadın ve Hukuk TBB Dergisi 2017 Özel Sayı, s.44

olarak hazırlanan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun 20/03/2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

II. ŞİDDET MAĞDURUNUN EKONOMİK OLARAK KORUNMASI

Şiddet mağduru⁹ ekonomik olarak desteklenmesi ve güçlenmesi, şiddetle mücadele bakımından etkin bir çözüm yoludur. Çözüm yolu için öncelikle yapılan en kapsamlı saha çalışmaları incelenmelidir. Türkiye’de bu alanda yapılmış en kapsamlı nicel araştırma Hacettepe Üniversitesi ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının ortaklaşa yürüttüğü “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” çalışmasıdır. Kadının bir gelire sahip olması maruz kaldığı şiddette oldukça belirleyici bir faktör olarak gözükmektedir. Gelire ilişkin sonuçlar Tablo 4¹⁰’de verilmiştir.

Tablo 4: Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Gelir Durumları

Gelir Düzeyi	%
500- 5000 TL arası	82
5001- 10000 TL arası	2.5
10001-15000 TL arası	4
15001-20000 TL arası	1.5
20001-25000 TL arası	0.5
25000 üstü TL	0.5

Tablo incelendiğinde gelir seviyesi arttıkça şiddet oranı da azalmaktadır. Bu durum da temelde gösterir ki kadının ekonomik olarak kendisini koruyabiliyor oluşu bir noktada şiddet eyleminin sona ermesini sağlamıştır¹¹.

9 6284 Sayılı Kanun m.2/e bendi uyarınca bu Kanun kapsamında şiddet olarak tanımlanan tutum ve davranışlara doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kalan veya kalma tehlikesi bulunan kişiyi ve şiddetten etkilenen veya etkilenme tehlikesi bulunan kişileri tanımlamaktadır.

10 T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, 2009

11 Aksu Bora/Üstün, İlknur, Sıcak Aile Ortamı, Demokratikleşme Sürecin-

C. 6284 Sayılı Kanun Bakımından Koruyucu Tedbirler

6284 sayılı Kanunun ikinci bölümünde koruyucu ve önleyici tedbirlerle ilgili düzenlemeler yer almaktadır¹². Koruyucu tedbir kavramı; Uygulama Yönetmeliği m.3/k bendine göre, Kanun kapsamında belirtilen merciler tarafından korunan kişi yani şiddet mağduru ve varsa beraberindeki çocukları, aile bireyleri hakkında olayın niteliği dikkate alınarak hükmedilen tedbir kararıdır. Hemen belirtelim ki tedbir kararı, 6284 sayılı Kanun kapsamında şiddet mağdurları ve şiddet uygulayanlar hakkında hâkim, kolluk görevlisi ve mülki amirler tarafından alınmaktadır. Tedbir kararı talep üzerine alınabileceği gibi resen de alınabilmektedir.

Koruyucu tedbir kararları mülki amir ve hâkim tarafından verilmektedir. Mülki amir tarafından alınan tedbir kararları 6284 sayılı Kanun m.3 ile belirlenmiştir¹³. Şiddet mağduru kadın için sayılan tedbir kararlarının birine veya bir kaçına mülki amir karar verebileceği gibi somut duruma uygun düşen başkaca tedbir kararları da verebilir. Kanunda yazılı olmayan bir tedbir kararı verilmesi halinde bu kararın Avrupa İnsan Hakla-

de Kadın ve Erkekler, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 18; "Toplumsal cinsiyete dayalı bir bakış açısı, ekonomi çalışmasının merkezinde yer alır. Ekonomik ilişkiler ve eylemler, cinsiyet rollerinden doğrudan etkilenir. Cinsiyete dayalı bir bakış açısı olmadığı takdirde, ekonominin bu yönü ihmal edilmiş olur." McKay, Alisa, "Rethinking Work And Income Maintenance Policy, Promoting Gender Equality Through A Citizens' Basic Income", Feminist Economics, 2001, s.107-109.

12 Yağcıoğlu, Ali Haydar, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref Ertuş'a Armağan, C. 19, Özel Sayı-2017, s. 913-966, ss.919

13 Bu tedbirler; kendisine ve gerekiyorsa beraberindeki çocuklara, bulunduğu yerde veya başka bir yerde uygun barınma yer sağlanması, Diğer kanunlar kapsamında yapılacak yardımlar saklı kalmak üzere, geçici maddi yardım yapılması, Psikolojik, mesleki, hukuki ve sosyal bakımdan rehberlik ve danışmanlık hizmet verilmesi, Hayatî tehlikesinin bulunması hâlinde, ilgilinin talebi üzerine veya resen geçici koruma altına alınması, Gerekli olması hâlinde, korunan kişinin çocukları varsa çalışma yaşamına katılmını desteklemek üzere dört ay, kişinin çalışması hâlinde ise iki aylık süre ile sınırlı olmak kaydıyla, on altı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek ve belgelendirilmek kaydıyla Bakanlık bütçesinin ilgili tertibinden karşılanmak suretiyle kreş imkânının sağlanması gereklidir.

rı Sözleşmesi ilkelerine ve 6284 Sayılı Kanunun amacına aykırı olmaması gereklidir¹⁴. Ayrıca yetkili makamın, tarafları barıştırmaya ya da evlilik birliğini devam ettirme konusunu tekrar düşünmelerine yönelik bir tedbir kararı vermesinin kanunların ruhuna aykırı olacağı ve mağduru korumayacağı¹⁵ açık olacağından bu tip bir tedbir de yine öngörülmemelidir.

Koruyucu tedbir kararı verilebilmesi için, şiddetin uygulandığı hususunda delil veya belge aranmaz. Bu nedenle, koruyucu tedbir hükümlerinin kötü niyetle kullanılmasını önlemek mahkemelerin görevidir. Bu noktada, mahkemeler şiddetin türünü esas alabilir. Zira fiziksel şiddet dışındaki şiddetin ispatlanması çok güçtür. Doktrinde, şiddet konusunda delil bulunmazsa mahkemenin uyarıya yönelik tedbirlerle yetinmesi, ancak delil bulunması hâlinde özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirlere hükmetmesi gerektiği savunulmaktadır¹⁶. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde kabul edilen kadının beyanı esastır ilkesinin ülkemizde de uygulanması doktrinde ve Yargıtay kararlarında yer bulmaktadır¹⁷. Koruyucu tedbir kararı verilmesi aşamasında tarafların dinlemesi, ifadelerin samimiyet ve tutarlılığı, olayın içerisinde tutum ve davranışlara göre şiddet olasılığını değerlendirmelidir.

Koruyucu tedbirlerle şiddet mağdurlarını koruma amaçlanmakta ve bu tedbirler şiddet uygulayanın cezaî ve diğer sorumluluklarını ortadan kaldırmamaktadır¹⁸. Belirlenen bu

-
- 14 Akın, M., " Ailenin Korunmasına Dair Kanunda Belirtilmeyen Tedbirlere Hükmedilmesi ve Danışmanlık Tedbirinin Uygulanması" Terazi Hukuk Dergisi, S.14:93-102 , Y.2007, <https://jurix.com.tr/article/22916.03.2019>
- 15 Badur, Emel, "Ailenin Korunması Alanındaki Son Gelişmeler", TBB Dergisi, 84, 2009, s. 68.
- 16 Badur, s.78.
- 17 Y 5.CD. T. 5.4.2006, E.2004/4408-K.2006/2852 Yargıtay Emsal Karar Arama Erişim. 03.03.2019
- 18 Uygur, Gülriz, "Ev-İçi Şiddet Bağlamında Koruma Tedbirleriyle İlgili Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi", Esin Konanç Sempozyumları, Çocuk İstismarı ve Çocuk Suçluluğu, 2010, s. 139; Voris, Michal J., "Civil Orders of Protection: Do They Protect Children, the Tagalong Victims of Domestic Violence", Ohio Northern University Law Review, 17, 19901991, s. 601 aktaran Öztürk Necla, "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şid-

tedbirlerle birlikte hâkim, 3/7/2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda yer alan koruyucu ve destekleyici tedbirler ile 4721 sayılı Kanun hükümlerine göre velayet, kayyım, nafaka ve kişisel ilişki kurulması hususlarında karar vermeye yetkilidir.

6284 Sayılı Kanun'da koruyucu tedbirler, geçici hukuki koruma tedbiri niteliğindedir¹⁹. 6284 Sayılı Kanunda düzenlenen ve geçici hukuki koruma niteliğindeki tedbirler, Türk Medeni Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda düzenlenen geçici hukuki koruma niteliğindeki tedbir kararından farklı özellikler taşımaktadır²⁰. Amaçsal farklılık bakımından, 6284 sayılı Kanun'da öngörülen geçici hukuki koruma tedbirleri aile içinde aile bireylerine ve aile dışında kadınlara ve çocuklara karşı şiddeti önlemektir; oysa HMK m.389 ve devamı maddelerinde düzenlenen geçici hukuki koruma tedbirleri ise, dava konusu hak ve alacağın korunmasını ve TMK m.161-163 maddelerinde düzenlenen geçici hukuki koruma tedbirleri genel anlamda aile birliğini korunmasını sağlar²¹.

detin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Yenilikler ve Öneriler", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:8 Sayı:1 Yıl 2017 , s.8, DOI: 10.21492/inuhfd.298121

- 19 Tedbirin geçici koruma tedbiri niteliğinde olduğu, 6284 Sayılı Kanun'a dayanarak çıkarılan Uygulama Yönetmeliği'nin (18.01.2013 RG. 28532 S.) Tanımlar ile ilgili 3/I-ç maddesinde de ifade edilmektedir. İlgili tanım şöyledir: "Geçici koruma: Hayati tehlikesi bulunan şiddet mağdurunun kolluk tarafından gerektiğinde her türlü teknik cihaz ve donanımlarla, yirmidört saat esasına göre kesintisiz olarak, şiddet uygulayan veya uygulama tehlikesi bulunan kişilerden gelebilecek tehlikelerden korunması amacıyla yerine getirilen tedbir," ifade eder. 4320 Sayılı Kanun zamanında da alınan tedbirlerin kendine özgü ve temyizi mümkün olmayan geçici tedbir niteliğinde olduğu kabul edilmekteydi: Kahveci, Nalan, 4320 Sayılı Ailenin Korunması Hakkında Kanunda 5636 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişiklikler, İzmir Barosu Dergisi, C. 72, S. 3, ss. 272-312, Temmuz 2007, s. 289; Akın, s. 274; Tıgılı, Hüseyin, Ailenin Korunmasına Dair Kanun'da Yer Alan Tedbirler Ve Bunların Uygulanması, TAAD, C.1, Y.2, S.5, Nisan-2011, s. 506; 2. HD. 09.07.1998 T., 1998/7229 E., 1998/8655 K.; 2. HD. 16.01.2003 T., 2002/14276 E., 2003/344 K.; 2. HD. 18.09.2003 T., 2003/9980 E., 2003/11604 K. (www.kazanci.com).
- 20 Ayan Serkan, Evlilik Birliğinin Korunması, TBB Yayınları, Ankara 2004, s. 302-307; Kahveci, Değişiklikler, s. 273-276; Erdem, s. 69-70; Tıgılı, s. 506-507; Günay, s. 650.
- 21 Temel, Muhammet Zeki, Aile Mahkemelerinin Kuruluşu ve Yargılama Usulü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.182-184

6284 sayılı Kanun ayrıca geçici hukuki koruma tedbiri kararları bakımından itiraz kanun yoluna tabidir ve Medeni Kanun ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu bakımından ise alınan tedbir kararlarının temyiz kanun yoluna tabi olması söz konusudur. 6284 sayılı Kanuna göre şiddet ve şiddet tehlikesinin varlığı halinde herkes tarafından geçici hukuki koruma tedbiri alınması talep edilebilirken, diğer geçici hukuki koruma tedbirleri sadece hak sahibi tarafından talep edilebilir²². 6284 sayılı Kanun'da yer alan tedbirlere niteliğine göre hâkim, mülki amir ve istisnai hallerde kolluk amiri tarafından hükmedilebilirken diğer kanunlarda yer alan geçici hukuki koruma tedbirlerine sadece hâkim tarafından hükmedilebilir.

III. 6284 SAYILI KANUN KAPSAMINDA GEÇİCİ MADDİ YARDIM

6284 sayılı Kanun kapsamında şiddet mağduru kadına ilişkin ekonomik olarak destek sağlanabilmesi adına Mali Hükümler başlığı altında düzenlenen 17.maddesi ile geçici maddi yardım yapılmasına karar verilmesi hâlinde, onaltı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının otuzda birine kadar günlük ödeme yapılır. Korunan kişinin birden fazla olması hâlinde, ilave her bir kişi için bu tutarın yüzde yirmisi oranında ayrıca ödeme yapılır. Ancak, ödenecek tutar hiçbir şekilde belirlenen günlük ödeme tutarının bir buçuk katını geçemez. Korunan kişilere barınma yer sağlanması hâlinde bu fıkrada belirlenen tutarlar yüzde elli oranında azaltılarak uygulanacaktır.

D.Tanım

Geçici maddi yardım; şiddet mağduru kadının ekonomik desteğinin olmaması sebebiyle kendisini ve varsa çocuklarını başvuru ve gerekli şartların sağlanması dâhilinde koruyucu bir önlem olarak tanımlanabilir. 6284 sayılı Kanun m.17 ile düzenleme altına alınarak şiddet mağduru ve varsa çocukla-

22 Uçar, Mehmet Ali, Aile İçi Şiddet Ve Aile Koruma Yasası, Ankara 2003, s.155-156.

rının ekonomik durumlarının olmayışı ve kendi ihtiyaçlarını karşılayamamaları sebebiyle ayakları üzerinde durabilmeleri amaçlanmıştır.

E. Geçici Maddi Yardım Hükümünün Kapsamı

Geçici maddi yardım talep edecek kimsenin mutlaka kadın konukevinde²³ bulunması gereklidir. Kadın konukevine kabul ise, mülkî amir, hâkim veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kolluk amirinin kararı üzerine ŞÖNİM tarafından ilk kabul birimine²⁴ veya konukevine kadın kabul edilir.

6284 sayılı Kanun kapsamında (m.17) şiddet mağduru kadının; mülki amirliğe başvurması ve bu başvurusunun kabul edilmesi halinde kendisine geçici maddi yardım yapılmaktadır. Bunun haricinde şiddet mağduru kadının kadın konukevinde bulunması veya ŞÖNİM²⁵ aracılığıyla da bu desteği talep etmesi mümkündür.

Geçici maddi yardım alınması bakımından diğer kanuni yardım ve desteklerin alınması herhangi bir engel oluşturmamaktadır. Örneğin bir kadın hakkında tedbir nafakası alıyor olsa dahi geçici maddi yardım alabilme durumuna sahiptir. Bunun sebebi ise geçici maddi yardımın hukuki niteliği sebebiyledir. Ancak geçici maddi yardım alması durumunda harç-

23 Fiziksel, duygusal, cinsel, ekonomik ve sözlü istismara veya şiddete uğrayan kadınların, şiddetten korunması, psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesi, güçlendirilmesi ve bu dönemde kadınların varsa çocukları ile birlikte ihtiyaçlarının da karşılanmak suretiyle geçici süreyle kalabilecekler ve kadın konukevi, sığınmaevi, kadın sığınağı, kadınevi, şefkatevi ve benzer adlarla açılmış ya da açılacak yatılı sosyal hizmet kuruluşudur, Kadın konukevlerine kabul edilecek şiddet mağduru kadınlar için Kadın Konukevlerinin Açılışı ve Korunması Hakkında Yönetmelik Resmi Gazete, 5 Ocak 2013, Sayı:28519

24 ŞÖNİM'e başvuran kadınlar ve beraberindeki çocukların geçici kabuller yapılarak ilk gözlemlerinin yapıldığı, tıbbi kontrol ve tedavilerinin sağlandığı, psiko-sosyal ve ekonomik durumlarının incelendiği, iki haftaya kadar kalabilecekleri birim

25 Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi: Şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin bir biçimde uygulanmasına yönelik güçlendirici ve destekleyici danışmanlık, rehberlik, yönlendirme ve izleme hizmetlerinin verildiği, yeterli ve gerekli personelin görev yaptığı ve tercihen kadın personelin istihdam edildiği, çalışmaların yedi gün yirmidört saat esasına göre yürütüldüğü merkezidir.

lık²⁶ alabilmesi için var olan hakkı ortadan kalkmaktadır.

Geçici maddi yardım kapsamında ayrıca bir sorun gündeme gelebilir. Şiddet mağduruna belirli gerekçeler (kısıtlanma, ayırt etme gücü kaybı, akıl zayıflığı gibi) yasal temsilci atanmış ise şiddet mağduru adına kullanılmak üzere geçici maddi yardım talebi bulunabilecek olma olasılığıdır. 6284 sayılı Kanun esasen emredici bir kural koymadığı gibi kanunun amacı ve ruhu itibarıyla geçici maddi yardımın yapılacağı kişinin şiddet mağduru olması ve onun ihtiyaçları doğrultusunda bu yardımın gerçekleştirilmesidir. Bu durumu öncelikle Türk Medeni Kanun hükümleri kapsamında değerlendirmek gereklidir. Bilindiği gibi yasal temsilci atanması TMK m.16 hükmünce ayırt etme gücüne sahip küçükler ve kısıtlılar, yasal temsilcilerinin rızası olmadıkça, kendi işlemleriyle borç altına giremezler. Karşılıksız kazanmada ve kişiye sıkı sıkıya bağlı hakları kullanmada bu rıza gerekli değildir. Bununla birlikte geçici maddi yardımın karşılıksız kazandırma niteliğinde olduğunu kabul edebiliriz. Ancak bu yardımın talep edilebilmesi için Hukuk Muhakemeleri Kanunu m.52 uyarınca medenî hakları kullanma ehliyetine sahip olmayanlar davada kanuni temsilcileri, tüzel kişiler ise yetkili organları tarafından temsil edilir kapsamında bir işlem yetkisi söz konusudur. Geçici maddi yardım bir talep niteliğinde olup bu talebin yapılabilmesi için kişinin yine medeni haklarını kullanabilmesi gereklidir. Dolayısıyla mülki amir tarafından resen koruma tedbiri olarak verilmeyen her hal bakımından şiddet mağdurunun yasal temsilcisinin bir talep yetkisinden bahsedebiliriz. Bu durumda geçici maddi yardım hükmü ve diğer mali hükümler bakımından şiddet mağduruna atanmış bulunan bir yasal temsilci olması halinde bu yasal temsilcinin şiddet mağduru adına geçici maddi yar-

26 6284 sayılı Kanun m.17 haricinde ilgili Yönetmelik m.23 bakımından Harçlık ve Yardım başlığı altında düzenleme yapılmıştır. Bu maddeye göre harçlık, ilk kabul birim veya konukevi hizmetlerden yararlanan ve gelir bulunmayan kadınlara ve çocuklara, Kanun kapsamında geçici maddi yardım yapılmasına karar verilmemiş olması halinde sosyal inceleme raporlarına dayanılarak müdürün teklif ve ŞÖNİM onayı ile Kanununun 17. maddesinde belirtilen orana göre ödenir. Dolayısıyla bu bakımdan harçlık ile geçici yardım farklı değerlendirilebilecektir.

dım talep edebilme ve bu nakdi miktarı şiddet mağduru menfaatine kullanabileceği söylenmelidir.

F. Süresi

Şiddet mağduru kadın ve çocuklarının kadın konukevinde kalma süresi ise Yönetmeliğin 14.maddesinde düzenlenmiş ve kadının ilk kabul birimine kabul tarihinden itibaren altı ay olarak düzenlenmişse de bu sürenin kadınların güçlenme süreci göz önüne alınarak uzatılabileceği belirtilmiştir. Bu konuda gözlem raporunun verilmesi sosyal çalışmacı ile şiddet mağduru kadının varsa çocuğu için çocuk gelişimcinin görüşü alınarak değerlendirme komisyonu tarafından gerçekleştirilir. Bir diğer süre aşımı ise mülki amir veya aile mahkemesi tarafından hakkında barınma tedbiri verilene kadar ilgili kararda belirtilen süre ile de kadın konukevinde kalınması şeklinde düzenlenmiştir.

G. Miktarının Belirlenmesi

6284 sayılı yasanın 3/b ve 17. maddesine göre mülki amir yasa kapsamında değerlendirilen kişiye diğer kanunlar kapsamında aldığı yardımlar saklı kalmak üzere geçici maddi yardım yapılmasına karar verebilir²⁷. Geçici maddi yardım kararı

27 Harçlık yardımı ile geçici maddi yardım aynı kavramlar değildir. Bu sebeple bu kısımda bahsetmek gerekir ki harçlık yardımı, konukevi tarafından hazırlanacak bordroya göre, imza karşılığında her ayın birinci günü peşin olarak ödenir. Bu peşin ödeme kadına her ay sürekli olarak gerçekleştirilir. Geçici yardım ise peşin olarak bir defalığına verilmektedir. Bu husus yine 6284 sayılı Kanun 17.maddesinde düzenlenmiştir. Bu ay başında yapılacak ödeme aynı ayın onuncu gününe kadar konukevine kabul edilen kadın ve varsa çocuklarına tam harçlık, daha sonra kabul edilenlere ise kaldıkları gün sayısı üzerinden hesaplanacak harçlıkları ödenir. İşe yerleştirilmiş olma durumu halinde ise şiddet mağduru kadınların harçlıkları, maaşlarını alıncaya kadar kesilmez. Bu ödemeler için ilk kabul birim ya da konukevine kabulü yapılan kadın ve çocuk sayısının, aylık ortalaması üzerinden yapılacak hesaplama sonucunda elde edilen meblağ tutarınca konukevi müdürlüğüne avans açılarak ödemeler bunun üzerinden gerçekleştirilir. Konukevinde kalan kadınların öğrenim gören çocukları ile çeşitli nedenlerle öğrenimine devam etmeyen ve ücretli olarak bir işyerinde çalışmayan çocuklarına, Bakanlığa bağlı çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında kalan çocuklara verilen miktar kadar hiçbir kesinti yapılmaksızın net harçlıkları verilir. Yönetmelikle hüküm altına alınmış olan bu kural bakımından net harçlığın belirlenmesi yine çocuğun ihtiyacı olan harçlık miktarının

ile on altı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının otuzda birine kadar günlük ödeme yapılır. Örneğin 2019 yılı için asgari ücret aylık net 2.020,90 TL'dir. Bu durumda korunan kişiye günlük 67,39 TL ödeme yapılacaktır. Korunan kişinin birden fazla olması hâlinde, ilave her bir kişi için bu tutarın yüzde yirmisi oranında ayrıca ödeme yapılır. Ancak, ödenecek tutar hiçbir şekilde belirlenen günlük ödeme tutarının bir buçuk katını geçemez. Korunan kişilere barınma yeri sağlanması hâlinde yukarıda ifade edilen tutarlar yüzde elli oranında azaltılarak uygulanır.

6284 sayılı kanun Uygulama yönetmeliği 8. maddesine göre geçici maddi yardım, korunan kişinin kimlik numarası ve banka hesap numarası beyanına istinaden, kararın ŞÖNİM'e tebliğ edilmesini müteakiben hazırlanan bordro ile ödenir. Geçici maddi yardıma dair ödemelere kararın geçerliliği süresince devam edilir. Geçici maddi yardım yapılmasının kaldırılmasına ya da değiştirilmesine karar verilmesi halinde kararın geçerli olduğu gün üzerinden hesaplanarak ödeme yapılır. Korunan kişiye elden ödeme yapılmaz. Geçici maddi yardımlar için yapılan ödemeler, Bakanlık bütçesine, geçici maddi yardımlar için konulan ödenekten karşılanır.

H. Tahsil Usulü

Geçici maddi yardım için yapılacak ödemeler Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı bütçesine, geçici maddi yardımlar için konulan ödenekten karşılanır. Yapılan ödemeler, şiddet uygulayandan tebliğ tarihinden itibaren bir ay içinde tahsil edilir²⁸. Bu şekilde tahsil edilemeyenler 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre ilgili vergi idaresi tarafından takip ve tahsil edilir. Bu ilginç yaptırım şiddet uygulayan kişi için cezai hükümler dışında ek olarak caydırıcı olma potansiyeli taşımaktadır.

hesaplanması şeklinde olmalıdır.

28 T. C. Ankara 5.İdare Mahkemesi E. 2014/1923 K. 2015/2825 T. 24/12/2015

Uygulama Yönetmeliği m.8/7 hükmüne göre bu kapsamda yapılan ödemeler, gelir vergisi ile veraset ve intikal vergisinden, bu ödemeler için düzenlenen kâğıtlar ise damga vergisinden istisna tutulmuştur.

I.Rücu İlişkisi

Şiddet mağdurlarını korumak amacıyla yapılan çalışmaların tümü şiddet sebebiyle zarar gören ve mağdur olan kadın ve varsa çocuklarının korunmasını amaçlamaktadır. Koruma tedbiri olarak düzenlenen geçici maddi yardım yapılması bu yollardan birisidir. 6284 sayılı Kanun tarafların kötü niyetli olmaları ve bu tip desteklerin kötüye kullanılması halinde uygulama yönetmeliği m.42 kapsamında rücu ilişkisini düzenleme altına almıştır. Korunan kişinin gerçeğe aykırı beyanda bulunduğu ilgili müdürlüğe yapılan ihbar üzerine veya kollukta ya da ŞÖNİM tarafından kararların uygulanması izlenirken tespit edilmesi halinde, bu hususa ilişkin tutanak tutulur ve sosyal inceleme raporu düzenlenir. Buna göre; geçici maddi yardımlar için yapılan ödemelerin tahsili için, ödeme tutarı, ödemenin yapılacağı yer ile tebliğ tarihinden itibaren bir ay içinde ödenmesi hususu şiddet uygulayana tebliğ edilir. Ödemenin süresinde yapılmaması halinde bu tutar, 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre ilgili vergi dairesi tarafından takip ve tahsil edilir.

SONUÇ

Kadına yönelik şiddet her toplumda güncel kalabilen bir sorundur. Bunun temeli ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği kavramının sosyal ve ekonomik hayatta kabullenilmemiş olmasıdır. Bugün yapılan çalışmalar ve düzenlemeler kadının sosyal ve ekonomik hayatta yer alması bakımından önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Özellikle aile içerisinde eşler arasında meslek seçimi, çalışma izinlerinin düzenlenmesi, iş güvencesinin getirilmesi, şahsi haklardan kaynaklı zararın tazmini amacıyla toplumsal eşitsizlik bir derece kırılabilmıştır. Geçmişteki çalışmaların bugüne yansması olarak ortaya çıkan 6284 sayılı Aile-

nin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Hakkında Kanun bakımından şiddet mağduru kadın ve varsa çocukları, aile bireyleri bugün pek çok anlamda koruyucu ve önleyici tedbir alınarak güvenli bir ortama konulmaya çalışılmıştır. Ancak ne yazık ki yapılan bu çalışmalar ekonomik ve sosyal anlamda kadının kendi ayakları üzerinde durmasına yardımcı olamamıştır. Bunun sebebi ise öncelikle yasal düzenlemelerin uygulanmasının geri planda kalışı ve ardından da kadının ekonomik olarak kendini yeterli hale getiremeyişi.

6284 sayılı Kanun dördüncü bölümünde mali hükümler başlığı altında kadının ekonomik desteklenmesi ve bazı maddi külfetlerden kurtulması amacıyla düzenlemeler yapmıştır. Burada belirtilen 4 unsur arasında en önemlisi geçici maddi yardım kavramıdır. Çünkü geçici maddi yardım, kadının bir iş sahibi olabilmesi, ihtiyaçlarını karşılayabilmesi bakımından nakdi olarak bir güvence kaynağını oluşturmaktadır. Geçici maddi yardımın yapılabilmesi için şiddet mağdurunun kadın konukevine kabulü gereklidir. Çünkü kadın konukevlerine başvuran kadınların büyük bir çoğunluğu ekonomik açıdan zor durumda olan kadınlardır. Kadınların ekonomik açıdan güçlendirilebilmesi için mesleki eğitimler verilmekte, güvenlik sorunu olmayan kadınlara iş bulabilme imkânı sunulmaktadır. Fakat konukevleri sayısının az, başvuran kadın sayısının fazla olması nedeniyle sunulan hizmetlerde çeşitli aksaklıklar meydana gelebilmektedir²⁹.

Son olarak geçici maddi yardım ile ilgili kapsamın geniş-

29 Geçici maddi yardım hükmü genişletilerek şiddet mağduru kadınların istihdamına yönelik projeler kadınların istihdamına yönelik projeler üretilmelidir. Kadınlara yönelik mesleki ve bilgilendirici eğitimlerin ve el becerilerine yönelik aktivitelerin sayıları artırılmalı, üretim faaliyetlerine aktif katılmaları sağlanmalıdır. Mağdur olan kadınların istihdamını devlet aracılığı ile gerçekleştirilmelidir. Örneğin engelli istihdamına yönelik yapılan çalışmalar, mağdur kadınlara yönelik gerçekleştirilecek istihdam mağdur kadınlara yönelik gerçekleştirilecek istihdam çalışmalarına örnek olmalıdır. Özel sektörde ise, mağdur kadınlara sigorta teşviki sigorta teşviki sağlanmalıdır. Doktorlar tarafından psikolojik açıdan çalışmaya elverişli mağdur kadınların tespiti yapılmalı, bu kadınlara yaşlı bakım eğitimi verilmeli ve bu alanlarda istihdamları sağlanmalıdır. Şiddete maruz kaldığı için kendi ayakları üstünde durmaya çalışan kadın eşine muhtaç bırakılmamalıdır.

letilmesi ve kadınların daha çok sosyal ve ekonomik hayata katılmaları sağlanarak şiddet sonucu yaşadıkları mağduriyeti azaltmak ve şiddet eyleminin failini caydırıcı yöntemlerin düzenlemeleri detaylandırılmalıdır. Kadınların gerek aile içerisinde gerekse toplumda uğradıkları şiddet eylem ve davranışları ancak kadınların ekonomik olarak güçlenmesi ile yok olacaktır. Bu kapsamda geçici maddi yardım hükmü yalnızca bir madde olarak kalmamalı ve uygulaması daha sık ve daha genişletilerek gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Akın, Ayşe/Paksoy, Nüket, "Kadına Yönelik Şiddete Sağlık Boyutundan Bakmak", Aile İçi Şiddet, Kadın Çalışmaları Dergisi, 2007, Cilt:2, Sayı:4
2. Akın, M., " Ailenin Korunmasına Dair Kanunda Belirtilmeyen Tedbirlere Hükmedilmesi ve Danışmanlık Tedbirinin Uygulanması" Terazi Hukuk Dergisi, S.14, s. 93-102 , Y.2007
3. Aksu Bora/Üstün, İlknur, Sıcak Aile Ortamı, Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005
4. Atan, Sibel/Atan,Murat, Şiddetin Kadın İstihdamında Yarattığı Etkiler, TBB Dergisi, Ankara 2017, Özel Sayı, s.286-302
5. Ayan Serkan, Evlilik Birliğinin Korunması, TBB Yayınları, Ankara 2004
6. Badur, Emel, "Ailenin Korunması Alanındaki Son Gelişmeler", TBB Dergisi, 84, 2009, s. 63-92
7. Bilican Gökkaya, Veda, "Türkiye'de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, 2011, s.101-112
8. Ceylan, Ebru,"Türk Hukukunda Aile İçi Şiddet ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesiyle İlgili Yeni Düzenlemeler", Türkiye Barolar Birliği Dergisi 2013, S. 109
9. Dural, Mustafa/Öğüz, Tufan/Gümüş, Mustafa Alper, Türk Özel Hukuku Cilt III, 11. Bası İstanbul 2016
10. Ediz, Ayşe/Altan, Şenol, Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Bir Alan Araştırması, TBB Dergisi, Ankara

2017, Özel Sayı, s.398-410

11. Erkan, Birol/Akbaş, Mehmet/Şentürk, Yusuf Ekrem/Paksoy, Sadettin, “Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Bütçeleme Yaklaşımı”, International Journal of Economic and Administrative Studies, 2012, Yıl 5, S. 9

12. Ertürk, Şükran/Özdamar, Demet, “Kadınlara Karşı Şiddet ve Ayrımcılık”, DEÜHFD, Cilt: 11, Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan Özel Sayı 2009

13. Eşkinat, Rana, “Türkiye’de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet (Boşanmış Kadınlara Yönelik Araştırma)”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 37, Y.2013

14. Kahveci, Nalân, 4320 Sayılı Ailenin Korunması Hakkında Kanunda 5636 Sayılı Kanun İle Yapılan Değişiklikler, İzmir Barosu Dergisi, C. 72, S. 3, ss. 272-312, Temmuz 2007

15. Moroğlu, Nazan, “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi 2012, S. 99, s. 358 vd.

16. Owen Korkut,Fidan/ Owen, Dean W., Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi, T.C. Başbakanlık, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, 2008

17. Öztan, Bilge, Aile Hukuku, Turhan Yayıncılık, Ankara 2017

18. Öztürk Necla, “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Yenilikler ve Öneriler”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:8 Sayı:1 Yıl 2017, DOI: 10,21492/inuhfd.298121

19. Parlak Börü, Şafak, “Kadının Korunmasının İlişkin Uluslar arası Sözleşmeler ve Türkiye’nin Konumu”, Kadın ve Hukuk TBB Dergisi 2017 Özel Sayı

20. Şeker, Aziz, İnsanı Düşünmek. SABEV, Ankara, 2012

21. Temel, Muhammet Zeki, Aile Mahkemelerinin Kuruluşu ve Yargılama Usulü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007

22. Tıgılı, Hüseyin, Ailenin Korunmasına Dair Kanun’da Yer Alan Tedbirler Ve Bunların Uygulanması, TAAD, C.1, Y.2, S.5, Nisan-2011

23. Uçar, Mehmet Ali, Aile İçi Şiddet Ve Aile Koruma Yasası, Ankara 2003

24. Uygur, Gülriz, “Ev-İçi Şiddet Bağlamında Koruma Tedbirleriyle İlgili Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi”, Esin Konanç Sempozyumları, Çocuk İstismarı ve Çocuk Suçluluğu, 2010

25. Yağcıoğlu, Ali Haydar, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref Ertaş’a Armağan, C. 19, Özel Sayı-2017, s. 913-966

26. Yapar Gönenç, Aslı, “Fransa ve Türkiye’de Kadın Hareketleri”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, İstanbul 2006, ss.63-84

27. Yüksel Kaptanoğlu, İlknur/ Alanur Cavlin, Banu Akadlı Ergöçmen, “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile içi Şiddet Araştırması”, ASPB ve Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara 2015

YARGI KARARLARI

- Y 2. HD. 09.07.1998 T., 1998/7229 E., 1998/8655 K. (kazancı içtihat bankası)
- Y 2. HD. 16.01.2003 T., 2002/14276 E., 2003/344 K. (kazancı içtihat bankası)
- Y 2. HD. 18.09.2003 T., 2003/9980 E., 2003/11604 K. (kazancı içtihat bankası)
- Y 10. HD. T. 29.12.2016 , E. 2016/10371, K. 2016/15699,, (corpus içtihat bankası)
- Y 5.CD. T. 5.4.2006, E.2004/4408, K.2006/2852 (Yargıtay.gov.tr)

Av. Filiz SARAÇ (Oturma Başkanı)- Hocamızın sunumundan, aslında yasalarda çokça hüküm olduğu, ama uygulamada problem olduğu anlaşılıyor.

Bugün sıkça, özellikle aile içi şiddeti ilgilendiren bu oturumda atıfta bulunulan İstanbul Sözleşmesi var. Bugün rahatsızlığı nedeniyle, bir soğuk algınlığı geçiriyor hocamız, son ana kadar da gelmeyi çok arzu etti Prof. Dr. Feride Acar Hocamız

selamlarını da ilettili. Şöyle bir çalışma yapıldı biliyorsunuz, bahsetmeden geçemeyeceğim.

Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetle mücadelede uzman eylem grubunun başkanlığını yapmıştı Feride Hocamız da. Mayıs 2018 tarihi itibariyle Türkiye'nin ve bahsedilen İstanbul Sözleşmesiyle ilgili yükümlülüklerini ne kadar yerine getirip getirmediğine ilişkin de önemli bir rapor hazırlandı ve rapor yayınlandı. Bunun gayri resmi tercümesi de Türk Kadınlar Birliği tarafından da yapıldı, bende de bir örneği var. Böyle bir gerçekten incelenmesi gereken hükümler var. Önümüzdeki günlerde bizzat bu uzman grubunun başkanlığını da yapan hocamızdan ileriki tarihlerde bunu dinleme olanağı olacağını umuyorum.

Bugün tekrar oturumumuzdaki sıra, çok değerli bir hukukçumuz Ayşegül Dalkır Kahveci. Meslektaşımızın siyaset ve uluslararası ilişkiler alanında bir tez, bu birimde bir tez çalışması olmuş. 6284 sayılı Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Türkiye'de kadına yönelik şiddeti önlemedeki rolü. Bir uygulamacı olarak bu tezimi de önemsedim. Buyurun Hocam.

Av. Ayşegül DALKIR KAHVECİ- Ben tabii öncelikle sizlere sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Hem hukuku boyutu, hem de Ali Ersoy Hocamın bahsettiği biraz da ideolojik boyutuna değineceğim. Çünkü yüksek lisans tezimi siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında yaptım, aynı zamanda avukat olarak da bu kanunu sürekli uyguluyorum. Bu nedenle hem hukuki boyutu, hem de siyasi boyutu hakkında size biraz bilgi vermek istiyorum.

6284 sayılı Kanun 8 Mart 2012'de kabul edildi bugünden tam 7 yıl önce ama bakıyoruz ki kadın cinayetleri her geçen gün artmaya devam etmekte. Bu konuda 2015 yılında artan kadın cinayetleri nedeniyle Mecliste kadına yönelik şiddetin sebeplerinin araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla bir araştırma komisyonu oluşturulur ve bu komisyonun 8 Mayıs 2015 tarihli raporuna göre, sadece 2013 ve 2014

yılı mukayese edildiğinde, bir yıl içerisinde aile içi ve kadına karşı şiddet olay sayısında yüzde 33, kasten öldürme olay sayısında yüzde 26 artış meydana gelmiştir. Geçici koruma tedbiri kapsamında çağrı üzerine koruma usulüyle korunurken 23 kadın hayatını kaybetmiştir. Yine bu rapordan alınan istatistik, bunlardan bu 23 kadının 2'si polis memuru yanındayken, 21 kadın ise ani gelişen olaylar sonrasında polise çağrıda bulunmadığı için hayatını kaybetmiştir.

Şimdi o halde 6284 sayılı Kanunun içerik olarak kadına yönelik şiddeti önlemedeki etkinliği, kanunun uygulanmasında eksiklik ya da yanlışlık olup olmadığı, diğer devlet politikalarının etkisi ve egemen iktidarların kadına ve aileye bakışıyla, ataerkil örüntülerin kadına şiddeti önlemedeki rolü incelenmelidir. Tabii burada benim sürem çok fazla olmadığı için ben tamamına giremeyeceğim, ama size bir özet sunacağım; size biraz hukuk, biraz siyaset bilimi açısından.

Şimdi bu kanundan önce 1998 yılında yürürlüğe giren bir 4320 sayılı Ailenin Korunması Hakkındaki Kanunumuz vardı biliyorsunuz ve bu kanuna getirilen en büyük eleştiri, sadece resmi evliliklerdeki eş ve çocuklarla, aynı çatı altındaki diğer aile bireylerinin yararlanmasıydı. Bu nedenle 2007 yılında bu kanunda bir değişiklik yapılarak, yararlanan kişilerin kapsamı genişletildi. Mahkemece ayrılık kararı verilen veya ayrı yaşayan eş ve çocukların da yararlanması için kanunda değişiklik yapıldı. Ancak bu kez de, resmi nikâh olmaksızın birlikte yaşayan ve boşanmış eşler koruma kapsamı dışında kaldı. Bazı hâkimler buna rağmen eski eş ya da nişanlı şiddetine uğrayan kadınlara koruma kararı uyguladılar. Fakat ulusal anlamda bu tür sorunları aşmak için 6284 sayılı Kanunun çıkması zorunlu bir hal aldı. Uluslararası alanda da tabii CEDAW Sözleşmesi, İstanbul Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Opus Türkiye davası kararıyla, Türkiye'nin vatandaşına aile içi şiddete karşı koruyamadığı gerekçesiyle 36 bin 500 Euro tazminata mahkûm edilmesi, yine bu kanunun çıkmasında etken olan faktörlerden olmuştur.

Uluslararası sözleşmeler gereği, tabii bu iç hukukta 6284 sayılı Kanun çıkartıldı. Ancak İstanbul Sözleşmesine göre namus, töre, din, gelenek gibi hiçbir sebebin herhangi bir şiddet eyleminin bahanesi olarak kabul edilemeyeceği onaylandı. Fakat buna rağmen hâlâ kadın cinayetlerinde namus saikiyle öldürme suçlarında faile haksız tahrik indirimi uygulanmakta, Ceza Kanunumuzda halen mevcut. Ben bu namus saikiyle öldürülen kadının durumunu Roma ceza hukukundan günümüze gelen, öldürülmesi suç teşkil etmeyen, kurban dahi edilemeyen murdar insan anlamına gelen homosaker figürü konumuna indirgendüğünü düşünüyorum; kadın cinayetlerindeki öldürülen, kadının failine uygulanan indirim nedeniyle. Homosaker figürünü öldürmek ceza gerektirmiyor, törenle tanrıya dahi kurban edilemiyor. Geçmişten örnek vermek gerekirse, bu Sami dinlerinde loğhusa kadınlar, bir cesede doku- nan insanlar geçici olarak murdar sayılıyorlar veya toplum ve tanrı düşmanları homosakerdir. Yani bunları öldürdüğünüz takdirde hiçbir şekilde suç işlemiş sayılmıyorsunuz. Veya yYa- kın tarihten bir örnek vermek gerekirse, Yahudi soykırımında öldürülen insanlar, din uğruna ya da hukuk elverdiği için de- ğil, lanetli homosaker figürü olarak yok edildiler. İşte namus saikiyle öldürülen kadının failine verilen ceza indirimiyle de, kadına sanki bu ölümü hak etmiş bir lanetli insanmış gibi faile, sen bu kadını namus saikiyle öldürdün, o bunu hak etti, bu ne- denle de cezanda indirim yapıyorum denilmektedir şeklinde yorumluyorum.

6284 sayılı Kanunun kabul edildiği 7 Mart ve 8 Mart 2012 tarihlerinde iki gün boyunca Mecliste pek çok tartışma yaşanıyor ve bu tartışmalarda kadına şiddetin sebepleri, kadın erkek eşitsizliği tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriliyor. Ancak buna rağmen kadına şiddeti bir nebze de olsa önleyeceği düşüncesiyle, tüm siyasi partilerin konsensüsü yile kanun kabul ediliyor. Meclis tartışmalarında iktidar partisi dâhil, daha çok muhalif siyasi parti milletvekillerinin hemfikir olduğu başka bir konu ise, erkek egemenliğinin yakılmadığı ve zihinsel dönüşümün gerçekleşmediği sürece bu kanunda kadına şiddetin önlenemeyeceğidir. Dönemin CHP milletvekili Rıza Türmen o gün-

kü konuşmalarında şöyle diyor: “Kadınların kendi hikâyesini yazabilen özne olmadan, gövdeleri üzerinde tasarruf etme özgürlüğü olmadan bu cinayetler önlenemeyecektir” diyor.

Rıza Türmen’in burada dediği “kendi gövdesi üzerindeki tasarruf etme yetkisi” derken neyi kastediyor? Bu konuda ben Foucault’dan size örnek vermek istiyorum. Foucault diyor ki, 18.Yüzyıldan itibaren biz kan toplumundan cinsellik toplumuna geçtik ve cinsellik toplumunda bedenlerin yönetimi ve yaşamın denetlenmesiyle biyo siyaset çağı başlamıştır diyor. Beden ve nüfuzun denetimi aile, okul, ordu gibi kurumlar aracılığıyla yapılmaktadır diyor. Ve Türkiye gibi erkek egemenliğinin hüküm sürdüğü ülkelerde beden, cinsellik ve nüfuzun denetimiye kadınlar üzerinden yürütülmektedir.

Evet, bu kanunumuz 8 Mart 2012’de çıkarıldı ve o dönemdeki ben basında bu kanuna nasıl bir tepki gösterilmiş olumlu ya da olumsuz onlara baktığımızda, kanunun bayağı büyük bir ilgi gösteriyor basın. Ve laik düşüncedeki ana akım medya, kanunu aynen olduğu gibi getirdiği yeniliklerle yansıtıyor. Muhafazakâr İslamcı kesim diyor ki, aynen şu ifadeyi kullanıyor, “bu kanun aileyi bozar, gayrimeşru ilişkileri ve zinayı artırır” şeklinde haber yapıyor. Özgürlükçü sol kesim diyor ki, kanunda kadınlar lehine toplumsal cinsiyet ibaresi gibi ibareler yer almadı, bunlar eksiktir diyor ve halen de biz muhafazakâr İslamcı kesimin bu kanunun boşanmaları artırdığını ve bir an evvel kaldırılması gerektiği yönündeki haberleri görüyoruz. Bunları da yine Hirschman’ın tepkisel tezleriyle açıklayabiliriz. Hirschman diyor ki, bir değişime karşı statükocular üç tepkisel tez ileri sürer diyor. Bunlar aksi tesiri tezi, tehlikeye atma tezi ve boşunalık tezidir diyor. Burada da aynen bu kanunun şiddeti önleyecek yerde boşanmaları artıracığını ileri sürenleri, ben bu aksi tesir tezini ileri sürenlere benzetiyorum.

Hukuki açıdan biz evet bu kanuna, 6284 sayılı Kanunla neler getirildi ve uygulamada bunlar nasıl yer buluyor buna değinmek istiyorum. Bu kanuna baktığımızda 4320 sayılı Kanunda yer almayan getirilen pek çok yenilik var. Bunlar ısrarlı takip mağduru, aydınlatılmış rızayla kimlik değiştirme,

zorlama hapsi, şiddet failinin teknik takiple izlenmesi, şiddet önleme ve izleme merkezlerinin kurulması, kurumlar arası koordinasyon gibi pek çok yeni uygulama bu kanunla birlikte getirildi.

Yine geçici maddi yardım sağlanması, diğer arkadaşımızın bahsettiği gibi, bu başlıkların her biri zaten başlı başına ayrı bir çalışma yapılması gereken, tez konusu yapılması gereken konular. Ben kanunun rolünü genel olarak değerlendireceğim için, genel bir çerçeve sunacağım.

Bu çalışmada ben kadına yönelik şiddeti önlemedeki etkinlikleri açısından bu kavramsal yeniliklerle ilgili bu kanunu uygulayan sivil toplum örgütleri ve kamu görevlileriyle söyleşiler yaptım. Bunların arasında kimler vardı? Aile mahkemesi hâkimleri, aile içi şiddet savcısı, aile içi şiddetle mücadele emniyet büro amirliği, şiddet önleme ve izleme merkezi yetkilileri, belediyelerin kadın danışma merkezleri, kadın sığınma evleri ve bu alanda çalışan sivil toplum örgütleriyle söyleşiler yaptım. Bu sivil toplum örgütlerinin arasında kimler vardı? Kadın Dayanışma Vakfı, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Derneği, Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği gibi sivil toplum örgütleri vardı bunlar arasında.

Bunlardan çıkarttığım ortak sonuçları sunmak istiyorum. İlk olarak, sivil toplum örgütleriyle yapılan söyleşilerde, özellikle Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık Derneğinin üyeleriyle yapılan görüşmelerde, eşcinsel ya da trans bireylerin bu kanundan yeteri kadar yararlanmadığını ve hatta polis şiddetinden yakındıklarını görüyoruz. Yine kadın ve erkek seks işçileriyle göçmen kadınların da bu kanunların kendilerine uygulanmadığını ifade ettiğini görüyoruz. Sadece kadınlarla çalışan sivil toplum örgütleri ise, devlet korumasının yetersiz kaldığından, sivil toplum olarak kendilerinin müdahale etmek zorunda kaldıklarından, zorlama hapsinin uygulanmadığından ve namus cinayetlerinde haksız tahrik indiriminin uygulanmasının yanlışlığından bahsettiler. Belediyelerin işlettiği sığınma evleri ve kadın danışma merkezi yetkilileri ise, daha çok bu gizlilik ihlallerinden ve kurumlar arası koordinasyon eksikliğinden yakındı-

lar. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin 7 gün 24 saat esasına göre ve mağdurun tüm ihtiyacının karşılanacağı şekilde kuruluş amacı olmasına rağmen bu amacı gerçekleştirmediği ve bir devlet dairesi gibi çalıştığı da söyleşi yapılanların çoğu tarafından dile getirilmiştir.

Kamu görevlisi olan ŞÖNİM meslek çalışanıyla yapılan söyleşide ise, şiddet faili erkeklere öfke kontrolü destek hizmetleri verildiği ve bu eğitim planlamasının işe yaradığı, ancak şiddet uygulayan erkeğin eril zihniyetle bunu uyguladığını ifade etmesi nedeniyle, bunu toplumdan bu tür şiddet uygulayan erkeklerin toplumdan dışlanmayıp itibar gördüğü sürece bu kanunun şiddeti önlemede tek başına yeterli olmayacağı anlaşılmıştır. Diğer kamu görevlileri olan polis ve aile mahkemesi hâkimleriyle yapılan söyleşilerde de, teknik yöntemlerden elektronik kelepçe uygulamasının yakın korumadan daha etkin olduğu, ancak pahalı bir uygulama olduğu, zorlama hapsi konusunda uygulama birliği olmadığı ve kimlik değiştirmede aydınlatılmış rıza şartının çerçevesinin yeniden çizilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Kanunda yer alan alkol ya da madde bağımlısı veya zihinsel rahatsızlığı olan aile bireyinin tedaviden kaçınması halinde, tedavi olması tedbirinin daha çok çocuklar için kullanılması, kadına yönelik şiddetin önlenmesi hedefinden sapma yarattığından, bu tedbirin kanundan çıkarılması ya da sadece eş için kullanılması gerekir. Kolluk gücü ya da diğer kurumlarda çalışan personelin empati yapabilen, kadın bakış açısıyla vakalara yaklaşabilen ve uzmanlaşmış çakılı personel olması gerektiği yine bu söyleşilerden çıkan sonuçlardan biri.

Bakanlığın eğitim programları düzenlemesi, ilk ve orta-öğretim müfredatına toplumsal cinsiyet eğitimi konulması, medya dilinin mağduru değil faili teşhir amaçlı kullanılması, medyada kadınlık erkeklik rollerinin yeniden düzenlenmesi, kanunda yer alan kamu spotu yayınlarına ağırlık verilmesi de kamu görevlileriyle yapılan söyleşilerde çıkan sonuçlardan birkaçı.

Kanunun koruma kapsamında yer alan ısrarlı takip mağduru kavramının yanlış anlaşıldığı ve uygulamada yanlış kul-

lanıldığı görülmekte. Kanuna bu ısrarlı takip mağduru ifadesi eklenirken, gönül ilişkisi kurma amaçlı takip ve tacizlerde bu kanundan yararlanılması için eklenmişti. Ancak bazı mahkemelerde Gülben Ergen ve Seren Serengil olayında olduğu gibi, iki sanatçı arasında ya da mafya-çete takiplerinde de bu kanun kapsamında koruma tedbiri alındığı görülmüştür ve bu tamamen yanlıştır, kanunun ruhuna aykırıdır. Bu tür vakalarda Türk Ceza Kanunu genel hükümlerde yer alan taciz tehdit şantaj hakaret gibi suçlara ilişkin yaptırımlar uygulanmalıdır ve kanun amacı dışına çıkmaktadır.

Kanunun adında ailenin korunmasının yer alması, en başından beri hatalıdır. Çünkü hâkimler tereddüt halinde aileyi mi koruyacak, yoksa kadını mı koruyacak? Bu konuda yaptığım söyleşilerde, aile mahkemesi hâkimlerinin birtakım çelişkiler yaşadığını tespit ettim bu konuda. Aileye bir saldırı yok, kadına şiddet için bu kanun çıkarıldı ve kadına şiddet en yakınındaki kocası sevgilisi nişanlısı eski eşi babası erkek kardeşi veya diğer aile bireyi tarafından uygulandığına göre, öncelikle kadını korumak gereklidir.

Tabii Medeni Kanunda da aile birliğini koruma için zaten pek çok düzenleme mevcuttur. Ailenin korunması ve sürekliliği kapitalist toplumlarda emek gücünün yeniden üretimi ve egemen ideolojinin işlerliğinin sağlanması açısından çift yönlü katkı sağladığı için aslında önemlidir. Althusser bu konuda burjuva devriminden sonra devletin ideolojik aygıtlarından kilise-aile çiftinin yerini okul-aile çifti almıştır diyor ve devlet aile ve okul aygıtında egemen ideolojiyi çocukların kafalarına yerleştirir diyor. Dolayısıyla kanunun adında ailenin korunması ibaresinin ısrarla yer almasında, egemen iktidarın ideolojisinde ailenin kadından önce yer aldığı görülmektedir. 12 Eylül 80 darbesinden sonra kurulan tüm hükümet programlarına baktığımızda, hepsinde “aAile Türk toplumunun temelidir.” cümlesi mutlaka yer alıyor. Ancak bu temeli koruma yükümlülüğünün sadece kadınlara yüklenmesinin yanlış olduğunu düşünüyorum.

Araştırmalardan çıkan yine diğer sonuçlara baktığımızda, şiddet mağduru kadın ve çocuklar için bu kanun kapsamında sığınma evlerine yerleştirilmeleri yanı sıra; kreş, nakdi yardım, maddi yardım, meslek edindirme, iletişim teknikleri eğitimi gibi destekleyici tedbirlerin artırılması gerektiğini görüyoruz. Evden uzaklaştırılan erkekler için de, eşikle arasındaki öfke ve iletişim kopukluğunun daha da artmasını önlemek için ihtiyacı halinde erkek sığınma evlerinin açılması ve oraya yerleştirilmesi gerektiği düşüncesindeyim. Şiddet faillerine öfke kontrolü, stresle başa çıkma ya da şiddet konusundaki farkındalık eğitimlerinin verilmesi, evden uzaklaştırılan erkeklerin ekonomik ve psikolojik olarak güçlendirilmesi gerekli. Yani sadece mağdur değil, fail odaklı yaklaşım da önem taşımaktadır.

Evet, genel olarak kanunun uygulanmasından çıkan sonuçlar bunlar. Ancak tabii 6284 sayılı Kanunun şiddeti önlemedeki rolü dışında yasaların ve egemen iktidarların suç ya da terör gibi geniş anlamda şiddeti önlemedeki rolünü de tartışmak gereklidir. Yani kısaca yasaların gücünü de tartışmak gereklidir.

Walter Benjamin ölüm cezalarında hukukun şiddet yoluyla ölüm ve hayata hükmederek, başka hiçbir alanda olmadığı kadar kendisini onayladığını vurguluyor ve kolluk gücünde hukuku kuran ve koruyan şiddet ayrımının ortadan kalktığını belirtiyor. Hukuk kurmak da aslında bir anlamda iktidar kurmak ve şiddet araç olarak kullanılmakta; o halde tüm iktidarlar, parlamentolar ve hukukun kendisinin de bir şiddet olduğunu görebiliyoruz. İtalyan düşünür Agamben, egemenin hukuku askıya alma konusundaki yasal yetkisiyle, kendisinin yasal olarak hukukun dışında tuttuğunu belirtiyor. Karşı mit ise, egemen olağanüstü hale karar verendir diyor. Yine bir başka düşünür Derrida, güç ve şiddetin aynı kelimedede birleştiğini ifade etmektedir. Yani yasanın gücü aynı zamanda yasanın da şiddetidir şeklinde yorumlamaktadır. Savaşta da baktığımızda yine hukuk kurucu bir şiddettir. Savaşlar sonrasında yeni kurulan devletlere baktığımızda ve tabii yasanın şiddet olarak görüldüğü, kolluk güçlerinin dahi hukuk yaratabildiği bu devlet kuramlarına göre, sadece bir kanunla aile içi şiddet ya da

kadına yönelik şiddetin önlenebileceğini düşünmek de hayalden öteye gitmeyecektir.

Yine tabii Foucault'un cinsellik toplumu olarak adlandırdığı biyo- siyaset kuramının işlerliliğini de yine kadın bedeni üzerinden görüyoruz. Beden ve nüfuz politikası erkeğin değil kadının cinselliğinin denetimiyle yürütülmektedir. Kadının tek eşliliği, ana çocuk sağlığı uygulamaları, kürtaj yasağı, doğum kontrol yöntemlerinin özendirilmesi, genelevlerin açılması ya da kapatılması, kadının zinasının yasaklanması, namus cinayetlerinde haksız tahrik indirimi uygulaması gibi politikalar iktidarların kadın bedeni üzerinden yürüttüğü siyasettir.

O halde bu çalışmadan çıkan sonuçlardan biri, kadına şiddeti önlemede 6284 sayılı Kanunun uygulamalarından kaynaklı birtakım tespitlerin varlığıyken, diğer sonuç da kadına yönelik şiddetin sadece bir kanunla önlenemeyeceği, bunun için siyasi iradenin de farklı stratejiler ve politikalar geliştirmesi gerektiği yönündedir. Devletin biyo- siyasal kararları kadına şiddeti önlemedeki istekliliğinin de göstergesidir.

Foucault "egemen iktidarın ayırıcı özelliği yaşam ve ölüm üzerindeki haktır" diyor ve egemen iktidarın yaşam ve ölümü üzerindeki bu hakkını kullanması, Agambî'nin yaşam ve ölümün hukuki ve bilimsel kavramlar değil siyasal kavramlar olduğu tezindeki gibi tamamen siyasal tercihidir. Kadın üzerindeki tarihsel süreçle ilerleyen erkek egemenliği ve ataerkil pazarlıklar ortadan kalkmadan da yine tabii şiddet önlenemeyecektir. 6284 sayılı Kanun ancak şiddet ortaya çıktıktan sonra etkili olabilmekte, şiddet uygulanmadan önce yasa değil devletin diğer politikaları, ataerkil örüntüler ve egemen ideoloji ön plana çıkmaktadır. Şiddetle eğitim ve şiddetle istihdam arasında bağ olduğu, kadın istihdam oranı arttıkça kadınların siyasette temsil oranlarının da arttığı görülmektedir. Kamusal hayat ve özel hayatın her alanında her iki cinsin de eşit olarak yer alması, güçlenmesi ve temsiliyle şiddet de azalabilecektir.

Evet, son olarak şunu söylemek istiyorum. Devletler kendi güvenliği aleyhine, şiddet türü olan terör eylemlerinde derhal

olağanüstü hale karar verebiliyorsa, kadına şiddeti önleme konusunda da aynı kararlılıkla hareket edebilir. Yeter ki alınan siyasal ve hukuki kararlar yeniden şiddet doğuran mekanizmalar olmasın diyorum.

Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum.

Av. Filiz SARAÇ (Oturum Başkanı)- Hem değerli konuşmacılarımıza, hem de siz değerli katılımcılara ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

BİRİNCİ GÜN BİRİNCİ SALON İKİNCİ OTURUM

SUNUCU- Tüm konuklarımıza ve meslektaşlarımıza hoş geldiniz diyorum. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde günümüz Türkiye'sine baktığımızda her yaşta, her kurulda, her statüde kadınlar emek sömürüsüne, şiddetin her türüsüne, tacize ve çocuk yaşta evliliğe ne yazık ki maruz kalmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen ilk 10 yılda kadınlarımız Atatürk'ün devrimleriyle başta eğitim, aile ve siyasette eşit haklara sahip olmuşlardır. Türk kadını bağımsızlık savaşında verdiği büyük mücadeleyle eşit yurttaş statüsü kazanmıştır, daha doğrusu hak etmiştir. Ancak ne yazık ki günümüz Türkiye'sine baktığımızda kadınlarımız o elde edilen birçok hakkı epey gerilemiştir, o haklarını siyasette, eğitimde ve toplumun yönetici kadrolarında neredeyse parmakla sayılan derecede, azlıkta daha doğrusu kadın yöneticimizi görmekteyiz.

Bizler cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ilke ve devrimleri bizlerin yol haritasıdır. Şiddetin olmadığı, özgürlüklerin kısıtlanmadığı, gerçek demokrasinin olduğu bir Türkiye özlemiyle yaptığımız mücadelemizi her daim, her koşulda, her durumda sürdürmeye kararlıyız. Buradan bir Dünya Kadınlar Günü nedeniyle geçen hafta Aydın ilinde Türkiye Barolar Birliği Çevre Komisyonumuzla Aydın Barosunun ortaklaşa düzenlediği "Jeotermallerin Çevreye Etkileri" konulu bir sempozyumda Kızılcaköy, daha doğrusu o köye jeotermal tesis kurulmak isteniyor, ama Kızılcaköy halkının, daha doğrusu Kızılcaköy kadınları o köye bu jeotermal santrali kurdurmamak üzere müthiş ve onurlu bir mücadele

yapıyorlar. Biz onları ziyaret ettik, onları her platformda da desteklemeye kendilerine de söz verdik. Buradan da bu Kadınlar Günü nedeniyle onların haklı ve onurlu mücadelesine de tekrar destek olduğumuzu söylüyoruz ve buradan selamlarımızı iletiyoruz.

Sözlerimi noktalarken Mustafa Kemal Atatürk'ün "Dünyada hiçbir milletin kadını milletini kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştı diyemez. Ey kahraman Türk kadını, sen yerde sürünmeye değil, omuzlar üzerinde göklerde yükselmeye layıksın" dediği tüm kadınlarımızın bu vesileyle Dünya Kadınlar Günü'ne tekrar kutluyorum ve oturumumuza başlıyoruz.

İlk konuşmacımız Sibel Kocatepe, kendisi sunumunu İngilizce yapacak. "Gender Violence in the Digital Age", yani dijital çağda cinsiyet şiddeti, toplumsal şiddet gibi bir konu, buyurun Sibel Hocam.

SİBEL KOCATEPE- Merhaba, öncelikle Türkçe size davetiye için teşekkür etmek istiyorum. Sunumu İngilizce yapacağım ama aslım tabii ki Türk kökenli, isimden belli oluyor. Benim konum: Dijital medyada kadına şiddet nasıl uygulanıyor? Yani yeni şiddet formları, umarım Almanya'dan size hukuk konusunda küçük bir pay da gösterebilirim.

Our topic is digital violence in the New Age. So the meaning is that we have violence against women in our social media lives and in our everyday life. We have to notice that, unfortunately for women, the digital violence is part of our daily lives. We have it not only in Germany; we also have it all over the world; in Turkey, in America, everywhere the same problems are noticed. Especially, feminist women and emancipatory women are subjected to digital violence. We see typical forms of digital violence as hate speech,???, cyber mobbing and things like that. The digital violence is a commonly observed phenomenon as I mentioned before. We, in Germany, have noticed that and made a new law but I will first of all show you what I mean with digital violence. Maybe for some of you it is not really clear what I mean with digital violence.

So, my first example is from German platform where a woman (that is has to be outlined) says "Feminism is a Jewish shit, real Jewish dead, Hitler was right."

So you see here that a woman is against feminism. We do not really know if she's woman or if she is just using a name of a woman; Susie a German name but she is against feminism. Our second example is a man and on another platform who says; "A time ago I have also been a pacifist too but now I'm looking forward to the next war in order to revenge myself on you women. You women should be raped every day just to take sure that you hold your dishonest tongue."

That are really hard words but the hardest words we can see in especially social media. Maybe if you have an Instagram account or Facebook account you have seen what especially women comment on photos of women. It is as we say in Turkey, "Kadının düşmanı kadındır." That is something like "the enemy of the woman is a woman". So, especially violence against women is made by women themselves to other women. We see that in social media but also we have to mention that the violence does not end in the digital area so the people who are attacked by this violence cannot say; "Okay, it's just on my social media account. I can shut that down and it doesn't affect me." We see that it has a dramatic influence on the real life of the victims. They have post-traumatic stress disorders, depressions and sometimes they also commit suicide. In Europe, we had a sad, sad example a few years ago in Italy where a girl committed suicide after cyber mobbing. She was a bit lovesick because her boyfriend left her and then she asked in platform with the name "Ask.fm" That's a platform in Europe where you can ask everything like, I don't know, what can I do if my husband leaves me, what should I do, how can I react on this. And the cruel reactions in this case was that the people said; "You can commit suicide, nobody wants you, you're not normal, so it is your fault if your boyfriend left you." And this made the young girl so depressed that she committed suicide.

If we look at the German law, so if we ask what does the German law against hate speech and cyber mobbing and so-

something like that, we have to first look at the criminal law. We have deformations; so little proceedings because of deformation, insult and stalking but we have to notice that the result of these proceedings is at a very low level of penalties. So they don't get in prison or something like that. They just have to pay an amount like 200 - 300 Euros and then it is okay. But the problem the victim has with the digital violence is quite more dramatic than for the one who does it. The victims also have the problem that you know the internet does not forget. Everything stays in the internet. If you go to the court, it does take a quite long time till the court decides the case and during this time everything is in the internet. So all the bad things that are written under your photos or similar to stay till the court decides that it has to be removed. That is a problem not just in Germany but all over the world. And these problem gets bigger if we think that the comments were made anonymous so we even don't know who's the one behind. Most of the people do not use their real names; use their own internet at home. They go in internet cafes or something like that. So the possibility to know who is the person behind this comment is really hard.

At the same time we have seen that platforms are not really, we cannot say they are not able but they are not willing to remove these comments and hate speech because, it is because of the amount. So how many employees should the platform have to remove all these, remove all these hate speech and cyber mobbings. If we look out at the examples, we have Twitter, who has only removed 1% of criminal content. We have Facebook who delete 50% but at the same time, we have YouTube who has at 90% take down rate. At first we can say that is a good reaction of Youtube but on the other side we have to wait to take in mind that the removal of so many content is at the same time maybe not fair because it is not always the court who decides that this content is, it has to be removed. It is just because YouTube does not want to, he does not want to check all of them so he says; "Okay it is noticed then we will remove it and it's over so we have done everything what's needed." There is a thing that The German Legislature decided that he

needs a new law. In 2017, we passed a new law called the act to improve enforcement of the law and social networks in German we say Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken. After it was passed by the legislature the platforms had a few months' time to ... how can I say... prepare themselves on this new legislation. And the content of this legislation, I will come to that later, has to be seen in the context of the intent the legislator had. The legislature intended to speed up the process of removing the criminal content so that the victim does not need to wait years and months till the criminal content is removed. He wants to fight against hate crime, against criminally punishable fake news and other unlawful content. And the new law applies to platforms that have more than two million members. So not all the platforms are captured by this new legislation. It is just the big ones. Because the focus of the legislature is actually Facebook, Twitter, Youtube, Instagram; all the big ones who are located in America and not so capturable for The German Legislature. The Networks shall offer the uses in easily recognisable, directly reachable and constantly available complaint process for prosecutable content. That means that the social Networks must immediately take notice of content reported by them, by users. They have to react immediately. They are not able to say; "Oh I will wait two or three hours till one of our employees has time to check that."

There is a strict final by time. They have the right to examine it but the time is very strict. He has 24 hours for giving a, for receiving a complaint. Just in cases where the lawfulness cannot be evaluated in 7 days but after 7 days and days, everything has to be cleared. That does not mean that it has to be removed but the platform has to say, has to give a report like; "We don't have to remove it because the content is not unlawful." The Network also has to inform the victim about all the steps he is making just to have the, just to keep the victim informed. And additional obligations are especially made for the big platforms of America. Because in the last years we had the problem that if you want to send a court decision to Facebook,

we don't have anyone in Germany; we have to send it to America and the legal persons know that you can't just send it by post you need someone who, how can I say, who serves it, yes, thank you... (Laughs) So the legislator thought that we need a new solution for this problem and said that the social networks, especially the social networks needs to name a person in Germany who is authorized to receive services of process in regional fine and civil proceedings that means if the German courts want to send something to Facebook, they can send it to the person who is named for Germany. At the same time the authorized, (yeah that's what I meant) the details of this person have to be published and the website of the platform so that everybody can know who's responsible for Facebook or YouTube or something like that in civil cases. In order to guarantee that is not just a law so that companies like Facebook or YouTube follow what the German legislator thought. We have really high fines. That means we have, against the person I have mentioned before who is responsible for the country, so here for Germany, against him a fine of up to 5 million Euro can be... how can I say... he can get a fine till amount of 5 million Euros. And against the platform himself even a fine of 50 million Euros is possible. So that's an amount that also is for big platforms something that makes them react. The reaction could be seen quite quick. Facebook had very many employees to handle with these new requirements. That was at the end of 2017, so they accepted, they have to accept but they also really accepted the new law and made their own reactions on that. To sum this all up we can say that the next to give, Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken, the German Law heated debates and between the free speech and victim. So the difference, the problem I have mentioned in the beginning, not every content has to be removed if it is just an informal reaction of the platform. Because of that some advocates says that is a dangerous experiment with the free speech. We have the risk of over-blocking we always have on the platforms because of this high penalty. So it is possible that platforms like YouTube or Facebook will say in the next

years: "Okay, we remove everything where we getting noticed because we cannot risk together penalty of 50 million Euros." Just the half of that would be cruel for them. But I think that this new law steps in the right direction because we need something for these victims of cyber mobbing and hate speech. And we have to accept that these social platforms are not just intermediaries. They are really responsible and have to take their responsibility. Thank you very much.

BİLDİRİNİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ;

Konumuz, yeni dönemdeki dijital şiddet. Anlamı; sosyal medya ve günlük hayatlarımızda kadına gösterilen şiddet. Fark etmemiz gerekir ki; maalesef kadınlar için dijital şiddet hayatlarımızın bir parçası. Sadece Almanya'da da değil; Amerika'da, Türkiye'de dünyanın her bir yerinde aynı problemler fark edilmekte. Dijital şiddete maruz kalanlar, özellikle feminist ve özgürlükçü kadınlar. Dijital şiddetin tipik örnekleri olarak nefret söylemi, siber zorbalık ve bunlar gibi kavramları görmekteyiz. Dijital şiddet, daha öncede de söylediğim gibi sıklıkla karşılaşılan bir olgu. Biz Almanya'da bu olguyu fark ettik ve bununla ilgili de bir kanun belirledik fakat sizlere önce dijital şiddet ile ne kast ettiğimi göstereceğim.

İlk örneğim; Almanca bir platformdan. Bir kadın, ki bunu söyleyenin bir kadın olduğunun altı çizilmeli, diyor ki: "Feminizm bir Yahudi saçmalığı. Gerçek Yahudiler öldü; Hitler haklıymış!"

Bu örnekte, feminizme karşı olan bir kadın görüyorsunuz. Bu kişi gerçekte bir kadın mı yoksa sadece bir kadın ismi mi kullanıyor bilmiyoruz. Susie bir kadın ismi ve kendisi feminizme karşı. İkinci örneğimiz bir erkek ve diğer bir platformda şunu söylüyor: "Bir zamanlar ben de barış yanlısı biriydim fakat artık siz kadınlardan intikam alabilmek için bir sonraki savaşı bekliyorum. Siz kadınlar, o yalancı dilinizi tutmanız için her gün tecavüze uğramalısınız."

Bunlar gerçekten de çok katı sözler fakat sosyal medyada şahit olduğumuz sözler daha da katı ifadeler içerebiliyor. Bir Facebook ya da Instagram hesabınız varsa, kadınların diğer kadınların fotoğraflarına yaptıkları yorumları belki görmüşsünüzdür. Türkiye’de söylediğimiz bir söz var; “Kadının düşmanı kadındır.” şeklinde. Kadınlara yapılan şiddet özellikle diğer kadınlar tarafından yapılıyor. Sosyal medyada bunu görebiliyoruz fakat ayrıca dijital şiddetin sadece sosyal medya ile sınırlı kalmadığına da değinmemiz gerekiyor; dijital şiddete maruz kalan kurbanlar; “Tamam, bu sadece benim sosyal medya hesabımda olan bir şey. Hesabımı kapatabilirim ve artık beni etkilemez.” diyemiyor. Dijital şiddetin, kurbanlar gerçek yaşamları üzerinde dramatik etkilere sebep olduğunu gözlemliyoruz. Travma sonrası stres bozuklukları, depresyon gibi sorunlar yaşayabiliyor; hatta bazen intihar ediyorlar.

Birkaç yıl önce Avrupa’da çok ama çok üzücü bir örnek ile karşılaştık; İtalya’da bir kız siber zorbalık sebebiyle intihar etmişti. Erkek arkadaşı onu terk ettiği için aşk acısı yaşıyordu ve bu durum hakkında “Ask.fm” ismindeki bir platformda soru sordu. Avrupa tabanlı olan bu platformda istediğiniz her şey hakkında soru sorabilirsiniz; bilmiyorum ama mesela; “Eşim beni terk ederse ne yapmalıyım, nasıl karşılık vermeliyim?” gibi sorular sorabilirsiniz. Ve bu durum karşısında insanlar acımasızca şunları söylediler: “İntihar edebilirsin, kimse seni istemiyor, sen normal değilsin, erkek arkadaşın terk etti ise bu senin suçun!” Ve bu cevaplar genç kızın öyle üzdü ki intihar etti.

Alman Hukukuna baktığımızda, Alman Hukuku bu gibi nefret söylemi ve siber zorbalık karşısında ne yapıyor şeklinde sorguladığımızda, ilk önce Ceza Hukukuna bir göz atmamız gerekiyor. Hakaret, taciz ve deformasyon davalarımız oldukça az fakat bu davaların sonucunda verilen cezaların da oldukça yetersiz kaldığını da fark etmemiz gerekiyor. Suçlular ceza evine bile girmiyorlar. 200 ya da 300 Euro gibi bir miktar ödemek zorunda bırakılıyorlar ama sonrasında her şey normale dönüyor. Fakat dijital şiddete uğrayan kurban için bu vakanın sonuçları, suçu işleyenden daha dramatik bir hal alıyor ve asıl

problem de bu. Kurbanlar, sizlerin de bildiği üzere, internetin hiçbir şeyi unutmaması gibi bir sorun ile karşı karşıya. Her şey internette kalıyor. Mahkemeye gittiğinizde, mahkemenin bir karara varması oldukça uzun sürüyor ve bu süre boyunca da her şey internette durmaya devam ediyor. Yani, fotoğraflarınızın altına yazılan bütün o kötü şeyler, mahkeme kaldırılmasında karar kılincaya kadar aynı şekilde duruyor. Bu sadece Almanya’da olan bir sorun değil, bütün dünyada bu şekilde. Ve bu sorunlar, yapılan yorumların arkasında kimin olduğunu bilmiyoruz diye anonim olarak yapıldığını düşünürsek daha da büyük bir hal alıyor. İnsanların çoğu gerçek isimlerini ve evde kendilerine ait olan internet bağlantılarını kullanmıyor. İnternet kafe gibi bir yere gidiyorlar. Bu sebeple de yorumun arkasındaki kişiyi öğrenme ihtimali oldukça zor oluyor.

Bununla birlikte; platformların, yapılan yorum ve nefret söylemlerini, çokluğundan dolayı kaldırmak istemediklerini görüyoruz; tabii kaldıramama gibi durumları olduğunu da söyleyemeyiz. Bu platformların ne kadar çalışması olmalıdır ki tüm bu nefret söylemi ve siber zorbalıkları platformdan kaldırılsınlar? Bununla ilgili örneklere bakacak olursak; örneğin Twitter, suç unsuru barındıran içeriğin yalnızca %1’ini kaldırmış. Diğer bir yanda ise ilgili içeriklerin %50’sini kaldırmış olan Facebook ve %90 kaldırma oranı ile Youtube var. Aslında ilk bakışta, bu oranın Youtube açısından iyi bir tepki olduğunu söyleyebiliriz fakat diğer bir taraftan da bu kadar çok içeriğin kaldırılmasının belki de haksız olduğunu göz önünde bulundurmak durumundayız; çünkü içeriğin silinip silinmeyeceği konusunda karar veren mercii her daim mahkeme değil. Çünkü Youtube, içeriklerin hepsini incelemek istemiyor ve diyor ki; “Tamam, durum fark edildi, içeriği kaldıracağız ve her şey hallolacak. Yapılması gereken her şeyi yaptık!” Alman Yasama Meclisi yeni bir kanuna ihtiyacı olduğuna karar verdi ve 2017’de Alman Sosyal Ağlarda Hukuk Uygulamasının İyileştirilmesi şeklinde bir kanun yürürlüğe girdi. Almancası Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken. Kanun, yasama meclisinde onaylandıktan sonra, platformlara, nasıl söylenir, bu yeni yasa konusunda kendile-

rini hazırlamaları için birkaç aylık bir süre tanındı. Ve bu yasanın içeriği, birazdan bahsedeceğim üzere, kanun koyucunun niyeti kaynak alınarak incelenmelidir. Kanun koyucu, kurbanın içeriğin kaldırılması için aylarca ve yıllarca beklememesi adına suç unsuru barındıran içeriğin, kaldırılması ile ilgili süreci hızlandırmak amacındaydı. Kanun koyucu; nefret suçu, cezalandırılabilir sahte bilgiler ve diğer kanunsuz içeriklere karşı savaşmak istemekte ve yeni yasa iki milyondan fazla kullanıcıları olan platformlar için geçerli. Bunun anlamı, bu yasa tüm platformları kapsamıyor, sadece büyük olanları kapsıyor. Kanun koyucunun odağı; Facebook, Twitter, Youtube, Instagram gibi Amerika’da bulunan ve Alman Yasama Meclisi’nin yasama alanına girmeyen büyük platformlar. İletişim Ağları; dava edilebilir içerikler için kolay fark tanınabilir, doğrudan ulaşılabilir ve devamlı kullanılabilir olan şikâyet süreci kullanımları sunmalılar. Bu da, İletişim Ağlarının şikâyet edilen içeriğin farkına hızlıca varabilmeleri gerektiği anlamına geliyor. Çok hızlı bir şekilde hareket etmeliler. “Çalışanlarımızdan biri fark edene kadar 2 ya da 3 saat bekleyeceğim.” şeklinde bir şey söyleyemezler.

Katı bir vakitleri var. Elbette, içeriği incelemek için süreleri var fakat bu süre oldukça katı. Şikâyeti almak için 24 saat süreleri var. Kanunsuz durumun değerlendirilemediği durumlarda 7 güne yakın bir zaman zarfı var fakat bu 7 gün sonrasında her şey çözüme ulaşmalı. Bu, içerik kesinlikle kaldırılmalı anlamına gelmiyor fakat platformun; “İçeriği kaldırmak zorunda değiliz, çünkü kanunsuz değil.” şeklinde bir rapor vermesi gerekmekte. İletişim Ağı, ayrıca kurbanı işlemin her adımı ile ilgili; süreç, bilgisi dahilinde olsun diye bilgilendirmeli. Amerika’da bulunan büyük platformlar için özellikle yapılan ek zorunluluklar da bulunmakta. Çünkü geçtiğimiz yıllarda, Almanya’da böyle yasal bir mevki bulunmadığı için Facebook’a bir mahkeme kararı göndermek istediğinizde, bu kararı Amerika’ya göndermemizi gerektiren bir sorunumuz vardı. Ve biliyorsunuz, bu kararı posta ile gönderemezsiniz. Bu işe hizmet eden bir makamın olmasına ihtiyacınız var. (Teşekkürler)

Bu sebepten ötürü, yasama meclisi bu konu ile ilgili bir çözüme ihtiyacımız olduğunu düşündü ve sosyal iletişim ağlarının, özellikle de sosyal iletişim ağlarının bölgesel ceza ve sivil davaların süreci ile ilgili Almanya’da hizmet verecek yetkili bir isim önermeleri gerektiğini söyledi. Bu da, eğer Alman mahkemeleri Facebook’a bir şey göndermek isterse, bunu Almanya için yetkilendirilen kişiye gönderebilecekleri anlamına geliyor. Aynı zamanda yetkilinin detaylı bilgileri (evet, bunu demek istedim) ve platforma ait internet sitesi yayınlanmalı ki herkes sivil durumlarda, Facebook ya da Twitter ile ilgili kim yetkili bilebilsin. Alman Yasama Meclisi’nin bu yöndeki kararını, Facebook ya da Youtube gibi firmalar uygulasınlar ve bu sadece bir yasa olarak kalmasın diye gerçekten de oldukça yüksek cezalarımız var. Bu da demek oluyor ki; ilgili ülke için yetkili olan kişiye, bu örnekte Almanya’daki kişiye, nasıl ifade etsem, 5 milyon Euro’ya kadar ceza verilebiliyor. Ve bu miktar platform için 50 milyon Euro’ya kadar yükselebiliyor. Bu miktar, büyük platformları harekete geçirebilecek kadar yüksek bir miktar ve bunun sonucunu da çabucak görebildik. Facebook, bu yeni gereklilikler için birçok çalışanı işe aldı. 2017 yılının sonlarıydı; yeni yasayı kabul etmek zorundaydı ve de ettiler ve kendi uygulamalarını gerçekleştirdiler.

Bunların hepsini özetlemek gerekirse, sıradaki söyleyebileceğimiz; Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken Alman yasası ifade özgürlüğüyle kurban savunucuları arasındaki tartışmaları alevlendirdi. İlk başlarda da ifade ettiğim üzere, eğer bu platformdaki sadece ölçüsüz bir tepkisi ise, kaldırılan her içeriğin kaldırılması gerekmiyor. Bu nedenden ötürü de savunucular, bu kanunun konuşma özgürlüğü ile ilgili tehlikeli bir deney olduğunu ifade ediyorlar.

Yüksek ceza nedeniyle platformların gereğinden fazla içeriği engelleme riski de bulunmakta. Bu yüzden, Facebook ya da Youtube gibi platformların önümüzdeki yıllarda şu şekilde söyleme ihtimalleri var: “ Tamam, ihbar edilen her şeyi kaldırıyoruz, çünkü 50 milyon değerindeki bir cezayı göze alamayız.” Bu miktarın sadece yarısı bile onlar için acımasız olur. Fakat

benim fikrimce, bu yeni yasa doğru yönde adım atıyor, çünkü siber zorbalık ve nefret söylemine maruz kalan kurbanlar için bir şeye ihtiyacımız var. Ve bu sosyal medya platformlarının sadece birer vasıta olmadığını kabul etmemiz gerekiyor. Onlar da gerçekten sorumlular ve bu sorumluluğu üstlenmeleri gerekiyor. Çok teşekkür ederim.

SUNUCU- Sibel Hocama çok teşekkür ediyoruz. İkinci bildirisini sunacak olan Dr. Natalia Charalampidou “Fashion and Waste”, yani “Moda ve Atık” gibi bir konumuz var, buyurun Sayın Natalia.

NATALIA CHARALAMPIDOU - Thank you very much for being here, thank you very much for your patience. My name is Natalia Charalampidou. I am not a doctor. Thank you very much. After this wonderful presentation, I have to speak about fashion and waste. I chose this subject because I prefer to see the positive side of things. We have seen and will still be seeing many things that are not so pleasant. So I just want to focus on the nice side of life. Fashion; it is connected with woman. Because woman is main target group of the fashion industry, because we like fashion; I personally I adore fashion.

And the fashion employees are the biggest portion of the employees of the fashion industry are women. So what does fashion has to do with waste. Let’ see... No.... (Laughs) I am sorry it is not cooperating.

So, fashion means something wonderful and I hope you will agree. Fashion is also something very very important. Why? Because, it is a key economic sector. It is an industry of 2.5 trillion US Dollars. So, it is really important. It can help because it is a key economics factor in at saving the sustainable development goals. It can help our world become more sustainable. And this is a brief overview of the sustainable development goals. We can go quickly through them. The first one is no poverty. The second, zero hunger. Third one, good health and well-being. The forth, quality education. Gender equality. Clean water and sanitation. Affordable and clean energy. De-

cent work and economic growth, industry, innovation and infrastructure, reduced inequalities etc.

Sorry for going so quick through the rest of them. Life on land, life below water; justice base for the strong institution partnership for the goals. Okay. So accepting this role, I mean that it can be a key role in achieving sustainability, can transform fashion from a nice thing, a nice valuable thing into a cross-sector sustainability tool and this is important. It shall give birth to sustainable fashion, not just fashion. So, we have two questions that arise now. The first one is; is Fashion a part of the waste and climate change challenge or is it just a part to the solution of the waste and climate change challenge? So is fashion part of the challenge? Yes, it is a part of the challenge. And why is this? Because fashion produces 20% of the global wastewater. That is a lot. It produces 10% of the global CO2 emissions and this is more than international flights and maritime shipping combined. So that is also a lot. Cotton farming is responsible for 24% of insecticides and 11% of pesticides. And also the textile industry has been identified as a major contributor to plastic entering the ocean and fast fashion is linked to dangerous working conditions due to unsafe processes and hazardous substances used in production. So yes, it is a part of the problem. But, can it be a part of the solution?

So, before seeing if it can be a part of the solution we can see if it operates fashion in an unregulated world on an international level. I mean not on a national level. So, first we can see the food and agricultural organization. It provides for the protection of the arable land. The international trade center in Geneva. It has launched the ethical fashion initiative. This initiative connects marginalized artisans from the developing world; most of them women to international fashion houses for mutual benefits and the UN environment. It endorses sustainable manufacturing practices. This means doing more and better with less. That is actually they are the core of sustainability to do more with less. It has three main objectives. Decoupling economic growth from environmental degradation because up

to now, we all think that if we have to grow economically, the environment will suffer. No this is not necessary. The second is applying life cycle thinking and the third one is seizing opportunities for developing countries and leapfrogging. What is leapfrogging? This that I explained a bit earlier. The industrialized countries, they have developed and they have polluted the environment and their country. And now that they have reached a wellbeing level. They turn back in order to clean the environment. No, this not necessary. They can grow, we can grow; I mean economic growth, without polluting the environment. This is leapfrogging. And now that's the solution.

This is something that I really adore. This is the fashion industry charter for climate action. This is new, very very new. And it has briefly two objectives. The first one is a target of 30% greenhouse gas emission reductions by 2030 and a commitment to set a decarbonization partway for the fashion industry. And why is it unique? Why I really adore this initiative, this charter? Because it is a commitment of the corporations themselves. It is not a charter that has been brought forward by countries in order to push the industry to do something. It is the industry that came forward and say; "You know what? We want to do this." and in order to familiarize you with these two targets, the target of 30% by 2030 that is what the European Union is pushing for.

So we have the European Union pushing for the 30% reductions and the fashion industry coming forward to say; "Yes, we want to do that." So, this is why it's great. Decarbonization is a magical word. Because it embodies sustainability in the energy sector. So if you want to talk about sustainability in the energy sector, it means remove all carbons. And the energy sector is trying to do that, is willing to do that, will follow the policy set by the countries and here the fashion industry says; "Oh, we want to do that."

So, this is why I was so happy when I discovered this. We can see now the charter in more detail which more less plays on the two main factors support the goals of the Paris Agree-

ment. This is the commitment of the two degrees Celsius Worldwide when it comes to climate change. 30% reductions that we talked about the decarbonisation pathway for the fashion industry, quantify, track and publicly report our greenhouse gas emissions of the fashion industry. So it's not going to be only for example the car industry that is going to publish their greenhouse gas emission. So that's the fashion industry that's going to say; "What it took for this target or the other target to be made?" And this is also very important. Support global transition for a low-carbon transport. Because fashion is not just the textiles, the designers and the runways, of course, it is about that but it is also about transportation. So if we have the fashion pushing for a low-carbon transport that is excellent. In this way, also the logistic sector is going to be motivated to emit less. Establish a closer dialogue with consumers to increase awareness about the greenhouse gas emissions. It is not something that it is disputed, no, it is not. It is not something that does not concern us. It does concern us all. It concerns our future; it concerns the future of our children. And we can play a role on that. The fashion industry can put more light and focus on this issue.

A partner we find in this community in policy makers to catalyse escapable solutions for a low carbon economy throughout the sector, develop a strategy for the development of policies and laws to empower the climate action in the fashion industry, especially in supply chains. Yes, the supply chains are important because as you know we have clothes that are made in other areas of the world that are being transported and they are being sold to other countries.

So all these supply chain could be more sustainable. And if we can go to the next one, thank you, establish a dialogue with governments in key countries in order to enable renewable energy. Fashion can push the countries to use renewables, energy efficiency and the necessary infrastructure for a systematic change beyond the fashion industry. And in my personal view I would also push, I would generally suggest that it

would be excellent to push for energy that does not produce any greenhouse gas emissions. So, this of course is renewables and it is also nuclear so we should not forget that. Although the renewables do not spec with the nuclears and the nuclears do not spec with the renewables. But both of them have a common advantage and this is no greenhouse gas emissions. Communicate to sort vision of understanding throughout the development of a common strategy and support the UN Climate Science Secretary Image efforts to manage the tracking and recognition of progress to the commitments outlined in this charter. And if we can go to the next one. Thank you. So these are the signatories and this is why I like this charter very much. Usually in the signatories, we have states. Here, we do not have states, we have corporations. And there is a Turkish one, I saw it yesterday, was excited. Yes...

Now I have a different opinion about some of them, some of them I did not really like now; "They are doing something very nice, very nice initiative." So, I will not name them but I thought it would be important to demonstrate them because they are doing something nice. If we can go to the next one... Thank you. So, How about all these things? Are they just theory? Is it a new academic topic to write dissertations and papers and articles? No, it is not. It is already happening.

So, just to name some companies who are doing something about climate. Patagonia, it is operating in California, the US. It has been producing fleece jackets using polyester from recycled bottle since 1993. That is a good, a very good history I believe. Nudie Jeans, based in Sweden, uses organic cottons for the jeans and offers free repairs for life. And customers also get a discount of the hand in their all jeans. Wintervacht, from the Netherlands. It turns blankets and curtains into coats and jackets. And Nudie Jeans, from the Netherlands. Rent the Runway and Girl Meets Dress from the UK. They operate a rental market for cloths. So, this is what is already happening and to the extent that these companies operate within the European Union. I would like to see their actions; how they are trans-

lated into little theory to the it, vice versa I mean. So, Nudie Jeans, as we said it offers repairs for life. So what is this? This is repairing for a use according to The EU Waste Hierarchy, Article 4 paragraph 1b of the directive. What is Rent the Runway do? It is prevention. Because if you rent something, you do not buy it. So, there is no waste. You prevent waste by this. And the company that makes jackets from blankets and coats, it recycles. Because it uses the blankets in order to make the jackets. So how about any future plans? How is this going to go further? Next week, in Nairobi that being from the 11th until the 15th of March 2019, The UN environment will formally launch the UN Alliance on the sustainable fashion. And this alliance backed from the United Nations this time, not private sector, shall encourage the private sector, governments and non-governmental organizations to create an industry wide push for action to reduce fashion's negative socioeconomic and environmental impact and turn the fashion industry into a driver for the implementation of the social...

BİLDİRİNİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ;

Burada olduğunuz ve sabrınız için çok teşekkür ederim. İsmim, Natalia Charalampidou. Doktor değilim. Çok teşekkür ederim. Bu harikulade sunumun ardından, Moda ve İsraf hakkında konuşmam gerekiyor. Bu konuyu seçtim, çünkü ben bir şeylerin pozitif taraflarını görmeyi tercih ediyorum. Memnun edici olmayan birçok şey gördük ve görmeye de devam ediyoruz. Bu yüzden de ben sadece yaşamın hoş tarafına odaklanmak istiyorum.

Moda; kadınla bağlantılıdır. Çünkü kadın, moda endüstrisinin ana hedefidir. Çünkü modayı severiz. Ben şahsen moda-ya tapıyorum.

Moda endüstrisindeki çalışanların çoğunluğu kadın. Peki modanın ne alakası var?.

Umarım hepiniz kabul edeceksinizdir; moda, harikulade bir şey demektir. Moda aynı zamanda çok, çok önemli bir şeydir. Niçin? Çünkü moda, temel bir ekonomik sektördür. 2.5 milyon Amerikan Doları değerinde bir endüstridir. Bu nedenle de gerçekten önemlidir. Yardım edebilir, çünkü sürdürülebilir kalkınma hedeflerini korumak adına temel bir ekonomik unsurdur. Dünyamızı daha sürdürülebilir hale getirmek adına yardım edebilir. Sürdürebilir kalkınma hedefleri ile ilgili olan bu kısa değerlendirmenin üzerinden şu şekilde hızlıca geçebiliriz. İlki; yoksulluk yok. İkincisi; sıfır açlık. Üçüncüsü; sağlık ve iyilik. Dördüncüsü; kaliteli eğitim. Cinsiyet eşitliği. Temiz su ve sıhhi temizlik. Ekonomik ve temiz enerji. Uygun istihdam ve ekonomik kalkınma, sanayi, yenilik ve altyapı, eşitsizliğin azaltılması, vesaire vesaire vesaire...

Böyle hızlıca üzerlerinden geçtiğim için özür dilerim. Karada yaşam, su altında yaşam, adalet, hedefler için alan ve güçlü kurum ortaklığı... Tamam. Modanın, demek istediğim moda sürdürülebilir olanı kazanmak konusunda anahtar bir rol oynayabilir, bu durum kabul edildiğinde, moda; hoş bir olgudan, hoş ve değerli bir olgudan, sektörler arası sürdürülebilirlik aracına dönüşebilir ve bu oldukça önemli. Moda, sürdürülebilir modaya dönüşmelidir, sadece moda değil.

Şimdi ortaya çıkan iki adet sorumuz var. Bu sorulardan ilki; moda, iklim değişikliği tehdidi ve israfın bir parçası mıdır, yoksa iklim değişikliği ve israfa yönelik çözümün bir parçası mıdır? Yani, moda tehdidin bir parçası mıdır? Evet, tehdidin bir parçasıdır, çünkü moda küresel atık suyunun %20'sine sebep olmaktadır ve bu çok fazladır. Küresel karbondioksit salınımının %10'unu da yine moda üretmektedir ve bu uluslararası uçuşlar ve denizcilik sahalarının toplamından fazladır. Bu da oldukça çok. Pamuk tarımcılığı, insektisit ilaçlarının (böcek zehri) %24'ünden ve pestisit ilaçlarının (böcek ilacı) %11'den sorumludur. Ayrıca tekstil endüstrisi, okyanusa giren plastiğe önemli bir katkı maddesi olarak tanımlanmış ve hızlı moda, güvenli olmayan süreçler ve üretimde kullanılan tehlikeli maddeler nedeniyle tehlikeli çalışma koşulları ile ilişkilendirilmiştir. Bu

nedenle, evet, moda sorunun bir parçası. Fakat aynı zaman çözümün bir parçası da olabilir mi?

Çözümün bir parçası olup olmadığına bakmadan önce, kontrolsüz bir dünyada modayı uluslararası düzeyde yürütüp yürütmediğini görebiliriz. Yani, ulusal olmayan seviyede demek istedim. Öncelikle gıda ve tarımsal örgütlenmeyi gözlemleyebiliriz. Moda, ekilebilir arazinin korunmasını sağlar. Cenevre'deki uluslararası ticaret merkezi, etik moda girişimini başlattı. Bu girişim, gelişmekte olan dünyanın etrafındaki, birçoğu kadın olan zanaatçıları karşılıklı çıkar ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı için uluslararası moda evleri ile bir araya getiriyor. Bu girişim aynı zamanda sürdürülebilir imalat uygulamalarını da destekliyor. Bu da, daha az şeyle daha çok şey yapmak demek. Bu girişim, daha çok şeyi daha az şeyler yapmak için sürdürülebilirliğin özüdür. Üç temel hedefi buluyor. Ekonomik büyümeyi, ekonomik bozulmadan ayırmak; çünkü şimdiye kadar hepimiz ekonomik olarak büyümek zorundaysak, doğanın zarar göreceğini düşünüyoruz. Hayır, bu gerekli değil. İkinci hedef; yaşam döngüsü düşüncesi ve üçüncüsü de gelişmekte olan ülkeler için fırsatlar yakalamak ve sıçrama. Sıçrama nedir? Bunu az önce açıklamıştım.

Sanayileşmiş ülkeler, geliştiler ve bu süreç sırasında da çevreyi kirlettiler. Şimdi ise refah bir seviyeye ulaştılar. Doğayı temizlemek için geri dönüyorlar. Hayır, bu gerekli değil. Gelişebilirler; ekonomik büyümeyi kastediyorum, çevreyi kirletmeden gelişebilirler. Bu sıçramadır ve çözüm de budur.

Bu gerçekten de tapıtığım bir şey. Bu iklim hareketi için moda endüstrisi sözleşmesi ve oldukça yeni. Kısaca iki hedefi var. Bu hedeflerden ilki; sera gazı salınımının 2030'ye kadar %30 azaltılması ve moda endüstrisi için bir karbon azaltma hedefi belirlenmesi. Bu niçin eşsiz bir şey? Bu girişime, bu sözleşmeye niçin tapıyorum? Çünkü bu kurumların kendilerinin oluşturduğu bir sözleşme. Bu sözleşme, endüstrinin bir şey yapmasını zorlamak amacıyla ülkeler tarafından öne sürülmüş bir sözleşme değil. Endüstri gelip şöyle diyor: "Biliyor musun? Biz bunu yapmak istiyoruz." Size bu iki hedefi daha iyi tanı-

mak için; 2030 itibariyle %30 hedefi Avrupa Birliği'nin desteklediği bir hedef.

Avrupa Birliği, %30 azalma ile ilgili ısrarda bulunuyor ve moda endüstrisi öne çıkıp şunu söylüyor: "Evet, biz bunu yapmak isteriz." İşte bu, bu yüzden müthiş. Karbon azaltma, sihirli bir sözcük çünkü sürdürülebilirliği enerji sektörüne dâhil ediyor. Yani, enerji sektörü bünyesinde sürdürülebilirlik hakkında konuşmak istiyorsanız, bu tüm karbonu kaldırmak anlamına geliyor. Enerji sektörü de bunu yapmaya çalışıyor, yapmak istiyor, ülkeler tarafından belirlenen politikayı uygulamak istiyor ve bu esnada moda endüstrisi şöyle diyor: "Oh, biz bunu yapmak istiyoruz."

İşte bu yüzden bunu keşfettiğimde çok mutlu olmuştum. Detay olarak başlayan ve daha çok iki ana unsur üzerinde rol oynayan bu durumun Paris Anlaşması'nın hedeflerini desteklediğini görebiliriz. Bu, dünya genelinde 2 santigrat derecenin bildirisi. Söz konusu iklim değişikliği olduğunda, bahsetmiş olduğumuz karbonsuzlaştırma yolunda moda endüstrisi için %30'luk azalma, sera gazı salınımlarını belirlemek, izlemek ve halka açık şekilde rapor etmek. Bu sebepten ötürü, sera gaz salınımlarını açıklayan sadece otomobil endüstrisi olmayacak. Moda endüstrisi şöyle söyleyecek: "Bu hedefin ya da diğer hedefin belirlenmesi nasıl oldu?" Bu da oldukça önemli. Düşük karbonlu ulaşım için küresel dönüşümün desteklenmesi. Çünkü moda sadece tekstil, tasarlayanlar ya da podyumdan ibaret değil, tabii elbette bunlar da var fakat ulaşım da oldukça önemli. Bu yüzden, moda, düşük karbonlu ulaşım gerçekleştirmeye çalışırsa bu mükemmel olur. Bu şekilde, lojistik sektörü de daha az yayım konusunda teşvik edilmiş olur. Sera gaz salınımı konusunda farkındalık sağlamak için tüketicilerle daha yakın bir diyalogun kurulması. Bu tartışılabilecek bir şey değil; hayır değil. Bu bizi ilgilendirmeyen bir şey değil. Bu, çocuklarımızın gelecekleri de dahil olmak üzere tüm geleceğimizi ilgilendiren bir durum. Ve biz bu konuda rol alabiliriz. Moda endüstrisi bu konu üzerine daha çok ışık tutup, odaklanabilir.

Sektörün tamamında düşük karbonlu bir ekonomi için kaçınılabilen çözümler katalize etmek amacıyla politika belirleyen topluluk içerisinde bulduğumuz bir ortak, moda endüstrisi içerisinde özellikle de tedarik zincirinde, iklim hareketini güçlendirmek için politika ve kanunların gelişimi adına bir strateji geliştiriyor. Evet, tedarik zincirleri önemli çünkü bildiğiniz üzere dünyanın diğer bölgelerinde yapılp taşınan ve diğer ülkelere satılan kıyafetlerimiz var. Bu nedenden ötürü de, tedarik zincirleri daha sürdürülebilir hale getirilebilir.

Diğer bir kısma geçecek olursak; yenilenebilir enerjiyi olanaklı kılmak için anahtar konumdaki ülkeler ile iletişim kurulması... Moda; moda endüstrisinin de ötesinde sistematik bir değişim için yenilenebilir, verimli enerji ve gerekli altyapı kullanımı konusunda ülkeleri zorlayabilir. Ve ben kendi şahsi kanaatime dayanarak, sera gaz salınımı üretmeyen bir enerji kullanımını da önerebilirim. Yenilenebilir enerjiyi ile birlikte nükleer enerjiyi de unutmayalım. Yenilenebilir enerji nükleer enerji olarak ya da nükleer enerji yenilebilir enerji olarak sınıflandırılmasa da, ikisinin de ortak bir avantajı var ve bu sera gazı salınımı değil. Ortak bir stratejinin gelişimi boyunca sürececek olan anlayış vizyonu oluşturmak ve bu sözleşmede altı çizilmiş olan kısımların gelişiminin teşhisi ve takibini yönetmek amacıyla Birleşmiş Milletler İklim Bilimi Sekreterliği imajını desteklemek için iletişim kurulması...

Diğer bir kısma geçecek olursak; bunlar, imza sahipleri ve bu yüzden bu sözleşmeyi bir hayli fazla seviyorum. Çünkü genellikle imza sahiplerinin devletleri var fakat burada devletler yok, kurumlar var. Ve işte bir tane Türk imza sahibi var. Dün gördüm ve heyecanlandım. Evet...

Bu kurumların bazıları ile ilgili farklı bir fikrim var; bazılarından hoşlanmıyordum ama şimdi; "Çok güzel bir şey yapıyorlar, çok hoş bir girişim." diyorum. Bu kurumların adını söylemeyeceğim tabii, ama bunu göstermenin önemli olduğunu düşündüm, çünkü hoş bir şey yapıyorlar.

Bir sonrakine geçebilirsek; Peki, tüm bunlar hakkında ne diyorsunuz? Sadece bir teori mi? Yeni bir akademik tez, nüsha ya da makale yazmak için mi? Hayır, değil. Bu zaten şu an gerçekleşiyor.

İklim konusunda bir şeyler yapan firmalardan bazıları'nın isimlerini verecek olursak; Patagonia. Birleşik Devletler, Kaliforniya'da faaliyet gösteriyor. Firma, 1993 yılından beri geri kazanılmış şişelerin polyesterini kullanarak ceket imal ediyor. Bu oldukça güzel bir geçmiş diye düşünüyorum. İsveç'te bulunan Nudie Jeans, blucin pantolonlar için organik pamuk kullanıyor ve ömür boyu bedava tamir hakkı sunuyor. Müşteriler blucin pantolonlarını getirdiklerinde bir indirim de alıyorlar. Hollanda'dan Wintervacht, battaniye ve perdeleri mont ve ceketlere dönüştürüyor. Yine Hollanda'dan Nudie Jeans. İngiltere'den Rent the Runway ve Girl Meets Dress kıyafetler için bir kiralama pazarı işletiyor. İşte, şu an gerçekleşmekte olanlar bunlar ve bu kapsamda bu firmalar Avrupa Birliği bünyesinde çalışıyorlar. Bu küçük teoriyi işleyişe nasıl çevirdiklerini ve eylemlerini görmeyi isterim. Evet, Nudie Jeans, söylemiş olduğumuz gibi, ömür boyunca tamir hakkı sunuyor. Peki, bu ne demek? Avrupa Birliği İsrar Hiyerarşisi 4. Madde paragraf 1b direktifine göre bu; tekrar kullanım için tamir yapmak anlamına geliyor. Peki, pistin kiralınması nedir? Bu bir önlem. Çünkü bir şeyi kiralyorsanız onu satın almıyorsunuz. Bu yüzden de israf olmuyor. Ve firma battaniye ve montlardan ceket yapıyor, yeniden dönüştürüyor. Çünkü, ceket yapmak için battanileri kullanıyor. Peki, geleceğe dair planlar nasıl? Bu durum daha nasıl geliştirilebilir? 11 Mart ve 15 Mart 2019 tarihleri arasında gelecek hafta, Birleşmiş Milletler Çevre Programı, Nairobi'de sürdürülebilir moda üzerine resmi olarak Birleşmiş Milletler İttifakı'nı başlatacak. Bu defa özel sektör tarafından değil de Birleşmiş Milletler tarafından desteklenen bu ittifak; özel sektörü, hükümetleri ve sivil toplum kuruluşlarını sanayi çapında bir atak yaratmak, modanın negatif sosyoekonomik ve çevresel etkilerini azaltmak ve moda endüstrisini sosyalin uygulanmasında etmen olmaya dönüştürmek için cesaretlendiriyor.

SUNUCU- Doktor Öğretim Üyesi Yonca Altındal “Politikanın Sus Payının Özneleri Olarak Kadınlar”, buyurun Yonca Hanım.

YONCA ALTINDAL- Kıymetli konuklar, hepiniz hoş geldiniz. Tüm emekçi kadınların Dünya Emekçi Kadınlar Gününü kutluyorum ve destekçi erkeklere de teşekkürler bu salonda oldukları için, ama ben her konuşmamda bu ülkede hâlâ hiçbir şekilde kadın cinayetlerinin önünün tıkanmadığı için, git-tikçe sayılar da arttığı için şiddetin sembolü olmuş iki kadına 2001’de töre cinayetinde adının aksine hiç gülmemiş, karnında bebeğiyle töre cinayetine kurban verdiğimiz Güldünya’ya ve ölümünün, katledilişinin birinci yılında sanırım hayatımın en acıklı ve en zor konuşmasını yaptığım vahşice katledilen şiddetin yine sembolü olmuş o masum yüzüyle belki ileride Türkiye çapında veya dünya çapında çok iyi bir psikolog olacakken öldürülen, katledilen Özgecan adına, onun ruhu adına konuşma yapmak istiyorum. Bu konuşmamı onlara ithaf ediyorum ve yaşamın her alanındaki tüm emekçi kadınlara.

Şimdi ben böyle bir sempozyum olduğunu sempozyumun özet gönderilmesinden bir gün önce çok büyük bir tesadüfle haberdar olmuş oldum. Alanlardan bir tanesi bana uyuyordu, çünkü ben bir hukukçu değilim, hukuk fakültesinde bir öğretim üyesi de değilim, edebiyat fakültesinde sosyoloji bölümünde uygulama sosyolojisi anabilim dalında bir öğretim üyesiyim, ama toplumsal cinsiyet sosyolojisi ve kadın çalışmaları alanında çalışıyorum. Dolayısıyla master tezimi de erkeksilik üzerine çalıştığım için, bu konuyla ilgili yayınlar da yaptığım için tam da politika alanında şu an yazabileceğimi düşündüm. Takdir edilmiş, kabul edildi ve ben de bugün şu an sizlerin arasındayım, ama orijinal bir başlık bulmak hep benim kendi yapımda var. Biraz dedim hani standart bir başlık olmasın, politikada kadın aslında çok büyük bir alan sunmuyor. Yani var olan şey sadece sus payı, ben öyle değerlendiriyorum. Sizler öyle değerlendiremeyebilirsiniz, ama bunlar objektif kriterler, bilim insanı sonuçta verilerle konuşur ve toplumsal cinsiyete duyarlı olarak eğer böyle bir perspektiften çalışıyorsanız bu da

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

gayet zaten ortada aşikar, ama sunum başlarken ilk önce biraz politikaya kısaca değinip, sonra kadın burada nerede dünyada ve Türkiye’de ve mevcut görünürlüğü bitirmeye çalışacağım.

POLİTİKANIN 'SUS PAYI'NIN ÖZNELERİ OLARAK KADINLAR

Dr. Öğretim Üyesi Yonca ALTINDAL³⁰

Giriş

Kadınların kamusal alanda var olabilme serüvenleri tarih boyunca devamlı sancılı bir süreçte gerçekleşmiştir. Batı ülkelerinde eğitim, çalışma, ortak miras edinme ve mülkiyet haklarına erişmeleri için 17.yüzyıldan beri uğraşı veren kadınlar, genel anlamda bazı haklar elde etmişlerse de bu haklar çoğunlukla Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde sözleşmeler üzerinde kalmaktan öteye gidememiş, uygulamada gerçek anlamda güç kazanılmadığı için mevcut erkek egemen toplum yapısının devamı söz konusu olmuştur. Bu hakların belki de en zor erişilene ve hala üzerinde ortak bir söz birliğinin bulunmadığı politik haklar olup, erkeklerin kendi aralarında kurmuş oldukları stratejik ortaklıklar nedeniyle kadınlar politik alandan dışlanmışlardır.

Türkiye, 1934 yılında pek çok Avrupa ülkesinden önce kadınlarına seçme ve seçilme haklarını tanıyan bir ülke olmasına karşın egemen siyasetçi profiline yapıyı erkeklerin lehine şekillenmiştir. Bu doğrultuda siyasetin erkeksi doğası kadınların bu alanda aktif bir şekilde politika yapmalarına izin vermemekte, kadınların politik güçlenmesi en fazla bir sosyal dernek

30 Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-posta: yoncaaltindal@balikesir.edu.tr

statüsünden öteye gidememekte, partilerin kadın kolları yapılanması ile sınırlı kalmaktadır.

Karar verme yetkisinden uzak bu yapılanma yardımcı bir kuruluş niteliğini taşıdığı için kadınların, siyasette aktif özne olmalarının önünü tıkamaktadır. Böylelikle kadınlar parti bünyelerinde kadın kolları ile sınırlandırılmakta (Altındal, 2007) ve karar yetkisinin uzağında siyaset yapmaktadırlar. Bu oluşumun dışında çok az sayıda 'şanslı' kadın yerel yönetimlerde ya da parlamentoda yer almakta ise de, ancak bu yer almanın da ailedeki erkek üyelerinin ikna edilmesi, bekarsa babaların ve ağabeylerin, evli ise kocalarının izin vermeleri ve ayrıca siyasi parti liderlerinden onay alınması gibi eril siyasi kabullerin sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir.

Bu çalışmada Türkiye siyaset yapılanmasındaki kadınların son dönemlerde popüler hale gelen muhtar olarak siyasette aktör olmaları noktasında eril siyaset perdesinin arkasındaki toplumsal yapı analiz edilecektir. Kadınların kabinedeki sayılarının azlığı, parlamentoda nicelik ve nitelik olarak yeterince görünür kılınamamaları ve yerel yönetimlerde belediye başkanlığı ve muhtarlık görevlerinde bulunmalarındaki sosyolojik gerçeklik kadınların aslında politika alanı içerisinde sus payına razı olunan bir konumsuzluğun ifadesini açıkça gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda kadınların mevcut siyasi alandaki temsil edilme verileri sosyolojik bir perspektifle değerlendirilecektir.

Eril Politikanın Toplumsal Yapısı

Politika, bir toplumun iktidar yapısının nasıl şekillendiği üzerine kurulu bir dizi karmaşık olgu ve süreci içerirken, aynı zamanda cinsiyetler açısından da eşitlikçi olan ya da olmayan içerimleri barındırmaktadır. Özellikle azgelişmiş ülkelerde politik alan, kadınlar ve erkekler arasında farklı uygulamalara sahne olmaktadır. Çünkü siyasetin klientalist yapısı (patron-yaşama ilişkisi) ve erkekler arası gelişen örüntülerle bezelen siyaset oyunu; erkeklerin ihtiyaç, istek ve beklentilerine göre belirlenmektedir. Türkiye'de de parti içi demokrasi yerine,

çoğu kez parti liderinin gücü ve kontrolü ile partinin önemli makamlarını ve araçlarını ellerinde tutan oligarşik yapılar egemen olmaktadır. Siyasal partilerin işleyişi, siyaset anlayışı ve adaylık süreçleri, temelde parti liderleri tarafından tasarlanmakta ve kontrol edilmektedir. Parti liderleri de genelde erkekler olduğundan, kadınlar siyasetten ve yönetimden uzakta tutulmakta, inşa edilen cam tavanlar kadınların siyasette aktif olmalarına ve ilerlemelerine engel oluşturmaktadır (Güneş Ayata, 1995; Altındal, 2007).

Kadınların, siyaset alanında, özellikle de partilerde, parlamentoda, merkez ve yerel yönetimlerde eşit bir şekilde temsilileri günümüzde bile yeterince gerçekleşmemektedir. Partiler kanununda yapılacak düzenleme ile 'Cinsiyet Kotası' sisteminin partiler için zorunlu kılınarak, kadınlara pozitif ayrımcılık uygulamasına partilerden başlanması mümkün gözükmektedir. Kadınların ataerkil toplumlardaki geleneksel görevlerinin en azından bir kısmının; kreş ve anaokulu gibi yan kuruluşlar yanında ev temizlik ve bakım kuruluşları yaygınlaştırılarak ve ucuzlaştırılarak, gerektiğinde devlet katkısı sağlanmasıyla bu kuruluşlara bırakılması ile kadınların siyasete zaman ayırmasının mümkün hale getirilmesi, kadın katılımcının 'ya evin, ya siyaset' yol ayrımına taşınmaması gerekmektedir (Altındal, 2007:25). Siyasi katılım olgusunun istenilen niteliklerde ve yine istenilen düzeyde gerçekleştirilmesinin; başta iktidarı ve muhalefetiyle siyasi partiler olmak üzere, çeşitli legal baskı gruplarının yanında, toplumu oluşturan bireylerin tek tek, 'eşit fırsatların hak ve sorumlulukları'na sahip çıkabilecekleri demokratik ortamın kurulmasına ve sağlıklı olarak yürüyeceğinden ya da yürüdüğünden kimsenin kuşku duymayacağı bir olgunluğa ulaşmasına bağlı olduğu söylenebilir (Altındal, 2007.25-26).

Cinsiyet kotası, parti organlarının seçiminde, kadın ve erkek oranının belirlenmesidir. Kota sistemlerinin gerisinde yatan temel düşünce kadınların siyaset alanındaki eksik temsililerinin giderilerek, siyasal yaşam içinde daha yüksek oranda temsil edilmelerinin sağlanmasıdır. Kota sistemleri, kadınların

en azından %30 veya %40 düzeyindeki 'kritik azınlığa' ulaşmalarını amaçlamaktadır. Dolayısıyla aday listelerinde, parlamentoda, komite veya komisyonlarda kadın üyelerin oranı kotada hedeflenen oranda olmalıdır. Kota sistemi katılımın yükünü birey olarak kadının üzerine değil, bu katılım sürecini kontrol edenlerin üzerine yükler. Kotalar geçici bir önlem olarak, kadınların politikaya girişlerinin önündeki engeller ortadan kaldırılıncaya kadar uygulanabilir (Mendez-Montalvo ve Ballington, 2002).

Tüm bu anlatılardan, kadınların kazanmış oldukları -ya da kadınlara verilen- seçme ve seçilme haklarının aynı düzeyde gerçekleştirilmediği görülmektedir. Kadının siyasete katılımına ilişkin sorunlar kadının aktif olarak siyasete katılımıyla birlikte başlamaktadır. Öyle ki kadınlar için aktif siyasal katılım şekli olan 'seçilme' geri plana atılarak, edilgen bir olgu olan 'seçme' hakkı toplumca daha fazla onaylanmaktadır. Erkek egemen zihniyet, kadınların seçme hakkını kullanması sırasında verdiği desteği seçilme hakkının kullanımı sırasında kısıtlamak bir tarafa, daha çok katı bir tutum sergilemek suretiyle engelleme yoluna gitmektedir. Bu anlayışın altında yatan temel nedeni siyasetin 'erkek işi' olarak konumlandırılmasında aramak mümkündür. Kadının asıl yerinin evi olması gerektiğini varsayan bu ataerkil görüş, siyasi katılımın aktif olan bölümünde baskıcı tavrını ortaya koymaktadır. Pasif katılımı, dünyada kadınlara oy hakkının verilmediği tek ülke olan Suudi Arabistan dışında, en geleneksel toplumların dahi kadınların seçme hakkını onaylamalarına karşın, sıra aktif siyasal hakların kullanılmasına ve siyasi arenadaki karar mekanizmalarında görev almaya geldiğinde, en modern, demokratik ve gelişmiş olarak adlandırılan toplumların geleneksel toplumlardan çok da farklı hareket etmedikleri görülmektedir. Bu durum ise dünya genelinde kadınlar açısından eksik temsil sorununun varlığının en önemli göstergesidir (Altındal, 2007:33-34).

Güneş-Ayata (1995) da Altındal (2007) ile benzer görüşü savunarak, aktif siyasete katılan kadınların, diğer kamusal alanlara girmeleri ve yükselmeleri sırasında karşılaştıkları en-

gellere ek olarak siyaset arenasında, toplumda kadınlardan beklenen özel yaşam istekleriyle çatışan ve siyasetin gereğinden olan zamanın esnekliğinin zayıflaması, uzun ve sürekli çalışma, büyük çaplı rekabet, gece çalışma gibi katılmayı zorlaştırıcı faktörlerle karşı karşıya kaldıklarını, aktif katılmayı başaran kadınların ise, sosyal refah ve sağlık gibi kadınsı işlerde görevlendirildiklerini ve bu nedenle de büyük ölçüde siyasal karar alma mekanizmalarından soyutlanmaları sonucu erkekler kadar etkin olamadıklarını ifade etmektedir.

Siyasi parti örgütlenmelerinde “kadın üyelere karar verme mekanizmalarında yer alma hakkı tanınmamakta” (Minibaş, 1996:180), kadınlar ancak içinde bulunmuş oldukları partiye ya kaynak sağlamak için, ya da özellikle seçim dönemlerinde hemcinslerine daha kolayca ulaşabilecekleri düşünülerek görevlendirilmektedir. Kısacası kadınlar üst konumlara sahip ‘erkek’ yöneticiler tarafından çizilen sınırlar içinde hareket etmek durumunda bırakılmaktadırlar (Minibaş, 1996).

“Kamusal yaşam-özel yaşam farklılaşmasının cinsiyetler arasındaki hiyerarşik işbölümüne kodlanması biçiminde somutlanan ayrımcılıkta temel bulan söylem ve uygulamalar, kadın ile siyasal erkin bütünleşmemesinin kaynaklandığı ana sorunsaldır. Ataerkil düzenin cinsiyetçi işbölümü uyarınca kadın özel alanla ilişkilendirildiği için, kamusal yaşama kadını içermeyen ve hatta kadına karşı değerler atfedilmiştir” (Yaraman, 1998:97). Bu eşitsizliğin üretildiği bir alan olarak da “siyaset, öncüllerinden kategorilerine, dilinden örgütlenme biçimine, siyasetin oluşum sürecine değin pek çok alanda cinsiyetçilik içermektedir. Bu durum en somut olarak hukuk metinlerinde ve siyasal partilerin söylem ve uygulamalarında gözlemlenebilir” (Çakır, 2001:398).

Türkiye’de nüfusun %51’ini oluşturan kadınların seçme haklarını kendi partisi için kullanmak isteyen ve onları bu konuda destekleyen siyasi partilerin benzer duyarlılığı, kadınların seçilme hakkının kullanılması söz konusu olduğunda göstermediklerini ve onları aktif siyasal yaşamlarında yeteri kadar desteklemediklerini, parlamento ve yerel yönetimlerde-

ki kadın temsili oranlarının düşüklüğüne bakarak da söylemek mümkündür. Kadınların siyasete katılımı konusunda önemli olan bir diğer nokta, kadın siyasetçi oranının artmasının tek çözüm olarak görülmesidir. Oysa bundan daha önemlisi, kadın sorununun farkında olan kadınların siyasette nitel temsildir. Çünkü kadın sorunlarını ifade etmede yeterli duyarlılık ve bilince erişememiş kadınların siyasette bulunması beraberinde eril siyasetin güçlenmesini getirecek ve kadınlar için kökten bir değişim yaratmayacaktır (Altındal, 2007:153). Türkiye’de de siyasetin ‘erkek işi’ ve erkeklere özgü bir alan olduğu kabul edilmekte, partilerin alt düzeydeki siyasal faaliyetlerine katılabilen kadınları sayıca çok olsa da, içerik olarak apolitik ve görünmez kılmaktadır (Sancar, 2008:177).

Türkiye Politik Hayatında Kadınların Görünümü

Kadınlara seçme ve seçilme haklarının tek parti hükümeti tarafından 1934 yılında tanınması ile birlikte parti genel başkanı ve cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün tensibiyle 18 kadın milletvekili meclise girmiştir. 1935-39 yılları arasında %4,5 olan kadın parlamenter sayısı, 1946-50 arası %1,9’a inmiştir. Çok partili siyasete geçilmesi ve gerçek anlamda seçimlerin yapıldığı 1950’li yıllardan başlayarak, kadınlar mecliste neredeyse görünmez olmuşlardır. 1935-2002 yılları arasında kurulan 59 hükümette kadınlar mecliste ancak %4,6 ile %4,4 arasında değişen oranlarda temsil edilebilmişlerdir. Türkiye’de kadının aile ve toplumdaki rolünün çalışma yaşamını belirlemesi ve kadın adına birçok eşitsizlik doğurması kadının hayatının özel yaşamla kısıtlanması sonuçta, kamu yaşamından, siyasetten ve yönetimden kadınları uzaklaştırmıştır. Sorun, politikaların belirlendiği, kararların alındığı her alanda, her düzeyde ve her kurumda kadının temsil edilmemesidir (Tekeli, 1982; Koray, 1991).

Kadınların parlamentodaki sayıca yükselmeye başladıkları 2007 yılını, 2011 genel seçimlerinde 79 kadın milletvekili ile %14 ve 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde 98 kadın milletvekili ile %17,8 oranlarındaki artış izlemiştir. Bu yükseliş grafiği, kadınların eril kamusal alanda var olabilmek için verdikleri

azimli mücadeledeki Türkiye siyasi hayatında ulaşılan en yüksek seviyeyi göstermektedir. Ancak 1 Kasım 2015 seçimlerinde kadınların güç kaybettikleri ve meclisteki temsil oranlarının %14,9'a düştüğü ve ancak 82 milletvekili ile temsil edilebildikleri görülmektedir. Niceliksel artış yine tıkanmış, kadınların politik serüveni sekteye uğramış, ataerkil yapının perdelenen gücü tavrını kadınların aleyhine kullanmıştır. 2018 Haziran genel seçimlerinde ise parlamentodaki kadın milletvekili sayısı 104'e çıkmıştır. İktidar partisi 53 kadınla temsil edilirken, muhalefet partilerinden CHP 18, MHP 5, İYİ Parti 3, HDP ise 25 kadınla yer almışlardır. Bu tablo bile sayının bir önceki seçime göre artmasına karşın, yine de partinin yapısında kadınsız siyasetin nasıl içselleştirildiğini göstermektedir. Burada MHP eril siyaset anlayışını yinelerken, parti başkanının bir kadın olmasına karşın ancak barajı kıl payı geçerek parlamentoya giren yeni bir partinin bile 3 kadınla temsil edilmesi, HDP'nin eş başkanlıkla yürütülmesi nedeniyle 25 kadınla temsil edilmesi söz konusudur. Sosyal demokrasinin ilkelerini uyguladığını söyleyen CHP, partisinin aday adaylığı süresinde kadınları ön sıralara taşıyamamış, 146 milletvekilinin sadece 18'ini kadınlara yer ayırabilmiştir. İktidar partisinin ise seçilen 295 milletvekili içerisinde 53 kadın milletvekilin yer alması nedeniyle, diğer partiler içerisinde en yüksek sayıya ulaşmasını, bu partinin cinsiyet eşitliğine duyarlı olduğu şeklinde okumak yanıltıcı olacaktır. Çünkü seçilen kadın milletvekili sayısı toplam seçilen milletvekilleri içerisinde sadece %20'lik bir orana erişebilmekte, bu oranın ise kadınlara siyasal alanda verilen izinlerin ötesine geçilemediğinin ve %33'lük kritik eşiğin bile aşamadığının üzeri özellikle belirtilmelidir (Altındal, 2019:111).

Görüldüğü üzere kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik çabalar, siyasal süreçlere katılımında cinsiyetler arası eşitliği sağlayıcı adımlardan geçmektedir. Türkiye'deki kadınlar siyasal temsil haklarını 1930'lardan itibaren elde etmişlerse de, bugün bile gerek parlamentoda, gerekse yerel yönetimlerde yeterince temsil edilmemektedirler. Bu yetersiz temsilde siyasal partilerin rolünün büyük olduğu bilinmektedir. Siyasal partiler, ne kadınların cinsiyete dayalı ikincil konumlarını

değiştirmek konusunda erkek egemenliğini sorgulayacak bir girişimde bulunmakta, ne de halen çok cılız olan bu tür girişimleri desteklemektedirler (Ayata, 1998).

Altında'ın da yine özellikle belirttiği üzere "ataerkil yapıya sahip toplumlarda egemen siyaset anlayışının cinsiyetçi olduğu ve siyasetin 'erkek işi' olarak kabul edildiği dikkate alındığında, kadınların bu alanda yer almalarının kolay gerçeleşmeyeceği açıktır. Cinsiyet rejimi bu anlayışı daima yeneden üretmektedir. Erkek egemen zihniyet yapısı içinde, eşitsizliğin en keskin olduğu alan kuşkusuz siyasettir. Kadınlar özel alanla sınırlı, erkekler ise kamusal alanla eş tutulan mekânsal eşitsizlik de hâkim olduğu için, politik arenada kadınların bulunmasını erkeğin alanına adeta saldırı olarak değerlendirilmekte ve bu nedenle de onaylanmamaktadır. Eril politik alana başkaldıran kadınlar ise, siyaset alanında yer edinebilmek için ilk olarak Batıda başlayan, geniş tabanlı, uzun soluklu mücadelelerin yaşandığı bir dönem deneyimlemişlerdir. Bu zorlu uğraşlar sonunda teorik olarak hukuki alanda oldukça başarılı sonuçlar alınmakla beraber, bu hakların pratiğe aynen yansıdığını söylemek henüz mümkün değildir" (Altında, 2019:119). Dolayısıyla kadınlar eril siyaset içerisinde pasifize edilmekte ve siyasal yaşamın içinde aktif olarak rol alamamaktadırlar. Erkeği; etken, nesnel ve karar verici pozisyonlara, kadını ise; edilgenlik, duygusallık gibi pasif tanımlarla eş tutan ataerkil yapılanma, kadını karar mekanizmalarından alıkoymakta ve duygusallık atfedilen ikincil konumlara yerleştirmektedir (Altında, 2009:362). "Siyasi partilerin bünyesinde erkeklerden farklı olarak değerlendirilen kadınlar bu tutum sonucu, kendilerine görev verilmesi sırasında, onları aktif siyasi yaşamdan uzaklaştırmayı ilke edinen ve bunu gerekli kılan bir anlayışla hareket edilerek, öncelikle aktif siyasi platform dışında tutulmaya, eğer bu alanda yer alabilmişlerse eğitim, aile ve sağlık gibi konularda görevlendirilmek suretiyle maliye, savunma ve dış politika gibi birinci derece önemli siyasal alanlardan uzak tutularak pasifize edilmeye çalışılmaktadırlar" (Altında, 2007:75; 2019:122).

Siyasi arenada kadınların temsil edilmesi denilince son yıllarda popüler olarak algılanan ve önemsenen temsil şekli ise özellikle muhtar olarak seçilmeleridir. Yerel yönetimlerde görünür kılınmaya başlanılan muhtarlık kadınların da var olma-ya başladığı bir siyasi alan olarak lanse edilmektedir. Ancak bu algılama nedeniyle kadınlar parlamentoda milletvekili ve kabinede bakan olabilmek hedeflerinin yerine kısıtlı bir alanda siyaset yapmak zorunda kalmaktadırlar. İşin ilginç yönü kadınlar açısından muhtar olmanın, çok yüksek düzeyde bir yönetici olmakla eş tutulması anlayışının benimsenmesi söz konusudur. Yine 31 Mart 2019 seçimlerinde muhtar ve belediye başkanı olarak seçilen kadınların sayılarının azlığı, eril siyasetin keskin kalıplarının kadınların aleyhine nasıl işlediğinin devam ettiğini açıkça göstermektedir. Seçimlerde 1.389 belediyenin içerisinde sadece 45 kadın, belediye başkanı olarak seçilmiştir. YSK'nın KHK ile ihraç edilenlere mazbata verilmemesine ilişkin kararıyla da bu sayı 43'e düşmüştür. Büyükşehir belediye başkanı olarak seçilen kadınlar ise sadece Gaziantep AKP adayı Fatma Şahin, Aydın CHP adayı Özlem Çerçioğlu ve Van HDP adayı Bedia Özgökçe Ertan'dır (KA-DER, 2019).

Bu eril tablo, kota uygulamasının partiler bünyesinde yapılmadığı, kadın adayların kazanamayacakları düşünülen yerlerde ve barajı geçemeyecek partilerde aday olarak gösterilmeleri nedeniyle erkek egemen politik kurallar ve uygulamalar sonucu (%33 kritik eşik) düzeyinin altında kaldıkları ve yeterli sayıda seçilemediklerini göstermektedir. Gerek muhtar gerekse belediye başkanı olma gibi yerel yönetimde aktif siyaset yapma hakkı kadınlara yeterince tanınmadığı için başarılı figür olarak sunulmaları da mümkün olmamaktadır. Bu noktada politikanın aktif öznesi olarak görünür kılınma, kadınların politika yapmalarında niteliğin mi yoksa sadece niceliksel artışın mı gerekli olduğu tartışması önem kazanmaktadır. Bu tartışmaların kilit noktası; kadınların politikadaki görünümlerinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki kadınlar birçok ülkede, siyasette hem yerel ve hem de ulusal düzeyde eksik temsil edilmektedir. Siyasal katılım konusunda dünya genelinde kadınların seçme hakları olan pasif katılım türünden aktif siyasal katılım türü-

ne geçmesi çok mümkün görünmemektedir. Butler'ın da ifade ettiği gibi (2008), kadınların siyasette eksik temsili, eril siyaset anlayışının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Eril siyasetin mekanizmaları, geniş ilişki ağları, bireylerin sosyal sermayeleri ve kamusal alanda geçirilen zaman gibi koşullara bağlı olmaktadır. Erkek egemen yapının barındırdığı cinsiyet rejimi, ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel alanlarda eşitsizlik yaratmaktadır. Fakat bu orana karşılık olabilecek oranda aktif siyasal katılım sağlanmadığı için, siyasi yaşamda etkin konumda olan kadınların oranının oldukça düşük olduğu ve özellikle siyasetin karar alma mekanizmalarında azınlık durumunda buldukları söylenebilir (Çitçi, 1992). Ancak burada ele alınması gereken temel sorun; Phillips'ın belirttiği gibi kadınların temsili arttırmak değildir. Burada sorun kadınların, kadınlar adına politika üretmesi, kadınların haklarını korumaları ya da çıkarlarını formüle edebilmelerini sağlayacak mekanizmaların var olması ve uygulanması anlayışını taşımasının gerekli olduğuna ilişkindir (1995:31-35). Bu anlayış cinsiyetler arasındaki farklı uygulamaların yerine, hem nicelik olarak kadınlarla erkekler arasında olabildiğince eşitliğin en azından kritik eşik düzeyinde sağlandığı, hem de kadınların politik arenada güçlü oldukları, kadın sorununa duyarlı, kadın dayanışması içerisinde yaşamayı ilke edinmeleri anlamına gelmektedir.

Sonuç

Kadınların kamusal alana çıkış öyküleri 17.yüzyıla kadar uzanan tarihsellikte irdelenmelidir. Özellikle aydınlanma felsefinin akabinde gelişen ve tüm dünyayı etkisi altına alan 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşen Amerikan Özgürlükler Bildirgesi (1776) ve Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'nin (1789) kadınları birer vatandaş statüsünde görmemiş olan maddeleri kadınları hak arama mücadelesine girmelerine yol açmıştır. Kadınlar, tabandan gelen hak arayışlarında en çok seçme ve seçilme hakkını elde etmek için uğraşı vermişlerdir. Kadınların yüksek sesle sokaklara taşınan eşitlik, adalet, özgür-

lük haklarına erişme talepleri ise ancak 18.yüzyıl ve 19.yüzyıl-
da meyvesini vermiştir.

Türkiye’de de bu hak arayışı kadınlar açısından Batı’dan hem farklı hem benzer görünümde gerçekleşmiştir. Hem tabandan gelen bir Osmanlı kadın hareketinin hak elde etme mücadelesi söz konusu olmuş; ancak hem de bu hak taleplerinin yerine 1934’te yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin tek parti iktidarı sırasında kadınlara seçme ve seçilme hakkı medeni kanunun beşiği olan İsviçre’de bile kabul edilmeden önce devlet eliyle verilmiştir. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir husus 1934’te kadınları mecliste siyaset yapmasını öngören anlayışın, hangi nedenlerle 1980’lere kadar sessizliğe büründüğünün analiz edilmesinin gerekliliği olmasıdır. 18 kadın milletvekili ile mecliste temsil edilen kadınların sayısı 2007 yılına kadar aşılammış, kadınların adeta suskunluğu söz konusu olmuştur. Kadınsız politik alan eril nüveleri ile birlikte siyasetin kurallarını belirlediğinden, kadınların karar mercilerinde yer almaları engellenmiş, onların siyasete girmeleri ‘erkek işi’ olduğu gerekçesiyle kabul görmemiştir. Eril ipotekli siyaset yapısı kadınları bu alandan dışlarken, kadın sorunu da haliyle görmezden gelinmiş, eğitim hayatında kız çocuklarının erkek çocuklardan daha az sayılarda okullaşma oranlarını, kadınların erkeklerle eşit bir şekilde çalışma hayatına katılmalarını, kamusal alanın karar mercilerini kadınlara kapatıp adeta cam tavanlar örmesini, kadınların uğramış oldukları istismar, taciz ve şiddet vakalarını görmezden gelme anlayışı daima egemen olmuştur. Kadınların kadın olmalarından kaynaklanan sorunları ontolojik, epistemolojik ve metodolojik olarak sorgulanmamış, toplumsal, kültürel ve politik analizlerle bütüncül bir perspektifle ele alınması mevzu bahis olmamıştır.

1980’lerden itibaren askeri darbe sonrasında kadın hareketinin yeterince ses çıkarmayacağı yönündeki eril tahminler sosyolojik gerçeklikle alt üst edilmiş, ezber bozulmuştur. Suskunluktan hareketlenmeye evrilen kadın hareketi postmodern toplum yapısında parçalansa ve mikro anlatılarla bütünsellik-

ten kopmuş olsa da kadınların sorunları akademik camiada ve eylemlerde aktarılmaya başlamıştır. Ancak bu aktarımının en önemli ayağı hiç şüphesiz politik alanda gerçekleşmesinin gerekliliğidir. Milletvekillerin özellikle kadınların yaşadıkları ikincillikleri dillendirmeleri önemlidir. Bu bağlamda kadın siyasetçilerin yerel yönetimlerde ya da parlamentoda yer alarak, tüm kadınların seslerinin toplumda duyurulmasında öncü rolde olmaları elzemdir. Kadına yönelik şiddet haberlerinin hiç durmaksızın arttığı, kadın cinayetlerinin her geçen gün en az bir kadını katlettiği ve çocuk istismar haberlerinin görünür hale kılındığı, şiddetin sıradanlaştırıldığı, normalleştirildiği ve hafifsendiği, cezaların ve hukuki yaptırımların yeterli olmadığı konularında toplumun tüm kesimlerinin hemfikir olduğu bu noktada parlamentoda ve özellikle kabinede kadın milletvekili sayılarının artması, parlamentoda her partiden kadınların parti kimliklerinin yerine kadın kimliklerini öncüleyerek tüm kadınların seslerinin olması bu bakımdan zaruri görülmektedir.

Günümüzde son milletvekili ve yerel seçimlerinde seçilen kadınların nicelik olarak sayılarının çok az olması yanında, yeterince kadın sorununa değinilmemesi ile nitelik açıdan da yeterli olmayan bir politik içerim söz konusudur. Üstelik kadın sorunu sadece kadınları ilgilendiren, kadın muhtar, belediye başkanları, büyükşehir belediye başkanları, belediye meclis üyeleri, milletvekilleri ve bakanları da doğrudan ilgilendiren sorunlar değildir. Kadın sorunu tüm insanlığın çözüme ulaştırılması gereken bir demokrasi sorunudur. Çünkü demokrasi kişisel hak ve hürriyetleri garanti altına alan kadın ve erkek eşitliğinin gerçekleşmesini arzulayan, şu an için en doğru olan siyasal rejimdir. Kadınları ayrı bir sınıf ve cinsiyet olarak ötelemek Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde sık sık karşılaşılan bir durum ise de bu olumsuz ataerkil yapı, rol ve örüntülerin ortadan kaldırılması için ciddi çalışmalar yapılmalıdır. Aksi takdirde ülkemizde özellikle kadınların muhtar bile olmadıkları politika sahnesinde aktör olabilmeleri mümkün görünmemekte, Sallan Gül'ün 02.04.2019 tarihinde kaleme aldığı "Bahar Geldi Memleketime" adlı köşe yazısında memleketimize yerel seçim sonuçları ile birlikte kadınlar açısından baharın geldiği değer-

lendirmesinin tam da aksine kara kışa gömülü bir eril havadan öteye gidilmediği, dolayısıyla politikanın 'sus payı'nın öznelere olarak kabul edilen bir konumsuzlukla ilişkilendirilmesi ancak sosyolojik bir perspektifle okunduğunda görülebilir. Bu doğrultuda Yeğenoğlu'nun da ifade ettiği gibi kadınların temsili siyasete katılması değil, 'siyasetin kadınsılaştırılması' olmalıdır. Çünkü siyasetin kadınsılaştırılması, tek bir modelin egemen olmaksızın, farklılıkların hoşgörüsüyle kabul edilebildiği, böylece siyaset yapmak için bu alanın daha geniş bir şekilde tanımlandığı bir siyaset anlayışını ifade etmektedir (Yeğenoğlu, 2007).

Kaynakça:

Altındal, Y., (2007), Kadınların Siyasete Katılımı Bağlamında Partilerin Kadın Kollarının Sosyolojik Açından Değerlendirilmesi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Altındal, Y. (2009), "Erkeksi Siyasetin Erk'siz Dublörleri" Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Balıkesir. Cilt 12 Sayı 21, S.351-367.

Altındal, Y. (2019). Kapalı Kapılar Ardındaki Tayyörlü Kadınlar, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Folkloru Yazıları, Paradigma Akademi, Editör: Doç.Dr. Mehmet Ali Yolcu, İstanbul. Ss.107-126.

Butler, J. (2008). Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, B. Ertür (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Çakır, S. (2001) "Bir'in Nostaljisinden Kurtulmak: Siyaset Teorisine ve Pratiğine Cinsiyet Açısından Bakış", Yerli Bir Feminizme Doğru, Derl: A. İlyasoğlu ve N. Akgökçe, Sel Yayıncılık: İstanbul, ss. 385-422.

Çitçi, O. (1992), "Kadınlar Ve Siyasal Katılma", Bülten, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, C. 1, Sayı 11.

Güneş-Ayata, A. (1995), Türkiye'de Kadınların Siyasete Katılımı, 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Yayına Hazırlayan Şirin Tekeli, İletişim, İstanbul, 3. Baskı.

Güneş-Ayata, A. (1998) "Laiklik, Güç Ve Katılım Üçgeninde Türkiye'de Kadın Ve

Siyaset", 75 Yılda Kadınlar Ve Erkekler, Derl: A. Berktaç, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, ss. 237-284.

Koray, M. (1991), Günümüzdeki Yaklaşımlar Işığında Kadın ve Siyaset, Tüses, İstanbul.

Mendez-Montalvo, M. ve Ballington, J. (2002) Women In Parliament, International

Idea: Stockholm (Http://Www.İdea.İnt), Erişim Tarihi: 08.01.2007.

Minibas,T. (1996) "Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu", Türkiye'de Kadın Olgusu, Derl: N. Arat, Say Yayınları: İstanbul, Ss. 173-189.

Phillips, A. (1995), Demokrasinin Cinsiyeti, Metis, İstanbul
Sancar, S. (2008), "Türkiye'de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı, Toplum Ve Demokrasi, 2 (4), Eylül-Aralık.

Tekeli, S. (1982), "Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri", Türk Toplumunda Kadın, Der:N. Abadan-Unat, Türk Sosyal Bilimler Derneği, İstanbul.

Yaraman, A. (1998) "Üniversite Gençlerinin Kadınların Siyasal Katılımına Yönelik

Tutumları," 4. Ulusal Kadın Çalışmaları Toplantısı, Kadın Sorunlarının

Çözümüne Doğru Yöntem Ve Politikalar, Ege Üniversitesi, Kadın Sorunları

Araştırma Merkezi Ve Ege Kadın Araştırma Derneği Yayınları: İzmir, Ss. 97-101.

Yeğenoğlu, M. (2007) "Ne Sam'ın Şekeri, Ne Erkeğin Bıyığı", Radikal.Com.Tr/Ek_Haber, Erişim Tarihi: 15.04.2007.

www. Ka-Der.Org.Tr, Erişim Tarihi: 26.04.2019.

www.kazete. Org.tr, Bahar Geldi Memleketime, Songül Sallan Gül, Erişim Tarihi: 06.04.2019

SUNUCU- Yonca Hanıma vücut dilini de katarak bu çok güzel sunumu için çok çok teşekkür ediyoruz.

BİRİNCİ GÜN BİRİNCİ SALON ÜÇÜNCÜ OTURUM

Av. Seda KENDİRCİ UĞURMAN (Oturum Başkanı)- Bizi dinlemek için geldiğiniz için önce teşekkür ediyorum. Türkiye Barolar Birliğinin bu etkinliği bütün hukukçular için olduğu kadar hepimiz için de, hukukçu olmayanlar için de çok yararlı, çok gerekli ve bilirsek hayatımızı daha da güzelleştireceğimiz konularla içeriklerle dolu bir çalışma oluyor. O açıdan katılımcılar olarak sizlere ve çok değerli konuşmalarıyla biraz sonra hepimizi aydınlatacak olan değerli konuşmacılarımıza da ben Türkiye Barolar Birliği adına teşekkür ediyorum.

Şimdi konuşmacımız, konusunu ben önce bir okuyayım. Uluslararası çocuk kaçırmanın hukuki yönlerine dair sözleşme kapsamında bebeğin mutad meskeniyle ilgili bir konuşma yapacak. Araştırma Görevlisi Dr. Lale Ayhan İzmirli. Buyurun efendim.

Dr. Arş.Gör. Lale Ayhan İZMİRLİ- Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Saygıdeğer konuklar, ben öncelikle Türkiye Barolar Birliğine ve başta Süheyla Hocam olmak üzere Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi hocalarına, sevgili asistan arkadaşlarıma teşekkür etmek istiyorum bu organizasyon için.

Ben uluslararası çocuk kaçırmanın hukuki yönlerine dair sözleşme kapsamında bebeğin mutad meskeninden bahsedeceğim. Bu konuyu seçmemin aslında, bu konuyu seçmem şöyle ortaya çıktı. Bir kısım mahkeme kararı inceledim. 9 aylık bebekler, 14 aylık, 15 aylık, 20 aylık bebekler, anneleri Türkiye’de

bulunmasına rağmen bu sözleşme kapsamında yurtdışında, işte genellikle babalarına iade ediliyorlar. Şimdi anne olunca herhalde insan biraz daha hassas bakıyor bu tür konulara. Bu kararları gördükten sonra, sözleşme kapsamındaki bu iade talepleri nasıl değerlendirilmeli, bebeğin mutlak meskeni nasıl incelenmeli? Bunu merak edip araştırmaya koyuldum.

ULUSLARARASI ÇOCUK KAÇIRMANIN HUKUKİ YÖNLERİNE DAİR SÖZLEŞME KAPSAMINDA BEBEĞİN MUTAD MESKENİ

Dr. Lâle AYHAN İZMİRLİ

GİRİŞ

Günümüzde uluslararası çocuk kaçırma olayları gittikçe artmaktadır. Çocukların hassas durumu dikkate alınarak bu konuda Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönlerine Dair Sözleşme imzalanmıştır³¹. 100’den fazla ülkenin taraf olduğu sözleşmeye³² Türkiye de 2000 yılından beri taraftır³³.

I. SÖZLEŞMENİN AMACI VE KAPSAMI

Sözleşmenin amacı, sözleşmeye taraf ülkelere hukuka aykırı olarak götürülen veya haksız olarak bu ülkelerde alıkonulan

31 Sözleşmenin Türkçe metni için bkz. http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/lahey/turkce_lah28.pdf (15.02.2019). İngilizce metni için bkz. http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/lahey/lah28_ing.pdf (15.02.2019).

32 Taraf ülkeler için bkz. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=24> (1.3.2019).

33 15.2.200 tarih ve 23965 sayılı Resmi Gazete. Aynı zamanda sözleşmenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenleyen 5717 sayılı “Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yön ve Kapsamına Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir. Bkz. 4.12.2007 tarih ve 26720 sayılı Resmi Gazete. Ayrıca Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü 65/1 numarayla bir genelge çıkarmış ve sözleşmenin uygulanmasına ilişkin bazı hususlara açıklık getirmiş, bu genelge, 16.11.2011 tarihli 65/2 sayılı Genelge ile güncellenmiştir. Genelgenin tam metni için bkz. <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/genelgeler/65-2%20Uluslararası%20Çocuk%20Kaçırmanın%20Hukuki%20Kapsamı%20ve%20Uygulaması.pdf> (15.02.2019).

çocukların derhal geri dönmelerini sağlamaktır. Sözleşmenin uygulama alanına girebilmesi için çocuğun 16 yaşından küçük olması ve iade talebinin kural olarak 1 yıl içinde yapılması gerekmektedir³⁴. Sözleşme kapsamında kaçırılan çocuklar, genellikle ebeveynlerden birisi tarafından kaçırılmaktadır³⁵.

- 34 Başvurunun bir yıl içinde yapılmış sayılması için, çocuğun haksız olarak götürüldüğü veya alıkonulduğu tarihten itibaren bir yıl içinde, çocuğun bulunduğu devletin adli ve idari makamlarına başvurunun ulaşması gerekir. Çocuk mutad meskeni dışındaki bir ülkeye haksız olarak götürülmüşse bir yıllık süre çocuğun yerinin değiştirildiği tarihten, mutad meskeni dışındaki bir ülkede haksız olarak alıkonulmuşsa bir yıllık süre çocuğun normal olarak mutad meskenine dönmesinin beklendiği tarihten itibaren işlemeye başlar. Ayrıca bir yıl içinde iade talebinde bulunulmuş olmasına rağmen yargılamanın uzun sürmesi veya çocuğun bulunamaması halinde yeni çevresine uyum sağladığı gerekçesiyle iade talebi reddedilemez. Bkz. Ziya AKINCI, "Milletlerarası Özel Hukukta Çocuk Kaçırma", Prof. Dr. Ata Sakmar'a Armağan, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2011/1, S: 63-76, 67; Ziya AKINCI / Cemile DEMİR GÖKYAYLA, Milletlerarası Aile Hukuku, Vedat, İstanbul, 2010, 211. Bir yıllık sürenin geçirilmesi, başvurunun doğrudan reddedilmesi sonucunu doğurmaz. İade talebi bir yıldan sonra yapılmışsa, artık çocuğun yeni çevresine uyum sağlamış olup olmadığı incelenerek karar verilecektir (m.12/1).
- 35 İstatistiklere göre kaçırılan veya alıkonulan çocukları kaçıran kişiler %70 civarında çocuğun annesi, %25 civarı babası ve %3 civarı da büyükanne veya büyükbaba ile diğer akrabalarıdır. Kaçırma vakıalarının önemli kısmında bu kişiler, çocuğu kaçırdığının bile farkında olmaksızın 'eve döndüklerini' düşünmektedir. Lahey Milletlerarası Özel Hukuk Enstitüsü tarafından hazırlanan istatistikler ve raporlar için erişim: <https://www.hch.net/en/publications-and-studies/details4/?pid=6598&dtid=32> (25.2.2019). Çocukların anneleri tarafından kaçırılmasının en fazla karşılaşılan sebebinin, aile içi şiddet olduğu belirtilmektedir. Bkz. David MCCLEAN / Kisch BEEVERS, *The Conflict of Laws*, 6th Ed., Thomson Sweet/Maxwell, London, 2005, 299; C.M.V. CLARKSON / Jonathan HILL, *The Conflict of Laws*, 3rd Ed., Oxford University Press, 2006, 409. Aile içi şiddet sebebiyle çocuğun kaçırılmasının söz konusu olduğu vakılarda, çocuğun iadesinin, çocuğun yüksek menfaati ile bağdaşmadığına ilişkin çalışma için bkz. Allie MAXWELL, "The Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction 1980: The New Zealand Courts' Approach to the Grave Risk Exception for Victims of Domestic Violence", *Victoria U. Wellington Law Review*, Vol. 48, 2018, S: 81-106. Sözleşme kapsamındaki olaylar genellikle 5 ayrı olay grubu şeklinde karşımıza çıkmaktadır; İlk gruba giren olaylarda çocuk, diğer ebeveynin rızası olmaksızın mutad meskeninden alınarak, ebeveyni tarafından başka bir ülkeye götürülmektedir. Bu aşamada eşler arasında herhangi bir velayet kararı olmamakla birlikte, aralarında ciddi problemler vardır. İkinci gruba oluşturan olaylarda çocuk, bir ülke mahkemesinde velayet kendisine verilen ebeveyn tarafından başka bir ülkeye götürülmüştür. Bu aşamada birbiriyle çelişen velayet kararları yoktur. Üçüncü gruptaki olaylarda çocuk ebeveynlerden birinin yanında yasal ziyaret süreci sebebiyle bulunmaktadır, ancak ziyaret süreci sona ermesine rağmen ebeveyn çocuğu mutad meskenine göndermemekte, alıkoymaktadır. Dördüncü olay gurubunda çocuk, bir ülkede velayet

Sözleşmedeki temel kural çocuğun mutad meskenine iadesidir³⁶. Sözleşmeye göre, çocuğun mutad meskeni belirlenirken haksız götürme veya alıkoymadan hemen önceki mutad mesken dikkate alınacak ve mutad meskeni iade talep eden ülkede ise bu ülkeye iade edilecektir. Dolayısıyla mahkemenin önüne sözleşme kapsamına giren bir iade talebi geldiğinde ilk olarak çocuğun mutad meskeninin nerede olduğu araştırılacaktır.

Sözleşme, çocuğun derhal mutad meskenine iadesi ile çocuğun yüksek menfaatinin sağlanacağını kabul etmiştir³⁷. Çocuğun derhal iade edilmesinin amacı, çocuğu en kısa zamanda mutad meskenine geri döndürerek kaçırmanın zararlı etkilerinden korumaktır³⁸. Sözleşme çocuğun velayetini düzenlemekte, yalnızca koruma hakkı ihlal edilerek³⁹, haksız olarak

kendisine verilmiş olan ebeveynden alınıp, velayet kendisinde olmayan ebeveyn tarafından başka ülkeye götürülmekte ve bu ülkede veya üçüncü bir ülkede velayet çocuğu kaçırarak ebeveyne verilmekte, böylece birbirleriyle çelişen iki velayet kararı ortaya çıkmaktadır. Son olay grubunda ise çocuk, mahkemenin aksi yöndeki kararına rağmen, ebeveynlerden birisi tarafından başka bir ülkeye götürülmektedir. Bkz. Lynn D. WARDLE, "The Merit of Modesty: Abduction, Relocation and the Hague Abduction Convention", 9 J. Comp. L. 2014, S: 89-110, 95.

- 36 Sözleşmenin Türkçe tercümesinde 'mutad ikametgah' ifadesi kullanılmasına rağmen, İngilizce metinde geçen '*habitual residence*' kavramının asıl karşılığı 'mutad mesken' olduğundan çalışmada da bu ifade kullanılmıştır.
- 37 AKINCI, 64; Faruk Kerem GİRAY, Milletlerarası Özel Hukukta Kaçırılan veya Alıkonan Çocukların İadesi, Beta, İstanbul, 2010, 23. ayını yönde bkz. Linda SILBERMAN, "Hague International Child Abduction Convention: A Progress Report", Law and Contemporary Problems, Vol. 57 No.3, 1994, S: 209-269, 267.
- 38 AKINCI, 64; GİRAY, 23; Stephen I. WINTER, "Home is Where the Heart is: Determining 'Habitual Residence' under the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction", Journal of Law & Policy, Vol. 33, 2010, S:351-385, 353; Gonca Gülfem BOZDAĞ, Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun İadesi Talebinin Red Nedenleri, Yetkin, Ankara, 2014, 118.
- 39 Bu hak esasında teknik anlamda velayet hakkını ihtiva etmemekte, velayet sorumluluğunu da kapsayan ve fakat velayet hakkından daha sınırlı bir haktır. Bkz. Günseli GELGEL, "Devletler Özel Hukukunda Velayet, Çocuk Kaçırılmaları, Evlat Edinmeye İlişkin Problemler", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:4, Sayı: 8, Güz 2005/2, S: 119-148, 131. Söz konusu hak sui generis bir hak olup, sözleşme yapısı ve içeriği ile belirlenebilecek bir haktır. Bkz. Günseli GELGEL, Devletler Özel Hukukunda Çocuk Hukukundan Doğan Problemler, Beta, İstanbul, 2012, 93. Benzer yönde bkz. GİRAY, 88. Sözleşmenin 5/a maddesinin

başka bir ülkeye götürülen veya alıkonulan çocuğun mutad meskenine iadesini öngörmektedir. **Çocuğun üstün yararının gerçekleşebilmesi için her somut olayda çocuğun** mutad meskeninin doğru bir şekilde tespit edilmesi şarttır⁴⁰. Mutad meskenin belirlenmesi içinse kavramın içeriğinin tespiti gerekmektedir.

II. MUTAD MESKEN KAVRAMI

Mutad mesken, hukuki bir kavram olarak kabul edilmemesi nedeniyle sözleşmede ikametgaha tercih edilmiş, böylece ülke hukuklarında ikametgaha ilişkin farklı düzenlemeler ve vasıflandırma problemi sebebiyle ortaya çıkabilecek olumsuzların bertaraf edilmesi amaçlanmıştır⁴¹.

Mutad mesken kavramı, özünde milli bir kavram olmayıp, milletlerarası müşterek bir anlayışa varmayı mümkün kılan milletlerarası bir kavramdır⁴². Muğlak bir kavram olarak görü-

de koruma hakkı, çocuğun şahsi bakımını kapsayan ve özellikle mutad meskeninin tespitini de kapsayan bir hak olduğu belirtilmiştir.

- 40 GELGEL, (2012), 97. Benzer yönde Rhona SCHUZ, "The Hague Child Abduction Convention: Family Law and Private International Law", *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 44, 1995, S: 771-802, 774.
- 41 Erin GALLAGHER, "A House Is Not (Necessarily) A Home: A Discussion of the Common Law Approach to Habitual Residence", *N.Y.U. Journal of International Law & Politics*, 47, 2015, S: 463-499, 468; Bahadır ERDEM, "Türk Hukukunda Uluslararası Çocuk Kaçırma ve Uygulamaları", *MHB*, Yıl 35, Sayı 2, 2015, S: 147-171, 152; WINTER, 355; GIRAY 54-55. Sözleşme kapsamında mutad meskenin tanımının yapılmaması, bazı yazarlara göre bu kavramı teknik özelliklerden arındırmakta ve yeknesak bir uygulama ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bkz. Carshae DeAnn DAVIS, "The Gittre Standard: Creating a Uniform Definition of Habitual Residence Under the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction", *Chicago Journal of International Law*, Vol.7 No.1 Summer 2006, S: 321-335, 322. Kanaatimizce ve maalesef mahkemelerin mutad meskenin tespitinde çok farklı kararlar vermesi bu tezi çürütmektedir.
- 42 Ergin NOMER, *Devletler Hususi Hukuku*, 22. Bası, Beta, İstanbul, 2017, 121. McEleavy de mutad mesken kavramının uygulanması ve tanınması kolay ve tarafsız bir kavram olduğunu ve tanımlanmaya ihtiyaç göstermediğini, kişinin durumuna bakılarak tespit edileceğini belirtmiştir. Bkz. Peter MCELEAVY, "Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi Kapsamında Mutad Mesken- Sözleşmenin 3. Maddesinde Tanımlandığı Şekliyle Mutad Mesken İfadesinin Anlamına Karşılaştırmalı Yaklaşım", *Özel Hukuk Meselelerinde Adli İşbirliği Çalıştayı - 1980 Tarihli Lahey Ço-*

len⁴³ mutad mesken, HMK'nın genel gerekçesinde 'tüm hayat ilişkilerinin yoğunlaştığı belirli bir coğrafi alan' olarak tanımlanmaktadır⁴⁴. Türk doktrininde mutad meskenin; kişinin fiilen oturduğu yeri,⁴⁵ kişinin hayat ilişkilerinin merkezini teşkil eden yer,⁴⁶ fiili yaşam merkezini,⁴⁷ belirli bir yerde uzun süre devam eden oturma yerini,⁴⁸ aktüel menfaatlerinin merkezini,⁴⁹ kişinin yaşam ilişkisini sürdürdüğü yeri,⁵⁰ maddi ve şahsi ilişkileri ile en sıkı şekilde bağlantılı kurduğu yaşam merkezi olan yeri⁵¹ ifade ettiği belirtilmektedir. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere mutad mesken çok fazla geçici olmayan, ancak yerleşim yeri gibi yerleşme niyetinin de aranmadığı oturma yeridir⁵². Mutad mesken kavramı, hukuki bir durumu ifade etmeyip fiili ve gerçek durumu ifade etmektedir⁵³. **İkametgahtan** farklı olarak mutad meskende niyet unsuru yani kişinin iradesi aranmamaktadır⁵⁴. Fiili durumu daha iyi yansıtması, maddi deliller

cuk Kaçırma Sözleşmesi ve Uygulanması Semineri, 22-23 Şubat 2013, Ankara, Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, S: 32-39, 34.

- 43 Peter STONE, "The Habitual Residence of A Child", Journal of Child Law, Vol.4, No.4, 1992, S: 170-176, 171.
- 44 HMK m.89'un gerekçesi, erişim: <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariyasamaları/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6100ss.pdf> (2.3.2019).
- 45 Aysel ÇELİKEL / Bahadır ERDEM, Milletlerarası Özel Hukuk, 14. Bası, Beta, İstanbul, 2016, 185; GELGEL, (2005), 132.
- 46 İlyas ARSLAN, Milletlerarası Özel Hukukta Mutad Mesken Kavramı, 12 Levha Yayınları, İstanbul, 2014, 47; Gülören TEKİNALP / Ayfer UYANIK, Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama Kuralları, 12. Bası, Vedat, İstanbul, 2016, 55.
- 47 Şebnem NEBİOĞLU ÖNER, Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi: Amacı, Uygulanması ve Kısa Bir İctihat Analizi", TBB Dergisi, 2014 (115), S: 477-516, 482; GELGEL, (2012), 96.
- 48 NOMER, 121-123.
- 49 Işıl ÖZKAN, Devletler Özel Hukukunda İkametgah, Mutad Mesken ve İşyeri Bağlama Noktalarının Yeniden Değerlendirilmesi, Naturel, Eylül, 2003, 33.
- 50 ÇELİKEL/ERDEM, 277.
- 51 AKINCI, 68; AKINCI/GÖKYAYLA, 215.
- 52 Vahit DOĞAN, Milletlerarası Özel Hukuk, 5. Baskı, Savaş, Ankara, 2019, 211-212.
- 53 DOĞAN, 211; ÇELİKEL/ERDEM, 286; AKINCI/GÖKYAYLA, 215; TEKİNALP/UYANIK, 55. İngiliz mahkeme kararlarında da mutad meskenin bu yönü vurgulanmaktadır. Bkz. GALLAGHER, 488.
- 54 ERDEM, 152; GİRAY, 55.

ile ispatının daha kolay olması, soyut, yoruma açık olmaması sebebiyle son yıllarda sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır⁵⁵. Kavramın objektif unsurunu 'mesken', subjektif unsurunu ise 'mutaden oturma' oluşturmaktadır⁵⁶. Kural olarak kişinin tek bir mutad meskeni olabilir⁵⁷.

III. MUTAD MESKENİN TESPİTİNDE DİKKATE ALINAN KRİTERLER

Sözleşmede mutad meskenin tanımının yapılmaması nedeniyle ülke mahkemeleri, sözleşme kapsamında çocuğun mutad meskeninin tespitinde bir kısım kriterlerden yararlanarak bu tespiti yapmaktadır.

A. MAHKEMELERİN MUTAD MESKENİN TESPİTİNDE DİKKATE ALDIĞI KRİTERLER

Mahkemelerin Sözleşme kapsamındaki olaylarda mutad meskenin tespitinde kullandıkları kriterler konusunda evrensel bir standarttan bahsetmek mümkün değildir⁵⁸. Ülke mahkemeleri, çocuğun mutad meskeninin tespitinde farklı faktörleri dikkate almaktadır. Sözleşmeye taraf tüm ülkelerde mutad meskenin tespitinde hangi kriterlerin kullanıldığını tespit etmek ise bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bununla birlikte örnek olarak, aşağıda Türk mahkeme kararları dışında

55 BOZDAĞ, 79.

56 GİRAY, 58. Başka bir yazar ise mutad meskenin unsurlarını devamlı oturma ve oturma niyeti olduğunu belirtmektedir. Bkz. ARSLAN, 48 vd.

57 J.G. COLLIER, *Conflict of Laws*, Third Ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2004, 56; STONE, 171-172; TEKİNALP/UYANIK, 55. Bununla birlikte bazı İngiliz mahkeme kararlarında, belirli sürelerle dönüşümlü olarak birden fazla yerde oturması halinde istisnaen birden fazla mutad meskene sahip olunabileceği belirtilmektedir. Karar için bkz. Jeff ATKINSON, "The Meaning of 'Habitual Residence' Under the Hague Convention on the Civil Aspects of Child Abduction and the Hague Convention on the Protection of Children", *Oklahoma Law Review*, Vol. 63, 2011, S: 647-662, 650.

58 Stephen E. SCHWARTZ, "The Myth of Habitual Residence: Why American Courts Should Adopt the Delvoe Standard for Habitual Residence Under the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction", *Cardozo Women's Law Journal*, Vol.10 2004, S: 691-722, 692.

Kanada ve ABD mahkeme kararları ile Avrupa birliği Adalet Divanı'nda yararlanılan kriterlerden **kısaca bahsedilmiştir**.

Kanada mahkemeleri, sınırlı sayıda olmamakla birlikte mutad meskenin tespitinde kişinin eşyalarını bir ülkeye taşıması, yeni ülkeye gitmeden önce önemli ayarlamaların yapılmış olması, ülkeye göçmenlik başvurusunun yapılması, çocukların okula kaydedilmesi, oturulacak bir konut ayarlanması, ülkede oturma izni olması, aile üyelerini bu ülkeye getirmeye çalışılması, ebeveynlerden birinin bu ülkede iş bulması, ve bu ülke ile dayanıklı bağlar kurulması gibi unsurları dikkate almaktadır⁵⁹.

ABD mahkemeleri ise çocuğun yaşına yönelik bir ayırım yaparak karar vermektedir. ABD mahkemeleri tarafından geliştirilen ve Delvoye standartları olarak adlandırılan kriterler **sözleşme kapsamındaki çocuklardan 0-6 ay arasındakileri** yenidoğan (*neonate*), 6 aydan 4 yaşa kadar bebek (*infant*) ve 4-16 yaş arasındakileri büyük çocuk olarak ayırmakta ve bu yaş gruplarına göre mutad meskenin tespitinde dikkate alınan kriterler farklılaşmaktadır⁶⁰. Yenidoğanın mutad meskeninin tespitinde, ebeveynlerin müşterek niyetleri dikkate alınmakta ve yenidoğanın fiziksel olarak bu yerde bulunmuş olması dahi aranmamaktadır⁶¹. Bebeklik döneminde ise kaçırılma veya alıkoymadan önce çocuğun mutad meskende bulunmuş olması, bu yerde geçirilen süre ve ebeveynlerin çocuğun mutad meskeni konusundaki ortak niyetleri dikkate alınmaktadır⁶². Özellikle yenidoğanlarda çocuğun mutad meskeni konusunda ebeveynlerin ortak niyetinin dikkate alınmasının sebebi, yenidoğanın ebeveyninden bağımsız olarak bir yere adapte olmamasıdır⁶³. Aynı hususun tüm bebekler açısından da kabul edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

59 GALLAGHER, 473-474.

60 SCHWARTZ, 693, 698-699.

61 SCHWARTZ, 693, 712. Aynı şekilde İngiliz mahkemeleri de yenidoğanlar açısından, ebeveynlerin ortak niyetini mutad meskenin tespitinde dikkate almakta ve bebeğin fiziksel olarak bu ülkede bulunması dahi aranmamaktadır. Bkz. CLARKSON/HILL, 48.

62 SCHWARTZ, 693, 712.

63 SCHWARTZ, 699, 715.

Avrupa Birliği Adalet Divanı verdiği bazı kararlarda, oturma süresi, oturma düzenliliği, çocuğu çevreleyen şartlar, çocuğun o ülkede bulunma sebebi, çocuğun vatandaşlığı, yaşı, okula devam edip etmediği, o ülkenin dilini bilip bilmediği, aile ilişkileri ve sosyal ilişkileri gibi faktörlere bağlı olarak yani fiili duruma göre mutad meskenin tespit edilmesi gerektiğini belirtmiştir⁶⁴. Divan bir kararında, çocuğun bebek olması halinde, mutad meskenin tespitinde, çocuğun birincil olarak bakımından sorumlu kişinin mutad meskenin, bu kişinin oturma geçici olup olmadığı konusundaki niyetinin, coğrafi ve aile menşei ile yine bu kişinin aile bağlarının bulunduğu yerin de dikkate alınacağı belirtilmiştir⁶⁵.

Türk hukukunda ise ebeveynin ülkede kalış sebebi, ülkenin dilini bilip bilmemesi, çocuğun sosyal çevreye uyumu, yetiştiği kültürel çevre, psikososyal ve fiziksel açıdan ebeveynlerine ihtiyaç duyup duymadığı gibi etkenler oldukça nadiren dikkate alınmakta,⁶⁶ mahkemeler esasen çocuğun en çok hangi ülkede kaldığını hesaplayarak mutad meskeni tespit etmektedir.

B. GENEL OLARAK MUTAD MESKENİN TESPİTİNDE DİKKATE ALINAN FAKTÖRLER

Mutad meskenin tespitinde, gerek Türk gerekse yabancı mahkeme kararlarında en çok dikkate alınan kriter, belli bir ülkede geçirilen süredir. Ancak kişinin ne kadar sürede yeni mutad mesken edinmiş sayılacağına ilişkin kararlar birbirin-

64 Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)'ın C-523/07 sayılı ve 2 Nisan 2009 tarihli kararı, para. 39, erişim: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=73639&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4651410> (20.3.2019); ABAD C-497/10 sayılı ve 22 Aralık 2010 tarihli kararı, para. 44, 47, 48, 53, 56, erişim: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=83470&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4651410> (20.3.2019).

65 ABAD C-497/10 sayılı ve 22 Aralık 2010 tarihli kararı, para. 54-55.

66 Örneğin Yarg. HGK E. 16.4.2014 tarih ve 2013/2.2354 K. 2014/523 sayılı kararı ile Yarg. HGK 22.12.2010 tarih ve E. 2010/2-628 K. 2010/693 sayılı kararında yer verilen ve onanan yerel mahkemenin direnme kararında bu unsurlar zikredilmiştir.

den oldukça farklıdır⁶⁷. Aslında çocuğun yeni bir mutad mesken edinebilmesi için en az 1 yıllık bir süreyi o ülkede geçirmiş olduğunun kabulü gerekir. Zira sözleşmeye göre, çocuğun iadesinin talep edilebilmesi için çocuğun, 1 yıldan daha az bir süredir iade talep edilen ülkede bulunması gerekir (madde 12/1)⁶⁸. Bu maddenin yorumuyla, çocuğun yerinin hukuka aykırı olarak değiştirilmesi veya alıkonulmasından itibaren en az 1 sene geçmedikçe, çocuğun yeni bir mutad mesken tesis edemeyeceği sonucuna varılmalıdır⁶⁹. Bununla birlikte kişi, kesin bir kararlılıkla geri dönmek üzere mutad meskenini değiştirmişse orada birkaç gün bulunma halinde mutad meskenin değişebileceği kabul edilmektedir⁷⁰.

Mahkeme kararlarında süre unsuru, tek başına mutad meskenin tayininde etkili olmamaktadır. Mahkemeler, çocuğun mutad meskenini belirlerken genellikle tek bir faktörü yeterli saymamakta, farklı faktörleri tartarak karar vermektedirler. Yerli ve yabancı mahkeme kararları değerlendirildiğinde mutad meskenin tespitinde dikkate alınan faktörleri ebeveynlere

67 Yeni Zelanda Mahkemesi, babasının yanına 6-12 ay arasındaki süre ile gönderilen çocuğun Avusturya'dan ayrılmakla buradaki mutad meskenini kaybettiğine karar vermiştir. Bkz. Yeni Zelanda Taupo Aile Mahkemesi'nin 31 Ağustos 2001 tarihli kararı, HC/E/NZ 536, para. 26-e, erişim: <https://assets.hcch.net/incadat/fullcase/0536.htm> (17.3.2019). Buna karşılık ABD Nevada Bölge Mahkemesi ise İsrail'de 8 ay geçiren anne ve çocuğun, samimi olarak İsrail'de yaşama niyetlerinin olmaması sebebiyle bu sürenin çocuğun mutad meskenini değiştirmeye yetmeyeceğine karar vermiştir. Bkz. Ben-Even v. Tal, United States District Court, Nevada 2001, No.CV-S-01-0475-KJD (RJJ), para. 21-22, erişim: http://findthekids.org/cases/Ben-Even_Fed_Dist.txt (17.3.2019). Benzer şekilde başka bir davada, aile birlikte son olarak İsrail'de bulunmasına rağmen, ailenin başlangıçta ABD'de yerleşme niyeti olduğu, buna karşılık İsrail'e dönme konusunda ortak niyetlerinin bulunmaması sebebiyle, çocuğun mutad meskenin İsrail değil ABD olduğuna karar vermiştir. Karar için bkz. DAVIS, 331.

68 Madde 12/2'ye göre kural olarak 1 yıl geçtikten sonra iade talebi kabul edilmez, ancak çocuğun yeni ortamına alıştığı tespit edilemezse iade edilir.

69 GİRAY, 60. Giray, bir yıldan kısa bir sürede çocuğun iade talebinde bulunan ülkede mutad mesken edinemeyeceğinin karine olarak kabul edilmesini gerektiğini belirtmektedir.

70 Carolina M.A NICHOLSON, "The Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction - Pill or Placebo?", *Comp. & Int'l Law Journal*, 32, 1999, S: 228-246, 233; GİRAY, 62.

bağlı faktörler ve çocuğun adaptasyonuna bağlı faktörler olarak ikiye ayırabiliriz⁷¹. Ebeveynlere bağlı faktörler: Anne ve babanın çalıştığı ülke, ilgili ülkeden ev alınması, eşyaların ilgili ülkeye taşınması, banka hesaplarının bulunduğu ülke, ehliyet ve profesyonel lisansların alındığı ülke, ebeveynlerin evliliğindeki istikrarsızlık gibi faktörlerdir⁷². Ayrıca ülkede bulunma amacı,⁷³ o yerde çocukla birlikte mutaden oturma konusunda ortak niyetleri olup olmadığı,⁷⁴ o ülkenin vatandaşlığına veya pasaportuna sahip olup olmadıkları⁷⁵ gibi faktörler de etkili ol-

71 ATKINSON 654.

72 Ayrıntılı bilgi için bkz. ATKINSON, 654-660.

73 Örneğin, İngiliz mahkemeleri akademik değişim programları sebebiyle en az 1 yılına yurtdışına bulunan kişinin mutad meskeninin değişmeyeceğini kabul etmiş, buna mukabil İzlanda'ya 2 yılına sözleşmeli olarak çalışmaya giden baba ve çocuğun mutad meskeninin değiştiğini belirtmiştir. Kararlar hakkında bkz. GİRAY, 66. ABD mahkemeleri de benzer şekilde akademik çalışmalar yapmak veya akademik değişim programlarından faydalanmak amacıyla yurtdışında 1 yıldan az süre kalınması halinde mutad meskeninin değişmediğine karar vermiş, (Morris v. Morris 55 F Supp 2d 1156, United States District Court of Colorado, 30 August 1999, HC/E/USf 306, erişim: <https://www.incadat.com/en/case/306> (18.3.2019)), buna karşılık iş amaçlı başka bir ülkeye belli bir süreliğine gidildiğinde mutad meskenin değiştiğini kabul etmiştir (Karar için bkz. LUBIN, 435).

74 Örneğin Sarıyer Aile mahkemesi, çocuklarıyla birlikte yerleşim yeri İstanbul olan annenin, boşanma görüşmeleri yapmak için eşinin bulunduğu ülkeye gitmesi ve neticede boşanma ile ilgili anlaşmaya varılamaması üzerine İstanbul'a geri dönmesi olayında, babanın iade talebini reddetmiştir. Anne ve ona bağımlı çocukların bu ülkede yaşama konusunda istekli olmadıklarını gözeterek, geçici bir süre orada kalması, ev tutması, çocukların o ülkede okula kayıt yaptırması, özel kurslara gitmelerini mutad meskenin oluşumu için yeterli kabul etmemiştir. Bkz. Sarıyer Aile Mahkemesi 15.12.2010 tarih ve E. 2010/1127 K. 2010/1437 sayılı kararı naklen Tuğçe TAKÇI, "Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesinin Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri", TAAD, Yıl:5 Sayı 19 (Ekim 2014), S: 1039-1078, 1053. Bu kararda annenin o ülkede oturma niyeti öncelenmiştir. İngiliz mahkeme kararına konu olan bir başka olayda, İngiliz baba ABD'ye gitmiş ve ardından İngiltere'de doğan ve 7 yaşına kadar İngiltere'de kalan kızlarını da alarak anne de yerleşmek niyetiyle ABD'ye gitmiştir. Ancak 8 gün sonra evliliklerinin fiilen bittiğini bildirerek ve kızını da alarak İngiltere'ye geri dönmüştür. İngiliz mahkemesi, İngiltere'deki evin satılması, eşyaların gemiye yüklenmesi gibi hususların ABD'ye yerleşme niyetiyle gidişi teyit ettiğini, buna karşılık bu niyetin kısa süre sonra ortadan kalktığını ve ayrıca 8 günlük sürenin mutad mesken edinmek için yeterli olmadığını ve çocuğun tüm bağlarının İngiltere'de olduğunu ve babanın İngiltere'ye dönüşü rıza gösterdiğini belirterek babanın iade talebini reddetmiştir.

75 Morris v. Morris 55 F Supp 2d 1156, s. 1.

maktadır. Çocuğun adaptasyonuna dair faktörler ise çocuğun yaşı ve buna bağlı olarak çocuğun olgunluğu ile kendi mutad meskenini belirleme yeterliliğine sahip olup olmadığı,⁷⁶ sosyal konumu, sosyal faaliyetlere katılımı, çocuğun okul kaydı, ülkede kalış süresi gibi faktörlerdir⁷⁷.

Elbette tüm çocuklar için aynı kriterlerin kullanılmaması gerekir. 15 yaşındaki bir çocuk ile 3 yaşındaki bir çocuğun mutad meskeni belirlenirken dikkate alınacak ölçütler farklılaşacaktır⁷⁸.

IV. BEBEĞİN ANNEDEN AYRI MUTAD MESKENİ OLABİLİR Mİ?

Bebeğin anneden ayrı mutad meskeninin bulunup bulunmadığını tartışmaya geçmeden önce ‘bebek’ kavramı ile kastedilenin ne olduğu ile bebeklerin gelişim sürecinde anne ile olan ilişkisinden kısaca bahsetmek de fayda vardır.

A. BEBEK KAVRAMI VE ANNE-BEBEK İLİŞKİSİ

Bebek terimi, genellikle doğumdan itibaren 24 aya kadar olan çocukları ifade etmek için kullanılmaktadır⁷⁹. Bebeklerin ve küçük çocukların annelerinden ayrılmaması psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçları gereğidir. Özellikle ilk 2 yıl bebeğin zihinsel gelişiminin en hızlı olduğu dönemdir⁸⁰ ve bu dönemde anneye güvenli bağlanması bu süreci desteklemektedir⁸¹. Bebeğin

76 ARSLAN, 105.

77 GELGEL, (2005), 132; TAKÇI, 1050; ATKINSON, 654-660.

78 GELGEL, (2005), 132; TAKÇI, 1050. Aynı yönde bkz. ÇELİKEL/ERDEM, 277.

79 Bkz. Selim GÜNÜÇ / Sibel ATLI, “18-24 Aylık Bebeklerde Teknolojinin Etkisine Yönelik Ebeveyn Görüşleri”, *Addicta: Turkish Journal on Addictions*, 5(1), Yaz 2018, S: 205-226, 205-206.

80 GÜNÜÇ / ATLI, 206.

81 Bağlanma, anne ile bebek arasında birbirleri ile olan bağlarını ifade eden bir terimdir ve çocukla çocuğun birincil olarak bakımından sorumlu kişi arasında bağlanmanın gerçekleşebilmesi için birarada bulunmaları gerekmektedir. Bağlanmanın düzgün şekilde gerçekleşmemesi, çocuğun ileriki yaşamında diğer insanlarla bağ kuramaması gibi sonuçlara yol açtığı gibi, diğer gelişim alanlarında da kritik öneme sahiptir. Bkz. Judith A. Lothian, “Maternal-Infant Attachment, Naturally”, *Journal of*

ilerleyen dönemde geliştirdiği huy ve alışkanlıkları, bu bağlanmanın sağlıklı bir şekilde kurulmasına bağlıdır⁸². Bu yaş dönemi ve anneye güvenli bağlanıp bağlanmaması, kişilik gelişimini etkilemekte ve yetişkinlik döneminde de ortaya çıkabilecek kalıcı izler bırakmaktadır. Öyle ki ilerleyen dönemde ortaya çıkan birçok problem, bebeklik döneminde bebeğe birincil olarak bakım veren kişi ile ilişkisinin niteliğine bağlanmaktadır⁸³. Yapılan bir çok araştırma, anneye güvenli bağlanan bebeklerin fiziksel ve zihinsel gelişiminin daha hızlı ve olumlu yönde seyrettiğini göstermektedir. Yine araştırmalar göstermektedir ki çocuğun hayatının ilk üç yılında anne yoksunluğu yaşamaması, çocuğu fiziksel ve ruhsal hastalık riski altına sokmakta⁸⁴ ve gelecekteki hayat ilişkilerini şekillendirmektedir⁸⁵. Bazı durumlarda babayla da bağlanma gerçekteşmesine rağmen, çocuğun birincil bağlanma figürü birçok durumda annedir⁸⁶.

B. BEBEĞİN MUTAD MESKENİNİN TESPİTİ

Nispeten büyük çocuklarda çocuğun gerçekteş bağının olduğu yer mutad meskenin tespitinde dikkate alınabilecek iken,

Perinatal Education, Vol.8 No.4, 1999, S: vii-xi, viii, ix. Ayrıca bkz. Cara Bicking KINSEY / Judith E. HUPCEY, "State of the Science of Maternal-Infant Bonding: A Principle Based Concept Analysis", Midwifery, 2013 December; 29(12), erişim: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3838467/pdf/nihms508822.pdf> (21.3.2019).

- 82 Şebnem SOYSAL / Şahin BODUR / Elvan İŞERİ / Selahattin ŞENOL, "Bebeklik Dönemindeki Bağlanma Sürecine Genel Bir Bakış", Klinik Psikiyatri, 2005/8, S: 88-99, 96.
- 83 Örneğin hayatının ilk üç yılında anne veya babasına güvenli şekilde bağlanmamış olan çocukların okul öncesi dönemde güvenli bağlanan çocuklara göre problem çözme konusunda sorunlar yaşadıkları, güvenli bağlanma geliştiren çocukların sosyal becerilerinin yüksek, olumlu duygulanımı fazla, yetişkinlerle işbirliği ve uyum içinde iken ve güvensiz bağlanma geliştiren çocukların sosyal izolasyona eğilimli, sinirli, rahatsız, huzursuz, saldırgan, depresif, imgeleme gerektiren oyunlarda başarısız oldukları ve sorumluluklarını yerine getiremedikleri görülmektedir. Bebeklik döneminde gerçekteşen bağlanma, kişinin çocukluk ve yetişkinlik dönemini de şekillendirmekte ve şiddete eğilim, kendine zarar verme, madde kullanımı ve bağımlılığı, ihmal ve istismar etme veya edilme gibi problemler görülebilmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SOYSAL vd., 88, 96-97.
- 84 Araştırmalar için bkz. SOYSAL vd., 90 vd.
- 85 SOYSAL vd., 91.
- 86 SOYSAL vd., 92.

küçük çocuklarda kanaatimizce çocuktan sorumlu kişilere odaklanılmalıdır⁸⁷. Örneğin bir yenidoğan **için, ebeveynlerinden bağımsız olarak bir yere adapte olması pratik olarak imkansızdır**⁸⁸. Bu yaklaşım sadece yeni doğanlarla sınırlı olmamalı, bebeklik dönemindeki ve hatta yuva çağına gelmemiş bütün çocuklara genellenmelidir.

Mutad mesken kavramı, somut olayın özellikleri dikkate alınarak ve çocuğun üstün menfaati doğrultusunda yorumlanmalıdır⁸⁹. Henüz tek başına bir yere gitme kabiliyeti olmayan, anne sütüne bağımlı olan, yani yaşamak için annesine muhtaç olan bir bebeğin bağımsız bir mutad meskeni olamaz⁹⁰. Henüz süttten kesilmemiş bir bebeğin annesinden ayrı kaldığında psikolojisinin olumsuz etkilenmeyeceğini düşünmek mümkün değildir. Bırakın ayrı kalmayı, annenin içinde bulunduğu negatif durum bile bebeği derinden etkilemektedir⁹¹. Ve hatta süttten kesilmiş bile olsa henüz yuvaya gitme yaşına ulaşmamış küçük çocukların annesinden ayrı mutad meskeninin bulunabileceğini kabul etmek, çocuğun üstün yararı ilkesine aykırıdır⁹². Bir çocuk ancak yuvaya başlama çağına geldiğinde ebeveyninden bağımsız çevresi olabilir⁹³. Bu nedenle bebeklerin mutad meskenin ebeveyne ve özellikle annesine bağlı olduğunu kabul etmek gerekir.⁹⁴ Zira bebeklik döneminde bebeğin

87 MCELEAVY, 38.

88 ATKINSON, 657.

89 SCHWARTZ, 716; GELGEL, (2012), 97.

90 ERDEM, 153. Gelgel de benzer şekilde 3 yaşındaki bir çocuğun mutad meskeninin tespitinde ana babasından ayrı olarak belirlemeye gidilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bkz. GELGEL, (2005), 132.

91 Örneğin Kanada'da Ontario Yüksek Mahkemesi bir kararında, annenin aile içinde fiziksel şiddete maruz kalması olayında, annenin iyi olmasının bebeğin iyi olmasının ayrılmaz bir parçası olduğunu ve sırf bu nedenle anneye uygulanan şiddetin çocuğa da zarar verebileceği kabul etmiştir. Bkz. Pollastro v. Pollastro, 31 Mart 1999 Ontario Temyiz Mahkemesi'nin 21 Mart 199 tarihli kararı, HC/E/CA 373, erişim: www.hcch.net/incadat/fullcase/073.htm (18.3.2019). Yabancı mahkemelerin verdiği bazı kararlarda, bu gibi durumların çocuğun iadesinin reddini gerektirdiği kabul edilebilmektedir. Bkz. BOZDAĞ, 128 dn.131.

92 ERDEM, 154.

93 Benzer yönde bkz. GELGEL, (2012), 98.

94 GİRAY, 67. Aynı yönde bkz. STONE, 171; GELGEL, (2012), 98; ÇELİKEL/ERDEM, 278. Nitekim ABAD'ın verdiği bir kararda, çocuğun be-

en önemli ihtiyacı, annesine güvenli bir şekilde bağlanmasıdır ve adapte olduğu, entegre olduğu, ihtiyaç duyduğu tek yer anne kucağıdır. Başka bir deyişle, yaşam ilişkisinin merkezi annedir. Dolayısıyla herhangi bir ülkeye anneden bağımsız olarak adapte olması söz konusu değildir. Burada 'anne' ifadesini kullanmamıza rağmen esasen bebeğin birincil bakımından sorumlu kişi kastedilmektedir. Bir çok **kültürde bebeğin birincil olarak bakımından sorumlu kişi anne olsa da istisnai durumlar da olabilmektedir.**

Mahkemelerimiz, çocuğun yer değiştirmesi olaylarında iade taleplerini değerlendirirken, genellikle çocuğun en fazla hangi ülkede kaldığını matematiksel olarak hesaplamaktadır⁹⁵. Çocuk yuva çağına gelmiş ve ana-babasından bağımsız olarak kendi çevresinin oluşabileceği, arkadaş edinebileceği, oyun kurabileceği yaşta ise bu hesabın belki yapılması gerekebilir. Buna karşılık henüz yuvaya başlama yaşına gelmemiş olan bir çocuğun hayat ilişkisinin merkezinin belli bir ülkede bulunduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Zira 2-3 yaşından küçük çocuklarda hayat ilişkisinin merkezi anne ve babasıdır. Dolayısıyla onlardan bağımsız olarak mutad meskeninin bulunduğu kabul edilemeyeceği gibi, çocuğun özellikle bu dönemin bitimine kadar anneden ayrı kalması çocuğun üstün menfaati ilkesine de aykırıdır.

Bize göre çocuğun mutad meskeninin tespitinde yaşa göre bir ayırım yapılması gerekir⁹⁶. Henüz yuvaya başlama çağına gelmemiş bebekler ve küçük çocuklarda ebeveynden ve özellikle anneden ayrı mutad meskeninin bulunduğunu düşünmek abesle iştigaldir. Bu nedenle (istisnai durumlar hariç tutulmak üzere) bebeğin mutad meskeninin annenin mutad meskeni olduğu kabul edilmelidir.

bek olması halinde, bağımlı olduğu kişinin sosyal ve aile çevresini paylaştığı ve bu nedenle mutad meskenin tespitinde çocuğun bakımından sorumlu kişinin mutad meskenin dikkate alınabileceği belirtilmiştir. Bkz. ABAD, C-497/10 sayı ve 22 Aralık 2010 tarihli kararı, para. 55.

95 ERDEM, 154-155.

96 Aynı yönde bkz. MCLEAVY, 38; GELGEL, (2012), 98.

Annenin çocuğuyla birlikte başka bir ülkeye gittiği ve annenin mutad meskeninin de değişmediği kabulünde dahi, sözleşmedeki iade talebini red nedenleri devreye girmeli ve bebeğin annesinden ayrılmasının m.13/b kapsamındaki iade talebini red nedeni içinde değerlendirilmelidir. Başka bir deyişle anne, çocuğu mutad meskeni dışında bir ülkeye götürerek veya alıkoyarak karşı tarafın koruma hakkını ihlal etmişse ve annenin ve buna bağlı olarak bebeğin mutad meskeninin değişmediğini kabul ettiğimiz takdirde dahi, çocuğun mutad meskene iadesi gerekmesine rağmen, şayet çocuğun anne ile kalması konusunda ciddi ve somut bir engel yoksa, **sözleşmenin m.13/b'deki iade talebini** red nedenleri devreye girmelidir.

Madde 13/b'de öngörülen talebi red sebebi, iade taleplerinde, çocuğu iade etmek istemeyen tarafların en fazla dayanıklıları hükümdür⁹⁷. Sözleşmenin 13/b hükmü uyarınca, iade talebi hakkında karar verecek olan mahkeme, çocuğun geri dönmesinin çocuğu fiziki veya psikolojik bir tehlikeye maruz bırakacağı veya başka bir şekilde müsamaha edilemeyecek bir duruma düşüreceği yolunda ciddi bir risk olduğunu tespit ederse, çocuğun geri dönmesini emretmek zorunda değildir. Bebeklik döneminde bir çocuğun -istisnai haller dışında- annesinden ayrılması geri dönülemeyecek ve telafi edilemeyecek zararlara yol açabilir⁹⁸.

Bir mahkeme kararında da belirtildiği gibi, çocuğun mutad meskeninin bulunduğu ülkeye iade edilebilmesi için çocuğun ruhsal veya bedensel sağlığı konusunda ciddi bir tehlikenin söz konusu olmaması gerekir⁹⁹. Bebeklik döneminde anneden koparılması, konuyla ilgili uzmanların da belirttiği gibi bu türden olumsuz sonuçlara yol açabilecektir.

Yargıtay tarafından bozulan bir mahkeme kararında, iade talebini reddeden mahkeme, çocuğun çok küçük olması ve

97 MCCLEAN/BEEVERS, 299; NICHOLSON, 235.

98 Bkz. VI. A. Bebek Kavramı ve Anne-Bebek İlişkisi.

99 Trabzon 3. Asliye Hukuk Mahkemesi 11.3.2004 tarih ve E. 2003/470 K. 2004/3212 sayılı kararı naklen AKINCI, 75.

anne bakımına ve şefkatine muhtaç olmasını gerekçe olarak göstermiştir¹⁰⁰. Başka kararlarda ise Yargıtay, bebeklik çağındaki bir çocuğun çok küçük olması ve anne şefkatine ihtiyaç duyması sebebiyle babanın bulunduğu ülkeye iade edilmesinin gelişimini ciddi tehlikeye düşüreceğini belirterek iade talebinin reddi kararını onamıştır¹⁰¹. Bir diğer olayda ise ABD’de yaşayan Türk vatandaşı anne, bir düğün için çocuğuyla birlikte Türkiye’ye gelmiş ancak daha sonra dönmemiş ve bu arada boşanma davası açmıştır. ABD’li baba ise çocuğun iadesini talep etmiştir. İlk derece mahkemesi, çocuğun mutad meskeninin ABD olduğunu kabul etmekle birlikte, 13/b’de belirtilen istisnanın gerçekleştiğinden bahisle iade talebini reddetmiş, Yargıtay da çocuğun yaşını, anneye muhtaç halini ve boşanma davası sonucunda velayetin anneye verilmesini de dikkate alarak bu kararı onamıştır.¹⁰² Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun verdiği bir başka kararda da, 2 yaşındaki çocuğun anneden ayrılmasının sözleşme kapsamında ruhsal risk oluşturduğu, babanın duyarsız davranışları da dikkate alındığında çocuğun ruhsal gelişiminin müsamaha edilemeyecek bir duruma düşeceği yolunda ciddi risk olduğunu belirterek babanın iade talebini reddetmiştir¹⁰³.

Yukarıdaki kararlarda, bebeğin mutad meskeninin babanın bulunduğu yabancı ülkede olduğu kabul edilerek, Türkiye’de annesi ile bulunan çocuğun iadesi talebi m.13/b kapsamında reddedilmiştir. Oysa bebeklik döneminde bebeğin anneden

100 Yarg. 2. HD, 3.6.2004 tarih ve 6259/7212 sayılı kararı, erişim: www.kazanci.com, (4.3.2019).

101 Yarg. 2.HD. 7.6.2004 tarih ve E.2004/6263 K. 2004/7325 sayılı kararı, erişim: www.kazanci.com (4.3.2019); Yarg. HGK 7.11.2012 tarih ve E. 2012/382 K. 2012/747 sayılı kararı, erişim: ww.legal.com.tr (19.4.2019).

102 Yarg. 2. HD. 12.02.2013 tarih ve E.2012/26180 K. 2013/3223, erişim: www.hukukmedeniyeti.org (4.3.2019). Buna karşılık baba, AY m.36, 41, 90 ve 138 uyarınca sahip olduğu hakların ihlal edildiği iddiası ile Anayasa mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa mahkemesi ise istisna nedenlerini dikkate almamış ve verilen kararın AY m. 20’nin ihlali niteliğinde olduğuna karar vermiştir. Bkz. 12.08.2015 tarih ve 29443 sayılı RG, erişim: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/08/20150812-8.pdf> (4.3.2019).

103 Yarg. HGK, 22.12.2010 tarih ve E. 2010/2-628 K. 2010/693 sayılı kararı, erişim: www.kazanci.com (4.3.2019).

ayrı mutad meskeni bulunamayacağı kabul edildiği takdirde, anne Türkiye’de ise m.13’teki istisnaya başvurmaya gerek kalmaksızın talep reddedilebilir. Bu yaklaşıma uygun şekilde bir mahkeme kararında, çocuğun yaşamı algılamasının henüz yeni başladığı dönemde, mutad meskenin, annesinin mutad meskeniyle aynı olduğu ve çocuğun hayat ilişkilerini kendisinin belirleyebileceği yaş döneminde olmadığı gerekçesiyle çocuğun mutad meskeninin annesinin yaşam merkezi olarak belirlenmenin yerinde olacağı kabul edilmiştir¹⁰⁴. Daha büyük çocuklar için bile, örneğin başka bir ülkede yatılı okuması halinde bu yerin mutad mesken olarak kabul edilmemesi gerektiği, birlikte yaşadığı anne veya babasının mutad meskeninin bulunduğu ülkenin çocuğun da mutad mesken ülkesi olarak kabul edilmesi gerektiği ifade edilirken¹⁰⁵, bebeğin mutad meskeninin ana/babadan bağımsız olarak belirlenmesi hukuk mantığı ile bağdaşmaz.

Bu kararlar yanında, çocuğun yaşını dikkate almaksızın yabancı ülkede bulunan babaya iadesine hükmedilen ve madde 13/b’yi dar yorumlayan kararlar da vardır. Yargıtay bir kararında şu hususları belirtmiştir; “*Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair La Haye Sözleşmesi’nin 13/b maddesi son derece dar yorumlanmalıdır. Çocuğun geri verilmesi durumunda, şiddet veya tacize maruz kalacağı konusunda ciddi bir tehlikenin doğması ya da kıtlık, salgın hastalık yahut savaş hali gibi vahim hallerin bulunması halinde iadeden kaçınılması gerekir. Çocuğun çok küçük olması başlı başına isteğin reddine sebep teşkil etmez*”¹⁰⁶. Bazı yazarlar da, Yargıtay’ın bu yaklaşımına paralel şekilde, çocuğun küçük olmasının, anne şefkati ve bakımına gereksinim duyan yaşta

104 İstanbul 1. Aile Mahkemesi 24.03.2009 tarih ve E.2008/945 K. 2009/200 sayılı kararı naklen Nuray EKŞİ, “Özel Hukuka İlişkin İlişkin Derece Mahkemesi ve Yargıtay Kararları”, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, Ocak 2010, S:159-199, 159 vd.

105 Bkz. AKINCI, 69. Aksi yöndeki görüş için bkz. ARSLAN, 149; CLARKSON/HILL, 49.

106 Yarg. 2. HD., 14.10.2004 tarih ve 10536/11797 sayılı kararı, erişim: www.kazanci.com (4.3.2019).

olmasının iade taleplerinin reddi için gerekçe olmadığını belirtmektedir¹⁰⁷.

Kanaatimizce, istisnaların bu kadar dar yorumlanması bir zorunluluk olmadığı gibi, çocuğun yüksek menfaatinin gerektirdiği her durumda bu istisnaların devreye sokulması mümkündür. Zira başta da belirttiğimiz gibi sözleşmenin temel amacı çocuğun üstün menfaatinin korunmasıdır. Sözleşme kapsamındaki iade talebini red nedenlerini dar yorumlayan kararların en önemli sebebi, haksız olarak çocuğu kaçıran veya alıkoyan ebeveynin bu durumdan bir avantaj sağlamasını önlenmek ve sözleşmenin işlerliğini sağlanmaktır. Nitekim doktrinde de, iadeye karar verilmesi halinde çocuğun, kendisini kaçıran kişiden ayrılacak olmasının psikolojik zarar tehlikesine yol açacağını kabul etmenin, kaçıran ebeveynin bizzat yarattığı hukuka aykırı durumdan istifade etmesi olarak yorumlanmakta ve bu durumun 13/b kapsamında görülmemesi gerektiği belirtilmektedir¹⁰⁸. Oysa sözleşmenin amacı haksız olarak çocuğu kaçıran/alıkoyan ebeveyni cezalandırmak değildir. Bir kez daha vurgulanmalıdır ki burada gözetilmesi gereken en önemli menfaat çocuğun yüksek yararının korunmasıdır.

AİHM’de görülen bir davada, verilen karara ilişkin muhalefet şerhinde madde 13’ün dar yorumlanması gerektiği belirtildikten sonra, kişinin hukuka aykırı durumundan avantaj sağlamamasına ilişkin kamu yararının, diğer haklara dayanan durumları ve özellikle çocuğun yüksek menfaatinin engellenmeyeceği belirtilmiş ve sözleşmenin, 13. maddesinin bu dengeli yaklaşıma imkan verdiği vurgulanmıştır¹⁰⁹. AİHM başka bir kararında ise, çocuğun yüksek menfaatinin korunması gereken en üstün menfaat olduğunu, çocuğun mutad meskenine derhal geri döndürülmesi kuralının çocuğun yüksek menfaa-

107 AKINCI, 75.

108 AKINCI/GÖKYAYLA, 298.

109 AİHM, Neulinger and Shuruk v. Switzerland, 41615/07 başvuru no’lu ve 6.7.2010 tarihli karara ilişkin Yargıç Jociené, Yargıç Sajó ve Yargıç Tsotsoria’nın birleşik farklı görüşleri, para. 4, erişim: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-99817%22%7D> (19.3.2019). Karar hakkında ayrıca bkz. BOZDAG, 138-143.

tini gerçekleştireceği düşüncesiyle konulduğunu,¹¹⁰ çocuğun üstün menfaatinin gerektirdiği hallerde haksız olarak kaçırılan çocuğun iade edilmeyebileceğini,¹¹¹ **sözleşmede yer alan istisnalar dikkate alındığında çocuğun geri dönmesine otomatik olarak karar verilemeyeceğini**¹¹² ve istisnaların çocuğun yüksek menfaati dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiğini¹¹³ belirtmiştir.

Bazı yargı kararlarında yer alan, çocuğun yaşının çok küçük olması ve anne şefkati ve bakımına muhtaç olmasının iade talebinin reddi için gerekçe olamayacağını belirten yaklaşım katılmak kanaatimizce mümkün değildir. Zira bu sözleşmede olduğu gibi çocukla ilgili her tür sözleşmede, çocuğun yüksek yararı, her şeyden önde tutulmuştur. Dolayısıyla ilgili red sebebinin dar yorumlanması kanaatimizce bir zorunluluk olmayıp, aksine çocuğun yüksek yararı gerektiriyorsa geniş yorumlanması gerekir. Sözleşmenin amacı, çocuğun mutad meskenine döndürülmesi olmakla birlikte, tek amaç bu olmayıp, nihai olarak çocuğun üstün yararının gerçekleştirilmesi amaçlanmalıdır¹¹⁴. Başta da söylediğimiz gibi mutad meskene derhal geri döndürülmesi de çocuğun üstün yararının bu yolla gerçekleşeceği ön kabulüyle ortaya konmuş bir kuraldır ve her şeyden önce bu kural gözetilmelidir.

Çocuğun bebeklik döneminde olması halinde, bebeğin koruma hakkı sahibi annenin bulunduğu yere iade edilmesi gerekir. Yahut bebek halihazırda annede olup, iade isteyen karşı taraf ise bebeğin mutad meskeninin annenin mutad meskeni olarak kabul edilerek iade talebinin reddedilmelidir. Şayet anne ve bebeğin mutad meskenleri iade talep eden ülkede

110 AİHM, X v. Latvia, 27853/09 başvuru no'lu ve 26.11.2013 tarihli karar, para. 35, 95, erişim: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"fulltext\":\[\"X%20v.%20Latvia%2027853/09\"\],\"documentcollectionid2\":\[\"GRANDCHAMBER\"\],\"CHAMBER\"\],\"itemid\":\[\"001-138992\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\) (19.3.2019). Karar hakkında ayrıca bkz. BOZDAĞ, 143-146.

111 AİHM, X v. Latvia, para. 97.

112 AİHM, X v. Latvia, para. 98.

113 AİHM, X v. Latvia, para. 35.

114 GELGEL, (2012), 105.

ise ve annenin bu ülkeye dönme niyeti yoksa veya dönmesine engel bir durum varsa, bebeğin anneden ayrılması 13/b maddesindeki ciddi zarara uğramasına yol açabileceğinden bu talebin reddedilmesi gerekir¹¹⁵. Başka bir deyişle, sadece çocuğun bebeklik döneminde olması ve bu dönemde anneden uzak kalması, ciddi zarar ortaya çıkması için yeterli bir sebeptir. Elbette özel durumlar müstesnadır.

SONUÇ

Mahkemeler, bebeğin mutad meskene iadesi taleplerinde farklı kararlar vermektedir. Bazı kararlarda çocuğun çok küçük olmasını yeterli görmeyip babaya iadesine karar verirken, bazı kararlarında ise mutad meskeni başka ülkede bulunmasına rağmen özellikle anneye olan ihtiyacı sebebiyle m. 13/b kapsamındaki istisnaya dayanarak talebi reddetmektedir. Oysa böy-

115 Birçok durumda çocuğu kaçırın ebeveyn, iade kararı verildiğinde çocuk ile birlikte ilgili ülkeye geri dönüp yaşayabilecektir. Ancak kişinin o ülkeden sınırdışı edilmiş olması, ekonomik veya hukuki engeller söz konusu ise bu madde kapsamında değerlendirilebilir. Bkz. İnci ATAMAN FIGANMEŞE, "Çocuk Kaçırılmasının Hukuki Yönlerine Dair 1980 Tarihli Lahey Sözleşmesi", Prof. Dr. Nihal Uluocak'a Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul, 1999, S: 55-100, 91-92. Bir çok ülkede ve özellikle AB üyesi ülkelerde, annenin çocuğu kaçırdığı durumlarda çocuğun iadesine karar verildiğinde, anne de çocuk ile birlikte dönmekte ve velayet davası sonuçlanana kadar annesi ile birlikte olmaya devam edebilmekte, bu nedenle çocuğun anneden ayrı kalacak olması ihtimali gündeme gelmemektedir. Ancak Türkiye'ye bir çok ülke vize uygulaması sebebiyle çocukla birlikte dönmesi mümkün olmamakta veya çocuğu kaçırmanın suç olarak kabul edildiği ülkelerde çocuğu kaçırın kişinin çocukla dönmesi halinde tutuklama ile karşı karşıya gelinmektedir. Bkz. BOZDAĞ, 184-185. Nitekim çocuğun Türkiye'de bulunan annesinden alınıp, Almanya'daki babaya iade edilmesine dair bir Yargıtay kararının karşı oy gerekçesinde şu ifadeler yer almaktadır;

"... Başvuru sahibi X, Alman ve Türk olarak çift uyruklu, davalı anne Y ise sadece Türk vatandaşdır. Küçük Serdar ise 25.12.2005 doğumlu olarak halen 4 yaşını doldurmuş durumdadır. Alman Federal Cumhuriyet, Türk vatandaşlarına vize uygulamaktadır. Vize sorunu nedeniyle annenin Almanya'ya tekrar dönmesi, giriş çıkışı güç olacaktır. Oysa başvuru sahibi babanın böyle bir sorunu yoktur. Ayrıca çocuğun Türkiye'deki ortama alıştığı; yaşı nedeniyle Almanya'ya iadesinin çocuğu psikolojik olarak zarar vereceği düşünülmektedir. Mahkemenin ret gerekçesi iade isteminin reddi koşulları oluşmuştur ". Yarg. 2.HD. 8.7.2010 tarih ve E. 2010/737 K. 2010/13803 sayılı karar, erişim: www.kazanci.com (4.3.2019).

lesi bir durumda m.13/b’de yer alan istisnaya dayanılmasına gerek olmayıp, bebeğin mutad meskeninin anneden ayrı olmayacağı kabul edilerek talep reddedilmelidir¹¹⁶. Zira bebeğin birincil olarak bakımından sorumlu olan kişiden ayrı bir hayat ilişkisinin ve mutad meskeninin bulunduğu kabulü, hayatın olağan akışına ve hukuki gerçeklere uymamaktadır¹¹⁷. Ancak anne ve bebeğin mutad meskeninin iadenin talep edildiği ülkede bulunduğu kabul edildiği hallerde, annenin bu ülkeye dönme niyeti yoksa, bu halde çocuğun bebeklik döneminde anneden ayrı kalması m.13/b ile öngörülen olumsuz sonuçları ortaya çıkarabileceğinden, ciddi psikolojik risk kapsamında değerlendirilerek talep reddedilebilir. Zira çocuğun birincil olarak bakımından sorumlu kişiden ayrılması, geri dönüşü imkansız problemler ortaya çıkaracakken, bebeklik döneminde, mutad meskeni olarak kabul edilen yerden ayrılması çocuk için pek fazla önem taşımayacaktır¹¹⁸.

KAYNAKÇA

AKINCI, Ziya: “Milletlerarası Özel Hukukta Çocuk Kaçırma”, Prof. Dr. Ata Sakmar’a Armağan, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2011/1, S: 63-76.

AKINCI, Ziya / DEMİR GÖKYAYLA, Cemile: Milletlerarası Aile Hukuku, Vedat, İstanbul, 2010.

ARSLAN, İlyas: Milletlerarası Özel Hukukta Mutad Mesken Kavramı, 12 Levha Yayınları, İstanbul, 2014.

ATAMAN FİGANMEŞE, İnci: “Çocuk Kaçırılmasının Hukuki Yönlerine Dair 1980 Tarihli Lahey Sözleşmesi”, Prof. Dr. Nihal Uluocak’a Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul, 1999, S: 55-100.

ATKINSON, Jeff: “The Meaning of ‘Habitual Residence’ Under the Hague Convention on the Civil Aspects of Child Abduction and the Hague Convention on the Protection of Children”, Oklahoma Law Review, Vol. 63, 2011, S: 647-662.

116 ERDEM, 155.

117 ÇELİKEL/ERDEM, 278.

118 Benzer yönde bkz. DAVIS, 329.

BOZDAĞ, Gonca Gülfem: Uluslararası **Çocuk** Kaçırmanın Hukuki Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi Kapsamında **Çocuğun İadesi** Talebinin Red Nedenleri, Yetkin, Ankara, 2014.

CLARKSON, C.M.V. / HILL, Jonathan: The Conflict of Laws, 3rd Ed., Oxford University Press, 2006.

COLLIER, J.G.: Conflict of Laws, Third Ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

ÇELİKEL, Aysel / ERDEM, Bahadır: Milletlerarası **Özel** Hukuk, 14. Bası, Beta, İstanbul, 2016.

DAVIS, Carshae DeAnn: "The Gittre Standard: Creating a Uniform Definition of Habitual Residence Under the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction", Chicago Journal of International Law, Vol.7 No.1 Summer 2006, S: 321-335.

DOĞAN, Vahit: Milletlerarası **Özel** Hukuk, 5. Baskı, Savaş, Ankara, 2019.

EKŞİ Nuray: "**Özel** Hukuka **İlişkin İlişkin** Derece Mahkemesi ve Yargıtay Kararları", İstanbul Kültür **Üniversitesi** Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, Ocak 2010, S:159-199.

ERDEM, Bahadır: "Türk Hukukunda Uluslararası **Çocuk** Kaçırma ve Uygulamaları", MHB, Yıl 35, Sayı 2, 2015, S: 147-171.

GALLAGHER, Erin: "A House Is Not (Necessarily) A Home: A Discussion of the Common Law Approach to Habitual Residence", N.Y.U. Journal of International Law & Politics, 47, 2015, S: 463-499

GELGEL, Günseli: Devletler **Özel** Hukukunda **Çocuk** Hukukundan Doğan Problemler, Beta, İstanbul, 2012. (2012)

GELGEL, Günseli: "Devletler **Özel** Hukukunda Velayet, **Çocuk** Kaçırmaları, Evlat Edinmeye **İlişkin** Problemler", İstanbul Ticaret **Üniversitesi** Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:4, Sayı: 8, Güz 2005/2, S: 119-148. (2005)

GİRAY, Faruk Kerem: Milletlerarası **Özel** Hukukta Kaçırılan veya Alıkonan **Çocukların İadesi**, Beta, İstanbul, 2010.

GÜNÜÇ, Selim / ATLI, Sibel: "18-24 Aylık Bebeklerde Teknolojinin Etkisine Yönelik Ebeveyn Görüşleri", Addicta: Turkish Journal on Addictions, 5(1), Yaz 2018, S: 205-226.

KINSEY, Cara Bicking / HUPCEY, Judith E.: "State of the Science of Maternal-Infant Bonding: A Principle Based Concept Analysis", *Midwifery*, 2013 December; 29(12), erişim: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3838467/pdf/nihms508822.pdf>.

LOTHIAN, Judith A.: "Maternal-Infant Attachment, Naturally", *Journal of Perinatal Education*, Vol.8 No.4, 1999, S: vii-xi.

MAXWELL, Allie: "The Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction 1980: The New Zealand Courts' Approach to the Grave Risk Exception for Victims of Domestic Violence", *Victoria U. Wellington Law Review*, Vol. 48, 2018, S: 81-106.

MCCLEAN, David / BEEVERS, Kisch: *The Conflict of Laws*, 6th Ed., Thomson Sweet/Maxwell, London, 2005.

MCELEAVY, Peter: "Lahey **Çocuk** Kaçırma Sözleşmesi Kapsamında Mutat Mesken- Sözleşmenin 3. Maddesinde Tanımlandığı **Şekliyle** Mutat Mesken **İfadesinin** Anlamına Karşılaştırmalı Yaklaşım", **Özel Hukuk Meselelerinde Adli İşbirliği Çalıştayı - 1980 Tarihli Lahey Çocuk Kaçırma Sözleşmesi ve Uygulanması Semineri**, 22-23 **Şubat** 2013, Ankara, Uluslararası Hukuk ve Dış **İlişkiler** Genel Müdürlüğü, S: 32-39.

NEBİOĞLU ÖNER, **Şebnem**: "Uluslararası **Çocuk** Kaçırmanın Hukuki Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi: Amacı, Uygulanması ve Kısa Bir **İçtihat** Analizi", *TBB Dergisi*, 2014 (115), S: 477-516.

NICHOLSON, Carolina M.A.: "The Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction - Pill or Placebo?", *Comp. & Int'l Law Journal*, 32, 1999, S: 228-246.

NOMER, Ergin: *Devletler Hususi Hukuku*, 22. Bası, Beta, İstanbul, 2017.

ÖZKAN, Işıl: *Devletler Özel Hukukunda İkametgah, Mutad Mesken ve İşyeri Bağlama Noktalarının Yeniden Değerlendirilmesi*, Naturel, Eylül, 2003.

SCHUZ, Rhona: "The Hague Child Abduction Convention: Family Law and Private International Law", *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 44, 1995, S: 771-802.

SCHWARTZ, Stephen E.: "The Myth of Habitual Residence: Why American Courts Should Adopt the Delvoeye Standard for Habitual Residence Under the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction", *Cardozo Women's Law Journal*, Vol.10 2004, S: 691-722.

SILBERMAN, Linda: "Hague International Child Abduction Convention: A Progress Report", *Law and Contemporary Problems*, Vol. 57 No.3, 1994, S: 209-269.

SOYSAL, Şebnem / BODUR, Şahin / İŞERİ, Elvan / ŞENOL, Selahattin, "Bebeklik Dönemindeki Bağlanma Sürecine Genel Bir Bakış", *Klinik Psikiyatri*, 2005/8, S: 88-99.

STONE, Peter: "The Habitual Residence of A Child", *Journal of Child Law*, Vol.4, No.4, 1992, S: 170-176.

TAKÇI, Tuğçe: "Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesinin Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri", *TAAD*, Yıl:5 Sayı 19 (Ekim 2014), S: 1039-1078.

TEKİNALP, Gülören / UYANIK, Ayfer: *Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama Kuralları*, 12. Bası, Vedat, İstanbul, 2016.

WARDLE, Lynn D.: "The Merit of Modesty: Abduction, Relocation and the Hague Abduction Convention", *9 J. Comp. L.* 2014, S: 89-110.

WINTER, Stephen I.: "Home is Where the Heart is: Determining 'Habitual Residence' under the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction", *Journal of Law & Policy*, Vol. 33, 2010, S: 351-385.

www.adalet.gov.tr

www.curia.europa.eu

www.echr.coe.int

www.hcch.net

www.hukukmedeniyeti.org

www.incadat.com

www.jurix.com.tr

www.kazanci.com

www.legal.com.tr

www.resmigazete.gov.tr

www.uhdigm.adalet.gov.tr

Av. Seda KENDİRCİ UĞURMAN (Oturum Başkanı)- Sayın **İzmirli'ye** biz çok teşekkür ediyoruz, dikkate değer bir konuda bizi bilgilendirdi.

Av. Seda KENDİRCİ UĞURMAN (Oturum Başkanı)- Teşekkür ediyoruz. Türkiye'nin henüz içinden çıkamadığı ve çözümler üretmediği bir konu kadın ve çocuk ticareti. O açıdan çok önemli bir konuydu, tekrar teşekkür ediyorum.

Galiba bağlantılı olacak değil mi Hocam? Peki, şimdi yeni bir konuda yeni bir konuşmacımız söz alacak, ama dediğim gibi galiba bağlantılı olacak. Köleleştirme ve insan ticareti Roma statüsü bağlamında bir değerlendirme dinleyeceğiz. Araştırma Görevlisi Sayın Sezin Vural'da. Buyurun lütfen.

Arş. Gör. Sezin VURAL- Öncelikle herkese merhabalar, hepiniz hoş geldiniz ve hepinizin Dünya Emekçi Kadınlar Günü kutlu olsun.

Benim konum köleleştirme ve insan ticaretinin Roma statüsü bağlamında değerlendirilmesi. Öncelikle neden Roma statüsünü seçtiğime dair kısa bir açıklama yapayım. Roma statüsü daimi nitelikteki bir uluslararası ceza mahkemesinin, bu nitelikteki belki ilk ceza mahkemesinin kurucu statüsü ve bunun haricinde de daha önceki uluslararası ceza mahkemelerinin statülerinde köleleştirmeye uluslararası bir suç olarak yer verilmiş. Ancak Roma statüsü ilk defa bunun tanımını da içermesi noktasında diğerlerine göre önemli bir fark sahibi.

Roma statüsüne baktığımızda, köleleştirme aslında başlı başına bir suç olarak yer almıyor. Köleleştirme insanlığa karşı suçların altında yer verilen fiillerden birisi. Tabii insanlığa karşı suçtan bahsedebilmemiz için de, Roma statüsü bağlamında belirli koşulların sağlanması gerekiyor. Bunlar da, sivil bir nüfusa yöneltilmiş yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olma unsuru ve bunun yanı sıra da failin bu saldırının bilincinde olarak hareket etmesi gerekliliği. Bunların sağlandığı durumda köleleştirme insanlığa karşı bir suç olarak karşımıza çıkıyor.

Tabii burada maddede köleleştirmenin tanımına 2.fıkrasında da yer veriliyor, 2 fıkranın c bendinde. **Köleleştirme, bir kimse üzerinde mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin tümünün veya herhangi birinin kullanılması ve bu tür yetkilerin özellikle kadın ve çocuk ticareti olmak üzere insan ticareti sırasında kullanılmasını içerecek şekilde tanımlanıyor. Burada aslında en başta bahsettiğimiz tanım, yani kişi üzerinde mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin tamamının veya bir kısmının kullanılması, 1926 tarihli köleliğe karşı sözleşmede de yer verilen kölelik tanımıyla örtüşüyor. Bu da tabii ki uluslararası doktrinde birtakım küçük sorunları beraberinde getirebiliyor.**

Bunun yanı sıra, taraf devletler kurumunun kabul ettiği ve Roma statüsünde yer alan suçların yorumlanmasında faydalanılan suçların unsurları adlı bir metin de mevcut ve bu metinde de bu suçlarla alakalı birtakım yorumlamaya yardımcı açıklamalar yer alıyor. Bundan köleleştirmeye alakalı olanda da, failin bir veya birden fazla kişi üzerinde, bu kişi veya kişileri alma satma ödünç verme veya takas etme ya da benzer bir hürriyetten mahrumiyete dayatma gibi yollarla mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin herhangi birini veya tamamını kullanması olarak tanımlanıyor.

Burada 11'nci dipnotta da hürriyetten mahrumiyetle neyin kastedildiğine bir açıklama getiriliyor. **Açıklama da şu şekilde: Bu türden bir hürriyetten mahrumiyetin bazı şartlar altında zorla çalıştırmayı veya bir kimseyi 1956 tarihli ek sözleşmede tanımlanan köle durumuna indirgemeyi içerebileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu unsurda tanımlanan fiilin özellikle kadın ve çocuk ticareti olmak üzere insan ticaretini içerdiği anlaşılmaktadır şeklinde bir açıklamaya yer veriliyor. Dolayısıyla bu açıklamaların hepsinden yola çıktığımızda, artık köleleştirmenin belirli durumlarda insan ticaretini de içerebilecek bir fiil olarak karşımıza çıkabileceğini söyleyebiliyoruz.**

Buradaki sıkıntı aslında şuradan çıkıyor. Türk öğretisinde ben buna çok fazla denk gelmedim, ama birtakım yabancı yazarlar insan ticaretinin kölelik olarak sınıflandırılabilceği gö-

rüşünü ileri sürüyorlar. Kölelik uluslararası hukukun emredici normlarının ihlalini teşkil ediyor ve bu tarz durumlarda bütün devletlerin buna müdahale hakkı olduğu kabul ediliyor. Dolayısıyla bu yasak bu bağlamda değerlendirilebilir mi? Biraz belki bunun üzerinden gitmek gerekiyor.

Onun haricinde bir görüş daha var. Evet, insan ticareti belirli durumlarda köleleştirmeye vücut verecektir. Ancak bunu sadece köleleştirme altında değerlendirirsek, alanını çok sınırlamış oluruz. Dolayısıyla biz bunu Roma statüsünün 7.madde-sinde yer verilen diğer fiiller bağlamından da değerlendirebiliriz şeklinde de bir görüş var, ama tabii bu biraz uç noktalara gidebilen bir görüş. Mesela işte nüfusun sürgünü veya zorla nakli bağlamında değerlendirelim. Çünkü her yıl 800 bine yakın insan bu suçun mağduru oluyor, dolayısıyla suç örgütleri de karışıyor, kitlesellik unsurunu buradan sağlayabiliriz şeklinde birtakım düşünceler var. Ama bunun çok da yerinde olmadığı düşüncesindeyim. Yani burada aslında en temel tartışmamız şuradan çıkıyor. İnsan ticareti uluslararası bir suç, ama hangi niteliği haiz bir uluslararası suç? Çünkü uluslararası suçlar da kendi içerisinde çekirdek uluslararası suçlar ve sınır aşan suçlar olarak iki başlık altında incelenebiliyor ve bunlar da aslında yargılama makamları vesaire bakımından farklılıklar doğurabiliyor.

Burada çekirdek uluslararası suçlardan kastedilen şey, Roma statüsünde yer verilen dört tipi suç var. Bunlar çekirdek uluslararası suçlar arasında kabul ediliyor. Bunlar savaş suçu, saldırı suçu, soykırım ve insanlığa karşı suçlar. Bu tarz suçlarda istisnaları bir kenara bırakırsak, yani uluslararası ceza mahkemesinin tamamlayıcı yargılama yetkisi olmasını vesaire ya da devletlerin Roma statüsünde taraf olması gerekliliğini, bunlar kural olarak uluslararası ceza mahkemesinin yargılama yetkisi içerisinde değerlendirilebilecek suçlar.

İnsan ticareti suçu burada nerede yer alıyor diye bakarsak eğer, öncelikle sınır aşana suçlar başlığına bir gitmemiz gerekecek. Sınır aşan suçlar da, devletlerin ikili veya çok taraflı olarak akdettikleri uluslararası sözleşmeler neticesinde

iç hukuklarında suç haline getirmeyi taahhüt ettikleri suç gruplarından oluşuyor. İşte uyuşturucu ticareti, insan ticareti ya da göçmen kaçaklığı gibi suçlar bunlara örnek verilebilir. Tabii bu sınır aşan suçlar zorunlu olarak bir devletin sınırlarını aşacak şekilde işlenmek zorunda değil. Yani siz Türkiye sınırları içerisinde de, Ankara'dan Yozgat'a bir insanı cebir uygulayarak fuhuş yaptırmak maksadıyla götürürseniz, artık insan ticareti suçu yine oluşmuş olacak. Dolayısıyla insan ticaretinin mevcut düzenlemelerde nerede olduğuna belki bir bakış atmamız gerekecek.

Burada da en yaygın olarak kabul gören tanım, demin uzun adı zikredildiği için tekrar ondan bahsetmiyorum, Palermo Protokolü olarak bahsedeceğim. Palermo Protokolünün tanımlarının yer aldığı 3.maddesinde geçiyor. Burada aslında oldukça uzun ve karışık bir tanımı var. Belki sadece bununla alakalı olarak şu söylenebilir. Burada üçlü bir ilişki söz konusu insan ticaretinde; yani burada insan taciri mağdur ve müşteriden oluşan üç taraflı bir ilişki var ve bu tanım aslında kendi içerisinde üçe ayrılarak incelenebilir; araç, eylem ve amaç unsurları. Buradaki araç unsurları, kişilerin iradesini fesada uğratan veyahut ortadan kaldıran birtakım hareketler kullanılarak, kişinin sömürü maksadıyla diğer asıl hareketlerin gerçekleştirilmesi sonucunda genellikle yerinin değiştirilmesinden oluşuyor bunlar. Ticarete konu edilmesiyle sonuçlanan eylem olarak niteleyebiliriz insan ticaretini.

Burada baktığımız zaman maksatlardan bir tanesini kölelik oluşturuyor. Dolayısıyla kölelik insan ticaretinin neresindedir? Buna birazcık bakmak gerekiyor. Kölelik burada insan ticareti suçunun maksat unsurunu oluşturuyor. Yani dolayısıyla bir suçun maksadının illaki suçun tamamlanabilmesi için gerçekleşmesi gibi bir şartımız söz konusu değil. Biz burada köle durumuna getirme maksadıyla bir kimseyi Türkiye'den alıp Yunanistan'a götürürsek ve bu esnada kişinin iradesini ortadan kaldıracak birtakım araç hareketlere başvurursak, artık biz insan ticareti suçunu işlemiş olacağız. Dolayısıyla burada sömürü insan ticaretinin gerçekleşmesi zorunlu olan bir unsur

değildir. İnsan ticareti içerisinde olması gereken bir maksattır, ancak zorunlu bir unsurunu oluşturmak. Dolayısıyla deminki görüşleri de bu bağlamda değerlendirdiğimiz zaman, aslında insan ticaretini kölelik olarak sınıflandırdığımız hallerde, biz insan ticaretini sadece maksat unsurunun çok kısıtlı bir tarafıyla sınırlı bir halde değerlendirmiş oluyoruz, yani insan ticaretinin muhtemel pek çok sonucu söz konusu. Yani kişiye fuhuş yaptırabilirsiniz, dilendirebilirsiniz, köle statüsüne indirgeyebilirsiniz, ancak baktığımızda insan ticareti eşittir kölelik dediğimiz zaman, bu yaklaşım uygulama alanında çok fazla sınırlandıran bir yaklaşım olur. Dolayısıyla insan ticareti eşittir kölelik gibi bir yaklaşım bu suç bağlamında çok doğru etkiler doğurmaz. İnsan ticareti mevcut durumda zaten Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğinin tanımına da uygun olarak, onlar şöyle tanımlıyor. İcrası, önlenmesi, doğrudan veya dolaylı etkileri birden fazla ülkeyle ilgili suçlar olarak tanımlıyorlar ve insan ticaretine de sınır aşan suçlar arasında yer veriyorlar. Dolayısıyla burada sınır aşan suç olmanın belki de en önemli sonuçlarından bir tanesi de, burada yargılama yetkisini suç haline getirmeleri ön koşuluyla devletlere ait. Yani uluslararası bir ceza mekanizmasının devreye girmesini gerektirecek bir durum bu noktada söz konusu değil. Dolayısıyla devletler bunu suç haline getirdikleri ölçüde yargılamakla yükümlüler.

Ayrıca insanlığa karşı suçlar noktasına geri dönersek de, insan ticareti evet belirli durumlarla köleleştirmeye vücut verecektir. Yani kişi üzerinde mülkiyete bağlı yetkilerin biri veya birden fazlası kullanılırsa, aynı zamanda yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olarak bu fiil gerçekleştirilirse ve 7/2.a maddesinde de şu belirtilmiş. Saldırı devlet politikası veya organize bir politika doğrultusunda gerçekleştirilmelidir denilmiş. Yani bütün bu ölçütleri bir arada sağladığı takdirde evet insan ticareti, çekirdek uluslararası suçlardan birisi olan insanlığa karşı suçlar arasında değerlendirilebilecek.

Ancak deminki devletle alakalı bahsettiğim noktaya dönersek, burada aslında kişilere uygulanan baskının bir kurumsallaşması söz konusu. Evet, insan ticareti örgütlü yapılar tara-

findan işlenen sınır aşan bir suç, ama burada devletinki kadar büyük bir kurumsallaşmadan bahsedemiyoruz. Dolayısıyla insanlığa karşı suçların oluşması için aslında bunların belirli ağırlığa ulaşmış fiillerden meydana gelmeleri gerekiyor. İnsan ticareti bu noktada bunu ne kadar karşılayabilir bu da tartışma konusu ve sömürü maksadı oluşturduğu için, kölelik olarak adlandırdığımız durumda da, biz bunların ağırlığını azaltmış oluyoruz. Ciddi boyutlara ulaşması gereken birtakım suçların içini boşaltıyoruz belki de.

Bunun haricinde, belki insan ticareti gibi suçlarda yargılama yetkisi suçun işlendiği devlette kaldığı takdirde daha etkili bir yargılama da sağlanacak olabilir. Sonuçta günümüzde artık uluslararası ceza mahkemesinin ne kadar etkili bir yargılama mekanizması olduğu, ne kadar verimli sonuçlar aldığımız bile tartışma konusuyken, insan ticaretinin belki de sadece sınır aşan suç olarak kalması ve yargılama yetkisinin işlendiği devletlerde bulunması çok daha yerinde bir çözüm olabilecektir diye düşünüyorum.

Bu noktada çok kısa toparlamam gerekirse, esas sorumluluk aslında devletlere düşüyor. Devletler gereken bütün önlemleri almalı ve bu noktada da en büyük önlenmesinin önündeki engel aslında şu. Devletler sürekli arzı sınırlamaya yönelik hareketlerde bulunuyorlar, talebi sınırlamaya yönelik bir çabaları yok. Arzı sınırlamak için sınır güvenliğini sıkılaştırıyorlar, bu sefer başka yollardan ülkeye insanlar kaçak şekillerde girip ticarete konu edilmeye devam ediyorlar. Dolayısıyla sorunun çözümüne inmediğimiz sürece, hangi yargılama mekanizması tarafından bu davaların görüleceği aslında çok da büyük bir önem arz etmiyor.

Sözlerimi bu şekilde bitiriyorum. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Av. Seda KENDİRCİ UĞURMAN (Oturum Başkanı)- Değerli konuşmacımıza çok teşekkür ediyorum. Çok güzel sunumlardı, çok değerli sunumlardı, gerçekten biz hukukçular için özellikle çok yararlanıcı sonuçları olan sunumlardı. Ben

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

tüm konuşmacılarımıza tekrar teşekkür edeceğim. Galiba zamanımız yok, dolayısıyla soru alamayacağız. Bizden sonraki oturum sanıyorum biraz sonra başlayacak.

Dinlediğiniz için size, konuştukları için ve güzel sunumları için de konuşmacılarımıza çok teşekkür ediyorum, sağ olun.

BİRİNCİ GÜN BİRİNCİ SALON DÖRDÜNCÜ OTURUM

Doç. Dr. Reyhan DEMİRCİOĞLU (Oturum Başkanı)- İki gün boyunca devam edecek olan, her ne kadar sempozyum demiş isek de Hukuk ve Kadın Sempozyumu, aslında bir kongre yoğunluğunda, bir kongre tadında devam eden sempozyumumuzun ilk gününde son oturumu açacağım. Ben Doç. Dr. Reyhan Demircioğlu, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Medeni Hukuk öğretim üyesi. Bu sonuncu oturuma katılan dinleyici olarak burada bulunan misafirlerimize öncelikle çok çok teşekkür ediyoruz bu ilgiden dolayı. Uzun süren bir maraton oldu bugün için ve oldukça kıvamında yoğun geçen bir sempozyumda yine çok önemli çok güncel aslında konuları tartışacağız.

Benim elimdeki program, güncel yoksulluk nafakası, yine kadının mali durumunu ilgilendiren önemli iki mesele mal rejimleri üzerinden, biri cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı konularında katılımcılarımız tebliğlerini sunacaklar.

Katılımcılarımız Dr. Öğr. Üy. Zafer Kahraman hocamı davet edeyim, Dr. Ufuk Tekin Beyefendiyi yine konuşmalarını yapmak üzere masaya davet ediyorum. Araştırma Görevlisi akademisyen arkadaşımız Arzu Ahsen Medar Hanımefendiyi, Avukat hanım Bahar **Ünlüer** Öztürk... Acaba dışarıda mı salonda mı Bahar Hanım. Burada değil mi? Biz küçük takdim yapıncaya kadar o da yerini alacak inşallah.

Tabii bunu söylemek hoş değil, ama programımızın yoğunluğu sebebiyle konuşma sürelerimizi biraz 15 ilâ 20 dakikaya

vardırmayacak şekilde, maksimum yine de 20 dakikayla sınırlı tutmak durumundayız. Hocalarımızın konuşmacılarımızın bu konuda hassasiyet göstereceklerini biliyorum umuyorum. Bir de ben öncesinde konuşmacılarımızın kısaca kendilerini takdim etmelerini isteyeceğim. Değerli konuşmalarından önce bir de kendinizi küçük tanıtırmanız, çünkü programda görev yeri belirtilmemiş, çalışma durumu. O konuda da hem benimle, hem salondaki dinleyicilerle bir tanışma sağlamış olalım.

Buyurun Zafer Hocam.

Dr. Öğr. Üy. Zafer KAHRAMAN- Ben Zafer Kahraman, Dr. Öğretim üyesi sıfatıyla Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Medeni Hukuk Anabilim Dalında hizmet vermekteyim. Bugün burada olmak çok güzel, Türkiye Barolar Birliği ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesine çok teşekkür ediyorum, değerli katılımcılara, değerli hocalarıma çok teşekkür ederim, burada olmak bir şeref.

Şimdi güncel bir konuyu ben seçtim ve bu konu üzerinde bir hazırlık yaptım. Konunun güncelliği gerçekten son zamanlarda medyada da rastlamış olmanızdan, büyük ihtimalle rastlamışsınızdır diye düşünüyorum. Güncelliğini siz de takdir edeceksinizdir. Yoksulluk nafakası hakkında ben “güncel meseleler” diye başlık koydum ve dedim ki, yoksulluk nafakası hakkındaki güncel meselelerin kadın hakları bakımından değerlendirilmesi.

Sözlerime başlamadan önce şunu söylemek istiyorum. Bugün Dünya Emekçi Kadınlar Günü, öncelikle bütün kadınlar iyi ki varlar ve iyi ki beraber yaşıyoruz. Bu anlamda Dünya Emekçi Kadınlar Günü'nü tebrik ediyorum kutluyorum. İkincisi, kadın hakları derken, aslında ben insan haklarını kastettiğimi söylemek istiyorum. Çünkü kadın erkek, yani bu eşitliği biz kabul ettiğimiz sürece, keşke öyle bir gün gelse ki biz kadın hakları demek zorunda da kalmasak, bu eşitlik her anlamda yerini bulmuş olsa.

Bunun dışında konuma geçmek istiyorum, süremi de çok harcamamak için. Öncelikle yoksulluk nafakası Türk Medeni

Kanununun 175.maddesinde düzenlenmiştir. Yoksulluk nafakası boşanmanın mali sonuçlarına ilişkindir aslında, ama sadece boşanma kararından sonra değil, aynı zamanda mutlak butlan kararı verildiği hallerde, evliliğin iptali halinde de yoksulluk nafakasına hükmedilebilmektedir.

Boşanma nedeniyle yoksulluğa düşen eşe mali durumu iyi olan eş tarafından geçimini sağlayabilmesi için yardım edilmesini öngörür. Adı yoksulluk nafakasıdır ve bir ahlaki ve sosyal düşüncelere dayanılarak düzenlenmiş bir hükümdür bu. Boşanma sonrası yoksulluğa düşecek olan tarafı koruyup, ona yardım etmek ve onun evlilik boyunca süren dayanışma ve yardımlaşma yükümlülüğünün bir anlamda evlilik sonrasına da uzanan devamı olarak ben düşünüyorum açıkçası.

Yoksulluk nafakasının bazı unsurları var. Şimdi kısaca bunlara değineceğim, sonra meseleye geçeceğim. Yoksulluk nafakasının unsurları, ilk olarak talep edilmesi gerekiyor yoksulluk nafakasının. Hâkim yoksulluk nafakasını sadece ve sadece talep üzerine kararlaştırabiliyor, kendiliğinden böyle bir nafakaya hükmedemiyor. Bu talebin çoğunlukla boşanma davası sırasında ileri sürüldüğünü görsek de, zaman zaman boşanma davasından ayrı bir davayla da ileri sürülmesi mümkündür. Boşanma davasının kesinleşmesini takiben bir yıl içinde böyle bir zaman aşımı süresine tabi olarak ayrı bir davayla yoksulluk nafakası talep edilebiliyor. Ayrıca yoksulluk nafakasının anlaşmalı boşanma protokolünde de düzenlenebildiğini görüyoruz.

Şimdi bunun detayları var, ama detaylarına girmeyeceğim, esas meseleye geçebilmek için. Demek ki yoksulluk nafakası sadece talep üzerine kararlaştırılıyor. Bunun dışında yoksulluk nafakası adı üstünde bir yoksulluğa düşmeyi gerektiriyor. Yani nafaka talep edebilmek için eşin boşanma nedeniyle yoksulluğa düşecek olması gerekiyor. Bu yoksulluğun boşanmayla bağlantılı, yani boşanmanın sonucu ortaya çıkan bir yoksulluk olması gerekiyor ve bu yoksulluğun gerçek bir yoksulluk olarak değerlendirilmesi gerekiyor.

Burada mesele Şu: Kanun koyucu yoksulluğun ne olduğunu açıklamamıŐ bize, yani Şu yoksulluktur diye bir tanımı yok. Bu durumda biz burada hüküm içi boşluk olduğunu görüyoruz. Hüküm içi boŐluĐu, hâkim kendi takdir yetkisine dayanarak, Türk Medeni Kanununun 4.maddesinin verdiği yetkiye dayanarak takdir edecek, yoksulluğun ne olduğuna karar verecek.

Yargıtay artık yerleşik içtihadı olmuş neredeyse, genelde aynı cmlerle hep Şunu söylüyor. Diyor ki Yargıtay, yoksulluk ekonomik ve sosyal koşullarla doğrudan ilgilidir. Bu nedenle bunu ülkenin ekonomik ve sosyal koşullarını dikkate alarak belirlemek gerekir. Yeme, giyinme, barınma, sağlık, ulaşım, kültür, eğitim gibi bireyin maddi varlığını geliştirmek için zorunlu ve gerekli görülen harcamaları karşılayacak düzeyde geliri olmayanları yoksul kabul etmek gerekir diyor.

Peki, gerçek bir yoksulluğa düşmek, yani bu anlatılan tanıda gerçek yoksulluğu biz nereden görüyoruz? Şurada görebiliyoruz. Kastedilen, olağan ve zorunlu giderlerini karŐılayamaz durumda olmak, barınma ve geçimini temin etme konusunda çaresizliği ifade eden bir tanım yapılabilir aslında. Bence sonuç olarak yoksulluk dediğimiz kavram, kendi mali imkânları ve çalışma gücüyle geçimini sağlayamayan kimse yoksulluk haline düşecek sayılmalıdır bana sorarsanız.

Dedik ki talep edilmesi lazım, yoksulluğa düşecek olması lazım. nc olarak ise kusur meselesi var. Şimdi kusurla ilgili olarak Şunu söyleyeyim. Yoksulluk nafakası bir yardım nafakasıdır, ceza veya tazminat değildir. Tazminat olmadığına göre bir kusurun da esasında aranmıŐ olması mantıklıdır. Burada da nafaka yükümlüsünün kusurlu olması aranmıŐ, ama Şöyle bir kriter var. Nafakayı talep eden, nafaka alacak kişinin boşanmanın gerçekleŐmesinde daha fazla kusurlu olmasını kanun koyucu kabul edememiş. Kanun koyucunun bir anlamda içine sinmediği için, daha kusurlu olan kişi nafaka isteyemez diyor. Bu durumda kusurla ilgili olarak Şunu söyleyebiliriz. EĞer nafakayı talep edecek kişi boşanmadan dolayı daha kusurluysa nafaka yükümlüsüne nazaran, bu nafaka ta-

lebi kabul görmeyecektir. Son olarak, nafaka yükümlüsünün mali gücü de, yani nafakayı ödeyecek olan kişinin eşin mali gücü de bizim için önemli. Çünkü nafaka ödeyecek olan eşin ödeme gücüyle, yoksulluğa düşecek eşin ihtiyaçları arasında bir denge kurulmalıdır. Yani yoksulluk nafakası bir yardımlaşma dayanışmanın devamıysa eğer, ben karşı taraf yoksulluğa düşmesin diye nafaka ödeyeceksem, beni de ödeyeceğim nafakanın yoksulluğa düşürmeyecek olması lazım. Bu yüzden nafakayı ödeyecek eşin mali gücü de bizim için bir sınır teşkil ediyor.

Peki, nafaka miktarını hâkim neye göre belirliyor. Şimdi Yargıtay'ın yerleşik içtihatları uyarınca yoksulluk nafakasının miktarının eşlerin maddi durumları, gelirleri ve sosyal yaşantılarıyla uyumlu ve insanca yaşamaya yeterli düzeyde olması gerekmekte. Buna göre nafaka, eşin yemek giyinme sağlık barınma ulaşım kültür ve bunun gibi bütün temel gereksinimlerini karşılamalıdır. Nafaka kişiyi yoksulluktan kurtaracak bir miktar olarak takdir edilmelidir kural olarak. Amaç karşı tarafı refah içinde yaşatmak değil, yoksulluğa düşmesini engellemektir yoksulluk nafakasının. Tabii taraflar hâkimin de onaylaması koşuluyla nafakanın miktarını aralarında kararlaştırabilirler.

Yoksulluk nafakasının ödenmesi, genelde irat şeklinde karar verilir. Yani aydan aya peyderpey ödeme şeklinde karar veriliyor ve mademki bir irat şeklinde ve sürekli bir ödeme söz konusu, bu miktarın sonradan şartların değişmesi halinde artırılması ve azaltılması da kanunen mümkündür. 176.maddeye göre, irat şeklinde ödenmesine karar verilmiş olan nafaka miktarının artırılması azaltılması mümkün, hatta kanunda açıkça yazmasa bile nafakanın veya şartlar çok değiştiyse nafakanın tamamen kaldırılması bile mümkün.

Şimdi nafakanın süresi, ben esas aslında bunu tartışmak istiyorum. Sözü oraya getirmek için burayı böyle bir özet şeklinde geçmeyi tercih ettim. Nafakanın süresiyle ilgili olarak tartışmalarımıza gelelim.

Nafaka yükümlülüğünün başlangıcı, boşanma veya butlan kararının kesinleşmesiyle başlar. Nafakanın sona ermesi ise, kendiliğinden olabilir, mahkeme kararıyla olabilir veya sözleşme serbestisi uyarınca tarafların anlaşmasıyla olabilir. Ama kuralımız ne diyor bize? Türk Medeni Kanununun 175.maddesi, nafakaya süresiz olarak karar verilebileceğini ihdas etmiş. Şimdi yoksulluk nafakasının süresiz olarak ödenmeye devam edebilmesi için de, kanunda aranan bazı olumsuz koşulların da gerçekleşmemiş olması gerekiyor. Yani süresiz nafaka ömür boyu mu sürecek, bazı şartların gerçekleşmesi halinde nafakanın ortadan kaldırılması mümkün. Türk Medeni Kanununun 176.maddesinin 3.fıkrası hükmü gereğince, irat biçiminde ödenmesine karar verilen nafaka, alacaklı tarafın, nafaka alacaklısının yeniden evlenmesi ya da taraflardan birinin ölümü halinde kendiliğinden ortadan kalkar. Alacaklı tarafın evlenme olmaksızın fiilen evliymiş gibi yaşaması, yoksulluğunun ortadan kalkması ya da haysiyetsiz hayat sürmesi hallerinde ise, mahkeme kararıyla kaldırılabilir. Ama kural süresiz nafakayı öngörüyor, bunlar istisnai olarak karşımıza çıkabilecek durumlardır.

Peki, süreli nafakaya mahkeme hükmedebiliyor mu? Şimdi yoksulluk nafakasını talep eden eş, eğer talebini belirli bir süreyle sınırlandırmış ise, taleple bağlılık ilkesi gereğince eş mademki süreli bir nafaka talep etti, taleple bağlılık ilkesi gereğince hâkim bu talebin ötesine geçemeyecektir. Yani hâkim bu talebin ötesine geçerek, ben süresiz nafakaya karar vereceğim diye talebini süreyle sınırlandırmış olan talebinin ötesine geçemeyecektir. Bu durumlarda süreli nafaka teorik olarak mümkün olur. Aynı zamanda boşanma protokolü düzenlenmişse bir anlaşmalı boşanmada ve bu protokol icabı nafakanın sadece belli bir süre verileceği kararlaştırılmışsa, bu protokolün hâkimin onayından da geçtikten sonra süreli bir nafaka şeklinde karara bağlanması anlaşmalı boşanmaya karar verilmesi yine teorik olarak mümkündür. Ancak böyle bir taleple bilmiyorum siz karşılaştınız mı, ben hiç karşılaşmadım.

Gelelim güncel tartışmamıza. Esas tartışma şurada karşımıza çıkıyor. Acaba süresiz nafaka talep edildiği halde, mahkeme

belirli bir süreyle sınırlı nafakaya hükmedebilecek midir? Tartışmanın esas düğümlendiği yer burası. Öncelikle bu işin tarihçesine baktığımızda, 743 sayılı Türk Medeni Kanun, yani eski Medeni Kanunumuz 144.maddesinde yoksulluk nafakasının süresini bir yıl olarak belirlemiş idi. Ama öğretilerde bazı haklı eleştiriler ileri sürüldü bu bir yıllık süre sınırına karşı ve 1988 yılında 3444 sayılı Kanunun 6.maddesiyle bu hükümde bir değişiklik yapıldı ve süre sınırlaması kaldırıldı. Buna uygun olarak da 2002 yılında yürürlüğe giren 4721 sayılı yeni Türk Medeni Kanunu 175.maddesinde, nafakanın süresiz olarak talep edilebileceğini öngördü.

Tartışmaya konu husus buradaki “süresiz” ifadesidir. Yargıtay’a göre kanun yoksulluk nafakasının süresiyle ilgili hâkime herhangi bir takdir yetkisi vermiş değildir. Yargıtay nafakanın sadece hâkim tarafından eğer süresiz nafaka talep edildiye, sadece ve sadece süresiz nafakaya hükmedebileceğini çeşitli kararlarında bize söylüyor. Yargıtay’ın görüşüne göre, kanun bu nafakanın süresiz olmasını açıkça öngördüğüne göre, takdir hakkına sığınarak nafakayı belirli bir süreyle sınırlamak kanuna açık aykırılık oluşturur diyor. Yargıtay demek ki nafakanın talep edilmesi halinde mutlaka süresiz olması gerektiğini savunuyor.

Karşıt görüşte olan bazı yazarlar var. Bu yazarlar diyorlar ki, hâkim hakkaniyeti yoksulluğa düşen işin kabiliyeti, iş bulma imkânları, çalışma gücü ve bunun gibi çeşitli durum ve vasıfları göz önünde bulundurarak yoksulluk nafakasını belirli bir süreyle sınırlanmasına karar verebilir. Şimdi bu güncel tartışma ve bu tartışmaya eklenen bir husus var, yakın zamanda eklendi bu. Çünkü yakın zamanda şöyle bir görüş medyada ya da çeşitli yerlerde karşımıza çıkmaya başladı. Ömür boyu nafaka ödeme yükümlülüğünün bazı hallerde, özellikle kısa süren ve çocuksuz evliliklerde nafaka yükümlüsü aleyhine hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurmaya yol açabileceği, ömür boyu nafaka önemenin hakkaniyetsiz olduğu yönünde çeşitli görüşler farklı kanallardan açıklanmaya başlandı.

Demek ki, nafakanın ömür boyu sürmesi acaba kendiliğinden hakkaniyete aykırı bir sonuç oluşturacak mıdır? Bu tartışıldı. Aslında bu konuda bir Anayasa Mahkemesi kararı da var. Bu Anayasa Mahkemesi kararı, nafakanın ömür boyu süreceğinin düzenlenmiş olmasının anayasaya aykırı olmayacağı ve hatta bu düzenlemenin nafakanın ömür boyu sürmesi anlamına da gelmeyeceğine, çünkü çeşitli durumlarda nafakanın artırılması azaltılması veya ortadan kaldırılmasının da mümkün olduğuna hükmetti.

Ben bu konuda kendi görüşümü ileri sürebilmek istiyorum müsaade ederseniz. Bence kanaatimce, kanun değişikliği yaparak yoksulluk nafakasına her durumda ve herkes için uygulanacak kesin bir süre sınırı getirilmesi, yani şimdi 5 yıl tartışılıyor biliyorsunuz. Böyle 5 yıl gibi kesin ve net bir sınır getirilmesi, somut olay adaletini sağlamaya yetmeyecektir ve Türkiye'nin mevcut sosyoekonomik yapısında, özellikle kadınlar için mağduriyetlerin yaşanmasına neden olacaktır. Çünkü uzun süre evlilik hayatı boyunca çalışmamış bir kişi, bu ister erkek olsun ister kadın olsun, uzun süren bir evlilik hayatı boyunca eğer eşler arasında işbölümü bir eşin çalışması, diğerinin de çalışmaması yönünde yapılmış ise, o çalışmayan eşin yıllarca çalışmadıktan sonra iş hayatına girebilmesi dünyanın en zor işlerinden birisidir. Çünkü şöyle düşünün, uzun yıllar sürmüş bir evlilikte örneğin 45-50 yaşında bir kişi boşandıktan sonra iş hayatına atılmak istiyor. Bütün özgeçmişine bakıyorsunuz, özgeçmiş bombos. Bombos bir özgeçmiş olan 45 yaşında 50 yaşında bir kişiye, 30 yaşında da olsa bombos bir özgeçmişle iş bulabilme olasılığı çok düşüktür. Ben bunu çok da öyle kendi tahminim olarak da söylemek istemiyorum, çeşitli araştırmalar yaptım internette ve hane halkı işgücü araştırmalarına baktım, TÜİK'in OECD'nin, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün çeşitli raporları var, yüzdeleri var. 15 yaşın üzerinde kaç kadın kaç erkek çalışıyor, yüzdeler vermişler ve genelde kadınların istihdama daha az katıldığı görülüyor. Özellikle de evli kadınların bu istatistiklerde görüldüğü kadarıyla istihdama biraz daha az katıldıkları görünüyor. Dolayısıyla biz evlilik hayatı boyunca çalışmamış birine, sen sadece 5 yıl nafaka alacaksın,

ondan sonra başının çaresine bak dediğimizde, onun başının çaresine bakması çok güçtür. Bu yüzden bizim böyle kesin ve net bir sınır getirmemiz çoğu durumda adaletsiz sonuçlara yol açabilecektir.

Bu yüzden ben farklı bir görüş düşünüyorum kendimce. Öncelikle şunu söyleyeyim. Benim görüşüme göre 175.maddenin süresiz nafaka talep edebilir demesi, bunun mutlak emredici olduğu anlamına bence gelmiyor. Zira kişinin talebi süreyle sınırlıysa, süreli nafakaya hükmedilebilmektedir. Nafaka hiç talep edilmediği hallerde hâkim çıkıp da “hayır, ben sana süresiz bir nafakaya hükmedeceğim” diyememektedir. Dolayısıyla hâkim, yani bu hüküm emredici olsaydı, biz aksine bir irade beyanıyla, aksine bir taleple zaten gidemiyor olurduk hâkimin karşısına. Bana sorarsanız, talep olmaksızın karar verilemeyen, talep halinde süreyle sınırlanabilen, talepten feragat halinde tekrar bu talebin ileri sürülemediği bir hususun emredici sayılması mümkün değildir.

Bu durumda, üstelik de anlaşmalı boşanmayla süreli nafakaya üzerinde de anlaşabiliriz eşimizle. Bu durumda kişilerin üzerinde farklı anlaşmalara varabilecekleri bir hususun emredici sayılması bence mümkün değil. Bu durumda ben süresiz nafakanın bir kural olarak, kanun koyucunun getirdiği bir kural olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Yani esasen nafakanın süresiz olarak düzenlenmiş olduğunun kabul edilmesi bence gereklidir. Ancak hakkaniyetin gerektirdiği ve belirlenebilecek çeşitli kıstaslara göre değerlendirecek bazı çok istisnai hallerde hâkimin süreli nafakaya hükmetmesinin de, tekrar ediyorum istisnaen **mümkün olduğunun kabul edilmesi bence isabetli olacaktır ve bunun için bana sorarsanız kanun değişikliğine gerek yok. Kanunun bu haliyle de hâkim süreli nafakaya hükmedebilecektir.**

Bu görüşü ileri sürmekteki amacımız, nafakanın bazı evliliklerin sona ermesinde ömür boyu sürecek bir kazanç aracı olarak görülmesi nedeniyle, kamuoyunda nafakayı mutlak bir süreyle sınırlamak yönünde oluşan görüşlerin daha hakkaniyetli bir şekilde törpülenmesidir. Bunun yolu bana soracak

olursanız, nafakanın hakkaniyete aykırı olarak kullanılmasını önlemekten geçer. Yani onu 5 yıla sınırlamak ya da kesin bir süreyle sınırlamakla buna çözüm bulamayız bana sorarsanız. Hatta kesin bir süreyle sınırladığımız takdirde, bu daha adaletsiz, daha hakkaniyetsiz sonuçlara yol açacaktır. Bunun yerine kesin bir süre sınırı getirmek yerine, nafakanın süresiz olduğunu kabul edip, ama hakkaniyetin gerektirdiği ve çeşitli kıstaslara göre değerlendirilecek hallerde nafakaya süreli olarak karar verileceğinin de kabul edilmesi bence makul olur. Bu durumda kanun maddesinin emredici olmadığı kanaatinde de olduğuma göre, bazı hallerde ve hâkimin takdirine bağlı olarak süre sınırı öngörülebilecektir. Ama tabii bunun için hakkaniyete uygun ve istisnaen kullanılacak bazı kıstasların belirlenmesi şarttır.

Nitekim evliliğin ne kadar sürdüğü dikkate alındıktan ve kendisinden çalışmasını istemek dürüstlük kuralına aykırı düşmeyecek bir kişinin keyfi olarak nafaka talep edemeyeceği de kabul edildikten sonra, yani bu hususlar kabul edildikten sonra hakkaniyete uygun olacak bir nafakanın süresiz olarak talep edilmesinde bence bir sakınca bulunmasa gerektir.

Ben bu kıstasları önerirken Türk Medeni Kanununun nafaka miktarının düzenlenmesine ilişkin kıstaslarına da baktım, İsviçre Medeni Kanununda da ileri sürülen kıstaslara baktım, oradan benim önerebileceğim kıstaslar, hakkaniyetin gerektirdiği hallerde nafakaya süre sınırı konulması için takip edilmesi gereken kıstaslar olarak; bir, evliliğin içinde görev paylaşımı nasıl yapıldı? Yani bir eş çalıştı diğeri çalışmadı mı? İki, evlilik ne kadar sürdü? Üç, eşlerin eğitim durumları nedir, önceki kariyerleri nedir? Yani dolayısıyla iş hayatına yeniden atılma olasılıkları ne ölçüde mümkündür? Bunların değerlendirilmesi gerekir kanaatindeyim.

Çok teşekkür ediyorum. Saygılarımla.

Doç. Dr. Reyhan DEMİRCİOĞLU (Oturum Başkanı)- Biz çok teşekkür ederiz Hocama, çok önemli bir konuda gayet anlaşılır derli toplu bir sunum gerçekleştirdi, süreye de riayet

ederek bu konudaki hassasiyetimizi de gözettili, çok teşekkür ediyoruz ve görüşlerine de katılmamak bence mümkün değil. Çok güncel bir konuda ben de aynı şeyleri düşündüğümü had-dim olmayarak ifade etmek isterim.

Zafer Hocamın bıraktığı yerden bir konu bütünlüğü sağla-mak amacıyla bir konuşmada yer değışikliğı yapacağız. Arzu Hanım çünkü tam da bu noktada karşılaştırmalı hukuk bakış açısıyla süresiz yoksulluk nafakasına ilişkin çözüm önerilerini bize sunacak. Dolayısıyla konu tamamlanmadı, yoksulluk na-fakası üzerinden gidiyoruz. Ufuk Hocamın hoşgörüsüne daya-narak konu bütünlüğünü bozmadan Arzu Hanımı ben kürsü-ye davet ediyorum veya tercih ederse buradan da sunumunu gerçekleştirebilir.

Arş. Gör. Arzu Ahsen MEDAR- Sayın hocalarım, kıymetli katılımcılar; öncelikle hepiniz hoş geldiniz. Ben Arzu Ahsen Medar, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalında araştırma görevlisiyim. Şu an doktora eğitimim de aynı üniversitede devam ettiriyorum.

Yoksulluk nafakası benim yüksek lisans tez konum, çok da severek çalıştığım bir konu. Sayın Hocam çok güzel ifadelerde bulundu, büyük ölçüde kendisine katılmakla birlikte, ben de farklı birtakım hususlara da değinmek istiyorum.

Benim başlığım karşılaştırmalı hukuk bakış açısıyla süresiz yoksulluk nafakasına ilişkin çözüm önerileri. Bu başlık altında size neler anlatacağım? Öncelikle sunum planımı takdim et-mek istiyorum. Yoksulluk nafakasının önemiyle başlayacağım, daha sonrasında yoksulluk nafakasına ilişkin güncel gelişme-ler neler bunlardan bahsettikten sonra, yoksulluk kavramı, yoksulluk nafakası ve asıl aslında sunumun konusunu oluş-turan süresiz yoksulluk nafakasına değinmek istiyorum, daha sonrasında da değerlendirmeler ve öneriler getirmeye çalışa-cağım naçizane.

Öncelikle yoksulluk nafakası bizim için neden lazım? Türkiye'deki boşanma istatistiklerini çıkardım burada. Ana-

yasa madde 41 diyor ki, aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arası eşitliğe dayanır. Devlet ailenin huzur ve refahıyla, özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimiyle uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar. Eğer ki devlet ailenin kurulması ve bu ailenin düzeninin devamının sağlanması için birtakım hususlarda görevli ve yetkiliyse, bunun gibi boşanma gerçekleştikten sonra ya da işte aile kurumunun dağılmasından sonra meydana gelebilecek sonuçları da aynı şekilde düzenlemekle görevlidir diye düşünüyorum.

Boşanma oranlarına baktığımız zaman ülkemizde, 2016'da 126 binlerde, 2017'e 128 binlerde, 2018'de 142 binlere çıkıyor, 2017 ilâ 2018 arasında yüzde 10'luk bir artış söz konusu. Boşanan çiftlerin sayısı günden güne artıyor ve boşanmadan sonra meydana gelebilecek mali sonuçlardan birini oluşturan yoksulluk nafakasının da düzenlenmesinin adil ve hukuki olması gerekmektedir.

Güncel gelişmelere baktığımız zaman son derece güncel bir konu, hocam zaten çoğuna değindi, ama ben de birkaç hususu ifade etmek istiyorum. Buna ilişkin toplum tabanından gelen birtakım talepler var. İmza kampanyası başlatıldı örneğin, şu anda bugün baktığımızda 12 binlerdeydi toplanan imza sayısı. Bunun dışında kadın hakları savunucularının kanununun değişmesine ilişkin itirazları var, buradan gelen bir talep de ayrıca söz konusu. Ayrıca hukuki gelişmeler de var. 2016 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonunun bir raporu yayınlandı, süresiz nafakaya yine ilişkin. 2018'de Cumhurbaşkanlığınca çıkartılan 100 günlük eylem planında yine yer alıyordu nafaka konusu ve son olarak da 2018'in Ekim ayında bir nafaka **çalıştayı** yapıldı, Aile Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı işbirliğinde ve bu **çalıştayda** da yoksulluk nafakasına ilişkin düzenlemenin değiştirileceği vurgulanmış oldu. Bu sebeple biz de yoksulluk nafakasına ilişkin bir değişiklik bekliyoruz.

Yoksulluk nafakasını oluşturan en temel kavram, yoksulluk kavramı. Hocamın bahsettiği gibi kanun koyucu yoksulluktan ne anlaşılması gerektiğini söylemediği için, ifade etmediği için

biz burada hüküm içi boşluk, kural içi boşluk olduğunu söylüyoruz. Hâkim buna göre Türk Medeni Kanunu madde 4'te yer alan takdir yetkisini kullanarak, hakkaniyete göre yoksulluk kavramından ne anlaşılması gerektiğini açıklığa kavuşturması gerekiyor. Ancak kanaatimce şöyle bir sıkıntı var. Türk Dil Kurumunun yoksulluk tanımına baktığımız zaman, yoksul olma durumu, yoksuzluk varyiyetsiz sefillik sefalet anlamını taşıyor aslında yoksulluk. Ama hukuki anlamda yoksulluk nafakasındaki yoksulluk, Yargıtay da doktrin de bunu aslandı terim anlamından çok daha farklı değerlendiriyor. Hocamın bahsettiği gibi Yargıtay yeme giyinme barınma sağlık ulaşım giderlerinden bunların zorunlu ve gerekli görülen harcamaları karşılayamama durumu olarak nitelendiriyor. İnsanca yaşayıp geçinme olasılığının düşük olmasını, olasılığı sağlayamayacak durumda olmasını yoksulluk olarak ifade ediyor. Bu takdirde de aslında yoksulluğun terim anlamıyla hukuki anlamdaki yoksulluk arasında bir bağdaşmazlık oluyor.

Diğer ülke hukuklarına baktığımız zaman, ben birazdan daha ayrıntılı inceleyeceğim, ama yoksulluk kavramından ziyade kişinin kendi geçimini sağlama yeteneğinin öne çıkarıldığını görüyoruz. Bu sebeple aslında bu nafakanın adını da yoksulluk nafakası değil, boşanma sonrası nafaka gibi ifadelerle anıldığını görüyoruz. Bu yüzden bence aslında buradaki yoksulluk kavramında bir kargaşa olmaması açısından benim getirebileceğim ilk önerilerden bir tanesi, yoksulluk nafakası isminin boşanma sonrası nafaka gibi bir isimle değiştirilmesi olduğu yönünde.

Bir diğer husus değinmek istediğim, yoksulluk nafakasının amacı. Buna değinmemin sebebi, aslında süresiz ya da süreli yoksulluk nafakasının yeterince tartışılabilmesi için, yoksulluk nafakasının amacının ne olduğunun tartışılması gerektiğini düşünüyorum. Bu aslında hukukumuzda doktrinde ve yargı uygulamalarında bu tartışılmadığı için, bence bu tarz problemler çıkıyor. Bunun en büyük sebeplerinden bir tanesi bu. Türk hukukunda yoksulluk nafakasının amacı nasıl düzenlenmiş buraya baktığımız zaman, aslında Türk Medeni Kanununun

bazı maddeleri bizim için yoksulluk nafakasının amacı açısından gösterge. Nedir bunlar? Türk Medeni Kanununun 183/3 diyor ki, eşler birlikte yaşamak, birbirlerine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar. 186/3 diyor ki, eşler birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve malvarlıklarıyla katılırlar. İşte yoksulluk nafakasının aslında bu maddelerin bir nevi devamı olduğu, nasıl eşler birlikte bir evliliği yürütmek zorundaysalar, evlilik sona erdikten sonra maddi açıdan bir problem olduğu takdirde de birbirlerine yardımcı olmaları gerektiği, yardımlaşma ve dayanışma yükümlülüklerinin olduğu vurgulanıyor. Bu sebeple bizim hukukumuzda yoksulluk nafakasının amacı, aslında sosyal ve ahlaki düşünceler sebebiyle ortaya çıktığı ifade ediliyor.

Buna Anayasa Mahkemesi bir kararında da şu şekilde ifade etmiş: “Yoksulluk nafakasının özünde ahlaki değerler ve sosyal dayanışma düşüncesi yer almaktadır” diyerek, bizde nafakaya nasıl baktığını ifade ediyor. Oysaki karşılaştırmalı hukukta baktığımız zaman, bunun işte mehaz kanun İsviçre’ye baktığımız zaman ya da Almanya Fransa Belçika diğer ülke hukuklarına baktığımız zaman, yoksulluk nafakasının amacının daha çok tartışıldığını görüyoruz. Buna ilişkin hatta birtakım ilkeler belirlenmiş durumda. Bunlar yoksulluk nafakasının amacının belirlenebilmesi için yol haritası çizebilecek olan ilkeler aslında. İsviçre hukuku temelli, ama Angolo Amerikan hukukundan gelmiş olan ilkeler de söz konusu. Bu sebeple bu ilkelere de kısaca ben değinmek istiyorum.

Öncelikle yoksulluk nafakasına hâkim olan iki ilke var bizim için. Birincisi, Clean Break ilkesi, ikincisi de evlilik sonrası dayanışma ilkesi. Clean Break ilkesi, Anglo Amerikan hukuku temelli bir ilke olup, İsviçre’de kendi geçimini sağlama yeteneği olarak görüyoruz. İsviçreliler bunu bu şekilde çevirmişler ve federal mahkeme kararlarında çok sık yer alıyor. Ne demek aslında Clean Break ilkesi? Boşanma sonrasında tarafların bağlarını bir an önce kesilme düşüncesi olarak karşımıza çıkarıyor. Evlilik süresince devam eden mali birliğin, evliliğin sona ermesiyle birlikte hızlı ve mutlak bir şekilde sona ermesi gere-

kiyor düşüncesine dayanıyor bu. Nasıl ki boşanmayla birlikte hayat arkadaşlığı sona eriyorsa, maddi açıdan da birbirlerini desteklemelerinin sona ermesi düşünmesi söz konusu bu ilke benimsendiği taktirdi. İsviçre’de kanunda bu ilkeye atf yapılmamış, ama federal mahkeme çokça bu ilkeye atf yapıyor.

Alman hukukuna baktığımız zaman ise, bunun görünümü Clean Break ilkesinde kişisel sorumluluk ilkesi olarak çevirmişler ve direkt kanun maddesinde kişisel sorumluluk ilkesinin benimsendiğini, yani boşanma sonrasında tarafların kendi ekonomilerini kendilerinin idare etmesi gerektiğini, kişisel sorumluluğun ön planda olduğu ifade ediliyor.

Evlilik sonrası dayanışma ilkesi ise, aslında baktığımız zaman bizim hukukumuzda benimsenen ilke türü daha önce ifade ettiğim üzere. Burada boşanma sonrası ortaya çıkan ekonomik olumsuzlukların giderilmesi amaçlı, evlilik süresi içerisinde yüklenen maddi dayanışmanın, evlilik birliği sona ermesi durumunda da taraflardan beklenmesi gerektiğini ifade ediyor. Nasıl taraflardan bunu bekleyebiliriz? Bu ilkenin dayandığı temel nokta da şu: Evlilikle birlikte taraflar arasında haklı bir güven ilişkisi olur ve bu güven ilişkisi neticesinde boşanma sonrasında da eğer taraflar boşanma sonucunda yoksulluğa düşüyorlarsa, bu durumda karış tarafın bunu bir nevi tazmin etmesi, bir nevi ona destek olması olarak ifade ediliyor.

İsviçre’de baktığımız zaman, evlilik sonrası dayanışma ilkesinin uygulanmıyor diyebilir miyiz? Hayır, diyemiyoruz. Çünkü İsviçre’liler bazı durumlarda evlilik sonrası dayanışma ilkesini de uyguluyorlar. Yani süresiz nafakaya da hükmedebiliyorlar. Burada baktığımız zaman İsviçre’de, hayat biçimlendirici evlilik kavramı var. Bunu demek istiyorum aslında. Bir evlilik mahkeme önüne geliyor, bir evlilik için nafaka tayin edilecekse ya da süresiz nafaka tayin edilecekse, bu evliliğin hayat biçimlendirici etkiye haiz olup olmadığını araştırıyorlar. Hayat biçimlendirici evlilik için kendilerinin birtakım kriterleri var. En önemli kriteri süre kriteri. Burada birtakım ayrımlar yapmışlar, 5 yıllık evlilikler, 5 yıl ilâ 10 yıl arası evlilikler ve 10 yılın üzerindeki evlilikler ol-

mak üzere. 5 yılın altındaki evlilikleri kısa evlilikler olarak adlandırıyorlar, kural olarak hayat biçimlendirici niteliğe haiz değildir, bu sebeple nafakaya hükmedilmemelidir diyor. Bu dediğim gibi kural. 5 ilâ 10 yıl arasındaki evliliklerde, somut olayın şartlarını ayrıntılı bir şekilde incelemek gerektiğini söylüyor. 10 yılın üzeri evlilikler ise, kural olarak bunlar artık hayat biçimlendirici evlilik statüsündedir, bu sebeple nafakaya hükmedilmesi lazım diyor. Ancak burada da tabii istisnai örnekleri var. Örneğin, 60 ve 69 yaşlarında bir çift var, bunlar evleniyorlar. Toplamda 4 sene evli kalıyorlar, aslında 5 yılın altında bir evlilik, normal şartlarda nafakaya hükmedilmemesi lazım. Ancak mahkeme tarafların yaşlarına bakıyor, bundan sonraki geçinebilecekleri süreye bakıyor. Bu yüzden kadına süresiz nafaka bağlıyor. Yani demek istediğim şey, süre en önemli kriter olmakla birlikte, diğer hususları da ayrıntılı bir şekilde incelediğini görüyoruz ve bu hayat biçimlendirici evlilik kavramında bir önemli husus da, müşterek bir çocuğun olup olmadığı, bu müşterek çocuğun bakım yükümlülüğünün taraflardan birinde kalıp kalmadığı. Eğer ki, taraflardan birinde kaldıysa müşterek çocuğun bakım yükümlülüğü, bu takdirde de yine ayrımlara gitmiş. Örneğin diyor ki, 16 yaşındaki çocuk 16 yaşına gelene kadar çocuğa kim bakıyorsa, o kişinin çalışma imkânı söz konusu değildir, bu sebeple çocuk 16 yaşına kadar bu kişi çalışamayacağı için ona bir nafaka tayin edilmelidir diye görüşleri de var.

İlkeler ışığında yoksulluk nafakasının amacını peki nasıl tespit edebiliriz biz? Yoksulluk nafakası kanaatimce, aslında tarafların bir an önce ekonomik özgürlüklerine kavuşabilmeleri için bir araç olmalıdır. Boşanma sonrasında evet taraflar birbirlerine maddi anlamda destek olmalıdır, taraflardan biri kendi geçimini sağlama yeteneğine haiz değilse destek olunmalıdır. Ancak bu eğer ki taraf tekrardan ekonomik özgürlüğünü ele alabilecek durumdaysa, bu zamana kadar yapılması gereken bir nafaka olması gerektiğini düşünüyorum.

Süresiz nafaka düzenlemesine baktığımız zaman, doktrin Türk Medeni Kanunu 175'e bakalım, Hocam zaten çok ayrıntı-

lı anlattığı için ben çok üzerinde durmak istemiyorum. Ancak kanun şöyle diyor: Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan mali gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir diyor. Hocamın anlattığı gibi, zaten tarafların ortak talebi olması halinde, anlaşmalı boşanma halinde hâkim süreli ya da süresiz nafakayı talep ediyor, bunda herhangi bir sıkıntı yok.

Ancak taraflar süresiz nafaka talep ettiği takdirde hâkim kendiliğinden süreli nafakaya hükmedebilir mi? Tartışma noktası buradan doğuyor. Doktrinde birtakım görüş ayrılıkları var. Bir kısım diyor ki, bu haldeyken kanunun yalnızca süresiz nafaka talep edebileceğini belirttiği için, hâkim yalnızca burada süresiz nafakaya hükmedebilir diyor. Yargıtay da bu düşüncede. Eğer hâkim kendiliğinden süreli nafaka hükmünde bulundursa, Yargıtay'ın bu kararları bozduğunu görüyoruz. Ama bir görüş de, amaca göre yorum yapılması gerekir diyor. Amaca göre yorum yapıldığı takdirde de, burada taraflar süresiz nafaka talep etse dahi hâkimin kendiliğinden süreli nafaka verebileceğini söylüyor.

Burada dediğim gibi, tartışmalar var. Meclis Araştırma Komisyonu raporunda neler ifade edildi? Bu komisyon raporuna baktığımız zaman 2016 yılında yayınlandı bu rapor, görüş birliği burada aslında yoksulluk nafakasının süreli olması yönündeydi. Eğer ki nafaka alacaklısı herhangi bir mesleğe sahip değilse, bu nafaka alacaklısının meslek edindirilmesi, istihdam faaliyetlerini kazandırılması adına teşvik edilmesi gibi öneriler getirilmişti. Devlet bünyesinde oluşturulacak bir fondan bahsedildi. Diyelim ki, süreli bir nafaka belirlendi. Süreli nafakanın sonunda nafaka alacaklısı hâlâ kendi geçimini sağlama yeteneğine haiz değilse, bundan sonraki kalanlar bu devlet fonundan tahsis edilsin ya da nafaka yükümlüsü asgari ücretli ise, **asgari ücretli kişiye biz nafaka için zorlamayalım, devlet bütçesinden karşılansın gibi öneriler geldi. Ama bu önerilere bakıldığı zaman altının boş olduğunu görüyoruz, böyle de bir sıkıntı var. Bu tarz bir öneri getiriliyor, ama buna ilişkin bunun altını doldurabilecek herhangi somut bir adımın ol-**

duğu da söylenebilir değil. Süre açısında net bir çözüm getirilmediğini görüyoruz raporda. Kimi görüşler burada işte evlilik süresi boyunca olsun, evliliğin süresini geçmesin derken kimisi de 5 yıla sınırlandırılm, kimisi 10 yıla sınırlandırılm gibi görüşler getirmiş.

Peki, karşılaştırmalı hukukta durum nasıl, bir de bunu incelemek gerekirse, ben altı örnek getirdim. İsviçre, Almanya, Hollanda, Belçika, Fransa ve Avrupa Birliğinin, Avrupa aile hukuku prensiplerine baktım. İsviçre hukukunda kuralın, boşanma sonrası nafakaya hükmedilmemesi gerektiği kural bu, ancak istisnai durumlarda, dediğim gibi eğer evlilikler hayat biçimlendirici etkiye haizse, bu takdirde nafakaya hükmedilebiliyor, hatta süresiz nafakaya da hükmedilebiliyor. Almanya'ya baktığımız zaman Almanya bu konuda çok daha katı, dediğim gibi kanuna direkt kişisel sorumluluk ilkesini getirmişler. Bu sebeple kural nafakaya direkt hükmedilmemesi, ancak istisnai durumlarda süreli ya da süresiz nafakaya hükmedilebiliyor. Hollanda örneği var, eşlerden biriyle hâkimin talebiyle, hâkim süreli nafakaya hükmedebilir, bu süre 12 yılı aşamaz. Hollandalılar 12 yıl gibi bir süre getirmişler ve bu sürenin 12 yılı aşamayacağını ifade ediyorlar. Ama eğer 5 yıldan kısa süreli bir evlilik söz konusuysa, bu takdirde de bu sürenin 5 yılı aşamayacağı ifade edilmiş.

Belçika'da kural olarak evlilik süresi getiriliyor. Evlilik süresi ne kadarsa, nafakayı da o kadar takdir edelim diye bir hüküm getirmişler. Bunun yanında Fransa'da kural 8 yılın aşılması, onların da tahdidi bir süre sınırı belirlediğini görüyoruz. Avrupa aile hukuku prensiplerine göre ise, nafakanın belirli bir süreyle sınırlandırılması gerektiği kuralının olduğu ifade edilmiş. Ancak istisnai yerlerde de süresiz nafakanın olaçağı ifade ediliyor.

Son olarak değerlendirmeye geçmek gerekirse, sunumun başında ifade ettiğim üzere, benim getirebileceğim önerilerden bir tanesi, yoksulluk nafakasının yoksulluk kavramından arındırılması. Aslında çünkü hukuki anlamda bu bizim için kendi geçimini sağlama yeteneği. O yüzden kafa karışıklığını gidere-

bilmek adına yoksulluk yerine boşanma sonrası nafaka olarak değiştirilebilir.

Bir ikincisi, Sayın Hocama bu konuda sadece katılmadım. Ben kanun metninden süresiz ifadesinin kaldırılması gerektiğini düşünüyorum. Bunun sebebi de, Yargıtay bu durumdayken süreli nafakaya hükmetmiyor, yani kararlar bozuluyor ve doktrinde de birtakım tartışmalar var. Bu tartışmaların giderilebilmesi, kafa karışıklığının ortadan kaldırılması adına, yalnızca kanun metninden süresiz ibaresinin kaldırılması, belki karışıklığa daha iyi bir çözüm getirecektir diye düşünüyorum. Ancak süreli nafakanın belirlenmesi ya da miktarın belirlenmesi açısından yine hocamın belirttiği gibi İsviçre’de birtakım kriterler getirilmiş. Bizim kanun metnimizde de en azından öneri niteliğine haiz olabilecek, tahdidi olması gerekmiyor, öneri niteliğine haiz olacak bu kriterlerin yer alması bizim açımızdan da güzel olur ki, bu kriterleri aslında Yargıtay uygulamıyor mu? Bir kısmını evet uyguluyor, ama bir kısmının da uygulanmadığını görüyoruz. Bu sebeple kanunda böyle bir hükmün yer alması, hâkimler açısından da çok daha kolaylık sağlayacaktır diye düşünüyorum.

Son olarak değinmek istediğim şey de, aslında ülkemizin gerçekleri. Baktığımız zaman gerçekten kadınların istihdam oranı ülkemizde çok düşük. 2017’de işgücüne katılım oranı kadınlarda yüzde 33 iken, erkeklerde yüzde 72. Bu OECD ülkeleri arasındaki en düşük ülke olarak da biz gözüküyoruz bu açıdan. Ülkemizin gerçeklerine bakıldığı zaman da, aslında kadınlara bu nafakaya ihtiyacı olduğu evet doğru, hukuki anlamda bence bir değişikliğe ihtiyaç var, ama hukuk yalnızca kanun metnini değiştirmek değildir. Kanun metninin değiştirilmesi yanında, kadınların sosyal imkânlarının artırılması, istihdam faaliyetlerinin artırılması bir o kadar da önem kazanıyor.

Burada fon kurulması önerisi var, dediğim gibi çok fazla altı doldurulmamış. Ancak belki altı doldurulabilirse, devletin neticede sosyal devlet olarak bir yükümlülüğü olduğunu düşünüyorum. Devletin burada daha fazla adım atması gerektiğini düşünüyorum. Buradaki fon kurulması önerisi, belki çok

daha iyi bir öneri, altı doldurulursa olabilir.

Son olarak da, hâkimlerin bilinçlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Biz süresiz ifadesini kaldırdıktan sonra şöyle bir algının oluşması da yanlış, bütün nafakalar süreli verilecektir ya da nafaka verilmeyecektir gibi bir algının oluşması da yanlış. Süresiz nafaka elbette ki verilebilir, bunun şartları da vardır. Ancak süreli nafakanın da hükmedilebilmesinin mümkün olacağını, hâkimlerin bu açıdan bilinçlendirilmesi ve birtakım eğitimlerin verilmesi de yararlı olacaktır diye düşünüyorum.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Doç. Dr. Reyhan DEMİRCİOĞLU (Oturma Başkanı)- Biz teşekkür ederiz. Gerçekten son derece verimli, doyurucu, anlaşılır, faydalı bir tebliğ oldu. İki ayrı görüş çıktı sanki yoksulluk nafakasıyla ilgili, Zafer Hocamla Arzu Hocam arasında oradaki süresiz ibaresinden asıl olan hangisi olmalı, asıl olan süresizlik olup da belli koşullarda süreliye mi hükmedilmeli? Asıl olan süresizlik olup da, belli koşullarda mı süresiz kılınmalı? Evet tartışılabilir, ama özünde aynı bakış açısına sahip olduklarını düşünüyorum. O süresiz kelimesini tamamen kaldırmamız da, süresizin sonuna bir “de” ekleysek, ayrı yazılan bir de, “süresiz de istenebilir” desek acaba bir orta yol bulmuş olabilir miyiz? Çünkü süresiz kelimesi kalkınca da, aynen o çok güzel ifade ettiğiniz, hâkimlerimizin bu defa da bir başka yanlış anlamasına yol açabilir miyiz diye bende bir endişe uyandı. Ama asıl olanın da sanki sürelilikmiş gibi düşünülmesinde de fayda var. Dolayısıyla şu şu koşullar işte 175.madde devam ediyor, bu koşulların varlığı halinde şüphesiz ki nafaka süresiz de istenebilir denilse, belki bir orta yol bulunmuş olabilir. Ama ben de çok köklü bir kanun değişikliğine ihtiyaç olmadığını düşünüyorum bu konuda. Aslında bir uygulamadan kaynaklı, yüksek yargının özellikle uygulamasından kaynaklı problemler olduğunu düşünüyorum naçizane.

Yoksulluk nafakası çok önemli güncel bir konuydu, öyle olunca üzerinde ilgiyle ve biraz da etraflıca konuştuk. Bu konuyu tamamlayıp, ama çok da uzaklaşmadan, yani kadınların

bir anlamda yine mali durumlarına ilgilendiren önemli iki konuyla devam edeceğiz.

Arş. Gör. Arzu Ahsen MEDAR- Arzu Ahsen Medar ben, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalında araştırma görevlisiyim. Marmara Üniversitesi mezunuyum, şu anda doktora eğitimime yine aynı üniversitede devam ettiriyorum.

Doç. Dr. Reyhan DEMİRCİOĞLU (Oturum Başkanı)- Çok teşekkürler hocam.

Doç. Dr. Reyhan DEMİRCİOĞLU (Oturum Başkanı)- Biz teşekkür ederiz, yine gayet akıcı, anlaşılır bir sunumu uygun süre sınırları içerisinde bize aktardığınız için. Konu bizim tabii hem cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı noktasında dikkatimizi çekti, hem haksız rekabet hukukunu şöyle bir taramış hatırlamış olduk. Ama ekstra biz medeni hukukçular açısından verilen örnekler ve tartışılan konular, sanki bana biraz da normun koruma amacı teorisi kapsamında değerlendirilmesi gereken meselelermiş gibi geldi. Meselenin belki bir de o açıdan değerlendirilmesinde ilgilileri bakımından hatırlatma yapmak adına söylüyorum, fayda var. Birbirini tamamlayacak konular olacaktır diye düşünüyorum.

Ve birinci günün son oturumunun son konuşmacısını, hem sabırla, yani bu saate kadar sunumu için bekleyen Sayın Bahar Hanıma da sözü veriyorum. Son konuşmacı, sanki biraz konuşmayı da sabrınıza karşılık biraz da uzatabiliriz isterseniz, bilmiyorum. Şaka bir tarafa, aslında oldukça iyi gittik, şanslı bir oturum başkanıyım. Hem konular çok güzel, hem konuşmacılar süreye maksimum riayet ettiler. Ama oturumumuz geç başladığı için, 15 dakikalık bir gecikmemiz var. Dolayısıyla yine 15-20 dakika arasında bir konuşma süresi Bahar Hanıma veriyoruz.

Evet, buyurunuz.

Av. Bahar ÜNLÜER ÖZTÜRK- Ben de teşekkür ederim söz verdiğiniz için, ayrıca sempozyum **düzenleyicilerimiz Türki-**

ye Barolar Birliği ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi üyelerinden oluşan düzenleme kuruluna, Süheyla Suzan Alica'ya ve Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu Üyesi Sayın Filiz Saraç'a çok teşekkür ediyorum.

Ben de kendimi tanıtayım. 15 yıldır İstanbul'da serbest avukatlık yapıyorum, aynı zamanda son 5 yıldır da aile mahkemelerinde mal paylaşımı davalarında bilirkişi raporu naçizane kendimce hazırlamaya çalışıyorum.

Bugün tabii 8 Mart aslında, 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü. Tarihçesi zaman zaman farklılıklar gösterse de, kadınların örgütlediği Amerikan ve tüm aslında dünya tarihinin en etkili grevlerinden kabul edilen bir grev. Mesaiden ayrılmamaları için kapılarının üzerine kilitlendiği bir tekstil fabrikasında çıkan bir yangın ve bu yangında canlarını veren yüzlerce kadın ve onların hatırasına önerilen 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü. Savaş zamanlarında kutlanması yasaklanan 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü. Ben de bugün sizlere kadının emeği, özellikle de ev içi görünmeyen emeğinin görünür kılması perspektifinden kadın evlilik mal rejimleri uygulamalarını anlatmaya çalışacağım.

Şimdi edinilmiş mallara katılma rejimi, 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 22 Kasım 2002'de kabulünden sonra, 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe girdi. Tabii bu arada çok kısa bir sürecin olması hali kabulle yürürlüğü arasında, yasal mal rejiminin uygulamada şekillenmesi yolunu bize zorunlu olarak açtı. Her ne kadar hesaplama yönteminin teknik bilgiyi gerektirmesi sebebiyle uygulamadakilerin serzenişleri olsa da, 2002'den bu yana kadın örgütlerinin, baroların, Barolar Birliğinin, Yargıtay'ın, mahkemelerin ve avukatların yadsınamaz katkılarıyla hukuk sistemimizde uygulamayla şekillenen bir mal rejimi türü olarak yerini aldı.

Yürürlük kanunundaki düzenleme sebebiyle, 2002'den önceki evliliklerde edinilen malların tarihine göre bir ayırım yapıyor ve 743 sayılı Türk Kanuni Medenisi döneminde geçerli yasal mal rejimi olan mal ayrılığı rejimi 2002 öncesi edinilen

mal varlıklarında uygulanıyor. Tabii bu biraz halk nezdinde, hatta ilk başlangıcında uygulayıcılar nezdinde dahi bir kafa karışıklığı getirdi. Ama aynı zamanda ÷lkemize özgü bir aile hukuku ve mal paylaşım sisteminin de ortaya çıkmasına yol açtı.

743 sayılı Türk Kanunu Medenisi yürürlüğe girdiği dönemde, kadına başta boşanma olmak üzere son derece önemli haklar vermiş ve kadın için âdeta ÷lkemiz coğrafyasında yeni bir çağ açtı. Dile kolay, 76 yıl boyunca uygulanmış bir Türk Kanuni Medenisiydi bu. Ama bu yasanın evlilik mal rejimleri konusunda sessiz kaldığını görüyoruz. Yani mal ayrılığı rejimi esasında gerçek bir rejim değil, tasfiyede problem çıkarmıyor. Ölüm halinde ancak miras hukukuna göre paylaşım söz konusu oluyor.

Ama tabii bu süreçte kadınların yaşamlarının da son derece olumsuz etkilendiğini ve gençliğini evlilik içerisinde harcayan kadınların ileri yaşlarında yoksulluğa düştüğü de gözlemlendi ve vicdanların kabul etmeyeceği bu sonuçlar yargısal uygulamada kanuni medeninin değişmesinden evvel bir katkı payı alacağı kavramını bizlerin gündemine getirdi. Evlilik süresince birlikte yaşamak amacıyla eşlerin birlikte yararlanmak için edindiği mal varlıklarından bu süre boyunca yararlanmaya dönük akdi ilişkinin evlilik birliğinin sona ermesiyle temelini kaybettiği ve bu mal varlığının edinilmesinde yapılan katkının bu çerçevede geri verilmesi gerektiği temel prensibine dayanıyor. Eşlerin birbirlerinin mal varlığına katkıları emekle olabileceği gibi, ikame bir mal varlığıyla da olabilir. Bu şekilde evliliğin getirdiği güven ilişkisi içerisinde eşlerden biri üzerine kaydedilen bu mal varlıkları, evlilik bittiğinde de diğer eş üzerinde, adına kayıtlı olmayan eş açık bir şekilde mağdur ediyor. Bu mağduriyetlerin önüne geçmek adına uygulamada kanunda olmayan bir düzenleme uygulama tarafından geliştirildi ve kaynağını da borçlar hukukuna dayandırdı.

Bu noktada söylemek istediğimiz, mal ayrılığı rejiminin 2002 öncesi her ne kadar yasal mal rejimi olsa da, toplumun vicdanına bu yönüyle oturmamış olduğuydu. Hatta Anayasa

Mahkemesi kararıyla eşlerin birbirlerinin mal edinmelerine katkıları olması nedeniyle birbirlerinin mal varlığını zenginleştirdikleri halde, evlilik birliğinin sona ermesi halinde bu artıştan hiç pay almamaları halinin de hakkaniyete aykırı olduğu tespit edilmiştir. Eğer vakit bulursam, ondan da biraz bahsetmek isterim. Bu durum özellikle çalışma hakları, 743 sayılı Kanuna göre kocanın iznine bağlı evli kadınların, bir de bu şekilde ağır mağduriyetlerine sebep olmuştu. İhtiyaca binaen katkı payı alacağı gibi kavramlar uygulamada geliştirilmiş ve halen dahi uygulamaya da devam ediyor. Ama yine de bu çözüm kadının ev içi emeğini görünür hale getiremedi.

Medeni Kanun eşlerin eşitliği üzerine kurulu bir düzen getirmiş. Bu kapsamda “erkek ailenin reisidir” ibaresi kaldırıldı, onun yerine eşlerin birliğini mutluluğunu sağlama, çocukların bakım eğitim ve gözetimine beraberce özen gösterme, birbirlerine yardımcı olma, birliği beraberce yönetme ve en önemlisi birlikte birliğin giderlerine güçleri oranında ve emek ve mal varlıklarıyla katılma yükümlülüğü de getirmiş. Yani esasen ve kanunen çocuk bakımında, ev işlerinde birlikte mesul eşler. Dolayısıyla kanunen böyle, esasen de böyle, ama toplumsal yaşantımızda bu durum böyle değil. O yüzden bu eşitliği bizler sağlayıncaya dek, eşin ev içi emeğini görünür kılmak, bu özellikle de çalışmayan kadının ev işi emeğini görünür kılmak, bu mal rejimi tasfiyesiyle mümkün hale geldi.

Belki burada kadınların, bir önceki konuşmacılar da bahsetmişlerdi, onların da açıklamalarını tamamlamak açısından bu istatistiklere yer vermekte fayda var. Kadınların mülkiyet hakkını kullanma bakımından oldukça geride kaldığını gözlemliyoruz biz. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığının 2014 tarihli yayımlanan çalışmasında, 2006 yılındaki verilerden tabii biraz eski, ama kadınların mevcut gayrimenkullerin sadece yüzde 17’si, yani kadınların yüzde 17’sinin gayrimenkullere sahip olduğu verisi var elimizde. Erkekler ise, erkeklerin yüzde 49’u ise mülkiyet hakkına sahip. Bunu tabii genel nüfusa oranladığınızda, kadınların taşınmaz oranı, mülkiyete sahip olma oranı yüzde 5-6’lar civarında. Bunun da aslında kaynağının 1926 ta-

rihli Türk Kanuni Medenisinde miras hukukunda eşit haklara sahip olmalarından kaynaklı olduğunu görüyoruz.

Bu noktada ev içi emek tabii kavramı çok önem kazanıyor. Çünkü kadınların, sizin de verdiğiniz istatistiklerde olduğu gibi daha çok çalışmayan, özellikle evli kadınların çalışmadığını görüyoruz. TÜİK'in yaptığı 2006 yılı aile yapısı araştırmasında, çalışan kadınların dahi temizlik yemek pişirme ve benzeri hane işi ev işlerini çalışan kadınların yaptığını, yüzde 90 oranında kadınların yaptığını, 0-5 yaş arası bebek ve çocuk bakımında yüzde 86'sının anneler tarafından yapıldığını, annelerin de bunu yalnızca anneanne babaanne gibi yine bir kadına devrettiğini görüyoruz. Aynı araştırmaya göre, kadınların bu ev işlerini hobi olarak değil, sorumluluk olarak bir yükümlülük olarak bu işlerle meşgul olduğunu görüyoruz.

Bu noktadan baktığımızda tabii, Medeni Kanun oldukça önem taşıyor. Yasal mal rejimi, Medeni Kanun kabul çalışmaları zamanında kadının ev içi emeğini tam olarak yansıtmada da, özellikle çalışan kadının ev içi emeği bakımından daha çok görünür kılacak bir sistem olduğu için, seçimlik mal rejimleri arasında tercih edilen bir sistem oldu. Yani Türk aile yapısına da uygun olması gerekçeler arasındaydı.

Şimdi yasal mal rejimi, eşlerin mal varlıkları arasında ikili bir ayırım yapıyor; edinilmiş mallar ve kişisel mallar olarak. Tabii bu ayırım esasen mal rejimi sona erdiğinde anlam taşıyor, mal rejimi devam ederken, bu mal edinilmiş mi kişisel mi olduğuna bakılmaksızın malik eşin tasarruf özgürlüğü de korunuyor. Medeni Kanununun 218.maddesinde, edinilmiş mallara katılma rejimi, edinilmiş mallarla eşlerden her birinin kişisel mallarını kapsar tanımını yapmış. 219, yine her bir eşin mal rejimi süresince karşılığını vererek elde ettiği mal varlığı değerleri onun edinilmiş malını oluşturuyor. Bu noktada uygulamada çoğu dosyalarda halen dahi bu kavramın tam olarak oturtulamadığını gözlemliyoruz biz. Mal varlığının sahibi taraflar, aslında kendilerinin çalıştığını, eşlerin çalışmadığını, gelirinin kendisinin daha yüksek olduğunu, o yüzden bu mal varlığının edinilmesinde ken-

disinin kazancının kullanıldığı, kendisinin kazancının daha çok olduğu gibi iddiaları ileri sürüyorlar ve bu iddialarını da ispatlamaya çalışıyorlar. Oysaki bunun hiçbir önemi yok, önemli olan kazanç karşılığı bu mal varlıklarının edinilmiş olduğu. İster yalnızca bir eşin üzerine olsun, isterse yalnızca bir eşin emeği karşılığı olsun, isterse her ikisi de çalışsınlar fark etmiyor. Kazanç karşılığı olmuş olması, emek karşılığı olmuş olması yeterli. 220.maddesinde Medeni Kanunun yine, kişisel malların ne olduğu tek tek sayılmış. Bu mal varlıkları dışında kalan tüm mal varlıkları edinilmiş mal olarak değerlendirilmiş.

Şimdi sunumun başında bir Anayasa Mahkemesi kararından bahsetmiştim. Burada yeri gelmişken onu da değerlendirmek istiyorum. 2016 tarihli, gerçi buraya kaydedememişim, buradan mümkün olduğunca okumaya çalışayım. 14 Aralık 2016 tarihli Anayasa Mahkemesinin bir kararı var. Bilindiği üzere Türk Medeni Kanunu'nun 219.maddesi "kişisel malların geliri edinilmiş maldır" der. Bu hükmün iptali için, şimdi tıpkı nafakada olduğu gibi, bu hükmün iptali için çok ciddi kulis çalışmaları yapılmıştı o zaman da eşzamanlı, bir de anayasayla güvence altına alınmış mülkiyet miras haklarına aykırı olduğu iddiasıyla Kayseri 5.Aile Mahkemesi bu hükmün iptali için başvurmuştu ve Anayasa Mahkemesi konuyu görüştü ve nihai olarak da anayasaya aykırı olmadığı kanaatine vardı. Bu kanaati kullanırken şu düzenlemelere yer verdi kararında: Malikin kişisel mallarının gelirleri üzerinde mülkiyet hakkının tamamı hukuken ortadan kaldırılmadığından, hakkın özüne dokunan bir müdahale olmadığı, itiraz konusu kuralın eşlerden birinin evlilikten sonra edindiği değerlerde diğer eşin katkısı desteği varsayılarak, kişisel malların evlilik birliği içinde edinilen gelirlerinin ortak paylaşımını öngöreyerek, ailenin özellikle de kadınların korunmasını sağlamak için kamu yararı amacıyla çıkarıldığının açık olduğunu, dolayısıyla kuralda demokratik toplum düzeninin gerekleriyle ölçülülük ilkesine aykırı bir yön bulunmadığını haklı olarak ve yerinde olarak tespit etmiş Anayasa Mahkemesi kararında.

Buradan devam edecek olursak, Medeni Kanunda 229 eklenecek değerlerden bahseder. Bu sayılan edinilmiş sayılanlar, edinilmiş mallara devrolarak ekleniyorlar. Önemli olan tabii tüm artık değer hesaplarında olduğu gibi, eşlerin aktiflerine aynı bir ekleme yapmadığımızı tabii burada söylememiz lazım. Matematiksel bir hesaplama yapıyoruz burada, aktiflere artı değer ekliyoruz ve tasarruf işleminin geçerliliğini etkilemiyor her zamanki kafa karışıklığı burada da oluyor. Yapılan bu hesaplamayla tasarrufun iptali davalarıyla çok karıştırılıyor. O yüzden bu açıklamayı yapma gereği duydum.

Uygulamadan biraz bahsetmek yerinde olur bu konuyla ilgili olarak. Öncelikle mal varlıklarını biz mal paylaşımında önce mal varlıklarını sınıflandırıyoruz kişisel ve edinilmiş mallar olarak. Usul gereği bu davalar her türlü delille ispat edilebiliyor, fakat delillerin de birbirini desteklemesi önemli. Yani tanık beyanlarıyla, örneğin tapu kayıtlarının, banka kayıtlarının birbirini desteklemesi gerekiyor ki, bizim de uygulayıcılar olarak biraz elimizin rahatlaması anlamına geliyor bu.

Yine önemli bir konu, eşler zaman zaman dava açıldığı sırada birbirlerinin malvarlığı değerlerini tam olarak bilemez durumdadır. Fakat uygulamada mahkemelerin talepler karşısında taleplerin somutlaştırılmasını istediğini görüyoruz. Oysaki çoğunluk da bilmiyorlar başlangıçta, gizlenmiş oluyor malvarlıkları. Oysaki TMK'nın 231'nci hükmü açıktır, yasal mal rejiminin temel prensibi tasfiyenin bütün olarak yapılmasıdır. Yani henüz davanın başlangıcında böyle taleplerin yapılması, yani taleplerin sınırlandırılması yoluna gidilmesi, bazı hak kayıplarına neden olabilir. O yüzden de Medeni Kanunda "envanter" başlığı altında bir düzenlememiz var. Bu düzenlemeden faydalanarak, biz uygulayıcılar olarak UYAP sorgularının davanın başlangıcı aşamasında yapılarak ki, bu artık teknik olarak çok mümkün, malvarlığının tespitine yönelik araştırmaların aynı dava içerisinde yapılmasını, böylelikle TMK 231'in de layıkıyla uygulanmasını ve de uygulamanın elinin biraz rahatlaması imkânı doğacaktır diye düşünüyoruz.

Çok özetle, değer artış payı alacağından da biraz bahsetmek isterim. 227.maddesindeki bu alacak yasal mal rejimine özgü bir kurum. Daha çok işte denkleştirmeyele karıştırılıyor. Yargıtay uygulamasıyla şekillenen yine katkı payı alacağının bir benzeri. Eşlerin evliliğinin doğası gereği birbirlerinin malvarlıklarına yaptıkları katkıların değerlendirilmesi amaçlanıyor. Burada dikkat edilmesi gerekenleri sadece başlıklar halinde saymamız gerekirse, eşin diğerinin malvarlığına katkıda bulunması ki, buradaki kastedilen emekle katkı değil, bir ikame değerle yapılan katkı. Çünkü emekle katkı zaten yasal mal rejiminin doğal kabul ettiği. Katılma alacağı olarak bunu düzenlemiş, katkı para mal veya yardımlaşma sınırını aşan bir bedensel çalışma gibi çalışma olabilir. Bu katkıda bulunan eşin bağışlama iradesinin olmaması, katkıda bulunan eşin hiç veya uygun bir karşılık almamış olması, katkıda bulunan eşin o alacaklarından vazgeçmemiş olması ki, ben yazılı olarak pek görmedim böyle bir şeyi. Çünkü yazılı olması aranıyor bu vazgeçmenin. Görmedik tabii, ama bunlar aranıyor, ancak bu şartlarla değer artış payı alacağından vazgeçilebilir. Uygulamada çok uygulayıcıların sorduğu bir soru vardır. İşte dava dilekçemizde değer artış payı istemedik, acaba ne olacak, bunu isteyemez miyiz, kalem olarak belirtmedik yahut miktarını belirtmedik gibi. Bizim kanaatimiz, katkıda bulunan eş açıkça değer artış payı istemediğini ya da katılma alacağı talebinde bulunduğunu ifade etmedikçe mahkeme katkı alacağı dikkate alınarak hesap edilen değer artış payı alacağına yine de hükmedebilir.

Artık değere katılma alacağı, aslında Medeni Kanunun, yani mal rejiminin temel prensibini özetliyor. Medeni Kanunumuza göre taraflar aksine bir sözleşme yapmadıkça, yasal mal rejimini kabul etmiş sayılıyorlar ve bu mal rejimi sona erdiğinde, yani boşanma davası olabilir kabul ve şartıyla açıldığı anda ya da işte ölüm halinde, vefat tarihinde, talep edeceğiniz alacak artık değere katılma alacağı oluyor. Dediğimiz gibi tarafların malvarlığı değerlerini sınıflandırdıktan sonra eklenecek değerleri ekliyoruz, denkleştirme yapılması gerekiyorsa denkleştirme yapıyoruz ve ardından tespit ettiğimiz edinilmiş mallar üzerindeki alacak haklarını Medeni Kanunu 231'e göre artık değer olarak hesaplıyoruz.

Burada tarafların alacak hakkını aynı bir hak gibi değerlendirdiğini gördük genellikle. Oysa yine aynı kafa karışıklığı, burada mülkiyet hakkını bir sınırlama söz konusu değil, hep başından beri söylediğimiz gibi yasal mal rejimi aynı haklarla mülkiyetle ilgilenmez, sadece o mülkiyetin konusu kazançlarla ve hatta o mülkiyetin edinilmesine verilen emekle ilgilenir.

Burada son olarak bahsetmem gereken şey, ölüm halinde tasfiye durumu. Sadece özetleyeceğim, tabii ki hepsi birer gün ayrı sempozyum konusu. Mal rejimi sona erdiği için katılma payı alacağı davasını ölen eşin mirasçıları açabileceği gibi, sağ kalan eşin alacaklı olması halinde eş tarafından mirasçılara karşı da açılabilir. Yani boşanmayla ölüm arasında hiçbir fark yok. Ölüm halinde iki türlü tasfiyeden söz edebiliyoruz. Miras hukukuna dayalı terekenin tasfiyesi ve aile hukukuna dayalı yasal mal rejiminin tasfiyesi. Tasfiyeler arasında yazılı bir sıralama kuralı yok, ama bununla birlikte yasal mal rejiminin tasfiyesi sonrası nakdi bir alacak hakkı doğduğu için usulen yasal mal rejiminin tasfiyesinin öncelikle yapılması tavsiye ediliyor. İkisinin aynı anda talep edilmesi halinde de terekenin tasfiyesini yapacak sulh hukuk mahkemesinin aile mahkemesinin yasal mal rejimi tasfiye kararını beklemesi, tasfiyeyi yapmasını tavsiye ediyoruz. Zaten uygulamada da bu şekilde yerleşmeye başladı.

Ölen eşin mirasçıları tasfiye sonrası katılma payı alacağının alacaklısı ya da borçlusu olabilir. Boşanmayla uygulanacak tasfiye usulünde farklı bir yol izlenmemekle birlikte, uygulamada bu davalara boşanma sonrası açılan tasfiye davaları kadar sık rastlamıyoruz. Bu durum tabii aile içi ilişkilerinin mevcut halinin zedeleneceği endişesi kadar, aynı zamanda bu hakkın halk tarafından çok da bilinmiyor oluşundan kaynaklanıyor. Mülkiyetini daha çok erkeklerde olduğu düşünüldüğünde, kadınların bu alacak yönünden bilinçlendirilmesinin de bu hakların farkına varmalarının sağlanmasının da onların yaşam kalitelerine katkıda bulunacağını biz düşünüyoruz.

Biz tabii ancak kadınların kendi toplumlarında erkeklerle eşit temelde katkı yapabilesiyle, ülke olarak insani gelişmiş-

liği, hatta daha nihai olarak da, yani ÷lkemizin esenliğe kavuşmasının yanında insanlığın, küresel anlamda insanlığın esenliğe kavuşabileceğini düşün÷yoruz. Kadınların bu eşit temelde katkısını sağlayabilmek içinse, kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Ulusal mevzuatımızla kadınlara sağlanan eşitlik temelli haklarımızın farkındayız. Toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanıncaya dek, yani kadınlar eşit işe eşit ücret alıncaya dek, cam tavan sendromu kavramı hafızalarımızdan silininceye dek, kadınlar yönetici pozisyonlarında yarı yarıya yer alabilinceye dek, çocukların bakımına anneler kadar babaların da katılabildiği, babaların da bu güzel günlerin keyfini çıkarttığı günlere kavuşmasını sağlayıncaya dek, biz de bu mücadelemizi sürdürmekte kararlıyız.

Adalet arayışının hak mücadelesinin yerinin aynı zamanda adliye koridorları olduğunu düşün÷yoruz. Bu nedenle edinilmiş mallara katılma rejiminin eşler arasında eşitliğe sağlamaya yönelik hükümler taşıdığını, özellikle kadının ev içi emeğinin de bir nebze olsun görünür kıldığını biz uygulayıcılar olarak gör÷yoruz. Ve egemen gücün anayasaya aykırılık iddiaları gibi, işte şu an günümüzde yaşanan yoksulluk nafakası konusunda yapılan lobi çalışmaları gibi, bu konudaki zayıflatma çabalarının da girişimlerinin de her zaman takipçisi olduk, olmaya devam edeceğiz.

Ben bu vesileyle hepinizin 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Gününü de kutluyorum. **Doç. Dr. Reyhan DEMİRCİOĞLU (Oturum Başkanı)**- Çok teşekkür ediyoruz Bahar Hanıma da.

BİRİNCİ GÜN İKİNCİ SALON BİRİNCİ OTURUM

Av. Sabiha TEKİN (Oturum Başkanı)- Değerli katılımcılar, hepimize hoş geldiniz diyorum. Değerli Başkanım, değerli meslektaşlarım, değerli akademisyenler ve tüm konukları şahsım ve Türkiye Barolar Birliği adına sevgi ve saygılarımı sunuyorum, hoş geldiniz diyorum.

Ben bir kez daha kendimi tanıtmak istiyorum. Asli görevim 30 yıldır Ankara Barosuna kayıtlı fiili serbest avukat olarak çalışıyorum. İdari görevim ise, Türkiye Barolar Birliği Genel Sekreterliğini yürütmek.

8 Mart Dünya Kadınlar Günü münasebetiyle, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi işbirliğiyle Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumunun sizlerle birlikte ikincisini gerçekleştireceğiz. Bugün 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, dünyanın her yerinde kadının anıldığı, sorunlarının çeşitli platformlarda tartışıldığı bir gün. Şimdi 8 Mart Dünya Kadınlar Günü bir kutlama günü mü? Bir kutlama günü değil, haksızlıklara eşitsizliklere baskıya ve şiddete karşı verilen mücadelenin simgesi ve dayanışmanın adıdır.

Biliyoruz ki kadın toplumun en etkili, yönlendirici, birleştirici ve koruyucu unsurudur. Kadının ilerlemesi, sosyal adaletin bir şartı olmakla birlikte, sadece bir kadın sorunu değildir. Bu konu sürdürülebilir, adil, kalkınmış bir toplumu inşa etmenin tek yoludur. Politik, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel güvenliği başarmanın da ön koşuludur.

Demokratik ileri bir toplum için kadınların güçlendirilmesi, etkinlik alanlarının genişletilmesi, eğitim istihdam sağlık siyaset idari görevler hukuk ve benzeri tüm alanlarda eşit fırsat ve olanaktan faydalanabiliyor olmaları çok büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de kadın olmak özgürlük için sürekli mücadeleyi gerektirir. Çünkü kadınlar ayrımcı, cinsiyetçi, yasal yaklaşımlar, gelenekler ve toplum kurallarından dolayı çok fazla sorunla karşı karşıyalar.

Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk’ün biz kadınlara bahsettiği medeni ve siyasal haklar sayesinde burada bulunduğumuzu unutmamamız gerekir. Ulu Önderimiz kadına verdiği değeri “Ey kahraman Türk kadını, sen yerde sürünmeye değil, omuzlar üzerinde göklerde yükselmeye layıksın” diyerek ifade etmiştir.

Bugün gerçekleştireceğimiz oturumda çok değerli, birbirinden değerli konuşmacılarımız bizlere Osmanlı hukukunda çocuk evlilikleri, Türkiye’de çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi, feminizmin lokalleşme süreci ve cumhuriyetle kadın hareketi konularında bizleri bilgilendirecekler.

Ben değerli vakitlerinizi çok fazla almak istemiyorum, sözlerime daha iyi bir gelecek, daha aydınlık yarınlar ancak kadınlarımızla mümkün olacaktır. Demokrasi var, hukuk var diyerek, kadın varsa demokrasi var hukuk var diyerek hepinizin 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Gününü kutluyorum, sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Değerli konuşmacılara değerli bilgileri paylaşmak üzere söz vermek istiyorum. Sağ olun, var olun. (Alkışlar)

Prof. Dr. Gül AKYILMAZ- Sayın Başkan, saygıdeğer konuklar ve sevgili öğrencilerim, çünkü bir hayli öğrencimi görüyorum karşımda. Gül Akyılmaz, hukuk tarihi anabilim dalı öğretim üyesiyim. Ben de yıl vereyim, 34 yılı tamamladım bu alanda ilk araştırma görevliliğimden itibaren. Çok severek yapıyorum işimi, umuyorum ki uzun yıllar da devam edebilirim.

Benim başlığım Osmanlı hukukunda çocuk evlilikleri. Niye böyle bir tebliğ başlığı seçtim? Çünkü günümüzde son derece önemli bir hukuki ve toplumsal problem olarak karşımıza çıkan çocuk evliliklerinin ya da çocuk gelinlerin tarihsel kökenlerine ışık tutmanın günümüzdeki durumu anlamak açısından da yararlı olabileceğini düşündüm. Çocuk evlilikleri sadece İslam ve Osmanlı hukukuna özgü bir uygulama değil, eski toplumlarda görüyoruz. Osmanlının çağdaşı devletlerde görüyoruz, diğer tek tanrılı dinlerde, Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta da benzer uygulamaları görüyoruz. Mesela hemen bir örnek vereyim. Meşhur Marie Antoinette 16.Lois'in karısı 14 yaşında kocasıyla evlenmiştir.

OSMANLI HUKUKUNDA ÇOCUK EVLİLİKLERİ

Prof. Dr. Gül Akyılmaz¹

I. GİRİŞ

Çocuk evlilikleri hukuki, toplumsal, ekonomik, psikolojik ve antropolojik temelleri olan ve bu bağlamda incelenmesi gereken bir durum olup, günümüzde sadece Türkiye’de değil, tüm dünyada global bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk evliliklerinin tarihsel kökenlerinin araştırılması bugün bu uygulamanın hukukî ya da hukuk dışı olarak devam ettiği toplumları ve cemaatleri analiz etmek, bu uygulamanın gerisinde yatan sebepleri ortaya çıkarmak, nihayetinde bilimsel sonuçlara ulaşmak açısından büyük yarar sağlayacaktır. Burada belirtilmesi gereken husus çocuk evlilikleri denildiği zaman sadece kız çocuklarının değil erkek çocuklarının da küçük yaşta evlendirildiği örneklerin anlaşılması gerektiğidir. Ancak uygulamada ezici bir çoğunlukla kız çocuklarının evlendirildiği örnekler karşımıza çıkmaktadır. Üstelik bu kız çocukları genellikle yaşça kendilerinden büyük erkeklerle evlendirilmişlerdir. Çocuk evlilikleri eğitim, irade özgürlüğü ve sağlıkla ilgili meseleler açısından da bir kırılma yaratmaktadır. Özellikle küçük yaşta evlendirilen kişilerde ortaya çıkan psikolojik travmalar ciddi zihinsel sorunları da beraberinde getirmektedir. Küçük yaşta evlendirilen kız çocuklarının ise kocalarıyla cinsel ilişkiye girmeye zorlandıkları takdirde vücut bütünlükleri ve hayatta kalmaları açısından tehlikeli sonuçlar ortaya çıkabildiği gibi, erken yaşta hamilelikler hem anne hem de bebek açısından yaşamsal sorunlara neden olmaktadır. Çocuk evliliklerinin

1* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi sevgi.akyilmaz@hbv.edu.tr/sgakyilmaz@gazi.edu.tr

ortaya çıkarabileceği tüm bu olumsuz sonuçların ötesinde son dönemde hukukçular konuya çocuk istismarı ve insan hakları bağlamında da yaklaşıma başlamışlardır.

Esasen çocuk yaşta evlilikler sadece İslam-Osmanlı Hukukuna özgü olmayıp, Çin, Japon, Hint, Roma, Mısır Atina uygarlıkları ile Yahudilik ve Hristiyanlık gibi tek tanrılı dinlerde de karşımıza çıkmaktadır². Dolayısıyla çocuk evliliklerini tek bir topluma, kültüre ya da dini inanca maaletfik mümkün değildir. Antik uygarlıklardan başlayarak bu konuda örneklere rastlanmıştır. Yahudi Hukuku da çocuk evliliklerine izin vermiştir. Ortaçağda özellikle Avrupa'da yaşayan Yahudiler arasında kızların küçük yaşlarda evlendirilmesi geleneğinin yaygın olduğu görülmektedir. Yahudi Hukuku kadın ve erkeğin buluşma ermesini evliliğin geçerli olması için yeterli görünken, evlilik için alt yaş sınırı kızlarda 12, erkeklerde ise 13 yaş olarak belirlenmiştir. Hatta Yahudi inancına göre ideal olarak bir kişi 20 yaşına kadar mutlaka evlenmelidir. Aksi takdirde Tanrı'nın kendisini lanetleyeceğine inanılır³. Bu yaklaşım tarzı Yahudiler arasında çocuk evliliklerinin görülme sıklığını arttırmıştır⁴.

Hristiyanlığın çocuk evliliklerine yaklaşımı Yahudilik ve İslam Hukuku'ndan biraz daha farklıdır. Ancak bu çocuk evliliklerinin hiç görülmediği ya da yasaklandığı anlamına gelmemektedir. Örneğin Kıpti Ortodokslarda (Mısırlı Hristi-

- 2 Mahmoud YAZBAK, "Minor Marriages and Khiyār al-Bulūh in Ottoman Palestine: A Note on Women's Strategies in a Patriarchal Society" *Islamic Law and Society*, Vol. 9, No. 3, 2002, s. 390; Harald MOTZKI, "Child Marriage in Seventeenth Century Palestine", *Islamic Legal Interpretation Muftis and Their Fatwas*, (Eds: Muhammed Khalid MASUD/Brinkley MESSICK/David S. POWERS), Harvard University Press, New York, 1996, s. 329.
- 3 Mansoureh ZAREAN/Khadijeh BARZEGAR, "Marriage in Islam, Christianity, and Judaism", *Religious Inquiries*, Vol. 5, No. 9, June 2016, s. 76.
- 4 17. ve 18. Yüzyıllarla 19. Yüzyıl başlarında Polonya'da yaşayan Yahudiler arasında çok küçük yaşta yapılan evliliklere rastlanmaktadır. On bir on iki yaşlarındaki çocukların evlenmesi olağan kabul edildiği gibi, yirmili yaşlara gelmeden yapılan evliliklerin de son derece yaygın olduğu görülmektedir. Yahudilikte çocuk evlilikleri için ayrıntılı bilgi ve değişik yüzyıllarda Yahudiler'in yaşadığı farklı Avrupa ülkelerinden bu konudaki örnekler için bkz. Steven M. LOWENSTEIN: "Ashkenazic Jewry and the European Marriage Pattern: A Preliminary Survey of Jewish Marriage Age" *Jewish History*, Vol. 8, No. 1/2, The Robert Cohen Memorial Volume, 1994, s. 155-175.

yanlar) evlilikte alt yaş sınırı kızlarda 15, erkeklerde 17 iken, Roman Ortodokslarda belli bir yaş sınırı tespit edilmemekle birlikte kızlar için 15, erkekler için 18 yaş kabul edilebilir bulunmuştur. Katolik Kilisesi kızlar için 14, erkekler için 17 yaş alt sınır olarak kabul etmiştir. Ancak burada vurgulanması gereken nokta bu yaşın altında evlenecek olan kız ve erkeklerin velilerinin iznini almak zorunda olmalarıdır. Bir başka ifade ile bu yaşlardan önce velileri tarafından evlendirilmeleri mümkündür. Sadece Evangelist kilisesi 15 yaşın altındaki kız çocuklarının ve 17 yaşın altındaki erkek çocukların evlilik sözleşmelerinin geçersiz olduğunu kabul etmiştir⁵. Kilise Hukuku küçük yaşta evliliklere biraz daha temkinli yaklaşarak, küçük yaşta nişanlanma ya da evlilik gerçekleşse de eğer kız baliğ olmadan cinsel ilişkiye girilirse nişan ve evliliğin kilise mahkemesi tarafından derhal sona erdirileceğini, çünkü küçük bir çocuğun nişan ve evliliği kilise tarafından kutsansa da bunun bir anlam ifade etmeyeceğini kabul etmiştir⁶. Hristiyan Hukuku'ndaki bu düzenlemelere rağmen uygulamada küçük yaşta yapılıp, zifafın gerçekleştiği evlilik örnekleriyle karşılaşmıştır⁷. İlgili çekici olan bir diğer nokta Batı Avrupa'da özellikle İngiltere'de 14. Yüzyıl'dan 17. Yüzyıl'a kadar küçük yaşta evliliklerin gerçekleştiğine dair kayıtların olmasıdır. Örneğin 1561 tarihli Chester'daki bir piskoposluk mahkemesine ait el yazmasında yirmi yedi tane çocuk evliliği ile ilgili kayıt vardır. Evlendirilen çocukların yaşları 2-3'ten 13-15 yaşa kadar değişmektedir. Çocuklar adına aileleri evlilik anlaşmalarını yapmış olup, diğer toplumlardan farklı olarak hem kız hem de erkek çocuklarının bu yolla evlendirildiği hatta kızların kocalarından birkaç yaş daha büyük olabildikleri görülmektedir. Bu tür evlilikler zengin yoksul ayrımı olmadan her sosyal sınıftan ve gelir seviyesinden insanlar arasında ortaya çıkabilmiştir. Çocuk ev-

5 ZAREAN/ BARZEGAR, s. 73-75.

6 Anjum. ASHRAF ALİ, Child Marriage in Islamic Law, A Thesis Submitted to the Institute of Islamic Studies, McGill University, Montreal, Canada, 2000, s. 13-14.

7 Bu açıdan Bizans İmparatorluğu önemli bir örnek teşkil etmektedir. Erken Ortaçağ Bizans toplumunda baliğ olmadan kız çocuklarının evlendirilerek, zifafın gerçekleştiği görülmektedir. 11. Yüzyıl'da Bizans'ta kız çocukları evlendirilse de buluşmadan önce zifaf yasaklanmış, ancak aileler kızlarının damadın ailesi ile yaşamasına izin verince kocaları kız çocukları ile zorla beraber olmuşlardır, ASHRAF ALİ, s. 13.

lilikleri “rıza yaşı”na gelinceye kadar ki bu yaş kızlarda 12, erkeklerde 14 yaş olarak kabul edilmiştir, bağlayıcı olmamış, bu yaşa kadar kız çocukları ailelerinin yanlarında kalmaya devam etmişler, bu yaşa gelince kocalarının evine gitmişlerdir. Taraflardan biri ya da her ikisi de evliliği onaylamayı reddeder, birlikte yaşamaz ve zifaf gerçekleşemezse tarafların boşandığı ilan edilmiştir⁸.

Osmanlı Hukuku’ndaki çocuk evliliklerine geçmeden önce konu ile ilgili yaptığımız tarihsel yolculukta günümüze de göz atmak yararlı olacaktır. İslam Hukuku’nun geçerli olduğu bazı ülkelerde küçük yaşta evlilikler yasal bir zeminde devam ederken⁹, Hindular arasında da yaygın olduğu görülmektedir¹⁰.

-
- 8 ASHRAF ALİ, s. 14-15; İngiltere’de karşımıza çıkan bu uygulamanın Osmanlı Hukuku’ndaki düzenlemeler ve hıyâr’ül buluğ müessesesi ile taşıdığı benzerlikler son derece ilgi çekici ve araştırılmaya değerdir.
- 9 Örneğin Nijerya’da İslam Hukuku’nun uygulandığı kuzey bölgelerinde çocuk evlilikleri sıklıkla görülmektedir. Maliki mezhebinin yaygın olduğu ülkede genellikle kız çocukları kendilerinden büyük erkeklerle evlenmeye ve ardından da kısa sürede çocuk sahibi olmaya zorlanmaktadır. Ülkede evli olan kadınların ¼’ü ilk doğumlarını 15 yaşın altında gerçekleştirmektedirler, Nijerya’da çocuk evlilikleri için bkz. Tonja KHABIR, “The Role of Islam in Childhood Marriage Case Study: Nigeria”, Presented at the 17th Annual Convention of the Global Awareness Society International, May 2008, San Francisco, CA, USA, San Francisco, CA, USA, May 2008, (Erişim: https://organizations.bloomu.edu/gasi/pdf_documents/2008_Proceedings_pdfs/Khabir.pdf, 26.02.2019). s.1-11; İran’da İran İslam Devrimi’nden sonra hazırlanan yeni Medeni Kanun’da çocuğun lehine olması durumunda baba ve dedeye her yaşta çocukları evlendirme yetkisi verilmiştir. Mısır Sağlık Bakanlığı’nın yaptığı saha araştırmasına göre Yukarı (Güney) Mısır’daki kadınların % 44’ü hukuki evlenme yaşı olan 16 yaştan önce evlenmektedirler. Pakistan ve Bangladeş’te de çocuk evlilikleri görülmektedir, ASHRAF ALİ, s. 80, 84, 94-95; Ancak bu konuda belki de en çarpıcı örnek Yemen’de karşımıza çıkmaktadır. Yemen’in başkenti Sana’da yaşayan bir 8 yaşındaki kız çocuğu Nojoud Ali babası tarafından kendisinden yirmi yaş büyük bir adam ile evlendirilmiş, kocası zorla cinsel ilişkiye girmiş, bir süre fiziksel şiddet ve hakaretlere maruz kaldıktan sonra 2008 yılında 10 yaşında iken bir kadın avukat sayesinde kocasından boşanmayı başarmıştır. Çocuk gelinlerin simgesi olan Nojoud Ali başından geçenleri kitaplaştırmış ve dünyanın çeşitli yerlerinde çocuk evliliklerinin yasaklanması konusundaki gösterilerde en ön saflarda yer almıştır. Kitapta verilen bilgilere göre yine Yemen’de 9 yaşında evlendirilen bir kız çocuğu kocasının cinsel ilişkiye girmek istemesi nedeniyle düğünden üç gün sonra hayatını kaybedince kızın ailesi kocadan özür dileyip, bu kez de 7 yaşındaki kızlarını vermişlerdir, Nojoud ALİ, 10 Yaşındayım ve Boşanmak İstiyorum, (Çeviren: Tayfun TORUNER), Martı Yayınları, İstanbul, 2011.
- 10 Hindistan alt kıtasında çocuk evliliklerinin en fazla olduğu ülke Bangladeş iken ikinci sırada Hindistan yer almaktadır. Hint kültüründe çocuk

Ancak esas şaşırtıcı olan nokta küçük yaşta evliliklerin gelişmiş Batı ülkeleri kategorisinde yer alan ABD’de karşımıza çıkması ve eyalet yasalarında çocuk evliliklerinin yasaklanması için sivil toplum örgütlerinin yoğun bir mücadele vermeleridir¹¹. 2000-2010 yılları arasında ABD’de 250.000 çocuk evlendirilmiştir. Bunların arasında 10 yaşında olanlar vardır. Bazı Amerikan eyaletlerinde evlilikte alt yaş sınırı 18 olmakla birlikte sadece ailenin ya da hem aile hem de hâkimin izniyle bu yaşın altında da evlenmek mümkündür. Bazı eyaletlerde ise evlenmede alt yaş sınırı yoktur. ABD’de çocuk evliliklerinin yoksulluk ve dini muhafazakârlığın yoğun olduğu, Ortodoks Yahudilerin, Müslümanlar’ın, Mormonlar’ın, Sihler’in, Budistler’in ve Güney Asyalı Hmong’ların yaşadığı güneyde yaygın olduğu görülmektedir. Özellikle göçmenler arasında küçük yaşta evliliklerin görülme sıklığının yüksek olduğu konusunda veriler bulunmaktadır¹². Ancak belki de en ilgi çekici olan nokta 2018 yılında New Jersey valisi Chris Christie’nin çocuk evliliklerini kısıtlamak için çıkarılan yasayı din özgürlüğünü ihlal ettiği gerekçesi ile veto etmesidir. Vali böyle bir düzenlemenin New Jersey’deki bazı cemaatlerin dini geleneklerinin temellendirdi-

evlilikleri yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkarken bu konuda Hindistan Pakistan’dan çok daha yüksek oranlarda çocuk evliliklerinin görüldüğü bir ülke bir ülke özelliğini taşımaktadır.

- 11 ABD’de çocuk evliliklerinin Amerikan kamuoyunun dikkatini çekmesi Florida’da yaşayan 58 yaşındaki Sherry Johnson’ın mağduriyetini dile getirerek bu konuda mücadeleye başlaması ve sivil toplum örgütlerinin de kendisini desteklemesi ile ortaya çıkmıştır. Johnson 1971 yılında henüz on bir yaşında iken ailenin mensubu olduğu kilisenin papaz yardımcısı ile evlendirilmiştir. Çünkü bu şahıs küçük kıza tecavüz ederek onu hamile bırakmıştır. Johnson bu durumu şöyle ifade etmiştir. “Ona kelepçe takıp hapse göndermeleri gerekirken, beni kelepçeleyip bir evlilik içine hapsedtiler”. Evlilikleri boyunca kocasının şiddet ve hakaretlerine maruz kalan Johnson eğitim hayatına son vermek zorunda kalmış, henüz çok gençken altı çocuk sahibi bir anne olarak onların sorumluluklarını da üstlenmiştir. Bu olayın yaşandığı Florida’da 2001-2005 yılları arasında 16.000 kız çocuğu evlendirilmiştir. Hatta 40 yaşındaki bir adamla 5 yaşındaki bir kız çocuğunun evlendirildiği bir örnek bile mevcuttur, (Erişim <https://www.theguardian.com/inequality/2018/feb/06/it-put-an-end-to-my-childhood-the-hidden-scandal-of-us-child-marriage>, 29.03.2019).
- 12 Örneğin New Jersey eyaletinde Suudi Arabistan göçmeni 12 yaşındaki bir kız çocuğu babası tarafından evlendirilmiştir. Yemen’de dünyaya gelip, daha sonra ailesi ile birlikte California’ya göç eden Lina ise bir tatil için gittikleri anavatanında babası tarafından zorla evlendirilmiştir.

ği kültürlerini ve adetlerini ihlal edeceğini ileri sürmüştür. Bazı muhafazakâr çevrelerde çocuk evliliklerinin yasaklanması halinde kürtaj oranlarının artacağını ya da babasız çocuk sahibi olmak zorunda kalan küçük yaşta annelerin önemli sorunlarla karşı karşıya kalacaklarını savunmuşlardır¹³.

Günümüzde ABD'nin dışında Latin Amerika, Afrika, Asya ve Avrupa'nın bazı yerlerinde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkan çocuk evlilikleri ülkemizde de çocuk gelinler olarak ifade edilen önemli bir toplumsal problem olarak karşımızda durmaktadır. Son dönemde özellikle kamuoyuna yansıyan haberler bu çocuk gelinlerin bir de çocuk annelere dönüştüğünü göstermektedir. Böylelikle çocuk evliliklerinin faturası ağırlaşırken, çözüm bekleyen sorunlar daha da içinden çıkılmaz hale gelmektedir. Bu tebliğde yukarıda da vurgulandığı üzere aslında tüm dünyada görülen çocuk evliliklerinin Türk Hukuk Tarihi çerçevesinde ele alınması amaçlanmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde önemli bir hukuki ve toplumsal sorun olarak varlığını sürdüren çocuk gelinlerin tarihsel ve toplumsal kökenlerine ışık tutabilmek için çocuk evlilikleri Osmanlı Hukuku'ndaki düzenlemeler ve mahkeme kayıtları ışığında incelenecektir. Ancak önemle vurgulamak isteriz ki sayfa sınırlaması nedeniyle konu son derece sınırlı bir biçimde ve az sayıda örnekle ele alınabilecek, elimizde bulunan şer'iyye sicili örneklerinin pek azı metne işlenebilecektir. Bu nedenle Osmanlı Hukuku'nda çocuk evlilikleri konusunun çok daha kapsamlı bir biçimde başka bir akademik çalışmada değerlendirilmesi düşünülmektedir.

II. OSMANLI HUKUKUNDA ÇOCUK EVLİLİKLERİ

Osmanlı Devleti'nde Aile Hukuku büyük oranda şer'i hukuk tarafından düzenlenmiş, bu çerçevede evlenme ve bo-

13 ABD'deki çocuk evlilikleri ile ilgili bilgiler için bkz. Caroline MATAS, (Erişim <https://rlp.hds.harvard.edu/news/christie-strikes-child-marriage-bill-cites-religious-freedom>,29.03.2019); (Erişim <https://www.theguardian.com/inequality/2018/feb/06/it-put-an-end-to-my-childhood-the-hidden-scandal-of-us-child-marriage> 29.03.2019).

şanma konusundaki kurallar devletin resmi mezhebi olan Hanefi mezhebine göre şekillenmiştir. Burada unutulmaması gereken nokta Aile Hukuku alanında 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne kadar herhangi bir hukuki düzenleme/kanun olmadığı için mahkemelere intikal eden olayların fıkıh kitaplarındaki hükümler ve özellikle fetvalara göre çözümlenmiş olduğudur. Tebliğde konunun teorik boyutları ve uygulamada ortaya çıkan örnekler birlikte ele alınacaktır. Bu çerçevede Hanefi mezhebinin içtihadlarına uygun olarak fıkıh kitaplarındaki düzenlemeler ve konu ile ilgili fetvalardan söz edilirken bu bilgiler zaman zaman şer'iyye sicillerinden bazı çarpıcı örneklerle desteklenecektir.

A. OSMANLI HUKUKUNDA ÇOCUK EVLİLİKLERİ VE HIYÂRÛL BULUĞ MÛESSESİ

Osmanlı Devleti'nde resmi mezhebin görüşleri doğrultusunda evlenmede bir alt yaş sınırı tespit edilmemiş olup, küçüklerin velâyet-i icbar (zorlayıcı velayet)¹⁴ yetkisine sahip olan velileri tarafından rızaları alınmadan hatta rızaları hilâfına evlendirilebilecekleri kabul edilmiştir. İslam Hukuku'nda doğumdan itibaren veliler küçükleri evlendirebilirler. İslam hukukçularının çoğunluğu evliliğin geçerli olabilmesi için buluğa ermenin gerekli olmadığı, veli tarafından evlendirilen küçüklerin nikâhının geçerli olduğu görüşünü benimsemişlerdir¹⁵. Osmanlı mahkemelerinde adeta yarı resmi hukuk kodu olarak kadıların temel başvuru kaynağı olan Mülteka'da velilerin erkinlik çağında olmayan erkek ve kız çocuğunu evlendirebileceği belirtilirken, Hz. Ebubekir'in 7 yaşındaki kızı Hz. Ayyşe'yi Hz. Muhammed'e nikâhladığı, Hz. Ali'nin ise sağıre kızı

14 Zorlayıcı velayet velilerin evlenme ehliyetine sahip olmayan bir başka ifade ile akıl, baliğ olmayan küçükler, akıl hastaları gibi kişiler üzerinde kullandığı velayet hakkıdır. Velayet-i icbar yetkisi veliye velayeti altındaki kişileri rızalarını almadan hatta rızaları hilafına evlendirebilme yetkisi vermiştir.

15 Halil CİN, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, 2. Bası, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1988, s. 77-78; Halil CİN/Gül AKYILMAZ, Türk Hukuk Tarihi, 10. Bası, Sayram Yayınları, Konya, 2018, s. 373; Hayreddin KARAMAN, Mukayeseli İslam Hukuku, c. 1, Nesil Yayınları, İstanbul, 1986, s. 243.

Ümmü Gülsüm'ü Hz. Ömer'e verdiği örnekleriyle bu görüş desteklenmiştir¹⁶. Bununla beraber İbn Şübrüme, Osman el-Betti, Ebû Bekir el- Asam gibi az sayıda hukukçu evlenmenin esas gayesinin bir arada yaşayarak birlikte bir hayat kurmak, mutlu olmak ve çoğalmak olduğunu belirterek, küçüklerin evlendirilmeleri durumunda bunların hiç biri gerçekleşemeyeceği ve büyüdüklerinde vahim sonuçlar ortaya çıkabileceği için çocuk evliliklerine karşı çıkmışlardır¹⁷. Ancak Osmanlı mahkemelerinde hüküm çoğunluğun içtihadına uygun olarak verildiği için velileri tarafından evlendirilen çocukların nikâh akidleri geçerli sayılmıştır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus da İslam ve Osmanlı Hukuku'nda "çocuk" kavramından ne anlaşılması gerektiğidir. Resmi mezhebin görüşleri doğrultusunda Osmanlı Hukuku'na göre kız ya da erkek çocuk baliğ olduğu anda artık çocuk olarak kabul edilmez. Bu durumda kızlarda buluşda alt yaş sınırı 9 olduğu için kızlar bu yaştan itibaren ne zaman baliğ olurlarsa artık çocuk sayılmazlar. Her hâlükârda üst yaş sınırı 15 olduğu için 15 yaşını dolduran kız çocukları çocuk statüsünden çıkmaktadırlar. Erkeklerde ise buluşda alt yaş sınırı 12 olduğu için 12 yaşından itibaren çocukluk sona erebildiği gibi üst yaş sınırı kızlarda olduğu gibi 15 yaş kabul edilmiştir. Kısacası Osmanlı Hukukunda kızlar ve erkekler 15 yaşından itibaren hukuken çocuk olarak kabul edilmezler.

Hanefi mezhebi zorlayıcı velayet yetkisini diğer mezheplerden farklı olarak çok geniş bir akraba zümresine tanımıştır. Diğer mezhepler sadece baba ve babanın babasına bu yetkiyi tanırken, Hanefiler asabe olarak adlandırılan geniş bir akraba zümresine velâyet-i icbar yetkisini vermiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde baba, dede dışında anne baba bir ve baba bir erkek kardeşler, bunların erkek çocukları, anne baba bir ve baba bir amcalarla amcaoğullarının zorlayıcı velayet yetkisine

16 İbrahim HALEBİ, Mülteka, (Tercüme Eden: Ahmed DAVUDOĞLU), c. 1, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 479-480.

17 KARAMAN, c. 1, s. 243-244; Abdurrahman KURT, Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876), Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998, s. 20.

sahip oldukları görülmektedir. Bu çizelgede sıra önemlidir. Bir üstte yer alan veli varken bir alt sıradaki veli bu yetkiyi kullanamaz. Örneğin baba hayatta iken babanın babası velayet-i icbarla küçüğü evlendiremez. Eğer yukarıda sayılan asabe hısımlar yoksa yetki anneye ve diğer akrabalara (zev'il erham) geçer¹⁸. Eğer küçüğün hiçbir akrabası yoksa genel velâyet yetkisine sahip olan kadı tarafından evlendirilebilir¹⁹. Osmanlı Devleti'nin meşhur şeyhülislamı Ebu-s'suud Efendi'nin fetvasına göre küçükler anneleri tarafından evlendirilirse mutlaka kadının nikâh akdini onaylaması gerekirken, asabe hısımların küçükleri evlendirmesi durumunda böyle bir onaya gerek olmayıp, sadece akdin sicile kaydedilmesi yeterlidir²⁰. Ayrıca baba ve dede küçüğü dengi olmayan biri ile ve mehir belirlenmeden evlendirebilirler. Ancak diğer velilerin yetkisi ancak küçükleri dengi ile ve makul bir mehir (mehr-i misilden az olmamak kaydıyla) karşılığında evlendirmekle sınırlanmıştır²¹.

Vurgulanması gereken noktalardan birisi de İslam ve Osmanlı Hukuku'nda hem kız hem de erkek çocukların velileri tarafından evlendirilebilindiğidir. Ancak kayıtlardan anlaşıldı

-
- 18 CİN, s. 71, 79-80; CİN/AKYILMAZ, 373-37; Gül AKYILMAZ, İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü, Göksu Matbaası, Konya, 2000, s. 29; Amira El Azhary SONBOL, "Adults and Minors in Ottoman Shari'a Courts and Modern Law", Women, the Family and Divorce Laws in Islamic History, (eds. Amira El Azhary SONBOL), Syracuse University Press, Syracuse, New York, 1996, s. 240-242.
- 19 Kadı genel velayet yetkisini kullanarak özellikle kimsesi olmayan ya da kalacak yeri bulunmayan kız çocuklarını kendi iyilikleri için evlendirebilmiştir. Örneğin 4 Temmuz 1675 tarihli Antep şer'iyye sicilindeki bir kayda göre 7-8 yaşlarındaki Ayşe üvey babası tarafından kötü muameleyle maruz kaldığı için teyzesinin yanına sığınınca kadı tarafından Mürsel'in küçük oğluya evlendirilmiştir, Yine Antep şer'iyye sicilinde yer alan 31 Mart 1690 tarihli bir kayıta babası şehir dışına çıktıktan sonra kendisinden haber alınamayınca kızı sağire Fatma güç durumunda kalmış, bunun üzerine kadı Fatma'yı Yahya Bey'in sağır oğlu Mehmet'le evlendirmiştir, İsmail KIVRIM, "XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sy. 22, 2007, s. 366-367.
- 20 Bu konudaki fetvalar için bkz. Colin IMBER, Ebu's-Su'ud, the Legal Islamic Tradition, Stanford University Press, Stanford, California, 1997, s. 165, 169
- 21 Judith E. TUCKER, In the House of the Law Gender and the Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine, University of California Press, London, 1998, s.46-47.

ğı üzere uygulamada daha çok kız çocukları evlendirilmiştir. Toplam çocuk evliliklerinin yalnızca %18'zinin tarafının erkek çocuklar olduğu görülmektedir. Sicillerde çocuklar için kâsır, sağire ve sağir terimleri kullanılmıştır. Kız çocukları zaman zaman kendileri gibi küçük erkek çocuklarla evlendirilmişlerse de²² genellikle yaşça kendilerinden büyük erkeklerle nikâh akdetmişlerdir.

Hanefi mezhebi ve Osmanlı Hukukunda zorlayıcı velayet yetkisinin geniş bir akraba zümresine tanınmasının sakıncalarını giderebilmek için "*hıyar'ül buluğ*" (buluğ muhayyerliği) müessesesi kabul edilmiştir. Hanefi mezhebinin kurucularından Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre baba ve dede dışında zorlayıcı velayet yetkisine sahip olan bir veli tarafından evlendirilen küçükler buluğa erince bir seçim hakkına sahiplerdir. Balığ olan kız ve erkek çocuklar dilerlerse evliliğe devam ederler ya da seçim hakkını kullanarak isterlerse nikâh akdini feshettirebilirler. Ancak zorlayıcı velayet baba ve dede tarafından kullanılmışsa böyle bir seçim hakkı yoktur²³. Erkek çocuklar

22 Giresun şer'iyye sicilinde yer alan kayda göre 1895 senesinde 2 yaşındaki Fatma'nın babası Molla İbrahim ile 5 yaşındaki Emin'in babası Emir oğlu Mehmet çocuklarını evlendirilmişler. Abdullah BAL, 1426 no'lu (Hicri 1312/Miladi 1895) Giresun Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2014, s. 68; Antep şer'iyye sicilinde yer alan bir örnekte ise henüz balığ olmayan (na-balığ) amca çocukları Ümmet ve Mihman babaları tarafından evlendirilmiştir. Yine aynı sicilde yer alan bir başka örnekte ise buluğa ermemiş olan Mana yine kendisi gibi küçük olan amcasının oğlu Mihman ile 30 altın mehr-i muaccel ve 30 altın mehr-i müaccel karşılığında babası Ümmet tarafından evlendirilmiştir, İbrahim ARSLAN, 166 Numaralı (H. 980/M. 1572/1573) Ayıntab Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2012, s. 138, 164-165.

23 CİN/AKYILMAZ, s. 374; CİN, s. 87 vd.; HALEBİ, c. 1, s. 480; AKYILMAZ, s. 29-30. Bu yönde çok sayıda fetva bulunmaktadır. "Zeyd sağire kızı Hind'i Amr'a tezviç eylese Hind balığa oldukça akd-i mezbûru hıyar-ı bulûğla feshetmeye kadire olur mu? El-cevab: Olmaz", "Hind-i sağireyi anası Zeyneb Zeyd'e tezviç etdikten sonra Hind balığa olup, ba' dehu akd-i mezbûru âlime olduğu anda nefsinin ihtiyar ve işhâd edip, hıyar-ı bulûğla akd-i mezbûru Zeyd'in huzurunda hâkime fesh ettirmeye kadire olur mu? El-cevab: Olur", Saim SAVAS, "Fetva ve Şer'iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, c.2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 134.

için bu durum büyük bir sorun teşkil etmez. Çünkü aile hukukunda akıl ve baliğ olan bir erkek karısını boşayabilir. Dolayısı ile velisi tarafından zorla evlendirilen erkek çocuklar karılarını boşayarak istemedikleri evlikten kurtulabilirler. Buna mukabil kız çocuklarının böyle bir şansı olmayıp, kocası tarafından boşanmadığı sürece bu evliliği sürdürmek zorundadır. Baba ve dede dışında bir akrabası tarafından evlendirilen küçüklerse seçim hakkını kullanarak evliliklerini feshettirebilirler. Ancak bunun kadı huzurunda mahkemede yapılması ve kadının bu yönde karar alması gerekir. Bu hakkın kullanılmasında haktan yararlanacak olanın cinsiyeti önem kazanmakta olup, kızlar ve erkekler arasında önemli bir fark ortaya çıkmaktadır. Kızlar buluşa erdikleri an (ilk adetlerini gördüklerinde) iki şahit huzurunda evliliğe son vereceklerini belirtmeli daha sonra da mahkemeye gitmelidirler²⁴. Aksi takdirde seçim haklarını kaybederler. Buna mukabil erkekler buluşa erdikleri an seçim hakkını kullanmak zorunda değillerdir. Açıkça veya zımnen nikâhı kabul ettiklerini bildirmedikçe fesih hakları hayat boyunca etmektedir. Dolayısı ile ne zaman isterlerse fesih hakkını kullanabilirler. Nikâhın feshi her iki tarafın da hazır bulundu-

24 Bu konuda 25 Nisan 1911 tarihli Nablus şer'iyeye sicilinde konuyu açıklayan güzel bir örnek mevcuttur. Nablus şer'iyeye mahkemesine başvuran Şeyh Mahmud el-Cabî'nin kızı Cemile babası ölünce amcası Şeyh Abdurrahman'ın velayetiyle onun küçük oğlu Kamil ile evlendirildiğini belirterek şunları söylemiştir. "Geçen Cumartesi 16 Mart 1911'de ilk aybaşı kanımı görerek buluşa erdim. Ben başıma vekilim ve Kamil'le olan nikâhımın feshedilmesini istiyorum. Amcamın evinde çalışan hizmetkârlar önünde irademi açıkladım. Şahittirler. Tuvalette altımı temizlerken ilk aybaşı kanım geldi. Bunu görünce kendimi seçtim ve Kemal'le olan nikâhımı feshetmeye karar verdim. Şimdi Mahkemeye hukuki olarak da nikâhın feshi ve Kemal'le babasının benden uzak tutulmasını istemeye geldim". Kadı Kemal'in velisine durum sorulunca Cemile'nin doğru söylemediği, baliğ olmadığı iddiasında bulunmuştur. Bunun üzerine kadı müftüden fetva istemiştir. Müftü fetvasında buluşa da üst yaş sınırının 15 olduğunu, Cemile'nin bu yaşa ulaştığını, dış görünüşünün de mevcut durumu desteklediğini dolayısı ile seçim hakkını kullanabileceğini belirtmiştir. Şahitler "16 Mart Cumartesi günü hep birlikte eve otururken Cemile geldi ve kapının girişinde durarak "Şu anda buluşa erdim ve ilk kanımı gördüm. Sağır Kemal'le evliliğimi feshettireceğim" diyerek şahit olmamızı istedi beyanında bulunmuşlardır. Kadı Cemile'ye baliğ olduğu anda evliliğini feshettirmeye karar verdiğine dair yemin teklif etmiş, Cemile yemin de etmiştir. Kadı fetva, şahit beyanları ve Cemile'nin yemini üzerine nikâh akdinin feshine ve Kemal ve babasının Cemile'den uzak durmasına hükmetmiştir, YAZBAK, s. 405.

ğu bir celsede kadı tarafından gerçekleştirilir. Kadı karar vermedikçe evlilik devam eder²⁵.

Şer'iyeye sicillerinde kız çocuklarının baliğ oldukları zaman Osmanlı Hukuku'nun kendilerine tanıdığı hıyâr'ül buluğ hakkına dayanarak evliliklerini feshettirdiklerini gösteren kayıtlara rastlamak mümkündür. Bu işlemin mutlaka mahkemede kadı huzurunda yapılması ve evliliğin feshine kadının karar vermesi gerektiğinden küçükler velilerinin kendi adlarına yaptıkları nikâh akidlerini sonlandırmak istemişlerse mutlaka şer'iyeye sicillerine kaydedilmiştir. Bu örneklerden birkaç tanesinin burada zikredilmesi bu müessesinin anlaşılması açısından da yararlı olacaktır. İlk örnekte Hayfa'da yaşayan ve amcasının velayet yetkisine sahip olduğu yetim Tamam henüz çocukken evlendirilmiş, baliğ olunca seçim hakkını kullanarak evliliğin feshini talep etmiştir. İddiasına göre iktidarsız olan kocası tarafından cehennem azabına uğramış, kocası mehirini vermemiş, gaddarca davranmış, cinsel ilişkiye girmeyi başaramayınca da öldürmeye teşebbüs etmiştir. Bunun üzerine Tamam kaçarak baliğ oluncaya kadar saklanmıştır. İlk âdetini görünce mahkemeye gelerek evliliğin feshini talep etmiştir. Kocasını ise evlendiklerinde Tamam'ın sağire olmadığını, mehrini vermesine rağmen evine ayak basmadığını, bu nedenle zifafın iktidarsızlığı sebebiyle değil Tamam'ın tutumu sebebiyle gerçekleşemediğini iddia etmiştir. Kocadan iddialarını ispatlaması istenmiş, ancak getirdiği tanıkların ifadeleri inandırıcı bulunmamıştır. Tamam'dan şahit istenince iki şahit getirmiştir. Bunlardan birisi saygın bir şeyh olup, mahkemeden iki gün önce Tamam'ın annesi ile birlikte yanına gelerek ilk adet kanını gösterdiğini söylemiştir. Bunun üzerine kadı nikâh akdini feshetmiştir²⁶. Bir başka örnekte ise Zehra 8 yaşında iken annesi Zeliha Hatun tarafından Ömer'le evlendirilmiştir. Mehr-i muaccele ödendikten sonra kocasına teslim edilmiş, evlilik fiilen başlamıştır. Zehra

25 CİN/ AKYILMAZ, s. 374; CİN, s. 88.

26 Iris AGMON, *Family&Court Legal Culture and Modernity in Late Ottoman Palestine*, Syracuse University Press, Syracuse, New York, 2006, s. 164.

mahkemeye başvurmadan dört gün önce iki erkeği evine çağırarak “*aybaşı oldum, yara aldım, nikâhu feshedeceğim*” demiş, kadı da evliliğin feshine ve evlilik fiilen başladığı için mehri müeccel ve iddet nafakasının ödenmesine hükmetmiştir²⁷.

Osmanlı Devleti’nde çocuk evlilikleri belli bir tabakaya ait olmayıp, farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki ailelerde karşımıza çıkabilmektedir. Fakir ailelerde olduğu kadar, orta sınıf ve yönetici sınıf hatta hanedan içindeki örnekler bu bilgiyi doğrulamaktadır. Çocuk evlilikleri kırsal kesimde de şehirlerde de siyasi ve idari elite de ulema ve tüccar sınıfı arasında da yaygındır²⁸. Üst tabakalarda bu tür evlilikler ailevi ve siyasi ilişkileri kontrol etme, mal-mülk ve güç elde etme açısından önemli görülmüştür. Örneğin III. Ahmet’in kızı Fatma Sultan önce 5 yaşındayken dönemin Sadrazamı ile evlendirilmiş, kocasının ölmesi üzerine 9 yaşında dul kalmıştır. 13 yaşına geldiğinde bu kez 51 yaşındaki yeni Sadrazam İbrahim Paşa ile nikâhlanmıştır. İbrahim Paşa 61 yaşında öldüğünde Fatma Sultan 24 yaşında bir kez daha dul kalmış, 29 yaşında da hayatını kaybetmiştir²⁹.

Kız çocuklarının erken evlendirilme sebepleri konusunda İslam Hukukçuları uygun birisi bulunduğunda fırsatı değerlendirmek, çocukların erken buluşa erdiği toplumlarda onları gayri meşru cinsel ilişkiler ve bunların olumsuz sonuçlarından korumak gibi gerekçeler ileri sürmüşlerdir³⁰. Osmanlı toplumunda ise kız çocuklarının velileri tarafından küçük yaşlarda evlendirilme nedenlerine bakıldığında kızların iffetini ve bekâretini, ailenin onurunu korumak, babanın ölümü duru-

27 Galip AKTUÇ, H. 1324-1328/ M. 1906-1910 Tarihli Kırşehir-Çiçekdağı Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2013, s. Belge no: 193-194-195, s. 130-131; 1572-1573 yıllarına ait Antep şer’iyye sicilinde henüz balığ olmadan evlendirilen, 14 yaşına gelince buluşa eren Şadiye’nin hıyâr’ül buluş hakkını kullandığı görülmektedir, 166 Numaralı (H. 980/M. 1572/1573) Ayıntab Şer’iyye Sicili, s. 335-336.

28 YAZBAK, s 392.

29 ASHRAF ALİ, s. 38-39.

30 KURT, s. 21; KARAMAN, c. 1, s. 244.

munda kız çocuğuna bir güvence sağlamak, bir çocuğun masrafından kurtulmak gibi gerekçeler karşımıza çıkmaktadır³¹. Ancak şer'iyeye sicillerine yansıyan anlaşmazlıklar incelendiğinde özellikle kız çocuklarının küçük yaşlarda evlendirilme gerekçesinin ekonomik olduğu ve İslam Hukuku'na göre evlenecek kadının mal varlığına dâhil olması gereken mehire velilerin el koymak istemesi sebebiyle bu evliliklerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Veliler mehiri kişisel ihtiyaçları için kullanmışlar, borçlarını ödemişler, erkek çocuklarını evlendirmişler, diğer çocuklarının gereksinimleri için harcamışlardır³². Hatta bazı örneklerde veli mehir dışında damadın ailesinden başlık parası olarak adlandırılacak ek bir ödeme de talep etmiştir³³.

Şer'iyeye sicillerindeki kayıtlardan da anlaşıldığı üzere küçük yaşta evlendirilen kız çocukları nikâh akdi yapılır yapılmaz hemen kocalarına teslim edilmeyerek, cinsel ilişkiye güç yetirebilecek fiziki olgunluğa erişinceye kadar babalarının ya da velilerinin evinde kalmaya devam etmiş ve evlilik fiilen başlamamıştır. Yeterli fiziki olgunlukta olmayan çocukları ve-

31 ASHRAF ALİ, s. 46.

32 MOTZKİ, s. 138; Nablus şer'iyeye sicilinde yer alan bir örneğe göre küçük bir kız çocuğu üvey babası tarafından 6-7 yaşındayken 9 yaşındaki bir erkek çocuk ile evlendirilmiş, üvey baba 3.000 kuruşluk mehri bizzat kendisi almıştır. Damat buluğa erip karısının teslim edilmesini isteyince kızın annesi boşandığı kocasının kendisinin bilgisi ve rızası olmadan kızını evlendirip, mehrini aldığını, mehiri hiç görmediklerini iddia etmiştir. İddialarını ispat edince kadı nikâh akdinin geçersiz olduğuna hükmetmiştir, bu örnek ve başka örnekler için bkz. YAZBAK, s. 400-403.

33 Bundan on iki yıl önce sağire Nazife sokakta oynarken Nazife'nin babası yine sokakta oynayan sağir Halil'e "gel elimi öp de kızımı sana vereyim" demiş, Ahmet'in babası Haydar da kabul edince Nazife'nin babası Şedid kızını iki keçi, bir tosun karşılığında Halil'e vermiştir. Şimdi baba kızını kocasına teslim etmeyince Halil karısını evine götürebilmek için dava açmıştır, H. 1324-1328/ M. 1906-1910 Tarihli Kırşehir-Çiçekdağı Şer'iyeye Sicili, Belge No: 32-33-34, s. 39-41; 29 nolu Nevşehir Şer'iyeye Sicilinde yer alan 22 Ağustos 1907 tarihli belgeye göre Hafız Fehmi Efendi sağire kızı Şerife'yi 1500 kuruş. mehr-i muaccel, 3000 kuruş kıymetinde bir ev, 500 kuruş kıymetinde bir bağdan oluşan mehr-i müeccelle Abdülkadir'in oğlu Mustafa ile evlendirmiştir, Bircan ŞAHİN, 29 Numaralı Nevşehir Şer'iyeye Sicillerine Göre Nevşehir ve Havalisinde Sosyal Hayat, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2013, s. 73-74.

lilerinden alıp, kendi evlerine götürmek isteyen kocaların isteklerini hâkim “*cüsseleri yeterli olmadığı*” gerekçesiyle reddetmiş ve çocukların fiziki olgunluğa erişinceye kadar velilerinin evinde kalmasına hükmetmiştir. Mahkemenin fiziki olgunluktan anladığı ise kız çocuklarının cinsel ilişkiye uygun hale gelmesi olup, bu durum kayıtlarda “*cüssesinin tahammülü olmayıp cima’ a mutîka olmadığı zahir olup*”, “*maslahat-ı ricale sâliha oluncaya değin*”, “*kesb-i salahat edinceye değin*” gibi ifadelerle belirtilmiştir³⁴. Kızın cinsel ilişkiye uygun olup olmadığına kadı karar vermiştir. Ancak bu konuda şüphesi olursa bilgili kadınlardan yardım istemiştir. Bu kadınlar da kızın cinsel ilişkiye dayanabileceğini söylerlerse kadı kızın kocasına verilmesine hükmetmiştir. Kadınlar eğer kız hazır değil derlerse kadı babaya kızı kendi evine geri götürmesini söylemiştir³⁵. Ancak uygulamada çok küçük yaştaki kız çocuklarının kocalarına teslim edildiği ve cüssesinin tahammülü olmadığı halde kocaların bu çocuklarla cinsel ilişkiye girdiği örnekler de mevcuttur. Örneğin Yenışehirli Abdullah Efendi’nin fetvasına neden olan bir olayda velisi kızı çok küçük olmasına rağmen kocasına teslim etmiş, koca cinsel ilişkiye girmeye çalışınca kız korkarak kaçmış ve annesine sığınmıştır. 18. Yüzyıl’a ait bir kayıta ise 7 yaşındaki kız çocuğu evlendirilmiş, koca cinsel ilişkiye girmiş ve kız çocuğu ölmüştür³⁶. Hayfa şer’iyye sicilinde üstelik 20. Yüzyıl’ın başında karşımıza çıkan örnek çocuk evliliklerinin pek çok boyutunu ortaya koymaktadır. Olayın başrolünde Cemile adında 10 yaşındaki kız çocuğu yer almaktadır. Hayattaki tek akrabası olan anneannesi mahkemeye Cemile’nin kocasının nafakasını temin etmediği şikâyeti ile başvurmuştur. Henüz 9 yaşındaki Cemile 1900 yılında kendisinden bir hayli büyük olan Ahmet Ebu Tabık ile 1500 kuruş mehir karşılığında nikâhlanmıştır. Mehrin 1200 kuruşu mehr-i muaccel olup, anneannenin iddiasına göre bu miktar ödenmeden cinsel ilişkiye dayanamayacak

34 KURT, s. 20, AKYILMAZ, s. 30.

35 Fetva için bkz. YAZBAK, s. 398-399.

36 Yahya ARAZ, “17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu’da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”, Kadın/Woman, c. 13, sy.2, 2000, s. 103-104.

olan Cemile'yi kocası ve kayınvalidesi alıp evlerine götürmüşler. Ahmet mehri ödemedi Cemile'nin bekâretini bozmuştur. Şimdi 10 yaşında olan Cemile'yi kocası getirip, anneannesinin evine terkettiği gibi, mehir ve nafakasını da ödememektedir. Koca iddiaları kabul edince kadı Cemile'nin mehir ve nafakasının ödenmesini hükme bağlamıştır³⁷. Bu olayda dikkat çeken birkaç nokta vardır. Öncelikle henüz cinsel ilişkiye hazır olmayan bir kız çocuğu kocası tarafından velisinin yanından alınıp götürülmüş ve zifaf gerçekleştirilmiştir. Ardından yaklaşık bir yıl sonra 10 yaşındaki küçük kız çocuğu hukuken hak kazandığı mehir ve nafaka ödemeleri yapılmadan terk edilmiştir. Olayda ilgi çekici olan nokta ekonomik açıdan zor durumda olan anneannenin kocayı cinsel ilişkiye uygun olmayan Cemile'ye yaptıkları yüzünden değil, mehir ve nafakasını ödememesi sebebiyle şikâyet etmesidir. Daha da şaşırtıcı olan husus ise kadının Cemile'yi mali açıdan güvence altına almasına rağmen, cüssesi uygun olmayan bir kız çocuğu ile cinsel ilişkiye giren kocanın davranışını olağan karşılayarak herhangi bir ceza vermemesidir.

Osmanlı Hukukunda çocuk evlilikleri konusunda üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da küçük kızlar evlendirildiği zaman mehir ödenmiş ve fiziki olarak cinsel ilişkiye dayanabilecekleri (cinsel ilişkiye tahammülü olması) konusunda mahkeme kararı varsa baliğ olmadan da kocaların küçük kızlarla cinsel ilişkiye girebilmeleridir. Üstelik fetvalarla da ortaya konduğu üzere hukuken de kocaya bu hak tanınmıştır. Bu konuda sık sık atıf yapılan al-Ramli'nin³⁸ fetvası dikkate değerdir. Fetvaya göre "Eğer bir koca küçük karısıyla zifafa girmek isterse ve karısının buna uygun olduğunu iddia ederse baba ise kızının buna henüz tahammülü olmadığını söylerse kız gürbüz, gelişmiş, bir erkekle cinsel birleşmeye dayanabilecek kapasitede ise ve muaccel mehir ödenmişse baba kızını kocasına teslim etmek zorundadır. Kadı kızın buna uygun olup olmadığını kontrol eder. Eğer bu konuda şüph-

37 YAZBAK, s. 395-396.

38 El-Ramli 1585'te dünyaya gelmiş olup, El-Ezher'de İslam Hukuku eğitimi almıştır.

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

si olursa bilgili kadınlardan yardım ister. Eğer bu kadınlar da kızın cinsel ilişkiye dayanabileceğini söylerlerse kadı kızın kocasına verilmesine hükmeder. Eğer kız hazır değil derlerse kadı babaya kızı kendi evine göndermesini söyler”³⁹ Fetvalara göre kız çocuğu çabuk gelişmiş, gürbüz, semiz, iri-yarı, ise yaşın ya da baliğ olmanın önemi yoktur. Cinsel ilişki için uygun kabul edilmekte ve koca da muaccel mehri ödemişse karısını velisinden teslim alıp, evine götürüp zifafı gerçekleştirerek evliliği tamamlamaktadır. Görüldüğü üzere fetvalarda kız çocuklarının cinsel arzuları ya da buna hazır olup olmamaları değil, cinsel ilişkiye dayanıp dayanamayacakları dikkate alınmıştır. Şer’iyye sicillerinde bu konuda örnekler mevcuttur. 351 nolu İstanbul Bâb Mahkemesi şer’iyye sicilinde yer alan 19/Ra/1232(8 Mart 1817) tarihli bir örnekte Kapı Kethüdası Musa Ağa 8 yaşındaki kızı Ayşe’yi 7 yaşındayken Minareci Mehmet Nuri ile kayıttan bir sene önce evlendirmiştir. Kayıtta mehir miktarı belirlenmiş, baba muaccel mehri almıştır. Ardından cüssesinin cinsel ilişkiye tahammülü olduğu gerekçesi ile 8 yaşındaki kızını kocasına teslim etmiştir⁴⁰. Kırşehir şer’iyye sicilinde yer alan bir örnekte ise Zehra 8-9 yaşlarında iken annesi Zeliha Hatun tarafından 201 kuruş mehir karşılığında Ömer’le evlendirilmiş, baliğ olmadan mehir ödendiği ve cinsel ilişkiye uygun olduğu gerekçesi ile kocasına teslim edilmiştir. Kayıttan anlaşıldığına göre kocası da zifafı gerçekleştirmiştir⁴¹. 1883 yılı Hayfa şer’iyye sicilinde yer alan bir kayıta ise Hafize’nin babası Hasan Muğrabi kadı huzurunda küçük kızı Hafize’yi velâyet-i icbar yetkisine dayanarak iki yıl önce erkek kardeşinin oğluna verdiğini, mehir tamamının ödendiğini beyan etmiştir. Hafize hala sağire olmasına rağmen “cüssesinin cinsel ilişkiye tahammülü olduğu” için babası tarafından zifafı gerçekleştirmesi için kocasına teslim edilmiştir⁴².

39 TUCKER, s. 148; MOTZKİ, s. 138; YAZBAK, 398-399.

40 Uğur TEKALMAZ, 2/351 Numaralı İstanbul Bâb Mahkemesi Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1231-1232-/M. 1816-1817), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2010, s. 193.

41 Kırşehir-Çiçekdağı Şer’iyye Sicili, Belge no: 193-194-195, s. 130-131.

42 YAZBAK, s. 394; 9 Kasım 1813 tarihli Yafa şer’iyye sicilindeki bir kayda

B. 1917 HUKUK-I AİLE KARARNAMESİ VE ÇOCUK EVLİLİKLERİ

1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi bilindiği üzere İslam dünyasındaki ilk aile kanunu olup, İslam Hukuku'nun sınırları içinde kalarak çok önemli yeniliklere imza atmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk kez bir hukuki düzenlemede resmi mezhebin içtihadları dışına çıkılarak diğer hukuki mezheplerin görüşlerinden de yararlanılmış, böylelikle çağın ve toplumsal gelişmelerin ortaya çıkardığı ihtiyaçlara uygun hükümler kabul edilmiştir. Bu çerçevede Kararname'nin 7. maddesi çocuk evlilikleri açısından büyük önem arz etmektedir. Madde şöyledir: *"On iki yaşını itmam etmemiş olan sağır ile dokuz yaşını itmam etmemiş olan sağıre, hiçbir kimse tarafından tezoic edilemez"* Görüldüğü üzere 1917 HAK ile önemli bir yenilik yaparak 9 yaşın altındaki kız çocuklarıyla 12 yaşın altındaki erkek çocukların velileri tarafından da olsa evlendirilmeleri yasaklanmıştır. Bir başka ifade ile kız ve erkek çocuklar buluğun alt sınırı olan 9 ve 12 yaşlarına ulaşınca kadar velâyet-i icbar yetkisine dayanılarak evlendirilemeyecektir. Konuyu düzenleyen 7. maddenin esbâb-ı mucibesi kayda değer tespitler içermektedir. Esbâb-ı mucibede sağır ve sağırenin İslam hukukçularının çoğunluğunun görüşleri doğrultusunda velileri tarafından evlendirile geldiği ancak çocukları evlendirmenin şer'an bir fayda sağlamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca buluğa erdikten sonra tanınan hıyâr'ül buluğ hakkının da sağlıklı bir biçimde kullanılmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle zamanın gerekleri yeni bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştır. *"Ebeveynlerin ilk görevi çocukları talim ve terbiye ederek düzgün bir aile kurmalarını sağlamaktır. Hâlbuki aileler çocuklarının tahsil ve terbiyesini ihmal ederek mürüvvetlerini görmek, miras sahibi yapmak için daha beşikte nişanlamışlardır. Sonuçta biçâreler dünyayı görmeden evlendirilmiş, ardından düşünceleri ile felâketleri hazırlanmıştır. Okul yüzü görmeyip, okuma yaz-*

göre de babası 1000 kuruşluk mehri muacceli almasına rağmen kızını teslim etmeyince koca mahkemeye başvurmuş, kadı muaccel mehir ödendiği ve kız cinsel ilişkiye dayanabilecek durumda olduğu için zifafı gerçekleştirmek üzere kocasına teslimine hükmetmiştir, YAZBAK, s. 397.

ma ve dini bilgilerden haberi olmayan bu çocukların oluşturdukları aileler zıfafın ilk aylarından itibaren yıkılmaya mahkûm olmuştur. Bu da ailenin temelsiz olmasının sebeplerinden birisidir. Bu tür davaları görmek için şer'iyeye sicillerini incelemek yeterlidir." Esbâb-ı mucibede o güne kadar içtihadları dikkate alınmayan ve küçük yaşta evliliklere karşı çıkan İbn Şübrüme ve Ebu Bekir el-Asam'a atf yapılarak *"Bu hukukçuların küçük çocuklar üzerindeki velâyet yetkisinin amacının çocukların çıkarlarını korumak olduğu, bunun mevcut olmadığı durumlarda bu yetkinin kullanılmayacağı, çocukların üremek de dâhil olmak üzere evliliğe kuvvetli bir doğal ihtiyaçları olmadığı"* na dair görüşlerine yer verilerek çocuklar adına böyle bir düzenleme yapmanın anlamı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *"Üstelik prensip olarak evlilik geçici bir olay değil, hayat boyu sürecek bir akid olup, velilerin çocuklar adına yapacakları bu akid onları buluştan sonra da bağlayacaktır. Oysa hiç kimse insanların buluştan sonraki işlemlerini sınırlayacak salahiyyete sahip değildir ve yetişkinliğinde de bir insanın hayatını etkileyecek sözleri onun adına veremez. Bu hukukçuların yorumları yüzyıllardan beri süren felakete yol açan tecrübelerle de teyit edildiğinden bu iki hukukçunun reyî (içtihadı) kabul edilerek 7. madde buna uygun düzenlenmiştir"*⁴³.

1917 HAK'ta çocuk evliliklerine etki edebilecek bir düzenleme de 4. maddedir. Bu madde ile evlenme ehliyeti daha doğrusu buluşta üst yaş sınırı konusunda Osmanlı Devleti'nde o güne kadar geçerli olan Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşünden ayrılarak Ebu Hanife'nin içtihadına geçilmiştir. Maddeye göre artık baliğ olmada üst yaş sınırı kızlarda 17, erkeklerde ise 18'dir. Bu yaşı dolduran kız ve erkekler biyolojik olarak baliğ olmasalar da hukuken buluşa erdikleri kabul edilecektir. Daha önce üzerinde durulduğu gibi İslam Osmanlı

43 Münekehat ve Müferakat Kararnamesi Esbâb-ı Mucibe Layihası", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, c.3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 299-300; bu konuda ayrıca bkz Darina MARTYKANOVA, "Matching Sharia and 'Governmentality': Muslim Marriage Legislation in the Late Ottoman Empire", Institutional Change and Stability: Conflicts, Transitions and Social Values, (eds. Andreas GREMES, Florencia PEYROU, Ioannis XYDOPOULOS), Pisa University Press, Pisa, 2009, s. 170.

Hukuku'nda baliğ olma ile çocukluğun sona erdiği düşünüldüğünde bu sınırın 15'ten 17 ve 18 yaşlara çekilmesi de çocuk evliliklerinin önlenmesi açısından olumlu bir gelişmedir. Üstelik bu maddenin gerekçesi de yine çok dikkat çekicidir. 4. maddenin esbâb-ı mucibesinde şu görüşlere yer verilmiştir: *"Aileyi oluşturanlar hukuk-ı zevciyeti ne kadar iyi bilir ve takdir ederlerse kuracakları aile de o kadar güçlü olur. Hâlbuki 15 yaşını dolduranları hükmen baliğ kabul edip, evlenme hakkını tanımak nikâhın layık olduğu önemi nazarı itibara almamak anlamına gelecektir. Burada en fazla merhamet duyulması gereken kızlardır. Karı-kocanın aileyi oluşturduğu ve idare konusunda müşterek sorumluluklarının olduğu düşünüldüğünde erkek çocuklarının zamanlarını sokakta oynayarak geçirmelerinin mazur görüldüğü bir dönemde kız çocukları toplumun en önemli vazifesi olan bir ailenin annesi olmak ve bütün işleri idare etmek sorumluluğunu yüklenmek zorunda kalmaktadırlar. Henüz bedeni gelişmemiş olan biçare kızların anne olmakla hayatları perişan olmaktadır. Onlardan dünyaya gelen çocuklar da pek cılız ve asabi olup, İslam toplumunun gittikçe alçalmasına yol açmaktadır"*⁴⁴. Görüldüğü üzere Kararname'nin 4. ve 7. maddeleri, özellikle bu maddelerin gerekçeleri birlikte değerlendirildiğinde düzenlemenin çocuk evliliklerini uygun bulmadığı ve önlemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmesi ve küçük yaşta anne olmalarının toplumsal açıdan yaratacağı sorunlar açıkça ifade edilmekte ve bu durumun genel olarak İslam dünyası ve Osmanlı Devleti açısından zararlı sonuçlara yol açacağı vurgulanmaktadır.

III. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde resmi mezhep olan Hanefi mezhebini içtihadları çerçevesinde evlikte bir alt yaş sınırı olmayıp, doğumdan itibaren çok geniş bir akraba zümresine zorlayıcı velayet yetkisine dayanarak velayetleri altındaki küçükleri evlendirme yetkisi tanınmıştır. Çalışmada objektif ve sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için farklı yüzyıllar ve Osmanlı hâkimiyeti

44 Münekehât ve Müferakat Kararname'si Esbâb-ı Mucibe Layihası, s. 298-300; MARTYKANOVA, s. 169-170.

altında olan farklı yerlerdeki örneklerin gözden geçirilmesine gayret edilmiştir. Elde edilen veriler Osmanlı Devleti'nde yüz-yıl ve yer ayrımı olmaksızın küçük yaşta yapılan evliliklerin yaygın olduğunu göstermektedir. Bu evliliklerin bir kısmının akrabalarla gerçekleştirildiği ve arkasında maddi sebeplerin bulunduğu görülmektedir. Özellikle yoksul aileler bir yandan bir boğazdan kurtulmaya çalışırken, öte yandan kadına ait olması gereken mehire el koyarak maddi refah sağlama peşindedirler. Buna mukabil daha üst tabakalarda çocuk evlilikleri daha çok siyasi güç ve siyasi bağlantı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Yine babası veya diğer yakınları hayatta olmayan kız çocuklarına güvence temin etmek için de bu yöntemin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çocuk evliliklerinde bazen her iki taraf da küçük olsa da genellikle bu yöntemle kız çocukları evlendirilmiştir. Ne yazık ki bazı örneklerin de gösterdiği gibi yetişkin kocalar zifaf için karılarının baliğ olmalarını beklememiştir. Fetvalarda da belirtildiği üzere cinsel ilişki ile evliliğin tamamlanması için sadece iki şart aranmıştır. Muaccel mehrin ödenmiş olması ve kız çocuğunun cinsel ilişkiye zarar görmeden dayanabilecek olması. Bu şartlar yerine gelmişse küçük kızlar kocalarına teslim edilmiş ve evlilikler fiilen başlamıştır. Ayrıca unutmamak gerekir ki Osmanlı Hukuku'ndaki çocuk tanımına göre kişi baliğ olduktan sonra çocuk olmaktan çıkmaktadır. Bir başka ifade ile kızlarda buluşmada alt yaş sınırı 9 ve üst yaş sınırı 15 olup, bu yaş aralığında baliğ olanlar hukuken çocuk olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla Osmanlı Hukuku'nda 15 yaşında ya da bu yaşın altında baliğ olanlar evlendiğinde bu evlilikler çocuk evlilikleri olarak değerlendirilmemiştir. Pek çok kız çocuğu çok küçük yaşlarda velileri tarafından evlendirilmiş, baliğ olmadan kocaları cinsel ilişkiye girmiş ve hatta yine baliğ olmadan kocaları tarafından boşanarak dul kalmışlardır. Örneğin 1801 yılında İstanbul Davudpaşa Mahkemesi şer'iyeye siciline göre Ayşe kocası Seyyid Mehmet'ten boşandığında 10, yine İstanbul'da Nesibe kocası Mehmet Arif'ten boşandığında 13, Fatma kocası Osman Beşe'den boşandığında 13, Ümmü Gülsüm Mustafa Ağa'dan boşandığında sadece

12 yaşındadır⁴⁵. Üstelik bazen bu evliliklerde çok erken yaşlarda anne olup, hayati tehlikelerle karşılaşmışlardır. Nablus Mahkemesi'ne yansıyan bir olayda orta sınıfa mensup Seyyid Musa-el- Fakhuri'nin kızı Rukiye henüz çocukken babası tarafından evlendirilmiş, dört yıl içinde geride bir kız bebek bırakarak hayatını kaybetmiştir⁴⁶.

Çalışmada incelenen örneklerde dikkat çeken noktalardan birisi de mahrem sayılabilecek noktaları genç kadınların rahatlıkla hâkim huzurunda dile getirebildikleridir. Ayrıca hıyâr'ül buluş için şahit belirlerken kadın şahitleri değil erkek şahitleri tercih etmeleri ve yine o günün şartları içinde mahrem olarak kabul edilebilecek konuları tüm açıklığı ile bu erkek şahitlerle paylaşmaları son derece ilgi çekicidir. Örneğin "*Tuvalette altımı temizlerken ilk aybaşı kanım geldi*" ya da "*baliğ olduğum andan itibaren kocamla cinsel ilişkiye girmedim*" veya "*aybaşı oldum, yara aldım*" gibi ifadeleri rahatlıkla kullanabilmişlerdir. Bir başka dikkat çeken konu ise son derece karmaşık bir hukuki prosedüre sahip olmasına, o çağda kadınların pek çok kısıtlamalarla çevrili bulunmalarına rağmen Osmanlı kadınlarının hukuki haklarını ve hukuki süreçleri bilerek hıyâr'ül buluş kurumundan yararlanmalarındır.

1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile 9 yaşın altındaki kız ve 12 yaşın altındaki erkek çocuklarının velileri tarafından da olsa evlendirilmeleri yasaklanarak çocuk evliliklerini kısıtlama konusunda önemli bir adım atılmıştır. Hepsinden önemlisi metin içinde de zikredildiği üzere bu maddenin gerekçesinde sağlıklı bir toplum ve güçlü bir devlet için çocuk evliliklerinin ortadan kaldırılması gerektiğinin ve kız ve erkek çocuklarının eğitimlerinin önemini vurgulanması ve henüz sokakta oynayacak yaşta olan kız çocuklarına ev idaresi ve annelik gibi ağır sorumluluklar yüklemenin yanlışlığının ifade edilmesidir.

45 ARAZ, s. 104, 108, 110.

46 Judith TUCKER, "Marriage and Family in Nablus, 1720-1856: Toward a History of Arab Marriage." *Journal of Family History*, .c.13, sy. 2 1988, s. 173.

Giriş bölümünde de belirtildiği üzere çocuk evlilikleri geçmişte kalmış bir sorun değildir. Günümüzde bu uygulama İslam Hukuku'nun uygulandığı ülkelerin yanı sıra Hindistan, gelişmiş ülkeler olarak nitelenen ABD ve kimi Avrupa ülkelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde ise hukuki bir temele dayanmasa da çocuk gelinler ve çocuk anneler gerçeği her geçen gün büyüyen bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle Osmanlı Hukuku'ndaki çocuk evliliklerinin incelendiği bu çalışmanın konunun tarihsel kökenlerine ışık tutabilmesi açısından yararlı olması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

AGMON, İris: **Family&Court Legal Culture and Modernity in Late Ottoman Palestine**, Syracuse University Press, Syracuse, New York, 2006.

AKTUĞ, Galip: **H. 1324-1328/ M. 1906-1910 Tarihli Kırşehir-Çiçekdağı Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2013.

AKYILMAZ, Gül: **İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü**, Göksu Matbaası, Konya, 2000.

ALİ, Nojoud: **10 Yaşındayım ve Boşanmak İstiyorum**, (Çeviren: TORUNER Tayfun), Martı Yayınları, İstanbul, 2011.

ARAZ, Yahya: "17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme", **Kadın/Woman**, c. 13, sy.2, 2000, s. 98-121.

ARSLAN, İbrahim: **166 Numaralı (H. 980/M. 1572/1573) Ayıntab Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2012.

ASHRAF ALİ, Anjum: **Child Marriage in Islamic Law**, A Thesis Submitted to the Institute of Islamic Studies, McGill University, Montreal, Canada, 2000.

BAL, Abdullah: **1426 no'lu (Hicri 1312/Miladi 1895) Giresun Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2014.

CİN, Halil / AKYILMAZ, Gül: **Türk Hukuk Tarihi**, 10. Bası, Sayram Yayınları, Konya, 2018. KARAMAN Hayreddin: **Mukayeseli İslam Hukuku**, c. 1, Nesil Yayınları, İstanbul, 1986.

CİN, Halil: **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, 2. Baskı, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1988.

HALEBİ, İbrahim: **Mülteka**, (Tercüme Eden: Ahmed Davudoğlu), c. 1, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1980.

<https://www.theguardian.com/inequality/2018/feb/06/it-put-an-end-to-my-childhood-the-hidden-scandal-of-us-child-marriage>, Erişim Tarihi: 29.03.2019.

IMBER, Colin: **Ebu's-Su'ud, the Legal Islamic Tradition**, Stanford University Press, Stanford, California, 1997.

KHABİR, Tonja: "The Role of Islam in Childhood Marriage Case Study: Nigeria", Presented at the 17th Annual Convention of the Global Awareness Society International, May 2008, San Francisco, CA, USA, San Francisco, CA, USA, May 2008. (Erişim: https://organizations.bloomu.edu/gasi/pdf_documents/2008_Proceedings_pdfs/Khabir.pdf, 26.02.2019).

KIVRIM, İsmail: "XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sy. 22, 2007, s. 357-391.

KURT, Abdurrahman: **Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998.

LOWENSTEİN, Steven M.: "Ashkenazic Jewry and the European Marriage Pattern: A Preliminary Survey of Jewish Marriage Age" **Jewish History**, Vol. 8, No. 1/2, The Robert Cohen Memorial, 1994, s. 155-175.

MARTYKANOVA, Karina: "Matching Sharia and 'Governmentality': Muslim Marriage Legislation in the Late Ottoman Empire", **Institutional Change and Stability: Conflicts, Transitions and Social Values**, (eds. GREMES Andreas/ PEYROU Florencia/ XYDOPOULOS Ioannis), Pisa University Press, Pisa, 2009, s. 153-175.

MATAS, Caroline, (Erişim <https://rlp.hds.harvard.edu/news/christie-strikes-child-marriage-bill-cites-religious-freedom>, 29.03.2019).

MOTZKİ, Harald: "Child Marriage in Seventeenth Century Palestine", (Eds. MASUD Muhammed Khalid / MESSİCK Brinkley / POWERS David S.), **Islamic Legal Interpretation Muftis and Their Fatwas**, Harvard University Press, New York, 1996, s. 129-138.

Münekehât ve Müferakat Kararnamesi Esbâb-ı Mucibe Layihası", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, c.3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 295-307.

SAVAŞ, Saim: "Fetva ve Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, c.2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 125-188.

SONBOL, Amira El Azhary: "Adults and Minors in Ottoman Shari'a Courts and Modern Law", **Women, the Family and Divorce Laws in Islamic History**, (eds. SONBOL Amira El Azhary), Syracuse University Press, Syracuse, New York, 1996, s. 236-256.

ŞAHİN, Bircan: **29 Numaralı Nevşehir Şer'iyeye Sicillerine Göre Nevşehir ve Havalisinde Sosyal Hayat**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2013.

TEKALMAZ, Uğur: **2/351 Numaralı İstanbul Bâb Mahkemesi Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1231-1232-/M. 1816-1817)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2010.

TUCKER, Judith E.: **In the House of the Law Gender and the Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine**, University of California Press, London, 1998.

TUCKER, Judith: Marriage and Family in Nablus, 1720-1856: Toward a History of Arab Marriage." **Journal of Family History**, c. 13, sy. 2, 1988, s. 165-179.

YAZBAK, Mahmoud: "Minor Marriages and Khiyār al-Bulūgh in Ottoman Palestine: A Note on Women's Strategies in a Patriarchal Society" **Islamic Law and Society**, Vol. 9, No. 3 2002, s. 386-409.

ZAREAN, Mansoureh/BARZEGAR Khadijeh: "Marriage in Islam, Christianity, and Judaism", **Religious Inquiries**, Vol. 5, No. 9, June 2016, s. 67-80.

Av. Sabiha TEKİN (Oturum Başkanı)- Çok değerli hocamıza, Gül Akyılmaz Hocamıza verdiği bu değerli bilgiler, tabii biraz içimiz acıyarak dinledik. 21.Yüzyılda hâlâ çocuk evliliklerinin devam ediyor olması gerçekten içimizi acıttı. Çok teşekkür ediyoruz sunumunuz için.

Şimdi Türkiye’de çocuk evliliklerinin önlenmesi konusunda değerli hocamız Bahar Öcal Apaydın’dan gerekli bilgileri alacağız. Bakalım günümüzde konu hangi safahatta. Buyurun Hocam.

Dr. Öğr.Üy. Bahar ÖCAL APAYDIN- Kıymetli hocalarım ve meslektaşlarım; herkesi saygıyla selamlıyorum. Biz bu tebliğü meslektaşım Volkan Maviş’le beraber hazırlardık. Ben sunacağım, ama soruları beraber cevaplayacağız.

Şimdi Türkiye’de çocuk yaşta evlilikleri önlemek kavramından hareket ettiğimize göre, elbette Osmanlı hukukuyla karşılaştırdığımızda son derece ilerici bir durumda sayılabiliriz. Fakat maalesef halen mücadele etmeye devam ediyoruz. Öncelikle evlenme ve evlilik kavramıyla başlamak istiyorum ben.

Türkiye’de Çocuk Yaşta Evlilikleri Önlemek: Hukuki Düzenlemelerin Kız Çocuklarını Korumak Bakımından Yetersizliği

Bahar Öcal Apaydın^{47*} / Volkan Maviş^{48**}

GİRİŞ

Yüzyıllardır uygulanmakta olan çocuk evlilikleri dünyanın pek çok bölgesinde halen varlığını sürdürmektedir. Her ne kadar uygulama kültüre, inanca, coğrafyaya bağlı olarak değişiklik gösterse de, çocukların temel haklarının ihlali hepsinin ortak noktasıdır. Gerçekleştirilen bu evlilikler özellikle kız çocukları bakımından daha zararlı sonuçlar yaratır. Nitekim Türkiye’de de çocuk evliliklerinin halen ortadan kaldırılamadığı ve her yıl on binlerce kız çocuğunun mağdur edildiği görülmektedir. Hal böyle olmakla birlikte, çocukların korunmasına yönelik etkin düzenlemelere Türk hukukunda yer verildiğini söylemek mümkün değildir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki bu sosyolojik sorunu ele almaktır. Bu doğrultuda, olası tedbirlere değinmeden önce evlilik ve çocuk evliliği kavramları açıklanacaktır. Böylesi bir soruna neden olan etmenler incelendikten sonra, çocuk evliliklerinin uluslararası alanda ne şekilde ele alındığı gösterile-

47 * Dr. Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı, iletişim: bahar.apaydin@inonu.edu.tr

48 ** Araştırma Görevlisi, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı; Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, iletişim: volkan.mavis@inonu.edu.tr

cektir. Nihayet çalışmanın sonunda, çocuk evliliklerini engellemek amacıyla medeni hukuk bağlamında bir takım değişiklik önerileri sunulacaktır.

I. Evlenme ve Evlilik Birliği Kavramı

Uluslararası metinlerin pek çoğunda evlenme hakkı yahut evlenmenin kurulması gibi evlenmeye ilişkin temel düzenlemeler bulunmakla beraber evlilik kavramı tanımlanmamıştır. Zira her bir toplumda evlilik kavramına verilen anlam bir diğerinden farklılık gösterdiğinden evlenmenin hukuki tanımı ve sonuçları her ülkede değişik şekilde ele alınmaktadır⁴⁹. Buna karşılık hepsindeki ortak yaklaşımdan hareketle evlilik, eşlerin münhasır yükümlülüklerle bağlı oldukları hukuki birlik olarak tanımlanmaktadır⁵⁰.

Türk hukuk öğretisinde hâkim olan görüşe göre, evlenme nişanlıların karşılıklı ve birbirine uygun iradelerini kanunun öngördüğü biçimde açıkladıkları bir medeni hukuk sözleşmesidir (*consensus facit nuptias*)⁵¹. Türk Medeni Kanunu, evlenme bakımından şekil koşulları öngörmüş, özel ehliyet rejimi benimsemiş ve birtakım engellerin bulunmamasını aramıştır.

Evlilik ise Medeni Kanunun öngördüğü şekilde gerçekleşen ve iki gerçek kişi arasında kurulan bir birliktir⁵². Nitekim evlenme ile eşler arasında evlilik birliği kurulmuş olur (TMK m. 185/f.1). Evlenme işleminin tamamlanması ile taraflar arasında kurulan evlilik birliği, ortak yaşamı yürütme, cinselliği paylaşma ve çocuk sahibi olma gibi birtakım yükümlülükler

49 Schalk and Kopf v. Austria, App. No. 30141/04. ¶ 62, (Eur. Ct. H.R. June 24, 2010).

50 Sherif GIRGIS / Robert P. GEORGE / Ryan T. ANDERSON, "What is Marriage?", Harvard Journal of Law and Public Policy, Vol. 34, No. 1, 2011, s. 252.

51 Mustafa DURAL / Tufan ÖĞÜZ / Alper GÜMÜŞ, Türk Özel Hukuku C. III, Aile Hukuku, İstanbul 2015, s. 236 ve 245; Turgut AKINTÜRK / Derya ATEŞ-KAHRAMAN, Türk Medeni Hukuku, Aile Hukuku, C. II, İstanbul 2016, s. 61.

52 Jean-Christophe A MARCA: Commentaire Romand, Code Civil I, Art. 1-359, édité par Pascal PICHONNAZ, / Bénédicte FOËX, Bâle 2010 [CR-CC], Art. 94, N. 4.

içermesi nedeniyle sorumluluk isteyen bir kurumdur⁵³. Zira eşler, birlikte yaşamak, birbirine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadır (TMK m. 185/f.3). Bu birliğin bağlılık, dayanışma ve paylaşmaya dayalı sürekli bir yaşam beraberliği şeklinde olduğu unutulmamalıdır⁵⁴. Nitekim eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliği ile sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler (TMK m. 185/f.2).

II. Çocuk Yaşta Evlilik Kavramı

Uluslararası sözleşmelerde evlenmenin ancak evleneceklerin tam ve özgür iradeleri ile kurulması gerektiği yönünde bir *consensus* vardır⁵⁵. Zira hukuk düzeni herkesin evlenip evlenmeme yönünde özgür bir biçimde yaptığı tercihi teminat altına almalıdır⁵⁶.

Evlenecek kişilerin evlenmeye ehil olarak ve evlenmenin sonuçlarını bilerek, özgür bir biçimde evlenme iradelerini açıklamaları gerekir⁵⁷. Nitekim TMK m. 142 hükmü uyarınca evlendirme işlemi yapmaya yetkili evlendirme memuru, evleneceklerden her birine birbirleriyle evlenmek isteyip istemediklerini sorar. Buna göre, evlenecek tarafların bizzat evlenme iradelerini açıklamaları gerekir⁵⁸. Memur tarafından yöneltilen soruya, evleneceklerin olumlu cevap verdikleri anda evlenme kurulur (TMK m. 142).

Çocuk evliliği, taraflardan en az birisinin 18 yaşından küçük olduğu evlilik veya gayri resmi birliktelikleri ifade eder⁵⁹. Ne

53 Ahmet KILIÇOĞLU, Aile Hukuku, Ankara 2015, s. 44.

54 AKINTÜRK / ATAŞ-KAHMARAN, s. 59; Rona SEROZAN, Çocuk Hukuku, İstanbul 2017, s. 118.

55 Bkz. başlık III altında yapılan açıklamalar.

56 A MARCA, CR-CC, Art. 107, N. 24.

57 Committee on The Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 31, para.20.

58 AKINTÜRK / ATEŞ-KAHRAMAN, s. 95.

59 Committee on The Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 31: Rights of the Child on harmful practices, C/GC/31-CRC/C/GC/18, para 20.

var ki, yaş küçüklüğü kişinin evlenmenin sonuçlarını bilerek evlenme iradesini açıklayıp açıklamadığı meselesini gündeme getirir. Zira evlenecek kişi evlenmenin anlam ve önemini yanı sıra evlilik kurulduktan sonra evlilik bağının kendisine yüklediği görev ve sorumlulukları anlayabilecek yetenekte olmalıdır⁶⁰. Esasen 18 yaşın altındaki çocuğun rızasının niteliği tartışmalı olduğundan, Avrupa Konseyi'nin de vurguladığı üzere, çocuk evlilikleri bir zorla evlendirme şekli olarak karşımıza çıkar⁶¹.

Pek çok durumda evlilik birliğine zorlanan küçüğün kız çocuğu olduğu görülmektedir. Resmi rakamlara göre 2017 yılında gerçekleşen 569.459 resmi evlilikten 23.906'nı 16-17 yaş grubunda dünya evine giren kız çocukları oluşturmuştur⁶². 16 yaşını doldurmayan çocukların resmi nikâhla evlendirilmesi mümkün olmadığından, esas rakamın çok daha fazla olduğuna şüphe yoktur⁶³. Ülkemizdeki bu tablonun ortaya çıkmasında sosyokültürel etkenler büyük rol oynamaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde kız çocuklarının aile, özellikle baba tarafından belirlenen kişilerle evlendirilmesi sıklıkla görülen bir olgudur⁶⁴. Kız çocuğunun henüz cinselliği öğrenmeden evlendirilmesi, aile onuruna ilerleyen dönemde sürülebilecek bir lekeyi de ortadan kaldırmış olur⁶⁵. Zira henüz genç ve cahil

60 Ayşe HAVUTÇU, "Mukayeseli Hukuktaki Gelişmeler Işığında Türk Mİdeni Kanunu Açısından Zorla Evlendirme Probleminin Değerlendirilmesi", Journal Of Yaşar University, C. 8, Özel Sayı, 2013, s. 1350.

61 Edwige RUDE-ANTOINE, Forced Marriages in Council of Europe Member States, Council of Europe, Strasbourg 2005, s. 7. Aynı doğrultuda bkz. Committee on The Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 31, para 20.

62 Türkiye İstatistik Kurumu, "Cinsiyete Göre 16-17 Yaş Grubunda Evlenen Çocuk Sayısı ve Toplam Evlenmeler İçindeki Oranı", http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=27596&tb_id=9, (erişim tarihi 25.04.2019).

63 Demet ÖZDAMAR, CEDAW Sözleşmesi: Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme ve Ek Protokol'ün İç Hukukumuzda, Özellikle Yeni Aile Hukukumuzda Etkisi, Ankara 2009, s. 335-336.

64 Pınar İLKKARACAN, "Exploring the Context of Women's Sexuality in Eastern Turkey", Reproductive Health Matters, Vol. 6, No. 12, 1998, s. 66.

65 Meral SUNGURTEKİN-ÖZKAN, "Erken Yaşta Evliliklerin Önlenmesi Konusunda Yargıcın Üstlenebileceği Rol", Yaşar Üniversitesi Elektro-

olan çocuğun aile şerefine zarar verebilecek hatalar işlemesi mümkündür. Nitekim Türkiye’de evlilik öncesi cinsel deneyimin aşılmaz bir tabu olması bu durumu doğrudan tetiklemektedir.

Kadının toplumsal konumuna göre şekillenmiş kimi gelenekler görece azalmış olsa da halen varlığını sürdürmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın araştırmasına göre Türkiye’deki evliliklerin %15,6’sında başlık parası ödenmektedir⁶⁶. Kırsal bölgelerde bu rakamın %43’e kadar çıktığı görülebilmektedir⁶⁷. Burada babanın kız çocuğunun evliliğine rıza göstermesi için belirli bir miktar paranın kendisine ödenmesi söz konusudur⁶⁸. Evlilik için böyle bir paranın ödenmesi, kocanın kız çocuğunun cinselliğini, doğurganlığını kontrol altına alması imkânını da beraberinde getirir⁶⁹.

Ekonomik bir diğer faktör olarak da akraba evlilikleri karşımıza çıkar. Ailenin malvarlığının dışarıya çıkmaması için kardeş çocuklarının evlendirilmesi sıklıkla gerçekleşen bir senaryodur⁷⁰. 2011 yılı istatistiklerine göre Türkiye’deki evliliklerin %21,3’ü akraba evliliğidir⁷¹. Bu evliliklerse sıklıkla kuzenler arasında gerçekleşmektedir. Akraba evliliklerinin temel nedeni aynı değerleri, kültürü paylaşan kişilerin birlikteliğinin daha sağlam ve uzun soluklu olacağına duyulan inançtır⁷². Kaldı ki,

nik Dergisi, C. 8, 2013, s. 2179; Melikşah ERTEM / Günay SAKA / Ali CEYLAN / Vasfiye DEĞER / Sema ÇİFTÇİ, “The Factors Associated with Adolescent Marriages and Outcomes of Adolescent Pregnancies in Mardin Turkey”, *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 39, No. 2, 2008, s. 229, 237.

66 T. C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, “Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler”, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/31612/mod_resource/content/0/taya2013trk.pdf, (erişim tarihi 28.04.2019), s. 138.

67 T. C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, s. 138.

68 ÖZDAMAR, s. 327.

69 İLKKARACAN, s. 69.

70 Melikşah ERTEM / Tahire KOÇTÜRK, “Opinions on Early-age Marriage and Marriage Customs among Kurdish-speaking Women in Southeast Turkey”, *Journal of Family Planning and Reproductive Health Care*, Vol. 34, No. 3, 2008, s. 149-151.

71 T. C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, s. 132.

72 ERTEM / KOÇTÜRK, s. 150.

kardeş çocuklarının evlendirilmesi söz konusu olduğundan kız için istenen başlık parası da daha düşük olur. Bu bağlamda, çocuk evliliklerinin ortaya çıkmasında ekonomik faktörler de önemli bir etkiye sahiptir.

III. Uluslararası Sözleşmelerin Çocuk Evliliğine Yaklaşımı

Özellikle Türkiye’de ortaya çıkış koşullarını göstermeye çalıştığımız çocuk evlilikleri uzun bir dönem uluslararası düzenlemelerde doğrudan veya dolaylı olarak dikkate alınmamıştır. İnsan haklarına ilişkin erken dönem metinlerde daha ziyade kadın ve erkeğin evlilik hakkı düzenlenmektedir⁷³. Örneğin, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi m. 16/1-2 göre “*evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, uyrukluk veya din bakımından hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkını haizdir. Her erkek ve kadın evlenme konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hakları haizdir. Evlenme akdi ancak müstakbel eşlerin serbest ve tam rızasıyla yapılır*”. Yine 1966 tarihli BM Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 1953 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi erkek ve kadının evlenme hakkını düzenlemekle yetinir. Buna karşılık uluslararası sözleşmelerdeki çeşitli hükümler çocuk evliliklerin yarattığı hak ihlallerinin engellenmesi bakımından dikkate alınabilir. Özellikle BM Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin zorla evlendirmeleri yasaklayan m. 23/3 hükmü büyük önem taşır. Bu hükme göre, “*evlenmek niyetinde olan eşlerin tam ve özgür rızası olmaksızın hiçbir evlilik bağı kurulamaz*”. Çocuk evliliklerinde çocuğun evliliğe rızası tartışmalı olduğundan, çocuk evliliklerinin bir zorla evlendirme şekli olduğu kabul edilirse, dolaylı olarak çocuk evliliklerinin de yasaklandığı çıkarımında bulunulabilir. Bunun dışında örneğin; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi m. 26 ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi m. 28 eğitim hakkını garanti altına alır ki, çocuk evliliklerinin en ağır sonuçlarından birisi de kız çocuklarının eğitimlerini yarıda bı-

73 Ruth GAFFNEY-RHYS, “International Law as an Instrument to Combat Child Marriage”, The International Journal of Human Rights, Vol. 15, No. 3, 2011, s. 363.

rakmak zorunda kalmalarıdır. Ergin olmadan evlenen kız çocuklarının çocuk sahibi olmaları halinde sağlık durumlarının yanı sıra eğitimlerinin olumsuz etkilendiği ve sonuçta yaşam ve gelişme hakkının sınırlandırıldığını unutmamak gerekir⁷⁴. Bunlara ek olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 3 ve BM Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi m. 7, çocuk evliliklerinde sıklıkla gerçekleşen işkence ve insanlık dışı muameleyi yasaklar.

1962 yılında imzalanan Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme m. 2 gereğince, *“işbu Sözleşme’ye Taraf Devletler, evlilik için asgari yaş belirlemek üzere yasama tedbirleri alacaklardır. Yetkili bir mercinin, ciddi gerekçelere dayanarak, müstakbel çiftlere yaş konusunda bir muafiyet tanıdığı durumlar haricinde bu yaşın altındaki hiç kimse tarafından resmi bir evlilik akdi gerçekleştirilemez”*. 1975 tarihli BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) m. 16/2’ye göre *“Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesi hiçbir şekilde yasal sayılmayacak ve evlenme asgari yaşının belirlenmesi ve evlenmelerin resmi sicile kaydının mecburi olması için, yasama dâhil gerekli tüm önlemler alınacaktır”*. Görüldüğü üzere CEDAW bir adım daha ileri giderek yasama tedbirlerini yeterli görmemekte ve her türlü önlemin alınmasını şart koşmaktadır. Öte yandan her iki sözleşme de çocuğun tanımını vermediği gibi çocuk evliliklerinden ne anlaşılması gerekeni de belirtmez. Asgari evlilik yaşını belirleme yetkisi devletlere bırakılmakla birlikte herhangi bir standart sunulmamaktadır⁷⁵. Ancak CEDAW m. 16/1-b kapsamında serbest ve tam rıza ile evlenme hakkına vurgu yapıldığına dikkat etmek gerekir. Ayrıca Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi 21 sayılı tavsiye kararında, kadın ve erkekler için asgari evlilik yaşının 18 olması gerektiğini vurgular⁷⁶. Bu

74 Committee on The Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 31, para. 22; SUNGURTEKİN-ÖZKAN, s. 2178. Dünya Sağlık Örgütü tarafından hazırlanan raporda da bu husus vurgulanmıştır bkz. SEROZAN, s. 118-119; ÖZDAMAR, s. 335.

75 GAFFNEY-RHYS, s. 364.

76 Committee on The Elimination of Discrimination against Women, Ge-

doğrultuda devletlere kız çocuklarına zarar veren uygulamaların ve geleneklerin kaldırılması ile mevcut kanuni düzenlemelerin değiştirilmesi de tavsiye edilmiştir⁷⁷.

1989 yılında kabul edilen BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme m. 1 gereğince “Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken bir erginlik yaşı öngörülmedikçe, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır”. Sözleşme çocuk evliliklerini yasaklayan bir hüküm getirmemekle birlikte, Sözleşme’nin uygulanmasını gözeten Çocuk Hakları Komitesi, kız ve erkek çocukları için ebeveynlerin izni olsun ya da olmasın asgari evlilik yaşının 18’e çıkarılmasını tavsiye etmektedir.⁷⁸ Yine Sözleşme’nin kimi maddeleri çocuk evliliklerinin önlenmesi bakımından önemlidir. Örneğin, 34. maddeye göre devletler, çocuğu her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suiistimale karşı koruma yükümü altındadır. Kaldı ki Türkiye, Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi kapsamında da çocukların cinsel sömürüsünü engellemekle yükümlüdür.

Birleşmiş Milletler’in çocuk evliliklerine karşı tutumu çeşitli örgütlerinin yayımladığı raporlarda da görülür. UNICEF ve UNFPA gibi Birleşmiş Milletler organları da taraflardan birisinin 18 yaşın altında olduğu birliktelikleri çocuk evliliği olarak nitelendirmektedirler. Ayrıca UNICEF çocuk evliliklerini zararlı bir geleneksel uygulama olarak kabul eder⁷⁹. Çocuğun sağlık hakkı kapsamında zararlı geleneksel uygulamalarla mücadele edilmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi m. 24 hükmünün bir gereği olarak taraf devletlerin bir yükümlülüğüdür⁸⁰.

neral Recommendation No. 21: Equality in Marriage and Family Relations, A/49/38, para 36. Ayrıca bkz. ÖZDAMAR, s. 335.

77 Committee on The Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 31, para 55.

78 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 4 Adolescent Health and Development in the Context of the Convention on the Rights of the Child, CRC/GC/2004/4, para. 16.

79 Genel olarak bkz. UNICEF: Early Marriage A Harmful Traditional Practice, 2005.

80 Emine AKYÜZ, Çocuk Hukuku, Çocukların Hakları ve Korunması, Ankara 2016, s. 75.

Çocuk evliliklerine ilişkin en önemli düzenlemelerden bir kısmı Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nde (İstanbul Sözleşmesi) yer alır. Sözleşme'nin giriş kısmında "*Kadınların ve genç kızların aile içi şiddet, cinsel taciz, ırza geçme, zorla evlendirme, sözde 'namus' adına işlenen suçlara*" maruz kaldıkları vurgulanır. "*Zorla yapılan evlilikler*" başlıklı 37. maddeye göre "*Taraflar bir yetişkini veya çocuğu kasten evliliğe zorlamanın cezalandırılmasını temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır. Taraflar, bir yetişkinin veya çocuğun, ikamet ettiği Taraf veya Devletten farklı bir Tarafa veya devlete, söz konusu yetişkini veya çocuğu evliliğe zorlama amacıyla kasten kandırılarak götürülmesinin cezalandırılmasını temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır*".

Özetle, çocuk evlilikleri temel pek çok insan hakkının ihlâline neden olmaktadır. Çocuk evliliklerine, zorla evlendirmelere ilişkin hüküm içermeyen uluslararası metinler dahi, çocukların haklarının korunması bakımından zemin sağlayabilir. Zira bu tür evlilik ya da birliktelikler içerisinde özellikle kız çocuklarının eğitim, seyahat, güvenlik, evlenme gibi temel hakları ihlal edilmektedir. Ayrıca işkence ve kötü muamele yasaklarının da çiğnenmesi sıklıkla söz konusudur.

IV. Türk Medeni Kanunu Hükümlerinin Çocuk Evlilikleri Bakımından Değerlendirilmesi

A. Evlenme Ehliyetine İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi

Evlenecek kişilerin evlenme işlemini yapabilmeleri için, evlenmeye ehil olmaları gerekir. Buna göre evlenecek kişiler ayırt etme gücüne sahip olmalıdırlar (TMK m. 125). Ayrıca evlenme yaşına gelmiş olmaları da aranan şartlar arasındadır. TMK m. 11 hükmü uyarınca erginlik, on sekiz yaşın doldurulmasıyla başlar. Dolayısıyla, bir kişi şayet on sekiz yaşını doldurmuşsa ve ayırt etme gücü de tamsa evlenme ehliyeti tamdır⁸¹.

81 AKINTÜRK / ATEŞ-KAHRAMAN, s. 69.

Türk Medeni Kanunu m. 124/f.1 hükmünde kanun koyucu, evlenme yaşını on yedi olarak tespit etmiştir⁸². Buna göre kadın veya erkek, on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Dolayısıyla ayırt etme gücüne sahip on yedi yaşında bir küçük olağan evlenme yaşını doldurmuştur ancak ergin olmadığı için ancak yasal temsilcisinin izni ile evlenebilir. Yasal temsilci küçük yerine evlenme yönünde irade açıklamasında bulunmaz⁸³. Evlenme kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak olduğundan, evlenme iradesi bizzat küçük tarafından açıklanmalıdır⁸⁴. Yasal temsilci ise küçüğün bu irade açıklamasına onay vermekte, diğer bir deyişle evlenmeye rızası olduğunu açıklamaktadır⁸⁵. TMK m. 128 hükmü uyarınca, haklı bir sebep olmaksızın yasal temsilcinin evlenmeye izin vermemesi halinde on yedi yaşını dolduran küçüğün evlenmesine mahkeme izin verebilir.

Türk Medeni Kanunu m. 124/f.2 hükmü uyarınca olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple hâkim on altı yaşını doldurmuş bir küçüğün evlenmesine izin verebilir⁸⁶. Hâkim, imkân dâhilinde evlenmeye izin vermeden önce küçüğün ana ve babası veya vasisini dinler (TMK m. 124/f.2). Belirtmek gerekir ki, hâkim dinlediği ana ve baba yahut vasisinin görüşleri ile bağlı değildir⁸⁷. Dolayısıyla, ayırt etme gücüne sahip on altı yaşını doldurmuş bir küçük, olağanüstü durum ve pek önemli sebebin bulunması halinde mahkeme kararı ile evlenebilir. Olağanüstü durum ve pek önemli sebebin ne olduğu kanunda açıklanmamıştır. Hâkim tarafından her somut

82 743 sayılı mülga Türk Kanunu-u Medenisi (743 sayılı MK) m. 88/f.1 hükmünde ise kadın ve erkek arasında fark gözetilerek, evlenme yaşı kadın bakımından on beş, erkek bakımından on yedi olarak öngörülmüştü.

83 DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, N. 271.

84 DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, N. 271.

85 DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, N. 271; SEROZAN, s. 118; Dilşad KESKİN, "Küçük Yaşta Evlenmenin Müeyyidesi", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XV, S. 4, 2011, s. 67.

86 743 sayılı MK m. 88/f.2 hükmünde yine kadın erkek arasında ayırım yapılarak, olağanüstü evlenme yaşı kadın için on dört, erkek için on beş olarak tespit edilmiştir.

87 DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, N. 259; AKINTÜRK / ATEŞ-KAHRAMAN, s. 68; AKYÜZ, s. 104; KESKİN, s. 69.

olayda, olağanüstü durum ve pek önemli sebebin bulunup bulunmadığı takdir edilecektir⁸⁸. Ne var ki, hâkimin evlenmeye izin verme yönündeki kararı talepte bulunanın izin için başvurulmuş olaydaki kişi ile evlenmesine yöneliktir; yoksa talepte bulunanı evlenme yönünden tam ehliyetli hale getirecek soyut bir karar değildir⁸⁹.

Belirtmek gerekir ki, mahkeme on altı yaşındaki çocuğun evlenmesine izin verirken, çocuğun üstün yararı ilkesini gözeterek karar vermelidir⁹⁰. Çocuğun üstün yararı ilkesi Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin genel ilkelerinin en önemlilerinden biridir⁹¹. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi m. 3'e göre yasama organları, idari makamlar, mahkemeler, sosyal yardım kuruluşları ve ana babalar tarafından çocuklarla ilgili olarak yapılan tüm faaliyetlerde çocuğun yararı göz önünde tutulacaktır⁹². Bu suretle menfaat çatışması olan hallerde, çocuğun tarafının tutulması, onun yararına olacak işlem ve eylemlerin gerçekleştirilmesi gerekir⁹³. Fakat çocuğun üstün yararı ilkesi, çocuğun kısa vadeli dar ve bencil menfaatlerini korumayı amaçlamaz⁹⁴. Aksine uzun vadeli, geniş kapsamlı, gelecekteki ve toplumsal çevredeki çocuğun yararı kast edilmektedir⁹⁵. Dolayısıyla on altı yaşında bir küçüğün evlenmeye izin talebini değerlendiren mahkeme, çocuğun yararına ya da zararına ileride doğabilecek sonuçları düşünerek karar vermelidir⁹⁶.

88 DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, N. 257; AKINTÜRK / ATEŞ-KAHRAMAN, s. 68; KILIÇOĞLU, s. 47. Tarafların birlikte olup karı koca gibi yaşamaları, TMK m. 124/f.2 anlamında olağanüstü durum ve pek önemli neden olarak kabul edilmemiştir (Yarg. 2.HD, T. 06.05.2015, 2011/3626 E., 2011/9331K.).

89 KESKİN, s. 70.

90 AKYÜZ, s. 104.

91 İdare hukukunda kamu yararı ilkesi gibi, çocuk hukukunda çocuğun üstün yararı ilkesinin damga vurduğu yönünde bkz. SEROZAN, s. 65.

92 Çocuğun üstün yararı ilkesi, çerçevesi esnek, hâkimin takdirine açık, somut olayın özelliklerine uyarlanması mümkün hakkaniyet ilkelerindedir (SEROZAN, s. 65; AKYÜZ, s. 49).

93 SEROZAN, s. 65; AKYÜZ, s. 49.

94 SEROZAN, 65; AKYÜZ, s. 49.

95 SEROZAN, 65; AKYÜZ, s. 49.

96 AKYÜZ, s. 50.

Mahkemenin bu doğrultuda 4787 Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (4787 Sayılı Kanun) uyarınca mahkemede görevli sosyal hizmet uzmanı, pedagog ve psikologdan görüş alınması mümkündür⁹⁷. TMK m. 124/f.2 hükmü uyarınca olağanüstü haller ve pek önemli sebep kavramının içinin doldurulması bakımından, söz konusu uzmanlardan görüş alınması önem arz eder⁹⁸.

Yargıtay'ın önüne gelen maalesef birden çok olayda, küçüğün henüz on altı yaşını doldurmamış olduğu görüldüğünden mahkemenin evlenmeye izin veremeyeceği ifade edilerek yerel mahkeme kararı bozulmuştur⁹⁹. Ayrıca Yargıtay kararlarına da yansıyan olaylarda mahkemeye izin almak için başvuru küçüklerin daha ziyade kız çocukları olduğu görülmektedir.

Türk Medeni Kanunu m. 11/f. 2 hükmü uyarınca evlenme kişiyi ergin kılar. Bu suretle on sekiz yaşını doldurmadan yasal temsilcisinin izni ile evlenen on yedi yaşındaki bir küçük yahut mahkeme kararı ile evlenme izni verilen ve evlenen on altı yaşındaki bir küçük hukuk düzeninin erginlere tanıdığı haklara sahip olduğu gibi yüklediği görevleri de yerine getirmek durumundadır. Bu suretle hukuk düzeni on altı veya on yedi yaşındaki bir küçüğün evlilik birliği gibi bir sorumluluğun altına girmesine müsaade etmekte ve onu ergin kılarak yetişkin dünyasındaki sorumluluğunu artırmaktadır.

İsviçre Medeni Kanunu (İsv.MK) m. 94/f.1 hükmünde erginlik yaşı olan on sekiz yaş, evlenme yaşı olarak kabul edilmiştir. 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren değişiklikle be-

97 4787 Sayılı Kanun m. 5 uyarınca her aile mahkemesinde görev yapmak üzere Adalet Bakanlığınca, tercihan; evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olanlar arasından, birer psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı atanır.

98 SUNGURTEKİN-ÖZKAN, s. 2183.

99 Yarg. 2.HD, T. 10.09.2013, 2013/507E., 2013/20353K. ; Yarg. 2.HD, T. 03.06.2013, 2012/22497E., 2013/15113K.; Yarg. 2.HD, T. 03.05.2011, 2011/4235 E., 2011/7649 K.; Yarg. 2.HD, T. 30.03.2011, 2010/3710 E., 2011/5584 K.; Yarg. 2HD,T.07.06.2010, 2009/9099 E., 2010/11210 K.; Yarg. 2.HD, 08.11. 2010, 2009/16479 E., 2010/18720 K.; Yarg.2.HD, T. 29.04.2010, 2009/4262 E., 2010/8639 K.

raber, İsviçre hukukunda istisnai hallerde dahi on sekiz yaş altında kişilerin evlenmesine izin verilmemektedir¹⁰⁰. Bu kapsamda yapılan değişikliklerle evlenmenin kişiyi ergin kılacağına ilişkin İsv.MK m. 14/f.2 hükmünün yanı sıra mahkeme kararı ile ergin kılınmaya ilişkin İsv.MK m.15 hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

Daha önce de değinildiği gibi, TMK m.124/f.1 ve f.2 hükümleri, erginlik yaşına ulaşmamış on yedi veya on sekiz yaşındaki küçüklerin belirli şartlar altında evlenmesine olanak vermektedir. Maalesef istatistikler çocuk yaştaki evliliklerin mağdurunun çoğunlukla, kız çocukları olduğunu göstermektedir. Oysa hukuk düzeninin yasal temsilci izni ile evlenmeye ehil gördüğü on yedi yaşındaki bir küçüğün yahut mahkeme kararı ile evlenmeye ehil gördüğü on altı yaşındaki bir küçüğün gerek evliliğin anlam ve önemini gerekse evlilik birliğinin kendisine yüklediği görev ve sorumlulukları anlayabilecek yetenekte olduğu şüphelidir¹⁰¹. Dolayısıyla 18 yaşından küçüklerin dâhil olduğu evliliklerde, küçüğün açıkladığı evlenme iradesi tartışmalı hale gelebilir¹⁰².

O nedenle öncelikle, evlenme yaşına ilişkin TMK m. 124/f.1 hükmünün değiştirilmesi ve evlenme yaşının on sekize çıkarılması isabetli olur¹⁰³. Böylece erginlik yaşı ile evlenme yaşı arasında paralellik sağlanması mümkün olur. Ayrıca TMK m. 11/f.2 uyarınca evlenmenin kişiyi ergin kılması şeklinde bir hükme de ihtiyaç kalmaz. İkinci olarak TMK m. 124/f.2 hükmünün de yürürlükten kaldırılması isabetli olur.

B. Nispi Butlan Nedeniyle Evliliğin İptaline İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi

Evlenme ehliyeti bakımından önerilen değişikliklerin yapılmaması halinde hukuk düzeni tarafından evlenmesine izin

100 MARCA, CR-CC, Art. 94, N. 15.

101 SUNGURTEKİN-ÖZKAN, s. 2180; HAVUTÇU, s. 1351.

102 Avrupa Konseyi, zorla evlenmeyi çocuk yaşta evlenmeyi de kapsayan kapsayıcı bir terim olarak kullanmaktadır (RUDE-ANTOINE, s. 7).

103 SEROZAN, s. 119; SUNGURTEKİN-ÖZKAN, s. 2181-2182.

verilen on altı yahut on yedi yaşındaki küçüklerin dâhil oldukları evlilikler bakımından birtakım değerlendirmeler yapmak gerekir.

Türk Medeni Kanunu'nda hata, hile yahut tehdit nedeniyle evlenme iradesinin sakatlanması hali, nispi butlan sebepleri arasında, iptal davası açmak suretiyle evliliği sona erdiren hallerden kabul edilmiştir. Ne var ki, Türkiye'de çocuk evliliklerinin arkasında yatan toplumsal nedenler, kız çocuklarının kimi zaman psikolojik kimi zaman duygusal kimi zaman da ekonomik şiddet maruz kaldıklarını göstermektedir. Bu suretle, küçük üzerinde manevi baskı kurulmaktadır. Bahsi geçen şiddet türlerine Türk Medeni Kanunu sistematığında evliliğin iptali nedenleri arasında yer verilmemiştir. Söz konusu şiddet eylemlerine en yakın kavram tehdit gibi görünse de TMK m. 151 hükmündeki düzenleme buna imkân vermemektedir. Zira TMK m. 151 hükmünde kendisinin yahut yakınlarından birinin hayatı, sağlığı veya namusu gibi kişi varlığı değerlerine yönelik hukuka aykırı bir fiille pek yakın bir zarar tehlikesi ile korkutulmak suretiyle evlenmeye razı edilen kişiye evlenmenin iptalini dava etme imkânı verilmiştir¹⁰⁴. Bu suretle, evlenmeyi istememesine karşın zarar tehlikesini önlemek adına evlenen kişi, evliliği daha fazla sürdürmemesi yönünde korunmakta ve evliliği sona erdirmeye imkânına sahip olmaktadır¹⁰⁵. Ancak ekonomik, psikolojik ve duygusal şiddete maruz kalarak on altı yahut on yedi yaşında evlenen bir kişi iptal davası açmak suretiyle evliliği sona erdirememektedir. Kanunda değişiklik yapılarak, bu eksikliğin giderilmesi isabetli olacaktır.

Türk Medeni Kanunu'nda irade sakatlığı nedeniyle evliliğin iptali davası açma bakımından hak düşürücü süreler öngörülmüştür. TMK m. 152 hükmü uyarınca iptal davası açma hakkı, iptal sebebinin öğrenildiği ya da korkunun etkisinin ortadan kalktığı tarihten başlayarak altı ay ve her halde evlenme-

104 A MARCA, CR-CC, Art. 107, N. 25 vd.; DURAL / ÖĞÜZ / GÜMÜŞ, N. 492 vd.; KILIÇOĞLU, s. 92; HAVUTÇU, s. 1376.

105 HAVUTÇU, s. 1376.

nin üzerinden beş yıl geçmekle düşer. Beş yıllık süre geçtikten sonra evliliğin iptali mümkün değildir. Evlenme işlemini yaparken, manevi baskıya maruz kalan küçüğün evlilik birliğini sürdürmek için de benzer manevi baskılara maruz kaldığı dikkate alınmak suretiyle hak düşürücü süreler de değerlendirilmelidir.

SONUÇ

Türkiye'nin de taraf olduğu BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uyarınca on sekiz yaşından küçük her insan çocuk olarak kabul edilmiştir. Bu düzenleme ile paralellik içeren TMK m. 11/f.1 hükmü gereğince erginlik yaşı on sekiz olarak belirlenmiştir.

Çocuk evlilikleri, evliliğe dâhil olan taraflardan birinin on sekiz yaşından küçük olduğu evlilikleri ifade etmek için kullanılır. Türkiye'de çocuk evlilikleri, maalesef hala ülkenin bir gerçeği olmakla birlikte çocuk evliliklerinin mağdurları çoğunlukla kız çocukları olmaktadır. Çocuk evliliklerinin, çocuğun eğitim hakkını ve diğer pek çok temel insan hakkını ve özgürlüğünü ihlal ettiği kabul edilmektedir. BM Çocuk Hakları Komitesi ile Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi tavsiye kararlarında evlenme yaşının on sekiz olarak belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Her bir toplumun farklı özellikleri olduğu düşüncesi ile Uluslararası sözleşmelerle, evlenmeye ilişkin genel ve standart düzenlemeler yapılmaktan kaçınıldığı görülmektedir. Buna karşılık, uluslararası sözleşmelerle evlilik hakkı, teminat altına alınmıştır. Ayrıca uluslararası sözleşmelerde, evlenmenin tarafların tam ve özgür rızası ile kurulmasının gerektiği kabul edilmiştir.

Türk hukuk düzeninde evlenme, iki tarafın karşılıklı ve birbirine uygun irade açıklamaları ile kurulan bir işlem olmakla birlikte evlenme sonucunda kurulan birlik evlilik olarak nitelendirilmektedir. Evlilik iki tarafın ortak yaşamı yürütme, cinselliği paylaşma ve çocuk sahibi olma gibi birtakım yükümlü-

lükler içermesi nedeniyle sorumluluk isteyen bir kurumdur ve hayat boyu sürmesinin amaçlandığı kabul edilir.

Türk Medeni Kanunu m. 124/f.1 hükmünde evlenme yaşı on yedi olarak belirlenmiş ve TMK m. 124/f.2 hükmünde olağanüstü haller ve pek önemli sebeplerin bulunması halinde mahkeme kararı ile on altı yaşından küçüğün evlenmesine izin verilebileceği düzenlenmiştir. Ayrıca TMK m. 11/f.2 hükmü uyarınca evlenme kişiyi ergin kılmaktadır.

Ne var ki, çocuğun dâhil olduğu evliliklerde çocuk tarafından verilen rızanın niteliği tartışmalıdır. Tartışma iki yönüyle ele alınmalıdır. Birincisi yaş küçüklüğü nedeniyle kişinin evlenmenin sonuçlarını bilerek evlenme iradesini açıklayıp açıklamadığı meselesidir. İkincisi evlenecek kişinin evlenmenin anlam ve önemini yanı sıra evlilik kurulduktan sonra evlilik bağının kendisine yüklediği görev ve sorumlulukları anlayabilecek yetenekte olup olmadığıdır. O nedenle öncelikle, evlenme yaşına ilişkin TMK m. 124/f.1 hükmünün değiştirilmesi ve evlenme yaşının on sekize çıkarılması isabetli olur¹⁰⁶. Böylece erginlik yaşı ile evlenme yaşı arasında paralellik sağlanması mümkün olur. Ayrıca TMK m. 11/f.2 uyarınca evlenmenin kişiyi ergin kılması şeklinde bir hükme de ihtiyaç kalmaz. İkinci olarak TMK m. 124/f.2 hükmünün de yürürlükten kaldırılması isabetli olur.

Türkiye'deki çocuk evliliklerinin arkasında, akraba evlilikleri, kız çocuğunun aile namusunu lekelemesini önleme yahut başlık parası gibi birtakım sosko-kültürel ve ekonomik sebepler yer almaktadır. Bu nedenler, kız çocuklarının psikolojik, duygusal ya da ekonomik şiddete maruz kaldıklarını göstermektedir. Zira bu suretle çocuk üzerinde manevi baskı kurulmaktadır. Ne var ki, Türk Medeni Kanunu'nda evlenme iradesinin sakatlanması hali iptal davası açmak suretiyle evliliği sona erdiren haller arasında sayılmakla birlikte, çocuk evliliklerinde çocuğun maruz kaldığı şiddet şekilleri evliliğin

106 SEROZAN, s. 119; SUNGURTEKİN-ÖZKAN, s. 2181-2182.

iptali nedenleri arasında kabul edilemez. O nedenle ekonomik, psikolojik yahut duygusal şiddete maruz kalarak evlenmeye itilen küçük, bu manevi baskı nedeniyle evliliği sürdürmek zorunda kalabilir. Kanunda değişiklik yapılarak, bu eksikliğin giderilmesi isabetli olacaktır.

KAYNAKÇA

A MARCA, Jean-Christophe: **Commentaire Romand, Code Civil I, Art. 1-359**, édit  par PICHONNAZ, Pascal / FO X, B n dict, B le 2010 [CR-CC].

AKINTÜRK, Turgut / ATEŞ-KAHRAMAN, Derya: **Türk Medeni Hukuku, Aile Hukuku, C. II**, İstanbul 2016.

AKY Z, Emine: **Çocuk Hukuku, Çocukların Hakları ve Korunması**, Ankara 2016.

Committee on The Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 21: Equality in Marriage and Family Relations, A/49/38

Committee on The Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 31: Rights of the Child on harmful practices, C/GC/31-CRC/C/GC/18

Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 4 Adolescent Health and Development in the Context of the Convention on the Rights of the Child, CRC/GC/2004/4

DURAL, Mustafa /  G Z, Tufan / G M Ő, Alper: **Türk  zel Hukuku C. III, Aile Hukuku**, İstanbul 2015,

ERTEM, Melikşah / KOÇTÜRK, Tahire: "Opinions on Early-age Marriage and Marriage Customs among Kurdish-speaking Women in Southeast Turkey", **Journal of Family Planning and Reproductive Health Care**, Vol. 34, No. 3, 2008, s. 147-152.

ERTEM, Melikşah / SAKA, G nay / CEYLAN, Ali / DEŐER, Vasfiye /  İFTÇİ Sema: "The Factors Associated with Adolescent Marriages and Outcomes of Adolescent Pregnancies in Mardin Turkey", **Journal of Comparative Family Studies**, Vol. 39, No. 2, 2008, s. 229-239.

GAFFNEY-RHYS, Ruth: "International Law as an Instrument to Combat Child Marriage", **The International Journal of**

Human Rights, Vol. 15, No. 3, 2011, s. 359-373.

GIRGIS Sherif / GEORGE Robert P. / ANDERSON Ryan T.: "What is Marriage?", **Harvard Journal of Law and Public Policy**, Vol. 34, No, 1, 2011, s. 245-287.

HAVUTÇU, Ayşe: "Mukayeseli Hukuktaki Gelişmeler Işığında Türk MEdeni Kanunu Açısından Zorla Evlendirme Probleminin Değerlendirilmesi", **Journal Of Yaşar University**, C.8, Özel Sayı, 2013, s. 1341-1382.

İLKKARACAN, Pınar: "Exploring the Context of Women's Sexuality in Eastern Turkey", **Reproductive Health Matters**, Vol. 6, No. 12, 1998, s. 66-75.

KESKİN, Dilşad: "Küçük Yaşta Evlenmenin Müeyyidesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XV, Y. 2011, Sa. 4, s. 65-83.

ÖZDAMAR, Demet: **CEDAW Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme ve Ek Protokol'ün İç Hukukumuzda, Özellikle Yeni Aile Hukukumuzda Etkisi**, Ankara 2009.

RUDE-ANTOINE Edwige: **Forced Marriages in Council of Europe Member States**, Council of Europe, Strasbourg 2005.

SEROZAN, Rona: **Çocuk Hukuku**, İstanbul 2017.

Av. Sabiha TEKİN (Oturum Başkanı)- Çok teşekkür ediyoruz. Değerli hocamıza, bu değerli bilgileri bizlerle paylaştığı için teşekkür ediyorum. Burada da yine bir kanayan yara ya parmak bastınız, başlık parası. Hâlâ kırsal kesimde yüzde 40'larda bu oranı duymak hepimizi gerçekten çok üzdü. Dilerim bu sorunu da ciddi şekilde masaya yatırıp, gerçekçi çözümlere kavuşturabiliriz.

Şimdi değerli hocamız konuşmacımız Demet Aslı Cantekin'e söz vermek istiyorum 15 dakika süreyle. Buyurun.

Öğr.Gör. Dr. Demet Aslı CANTEKİN- Ben bugün feminizmin lokalleşme süreci hakkında konuşacağım. Osmanlı kadın hareketi örneği üzerinden açıklamaya çalışacağım ne demek istediklerimi. Sunumuma Serpil Çakır'ın Osmanlı Kadın Hare-

keti kitabında alıntılıdığı Halide Edip Adivar'ın cümleleriyle başlamak istiyorum.

1 Mart 1913 tarihli Mektep Müzesi Dergisinde yayımlanmış bu cümleler. "Her yerde kadınların uyanıp ilerlemeleri başka hareketler gibi yavaş ve müselese bir hareket olmuştur. Osmanlı kadınlarının terakki yolundaki mesailerinin henüz bir tarihçesinin olmaması, onların da bir şey yapmamış olmalarını intac etmez. Bugün bu saat ben size böyle hitap ederken, siz beni dinlerken, şüphesiz biz de tarih yapıyoruz demektir. Bu tarihçeyi torunlarımız bir konferans dolduracak kadar uzun ve iftiharla yaptıkları zaman, bizim aciz fakat hüsnüniyet ve samimiyetle dolu bin katla elde edilen mücadelemizden de bahsedeceklerdir" demiştir.

Ben bu sunumda Osmanlı kadın hareketinin mücadelesini referans vererek, iki tane soruya cevap vermeye çalışacağım. Bir, feminizm gerçekten de iddia edildiği gibi batının bir ürünü olup, bizim kültürümüzle çelişmekte mi? İki, kadınlara gerçekten hakları altın tepside mi sunuldu?

Şimdi ilk soruya cevap verirken, aslında feminizm gerçekten de iddia edildiği gibi batının bir ürünü olup, bizim kültürümüzle çelişmekte mi? Ya da bu konuda Fatmagül Berktaş'ın Tarihin Cinsiyeti kitabını çok yol gösterici buluyorum. Fatmagül Berktaş, "kültür argümanını kimin işine yarıyor?" sorusunu sorarken, aslında insan haklarının en fazla kültür argümanı ileri sürülerek çığnendiğini ileri sürüyor. Yalnız şunu belirtmekte fayda var. Bunu ileri sürmek aslında bazı batılı feministlerin, Suzan Ocen gibi kültürü tamamen yok sayıp ya da kültürü tamamen kadını ezen bir şey olarak ileri sürmelerini savunmak demek değildir. Ya da Müslüman kadınları her zaman sadece ezilen, pasif, kendi hayatları üzerine hiçbir söz hakkı olmayan bir biçimde algılamak da değildir. Sadece bu kültür farklılıklarının gözü kapalı bir şekilde ve sorgulamadan ele alınmasına, bu farklılıkların insan hakları ihlallerinin normalleştirici bir etken haline getirilmesine bir eleştiri olarak okumak gerektiğine inanıyorum.

Aynı zamanda feminizmi sadece batının bir ürünü olarak görmek aslında iki açıdan problemlidir. Bir, öncelikle toplumsal cinsiyetin dil, din, ırk gibi ve diğer sosyal faktörlerle olan etkileşimini göz önünde bulunduran feminist hareketleri, kesişimcilik teorisini uygulayan feminist hareketin çabasını tamamen göz ardı eden bir argüman bu. İkincisi, tekrar Fatmagül Berktaş'ın bir savunması; kültür tıpkı insan hakları gibi statik bir kavram değildir. Zaman içinde yeni değerlerle etkileşim halinde olan bir kavramdır. Kaldı ki insan hakları sadece belli bir grubun tekelinde de değildir, yeni kavramlar yeni değerler ortaya çıktıkça ve bu değerler etkileşimde oldukları toplumlarla, toplumların gerçeklikleriyle evrilip şekil değiştirmekte ve bizler bu kavramları ihtiyaca ve o anki şartlara göre genişletip ya da daraltıp benimsemek miyiz?

Aynı şekilde militarizm ve feminizm üzerindeki çalışmalarında, sürekli başka ülkelerdeki kadınların tecrübelerinden beslenir. "Aynı olgu farklı kültürlerdeki kadınları nasıl etkiledi?" sorusunu sürekli gündeminde tutar ve sürekli bu soruyu gündeminde tutarak çalışmalarına çok dinamik bir yapı kazandırır. Bu anlamda başka kültürlerle etkileşim onun için bir zorunluluktur.

Bu noktada şu soruyu sormak istiyorum. Fransa'da ortaya çıkan bir olgu Osmanlı dönemindeki kadınları nasıl etkiledi? Bu soruya cevap ararken üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da, ulus üstü insan hakları normlarının daha spesifik olmak gerekirse kadın haklarının nasıl lokalleştiği ve bu lokalleşme sürecinde nasıl bir değişim geçirdiğidir.

Bu noktada Osmanlı kadın hareketinden biraz bahsetmek istiyorum. Buna en güzel örnek bence Halide Edip Adıvar'ın İzabel Fray ile mektuplaşmasıdır. Halide Edip Adıvar eğitim alanında reform yapılması adına İzabel Fray'a bir mektup gönderir ve böylece yazışmalara başlarlar. Burada dikkat çeken nokta, Halide Edip Adıvar'ın mektubunda, evet İngiltere'deki İngiliz kadınlarının kadınların eğitimi alanında bir model olarak görmekte, yalnız bunu Müslüman kadınların tesettürü bırakması anlamına gelmediğinin de altını defalarca çizmek-

tedir. Yani bu demek oluyor ki, değeri körü körüne Osmanlı devletine getirmediler.

Aynı şekilde Fransa'da kadın hareketleri hakları, İngiltere'de süfrajyet hareketleri, işte kadınlara oy hakkı tanınması konusundaki çabaları gösteren bir hareketti. Osmanlı feministleri bunları militan hareketler olarak gördüler ve süfrajyetlerin taktiklerini pek onaylamadılar. Öncelikle kadınların eğitimlerinin iyileştirilmesi temel amaçları.

Osmanlı kadınlarının batıdaki gelişmeleri körü körüne takip etmediklerinin bir başka göstergesi de, Fatma Aliye'nin Nisvan-ı İslam isimli eseridir. Bu eserin de batılı seyyahların doğuya ilişkin yüzeysel hareketleri yüzünden batıda Müslümanlara karşı bir önyargı oluştuğunu eleştirmekte ve buna cevaplar aramaktadır.

Osmanlı döneminde kadınlar kamusal alandaki görünürlüklerini gazeteler ve çıkardıkları dergiler aracılığıyla elde ettiler. Cumhuriyetten önce 40'a yakın kadın dergisi mevcuttu. Bunlardan biri 1868 yılında Terakki Dergisi. Burada kadınlar kendi kimliklerini açıklamadan yazılar yazdılar. Daha çok gündelik hayattaki eşitsizliklerin vurgusu yapılmaktaydı. Vapurda onlara ayrılan yerin kötülüğünden tutun, çok eşliliğe kadar birçok şeyin eleştirisini getirdiler.

Terakki Gazetesi 1869 yılında bir ek çıkardı, Terakkiyi Mühedderat isminde. Kadınlar burada biz de insan değil miyiz, yalnız cinsimizin ayrı oluşu mu bizim bu şekilde kalmamıza sebep olmuştur gibi sorular sorarak, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınları konumlandığı noktayı eleştirdiler.

Osmanlı kadınlarının ilk çıkardığı dergi de, 1886 yılında Şükuferaz'dır. Dergiyi çıkarırken Arife Hanım ilk sayıda şunları söylemiştir: "Biz ki saçı uzun aklı kısa diye erkeklerin hanteyi istihzasına hedef olmuş bir tayifeyiz, bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek" diye altını çizmiştir. Burada günümüzde feminizmi erkek düşmanlığı olarak gören ya da erkeklerden daha

üstün bir konum elde etme çabası olarak görenlere de bence güzel bir cevap niteliği taşıyor.

Geri dönecek olursak, tekrar 1895-1906 yıllarında Hanımlara Mahsus Gazete ve Kadınlar Dünyası. Ne yazık ki bütün bunları aynı anda sayabilecek durumda değilim, o yüzden sadece birkaçını seçtim. Aynı zamanda dernekler de vardı. Birçok derneklerden birini bu Serpil Çakır'ın sınıflandırması, dediğim gibi tezini yazmadan önce şu soruyu sorar. Cumhuriyetten önce de bir kadın hareketi, bir kadın tarihi var mıydı? Bu sorudan yola çıkarak doktora tezini yayınlıyor ve bu anlamda çok aydınlatıcı bir kitap olduğuna inanıyorum. Kendisi yardım dernekleri, kadınları eğiterek meslek kazandırmayı amaçlayan dernekler, kültür amaçlı dernekler, ülke sorunlarına çözüm bulmayı amaçlayan dernekler, ülke savunmasına yönelik kadın dernekleri, farklı etnik grupların kadın dernekleri, siyasi partilerin kadın dernekleri ve feminist kadın dernekleri olduğunu söylemiştir.

Bir şey daha son olarak, feminizm bizim kültürümüzde yok argümanının işte farklılıkların farkında olup onlardan beslenmemizi engellediğini düşünüyorum. Aynı zamanda insan haklarının gelişimine set vurduğunu da düşünüyorum. Avrupa merkeziliğinin eleştirisini yaparken çok ince bir çizgi var. Biz maalesef bunu bazen aşılıyor ve aslında bu çizgiyi aşarak kültürel farklılıkların hiç sorgulanmadan yüceltilip, bu farklılıkları insan hakları ihlallerini normalleştirici bir etken olarak ileri sürüyoruz. Bu ikisi arasında bence çok ince bir çizgi var. O çizginin korunması gerektiğine inanıyorum ve sunumumu Türk modernleşme sürecinde kadın hakları alanında meydana gelen reformlar sadece batının bir ürünü müydü? Yoksa Osmanlı dönemindeki feminist hareketin hiçbir etkisi yok muydu sorularıyla baş başa bırakarak bitiyorum.

Sanıyorum çok erken bitirdim. (Alkışlar)

Av. Sabiha TEKİN (Oturma Başkanı)- Çok teşekkür ediyoruz verdiğiniz bilgiler için. Ben sözü Sema Hocama bırakmak istiyorum, Türk Kadınlar Birliği Genel Başkanı. Hocam buyurun sunumunuzu rica ediyoruz.

Av. Sema KENDİRCİ UĞURMAN- Çok teşekkür ederim, çok değerli arkadaşımın sunumundan sonra başlamak hakikaten tamamlayıcı olacak. Çünkü Osmanlının son dönemini söyledi, ben şimdi cumhuriyetin başlangıcında örgütlü kadın mücadelesini anlatacağım. Türk Kadınlar Birliği o demek zaten. Feministlerden söz edeceğim, onlar Osmanlının birikimini değerlendirdi ve örgütlü mücadeleyi sürdürebildiler. Dolayısıyla teşekkür ederim o başlangıç için.

Biz bu cümleleri çok kullanırız, ben de okuyayım size. Yani Osmanlıdan sonraki dönem için söylüyorum. Tabii ki oradaki bütün birikimler burada da kullanıldı ve değerlendirildi, ama yine de ülkemizde hukuki eşitsizliklerle mücadelede kadın mücadelesinin tarihidir deriz ve cumhuriyet öncesinde başlayan kadın hareketi, cumhuriyetin ilanından sonra örgütlü yaygın ve geniş kesimleri etkileyen bir boyut kazanmıştır diyoruz. Çünkü o anlamda dernekler vardı, 1908'den sonra örgütlenen bir sürü dernek vardı Osmanlının son döneminde, ama bu anlamda ciddi ve önemli bir mücadele için bir araya gelememişlerdi.

Şimdi bu tarihi biz tabii ki biraz bölerek kullanmak zorundayız. Şunun için bölerek kullanmak zorundayız. Günümüze gelinceye kadar bir sürü farklılık gösterdi. Zaman zaman çok hareketlendi, zaman zaman tepesine vuruldu durduruldu, o açıdan bölüm bölüm anlatmaya çalışacağım size. Ama şu çok önemli ki, cumhuriyetin ilanı sırasında, yani 1923'te işte tam olarak da bu gelenekten gelen, feminizmi bilen, aydın, yiğit, cesur kadınlar, dil bilen, dış dünyayla ilişkisi olan, kimisi gazeteci kimisi edebiyatçı olan çok önemli ve değerli kadınlar bir araya geldiler ve dediler ki, biz bir parti kurmak istiyoruz. Yani Kadınlar Halk Fırkasını hayata geçirmek üzere 1923 yılında şaheser bir tüzük hazırladılar ve İstanbul Valiliğine sundular.

Tahmin edebileceğiniz gibi İstanbul Valiliği inanamadı, ne yapıyor bu kadınlar? tam olarak karşılığı bence budur ve yaklaşık o tüzük onların önünde 8 ay kadar kaldı ve reddettiler tabii. Şöyle bir ret gerekçeleri vardı resmi olarak. Efendim işte yasal anlamda seçme seçilme hakkınız yok, siz de zaten tam

olarak seçme seçilme hakkı için parti kurmaya kalkıyorsunuz, dolayısıyla izin veremeyeceğiz. Tavsiye ediliyor ki, efendim işte bir cemiyet olarak örgütlenin. Sonuç olarak bu tavsiye de tabii onlar için önemli bir tavsiye, çünkü örgütlü mücadelenin kapısı açılıyor. İşte ilk genel başkanımız Nezihe Muhittin, yani cumhuriyet tarihinin ilk ve en önemli feministi, bizim kurucu genel başkanımız.

Sabiha Zekeriya Sertel'i bilirsiniz, ünlü gazetecimiz. Bir süre sonra kocasıyla birlikte Tan Gazetesinde savundukları görüşler nedeniyle yıkıma uğrayan, işte gazeteleri yangınlarla karşı karşıya kalan kadın. Şükufe Nihal bu ülkenin yetiştirdiği önemli bir edebiyatçı kadın, o ve onun gibi. Halide Edip partinin kuruluşu sırasında yanlarında, fakat cemiyet olarak örgütlendikleri sırada, yani dernek haline geldiklerinde Türk Kadınlar Birliği olduklarında dernek aşamasında yanlarında yok, çünkü artış başka bir konumda.

Şimdi demin sevgili arkadaşım da söyledi, Nezihe Muhittin'in üstünde bir yazı var gördüğümüz gibi. Hiçbir dönemde kadın hakları altın tepsiler içinde sunulmamıştır. Bu cümle ona ait değil, bu cümle bana ait. Ben bunu yıllardan beri kullanıyorum. Onun cümlesi şu, onu açacağım birazdan tabii, ama onun cümlesi de şu: "Hiçbir inkılâp eğer kadınsızsa başarıya ulaşamaz" diyor. Biz onun bu sözünü yıllar sonra iki yıl önce mezarını bulup yaptırdığımızda, o bize nasip oldu. Mezarını bulup yaptırdığımızda mezarın üzerine yazdık bu özdeyişini.

Şimdi ben neden altın tepsiler içinde sunulmadı diye bu sözü bu kadar kullanıyorum? Dernek kurulduktan sonra kadınlar Türkiye üzerinde büyük bir örgütlenmeye giriyorlar. Bizim şu anda samimiyetle söylüyorum, ulaşamadığımız birçok noktaya ulaşmış ve oralarda şubeler açmışlar o kadınlar, inanılmaz bir şey. Hâlâ onların gittiği yerlerde o tarihlerde olan şubeleri yenileyemedik, o bizim ayıbımız. Onlar bizden daima ben söylerim, bizden galiba daha cesurlarmış.

Şimdi seçme ve seçilme hakkı için uğraşıyorlar ve bu arada Mecliste 1924 Anayasası yapılıyor. 1924 Anayasası yapılırken, ondan önce bir yasa var. Türkiye’de seçme ve seçilme hakkına sahip Türk vatandaşı erkek ibaresi var. O sırada 24 Anayasası yapılırken bu ibare, 24 Anayasasına aynen yerleştiriliyor. Fakat yerleştirilmeden önce hepimiz bilirsiniz Tunalı Hilmi Bey bu madde tartışılırken Mecliste çıkıyor ve bir konuşma yapıyor. Diyor ki, bu sadece erkek olarak yerleştirmek büyük bir haksızlıktır, buna izin vermemeli bu Meclis diyor. Fakat tahmin edebileceğiniz gibi Mecliste ciddi bir direnç var. Tunalı Hilmi Beyi kürsüden indirmek için bağırılıyor çağırılıyor bir şekilde üstüne yürünüyor ve 1924 Anayasası sonuç olarak bu mücadeleye rağmen Meclisteki bu direnç nedeniyle erkek vatandaş şeklinde çıkıyor.

Fakat bizim kadınlarımız tabii yılmıyorlar. Yandaki şeye bakarsanız, o tarihte kadınların bu taleplerine karşı ciddi de bir karşı kampanya başlıyor. Şimdi okuyabiliyor musunuz bilmiyorum, ama isterseniz ben okuyayım. Cumhuriyette kadınların mebusluğu üzerine şu karikatür yer alıyor. Efendim işte karşılıklı konuşuyorlar kadınlar görüyorsunuz. “Oh saçlarını kestirdin, sigaranın dumanlarını savuruyorsun, erkeklere benzemek için daha ne lazım? Bir ceket pantolonla, bir de mebusluk.” Bu Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanıyor. Çünkü o tarihlerde Cumhuriyet Gazetesinin sahibi Yunus Nadi de kadınları oy hakkı şimdilik almalarına karşı. Neden? Çünkü henüz rüştlarini ispat edemediklerini düşünüyor.

Cumhuriyet Gazetesinde ikinci bir karikatür, aslında bu onlarca var. Ben sadece örnekleri almaya çalıştım. Evet gördüğünüz gibi, okuyabiliyorsunuz galiba, “biraz da şaka” başlıklı. Kadın birliği tabii ki bizinkiler savunuyorlar. Kadınlar polis olabilir diyor, kadın polis “davranma vururum, zahmet etme anam ben seni görür görmez zaten vuruldum.” Şimdi aşağılamak bir yanda, küçümsemek bir yanda, tam olarak da o rüştnü ispat edemedi cümlesi var ya, tam olarak da o noktada ciddi bir direnç var.

Bir tek bu konuda eşitlikçi yaklaşım hepimizin bildiği gibi Atatürk'te var. O cumhuriyetin rejimini kurarken temel dinamik olarak kadınları düşünüyor. Tabii deminki sözüme geri döneyim, siz tahmin etmelisiniz ki Tunalı Hilmi Bey Mecliste o konuşmayı yaparken, o savunmayı yaparken tabii ki arkadan güç alıyor, yani Atatürk'ten güç alıyor. Çünkü bu konuda araştıran, zamanlamayı planlayan ve cumhuriyetin temel dinamiğine kadınları oturtmanın yollarını ve yöntemlerini arayan o. Ama Mecliste o ilk aşamada, 24 Anayasası yapılıırkenki direnç muhtemelen zamanlama için biraz daha belki düşünme ya da çalışma ya da planlama yapma duygusunu veriyor onlara.

Bu arada bizimkiler tabii geri durmuyorlar. Medeni Yasayı anlatmaya gerek yok, burada bütün meslektaşlarım ve hepiniz biliyorsunuz, gerçekten kadın kimliğini var eden ve en temel devrim yasalarımızdan birisidir ya da birincisidir, bence önceliklisidir. Dolayısıyla Medeni Yasanın kabulü sırasında bizim 2000'li yıllarda onlardan öğrenip yaptığımız şeyi o tarihlerde yapıyorlar, tasarı hazırlıyorlar arkadaşlar. Kadınlar Birliği bir tasarı hazırlıyor. Biz ne istiyoruz ve nelere ihtiyacımız var bu yaşam içinde diye. O tarihte Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'la görüşüp taleplerini kabul ettirmeye uğraşıyorlar ve en önemlisi kulislere başkalarıyla da görüşüp, bunların oynanacağı sırada tam olarak yöntemleri biz onlardan öğrendik, lobi çalışmaları da yapıyorlar. O tarihteki adları bu değil tabii, ama yani çalışma ciddiyet girişim ve kararlılık gerçekten müt-hiş.

Tabii bildiğiniz gibi çok ciddi Medeni Kanun çok ciddi yenilikler getirdi kadınlar için ve bunları biliyorsunuz; evlilik, boşanma, velayet, vesayet, miras konularında. Tam olarak ben onu tekrarlamak istiyorum. Medeni Kanun cumhuriyet tarihinde kadının kimliğini kişiliğini kazandıran, sosyal hayata, siyasalın dışında yaşamın bütün alanlarına katılmasını sağlayan en önemli devrim yasalarımızdan birisidir. Evet, kimliğini tanımak evet aynen o.

Mücadele devam ediyor, mücadelenin diğer yanlarından bir-iki örnekler vermek istiyorum. Efendim seçme seçilme

hakları yok kadınların. Fakat bizimkiler o kadar cesurlar ki, 1925 yılında seçim var ve kadınlar tabii ki aday gösterilmiyorlar. Fakat Türk Kadınlar Birliği ortaya çıkıyor ve diyor ki, biz adaylarımızı göstereceğiz. Halide Edip'i adap gösteriyorlar, resmi olarak tabii reddediliyor. Nezihe Muhittin aday oluyor, resmi olarak reddediliyor. Ama hiç önemli değil, bunlar sonsuza kadar seçim süresince propagandalarını yapıyorlar. Bir süre sonra ne oluyor? Hakikaten sandıklar açılıyor, oylar sayılmaya başlanıyor, Nezihe Muhittin'e, Halide Edip'e ve hatta Latife Hanıma oy çıkıyor. Bunun üzerine bizimkiler şöyle bir savunmaya başlıyorlar. Evet, Meclis direniyor, direnç gösteriyor bize bu hakkı vermemek için, ama görüyorsunuz ki halkımız hazır, halkımız bize oy vermeye, bizi onları temsil etmek üzere rüştümüzü ispat etmiş kadınlar olarak görmeye hazır olduklarının göstergesidir diye bunu da kamuya mal ediyorlar.

Ve tabii bu mücadele bu kadar kısa dönemli ve bu kadar kolay anlatıldığı kadar kolay geçmiyor. Mücadele devam ediyor ve 1930 yılında önce yerel yönetimlere seçme ve seçilme hakkını bir yasayla elde ediyorlar.

Çok yerde görmüşsünüzdür, çok güzel bir resim vardır. Bir miting meydanı, büyük bir kürsü, üstünde çok şık kadınların görüntüsü; o Türk Kadınlar Birliğinin yerel yönetimlere seçme seçilme hakkını elde etmeleri nedeniyle İstanbul'da yaptıkları, cumhuriyet tarihinin ilk mitinginin resimleridir onlar ve bir teşekkür mitingi yapıyorlar. Atatürk'e teşekkür mitingi yapıyorlar. Ama henüz tabii bitmedi talepleri, çünkü nihai olarak sonuna kadar bütün şeyleri istiyorlar. 1933 yılında hepinizin bildiği gibi muhtar ve köy ihtiyar heyetlerine ve en önemlisi 1934 yılında da işte tam olarak 24 Anayasasının o hani erkek vatandaş ibaresinin değiştirilmesiyle Türkiye Büyük Millet Meclisine de seçme ve seçilme hakkını kadınlarımız elde ediyorlar.

Tabii mücadele bununla kalmıyor, çünkü daha 1925 yılında Türk Kadınlar Birliği meydanlara çıkıp, eşit işe eşit ücret istiyoruz diyorlar. O inanılmaz, biz hâlâ 2019 yılında eşit işe eşit ücreti hayata geçmesini başaramadık arkadaşlar, ama onlar 1925

yılında bunları telaffuz edip, bunları dile getirebilmiş bir örgüt yapısına sahipler. Ama tabii git gide bir sürü şey düzelmeye başlıyor. İş Kanunu, Emeklilik Kanunu, sosyal nitelikteki bütün kanunlar ve tabii ki o tarihte eşit işe eşit ücret anlayışının yerleştirilmesiyle ilgili de sağlık açısından ve emeklilik açısından da kazançlar peş peşe gelmeye başlıyor.

1935 yılında Türk Kadınlar Birliği Dünya Kadınlar Birliğini Türkiye’de topluyor ve tabii ki Atatürk’ün ziyareti, Atatürk’ün ağırlaması, bu ev sahipliğine onun arka çıkması bütün dünya ulusları içinde, işte hani çok övünürüz ya, tam övüneceğimiz nokta orası. Dünya ülkelerinin hepsinden önce seçme seçilme hakkımızı elde ettik. O çalıştayda konuşuluyor ve şimdi bile konuşamıyoruz sevgili arkadaşlarım, başlıklarını söyleyeyim o tarihteki çalıştayda; feminizm bir başlık, barış bir başlık, kadın hakları bir başlık o tarihteki 1935 yılındaki çalıştayın başlıkları bunlar. Umuyorum bunları biz de tekrar yaşayabilelim.

Ve o tarihte Türk Kadınlar Birliği kendisini fesih ediyor ve diyor ki, alabileceğimiz bütün hakları aldık, artık hani büyük bir gururla derneğimizi feshedebiliriz diyor. Fakat Atatürk gözünü yumar yummaz, onu kaybettiğimiz günden itibaren gerici bir anlayışın, ölmemiş hâlâ hücrelerinde duran gerici bir anlayışın kadın haklarıyla ilgili tekrar onu kafes arkasına döndürmek isteyen mücadelesi sırasında kadınlar diyorlar ki, hayır olmadı. Biz evet bütün haklarımızı elde etmiştik, çok mutluyduk feshettik, ama şimdi anlıyoruz ki elde etmek değil, korumak ve geliştirmek için yeniden örgütlü mücadeleye ihtiyacımız var ve yeniden örgütleniyorlar.

Bunun üzerine tabii o gerici akım devam ediyor. Bizim talihsiz dönemlerimizden birisidir 50’li ve 60’lı yıllar. Çünkü burada tanımı görüyorsunuz. Yeniden kadının rolü erkeğin arkasında ve desteği olmak, birçok dernek kuruluyor o tarihlerde, 50’li yıllarda ve 60’lı yıllarda hakikaten pıtrak gibi dernekler kuruluyor, ama onlara tavsiyeler sosyal etkinlik olarak yardımseverliği öğrenmeleri ve bu konuda yeniden mücadeleye başlamaları.

Şimdi o tarihte çok ilginçtir Mecliste, tam tarihini hatırlamayacağım, almadım da konumuzun biraz dışında diye, ama Mecliste sadece bir ya da iki kadın milletvekilinin olduğu dönemler var arkadaşlar, çok acı. Hani hep övünüyoruz herkesten önce aldık, aldık da ne oldu? Yeniden elimizden almak için inanılmaz bir mücadele verildi politik anlayışta 50’li yıllardan itibaren. Çünkü tekrar ediyorum, kadını kafes arkasına döndürmek isteyen bir zihniyet iktidar olmaya başladı, ta ki bugüne kadar.

Fakat Türk Kadınlar Birliği örgütlü mücadelesini sürdürdü. 1970’li yıllarda, şeyi hatırlayacaksınız hukukçu bütün arkadaşlarım hatırlayacaklar, Ceza Yasasındaki zinayla ilgili düzenlemelerin eşitsizliğinden ve Medeni Yasadaki aile hukukundaki hani o şey var ya, “koca ailenin reisidir” hükmünden itibaren mücadeleyi başlattılar. O mücadeleyi sonlandırmak bize düştü ve bu konuda en büyük desteğimizi de 85 yılında imzalanıp, 86 yılında yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi bizim için gerçekten büyük bir mücadele zemininde destek bir uluslararası sözleşme oldu.

Hepiniz biliyorsunuz, o tarihlerde imza kampanyalarıyla ve dayağa hayır diye mücadeleyi başlattık. Sonra yasalar önünde tam eşitlik kampanyası 1996 yılında yine Türk Kadınlar Birliği tarafından başlatıldı ve örgütlü mücadelenin de çok büyüyerek genişleyerek ve çok başarılı sonuçlarını almak üzere hayata geçmesi bu kampanyayla başladı. Bu arada yerelde kadın örgütlerinin kurulmasına da tabii çok önem verdik ve o konuda da önderlik etmeye çalıştık.

Çok az kaldı Sayın Başkanım, hemen bitireceğim. Çok övünecek başarılar elde ettik arkadaşlar o kampanyalarda. Ben hatırlıyorum, burada hatırlayan arkadaşlarım da vardır, 300-400 kadın örgütü bir araya geldi ve şurada listede gördüğünüz yasaların hazırlanması, çıkması, hayata geçmesi ve mücadelesinde yan yana omuz omuza ve birlikte oldular. Ancak şu anda size çok acı bir şey söyleyeceğim. Şiddeti devlet kabul etti 1998 yılında. Çünkü bilmiyorduk, kabul etmiyordu ve reddediyordu. Kabul etti ve bir yasa çıkarttı. Ama şiddet demedi, ailenin

korunmasına dair yasa dedi. Bu 98’de 2007’de değişiklikler geçirdi ve 2012’de 6284 sayılı Yasa olarak da hayata geçti.

Yeni adının Ailenin Korunmasına Dair Yasa olarak kalmasında ısrarcı oldu devlet. Şu anda bu saatte dışarıda arkadaşlar, 6284 sayılı Yasanın ailenin temeline dinamit koyduğu iddiasıyla gerici bir yapılanma, gerici bir örgütlenme, gerici bir zihniyet 6284’ü ortadan kaldırmak üzere dışarıda bayrak açmış vaziyette. Bu da kara mizah olarak kayıtlarımıza geçsin.

Peki, unutmayalım ki demokrasiyle kadın hakları iç içedir arkadaşlar. Eşitlik ve hak mücadelesinde eş anlamlıdır. Çünkü demokrasi geliştikçe kadın hakları genişleyecek, kadın hakları geliştikçe demokrasi sağlam temellerine oturup kurumsallaşacak, laiklik de demokrasi ve hukuk devletinin olmazsa olmaz güvencesidir. Birlik dayanışma ve örgütlü mücadelemizin ülke geleceğine eşit temsil ve eşit katılımı sağı çıkamamızı sağlayacak, başta siyasi partiler ve seçim yasaları olmak üzere tüm yasaların cinsiyet eşitliği zemininde değiştirilmesi için süreceği inancı ve umuduyla hepimize teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Av. Sabiha TEKİN (Oturma Başkanı)- Teşekkür ederiz değerli meslektaşım. Ben plâketlerimizi vermek üzere Kırşehir Baro Başkanımız, aynı zamanda hemşerim, aynı zamanda kadın hakları savunucusu, sahneye davet etmek istiyorum. Yalnız aramızdan bir başka toplantıya katılmak üzere ayrılmak zorundayım. Bu güzel bilgilendirme ve değerlendirmeler için tüm konuşmacılara sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Katılımcılara ise gönülden yürekten teşekkür ediyorum. Dilerim bugün masaya yatırdığımız sorunlar, yarın kalıcı çözümler şeklinde ortaya çıkacaktır somut önerilerle.

Hepinize şahsım ve Türkiye Barolar Birliği adına sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Teşekkür ediyorum.

BİRİNCİ GÜN İKİNCİ SALON İKİNCİ OTURUM

Av. Ünsal TOKER (Oturum Başkanı)- Bugün 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü, özellikle hanımefendiler için bugün kutluyorum. Birleşmiş Milletler tarafından 1977 yılında ilan edilen 8 Mart Kadınlar Günü'nün tarihi geçmişine baktığımızda, bu mücadele sürecini incelediğimizde, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olma yolunda bir direncinin yattığını görüyoruz. Birleşmiş Milletlerin 8 Mart'ı tüm kadınlar için Dünya Kadınlar Günü olarak kutlaması kararı, kadınlara eşit hakların verilmesini sağlaması yönünde dünya barışına katkı sağlaması kabul edildi. O günden beri 8 Mart bütün dünyada etkinliklerle kutlanmakta.

Atatürk Türkiye'si her alanda olduğu gibi, kadın hakları konusunda da dünya milletlerine öncü bir rol oynamış, kendisini medeni sayan birçok Avrupa ülkesinden önce ülke kadınlarına cumhuriyetimizin kazanımları içinde yer alan diğer haklar yanında seçme seçilme hakkını tanıyarak, kadınlarımıza toplumda layık olduğu yer ve değeri sağlamıştır. Ulus olarak tüm bu öncelikli çağdaşlaşma adımlarımıza rağmen, toplumumuzda yerleşik katı din ve ahlak kuralları yanında sıkı gelenek ve göreneklerle örülmüş toplum yapımız ve dokumuz, ne yazık ki kadın haklarında kadın erkek eşitliğinde arzu edilen ilerleme ve gelişme düzeyine ulaşmamıza imkân vermemiştir.

Anayasa, uluslararası sözleşmelerle ve milli yasalarımızdaki kadın hakları konusundaki çağdaş hükümler arzu edilen yere varmamıza yetmemektedir. Oysaki gerçek değişim ancak

toplumun bilinçaltına uzun yıllardan beri yerleşen, kadın hakkındaki yanlış önyargıların ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabileceği gerçeğini görmek gerekir. Bu da ancak toplumun tüm kesimlerinin bunu içselleştirmesiyle mümkün olacaktır.

Ülkemizde bu olumsuzlukların kaldırılması ve kadının sırf kadın olması sebebiyle hedef olduğu şiddet ve tacize, cinsiyet ayrımcılığına tabi olmaması için hükümetlerin, sivil toplum örgütlerinin, akademik çevrelerin ve toplum kesimlerinin konuyu içselleştirerek aralıksız çalışmayla mümkündür.

Türk kadını sömürü ve baskılara karşı yeter demek ve insanca yaşamak istiyorsa, 8 Mart'ı yaşatanların mücadele mirasına sahip çıkmak, ezilmişliğin karşısına öncelikle dikilmeli, en önemlisi bu tüm olumsuzlukları ortadan kaldıracak siyaset kurumunun enstrümanı olan siyasete aktif olarak katılma yönündeki pratiklerini geliştirmelidir. Çözüm burada arkadaşlar. En kısa zamanda bu yaygın şekilde gerçekleştirilmesi gerekir.

Şimdi sizlere şair Nazım Hikmet'in Kadın adlı şiirinden bir dizeyle cevap vermek istiyorum. Kulak vermenizi özellikle rica ediyorum. "Kimi derki kadın, uzun kış gecelerinde yatmak içindir. Kimi der ki kadın, yeşil bir harman yerinde dokuz zilli köçek gibi oynatmak içindir. Kimi der ki, hayalimdir, boynumda taşıdığım vebalimdir. Kimi der ki, hamur yoğuran. Ne o, ne bu, ne döşek, ne köçek, ne ayal ne vebal, o benim kollarım bacaklarım, yavrum, anam, karım, kız kardeşim, hayat arkadaşımıdır."

Kadının hak ettiği yerde olduğu, eşit olduğu, bilinç düzeyi yükselmiş bir toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştiği bir toplumda yetiştirmeyi umarım bütün çocukları. İşte o zaman avuçlarımızın içinde olur tüm dünya. 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Gününü tekrar kutluyor, sempozyumumuzun başarılı geçmesi dileklerle, hepimize tekrar saygılar sunuyorum ve sözü şimdi panelistlerime vereceğim.

Sözü vermezden önce şunu söylemek istiyorum. Şu anda bizden sonra da burada bir panel söz konusu olacak. O neden-

le bize ayrılan süre 75 dakika. Bu 75 dakikayı böldüğüm zaman zannediyorum ki bir 15'er dakika panelistlere hak tanıyacağım ve kimden başlayayım diye şu anda şöyle içimden geçen bir yapıyla, ilk önce en baştaki hanımefendiden başlayalım, buyurun. İsterseniz kendinizi şöyle bir tanıtır ve başlayın.

Arş.Gör. Ezgi ÇIRAK- Öncelikle merhaba herkese, ben Araştırma Görevlisi Ezgi Çırak, İzmir Ekonomi Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Ceza ve Ceza Muhakemesi Anabilim Dalında araştırma görevlisiyim.

Bugün benim konum, töre saikiyle işlenen kasten öldürme suçuna ilişkin Yargıtay kararlarındaki değişim üzerine bir inceleme.

Töre saiki kavramını biz Türk ceza hukuku tarihimizde aslında ilk defa 2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı Kanununun 82.maddesinin k bendinde görüyoruz. Yani kasten öldürme suçunun bir nitelikli hali olarak düzenlenmiş töre saiki. Fakat ne kanunda, ne de madde gerekçesinde töre saikinden ne anlamamız gerektiğine dair bir açıklama yok. Bu da hem uygulamacılar açısından, hem doktrinde büyük bir tartışma yarattı ve töre saikini nereye oturtmamız gerektiği konusunda büyük karışıklıklar meydana geldi.

Baktığımız zaman töre saiki, daha doğrusu töre kavramı hukuki bir kavram olmaktan öte, sosyoloji ya da kriminoloji gibi bilimlerin de ele aldığı çok boyutlu kültürel bir kavram. Tabii her disiplin kendi metodolojisi içerisinde açıklamaya çalışıyor bu kavramı. Biz de hukukçular ne yapıyoruz? Genelde Yargıtay kararlarına bakarak, işte uygulamacıların bu konuyu nasıl ele aldığını inceliyoruz. Ben de bu yüzden Yargıtay kararlarını ele aldım.

Tabii aslında çalışmaya başlarken daha sistematik sonuçlara ulaşabileceğimi ummuştum ben. Fakat hem işte dediğim gibi konunun çok boyutlu olması, hem de Yargıtay'ın sürekli birbiriyle çelişen kararlar vermesi, çok istikrarsız kararlar vermesi benim sistematik bir çalışma yürütmemi zorlaştırdı açık-

çası. Ben daha çok tarihsel bir süreçte ele alabileceğimi düşünmüştüm. Fakat yine de şu şekilde bazı hususlar tespit etmeye çalıştım.

Bunları şu an tek tek inceleyeceğim. Bu aşamada tabii pek çok Yargıtay kararı inceledim, bunlardan birer bölüm paylaşacağım sizinle. Fakat bu kararların hepsini okumam hem sizin için sıkıcı olacak, hem benim için de yorucu olacak. O yüzden ben önemli olan yerleri bold olarak çizdim, altlarına da karar numaralarını ekledim, isterseniz not alıp bakabilirsiniz onlara.

İlk ele aldığım husus, töre saiki kabul edilebilmesi için planlı bir kararın uygulanmasının gerekliliği. Yargıtay ilk yıllarında ani gelişen, yani failin planlı bir eylemi olmadığı sürece töre saiki olmadığına karar vermiş. Yani diyor ki, bir tasarlama olması lazım, failin bunu tasarlıyor olması gerekiyor. Fakat bunu da görev bilinciyle hareket etmesi gerektiğine bağlıyor.

Şimdi görev bilinci evet normu içselleştirmesi gerekiyor failin, bu da tabii ki bir süre alıyor. Fakat her zaman görev bilinciyle hareket etme, o normu içselleştirme süreciyle eylemi yapmaya karar verdiği an aynı olmayabilir. Yani normu içselleştirip, ani bir tetikleyiciyle de bu suçu işleyebilmesi mümkün failin. Bu yüzden bu çok isabetli bir durum değildi.

Tabii hem bu şekilde söylüyor Yargıtay, bir de bunun yanında dosyanın içeriğine bakıldığı zaman, aslında gerçekten planlı ve töre saikinin olduğunu anlayabildiğimiz kararlarda da, haksız tahrik indirimi yaparak töre saikinin olmadığına karar veriyor. Bunu çok detaylı olarak birazdan anlatacağım, ama Yargıtay'ın yaklaşımı genelde şöyle. Daha doğrusu madde gerekçesinde de şöyle bir hüküm var. Haksız tahrik koşullarının bulunmaması halinde töre saikinin olabileceğinden bahsediyor. Nitekim Yargıtay 2010 yılından sonra bu görüşünden vazgeçiyor, sadece bir görev bilinci olması gerektiği hususunu yeterli görüyor. Yani artık planlı olmasını aramıyor failin.

İkinci husus aile meclisi kararının bulunması, bu çok çok tartışılan bir husustu. Bunu da artık Yargıtay kolektif bir kara-

rın ürünü olması gerektiğini düşünüyordu töre saikiyle hareket etmenin. Bunu da 2007 tarihli bir kararı var, burada aslında belirtiyor ve burada bir aşiret yapısına sahip çağ dışı bir oluşumun olması gerektiği diye başlayarak, aile meclisinin aldığı kararın yerine getirilmesi biçiminde kendini gösterebileceğini düşünüyor töre saikinin. Fakat aslında şöyle bir ibare ekliyor: Mutlak aile birliğinin kararının varlığı suçun zorunlu unsurunu oluşturmamalı diyor. Fakat Yargıtay bunu nasıl ele alıyor sonraki kararlarında? Aile meclisi kararı mutlaka olmalıdır şeklinde.

Bu çok aslında yanlış bir bakış açısı. Çünkü biz bu şekilde, yani bir aile meclisi kararı olması gerektiğini düşündüğümüz zaman ne oluyor? Bu husus sadece sanki geniş aile yapısının var olduğu, işte doğu kültürüne, doğudaki yaşayan insanlara aitmiş gibi kültürel bir ayrıştırma, bir ötekileştirmeyi doğuruyor. Yani sorunu ötekileştirerek aslında kadına karşı şiddeti bir yanda göz ardı ediyor. Bu da nasıl oluyor? İşte televizyon dizilerinde izlediğimiz, bu aşiret dizilerinde bir aile meclisi toplanır, orada bir karar çıkar, bunun sonucunda öldürülür gibi çözümden çok uzaklaşan bir sonuca doğru ulaşıyor.

Bunun tabii bu boyutunun yanında, teknik olarak da çok yanlış bir sonuca götürüyor bizi. Çünkü kanunilik açısından kanunda bize aile meclisi kararı gerekir demiyor. Yani kanunun belirtmediği bir hususu biz suçun unsuru olarak ele alıyoruz, daha doğrusu Yargıtay o şekilde ele alıyor. Kaldı ki, bunu illa biz ele alacaksak tipiklik açısından değil, belki ancak iştirak hükümleri açısından ele alabilmeliyiz. Çünkü aile meclisi dediğimiz zaman ortada bir ya azmettiren, ya yardım eden, yani kolektif bir şey varsa bunu ancak iştirak hükümleri açısından ele alabilmemiz gerekirdi.

Bunu da geçiyoruz, aile meclisi kararını biz eğer bekliyorsak, çekirdek ailesi olanlar ne yapacak ya da iki kişiden oluşan karı koca arasındaki böyle bir durum olduğu zaman ne olacak? Buralarda töre saikine gidemeyecek miyiz? Nitekim Yargıtay bu görüşünden de nihayet vazgeçiyor ve bunu kendisi de belirtiyor. Belli bir yöreye özgülenmiş bir kavram olduğundan

bahsederek, sadece burada böyle bir, yani sadece doğudaki yapıda böyle bir kararın olabileceği, bunun değişiklik ilkesine aykırı olduğu, hukuk devleti ilkesiyle de bağdaşmayacağını söylüyor ve bu görüşünden nihayet vazgeçiyor.

Üçüncü bir husus benim tespit ettiğim, töre ve namus kavramlarının karmaşası. Şimdi asıl mesele burada zaten. Yargıtay ne yapmak istiyor? Şöyle bahsedelim, ben dört farklı şekilde ele aldım. Yani kararlarda bu şekilde ibareler olduğu için bunu bu şekilde kategorileştirdim. Ama bu basit bir kavramsal tartışma değil. Çünkü töre saiki dediğimiz zaman, yani failin töre saikini tespit ettiğimiz zaman bu nitelikli bir hal, yani kasten öldürme suçunun nitelikli hali. Fakat namus saiki var dediği zaman Yargıtay ne yapıyor? Namus saiki olduğu için, işte bir haksız fiil var ortada, bu yüzden haksız tahrik indirimi yapıyoruz, yani cezasını hafifletiyoruz. Birbirine zıt iki tane sonuca ulaştırıyor bizi. Yani töre saiki var dersek cezası ağırlaştırıyor, namus saiki var dersek hafifletiyor. Bu gerçekten çok isabet-siz kararlara neden oluyor.

Bunlara tek tek bakmak gerekirse, çok uzun bir karar bu, yani çok uzun bir metin. Şimdi bu kararında Yargıtay diyor ki, Türk Dil Kurumunun biz tanımına bakalım, burada da şöyle diyor. İşte bazı bölgelerde töre kurallarına uymama sebebiyle genellikle genç kız ve kadınların aile meclisi kararıyla, yine ailesi tarafından birinin öldürülmesidir diyor. Töre cinayetiyle namus cinayeti aynı anlamda değildir diyor. Birinin diyor bireysel olarak bir amacı vardır namus cinayetinde, törede ise diyor toplumsal bir değer yargısıdır, bunun kolektif bir karar vardır bu töre saikinde diyor. Yani özünde farklı kavramlardır diyor.

Peki tamam, biz bunları farklı kavramlar olarak ele alalım. Ama bir sonraki kararında ne diyor? Töre diyor belli koşullarda namusu da içeren bir üst kavram ise de diyor, aynı kapsamda değildirler. Töre herkes tarafından kabul edilir diyor, namus cinayetiyle işlenen her cinayet töre saikiyle işlenmez diyor, kişilerin kendi namus anlayışının bir sonucudur namus saiki diyor. Ayrıca diyor ki, yasa koyucunun öngörmediği bir şekilde namus saikiyle töre saiki özdeşleştirilmemeli diyor.

Peki tamam, biri birini içeriyor diyelim, hani aynı kavramlar değil, fakat biri birinin üst kavramı, bu da aslında çelişik bir ifade. Bir başka kararında da diyor ki, töre kavramı namus kavramını kapsayıp kapsamadığı biraz diyor karışık, biz bu konuda kanunun yasalaşma sürecini değerlendirmeliyiz. Peki diyorum ben de, o zaman Adalet Komisyonundaki görüşmelere bakalım, hani yasalaşma sürecinde nasıl ele alınmış? Orada da şöyle denilmiş. Namus kavramı çok geniş, ortak bir tanımının bulunmasındaki güçlük nazara alınarak bu kavramı biz kullanmıyoruz, yani bilinçli bir tercih namus saiki yerine töre saikini tercih etmek. Namusa yönelik saldırılar karşısında esasen haksız tahrik oluşturan davranışlar var, bu da toplumsal bir değer olarak kabul edilen namus anlayışı var. Bunun hukuki korumadan yoksun kalabileceği ve madde uygulamasında koşulların oldukça genişleyebileceği kaygısı var burada kanun koyucunun. Bu yüzden diyor törede diyor, burada töre saiki güden failin hukuken onaylanmayan ve kabul görmeyen bir saiki var diyor.

Yani buradan özetle biz neyi anlıyoruz aslında? Namus toplumsal olarak korunması gereken ve kabul gören bir kavram, ama töre böyle değil diyor bize. Töre kimi zaman hukuken onaylanmayan ve kabul görmeyen kötü bir düşünce biçimidir diyor. Nitekim başka bir kararında bunu açık açık söylüyor Yargıtay. Töre kavramının zaman zaman kötü davranış biçimlerini ifade etmek için kullanılabildiği diyor. Bu yüzden törenin belli bir davranışı gerçekleştirenin veya belli bir yaşam biçimini tercih edenlerin öldürülmesini gerektiren kötü bir töreyi ifade ettiği. Ayrıca ne diyor? Toplum tarafından saygınlıkla ödüllendirileceği kişinin töre saikiyle bu öldürme eylemini gerçekleştirmediği zaman. Aksi takdirde de kınanabileceğini söylüyor.

Bunların hepsini biz ele aldığımızda, şöyle bir şeye ulaşıyoruz aslında. Namus daha bireysel, kişinin sübjektif bir anlayışı var burada, sübjektif olarak iç dünyasını yansıtan bir saik, töre daha toplumsal diyor. Fakat biz bu iki kavramı bu kadar ayrı ele alabilir miyiz? Yani aslında her toplum kendi namus anla-

yışını getirmiyor mu? Yani bir ülkedeki namus anlayışı diğer ülkedekinden çok farklı olabiliyor. Yani bu ikisi aslında temelde sosyolojik olarak benzer kavramlar. Fakat biz ceza hukuku açısından bu iki kavrama çok farklı sonuçlar bağlıyoruz. Bu da sorunu burada çıkarıyor.

Benzer bir şekilde bu kararının sonucunda şöyle bir üç unsur olduğuna karar vermiş Yargıtay ve şu anda da en çok temel alınan, yani töre saiki olmasını bir suçun, failin töre saikinin olmasında şu üç unsurun olması gerektiğini söylüyor. Birincisi, toplumda genel olarak benimsenmiş olan bir davranış veya yaşam biçimine aykırı bir davranışın olması; ikincisi, bu aykırı davranışın ölümle cezalandırılması gerektiğinin o toplumda yaşayanlar tarafından beklenen bir tepki olarak kabul edilebilmesi; üçüncüsü de, öldürme fiilinin fail tarafından toplumun öldürme beklentisini yönlendirmesiyle sırf aykırı davranışın cezalandırılmasına göre üstlenilerek işlenmesinin gerektiği. Ama burada toplumla kastedilenin de tüm ülke olabileceği ya da belli bir çevreyi, bir köyü, bir ilçeyi de kapsayabileceğini belirtiyor.

Şimdi burada namus saikinde de bu unsurlar gerçekleşmiyor mu çoğu zaman? Yani bir kişi namusunu kurtarmak amacıyla hareket ediyor çoğu zaman. Bu da yine kişinin üzerinde bir öldürme beklentisinden dolayı ya da kınanabileceği beklentisinden dolayı doğuyor.

Bir başka töre namus karmaşası da şurada doğmuş. Bu bir karşı oy yazısı yalnız, onu belirteyim. Töreyle yine üst kavram olarak almış, ancak töre cinayetlerinden kan davaları ve namus cinayetleri diye ayırmış. Kan davalarının mağdurunun erkekler olduğu, namus cinayetlerinin ise mağdurlarının kadınlar olduğu. Şimdi bu da çok yanlış bir bakış açısı. Biz şunu da biliyoruz, çoğu zaman erkekler de sözde namussuzca davranışları yüzünden öldürülebiliyor. Bunu nereye oturtacağız? Ya da kaldı ki zaten kan davası olarak bahsedilen husus da aslında bir öç alma bir ödetme hususu var. Bunu da geçtik, zaten kan gütmeye saiki diye de ayrıca bir nitelikli hal düzenlenmiş. Yani bu bakış açısı da oldukça yanlış.

Aslında burada esas mesele şuraya geliyor bence. Toplumun mazur görülmesini beklediği bazı davranışları olabiliyor faillerin. Biz bu davranışları ceza hukuku açısından da mazur görebilir miyiz? Sorun buraya çıkıyor. Aslında bunu da kültürel savunma olarak adlandıran kavramlar var. Bunu biraz daha açmak gerekirse, bizim artık hepimizin benimsediği bir evrensel insan hakları var. Biz insan haklarının evrensel olduğuna, tüm toplumlarda geçerli olabildiğini düşünüyoruz. Ama bunun karşıt bir görüşü de var, kültürel rölativizm diye. Bu kişiler şunu savunuyor. Bazı toplumların kendi kültürleri var ve bu kültürde meşru görülmesi gereken bazı davranışlar var ve bunu yapanları biz sonuçta cezalandırmamalıyız gibi.

Örnek vermek gerekirse, mesela Japonya'nın bir bölgesinde kocası tarafından aldatılan kadının çocuklarıyla birlikte intihar etmesi gibi bir gelenek var. Şimdi burada çocuklarıyla birlikte bu fiili işleyen kadını biz cezalandırırsak, bizim kültürümüze aykırı diyor. Ya da Hindistan'ın yine bazı bölgesinde, kocası ölen kadın kocası yakılırken onunla birlikte yakılıyor. Şimdi biz bunu yapmazsak bu kadının ruhu kirleniyor diye düşünüyorlar ve bu yakma eylemini gerçekleştirenleri biz cezalandırmamalıyız diyorlar. Bunlar birazcık uç örnekler, ama biz buraya kendimize baktığımız zaman kararlara, şimdi ben namusum kirlendi bu kişiyi öldürmezsem toplum tarafından kınanacağım, dolayısıyla cezalandırmamalıyım ya da en azından cezalandırırsam bile bir indirim yapılmalı, çünkü ben haklıyım aslında davamda diye düşünebiliyorlar.

Bu kültür argümanı bence çok tehlikeli. Çünkü çoğunlukla kadın haklarını ihlal eden ya da bu pratiği meşrulaştıran kavramlar için daha çok ele alınıyor. Bu da aslında eril şiddeti bir kültür sorunu olarak görüp, bizim sadece bazı coğrafyalarda bu sorunun olabileceğine dair bir şey yapıyor zihnimizde.

Son olarak benim değinmek istediğim, haksız tahrik hükümlerinin uygulanabilmesi için töre saiki olmamalıdır. Aslında bundan sıkça bahsettim. Töre saiki varsa haksız tahrik hükümleri uygulayamıyoruz. Bu yüzden Yargıtay haksız tahrik hükümlerini uygulamak istediği zaman töre saikine, yani aslında birazcık kelime oyunu gibi böyle bir şey yapıyor.

Bu aslında beklentisini de biraz şuraya bağlıyor. Özellikle cinsel saldırı suçlarında, mağdurun faili öldürmesi durumunda ya da mağdur yakınlarının bu faili öldürmesi durumunda bir indirim yapmak isteniyor. Fakat bunu işte töre saiki olarak ele alırsak yapamayacağı için, bir indirim sebebi olarak görmek istiyor. Bunu da şöyle bir şeye bağlamışlar. Rızayla değil de saldırı sonucu tecavüze uğrayan kişinin, bir de kendi yakınları tarafından öldürülmesi halinde haksız tahrik hükümleri uygulanmamalı diyor. Böyle bir gerekçeye bağlamış. Bu aslında çok yersiz bir şey, çünkü zaten meşru savunma hükümleri var kişinin cinsel saldırı mağdurunun failini öldürmesi durumunda. Ama burada şuna çıkıyor bence olay. Rızayla değil de diyor, yani bir kişinin eğer rızasıyla cinsel ilişkiye girdiği zaman öldürülmesini aslında haksız tahrik hükümlerinin uygulanabileceğine dair bir yeşil ışık yakıyor. Bunu belki aşırı yorum olarak görebiliriz, fakat Yargıtay'ın şöyle kararları da var. İşte bir annenin eşini aldatması sonucu öldürmesini işte pervasızca hiç kimseden çekinmeden yaptığı icraatı ya da işte uluorta cinsel açlığını gidermesi. Yani böyle bir eril bakış açısı olduğu için, çok uç da yorumlar olarak görmemek gerektiğini düşünüyorum.

Sürem azaldığı için buraları geçiyorum, son olarak LGBTİ'ler hakkında töre saikine ilişkin bir karar buldum. İlk derece mahkemesi Hediye ve Mağdur isimli iki kadının ilişkisi olduğundan dolayı öldürüldüklerini tespit ediyor ve töre saiki olduğuna karar veriyor. Fakat Yargıtay burada saikin kesinlikle tespit edilemediğini, bu yüzden töre saikiyle işlenmediğinden bahsediyor. Burada da aslında Yargıtay'ın bu tip ilişkileri olağan olarak görmek istemediğini kabullenmek istemediğini bence çıkarabildiğimiz bir karardı bu.

Sonuç olarak töre saiki, namus saiki gibi kavramlar aslında dediğim gibi benzer sosyolojik temellerde. Fakat yaptırımlar çok farklı oluyor. Bu yüzden töre saiki gibi belirsiz bir kavram yerine, kadın cinayetleri açısından aslında nitelikli bir hal getirilmesi gerekiyor. Ya da haksız tahrik hükmü gerçekten çok geniş bir uygulamaya sahip. Belki bunlar açısından haksız tah-

rik hükümlerinin uygulanabileceği bir katalog suç sınırlaması getirilebilir diyorum.

Teşekkür ediyorum dinlediğiniz için. Süremi aştığım için de özür diliyorum. (Alkışlar)

Av. Ünsal TOKER (Oturma Başkanı)- Sayın Ezgi Çırak'a çok teşekkür ediyorum, töre cinayetleri ve Yargıtay uygulaması konusundaki bu açıklamaları nedeniyle.

Şimdi sözü Dr. Hale Akdağ'a vermek istiyorum. Buyurunuz Sayın Hale Akdağ.

Dr. Hale AKDAĞ- Merhabalar, sanırım kendimizi önceden bir tanıtıyoruz. Ben Hale Akdağ, Başkent Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışıyorum. Size bugün gerçekten oldukça kadınlara özel bir durumun, acaba cezai sorumluluğu etkileyip etkileyemeyeceğiyle ilgili birkaç düşüncemden bahsedeceğim. Çünkü Türk hukukunda çok fazla tartışılmışlığı yok. Anglo Amerikan hukukunda görüyoruz. Tabii bundan önce şunu söylemek gerekiyor. Menstrüasyon dediğimiz şeyle, çünkü hiç beklemediğiniz insanlardan sunum başlığını duyunca "o ne" gibi bir tepki gördüğüm için, en başta küçük bir açıklama yapma ihtiyacı hissettim.

MENSTRÜASYON VE SUÇ

Hale AKDAĞ

I. GİRİŞ

1980 yılında, çoğu açıklanamayan saldırgan davranışlardan olmak üzere, otuzdan fazla kere hüküm giyen *Sandra Craddock* birini öldürdü. Ne daha önce görüştüğü yirminin üzerinde psikolog ne de yargılama sürecine dahil olan psikiyatristler failde herhangi bir akıl hastalığı bulgusuna rastladı. Ancak tüm suçların 28 günlük döngüler dahilinde işlendiğinin ortaya çıkmasıyla mahkeme, failin pre-menstrüal sendromdan (PMS) mustarip olduğuna karar verdi. Genç kadın işlediği suçtan dolayı hüküm giyse de cezası, hormon tedavisini de içeren bir dizi seçenek yaptırıma çevrildi.¹⁰⁷ *Craddock*, aynı yıl içinde tedavisi için gerekli hormona ulaşamadığında bir cama tuğla attı ve ardından polise teslim oldu. Daha sonra mahkeme tarafından serbest bırakıldı. Bir sene sonra ise hormon dozunun düşürülmesinin ardından intihara kalkıştı, bir polisi tehdit etti, hatta polis karakolunun önünde bıçakla pusu kurdu. Tüm bunlardan dolayı aldığı ceza, yine PMS dolayısıyla seçenek yaptırımlara dönüştürüldü.¹⁰⁸

PMS, menstrüasyon öncesi dönemde tekrarlanan ancak menstrüasyon sonrası dönemde görülmeyen belirtiler olarak

107 Eugene MEEHAN / Katherine MACRAE, "Legal Implications of Premenstrual Syndrome: A Canadian Perspective", *The Canadian Medical Association Journal*, V. 135, September 15, 1986, ss. 601-608, s. 601.

108 Patricia Weiser EASTEAL, "Women and Crime: Premenstrual Issues", *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice*, N. 31, Australian Institute of Criminology, 1991, ss. 2-9, s. 5.

tanımlanabilir.¹⁰⁹ Menstrüasyonun kadın davranışları üzerindeki etkileri, modern zamanların bilimsel çalışmalarından binlerce yıl önce dahi, dini ve sosyal metinlerde zikredilmiş,¹¹⁰ ceza sorumluluğuna etkisi ise 1800'lerden itibaren tartışılmıştır.¹¹¹ Suç işlemekten sınıfta sessiz kalmamaya kadar her tür norm ihlalinin menstrüel dönemde artması, menstrüasyonun hormonal etkilerinin kişide disiplinsiz davranma eğilimi doğurduğu şeklinde yorumlanmıştır.¹¹² Kadınların menstrüel veya pre-menstrüel dönemde intihara yatkınlık gösterdiği¹¹³, agresif davranışlarının arttığı¹¹⁴, hem yaptıkları işlerin hem de davranışlarının daha kötü olduğu, daha fazla kazaya karıştıkları ve psikolojik hastalıklar sebebiyle hastaneye yatış oranlarının yükseldiği yönündeki çalışmalar; menstrüasyonla suç arasındaki bağlantının incelenmesine yol açmıştır.¹¹⁵

Lombrosso 19. yüzyılda kaleme aldığı eserinde, menstrüasyonun belirli suçlar üzerinde büyük etkisinin olduğunu ifade eder. Ünlü suçlu kadınların cinayet, kundaklama gibi suçlar işledikleri sırada menstrüasyon döneminde olduklarını; polise mukavemet veya yaralama suçlarından tutuklanan 80 kadından sadece 9'unun bu sırada menstrüasyon döneminde olmadığını; hırsızlık yapan kadınların büyük çoğunluğunun menstrüel dönem içinde bulunduğunu belirtir.¹¹⁶

Dalton da bir kadın hapisanesinde yaptığı araştırma ile buradaki kadınların neredeyse yarısının menstrüel ya da pre-

109 MEEHAN / MACRAE: s. 602.

110 Desmond P. ELLIS / Penelope AUSTIN, "Menstruation and Aggressive Behaviour in a Correctional Center for Women", *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, V. 63, N. 3, ss. 388-395, s. 388.

111 Örnekler için bkz. Peter VANEZIS, "Women, Violent Crime and the Menstrual Cycle: A Review", *Medical Science & Law*, V. 31, N. 1, 1991, ss. 11-14, s. 11.

112 Katharina DALTON, "Menstruation and Crime", *British Medical Journal*, December 30, 1961, ss. 1752-1753, s. 1753.

113 Ayres L. RIBEIRO, "Menstruation and Crime", *British Medical Journal*, March 3, 1962, ss. 640.

114 ELLIS / AUSTIN: s. 392.

115 DALTON: s. 1752.

116 Cesare LOMBROSO / Guglielmo FERRERO, *La Donna Delinquente*, B. 2, Milano/Roma/Firenze, 1903, s. 373.

menstrüel dönemde suç işlediğini ortaya koymuştur.¹¹⁷ Ayrıca şiddet içerikli suç işleyen kadınlar arasında menstrüasyon döneminde olanların oranının oldukça yüksek olduğunu gösteren muhtelif çalışma vardır.¹¹⁸

Buna karşın, bu çalışmaların kesin sonuçlara varmak için nitelik ve nicelik açısından yeterli olmadığı da ifade edilmiştir.¹¹⁹ PMS'in kapsamına ilişkin pek çok çalışma yapılmışsa da bu çalışmalarda genellikle kullanılan veri elde etme yöntemi, kadınlara hissettikleri belirtileri sormaktır. Kadınların deneyimlediklerini ifade ettikleri belirtiler ise bir genelleme yapılmasına izin vermeyecek kadar çeşitli; hatta bazen birbiriyle taban tabana zıttır.¹²⁰ PMS ile bağlantılandırılan 150'nin üzerinde belirtinin arasında; asabiyet, anksiyete, depresyon, saldırganlık, dürtüsel davranış, konsantre olamama bulunur.¹²¹ Aynı kadının yaşadığı yan etkiler dahi aydan aya değişebilmekte veya bu yan etkilerin şiddetleri farklılaşabilmektedir.¹²² PMS, bu belirtilerin sayısının çokluğu sebebiyle zorlukla tanılanabilmektedir. Ancak kadınların sadece %2 ila %5'inin tıbbi tedavi görmeyi gerektirecek ağırlıkta PMS geçirdiği tahmin edilmektedir.¹²³

PMS'in yan etkilerinin kaynağına ilişkin benimsenebilecek iki yaklaşım vardır; hormonal ve sosyal psikolojik. Bunların ilki hormonların etkisi üzerinde dururken, ikincisi sosyal öğrenmeye odaklanmaktadır.¹²⁴ Aslında hangi yaklaşımın doğru olduğunun belirlenmesi, PMS'in ceza sorumluluğuna etkisinin

117 DALTON: s. 1752.

118 Çeşitli çalışmalardaki veriler için bkz. Thomas L. RILEY, "Premenstrual Syndrome as a Legal Defense", *Hamline Law Review*, V. 9, ss. 193-202, s. 194; ELLIS / AUSTIN: s. 388; HORNEY: s. 27; VANEZIS: s. 11.

119 Julie HORNEY, "Menstrual Cycles and Criminal Responsibility", *Law and Human Behavior*, V. 2, N. 1, 1978, ss. 25-36, s. 29-33; ELLIS / AUSTIN: s. 389.

120 HORNEY: s. 26.

121 MEEHAN / MACRAE: s. 602.

122 DALTON: 1753.

123 MEEHAN / MACRAE: s. 602.

124 ELLIS / AUSTIN: s. 393.

belirlenmesi için zorunludur. Hormonal etkinin baskın olduğunun kabulü PMS'in failin ceza sorumluluğuna etki ettiğinin kabulünü gerektirirken; öğrenilmiş davranış kalıplarının varlığına odaklanılması failin ceza sorumluluğunu etkileyen bir husus olmadığı sonucuna varılmasını gerektirecektir.

Bu konuda en fazla örnek gösterilen araştırmada dahi, menstrüel dönemdeki kadınların suç işleme oranlarının fazlalığının, aslında dikkatsizlik, yavaşlık gibi yan etkiler sebebiyle daha kolay yakalanmalarından kaynaklı sanal bir veri olabileceği ifade edilmiştir. Alkolle bağlantılı suçlar açısından ise, menstrüel dönemde vücutta değişen su oranı sebebiyle kadının normalden daha kolay sarhoş olmalarının bu veriye yol açabileceğine dikkat çekilmiştir.¹²⁵ Yani kadınlarda PMS döneminde agresif davranış artıyor gibi görünse de; bu verilerin umursamazlık, yorgunluk gibi yan etkilerden kaynaklanması mümkündür.¹²⁶

PMS'in suçla bağlantısı değerlendirilirken sadece agresif ve dürtüsel davranma etkisinin göz önüne alınması yeterli değildir. Yukarıda bahsedilen diğer semptomların da kadının cezai sorumluluğunu etkilemesi mümkündür. PMS'in ceza sorumluluğuna etkisini doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayırarak incelemek mümkündür. PMS'in ceza sorumluluğunu tek başına kaldırması halinde doğrudan; failin kusurunun belirlenmesine ilişkin bir unsuru etkilemesi durumundaysa dolaylı etkiden bahsedilebilir.

II. Menstrüasyonun Ceza Sorumluluğunu Tek Başına Kaldırması

A. Menstrüasyonun İsnat Yeteneğine Etkisi

Kadınların PMS döneminde depresyon, saldırganlık gibi davranışsal değişimler geçirdiği ve bazı kadınlarda bu değişimlerin, normalde davranacaklarından farklı davranarak,

125 DALTON: s. 1753.

126 ELLIS / AUSTIN: s. 394.

suç işlemlerine yol açabilecek kadar ağır olduğu yönünde bulgular mevcuttur. Suç teşkil eden davranışın kadın üreme döngüsünün yarattığı hormonal değişikliklerle bağlantısının kurulması durumunda, PMS'in ceza mahkemelerinde savunma olarak ileri sürülebileceği; hatta bazı kadınlarda psikolojik etkilerin akıl hastalığı iddiasını ortaya koyma imkânı sağlayabileceği ifade edilmiştir.¹²⁷

Kişinin algı ve davranışlarını etkileyen hastalığın psikolojik ya da fiziksel olması önemli değildir. Önemli olan, failin zihnini etkileyen bir hastalığın etkisi altında olmasıdır. PMS etkisi altında olan bir kadının, tıbbi anlamda akıl hastası olmasa da, hukukun kabul ettiği akıl hastalığı tanımıyla uyuşan bir durum içinde bulunduğunu ileri sürmesi mümkündür.¹²⁸ *Dalton'*a göre PMS fiziksel, dolayısıyla zihinsel bir hastalıktır. Vücut metabolizmasını bozan PMS, zihinsel sürecin de bozulmasına yol açmaktadır.¹²⁹

PMS'in psikolojik belirtilerinin "zihnin anormal işlemesi" olarak kabul edilebileceği ifade edilmektedir. Hatta PMS'in, belirtilerin dışsal bir etmen olmaksızın döngüsel şekilde ortaya çıkmaları ve tıbbi tedavi uygulanmadan kontrol edilememeleri nedeniyle, en çok epilepsiye benzediği dahi iddia edilmiştir.¹³⁰ Bazı kadınlar PMS sırasında karar veremez hale gelebilmektedir.¹³¹

PMS'in kadınların doğruyla yanlışı birbirinden ayıramaz hale gelmesine neden olmasının pek mümkün olmadığı, bu yüzden akıl hastalığı savunmasından yararlanılmasına yol açmayacağı düşüncesi genel kabul görür.¹³² PMS kadının fiilinin

127 Harinder SINGH / Rani WALIA / R. K. GOREA / Annu MAHESHWARI, "Premenstrual Syndrome (PMS) the Malady and the Law", *Journal of Indian Academy of Forensic Medicine*, V. 26, N. 4, 2004, ss. 129-131, s. 131.

128 MEEHAN / MACRAE: s. 604.

129 Aktaran: VANEZIS: s. 13.

130 MEEHAN / MACRAE: s. 604.

131 RILEY: s. 199.

132 EASTEAL: s. 4.

hukuki anlam ve sonucunu algılayamaz hale gelmesine neden olmasa da, davranışlarını yönlendirme yeteneğini önemli ölçüde azaltabilir. PMS'in kişide geçici ve sapkın bir zihinsel ya da duygusal bozukluk yaratan ve tıbbi olarak doğrulanabilir bir durum olduğuna ilişkin çalışmalar vardır. Bunlara göre PMS etkisi altındaki kadınlar bazen kendilerini kontrol edememekte ve daha sonra davranışlarını açıklayamamaktadırlar. Ağır PMS geçiren kadınlar şiddetli duygu değişimleri ve açıklanamayan, mantıksız davranışlar gösterebilmektedir.¹³³

Bahsedilen ağırlıktaki PMS'in oldukça nadir olduğuna dikkat çekilmelidir.¹³⁴

PMS'in döngüsel olarak ortaya çıksa da, belirli bir süre için etki göstermesi sebebiyle, akıl hastalığından ziyade geçici neden olarak sınıflandırılması mümkündür. Geçici nedenlerin dışsal faktörlerin etkisiyle ortaya çıkması gerektiği, bu yüzden PMS'in bu kategoride değerlendirilemeyeceği ifade edilmişse de,¹³⁵ hormonal dengedeki kısa süreli bir değişimin geçici neden olarak sınıflandırılmasına engel bir durum yoktur. Yani menstrüasyonun hormonal etkilerinin kadının zihinsel durumunu etkilediği yaklaşımı kabul edilirse, kadının TCK 34'ten yararlanması mümkün olacaktır.

B. Menstrüasyonun Bilinç ve İradeye Etkisi

PMS sebebiyle hafıza veya bilinç kaybı yaşanabilmektedir.¹³⁶ Genellikle bir-iki gün süren bu psikoz durumunda kadın halüsinasyon görebilmekte, paranoya yaşayabilmekte ve davranışlarına ilişkin tam amnezi ortaya çıkabilmektedir.¹³⁷

Çok nadir ortaya çıkan bu ağırlıktaki PMS, kadının davranışının iradesinin ürünü olmasını engelleyecektir. Bunun anlamı söz konusu fiilin ceza hukukunu ilgilendirmeyeceği, çünkü

133 MEEHAN / MACRAE: s. 604-605.

134 EASTEAL: s. 3-4.

135 MEEHAN / MACRAE: s. 604.

136 RILEY: s. 199.

137 Aktaran: EASTEAL: s. 3.

hukuki bir değerlendirmeye konu olması için gereken özelliği taşımadığıdır.

PMS'in iradeyi tamamen ortadan kaldırdığı yönündeki iddialara karşı, bu iki kurumun bir arada değerlendirilmesinin dahi mümkün olmadığı ifade edilir. PMS'in kişinin davranışlarını yönlendirme yeteneğini etkilediği ve bunun otomatizm de denilen, iradenin hiç olmayışından farklı olduğu vurgulanır.¹³⁸

C. Tedbir Olarak Hormon Tedavisi

Hormon terapisinin pek çok kadında işe yaradığı görülmüştür.¹³⁹ PMS'in akıl hastalığı olduğu kabul edilirse, tedavisinin akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirleri kapsamında geręekleřtirilmesi olasılığı doğacaktır.

Her ne kadar PMS sebebiyle ortaya çıkan suç işleme yatkınlığının azalması için kadının cezaevinden çıktıktan sonra tedaviye devam etmesi gerektiği; bu yüzden failin düzenli tıbbi gözetim altında tutulma şartıyla koşullu salıvermeden yararlandırılmasının önemli olduğu ifade edilse de¹⁴⁰, kişinin önceden kanunla belirlenmiş bir güvenlik tedbirinin infazı dışında, hormonlarını etkileyen bir ilacı kullanmak zorunda bırakılması mümkün değildir.

III. Menstrüasyonun Kusurluluğa Etkisi

A. Taksir

Taksir kanunda, dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla bir suçun neticesinin öngörülmeyerek geręekleřtirilmesi olarak tanımlanmıştır. Failin taksirli olabilmesi için, neticenin öngörülebilir olması da gerekir.

138 Bernadette MCSHERRY, "Premenstrual Syndrome and Criminal Responsibility, *Psychiatry, Psychology and Law*, V. 1, N. 2, November 1994, ss. 139-151, s. 145.

139 RILEY: s. 200.

140 DALTON: s. 1753.

Yukarıda bahsedildiği üzere menstrüasyonun dikkatsizlik, uyuşukluk, konsantrasyon eksikliği gibi yan etkileri de bulunmaktadır. Bu yan etkilerden mustarip olan bir kadının, normalde öngörmesi gereken bir neticeyi öngörememesi veya dikkatsiz davranarak neticeye yol açması mümkündür. Böyle bir durumdaki kadının sorumluluğu belirlenirken, içinde bulunduğu hormonal durum göz önüne alınmalıdır.

Kadın, PMS'in kendisinde yarattığı değişiklik sebebiyle normalde öngörebileceği bir neticeyi öngörememiş veya normalde kendisinden beklenebilecek olan dikkat ve özeni göstermemiş olabilir. Taksirin tamamen sübjektif nitelik taşıması ve failin özelliklerine göre belirlenmesi sebebiyle, böyle bir durumda, kadının taksirli olmadığı sonucuna varılması mümkün olacaktır. Yani kadının daha dikkatli ve özenli davranıp davranamayacağı, dikkatsiz ve özensiz davrandığı için kınanıp kınanamayacağı belirlenirken; PMS'in etkilerinin de göz önüne alınması gerekir.

Aynı değerlendirme TCK'nin 30/1 ve 27/1 maddeleri açısından da geçerlidir.

TCK madde 30/1'e göre fail bu fıkrada düzenlenen türden hataya düşerse kasıtlı suçtan sorumlu değildir. Ancak, dikkat etseydi bu hataya düşmezdi, denilebiliyorsa taksirli suçtan sorumlu tutulur. Failin hataya düşmekteki kınanabilirliği değerlendirilirken, aynı taksiri belirlenirken olduğu gibi, PMS'in etkisi altında olup olmadığı göz önüne alınmalıdır. Eğer PMS'in fail üzerindeki etkisi o anda hataya düşmemesini imkânsız kılacak nitelik taşıyorsa, fail taksirli kabul edilmemelidir.

TCK madde 27/1 de, ceza sorumluluğunu kaldıran ve azaltan nedenlerde sınırın aşılması durumunda taksirli sorumluluğu düzenlediği için, aynı değerlendirmeye tabidir. Normalde sınırı aşmaması kendisinden beklenebilecek olan fail, PMS sebebiyle taksirli dahi kabul edilemiyorsa sorumlu tutulmaması gerekir.

B. Kaçınılmaz Hata

Fail, TCK madde 30/3'te düzenlenen hukuka uygunluk nedenlerinin şartlarının oluştuğuna ve 30/4'te düzenlenen fiilin haksızlık oluşturduğuna ilişkin hatasından, ancak bu hata kaçınılmaz ise yararlanabilir.

Hatanın kaçınılmaz olup olmadığı belirlenirken failin somut durumu dikkate alınır; failin özelliklerindeki bir kişinin, aynı şartlar altında aynı hataya düşüp düşmeyeceği değerlendirilir. Kadının PMS sebebiyle yoğun ağrı, dikkatsizlik, anksiyete gibi bir belirtinin etkisi altında olması, durumu gerçekte olduğundan farklı algılamasına sebep olabilir. Örneğin anksiyete yaşayan bir kadın, normalde saldırı olmadığını anlayabileceği bir durumla karşılaştığında, etkisi altında bulunduğu belirti sebebiyle birinin kendisine saldırdığını zannedebilir. Bu yüzden kadının hataya düşmekte kusurunun bulunup bulunmadığı değerlendirilirken, PMS'in yan etkileri de göz önüne alınmalıdır.

C. Meşru Savunmada Sınırın Aşılması

TCK madde 27/2, meşru savunmada sınırın "mazur görülebilecek bir heyecan, korku veya telaştan" dolayı aşılmasını düzenler. Bu duyguların mazur görülebilir olup olmadığı belirlenirken, failin özelliklerine sahip bir kişinin aynı şartlar altında aynı davranışı gösterme olasılığı değerlendirilmelidir. Fail PMS sebebiyle anksiyete, ani tepki gösterme gibi bir yan etki yaşıyorsa, mazur görülebilir kabul etmesi mümkündür.

D. Haksız Tahrik

PMS dönemindeki bir kadına haksız tahrik indirimi uygulanması için de öncelikle haksız bir hareketin varlığı gerekir. Ancak PMS'in etkisi altındaki kadınların dışsal etmenlere normalden daha duyarlı olma riskleri vardır.¹⁴¹ Bu yüzden haksız hareket, PMS dönemindeki kadında normalde uyandırmaya-

141 RILEY: s. 199.

cağı şiddette hiddet ya da elem uyandırabilir. Mahkeme kadının sübjektif durumunu belirlerken PMS'in öfke patlamaları, depresyon gibi yan etkilerinin bulunup bulunmadığını da göz önüne alabilir.

IV. Menstrüasyonun Somut Ceza Belirlenirken Göz Önüne Alınması

PMS'in, mahkeme tarafından hüküm verilirken göz önüne alınması gerektiği ileri sürülmüştür.¹⁴² Mahkeme failin cezasını belirlerken "failin kınanabilirliği"ni etkileyen pek çok değişkeni göz önüne alabilmektedir ve PMS de bunlardan biridir.¹⁴³

Bu yaklaşımın bir taraftan PMS'in suçun işlenmesindeki rolünü kabul etmesi, diğer taraftan ise onun suç fiiline yol açan temel bir etmen olduğunu reddetmesi sebebiyle mantıksız olduğu ileri sürülmüştür.¹⁴⁴ Ancak PMS'in etkisinin göz önüne alınması, cezanın failin kusuruna göre bireyselleştirilmesi anlamına gelir ve adil bir ceza tayini için atılmış olumlu bir adım olacaktır.

Somut cezanın belirlenmesinde göz önünde bulundurulacak hususları düzenleyen TCK madde 61'de "failin kast veya taksire dayalı kusurunun ağırlığı" da yer almaktadır. PMS sebebiyle kınanabilirliği normale nazaran daha az olan failin cezasında, bu hükme dayanılarak, alt sınıra yaklaşılması mümkündür.

V. Sonuç

Menstrüasyonla suç arasındaki bağıntının sağlıklı incelenebilmesi için öncelikle menstrüasyonun daha iyi tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Ceza sorumluluğu belirlenirken bilimsel verilerden yararlanılması önemliyse de, bu verilerin doğru ve güvenilir olup olmadıklarının da dikkatle incelenmesi gerekir

142 MCSHERRY: s. 140.

143 EASTEAL: s. 5.

144 MEEHAN / MACRAE: s. 607.

ve PMS ile ilgili çalışmalar henüz mahkeme kararlarını etkilemek için çok ham durumdadırlar. Ayrıca davranış ile biyoloji arasındaki böyle bir bağıntının kabulünün, zaten kadına karşı ayrımcılık yapan kesimin görüşlerini de destekleyebileceği göz ardı edilmemelidir.¹⁴⁵

PMS'in ceza sorumluluğunu etkileyeceğinin kabul edilmesinin, kadın hakları açısından bir geri adım niteliği taşıyacağı ve aslında ayrımcılık olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁶ Feministler PMS'in ceza sorumluluğuna etki ettiğinin kabulünün; kadınların hormonlarının kölesi oldukları ve sorumluluk yüklenemeyecekleri görüşlerini güçlendireceği endişesini dile getirmektedirler.¹⁴⁷

Konuyla ilgili mutabakata varılan nokta; PMS'in sadece manevi unsurun oluşmasını engelleyecek derecede ağır belirtilerle boğuşan, çok az sayıdaki kadın için kullanılması gerektiğidir.¹⁴⁸

Kadının suç işlemesiyle PMS arasında bağlantı kurulurken, daha önce mevcut olayda etkisi altında kaldığı iddia edilen belirtilere benzer belirtilerin gözlenip gözlenmediğine özellikle dikkat edilmelidir. PMS'ten ağır etkilenen kadın sayısı çok azdır. Onların durumu hareketlerini kontrol edebilen %99.9 oranındaki kadından ayrı tutulmalıdır.¹⁴⁹ 1845'te görülen *Regina v. Brixey* davasında müdafî Bay Clarkson'ın söylediği gibi: Bu tip davalarda uygulanabilecek genel bir kural yoktur, her davada somut olayın şartlarına göre karar verilmelidir.¹⁵⁰

Buna karşın menstrüasyonun etkilerinin, kadının kusuru belirlenirken göz önüne alınması gereklidir. Tamamen sübjektif nitelik taşıyan kusurluluk, doğrudan failin zihinsel duru-

145 HORNEY: s. 34.

146 Bkz. RILEY: s. 201.

147 EASTEAL: s. 8.

148 EASTEAL: s. 8.

149 MEEHAN / MACRAE: s. 607.

150 Aktaran: VANEZIS: s. 12.

muyla bağlantılıdır. Bu yüzden kusurluluğun ve kusurluluğa etki eden nedenlerin belirlenmesinde, menstrüasyonun kadının psikolojisi üzerindeki etkileri önem taşır.

KAYNAKÇA

DALTON, Katharina: "Menstruation and Crime", **British Medical Journal**, December 30, 1961, ss. 1752-1753.

EASTEAL, Patricia Weiser: "Women and Crime: Premenstrual Issues", **Trends & Issues in Crime and Criminal Justice**, N. 31, Australian Institute of Criminology, 1991, ss. 2-9.

ELLIS, Desmond P. / AUSTIN, Penelope: "Menstruation and Aggressive Behaviour in a Correctional Center for Women", **The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science**, V. 63, N. 3, ss. 388-395.

HORNEY, Julie: "Menstrual Cycles and Criminal Responsibility", **Law and Human Behavior**, V. 2, N. 1, 1978, ss. 25-36.

LOMBROSO, Cesare / FERRERO, Guglielmo: **La Donna Delinquente**, B. 2, Milano/Roma/Firenze, 1903.

MCSHERRY, Bernadette: "Premenstrual Syndrome and Criminal Responsibility", **Psychiatry, Psychology and Law**, V. 1, N. 2, November 1994, ss. 139-151.

MEEHAN, Eugene / MACRAE, Katherine: "Legal Implications of Premenstrual Syndrome: A Canadian Perspective", **The Canadian Medical Association Journal**, V. 135, September 15, 1986, ss. 601-608.

RIBEIRO, Ayres L.: "Menstruation and Crime", **British Medical Journal**, March 3, 1962, ss. 640.

RILEY, Thomas L.: "Premenstrual Syndrome as a Legal Defense", **Hamline Law Review**, V. 9, ss. 193-202.

SINGH, Harinder / WALIA, Rani / GOREA, R. K. / MAHESHWARI, Annu: "Premenstrual Syndrome (PMS) the Malady and the Law", **Journal of Indian Academy of Forensic Medicine**, V. 26, N. 4, 2004, ss. 129-131.

VANEZIS, Peter: "Women, Violent Crime and the Menstrual Cycle: A Review", **Medical Science & Law**, V. 31, N. 1, 1991, ss. 11-14.

Av. Ünsal TOKER (Oturum Başkanı)- Dr. Hale Akdağ'a çok teşekkür ediyorum. Ben bu görevi üstlendiğim zaman şöyle prospektüse baktım, kadını en yakından ilgilendiren belki de oturumu birlikte yapıyoruz. Diğerleri genellikle hukuk ağırlıklı belki toplantılar, ama bugün burada gerçekten şu anda Hale Hanımın aktardığı gibi, gerçekten kadını çok yakından ilgilendiren bir olayı ki, hukuk sistemimizde değerlendirilmesi gerekli olan bir olayı birlikte şu anda tartıştık. Belki de sizler de bu tartışmaya bilahare katılacaksınız.

Ben şimdi sözü böyle bir toplantıda bir meslektaşına veriyorum. Buyurun Sayın Özgür Bey.

Dr. Öğr. Üy. Özgür KÜÇÜKTAŞDEMİR- Ben sunumdaki tek erkek olarak pozitif ayrımcılık bekliyordum, ama bugün benim için de çok güzel bir gün. Çünkü sunumu yapan diğer iki kişi de çok yakın arkadaşım, çok da güzel sunumlar yaptılar.

Bugün ben size yeni bir kavramı tanıtacağım aslında. Bu Anglosakson hukukunda Amerika Birleşik Devletlerinde olsun, İngiltere'de olsun veyahut da Birleşik Krallık diyelim, buna dahil olan Avustralya'da da olsun kullanılan bir kavram, coercive control diye geçiyor. Bu kavramı ilk önce kriminoloji ve sosyal hizmetler alanında karşımıza çıkıyor, daha sonra 2015 yılında İngiltere'de bir suç olarak düzenleniyor. Bugün size bu kavramı tanıtacağım.

KADIN CİNAYETLERİNİ (FEMICIDE) ÖNLEMEDE ZORLAYICI TAHAKKÜM (COERCIVE CONTROL) KAVRAMININ ÖNEMİ VE ALINABİLECEK HUKUKSAL TEDBİRLER

Özgür KÜÇÜKTAŞDEMİR^{151*}

I. GİRİŞ

Kadına yönelik şiddet, çağımızda dahi dünya toplumlarının ortak sorunlarından birini oluşturmaktadır ve dünya genelinde kadınlar, en çok şiddet içeren suçların mağduru olmaktadır.¹⁵² Dünya Sağlık Örgütü'nün 2013 tarihli raporunda yer alan rakamlara göre dünya genelinde yaklaşık her on kadından üçünün yaşamları boyunca eş şiddetinden etkilenmektedir. Tüm dünyadaki cinayetlerin yaklaşık yüzde on dördü duygusal ve/veya cinsel bir ilişkinin tarafı olan kişilere karşı eşleri (partnerleri) tarafından gerçekleştirilmekte olup bu cinayetlerde mağdur tarafı çok büyük oranlarla kadınlar olmaktadır.¹⁵³ Dünya Sağlık Örgütü'nün istatistiklerine göre kadın maktullerin yüzde kırk ila yetmişi kocaları veya sevgilileri tarafından, suiistimal edildikleri ilişkiler sırasında veya ilişkileri sonlanırken öldürülmektedir.¹⁵⁴ Kadın cinayetleri kadına yönelik şid-

151 * Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adalet Meslek Yüksekokulu, Ceza İnfaz ve Güvenlik Hizmetleri Programı

152 Bu bağlamda bkz. McFarlane, Judith/ Campbell, Jacquelyn/ Watson, Kathy, "The Use Of The Justice System Prior to Intimate Partner Femicide", *Criminal Justice Review*, V.26, N.2, 2001, (ss. 193-208), s.205

153 Devries, Rotstein'dan aktaran, Johnson et. al., s.3

154 World Health Organisation, "Understanding and Addressing Violence Against Women", (https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf;jsessionid=46487B2C52254FE5019CDA4919765D44?sequence=1), s.7

detin en uç görünümüdür. Ortaya çıkışlarındaki sıklık nedeniyle kadın cinayetleri, Batılı ülkeler de dâhil olmak üzere tüm dünyada sosyal bilimcilerin özel olarak incelediği ve önlemler geliştirdiği konulardan biridir. Bu nedenle, “kadın cinayetleri” (*femicides*) başlığı altında ayrı bir sınıflandırmada söz konusudur ve “kadın cinayeti” kavramı adlandırılmayan bir olguya karşı harekete geçilemeyeceği gerekçesiyle geliştirilmiştir.¹⁵⁵ Böylelikle kadın cinayeti kavramında, erkek egemenliğine dayalı güç ilişkilerine yaslanan sosyal sistemlerin meşruluğuna, bu cinayetlerin toplum tarafından hazmedilmesine karşı bir başkaldırı ve dolayısıyla politik bir yön belirir.¹⁵⁶

Çağımızda kadın cinayetleri, iletişim teknolojilerinin gelişmesi, 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan kadın hareketleri sayesinde kamuoyu tarafından daha çok görünür olmuş,¹⁵⁷ kadın cinayetlerinin nedenleri ve nasıl önlenebilecekleri akademik inceleme ve tartışmalara konu olmuştur. Türkiye’de de kadın cinayetleri ne yazık ki sıklıkla karşılaşılan bir olgudur.¹⁵⁸ Boşandıktan sonra koruma talep eden ama yanıt almayıp yalnız bırakılan ve eski kocası tarafından öldürülen Ayşe Paşalı¹⁵⁹, işvereni ve onun arkadaşı tarafından yüksek katlı bir binadan atılarak öldürülen ve duruşmasında sanık avukatları tarafından bakire olmadığı öne sürülen Şule Çet¹⁶⁰,

155 Corradi, Consuelo/ Marcuello-Servos, Chaime/ Boira, Santiago/ Weil, Shalva, “Theories of Femicide and Their Significance for Social Research”, *Current Sociology*, 1-21, 2016, (csi.sagepub.com), (s.1-21), s.2

156 Corradi, et. al., a.g.m, s.2

157 Örneğin, Türkiye’de gerçekleştirilen kadın cinayetlerini takip eden, konuyla ilgili farkındalık yaratmak amacıyla kurulmuş, görebildiğimiz kadarıyla iki internet sitesi vardır: “<http://kadincinayetleri.org>” ve “<http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net>”

158 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İnce Yenilmez, Meltem/ Demir, Mehmet Hulusi, “The Challenge of Femicide and Violence Against Women in Turkey”, *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, Volume: 6, Issue:1-2, Year:2016, (ss.1-30); ayrıca bkz. Taşdemir Afşar, Selda, “Violence Against Women and Femicides in Turkey”, *European Journal of Multidisciplinary Studies*, V.2, N.1, 2016, (ss.70-80).

159 Ayşe Paşalı Davası ile ilgili bilgi için bkz. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, “Ayşe Paşalı Davası”, (<http://www.kadincinayetlerinidurduracagiz.net/haberler/29/ayse-pasali-davasi>)

160 Şule Çet Davası ile ilgili bilgi için bkz. BBC Türkçe, “Şule Çet Davasının

töre cinayetlerine kurban giden diğer tüm mağdurlar Türkiye bağlamında kadın cinayetlerinin ilk akla gelen görünümüdür. Bu çalışma, kadın cinayetlerine kurban gidenlere adanmıştır.¹⁶¹ Bu çalışmada ilk önce kadın cinayeti (*femicide*) kavramı açıklanacak ve kadın cinayetlerinin nedenleri tartışılacaktır. Bu tartışmada kadın cinayetlerinin nedenleri üzerine, Dünya ve Türkiye’de yapılan çalışmalardan yararlanılacaktır. Kadın cinayetlerinin nedenleri arasında bulunan, mahremiyet ve aile ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan, kadın üzerinde kurulan zorlayıcı tahakküme (*coercive control*) değinilecek ve bu kavram irdelenecektir. Çalışmanın sonunda, zorlayıcı tahakkümün önlenmesinin kadın cinayetlerini azaltmada gösterdiği etkinlik ele alınarak, kadın cinayetleri için hukuksal çözüm yolları ceza hukuku bağlamında değerlendirilecek ve kimi önerilerde bulunulmaya çalışılacaktır.

II. KADIN CİNAYETİ (FEMICIDE) KAVRAMI VE KADIN CİNAYETLERİNİN NEDENLERİ

Kadın cinayeti (*femicide*) kavramı ilk defa 1976 yılında Belçika’da düzenlenen, kırk ülkeden iki bin kadının katıldığı “Uluslararası Kadına Karşı Suçlar Mahkemesi” (*International Tribunal on Crimes against Women*) etkinliğinde¹⁶² Diana Russel tarafından kullanılmış ama o yıllarda henüz açık bir tanım yapılmamıştır.¹⁶³ Bu tarihten itibaren çeşitli düşünürler bu kavram üzerinde çalışmıştır. 2001 yılında Russel kadın cinayeti kavramını, kadınların tarafı oldukları eşit olmayan cinsiyet ilişkilerini ve kadın üzerindeki erkek egemenliğini vurgulamak

İlk Duruşmasında Neler Yaşandı?”, (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47132223>)

161 Ayrıca bkz. Habertürk Yaşam, Devletin Koruyamayıp, Ölümün Kucağına Attığı Kadınların Hikayeleri, (<https://www.haberturk.com/yaşam/haber/604679-devletin-koruyamayip-olumun-kucagina-attigi-kadinlarin-hikayeleri#>)

162 Ayrıntılı bilgi için bkz. Russel, Diana, “Report On the International Tribunal On Crimes Against Women”, *Frontiers: A Journal Of Women Studies*, V.2, N.1, 1977, (s.1-6)

163 Widyono, Monique, “Conceptualizing Femicide”, *Strengthening Understanding of Femicide, Using research to galvanize action and accountability Conference*, PATH, Washington DC, 2008, (s.7-25), s.7

amacıyla, “kadınların kadın oldukları için erkekler tarafından öldürülmesi” biçimiyle tanımlar.¹⁶⁴ Buna karşın, öğretilerde hala terimin anlamı üzerinde uzlaşamadığını, faillerin nitelikleri ve mağdurla olan ilişkilerindeki konumlarına göre kadın cinayeti kavramının farklı biçimlerde içinin doldurulduğu belirtilmelidir.¹⁶⁵

1980’li yıllarda araştırmacılar, kadın cinayetleri çerçevesinde fail ve mağdur ilişkisini göz önüne alarak, kadın eş¹⁶⁶ cinayetlerine (*intimate partner femicide*) odaklanmıştır.¹⁶⁷ Belirtmek gerekir ki kasten adam öldürme suçunda, mağdur ve fail arasındaki ilişki diğer suçlarla karşılaştırıldığında daha belirleyici bir role sahiptir.¹⁶⁸ Bu durum özellikle eş cinayetlerinde karşımıza çıkar. Türk toplumu da dahil olmak üzere birçok toplumda aile içi şiddet ve eş şiddetinin kurbanı olan kadınlar, kadın cinayetlerinin başlıca mağduru. Buna karşın, kadın cinayetlerinin aile içi şiddet ve eş şiddetiyle doğrudan bağlantısına rağmen, bu cinayetlerin farklı toplumsal ve kültürel koşullarla ilgisine, çok boyutlu bir olgu olduğuna dikkat çekilmelidir.¹⁶⁹ Maalesef dünyada yapılan araştırmalar, mağdur ve fail arasındaki mahremiyet ilişkisi (*intimacy*) arttıkça şiddete gösterilen hukuksal müdahalelerle toplumsal tepkilerin düştüğü yönündedir.¹⁷⁰

Eşler tarafından diğer eşe karşı gerçekleştirilen cinayetler, altlarında yatan nedenler iyi bilindiğinde tahmin edilebilir ve eğer gerekli tedbirler alınrsa önlenabilir gözükmektedir.¹⁷¹Risk

164 Widyono, a.g.m, s.7

165 Widyono, s.8 vd.

166 Buradaki eş kavramı, herhangi bir duygusal ve cinsel ilişkinin tarafı olan kadını anlatmak için kullanılmış, evlilik bağının varlığı göz önüne alınmamıştır.

167 Widyono, s.8

168 Dawson, Myrna/Gartner, Rosemary, “Differences in the Characteristics of Intimate Femicides, The Role Of Relationship State and Relationship Status”, *Homicide Studies*, V.2, N.4, 1998, (s.378-399), s. 378 vd.

169 Widyono, s. 10

170 Dawson/Gartner, s. 380

171 Johnson et. al., a.g.m, s.5

değerlendirmesine dayalı bu tahminlerde, en büyük risk grubunu daha önce eşleri tarafından fiziksel şiddete maruz kalmış kadınlar oluşturmaktadır. Kadın cinayetlerine en çok, kadın üzerinde erkek tarafından kurulan egemenliğin kaybedildiği, sadakatsizlik iddialarının ortaya atıldığı (gerçek veya hayali) ya da ayrılma aşamasındaki, ayrılmayla sonuçlanan ilişkiler süresince, aşırı kıskançlığın, sahiplenmenin ya da cinnetin erkek failin eylemini tetiklediği durumlarda rastlanılmaktadır.¹⁷²

Kadın cinayetlerinin nedenleri çok çeşitlidir. Bu nedenler ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekle birlikte, toplumsal cinsiyet üzerinden çeşitli sosyal ve kültürel bağlamlarla ortaya çıkar. Başka bir anlatımla çok nedenli bir olgu olmakla birlikte, gözlemlenebilir nedenler toplumsal cinsiyet ve kadının rolü üzerinden belirgin duruma gelmektedir. Dünya genelinde yapılan çalışmalar, erkek eşin kıskançlığının, sahiplenmesinin, kontrol arzusunun işlenebilecek bir kadın cinayetinin habercisi olduğunu göstermektedir.¹⁷³ Kadın cinayetlerinin başlıca habercisiyse, kadına yönelik fiziksel veya psikolojik şiddettir. Yapılan araştırmalar, daha önce eşlerinden şiddet gören kadınların, gene kendilerine şiddet uygulayan eşleri tarafından öldürüldüklerini göstermektedir.¹⁷⁴

Kadına yönelik şiddetin kaynakları arasında, yoksulluğun neden olduğu gerilim, ilişki içinde ortaya çıkan güç çatışmaları, cinsiyet rollerindeki sorunlar, alkol, uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanımı, çarpık sosyal normlar ve duygusal ilişkilerdeki anlaşmazlıklar gösterilebilir.¹⁷⁵ Tüm bunların erkek cinsiyet rolüne ilişkin krizleri tetiklediğini ve bu krizin kimi zaman erkekler tarafından şiddetle aşılmaya çalışıldığı söylenebilir.¹⁷⁶ Bu bağlamda, kadının kendi egemenliğini eline aldığı, örne-

172 Johnson, etl. al., a.g.m, s.7

173 Johnson, et. al., s.5

174 Johnson, et. al., s.5

175 Bkz. Jewkes, Rachel, "Intimate Partner Violence: Causes and Prevention", The Lancet, Vol 359 • April 20, 2002, www.thelancet.com, (ss. 1423-429)

176 Jewkes, s.1424 vd.

ğin ayrılma kararı alması, bir işe girmesi, sosyalleşmesi gibi erkeğin çizdiği tahakküm alanında çıktığı durumlarda, cinsiyet rolleri üzerinde kriz derinleşir. Bu nedenle özellikle, bir ilişkiyi sonlandırmak isteyen kadınlar, şiddet görmek veya cinayete kurban gitmek konusunda en riskli grubu oluşturmaktadır.¹⁷⁷

Öte yandan, farklı kültürlerle ait yapılan çalışmalar, erkek egemen ideolojinin güçlü olduğu toplumsal yapılarda kadına yönelik şiddete daha sık rastlanıldığını, hatta kadına yönelik şiddetin olağan görüldüğünü göstermektedir.¹⁷⁸ Bu doğrultuda, kadının sosyal statüsüne ilişkin muhafazakâr düşüncelere sahip olan kişi veya toplumların, kadınları istismar etmeye daha yatkın olabilecekleri ileri sürülmüştür.¹⁷⁹ Kadın üzerindeki toplumsal rollerin daha katı ve belirgin olduğu, kadının ikinci sınıf insan olarak görüldüğü bu tip toplumlar adeta failleri teşvik etmekte, sosyal ve ekonomik güçleri ellerinden alınmış kadınlar kolaylıkla istismar edilebilmektedir. Yine bu araştırmalarda, toplumsal ve siyasi anlaşmazlıkların çözümünde şiddeti olağan bir yöntem olarak kullanan toplumlarda kadına yönelik şiddete daha sık rastlandığı görülmüştür.¹⁸⁰ Kanımızca, bu araştırmadan tam tersi bir sonuç da çıkarılabilir. Çünkü aile içi şiddetin yaygın olduğu toplumlarda, sosyal ve siyasi anlaşmazlıkların da şiddetle çözümlenebileceğinin düşünülmesi olasıdır. Görülebileceği üzere, kadına yönelik şiddetin kaynakları arasında yukarıda sayılan tüm bu koşullar, aslında, kadının eşit olmayan toplumsal konumuyla, toplumsal cinsiyet rolleriyle doğrudan ilişkilidir. Kadın yönelik şiddet, kadın üzerinde kurulan egemenliğin sarsıldığı durumlarda bu egemenliğin yeniden kurulmasının bir aracı olarak karşımıza çıkar. Bu doğrultuda kimi araştırmacılar, kadın cinayetlerinin sıklığındaki dünya genelindeki artışın aynı zamanda, kadının

177 Jewkes, s.1425

178 Bir toplumda erkeğe biçilen rol ne kadar ataerkil çerçevedeyse, erkeğin kendisine yöneltilen aile içi/dışı sosyal beklentileri karşılayamaması ve ilişki sürecinde ortaya çıkabilecek erkek cinsiyet rolüne ilişkin krizler kadına yönelik şiddeti o kadar tetiklemektedir.

179 Jewkes, s.1425

180 Jewkes, s.1426

çalışma hayatına girmesiyle ve ekonomik özgürlüğünü kazanmasıyla açıkça bağlantılı olduğunu öne sürerler.¹⁸¹

Kentleşme sürecindeki Türkiye’de kadın cinayetleri artan bir eğilim göstermektedir. Örneğin 2008 yılında kadın cinayetlerinin sayısı seksene, 2013 yılındaysa iki yüz otuz yediye ulaşmıştır.¹⁸² Türkiye’de gözlenen bu artışın nedenleri arasında köyden kente göçün, değişen sosyal hayata ve değerlere uyum göstermede başarısızlığın, kadınların ailenin geçinebilmesi için çalışma hayatına katılmaya zorlanmalarının rolü olduğu vurgulanmaktadır.¹⁸³ Öte taraftan, kentleşmeyle birlikte kadınlar, kendi ekonomik bağımsızlıklarını kazanıp kişisel özgürlüklerini belli ölçüde edinmekte, sosyal statüleri değişmekte, kentlerde bilinçlenmelerini sağlayacak etkinliklerle ve organizasyonlarla karşılaşmakta ve haliyle yaşamlarında inisiyatif alabilip üzerlerindeki tahakkümü kırabilmekteler.¹⁸⁴

Türkiye örneğinde, kadın cinayetleri çoğunlukla kocalar, sevgililer veya eski sevgililer ile eski kocalar tarafından işlenmekte olup diğer yakınlar tarafından işlenen cinayetler azınlıkta kalmaktadır.¹⁸⁵ Bu cinayetlerin de büyük çoğunluğu ayrılık sonrası gerçekleşmiştir ve kadının kendi kararlarını kendi alarak, üzerindeki erkek tahakkümünü kırdığı ilişki süreçlerine denk gelmektedir. Örneğin, eski sevgili ve kocalar, kadınları çoğunlukla çocuklarının velayeti, mal paylaşımı veya kadının başka biriyle flört ettiğini düşündükleri durumlarda öldürmekte veya öldürmeye teşebbüs etmektedir.¹⁸⁶ Bu paralelde, kurbanları arasında en çok duygusal veya cinsel bir ilişkinin tarafı olan kadınlar bulursa da her iki cinsiyetin de gerçekleştirdiği, belirli bir örüntü göstermeyen, aniden kıskançlık etkisiyle geli-

181 Çetin, İhsan, “Defining Recent Femicide in Modern Turkey: Revolt Killing”, *Journal of International Women’s Studies*, V.16, I.2, (ss.346-360), s.354

182 Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformunun rakamlarını aktaran Çetin s.349

183 Çetin, a.g.m., s.355 vd.

184 Çetin, a.g.m., s.355 vd.

185 Bkz. Çetin, a.g.m, s.351

186 Çetin, s.352

şen tutku cinayetleri (*crimes of passion*) ile kadın cinayetlerinin çoğu zaman karıştırıldığını belirtmek gerekir.¹⁸⁷ Kanımızca, tutku cinayetleri de genellikle sahiplenmenin yol açtığı kıskançlığın tetiklediği duygusal dürtülerle gerçekleştirildiğinden kadınların kurban edildiği durumlarda kadın cinayetlerinin bir alt türevi durumuna gelmektedir. Başka bir anlatımla, tutku cinayetleri her ne kadar kadınlarca da işlenebiliyorsa da toplumsal cinsiyet rolleri erkekleri bu cinayet türüne daha eğilimli kılmaktadır. Örneğin, çeşitli Batı ülkelerinde yapılan araştırmalar, maktulün kadın olduğu cinayetlerde alınan cezaların maktulün erkek olduğu davalara göre daha ağır olduğunu göstermekle birlikte, kadın maktulle fail arasında duygusal ve cinsel birlikteliğe dayanan bir mahremiyet ilişkisi bulunduğu mahkemelerin, faile diğer kadın cinayetlerinin failerine göre daha az ceza verdiğini ortaya koymaktadır.¹⁸⁸ Ek olarak, başka bir çalışmanın konusu olmakla birlikte ülkemizde kadın cinayetleri başlığı altına töre cinayetleri de eklenebilir.

III. ZORLAYICI TAHAKKÜM KAVRAMI (COERCIVE CONTROL) VE İNGİLTERE ÖRNEĞİNDE ZORLAYICI TAHAKKÜM SUÇU

“Zorlayıcı tahakküm” (*coercive control*) kavramı Amerikalı sosyal hizmetler uzmanı Evan Stark tarafından kuramsallaştırılmıştır. Stark, “zorlayıcı tahakküm” kavramını geniş anlamıyla, kadınların kişisel hayatları üzerinde egemenlik kurmaya yönelik, yinelenerek uygulanan çeşitli izlemleri kapsayan bir istismar biçimi olarak tanımlar.¹⁸⁹ Erkek eş (partner) tarafından ilişki yaşadığı veya yaşamış olduğu kadının davranışlarını, kendisine itaate zorlamaya yönelik yönlendirme amacı taşıyan, kadını belirli tepkilere ya da ilişki içindeki kendi koyduğu

187 Bkz. Dawson, Myrna, “Intimacy, Violence and the Law: Exploring Stereotypes About Victim-Defendant Relationship and Violent Crime”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 96-4, (ss.1417-1450)

188 Bkz. Dawson, Myrna, “Punishing Femicide: Criminal Justice Responses to the Killing of Women Over Four Decades”, *Current Sociology*, 64-7, 2016, (csi.sagepub.com), (s.996-1016), s.1009

189 Stark, Even, *Coercive Control, How Men Entrap Women in Personal Life*, Oxford University Press, 2007, s.198 vd.

kurallara uymaya zorlamak zorlayıcı tahakkümü oluşturur. Bu doğrultuda, kadını baskılama, korkutma, aşağılama, utandırma, izole etme, maddi kaynaklarından yoksun bırakma, kadının aile, arkadaş ilişkilerine, hayatına karışma ve buna benzer kadının türlü kaynak, güven ve yeteneklerini tüketmeye, suiistimal etmeye elverişli davranışlar “zorlayıcı tahakküm” çerçevesinde değerlendirilir.¹⁹⁰ Duygusal ve psikolojik suiistimaller, zorlayarak ikna, duygusal ve sözel şiddet, sosyal yalıtma, yıldırma bu kapsamdadır. Zorlayıcı tahakkümde, uygulanan suiistimal yöntemlerinin ağırlığından çok, bu yöntemlerin sıklığı ve rutini önemlidir.¹⁹¹ Zorlayıcı tahakküm altındaki kadın, rutin bir biçimde küçümsenebilir ve korkutulabilir, kendisini değersiz hissedebilir, korku ve çekinme içinde yaşayabilir.¹⁹²

Günümüzde ABD’de yapılan çalışmalar, Amerika’da kadınların yüzde kırk birinin zorlayıcı tahakküm oluşturan davranışlarla karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.¹⁹³ Farklı kültürlerde yapılan araştırmalar, daha önce duygusal ilişkinin tarafı olan kadın üzerinde uygulanan şiddetin veya istismarın cinayet riskini arttırdığını, zorlayıcı tahakküm oluşturan davranışların, erkek eşin (partnerin) yoğun kıskançlığının, sahiplenişinin, kadını kontrol etme arzusunun veya daha önce ona uyguladığı psikolojik ya da fiziksel şiddetin, kadın cinayetlerinin ön habercileri olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁹⁴

Ailevi ve mahrem ilişkiler boyunca ortaya çıkan zorlayıcı ve tahakküm kurucu davranışların önlemek, böylelikle kadın cinayetlerinin önüne geçmek amacıyla İngiltere’de zorlayıcı tahakküm suç olarak düzenlenmiştir. İngiltere’de 2015 yılında yürürlüğe giren “*The Serious Crime Act*” adlı Yasanın yetmiş altıncı ve devamı maddelerinde zorlayıcı tahakküm suçunu dü-

190 Bkz. Stark, s.205 vd.

191 Bkz. Woman Support Project, Coercive Control, Evan Stark, (<http://www.womensupportproject.co.uk/userfiles/file/resources/national-resources/coercive-control.pdf>), Ayrıca bkz. Stark, a.g.e

192 Bkz. Stark, s.200 vd.

193 Wortley, s.9

194 Bkz. Johnson et. al, s.5 vd. ve s. 15 vd.

zenleyen hükümler yer almaktadır. Bu düzenlemeyle birlikte, ilişki kaynaklı belirli bir örüntü (patern) oluşturan tahakküm kurucu ve zorlayıcı davranışların hukuk düzenince yaptırıma bağlanması amaçlamıştır. Bu suç için yasada öngörülen en yüksek ceza beş yıla kadar hapis ve/veya para cezasıdır.¹⁹⁵ Mağduru arkadaşlarından ve akrabalarından izole etmek, onu ve iletişimini sürekli, çeşitli biçimlerle izlemek, nereye gideceğine ne giyeceğine, kimleri göreceğine, gündelik etkinliklerine düzenli olarak karışmak, finansal olarak suiistimal etmek, çocuğu üzerinden korkutmak, diğer yakınları üzerinden tehdit etmek, bir sırrını, özel hayatına ilişkin bir bilgiyi sosyal çevresine sözel olarak yayacağıyla ilgili korkutmak, ona durmadan değersiz olduğunu hissettirmek, aşağılayıcı, davranışlarda bulunmak gibi davranışlar bu kapsamda değerlendirilmektedir.¹⁹⁶

Zorlayıcı tahakküm suçunu niteleyen “zorlama” ve “tahakküm” kavramlarını kısaca açıklamak bu suçun incelenmesinde başlangıç noktasını oluşturur. Burada tahakküm (control) kavramı, bir kişinin başka bir kişiyi kendine tabi ve bağımlı kılma, onu destek kaynaklarından mahrum bırakma, kişisel yeteneklerini kullanmasını engelleme, direniş ve kaçış için gerekli ihtiyaçlardan yoksun duruma getirme amacını ifade eder. Böylelikle bu suçta tahakküm kurmak, failin saikini (özel kastını) oluşturur. Fail, mağdur üzerinde bu amaçla zor kullanır. Dolayısıyla bu suçtaki kullanılış biçimiyle davranışın “zorlayıcı” özelliği, tehdit, cebir, adam yaralama, hakaret vb. ceza yasalarında yer alan suçların dışında kalan, aşağılama, korkutma vb. çeşitli biçimlerde ortaya çıkmakla birlikte suç olarak düzenlenmemiş tahakküm kurma amaçlı her türlü davranışı niteler.¹⁹⁷ Bu doğrultuda zorlayıcı tahakküm suçunun, genel ve tamamlayıcı nitelikte bir suç olduğu belirtilmelidir.

195 Home Office, Controlling or Coercive Behaviour in an Intimate or Family Relationship, 2015, (https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/482528/Controlling_or_coercive_behaviour_-_statutory_guidance.pdf), s.2

196 Home Office, s. 4

197 Home Office, s. 3 vd.

Zorlayıcı tahakkümün suçunun önşartı, mağdurun faille şahsi ve özel bir ilişki kurmuş olması veya hâlihazırda aralarında bir ilişkinin bulunuyor olmasıdır. Bu ilişki, şahsi veya ailevi, özel veya duygusal bir ilişki de olabilir. Bir daha vurgulamak gerekirse, bu ilişki geçmişte son bulmuş bir ilişki de olabilir. Bu noktada önemli olan, mağdurun geçmişte veya şimdi, faille ailevi veya duygusal bir ilişki kurmuş olması ve zorlayıcı tahakküm oluşturan davranışların bu ilişki bağlamında ortaya çıkmasıdır.¹⁹⁸ Dolayısıyla bu suç, özel (mahsus) mağdurlu bir suçtur ve özgü failli bir suçtur. Ek olarak değinmek gerekir ki zorlayıcı tahakküm oluşturan fiillerin mağduru erkekler de olabilmekteyse de bu suçun oluşumunun cinsiyet eşitsizliğine dayandığı ve mağdurlarının genellikle kadınlardan oluştuğu görülmektedir.¹⁹⁹

The Serious Crime Act adlı Yasa'nın 76.maddesi hükmünde failin "tekrar ve süregelen" davranışlarının bu suçu oluşturacağı düzenlenmektedir. Failin *tekrar eden veya süregelen* davranışlarının mağdurun üzerinde etkisinin belirli bir ağırlık kazanması gerekir. Bu unsurların belirlenmesinde aranacak şartlar iki tanedir: failin davranışı en az iki defa tekrar etmelidir ve bu davranışın somut kötü etkileri mağdur tarafından günlük yaşantısında hissedilmelidir. Tekrar eden davranışların her birinin, öncelikle kendi içinde daha sonraysa diğer davranışlarla birlikte, kadın üzerinde tahakküm kurma amacını gerçekleştirmeye yönelik belirli bir örüntü oluşturup oluşturmadığı gösterdiği süreklilik düzleminde değerlendirilir. Bu nedenle birbirinden bağımsız, bir veya iki münferit olay, bu madde kapsamında değerlendirilmez. Aynı fail tarafından, aynı kadın üzerinde ve sadece tahakküm kurma amacına yönelik gerçekleştirilen davranışlar söz konusu olmalıdır. Failin davranışının somut kötü etkileri, kişide sıkıntı, telaş, endişe yaratmalıdır ve ilgili davranış "zorlayıcı" özelliğine böylelikle kavuşur. Failin kastı belirlenirken, davranışlarının mağdurun günlük hayatındaki bu somut etkilerini bilmesi ve istemesi yeterlidir.²⁰⁰

198 Home Office, s.5

199 Home Office, s.7

200 Home Office, s.2

Kısacası, *The Serious Crime Act* adlı yasadaki düzenlemeye göre, zorlayıcı tahakküm suçunun oluşması için fail ile mağdur arasında yaşanmış veya yaşanan duygusal ya da ailevi bir ilişkinin varlığı gerekir. Fail mağdur üzerinde tahakküm kurma amacı taşımalı, bu amaç doğrultusunda mağduru icbar etmeye yönelik, mağdurun hayatında somut etkileri gözlemem davranışlarda bulunmalı ve bu davranışını en az iki defa tekrar etmelidir. Son olarak failin gerçekleştirdiği davranışlar ceza yasanında başka bir suç oluşturmamalıdır. (Örneğin, cebir, tehdit, eziyet, kötü muamele vb.) Başka bir anlatımla, fail ve mağdur arasında kişisel bir ilişki yoksa davranış tekrar etmiyor veya sürmüyorsa, mağdur üzerinde ortalama bir insanda yaratılabilecek somut bir etki bırakmıyorsa zorlayıcı tahakküm suçu oluşmaz.²⁰¹

Zorlayıcı tahakküme yol açan davranışların önemli bir bölümü ceza kanunlarında suç olarak düzenlenmiştir. Diğer yandan zorlayıcı tahakküm oluşturan ve süreklilik gösteren davranışların önemli bir bölümü ceza kanunlarında yer verilmeyecek küçük haksızlık içeriğine sahip olabilir ama süreklilik gösterdiklerinde etki bırakabilirler. Bu gibi durumlarda yasa da bir açıklık bulunmadığında, adli makamların zorlayıcı tahakküm oluşturan ve tahakküm kırıldığında kadın cinayetlerine öngelen davranışlara karşı müdahalede bulunması güçleşmektedir. Hâlbuki zorlayıcı tahakküm oluşturan davranışın, yinelenen defalar gerçekleşerek süreklilik göstermesi ve kadını erkeğe itaate icbar²⁰² etmesi yeterlidir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu üzerinden konu açıklanabilir ve örnekler gösterilebilir. Bu açıdan Türk Ceza Kanunu'nda benzer bir düzenlemenin yer alması savunulabilir.

Kadın üzerinde zorlayıcı tahakküm oluşturacak ve Türk Ceza Kanunu'nda halihazırda suç olarak düzenlenen birçok fiil vardır ve hepsini değerlendirmek çalışmanın sınırlarını

201 Home Office, s.6

202 Burada icbar kavramı bilinçli bir biçimde kullanılmıştır. Kadın bulunduğu koşullar altında erkeğe itaate zorunlu bırakılmaktadır.

aşar. İlk elde bakıldığında, Türk Ceza Kanunu'nda zorlayıcı tahakküm oluşturan fiillerin büyük çoğunluğunu, Kanunun 86.maddesiyle "Kasten Yaralama" 96.maddesinde düzenlenen "Eziyet", 106.maddesinde yer alan "Tehdit", 108.maddesindeki "Cebir", 125.maddede bulunan "Hakaret" ve 232/1.maddesinde tanımlanan "Kötü Muamele Suçu" karşılamaktadır. Bu yüzden herhangi bir düzenlemeye gereksinim bulunmadığı rahatlıkla ileri sürülebilir. Öte yandan, bir kadının yakın çevresindeki arkadaşlarını ve akrabalarını ondan uzaklaştırmak, düzenli olarak hayatına karışarak onu yıldırarak, bir sırrını açık edeceğiyle ilgili korkutmak, değersiz olduğunu çeşitli biçimlerde hissettirmek, ona ekonomik şiddet uygulamak²⁰³, aşırı kıskançlık ve sahiplenme amacı taşıyan birçok eylem mevcut düzenlemelerin kapsamına her zaman girmeyebilir. Bu duruma Türk Ceza Kanunu bağlamında birkaç örnek verilebilir.

Türk Ceza Kanunu'nda zorlayıcı tahakküm oluşturabilecek suç fiilleri arasında ilk akla gelen yaralamadır. Yargıtay, kimi kararında atılan tokadı yaralamanın haksızlık içeriğini karşılamadığı gerekçesiyle suç olarak görmezken, kimi kararındaysa eşin itelenmesini yaralama kapsamında değerlendirebilmiştir.²⁰⁴ Görülebileceği gibi, etkin bir eylemin yaralama kapsamında değerlendirilebilmesi için vücut üzerindeki asgari etkisiyle ilgili tam bir açıklık yoktur. Bu yüzden yaralama kapsamında değerlendirilmeyen kimi etkin eylemin zorlayıcı tahakküm oluşturmaları olasıdır. Örneğin, vücuda acı vermeden gerçekleştirilen boğuşma ve tartaklama/hırpalamalar bu açıdan düşünülebilir. Zorlayıcı tahakküm kapsamındaki davra-

203 Kavram hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taşdemir Afşar, s.73 vd. Örneğin bu bağlamda, Türk Ceza Kanunu'nun 167.maddesindeki şahsi cezasızlık veya cezada indirim yapılmasını gerektiren şahsi sebepler hatırlatılabilir.

204 Bkz. Tezcan, Durmuş/ Erdem, Mustafa Ruhan / Önok, Murat, Teorik ve Pratik Ceza Hukuku, Seçkin, Ankara, 2015, s. 222. Nitekim, Türk Ceza Kanunu'nun 86/2.maddesiyle, mağdurun yaralama suçunun daha az cezayı gerektiren nitelikli ve şikâyete bağlı hali, "fiilin kişi üzerindeki etkisinin basit bir tıbbi müdahaleyle giderilebilecek ölçüde olması" şartına bağlanmıştır. Basit tıbbi müdahaleyle giderilmesine gerek olmayan acı verici eylemlerin, yaralama oluşturup oluşturmayacağı tartışmalı hale gelmektedir.

nışları kapsamaya TCK'daki en uygun suçlardan biri herhalde eziyet suçudur. Eziyet, Türk Ceza Kanunu'nun 96.maddesinin gerekçesinde, bir kişiye karşı insan onuruyla bağdaşmayan ve bedensel veya ruhsal yönden acı çekmesine, aşağılanmasına yol açacak sistematik bir şekilde ve belli bir süreç içinde işlenen davranışlar olarak tanımlanmıştır. Buna karşın madde hükmünden eziyet kavramının tanımını çıkarmak olanaklı değildir.²⁰⁵ Zorlayıcı tahakküm suçunda da aşağılamadan, bedensel veya ruhsal acı çekirmeden söz edilebilirse de insan onuruna aykırılık ve sistematiklik şartları bu suçta aranmamakta, tahakküm amacına yönelik birden fazla fiilin varlığı yeterli görülmektedir. Örneğin, kadının düzenli olarak hayatına karışılması, yakın çevresinin kadının hayatından uzaklaştırılması, sistematiklik arz etmediğinde kadına bağırılması, eşler arasındaki merhamet ve şefkatle bağdaşmayan kimi eylemler eziyet kapsamında değerlendirilmeyebilir.

Zorlayıcı tahakküm oluşturmaya yönelik gerçekleştirilebilecek diğer bir suç fiili de tehdittir. Türk Ceza Kanunu'nun 106.maddesinde tehdidin, kişinin kendisinin veya bir yakının hayatına, vücut veya cinsel dokunulmazlığına yönelik bir saldırı gerçekleştireceğinden ya da malvarlığı itibariyle büyük bir zarara veya sair bir kötülük edeceğinden bahisle gerçekleştirilebileceği düzenlenmiştir. Her durumda saldırıya uğratılacağı bildirilen değer hukuksal bir korumadan yararlanıyor olması gerekmekte olup, örneğin "seninle bir daha konuşmam" gibi bir ifade tehdit oluşturmayacaktır.²⁰⁶ Diğer yanan hukuksal korumadan yararlanmayan bir menfaatin veya büyük öneme sahip olmayan bir malvarlığı değerinin tehdide konu olması ya da uğratılacak zararın belirlenememesi durumunda, tekrarlandıklarında bu gibi kimi beyanların kişi üzerinde zorlayıcı tahakküm oluşturabilmesi olanaklıdır. Bunlara, maddi durumu iyi olmayan eşine düzenli olarak onu bir gün boşayacağını

205 Bkz. Hafızoğulları, Zeki /Özen, Muharrem, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Kişilere Karşı Suçlar, US-A Y, Ankara, 2016, s.128

206 Tezcan/Erdem/Önok, s.430

söylemek, intihar edeceğini ileri sürerek²⁰⁷ kadın korkutmak örnek olarak verilebilir. Benzer durum hakaret oluşturmayan ama tekrarlandıklarında kişinin kendisine saygısını düşürecek ağır eleştiriler ve alaylar için de geçerlidir. Zorlayıcı tahakküm suçunu Türk ceza hukukunda karşılayabilecek suçlardan bir diğeri de Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen kötü muamele suçudur. Kötü muamele suçunda Kanun, aynı konutta birlikte yaşamayı şart olarak koştüğundan, aynı evde beraber yaşamayan çiftler açısından bu suçu uygulamak olanaklı değildir.²⁰⁸Zorlayıcı tahakküm suçuysa aynı konutta yaşasın veya yaşamassınlar, ilişkileri sürsün veya sürmesin çiftleri kapsamaktadır. Bu nedenlerle, İngiltere'deki gibi zorlayıcı tahakkümün ceza yaptırımına bağlanması, genel ve tamamlayıcı nitelikte bir düzenleme olarak TCK'da yer alması yukarıda yer alan tartışmaların önüne geçebilir.

IV. SONUÇ

Kadın cinayetleri toplumumuzun kanayan yaralarından biridir. Kadına yönelik şiddet, kadın cinayetlerinin habercisidir. Daha önce duygusal ilişkinin tarafı olan kadınlar, ilişki süresince şiddet veya istimara uğramışsa kadın cinayetine kurban gitmeleri daha olasıdır. Kadınların şiddet görmesinin ve devamındaysa cinayete kurban gitmelerinin bir diğer nedeni içinde buldukları ilişkide erkeğin egemenliğinden çıkmaya çalışmaları ve bu çabalarının cinsiyet rolleri üzerinde krize yol açmasıdır. Bu durum eşlerinden ayrılan, ayrılmaya çalışan ve üzerlerindeki erkek egemenliğini bir biçimde kıran kadınlar için öncelikle söz konusudur.²⁰⁹ Türkiye'deki kadın cinayetleri incelendiğinde bu gruptaki kadınların kadın cinayetine kur-

207 Bu konuda bkz. Egemenoğlu, Alaaddin, Yargıtay Kararları Işığında 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Tehdit Suçu, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 4 (1), Bahar 2017; (ss.59-102) , s.76

208 Hafızoğulları, Zeki /Özen, Muharrem, Türk Ceza Hukuku Özel Hükmümler, Topluma Karşı Suçlar, US-A Y, Ankara, 2016, s.388

209 McFarlane, Judith/Campbell, Jacquelyn/Wilt, Susan/Sachs, Carolyn/ Ulrich, Yvonne/Xu, Xiao, "Stalking and Intimate Partner Femicide", Homicide Studies, V.3, N.4, 1999, (ss.300-316), s.303

ban gittikleri sıklıkla gözlemlenebilir.²¹⁰ Hiç şüphesiz kadın cinayetlerinin önlenmesi, toplumsal cinsiyetle, kadın üzerindeki tahakkümün ve kadına yönelik şiddetin nedenlerinin ortadan kaldırılmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Öte yandan bu konuda hukuk sisteminin de başarabilecekleri hala vardır.

Yapılan araştırmalar, üzerlerinde uygulanan şiddet arttıkça, adli hizmetlerden yararlanma oranlarının arttığını göstermektedir.²¹¹ Öte yandan, kadını suiistimal eden fail, kadının adalet sistemiyle bağlantı kurduğu durumlarsa, uyguladığı şiddeti daha intikamcı biçimde arttırabileceği ileri sürülmektedir.²¹² Böylelikle zorlayıcı tahakküm kavramının önemi bir daha ortaya çıkmaktadır. Bu tür davranışların saptanabilmesi ve dolayısıyla kadın cinayetlerinin önlenmesi için ilgili mercilerin kendilerine ulaşan, bilhassa aile içi şiddet vakalarının özenli bir biçimde kaydını tutmaları, şiddet gören kadınlara azami özeni göstermeleri, onların talepleriyle içten bir biçimde ilgilenmeleri gerekir. Çünkü en iyi risk değerlendirmesini, hem olayın bir parçası olduğundan hem de karşısındaki kişiyi en iyi o tanıdığından kadının kendisi yapmaktadır. Başka bir anlatımla, kadın cinayetleri öngörülebilir ve burada öngörüsü en gelişkin olan kişi ilişkinin tarafı olan kadındır.

Gerçekten de kadın cinayetlerine öngelen davranışlar belirli örüntü ve özellikler taşıdığından bu tip cinayetlerin öngörülebilir olduğu kriminologlarca savunulmaktadır.²¹³ Kadın üzerinde gerçekleştirilen, zorlayıcı tahakküm olarak çevirdiğimiz²¹⁴ “coercive control” kavramı, kadın cinayetlerine öngelen bu tip davranışların önemli bir bölümünü başarılı bir biçimde tanımlar ve kapsar. Dolayısıyla zorlayıcı tahakküm oluşturan davranışlar gözlemlendiğinde, kadın cinayetlerinin gerçekleşmeden önce önlenmesi olanaklıdır. Kadın cinayetleri önlenmek isteniyorsa, bu cinayetlere öngelen davranışlara

210 Yenilmez/Demir, s.16

211 McFarlane, et. al., s. 206

212 McFarlane, et. al, s.206

213 Bkz. Johnson, et. al., s.4

214 Öğretide, çok daha başarılı çeviriler yapılabilir.

zamanında müdahale edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmakta ve bu müdahalenin sağlanması için ilgili yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Buna ek olarak, kadın üzerinde zorlayıcı tahakküm amacıyla ceza kanununda yer alan başka bir suç işlendiğinde gerçek içtima hükümlerinin uygulanmasının düşünülebileceği ileri sürülmektedir.²¹⁵

Kriminolojide, “erken cezalandırma” olarak tanımlanan, işlenmesinin önlenmesi hedeflenen suçu doğuran faktör nedeniyle kişinin cezalandırılmasını açıklayan, doğrudan tedbir yöntemiyle²¹⁶ kadın cinayetlerinin önüne geçilebilir. Bu erken cezalandırma tedbirinin en önemli örneklerinden birini de zorlayıcı tahakküm suçu oluşturmaktadır. Türk Ceza Kanunu’nda da bu tip davranışların genel ve tamamlayıcı nitelikte bir düzenleme ile her ne kadar hukuk sistemlerimiz birbirinden farklı da olsa İngiltere örneğinden yola çıkılarak yaptırıma bağlanması düşünülmelidir. Konu tartışılmaya açıktır.

KAYNAKÇA

Corradi, Consuelo/ Marcuello-Servos, Chaime/ Boira, Santiago/ Weil, Shalva, “Theories of Femicide and Their Significance for Social Research”, *Current Sociology*, 1-21, 2016, (csi.sagepub.com), (s.1-21)

Çetin, İhsan, “*Defining Recent Femicide in Modern Turkey: Revolt Killing*”, *Journal of International Women’s Studies*, V.16, I.2, (ss.346-360)

Dawson, Myrna, “*Intimacy, Violence and the Law: Exploring Stereotypes About Victim-Defendant Relationship and Violent Crime*”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 96-4, (ss.1417-1450)

Dawson, Myrna, “*Punishing Femicide: Criminal Justice Responses to the Killing of Women Over Four Decades*”, *Current Sociology*, 64-7, 2016, (csi.sagepub.com), (s.996-1016), s.1009

Dawson, Myrna/Gartner, Rosemary, “*Differences nt he Cha*

215 Home Office, s. 11

216 Bkz. Soyaslan, Doğan, *Kriminoloji*, Yetkin, Ankara, 2018, s.59

racteristics of Intimate Femicides, The Role Of Relationship State an Relationship Status”, Homicide Studies, V.2, N.4, 1998, (s.378-399)

Egemenoğlu, Alaaddin, Yargıtay Kararları Işığında 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Tehdit Suçu, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 4 (1), Bahar 2017; (ss.59-102)

Hafizoğulları, Zeki /Özen, Muharrem, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Kişilere Karşı Suçlar, US-A Y, Ankara, 2016

Hafizoğulları, Zeki /Özen, Muharrem, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Toplum Karşı Suçlar, US-A Y, Ankara, 2016

Home Office, Controlling or Coercive Behaviour in an Intimate or Family Relationship, 2015, (https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/482528/Controlling_or_coercive_behaviour_-_statutory_guidance.pdf)

İnce Yenilmez, Meltem/ Demir, Mehmet Hulusi, “The Challenge of Femicide and Violence Against Women in Turkey”, International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences, Volume: 6, Issue:1-2, Year:2016, (ss.1-30)

Jewkes, Rachel, “Intimate Partner Violence: Causes and Prevention”, The Lancet, Vol 359 • April 20, 2002, www.thelancet.com, (ss. 1423-429)

Johnson Holly/ Eriksson, Li / Mazerolle, Paul / Wortley, Richard, “Intimate Femicide: The Role of Coercive Control”, Feminist Criminology, V.14, I.1, 2019, (ss.3-23)

McFarlane, Judith/ Campbell, Jacquelyn/ Watson, Kathy, “The Use Of The Justice System Prior to Intimate Partner Femicide”, Criminal Justice Review, V.26, N.2, 2001, (ss. 193-208)

McFarlane, Judith/Campbell, Jacquelyn/Wilt, Susan/ Sachs, Carolyn/Ulrich, Yvonne/Xu, Xiao, “Stalking and Intimate Partner Femicide”, Homicide Studies, V.3, N.4, 1999, (ss.300-316),

Russel, Diana, “Report On the International Tribunal On Crimes Against Women”, Frontiers: A Journal Of Women Studies, V.2, N.1, 1977, (s.1-6)

Soyaslan, Doğan, Kriminoloji, Yetkin, Ankara, 2018

Stark, Even, Coercive Control, How Men Entrap Women in Personal Life, Oxford University Press, 2007

Taşdemir Afşar, Selda, "Violence Against Women and Femicides in Turkey", European Journal of Multidisciplinary Studies, V.2, N.1, 2016, (ss.70-80)

Tezcan, Durmuş/ Erdem, Mustafa Ruhan / Önok, Murat, Teorik ve Pratik Ceza Hukuku, Seçkin, Ankara, 2015

Widyono, Monique, "Conceptualizing Femicide", Strengthening Understanding of Femicide, Using research to galvanize action and accountability Conference, PATH, Washington DC, 2008, (s.7-25)

World Health Organisation, "Understanding and Addressing Violence Against Women", (https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf;jsessionid=46487B2C52254FE5019CDA4919765D44?sequence=1)

İnternet Kaynakları

BBC Türkçe, "Şule Çet Davasının İlk Duruşmasında Neler Yaşandı?", (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47132223>)

Habertürk Yaşam, Devletin Koruyamayıp, Ölümün Kucağına Attığı Kadınların Hikayeleri, (<https://www.haberturk.com/yasam/haber/604679-devletin-koruyamayip-olumun-kucaagina-attigi-kadinlarin-hikayeleri#>)

<http://kadincinayetleri.org>

<http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net>

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, "Ayşe Paşalı Davası", (<http://www.kadincinayetlerinidurduracagiz.net/haberler/29/ayse-pasali-davasi>)

Woman Support Project, Coercive Control, Evan Stark, (<http://www.womenssupportproject.co.uk/userfiles/file/resources/nationalresources/coercive-control.pdf>).

Av. Ünsal TOKER (Oturum Başkanı)- Bu salonda bir başka panel daha olacak, o nedenle mümkün oldukça süreye riayet etmeye çalışıyoruz.

Ben bir şey açıklamak istiyorum. Biraz evvel Dr. Özgür Küçüktaşdemir'in anlatımına yakın, Türkiye'de tabii kadına karşı olan şiddetin önlenmesi konusunda sivil toplumda, barolarımızda birçok faaliyetler yürütülmekte. Özellikle Ankara Barosunun Gelincik Projesi dediğimiz bir projesi var ki, Türkiye'de gerçekten örnek olmuş bir proje ve uluslararası düzeyde takdir görmüş ve bunun karşılığında şimdi Türkiye Barolar Birliği olarak bu projenin yeni başka baroda adaptasyonu konusunda çalışmalar yapıyoruz ve saha çalışmalarını yapıp Nisan ayında bu proje yedi ayrı baromuzda aynı şekilde uygulanacak. Kadına karşı olan şiddet, kırılğan grupların kontrolü ve bu arada onlara adli yardımın desteklenmesi tarzında bizim mesleğimizle ilgili konuları bu şekilde o 7 baroya da aktarma şansına sahip olacağız.

Konuşmamın başında söylediğim gibi, bunların tüm yasal düzenlemelerinin dışında içselleştirilmesi gerekli arkadaşlar. Sivil toplumun muhakkak ki bu konuda farklı bir yönelişe girmesi gereklidir. Yoksa yasal düzenlemelerle, anayasayla ne kadar zorlayıcı tedbir alırsanız alın, biz birbirimizi eğitmek zorundayız. İlkokuldan sonuna kadar bu dönemlerde muhakkak ki bu eğitim çok önemli oluyor ve ben birebir üç gün önce Rize'deydim. Rize'de aynı şekilde bunu anlattığımızda, devletin bütün makamları bunun zorluklarını görüyorlar, ama insanlarımız bir yerde töresel, adetsel olaylarımız sebebiyle kendilerini afişe etmek istemiyorlar. Ama desteği bu şekilde sağladığınızda da, kadınlarımız özellikle meseleye çok daha yakından takip etme durumuna giriyorlar.

Ve şimdi sözü son olarak Sayın Duygu Merki Çoksezen'e veriyorum.

Duygu Merki ÇOKSEZEN- Ben konuşan hocalarımdan biraz ayırık düşerek, ceza hukuku ve kriminolojiden bahsetmeyeceğim. Fakat konum daha çok sanırım biraz idare hukukuna

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

yaklaşmış olacak, ama genel itibariyle aslında fuhuştan, genel kadından ve ülkemizdeki sistemden sizlere bahsetmek istiyorum.

Öncelikle şöyle başlayalım, tabii konumu da esas ele alış şeklim de şu olacak. Daha çok ben fuhşu ve var olan bizim düzenlememizi biraz toplumsal cinsiyet ve devlet ilişkisi içerisinde ele alarak değerlendirmeye çalışacağım.

FUHUŞ VE GENEL KADIN

Duygu MERKİ ÇOKSEZEN²¹⁷

Basit bir tarif ile fuhuş, 'para karşılığında cinsel ilişkide bulunmak' olarak tanımlamak mümkündür. Fuhuş, toplumsal cinsiyet ve devlet ilişkisi içerisinde ele alınması gereken önemli konulardan biridir. Toplumdaki kültürün ve ideolojinin oluşumunun etkili odağı olan devlet, toplumsal cinsiyetin yapılanmasında da etkilidir²¹⁸. Günümüzde, devletlerin de etkisi ile toplumların, fuhuş konusunda ikiye bölünmüş bir tutum içerisinde bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü fuhuş, bir yanda ahlaki ve dini değerler sebebiyle dışlanan ve kınanan bir olgu iken, diğer yanda varlığı ve devamlılığı, kadın-erkek eşitsizliği, kadının sosyal ve ekonomik koşulları ve yine kadının medya ve popüler kültürdeki temsili ile sağlanmaktadır²¹⁹. Ve esasında, bu sistem içerisinde, toplumun düzeni için fuhuşun işlevselliğinden bahsedilerek bireyler kaçınılmazlığına inandırılmakta ve sonuç olarak da kadın metalaştırılarak sistem için bir araç haline getirilmektedir²²⁰.

217 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

218 Zehrağül AŞKIN / Neriman AÇIKALIN, "Etil Devlet Söylemi Olarak Türk Fuhuş Tüzüğü", Kadın/Woman 2000, S. 12 (2), s.a. 45-63, s. 47.

219 Nebahat ÖZERDOĞAN / Deniz SAYINER / Nedime KÖŞGEROĞLU / Özlem ÖRSAL, Kadın ve Fuhuş Olgusu, <https://slidex.tips/download/kadin-ve-fuhu-olgusu#> (erişim tarihi: 25.01.2019), s. 1, 7.

220 Neriman AÇIKALIN, "Toplumda Fahişelik Kurumunun Vazgeçilmezliği Üzerine Mitlet: Mersin Örneği", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 1/4, Y. 2008, s. a. 11 - 35, s. 12.

Devletin dayalı olduğu ve varlığını sürdürdüğü ataerkil sistem içerisinde, kadın-erkek eşitsizliği yapısı içerisinde sindirilen ve kapitalist sistemin sömürsünün hedefi olan kadınlar, fuhuş alanında, adaletsizliğin ve eşitsizliğin odağında yer almaktadır²²¹. Bu duruma her devlet farklı yöntemler ile çözüm üretmeye çalışırken, uluslararası düzeyde yapılan değerlendirmelerle de katkılar sağlanmaktadır. Türkiye’de ise, ana hatları 19. Yüzyılda oluşmuş bir sistem, 20. Yüzyılın ilk yarısında hukuk sistemine dahil edilmiştir. Fakat bu yüzyılın devamındaki gelişmeleri takip edememiş ve yeni yüzyılın ise oldukça gerisinde kalmıştır. Çekinilerek uzak duruluyor olması sebebiyle fuhuş sistemi hep bir köşede unutulmuş ve zaman içerisinde de kaotik bir sömürü halini almıştır²²². Bu alanı konuşmak ve görünür kılmak, hukuk eliyle çözümler üretebilmek için önemli bir adımdır.

221 Sabriye Dilek DEMİR, Kadın Seks İşçiliğinin Hukuki Mevzuat Çerçevesinde İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Y. 2009, s. 3.

222 Başlangıçta feminist görüşler fuhuşu, erkek egemenliğinin onanması ve sonucu ve kadının bedeninin objeleştirilmesi olarak ele alıyordu. Daha sonraları fuhuş, ekonomik şartların ve ihtiyaçların kadını zorladığı bir cevap olarak da ele alınmıştır. Yakın zamanlarda ise, fuhuşa cinsel ve politik bir yön kazandırılmış ve fuhuş çalışanlarının emek ve hakları ön plana çıkarılmak istenmiştir (Aslı ZENGİN, İktidarın Mahremiyeti İstanbul’da Hayat Kadınları Seks İşçiliği ve Şiddet, İstanbul, 2016, s. 17 - 19). Fuhuş sektöründe bahsedilen şiddet ve sömürünün, diğer alt düzey işkollarında kadına uygulanan şiddet ve sömürüden farklı olmadığı ve fuhuşun bir iş kolu olarak tanınması halinde sahip olabilecekleri güvenlerin birçok problemi çözebileceği dile getirilmiştir (Esin KÜNTAY/Muhtar ÇOKAR, Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Alanında Ulusal ve Yerel Medya Yoluyla Savunuculuk Projesi Bilgilendirme Dosyası 8: Seks Ticareti, Y. 2006, <http://kasuum.ankara.edu.tr/files/2013/02/seks-ticareti-.pdf> (Erişim tarihi: 25.01.2019), s. 12 - 13). Fakat bu şekilde fuhuş insan hakları kavramı içerisinde ele alınarak yasal düzenlemeler ile rasyonelize edilmek istense de, kadınların durumunda olumlu bir gelişme kaydedilememiş, kadın saygınlaştırılmamış ve sadece fuhuş sektöründeki kişilerin ve müşterilerin konumuna hizmet edilir olmuştur (AŞKIN/AÇIKALIN, 57 - 58). Sonuç olarak da fuhuş yaygınlaşmış ve kadınların üzerinde büyüyen sömürü durdurulamamıştır. Bu sebeple cinsiyet eşitsizliği ve kapitalizmin metalaştırıcı mantığı ile mücadele etmeden, fuhuş yalnızca bir pazar olarak ele alma fikrinin, kadınlara bir getirisi olmadığı kanaatindeyiz (Toplumsal cinsiyet ve ekonomi ilişkisi içerisinde, kadının meta ya da işçi olarak değerlendirilmesindeki tartışmalar için bkz. Halil ÇELİK, Fahişelikten Seks İşçiliğine: Örgütlenme Deneşimi ve Güncel Tartışmalar, <http://tekhede.blogspot.com/2015/09/fahiselikten-seks-isciligine-orgutlenme.html>, (Erişim tarihi:21.02.2019). Fuhuşa dair feminist görüşler için ayrıca bkz. DEMİR, s. 14 vd.

II. Dünyada Fuhuş Konusunda Hukuki Yaklaşımlar

Fuhuş konusunda uluslararası düzeydeki genel hukuki tutum ise, fuhşun ticari bir sömürü olmasını engelleme yönündedir. Çeşitli sözleşmeler²²³ ile, kadın ve çocukları fuhuş ticare-

- 223 Bu sözleşmeleri kronolojik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:
- 18 Mayıs 1904 tarihli “Kadın Ticareti Namiyle Anılan Cinai Ticarete Karşı Müessir Bir Himayenin Sağlanması Maksatlı Milletlerarası Anlaşma (International Agreement for the Suppression of the White Slave Traffic. Anlaşmanın Fransızca ve İngilizce metni için bkz. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1920/09/19200907%2006-00%20AM/Ch_VII_8p.pdf (Erişim tarihi: 24.01.2019). Daha sonra, Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Anlaşması'nın 100. Maddesi ile bu anlaşmaya uymayı kabul etmiştir. “Kadın Ticareti Namiyle Anılan Cinai Ticarete Karşı Müessir Bir Himayenin Sağlanması Maksadiyle İmzalanmış Bulunan Milletlerarası Anlaşma ile Kadın Ticaretinin Zecren Menine Dair Milletlerarası Sözleşmeyi Değiştiren Protokol ve Ekinin Onanmasına Dair Kanun” 04.03.1950 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanmış ve anlaşmalar Türkiye’de yürürlüğe girmiştir.).
- 4 Mayıs 1910 tarihinde Paris’te imzalanmış olan “Beyaz Kadın Ticaretinin Zecren Men’ine Dair Milletlerarası Sözleşme (International Convention for the Suppression of the White Slave Traffic. Anlaşmanın Fransızca ve Almanca metni için bkz. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1888/01/18880101%2006-01%20AM/Ch_VII_10p.pdf (Erişim tarihi:24.01.2019). Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Anlaşması'nın 100. Maddesi ile bu anlaşmaya uymayı kabul etmiştir. “Kadın Ticareti Namiyle Anılan Cinai Ticarete Karşı Müessir Bir Himayenin Sağlanması Maksadiyle İmzalanmış Bulunan Milletlerarası Anlaşma ile Kadın Ticaretinin Zecren Menine Dair İmzalanmış Olan Milletlerarası Sözleşmeyi Değiştiren Protokol ve Ekinin Onanmasına Dair Kanun” 04.03.1950 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanmış ve anlaşmalar Türkiye’de yürürlüğe girmiştir.).
- 30 Eylül 1921 tarihli “Kadın ve Çocuk Ticaretinin Men ve Zecine Dair Beynelmille Cenevre Mukavelesi (International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children. Cenevre’de imzalanan anlaşma daha sonra 1947 yılında bir protokol ile değişikliğe uğramıştır. Anlaşmanın son halinin Fransızca ve İngilizce metni için bkz. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1950/04/19500424%2010-31%20PM/Ch_VII_2p.pdf (Erişim tarihi:24.01.2019). Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Anlaşması'nın 100. Maddesi ile bu anlaşmaya uymayı kabul etmiştir. “Kadın ve Çocuk Ticaretinin Kaldırılmasına Mütedair Cenevre’de 30 Eylül 1921’de Akdedilen Sözleşme ile Reşit Kadın Ticaretinin Kaldırılması Hakkında Cenevre’de 11 Ekim1933’de akdedilen Sözleşmeyi Değiştiren Protokol ve Eki”, 28.05.1949 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak Türkiye’de yürürlüğe girmiştir.).
- 11 Ekim 1933 tarihli “Reşit Kadın Ticaretinin Men’ine Dair Beynelmille Cenevre Mukavelesi (Reşit Kadın Ticaretinin Men’i Hakkında 1933’de Cenevre’de imzalanan Beynelmille Mukavelenin Tasdikine Dair Kanun 22 Nisan 1935 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.).
- 2 Aralık 1949 tarihli “İnsan Ticaretinin ve Başkasının Fuhşunu Sömürmenin İlgası Hakkında Sözleşme (Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others. Anlaşmanın İngilizce metni için bkz. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1951/07/19510725%2010-37%20PM/Ch_VII_11_a_bp.pdf (Erişim

tinden korumak, bu yönde devletler arasında işbirliği kurmak ve suç teşkil eden fiilleri belirlemek amaçlanmıştır. Bunların haricinde, uluslararası nitelikteki çeşitli kararlarda, fuhşun, köleleştirme ve insan ticareti ile bağlantıları üzerinde durularak, bunlar karşısında eylem çağrılarında bulunulmuştur²²⁴. Uluslararası belgelerde, reşit kişilerin gönüllü olarak yaptıkları fuhuş konusunda net bir görüş ile karşılaşmak mümkün değilse de geçen zaman içerisinde gittikçe katılaştan bir tutum dikkati çekmektedir²²⁵. Çocukların fuhuşu ve zorla yaptırılan fuhuş ise

tarihi:24.01.2019). Sözleşme, 21 Mart 1950 tarihinde imzaya açılmış fakat Türkiye anlaşmaya taraf olmamıştır.)

- 224 Bunlara örnek olarak, 18 Aralık 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)); 1995 tarihlerinde Birleşmiş Milletler tarafından Pekin’de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansının sonundaki Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu (Report of the Fourth World Conference on Women, Beijing 4-15 September 1995, United Nations, New York, 1996, United Nations Publication Sales No. 96.IV.13); 13 Aralık 2000 tarihli Sınırtaşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler (Palermo) Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol; 25 Mayıs 2000 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek, Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol; Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 6 Ekim 1987 tarih ve 1065 (1987) sayılı Çocukların Ticareti ve Diğer Yollarla Sömürülmesi Hakkında Tavsiye Kararı; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin, Cinsel Sömürü, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk ve Genç Ticareti Hakkında 9 Eylül 1991 tarih ve R(91) sayılı Tavsiye Kararı; Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 25 Eylül 1996 tarih ve 1099 (1996) sayılı Çocukların Ticareti ve Diğer Yollarla Sömürülmesi Hakkında Çözüm Önerisi; Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin, Avrupa Konseyi’ne Üye Ülkelerde Kadın Ticareti ve Kadınların Fuhşa Zorlanması Hakkında 1325(1997) sayılı Tavsiye Kararı; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Çocukların Cinsel İstismara Karşı Korunmasına Hakkında 31 Ekim 2001 tarihli ve Rec(2001)16 sayılı Tavsiye Kararı; Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 7 Ekim 2007 tarih ve 1579 (2007) sayılı Fuhuş - Nasıl Bir Tutum Takınmalı? Çözüm Önerisi; Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 4 Ekim 2007 tarih ve 1815 (2007) sayılı Fuhuş - Nasıl Bir Tutum Takınmalı? Tavsiye Kararı; Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 8 Nisan 2014 tarih ve 1983 (2014) sayılı Avrupa’da Fuhuş, İnsan Ticareti ve Modern Kölelik Hakkında Çözüm Önerisi.
- 225 Örneğin 1910 tarihli sözleşmede, hile ve cebir olmaksızın bir kadının fuhuş için temin edilmesinin suç olarak düzenlenip düzenlenmeyeceği devletlerin ihtiyarına bırakılmışken, 1949 tarihli sözleşmenin başlangıç hükümlerinde, fuhşun insan onuru ve değeri ile bağdaşmadığı belirtilmiş ve genel olarak devletlerin fuhuş karşısında katı bir tutum takınması istenmiştir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 8 Nisan 2014 tarih ve 1983 (2014) sayılı Avrupa’da Fuhuş, İnsan Ticareti ve Modern Kölelik Hakkında Çözüm Önerisi’nde ise İsveç modeli olarak anılan,

bir şiddet ve sömürü şekli olarak kabul edilerek, tüm devletler bunlarla mücadeleyle yönlendirilmektedir.

1949 tarihli “İnsan Ticaretinin ve Başkasının Fuhşunu Sömürmenin İlgası Hakkında Sözleşme”nin içerdiği hükümler ise önemlidir. Sözleşmenin başlangıcında, fuhşun, insan onuru ve değeri ile bağdaşmadığı ve bireyin, ailenin ve halkın refahını tehlikeye attığı ifade edilmiştir. Sözleşmenin çeşitli maddelerinde, ceza hukukuna konu edilmesi gereken fiiller gösterilmiş ve özellikle kendi rızası ile fuhuş yapan reşit kişilerin üçüncü kişiler tarafından sömürülmesinin cezalandırılması da şart kılınmıştır. Bunun yanında devletlerden, fuhşu yasaklamaları halinde fuhuşta düzenleyici rol oynamamaları istenmiştir.

Bu sözleşme ile rıza ile yapılan fuhşa bir yasak getirilmediğinden ve bir kısım devletler de sözleşmeye taraf olmamayı seçtiğinden, sosyal bir mesele olarak görülen fuhuş konusundaki yasal düzenlemeler ve sistemler, ülkeler arasında farklılık gösterir olmuştur. Farklı kültürler ve sosyal faktörler, mevzuat ve farklı uygulama politikaları, pratikte hiçbir ülkenin tam olarak aynı yaklaşıma sahip olmamasını sağlamıştır²²⁶. Bir başka deyişle, her ülke kendi kültürel değer sistemi ve medeniyetinden yani ulusal kimliğinden yola çıkarak fuhşa ilişkin yasal düzenlemelerini biçimlendirmiştir²²⁷. Ülkelerin fuhşa ilişkin hukuki düzenlemelerinin etrafında şekillendiği dört ana sistem²²⁸ bulunduğunu söylemek mümkündür:

cinsel hizmet alımının suç haline getirilmesinin devletler tarafından mütalaa edilmesi istenmektedir.

226 House of Commons Home Affairs Committee, Prostitution, Third Report of Session 2016 - 2017, <https://publications.parliament.uk/pa/cm201617/cmselect/cmhaff/26/26.pdf>, (erişim tarihi 04.02.2019), s. 4.

227 E. Vanessa MUNRO / Maria Della GUISTA, *Demanding Sex: Critical Reflections on the Regulation of Prostitution*, New York, 2016, s. 2.

228 Sistemler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhtar ÇOKAR / Habibe YILMAZ KAYAR, *Seks İşçileri ve Yasalar Türkiye’de Yasaların Seks İşçilerine Etkileri ve Öneriler*, 2011, <https://amargigroupistanbul.files.wordpress.com/2012/05/text1.pdf> (Erişim tarihi 04.02.2019), s. 107 - 109; Daniela DANNA, *Report on Prostitution Law in the European Union*, 2014, <http://lastradainternational.org/lisidocs/3048-EU-prostitution-laws.pdf> (Erişim tarihi 04.02.2019), s. 13 vd; Hendrik WAGENAAR/ Sietske ALTINK / Helga AMESBERGER, *Final Report of the International Comparative Study of Prostitution Policy: Austria*

1. Yasaklayıcı (prohibitionist) sistem: Fuhşu tümüyle ortadan kaldırmayı amaçlayan bu sistemde, fuhşun açık yerlerde yani sokakta ve hatta kapalı yerlerde yapılması dahi yasaktır. Fuhş yapanlara ve onların müşterilerine de ceza verilebilen bu sistem, ABD'nin bazı eyaletlerinde, Kanada ve İrlanda'da uygulanmaktadır.

2. Önleyici (abolitionist) sistem: Fuhşun sonlandırılması yine önemli bir amaç olmakla birlikte yasaklanmış değildir; ama ahlaka aykırı kabul edilir ve hukuken korunmaz. Fuhş için aracılık yapmak, fuhş için yer temin etmek, fuhş yapan kişinin kazancından geçinmek, fuhşun reklamını yapmak gibi başkasının fuhşuna katkı sağlamak suretiyle sömüren fiiller suç olarak düzenlenip cezalandırılabilir. Çoğunlukla Batı Avrupa ülkelerinin uygulamayı tercih ettiği bir sistemdir. 1999 yılından itibaren İsveç'in uygulamaya koyduğu sistemde, yine fuhş suç değildir ve fuhş yapan kişi cezalandırılmaz fakat fuhşun müşterisi cezalandırılır. Neo-abolitionist veya İskandinav ya da İsveç sistemi olarak anılmaya başlayan bu sistem, Norveç, İzlanda, Kuzey İrlanda, Finlandiya ve Fransa tarafından da uygulamaya koyulmuştur²²⁹.

3. Düzenleyici (regulatory) sistem: Belirli koşullara bağlanarak fuhşun serbest bırakıldığı bu sistemde, başkasının fuhşuna katkı sağlamak suretiyle sömürülmesine sebebiyet veren fiiller suç olmasına karşın, fuhşun kendisi serbesttir; fakat kontrollü bir fuhş sektörü devlet tarafından sağlanır. Genellikle ruhsatlı olarak açılan yerlerde düzenli sağlık kontrollerine tabi tutulan fuhş çalışanlarına rastlanmaktadır. Türkiye ve Avusturya bu sistemi uygulayan ülkelere örnek olarak verilebilir.

4. Yasallaştıran ve suç olmaktan çıkaran (decriminalization) sistem: Hem fuhşun hem de fuhşa aracılık edenlerin ceza yasa-sı kapsamında çıkartılmasını savunan sistemdir. Bu sistemin

and the Netherlands, Den Haag, Temmuz 2013, http://kks.verdus.nl/upload/documents/P31_prostitution_policy_report.pdf (Erişim tarihi 04.02.2019), s. 14 vd.; KÜNTAY/ÇOKAR, s. 22 - 23.

229 DANNA, s. 16; House of Commons Home Affairs Committee, s. 4; WAGENAAR/ALTINK/AMESBERGER, s. 15.

en tipik haliyle yürürlükte olduğu ülke 2003'den bu yana Yeni Zelanda'dır.

III. Türkiye'de Fuhşa Dair Düzenleyici Mevzuatın Eleştirisi

Yukarıda bahsettiğimiz 1949 tarihli "İnsan Ticaretinin ve Başkasının Fuhşunu Sömürmenin İlgası Hakkında Sözleşme"nin bir kısım maddelerine paralel hukuki düzenlemeler Türkiye'de mevcut bulunmasına ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Fuhuş isimli suç tipinin bulunduğu 227. maddesinin gerekçesinde sözleşmeye bir gönderme yapılmasına rağmen, Türkiye bu sözleşmeye taraf olmamıştır. Sözleşmenin 6. Maddesinde "*İşbu sözleşmeye taraf olan her bir devlet, fuhuş yapan veya fuhuş yaptığından şüphelenilen kişiler için özel bir kayıt sistemini veya özel bir belgeye sahip olmalarını gerektiren ya da bu kişileri denetim veya bildirim için istisnai şartlara tabi kılan yasal, düzenleyici ya da idari nitelikte her türlü mevcut hükmü iptal veya ilga etmek konusunda gerekli tedbirlerin alınmasını kabul eder*²³⁰." hükmü ile devlet eliyle fuhşun düzenlenmesi engellenmek istenmektedir. Fakat Türkiye'de fuhuş, 1933'den bu yana idari bir rejim altında düzenlenmektedir²³¹. Şu halde, Türkiye, bahse konu sözleşmenin hükümleri ile bağdaşmayan bir tutum

230 "Article 6: Each Party to the present Convention agrees to take all the necessary measures to repeal or abolish any existing law, regulation or administrative provision by virtue of which persons who engage in or are suspected of engaging in prostitution are subject either to special registration or to the possession of a special document or to any exceptional requirements for supervision or notification."

231 Devletin bu sistemi seçmesinin sebebi olarak ileri sürülen görüşler şu şekilde özetlenmektedir:

1. Fuhuş zaten vardır toplumda, kaldırılması hemen hemen olanaksızdır. En iyisi, bu olayın resmi kontrol altında gerçekleşmesi, böylece bazı cinsel hastalıkların yayılmasının önlenmesidir.
2. Bekar erkeklerin cinsel isteklerini böylece kolaylıkla gidermeleri, namuslu aile kızlarının başına gelebilecek bazı felakete engel olmaktır.
3. Genelevlerin sağladığı en önemli yararlarından birisi, cinsel dürtülerin kolay yoldan tatminini sağlayarak, toplumda işlenebilecek suç oranlarını azaltmasıdır (Türker ALKAN, Kadın - Erkek Eşitsizliği Sorunu, Ankara, 1981, s. 115 - 116)." Alkan, bu görüşlerin özetini sunduktan sonra bunlara neden katılmadığını gerekçeleri ile açıklamaktadır. Bkz. s. 116 - 117. Benzer bir şekilde, genelevlerin ve fuhşun vazgeçilmez olduğu lehinde fikirleri birer mit olarak adlandırılan Açıkalin, bu söylemlere karşı fikirlerini yaptığı araştırma üzerinden gerekçelendirerek izah etmektedir. Bkz. AÇIKALIN, s. 17 vd.

içerisindedir ve bu durum bize, sözleşmeye taraf olunmamasının sebebinin bu olabileceğini²³² yani düzenleyici (regulatory) sistemin benimsenmiş olması olabileceğini düşündürmektedir.

Belirtelim ki, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda fuhuş fiili başlı başına suç olarak düzenlenmiş bir fiil değildir. Bu sebeple fuhuş yapan bir kişi, ceza kanunu ile muhatap olmayacağı gibi kural olarak, fuhşun müşterisi konumundaki kişi de suç işlemiş olmaz. Genel olarak, başkasının fuhşuna katkı sağlamak suretiyle onun sömürülmesi suç sayılmaktadır²³³. Ceza kanununda tanımlanan fiillerin dışında kalmak ve devletin kendi denetimi altında ve koyduğu sınırlar içerisinde yapılmak şartıyla, fuhuş Türkiye'de meşru kabul edilmektedir.

Türkiye'de toplumu fuhşun olumsuz etkilerinden korumak ve bu amaçla gizli-kayıt dışı fuhşu yasal alana kaydırarak burada denetim altında tutmak amacıyla düzenleyici sistem benimsenmiştir²³⁴. Fuhuş, bir kamu sağlığı meselesi olarak görülmekte ve fuhşun belirli yerlerde, belirli kişiler tarafından idarenin denetimi altında sürdürülmesini sağlamak amacıyla, kamu sağlığına ilişkin hükümler içeren 24.4.1930 tarihli ve 1953 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile hüküm altına alın-

232 Gülşah KURT YÜCEKUL, İnsan Ticareti Suçu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Y. 2011, s. 84; Ayşe Özge ATALAY, Türk Ceza Hukukunda Fuhuş Suçu, İstanbul, 2013, s. 113.

233 Fuhuş yapanın bir çocuk olması yani 18 yaşından küçük olması halinde, fuhşun müşterisinin çocuğa karşı gerçekleştirdiği cinsel davranışlar, 103. Maddede yer alan Çocuğun Cinsel İstismarı veya 104. Maddede yer alan Reşit Olmayanlar Cinsel İlişki suçlarını oluşturabilir. Ceza kanununda fuhuşla ilgili olup da suç sayılan fiiller ise kanunun 227. Maddesinde Fuhuş suç tipi içerisinde düzenlenmiştir. Kanunun 227. Maddesine göre,

• Bir çocuğu fuhşa teşvik etmek, çocuğun fuhşunun yolunu kolaylaştırmak, çocuğu fuhuş maksadıyla tedarik etmek veya barındırmak ya da çocuğun fuhşuna aracılık etmek suçtur.

• Bir yetişkini fuhşa teşvik etmek, bir yetişkinin fuhşunun yolunu kolaylaştırmak, fuhşu için aracılık etmek, fuhşu için yer temin etmek veya fuhuş yapan kişinin kazancından geçim sağlamak suçtur.

• Fuhşu kolaylaştırmak veya fuhşa aracılık etmek amacıyla hazırlanmış görüntü, yazı ve sözleri içeren ürünleri vermek, dağıtmak veya yaymak suçtur.

• Rızası dışında bir kişiyi fuhşa yöneltmek suçtur.

234 ÇOKAR / YILMAZ KAYAR, s. 92.

maktadır²³⁵. Kanun, fuhuş yapan kişiler ve fuhuş yapılan yerler hakkında genel sağlık koşullarının sağlanması ve bulaşıcı hastalıkların önlenmesine ilişkin hükümler ihtiva etmektedir. Kanunun üçüncü babında Umumi Kadınlar Hakkında Ahkam başlığı altında 128 - 132. maddeleri²³⁶ arasında yer verilen hükümlerde, yasal olarak fuhuş yapabilecek olan kişilerin yalnızca kadınlar olduğu belirtilmekte ve 'umumi kadın' terimi ile kendilerinden bahsolunmakta, fuhuş yapılan yerler de 'umumi ev' ismi ile anılmaktadır. Ayrıca Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nın ortak bir nizamname yani tüzük²³⁷ ile umumi kadınlar ile umumi evlerin tabi olacakları kuralların ve fuhuş ile bulaşan zührevi ve diğer hastalıkların önlenmesine dair hükümlerin düzenleneceğine işaret edilmektedir. Bu hükme uygun olarak 12.11.1933 tarihli ve 15264 sayılı Bakanlar Kurulu kararname ile 'Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi' yürürlüğe konulmuş,

235 ÇOKAR / YILMAZ KAYAR, s. 64.

236 "Umumi kadınlar hakkında ahkam
Madde 128 - Sıhhat ve İçtimai Muavenet ve Dahiliye Vekaletleri müştereken bir nizamname neşrederek umumi kadınlar ve evlerin tabi olacakları hükümler ve bu fuhuş yüzünden intişar eden hastalıkların ve bilhassa zührevi hastalıkların sirayetine mani olacak tedbirleri tesbit ve yine müştereken tatbik ederler. Umumi kadınlarla umumi evler ve bunlara benzer mahaller bu nizamnamede tarif ve tahdit olunacaktır.
Madde 129 - Fuhuş, sanat ve maişet vasıtası ittihaz eden kadınlardan zührevi hastalıkların her türlü eşkaline, cüzam, cerp, empetigo, entertrigo, müterakki verem veya Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletinin fennen lüzum göreceği sair hastalıklara musap olanların sanatlarının icrasına icap ederse kuvvei cebriye istimali ile mümanaat olunur. Bunlar lüzum görülürse bir müessesede tecrit ve tedavi edilir.
Madde 130 - Umumi evlerde her nevi ispirotolu içkilerin istihlaki memnurdur.
Madde 131 - Fuhuş sebebiyle intişar eden hastalıklara karşı tedbir ittihazı masarifi belediyelere aittir. Bu husus için umumi evler sahiplerinden 128 inci maddede zikredilen nizamnamede gösterilecek bir ücret alınabilirse de umumi kadınlardan şahsan her nevi resim veya ücret cibayeti usulü mülgadır.
Madde 132 - Umumi kadınlara mütaallik gerek ahlaki ve gerek intizamı umumi noktai nazarından yapılacak fakibat ve sagirlerin fuhuş telkinatından vikayesimahsus kanunlarına tevfikana ait olduğu daireler tarafından icra olunur."

237 Fuhuş konusunda düzenleme yapma yetkisinin bütünüyle tüzüğe bırakılarak yürütme organına asli ve koşulsuz bir yetki verilmiş olmasının Anayasaya aykırı olduğu görüşü için bkz. Hasan DURSUN, "Fuhuş ve Fuhuş Hakkındaki Temel Türk Hukuk Normlarına Genel Bir Bakış", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 23, S. 93, s. a. 405 - 442, s. 434 - 435.

daha sonra bu nizamnameyi yürürlükten kaldıran, 30.3.1961 tarihli ve 5/984 Bakanlar Kurulu karar numaralı 'Fuhuş ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü' 19.4.1961 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1973 yılına gelindiğinde ise 31.1.1973 tarih ve 7/5786 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Tüzük hükümlerinde bazı değişiklikler yapılmış ve tüzüğün adı 'Genel Kadınlar ve Genelevlerin Tabi Olacakları Hükümler ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü' olarak değiştirilmiştir.

Genel Kadınlar ve Genelevlerin Tabi Olacakları Hükümler ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü, kamu sağlığını koruma ve bulaşıcı hastalıkları önleme amacına yönelik olmakla birlikte esas olarak fuhşun yasal sınırlarını göstermektedir²³⁸ ve fuhşa dair Türkiye'deki düzenleyici mevzuatın temelini oluşturmaktadır²³⁹. Devlet, Tüzük ile gösterdiği sınırlar içerisinde fuhşun meşruluğunu kabul etmektedir. Tüzük, dayanağı olan Kanun gibi, fuhuş yapan kişilerin yalnızca kadınlar olabileceğini belirtmektedir. 'Genel kadın' tabiri ile fuhuş yapan kadınlar 15. maddede "*Başkalarının cinsi zevkini menfaat karşılığı tatmin etmeyi sanat edinen ve bunun için değişik erkeklerle münasebette bulunan kadınlara (Genel kadın) denilir*" şeklinde tarif edilmektedir. Fuhuş yapılan yerler ise 'fuhuş yerleri' tabiri ile genel ev, birleşme yerleri ve tek başına fuhuş yapılan evler olarak sayılmaktadır.

Fuhuş kavramının kendisi, cinsiyetler arası bir ayrıma dayalı olmamasına rağmen Kanun'da ve Tüzük'de fuhuş yapan kişi olarak yalnızca kadınların ele alınması, devletin fuhuşta yalnızca kadının bedenini ve cinselliğini ortaya koymak istediğini göstermektedir²⁴⁰. Fuhuş yapan kadın 'genel kadın' olarak isimlendirilerek, kadının bedeninin genel olduğu, yani herkese açık olduğu, herkes tarafından, aslında tüm erkekler

238 Tüzükte yer alan hükümler, değişikliklere rağmen halen yetersiz ve günümüz koşulları bakımından toplumsal gerçeklerle uyumsuz durumdadır; bkz. DURSUN, s. 436 - 437.

239 ÇOKAR / YILMAZ KAYAR, s. 64.

240 AŞKIN/AÇIKALIN, s. 50.

tarafından, erişilebilir olduğu ima edilmektedir²⁴¹. Bunun yanında, fuhuş yapan kadının, erkeklerin cinsi zevkini tatmin etmeyi 'sanat edinmesinden' yani bu konuda ustalık ve beceri göstermesinden bahsedilerek, kadının bu rolünün doğallığı ve gerçekliği ile kabul ettirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Genel anlamda, erkeğin cinselliğinin, sınır tanımaz ve terbiye edilemez olduğu ve erkeğin cinsel açlığını doyurmanın kadının görevi olduğuna işaret edilmektedir²⁴². Cinsel dürtülerin yalnızca erkeklerin doğasının bir parçası olduğu ve kadının bunu tatmin etmek için yeteneklerini sunarak hizmet etmesi gerektiği düşüncesi, kadının bunun karşılığı olarak bir menfaat elde ediyor olması ile toplumsal yaşantı içerisinde meşrulaştırılmak, normalleştirilmek istenmektedir.

Devletin fuhuş konusundaki Tüzük üzerinden yansıtılan tutumu, her ne kadar fuhşun kendiliğindenliği ve vazgeçilmezliği ve hatta insanın doğasının doğal bir yönü olduğu esasına dayansa da, Tüzük'de fuhuş yapan kadın tescil edilmeden önce "*tekrar namuslu bir hayata dönmesini sağlayacak tedbirler düşünülür*" denilerek, kadının cinselliğinin ve bedeninin kendisine ait olmasından ziyade, adeta erkeğin ve toplumun mülkiyeti olarak görülmesi ve bunun sonucu olarak namus, edep ve bekaret üzerinden kategorize edilmesi ile karşılaşılmaktadır²⁴³. Kadının cinselliği, erkek egemen kültürün yarattığı 'namus' kavramı içerisine sıkıştırılmakta ve kadın namuslu/namussuz ayrımına tabi tutulmaktadır²⁴⁴. Fuhuş yapan kadının namussuz bir hayat yaşadığı vurgulanmakta, sözde meşru ve doğal görülen fuhuş kadını etiketlemek için kullanılmakta, kadın damgalanmakta ve fakat ayrıcalıklı bir alanda tutulan fuhşun diğer tarafındaki erkek ve fuhşu düzenleyen devletin katkıları ise göz ardı edilmektedir²⁴⁵.

241 ZENGİN, s. 103.

242 AÇIKALIN, s. 17 - 18; DEMİR, s. 38.

243 ZENGİN, s. 32.

244 AÇIKALIN, s. 12.

245 ÖZERDOĞAN/ SAYINER/ KÖŞGEROĞLU/ÖRSAL, s. 7.

Bir kadının genel kadın olarak tescil edilebilmesi için Tüzük'ün 21. Maddesine göre öncelikle, fuhşu kendisine sanat edinmesi veya mükerreren ve birçok erkeklerle münasebette bulunması sebebiyle fuhşu sanat edindiğinden şüphe edilmesi ve bu nedenle yapılan gizli incelemede bunun doğrulanması ile birlikte Zührevi Hastalıklar ve Fuhşla Mücadele Komisyonu tarafından 'genel kadın' hükümlerine tabi tutulmasına karar verilmesi gerekir. Bunun yanı sıra kadının 21 yaşını tamamlamış bir Türk vatandaşı olması ve genelev ve tek başına fuhş yapılan evlerde çalışabilmesi için evli olmaması da şarttır. Bu koşulların sağlanması ile birlikte tescil işlemine geçilir. Genel kadın olarak tescil edilecek kadın için bir 'sicil kartonu' hazırlanır ve bu kartona kadının fotoğrafı, adı, soyadı, yaşı, doğum yeri, ikamet yeri ve fuhş yapacağı yer eklenir. Ayrıca kadının nüfus cüzdanı da bu kartona eklenir ve bunun karşılığında kadına sicil kartonunun numarasını gösteren ve haftada iki defa yapılacak muayeneleri gösterir bir 'hüviyet muayene cüzdanı' verilir. Kadının 18-21 yaş aralığında olması halinde, gerekli görülmesi halinde, 'gizli sağlık kartonu'na kaydı düşülür.

Görüldüğü gibi, kadının farklı erkeklerle girdiği cinsel ilişki sayısı, devlet nezdinde kadının 'namuslu' veya 'namussuz' sayılması için önemli bir kriterdir. Bunun yanında, kadının cinselliğinin görünür olmaya başladığı noktada devlet, kadını gizlice takip edip, onu 'namussuz' olarak damgalamayı kendine görev edinmiş durumdadır²⁴⁶. Toplumda, erkeğin cinsel deneyiminin çokluğu, bir statü, güç ve prestij göstergesi olarak kabul edilirken, kadın için yıkım ve bozulma anlamına gelmektedir. Bu sebeple erkek cinsel doyumu için kadını yalnızca bir araç olarak görmeye başlamakta ve fuhş yapan kadınlar ise kullanılacak birer nesne olarak anlam ifade eder olmaktadır²⁴⁷.

246 ZENGİN, s. 105.

247 AÇIKALIN, s. 20.

Tescil işlemi²⁴⁸ sırasında kadının bu konudaki rızasının alınmasından hiç bahsedilmemesine dikkat çekmek gerekir. Birçok kadın hile, cebir, tehditle genelevde çalışmaya başlatılmakta ve kimi zaman haberleri dahi olmadan kendilerini tescil edilmiş bulmaktadırlar²⁴⁹. Bu sebeple tescil işleminden önce kadınla ayrıntılı bir görüşmenin yapılması ve tescil işleminin hukuki sonuçlarına ilişkin bilgiler verildikten sonra rızasının alınması önemlidir. Devletin yaptığı tescil işlemi ile birlikte aslında kadın birçok vatandaşlık hakkından mahrum hale gelir²⁵⁰. Kadının kimliği elinden alınıp artık yalnızca ‘genel kadın’ olduğunu gösterir vesika kendisine verilerek, kadın kendini toplumda bununla temsil etmeye mahkum edilir. Böylelikle fuhuş yapan kadın, sıradan bir vatandaş olmaktan çıkarılır, ötekileştirilir ve herkes tarafından ‘namussuz’ bir hayat yaşadığının bilinmesi istenir. Devlet, tescil edilen kadına artık başka bir yaşam şansının olmadığını bu yöntemle bildirmiş olur. Genel kadın, aile kurmak için gerekli ahlaki değerlere sahip biri olarak da görülmediği için²⁵¹ evli olmama şartı ile genel evde çalıştırılarak toplum hayatından biraz daha uzaklaştırılır. Fuhuş yapan kadının farklı muamelelere tabi tutulması bununla da sınırlı değildir. Haftada iki kez sağlık muayenesi şartı ile kamu sağlığını korumak üzere kadına bir yük daha getirilir; fakat fuhşun müşterisi konumundaki erkeklere hiçbir sağlık kontrolü şartı getirilmeyerek ve prezervatif kullanımı zorunlu tutulmayarak kadınlar sürekli tehlike ile karşı karşıya bırakılır²⁵².

248 Bu işlemin Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Komisyonu tarafından yapılıyor olması eleştirilmektedir. Bir kadının genel kadın olarak tescil edilip edilmeyeceğine gibi ağır bir kararın ancak bir mahkeme tarafından verilmesi gerektiği önerilmiştir (Bedia ONGER, Kadınların Kurtuluşu: Denemeler - Araştırmalar, İstanbul 1967.). Fakat insan onuruna aykırı böylesi bir yargıya varmayı hiçbir kişi veya kurulun yetkisi olamayacağı da savunulmuştur (ALKAN, s. 117).

249 ÇOKAR / YILMAZ KAYAR, s. 84.

250 ZENGİN, s. 89 - 90.

251 ZENGİN, s. 101.

252 AÇIKALIN, s. 22; AŞKIN/AÇIKALIN, s. 54; ÖZERDOĞAN/ SAYINER/ KÖŞGEROĞLU/ÖRSAL, s. 8; DEMİR, s. 64.

Bunların yanı sıra, genel ev çalışanı kadınları adeta 'cezaevi' koşulları ile sınırlayarak insan haklarına aykırı bir durum yaratıldığı da haklı bir eleştiri olarak yöneltilmektedir²⁵³. Genelevler, umumi caddelerden görünecek yerlere veya bu gibi caddelere pek yakın olamaz ve resmi daire ve müesseseler, ibadet ve eğitim yerleri, spor sahaları, genel toplanma, eğlence ve bayram yerleri yakınında ve bu yerlerden görülebilecek bir mesafede olamazlar. Dolayısıyla şehrin uzak, izole ve görünmeyen bir alanına hapsedilirler. Tüzük'e göre, fuhuş yerlerinin kapıları camsız ve daima kapalı olmalı ve ancak ziyaretçiler tarafından çalındıktan sonra açılmalıdır. Evin bütün pencerelerine yolun seviyesinden itibaren iki metre yüksekliğindeki hizaya kadar buzlu veya sair herhangi bir surette gayri şeffaf kılınmış cam geçirilmeli ve birinci katın bu yüksekliğe kadar olan pencere kanatları mihlanarak hiçbir suretle açılmamalıdır. Diğer katların pencereleri açılabilirse de kadınların pencere önünde açık saçık oturarak kendilerini teşhir etmeleri ve geçenlere söz atmaları yasaktır. İşte böylelikle fuhuş yapan kadınlar, toplumsal düzeni ve sistemi sürdürmek adına kamusal alanda görünmez hale getirilirler²⁵⁴. Bir kadın, genel kadın olarak tescil edildikten sonra artık bu sıkı koşullara bağlı olan genelevde çalışmak ve yaşamak zorunda bırakılır. Kadının tümüyle bağımlı olmasını sağlamak üzere, geneleve giriş sırasında veya çalışma sürecinde, kadının mutlaka genelev patronuna borçlanması sağlanır ve istese bile fuhuşu bırakamaz hale getirilir²⁵⁵. Her ne kadar Tüzük ile genelevde yaşamak gibi bir kural getirilmemişse de uygulamada İstanbul haricindeki illerde bununla karşılaşmaktadır²⁵⁶. Eğer bir kadın, genelev dışında yaşamak istiyorsa, muhtardan alacağı ikametga-

253 Kemal ÖRDEK, Avukatlar İçin Seks İşçilerine Yönelik Hukuki Destek Rehberi, Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği, 2016, <http://www.kirmizisemsiye.org/SourceFiles/pdf-201852414133.pdf> (Erişim tarihi 04.02.2019), s. 71; ZENGİN, s. 79.

254 Toplumsal cinsiyet ve devlet ilişkisi içerisinde, kadının cinselliğinin hapsedilmesi bağlamında konunun değerlendirmesi için bkz. ZENGİN, s. 77 - 78.

255 AÇIKALIN, s. 25; ÇOKAR / YILMAZ KAYAR, s. 84.

256 ÇOKAR / YILMAZ KAYAR, s. 84.

hı Emniyet'in ahlak masasına götürerek kendisine yıllık 'evci kartı' çıkarttırması gerekir. 'Evcı kartı' olan bir kadın evinde de serbest değildir. Eğer kendisini ister bir arkadaş ister bir ak-raba olsun bir erkek ziyarete gelecek veya yanında kalacaksa, bunun mutlaka kişilerin kimlikleri ile birlikte ahlak masasına bildirilmesi gerekmektedir. Eve yapılacak bir baskında, kim-liği bildirilmemiş bir erkeğin yakalanması durumunda kadın, kayıt dışı fuhuş işlemleri ile karşı karşıya bırakılmaktadır²⁵⁷. Yine Tüzük'de açık bir düzenlemeye yer verilmemiş olmasına rağmen kadınların alışveriş yapmak üzere sokağa çıkmaları dahi emniyetin iznine bağlıdır ve ancak yanında bir genelev görevlisi ile birlikte²⁵⁸ veya ne kadar süre ile çıktığını da belir-terek ve buna uymak zorunluluğu ile kayıt defterine yazmak suretiyle²⁵⁹ evden çıkabilirler. Kadınlar genelevlerde sigorta-lı çalışmak zorunda olsalar bile sağlık güvencesi, asgari ücret, fazla çalışma, gece çalışma veya yıllık izin gibi konulardaki haklarından faydalandırılmazlar²⁶⁰.

Gizli-kayıt dışı yapılan fuhuş, Tüzük hükümleri dışında ol-duğundan, bu şekilde fuhuş yapanlar birçok olumsuz uygula-ma ve işlemle muaf olabilmektedir. Fakat bu onların serbest ve daha iyi koşullarda fuhuş yaptıkları anlamına gelmemek-tedir. Müşterilerden şiddet görüp aşağılanmakta, kolluktan şiddet görüp yok sayılmakta, toplum içerisinde dışlanıp yal-nızlaştırılmaktadırlar²⁶¹. Sokaklarda fuhuş yapmak suç olma-masına karşın gürültü yaptıkları, çevreyi rahatsız ettikleri veya emre aykırı hareket ettikleri gerekçeleri ile kendilerine Kaba-hatler Kanunu kapsamında işlem yapılmaktadır²⁶².

257 ZENGİN, s. 81 - 82.

258 ÇOKAR / YILMAZ KAYAR, s. 73, 85.

259 ZENGİN, s. 82.

260 ÇOKAR / YILMAZ KAYAR, s. 85; ÖZERDOĞAN/ SAYINER/ KÖŞ-GEROĞLU/ÖRSAL, s. 8. Bir genelev çalışanı kadın, kendi çabaları ile ilk kez emeklilik hakkını 1996 yılında kazanabilmiştir (ÖZERDOĞAN/ SAYINER/ KÖŞGEROĞLU/ÖRSAL, s. 8).

261 KÜNTAY/ÇOKAR, s. 35.

262 ÖRDEK, s. 18. Bu tür idari yaptırım kararı tutanaklarında şu fiiller yer almaktadır: 'seyir halinde bulunan araç ve yayaları durdurmak', 'fuhuş pazarlığı amacıyla beklemek', 'yayaların kaldırımında yürümelerine ve

Devletin şiddeti olarak adlandırabileceğimiz hukuk kuralları ve uygulamalar ile fuhuş yapan kadınların marjinalleştirilmesi, en basit haklarından dahi yoksun konuma getirilmesi, onları başkalarının şiddetine de açık hale getiriyor. Toplumun ve bireylerin davranışlarında, bakışlarında ve yaklaşımlarında bu şiddet açıkça görülebiliyor²⁶³. Değersizleştirilmiş kadınlar, tehdit olarak görülüyor, her yerden kovuluyor, dışlanıyor, yok sayılıyor, yargılanıyor, mahkum ediliyor, korkuluyor ve nefret ediliyorlar²⁶⁴. Gelineen noktada Türkiye’de fuhuşun şiddet ve sömürü biçimine büründüğü görülmektedir. Son yıllarda devletin fuhuş konusunda izlediği politikanın düzenleyici olmaktan ziyade yasaklayıcı yönde ilerlediğini söylemek de mümkündür. Fakat bu kurumsallaşmamış politika, şiddete ve sömürüye bir çare olmadığı gibi tam tersi bir şekilde artmasına da katkı sağlamaktadır.

IV. Sonuç

Fuhuş, ülkemizde yeterince konuşulan ve tartışılan bir konu olamamıştır. Dünyada fuhuş konusunda izlenen farklı sistemlerin Türkiye için değerlendirilmesi ve adaptasyonu konusunda bir kamuoyu oluşturulmadığından, yakın zamanda böyle bir gelişmeyi beklemek de anlamlı olmaz. Fakat mevcut durum değerlendirildiğinde açıkça görülebilen hataları düzeltmemek

trafikte rahat seyir etmelerine engel olmak’, ‘zaman zaman yola çıkarak trafik akışını engellemek’, ‘bekleyen şahıslarla fuhuş amaçlı pazarlık yapmak ve bu hareket ve davranışlarıyla o civarda bulunan eşnaf ve ikamet sahibi ile yoldan geçen şahısları rahatsız etmek’ (Seks İşçilerine Kesilen İdari Para Cezaları Hakkında Bilgi Notu, s. 5, <http://www.kirmizisemsiye.org/SourceFiles/pdf-2018525142226.pdf> (erişim tarihi 26.11.2018)). Bu fiillere, Kabahatler Kanunu’nun 32. Maddesi (Emre Aykırı Davranış) ve 37. Maddesine (Rahatsız Etme) dayanılarak idari para cezası uygulanmaktadır.).

263 ZENGİN, 89 - 91.

264 “Gelişmiş toplumlar bir yandan demokrasi ve insan haklarını tam anlamıyla yerleştirmeye ve kendi bireysel ve toplumsal davranışlarını bu yönde geliştirmeye çalışırken, nasıl olur da eliyle ayağıyla, gözüyle kulağıyla diğer insanlardan hiçbir farkı olmayan bir grubu böyle marjinalleştirir ve toplum dışına iter, onun varlığını unuttur, en zararsız halde tutmak için önlemler alır ve yok sayarlar?” (Türkan SAYLAN, “Kadın Ticareti ve Zorla Fuhuş”, Her Yönüyle Türkiye’de Kadın Olgusu, s. a. 273 - 292, s. 280.)”.

ise, bireylere ve topluma ciddi zararlar vermektedir. Dünyaya, zamana ve toplumdaki gelişmelere uyum sağlayamamış ve güncelliğini yitirmiş hukuk kurallarının işlevsizliğine takılıp kalınmaması gerekir. Fuhuşta çalışma koşulları, fuhuş yapanların yaşam koşulları, tüm işleyiş mekanizması ortaya çıkarılmalı, insanların bilmesi sağlanmalıdır. Uygulamalarla şekillenen ve mevzuata aykırı itiyat halini almış hukuka aykırılıklara son verilmesi, devletin fuhuş konusunda adeta yasaklayıcı sistemi benimsemiş gibi bir tutum takınması ile yalnızca gizli-kayıt dışı fuhuşu artırdığı ve bireyler ile toplum bakımından daha fazla zarara yol açtığı bilinmesi şarttır.

Eğer ki bir sistem değişikliğine gidiliyorsa, bunun öncelikle gündeme getirilmesi, tartışılması ve çok çeşitli hukuki ve sosyal adımlarla işletilmesi gerekir. Çünkü bu değişiklikte söz konusu olan, cinsiyete dayalı ayrımcılık ve eşitsizlik ve bunun yanında ekonomik adaletsizliktir. O halde konu öncelikle ekonomik ve sosyal alanda değerlendirilmeli, kadınların durumunu iyileştirmek üzere ilk adımlar atılmalı ve daha sonra küresel sektör haline gelmiş fuhuşun sebepleri ile mücadele yöntemleri tartışılmalıdır²⁶⁵. Tüm bunlar, toplumsal değer ve normlar değişmeden ve ataerkil düşüncenin dayatması olan namus anlayışı ortadan kaldırılmadan olamayacaktır²⁶⁶. Fakat bunun yerine devlet, fuhuş yapan kadınları en basit haklarından mahkum ederek, onları ayrımcılığa tabi tutarak güçsüzleştirmekte ve böylelikle hem devletin bizzat kendisinin hem de bireylerin sömürüsüne açık hale getirmektedir. Ülkenin ve toplumun 'gerçekleri' olduğu iddia edilerek arkasına sığınılan hikayelere son verilmeli ve kadınlara reva görülen insan onuruna ve haysiyetine aykırı uygulamalar ortadan kaldırılmalıdır.

Toplumsal şiddeti ve toplumsal cinsiyet kalıplarını haklı görecektir değer yargılarını üretmeye devam eden bu sistemi eleştirmemek ve konuşmamak olmaz. Eğer devlet, kadınlar

265 Fuhuşu önlemek için alınacak tedbir önerleri için bkz. ÖZERDOĞAN/SAYINER/ KÖŞGEROĞLU/ÖRSAL, s. 9 - 10.

266 AÇIKALIN, s. 33.

üzerine kurulu olan böylesi bir sömürü düzeninin her geçen gün kadının daha aleyhine olacak şekilde evrilmesine izin veriyorsa, devletin kadın konusunda olumlu bir politika ürettiğini söyleyebilmek mümkün değildir.

Kaynakça

AÇIKALIN, Neriman: “Toplumda Fahişelik Kurumunun Vazgeçilmezliği Üzerine Mitler: Mersin Örneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 1/4, Y. 2008, s. a. 11 - 35.

ALKAN, Türker: *Kadın - Erkek Eşitsizliği Sorunu*, Ankara, 1981.

AŞKIN, Zehragül/AÇIKALIN, Neriman: “Eril Devlet Söylemi Olarak Türk Fuhuş Tüzüğü”, *Kadın/Woman 2000*, S. 12 (2), s.a. 45-63.

ATALAY, Ayşe Özge: *Türk Ceza Hukukunda Fuhuş Suçu*, İstanbul, 2013.

ÇELİK, Halil: *Fahişelikten Seks İşçiliğine: Örgütlenme Deneyimi ve Güncel Tartışmalar*, (<http://tekhede.blogspot.com/2015/09/fahiselikten-seks-isciligine-orgutlenme.html>), (erişim tarihi:21.02.2019).

ÇOKAR, Muhtar / YILMAZ KAYAR, Habibe: *Seks İşçileri ve Yasalar Türkiye’de Yasaların Seks İşçilerine Etkileri ve Öneriler*, 2011, (<https://amargigroupistanbul.files.wordpress.com/2012/05/text1.pdf>), (erişim tarihi 04.02.2019).

DANNA, Daniela: *Report on Prostitution Law in the European Union*, 2014, (<http://lastradainternational.org/lisidocs/3048-EU-prostitution-laws.pdf>), (erişim tarihi 04.02.2019).

DEMİR, Sabriye Dilek: *Kadın Seks İşçiliğinin Hukuki Mevzuat Çerçevesinde İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Y. 2009.

DURUN, Hasan: “Fuhşa ve Fuhuş Hakkındaki Temel Türk Hukuk Normlarına Genel Bir Bakış”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, C. 23, S. 93, s. a. 405 - 442.

KURT YÜCEKUL, Gülşah: *İnsan Ticareti Suçu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Y. 2011.

KÜNTAY, Esin/ÇOKAR, Muhtar: *Cinsel Sağlık ve Üreme*

Sağlığı Alanında Ulusal ve Yerel Medya Yoluyla Savunuculuk Projesi Bilgilendirme Dosyası 8: Seks Ticareti, Y. 2006, (<http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/seks-ticareti-.pdf>), (erişim tarihi: 25.01.2019).

MUNRO, E. Vanessa/GUISTA, Maria Della: *Demanding Sex: Critical Reflections on the Regulation of Prostitution*, New York, 2016.

ONGER, Bedia: *Kadınların Kurtuluşu: Denemeler - Araştırmalar*, İstanbul, 1967.

ÖRDEK, Kemal: *Avukatlar İçin Seks İşçilerine Yönelik Hukuki Destek Rehberi*, Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği, 2016, (<http://www.kirmizisemsiye.org/SourceFiles/pdf-201852414133.pdf>), (erişim tarihi 04.02.2019).

ÖZERDOĞAN, Nebahat/ SAYINER, Deniz/ KÖŞGEROĞLU, Nedime/ÖRSAL, Özlem: *Kadın ve Fuhuş Olgusu*, (<https://slidex.tips/download/kadin-ve-fuhu-olgusu#>), (erişim tarihi: 25.01.2019).

SAYLAN, Türkan: *"Kadın Ticareti ve Zorla Fuhuş"*, Her Yönüyle Türkiye'de Kadın Olgusu, İstanbul 1992, s. a. 273 - 292.

WAGENAAR, Hendrik/ALTINK, Sietske/AMESBERGER, Helga: *Final Report of the International Comparative Study of Prostitution Policy: Austria and the Netherlands*, Den Haag, Temmuz 2013, (http://kks.verdus.nl/upload/documents/P31_prostitution_policy_report.pdf), (erişim tarihi 04.02.2019).

ZENGİN, Aslı: *İktidarın Mahremiyeti İstanbul'da Hayat Kadınları Seks İşçiliği ve Şiddet*, İstanbul, 2016.

House of Commons Home Affairs Committee, *Prostitution, Third Report of Session 2016 - 2017*, (<https://publications.parliament.uk/pa/cm201617/cmselect/cmhaff/26/26.pdf>), (erişim tarihi 04.02.2019).

Seks İşçilerine Kesilen İdari Para Cezaları Hakkında Bilgi Notu, s. 5, (<http://www.kirmizisemsiye.org/SourceFiles/pdf-2018525142226.pdf>), (erişim tarihi 26.11.2018).

<http://www.resmigazete.gov.tr/>

<https://treaties.un.org>

Av. Ünsal TOKER (Oturum Başkanı)- Sayın Duygu Çoksezen'e çok teşekkür ediyorum. Süremizi esasında doldurduk, bundan sonraki panel için burayı boşaltmamız gerekecek. Ancak tabii soru, bir beş dakika soru sorma imkânı tanıyacağım. Buyurun.

SALONDAN- Bütün konuşmacılara teşekkür etmek istiyorum. Benim Duygu Hanıma bir sorum olacaktı. Yaptığınız sunum çerçevesinde bu biraz tartışmalı bir konu olduğu için söylüyorum, genel kadınlar hakkında kullanılması gereken terminolojinin ne olduğunu düşünüyorsunuz? Merak ettiğim için sordum sadece. Teşekkür ederim.

Duygu Merki ÇOKSEZEN- Dediğiniz gibi aslında tartışmalı bir konu. Neden tartışmalı dersenez, şimdi feminist görüşler de kendi içerisinde tabii ayrılıyorlar. Bir yanda tabii genel kadın ibaresi elbette çok farklı, ben o yüzden mümkün olduğunca fuhuş yapan kadın diyerek bahsetmek istedim. Fakat yeni feminist görüşler de, aslında fuhşun koşulları düzeltilirse, bir fabrikada 12 saat işçilik yapan bir kişiden de çok da farklı bir çalışma koşulu değil diye düşünüyorlar. Birtakım koşullar düzeltildiğinde, aslında fuhşun da bir kariyer mesleği olarak görülmesi gerektiğini düşünüyorlar ve farklı şekillerde isimlendiriyorlar.

Yine baktığımızda daha kapsamlı olarak kullanılmakla beraber seks işçisi terimini görüyoruz, ama seks işçisi terimine baktığımızda sadece fuhuş değil, mesela porno filmlerde oynayan kişiler olsun veya şu an aklıma gelmiyor, ama striptiz kulüplerdeki dansçılar, erotik dansçılar, erotik masaj yapan kişileri de dahil ediyorlar. Dolayısıyla da kavram hiçbir şekilde oturmadı, hiç kimse üzerinde anlaşılamadı. Fuhuş yapan kadınların oluşturdukları birtakım dernekler dahi aslında kendilerine hangi sıfatı kullanacaklarını henüz belirleyemediler. O yüzden de bir belirsizlik alanı var, ama seks işçisi yerine ben yine de şu anda sadece fuhuş yapan kadın diyerek bahsetmek istiyorum; tamamen çünkü belirsiz bir kavram durumu söz konusu aslında.

Teşekkür ederim.

Av. Ünsal TOKER (Oturum Başkanı)- Eğer başka soru yoksa paneli kapatmak istiyorum. Herhalde yok.

Ben de her dört panelistimize de çok teşekkür ediyorum. Gerçekten biraz önce de söylediğim gibi, belki de kadını en yakından ilgilendiren bir konuyu bugün birlikte tartışmış olduk. Hepinize başarılar diliyorum, katıldığınız için teşekkür ediyorum.

BİRİNCİ GÜN İKİNCİ SALON ÜÇÜNCÜ OTURUM

Av. Hüseyin ÖZBEK (Oturum Başkanı)- Değerli konuklar, sevgili meslektaşlarım; hepinizi Türkiye Barolar Birliği adına saygıyla selamlıyorum, hoş geldiniz diyorum.

Bugün farklı salonlarda aynı zaman kesitinde farklı sunumlar yapılıyor. Türkiye Barolar Birliği Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesiyle birlikte II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumunu gerçekleştiriyoruz. Bugün ve yarın devam edecek. Çok önemli konular seçilmiş durumda, sanıyorum birazdan salon kalabalıklaşacak, iştirak artacak.

Meslektaşlarım az önce takdim edildi, Dr. Öğretim Üyesi Fatma Süzgül Şahin, kutsal mekânlar ve kadın, kadınlar camide hareketinin düşündürdükleri, Araştırma Görevlisi Nurhayat Özcan dışlayıcı laiklikten pasif laikliği Anayasa Mahkemesi içtihatları ışığında çalışan kadın, din ve vicdan özgürlüğü. Zeynep Sati Yalçın, Abdullah Oğuz tarafından sinemaya aktarılan Mutluluk filminde kişisel bir töre sorgulaması.

Belki örtüşen bir paralellikte düşünülebilecek konular, ama farklılıklar içeren, onlar herhalde sunumlarda daha açık ortaya çıkacak. Ben daha fazla konuşmadan ve değerli konuşmacıların katılımcıların zamanından çalmadan bir-iki cümle söylemek istiyorum. Öncelikle salonda kadın ağırlığı var, 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Gününüzü kutluyorum, hoş geldiniz diyorum. (Alkışlar)

Burada benim yetişmemde, kardeşlerimizin yetişmesinde aile ocağımızın yanmasında tütmesinde ve devamında büyük katkısı olan anamı da rahmetle ve saygıyla anıyorum.

Değerli katılımcılara bir eksik hazırlamışım, ama arkadaşlarımız onu fotokopiyle çoğaltırlar. Kadın hakları ve Dünya Kadınlar Gününde bugünle örtüştüğünü düşündüğüm bir edebi metin anlamında bir hikâyeyi de oturum sonunda takdim etmek istiyorum. Hikâye kahramanı anamdır.

Bu arada Türkiye Barolar Birliği Bülteninde değerli hukukçu arkadaşımız İstanbul Barosu Türkiye Barolar Birliği delegasyonunda da bulunan Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devletler Özel Hukuku Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Sibel Özel'in burada kulaklarını çınlatmak istiyorum. Müftülere nikâh kıyma yetkisinin verilmesi konusunda çok önemli bir makalesi vardır, bu bizim Barolar Birliği yayın organında da çıkmıştır. Sanıyorum arkadaşlarımızın dikkatini çekmiştir. Ben kendileriyle de paylaşmış oluyorum. Makaleyi takdim edebilirim, linkini de verebilirim.

Av. Hüseyin ÖZBEK (Oturum Başkanı)- Biz de sunumu için çok teşekkür ediyoruz, zamanında bitirdi, zamana özene gösterdiği için. Ben de bir şeyi merak ediyorum. Bu binanın, içinde bulunduğumuz bu salonun da bir mimari projesi var bu binanın Türkiye Barolar Birliğinin, bir de statik hesabı var. Mimari proje mimarın eseri, statik proje demir çimento diğer giderler binanın ayakta kalabilmesini sağlayıcı bir denge hesapları, matematiksel bir şey. Devletler de kurulurken bir mimari proje olur. Türkiye Cumhuriyetinin 29 Ekim 1923'le simgeleşen bir mimari projesi var, bir statik hesabı var ve hukuk teklifi var. Osmanlı dönemindeki şerri hukuk, örfi hukuk, azınlık mahkemeleri, konsolosluk mahkemeleri, oradaki hukuk düalitesi, bunun yarattığı sorunlar dışarının müdahalesine imkân veren bu hukuk karmaşası ve adli kapitülasyonlar, bunların hepsinden alınan derslerle Türkiye Cumhuriyeti 1926 sonrası özellikle Lozan'da henüz bu gerçekleşmemiştir, hukuk teklifine geçti. Dünyayla, modern dünyayla eşitlenecek hukuk standardizasyonu ve kodifikasyonunu gerçekleştirdi.

Aradan 80-90 yıl sonra neden icap etti ki, bu hukuk teklini örseleyecek yeniden düaliteye hukuk karmaşasına, farklı kompartımanların farklı hukuk taleplerine, farklı mezheplerin farklı azınlıkların farklı nikâh taleplerine, hukuk taleplerine ve bu anlamda da gettolaşmanın, içe kapanmanın veya böyle ulus paydasını örseleyecek kümelenmelerin hukuken de tahkim edilmesi anlamına gelecek bu sürece Türkiye nasıl girdi? Ben de bunu merak ediyorum.

Av. Hüseyin ÖZBEK (Oturum Başkanı)- Şimdi biraz süremiz daraldı, bizden sonra bir oturum daha var. Siz kürsüden mi sunacaksınız? Çok kısa birkaç cümlelik bir hatırlatma yapmak istiyorum.

1 Kasım 1922'de saltanat kaldırıldı, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması. Lozan Antlaşmasında delegasyon, hukuk modernleşmesi konusunda bir beyanda bulundu Lozan'da. Orada itirazlar geldi azınlıklarla ilgili, sizin ama hukukunuz şöyle yani yetersiz, çağdaş standartlarda değil diye. Türk delegasyonu orada biliyorsunuz hukuktaki ileride yapılacak olan hukuk devrimi konusunda bir ön beyanda bulundu diyelim. 3 Mart 1924 geçen hafta başı konuştuğumuz öğretim birliği, üç yasa, devrim yasası, bir çok önemli bir evre ve arkasından 1926 ve sonrası kodifikasyon.

Yakın coğrafyamızdan kısa örnek almak lazım. Irak'ta Arap Arap'la kavga ediyor ve çok ciddi bir yarılma oldu ve çöküntü oldu. Niçin? Aynı etnisiteden, aynı kültürden geliyor, ama Sünni ve Şii kavgası. Suriye'de Arap Arap'la kavga ediyor, korkunç bir iç savaş var, neden? Nusayri ve Sünni kavgası... Türkiye'deki Osmanlı döneminde başlayan, ama Cumhuriyet sonrası sistematize olan kurallara bağlanan bir modernleşmenin sonunda geldiğimiz bir evre var. Bu modernleşmede bu çağdaş hukuk düzeninden normlarından Türkiye geri mi gidecek, bu tercihten vaz mı geçecek, bu tercihi daha geliştirerek devam mı edecek? Sorun bu.

Buyurun.

Arş. Gör. Nurhayat ÖZCAN- Öncelikle ben bütün kadınların 8 Mart Dünya Kadınlar Gününü kutlamak istiyorum. Özellikle de çalışan kadınların çalışma hayatında var olmaya çalışan bütün kadınların emekçi kadınlar gününü kutlarım.

Benim konum dışlayıcı laiklikten, pasif laikliğe Anayasa Mahkemesi içtihatlarında çalışan kadının din ve vicdan özgürlüğü. Anayasa Mahkemesinin içtihatlarında birtakım değişiklikler oldu. Bugün ben size pasif laiklik ve dışlayıcı laiklik teorisinden bu değişiklikleri size açıklayacağım.

DIŞLAYICI LAİKLIKTE PASİF LAİKLİĞE: ANAYASA MAHKEMESİ İÇTİHATLARI IŞIĞINDA ÇALIŞAN KADININ DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ

Arş. Gör. Nurhayat ÖZCAN^{267*}

Giriş

Kadınların çalışma hayatına dahil olması ve ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeleri yalnızca bir geçim kaygısından ibaret değildir. Aynı zamanda onların daha fazla özgürleşmeleri, özgürce düşünmeleri ve kendi ayakları üzerinde durarak kamusal alanda kendilerini rahat bir şekilde ifade etmeleri anlamına gelmektedir. Türkiye, kadın istihdamı açısından OECD ülkeleri arasında sonuncu olmuştur.²⁶⁸ Şüphesiz ki gelişmekte olan bir ülkenin ekonomisinin daha da iyiye gitmesi için, kadınlarının çalışma hayatına dahil olmasının teşvik edilmesi gerekmektedir. Öte taraftan, ekonomi ile birlikte temel hak ve özgürlüklerin koruma ve güvence altına alınması da son derece önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, çalışma hayatındaki kadının din ve vicdan özgürlüğü, önemli bir noktada durmaktadır. Türkiye’de kadınlara yönelik olarak bir dönem uygulanan kıyafet sınırlamaları, bu kadınların çalışma hayatına dahil olmasını engellemiştir. O dönemde Türk AYM de bu sınırlamaları destekleyen bir yaklaşım sergilemiştir. 2012 yılından itibaren AYM bu yaklaşımını değiştirmiş ve kadınlara

267 İstanbul Şehir Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi, nurhayatozcan@sehir.edu.tr

268 OECD 2018 verileri için bakınız <https://data.oecd.org/emp/employment-rate.htm> [erişim tarihi 21.04.2019]

rın işyerinde inançlarından kaynaklanan kıyafet sınırlamalarını birtakım şartlara bağlamıştır. Bu çalışmada 'dışlayıcı laiklik' (*assertive secularism*) ve 'pasif laiklik' (*passive secularism*) yaklaşımından yola çıkarak, AYM'nin laiklik ilkesi yaklaşımı ile din ve vicdan özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin içtihatlarının zaman içerisindeki değişimi, çalışan kadının din ve vicdan özgürlüğü özelinde analiz edilecektir.

I. Çalışma Hayatındaki Kadının Din ve Vicdan Özgürlüğü

Din ve vicdan özgürlüğü 1982 Anayasası'nda güvence altına alınmıştır ve Anayasadaki laiklik ilkesi bu özgürlüğün korumasını sağlamaktadır. Ayrıca Anayasanın başlangıç kısmında her Türk vatandaşının "onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu" ifade edilmiştir. Anayasanın 5. Maddesinde ise bireylerin maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartların hazırlanmaya çalışılması devletin temel araç ve görevleri arasında sayılmıştır.²⁶⁹ Çalışma hayatı ile din ve vicdan özgürlüğü, bireylerin maddi ve manevi varlıklarını koruma ve geliştirme bakımından önem arz etmektedir. Türkiye'de laiklik ilkesinin yorumlanması ile birlikte din ve vicdan özgürlüğünün sınırlanması da farklı boyutlarda uygulanmıştır. Bu uygulamalar çalışma hayatında var olma mücadelesi veren kadınları da etkilemiştir. Ülkemizde ve dünyanın pek çok yerinde mahkeme konusu olan davaların ağırlıklı olarak çalışan Müslüman kadının başörtüsü (türban) ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu durum, bu önemli konunun dar bir biçimde algılanmasına neden olmaktadır. Bu bölümde öncelikle, genel olarak laiklik ilkesi ile din ve vicdan özgürlüğünün korunması ve sınırlandırılması açıklanacaktır. Daha sonra din ve vicdan özgürlüğünün işyerinde çalışan kadınlara yönelik olarak sınırlandırılması üzerinde durulacaktır.

269 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 18.10. 1982, Kanun Numarası: 2709, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

A. Laiklik İlkesi Çerçevesinde Din ve Vicdan Özgürlüğünün Korunması ve Sınırlandırılması:

Cumhuriyetin ilanından sonra 1928 yılında “Devletin dini İslam’dır” ibaresi kaldırılmıştır.²⁷⁰ 5 Şubat 1937 tarihinde ise laiklik ilkesi anayasada yer almıştır.²⁷¹ 1961 ve 1982 Anayasası döneminde de aynı ilke devletin temel nitelikleri arasında sayılmaya devam etmiştir. Laiklik ilkesinin iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan ilki devlet ve din işlerinin ayrı olmasıdır. İkincisi ise vicdan ve ibadet özgürlüğünü kapsayan din özgürlüğüdür.²⁷² Din ve devlet işlerinin ayrı olması, ilk olarak din ve devlet kurumlarının ayrı olması demektir. Din ve devlet işlerinin ayrılığı, devletin aynı zamanda tüm din mensuplarına ve belli bir dine mensup olmayanlara da, hem bu ilke kapsamında hem de Anayasanın 10. Maddesindeki eşitlik ilkesi kapsamında ayrımcı bir muamelede bulunmamasını gerektirmektedir. Nitekim, ilkenin bu boyutu da 1982 Anayasası’nın 2. Maddesinin gerekçesinde şöyle ifade edilmiştir: “Hiçbir zaman dinsizlik anlamına gelmeyen laiklik ise, her ferdin istediği inanca, mezhebe sahip olabilmesi, ibadetini yapabilmesi ve dinî inançlarından dolayı diğer vatandaşlardan farklı bir muameleye tabi kılınmaması anlamına gelir.”²⁷³

Laiklik ilkesinin ikinci boyutu ise din özgürlüğünün sağlanmasıdır. Öncelikli olarak din özgürlüğünün belli bir dine, inanca sahip olmayanları da koruma altına aldığı kabul

270 Teşkilâtı esasiye kanununun bazı maddelerini muaddil kanun, 14. 04. 1928, Kanun Numarası: 1222, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc006/kanuntbmmc006/kanuntbmmc00601222.pdf [erişim tarihi 30.04.2019]

271 Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun, 13.02.1937, Kanun Numarası: 3115, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3533.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

272 Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, İstanbul, 2017, s.79; Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2017 s.79.

273 TBMM Mevzuat Bilgi Sistemi, 2709 Sayılı Kanun Madde 2 (yürürlük tarihi: 09.11.1982), <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/kanunmaddeleri?pkanunlarno=41861&pkanunnumarasi=2709> [erişim tarihi 30.04.2019]

edilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra din özgürlüğü, vicdan ve ibadet özgürlüğünü koruma altına almaktadır. Anayasa'nın 24. Maddesinde "Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz."²⁷⁴ şeklinde vicdan ve din özgürlüğü düzenlenmiştir. Vicdan özgürlüğü, bireyin içsel alanına yönelik (*forum internum*) olan alanı ifade etmektedir. İbadet özgürlüğü ise bireyin dini inanç veya kanaatlerini dışavurduğu (*forum externum*) andan itibaren başlamaktadır. Din ve vicdan özgürlüğünde vicdan özgürlüğü sınırlandırılmaz bir hak olarak değerlendirilirken; din veya inancın dışavurumunun gerçekleştiği andan itibaren sınırlandırılabilirliği söz konusudur. Anayasa'da temel hak ve özgürlükler için genel bir sınırlama rejimi öngörülmüştür. Bunun dışında bazı temel hak ve özgürlükler için özel bir sınırlama getirilebilmektedir. Bu sınırlamalar her zaman somut olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bazı sınırlamalar soyut olarak düzenlenmektedir. Bu sınırlamaların yasama organı tarafından somutlaştırılması gerekmektedir. Soyut sınırlamalar oldukça hassas bir noktada bulunmaktadır. Zira kapsamlı ve genel sınırlandırmalara yol açarak, temel hak ve özgürlüklerin tehlikeye atılması ihtimali bulunmaktadır. Soyut sınırlamaya örnek olarak, anayasanın başlangıç kısmında "laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı" verilebilmektedir. Bu anlamda AİHM önüne gelen bir davanın hatırlatılması gerekmektedir. Bir hemşirenin laiklik ilkesine dayanarak başörtüsü nedeniyle işten çıkartıldığı *Ebrahimian v. France* davasında mahkeme ihlal bulmamıştır. Davanın karşı görüşünde Yargıç O'Leary, davalı devletin pek çok somut meşru gerekçe bulabileceken, tüm kamu çalışanlarına uyguladığı genel yasaklamayı (*blanket ban*) desteklemek için soyut gerekçelere dayanmayı tercih ettiğini

274 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 18.10. 1982, Kanun Numarası: 2709, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

ifade etmiştir. Dolayısıyla takdir marjını aşmayan ve devletin laiklik ve tarafsızlık ilkesi adına gerçekleştirdiği takdirde oldukça geniş olan bir müdahalenin Sözleşme ile uyumlu olacağını (uyumlu olma riskini) ve somut gerekçelerin gösterilmesine gerek kalmama tehlikesinin bulunduğunu ifade etmiştir.²⁷⁵ Yargıcın bu karar öncesinde verilmiş olan *Eweida and the others v. UK* davasının izleri ile “makul uzlaşma” değerlendirmesi mevcut davadaki kararda bir şekilde kaybolduğu belirtmesi oldukça dikkat çekicidir.²⁷⁶

Temel hak ve özgürlüklerin sınırladırılmasının nasıl gerçekleştirileceği anayasanın 13. Maddesinde şöyle ifade edilmiştir: “*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.*” Görüldüğü üzere sınırlama birtakım şartlara bağlanmış ve kademeli bir sistem öngörülmüş, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile daha uyumlu bir görünüme kavuşmuştur.²⁷⁷ Genel sınırlama rejiminin yanında aynı zamanda temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmamasına ilişkin düzenleme bulunmaktadır. 14. madde’ye göre: “*Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.*” Din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin

275 AİHM, Ebrahimian v. France, 26.11.2015, Başvuru No: 64846/11, s.37, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159070> [erişim tarihi 30.04.2019]

276 Ebrahimian v. France kararı ve karşı görüşler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Nurhayat Özcan, Çalışan Kadının Din ve Vicdan Özgürlüğü, Yayınlanmamış Master Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s. 118 vd..

277 Fazıl Sağlam, Temel Hakların Sınırlanması ve Özü, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982, ss.30-31; Özbudun, a.g.e., s. 114.

düzenlemede ibadet, dini ayin ve törenler bu maddeye aykırı olmamak kaydıyla serbest kılınmıştır.

Din özgürlüğü Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda da sınırlandırılabilen bir hak olarak düzenlenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesinde "Din veya inancını açıklama özgürlüğü, sadece yasayla öngörülen²⁷⁸ ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabilir."²⁷⁹ Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde, Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri'de din veya inancı açığa vurma özgürlüğünün "*kamu güvenliği, kamu düzeni, sağlık veya ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla*" sınırlanabileceği düzenlenmiştir.²⁸⁰ Görüldüğü üzere din ve vicdan özgürlüğü anayasada genel sınırlama rejiminin yanında daha çok soyut düzenlemelerle sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla yasama ve yargı organına da hitap eden uygulamalardır.²⁸¹ Soyut sınırlamalar devletin takdir yetkisinin de geniş olarak kullanılmasının önünü açmaktadır. Böylece devlet organlarının bireylerin haklarını korumak için daha dikkatli olması gerektiği bir alandır.

278 Buradaki yasanın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından bizim maddi yasa olarak kabul edildiğinin hatırlatılması gerekmektedir.

279 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

280 Kişisel ve siyasal haklar uluslararası sözleşmesi, 23.03. 1976, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf [erişim tarihi 30.04.2019]; Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri, 25.11.1981, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/750B3--Din-veya-Inanca-Dayanan-Her-Turlu-Hosgorusuzlugun-ve-Ayrimciligin-Tasfiye-Edilmesine-Dair-Bildiri.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

281 Sibel İnceoğlu, "Türk Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı", Çalışma ve Toplum Dergisi, C. 11, S. 4, s. 47; Oktay Uygun, Kamu Hukuku İncelemeleri : İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 286.

B. İşyerinde Çalışan Kadının Din ve Vicdan Özgürlüğünün Sınırlandırılması

Yukarıda da ifade edildiği gibi bireylerin çalışma hayatında bulunmaları ile din ve vicdan özgürlüklerinin korunması maddi ve manevi varlıkları açısından son derece önemlidir. Devletin de bu noktada bir yükümlülüğü bulunmaktadır. Çalışma hakkı anayasal bir haktır ve herkes dilediği alanda çalışabilir. Bu ikisi bir arada düşünüldüğünde çalışma hayatında kesiştikleri pek çok durum söz konusudur. İşyerinde kıyafet, beslenme, ibadet, çalışma izni gibi pek çok noktada bireyin din veya inancı gereği birtakım faaliyetler gerçekleştirmesi veya faaliyetlerden kaçınması söz konusu olabilmektedir. Burada bir denge gözetilmesi oldukça önemlidir. Bireylerin çalışma hayatına dahil olmamasının önü açılmalıdır. Ancak bireyin din veya inancından kaynaklı yapmak veya kaçınmak istediği fiillerin iş sözleşmesinde işçi tarafından kabul edilen yükümlülükleri imkansızlaştırmaması gerekmektedir.²⁸² Kadınlar, çalışma hayatında cinsiyetlerinden dolayı işe alım sürecinden itibaren ayrımcı muamelelere maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla, din ve vicdan özgürlüğü söz konusu olduğunda kadınların çifte zorluk yaşadıkları söylenebilmektedir. Ülkemizde işyerinde kadınların din ve vicdan özgürlüğünün sınırlandırılması bakımından yargı kararlarına yansıyan konu, ağırlıklı olarak Müslüman kadına ve hatta Müslüman kadının başörtüsüne yöneliktir.²⁸³ Bu davalarda işyerinde getirilen kıyafet düzenlemeleri ile Müslüman kadının başörtüsü kullanması çatışmıştır.

282 Nurhayat Özcan, *Çalışan Kadının Din ve Vicdan Özgürlüğü*, Yayımlanmamış Master Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s. 58.

283 Ülkemizde azınlık olan gayrimüslim kadınların büyük bir kısmının 1926 yılında 788 sayılı Memurın Kanunu'nda "Türk olma" zorunluluğu getirilmesi ile kamu görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Bu durumun kamu sektöründe çalışan kadınlara ilişkin din ve vicdan özgürlüğü konulu davalarda yalnızca Müslüman kadının öne çıkmasının bir sebeplerinden biri olarak gösterilebilmektedir. Kamu görevinden uzaklaştırma hakkında bkz. Alper Işık, *Türkiye'de Ulus-Devlet ve Gayrimüslim Azınlık*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2016., s.85.

Cumhuriyetin ilk döneminde kamuda çalışan kadınlara ilişkin ayrı düzenlemeler görülmemiştir. Bazı kamu kurumları özelinde başlayan sınırlamalar zamanla tüm kamu kurumları tarafından uygulanmaya başlamıştır. İlk düzenlemelerin eğitim alanında ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Örneğin 1972 yılında yayımlanan Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nde öğretmenlerin törenlerde ve görevlerde başının açık olması düzenlenmiştir.²⁸⁴ 1978 yılında Çalışma Bakanlığı'ndaki kadın memurların başörtüsü takması yasaklanmış ve yine aynı sene 52 No'lu Genelge ile kamu hizmetinde çalışan tüm kadın memurların örtünmesi yasaklanmıştır.²⁸⁵ 1980 darbesinden sonra, 1981 yılında yayınlanan "Milli Eğitim Bakanlığı ile Diğer Bakanlıklara Bağlı Okullardaki Görevlilerle Öğrencilerin Kılık Kıyafetlerine İlişkin Yönetmelik"²⁸⁶ ile her derece ve türdeki resmi ve özel okulların yönetici, öğretmen ve diğer pozisyonlarında görev alan çalışanları için kısıtlayıcı kıyafet düzenlemesi yapılmış ve yönetmeliğe uymayanlar hakkında disiplin cezası uygulanacağı düzenlenmiştir. 12 Mayıs 1982 tarihinde, 2670 sayılı yasa ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu (DMK)'na "Devlet memurları, kanun, tüzük ve yönetmeliklerin öngördüğü kılık ve kıyafet kurallarına uymak mecburiyetindedirler."²⁸⁷ şeklinde kıyafet mecburiyeti getirilmiştir. Akabinde, 25 Ekim 1982'de yayımlanan "Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelik"te kamuda çalışan kadınlar için "görev mahallinde baş daima açık, saçlar düz-

284 "Öğretmen giyim ve kuşamında sadeliğe ve ağırbaşlılığa önem verir, günlük yaşayış ve davranışında örnek olur. Dikkati çekecek ve aşırı derecede süs, gösteriş ve giyimden sakınır. Derslerde, törenlerde ve görevlerde başı açık bulunur." Milli Eğitim Bakanlığı, Tebliğler Dergisi, C. 35, S. 1684, s. 397, <http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/36-1972> [erişim tarihi 19 Mayıs 2018]

285 Murat Aksoy, Başörtüsü- Türban: Batılılaşma- Modernleşme, Laiklik ve Örtünme, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 155.

286 Bakanlar Kurulu Kararı, 7.12.1981, No: 8/3349, <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/52.html> [erişim tarihi 30.04.2019]

287 Devlet Memurları Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun (2670 Sayılı Kanun), 16.5.1982, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc065/kanunmgkc065/kanunmgkc06502670.pdf [erişim tarihi 30.04.2019]

gün taranmış veya toplanmış” ibaresi yer almıştır.²⁸⁸1980 darbesi sonrası yayımlanan iki yönetmelik de 2413 sayılı “Bilumum Devlet Memurlarının Kıyafetleri İle İlgili Kararname” ile 2596 sayılı “Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun” un 6 ncı maddesi ve bu maddeye göre çıkarılan 1958 sayılı “Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanunun” tatbik suretini gösterir “Nizamname” hükümleri uyarınca düzenlenmiştir. 1980 darbesinden sonraki iki yönetmelik açısından ise ilginç olan husus, yönetmeliklerin bir kanuna değil de yönetmeliğe dayandırılmasıdır.²⁸⁹ Kamu kurumları dışında da belli meslek gruplarında kıyafet sınırlamalarına rastlanılmaktadır. Avukat, mimar, mühendis ve basın mensubu kadınlar için de başı açık olma şartı getirilerek bu sınırlama gerçekleştirilmiştir.

Görüldüğü üzere işyerinde kıyafet düzenlemeleri dolaylı bir biçimde kadınların din ve vicdan özgürlüğünün sınırlandırılmasının yolunu açmıştır. Bunu yaparken soyut sınırlama sebeplerine de dayanılmış, kanun yerine genel yönetmeliklerle tesis edilmiş somut olmayan düzenlemeler söz konusudur. Kamu kurumlarında uygulanan bu sınırlamalar ‘yayıma etkisi’ ile özel sektörde çalışan kadınları da etkilemiştir.²⁹⁰ Bu uygulamalar siyasi konjonktürden bağımsız ele alınamamış ve kadınların ne giyip ne giymemesi gerektiği, neye inanıp neye inanmaması gerektiği mahkeme kararlarına dahi konu olmuştur. Kıyafet sınırlamalarının katı bir şekilde uygulandığı dönemde 5000 kadın kamudan ihraç edilmiş ve 10.000’i de istifaya zorlanmıştır. Kamu kurumlarından ayrılmak zorunda kalan bu kadınlar “İslami” holdinglerin bünyesinde dahi kendi uzmanlık alanları ile alakası olmayan ağır çalışma koşulları altında düşük ücretlerle çalıştırılmışlardır.²⁹¹ Kamu kesiminde

288 Bakanlar Kurulu Kararı, No: 8/510, 25.10.1982, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17849.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

289 Mehmet Semih Gemalmaz, *Türk Kıyafet Hukuku ve Türban*, Legal Yayıncılık İstanbul, 2005, s. 128.

290 Dilek CİNDÖĞLU, *Başörtüsü Yasağı ve Ayrımcılık: Uzman Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 8.

291 CİNDÖĞLU, a.g.e., s. 35; Bekir Berat Özipek, “İnsan Hakları ve İhlaller Ekseninde Bir Örnek: Türkiye’de Başörtüsü Yasağı Sorunu”, *Örtülemeyen Sorun Başörtüsü* (Ed. Neslihan Akbulut), AKDER, İstanbul, 2008,

çalışan kadınlar için başörtüsü yasağının kalkması ise 2013 yılında “Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelik”in 5. maddesindeki kadınlar ile ilgili başı açık olma şartının da bulunduğu cümle kaldırılmıştır.²⁹² 2017 yılından itibaren Emniyet Hizmetleri Sınıfına mensup olanlar, hâkimler, savcılar, Türk Silâhlı Kuvvetlerinde görev yapan kadınlar için de başı açık olma şartı kaldırılmıştır.²⁹³ Burada dikkate alınması gereken husus kamusal çalışma hayatına dahil edilen bir grup kadının varlığıdır. “Başörtülü” olsun olmasın toplumda bugüne kadar kendi ayakları üzerinde durmak isteyen kadınların özgürlükleri Anayasaya uygun bir şekilde elde edilmiştir.

II. Dışlayıcı- Pasif Laiklik Yaklaşımı ve AYM İçtihatlarında Çalışan Kadının Din ve Vicdan Özgürlüğü

A. Metodoloji: Dışlayıcı Laiklik ve Pasif Laiklik

Dışlayıcı laiklik (*assertive secularism*)²⁹⁴ dinin kamusal alandaki görünürlüğü kabul etmeyerek dini özel alanın içinde tutmakta ve böylece dışlayıcı bir tavır sergilemektedir. Pasif laiklik (*passive secularism*) bu görünürlüğe izin vermekte ve daha pasif bir yaklaşım sergilemektedir. Dışlayıcı laiklikte devlet,

ss. 15-16.

292 Bakanlar Kurulu Kararı (Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik) No: 2013/5443, 8.10. 2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131008.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131008.htm> [erişim tarihi 30.04.2019]

293 2015 yılında hakim ve savcılar için bkz. <http://www.milliyet.com.tr/hakim-ve-savciya-basortusu-izni-gundem-2067366> [erişim tarihi 30.04.2019], 2016 yılında emniyet hizmetleri sınıfına mensup olanlar için bkz. Emniyet Hizmetleri Sınıfı Mensupları Kıyafet Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 27.08. 2016, Resmi Gazete,29814, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160827.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160827.htm> [erişim tarihi 30.04.2019] ve 2017’de de Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları için kaldırılmıştır. Bu konuda bkz. <http://www.dw.com/tr/tskda-ba-C5%9F%C3%B6rt%C3%BCs%C3%BC-yasa%C4%9F%C4%B1-kalkt%C4%B1/a-37665858> [erişim tarihi 30.04.2019]

294 Ergun Özbudun orijinali olan dışlayıcı laiklik kavramı yerine dayatmacı laiklik olarak çevirmeyi tercih etmiştir.

aktif olarak, bireyi laikleştirme, dini veya inancını vicdana öteleme ve böylece toplumsal alandan dini inançları çıkarma misyonunu üstlenmektedir.²⁹⁵ Aslında siyaset bilimine ait olan bu yaklaşım, anayasa hukukunda Ergun Özbudun tarafından kullanılmıştır. Özbudun, AYM'nin laiklik ilkesine ilişkin içtihatlarının değişimini bu yaklaşımla birlikte analiz etmiştir.²⁹⁶ Kuru'ya göre devletlerin dışlayıcı veya pasif laikliğe yönelmesi ile o ülkenin tarihi geçmişi arasında yakın bir bağ bulunmaktadır. Eğer modern devlete geçiş öncesi bir ülkenin geçmişinde hakim din ile monarşinin birlikte olduğu bir devr-i sabık varsa, sonra gelen rejim dışlayıcı laikliği tercih etmektedir. Bunun sebebi ise hakim olan din anlayışının varlığının, monarşinin yeniden güçlenmesine kapı aralayacak olmasıdır. Devr-i sabık olmayan ülkelerde ise pasif laiklik uygulanmaktadır.²⁹⁷ Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulmasından önce monarşi ile halifelik kurumu bir arada bulunmaktaydı ve Cumhuriyetin kurulmasından sonra halifelik kaldırılmış ve dini görünürlüğü kamusal alanda engelleyecek düzenlemeler getirilmiştir.²⁹⁸ Kuru'ya göre dışlayıcı laiklikten pasif laikliğe, zor da olsa, geçiş mümkündür.²⁹⁹ Türkiye'de de belli bir döneme kadar dışlayıcı laiklik anlayışı benimsenmiş bu durum hukuki düzenlemelerin dışında mahkeme içtihatlarına da yansımıştır. AYM de belli bir döneme kadar bu tavrın dışına çıkmamış, daha sonra ise pasif laikliğe uyan içtihatları benimsemeye başlamıştır.

295 ÖZBUDUN, a.g.e, s. 84.

296 ÖZBUDUN, a.g.e, ss. 84-85 ; Ahmet T. Kuru, Pasif ve Dışlayıcı Laiklik: ABD, Fransa, Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 14.

297 KURU, a.g.e., s. 26

298 AYM de bir içtihadında bu değerlendirmeyi yapmıştır: "...Böyle olunca da, uygulandığı ülkenin dini, siyasi ve sosyal şartları, lâiklik anlayışını etkilemektedir. Kurtuluş Savaşı sonrası teokratik yapısını terk ederek çeşitli reform hareketleriyle demokratik cumhuriyet düzenini kabul etmiş ve büyük çoğunluğu Müslüman olan toplumumuzda Anayasamıza göre lâiklik batı dünyasındaki anlamından kısmen farklı bir biçimde ele alınmıştır." Anayasa Mahkemesi, 04.11.1986, E. 1986/11, K. 1986/26.

299 KURU, a.g.e., ss.236-237

B. Çalışan Kadının Din ve Vicdan Özgürlüğüne İlişkin AYM İçtihatları

Devletin negatif ve pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır. Negatif yükümlülükler daha çok müdahale etmeme anlamını içerirken; pozitif yükümlülükler devlete koruma ve uygulama yükümlülüğü getirmektedir.³⁰⁰ Din ve vicdan özgürlüğü bakımından da AYM, devletin bu yükümlülüklerini şöyle ifade etmiştir: “Negatif yükümlülük, devletin bir dini ya da inancı resmî olarak benimsememesini ve bireylerin din ve vicdan hürriyetine zorunlu nedenler olmadıkça müdahale etmemesini gerektirmektedir. Pozitif yükümlülük ise devletin, din ve vicdan hürriyetinin önündeki engelleri kaldırması, kişilerin inandıkları gibi yaşayabileceği uygun bir ortamı ve bunun için gerekli imkânları sağlaması ödevini beraberrinde getirmektedir.”³⁰¹ Çalışma hayatında devlet kamu görevlilerinden yaptığı düzenlemelerde sorumlu iken diğer çalışanlar bakımından da din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşeceği ortamı sağlama ve engelleri kaldırma pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır.

AYM, hem 1960 Anayasası döneminde hem de 1982 Anayasası döneminde 2012 yılına kadar dışlayıcı laiklik anlayışına uyan kararlar vermiştir. 2012 yılından itibaren ise bu yaklaşımını değiştirmiş ve pasif laikliğe uyan kararlar vermeye başlamıştır. AYM laiklik ilkesi ile din ve vicdan özgürlüğü arasındaki ilişkiyi şu şekilde çerçevlendirmiştir: “a) Dinin, devlet işlerinde egemen ve etkili olmaması esasını benimseme, b) Dinin, bireyin manevî hayatına ilişkin olan dini inanç bölümünde aralarında ayırım gözetilmeksizin sınırsız bir hürriyet tanımak suretiyle, dini anayasal güvence altına alma, c) Dinin, bireyin manevî hayatını

300 Jean-François AKANDJI-KOMBE, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler, (Çev. Özgür Heval Çınar & Abdülcélil Kaya), Avrupa Konseyi, Belçika, 2008, http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/pozitif_yukumluluk.pdf [erişim tarihi 30.04.2019], s. 7.

301 Anayasa Mahkemesi, 18.07.2018, B.S. Başvurusu, B.No: 2015/8491 para. 59; Anayasa Mahkemesi, 20.5.2015, Esra Nur Özbey Başvurusu, B. No: 2013/7443, para. 82; 25.06.2014, Tuğba Arslan Başvurusu, B. No: 2014/256, para. 138, Anayasa Mahkemesi, 20.09.2012, E.2012/65, K. 2012/128.

aşarak toplumsal hayatı etkileyen eylem ve davranışlara ilişkin bölümlerinde, kamu düzenini, güvenini ve çıkarlarını korumak amacıyla, sınırlamalar kabul etme ve dinin kötüye kullanılmasını ve sömürülmesini yasaklama, ç) Devlete, kamu düzeninin ve haklarının koruyucusu sıfatıyla dini hak ve hürriyetler üzerinde denetim yetkisi tanıma”³⁰² Böylece anayasadaki çerçeveye uygun bir şekilde prensipler ortaya koyulmuş, din ve vicdan özgürlüğünün sınırlandırılabilceği de vurgulanmıştır.

1. Dışlayıcı Laiklik Dönemi

Mahkeme 1982 Anayasası döneminde benzer çizgide yaklaşım sergilemiştir. Mahkeme laikliği geniş bir biçimde yorumlamış, devletin özelliği olmasından ziyade bir hayat felsefesi, yaşam biçimi olarak toplumsal hayatı düzenleyen bir ilke olarak yorumladığı söylenebilmektedir.³⁰³ Bu doğrultuda, AYM belli bir döneme kadar laiklik ilkesini, bireyi laikleştirme, dini bir vicdan konusu olarak görme, kamusal alanda dinin görünürlüğünü yok etme ve toplumsal alandan da dini soyutlamayı destekleyici kararlar vermiştir. Bu kararlar incelendiğinde dışlayıcı laiklik anlayışını benimsediği söylenebilmektedir.

AYM'nin önüne, çalışan kadının din ve vicdan özgürlüğü bakımından gelen ilk dava başörtüsü ile ilgilidir ve 2547 sayılı kanuna getirilen ek 16. maddedeki “Yüksek Öğretim kurumlarında dersane, laboratuvar, klinik, poliklinik ve koridorlarında çağdaş kıyafet ve görünümde bulunması zorunludur. Dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü veya türbanla kapatılması serbesttir.” düzenlemesinin iptali talebidir. Bu madde hem öğrenci hem de çalışanları kapsayan bir düzenlemedir. Mahkeme içtihadında dışlayıcı laikliğin ilk unsuru olarak bireyi laikleş-

302 Anayasa Mahkemesi, 21.10.1971, E. 1970/53, K. 1971/76; 03.07.1980, E. 1980/19, K: 1980/48; 04.11.1986, E. 1986/11, K. 1986/26; 07.03.1989, E. 1989/1, K. 1989/12; Ergun Özbudun, a.g.e., s.79; Kemal Gözler, a.g.e., s.80; Bihterin Dinçkol, 1982 Anayasası Çerçevesinde ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Laiklik, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul, 1991, s. 209.

303 Anayasa Mahkemesi, 03.07.1980, E. 1980/19, K: 1980/48; 07.03.1989, E. 1989/1, K. 1989/12; 09.04.1991, E. 1990/36 K. 1991/8; 05.06.2008, , E. 2008/16 K. 2008/116.

tirmeye yönelik bir yaklaşımın sergilendiği görülebilmektedir. Mahkeme Laikliği siyasal, sosyal, kültürel yaşamın çağdaş düzenleyicisi olarak ele almış, ve laikliğin düşünsel yapının değiştirilmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir. Kişinin iç ve dış dünyasının bir bütün olduğunu dolayısıyla halihazırda laik düşünsel yapıya sahip olması gereken bireyin, kıyafetlerinin de laiklik ilkesine “yoğun bir aykırılık” teşkil ettiğini ifade etmiştir.³⁰⁴ Mahkemenin laikliği bireylerin din ve vicdan özgürlüklerini koruma boyutu ile kalmayıp düşünsel yapılarını da değiştirecek biçimde yorumlayarak devlete aktif bir rol yüklediği söylenebilmektedir. İkinci unsur ise dini bir vicdan problemi olarak görmektir. Mahkeme: “*Kişinin iç-inanç dünyasının düzenleyicisi olan dinin, devlet işlerinde söz sahibi ve çağdaş değerlerle, hukukun yerine geçerek yasal düzenlemelerin kaynağı ve dayanağı olması düşünülemez....laik düzende din, siyasallaşmadan kurtarılır, yönetim, aracı olmaktan çıkarılır, gerçek, saygın yerinde tutularak kişilerin vicdanlarına bırakılır.*”³⁰⁵ şeklinde ifade ederek dini tamamen vicdani bir mesele olarak yorumlamıştır. Bu doğrultuda kamusal alanda dinin görünürlüğünü yok etmeye yönelik bir yaklaşımın desteklendiği söylenebilmektedir.

1990 yılında, 2547 sayılı yasaya, 3670 sayılı “Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğünün Kurulması ile 14.1.1970 Tarihli ve 1211 Sayılı ve 4.11.1981 Tarihli ve 2547 Sayılı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında, 422 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun” ile getirilen ek 17. madde ile “Yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak kaydı ile Yüksek Öğretim Kurumları’nda kılık kıyafet serbesttir.” düzenlemesi getirilmiştir. Söz konusu maddenin iptali için tekrardan AYM’ye iptal davası açılmıştır. AYM, burada daha önce ek 16. madde ile verdiği kararına atıfta bulunarak düzenlemede yalnızca serbestinin yer aldığını ve zaten serbest bırakılan kıyafetin AYM’nin yukarıda anılan içtihadına aykırı olamayacağını belirtmiş ve iptal talebini reddetmiştir.³⁰⁶

304 Anayasa Mahkemesi, 07.03.1989, E. 1989/1, K. 1989/12

305 Anayasa Mahkemesi, 07.03.1989, E. 1989/1, K. 1989/12

306 Anayasa Mahkemesi, 09.04.1991, E. 1990/36 K. 1991/8.

Bu karar sonrasında bir dönem başörtü serbestisi uygulanmıştır.

AYM, 2008 yılında, 5735 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile getirilen, Anayasa'nın 10. maddesindeki "*Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.*" düzenlemesindeki "*her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında*" ibaresi ile eğitim hakkı ve ödevi altında bulunan 42. maddesine getirilen "*Kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yükseköğretim hakkını kullanmaktan mahrum edilemez. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir.*" getirilen ek fıkrayı iptal etmiştir.³⁰⁷ Anayasa değişiklikleri gerekçesinde de ifade edildiği gibi "*Yükseköğretim kurumlarında kılık ve kıyafetlerinden dolayı bazı öğrencilerin eğitim ve öğrenim hakkının engellenmesi*"nin önüne geçilmesi için getirilmiş düzenlemelerdir. Mahkeme 1989 tarihinde verdiği karara atıfta bulunarak değişikliği Anayasa'nın pek çok açıdan 2. Maddesine, 4. ve 148. maddelerine dayanarak iptal etmiştir. Çalışan kadınları ilgilendiren kısım ise mahkemenin getirilecek düzenleme ile eğitim fakültesi öğrencilerinin stajyer öğretmen olarak veya son sınıf tıp öğrencilerinin hastahanedeki çalışması ile kamu hizmeti alırken aynı zamanda kamu hizmeti veren konumuna gelecek olmasını belirtmesidir. Tüm bu kararlar incelendiğinde, belli bir döneme kadar, AYM, kamuda din ve vicdan özgürlüğü açısından kadınları çalışma hayatına dahil edilmemesini destekleyen, dışlayıcı laik anlayışına uyan kararlar verdiği görülmektedir.

2. Pasif Laiklik Dönemi

AYM, kamuoyunda 4+4+4 kararı olarak da bilinen kararı ile, bilinen dışlayıcı laiklik anlayışından uzaklaşarak pasif la-

307 Anayasa Mahkemesi, 05.06.2008, , E. 2008/16 K. 2008/116.

ikliğe uygun bir tavır almıştır.³⁰⁸ Bundan sonraki kararlarında da aynı anlayışı devam ettirmiştir. Mahkeme laikliği, önceki içtihatlarından ayrılarak, bireyin ya da toplumun niteliği olarak değil; salt devletin niteliği olarak kabul etmiştir.³⁰⁹ Mahkeme laikliğin dışlayıcı ve pasif laiklik ayrımı ile paralel olarak laikliğin iki ayrı uygulaması olduğunu ifade etmiştir: “... katı laiklik anlayışına göre din, bireyin sadece vicdanında yer bulan, bunun dışına çıkarak toplumsal ve kamusal alana kesinlikle yansımaması gereken bir olgudur. Laikliğin daha esnek ya da özgürlükçü yorumu ise dinin bireysel boyutunun yanında aynı zamanda toplumsal bir olgu olduğu tespitinden yola çıkmaktadır. Bu laiklik anlayışı, dini sadece bireyin iç dünyasına hapsedmemekte, onu bireysel ve kolektif kimliğin önemli bir unsuru olarak görmekte, toplumsal görünürlüğüne imkân tanımaktadır. Laik bir siyasal sistemde, dini konulardaki bireysel tercihler ve bunların şekillendirdiği yaşam tarzı devletin müdahalesi dışında ancak, koruması altındadır. Bu anlamda laiklik ilkesi din ve vicdan özgürlüğüne güvencesidir.”³¹⁰ Bireyleri laikleştirme misyonunun bu karar ile artık kabul edilmediği söylenebilmektedir. Mahkeme laikliğin toplumsal çeşitliliği koruma, bireylerin sahip oldukları inançlarıyla barış içinde bir arada yaşabilecekleri ortamı sağlama, toplumun dini hizmetleri toplumsal ihtiyaç olarak kabul etme ve bu ihtiyaçları karşılama misyonu olduğunu ifade etmiştir. Batı ülkelerinde farklı bir laiklik anlayışının “dinin toplumsal ve kamusal alandan tamamen dışlanması sonucunu doğurma”³¹¹diğini vurgulayan mahkeme Türkiye’nin kendine özgü durumunu öne sürerek farklı uygulamanın gerekliliğini dışlayıcı laiklik döneminde olduğu gibi vurgulamamıştır. Bu karardan sonra çalışan kadını ilgilendiren iki bireysel başvuru AYM’nin önüne gelmiştir. Tuğba Arslan Başvurusu, bu kararların ilkidir. Tuğba Arslan da bu karardan sonra başörtüsü ile çalışan bir avukattır. Ankara Barosu’na kayıtlı olarak çalışan Arslan, duruşmaya katılmış ve mahkemenin hakimi Arslan’ın başörtülü olarak duruşmada

308 Ergun Özbudun a.g.e., s. 87.

309 Anayasa Mahkemesi, 20.09.2012, E.2012/65, K. 2012/128.

310 Anayasa Mahkemesi, 20.09.2012, E.2012/65, K. 2012/128.

311 Anayasa Mahkemesi, 20.09.2012, E.2012/65, K. 2012/128.

görev yapamayacağını ifade ederek³¹², duruşmaya ara vermiş, Arslan'ın müvekkiline başka bir avukat bulması için süre vermiş ve duruşmayı ertelemiştir. Tuğba Arslan, Mahkeme'nin verdiği ara kararı, bireysel başvuru yoluyla AYM'ye götürmüştür. Din ve vicdan özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, çalışma hakkı ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Mahkeme, ilk olarak din ve vicdan özgürlüğü bakımından bir değerlendirmede bulunmuş ve Arslan'ın ihlal iddiasında bulunduğu çalışma ve sözleşme özgürlüğünü bu kapsamda ve ayrımcılık yasağı kapsamında incelemiş ve din ve vicdan özgürlüğü ile ayrımcılık yasağı bakımından ihlal olduğuna hükmetmiştir.³¹³ Mahkemenin önüne gelen ikinci dava ise 2018 yılında sonuçlanan B.S. Bireysel Başvurusu'dur. B.S. Maliye Bakanlığı Ankara Defterdarlığı'nda çalışan bir memurdur. Başörtüsü kullandığı "İdeolojik veya siyasi amaçlarla kurumların huzur, sükün ve çalışma düzenini bozmak, boykot, işgal, engelleme, işi yavaşlatma ve grev gibi eylemlere katılmak veya bu amaçlarla toplu olarak göreve gelmemek, bunları tahrik ve teşvik etmek veya yardımda bulunmak"³¹⁴ şeklindeki fiili işlediği gerekçesiyle devlet memurluğundan çıkarma cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir. 2006'da B.S. disiplin cezası affı cezasından faydalanmış ve mesleğine geri dönmek istemiştir. Ancak Maliye Bakanlığı'nda değil, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığında göreve başlatılmış, burada çalıştığı dönemde Maliye Bakanlığı personeline kıyasla daha düşük bir maaş almış ve 16/2/2016 tarihinde emekli olduğunu ifade etmiştir. B.S. Din özgürlüğünün ihlal edildiğini iddia etmiş ve AYM de ihlal olduğunu kabul etmiştir.

312 Arslan'ın yaşadığı bu olayın öncesinde Danıştay 8. Dairesi, 05.11.2012 tarihli 2012/5257 sayılı kararı ile, TBB Meslek Kuralları'nda bulunan "başları açık" ibaresinin yürürlüğünü durdurmuştur.

313 Tuğba Arslan Başvurusu dolaylı ayrımcılık vurgusunun yapıldığı ilk davadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ulaş Karan, "Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi" Anayasa Yargısı Dergisi, C.32, 2015., s. 237.

314 Devlet Memurları Kanunu, 14/7/1965, Kanun Numarası: 657, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

Mahkeme bireysel başvuru kararlarında AİHM içtihatlarına da atıf yaparak görüşünü ortaya koymuştur. İki kararda da pasif laiklik anlayışını tespit etmek mümkündür. Mahkemenin çoğulculuk vurgusu, pasif laiklik anlayışı bakımından oldukça önemlidir. Mahkeme din veya inancın açığa vurulmasını açıklarken çoğulculuğu vurgulamıştır : “Çoğulculuk ise herkesin kendi kimliğiyle, kendisi olarak toplumsal ve siyasal yaşama katılmasıyla mümkündür. Farklılıkların ve farklı olanların tanınmadığı, tehditler karşısında korunmadığı bir yerde çoğulculuktan bahsedilemez.”³¹⁵ AYM’nin kamusal alanda görülülüğü kabul eden bir yaklaşım öne sürdüğü söylenebilmektedir. Mahkeme din ve vicdan özgürlüğünün vicdan ile sınırlı kalmadığını kabul ettiğinin de belirtilmesi gerekmektedir. Mahkemeye göre “Anayasa’nın 24. maddesi...aynı şekilde öğretim, uygulama, tek başına veya topluca ibadet ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açığa vurma hakkı ile de din özgürlüğünün dışsal alanını tanıyıp koruma altına almıştır.”³¹⁶ Din ve vicdan özgürlüğü bakımından “din veya inançtan kaynaklanan veya esinlenen her davranışı” (inanç saikli eylem) korunmayacağını kabul eden mahkeme bu sınırlamada dikkat edilecek birtakım kriterler getirmiştir.³¹⁷ Bu kriterler çalışan kadının din ve vicdan özgürlüğü bakımından son derece önemlidir. Din özgürlüğünün açığa vurulmasının sınırlandırılmasının mutlaka kanunla yapılması gerekmektedir. İkinci olarak, özellikle başkalarının hak ve özgürlüklerinden yararlanılmasına engel olduğunun tespiti için Mahkeme, somut olguların³¹⁸ ve “çok önemli gerekçe”lerin³¹⁹

315 Anayasa Mahkemesi, 18.07.2018, B.S. Başvurusu, B.No: 2015/8491, para. 53; 20.5.2015, Esra Nur Özbey Başvurusu, B. No: 2013/7443, para. 46; 25.06.2014, Tuğba Arslan Başvurusu, B. No. 2014/256, para. 54.

316 Anayasa Mahkemesi, 18.07.2018, B.S. Başvurusu, B.No: 2015/8491, para. 55; , 20.5.2015, Esra Nur Özbey Başvurusu, B. No: 2013/7443, para. 48; 25.06.2014, Tuğba Arslan Başvurusu, B. No. 2014/256, para. 57.

317 Anayasa Mahkemesi, 25.06.2014, Tuğba Arslan Başvurusu, B. No. 2014/256. para. 59

318 Anayasa Mahkemesi, B.S. Başvurusu, B.No: 2015/8491, para. 94; 20.5.2015, Esra Nur Özbey Başvurusu, B. No: 2013/7443, para. 95-98; 25.06.2014, Tuğba Arslan Başvurusu, B. No. 2014/256. para. 153.

319 Anayasa Mahkemesi, 18.07.2018, B.S. Başvurusu, B.No: 2015/8491, para. 65; Anayasa Mahkemesi, 25.06.2014, Tuğba Arslan Başvurusu, B. No. 2014/256. para. 146

varlığını aramaktadır. Böylece çalışan kadınların dini inancı gereği taşıdığı kıyafetlerin keyfi bir biçimde sınırlandırılması engellenmiştir.

Sonuç

Türkiye’de yönetmeliklerle çalışan kadınların başörtüsüne ilişkin çok sayıda sınırlayıcı tedbir alınmıştır. Dolayısıyla eğitim sürecini tamamlamış, dini inancı gereği kıyafet tercihinde bulunan kadınların büyük bir kısmı, kamu alanında çalışmaktan men edilmiş; özel sektöre de yansıyan uygulamalardan dolayı çalışma olanakları oldukça daraltılmıştır. Bu yüzden de bu kadınlar, yeniden evlerine hapsedilmiş ve babalarının, eşlerinin ekonomik desteğine muhtaç bir duruma düşürülmüşlerdir. AYM de bu uygulamaları bir dönem desteklemiş, dışlayıcı laikliği benimseyen kararlar vermiştir. 2012 yılında AYM, bu yaklaşımını değiştirmiş ve kadınların çalışma hayatına dahil olmasının önünü açmıştır. Nitekim, bu kararından sonra da kamu kurumlarında kıyafet sınırlamalarının kapsamı daraltılmıştır. Laiklik ilkesi gereği anaysada soyut sınırlamaların da bulunması, din ve vicdan özgürlüğünün uygulamasını daha da hassas bir konuma sokmaktadır. Bu yüzden de mahkemenin genel yasaklamalardan (*blanket ban*) uzaklaşarak din ve vicdan özgürlüğüne yönelik getirilen kıyafet sınırlamalarında, gerekçe olarak, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasının gösterilmesi halinde; kanunla getirilmiş bir sınırlamanın varlığının, somut olguların ve çok önemli gerekçelerin bulunması gerekliliğini kriter olarak getirmiştir. Bu içtihat, çoğulculuk bakımından son derece önemlidir. Daha önce de ifade edildiği gibi dünyada ve Türkiye’de, işyerinde din ve vicdan özgürlüğünün sınırlandırılmasında, kadınlar özelinde, başörtüsü (türban) yoğun bir biçimde mahkeme kararlarına konu olmuştur. Bu yüzden de özellikle vurgulanmalıdır ki, AYM’nin bu yaklaşımının yalnızca başörtüsü özgürlüğünü değil, çalışan kadının din ve inancı gereği taşıdığı her türlü kıyafet ve aksesuarı kullanma özgürlüğünü (ucunda haç veya zülfikar bulunan kolye gibi) kapsadığı söylenebilmektedir. Böylece, Mahkemenin pasif laiklik anlayışını benimsenmesi ile kadınların çalışma hayatına dahil olma şansı artmıştır.

KAYNAKÇA

AİHM, *Ebrahimian v. France*, 26.11.2015, Başvuru No: 64846/11,

<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159070> [erişim tarihi 30.04.2019]

AKANDJI-KOMBE, Jean-François, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında**

Pozitif Yükümlülükler, (Çev. Özgür Heval Çinar & Abdülcelil Kaya), Avrupa Konseyi, Belçika, 2008, http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/poizitif_yukumluluk.pdf [erişim tarihi 30.04.2019]

AKSOY, Murat **Başörtüsü- Türban: Batılılaşma- Modernleşme, Laiklik ve Örtünme.**

Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Anayasa Mahkemesi, 18.07.2018, B.S. Başvurusu, B.No: 2015/8491.

Anayasa Mahkemesi, 20.5.2015, Esra Nur Özbey Başvurusu, B. No: 2013/7443.

Anayasa Mahkemesi, 25.06.2014, Tuğba Arslan Başvurusu, B. No. 2014/256.

Anayasa Mahkemesi, 20.09.2012, E.2012/65, K. 2012/128.

Anayasa Mahkemesi, 05.06.2008, , E. 2008/16 K. 2008/116.

Anayasa Mahkemesi, 09.04.1991, E. 1990/36 K. 1991/8.

Anayasa Mahkemesi, 07.03.1989, E. 1989/1, K. 1989/12.

Anayasa Mahkemesi, 04.11.1986, E. 1986/11, K. 1986/26.

Anayasa Mahkemesi, 03.07.1980, E. 1980/19, K: 1980/48.

Anayasa Mahkemesi, 21.10.1971, E. 1970/53, K. 1971/76.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,

<http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

Bakanlar Kurulu Kararı (Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve

Kıyafetine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik) No: 2013/5443, 8.10. 2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131008.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131008.htm> [erişim ta-

rihi 30.04.2019]

Bakanlar Kurulu Kararı, 7.12.1981, No: 8/3349, <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/52.html>

[erişim tarihi 30.04.2019] Bakanlar Kurulu Kararı, No: 8/510, 25.10.1982, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17849.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

CİNDÖĞLU, Dilek, Başörtüsü Yasağı ve Ayrımcılık: Uzman Meslek Sahibi Başörtülü

Kadınlar, TESEV Yayınları, İstanbul, 2010.

Deutsche Welle, TSK'da başörtüsü yasağı kalktı, 2017,

[http://www.dw.com/tr/tskda-](http://www.dw.com/tr/tskda-ba%C5%9F%C3%B6rt%C3%BCs%C3%BC-yasa%C4%9F%C4%B1-kalkt%C4%B1/a-37665858)

[ba%C5%9F%C3%B6rt%C3%BCs%C3%BC-yasa%C4%9F%C4%B1-kalkt%C4%B1/a-37665858](http://www.dw.com/tr/tskda-ba%C5%9F%C3%B6rt%C3%BCs%C3%BC-yasa%C4%9F%C4%B1-kalkt%C4%B1/a-37665858) [erişim tarihi 30.04.2019]

Devlet Memurları Kanunu, 14/7/1965, Kanun Numarası: 657,

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

Devlet Memurları Kanununun (657 Sayılı) Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı

Maddelerinin Kaldırılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun (2670 Sayılı Kanun), 16.5.1982,

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc065/kanunmgkc065/kanunmgkc06502670.pdf [erişim tarihi 30.04.2019]

Din veya İnanca Dayanan Her Türü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine

Dair Bildiri, 25.11.1981, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/750B3--Din-veya-Inanca-Dayanan-Her-Turlu-Hosgorusuzlugun-ve-Ayrimciligin-Tasfiye-Edilmesine-Dair-Bildiri.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

DİNÇKOL, Bihterin, 1982 Anayasası Çerçevesinde ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında

Laiklik, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul, 1991.

Emniyet Hizmetleri Sınıfı Mensupları Kıyafet Yönetmeli-

ğinde Değişiklik Yapılmasına Dair

Yönetmelik, 27.08.2016, **Resmi Gazete**, 29814, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160827.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160827.htm> [erişim tarihi 30.04.2019]

GEMALMAZ, Mehmet Semih, **Türk Kıyafet Hukuku ve Türban**, Legal Yayıncılık
İstanbul, 2005.

GÖKTAŞ, Kemal, Hâkim ve savcıya başörtüsü izni çıktı, *Milliyet*, 2015,

<http://www.milliyet.com.tr/hakim-ve-savciya-basortusu-izni-gundem-2067366/> [erişim tarihi 30.04.2019]

GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2017.

IŞIK, Alper, **Türkiye’de Ulus-Devlet ve Gayrimüslim Azınlık**. On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2016.

İNCEOĞLU, Sibel, “Türk Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi

Kararlarında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasası”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, C. 11, S. 4, ss. 45-61, 2006.

KARAN, Ulaş “Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasası ve Eşitlik İlkesi” **Anayasa**

Yargısı Dergisi, C.32, ss.235-306, 2015.

Kişisel ve siyasal haklar uluslararası sözleşmesi, 23.03.1976, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf [erişim tarihi 30.04.2019]

KURU, Ahmet T., **Pasif ve Dışlayıcı Laiklik: ABD, Fransa, Türkiye**, İstanbul Bilgi

Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi*, C. 35, S. 1684, s. 397,

<http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/36-1972> [erişim tarihi 30.04.2019]

OECD Data, Employment Rate, <https://data.oecd.org/>

emp/employment-rate.htm [erişim tarihi

21.04.2019]

ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, İstanbul, 2017.

ÖZCAN, Nurhayat, **Çalışan Kadının Din ve Vicdan Özgürlüğü**, Yayınlanmamış Master

Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

ÖZİPEK, Bekir Berat, “İnsan Hakları ve İhlaller Ekseninde Bir Örnek: Türkiye’de Başörtüsü

Yasağı Sorunu”, **Örtülemeyen Sorun Başörtüsü** (Ed. Neslihan Akbulut), AKDER, İstanbul, 2008.

SAĞLAM, Fazıl, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982.

TBMM Mevzuat Bilgi Sistemi, 2709 Sayılı Kanun Madde 2 (yürürlük tarihi: 09.11.1982),

Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Gerekçesi, <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/kanunmaddeleri?pkanunlarno=41861&pkanunnumarasi=2709> [erişim tarihi 30.04.2019]

Teşkilâtı esasiye kanununun bazı maddelerini muaddil kanun, 14. 04. 1928, Kanun Numarası:

1222, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc006/kanuntbmmc006/kanuntbmmc00601222.pdf [erişim tarihi 30.04.2019]

Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun, 13.02.1937,

Kanun Numarası: 3115, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3533.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 18.10. 1982, Kanun Numarası: 2709,

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> [erişim tarihi 30.04.2019]

UYGUN, Oktay, **Kamu Hukuku İncelemeleri : İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk**

Devleti, Egemenlik, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Av. Hüseyin ÖZBEK (Oturum Başkanı)- Süremiz çok daraldı, sonraki program için boşaltmak zorundayız. Ben hemen Zeynep Sati Yalçın'a söz veriyorum. Buyurun.

Zeynep Sati YALÇIN- Merhabalar. Ben Zülfü Livaneli'nin Mutluluk adlı bir romanı vardı, oradan Abdullah Oğuz tarafından filme aktarıldı ayna adla. Bu romanda kişisel bir töre sorgulaması üzerine yaptım çalışmalı.

Filme dair yorumlara geçmeden önce, kitabı okumayan, filmi izlemeyenler olabilir düşüncesiyle bir özet vermek istiyorum. Meryem zor bir doğumla dünyaya gelirken annesi ölür, o günden sonra hep uğursuz kabul edilir. Üvey anne elinde aşağılanarak duygusal şiddet görerek büyür. Henüz 17 yaşındayken toplumda saygın bir kişiliğe sahip olan amcası tarafından tecavüze uğrar. Bir çoban tarafından bulunur baygın bir şekilde evine götürülür. Işık bile almayan izbe bir yerde hakkında karar verilmesi için günlerce bekletilir. Zaten belli olan karar da çıkar, Meryem kirlenmiştir, cezası ölümdür. Kimin bu kötülüğü yaptığını söyleyemez. İntihar etmesi için eline bir organ verilir, ama Meryem bunu yapamaz. Amcasının askerden yeni gelen oğlu Cemal'e İstanbul'a götürüp öldürmesi görevi verilir. Cemal birkaç deneme yapsa da Meryem'i bir türlü öldüremez. Oysa o komandodur, dağlarda bayağı bir teröristi öldürmüştür. Hayattan, yapmacık insanlardan bıkmış, kimlik bunalımı yaşayan Profesör İrfan Kurudal'ın teknesinde yolları kesişir. Aralarında gerilimli bir dostluk başlar, Cemal Meryem'e aşık olur. Amcasının peşlerine saldırdığı adamlar Meryem'i kaçırdığında Cemal onu kurtarmaya çalışır ve işte orada travma anında Meryem bu kötü işi yapanın amcası olduğunu itiraf eder. Cemal babasını öldürmeye gider, ama bunu da yapamaz. Meryem'in babası ağabeyini vurur ve Cemal'le Meryem de artık birlikte dirler.

Kitap ve film tam olarak örtüşmüyor doğal olarak. Kitap ve film tam olarak örtüşmese de toplumda hâlâ devam etmekte olan töre cinayetini ele alması bakımından oldukça önemli. Bunları ve eğitimin de bir çözüm yolu olabileceğini yansıtmaması yönünden yazar tarafından da başarılı bulunmuş bir filmidir.

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

Filmin yorumuna geçmeden önce şunu da söylemek istiyorum. Toplumda yerleşmiş olan birtakım kalıp anlayışların, bir oluşum ve yerleşme süreci vardır. Aynı şekilde bu sürecin bir de çözülme, yeniden düzene oturma süreci de vardır. Bu kolay olmayacak tabii ki, bu yönden eğitim noktasında da dikkat çeken bir film olduğunu söyleyebiliriz.

ABDULLAH OĞUZ TARAFINDAN SİNEMAYA AKTARILAN “MUTLULUK” FİLMİNDE KİŞİSEL BİR TÖRE SORGULAMASI

Zeynep Sati Yalçın*

Giriş

İnsan doğduğu toplumda bazı kuralları hazır bulur. Ailesi ve çevresi tarafından bu kurallara uyması beklenerek büyütülür. Mevcut kurallar bağlamında yaşamını sürdürür. Bilinçli veya bilinçsiz olarak; çocukluğunda uygulandığını gördüğü bu kurallar/törelere birey tarafından bir sorgulamaya tabi tutulmadan kabul görmüşse hayatı boyunca kendisinin ve çevresinin yaşamına hep bu törelere penceresinden bakar. Yaşamını bu törelere buyruğunda sürdürür, bunlara uyar, çevresinin uymasını bekler, çevresi de ondan bu törelere uymasını bekler. Törelere uymak; bir kabul görme ve aidiyet hissetmeyle bağlantılı olduğu için birey, bu törelere fayda veya zararını sorgulamadan kabul eder ve uygular. Uygulamamayı suç, uygulamayan ve uymayanları suçlu kabul eder.

Sorgulayan bireylerse; mevcut törenin şu anki yaşama uymadığını, insan hak ve hürriyetine onuruna zarar verdiğini fark eder ve dışlanmasına rağmen karşı çıkışını sürdürür. Toplumu değiştirip dönüştürenler de kötü ve zararlı olanı atıp faydalı ve yeni olanı getiren ve bu dışlanmayı göze alan bireylerdir. Kendi tarihimiz ve dünya tarihi de bu türden olaylarla doludur. Rönesans, modernizm, reform hareketleri, post modernizm gibi büyük olaylar mevcut törelere veya yasaları kabul etmeyenlerce gerçekleştirilmiş hareketlerdir.

Bütün töreler kötü müdür? Elbette değildir. Yaşanan dönem ve duruma dâir gerçekleştirilen bir eylem beğenilir ve faydalı olursa veya insanları eğlendirir keyif verirse toplumun diğer bireylerince taklit edilip tekrarlanarak töre olarak yerleşir. Nesiller arasında aktarılırken az buçuk değişime uğrayarak ama özünü koruyarak devam ettirilir. Doğum, ölüm, evlenme, sünnet, yas, taziye gibi olaylarda devam ettirilen dayanışma örnekleri içeren iyi töreler vardır. Bunun yanında bir takım güç odaklarını memnun etmek, güçsüzü sömürmek adına ortaya konulup devam ettirilen, insanların tek doğrunun o olduğuna ikna edildiği kötü töreler de vardır. Namus anlayışının sakatlığından doğan töresel kadın cinayetleri bu aksak törelerin en belirgin hatta yüzyıllardır değişmeyen kötü töresine bir örnektir.

Ataerkil toplumlarda erkek gücü her şeydir. Güç; bir sömürü aracı olarak güçlünün zayıfı ezmesi, onun üzerinden bir iktidar inşa etmesi, varlığını zayıf üzerinden tanımlaması olarak tarihin ilk dönemlerinden bugüne dek kullanılmıştır. Bedenen zayıf olan kadın; erkekler tarafından değersiz, kirli ve ikincil bir varlık olarak tanımlanmış, kadın üzerinden iki yanlı bir çıkar sağlama düzeni oluşturulmuştur. Bu düzenin devamı ise insanların en çok değer verdikleri “din” algısı üzerinden kutsal bağlanarak yapılmıştır. Çünkü ancak bu şekilde insanlar itirazsız boyun eğeceklerdir.

Daha insanın ilk yaratılışından başlayarak kadının değersizliği eylem ve söylem olarak vurgulanıp zihinlere sorgulanamaz tabular olarak yerleştirilmiştir. Erkek gücünün kadını etkisiz kılmak için başvurduğu bir yoldur bu. “...bu fikrin Yahudi ve Hıristiyan geleneğinde mevcut olan üç varsayımdan beslendiğini özellikle belirtir. Bunlar sırasıyla şunlardır: kadın, erkeğin kaburgasından yaratılmıştır, bu sebeple ontolojik olarak yan üründür ve ikincildir; ‘insanın düşüşü/inişi’ olayında veya Adn cennetinden kovulması hadisesinde baş sorumlu/fail erkeğin kendisi değil, bizzat kadındır; dolayısıyla ‘Havva’nın bütün kızlarına’ nefret, şüphe ve aşığılama ile muamele edilmelidir; kadın yalnızca Âdem’den değil, aynı zamanda onun için yaratılmıştır, bu onun varlığını aslı değil araçsal

kılar" (Baloğlu, 2014). Tanrı'nın kadını ikincil varlık olarak erkekten sonra, hatta erkek için yarattığını O'nun böyle istediğini ifade eden tahrif edilmiş kutsal metin yorumlarıyla insanlara bu çarpıtılmış inanç sunulmuş ve kabul ettirilmiştir. Öyle ki namus kavramı bile kadın üzerinden yorumlanmış, kadının ne yapması, nasıl davranması, ne giyinmesi, nerede bulunması, nerede ne zaman bulunmaması gerektiğine Allah adına erkekler karar verir olmuştur. Bu kararın da en çok kadınlarca sahiplenilip çocuklarına aktarmalarıyla toplumsal belleğin arketipleri oluşturulmuştur. Bulunulan çevrenin değişmesiyle, inandığı dogmaları uygulama alanı bulamayan birey, yeni çevresindeki yaşam biçimini, hayata bakışını bir ölçüde kabul ederek değiştirir.

Mutluluk filmini bu bağlamda izlendiğimiz zaman; toplumsal arketiplerin kişilerin olayları algılamasına ve hayata bakışına nasıl yön verdiğini görmekteyiz. Aynı kişilerin başka bir şehirde farklı düşünen insanlarla bir arada olduklarında ve biraz düşünüp sorguladıklarında algılarındaki değişime bunun da hayata ve insana bakışlarını nasıl değiştirdiğine önce Yakup, sonra da Meryem ve Cemal'in algılarındaki değişikliklerle şahit olmaktadır.

Mutluluk Özeti Ve Romanla Filmin Karşılaştırılması

Meryem zor bir doğumla dünyaya gelirken annesi ölür, üvey anne elinde dışlanarak, aşağılanarak ve duygusal şiddet görerek büyür. Henüz on yedi yaşındayken şeyh olarak bilinen toplumda saygın bir kişiliğe sahip amcası tarafından tecavüze uğrar. Bir çoban Meryem'i baygın hâlde bulup sırtında köye taşır. Işık bile almayan izbe bir yerde hakkında karar verilmesi için uzun süre bekletilir. Zaten belli olan karar verilir, Meryem kirlenmiştir ve cezası ölümdür. Kimin bu kötülüğü yaptığını söylemez Meryem. "Herkesin eli temiz kalsın" diye intihar etmesi için bir urgan verilir eline, Meryem bunu yapmaz ve tecavüz eden amcasının askerden yeni gelen oğlu Cemal'e İstanbul'a götürüp öldürüp dönmesi görevi verilir. Cemal birkaç deneme yapsa da Meryem'i bir türlü öldüremez.

Hayattan, yapmacık insanlardan bıkmış, kimlik bunalımı yaşayan Profesör İrfan Kurudal'ın teknesinde yolları kesişir. Aralarında gerilimli bir dostluk başlar ve Cemal Meryem'e âşık olur. Amcanın peşlerine saldığı adamlar Meryem'i kaçıırken Cemal onu kurtarmaya çalışır ve işte orada travma anında Meryem bu kötü işi yapanın amcası olduğunu itiraf eder. Cemal babasını öldürmeye gider ama yapamaz. Durumu öğrenen Meryem'in babası şeyh abisini vurur. Cemal ve Meryem birlikte dirler.

Zülfü Livaneli'nin Mutluluk adlı romanı töresel kadın cinayetini ele alan önemli bir romandır. Abdullah Oğuz tarafından sinemaya uyarlanan filmde romanın özüne bağlı kalınsa da bütün detayların yansıtılması imkânsız olduğu için ses ve görüntünün büyüyle romanda ele alınan kadın cinayeti töresi ve birey üzerindeki etkisi ortaya konulmuştur.

Romanın daha başında Meryem'in amcasının tecavüzüne uğraması verilirken filmde bu can alıcı nokta en sonda verilmektedir. Romanda amca müritleri olan sürekli zikir ve sohbetlerle meşgul olan bir tarikat şeyhtir, sadece kendi köylerinden değil, çevre köylerden de akın akın ziyaretçileri gelmektedir. Filmde amcanın bu yönü hiç verilmez. Cemal bu şeyh amcanın oğludur, olaylar sırasında askerde komandodur, dağlarda çok güç şartlar altında teröristlerle çarpışır, ölümler ihanetler acılar görür. Askerde babasının öğretilerinin etkilerini yaşarken arkadaşının tarikatla ilgili sorularıyla ilk kez düşünmeye başlar, kendisi gördüğünü olduğu gibi kabul edip hiç soru sormamıştır oysa. İrfan Kurudal ise yoksulluktan zenginliğe üne ve akademik başarıya ulaşmış bir profesördür. Yaşadıklarından mutlu ve memnun olmadığını farkına varır ve kimlik bunalımı içinde ününü, eşini, kariyerini bırakıp denize açılır.

Meryem, Cemal ve İrfan olmak üzere üç kahramanın yollarının kesişmesi üzerine kurgulanan roman üç kahramanın rüyasıyla başlar, hayatlarına yön veren bireysel mitlerini oluşturan masalsı rüyalardır bunlar. Kahramanların duygusal arketiplerini yansıtan, kişiliklerini arayışlarını bocalamalarını bir nevi bunların bir neticesi olan kaderlerini de söyleyen rüya-

lardır. Filmde rüyalar yer almaz, ses efektleriyle bir kâbustan uyanma hâlinde seyirciye yansıtılmaya çalışılır. Roman ve film arasında farklar olmasına rağmen roman yazarı Zülfü Livaneli, özün filme yansıdığını düşündüğü için senaryoyu beğendiğini dile getirmiştir. *Mutluluk, romanın yazarı Zülfü Livaneli'ye göre başarılı bir uyarlama. "Öykümün ruhu filme yansımış" (Mutluluk Filminin Galası: Youtube) diyor Livaneli (Öncel, 210-211).*

Romanda Cemal'in abisi Yakup, İstanbul'da varoшта ve çok kötü koşullarda yaşamaktadır, geçim derdinden töreyle uğraşacak durumda değildir, hatta Cemal'e Meryem'i öldürebileceği viyadüğü tarif eder. Filmde ise Yakup; İstanbul'da yaşıyor olmasıyla törenin anlamsızlığını savunan Cemal'e engel olmaya çalışan, babasını dinlemeyen bakış açısı değişmiş olumlu bir tip olarak ele alınmıştır.

Töre İnsan ve Arketipler

Filmin önce çok güzel bir doğa manzarası karşısında bir koyun sürüsü sahnesiyle başlaması bazı toplumlarda bireyin konumunu göstermesi açısından önemli bir giriştir. Bir sürünün parçası olmak, sürüden kopmamak, kendi sırası gelince önden gidenin ardında yürüyüp birlikte hareket etmek anlatılıyor.

Meryem yaralı ve baygın hâlde göl kenarına atılmıştır. Onu bulan çoban sırtında taşıyarak köye getirip evine bırakıyor. Yol boyunca rastladıkları erkek veya kadın kimse çobana ne olduğunu sormuyor. Meryem'i tanımuşlardır ama belki de başına ne geldiğini tahmin ettiklerinden sormuyorlar. Sadece bir kahvehanede oturan iki adam "Tahsin ağanın kızı değil mi?" diye bir cümleyle geçiyorlar konuyu ama kimse ne olduğunu sormuyor. Orası küçük bir köy, herkes birbirini tanıyor ama Meryem için kimse endişelenmiyor, yardım etmek için etrafında koşturmuyor. Belki bir kayadan düştü, belki bir kaza geçirdi, belki de öldü, bütün bunların hiçbir önemi yokmuş gibi sadece izliyorlar. Aynı vaziyette sırtta taşınan yaralı, baygın veya ölü insan bir erkek olsaydı köylülerin tepkisi aynı olur muydu sorusu da burada kafa kurcalayan bir soru olarak yerini alıyor.

Meryem ışık bile almayan karanlık, soğuk, pis bir izbeye kapatılıp yapayalnız günlerce bekletilirken kendisiyle konuşulmadan hakkında karar alınmaktadır. Başına gelen olay anlaşılmuştur, Meryem tecavüze uğramıştır, yaralı, güçsüz ve mağdurdur fakat suçlu muamelesi görerek aşağılanıp toplumdandan tecrit edilmiştir. Babası durumu kızıyla konuşmak yerine üvey anne Döne'yi göndererek ona "Kim yapmış?" sorusunu sordurmaktadır. Kim olduğunu öğrenmekle Meryem temize çıkacak olsa tecrit edilmez evin içinde temiz yatağında bakımı gerçekleştirilir, ilgili mercilere bildirilir, destek olunurdu. Destek olma sevilme duygusu verilseydi zaten Meryem de suçu işleyeni saklamaz anlatırdı.

Kızına yapılan meşum eylemi gerçekleştirenin kim olduğundan çok onun kız olmasıdır babayı yıkan. Kız olması suçlu ve pis kirli kabul edilmesi için yeterli bir nedendir. Meryem'in babası Cemal'e onu götürüp öldürmesi görevi verilince şöyle diyor: "Günahkârdır biliyorum, atsan atılmıyor ne de olsa evlattır Cemal. Allah korkusundan kızıma iki tokat atmamışım" (Mutluluk, Youtube, 2019). Kendisi hiç konuşmadan, günlerce süren hastalığına, yaralı hâline rağmen baba kızını günahkâr kabul ediyor, Allah korkusu tokada manidir, ama öldürmeye mani olamıyor... O güne dek bu tür olaylar için bu çözüm yolu uygulanmıştır, yine aynısı uygulanmalıdır, başka bir yolu olabileceği akla bile getirilmemiştir. "İnsan düşünce üretmeyi öğrenmeden önce, düşünce kendisine gelmişti. İnsanoğlu düşünmedi ama akıl işlevinin farkına vardı. Dogma rüya gibidir, nesnel psikenin, bilinçdışının ihtiyarı ve özerk faaliyetini yansıtır. Bilinçdışının bu şekilde ifade edilmesi, doğrudan deneyime karşı bilimsel bir teoriden daha etkin bir savunma aracıdır. Teori, deneyimin duygusal değerlerini göz ardı etmek durumunda. Dogma ise, aksine, bu açıdan son derece açıklayıcıdır. Bir bilimsel teorinin yerini hemen bir yenisi alır. Dogma ise asırlarca devam eder (Jung, 2017).

Köylülerin, babanın, Döne'nin düşünerek vardıkları davranışlar değildir. İçinde yetiştikleri toplumun onlara aşılacağı dogmalardır, düşünmeden hazır buldukları kalıp inançlardır,

mantıklı bir açıklaması istense “neden” diye sorulsa, izah edemeyecekler, “töre bu” demekten başka bir açıklamaları olmayacaktır.

Döne “*Sen kirlendin Meryem!*” diyerek önüne bir urgan fırlatıyor, “kendini kendin yok et, yok etmelisin, zorunlusun, bu işi bize bırakma” anlamında bir yönlendirir. “*Bu işi kendin edersen belki cennete gidersin. Kararın verildi.*” diyor Döne. Meryem boynuna ipi geçiriyor ve Döne’ni onu gözetlerken gözlerindeki nefretini görünce çocukluk travmalarını, altına kaçırınca Döne’nin kendisine yapılanlarını söylediklerini hatırlayıp vazgeçiyor intihardan.

Öyle yalnız ve öyle kimsesizdir ki, farkında olmadan tek başına doğal bir tedavi süreci yaşıyor. “*...insan kendi zamansal sürekliliğinde ayakta kalan bir sarsıntının sonraki etkilerinden de acı çeker; bu, çocukluk zamanında meydana gelen kişisel bir travmadır -unutulmuş, daha doğrusu asla bilince ulaşmamış bir travmadır. Ve tedavi de, tam olarak ‘geçmişe dönüş’e; krizin yeniden canlandırılmasına, psikik sarsıntının tekrar yaşanmasına ve böylece bilince ulaşması için kişinin adımlarının izinin tekrar sürülmesine dayanır*” (Eliade, 2017). Benzer travmayı bir de filmin sonunda amcasının adamları tarafından kaçırıldığında yaşıyor ve o kriz anında kendine olanları anlatıyor, olay orada çözülüyor zaten.

Psikolojisi alt üst olmuş, ne yapacağını ne düşüneceğini bilemeyen, korunmaya muhtaç bir çocuğa psikolojik şiddet uygulamaktır. Aynı eyleme bir erkek çocuğu maruz kalsaydı -ki bu tür acı haberlerle de sık sık karşılaşmaktayız- aynı tecrit, aynı intihar yönlendirmesi, aynı aşağılama, aynı karar alma uygulanır mıydı gibi yeni bir soru daha kafa kurcalamaya devam ediyor. Erkek egemen toplumlarda kadının aşağılanması, eksik, kirli bulunması yaygın bir anlayış olarak nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu inancın erkekler tarafından oluşturulup kadınlara dikte edilmesi ve kadınlarca kabul görmesi en çok da kadınlar aracılığıyla aktarılması örneğini Döne’nin söylemelerinde ve eylemlerinde görmekteyiz.

Kadınlar hakkındaki olumsuz yargıları diğer kadınların da hiç sorgulamadan benimseyen tutumlarının sürmesi, yanlış bir toplumsal karmaşaya neden olmakta ve yüzyıllarca silinmesi mümkün olmamaktadır. Aynı duruma kendisi ve henüz küçük olan kızı da maruz kalabileceksen Meryem'i kirli olmakla itham etmesi hazır bulduğu inanç kalıplarını olduğu gibi kabul ettiğini, kendi kızına da bunu aktardığını göstermektedir. Nitekim Meryem giderken Döne'nin kızına sevmek için elini uzattığında dokunmasına izin vermeyip annesine sokuluyor çocuk. Bu bir zihniyet meselesidir, dogmaların bir sonraki nesle nasıl aktarıldığını gösteren önemli bir sahnedir.

Meryem'in İstanbul'a giderken komşuların neden gittiğini, bir daha geri dönemeyeceğini bilmesi "Kız Meryem, İstanbullara gidiyormuşsun..." sözünü durumdan memnun kırıtmalarla söylemeleri, başınıza bu iş gelirse ölüme gidersiniz, kimse suçluyu araştırmaz, mesajını verir. Bunu söyleyenler ve gülenler de kadınlardır. Kendilerine biçilen kaderden memnun, bu kişi kendileri değil başkası olduğu için mutlu hatta gururlu kadınlar... Meryem'in bunu bilmemesi İstanbul'a duyduğu merak ve geri döneceğine duyduğu ümit çocuk masumiyeti içinde verilir.

Tren yolculuğu boyunca Cemal Meryem'le hiç konuşmaz, hep gergindir. Köy dışında hiçbir yeri görmeyen Meryem ise gördüğü her şeyi merak ve mutlulukla izler, kadınlarla konuşur. Cemal'in onu tirenden atma teşebbüsüne bir de başkalarıyla konuştuğu için azarlayıp vagona ite kaka götürmesi şiddettir. Buna kendisinde hak gören Cemal, bir eşya gibi davranır Meryem'e. Yanında duracak, yürü derse yürüyecek, otur derse oturacak, ama konuşmayacak, bir yere kıpırdamayacak.

Bütün bu olaylar sürüp giderken amca konumundan dolayı sevilip sayıldığıнын bilincinde olarak bunu kendi çıkarına kullanıp insanların kafasını karıştırmaya Meryem'i çirkin laflarla itham etmeye aşağılamaya devam ediyor. Bu yolla kendi suçunu kapatacak, Meryem'i öldürmekle aslında kendi suçunu öldürecektir. Öyle bir kin ve nefretle konuşuyor ki, sanki tecavüzü Meryem gerçekleştirmiştir.

Toplumda bu tür vahim olaylar yaşandığında kimi insanların “Orada, o saatte ne işi vardı?” sorusuyla suçlu erkeği değil; maruz kalan, mağdur kadını suçlu bulmaları zihniyetinin izlerini görüyoruz. O saatte bir erkek yaralansa, soyulsa, hatta tecavüz edilse kimse “Orada, o saatte ne işi vardı?” sorusunu aklına bile getirmez. Kadın erkeğin belirlediği saatte ancak onun belirlediği yerlere gidebilir, onay vermediği yerlerde de bulunmamalıdır mesajı verilir. Burada amacın kadını korumak olduğu söylenebilir, kime karşı, yine başka erkeklere karşı...

Bir erkeğin kadını başka erkeklerden korumaya çalışırken koruduğuna zulmettiğinin farkına varamamasından çok, bir üstünlük imajını içerdiğini kuralları sınırları kendisinin belirleyeceğini kadına düşenin de buna uymak olduğunun mesajını görmekteyiz. Korumak, kadın ve erkeğin eğitimiyle, bu kalıp anlayışların değiştirilmesiyle sağlanabilecekken yine kadın üzerinden kaçınma kaçırma ile sağlanmaya çalışılıyor bu da suça daha fazla teşvik etmek anlamını taşımaktadır.

Yakup, Cemal’in abisidir, Cemal ile Meryem İstanbul’da onun evinde misafir olurlar. Yakup babasının tavrından rahatsızdır, büyükşehirde düşünce yapısı ve bakış açısı değişmiştir. “Töresi batsın. Kızın günahı var mı, ne biliyorsun? Hangi devirde yaşıyoruz? Kim bilir kim yapmıştır da sesini çıkartmıyordur. Babam ne dese yapacaksın, at kendini dese atacaksın?” sorularını sorarak Cemal’i uyandırmaya çalışıyor. Daha fazla ikna edici olamıyor, kendi düşüncesi değişmiştir ama başka yanlış düşünceleri nasıl değiştireceğini bilmiyor Yakup. “Beni ilgilendirmez, töreniz de her şeyiniz de sizin olsun.” deyip bırakıyor. Cemal’in “Bu hâlde yaşayamaz, yaşatmazlar, yaşayabilemez.” Sözünde de törenin buna izin vermeyeceği anlayışının yanında, namusu kirli sayılan bir kızı masum da olsa herkesin istismar etmeye çalışacağı vurgusu vardır, çünkü Cemal “Ne yani godoş mu olalım!” sözüyle bunu açık etmektedir.

Yaşam koşulları ve çevre değişince insanın bakışı da değişir düşüncesini Yakup örneğinde görüyoruz. Babası Meryem’in ölümüne dâir haber alamayınca İstanbul’a gelip Meryem’i çirkin sözlerle soruyor. Adamlarını Meryem’i öldürmeleri için

görevlendirirken “*Cemal’in canına zarar gelmesin.*” diyor. Kendi evladı erkek olduğu için çok değerli, Meryem, masum olmasına rağmen, bunu en iyi bilen kişi olmasına rağmen sırf kız olduğu için işi bitirilmelidir. Yakup töreye karşı olduğunu babasına da ifade ediyor, “*Git baba. Sen kimseye hesap vermezsin zaten. Burası İstanbul, burada töre möre işlemez.*” diyerek pasif de olsa bir tepki gösterebiliyor.

Yakup’un eşinin Meryem’le Cemal’i sevdikleri için kaçtıklarını düşünürken sevecen bir tavır içinde görüyoruz. Ancak Meryem “*Kaçmadık, öyle uygun gördüler.*” deyince bir anda tavrı değişiyor, çünkü töre böyledir, İstanbul’a başına bu iş gelen, öldürülecek kızlar gönderilir.

Cemal vatanını çok seven, canını vatana feda edecek bir gençtir. “*Vatani haine mi bırakacağız? İstanbul Ankara bilmez bizi, bilmesin.*” Ama Meryem konusunda kafası karışıktır, yanlış bir töre anlayışının ve masum birini öldürmenin de haince olduğunu düşünemiyor.

Sofra kurma işinde Cemal “*Kadın işidir, yakışık almaz, koskoca komandonun düştüğü hâle bak!*” derken yerleşik kuralların esiri olduğunu gösteriyor. Kadın sofra kurar erkek bu işleri yapmaz anlayışı toplumumuzun geneline hâkim bir anlayış olarak devam etmektedir. “*Karı karlılığını, adam adamlığını bilecek.*” diyen Cemal, insan olmaktan değil kalıplaşmış kadın ve erkek rollerinden bahsediyor, bilinçaltı kodları devreye giriyor.

İrfan Kurudal, durumun farkındadır nasıl konuşacağını ve ikna edeceğini bilmektedir. “*Kaptan komutan gibidir, beni dinleyeceksin! Benim teknemde kadın ya da erkek işi yok.*” diyerek Cemal’i ikna ediyor. Komutanın veya kaptanın sözü dinlenir. Yönetici konumundaki insanlar ne derse ona uyulur anlayışı yerleşmiş olan toplumlarda yönetenlerin yönettiklerine bir şeyler öğretebildiklerini görüyoruz. Bu da bir eğitim yolu olarak değerlendirilmeye açık bir kapı gibi görülebilir.

Tekneden ayrılırlarken “*Ben bir şey yapmadım, İrfan abi de yapmadı, senin için kötü.*” diye durumu açıklamaya çalışan

Meryem'e burada kalıp kötü kadın olmasını söylüyor Cemal. "Ne olursam olacağım." diyor Meryem de. Her şeye susup katlandıkça baskının arttığını, baskıdan kurtulmak isteyen insanın da ailesinden uzaklaşarak mevcut hâlden daha kötü bir duruma bile razı olabileceğinin örneğini göstermektedir bu sahne.

İrfan, Cemal ve Meryem'e hediyeler alıyor. Meryem'e aldığı kolyeyi takarken Cemal, İrfan'ın Meryem'e dokunmasına sinirleniyor, çünkü onu kıskanıyor. Aslında dile getiremeye de Meryem'e âşık olmuştur ama bunu kendine yedirememektedir. Hem Meryem'in kirli kabul edilmesinden hem de sevmeyi sevgili olmayı ayıp saydığından "Biz sevgili mevgili bilmeyiz, onlar sizin memleketin icadı, herkes yerini bilecek." sözüyle ifade ediyor.

Cemal, kıskançlıkla önce Meryem'e vuruyor, kıskandığı için vurmaya kendinde hak görüyor. "Bir erkeğin bir kadına şiddet uygulaması, onu öldürmesi, genel olarak bir cinsin diğeri üzerinde kurduğu evrensel boyuttaki tahakkümün görünümüdür. Bu hâliyle şiddet; hem kadınların erkeklere tabi olmalarını sürdürmek için bir araç, hem de tabi olmalarına ilişkin bir sonuç olarak erkek otoritesinin sürdürülmesiyle bağlantılı bir mekanizmadır. ... Kadının toplumdaki bağımlı rolünün sürmesine hizmet eder" (Gülseven, 2017).

İrfan'ı boğmaya kalkıştığında Meryem ona bir türlü sözünü dinletemeyip engel olamayınca silahı alıp havaya ateş ediyor. "Hiç kimse beni dinlemiyor ki. Öldüm mü ben? Herkes hep Meryem, Meryem, Meryem, uğursuz Meryem diyor. Kimse Meryem'in içini bilmiyor, bilmesin. Niye öldürmedin ki beni?" Meryem'in bu sözü baştan beri yaşananları özetler niteliktedir. Kadının dinlenmemesi... Kadına söz hakkı verilmemesi, fikrinin sorulmaması, hep dayatmalarla karşı karşıya kalması bu sözün içine sığdırılmıştır. Yaşayan, düşünen, duyguları olan, senin gibi bir insanım, beni de dinle, diyor aslında Meryem.

İrfan, Cemal'le Meryem'in durumunu öğrenince bilinen gerçeği dile getiriyor, Cemal'e: "Meryem tertemiz, hepimiz ondan daha kirliyiz. Kızın ne kabahati var?" diyor. Yakup'un başlattığı

uyanmayı düşünmeyi İrfan tamamlıyor. Suça maruz kalan değil, asıl suçu işleyen kirlidir ve suçlunun cezalandırılması gerekir düşüncesi nihayet Cemal’de anlamını buluyor. Meryem’in kaçırılma anında yaşadığı travma başına gelen olayı yeniden yaşamasına neden oluyor bilinçsizce sarf ettiği “*Amca yapma, kıyma bana amca!*” cümlesinden Cemal gerçeği asıl kirli olanı öğrenmiş oluyor ve babasına hesap sormaya gidiyor.

İrfan’dan sevdiğini fark etmeyi, sevmenin ayıp olmadığını, başkalarını da dinlemeyi öğreniyor Cemal. Meryem bunun farkında o yüzden İrfan’a şükran duyuyor. “*Kaptan kaptan diye boşuna demiyorlarmış, yine yolu da yordamı da gösteren sensin İrfan abi. Şimdi ne yapacaksın dersin bilmem. Ama bu hayat benim İrfan abi.*” Şimdi ne yapacağını bilemese de kendisine ait bir hayatı olduğunu fark ediyor, kendisinin de insan olarak değerli olduğunu öğreniyor.

Sonuç

Mutluluk filmi töre cinayeti açısından incelenirken bu töre bağlamında elde edilen temel sorunlar şunlardır:

1- Bedenen zayıf olan kadın; erkekler tarafından değersiz, kirli ve ikincil bir varlık olarak tanımlanmış, kadın üzerinden iki yanlı bir çıkar sağlama düzeni oluşturulmuştur.

2- Kadına söz hakkı verilmemesi, fikrinin sorulmaması, hep dayatmalarla karşı karşıya kalması kadının da zamanla bunu kabullenip kendini değersiz hissetmesine neden olmuştur.

3- Her şeye susup katlanan kadına baskının artmaktadır, baskıdan kurtulmak isteyen kadın da ailesinden uzaklaşarak mevcut hâlden daha kötü bir duruma düşebilir.

4- Mağdur olan kadının kirli kabul edilmesi nedeniyle onun sevilmesi ayıp saydığından tecavüze uğrayan kadınların evlenmesi, yuva kurması yaşama tutunması çok zordur.

5- Kadın ve erkek rolleri toplumun biçtiği kalıplarla belirlenmiştir. Kadın her işi yapsa da erkek eve dâir işleri yapmaz

anlayışı toplumumuzun geneline hâkim bir anlayış olarak devam etmektedir.

6- Namusu kirlenmiş sayılan bir kızın masum da olsa herkesin istismar etmeye çalışacağı anlayışı vardır, bu nedenle bu türden bir mağduriyet yaşayan kızları aileleri bile istememektedir.

7- Kadınlara yönelik olumsuz tutumlar ve yanlış öğretiler haksız uygulamalar en çok da kadınlar tarafından kabul görüp en çok kadınlar tarafından sonraki nesillere aktarılmaktadır.

Bu sorunların bir çırpıda çözülmesi mümkün değildir, ama çocukluktan başlayarak bu kalıp anlayışların yıkılacağı, cinsiyetçi değil insan olma vurgusuyla yapılacak bir eğitim yoluyla arketiplerin zamanla değiştirilmesi mümkündür.

KAYNAKÇA

BALOĞLU, Adnan Bülent, "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Belkemiği Âdem'in Kaburgası mı?", Muhafazakâr Düşünce Dergisi, sayı 41-42, Ankara, 2014, s.71

ELİADE, Mircea, Mitler, Rüya ve Gizemler, Çeviren: Cem Soydemir, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2017, s.59

GÜLSEVEN, Ayşe Seda, "Türk Aile Hukukunda Toplumsal Cinsiyet Rollerini" TBB Dergisi 2017 (132), s.199

JUNG, Carl Gustav, Psikoloji ve Din, Çeviren: Raziye Karabey, 3. Basım, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2017, s.45

LİVANELİ, Zülfü, Mutluluk, 129. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, (63. Baskı), 2019

İNTERNET KAYNAKÇA

Mutluluk filmi, <https://www.youtube.com/watch?v=yiUszMaSZ38> (E.T. 21.02.2019)

ÖNCEL, Gülen Kurt, "Romandan Sinemaya Uyarlama Örneği Olarak 'Mutluluk' " <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/2961> (E.T. 23.02.2019)

Av. Hüseyin ÖZBEK (Oturum Başkanı)- Ben kendi payıma romanı okumadım, filmi de izlemedim, ama romanı okumuş gibi oldum, filmi de izlemiş gibi oldum. Sunumunuz için teşekkür ediyorum.

Bir de temennimi dile getirmek istiyorum. Güney Suriye’de özellikle ve Irak’ta bir trajedi yaşandı son birkaç yıldır. İŞİD veya DEAŞ Avrupa’dan bir kısım kadınlar kızlar modern giyimli insanlar oraya gitti, çok farklı bir biçimde o yapılanmanın içinde yer aldı. Fakat sonrasında yine geldikleri yere dönerken farklı bir görünüm, farklı bir fizyonomi içinde, farklı bir kılık içinde dönenler oldu. Din sosyolojisi yönünden, sosyolojik yönden, kültürel yönden bunların da incelenmesi analiz edilmesi ve sonuçlarının çıkarılması kuşkusuz ki yararlı olacaktır. Bir temenni olarak bunu bildirmek istiyorum.

Çok teşekkür ediyorum katılımcılara. Soru sormak için zamanımız kalmadı diye düşünüyorum. Plâketlerini takdim edelim kapıda arada bakıyorlar, işaret veriyorlar.

Ben çok teşekkür ediyorum, gerçekten Türkiye Barolar Birliğiyle Üniversite arasında düzenlenen bu etkinlik, kuşkusuz ki kitaba da dönüşecek, çok yararlı olacak. Burada bu anda izleme imkânı bulamayanlar için de çok önemli bir kaynak olacağını düşünüyorum.

Hepinize saygılar sunuyorum.

BİRİNCİ GÜN İKİNCİ SALON DÖRDÜNCÜ OTURUM

Doç. Dr. Dilşad KESKİN (Oturum Başkanı)- Değerli misafirler, yeniden hoş geldiniz. Bu son oturumla II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumunun ilk gününü böylece tamamlamış oluyoruz.

Tebliğ konularına baktığımızda, oturumumuz psikolojik taciz üzerine geçeceğini görüyorum. Konuşmacılarımız bu çok önemli konuyu farklı açılardan ele alacaklar. Hiç uzatmadan ben sözü onlara bırakacağım.

İlk konuşmacımız Dr. Öğretim Üyesi Başak Başoğlu Kapanıcı, tebliğ başlığı işyerinde kadına yönelik psikolojik tacizle mücadelede medeni hukuk kurallarının rolü.

Dr. Öğr.Üy. Başak BAŞOĞLU KAPANCI- Kusura bakmayın, en son oturum olması nedeniyle ben oturarak sunum yapmayı tercih etmedim, ama birazcık böyle kendimi dinçleştirmek istedim.

Ben işyerinde kadına yönelik psikolojik tacizle mücadelede medeni hukuk kurallarının rolünden bahsedeceğim. Öncelikle emekçi kadınlar gününüzü kutlarım ve aslında bu konunun seçilmesinin nedeniyle de başlamak isterim.

Bugün aslında böyle herkes emekçi kadınlar günü ne kadar önemlidir bahsediyor, ama bence emekçi kadınların, yani bu sosyal hayatın neresinde olursa olsun, ama özellikle iş hayatındaki kadınların gerçekten çok ciddi karşılaştıkları bir problem olarak mobbing karşımıza çıkıyor. Son yıllarda belirli hale

geldi, psikolojik taciz diyoruz, ben mobbing ifadesini kullanacağım daha hızlı söyleyebildiğim için, 15 dakikaya da riayet etmek için. Gerçekten önemli bir problem olarak görüyorum. O nedenle bunun gündeme getirilmesi, burada bu konu olarak seçilmesini tercih ettim.

Kısaca aslında bütün oturumdaki konular mobbinge ilişkin olduğu için, eminim burada ilgilenenler buradadır ve az çok herkes mobbingin ne olduğuna ilişkin bir fikri de vardır diye düşünüyorum. Çok üzerinde durmayacağım, ama kısaca bir tanım vermek istiyorum. Mobbing genel olarak bir işyerinde belirli bir çalışana karşı sistematik ve ısrarlı şekilde gerçekleştirilen dışlayıcı aşağılayıcı güven kırıcı ve haksız söz ve davranışlardan oluşan bir psikolojik yıldırma süreci olarak ifade ediliyor.

Yatay ve dikey mobbing olarak biz bunu ayırıyoruz. Yatay mobbing, aynı düzeyde çalışanlar arasında, dikey mobbing ise astların üstlere veya üstlerin astlara yaptıkları mobbing olarak ifade ediliyor. Mobbing karşımıza çok farklı şekillerde çıkabiliyor. Mağdurun işyerinde kendini göstermesini engellemek, sözünün kesilmesi, kendini ifade edecek platformları bulamaması, kendini gereksiz ve yetersiz hissetmesine yönelik mesleki saldırılar, sürekli olarak onun yaptıklarının beğenilmemesi, eleştirilmesi, mağduru sosyal ilişkilerden dışlamak. Aslında ilk mobbingin tanımı da buradan yola çıkarak başlatılıyor diyebilirim. Kişilik hakkı değerlerine yönelik saldırı, bu medeni hukuk anlamında benim üzerinde duracağım bir kısmı olacak. İtibarını zedeleme ve yine bence medeni hukuk anlamında çok önemli olan tehdit gibi şekillerde ortaya çıkabiliyor mobbing.

Mobbinge ilişkin benden sonraki sunumlarda üzerinde durulacak, ama en zor husus mobbingin sınırlarının çizilmesi. Yani acaba hangi davranış mobbing olarak nitelendirilecek, hangi davranış mobbing olarak nitelendirilemeyecek? Çünkü sosyal ilişkiler çerçevesinde bazı davranışlar mobbing kapsamında değil, ama tamamen o tarafların birbirleriyle olan rahatsızlıkları, birbirlerini sevmemelerinden kaynaklanabilir. Bu çok doğal olarak nitelendirilebilir.

İşyerinde ne kadar bu davranışlar kabul görebilir, ne kardan sonra, hangi sınırdan sonra mobbing olarak nitelendirilir? Bu önemli bir sınır olarak, sınırın çizilmesi açısından önemli bir husus oluyor. Genel olarak kabul gören, eylemlerin işyerinde gerçekleşmesi, kötü niyetle ve kasıtlı olarak gerçekleşmesi ve sistematik olması ve bir de bunun dışında sıklığı dikkate alınıyor. Hatta mobbinge ilişkin pek çok tanım da bunun en az altı ay süreyle ve haftada bir-iki gibi sıklıklarla gerçekleşmesi gereken ufak ufak eylemler olarak nitelendiriliyor mobbing. Ama şunu da ifade etmekte, altını çizmekte fayda var. Mobbing olarak nitelendirilen eylemleri belirlemek çok güç. Yani bir kişinin ne zaman mobbinge uğradığının farkındalığını yaşaması çok zor. Çünkü biriyle sürekli olarak bir sıkıntı yaşıyorsunuz, ama acaba o ne kadar mobbing, ne kadar mobbing değil? İşte bu gerçekten sıkıntılı bir süreç oluyor.

Ama mobbingin en önemli şeyi, psikolojik ve fizyolojik sıkıntılara sebep oluyor mobbinge uğrayan mağdurda ve hatta bu sıkıntılar öyle bir noktaya getiriyor ki, mağdurun rızası dışında iş değiştirmesine veya istifa etmesine kadar yol açabiliyor.

Kadına yönelik mobbing önemli, neden önemli? Genellikle ayrımcılık yaşağını bertaraf etmek için kadına mobbing çok fazla uygulanıyor. Çünkü ayrımcılık yaşağı var iken, o ayrımcılık yaşağını bertaraf etmek için ufak ufak, küçük küçük eylemlerle kadını yıldırma ve iş hayatından çekilmesine sebep olmak gibi bir eylem tarzı kadınlara karşı benimseniyor. Ancak hiç şüphesiz mobbing sadece kadınlara has bir şey değil, erkeklerin de başına geliyor. Hatta ben bu konudaki araştırmaları yaparken, şunun ifade edildiğini gördüm. Benden sonraki konuşmacılar da bunun belki üzerinde duracaklardır. Kadınlara aslında daha çok ifade ettikleri, duygusal şeyleri daha çok ifade ettikleri, o nedenle de mobbingin birazcık kadınlarla bağdaştırıldığına ilişkin bir çalışma var. Yoksa mobbing erkeklerin de başına geliyor, hatta ve hatta kadınların da sadece mağdur olarak değil fail olarak mobbing vakıalarında karşımıza çıktığı gözlemlenebiliyor.

Mobbingle mücadelede en temel elimizdeki Şu an TŒrk hukukunda ciddi bir mobbing dŒzenlemesinde eksiklik var. Aslında bu ne kadar eksiklik, ne kadar değil? Bu tartiŐılabilecek bir husus. Ceza hukuku anlamında eziyet suçu kapsamında değerlendirilebilir deniyor. Borçlar Kanununun 417. maddesinde mobbing iş sŒzleŐmesinde iŐŐiyi koruma ve gŒzetme yŒkŒmlŒlŒęŒnŒn bir gŒrŒnŒmŒ olarak karŐımaŐı çıkıyor. Onun dışında kişilik hakkı ihlalleriyle baędaŐabiliyor, Şimdi birazdan Œzerinde duracağım. Dolayısıyla mobbingle mŒcadelede acaba elimizde yeterince mekanizma var mı yok mu hususu biraz tartiŐmalı.

Uluslararası hukukta baktığımızda İŐviçre, bizim Borçlar Kanunumuzu Medeni Kanunumuzu da aldığımız İŐviçre'nin de aslında bize paralel hareket ettiği ve mobbinge ilişkin ayrı bir dŒzenleme yapmadığı gŒrŒlŒyor. Ama bunun dışında uluslararası hukukta pek çok Œlkede, İngiltere'de Fransa'da mobbingin ayrıca dŒzenlendięi, bu konuda Œzel olarak ceza yaptırımlarının getirildiği de bir gerçek.

Şimdi mobbingle mŒcadelede medeni hukukun Œç tane silahından ben bahsetmek istiyorum. Birinci silah, Borçlar Kanununun 417.maddesi, az Œnce ifade ettiğim Œzere. Çalışanların mobbinge uğramalarını, psikolojik tacize ve cinsel tacize uğramamaları ve bu tŒr tacizlere uğrayanların daha fazla zarar gŒrmelerini Œnlemek için gerekli tedbirleri alma yŒkŒmlŒlŒęŒ işverene veriliyor. İŞte bu anlamda eğer doğrudan işveren kendisi veya ona bağlı herhangi bir çalışan tarafından gerçekleştirilen bir mobbing sŒreci varsa, bu iş sŒzleŐmesine aykırılık olarak nitelendirilebilecek ve dolayısıyla iş sŒzleŐmesine aykırılıktan dolayı işveren bir tazminat sorumluluğu doğacaktır.

Bunun dışında, işveren yardımcı kiŐilerinin fiilinden de kusursuz sorumlu olduğu gŒze alınırsa, iş sŒzleŐmesine aykırılık nedeniyle bir tazminat sorumluluğu işveren sŒz konusu olacaktır. Bunun dışında da iŐŐi bakımından da mobbing bir haklı sebeple fesih nedeni olarak İŞ Kanununda ŒngŒrŒlmekte.

Bunun dışında, mobbingde bir kişilik hakkı ihlali varsa ki, genelde bir kişilik hakkı ihlaliyle birlikte mobbing gerçekleşiyor. Nedir kişilik hakkı ihlali? Hem fiziksel, hem de manevi bütünlüğümüze yönelik saldırıları biz kişilik değerlerine saldırı olarak nitelendiriyoruz ve dolayısıyla bunlara yönelik bir saldırı olduğu takdirde, doğrudan kendisine tacizde bulunan kişiye, bu mobbing davranışını yapan kişiye yöneltebilecek birtakım düzenlemelerimiz var.

Bunlardan birincisi, bir haksız fiil sorumluluğu meydana geleceği için tazminat sorumluluğu söz konusu olacaktır. Maddi tazminat sorumluluğu, ancak burada kusurun ispatı mümkün olacaktır. Benden sonraki konuşmada yine ispat sorununun üzerinde durulacağı için ben kısaca geçiyorum. Kusurun ispat edilmesi gerekecek, mobbingin ispat edilmesi gerekecek. Yine beraberinde bir manevi tazminat talebi olabilecektir. Ama bunların dışında da yine kişilik hakkı ihlallerine ilişkin Medeni Kanununun 24 ve 25.maddeleri uyarınca, hukuka aykırılığın tespiti, eğer devam eden bir mobbing varsa durdurma talebinde bulunma veya yakın ve gerçekleşme ihtimali olan bir mobbing varsa bunun önlenmesi için mahkemeden talepte bulunmak mümkün olabilecektir. Hatta ve hatta istisnai olarak, eğer mobbing nedeniyle karşı taraf, yani fiilde bulunan taraf haksız bir kazanç elde etmişse, yani ne olabilir bu? Siz ast olarak üstünüze mobbing uygulayarak onun işten çıkmasına sebep olduysanız ve bir üst mevkie kendiniz geldiyseniz, belki bir örnek olarak gösterilebilir. Bu zaman menfaat devri yaptırımı da, bir kazanç devri yaptırımı da söz konusu olabilecektir.

Kişilik hakkı ihlali yoksa ancak objektif olarak genel ahlak anlayışına aykırılık varsa, bu defa da Borçlar Kanununun 49/2 maddesi uyarınca, ahlaka aykırılıktan sorumluluk söz konusu olabilecektir. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken husus, böyle bir durumda maddi tazminat söz konusu olacaktır ve mutlaka ve mutlaka tartışmalı olmakla birlikte kast bulunması gerekecek, kastın derecesinde bir tartışma var. Esasen mobbingde birlikte sistematik ve ısrarlı bir mobbing yıldırma amacı arandığı için, bunun mobbing tarzı eylemlerin zaten 49/2'deki özel aranan kastta yerine getireceği kabul edilmektedir.

Benim üzerinde durmak istediğim, aslında bunlar birazcık daha bilinen mobbingle mücadele yöntemleri, çok da Yargıtay kararlarına konu olmuş yöntemler. Birazcık daha az üzerinde durulmuş olan bir silahın üzerinde durmak istiyorum ben. Bir kişinin iradesinin âdeta felç edildiği, irade sakatlıklarının da mobbingde kullanılması mümkün olacaktır. Şöyle ki, irade sakatlıklarından kastımız, yanılma aldatma ve korkutma ve bunlara dayalı olarak iptal edilebilirlik yaptırımını. Neden bahsediyoruz? Mobbing mağduru genellikle iş sözleşmesinin feshedilmesine, ikale yoluyla veya kendisinin rızası dışında, ama rızasıymış gibi gösterilerek istifa etmesine kadar giden bir süreçle sonlandırılmaktadır. Bu mobbing mağdurlarının bu yaşadıkları sürecin sonunda, iş sözleşmeleri bittikten sonra esasında şu fark edilmektedir. Bir hileye, yani hukuki olarak neye uğradığını fark etmeden iş sözleşmesini feshetmesine veya bir tehdide maruz kalarak bu kişi sözleşmesini feshetmiş veya ikale yoluyla ilişkisini bitirmiştir.

Şöyle ki, kişi bir nedenle korkutulmaktadır. Denilmektedir ki, eğer sen burada çalışmaya devam edersen senin başına burada şöyle işler gelecek. İşte hakkında soruşturma yürütülecek veya hukuki olarak daha sonra başına daha büyük işler gelebilir, aman dikkat et diye kişinin yanılmasına sebep olabilecek birtakım dedikodularla kişi ben bu işyerinden uzaklaşayım, biran önce çıkayım, hatta kendime eğer tazminatım da ödene-yorsa kıdem tazminatımı alayım ve bir an önce buradan ayrılalım gibi bir intibaa kapılabilecektir veya bu tehdit şeklinde de gündeme gelebilecektir. Şöyle ki, kişiye eğer işten ayrılmazsan, kendin istifa etmezsen senin başına şu olayların gelmesine ben sebep olacağım diye üstündeki kişi tehditte bulunabilecektir.

İşte böyle durumlarda, kişi iş sözleşmesini bitirdikten sonra, aslında belki bütün o süreç boyunca bir mobbing mağduru olduğunun farkında olmadan iş sözleşmesini bitirdikten sonra büyük üzüntülere, psikolojik yıkımlara rastlamakta ve destek almak için psikologa gittiği zaman bütün o yaşadığı bir yıllık, iki yıllık veya en kısa altı aylık sürecin bir mobbing vakası olduğu tespit edilmekte. Bundan sonra kişi mobbinge uğradığını

anladıktan sonra bir anda ben tazminat davası açabilir miyim düşüncesine gitmeden önce, esasında şunu yapabilecektir ki, irade sakatlığı nedeniyle daha önceki fesih beyanını veya ikale sözleşmesinin iptal edilmesi için talepte bulunabilecektir.

Kanımca, bu diğer yöntemlere göre mobbinge mücadelede irade sakatlıklarına başvurmak çok daha etkin olacaktır. Neden? Çünkü irade sakatlıkları iptal edilebilirlik tek taraflı yenilik doğuran bir haktır. Dolayısıyla yapılacak şey, işverene bir ihbarda bulunup, aslında iş sözleşmesinin tehdit veya aldatma nedeniyle sona erdirilmiş olduğu, dolayısıyla bu beyanını iptal etmek istediğini söylemesi gerekecektir.

Sonucu ne olacak? Sözleşme hiç sona ermemiş gibi olacak ve üstüne üstlük eğer karşı tarafın aldatması veya korkutması varsa beraberinde de tazminat yükümlülüğü olacaktır. Tabii şunu belki vurgulamam lazım konuşmamın da sonuna gelirken, irade beyanı hiç iptal edilmemiş gibi olacağı içindir ki, aslında ara dönemdeki yükümlülüklerini yerine getirmemiş olması bakımından bir tazminat sorumluluğu doğacak, artı bir de o ara dönemdeki maaşlarını da ödemek zorunda olacaktır işveren.

Buradaki tabii hilede aldatmada öğrenmeden, yanılmada ve aldatmada öğrenmeden itibaren bir yıllık bir zamanaşımı olacak, tehdit varsa bu tehdidin kalkmasından itibaren bir yıllık bir zamanaşımı süresi olacaktır. Dolayısıyla bu anlamda da aslında daha etkin olduğunu söylemek mümkündür diye düşünüyorum.

Sonuç olarak çok kısa şunları vurgulamak isterim ki, mobbing toplumda artan şiddetin aslında en önemli görünüşlerinden biri, çünkü hayatımızın en büyük kısmını işyerinde geçiriyoruz ve işyerinde uğradığımız mobbing, daha sonra sosyal hayata da yansıyor ve bu başka şiddetlere de sebep olabilmekte. Dolayısıyla aslında işi kaybetme korkusu olan kişi işyerinde yapamadığı o çıkaramadığı acısını dönüp kendi sosyal hayatında bir şiddete dönüştürmekte. Bu anlamda mobbinge mücadele önemli, ancak ne kadar etkin yöntemlerimiz var tartışı-

lır. Daha fazla düzenleme getirilse ne kadar etkin olabilir o da tartışılır. O nedenle bence iki tane noktanın üzerinde durmak lazım. Mobbinge ilişkin farkındalığın kesinlikle yaratılması gerekiyor. Çünkü kişiler ayrılmadan önce mobbinge uğradıklarını fark edebilmeliler ki, daha işyerindeyken mobbinge ilişkin etkin mekanizmaları kullanabilsinler, delil toplayabilsinler kendilerine işlerine yarayabilecek. Bunun dışında da etkin denetim mekanizmalarının getirilmesi gerekiyor.

Etkin denetim mekanizmaları getirilmediği sürece, aslında özel hukukun veya kamu hukukunun getirdiği yaptırımlar çok da etkin olmayacaktır. Çünkü az sonra da tartışılacak, Yargıtay'ın kararlarına baktığımızda, ispat edilmesi de çok zor olan bir alana giriyoruz mobbing dediğimizde.

Teşekkür ediyorum beni dinlediğiniz için. (Alkışlar)

Doç. Dr. Dilşad KESKİN (Oturma Başkanı)- Ben de özellikle süre konusundaki hassasiyeti için hocama teşekkür ediyorum.

Sırada Araştırma Görevlisi Dr. Gülden Çamurcuoğlu var, enteresan bugünkü bütün konuşmalar, bu oturumdaki bütün konuşmalar enteresan. Ama bu çok rastlamadığımız mı ya da rastlayıp fark etmediğimiz mi diyeceğim bir taciz, pembe taciz, kadının kadına uyguladığı mobbing. Söz sizin.

Arş.Gör. Dr. Glüden ÇAMURCUOĞLU- Teşekkür ederim Sayın Başkan. Değerli konuklar, hoş geldiniz. Hocamızın belirttiği gibi, bildiri konumuz pembe taciz, kadının kadına uyguladığı mobbing üzerine. Öncelikle mobbingin tanımından başlayacağım, her ne kadar Başak Hocam bir tanım vermiş olsa da, tekrarlanmasında sakınca yok, hatta fayda vardır diye düşünüyorum. Çünkü mobbing normal bir süreç değildir ve üstüne basa basa tekrarlamamız gerekir, toplumsal bilincin bu konuda yükselmesi gerekir.

PEMBE TACİZ: KADININ KADINA UYGULADIĞI MOBBING

Arş. Gör. Dr. Gülden Çamurcuoğlu
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Genel Kamu Hukuku ABD.
guldencamurcuoglu@ymail.com

Giriş

İşyerindeki psikolojik tacizi anlatmak için kullanılan mobbing, çalışanı yıldırma amaçlı birbirinden farklı eylemlerin bir araya gelmesiyle oluşan hukuka aykırı bir süreçtir. Mobbinge her cinsten ve her meslekten insan maruz kalabilmektedir. Mobbing, kurbanı yıldırma ve iş yerinden uzaklaştırma amacıyla yapılabileceği gibi, sadece mobbing uygulayanın kişisel zevk ve tatmini amacıyla da yapılabilir.

Kadınların mobbinge maruz kalma oranı genel olarak erkek çalışanlara göre daha yüksektir. Bununla birlikte bu ifade erkeklerin düşük oranda mobbinge maruz kaldığı anlamına da gelmemektedir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki kadınlar, hem başka kadınların hem de erkeklerin mobbing hedefi olmaktadır. Kadınların hemcinsleri tarafından kurban olarak seçilmeleri oranı bir hayli yüksektir. Araştırmalar göstermektedir ki bir kadın mobbing uygulayıcısı ise, yüksek olasılıkla bir diğer kadına karşı olumsuz davranışlarını yönlendirecektir. Bu bilgi kadınların başka kadınlara karşı mobbing uyguladığı konusuna dikkatlerin çekilmesini gerektirmektedir. Kadınların hem kadınların hem de erkeklerin mobbing hedefi olduğunun idrak edilmesi ve mobbinge karşı genel olarak duyarlılığın yükselmesi konunun irdelenmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

I. Mobbing Kavramı:

Mobbing kavramı, ilk kez Heinz Leymann tarafından, çalışma yaşamında karşılaşılan düşmanca ve saldırgan davranışları, bunların yol açtığı süreci ve sorunları açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Leymann, kavramı; *“işyerinde çalışan bir veya birkaç kişi tarafından, bir diğer çalışana yönelik, düzenli, düşmanca ve etik olmayan bir iletişim biçimi olarak, davranışın/iletişimin yönlendirildiği kişiyi çaresiz ve savunmasız bırakan bir çeşit psikolojik terör olarak”* tanımlamıştır.³²⁰ Kavram, Leymann'ın bu tanımından önce hayvan davranışları üzerinde çalışmalar yapan etolojistler tarafından ve çocukların davranışları üzerinde çalışmalar yapan doktorlar tarafından kullanılmıştı. 1980'lerin başında Leymann kavramı ödünç alarak kimi tarz yetişkin davranışlarını tanımlamak ve özellikle iş yerinde benzer davranışları tanımlamak için kullanmıştır.³²¹

Mobbingin varlığından söz edilebilmesi için kişinin en az 6 ay gibi uzun süreli, tekrarlanan ve olumsuz davranışlara maruz kalması gerekir. Bu davranışlar neticesinde kişinin kendisini savunması zor hale gelmektedir. Bu davranışlar sık sık, örgütlenerek (çeteleşerek) yapılmaktadır.³²² Haftada bir gibi sık periyotta ve en az altı ay kadar düzenli olarak mobbinge yönelik davranışlar kişiye yönlendirilir ki uzun dönem süren bu sık davranışlar nihayetinde önemli psikolojik, psikomatik ve sosyal sefaletle sonuçlanır.³²³

Mobbinge yönelik davranışlar, çalışma hayatında ilgili bireyin yok sayılmasını amaçlar. Bu nedenle iletişim kanalları ka-

320 Elif Özlem Aşkın, Umur Aşkın, “Çalışma Yaşamında Kadına Yönelik Mobbing: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, C. 9, S. 24, 2018, s. 257, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/564560>, erişim: 28.02.2019; Heinz Leymann, “The Content and Development of Mobbing at Work”, European Journal of Work and Organizational Psychology, C. 5, S. 2, 1996, s. 168, <http://www.organizedmobbing.com/Leymann1996.pdf>, erişim: 09.04.2019.

321 Leymann, a.g.m., s. 167.

322 Hatice Karakuş, “Kraliçe Arı Sendromu-Pembe Taciz”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:2, S. 1, Mart 2014, s. 340.

323 Leymann, a.g.m., s. 168.

patılır ve kişiye *sen yoksun* mesajı verilmeye çalışılır. Mobbinge yönelik davranışlar; kişiye tehditler yağdırarak onu sindirmek, azarlayarak itibarını kaybettirmek ya da aşağılayarak önemsiz olduğu mesajı vermek, kişinin özel yaşamına ilişkin gelişmelerin dillendirilmesiyle kişiye her konuşmanın objesi olabileceği mesajı vermek, güvenilirlik etiketi yapılaştırarak kişiyi gözden düşürmek şeklinde gerçekleşebilir.³²⁴

Mobbingi uygulayan kişi amacını meşrulaştırmak ve bu davranışlarının kişisel olmadığı mesajını vermek ister. Bu amaçla aynı ortamda bulunan diğer kişilerin mobbing uygulanan kişiden uzaklaşmasını sağlamaya çalışır. Yapılanların kişiselliğin ötesinde kollektif bir eylem olduğu görüntüsü yaratılmaya çalışılır.³²⁵

Mobbing süreci, çalışanın kişiliğine, onuruna, dürüstlüğüne, güvenilirliğine ve yeteneklerine saldırıyla başlamaktadır.³²⁶ Kişinin arkasından kötü konuşulması, dedikodusunun yapılması, akıl hastası olduğunun söylenmesi, psikolojik destek alması gerektiği yönünde imada bulunulması, özel hayatıyla dalga geçilmesi, özgüvenini zedeleyen olumsuz bir iş yapmaya zorlanması, kararlarının sorgulanması ya da cinsel imada bulunulması mobbinge yönelik davranışlar olarak ortaya çıkabilir.³²⁷ Bunun yanı sıra kişiye iş ile ilgili yanlış bilgiler verilmesi veya kişiden iş ile ilgili bilgilerin saklanması, olumsuz mimik ve bakışların kullanılması, kişiye işyerinde sanki yokmuş gibi davranılması³²⁸ şeklinde olumsuz davranışlar mobbing kapsamında uygulanabilir.

Verilen işin geri alınması, az yetenek gerektiren işlerin verilmesi ya da alçaltıcı ve zor işlerin verilmesi de mobbing kapsamındaki işle ilgili eylemlerdir. Kadına yönelik mobbing

324 Karakuş, a.g.m., s. 341.

325 Karakuş, a.g.m., s. 342.

326 Ayşegül Laleoğlu, Emine Özmete, "Mobbing Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", Sosyal Politika Çalışmaları, Yıl:13, S. 31, 2013, s. 11; Giriş.

327 Karakuş, a.g.m., s. 342.

328 Aşkın, Aşkın, a.g.m., s. 258.

söz konusu ise kadının özel hayatına dahil olan dini ibadet, seyahat ve yaşam tarzı gibi konular konuşmaların merkezine alınabilir.³²⁹

Mobbing yatay ya da dikey olarak gerçekleşebilir.³³⁰ Üst kademedeki bulunanların çalışanları suistimal etmesi ya da bir grup çalışanın yöneticiyi suistimal etmesi, ast konumda olan kişinin daha başarılı ve çalışkan olması, astın politik görüşünün üstten farklı olması gibi nedenler dikey mobbinge zemin hazırlar. Bazı durumlarda mobbing yataydan başlayıp dikey mobbinge doğru yönelebilir. Örnek olarak, alternatifinin olmasının yarattığı rahatsızlıkla bazı çalışanlar kendisi ile eşdeğer pozisyonda bulunan diğer çalışanların hata yapması için gerekli koşulları hazırlayabilir. Bu gerçekleştirilerek çalışanın idareci ile karşı karşıya getirilmesi hedeflenir. Kişiyi hata yaptırılarak dikey mobbing koşulları hazırlanır.³³¹

Kimi durumlarda da bunun tersi bir süreç izlenir. Dikey mobbing yatay mobbinge doğru yönlendirilebilir. Böyle bir durumda yöneticiler yatay mobbing koşullarını özellikle yaratırlar. Buna örnek olarak idarecinin aynı isteğe sahip olan iki çalışana sürtüştürmek suretiyle mobbing sürecinin başlangıcını hazırlaması gösterilebilir.³³²

II. Kadınların Kadınlara Uyguladığı Mobbing:

Mobbingi, her kesimden, her cinsiyetten insan yaşayabilir. Kadınların mobbinge maruz kalmasının nedenleri ataerkil toplum değerleri ve geleneksel rollerin yanında cinsiyet temelli ayrıştırma, başarı hırsı ya da yalnızlık korkusu gibi birden fazla nedenden kaynaklanabilir.³³³

Kadınların maruz kaldığı mobbinge ilgili olarak cam tavan sendromu, kraliçe arı sendromu gibi farklı sendrom türlerine

329 Karakuş, a.g.m., s. 344.

330 Gülnur Erdoğan, "Mobbing (İşyerinde Psikolojik Taciz)", TBB Dergisi, S. 83, 2009, s. 325-326.

331 Karakuş, a.g.m., s. 346-347.

332 Karakuş, a.g.m., s. 347.

333 Karakuş, a.g.m., s. 335.

değınılebilir. Cam tavan sendromunda kadınların üst kademe yönetim pozisyonlarına ulaşmalarını engelleyici çeşitli yapay engeller cam olarak nitelendirilir. Tavan, yukarıya çıkmayı engellemektedir; cam ise resmi olmayan ama hissedilebilen engellerdir.³³⁴

Bunun yanında kadının kadına uyguladığı mobbing³³⁵ ile ilgili daha fazla üzerinde durulabilecek bir sendrom türü kraliçe arı sendromudur. Kraliçe arı sendromu, kadın meslektaşlarına karşı ayrımcı olan kadınlarla ilgili durumu açıklayabilmek için kullanılan bir ifadedir. Kraliçe arı sendromuna göre kadın liderler kendi konumlarını korumak için üst yönetim pozisyonlarındaki diğer kadınları uzaklaştırmaktadırlar. Buna göre kadınlar, diğer kadınları ezerek, yok sayarak yönetme arzularını gerçekleştirmektedir.³³⁶

Kraliçe arı sendromuna göre mobbing uyguladığı söylenebilecek kadınlar; kendini kanıtlama isteği baskın olan, zirvede olmanın ayrıcalığını yaşayan, erkek gözüyle görme ve yönetme hevesi içinde olan kimselerdir.³³⁷ Kadın yöneticilerin davranışlarının erkek yöneticilerin davranış kalıplarına yaklaşması ve kadın yöneticilerin diğer kadın çalışanlara erkek yöneticilerin kine benzer tepkiler göstermesi kraliçe arı sendromunun varlığını göstermektedir.³³⁸

334 Karakuş, a.g.m., s. 335; Ayşe Karaca, "Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s. 51;

Fatih Karcıoğlu, Yeliz Leblebici, "Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: "Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Uygulama", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 28, S. 4, 2014, s. 4.

335 Kadının kadına uyguladığı mobbing ile ilgili metnin başlığında olduğu gibi "pembe taciz" kavramı kullanılabilir. "Pembe taciz" ifadesi ilk defa sosyolog Dr. Öğr. Üyesi Hatice Karakuş tarafından kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hatice Karakuş, "Kraliçe Arı Sendromu-Pembe Taciz", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:2, S. 1, Mart 2014.

336 Karakuş, a.g.m., s. 335-336.

337 Karakuş, a.g.m., s. 352; Sonuç.

338 Karen McLandress, "Contemporary Issues in Business Ethics and Politics", Bölüm 7, The Edwin Mellen Press, New York, 1991, s. 168'den aktaran Uğur Zel, "İş Arenasında Kadın Yöneticilerin Algılanması ve 'Kraliçe Arı Sendromu' ", Amme İdaresi Dergisi, C. 35, S. 2, 2002, s. 41-41.

Gelenek ve kültürel dokuya uygun kadın profili üzerinden kadın çalışanlara mobbing uygulanabilmektedir. Kadın çalışanlar geleneksel dil ile yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu geleneksel ya da tehditkar dil, kadınlar tarafından da kullanılabilen, bu durum da kadınların eril dili benimseyebildiğini göstermektedir.³³⁹ Nitekim kraliçe arı sendromuna göre de kadınlar erkek tutumlarını benimseyerek bu tutumu kadınlara karşı kullanabilmekte, diğer kadınların rekabetini bertaraf etmeye çalışmakta ve kadınlara yönelik ayrımcılık belirtilerini görmemezlikten gelmek gibi bir tavır takınabilmektedir.³⁴⁰

İşyerinde mobbinge maruz kalan kadın, işi ve özel hayatı arasında sıkışmakta, iş stresinin yanında eğer evliyse özel hayatında da yetersiz kaldığı stresini yaşamaktadır. Şayet kadın bekarsa evliliği koruyucu bir mekanizma olarak sunan bir toplumda, yaşadıklarını ya da maruz kaldığı muameleleri bekar olmasına yorabilmektedir.³⁴¹ Kadının cinsiyetine yönelik vurgulamalar yine kadınlar tarafından yapılabilmektedir.³⁴² Kadının cinsiyetine yönelik vurguların başka kadınlar tarafından yapılabilmesi ya da bekar kadınların, maruz kaldıkları kötü muameleleri bekar olmalarına yorabilmeleri gelenek ya da kültürel doku üzerinden kadınlara saldırıda bulunulduğunu göstermektedir.

Mobbingin sadece zayıf görülen kadınlara uygulanan bir davranış tarzı olduğu düşünülmemelidir. Yalnızca deneyimsiz ya da ikinci bir iş bulma şansı düşük olan kadınlar değil, aynı zamanda mesleğinde başarılı veya başka iş seçenekleri olan kadınlar mobbingin hedefi olabilmektedir.³⁴³ Mobbing davranışının kaynağı bir olaya değil, bir kişiye odaklanır.³⁴⁴ Mobbing uygulayan insanın kendine ait korkuları başarılı ve rakip olarak gördüğü kadını kurban seçmesine neden olabilir.

339 Karakuş, a.g.m., s. 339.

340 Zel, a.g.m., s. 42.

341 Karakuş, a.g.m., s. 339.

342 Karakuş, a.g.m., s. 334.

343 Karakuş, a.g.m., s. 339.

344 Erdoğan, a.g.m., s. 320.

Mobbing uygulayan kişilerin özelliklerine bakıldığında neden başarılı insanların ya da kadınların mobbingin hedefi olduğu anlaşılabilir. Mobbing uygulayan kişiler; aşırı denetimci, korkak, iktidar açlığı duyan, korku nedeniyle kıskançlık ve haset dolu, rakiplerini takip eden, fırsat kollayıp yöneticilerine rakiplerini eleştiren kimselerdir. Bu kişiler, yanılmak için kurbanlarına samimi davranan, görünüşe önem veren, her zaman her şeye egemen görünmek isteyen, yanında çalışanlara karşı resmi, gergin ve kaba davranarak onlarla arasına mesafe koyan ya da bir tehdit sezdiklerinde kendilerini geliştirmek yerine diğerlerini aşağıya çekmeyi tercih eden, işi değil insanları kontrol etmeye çalışan kimselerdir.³⁴⁵

Aynı zamanda yapılan araştırmalarda; ilgi açlığı çekme, övgüye aşırı gereksinim duyma, kendini üstün görme gibi olumsuz özelliklerin mobbing uygulayanların taşıdığı özellikler olabildiği ortaya çıkmıştır³⁴⁶. Dolayısıyla mobbing uygulayan kişilerin narsistik kişilik bozukluğu taşıması olasılığı bulunmaktadır.

Mobbinge maruz kalanlar ise hak aramaktan ya da kendini savunmaktan çekinen ya da çatışmadan kaçınan kişiler olabileceği gibi vicdan sahibi, itaatkar, işini iyi yapan, ilkelerinden ödün vermeyen, dürüst, güvenilir, yaratıcı insanlar olabilir. Bunların dışında kurbanın ırkı, cinsiyeti, inancı³⁴⁷ ya da inançsızlığı da mobbinge maruz kalmasının sebeplerinden olabilir.

Almanya'da yapılan bir araştırmaya göre kadınların mobbing eylemleri ile karşılaşma riski erkeklerin mobbing eylemleri ile karşılaşma riskinden %75 daha fazladır.³⁴⁸ Heinz

345 Karakuş, a.g.m., s. 348.

346 Aşkın, Aşkın, a.g.m., s. 259.

347 Aşkın, Aşkın, a.g.m., s. 258-259.

348 Aşkın, Aşkın, a.g.m., s. 260;

Verena Di Pasquale, "Study Examines 'Mobbing' at the Workplace", 18.08.2002, <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2002/study-examines-mobbing-at-the-workplace>, erişim: 11.04.2019.

Leymann'a göre erkeklerin mobbinge uğrama oranı % 45, kadınların ise % 55'tir.³⁴⁹

Amerika'da yapılan bir araştırmaya göre ise kadınların %77'si mobbing eylemlerinin hedefinde yer almaktadır.³⁵⁰ Bu araştırmaya göre kadınlar % 84 başka kadınların hedefi olmakta, % 69 oranında ise erkeklerin mobbing hedefinde yer almaktadır.³⁵¹ Dolayısıyla eğer mobbing uygulayıcı kadın ise kadınların mobbing kurbanı olarak yüksek olasılıkla başka kadınları hedef aldıkları söylenebilir. Bu durum kadınların erkeklerden gördüğü psikolojik tacizi, mobbingi azaltmamaktadır. Bununla birlikte kadınların da azımsanmayacak ölçüde diğer kadınları hedef aldıkları görülmektedir.

Mobbing kurbanı kadınların genellikle eğitim düzeyleri yüksek olmaktadır. Aşkın ve Aşkın tarafından yapılan araştırmada, katılımcı kadınların %71'i lisans, %7,9'u yüksek lisans ve doktora diplomasına; %21,1'i ise ön lisans diplomasına sahiptir.³⁵² Palaz vd. ve Günel mobbing kurbanlarının daha çok orta yaş grubunda bulunduğunu³⁵³ belirtmektedirler.

Kadınların mobbing kurbanı olarak hemcinslerini seçmesinin birden fazla nedeni olabilir. Cevher ve Öztürk tarafından yapılan araştırmaya göre çekememezlik, dış görünüş, güzellik ve rekabet gibi sebepler işyerlerinde kadınların yaptıkları şiddetin başlıca nedenlerindedir.³⁵⁴ Bunun yanında kadınların

349 Aşkın, Aşkın, a.g.m., s. 260; Leymann, a.g.m., s. 175.

350 Aşkın, Aşkın, a.g.m., s. 260.

351 Gary Namie, "U.S. Hostile Workplace Survey", Workplace Bullying Institute, 2000, s. 3, <https://www.workplacebullying.org/multi/pdf/N-N-2000.pdf>, erişim: 11.04.2019.

352 Aşkın, Aşkın, a.g.m., s. 266,

353 Serap Palaz ve diğerleri, "İş Yerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Davranışları Üzerine Bir Araştırma; Bandırma Örneği", "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, C. 10, S. 4, 2008, s. 52-54; Ö. Devrim Günel, "İşletmelerde Yıldırma Olgusu ve Yıldırma Mağdurlarının Kişilik Özelliklerine İlişkin Bir Araştırma", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 12, S. 3, 2010, s. 55, 60; Sonuç; Aşkın, Aşkın, a.g.m., s. 266.

354 Ezgi Cevher, Umut Can Öztürk, "İş Yaşamında Kadınların Kadınlara Yaptığı Mobbing Üzerine Bir Araştırma", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 4, 2015, s. 869.

hemcinsleri üzerinde baskın olma isteğinin sebepleri arasına erkekler dünyasına kendilerini kabul ettirme isteği de eklenebilir.³⁵⁵

Mobbing İle Mücadele Derneğinin internet sayfasında paylaşılan bilgilerden öğrenildiği üzere, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının İletişim Merkezi Alo 170 hattına 2013 yılı Ocak-Haziran arasında gelen şikayetlerden % 63.27'si kadınların kadınlara yönelik yaptığı mobbing şikayetlerinden kaynaklanmaktadır.³⁵⁶ İş yaşamında kadınların diğer kadın çalışanlara mobbing uygulayabilmesi ihtimali hiç uzak bir ihtimal değildir. Bu nedenle yaygın olan bu duruma genelin dikkatinin çekilmesi gerekir.

Kadınların kadınlara uyguladığı psikolojik şiddetin göstergesi olarak kadınların iş yerinde yönetici pozisyonunda hemcinslerinden çok erkekleri görme isteğine işaret edilebilir. Bir insan kaynakları danışmanlık firması olan Randstad tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre araştırmaya katılan kadınların % 54'ü erkeklerle, % 29'u hemcinsleri ile birlikte çalışma isteklerini belirtmişlerdir. % 17'si ise bu konuda tarafsız kalmışlardır. Kadınların % 45'i üstlerinin erkek olmasını, % 25'i ise üstlerinin kadın olmasını istediklerini beyan etmişlerdir. Benzer şekilde Türkiye'de yapılan geniş katımlı bir başka araştırmaya göre kadınların % 60'ı erkeklerle, % 28'i kadınlarla çalışmak istediğini beyan etmiş, % 12'si tarafsız kalmıştır.³⁵⁷

Kadınlar tarafından başka kadınlara mobbing uygulanması oranı düşük bir oran olmadığı gibi kadın kadına baskının şiddetinin hiç de az olmadığı yine iddialar arasındadır.³⁵⁸ Buna göre kadınlar başka kadınlara karşı yoğun ve şiddetli olumsuz davranışlarda bulunabilmektedir.

355 "Kadınlar Arasında Mobbing Daha Yüksek", 19.01.2014, <https://www.mobbing.org.tr/arsiv/kadinlar-arasinda-mobbing-daha-yukse.html>, erişim tarihi: 04.03.2019.

356 "Kadınlar Arasında Mobbing Daha Yüksek", 19.01.2014, <https://www.mobbing.org.tr/arsiv/kadinlar-arasinda-mobbing-daha-yukse.html>, erişim tarihi: 04.03.2019.

357 Cevher, Öztürk, a.g.m., s. 867.

358 Cevher, Öztürk, a.g.m., s. 868.

İş yerinde, arkadaşlık ilişkilerinde, akraba ilişkilerinde ve genel olarak toplumsal hayatta kadınlar diğer kadınlar üzerinde baskı kurma yoluna gidebilmektedir. Kadınların zayıf görülmesi ve baskı uygulanabilecek hedef grubun içine yerleştirilmesinin zamanla kültür içinde kendine yer edindiği³⁵⁹ iddia edilebilir.

III. Mobbingin Sonuçları Üzerine:

Kadın akademisyenlerle yapılan bir çalışma göstermiştir ki duygusal şiddet algısı kişisel performansı doğrudan olumsuz etkilemektedir. Yine itibara saldırı algısı amirden kaynaklanan iş stresini artırmakta ve kişisel performansı dolaylı olarak olumsuz etkilemektedir.³⁶⁰ Mobbinge yönelik davranışların iş yaşamında huzuru bozduğu, çalışma hayatını sekteye uğratığı ve nihayet dolaylı olarak ülke ekonomisine zarar verdiği söylenebilir.

Yerli ve yabancı araştırmalar benzer sonuçları göstermektedir ki mobbinge maruz kalanların işten kovulma veya işten çıkarılma oranları kurbanların istifa oranından daha düşüktür.³⁶¹ Bu da göstermektedir ki mobbing kurbanları kendilerini işten ayrılmak zorunda hissetmektedirler. Böylelikle kadınların çalışma yaşamında kapsadığı alan gitgide daralmaktadır.

Süreklilik arz eden sistematik davranışlar mobbinge maruz kalan kişiyi işyerinden uzaklaştırma amacı taşıyabileceği gibi, sadece kişisel tatmin ve zevk amaçlı da olabilir.³⁶² Ancak bu olumsuz davranışlar hafife alınmayacak derecede kötü sonuçlara yol açmaktadır. Mobbinge karşı karşıya kalanların “onurlu çalışma hakkı” zedelenmekte, işyerlerine bağlılıkları

359 “Kadınlar Arasında Mobbing Daha Yüksek”, 19.01.2014, <https://www.mobbing.org.tr/arsiv/kadınlar-arasında-mobbing-daha-yukse.html> erişim tarihi: 04.03.2019.

360 Karakuş, a.g.m., s. 336.

361 Aşkın, Aşkın, a.g.m., s. 260.

362 Ece Göztepe, “Anayasa Mahkemesi’nin “Mobbing” Başvurularına İlişkin Kararlarının Değerlendirilmesi”, Anayasa Yargısı, C. 32, Ankara, 2015, s. 332.

azalmakta ve işten ayrılmalarıyla³⁶³ çalışma hakları ellerinden alınmaktadır.

Mobbing sonucunda, Anayasanın 17/1. maddesinde düzenlenen kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının, AİHS 8. maddede düzenlenen özel hayatın gizliliğinin korunması ve kendini geliştirme hakkının ihlali gündeme gelebilir. Keza fiilin ağırlığı ve mağdurda yarattığı etkinin sonuçlarına göre AİHS'nin 3. Maddesinde düzenlenen kötü muamele yasağının ihlali gündeme gelebilir.³⁶⁴

Mobbing süreci sadece Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde tanınan temel hak ve özgürlüklerin ihlalinin değil, aynı zamanda başka uluslararası ve ulusal düzenlemelerin de ihlalinin gündeme getirir. Avrupa Konseyi Ekonomik ve Sosyal Haklar Komitesinin uygulanmasını gözettiği Avrupa Sosyal Şartının 26. maddesi onurlu çalışma hakkını düzenlemektedir. Literatürde maddenin 2. bendinin mobbinge ilişkin olduğu yönünde görüş birliği vardır. Bunun yanında BM İkiz Sözleşmeleri mobbinge ilgili ihlal iddialarında dayanan diğer normatif düzenlemelerdendir.³⁶⁵

Mobbinge maruz kalan çalışanın Borçlar Kanunu, İş Kanunu, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamında sözleşmeye aykırılıktan (işverenin gözetim borcunu yerine getirmemesi) maddi ve manevi zararlarının tazminini isteme hakkı vardır.³⁶⁶ Mobbinge maruz kalan kişiler iş sözleşmelerini haklı bir sebeple feshedebilir, belli şartlarda ayrımcılık tazminatı isteyebilir, Borçlar Kanunu ve Türk Medeni Kanununa göre tazminat isteyebilir. Bununla birlikte mobbinge maruz kalındığı iddiasının kanıtlanabilmesi kolay değildir. Bu nedenle mobbing iddiasında bulunabilmek için kişilerin kendilerine yönelik davranışları

363 Aşkın, Aşkın, a.g.m., s. 256; Giriş.

364 Göztepe, a.g.m., s. 338.

365 Göztepe, a.g.m., s. 329-330.

366 İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kamu ve özel sektöre ait bütün işyerlerinde uygulanacaktır (m. 2/1). Göztepe, a.g.m., s. 333.

kaydetmeleri gerekir.³⁶⁷

Ceza Kanununda mobbing ayrı bir suç türü olarak düzenlenmemiştir. Kamu görevlileri açısından görevi kötüye kullanma suçunun unsurlarının belli bir noktada mobbing eylemini oluşturduğu kabul edilebilir. Süreç içerisinde gerçekleştirilen bazı eylemler bağımsız şekilde kişilik haklarının ihlalinin doğurur. Bu kapsamda Türk Ceza Kanununda düzenlenen hakaret, tehdit, görevi kötüye kullanma, ayrımcılık yasağı, iş ve çalışma özgürlüğünün ihlali suçlarının işlendiği iddia edilebilir. Bunun yanında kişilerin huzur ve sükûnunu bozma, eziyet, kasten yaralama suçlarının işlendiği de iddia edilebilir.³⁶⁸

Doktrinde psikolojik tacizin örnekleri sayılmakta; ama bunların tüketici olamayacağı belirtilerek bu amaca yönelik bütün davranışların kümülatif bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiği belirtilmektedir. Bu eylemlerin her biri teker teker hukuka aykırılık oluşturmasa da mobbingin sistematik olarak tekrarlanan eylemlerden oluşan bir süreç olduğu ve bu taciz sürecinin hukuka aykırılık oluşturacağı belirtilmektedir.³⁶⁹

Sonuç

Mobbing (işyerinde psikolojik taciz), mobbinge maruz kalan kişilerin psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıklara yakalanması ve çalışma hakkının elinden alınması gibi oldukça olumsuz sonuçları olan ve mağduru yıldırmaya çalışan kötü davranışların oluşturduğu bir süreçtir. Mobbinge yönelik davranışlar çoğunlukla tek başına hukuka aykırılık oluşturmasa da bu davranışların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan süreç hukuka aykırılık oluşturmaktadır. İşyerlerinde zaman zaman rastlanabilen mobbing vakaları nadir değildir. Mobbinge her kesimden insan maruz kalabilirse de kadınların mobbingin hedefin-

367 "Kadınlar Arasında Mobbing Daha Yüksek", 19.01.2014, <https://www.mobbing.org.tr/arsiv/kadinlar-arasinda-mobbing-daha-yukse.html> erişim tarihi: 04.03.2019.

368 Göztepe, a.g.m., s. 333.

369 Göztepe, a.g.m., s. 332.

de yer almaları sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Kadınların erkekler tarafından mobbing kurbanı olarak seçilmeleri oranı yüksektir. Bunun yanında kadınların hemcinsleri tarafından da mobbingin hedefi olarak seçildikleri görülmektedir. Bilakis mobbing uygulayan bir kadın ise yüksek oranda kurbanın bir başka kadın olacağı söylenebilir. Zira yapılan çalışmalar ve ortaya çıkan sayısal veriler bu durumu desteklemektedir.

Mobbing mağdurlarının, uğradığı haksızlıklardan dolayı hukuk nezdinde haklarını ve zararlarının giderimini talep etmeleri gerekir. Bunun yanında sakin ve özgüveni yüksek bir duruş mobbinge karşı etkili çözüm yollarından biridir.³⁷⁰ Mobbing, oldukça olumsuz sonuçlara yol açan bir husustur, bu nedenle mobbinge karşı duyarlılığın yükselmesi ve bu konuda bilincin artması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AŞKIN, Elif Özlem, AŞKIN, Umur: “Çalışma Yaşamında Kadına Yönelik Mobbing: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, C. 9, S. 24, 2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/564560>, erişim: 28.02.2019, (255-282).

CEVHER, Ezgi, ÖZTÜRK, Umut Can: “İş Yaşamında Kadınların Kadınlara Yaptığı Mobbing Üzerine Bir Araştırma”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 4, 2015, (860-876).

Dİ PASQUALE, Verena: “Study Examines ‘Mobbing’ at the Workplace”, 18.08.2002, <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2002/study-examines-mobbing-at-the-workplace>, erişim: 11.04.2019.

ERDOĞAN, Gülnur: “Mobbing (İşyerinde Psikolojik Taciz)”, **TBB Dergisi**, S. 83, 2009, (318-352).

GÖZTEPE, Ece: “Anayasa Mahkemesi’nin “Mobbing” Başvurularına İlişkin Kararlarının Değerlendirilmesi”, **Anayasa**

370 “Kadınlar Arasında Mobbing Daha Yüksek”, 19.01.2014, <https://www.mobbing.org.tr/arsiv/kadinlar-arasinda-mobbing-daha-yukse.html>, erişim tarihi: 04.03.2019.

Yargısı, C. 32, Ankara, 2015, (323-342).

GÜNEL, Ö. Devrim: "İşletmelerde Yıldırma Olgusu ve Yıldırma Mağdurlarının Kişilik Özelliklerine İlişkin Bir Araştırma", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 12, S. 3, 2010, (37-65).

"Kadınlar Arasında Mobbing Daha Yüksek", 19.01.2014, <https://www.mobbing.org.tr/arsiv/kadınlar-arasında-mobbing-daha-yuksek.html>, erişim tarihi: 04.03.2019.

KARACA, Ayşe: "Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.

KARAKUŞ, Hatice: "Kraliçe Arı Sendromu-Pembe Taciz", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:2, S. 1, Mart 2014, (334-356).

KARCIOĞLU, Fatih, LEBLEBİCİ, Yeliz: "Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: "Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Uygulama", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 28, S. 4, 2014, (1-20).

LALEOĞLU, Ayşegül, ÖZMETE, Emine: "Mobbing Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", **Sosyal Politika Çalışmaları**, Yıl:13, S. 31, 2013, (9-31).

LEYMANN, Heinz: "The Content and Development of Mobbing at Work", **European Journal of Work and Organizational Psychology**, C. 5, S. 2, 1996, <http://www.organized-mobbing.com/Leymann1996.pdf>, erişim: 09.04.2019, (165-184).

NAMIE, Gary: "U.S. Hostile Workplace Survey", Workplace Bullying Institute, 2000, <https://www.workplacebullying.org/multi/pdf/N-N-2000.pdf>, erişim: 11.04.2019.

PALAZ, Serap ve diğerleri: "İş Yerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Davranışları Üzerine Bir Araştırma; Bandırma Örneği", **"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, C. 10, S. 4, 2008, (41-58).

ZEL, Uğur: "İş Arenasında Kadın Yöneticilerin Algılanması ve 'Kraliçe Arı Sendromu' ", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 35, S. 2, 2002, (39-48).

Doç. Dr. Dilşad KESKİN (Oturum Başkanı)- Sayın Çamurcuoğlu'na bu doyurucu tebliği için çok teşekkür ediyoruz.

Av. Ozancan Belci, ulusal yargı kararları ışığında iş hukukunda psikolojik tacizin ispatına ilişkin ilkelerin değerlendirilmesi, yine enteresan bir konuyla devam ediyoruz.

Av. Ozancan BELCİ- Teşekkür ederim Hocam. Öncelikle iş yaşamında veya sokakta veya hayatın her alanında şiddet mağduru olmuş, başta annem olmak üzere ve haklarını ispat edememiş tüm kadınlara adadığım bu çalışmamı burada sunma imkânı tanıyan Türkiye Barolar Birliği ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesine çok teşekkür ediyorum ve bütün kadınlar emekçidir, bütün kadınların Dünya Emekçi Kadınlar Gününü kutlayarak ben konuşmama başlamak istiyorum.

Konumuz psikolojik tacizin ispatı. Sayın hocalarım zaten benden önce psikolojik tacizin tanımına ilişkin bazı konulara değindi. Sayın Leymann hocanın tanımından bahsetti. Ben Leymann hocanın bir başka tanımından bahsetmek istiyorum, "mağdur kimdir?" sorusuna cevap vermek istiyorum öncelikle. Mağdur, kendisinin mağdur olduğunu hisseden herkestir. Dolayısıyla kişi mağdur olduğunu hissettiği andan itibaren haklı olması önemli değildir, haklılığını mahkeme önünde de ispatlayabilmesi gerekmektedir. İşte ben de bu sebeple bu çalışmayı hazırlayıp, sizlerin beğenisine sunmaktayım.

Kısaca ben yine bir tanım yapmak istiyorum, tanıma ilişkin tartışmalara girmek istemesem de. Psikolojik taciz, aynı ortamda bulunan veya aynı iş organizasyonuna bağlı işveren veya aynı işverene bağlı başka işçiler tarafından bir işçinin hedef gözetilerek, ona yönelik küçük düşürücü, yıldırıcı, kişilik haklarını zedeleyici veya zedelemeyici, ancak onun üzerinde psikolojik etki olumsuz etki yaratabilecek davranışlar sergilemesidir.

Bunun sistematik bir şekilde olması, iş yaşamında karşılaşılan diğer olumsuzluklardan ayırt edici unsurdur. Amaç yal-

nızca o işçinin işten istifa ettirilmesi veya kovulması, bir şekilde kaba tabirle ayağının kaydırılması değil, o işçinin olumsuz bir çalışma ortamına sahip olması veya sırf onun moralini bozmak veya sırf manevi tatmin dahi olabilir. Dolayısıyla buraya gelmişken şu hususa da değinmek istiyorum. İşyerindeki genel kabalık mobbing oluşturmaz. Bu ne demektir? İşyerinde eğer genel uygulama olarak bir performans baskısı bütün işçilere yönelik varsa veya işyerinde genel olarak selam vermeme, kadınlar gününde hediye almama gibi olaylar yaşanıyorsa, bu durumda artık burada mobbingden söz edilemeyecektir. Bu yargı kararlarında da zaten yer bulmuş olaylardır.

İş yargılaması usulünde 7036 sayılı İş Mahkemelerin Kanununun açık yollamasıyla, 6100 sayılı HMK kuralları uygulanır. Bu şu anlama gelir, genel ispat kuralı iş yargılamasında da tam ispattır, doğrudan ispattır. Ancak bazı olaylar vardır ki, bazı olgular vardır ki, tam olarak ispatlanabilmesi mümkün değildir. İşte mobbing de bunlardan birisidir. Zira zaten sistematik olarak bir kişiyi yıldırmaya yönelik davranışlar sergileyen kişiler, bunun arkasında delil bırakmayacak, bunun arkasında tanık bırakmayacak şekilde gerçekleştirmektedirler çoğunlukla.

Kriminolojide siyah sayılar diye bir kavram vardır. Yani bu adli makamlara yansımaya suçları ifade etmektedir. Açığa çıkmayan ve soruşturma makamlarının önüne gelmeyen bir şekilde soruşturulamayan suçları ifade etmektedir. Biz bu kavramı aslında burada da kullanabiliriz diye düşünüyorum. Zira mobbingi oluşturan olayların birçoğu adli makamların önüne gelmemektedir. Kişiler burada haklılığını ispat etme noktasında endişe yaşamaktadırlar.

Mobbingin ispatına ilişkin ölçüyü değerlendirmeden önce, mobbinge eşit davranma, yani işverenin işçiye eşit davranma borcu arasındaki ilişkiye de ben değinmek istiyorum. Eşit davranma borcu, herhangi bir şekilde işçinin kişisel durumundan dolayı benzeri emsal durumda olan işçilerden ayır edilmemesi, ayrımcılık görmemesine ilişkin bir kuraldır. İşveren bütün işçilerini objektif kurallar hariç kalmak üzere eşit davranmakla yükümlüdür. Yani A biriminde çalışan işçiler arasında o

işin kurallarına ilişkin fazla mesai yaptırması gerekiyorsa eşit davranmakla yükümlüdür. Bir işçinin seçilip eğer fazla mesai kasten sürekli ona yazılıyorsa, o zaman mobbingin bir unsuru oluşmuş demektir.

Eşit davranma borcuna aykırılık halinde İş Kanunu madde 5/son hükmüne göre, eğer işçi bu eşit davranma borcuna aykırı davranışı güçlü bir şekilde ortaya koyuyorsa... Bakın, tam ispattan bahsetmiyor, güçlü emarelerle bunu ortaya koyuyorsa, artık işveren bu olayın yaşanmadığını veya bu olayın başka şekilde yaşandığını veya bu olayın yaşandığını kabul ederek olayın aslında eşit davranma borcuna aykırılık oluşturmadığını ispatla yükümlü hale gelecektir. Burada tabii ispat yükünü üzerine alır veya somut delil ikame yükünü üzerine alır şeklinde görüş aykırılığı bulunmaktadır. Ancak ben ispatla yükümlü olur ifadesinin açıkça kanunda kullanılmış olması nedeniyle, ispat yükünü üzerine aldığı kanaatindeyim.

Şunu da belirtmek gerekir ki, zaten ispat yükü ve somut delil ikame yükü her davanın kendi özelliğine göre belirlenecektir. Yani işveren bir olguyu kabul de edebilir, ...40.57 yollu ikrarda da bulanabilir, yaptım ama bir sor bakalım niye yaptım şeklinde bir savunmada da bulunabilir. Buna ilişkin değerlendirme her davanın özelliğine göre değerlendirilmelidir.

Mobbingi oluşturan davranışların her zaman eşit davranma yükümlülüğüne aykırılık oluşturmadığı Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun ve 22. Hukuk Dairesinin kararlarında da yer bulmuştur. Dolayısıyla eşit davranma borcuna aykırılık oluşturmayan ve ancak psikolojik taciz oluşturan davranışlardan da söz edilebilecektir ki, buna az evvel örnek verdiğim kadınlar gününde hediye almama, işyerinde telefon kullanmasına izin vermeme gibi davranışlar da dahildir. Eşit davranma borcuna aykırılık söz konusu değilse, artık burada İş Kanunu madde 5/sondaki ispat kolaylığının uygulanamayacağı düşüncesindeyim.

Ancak Yargıtay benim incelediğim kararlarda özellikle, eşit davranma borcuna aykırılık oluştursun veya oluşturmasın,

bütün mobbing davalarında emare düzeyinde ispat, yaklaşık ispat, yani güçlü bir şekilde ispat edilmesi halinde ispat yükünün veya somut delil ikame yükünün işverene geçeceği kuralını benimsemiş görünmektedir. Ancak yine kararlar ayrıntılı bir şekilde okunduğunda, sanki bir tam ispat düzeyi arıyormuş gibi bir tat alıyorum ben kararlarda. Yani zaten biraz sonra deliller kısmında değineceğim, ona geleceğim evet, ayrıca geleyim ona.

İşyerinde gerçekleşen psikolojik taciz eylemlerine eşit davranma borcuna aykırılık oluşturmadığı durumlara, işyerinde çalışan başka işçiler tarafından işverenin bilgisi dahilinde olmaksızın gerçekleşen psikolojik taciz eylemleri de dahil edilebilir. İşte böyle bir durumda zaten faile yönelik aslında dava açılması gerekmektedir. Yani işverenin sorumluluğu burada kusursuz sorumluluktur, iş sağlığı güvenliği hükümlerine göre işveren gerekli önlemleri almalıydı ve gereğini yapmalıydı gibi görüşler ifade edilse de, işveren bazı durumlarda gerçekten mobbingin son aşamasında haberdar olmaktadır. Bazı durumlarda işveren bizatihi bu eylemleri uygulamakta veya başka diğer işçilerini mobbing uygulamaya teşvik etmekte, azmettirmektedirler. Bu durumları ayrıık sayıyorum, yani işverenin haberi olmadığı durumlarda artık eşit davranma borcuna aykırılıktan da söz edilebileceğini düşünmüyorum.

Yine şunu da belirtmek gerekir ki, işyerinde gerçekleşen cinsel taciz eylemi, her durumda cinsiyet temelli bir ayrımcılık oluşturmaktadır. Dolayısıyla cinsel tacizi oluşturan eylemlerde artık eşit davranma borcuna aykırılığın gerçekleşip gerçekleşmediği noktasında bir değerlendirme yapılmasına gerek de yoktur.

Somutlaştırma yüküne ben burada değinmek istiyorum. Somutlaştırma yükü 6100 sayılı HMK'nin 194.maddesinde yer alan ve iddia edenin iddiasını ispata elverişli bir şekilde delilleriyle birlikte ortaya koymasını içeren bir yükümlülüktür. Bu yük davayı açan genellikle işçi olduğu için işçidedir. Yani burada somutlaştırma yükünden aslında şunu ifade etmek istiyoruz. Dava dilekçelerinin geneli incelendiğinde, işveren tarafın-

dan mobbing uygulandığı, işveren tarafından psikolojik taciz uygulandığı yönünde soyut ifadelerin yer aldığını görmekteyiz. Ancak 6100 sayılı HMK düzenlemesine göre, artık burada soyut bir şekilde olguların ortaya konulması değil, mümkün mertebe olguların somut ve ispata elverişli bir şekilde delillerle irtibat kurularak ortaya konulması gerekmektedir.

Bu şu anlama gelmektedir. İşveren şu tarihte bana hakaret eyleminde bulundu, beni altı ay içerisinde şu kadar yerde görevlendirdi. Altı ay demişken şuna da değinmek istiyorum. Sayın Hocam az evvel ifade etti, mobbingin oluşması için altı ay şartının oluşması aranmaktadır. Ancak ben altı ayın motomot bütün davalarda uygulanmaması gerektiğini düşünüyorum. Davranışların yoğunluğu, ağırlığı ve şiddeti, o kişi üzerinde yaratmış olduğu tahribat gözetilerek daha kısa veya daha uzun bir sürenin de benimsenmesi gerektiği kanaatindeyim.

Yargıtay somutlaştırma yüküne aykırılıktan dolayı davanın reddedilmesi gerekirken kabulünü hatalı bularak kararları bozmaktadır. Somutlaştırma yükü o derecede önemlidir. Zaten Yargıtay kararlarında da ifade edilmektedir ki, ceza hukukunda ancak kesinlik düzeyinde ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde bir ispat arandığı belirtilerek, mobbinge ilişkin davalarda emare düzeyinde ispat, yani o olayın yaşandığı ihtimali, yani tarafsız bir gözlemci tarafından yaşanmadığı ihtimaline baskın görülüyorsa, emare düzeyinde ispat kabul edilmektedir kaba tabirle. Bu durumda artık ispat yükü veya somut delil ikame yükü işverene geçmektedir.

Ben son olarak delillere ilişkin değerlendirmelere geçmek istiyorum. Mobbing neyle ispat edilebilir? Yani mobbingin ispatına ilişkin özel bir delil belirlemesi söz konusu değildir. Caizse her türlü delille ispat hukuka uygun her türlü deliller ispat edilebilecektir. Tanık beyanları özellikle işyerinde, aynı işyerinde çalışmakta olan tanıkların beyanları burada önem arz etmektedirler. Tanıkların beyanları da aynı şekilde somut olmalıdır, yani işveren çok fazla baskı yapıyordu, işveren mobbing uyguluyordu gibi soyut ifadelerle psikolojik tacizin ispatlanamayacağına ilişkin çok sayıda Yargıtay kararı mevcuttur.

Tanıklar da söz konusu olayları bilebilecek durumda olmalıdırlar. Yani birisi aynı işyerinin İstanbul Şubesinde, biri aynı işyerinin Ankara Şubesinde görev yapıyorsa, İstanbul Şubesindeki gerçekleşen psikolojik tacizi Ankara'daki birisinin bilebilmesi pek olanaklı değildir.

Yine işyerinde bu olayla ilgili bir idari tahkikat soruşturma başlatılmış olabilir. Tanık şayet daha önceki işyerinde başlatılmış olan idari soruşturma aşamasında da ifade vermişse, yargılama aşamasında verdiği ifadesiyle tutarlılık arz etmesi koşulu aranmaktadır. Yine tanığın duyuma dayalı beyanları kesinlikle kabul görmeyecektir. Yani davacıdan duymuş olduğu beyanları, davacı bana bunu anlattı, ben bunları biliyorum şeklindeki beyanlarına itibar edilemez. Tanığın kendi bilgisine ve görgüsüne dayalı olarak ifade vermesi koşulu aranır.

Yeri gelmişken şuna da değinelim. Tanık beyanları bazen doyurucu olmayabiliyor. Bunda hâkimlerimizin soru sorma konusundaki yetersizlikleri, "anlat bakalım sen neden buradasın, niye geldin buraya?" şeklinde soru sormaları, soyut bir şekilde soru sormaları da etkilidir. Taraf vekilleri olarak bizler, doğrudan soru sorma yöntemi, HMK'nin 152.maddesinde yer alan doğrudan soru sormayı da kullanarak, tanığın beyanlarını anlatmadığı karanlık kalan hususları da aydınlatma yoluna gidebiliriz düşüncesindeyim.

İşçi işyerinde uğradığı psikolojik taciz nedeniyle ruhsal veya fiziksel bazı rahatsızlıklara maruz kalmış olabilir. Çalışma yaşamında buna ilişkin rapor aldırması olabilir. Bu aldırması olduğu raporda tek başına delil olmasa da, mobbingin oluşmasına ilişkin güçlü bir emare oluşturabilir düşüncesindeyim. Çünkü durduk yere kimse majör depresif bozukluk düzeyinde ağır bir rahatsızlığa maruz kalamaz. Ancak çok tehlikeli bir delildir, işçi kendi özel yaşamındaki olumsuzluklardan dolayı da bu rahatsızlıklara maruz kalmış olabilir. İyi ayırt edilmesi gerekir.

Ben şu görüşteyim. Sağlık raporuyla birlikte aynı zamanda işyerinde bir sosyal çalışmacıyla veya iş sağlığı güvenliği bilir-

kişisiyle bir inceleme yapılarak, işyerinde çalışma koşullarının bu rahatsızlıklara sebebiyet verebilecek düzeyde olup olmadığı da araştırılabilir. Yargıtay, işçinin işyerinin sürekli olarak değiştirilmesini tek başına mobbingi oluşturan bir unsur olarak kabul etmemektedir. Yani bir işçi işin gereği olarak gerçekten işin gereği olarak farklı yerlerde görevlendirilmiş olabilir.

Bu durumda artık işveren işçi işyerini sürekli olarak değiştirdiğini ortaya koyduktan ve ispat ettikten sonra, artık işveren bu değişikliklerin işin gereği dolayısıyla yapıldığını ispat ederek, kendisini bu iddiadan kurtarabilir düşüncesindeyiz.

Yargıtay aynı zamanda, az evvel Sayın Hocam da değindi, Alo 170'e başvurmak suretiyle bir başvuru açılarak, işyerindeki olumsuz uygulamaların da belgelendirilmesi, tevsik edilmesi yoluna da gidilebileceği düşüncesindeyiz. Yargıtay da nitekim Alo 170'e yapılan başvuruları bu anlamda delil olarak kabul edebilmektedir.

Son olarak şuna da değinmek istiyorum konuşmamı bitirmeden önce. Şayet işçi kendisine yönelen olumsuz uygulamalara karşı bir silahı varsa kullanabileceği ve o silahı kullanabilecek durumdaysa, o zaman bu silahı kullanmaması halinde bu olguların mobbing oluşturduğunu ileri süremeyecektir. Somutlaştırmak istiyorum. Az evvel iş koşullarının değiştirilmesinden bahsettim. İş koşulları işçi aleyhine esaslı bir şekilde değiştirildiği takdirde, işçi bunu kabul etmek zorunda değildir. Bu değişiklikler işçiyi bağlamaz. Yazılı olarak eğer işçi bu değişiklikleri kabul edip, görevlendirdiği mahalle gidiyorsa, o zaman artık Yargıtay diyor ki, sen bu değişiklikleri kabul etmişsin, dolayısıyla bunları mobbing olarak ileri süremezsin demektedir.

Beni sabırla dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Doç. Dr. Dilşad KESKİN (Oturma Başkanı)- Mobbingin herhalde mobbing uygulayan lehine diye ifade edebileceğimiz en kötü tarafı bu, ispat meselesi. İspat edilemez oluşu veya is-

pat edilmesinin gerçekten çok güç oluşu. Bu konuyla ilgili son derece doyurucu bir tebliğ, bir başka tebliğ dinledik.

Son olarak Dr. Öğretim Üyesi Ercan Geçkin, “genç kadın akademisyenlerin maruz kaldığı sembolik şiddet ve mobbing örüntüleri Ankara örneği” başlıklı tebliğini sunacak. Buyurun.

Dr. Öğr.Üy. Ercan GEÇKİN- Teşekkür ediyorum. Öncelikle bugün Dünya Emekçi Kadınlar Günü ki, bu vesileyle bilim emekçisi kadınların günlerini kutluyorum. Emeklerin de bilinçlerin de kalplerin de her daim özgür olmasını umuyorum. Kadınların tanımlanan değil, kendilerini tanımlayan öznel olarak bundan sonra tarih yazmalarını umuyorum. Ayrıca da, sempozyumu düzenleyenleri de hem tebrik ediyorum, hem de iki saat sarkıtmaya yol açtıklarından dolayı da kınıyorum. Bizim akademimiz ne yazık ki böyle işliyor. Birazdan bahsedeceğim sembolik şiddetten, bu tipik bir sembolik şiddettir ne yazık ki. Bu tür meseleleri konuşmamız, daha fazla konuşmamıza da sebebiyet verecek bir ciddiyettir Sakallı Celal’in dediği gibi, meşrutiyeti ilan ettik olmadı, cumhuriyeti ilan ettik olmadı, bize ciddiyet gerek. Bu bizim akademik hayatımızın bir gerçeği ne yazık ki.

Bu konuyu neden seçtim? Bu konu aslında toplumsal gelişmenin zihinsel emeğin lokomotifi olan üniversitelerin son dönemlerde ki, daha önce de vardı da giderek daha fazla özerkliğini yitirmesinden kaynaklı -onu biraz daha açacağım birazdan- daha fazla diğer alanların bağımlılığına açılan bir dönemde sembolik şiddetin ve mobbingin, daha doğrusu genel anlamda şiddetin üretildiği mekânlara dönüşmesinden kaynaklıdır.

Genç Kadın Akademisyenlerin Maruz Kaldığı Sembolik Şiddet ve Mobbing Örüntüleri: Ankara Örneği

Ercan Geçgin

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ercangcn@gmail.com)

I. Giriş

Genel olarak çalışma hayatında şiddet ve çeşitli manevi tacizlerin sosyal bilimcilerin gündemine girişinin ve yaygınlaşmasının yakın zamanda yoğunluk kazandığını söyleyebiliriz. Çalışanlar arasında suistimale varan rahatsız edici tutumları açıklamak doğrultusunda 'mobbing', 'zorbalık', 'bullying', 'manevi taciz', 'iş yerinde psikolojik taciz', 'psikolojik terör', 'iş yerinde duygusal taciz', 'yıldırma' gibi kavramlar geliştirilmiştir. Türkiye'de çalışma hayatındaki yıldırma örüntülerinin bir biçimi de akademik alanda yaşananlardır.³⁷¹

Toplumun kültürel değişimine yönelik amaçlar doğrultusundaki rasyonel araçların formel lokomotifleri olan üniversitelerdeki akademik personelin yıldırma ve şiddet sarmalı içinde olması, kültürel değişimde de birtakım olumsuz sonuçlara yola

371 En son 4 Ocak 2019 tarihinde çalıştığı Çankaya Üniversitesi'ndeki oda-sında sınavda kopya çeken öğrenci tarafından araştırma görevlisi Ceren Damar'ın öldürülmesi, akademideki çok yönlü yıldırma örüntülerinin şiddet düzeyini göstermesi bakımından çarpıcı bir örnek olmuştur. Söz konusu vakanın; basit bir adli niteliğin ötesinde toplumsal, ekonomik, kültürel bağlamları olan çok yönlü ilişkilerin örtük şekilde kurumsallaşmış bir sürecin ürünü olduğunu söyleyebiliriz.

açabilmektedir. Bir ülkenin gelecek inşasında lokomotif işlev üstelenen üniversitelerdeki akademik ortamın kalitesi, çalışma ortamlarının niteliği ve çalışma barışı, o ülkenin gelişme kapasitesini de ortaya koyabilmektedir. Türkiye’de akademik alanın ne yazık ki kendi özerkliğini bir türlü tesis edememiş olması ve diğer mekanizmaların (sosyal ve siyasal) sembolik şiddetine sürekli maruz kalmasının çalışma hayatındaki yıldırma örüntülerinin yeniden üretilmesinde doğrudan ya da dolaylı etkide bulunması, araştırmaya değer konular arasındadır. Nitekim böylesi bir olgu var olduğu içindir ki Türkiye’de mobbinge ilgili 400’den fazla yüksek lisans ve doktora tezi kaleme alınmıştır.³⁷² Keza konuyla ilgili onlarca araştırma makalesi de yayınlanmıştır. Bu araştırmaların ekseriyetinin genç akademisyenler tarafından gerçekleştirilmiş olması, yıldırma örüntülerinin/mobbingin akademik hayatta çalışma barışını bozan önemli bir sorun olduğuna ve genç akademisyenlerin de buna maruz kaldığına dair önemli işaret olarak görülebilir. Genç akademisyenler içinde kadın akademisyenler ise daha karmaşık yıldırma biçimlerine maruz kalabilmektedirler. Zira diğer eşitsiz güç ilişkilerine ek olarak kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden dolayı da yıldırma biçimleri değişkenlik gösterebilmektedir. Bu gerçeklik temelinde bu çalışmada, genç kadın akademisyenlerin maruz kalmış olduğu yıldırma ve sembolik şiddet örüntülerini anlamaya yönelik olarak Ankara’da küçük ölçekli yapılan araştırmanın bulguları mercek altına alınıp analiz edilmiştir.

Çalışmada ilk olarak yıldırma örüntüleri ile ilgili kısa bilgiler verilecek ve akademik alandaki sembolik şiddeti anlamaya yönelik birtakım teorik çerçevelere işaret edilecek ve ardından bulguların analizine geçilecektir.

II. Mobbing/ Yıldırma Örüntüleri

Yıldırma konusundaki çalışmaların önde gelen isimlerinden Heinz Leymann mobbingin, kişiye yönelik sosyal çevresi

372 Konuyla ilgili YÖK Tez merkezinin internet sitesine bakılabilir: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

tarafından sistematik olarak uygulanan (en az altı ay) ve mağdurda psikolojik etkiler bırakan davranışlar dizgesi olarak ifade etmiştir.³⁷³ Söz konusu davranışlar, fiziksel, sözel ya da dolaylı şekilde de olabilmektedir. Kalabalık veya sürü anlamına gelen ‘mob’ dan hareketle rahatsız edici bir anlama işaret eden ‘mobbing’ ile ifade edilen bu süreçler, ‘ruhsal terör’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak genel olarak taciz ifadesiyle de resmedilebilmektedir. Hirigoyen, iş yerindeki tacizle ilgili şunları belirtmiştir³⁷⁴: “kişinin şahsiyetine, onuruna veya fiziksel veya ruhsal bütünlüğüne zarar verebilecek, işini tehlikeye atabilecek ya da çalışma ortamını bozabilecek, özellikle davranış, söz, eylem, hareket ve yazıyla ifade bulan, suistimal edici tutumların tümünü kapsamaktadır.”

Matthiesen ve Einarsen yıldırma kurbanlarının bu yıldırma biçimlerine kasıtlı şekilde maruz bırakıldıklarını ve bunun sistemli biçimde tekrarlanmasıyla kurbanların savunmasız bırakıldıklarını belirtmişlerdir³⁷⁵. Yıldırma biçimleri üzerine pek çok teorik inşaa ortaya konulmuş ve tipolojiler geliştirilmiştir. Bu alandaki öncü isimlerden yine Leymann, yıldırmaya yönelik ortaya çıkan davranışları beş grup içinde sınıflandırmıştır. İletişimi engelleme, sosyal ilişkilere saldırı, itibarsızlaştırma, yaşam kalitesine ve mesleki duruma saldırı şeklinde bu gruplar özetlenebilir.³⁷⁶ Bu kategorilerin kapsadığı davranış biçimlerinin değişkenlik gösterdiğini, nihayetinde bunların birer soyutlama olduğunu belirtelim. Leymann, ayrıca yıldırma davranışlarının; anlaşmazlık, saldırganlık, işletme yönetimi, etiketlemeler, ruhsal sorunlar şeklinde beş süreçte gerçekleşti-

373 Heinz LEYMAN, “Mobbing and Psychological Terror at Workplaces”, *Violence and Victims*, 5(2):119-126, 1990, s.120.

374 Marie France HIRIGOYEN, *Manevi Taciz: Gündelik Hayatta Sapkın Şiddet*, Çev. Heval Bucak, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.69.

375 Stig B. MATTHIESEN ve Stale EINARSEN, Stale, “Bullying in The Workplace: Definition, Prevalence, Antecedents”, *Consequences. International Journal of Organization Theory and Behavior*, 13(2):202-248, 2010.

376 Noa DAVENPORT, Ruth. D. SCHWARTZ ve Gail P. ELLIOT, *Mobbing: İş Yerinde Duygusal Taciz*, Çev. Osman Cem Önertoy, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 20.

ğine yönelik modeller ortaya koymuştur. Bir diğer modelleme örneği olarak Sandvik'in döngünün başlangıcı (negatif uygulamalar), devam eden baskılar, dönem noktası (destekler ya da işbirlikleri), örgütsel ikilemler, izolasyon ve son olarak ayrılma şeklindeki altı süreç modellemesinden³⁷⁷ bahsedebiliriz. Genel olarak, mobbing süreçleriyle ilgili pek çok tipolojik ve süreç modellemelerinin geliştirildiğini söyleyebiliriz. Diğer taraftan yıldırma/mobbing uygulamalarının nedenleri üzerinde de farklı analiz ve yorumların geliştirildiğini söyleyebiliriz. Genel olarak saldırgan(lar)dan kaynaklı nedenler, kurban/mağdur olan(lar)dan kaynaklı nedenler ve sosyal sistem ya da örgütsel yapıdan kaynaklı nedenler şeklinde sınıflamalara rastlamak mümkündür. Bu kapsamda, pek çok teorik çerçevenin işe koşulması pekâlâ olanaklıdır. Ancak mobbing her çalışma ortamında farklı bir seyre sahip olmayabilir. Bu noktada her alanın özgünlükleri söz konusudur. Ayrıca meselenin kültürel sistemle de doğrudan ilişkisi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. 'Çalışma', çalışma kültürü, çalışma hayatında stratejiler ve taktikler ile çalışma hayatındaki pratiklerin toplamı olan sosyal bilgi stokları, anlamlandırmaları vb pek çok boyutun işin içine dâhil edilmesi daha sağlıklı bir analizi mümkün hale getirecektir. Dolayısıyla akademik ya da bilim mobbing biçimlerinin özgünlüklerini kendi bağlamı içinde değerlendirmek gerekebilir. Söz gelimi mobbingin sistematik ve uzun süre tekrarlı olması gerektiğine dair görüş akademik ortam gerçekliğinde görülmeyebilir. Ancak akademik kariyer planları, bilimsel çalışma pratiklerine dolaylı etki gibi bir dizi görünmeyen/gizil süreçlerdeki güç ilişkileri dikkate aldığımızda, özgün bağlamlara sahip bir 'akademik mobbing' karşımıza çıkabilmektedir. Bu çalışmamızda da nitel araştırma verilerinden hareketle görünmeyen gizil mobbing örüntüleri keşfedilmek istenmiş ve teorik çerçevelerle bu süreçler hakkında açıklamalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu teorik çerçevelerden biri, akademik

377 Pamela L. SANDVIK, "The Communicative Cycle of Employee Emotional Abuse: Generation And Regeneration of Workplace Mistreatment", *Management Communication Quarterly*, 16(4):471-501, 2003.

alanın özgünlüğüne uyarlayabileceğimiz ve Türkiye’de bilimsel alandaki sosyal ilişkileri bu kapsamda değerlendirebileceğimiz ‘simgesel şiddet’ kavramıdır.

III. Bilim Alanında Simgesel Şiddet

Akademisyenlerin maruz kalmış olduğu yıldırma biçimlerinin sürekliliğini sağlayan en önemli faktörlerden birinin üniversite yapısına gömülü bulunan eşitsiz iktidar ilişkilerinin ‘simgesel şiddet’ yaratma gücü olduğunu söyleyebiliriz. Bu istikametteki analizlerde Pierre Bourdieu’nün yaklaşımı açıklayıcı bir perspektif olarak kullanılabilir.

Sembolik iktidar ve buna dayalı sembolik şiddet, yapısalcılığın üzerinde durmuş olduğu ve büyük ölçüde Emile Durkheim’e kadar uzanan çeşitli belirlenmişliklerin varlığını savunan düşüncelerin izini taşır. Toplumsal ilişkilerin nesnelleşmiş formları diyebileceğimiz söz konusu nesnel ve öznel yapıların oluşturduğu kültürel tazyik, kişilerin yapma-etme pratiklerini etkileyebilmekte ve görelilik olarak da belirleyebilmektedir. Diğer taraftan, bu tek yönlü bir belirleme de değildir; bilakis aktörün/failin de öznelliğini gerçekleştirebileceği bir konfigürasyondur. Yani bir yönüyle yapısal belirlemelerin, diğer yönüyle de inşacı değişimin olduğu bir bileşke söz konusudur. Bourdieu’nün işaret etmiş olduğu ‘habitus’ kavramı bu konfigürasyonun ürünü olarak anlam kazanır.³⁷⁸

Genç akademisyenlerin maruz kaldıkları yıldırma biçimlerini ve buna karşı geliştirdikleri stratejileri ve taktikleri sosyolojik bir bağlamda analiz etmek gerekmektedir. Bu analiz aynı zamanda reflektif/düşünümsel sosyoloji ekseninde yaklaşmayı da zorunlu kılmaktadır. Zira araştırmacı, araştırmamanın

378 Düşünce, idrak ve eylem şemaları tarafından kuruludur habitus. Bir taraftan sosyal inşa ve onu hareket ettiren habitus var iken diğer tarafta sosyal yapıların veyahut ‘alan’ olarak adlandırılan çeşitli grup ya da sosyal sınıfların sosyal yaratımı olduğunu belirten Bourdieu, bu yaklaşımını ‘inşacı yapısalcılık’ ya da ‘yapısal inşacılık’ şeklinde geliştirme eğiliminde olmuştur. Bkz. Pierre BOURDIEU, Seçilmiş Metinler, Heretik Yayıncılık, Ankara, Türkçe Söyleyen: Levent Ünsaldı, 2013. Bu çerçevede bilimi ve akademiye de bir alan olarak ele almamız mümkündür.

hem öznesi hem nesnesi konumundadırlar. Dolayısıyla bilim/akademik evrenin otoanalizine girmeden ve yıldırma örüntülerini daha geniş ölçekli güç ve tahakküm ilişkilerine dayalı bağlantılarına değinmeden yapılacak bir değerlendirme zayıf kalacaktır. Bu gerekçelerden ötürü, özellikle de Bourdieu'nün perspektifiyle Türkiye'de bilimsel alanın genel karakterine ilişkin birkaç söz söylemek konumuz açısından yararlı olacaktır.

Bourdieu, 'alan'ı görece özerk/otonom bir toplumsal mikrokozmos olarak görmüştür.³⁷⁹ Nispeten özerk olmasının nedeni, kendine özgü yasalarla donatılmış olması, yani çeşitli hususiyetlerinin olmasına bağlamıştır. Alan; failer arasındaki nesnel ilişkilerin yapısının ürünü olarak faillerin konumlarını, ne yapıp ne yapmayacaklarının çerçevesini veren, duruşlarını ve tercihlerini belirleyen veya yönlendirendir. 'Bilim' ise kendine has hususiyetleri/pratikleri ve buna dayalı sermaye birikimi (bilimsel sermaye) olan bir alan olarak kavranabilir. Hatta Bourdieu, Fransa özelinde bilim dünyasının 'bikri tenasül' denilen ve döllemesiz/kendiliğinden üreyen bir yapı olarak tahayyül edilen gelenek olduğunu da not etmiştir. Ancak hakikatte ise farklı bir durumla karşı karşıya olduğumuzu belirtmiştir. Nitekim her türlü sosyal zarurettten azade 'katıksız/saf bilim' ile tüm siyasal ve ekonomik taleplerle iç içe girmiş 'hizmetkâr bilim' anlayışları arasındaki gidip gelen veya sıkışan bir bilim evreninden kurtulmak gerektiğini ifade etmiştir. Bourdieu, alan kavramını, özel olarak bilim alanının analizinde sermaye ve habitus kavramlarıyla birlikte ele almıştır. Söz gelimi bilimsel alanın yapısında, bilimsel sermayenin nasıl dağıldığı ve nasıl biriktiği önemli bir husus olmuştur. Her şeyden önce bilimsel sermaye aynı zamanda sembolik sermayedir, yani itibardır/prestijdir. Bu itibarın niteliği alanın kendi özel şartlarına ve oyun yasalarına göredir. Bu noktada bilim alanının idealize edilmiş veya mitleştirilmiş noktalar öne çıkmış gibidir. Örneğin menfaatsiz bilim insanı varsayımı böylesi bir

379 Pierre BOURDIEU, *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*, Türkçe Söyleyen: Levent Ünsaldı, Heretik Yayıncılık, Ankara, 2013.

durum gibi görünse de esasında daha fazla itibar sahibi olma açısından bir rekabeti de içermektedir, dolayısıyla da menfaat yarışında bulunmaktadır. Hatta bilimsel faaliyetlerin ekonomik bir maliyeti olduğu da söylenebilir. Bilimsel alan da diğer alanlar gibi bir mücadele sahasıdır ve bu sahalar rakip sosyal inşalardır veyahut temsillerdir (sembolik sermayenin teatral manası açısından). Dolayısıyla güç ilişkileri alanda geçerli hususi yasaları inşa eder. Bununla birlikte bilimsel alan hem negatif itkileri üreten hem de bunların kontrolünü sağlayan paradoksa da sahiptir. En önemli husus ise alanın diğer sosyal ve siyasal sermaye güçleri ve alanlarla ilişkisidir. Bourdieu, bilimsel alanın; bir tarafta cismani/siyasal iktidarı içeren bilimsel vb kurumsal düzlemde kurumsallaşmış iktidarın; komiteler ve bunun üretim araçları (sözleşmeler, kadrolar vb) ile yeniden üretim araçlarının (yeniden atamalar ve kariyer süreçleri vb); diğer tarafta ise hususi bir iktidarın bulunduğu çift yörengeye sahip olduğunu dile getirmiştir.³⁸⁰ Hususi iktidar, ilkinden görece daha bağımsız, alanın faillerinin bilimsel sermayesi etrafında şekillenen çeşitli âlim çevreleri, cemaatleri, heyetleri ve bunların belirli bir yörüngede teşmil olan ikrarlarının nesnelleşmiş biçimini ifade eder. İki farklı bilimsel sermaye birikim stratejisi ortaya çıkar böylece. Biri *kurumla ilişkili bilimsel sermaye* (kurumsallaşmış siyasal stratejilerle birikim elde edilir; tez, sınav vb gibi düzenlilikler dizisi); diğeri de *'katıksız' bilimsel sermaye*dir (icat veya buluşlarla elde edilen ve karizmatik tarafı da bulunan itibar sermayesi). Kurumsallaşmış bilimsel sermaye idari atama mantığına meyilliyken bilimsel sermaye sahibi olanlar ise keşfedici âlim figürleriyle öne çıkarlar. Kurumsal bilimsel sermaye zayıf bilimsel itibarla güçlü siyasal itibara dayanırken katıksız bilimsel sermaye zayıf siyasal itibara ama güçlü bilimsel itibara sahip olma eğilimindedir³⁸¹. Bu noktada Bourdieu, şunları not etmiştir: *"Bir alan ne kadar heteronomsa [görece daha dışa bağımlı] o kadar rekabet kusurludur ve bir*

380 BOURDIEU, Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin, s.83-89.

381 BOURDIEU, Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin, s.86.

o kadar da faillerin, bilimsel olmayan güçleri bilimsel mücadelelere müdahil kılmaları ellerindedir. Tersine, bir alan ne kadar özerkse ve eksiksiz ve katışıksız bir rekabete yaklaşmışsa tenkit de bir o kadar kayıtsız ve şartsız bilimseldir ve sosyal güçlerin müdahalesini (otorite kullanımı, idari cezalar, vb) ihraç edilebilir durumdadır.”³⁸² Bu pasaj, tam da üzerinde durulması gereken ve bu araştırmanın da gerekçesini teşkil eden Türkiye akademisinin fotoğrafını bize verecek sosyolojik kadrajdır. Zira akademideki yıldırma biçimleri Türkiye’de bilim alanının bir türlü özerkleşmemesiyle de doğrudan bağlantılıdır. Kuşkusuz, bilim alanının Türkiye’de özerkliğini tesis edememesinin hem içsel hem de cismani/siyasal hem de diğer alanların yine reel siyasal kompozisyonla heteronom ilişkide olmasıyla çok yakın ilişkisi söz konusudur. İşte sembolik iktidar ve sembolik şiddet bu bağlamda nüfuz etkisini göstermektedir. Zira bilimsel sermaye idari bir mekanizmaya sıkıştırılmış ve idari mekanizma da siyasal yörgülerin etkisinden bir türlü kurtulamamıştır. Bilimsel alanın itibar kriterleri olan bilimsel sermaye birikim rejimi rasyonel süreçlerin ötesine geçebilmiş, çeşitli sosyal angajmanların himayesine göre anlamlandırılmıştır. Bilimsel sermaye yetkinliği yerine ise sosyal veya siyasal sermaye birikimlerine dayalı güç ilişkileri tesis edilebilmiştir. Elbette bu genelleştirebileceğimiz bir durum değildir ancak Türkiye’deki akademik vaziyetin arka planında bu hakikatlerin giderek örtük bir kurumsallaşma yarattığı da şüphesizdir. Alanın onotonomluğunu kaybetmesi ve heteronom ilişkiler bağlamında başka tahakküm ve güç ilişkilerinin devreye girmesi, akademik çalışma ortamını ve kültürünü de etkilemiş, genç akademisyenlerin bu ortamdaki pratiklerine de şekil vermiş ve bilimsel sermaye dışı sermayelerde birikimler elde etmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla bilimsel sermaye itibarı kadar sembolik iktidarlar da belirleyici güçler arasında yer almaya başlamıştır. Keza bilimsel sermaye örüntüleri de simgesel şiddet uygulamalarının aracı kılınabilmiştir.

382 BOURDIEU, Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin, s.79.

“Nesnel iktidar ilişkileri, sembolik iktidar ilişkilerinde kendini yeniden üretme eğilimindedir”³⁸³ diyen Bourdieu, alan içindeki faillerin kendinden önce birikmiş olan sembolik/simgesel sermayeye yaslanarak konumlarını meşrulaştırma ve alanın hususiyetlerini yeniden üretecek mekanizma yollarına başvurabildiklerini savunmuştur. Her türlü iktidar gibi sembolik iktidar da kendi tahakkümünü meşrulaştırma yollarına başvurmaktadır. Dolayısıyla sembolik şiddet, sembolik iktidar gücünün kendisini meşrulaştırma aracı olarak işlev görür. Bu bir anlamda zayıfın güçlüyü idealize eden meşru idrak biçimlerinin tesisidir. Örneğin bedenler üzerinde fiziksel olmayan ama güç olarak hissettiren belirli yatkınlıklar³⁸⁴ böylesi bir sembolik şiddete işaret etmektedir. Akademide de genç akademisyenlerin bilim alanında en zayıf halka olduklarını düşündüğümüzde sembolik şiddeti gizemli bir güç olarak kendinde taşıma eğilimlerinin olup olmadığı ciddi araştırma sorularından biridir.

IV. Yöntem ve Çalışma Grubu

Mobbing veya yıldırıcı örüntülerin bireyler üzerinde yaratmış olduğu tahribatın bir sürecin ürünü olması ve buna maruz kalan bireylerin geliştirmiş olduğu baş etme stratejilerin de deneyimlere yaslanması hasebiyle çalışmada nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan fenomenolojik desene uygun bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Fenomonolojik çalışmanın birden fazla kişinin benzer fenomenle ilgili yaşamış olduğu deneyimlerin anlamını çözümlemeye dayanması³⁸⁵, araştırmamızda izlenen yolun genel hattı olmuştur. Bu kapsamda amaçlı örneklemeye uygun şekilde ve kartopu tekniğiyle (kişilerden kişilere ulaşarak), Ankara’daki üniversitelerde çalışan ve mob-

383 BOURDIEU, Seçilmiş Metinler, s. 205.

384 Pierre BOURDIEU, Eril Tahakküm, Çev. B. Yılmaz, Bağlam Yayıncılık, 2014.

385 John .W. CRESWELL, Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, Çeviri Editörleri: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, Siyasal Kitap, Ankara, 2013, s. 77-79.

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

binge maruz kalmış veya maruz kalma süreçlerine şahitlik yaparak deneyimlemiş genç kadın akademisyenlerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada, yıldırma pratiklerini görüşülen kişilerin nasıl deneyimledikleri, nasıl anlamlandırdıkları ve yıldırıcı davranışlara karşı ne tür karşı pratikler geliştirdikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Toplamda 4'ü devlet, 2'si de vakıf üniversitesinde çalışan 6 genç kadın akademisyenle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 2019 yılının Ocak ve Şubat ayları içerisinde yapılmıştır. Bulguların analiz kısmında 'Katılımcı Kişi'ye işaret eden 'KK' şeklinde numaralı kodlar kullanılmıştır. Genel nitelikler aşağıda verilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Genel Özellikleri

Katılımcı Kodu	Üniversite Tipi	Çalışma Alanı	Yaş	Unvan	Medeni Durum
KK1	Devlet	Sosyal Bilimler	35	Araştırma Görevlisi	Evli
KK2	Devlet	Sağlık Bilimleri	32	Araştırma Görevlisi	Bekâr
KK3	Devlet	Fen-Mühendislik	28	Araştırma Görevlisi	Bekâr
KK4	Devlet	Sosyal Bilimler	34	Araştırma Görevlisi	Bekar
KK5	Özel	Sosyal Bilimler	29	Araştırma Görevlisi	Bekar
KK6	Özel	Sosyal Bilimler	34	Araştırma Görevlisi	Evli

Nitel araştırma yöntemiyle elde edip yorumladığımız bulguların genelleştirmeye uygun olmadığını ancak Türkiye'de akademik çalışma ortamında genç kadın akademisyenlerin maruz kaldığı yıldırma örüntülerini anlamamıza yardımcı olduğunu da belirtelim. Araştırma imkânları ölçüsünde farklı bölümlerden akademisyenlere ulaşma imkânının pek gerçekleştirilememiş olması da çalışmanın önemli sınırlılıklarından biri olduğunu ekleyelim. Özellikle devlet ve özel üniversiteler

karşılaştırmasında mobbing örüntülerinin nasıl bir bağlama oturduğu ve nasıl süreçlerle gerçekleştiği gibi konularda daha fazla araştırmanın yapılması gerektiğini de not edelim.

V. Bulgular ve Tartışma

Görüşme yapılan kişilerin tamamı farklı şekil ve düzeylerde yıldırma örüntülerine maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Devlet ve vakıf üniversite tiplerine göre yıldırma süreçleri de değişebilmektedir ancak görüşülen kişi sayısının çok az olması iki üniversite tipi arasında anlamlı farklılaşmaların olup olmadığına yönelik çıkarımlar yapmamızı engellemektedir. Ancak yine de birtakım özgün farklılaşmalar göze çarpmaktadır.

Bulgularımızdan hareketle, öncelikle devlet üniversitesi örneklerinden hareket edersek, çoğunlukla bölüm başkanlığı, dekanlık ve rektörlük gibi hiyerarşik güç ilişkilerine dayalı yıldırma şekillerinin öne çıkmakta olduğunu görmekteyiz. Görüşmecilerin maruz kaldıkları bazı mobbing pratikleri şu şekildedir:

“Kendim danışmanım olan hocamdan ve aynı zamanda bölüm başkanım olan hocamdan çok çektim. Özellikle de tez süreci çok sancılıydı. Benim gibi bu tip süreçlere maruz kalan bir arkadaşımız vardı, dayanamadı, istifa edip özele geçti. Mesela akademik toplantılarda dekan tarafından defalarca azarlandığını bize anlatırdı.” (KK1)

“Sesini yükseltme şeklinde olabiliyor. Ağır eleştiri, yetersiz olduğunuzun sürekli hissettirmeye çalışılması, kişisel alanınıza zamanınıza müdahale edilmesi, yaşanan olumsuz her durumun benden kaynaklandığının ifade edilmesi, sehven yapılan basit ve çözülebilir hatalar için bile şiddetli tepkiler verilmesi gibi durumlar...” (KK2)

“Mesaimin çoğu nerdeyse laboratuvarda geçiyor. Ama kendi çalışmalarım için değil danışman hocamın çalışması için. Danışman hocam ile bölüm başkanı kavgalı, haliyle o durum bizim gibi öğrenci asistanlara da yansıyor. Arada kalıyoruz. Birinden birini tercih etmek zorunda bırakılıyor.” (KK3)

“Genellikle dedikodu rahatsız ediyor. Her eylemin, takip ediliyor gibi hissediyorsun. Mesela ‘nereye gittin, kiminleydin?’ gibi sorularla karşılaşılıyorsunuz. Görevli olarak bir yere gittiysen ya da bir konferansa vb katıldıysan ‘bu buraya nasıl gitti?’ gibi dedikodular sıkça yapılıyor.” (KK4)

“Statü olarak benden yüksekte olan kişilerin alan veya işle ilgili olmayan özel işlerinin bana yaptırılması ve teşekkür bile edilmemesi, aksine eleştirilmesi ve benzeri hadiseler çok oluyor.” (KK5)

“Hem bölümün akademik işleri hem de idari görevleri yapmak gibi çok iş yükü veriyorlar. Tanıtımlara da gittiğim oluyor. Bir çeşit sekreterlik ve hatta model gibi de kullanıldığımı hissettiğim olmuyor değil.” (KK6)

Görüldüğü üzere mobbing örüntüleri farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak akademik alana özgü bu mobbing bu süreçleri, hiyerarşik konumlardan, daha doğrusu elde edilen konumun araçsallaştırılacak şekilde aygıt dönüştürülmesinden beslenebilmektedir. Statünün aygıt dönüşmesi, bu konuma daha fazla anlamın yüklenmesini ve sembolik güce dönüştürülerek şiddet aracı kılınmasını beraberinde getirmektedir. Bilimsel/akademik tatmin dışında kişisel/ego tatmini ön plana çıkabilmektedir.

Bölümde yaşanan kişisel sorunların, çekememezlik gibi hallerin çoğunlukla araştırma görevlileri üzerinden yürütülmesi, başka bir ifadeyle en zayıf halka olarak alt statüdekilerin ‘kurban’ görülmesi da sık rastlanan durumlar arasında olabilmektedir. Araştırma görevlisi eğer aynı bölümde yüksek lisans veya doktora yapıyorsa bu sorunlar daha da karmaşıklaşabilmektedir. Aralarında husumet bulunan iki öğretim üyesinin güç ve iktidar ilişkileri çoğunlukla öğrenim sürecinde söz konusu olmaktadır. Akademik çalışma alanından tutalım da idari işler konusuna kadar bu güç savaşlarına pek çok araştırma görevlisi maruz kalabilmektedir.

Akademik unvan, hiyerarşik yapıdaki konum gibi birtakım sembolik şiddet aygıtı sayabileceğimiz güç kaynakları da yıl-

dırma örüntülerinde kullanılabilir. KK1 yaşamış olduğu yıldırma sürecini şu şekilde aktarmıştır:

“Benim için son derece sıkıntılı bir süreçti. Bölüm başkanım aynı zamanda tez danışmanımdı. İlk başlarda iyi ve yakın bir ilişkimiz vardı. Ama sonra ne olduysa soğuk davranmaya başladı. Tez için randevu talep ettiğimde cevap alamıyordum. Mail gönderdiğimde günler sonra cevap veriyordu. Şu gün müsait misiniz diye soruyorum, cevap alamıyordum. Sonra başka bir iş için görüştüğümüzde bana ‘nerelersin sen, görünmüyorsun’ gibi sözlerle yaklaşabiliyordu. Çok onu kırıcı bir süreçti. Çok yıprandım. Psikolojik tedavi gördüm. Bir gelecek planlıyorsunuz, ideallerinizin peşinde gidiyorsunuz ama bir kişinin bu tavırları yüzünden her şeyiniz alt üst olabiliyor.”

Diğer iş alanlarından farklı olarak akademik hayatın yıldırma biçimlerine yönelik tolerans eşiği farklı olabilmektedir. Benzer mobbing süreçleri başka iş alanlarında farklı dirençler doğurabilir ve belki de yıpratıcı olmayabilir. Ancak zihin emeğine dayalı ve uzun süre çaba gerektiren akademik alandaki yıldırıcı uygulamalar, idealleştirilmiş gelecek planlarını ve yılların birikimini bir anda alt üst edebilmektedir. KK1’in deneyimi bize bunun tipik örneğini sunmaktadır. Aktarmış olduklarında dikkat çekmemiz gereken önemli bir husus, yıldırıcı tavırlardan birinin ‘askıda bırakma’ şeklinde cereyan etmesidir. Maile geç cevap yazmak, randevuyu geciktirmek, hem danışmanlığı sürdürme kararlılığını bildirmek ama aynı zamanda bu yönde çok fazla çaba sarf etmeyip durumu sürünmede bırakma halleri ‘askıda bırakma’ diyebileceğimiz bir mobbing şeklini alabilmektedir.

“Sonuçta hocanız, onunla iyi geçinmelisiniz. Sadece o değil bölüm başkanıyla da. Sadece tez jürisinde değil, doktora yeterlilikte, mezun olsanız bile ileride doçentlik gibi konularda karşınıza çıkabilirler. Bir arkadaşımın başına gelmişti, husumeti bulunan bir hocasına doçentlikte dosyası gitmiş, etik kurula göndermiş mesela. Bu tip örnekler çok, duyuyoruz, haliyle çok fazla sorun yaşamak istemiyoruz şimdiden.” (KK1)

Akademideki mobbing aynı zamanda alt kademede yer alan gençlerin gelecek planları doğrultusunda maruz kaldıkları yıldırıcı süreçlere karşı bir çeşit 'yutkunma'yı da beraberinde getirebilmektedir. İleride karşısına çıkma engeli veya mobbing uygulayan hocanın kendi sosyal ağını da baskı aracı kılabilme ihtimali gibi durumları göz önünde bulunduran kurban, hukuki yollara başvurma imkânının bilincinde olmasına rağmen kendi gelecek planı için maruz kaldığı davranışları geçici de olsa yutkunabilmektedir. Dolayısıyla akademik hiyerarşik örgütlenmenin kritik yerlerinde konumlanmış kişilerin yukarıdan aşağıya doğru farklı şekillerde yürütmüş olduğu mobbing veyahut yürütebilme ihtimalini düşünerek davranmanın getirmiş olduğu otokontrol durumunun yarattığı yıldırıcı psikoloji genç akademisyenlerin en önemli motivasyon yıkıcı süreçleri arasında sayılabilir.

Yıldırma biçimleri ve gerekçeleri çeşitlik arz etmektedir. Çoğunlukla düşey mobbing (yukarıdan aşağıya) görülmekle birlikte benzer pozisyonduklarının de birbirine uyguladığı yatay mobbing örüntülerinden bahsedilebilir. Önemli bir yıldırma gerekçesi ise politik görüşten veya inanç farklılığından kaynaklı olanlarıdır. KK1 şöyle ifade etmiştir:

"Siyasi görüşünden dolayı defalarca mobbinge maruz kalan arkadaşlarım da oldu. Kendilerine çeşitli şekillerde soruşturmalar açıldı. Sarı zarflar yollandı. Her ne kadar sonuçlar aleyhine bir şey olmasa da sürecin kendisi yıpratıcı oluyor. Buna yakından tanık ve destek olmuştum. Bazıları öğrencileri de zorluyor. Sevmediği veya siyasi görüşünü beğenmediği kişi için öğrencileri aleyhine ifade vermeye zorlayabiliyor. Bunun örneklerini çok görüyoruz."

Mobbingin sosyal öğrenme sonucu öğrenildiğini ve sonraki kuşağa devredildiğini belirten bir görüş de söz konusudur:

"Yani mobbinge maruz kalmanın devreden bir şey olduğunu düşünüyorum. Dün mobbing maruz kalanın bugün mobbing uyguladığına şahit oluyorum. Yani kişilerin sadece çalışma hayatında var olmaya çalışması. Sosyal değerlerinden uzaklaşması asistanları kendilerinin birer uzvu olarak görmeleri birey olarak varlığımızın kabul edilmemesi." (KK2)

Devlet ile vakıf/özel üniversiteler arasında yıldırma biçimleri açısından benzerlikler kadar farklılıklar da bulunmaktadır. Başka bir araştırma konusu olmakla birlikte kadın akademisyenler açısından özel üniversitelerin daha seçici davrandığını ve kadın kimliğini araçsallaştırılabildiğini de belirtmemiz gerekir. Zira özel üniversitenin piyasa yönelimli olma hasebiyle 'çıkart' ilişkisi de en az akademik performans kadar gözletilmektedir. Dolayısıyla üniversitenin tanıtımı için daha fazla performans beklenebilmektedir. Bazı özel üniversitelerde bu performans kadın kimliğinin kimi zaman 'vitrin', kimi zaman 'sekreter' işlevleri üstlenmesini de beraberinde getirebilmektedir.

"Bir vakıf üniversitesi olarak öğrencinin çıkarlarının göz önünde bulundurulduğu bir yönetime tabiyim. Bu da bölümümüzde bazı işlerin anlamsız sebeplerden ve zayıf yönetim becerilerinden kaynaklı emek ve zaman kaybına neden oluyor. Bu emek ve zaman kaybı sürekli araştırma görevlileri üzerinden düzenleniyor. Zamanımıza yapılan bu saygısızlıktan rahatsız olduğumuzu belirttiğimizde sorun çıkaran söylenen işi yapmak istemeyen çalışan ve benzeri gibi ithamlarda bulunuyorlar. Bu durumda daha fazla konuyu irdelleyemiyor ve sadece ofiste bu huzursuzluğu birlikte yaşadığım arkadaşlarımla paylaşarak stres atıyorum." (KK5)

V.A. Toplumsal Cinsiyet Açısından Yıldırma Örüntüleri

Kadın olmaktan ötürü maruz kalınan yıldırma biçimlerine de rastlanabilmektedir. Bu konuda göze çarpan hususlarda örtük cinsel tacizlerin yanı sıra daha fazla mesaiye zorlama, yeni iş yükleri ile meşgul etmenin dışında hemcinslerinin engelleyici pratiklerine de dikkat çekilmiştir.

"Kadın ve bekârsanız, insanların hayal gücü çok geniş. Memleketinize göre bile bir etiketiniz olabiliyor. Erkek olarak kendinde sonsuz bir özgüven bulup hemcinsleri ile bile etmediği sohbeti seninle yapabileceğini zannediyor." (KK4)

"Özellikle kadın olmakla ilgili bir sıkıntı yaşadığımı hatırlamıyorum kadınların çok yoğunlukta olduğu bir bölümde çalışmamdan

kaynaklı olabilir bu durum. Ancak somut olarak ifade edemesem de erkeklere karşı bir eleştiride bulunurken daha dikkatli ve temkinli gibi herkes.” (KK2)

“Bizim bölümde ve fakültede erkek hoca sayısı az. Pek yan yana gelmediğimiz için karşı cinsle ilgili bir şey söyleyemem. Mobbingi daha çok hemcinslerimden gördüm.” (KK1)

“Kadrom özelde ama doktoramı iyi bir devlet üniversitesinde yapıyorum. Bunun bölümdeki hocalarda kıskançlığa da sebep olduğunu dolaylı şekilde öğrendim. Bu tavırlarına da yansıyor. Kadın hocalar arasında bir çekişme, rekabet var gibime geliyor.” (KK6)

Görüşülen kişilerin çoğunlukla kadınların ağırlıkta olduğu bir çalışma ortamlarında olmasından dolayı karşı cinsiyetten ziyade hemcinslerinden mobbinge maruz kalma eğilimi daha çok göze çarpmaktadır. Ancak erkeklerin de çeşitli şekillerde tacizleri göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan genç kadın akademisyenlerin hemcinslerinden gördüğü yıldırıcı pratiklerin ne derece kadınlık kimliği referansıyla yapıldığı da tartışmaya açık bir durumdur. Bu noktada kadın kimliğinden ziyade akademik güç ve iktidar ilişkilerinin daha fazla devreye sokulmakta olduğunu söyleyebiliriz. Ancak mobbing süreçlerinde kadınlar arasında bir dayanışmanın olup olmadığıyla ilgili bir soruya ise pek olumlu cevapların alınmadığını da belirtmemiz gerekir.

“Dayanışma mı, kesinlikle hayır. Kadınlar sadece mobbing sürecinde değil çalışma hayatında bile erkeklerden daha anlayışsız, kıskanç ve acımasız.” (KK4)

Kadın kimliğinin mobbingi sadece anlatarak rahatlama seviyesinde tuttuğunu, ileri aşamaya taşıyıp mücadele etme noktasında çekimser kaldığına işaret edenler de söz konusu olmuştur:

“Aslında kadınların bu olumsuz duygularla baş etmede daha çok kendini anlatma yoluna gittiklerini düşünüyorum. Bunun psikolojik olarak iyi hissettirdiğini biliyorum. Ancak söz konusu direk destekte bulunmak olduğunda kadınlarında erkeklerin de çok fazla risk alamadıklarını düşünüyorum.” (KK2)

V.B. Mobbinge Baş Etme Stratejileri

Yıldırma pratiklerine maruz kalma sürecinde bunu en yakın arkadaşlarıyla paylaşmak tüm görüşmeciler için geçerli olmakla birlikte çalışma arkadaşlarından yeterli destek görmediğini bilakis 'izleyici' pozisyonunda kaldıklarını belirtenler de olmuştur.

"Arkadaşlarımla ya da diğer bölümlerden sosyal iletişimim olduğu hocalarla yaşadığım süreçleri paylaşıyorum. Bu paylaşımlar maalesef dertleşmekte öteye gitmiyor. Yasal süreçlere başvurmam sonucunda kazanım yaşayacağımı düşünmüyorum. Kaldı ki bu güne kadar ki emeğimin boşa gideceğini eğitim sürecimin olumsuz etkileyeceğini düşünüyorum." (KK2)

"Mobbing süreçlerinde insanlar genellikle buna dâhil olmak istemiyorlar. Olayın üstü kapatılmak istenir, başka yöne çekilir." (KK2)

Görüşmeciler mobbinge karşı çeşitli strateji ve taktikler de geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Maille, telefonla haberleşip bunu kayda alma veya yüz yüze görüşmelerde mümkünse şahit bulundurarak ilerideki hukuki süreçler için deliller oluşturmak bu taktikler arasındadır. Bunun dışında hukuki danışmanlık aldıklarını belirtenler de bulunmaktadır. Ancak hukuki süreçler akademide ilerleyebilme yolunda çeşitli engelleri de beraberinde getirebilmektedir.

VI. Sonuç

Bu çalışmada, Ankara örneğinde, devlet ve vakıf üniversitelerinde görev yapan genç kadın akademisyenlerin farklı şekil ve düzeylerde maruz kaldıkları mobbing örüntüleri ortaya konulmuştur. Hiyerarşik güç ilişkilerinin akademinin liyakat ilkesine dayalı rasyonel ilişkilerin yerini almasıyla ortaya çıkan sembolik şiddetin mobbingin üretimine önemli bir zemin sunduğunu belirtmemiz gerekir. Elde edilen akademik konum bilimsellik ilkesinden ziyade baskı aygıtına dönüştürülebilmektedir. Dolayısıyla sembolik iktidarın tahakküm biçimleri olarak akademik alana özgü birtakım denetim mekanizmaları

ve yıldırma pratikleri devreye sokulabilmektedir. Akademik hayatın pratik ahlak ilkelerinin zayıflamasının da etkisiyle sembolik şiddet, tahakküm kurma işlevi gösteren yıldırma örüntülerinin yeniden üretilmesinde önemli zeminler sunmaktadır. Akademik hayatın çalışma etiğindeki kriz çalışma barışını da tehdit edebilmektedir. Baskı aygıtına dönüştürülen güç, otorite ve iktidar mekanizmaları akademik alanın rasyonelliği çerçevesinde ihtiyaç duyulan bilimsel sermaye birikimi yerine genç akademisyenleri rasyonel dışı sermaye birikimlerine zorlayabilmektedir. Genç kadın akademisyenler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin farklı suretlerdeki akademik yansımalarından ötürü de birtakım mobbinglere maruz kalabilmektedirler. Hukuki süreçler baş etme stratejisi olsa bile akademik yükselme mekanizmalarındaki güç ilişkilerinin ileride devreye girme ihtimali, bu imkânların kullanımını da engelleyebilmektedir. Türkiye’de insan gelişiminin daha demokratik, daha sağlıklı hale gelebilmesinin bir yolu da akademideki çalışma hayatının demokratikleşmesinden ve çalışma ortamında barışın sağlanmasından geçmektedir. İleride esenlikli nesillerin yetiştirebilmesi ancak esenlikli insani gelişim politikasını hayata geçirmiş akademik ortamla mümkündür.

Kaynakça

BOURDIEU, Pierre: *Seçilmiş Metinler*, Heretik Yayıncılık, Ankara, Türkçe Söyleyen: Levent

Ünsaldı, 2013.

BOURDIEU, Pierre: *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi*

İçin, Türkçe Söyleyen: Levent Ünsaldı, Heretik Yayıncılık, Ankara, 2013.

BOURDIEU, Pierre: *Eril Tahakküm*, Çev. B. Yılmaz, Bağlam Yayıncılık, 2014.

CRESWELL, John .W.: *Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve*

Araştırma Deseni, Çeviri Editörleri: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, Siyasal Kitap, Ankara, 2013.

DAVENPORT, Noa; SCHWARTZ, Ruth. D. ve Gail P. EL-
LIOT: *Mobbing: İş Yerinde*

Duygusal Taciz, Çev. Osman Cem ÖnerToy, Sistem Yayın-
cılık, İstanbul, 2003.

HIRIGOYEN, Marie France: *Manevi Taciz: Gündelik Ha-
yatta Sapkın Şiddet*, Çev. Heval

Bucak, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2015.

LEYMANN, Heinz: "Mobbing and Psychological Terror at
Workplaces", *Violence and*

Victims, 5(2):119-126, 1990.

MATTHIESEN, Stig B.; EINARSEN, Stale: "Bullying in The
Workplace: Definition,

Prevalence, Antecedents", *Consequences. International Jo-
urnal of Organization*

Theory and Behavior, 13(2):202-248, 2010.

SANDVIK, Pamela L.: "The Communicative Cycle of Emp-
loyee Emotional Abuse: Generation

And Regeneration of Workplace Mistreatment", *Manage-
ment Communication*

Quarterly, 16(4):471-501, 2003.

[https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSo-
nucYeni.jsp](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSo-
nucYeni.jsp) (indirme tarihi: 02.08.2019)

SALONDAN- Son akademisyen arkadaşın açıkladığı gibi bir sistem meselesi diye ben bakıyorum. Şimdi genelde bir ahlak sorunu varsa bir toplumda, bu her yerde, yani bir bataklık olduğu için sivrisineklerin yaşaması noktasında besliyor bu tip ahlak dışı olayları. Ama bunun çözüm noktasında en temel karakter duygusal zekâ ve egoizmin bir kere dikkate alınması gerekiyor.

Bu ailede başlıyor bu terbiye. Tabii eğer ailede bu eğitimi verebilirsek çocuklarımıza, iş ahlakı, yani kendine yapılmasını istemediği şeyi bir başkasına yapmanın son derece çirkin ve ayıp bir davranış olduğunu, bu gerek şey açısından da önemli, insan hakkı olarak da kul hakkı olarak da fevkalade iğrenç bir suç olduğu anlayışını kültürünü ailede verirsek, bundan sonra

yani kök nedeni bir kere elimine etmiş oluruz. Maalesef, yani ben kısa kesiyorum, bir sürü nedeni var bunların. Kamuda farklı, özelde farklı, üst yönetimin adalet anlayışı, örnek modellerimiz çok fazla değil. Maalesef örnek model bulamıyoruz.

Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Doç. Dr. Dilşad KESKİN (Oturum Başkanı)- Teşekkür ediyoruz biz de.

SALONDAN- Pardon zaman yönetiminin oldukça kötü olduğu konusunda ben de Ercan Beye katılıyorum. Sabahtan beri çünkü biz de buradayız, hiçbir oturumda soru-cevap hakkını kullanmadık. Ben hukukçuyum, uluslararası kuruluşlardan birisinde çalışıyorum uzun yıllardır. Hocam akademik şiddetten bahsetti, ben Türkiye’de bir mastır yaptım, sonra Jane Mone bursuyla İngiltere’de bir mastır daha yaptım. Dolayısıyla ikinci mastırımı orada yaptığım için Türkiye’de akademide kalmamaya karar verdim. Çünkü burada hukuk fakültesinde elitist hocaların, yeterince elit görmedikleri öğrencilere uyguladığı akademik şiddetin başka bir formuna çok sıklıkla tanık olmuştum ve hukuk fakültesindeydim.

Bu bir yana, burada birçok şiddetin ve mobbingin özel olarak mobbingin birçok çeşidinden bahsettiniz. Çok değerli sunumların olduğu bir oturumdu, hepsi ayrı ayrı gerçekten çok farklı konulara değindi, ama ben işte 15-16 yıldır uluslararası kuruluşta çalışıyorum ve Türkiye’ye değerlerinin empoze edildiği ya da örnek olarak gösterildiği bir uluslararası kuruluşta çalışıyorum. Tümüyle de eğitimim o eksende oldu, Avrupa Birliği hukuku, Avrupa Birliği delegasyonunda ekonomi bölümünde yönetici olarak çalışıyorum. Ben geçtiğimiz Eylül ayında üç aylık rapordan sonra mobbing nedeniyle majör depresif bozukluk nedeniyle üstümü büyükelçiye şikâyet ederek üç ay sonra o üstümün görevden ayrılmasıyla yeni başlayan diplomatla beraber çalışmak üzere döndüm.

Psikologdan, yani iki-üç yıldır devam eden bir sürecin psikologdan ve ayrıca da başka bağımsız bir şekilde çalışan psiki-

yatristten de raporlarım vardı. Burada hani onu anlatmak veya nasıl kanıtlandığına dair şeyleri sormak istemiyorum, dava açmadım, hâlâ düşünüyorum. Çünkü diplomatlara dava açmak burada çok zor ve inanın uluslararası kuruluşlarda ve büyükelçiliklerde çalışan ve çok yüksek düzeyde kalifiye elemanların çoğu yabancı diplomatlarla bu şekilde düşey mobbing şeyini çok sıklıkla yaşıyorlar ve başka türlü bir çaresizlik yaşıyor orada. Çünkü yerli yabancı farkı da var ve aynı zamanda da burada diplomatik dokunulmazlık arkasına sığınarak, çok da bütün o kraliçe arı sendromlarından tutun da, diğer başka şeylere kadar. Örneğin, artık 50 yaş üstü İtalyan kadınlarına hiç güven duyamıyorum, öyle bir şey.

Bütün bunlar evet yabancı kuruluşlarda çalışan, elçiliklerde çalışanların böyle ciddi sorunları var. Hatta artık birkaç avukat bu konuda uzmanlaşmaya başlayacak. Burada tabii eşitsiz güç ilişkilerinin önemli olduğunu düşünüyorum ve manipülatif karakterlerin, manipülatif politik hipokrit karakterlerin karşılarında esörtif dediğimiz kararlı şekilde karakterlere yaratıcı karakterlere, yani sürünün içinde siyah koyun olarak gördükleri karakterleri bastırma arzusunun çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Çok uzatmayacağım, soru değildi ekti. Belki şu anlamda, aramızda avukat arkadaşımız da var. Yabancı elçiliklerde çalışanların Türk çalışanların bu tip bir durumda Türk yargısı içerisinde nasıl çözümler arayacağı benim sorum olabilir, çünkü ben bulamadım mesela. Ben bir hukukçuyum yani ve şunu da belirtmek istiyorum. Orada daha rafine bir mobbing yaşıyor. Ben kamuda da çalıştım Türkiye’de, özel sektörde de çalıştım, uzun süreler çalıştım. Orada yaşanan mobbing daha rafine daha gizli, kanıtlaması daha zor, daha faşizan bir şekilde olabiliyor. Ama bunu kanıtlamak inanılmaz zor oluyor, çünkü yerli yöneticilerde daha duygusal tepkiler var, daha başkalarının önünde daha korkusuzca kendini ortaya koyma var. Orada öyle bir şey yok, ama gerçekten çok zor ve çok fazla sayıda insanın da karşılaştığı bir şey.

Teşekkür ederim.

Av. Ozancan BELCİ- Az evvel konuşmamın başında da dediğim gibi, haklı olmanız önemli değil, haklılığınızı ispat edebilmeniz önemli. Ben de size şunu sormak istiyorum. Siz büyükelçilikte mi çalıştınız, yabancı bir özel şirkette mi çalıştınız? Halen çalışmaktasınız. Yani bir resmi kurumda...

SALONDAN- Avrupa Birliği'nin Türkiye Temsilciliği, diplomatik dokunulmazlığı olan Viyana Anlaşmasına göre kurulu Biz Brüksel'in çalışanlarıyız.

Av. Ozancan BELCİ- Şimdi yabancı devletlere karşı, yani Türk hukukuna karşı dava açabilmek mümkün değil. Ancak bu mobbingi uygulayan şahıslara karşı doğrudan dava açabilmeniz mümkündür. Her kim bu fiili işliyorsa ona karşı dava açabilmeniz de olanaklıdır, diplomatik dokunulmazlığının olmaması koşuluyla.

Peki, burada nasıl bir yol izlenebilir? Özel hukuktan doğan bağımsızlıkları yok bu kişilerin sonuç olarak, ceza yargılamasıyla ilgili bağımsızlıkları var. Özel hukuktan kaynaklanan bir tazminat davası açabilmeniz önünde bir engel olmadığını düşünüyorum.

Doç. Dr. Dilşad KESKİN (Oturma Başkanı)- Çok teşekkür ediyoruz tekrar herkese. Sanırım burada bitiriyoruz.

BİRİNCİ GÜN ÜÇÜNCÜ SALON BİRİNCİ OTURUM

Av. Asude ŞENOL (Oturum Başkanı)- Çok teşekkür ediyoruz bizlerle birlikte olduğunuz için. Bugün Dünya Kadınlar Günü, tüm kadınların ve kadınların değerini bilen erkeklerin bugünü kutlu olsun. Diliyorum kadın erkek çok mutlu olduğumuz günler bizi bekliyordur. O umudu o inancı hiç yitirmeden bugünleri kutluyoruz.

Bizim Türk kadınları bu konuda aslında biraz daha bence şanslı, çünkü bizim sadece Dünya Kadınlar Günü kutlamamız yok, bir de 5 Aralık kutlamamız var. Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı çok büyük bir hukuk devrimiyle kadınların batı ülkelerindeki birçok kadından çok daha önce haklarının tanındığı bir günü kutluyoruz. Bu anlamda bizler bence diğer kadınlara göre bu bakımdan daha şanslıyız. Ama umuyorum Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan her kadın bir gün gelir kendini mutlu ve şanslı hisseder. O günleri, güzel günleri inşallah yaşarız.

Konuşmalarımıza Sayın Prof. Dr. Şebnem Akipek ile başlıyoruz.

KİŞİSEL DURUM SİCİLLERİNDE KADININ EVLENME VE BOŞANMA HALLERİNDE DURUMU

Prof. Dr. Şebnem Akipek Öcal ^{1(ö)}

I. GİRİŞ

Kişisel durum, bir gerçek kişiyi başka bir gerçek kişiden ayırmaya yarayan ve hukuk düzeninin sonuç bağladığı niteliklerdir. Kişisel durum, devlet tarafından tutulan ve Nüfus Hizmetleri Kanunu ile düzenlenen sicillere kaydedilmektedir. Bu anlamda doğum, ölüm, evlenme, yer değiştirme gibi durumlar farklı sicillere işlenmektedir.

Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun 1. maddesine göre, *"Bu Kanunun amacı; kişinin doğumundan ölümüne kadar kişisel ve medenî durumuna, uyrukluğuna ve bunlarda meydana gelebilecek değişikliklere ait doğal ve hukukî olayların belirlenip saptanması, bu amaçla düzenlenmiş kütüklere yazılması, elektronik ortamda ulusal adres veri tabanının oluşturulması, nüfus kayıtları ile adres bilgilerinin ilişkilendirilmesini sağlamaktır."*

Aile kütüğü, kişiye ait doğum, ölüm, evlenme gibi temel bilgileri içeren ve kişinin nüfusa kayıtlı olduğu yeri gösteren temel kütüktür. Nüfus Hizmetleri Kanunu 23. maddeye göre, evlenen kadının kaydı kocasının hanesine taşınır. Böylece evlenme ile kadın sadece soyadını değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda nüfusa kayıtlı olduğu yer de dâhil, tüm nüfus bilgileri de değişmiş olur. Kocasını ölen kadın yeniden evlenmedikçe

^{1(ö)} TED Üniversitesi Öğretim Üyesi.

ölen kocasının aile kütüğünde kalır. Ancak dilerse babasının kütüğüne dönebilir. Boşanan kadının ise koca hanesindeki kaydı kapatılıp, bu evlenmeden önce kayıtlı bulunduğu nüfus hanesindeki kaydı canlandırılır. Başka bir ifade ile kadın yine kimlik değiştirir.

Soyadı konusu ön plana çıkmış bir eşitliğe aykırılıktır, ancak bunun arkasında belki de hiç görünmeyen çok önemli bir kadının kimliksizleşme sorunu vardır; dava açarak kendi soyadını korumayı başaran bir kadın bile yine nüfus bilgilerinin tamamen değişmesi sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Aile içinde kadın-erkek eşitliğine ciddi aykırılık teşkil eden ve belki de çok gündeme gelmeyen bu durumun kısa sürede düzeltilmesi, kadının sürekli kimlik değiştirmesinin engellenmesi gerekir.

Benzer bir değerlendirme evlenen kadının soyadı bakımından da yapılabilir. İsim, en önemli kişilik haklarımızdan biridir, ancak kadın kişilik hakkının bir parçası olan soyadı üzerinde söz sahibi olamamaktadır. Bireysel olarak dava açılması halinde, dava açan kadın soyadını koruyabilmekte, fakat kadınların büyük çoğunluğu böyle bir imkana dahi sahip olduğunu bilmemektedir.

Kadının kimliksizleşmesine yol açan soyadı sorunu ve özellikle kişisel durum sicillerinde kadının yaşadığı sürekli değişiklik ele alınacak ve kadının durumu tartışılacaktır. Unutulmamaması gereken, bu sorunu hiç yaşamayan erkeklerin bu sorunu anlamada çok zorlanacağıdır. Kanun koyucunun, yani TBMM’de milletvekillerinin çoğunluğunun erkek olduğu gerçeği, kadının bu sorununa eğilmekte yaşanan isteksizliğin de önemli bir sebebidir.

II. EVLENEN KADININ HUKUKİ DURUMU

Hukukumuzda Türk Medeni Kanununda “*Evlenmenin Genel Hükümleri*” başlığı altında düzenlenen hususlar genel itibarıyla emredici özellik taşımaktadır. Eşlerin, evlilik sözleşmesini

kurmasıyla birlikte bu hükümler Kanundan dolayı doğrudan doğruya yürürlüğe girmektedir. Kanundan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerin bir kısmı eşler tarafından bir arada müşterek üstlenilmesi gereken hususlar olmakla birlikte bir kısım hükümlerin yalnızca erkek ya da kadın bakımından yerine getirilmesi gerekmektedir.

Yalnızca kadın bakımından yerine getirilmesi düzenlenen hükümler arasında evlilik esnasında kadının soyadı konusu öne çıkmaktadır. Soyadı konusu, kadının sosyal statüsü, kimliği, toplum içindeki yeri, yasal ve mali yükümlülükleri bakımından oldukça radikal değişiklere yol açan bir konu olup dikkatle ele alınması gerekir.

Bunun yanında evlilik birliği içinde eşlerin bazı başka hakları ve yükümlülükleri de bulunmaktadır; bunlar arasında konutu seçme hakkı, evlilik birliğini yönetme hakkı, evlilik birliğini temsil hakkı, eşlerin iş ve meslek seçme hakları, hak olarak sayılabilirken, eşlerin yükümlülükleri ise evlilik birliğinin mutluluğunu sağlama, sadakat gösterme, çocukların bakımına, eğitimine ve gözetimine özen gösterme yükümlülüğü ile karşılıklı yardım ve giderlere katılma yükümlülüğüdür.

01 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanununda, mülga Kanun döneminde 4298 sayılı Kanunla 14.05.1997 tarihinde yapılan ve kadının kocasının soyadının önünde "önceki" soyadını da taşımasına ilişkin değişiklik aynen kabul edilerek 187. maddede soyadı konusu düzenlenmiştir. Bu hükümde; *"Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir."* ifadesi yer almaktadır.

Değişikliğe uğrayarak yasalaşan bu hüküm bile yıllarca kendi soyadı ile tanınmış, çevre edinmiş, şöhret olmuş kadını, evlenmekle kocasının soyadını almak zorunda bırakmakta ve pasaport, nüfus cüzdanı gibi resmi ya da özel kayıtlara ve kaynaklara, aldığı kocasına ait soyadını bildirmekle yükümlü kıl-

maktadır. Her ne kadar kanun koyucunun, kadına bu hususta bir seçimlik hak getirmiş olduğu ileri sürülse de bu durum eşitlik anlamında dengeleri bozan bir nitelik taşımaktadır.

III. SOYADI KAVRAMI ve HUKUKİ NİTELİĞİ

Kişinin ayırt edici bir özelliği olarak ad ve soyad öne çıkmaktadır. Bunlar sayesinde kişinin diğerlerinden ayrılması, ad ve soyadın hukuki bir araç olarak kullanılması söz konusudur. Bir anlamda kişinin kimliğinin oluşmasında adı soyadı büyük önem taşımaktadır. Kişiyi diğer insanlardan ayıran ve toplumsal ilişkilerinde onu tanımlayan bir sözcüğün varlığı hukuken de zorunlu olan hususlardan biridir².

Ad ve soyad olarak nitelenen bu sözcükler, kişinin kimliğinin bir parçasıdır. Yazılış sırasına göre ad önde soyadı sonda yer almaktadır. Soyad, “soy isim”, “aile adı” olarak da adlandırılırken, Türk Medeni Kanunumuz “soyadı” olarak ifade etmeyi tercih etmiştir.

Soyadı hususu hukuken 1934 tarihli 2525 sayılı “Soyadı Kanunu”nda düzenlenmiştir. Sosyal alanda kişinin kimliğinin bir parçası olarak kullanılması Atatürk’ün hayata geçirmiş olduğu devrimler arasında bulunmaktadır. Herkesin öz adından başka bir de soyadı taşımaya mecbur olduğu, bu soyadının söylenişte, yazışta, imzada öz ad sonrasında kullanılacağı bahse konu Kanunda düzenlenmiştir.

Öğretide hâkim olan görüşe göre ad ve soyad üzerindeki hakkın hukuki niteliği bir “kişilik hakkı” olarak değerlendirilmektedir³. Bu kapsamda, isim ve kişilik hakkı arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. İsim, kişilik hakkı olarak korunması

2 Nazan MOROĞLU, Kadının Soyadı, İstanbul 1999, s.15; İhsan ERDOĞAN, Şahsiyeti İncitici Soyadı Meselesi, SÜHFD, Süleyman Arslan’a Armağan, 1998, C.6, S.1-2, s.705; Yıldız ABİK, Kadının Soyadı ve Buna Bağlı Olarak Çocuğun Soyadı, Ankara 2005, s.31.

3 MOROĞLU, s.23; Mustafa DURAL / Tufan ÖGÜZ, Türk Özel Hukuku, Cilt II, Kişiler Hukuku, İstanbul 2002, s.155; Bilge ÖZTAN, Evlilik Birliğinin Sona Ermesi Halinde Kadının Soyadı Sorunu, H.Cahit Oğuzoğlu’na Armağan, Ankara 1972, s. 421.

gereken bir yapıya bürünmüştür⁴. İsim üzerindeki hakkın korunmasına ilişkin kurallar, kişilik haklarına dair kuralların özel bir görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişilik hakkının özellikleri arasında yer alan bütün kazanımları taşımaktadır. Diğer bir ifade ile devredilemeyen, değiştirilmeyen, kişiye sıkı surette bağlı, uzun süre kullanılsa bile zamanaşımına uğraması söz konusu olmayan mutlak bir haktır. Soyadı ayrıca Kanunla özel olarak korunan ve herkese karşı ileri sürülebilen bir mutlak hak niteliğindedir. Soyadının değiştirilmesi için haklı bir sebebin varlığı aranmaktadır⁵.

Soyadı ve adın nüfus siciline kaydedilmesi ile kişilik hakkı olarak korunmaya başlaması söz konusudur. Bu kayıt ile kişinin adı ve soyadı bir anlamda kişiye sıkı sıkıya bağlanır. Bu açıdan devredilmesi ya da miras yoluyla geçmesi mümkün değildir. Bu hak, o soyadını taşıyan kişinin hâkimiyet alanına müdahale eden herkese karşı ileri sürülebilen bir mutlak hak haline gelmektedir⁶.

IV. KADININ EVLENME VE BOŞANMA İLE SOYADINDA ve KİŞİSEL DURUM SİCİLLERİNDE YAŞANAN SORUNLAR

A. GENEL OLARAK

Kadının evlenme ile sosyal durumu değişmektedir. Aile kütüğü, kişinin doğum, ölüm, evlenme, boşanma, nüfusa kayıtlı olduğu yeri gösteren temel kayıt alanıdır. Doğumu ile babadan gelen kütüğe kaydolan ve yine babadan gelen soyadına kavuşmuş olan kadın, evlenme ile kocasının kütüğüne kay-

4 ABİK, s.38.

5 03 Kasım 2017 tarihli ve 30229 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Nüfus Hizmetleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 7039 Sayılı Kanun” gereğince; Nüfus Hizmetleri Kanunu’nun da yapılan değişiklikle Soyadı Kanunu’nun 3’üncü maddesine aykırı yazılan, yazım ve imla hatası veya düzeltme işareti kullanılmasından kaynaklanan anlam değişiklikleri bulunan ad ve soyadları il ve ilçe idare kurulunun vereceği kararla bir kereye mahsus mahkeme kararı aranmaksızın değiştirilebilmesine imkân tanınmıştır.

6 ABİK, s.39.

dolmakta ve soyadı kocasının soyadı olmaktadır. Bu noktada vurgulanması gereken en önemli husus, kadının evlenmekle birlikte nüfusa ilişkin tüm bilgilerinin değiştiği hususudur.

Kadın evlendiği anda kütüğünü değiştirmek zorunda kalmakta, belki de hiç görmediği bir ile ya da ilçeye kadının tüm bilgileri gitmekte ve artık adeta “oralı” olmaktadır. Kadın böylece kendi kimliği bir anlamda tamamen yitirip yepyeni bir kimliğe kavuşmaktadır. Boşandığı anda kadın yine eski kütüğüne, yani “baba ocağına” dönmekte yine kimlik değiştirmektedir.

Kadının birden çok evlenmesi durumunda bu değişimler sürmekte ve kadın kendisi bile nüfus bilgilerini bilemez ve söyleyemez hale gelmektedir. Yalnızca boşanma ve birden çok evlenme durumunda değil, aynı zamanda kocası ölen kadının, kocasının nüfus kütüğünde kalması, ancak istemesi durumunda evlenmeden önce kayıtlı olduğu nüfusuna dönmesi yeni bir kimlik sorununa yol açmaktadır.

Kadının bu hali kişisel bilgilerin ve nüfus kütüğüne ilişkin bilgilerin yanında soyadı gibi kişiliğinin çok önemli bir parçası üzerinde de gerçekleşmektedir.

B. SOYADINA İLİŞKİN VE KİŞİSEL DURUM SİCİLİNE YANSIYAN SORUNLAR

Toplumumuzda soyadının oluşturulmasında genellikle babadan, atadan olmak üzere erkeğe dayalı bir tercihin yapıldığı, kadınların hayatın birçok alanında olduğu gibi soyadının oluşturulmasında da ikinci plana atıldığı hatta görmezden gelindiği kabul edilen bir gerçektir⁷.

Medeni Kanun’la bir kişilik hakkı olarak nitelenen isim ve soyadı erkek için tam bir himaye görürken, kadın için soyadının aynı şekilde kabul gördüğü ne yazık ki söylenememekte-

7 MOROĞLU, s.22. MOROĞLU ayrıca; yeni doğan bebeğin erkek olmasının sevindirici ve annenin itibarlı olmasına sebep olurken, erkek çocukla soyun devamını sağlandığı kanısının toplumda yaygın olduğunu vurgulamaktadır.

dir⁸. Boşanma durumunda ise durum daha da karmaşık hale gelmekte evlilik birliği kurulurken zorunlu olarak değişen soyadının, boşanmada prensip olarak değişmesi konusunda bir anlayış benimsenmektedir.

Hal böyle olunca, kişilik hakkı olarak tanımlanan ad ve soyad ile kimlik bilgileri kadınlar için büyük ölçüde önemini yitirmekte, kadının evlenme ve boşanması ile ciddi şekilde zarar görmektedir. Başka bir ifade ile hukuki niteliği bakımından kişilik hakkı olduğu kabul edilen soyadının bütün özelliklerinin yalnızca erkekler için geçerli olduğu ileri sürülmektedir⁹.

Türk Medeni Kanunu, mülga Kanundan farklı olarak boşanan kadının “evlenmeden önceki soyadını yeniden alabilmesine” 173. maddede imkân tanımaktadır. Ancak bu düzenleme de çoğu zaman boşanan kadının menfaatine ters düşmektedir. Kadın boşandığı kocasının soyadını taşımakta menfaati bulunduğu ve bunun kocasına bir zarar vermeyeceğini ispatlarsa, talep üzerine hâkimin, kadının kocasının soyadını kullanmasına izin vereceği belirtilmektedir. Kocanın koşulların değişmesi durumunda bu iznin kaldırılmasını isteyebileceği de ayrıca düzenlenmiştir.

Görüldüğü üzere, evlenmeden sonra kocasının soyadını zorunlu olarak taşımaya başlayan kadının boşanma ile birlikte bu sefer kocasının soyadını taşımasının izne tabi olması eşitliği derinden etkileyen bir husustur. Kadın evlenmenin yanı sıra, boşanma durumunda da soyadı için mücadele etmek durumundadır. Türk Medeni Kanunu’nun 173. maddesi boşanan kadına, belirli şartlar altında her üç soyadını da (bekârlık, son dan bir önceki kocasının soyadı ve son olarak boşandığı kocasının soyadını) kullanma hakkı tanımıştır¹⁰.

8 ÖZTAN, s.422.

9 Nazan MOROĞLU, Kadının Soyadı, Necla Arat’a Armağan (Armağan), İstanbul 2004, s.281.

10 Demet ÖZDAMAR, Türk Hukukunda Özellikle Türk Medeni Kanunu Hükümleri Karşısında Kadının Hukuki Durumu, Ankara 2002, s. 273.

Ad kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak olduğundan kadının evlenmeden sonra da haklı bir nedene bağlı olarak adını değiştirmek istemesi normal kabul edilmektedir. Ancak evli bir kadının soyadını değiştirmesi talebi söz konusu olduğunda durum farklılaşmaktadır. Evli kadının soyadı Kanun tarafından belirlenmiş olup kural olarak kocanın soyadını alması yasal olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla mevcut yasal durumda evli kadının soyadını değiştirebilmesi kural olarak mümkün değildir.

TMK m.187 kapsamında evlenen kadının dilerse, evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı bir başvuru ile kocasının soyadı önünde evlenmeden önceki soyadını da kullanabileceği, ancak daha önce iki soyadı kullanan kadınlar için bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabileceği kabul edilmiştir. Ancak bu hükmün mülga Kanunda olduğu gibi aynen korunmasının kadın-erkek eşitliği bakımından adil ve isabetli olmadığı ifade edilmektedir¹¹. Yapılan düzenlemeye bakıldığında kadının kocasının soyadına tabi olması esasının korunduğu görülmektedir.

Evlenme suretiyle soyadı etkilenen kadın olmasına karşılık erkek bakımından evlenmekle soyadı açısından bir değişiklik olmamaktadır. Kadın evlendiğini soyadının değişmesi ile ilan etmekte, erkek ise evliliğini isim taşımak suretiyle ilan etme yükümlülüğü altına girmemektedir. Kadının soyadına yönelik bu düzenleme özellikle evlilik içinde doğan çocuklara isim verilmesinde açıkça eşitsizliğe yol açmakta, evlilik içinde doğan ve böylece babaya bağlı olan çocuklar sadece babanın soyadını almaktadır¹².

Bu düzenlemeye ilişkin uyuşmazlık yaklaşık 13 yıl ara ile ilki mülga Kanun, diğeri yeni TMK döneminde iki kez somut norm denetimi yolu ile Anayasa Mahkemesinin önüne taşınmış ancak her iki seferde de benzer gerekçelerle Anayasa Mah-

11 Zafer GÖREN, Türk-Alman-İsviçre Hukukuna Göre Farklı Cinslerin Eşit Haklara Sahip Olmaları, Ankara 1991, s. 89 vd; Ayşe HAVUTÇU, Türk Medeni Kanununda Kadın-Erkek Eşitliğine Ters Düşen Hükümler ve Reform Çalışmaları, İzmir Barosu Dergisi, S.1, Ocak 1998, s.12.

12 ÖZDAMAR, s. 271.

kemesi iptal yoluna gitmemiştir.

Ancak bu konuda Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bir bireysel başvuruda (19.12.2013 tarihli 2013/2187 sayılı Karar) davacının kocasının soyadını kullanmak zorunda olmadığı, bunun bir hak ihlali olduğu kabul edilmiştir.

Böylece kadının soyadına ilişkin TMK m.187 hükmü, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkının tanınmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. AYM'nin bireysel başvurularda ihlal kararları vermeye başlamasının ardından Yargıtay HGK'nun 30.09.2015 tarihli 2014/2-889 E. ve 2015/2011 sayılı kararında; *“Sebepl önemli olmaksızın davacı evlilik birliğı içinde sadece kırlık soyismini kullanmak istemektedir. Kırlık soyisminin kullanmak istemek için haklı bir gerekçenin bulunmasına ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu hak AİHS 8 ve Anayasanın 17. maddeleri kapsamında bir insan hakkıdır ve cinsiyete dayalı olarak bir ayrıma tabi tutulmaksızın erkek ve kadın arasında eşit şekilde uygulanmalıdır.”* hükmünü tesis etmiştir.

Bu kararda dikkat çeken hususlardan biri *“sebepl önemli olmaksızın”* ifadesidir. Yüksek Mahkeme yerinde bir değerlendirmeye talebin sebebe bağılı olmaksızın geçerli olduğuna hükmetmiştir. Diğer bir ifade ile sebepl ne olursa olsun kadının evlilik birliğı içinde sadece kırlık soyadını¹³ kullanmasını haklı görmüştür. Hükümde kadının kırlık soyadını kullanmak istemesinin haklı bir gerekçeye bağılı olmadığı hususu altı çizilecek bir husustur.

Kararın başka bir özelliğı ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine gönderme yapmasıdır. Anayasamızın 90. maddesi ve taraf olduğumuz Uluslararası Sözleşmelerin hükme dayanak alınması çok önemli bir düzenlemedir. Kararda özellikle insan haklarına ilişkin bir sözleşme hükmü ile iç hukuk kuralı ça-

13 Anayasa Mahkemesi kararında olduğu gibi, gerek uygulama ve gerek doktrinde gerekse de genellikle her durumda kullanılan “kırlık soyadı” ibaresi bile konuya yaklaşımı ve ataerkil bakışı açık bir şekilde ortaya koymakta, kadını, “kırlık” ve “kadın” olarak adeta iki farklı sınıfa ayırmakta, kadını aşağılayarak kimliksizleştirmektedir.

tiştiğinde, sözleşme hükmünün esas alınması gerektiği isabetli olarak vurgulanmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin yanı sıra hukukumuz açısından kadının hukuki durumuna ilişkin bir diğer önemli sözleşme de “*BM Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*”dir. Bu sözleşme doğrultusunda kadınların toplum içinde eşitlik ilkesini zedeleyen her türlü ayrımcılığın önlenmesi, sosyal ve kültürel dışlanmanın engellenmesi, kadınların sömürülmesinin önüne geçilmesi gibi alanlarda devletin gerekli tedbirleri alması gerektiği vurgulanmıştır.

Sözleşme gereğince, kadınlara yönelik her türlü kısıtlama ve dışlama “ayrımcılık olarak tanımlanmıştır. Sözleşmeye taraf devletlerin kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın önlenmesi için sosyal ve kültürel değerleri buna göre ayarlamak, toplumsal yaşam ve siyasi hayatta, kanunlar önünde, eğitimde, istihdamda eşitliği sağlamak zorundadır.

Türkiye Cumhuriyeti sözleşmeyi, 24 Temmuz 1985 gün ve 85/9722 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylamıştır. Sözleşme 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde sözleşmenin çeşitli hükümlerine çekince konulmuş, ancak yeni Türk Medeni Kanununun hazırlanma sürecinde bu çekinceler giderilmeye çalışılmıştır.

Sözleşme sayesinde, kadınların siyasi, ekonomik ve sosyal hayata eşit olarak katılmasının önündeki engeller kaldırılması ve buna yönelik çözüm önerilerinin getirilmesi hedeflenmiştir. Konunun uluslararası bir sözleşmeyle düzenlenmesi eşit haklara sahip olma ilkesinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Sözleşmede de açıkça belirtildiği üzere kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın, hak ve eşitliği ile insan şeref ve haysiyetine saygı ilkesinin ihlal ettiğinin belirtilmesi, özellikle kişi hak ve özgürlükleri bakımından taşıdığı değeri göstermektedir¹⁴.

14 Fulya KANTARCIOĞLU, “Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Farklı Cinslerin Eşitliği”, Farklı Cinslerin Eşitliği Sempozyumu, İzmir, 17-18

C. KİŞİSEL DURUM SİCİLLERİNDE YAŞANAN SORUNLAR

Kişisel durum sicilleri, devlet tarafından tutulan ve Nüfus Hizmetleri Kanunu ile düzenlenen farklı sicillerdir. Bu anlamda doğum, ölüm, evlenme, yer değiştirme gibi durumlar anılan sicillere işlenmektedir. Belirtilen bu siciller arasında doğum, ölüm, evlenme gibi hususların işlendiği aile kütüğü büyük önem taşır. Bu kütükte bir yanda doğum, ölüm gösterilirken bir yanda kişinin evli olup olmadığı gösterilir. Ancak bu kütükte yer alan önemli bir bilgi de kişinin nüfusa kayıtlı olduğu yerdir. Esasen bu kütük her nüfus kayıt bölgesi içinde tutulur.

Evlilik içinde doğan her çocuk, otomatik olarak babasının aile kütüğüne kaydedilir. Babanın aile kütüğü örneğin Kars'ın Kağızman ilçesinde ise, çocuk İzmir'de doğmuş olsa, Kağızman kütüğünde yer alır. Benzer şekilde evlenen kadın da daha önce kayıtlı olduğu baba kütüğünden otomatik olarak, kocasının kütüğüne taşınır. Örneğin İzmir'de doğmuş ve Kağızman kütüğüne kayıtlı bir erkekle evlenen, İstanbul'da doğmuş ve Edirne Ezine kütüğüne kayıtlı kadın, kendini Kağızman kütüğünde bulur. Kendisi Kağızman'ı hiç görmediği gibi, belki kocası da hiç görmemiştir. Ama toplumumuzda bu bir "aile" meselesidir ve o aileye "ait" olduğunuzun bir göstergesidir, dede-ata kütüğünde bulunmak önem taşımaktadır. Erkek aynı nüfus bilgilerini kullanırken, kadının soyadı gibi tüm nüfus bilgileri de değişir. Kadın bu değişimi yaşamak zorundadır ve bunun alternatifi bulunmamaktadır. Belki kocası ile anlaşarak aile kütüklerini istedikleri ortak bir yere, örneğin halen oturdukları yere aldirabilirler, ama bu yine toplumumuzda erkeğin ailesi bakımından "babaocağını" terk anlamını taşıyacak ve geleneksel olarak "hoş" karşılanmayacaktır. Kadının sürekli kimlik değiştirmesi ise kimseyi rahatsız eden bir durum değildir, ne de olsa "aile birlikteliği" kadından daha önemlidir.

Kocasını ölen kadın kendi istediği sürece ölen kocasının aile sicilinde kalabilmekte, ancak boşanan kadın otomatik olarak

istese de istemese de baba kütüğüne geri dönmektedir. Kadının bunu engelleyebilmesi ise mümkün değildir. Kadın yine tüm kimlik bilgilerini değiştirecektir.

Görüldüğü gibi, evlenme ve boşanma kadının sadece soyadının değil, nüfusa kayıtlı olduğu yere ilişkin tüm bilgilerinin de değişmesine yol açmakta, kadın farklı kütüklere istem dışı sürekli taşınmaktadır. Her seferinde nüfus cüzdanı, pasaportu, tüm kimlik belgeleri değişmekte, ama erkek bakımından hiçbir farklılık olmamaktadır. Erkek yni kimlikle kolaylıkla yaşamını sürdürebilmektedir.

V. SONUÇ

Evlenme ve boşanma doğal süreçlerdir ve kişinin sadece medeni durumunu etkiler. Her ne kadar bu ifade “erkek” bakımından doğru olsa da “kadın” için ne yazık ki değildir. Evlenme ve boşanma kadının kişisel durumunda ciddi değişiklik yaratırken, kadının kimliği de sürekli değişmektedir.

Kadın her halde evlenmekle kocanın soyadını almakta, isterse iki soyadı kullanma zorluğunu yaşayarak kocanın soyadı ile birlikte kendi soyadını da taşıyabilmekte, boşanınca kendi kişiliğinin bir parçası haline gelen kocanın soyadını taşımaya devam edebilmek için yine mücadele etmek durumunda bırakılmaktadır.

Kişisel hal sicilleri ve kadının nüfusa kayıtlı olduğu yere ilişkin durum daha da zordur kadın bakımından. Evlenen kadının tüm nüfus kayıt bilgileri değişmekte, kütüğü kocanın kütüğüne taşınmakta, boşandığı takdirde ise geriye dönüş gerçekleşmektedir. Kadın sürekli kimlik bilgilerini değiştirirken, erkek için bir değişiklik söz konusu değildir. Tüm bunların sebebi ise “aile birlikteliği” ile açıklanmaktadır. Oysa kadının yaşadıkları önemli değildir. Eşitlik ilkesine açık aykırılık teşkil eden bu durumun kanımızca bir an önce giderilmesi gerekir.

Soyadı bakımından Türk Medeni Kanununun ve kişisel durum sicilleri bakımından Nüfus Hizmetleri Kanunu’nda ya-

pıllacak değişiklik ile kadın erkek eşitliğinin sağlanması mümkündür.

KAYNAKÇA

ABİK, Yıldız: **Kadının Soyadı ve Buna Bağlı Olarak Çocunun Soyadı**, Seçkin, Ankara, 2005.

DURAL, Mustafa / ÖGÜZ, Tufan: **Türk Özel Hukuku**, Cilt II, Kişiler Hukuku, Filiz, İstanbul, 2018.

ERDOĞAN, İhsan: **“Şahsiyeti İncitici Soyadı Meselesi”**, Süleyman Arslan’a Armağan, SÜHFD, Konya, 1998, C.6, S.1-2.

GÖREN, Zafer: **Türk-Alman-İsviçre Hukukuna Göre Farklı Cinslerin Eşit Haklara Sahip Olmaları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991.

HAVUTÇU, Ayşe: **“Türk Medeni Kanununda Kadın-Erkek Eşitliğine Ters Düşen Hükümler ve Reform Çalışmaları”**, İzmir Barosu Dergisi, S.1, İzmir, Ocak 1998.

KANTARCIOĞLU, Fulya: **“Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Farklı Cinslerin Eşitliği”**, Farklı Cinslerin Eşitliği Sempozyumu, İzmir, 17-18 Mayıs 1998.

MOROĞLU, Nazan: **Kadının Soyadı**, Beta, İstanbul, 1999.

MOROĞLU, Nazan: **“Kadının Soyadı”**, Necla Arat’a Armağan (Armağan), Beta, İstanbul, 2004.

ÖZDAMAR, Demet: **Türk Hukukunda Özellikle Türk Medeni Kanunu Hükümleri Karşısında Kadının Hukuki Durumu**, Seçkin, Ankara, 2002.

ÖZTAN, Bilge: **“Evlilik Birliğinin Sona Ermesi Halinde Kadının Soyadı Sorunu”**, H.Cahit Oğuzoğlu’na Armağan, Ankara, 1972.

Av. Asude ŞENOL (Oturum Başkanı)- İkinci konuşmacımız Doç. Dr. Hayrünnisa Özdemir. Buyurun.

Doç. Dr. Hayrünnisa ÖZDEMİR- Herkesin, özellikle gününü ayırıp gelen siz değerli misafirlerimizi sevgiyle saygıyla selamlıyorum. Benim konum aile konutu ve kira ilişkileri. Bu bağlamda görmenizi isteyeceğim. Zaman içerisinde kadın erkek ayrımları hep olmuştur, Cumhuriyet döneminde de, bu Osmanlı sonrasında. Aslında tam olarak hak Medeni Kanunla verilmiştir.

Aslında biz Osmanlı dönemine de çok haklarından feragat eden bir toplum değiliz, ama Osmanlının yıkılışı ve cumhuriyetle birlikte tam manasıyla birçok ülkeden evvel haklarını almış bir şanslı toplumuz. O bireyleriz. Benim bugünkü konum aile konutu. Malumunuz olduğu üzere 2002 değişikliğiyle geldi Medeni Kanuna. İsviçre mehzamızda da bu kanun var. Öncelikle onu özetlemek istiyorum.

AİLE KONUTU VE KİRA SÖZLEŞMELERİ İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Hayrunnisa ÖZDEMİR*¹⁵

I. GENEL OLARAK

Aile konutu, aile bireylerinin temel ihtiyaçlarından biri olan barınma ihtiyacının karşılanması yanında, yaşam faaliyetlerinin merkezi haline gelmesi nedeniyle aile bireyleri açısından çok önemli bir yere sahiptir. Evlilik birliği devam ederken, ailenin, aile konutu üzerindeki menfaatlerini temin etmek amacıyla TMK md. 194 hükmü, evlilik birliğinin sona ermesi halinde eşlerin barınma haklarının korunması amacıyla TMK md.240, 254, 255, 279 ve 652 hükümleri düzenlenmiştir.

Aile konutu kavramı, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile Türk hukuk terminolojisine dâhil olmuştur. Aile konutu kavramı, TMK'nın aile hukuku kitabının ve miras hukuku kitabının çeşitli hükümlerinde ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun kira sözleşmeleri bölümünde yer alan önemli bir kavramdır. Bu önemine rağmen, her iki kanunda da aile konutu kavramına ilişkin bir tanıma yer verilmemiştir. Mevzuat olan İsviçre Medeni Kanunu ve İsviçre Borçlar Kanunu'nda da aile konutu kavramının tanımı yapılmış değildir.

Türk Medeni Kanunu'nun 194. maddesinin gerekçesinde ise aile konutu "*eşlerin bütün yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdiği,*

15 *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

yaşantısına buna göre yön verdiği, acı ve tatlı günleri içinde yaşadığı, anılarla dolu bir mekân” olarak tanımlanmıştır. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü’nün 11 Haziran 2002 tarih ve 2002/7 sayılı Genelgesinde ise aile konutu “*eşlerin bütün yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve düzenli yerleşim amacıyla kullandıkları mekan*” olarak tanımlanmıştır. Yargıtay kararlarında aile konutunu “*eşlerin bütün yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdikleri acı, tatlı günlerini yaşadıkları, yaşam faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları mekan*” olarak tanımlamıştır “*resmi evlilik birliği ile bir araya gelen eşlerin, ortak yaşama yükümlülüğü gereği, sürekli ve fiili olarak ortak yaşamlarının merkezi haline getirdikleri, eşlerin ve varsa çocukların barınma ihtiyacını karşılayan, manevi değeri bulunan, konut olarak kullanılmaya elverişli taşınır veya taşınmaz eşya*” olarak tanımlanabilir.

II. AİLE KONUTUNUN UNSURLARI

Aile konutu; yasal evlilik birliğine dayanan aile, konut, konutun eşlerin ortak iradesiyle aile konutu olarak tahsis edilmesi (sübjektif unsur), aleniyet (objektif unsur) ve hukuka uygun kullanım unsurlarından teşekkül etmektedir.

A. Aile

Aile kavramı, Türk Dil Kurumu tarafından¹⁶ “evlilik ve kan bağına dayanan, karıkoca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik” ve “erkeğin ve kadının çocuklarıyla oluşturdukları, iş bölümüne dayalı, küçük (çekirdek) ve büyük ya da dar ve geniş aile gibi tipleri olan toplumsal ve ekonomik temel birlik” olarak tanımlanmaktadır.

Devletin, barış, refah ve huzur içinde var olması, aile ve aile bireylerinin korunması ve güçlendirilmesine bağlıdır. Zira, insanoğlu, yaşama ilk adımını aile ortamında atmaktadır; birey, ilk eğitimini aile ortamında almaktadır ve aile ortamında şekillendirilmektedir. Aile kavramının bu önemi nedeniyle Anaya-

16 <http://tdkterim.gov.tr/bts>, ET. 29.04.2019.

samızda da aile ve aile bireylerini (özellikle kadın ve çocukları) koruyan düzenlemelere yer verilmiştir. Anayasamızın Özel Hayatın Gizliliği başlıklı 20. maddesiyle aile kavramının mahremiyeti güvence altına alınmıştır. Bu hükme göre “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz”.

Anayasamızın sosyal ve ekonomik hakları düzenleyen üçüncü bölümünün “Aile ve Çocukların Korunması” başlıklı 41. maddesine göre; “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar. Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır”.

Ailenin zaman ve mekâna göre değişebilen bir yapıya sahip olması nedeniyle aile kavramına ilişkin bir tanımlamadan kaçınılmakla birlikte, ailenin medeni kanunlarda düzenleniş biçimine göre, aile, “dar anlamda aile”, “daha geniş anlamda aile”, “en geniş anlamda aile” tiplerine ayrılarak tanımlanmıştır¹⁷;

1-Dar anlamda aile, karı ve kocadan meydana gelir. Bu anlamda aile evlilik birliğini ifade eder.

2-Geniş anlamda aile, eşler ile birlikte çocuklarını da kapsamaktadır.

3-En geniş anlamda aile ise, karı, koca ve çocuklardan başka bir ev başkanının yönetiminde aynı çatı altında yaşayan bireyleri ifade eder.

Aile konutu hakkında genel nitelikli hüküm olan TMK md.194, yukarıda yer alan aile türlerinden “dar anlamda aile”yi

17 Gamze CUMALI, Aile Konutu ve Kira İlişkileri, İstanbul 2012, 40. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

esas almaktadır. Buna göre, bir konutun aile konutu olarak nitelendirilebilmesi için karı ve kocadan oluşan bir ailenin bulunması yeterlidir.

B. Konut

Türk Dil Kurumunu konut kavramını¹⁸ “İnsanların içinde yaşadıkları ev, apartman vb. yer, mesken, ikametgâh, yer” olarak tanımlamaktadır. Konut, insanların harici tehditlerden korunmak ve mahremiyetlerini sağlamak amacıyla barındıkları mekândır. İnsanların barınma, güvenlik, mahremiyet gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan “konut”, gerek ulusal normlar gerekse de uluslararası normlarla teminat altına alınmıştır. Kişilerin konutları üzerinde sahip oldukları hak, T.C. Anayasası’nın 21. maddesiyle anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Bu hakkın, üçüncü kişilerce ihlal edilmesi hali ise Türk Ceza Kanunu’nun 116 maddesiyle cezai yaptırıma bağlanmıştır. Türk Medeni Kanunu md.194 ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu md.349 hükmü ise, konutun aynı zamanda “aile konutu” niteliğini taşıması halinde özel bir koruma öngörmüştür. Bu korumadan yalnızca “konut” olarak kullanılabilen yerler yararlanabilecektir. Zira bu koruma ile ulaşılmak istenen amaç, eşlerden birinin düşüncesiz veya kötü niyetli hukuki işlemlerine karşı, diğer eşin ve varsa çocukların temel ihtiyaçlarından biri olan barınma ihtiyacını teminat altına almak, böylelikle, ailenin birliği, huzur ve refahını temin etmektir. Bu nedenle, kural olarak eşlerden herhangi birinin işyeri olarak kullandığı mekânlar, bu korumadan yararlanamaz. Ancak, konutun bir bölümünün işyeri olarak kullanılması halinde tartışılabilir bir durum ortaya çıkar. Bu yerlerle ilgili kira sözleşmesinin feskinde, bu yerlerin devrinde veya bu yerler üzerindeki hakların sınırlandırılmasında diğer eşin rızasının aranması halinde, TMK md.194 ve TBK md. 349 hükümlerinin koruma amacı ile anayasal güvenceye kavuşturulmuş çalışma hakkı ve ticari faaliyet özgürlüğü arasında bir çatışma ortaya çıkacaktır¹⁹.

18 <http://tdkterim.gov.tr/bts>, ET. 29.04.2019.

19 CUMALI, 30.

C. Konutun Aile Konutu Olarak Tahsisi

4721 sayılı Türk Medeni Kanun'da eşlerin oturacakları konutu birlikte seçecekleri belirtilmiştir (TMK md. 186/f.1). Böylelikle, konutun seçimi konusunda erkeği tek yetkili sayan, kadın-erkek eşitliğine aykırı uygulamadan vazgeçilmiştir.

Eşler, oturacakları konutu ortak iradeleri ile belirleyeceklerdir. Konutun seçiminde eşlerin yetkileri eşittir. Eşler, bu yetkinin içlerinden biri tarafından kullanılması konusunda anlaşabilecekleri gibi, birinin seçtiği konuta diğer eşin onay vermesiyle de seçim gerçekleşebilir. Seçilecek konut, eşlerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarına uygun olmalıdır. Eşler, bu konutu seçerken, çalıştıkları işyerlerinin, varsa çocukların okulunun konumunu; eşlerin veya çocukların özel hastalıklarını ve ödeme güçlerini nazara almalıdır.

Türk Medeni Kanunu'nun md. 185/f.3 hükmü uyarınca eşlerin temel yükümlülüklerinden biri de *"birlikte yaşamak"* tır. Bu ise eşlerin, ortak bir konutta yaşamaları ile mümkün olacaktır. Bu bakımdan, birlikte oturulacak konutu seçmek hem hak hem de bir yükümlülüktür. Eşlerin oturacakları konutu seçmek konusunda anlaşmaya varamamaları halinde ise TMK'nın evlilik birliğinin korunması ile ilgili hükümleri uygulama alanı bulacaktır. TMK md. 195/f. 1 hükmüne göre *"Evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi veya evlilik birliğine ilişkin önemli bir konuda uyuşmazlığa düşülmesi halinde, eşler ayrı ayrı veya birlikte hâkimin müdahalesini isteyebilirler (f.1.) Hâkim, eşleri yükümlülükleri konusunda uyarır; onları uzlaştırmaya çalışır ve eşlerin ortak rızası ile uzman kişilerin yardımını isteyebilir (f.2). Hâkim, gerektiği takdirde eşlerden birinin istemi üzerine kanunda öngörülen önlemleri alır (f.3)"*.

Bir konutun aile konutu olarak nitelendirilebilmesi için bulunması gereken en önemli unsur, söz konusu konutun, eşlerin ortak iradeleriyle, sürekli olarak ailenin yaşam merkezi haline getirilmek üzere aile konutu olarak özgülümesidir²⁰.

20 Şafak PARLAK, Eşlerin Hukuksal İşlemleri, Ankara Üniversitesi Sosyal

Uygulama ve doktrinde görüş ayrılığına düşülen bir diğer husus ise, birden fazla konutun aile konutu niteliğine sahip olup olamayacağıdır. Türk Medeni Kanunu'nun tasarı çalışmaları sırasında, tek bir konutun aile konutu olarak özgülenebileceği yönünde TMK'nın 194. maddesine beşinci bir fıkranın eklenmesi yönünde bir görüş ileri sürülmüş, ancak yapılan çalışmalar sırasında bu fıkra 194. maddeye dâhil edilmemiş ve kanunlaşmamıştır.

D. Objektif Unsur

Bir konutun eşlerin ortak iradeleri ile aile konutu olarak tahsis edilmesi, konutun aile konutu olarak nitelendirilmesi ve bu bağlamda kanunlarda yer alan aile konutuna ilişki hükümlerin uygulanması için yeterli değildir. Zira söz konusu hükümlerin uygulanması üçüncü kişiler için hak kayıplarına neden olabilmektedir. Aleniyet taşımayan, üçüncü kişilerce bilinmeyen ve bilinmesi mümkün olmayan durumlar nedeniyle hak kaybına uğranması ise hukuk güvenliğini zedeleyecektir. Bu bakımdan, aile konutuna ilişkin hükümlerin uygulanabilmesi için, eşlerin, konutu, aile konutu olarak tahsis etmelerine yönelik subjektif iradelerinin aleniyet kazanması, üçüncü kişilerce bilinebilir olması, objektif bir nitelik kazanması gerekmektedir²¹. Bu aleniyet ise eşlerin fiilen söz konusu yeri kullanmaya başlaması, oraya yerleşmesiyle sağlanacaktır.

E. Hukuka Uygun Kullanım

Evlilik birliğinde eşlerin sürekli olarak ve fiilen aile yaşamlarının merkezi haline getirdikleri konutun, aile konutu olarak kabul edilip, kanunlarda yer alan aile konutuna ilişkin dü-

Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Medeni Hukuk) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, 56.

21 Nami BARLAS, "Yeni Türk Medeni Kanunu Hükümleri Çerçevesinde Eşler Arası Hukuki İşlem Özgürlüğü ve Sınırları", Makalelerim, C.I, İstanbul, 2008,122; Mustafa Alper GÜMÜŞ, "Yeni" 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Kira Sözleşmesi, İstanbul, 2011, 34; PARLAK, 60; Ali İhsan ÖZUGUR, Mal Rejimleri, Ankara, 2011,536; Şükran ŞİPKA, TÜBAKKOM Yeni Medeni Yasanın Aile Hukuku'na Getirdiği Yenilikler Ve Uygulaması Sempozyumu (6-7 Mart 2003), Ankara 2003, 39.

zenlemelerin uygulanabilmesi için, eşlerden en az birinin bu konutu kullanma konusunda aynı veya şahsi bir hakkının bulunması gerekmektedir. Aile konutu üzerinde sahip olunan bu hak mülkiyet, intifa, oturma hakkı veya üst hakkına dayanabileceği gibi kira sözleşmesine veya kullanım ödöncü sözleşmesine dayanabilir²². Türk Medeni Kanunu md. 194 ve TBK md. 349 hükümleri aile konutuyla ilgili kira sözleşmesinin feshini, aile konutunun devrini veya üzerindeki hakların sınırlandırmasını diğere eşin rızasına bağlamıştır. Aile konutu olarak tahsis etmek üzere konut edinmeye yönelik borçlandırıcı işlemler ile tasarruf işlemlerinin yapılmasında diğere eşin rızasının alınması gerekmektedir.

Doktrinde ağırlıklı görüşe göre, konut yapı kooperatiflerinde, mülkiyet kooperatif adına kayıtlı olduğu ve ferdi mülkiyete geçilmediği sürece, konutlar kooperatif üyelerinin fiilen kullanımına bırakılmış olsa dahi TMK md. 194/f.2 hükmü uygulanmaz²³. Kooperatifin üyelik kaydına da böyle bir şerh verilemez. Doktrindeki bir diğere görüşe göre ise, eşlerin konutlar üzerinde aynı hakkı ve dolayısıyla şerh verme olanağı olmasa bile, kooperatif içinde bulunan ve aile konutu olarak kullanılan bir yeri TMK md. 194 anlamında aile konutu saymak ve diğere eşin bu konut üzerinde ailenin istifadesini sınırlayan işlemlerini, en azından kira sözleşmesinde olduğu gibi, diğere eşin rızasına bağlı tutmak, kanunun amacına ve ailenin korunması düşüncesine daha uygun görünmektedir²⁴. Kanaatimizce de, konut yapı kooperatiflerinde ferdi mülkiyete geçilmediği sürece, konutların mülkiyeti kooperatife ait olduğundan ve eşlerin aynı hakkı bulunmadığından, tapu kaydına aile konutu şerhi verme imkânı bulunmamaktadır. Ancak, konut yapı kooperatifinin ana sözleşmesinde, tamamlanan konutların kiraya ve

22 PARLAK, 60.

23 Ömer Uğur GENÇCAN, Mal Rejimleri Hukuku, Ankara, 2007, 211; CUMALI, 42.

24 Yusuf BÜYÜKAY, "Yeni Türk Medeni Kanunu'nun 194. Maddesinde Yer Alan Aile Konutuna İlişkin Sınırlamanın Hukuki Niteliği, E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Eylül, 2006 (www.e-akademi.org), 5.

rilebileceğine ilişkin bir düzenleme varsa ve buna dayanarak konut kiraya verilmişse TMK md. 194 ve TBK md. 349 hükmü uygulanabilmelidir.

III. KULLANIM HAKKI KİRA SÖZLEŞMESİNDEN DOĞAN AİLE KONUTU

Türk Medeni Kanunu'nun aile konutu olarak kullanılan konutlar üzerindeki şahsi hakkın kira sözleşmesinden kaynaklanması haline özgü düzenlemeleri, Kanun'un 194 maddesinin birinci ve dördüncü fıkraları ile 254 maddesinin dördüncü fıkrasında yer almaktadır.

TMK md. 194/f.1 hükmü, kiralananın aile konutu niteliğine sahip olması halinde, kira sözleşmesinin, kiracı eş tarafından feshedilmesini, diğer eşin rızasının alınması zorunluluğuna bağlamıştır. Türk Medeni Kanunu'nun aile konutu olarak kullanılan konutlar üzerindeki şahsi hakkın kira sözleşmesinden kaynaklanması haline özgü düzenlemeleri, Kanun'un 194 maddesinin birinci ve dördüncü fıkraları ile 254 maddesinin dördüncü fıkrasında yer almaktadır. TMK md. 194/f.1 hükmü, kiralananın aile konutu niteliğine sahip olması halinde, kira sözleşmesinin, kiracı eş tarafından feshedilmesini, diğer eşin rızasının alınması zorunluluğuna bağlamıştır.

TMK md. 254 hükmü ise, sözleşmesel mal rejimi olan paylaşmalı mal ayrılığı rejiminde, evlilik birliğinin boşanma veya iptal kararı ile sona ermesi durumunda, kiralananı, sözleşmeye taraf olmayan eşin kullanımına bırakma konusunda hakime takdir yetkisi vermektedir.

Türk Borçlar Kanunu'nun md. 349 hükmünün gerekçesinde, bu hükmün TMK md. 194/f.1, f.2, f.4 hükümleriyle uyumlu olarak kaleme alındığı ifade edilmiştir. Gerçekten de bu iki hüküm arasında büyük ölçüde paralellik bulunmaktadır. Ancak, bu iki hüküm arasında kapsam bakımından farklılık bulunduğu söylenebilir. TMK md. 194 hükmünde nitelik bakımından bir ayrıma yer verilmediğinden bu hüküm, aile konutu ile ilgili bütün kira sözleşmelerini kapsamaktadır.

IV. KONUTUN TESPİTİ

TBK md. 349 hükmünün taşınır kira sözleşmesi-taşınmaz kira sözleşmesi ayırımına gidilmeden tüm kira sözleşmelerinde uygulanıp uygulanmayacağı, söz gelimi karavan, prefabrik ev ve benzeri taşınır kiralarda uygulanma imkânına sahip olup olmadığı sorusunu akıllara getirebilir. Bu bakımdan, öncelikle, TBK anlamında “konut kirası” kavramından ne anlaşılması gerektiği belirlenmelidir. Türk Borçlar Kanunu’nun “Kira Sözleşmeleri” başlıklı Dördüncü Bölümü, “Genel Hükümler”, “Konut ve Çatılı İş yeri Kiraları” ve “**Ürün Kirası**” ayrımlarından teşekkül etmektedir.

Taşınırlar da konut kavramına dâhil midir? TBK m. 339 Konut ve çatılı işyeri kiralalarına ilişkin hükümler, bunlarla birlikte kullanımı kiracıya bırakılan eşya hakkında da uygulanır. Ancak bu hükümler, niteliği gereği geçici kullanıma özgülenmiş taşınmazların altı ay ve daha kısa süreyle kiralanmalarında uygulanmaz(f.1).

Kamu kurum ve kuruluşlarının, hangi usul ve esaslar içinde olursa olsun yaptıkları bütün kira sözleşmelerine de bu hükümler uygulanır (f.2). Madde metninde “*taşınmaz*” kavramına yer verilmemesinden dolayı bu maddelerin taşınırlara uygulanıp uygulanamayacağı konusunda bir tereddüt hâsıl olmuştur.

V. EVLİLİK BİRLİĞİ SÜRESİNCE KİRA SÖZLEŞMESİNİN DURUMU

Türk kanun koyucusu, mehz İsviçre kanunlarında olduğu gibi (İMK md. 169, İBK md.266) kullanım hakkı kira sözleşmesine dayanan aile konutlarında, kira sözleşmesine taraf olan eşin, kira sözleşmesini, diğer eşin rızası olmadan feshedemeyeceğini hükme bağlamıştır.

Kira sözleşmesinin kiracı tarafından feshini diğer eşin rızasına bağlayan düzenleme ilk olarak 4721 sayılı TMK’nın md. 194/f.1 hükmünde yer almıştır. Buna göre “*Eşlerden biri, diğer eşin açık rızası bulunmadıkça, aile konutu ile ilgili kira sözleşmesini feshedemez*”. TBK’nın md. 349/f.1 hükmüne göre “*Aile konutu*

olarak kullanılmak üzere kiralan taşınmazlarda kiracı, eşinin açık rızası olmadıkça kira sözleşmesini feshedemez”.

VI. EŞİN RIZASINA BAĞLI İŞLEMLER

A. Fesih

Sözleşmeye taraf olan eşin, bildirim, olağan fesih bildirimini veya haklı sebebe dayanan fesih yoluyla kira sözleşmesini sona erdirmesi diğer eşin rızasına bağlıdır. Türk Borçlar Kanunu'nun “konut ve çatılı işyeri kiraları”na ilişkin hükümlerine göre, kiracı, kira sözleşmesini, belirli süreli ise bildirim yoluyla (md.347/f.1), belirsiz süreli ise fesih bildirimini yoluyla (md.347/f.3) sona erdirebileceği gibi genel hükümlere göre de sona erdirebilir (md.347/f.3).

Türk Borçlar Kanunu'nun md. 347/f.1 hükmüne göre, “Konut ve çatılı işyeri kiralarında kiracı, belirli süreli sözleşmelerin süresinin bitiminden en az on beş gün önce bildirimde bulunmadıkça, sözleşme aynı koşullarla bir yıl için uzatılmış sayılır. Kiraya veren, sözleşme süresinin bitimine dayanarak sözleşmeyi sona erdiremez. Ancak, on yıllık uzama süresi sonunda kiraya veren, bu süreyi izleyen her uzama yılının bitiminden en az üç ay önce bildirimde bulunmak koşuluyla, herhangi bir sebep göstermeksizin sözleşmeye son verebilir”. Görüldüğü üzere, belirli süreli kira sözleşmeleri, sürenin bitimiyle kendiliğinden sona ermez. Kural olarak, belirli süreli kira sözleşmesi, sürenin dolmasına bağlı olarak, yalnızca kiracı sona erdirebilir²⁵. Kiracı, belirli sürenin bitiminden en az on beş gün önce, kiraya verene, sözleşmenin sona erdirilmesine yönelik bildirimde bulunmadığı takdirde kira sözleşmesi, aynı koşullarla, birer yıllık dönemlerle yasal olarak yenilenir²⁶. Kiracı tarafından yapılacak olan bu bildirim teknik anlamda bir fesih bildirimini değildir; zira kira sözleşmesi bildirimde belirtilen sürenin geçmesiyle değil, taraflarca daha önceden be-

25 Cevdet YAVUZ/Faruk ACAR/Burak ÖZEN, Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler), İstanbul, 2011, 289.

26 GÜMÜŞ, 315.

lirlenen kira süresinin bitmesiyle sona ermektedir²⁷. TBK md. 347/f.1 uyarınca yapılan bildirim, teknik anlamda bir fesih sayılmasa da, kira sözleşmesinin kanun gereği bir yıllık süreyle yenilenmesini engelleyip kira sözleşmesinin sona ermesine yol açtığından aile konutunda barınma hakkını etkilemektedir. TMK md. 194 ve TBK md. 349 hükümlerinin amacı gereği aile konutu niteliğinin kaybına neden olacak bu işlemin geçerliliği diğer eşin rızasına bağlıdır. Belirsiz süreli kira sözleşmesinin TBK md. 347/f.2 hükmü uyarınca, kira sözleşmesinin genel hükümlerinde yer alan fesih dönemleri ve fesih bildirim sürelerine uyularak fesih bildiriyle sona erdirilmesinde de sözleşmeye taraf olmayan eşin rızasının alınması zorunludur.

Türk Borçlar Kanunu'nun md. 347/f.3 hükmüne göre "*Genel hükümlere göre fesih hakkının kullanılabilceği durumlarda, kiraya veren veya kiracı sözleşmeyi sona erdirebilir*". Ancak, kira sözleşmesinin genel hükümlerine göre feshedilebilmesi için, genel hükümlerde yer alan fesih imkânının, konut ve çatılı işyeri kiralarına ilişkin hükümlerinde düzenlenmemiş olması ve bu hükümlere aykırılık oluşturmaması gerekir²⁸. Buna göre, kiracı, kira sözleşmesini kiraya verenin ayıba karşı tekeffül yükümlülüğünü düzenleyen TMK md. 304-306 hükümleri uyarınca fesih hakkı yoluyla veya TMK md. 331 hükmü gereği önemli sebeplerin varlığı halinde fesih bildiri yoluyla sona erdirebilecektir.

Türk Borçlar Kanunu'nun md. 347/f.3 hükmüne göre "*Genel hükümlere göre fesih hakkının kullanılabilceği durumlarda, kiraya veren veya kiracı sözleşmeyi sona erdirebilir*". Ancak, kira sözleşmesinin genel hükümlerine göre feshedilebilmesi için, genel hükümlerde yer alan fesih imkânının, konut ve çatılı işyeri kiralarına ilişkin hükümlerinde düzenlenmemiş olması ve bu hükümlere aykırılık oluşturmaması gerekir. Buna göre, kiracı, kira sözleşmesini kiraya verenin ayıba karşı tekeffül yüküm-

27 Murat DOĞAN, Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarının Sona Ermesi, Ankara, 2011, 66.

28 GÜMÜŞ, 313; YAVUZ/ACAR/ÖZEN, 288.

lülüğünü düzenleyen TMK md. 304-306 hükümleri uyarınca fesih hakkı yoluyla veya TMK md. 331 hükmü gereği önemli sebeplerin varlığı halinde fesih bildirim yoluyla sona erdirebilecektir²⁹.

B. Tahliye Taahhüdü

Türk Borçlar Kanunu'nun konut ve çatılı işyeri kiralarna ilişkin md. 352 hükmüne göre "*Kiracı, kiralananın teslim edilmesinden sonra, kiraya verene karşı, kiralananı belli bir tarihte boşaltmayı yazılı olarak üstlendiği hâlde boşaltmamışsa kiraya veren, kira sözleşmesini bu tarihten başlayarak bir ay içinde icraya başvurmak veya dava açmak suretiyle sona erdirebilir*". Kiracı tarafından tahliye taahhüdünde bulunması halinde, kiraya veren, tahliye taahhüdünde belirtilen tarihten itibaren bir ay içinde icra müdürlüğü kanalıyla yapacağı takip veya sulh hukuk mahkemesinde açacağı dava ile kiracıyı tahliye ettirebilir. Tahliye taahhüdünün geçerli olması için bir takım şartlar bir arada bulunmalıdır:

-Tahliye taahhüdü kiracı veya yetkili temsilcisi tarafından verilmelidir.

-Tahliye taahhüdü, kiralananın kiracıya tesliminden sonra verilmiş olmalıdır.

-Tahliye taahhüdü adi yazılı şekilde yapılmalıdır.

-Tahliye taahhüdünde belirli bir tahliye tarihi gösterilmelidir³⁰.

Aile konutuyla ilgili kira sözleşmelerinde, kiracı tarafından verilecek tahliye taahhüdünün geçerli olabilmesi için tüm bu şartlara ek olarak sözleşmeye taraf olmayan eşin rızasının bulunması gerektiği doktrinde kabul edilmektedir. Zira kiracı, tahliye taahhüdüyle belirli bir sürede kiralananı boşaltmayı kabul etmektedir ve bu durum fesih ile aynı sonucu doğurmaktadır.

29 CUMALI, 65.

30 GÜMÜŞ, 330-336; YAVUZ/ACAR/ÖZEN, 304, 305; CUMALI, 72.

C. Alt Kira ve Kullanım Hakkının Devri

Türk Borçlar Kanunu'nun md. 322 hükmüne göre "Kiracı, kiraya verene zarar verecek bir değişikliğe yol açmamak koşuluyla, kiralananı tamamen veya kısmen başkasına kiraya verebileceği gibi, kullanım hakkını da başkasına devredebilir (f.1). Kiracı, konut ve çatılı işyeri kiralalarında, kiraya verenin yazılı rızası olmadıkça, kiralananı başkasına kiralayamayacağı gibi, kullanım hakkını da devredemez(f.2). Alt kiracı, kiralananı kiracıya tanınandan başka biçimde kullandığı takdirde kiracı, kiraya verene karşı sorumlu olur. Bu durumda kiraya veren, kiracısına karşı sahip olduğu hakları alt kiracıya veya kullanım hakkını devralana karşı da kullanabilir (f.3)".

Görüldüğü üzere, kanun koyucu, konut ve çatılı işyeri kiralalarında, alt kira sözleşmesinin kurulmasına veya kiralananın kullanım hakkının devrine, kiraya verenin rıza vermesi şartına bağlı olarak cevaz vermektedir. Alt kira sözleşmesi, asıl kiracının alt kiraya veren sıfatıyla, alt kiracıyla kurduğu kira sözleşmesidir. Alt kira sözleşmesinde, asıl kiracı/alt kiraya veren, kiralananı kısmen veya tamamen alt kiracının kullanımına bırakma, alt kiracı da bunun karşılığında asıl kiracı/alt kiraya verene kira bedeli ödeme yükümlülüğü altına girmektedir³¹.

Kullanım hakkının (kiranın) devri ise, kiracının kira sözleşmesinden doğan kullanım hakkını, üçüncü bir kişiye devretmesidir. Doktrindeki hâkim görüşe göre ise, kiranın devri, alacağın temliki niteliğindedir. 6098 sayılı TBK'da, EBK md. 259 hükmünü karşılayan TBK md. 322 hükmünde "kullanım hakkının devri" ifadesi kullanıldığından ve TBK md. 323 hükmünde kira sözleşmesinden doğan tüm hak ve borçların devrini düzenleyen "kira ilişkisinin devri" kurumuna ayrıca yer verildiğinden, TBK sistemi açısından doktrindeki hakim görüşün benimsendiğini söyleyebiliriz. Türk Medeni Kanunu'nun md. 194.f.1 hükmüne göre "eşlerden biri diğerinin rızası bulunmadıkça, aile konutu üzerindeki hakları sınırlayamaz".

31 GÜMÜŞ, 214; Nalan KAHVECİ, Alt Kira ve Kiranın Devri, İzmir, 2005, 69.

Alt kira sözleşmesi yapılması veya kiralananın kullanım hakkının devri halinde, aile konutundan aile konutunun kaybı sonucunu doğuran bu tasarrufi işlemin geçerliliği TMK md. 194/f.1 ve TBK md. 349/f.1 hükmü uyarınca diğer eşin rızasına bağlı olmalıdır³².

D. Kira İlişkisinin Devri

Kira ilişkisinin sözleşmesel olarak devri, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu ile Türk pozitif hukuk sistemine dâhil olmuştur. TBK md. 323 hükmüne göre “Kiracı, kiraya verenin yazılı rızasını almadıkça, kira ilişkisini başkasına devredemez. Kiraya veren, işyeri kiralalarında haklı sebep olmadıkça bu rızayı vermekten kaçınmaz (f.1). Kiraya verenin yazılı rızasıyla kira ilişkisi kendisine devredilen kişi, kira sözleşmesinde kiracının yerine geçer ve devreden kiracı, kiraya verene karşı borçlarından kurtulur(f.2). İşyeri kiralalarında devreden kiracı, kira sözleşmesinin bitimine kadar ve en fazla iki yıl süreyle devralanla birlikte müteselsilen sorumlu olur (f.3)”. Kira ilişkisinin devri TBK’nın genel hükümlerinden md. 205 hükmünde düzenlenen “sözleşmenin devri” kurumunun kira sözleşmelerindeki tezahürüdür. TBK md. 323 hükmü, kira sözleşmeleri bakımından özel hüküm niteliğini haiz bulunduğu için öncelikle uygulanacaktır.

Kira ilişkisinin devri durumunda, kiracı, sözleşmenin tarafı olmaktan çıkar, üçüncü bir kişi kiracı sıfatıyla sözleşmeye dâhil olur. Kira sözleşmesine bağlı olarak yasadan ve sözleşmeden doğan bütün hak ve borçlar, kira sözleşmesini devralan üçüncü kişiye intikal eder³³. Kira sözleşmesinin devri, fesih ile aynı sonucu doğuracak niteliktedir. Zira kira sözleşmesinin devri durumunda kiracı eş bakımından kira sözleşmesinden doğan tüm haklar ve borçlar sona erer. Kira sözleşmesini devreden şahsi hakkı sona erdiğinden haksız işgalci durumunda olur ve kiralananı tahliye etmek zorunda kalır. Bu nedenle, aile konu-

32 Faruk ACAR, Aile Konutu, Mal Rejimleri, Eşin Yasal Miras Payı, Ankara, 2012, 68; CUMALI, 72.

33 GÜMÜŞ, 230; YAVUZ/ ACAR/ ÖZEN, s. 226; CUMALI, 75.

tunun kaybı sonucunu doğuran bu tasarrufi işlemin geçerliliği TMK md. 194/f.1 ve TBK md. 349/f.1 hükmü uyarınca diğer eşin rızasına bağlı olmalıdır³⁴.

E. Kiralananın Sözleşmenin Süresinden Evvel Verilmesi

Türk Borçlar Kanunu'nun md. 325 hükmü, kiracının, kiralananı sözleşme süresine veya fesih dönemleriyle fesih bildirim sürelerine uymadan kiraya verene iade etmesini düzenlemektedir. Buna göre "*Kiracı, sözleşme süresine veya fesih dönemine uymaksızın kiralananı geri verdiği takdirde, kira sözleşmesinden doğan borçları, kiralananın benzer koşullarla kiraya verilebileceği makul bir süre için devam eder. Kiracının bu sürenin geçmesinden önce kiraya verenden kabul etmesi beklenebilecek, ödeme gücüne sahip ve kira ilişkisini devralmaya hazır yeni bir kiracı bulması hâlinde, kiracının kira sözleşmesinden doğan borçları sona erer (f.1). Kiraya veren, yapmaktan kurtulduğu giderler ile kiralananı başka biçimde kullanmakla elde ettiği veya elde etmekten kasten kaçındığı yararları kira bedelinden indirmekle yükümlüdür (f.2)*". Bu halde, kira sözleşmesi derhal sona erme de konuttaki fiili yaşam sona erdiğinden konut, aile konutu niteliği yitirmektedir. Doktrinde aile konutunun zamanından önce kiraya verene iadesinin sözleşmeye taraf olmayan eşin rızasına bağlı olduğu belirtilmektedir³⁵.

F. Şerhin Terki

Kiracının kira sözleşmesinden doğan şahsi hakkı, tapu siciline şerh verilebilen şahsi haklardandır. Taşınmazlara ilişkin kira sözleşmesinin tapu siciline şerh edilmesi imkânı TBK'nun md. 312 hükmünde düzenlenmiştir. Buna göre "*Taşınmaz kiralalarında, sözleşmeyle kiracının kiracılık hakkının tapu siciline şerhi kararlaştırılabilir*". TMK md. 1009 hükmünde de kira sözleşmesinden doğan hak, şerh edilebilen kişisel haklar arasında sayılmıştır.

34 ACAR, 67.

35 GÜMÜŞ, 51.

Türk Medeni Kanunu md. 194 hükmü ve TBK md. 349 hükmü, hak sahibi eşin düşüncesizce veya kötü niyetli olarak aile konutunun kaybına yol açabilecek işlemlerine karşı koruma sağlanabilmesi için eşlerin bu tür işlemlerde birlikte karar vermesini gerekli kılmış; eşlere, bu tür işlemlere karşı birbirlerini kontrol etme imkânı tanımıştır. Kira sözleşmesi şerhinin terkinini doğrudan doğruya kira sözleşmesinin sona ermesine yol açmamaktadır. Lakin kira sözleşmesi şerhinin terkin edilmesi halinde, kiraya verenin tahliye davası açarak kira sözleşmesini sona erdirmesi mümkün hale gelmektedir. Kira sözleşmesinin şerhinin terkin edilmesi halinde kiraya veren TBK md. 350 uyarınca gereksinim sebebiyle veya kiralanın yeniden inşa ve imarı amacıyla tahliye davası açabileceği gibi kiralanı sonradan edinen kiraya veren de TBK md. 350 veya 351 hükmüne istinaden tahliye davası açarak kira sözleşmesini sona erdirebilecektir. Kira sözleşmesinin şerhinden feragat edilmesi de aynı gerekçelerle diğer eşin rızasına bağlı olmalıdır.

VII. EVLİLİK BİRLİĞİNİN SONA ERMESİNDEN SONRA KİRA SÖZLEŞMESİNİN DURUMU

Kira sözleşmesine taraf olmayan eş TMK md. 194 ve TBK md. 349 hükümleri uyarınca sağlanan koruma evlilik birliği süresince devam eder. Evlilik birliğinin ölüm sonucu kendiliğinden veya mahkeme tarafından verilen bozucu yenilik doğurucu fesih (TMK md. 131), boşanma (TMK md. 170) yahut iptal (TMK md. 156) kararıyla sona ermesi halinde konut, aile konutu olma niteliğini kaybettiğinden aile konutuna özgü koruma sona erer.

VIII. KİRA SÖZLEŞMESİNE BENZER KURUMLARDA TMK M. 194 VE TBK M. 349 HÜKMÜNÜN UYGULANABİLİRLİĞİ

A. Lojmanlar ve İşverence Tahsis Edilen Konutların Kullanımı

Aile bireylerinin sürekli olarak yaşam merkezi haline getirdikleri konut, eşlerden birine, kamu kurumu veya işveren tara-

fından tahsis edildiği takdirde, söz konusu konutların aile konutu olarak nitelendirilip nitelendirilmeyeceği ve bu bağlamda bu konutlarla ilgili olarak TMK md. 194 hükmünün uygulanıp uygulanmayacağı konusunda ne 2946 sayılı Kamu Konutları Kanunu ve ilgili yönetmelikte (Kamu Konutları Yönetmeliği) ne de TMK'da hüküm bulunmaktadır.

Lojman kendisine tahsis edilen çalışanın çalışma özgürlüğü An. 48 anlamında korunmak amacıyla hassas bir denge gözetilerek TBK md. 194 uygulanmalıdır. Ancak bunu sağlamak çok zordur. Lojmanlar için, kamu konutları ve lojmanlarla ilgili olarak TMK md. 194/f.4 ile md. 254/f.4 hükmü ve TBK md. 349/f.3 hükmünün uygulanması mümkün değildir³⁶.

B. Kullanım Ödüncü Sözleşmesi

Kullanım ödüncü sözleşmesi, ödünç verenin bir şeyin karşılıksız olarak kullanılmasını, ödünç alana bırakmayı ve ödünç alanın da o şeyi kullandıktan sonra geri vermeyi üstlendiği sözleşmedir (TBK md. 379). TMK md. 194 ve TBK md.349 hükümlerinin amaçları göz önüne alındığında, bu hükümler, kullanım ödüncü sözleşmesinin niteliğiyle bağdaştığı ölçüde, ödünç konusu konut hakkında da uygulanmalıdır.

TMK md. 194 ve TBK md. 349 hükümlerinin amacı, konut üzerinde hak sahibi olan eşin haksız ve kötü niyetli davranışlarına karşı diğer eşin mağdur duruma düşmesini engellemek, aileyi korumaktır. Kanun koyucu, aile konutuna özgü korumayı yalnızca, konut üzerinde TMK md. 194/f.1 hükmünde sayılan hakların bulunmasına bağlamamıştır. Zira, madde metninde genel bir ifadeyle, hak sahibi eşin, diğer eşin rızası olmadan "*aile konutu üzerindeki hakları sınırlayamayacağı*" belirtilmiştir.

Ayrıca, kullanım ödüncü sözleşmesi, ivazsız bir sözleşme olması sebebiyle kira sözleşmesinden ayrılrsa da bu iki kullanımdırma sözleşmesinin birbirine olan yakınlığı nedeniyle, kira sözleşmesine ilişkin hükümler, kullanım ödüncü sözleşmesi

36 CUMALI, 141.

bakımından tamamlayıcı hüküm niteliğini taşır. Bu bakımdan, TMK md. 194/f.1 ve TBK md. 349/f.1 hükümleri, aile konutu üzerindeki şahsi hakkın kullanım ödöncü sözleşmesinden kaynaklandığı hallerde de uygulanmalıdır. Ödünç alan eş, diğör eşin rızası olmadan sözleşmeyi sona erdirememelidir.

C. Kapıcılık Sözleşmesi

Kapıcılık sözleşmesi, bir tarafın bir binada oturanlara hizmet etmekle, diğör tarafın ise bu hizmet karşılığı ücret ödemek ve konut sağlamakla yükümlü olduğı karma sözleşmedir³⁷. Kapıcılık sözleşmesi bünyesinde hizmet ve kira sözleşmesinin unsurlarını barındırmaktadır. Bu hallerde sözleşmeye taraf olan eşin aile konutu üzerinde TMK md. 194 anlamında, diğör eşin rızasına tabi olarak kullanabileceğı bir hakkı yoktur. Ancak, somut olaylarda bu tür konutların işveren tarafından işçiye düşük bir bedel karşılığı kira sözleşmesi ile sağlanması söz konusu olduğunda, bu kira sözleşmesinin feshinde yine TMK md. 194 uygulanabilir. Hizmet sözleşmesi feshedilmeden sadece konuttan çıkmak için kira sözleşmesi feshedilirse, diğör eşin rızası aranır. Fakat kira sözleşmesinin feshi, aynı zamanda hizmet sözleşmesinin feshine bağlıysa, diğör eşin rızası aranmaz.

TMK md. 194 ve TBK md. 349 hükümlerinin uygulanıp uygulanmayacağı belirlenirken, sözleşmeye taraf olan eşin çalışma özgürlüğüne bağlı menfaati ile ailenin konuttan yararlanma konusundaki menfaati, hareket noktası kabul edilmelidir. Buna göre, konuttan yararlanma hakkının sona erdirilmesi, çalışma özgürlüğüne müdahale edilmediğı sürece, diğör eşin rızasına bağlı olmalıdır.

SONUÇ

Türk Medeni Kanunu md. 194 hükmü, mal rejimlerinden bağımsız olarak tüm evlilik birliklerinde uygulanma imkanına sahip bir düzenlemedir. Aile konutu ile ilgili genel düzenleme-

37 PARLAK, 118; CUMALI, 144.

ler bu hükümde yer almakla birlikte, madde metninde aile konutunun tanımı yapılmış değildir. Aile konutunu “resmi evlilik birliği ile bir araya gelen eşlerin, ortak yaşama yükümlülüğü gereği, sürekli ve fiili olarak ortak yaşamlarının merkezi haline getirdikleri, eşlerin ve varsa çocukların barınma ihtiyacını karşılayan, manevi değeri bulunan, konut olarak kullanılmaya elverişli taşınır veya taşınmaz eşya” olarak tanımlayabilmemiz mümkündür. Aile konutu, eşlerin “ortak konutu”ndan farklı, daha dar ve teknik nitelikte bir kavramdır. Aile konutu, eşlerin ortak konutudur fakat her ortak konut, aile konutu niteliğini haiz değildir. Eşlerin ortak konutlarından yalnızca ailenin yaşam merkezi haline gelmiş bulunan konut, aile konutu olarak kabul edilir.

KAYNAKÇA

ACAR, Faruk: **Aile Konutu, Mal Rejimleri, Eşin Yasal Miras Payı**, Ankara, 2012.

BARLAS, Nami: “Yeni Türk Medeni Kanunu Hükümleri Çerçevesinde Eşler Arası Hukuki İşlem Özgürlüğü ve Sınırları”, **Makalelerim**, C.I, İstanbul, 2008.

BÜYÜKAY, Yusuf: “Yeni Türk Medeni Kanunu’nun 194. Maddesinde Yer Alan Aile

Konutuna İlişkin Sınırlamanın Hukuki Niteliği”, **E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal**

Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Eylül, 2006 (www.e-akademi.org).

CUMALI, Gamze: **Aile Konutu ve Kira İlişkileri**, İstanbul 2012, 40. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

DOĞAN, Murat: **Konut ve Çatılı İşyeri Kiralarının Sona Ermesi**, Ankara, 2011.

GENÇCAN, Ömer Uğur: **Mal Rejimleri Hukuku**, Ankara, 2007.

GÜMÜŞ, Alper: “Yeni” 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu’na Göre Kira Sözleşmesi, İstanbul, 2011.

KAHVECİ, Nalan: **Alt Kira ve Kiranın Devri**, İzmir, 2005.

ÖZUĞUR, Ali İhsan: **Mal Rejimleri**, Ankara, 2011

PARLAK, Şafak: **Eşlerin Hukuksal İşlemleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Medeni Hu-

kuk) Anabilim Dalı, Ankara, 2007. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

ŞİPKA, Şükran: **TÜBAKKOM Yeni Medeni Yasanın Aile Hukuku'na Getirdiği Yenilikler ve Uygulaması Sempozyumu (6-7 Mart 2003)**, Ankara, 2003.

YAVUZ, Cevdet/ ACAR, Faruk/ ÖZEN, Burak: **Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler)**, İstanbul, 2011.

Av. Asude ŞENOL (Oturum Başkanı)- Çok teşekkür ederiz biz de. Sayın Selin Sert Sütçü, konuşma süremiz 20 dakika.

Dr. Öğr.Üy. Selin SERT SÜTÇÜ- Öncelikle herkese hoş geldiniz diyorum, daha sonrasında özellikle salonda bayanlar ağırlıklı, 8 Mart Dünya Kadınlar Gününüz kutlu olsun diyerek söze başlamak istiyorum.

Tabii daha önceden sunum metinlerini gönderdiğimiz ve diğer katılımcıların da hangi metinlerle katılacağını ya da hangi bildirimlerle katılacağını bilmediğimiz için, ben de biraz aile konutundan bahsedeceğim. Fakat sonrasında hocamdan ayrılacağım, aile konutuyla ilgili aile konutu şerhiyle ilgili özellikle meydana gelen değişiklikler ve şu anki durumdan bahsetmeye çalışacağım.

4721 SAYILI TÜRK MEDENİ KANUNUNA GÖRE AİLE KONUTU ŞERHİ VE KADININ AİLE KONUTU ŞERHİ DÜZENLEMELERİ ÇERÇEVESİNDE KORUNMASI MESELESİ

Dr. Öğ. Üyesi Selin SERT SÜTÇÜ³⁸

I. GENEL OLARAK

Aile konutunda bireyler özel hayatlarını sürdürdüklerinden, konut mahremiyeti gerek uluslararası gerekse de ulusal düzenlemelerde korunmaya değer görülmüştür³⁹. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin m. 8 hükmünde, herkesin konutuna saygı gösterilmesini isteme hakkına sahip olduğunu hükme bağlamıştır. Yine İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin m. 12 hükmünde de benzer yönde bir düzenleme bulunmaktadır. Diğer hukuk sistemlerinde olduğu gibi, ulusal hukukumuzda da konut kavramı özel hayatın gizliliği kavramının bir unsuru olarak korumadan istifade etmektedir. Hakikaten konut dokunulmazlığını düzenleyen Anayasamızın m.21 hükmünde “Özel hayatın gizliliği ve korunması” alt başlığının içinde yer almaktadır. Yine 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun m.116 hükmü; konut dokunulmazlığının ihlali halini cezai müeyyideye bağlamış ve bu suretle konut mahremiyetini temin altına almaya çalışmıştır.

38 Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı, selin81hukuk@gmail.com.

39 NEBİOĞLU ÖNER, Şebnem:“Aile Konutunun Özellikleri, Unsurları, Koruma Süresi ve Korunma Nedenleri” TBBD, 2011, S. 97, s. 126.

Aile konutu kavramı hukukumuzda ilk defa 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu ile terminolojik yer edinmiştir. 4721 Sayılı TMK aile konutu ile ilgili düzenlemeye, esas olarak m. 194 hükmünde yer vermiştir. Ancak bu madde dışında aynı kanunun m. 197, 240, 254, 279, 652 hükümlerinde bu hususta düzenlemeler mevcuttur. 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununun m. 349 hükmü ve 6282 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanununun m.4 hükmünün 1. Fıkrasının (c) bendinde de aile konutuna ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir⁴⁰.

Kanun koyucu TMK m. 186 hükmünde eşlerin oturacakları konutu beraber seçeceklerini, aynı kanunun m. 185 hükmü ise eşlerin birlikte oturma zorunluluklarına değinerek aile konutu kavramına işaret etmektedir.

TMK m. 194 hükmünde; eşlerden birinin ancak diğer eşin rızası dahilinde aile konutunun konu edildiği kira sözleşmesini feshedebileceği, aile konutunu devredebileceği ya da aile konutu üzerinde yer alan hakları sınırlandırabileceği hükme bağlanmıştır. İkinci fıkrada, herhangi bir nedenle rızanın alınmaması veyahut diğer eşin rıza vermekten haksız olarak kaçınması halinde, hakimin müdahalesine müracaat edilebileceği düzenleme altına alınmıştır. Üçüncü fıkrada, aile konutu olarak kullanılan taşınmazın eşlerden birinin mülkiyetinde olması halinde diğer eşin konut üzerine şerh konulmasını ilgili tapu müdürlüğünden isteyebileceği; en nihayetinde son fıkrada ise, aile konutunun kira ile sağlanması durumunda, kira sözleşmesinde taraf olarak yer almayan eşin kiraya verene yapacağı bildirimle sözleşmesinin tarafı olabileceği ve bildirimde bulunulması halinde kira sözleşmesinden diğer eşle birlikte müteselsilen sorumlu tutulacağı kabul edilmiştir. Madde kapsamında eşlerden birinin yapacağı işleme diğer eşin açıkça

40 Ayrıntılı bilgi için bkz. ŞIPKA, Şükran: Aile Konutu İle İlgili İşlemlerde Diğer Eşin Rızası, İstanbul 2004, s. 6; FEYZİOĞLU, Feyzi Necmeddin: Aile Hukuku, İstanbul 1986, s. 13; AKINTÜRK, Turgut/ ATEŞ, Derya: Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku, İstanbul 2018, Beta Yayıncılık, s. 113.

rızasını göstermesi gerekmektedir. Rızanın şekli önemli değildir. Önceden verilen vekalet geçerli değildir.

Madde metni incelendiğinde yasa koyucunun ailenin barınma ihtiyacının giderildiği konutu, diğer eşin tek başına yapacağı tasarruflara karşı korumayı amaçladığı görülmektedir. Aynı şekilde evlilik birliğinin sarsıldığı durumlarda eşlerden birinin öfke veya kızgınlık sonucunda eşini, çocuğunu barınma ihtiyacı içerisinde bırakmasını önlemek amacıyla ayrıca ortada bir tehlike olmasa dahi diğer eş teminat altına almayı amaçlamaktadır. Madde hükmünün TMK hükümlerinde değişiklik yapılmasına rağmen en çok kadını ve çocukları mağdur ettiği düşünüldüğünde rızanın da belirli bir şekil şartına bağlanması isabetli olabilirdi.

TMK m.194 hükmü emredici niteliktedir.

II. TANIM

4721 Sayılı Türk Medeni Kanununun m. 194 hükmünde düzenlenen “aile konutu” kavramının madde metninde tanımı yapılmamıştır. Kanunun madde gerekçesinde ise “Aile konutu eşlerin bütün yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdiği, yaşantısına buna göre yön verdiği” acı ve tatlı günleri içinde yaşadığı, anılarla dolu bir alan” olarak tanımlanmıştır. Yargıtay içtihatlarında ise aile konutunun eşlerin beraberce seçmiş oldukları ve varsa çocuklarıyla birlikte eylemli olarak içlerinde yaşadıkları konut olarak ifade edilmiştir⁴¹. Bir taşınmazın aile konutu ola-

41 Yarg. HGK'nun 04/10/2006 tarih ve E.2006/2-591, K. 2006/624 sayılı Kararında aile konutuna ilişkin, eşlerin yaşamsal faaliyetlerinin bütünü gerçekleştirildiği, bu çerçevede hayatına yön verdiği, tatlı ve acı zamanlarını geçirdiği, anılarla dolu mekan şeklinde bir tanımlama yapılmıştır.77 Keza Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin tesis ettiği 02/02/2006 tarih ve E.2005/16473, K.2006/799 sayılı Kararda da aile konutu ile ilgili benzer bir tanımlamaya yer verilmiştir. Söz konusu kararda öncekinin farklı olarak tanımın son kısmında yer alan “anılarla dolu mekan” ibaresinin yerine “eşlerin yaşamsal faaliyetlerinin yoğunlaştırıldığı mekan” ibaresi kullanılmıştır. İŞLETEN, Mehtap İpek: “Aile Konutu ve Şerhin İyiniyetli Üçüncü Kişilere Etkisinin Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 4.10.2006 Tarihli, E. 2006/2-591, K. 2006/624 Sayılı Kararı Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Doç. Dr. Melike Batur Yamaner'in Anasına Armağan, GSÜHFD, 2014/2, C. II, s. 940 vd.

arak kabulü için, evlilik birliğinin varlığı ve eşlerin devamlı olarak o konutta oturmaları şarttır. Yoksa evli olmayan kişilerin birlikte yaşadığı ev veya yazlık, kışlık olarak kullanılan evler aile konutu olarak nitelendirilemez. Yargıtay 2. Hukuk Dairesi de tesis ettiği 27/03/2003 tarih ve 3071-4352 sayılı Kararda, yazlığın ailenin sürekli yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir yer olmadığını, sadece tatil ihtiyacını giderme amacıyla edildiğini kabul etmiştir⁴².

Doktrinde birden fazla aile konutu kavramına yer verilmiştir⁴³. Tanımların ortak özelliği, yasal bir evlilik birliği içerisinde bulunan farklı cinsten kişilerin beraber yaşadıkları yerin aile konutu olarak nitelendirilebileceği, eşlerin yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirdikleri ve ortam yaşam alanı olarak kullandıkları, ailenin yaşam merkezi haline gelen ve eşlerin birlikte oturmaya karar verdiği, hukuka uygun olarak oturma hakkına sahip oldukları, konut olmaya elverişli taşınmaz ya da taşınır eşyalar aile konutu olarak kabul edilmiştir. Yasal olarak kurulan bir ailenin varlığı, eşlerin ortak iradesi sonucu seçilen ve yaşam merkezi haline gelen konut ile eşlerin hukuka uygun olarak kullandıkları konut aile konutunun unsurlarıdır.

III. UNSURLARI

A. Yasal Olarak Kurulan Bir Ailenin Varlığı

Bir yerin aile konutu olarak kabul edilebilmesi için aranacak olan ön koşul; o yerde yaşayan kadın ve erkeğin TMK anlamında yasal bir evlilik birlikteliği içerisinde olmasıdır. Anne,

42 BULUT, Harun: Aile Konutu ve Aile Mahkemeleri Yargılama Yöntemi, İstanbul 2007, s. 106

43 BAYGIN, Cem: "4721 Sayılı Medeni Kanununun Evlenme, Boşanma ve Evliliğin Genel Hükümleri Konusunda Getirdiği Değişiklikler", Ünal Tekinalp'e Armağan, C. II, İstanbul 2003, s. 455; ÇABRI, Sezer: "Aile Konutu Şerhi", Prof. Dr. Ergon A. Çetینگil ve Prof. Dr. Rayegan Kender'e 50. Birlikte Çalışma Yılı Armağanı, İstanbul 2007, s. 402; ÖZTAN, Bilge: Aile Hukuku, Ankara 2015, s. 299; . HAVUTÇU, Ayşe: "Evli Kadının Yerleşim Yeri", DEÜHFD, 2005, C. 7, S. 1, s. 41; GENÇCAN, Ömer Uğur: "Aile Konutu; Kavramı, Şerhi ve Üzerindeki Haklar", İBD, Aile Hukuku Özel Sayısı, İstanbul 2007, s. 19; KILIÇOĞLU, Ahmet: Aile Hukuku, Ankara 2019, s. 188.

baba ve çocuklardan oluşan ailenin yanında büyükanne veya büyükbaba gibi kişilerin yaşaması konutun aile konutu olması veya bu şekilde nitelendirilmesini engellemeyecektir. Evlenmiş olmasına rağmen anne ve baba ile yaşayan çiftlerin oturdukları yer de aile konutu olarak nitelendirilemez⁴⁴.

B. Eşlerin Ortak İradesi Sonucu Seçilme

Eşler evlilik süresi içerisinde oturacakları konutu birlikte seçecekleri TMK m. 186 hükmünde düzenlenmiştir. Eşlerden birinin önceden oturduğu konuta diğer eşin taşınması ve eşlerden birinin oturma niyeti ile bulunduğu konutun diğer eş tarafından kabul edilmesi halinde oturulan konut aynı şekilde eşlerin ortak iradesi sonucu seçilmiş konut olarak kabul edilmektedir. Eşlerden birinin evlilik öncesi kiraladığı ve oturduğu evde aynı şekilde aile konutu olarak nitelendirilmelidir⁴⁵.

C. Aile Yaşantısının Yoğunlaştığı Konut

Bir yerin aile konutu olarak nitelendirilebilmesi için, eşlerin söz konusu yeri sürekli ya da en azından belirli bir süre mesken olarak kullanma niyetini taşıması ve bu niyetle taşınmazı kullanması gerekmektedir. Ailenin sadece mevsimin belirli bir dönemini veya bir mevsimin tamamını geçirmek üzere yerleştikleri yer aile konutudur. Aile üyelerinin bir yeri yaşantılarının yoğunlaştığı yer olarak kabul etmeleri yeterli değildir aynı zamanda üçüncü kişiler de tereddüde yer vermeyecek şekilde aile yaşantısının o konutta gerçekleştiğini bilmelidir⁴⁶.

44 BAŞTÜRK, Adem: "Türk Hukukunda Aile Konutu, Aile Konutuna İlişkin Sınırlamanın Hukuki Niteliği ve Üçüncü Kişilere Etkisi", LHD, 2007, C. 5, S. 53, s. 1535; DOĞAN, Murat: "Medeni Kanunun Getirdiği Yeni Bir Müessese: Aile Konutu", AÜEHFD, 2002, C. VI, S. 1-4, s. 286; CEYLAN, Ebru: "Yeni Türk Medeni Kanunu'nda Aile Konutunun Önemi", TBBD, 2017, S. 128, s. 207; AKINTÜRK: a.g.e., s. 121.

45 ŞIPKA: a.g.e., s. 78.

46 ÖZTAN: a.g.e., s. 298; GÜMÜŞ, Mustafa Alper: Türk Medeni Kanununun Getirdiği Yeni Şerhler, İstanbul 2007, s. 34.

D. Aile Konutu Olan Yerin Hukuka Uygun Kullanımı

Aile konutunun varlığının kabul edilebilmesi için ailenin yaşam faaliyetlerini sürdürdükleri yerde oturmalarının sebebi hukuka uygun olması gerekmektedir. Eşler aile konutunu mülkiyet, üst, intifa veyahut sükna (oturma) gibi aynı hakka ya da kira veya ariyet sözleşmesine dayanan kişisel bir hakka dayanarak kullanabilir. Eşlerin mülkiyet hakkına veya sınırlı aynı hakka uygun olarak taşınmazı kullanması hukuka uygun kullanımı ifade etmektedir⁴⁷.

E. Aile Konutuna Özgü Özel Durumlar

Aile konutu, tektir. Ailenin kullanımına özgülenmiş olan konut, aile konutu olarak kabul edilmelidir. Kural aile konutunun tek olması kuralı ise de eşlerin mesleki yaşantıları, sağlık koşulları, çocukların eğitim durumu, yılın belirli dönemlerinde belirli bir yerde yaşama gibi faaliyetler sebebi ile aile konutu kavramının geniş yorumlanabileceği ifade edilmektedir⁴⁸.

Aile konutu olarak kullanılan yer aynı zamanda iş yeri olarak özgülenmiş ise aile konutu olma özelliğine mi iş yeri olma özelliğine ağırlık verilmelidir? Doktrinde hem işyeri hem de aile konutu olarak kullanılan yerin, aile konutu olarak düşünülmesi dolayısıyla diğer eşin rızası olmadan tasarrufta bulunulmaması gerektiği ifade edilmektedir⁴⁹.

Taşınmazın aile konutu niteliğini kaybetmesi, evliliğin sona erdiği kararının kesinleşmesi, ölüm ile söz konusu olur. Aile tarafından kullanılmayan veya kiraya verilen bir konutun aile konutu niteliği yoktur.

47 CEYLAN: a.g.m., s. 207.

48 BARLAS, Nami: "Yeni Medeni Kanun'a göre Eşler Arasında Hukuki İşlem Rejimi", Makalelerim, C. 1, İstanbul 2008, s. 336; MURATOĞULLARI, Harun: "Aile Konutu Üzerinde Tesis Edilen İpotek", THD, 2013, C. 8, S. 82, s. 39; GÜNERGÖK, Özcan: "Eşlerden Birinin Mülkiyetindeki Tapuya Kayıtlı Aile Konutu Üzerinde Üçüncü Kişilerin Mülkiyet veya Sınırlı Aynı Hak İktisabı", ERÜHFD, 2009, C. 13, S. 1-2, s. 251;

49 ŞİPKA: a.g.e., s. 88; GÜMÜŞ: a.g.e., s. 35; NEBİOĞLU ÖNER: a.g.m, s. 134-135.

Aile konutu eşlerden birisi tarafından kira sözleşmesi ile sağlanmışsa, kiracı eş diğer eşin rızası olmadan kira sözleşmesini sona erdiremez. Eşlerden birinin geçerli bir tahliye taahhüdünde bulunması için diğer eşin rızasını alması şarttır.

IV. AİLE KONUTU ŞERHİ KAVRAMI

4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 194. maddesinin üçüncü fıkrasında, aile konutu olarak kullanılan taşınmazda hak sahibi konumunda bulunmayan eşin, tapu kütüğüne gerekli şerhin verilmesini tapu müdürlüğünden talep edebileceği hükme bağlanmıştır. Bu bağlamda, eşlerin kabul ettikleri mal rejimi sisteminin türü şerhin verilmesi bakımından önemli değildir.

4722 sayılı Kanununun m. 9 hükmünün dördüncü fıkrasında, 4721 sayılı Kanunun evliliğin genel hükümlerine ilişkin düzenlemelerinin kanunun yürürlüğe girmesinden önceki evlilikler hakkında da tatbik edileceği hükme bağlandığından ve aile konutunu düzenleyen hükümler bu kapsamda olduğundan, Türk Medeni Kanununun yürürlüğe girmesinden evvel edinilmiş olan aile konutlarına da şerh konulması imkan dahilinde olacaktır.

TMK m. 194 hükmü ile eşlerden birinin veya eşlerin her ikisinin alacakları karar ile bir konutu aile konutu olarak tapu müdürlüğüne şerh ettirmeleri Türk Hukukunda tasarruf yetkisini sınırlayan bir hüküm olarak kabul edilmektedir⁵⁰. Aile konutuna yük bindirecek nitelikte bir işlemi konut üzerinde hak sahibi olan eş tek taraflı olarak yapmalı, tasarruf işlemi ise tasarruf yetkisinin bulunmaması sebebiyle geçersiz olacaktır. Kanımızca eşlerden birinin yaptığı işlemin sadece tasarruf işlemi değil, taahhüt işlemi de diğer eşin onayına bağlı kılan işlemi yapan eşin sadece o işleme özgü fiil ehliyetinin sınırlandığı durumu ifade etmektedir.

50 5 ŞAHİNCİ, Ayşen: "Eşlerin Tasarruf Yetkisinin Sınırlandırılması (TMK. md. 199)", AÜHFD, 2010, C. 59, S. 2, s. 310-311. 226 ÖKTEM, Seda: "Aile Birliğinde Eşlerin Tasarruf Yetkisinin Kısıtlanması", TBBD, 2006, S. 67, s. 318; ACAR, Faruk: Aile Hukukumuzda Aile Konutu Mal Rejimleri ve Eşin Yasal Miras Payı, Ankara 2012, s. 16.

Aile konutu şerhinin kurucu değil, açıklayıcı bir şerh niteliğini taşıdığı doktrinde kabul edilmektedir⁵¹.

Aile konutunun devrine ilişkin olarak yapılacak işlemlerde, tapu memurluğunun konutun aile konutu niteliğini taşıyıp taşımadığının değerlendirilmesi gerekmektedir. Yapılacak olan işleme diğer eşin rıza vermemesi durumunda hakimın izin vermesi aile birliği bakımından o işlemin yapılmasında hukuki bir yarar varsa söz konusu olmalıdır.

V. AİLE KONUTU ŞERHİ KONUSUNUN TÜRK HUKUKUNDA GELİŞİMİ VE YARGITAY UYGULAMASI

Aile konutu şerhi ile ilgili temel düzenleme olan TMK m. 194/3 hükmü aile konutu özelliği taşıyan taşınmazın tapu sayfasına şerh verilebileceğini düzenlemektedir. Tapu sicil Tüzüğü m. 17/2 hükmünde “Aile konutu olarak özgülenen taşınmazın maliki olmayan eş, tapu kütüğüne konutun aile konutu olduğuna dair şerhin verilmesini isteyebilir” denildikten sonra, aynı tüzüğün m. 49/1-c hükmünde “Aile konutu şerhi için merkezi nüfus idaresi sisteminden veya nüfus müdürlüğünden alınan yerleşim yeri belgesi ile medeni hâli gösterir nüfus kayıt örneği” ile aile konutuna ilişkin şerhin tapu kaydına işlenebileceği hüküm altına alınmıştır.

Söz konusu hükümler birlikte değerlendirildiğinde; aile konutu şerhi bakımından açıkça malik olmayan eşin, diğer eşin rızası ve katılımı sağlanmaksızın şerhin verilmesini Tapu Müdürlüğünden isteyebileceği düzenlenmiştir.

Mahkeme kararına ihtiyaç olmadan sadece bir talep aracılığı ile şerhten yararlanılması imkanının sağlanması özellikle kadınların haklarının korunması yönünden önemlidir.

51 DURAL, Mustafa/ÖĞÜZ, Tufan/GÜMÜŞ, Mustafa Alper: Türk Özel Hukuku Aile Hukuku, C.3, İstanbul 2019, s. 169; GÜNERGÖK: a.g.m., s. 280.

09.02.2014 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6518 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 44. maddesi ile 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medenî Kanununun 194 üncü maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan "şerhin verilmesini" ibaresinden sonra gelmek üzere "tapu müdürlüğünden" ibaresi eklenmiştir.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Dairesi Başkanlığı tarafından 16/08/2011 tarih ve B.09.1.TKG0100001-074/286-6605 sayılı duyuruda Danıştay 10. Dairesi'nin 13/06/2011 tarih ve E.2010/11873 sayılı kararı ile Mülga Tapu Sicili Tüzüğü'nün 57. Maddesinin 1. Fıkrasının (d) bendi ile ilgi genelgenin "Aile Konutu Şerhi" başlıklı Bölümünün 1. Maddesinin yürütmesinin durdurulmasına karar verildiğinden, Yargısal süreç sonucunda Mahkeme tarafından aksi yönde bir karar verilmeye kadar, malik olmayan eşin talebi ile aile konutu şerhi işlenmesi için mahkeme kararının aranılması gerektiği bildirilmiştir. Daha sonra bu duyuruya istinaden aynı daire tarafından 18/03/2013 tarih 23294678-010.07/45-2223 sayılı bildiriminde Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 2011/801 (YD İtiraz) sayılı dosyası üzerinden; Danıştay Onuncu Dairesi'nin 13/06/2011 tarih ve 2010/11873 E. sayılı yürütmenin durdurulması kararının kaldırılmasına karar verildiğinden, önceki duyurunun yürürlükten kaldırıldığı ve Mülga Tapu Sicil Tüzüğü'nün 57'inci maddesinin 1'inci fıkrasının (d) bendi ile 2002/7 sayılı Genelgenin "Aile Konutu Şerhi" başlıklı bölümünün 1'inci maddesinin uygulanmasına devam olunacağı bildirilmiştir.

Yine 17/08/2013 tarihinde yayımlanan yeni Tapu Sicili Tüzüğü'nün İstemde Bulunacaklar başlıklı 17/2. maddesinin "Aile konutu olarak özgülenen taşınmazın maliki olmayan eş, tapu kütüğüne konutun aile konutu olduğuna dair şerhin verilmesini isteyebilir." Hükmünde olduğu, anılan Tüzüğün Tasarruf Hakkını Yasaklayan Şerhler İçin Aranacak Belgeler baş-

lıklı 49/1-c maddesinin “Aile konutu şerhi için merkezi nüfus idaresi sisteminden veya nüfus müdürlüğünden alınan yerleşim yeri belgesi ile medeni hâli gösterir nüfus kayıt örneği, ... aranır” hükmünde olduğu görülmektedir.

Aile Konutu Şerhi hukukumuzda 2001 tarihli Türk Medeni Kanunu'nun m. 194 hükmü ile girmiştir. Bu kapsamda TKGM tarafından 2002/7 sayılı uygulamayı yönlendirecek şekilde genelge çıkarılmış sonrasında Mülga Tapu Sicili Tüzüğü'nün 57. maddesine 2004 yılında bent eklenmiştir. Daha sonra 17/08/2013 tarihli yeni Tapu Sicili Tüzüğü'nün yürürlüğe girmesi aile konutu şerhi işlemi açısından talepte bulunacaklar ile hangi belgelerin aranacağı yönünde hükümler konulmuştur.

Konutta hak sahibi olan eş ile TMK md. 194/1'de belirtilen hukuki işlemi tesis eden kişinin aile konutu şerhi konulmadığı durumlarda iyiniyetle hak kazanımının korunup korunmayacağı doktrinde tartışma konusu yapılmıştır. Bu hususta iki görüş ileri sürülmüştür. İlk görüş; hak sahibi eşle işleme girişen tarafın iyi niyetle hak kazanımının korunmayacağına ilişkin görüştür⁵². Bu görüşe göre; Aile konutu ile ilgili işlemlerde hak sahibi eşin karşısındaki üçüncü şahsın iyiniyeti hiçbir zaman korunmaz. TMK m. 3 hükmü kanunun bu korumayı kabul ettiği özel somut durumlar için geçerlidir. Dolayısıyla üçüncü kişilerin aile konutu şerhini bilmediklerini ileri sürmeleri mazur görülebilecek bir bilgisizlik hali değildir. Üçüncü kişilerin iyi niyeti hak kazanmalarını sağlamayacaktır. Ortada geçerli bir hukuki işlem olmadığına göre yapılan tescil yolsuz tescil olur. İşleme rıza vermeyen eş tapu kütüğünün düzeltilmesi davası açarak yolsuz tescilin düzeltilmesi yoluyla sağlayabilecektir.

İkinci görüş; iyi niyetli olarak hak sahibi eş ile hukuki işlem girişen tarafın kazanımının korunması gerektiğine ilişkin görüştür⁵³. TMK m. 1023'te tapudaki kayda güvenerek iyini-

52 DOĞAN: a.g.m., s. 295; ŞİPKA: a.g.e., s.159; HATEMİ, Hüseyin: Aile Hukuku, İstanbul 2018, s. 78-79.

53 KILIÇOĞLU, Ahmet: Medeni Kanun'umuzun Aile - Miras - Eşya Hukukuna Getirdiği Yenilikler, Ankara 2004, s. 58-59; BADUR, Emel: “Eşin Rızası”, TBBD, 2013, S. 109, 2013. s. 263; DEMİRBAŞ, Feride, “Aile Ko-

yetle lehine aynı hak tesis edilenlerin bu yöndeki iktisaplarının korunacağına açık bir şekilde hükme bağlandığını, kanun koyucunun TMK m. 194’te tapuya güven ilkesi olarak formüle edilen TMK m. 1023 hükmüne istisna getirmeyi amaçlamadığını ifade edilmektedir.

Yargıtay tesis ettiği kararlarda ilk başlarda, malik konumunda bulunan eş ile işleme girişen tarafın aile konutu şerhi bulunmadığı hallerde iyiniyetli olması halinde TMK m. 1023 bağlamında aynı hak iktisabının korunacağını kabul etmiştir. Gerçekten, bu konudaki en üst karar verici mercii olan Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 04/10/2006 tarihli ve E. 2006/2-591, K. 2006/624 sayılı Kararı da aynı yöndedir. Bankaların ipotek tesisi sırasında aile konutuna ilişkin iyi niyet iddialarının dinlenmemesi yönünde de kararları mevcuttur. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu tesis ettiği 15/04/2015 tarihli ve E. 2013/2-2056, K. 2015/1201 sayılı Kararda işlemin tarafı olan kişilerin iyiniyetle aynı hak iktisap edebilecekleri yönündeki anlayışından sapmış ve aksi yöndeki yerel mahkemenin direnme kararını onamıştır.

Yargıtay 2. Hukuk Dairesi’nin 09/02/2016 tarihli ve E. 2015/21601, K. 2016/2040 sayılı Kararında “Emsal Hukuk Genel Kurulu kararında yer alan yerel mahkemenin “direnme gerekçesinde” açıkça belirtildiği üzere Türk Medeni Kanununun m. 194 hükmü ile eşlerin fiil ehliyetine getirilen sınırlama aile konutuna şerhin konulması ya da konulmaması koşuluna bağlanmadığı gibi işlem tarafı olan üçüncü kişinin iyi niyetli olup olmamasının da herhangi bir önemi bulunmamaktadır.” belirlemeleri yapılmıştır.

Aile konutunun tapuya şerh edilmesi, malik olmayan eşin bunu kanıtlaması koşuluyla yargı kararını gerektirmeden tapu memuru tarafından yapılan bir işlemle söz konusu olduğu halde, bu şerhin kaldırılmasının malik olmayan eşin rızası olma-

nutu Şerhinin İyiniyetli Üçüncü Kişilerin Aynı Hak Kazanımlarına Etkisi ve Konuya İlişkin Yargıtay Uygulaması”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2017, C. 4, S. 12, s. 424; KILIÇOĞLU: (2019), s. 198.

dığı takdirde ancak yargı kararı ile olabileceği ifade edilmektedir⁵⁴.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün 11/06/2014 tarih ve 2002/7 sayılı genelgesi ile; malik, malik olmayan eş ve eşlerin her ikisi birlikte aile konutu şerhi konulmasını isteyebilecektir. Aile konutu şerhi,

-malik olmayan eşin talebi ile işlenmiş ise, malik olan eşe işlemin sonucundan bildirimde bulunulması,

-Üzerinde haciz, tedbir, ipotek vb. kısıt bulunan taşınmaza aile konutu şerhinin işlenmesi durumunda, işlem sonucundan haciz, tedbir ve ipotek alacaklılarına bildirimde bulunulması,

-Aile konutu şerhi bulunan taşınmaza haciz, tedbir vb. işlenmesi durumunda, işlem sonucundan lehine aile konutu şerhi verilen eşe bildirimde bulunulması,

-Aile konutu şerhinin, mahkeme ya da icra müdürlüğünün yazısına istinaden terkin edilmesi halinde, malik olmayan eşe işlemin sonucundan bildirimde bulunulması,

Ayrıca, aile konutu şerhi eşlerden herhangi birinin tek taraflı talebiyle terkin edilmiş ise diğer eşe işlemin sonucundan Türk Medeni Kanunu'nun m.1019 hükmü gereğince bildirimde bulunulması gerektiği ifade edilmiştir.

54 Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü 11.06.2002 tarih ve 2002/7 Sayılı Genelgesi ile Taşınmaz malin üzerinde mevcut "aile konutudur." şerhinin terkinini:

- a) Şerh malik olmayan esin talebiyle işlenmiş ise; yine malik olmayan esin talebiyle,
 - b) Şerh her iki esin birlikte talebiyle işlenmiş ise; her ikisinin de talebiyle,
 - c) Eslerin birlikte malik olduğu hisseli taşınmaz mallarda şerh eşlerden birinin talebiyle işlenmiş ise; şerhi işlettiren eşin talebiyle,
 - d) Malik olan esin talebiyle şerh verilmiş ise malik olmayan esin de talep ya da muvafakatiyle,
- Terkin edilmesi, ancak malik olmayan esin ya da eslerin birlikte malik olduğu hisseli taşınmaz mallarda şerh talebinde bulunan esin ölümü ya da bu konuda alınmış mahkeme kararının ibrazı halinde diğer esin tek taraflı talebiyle de terkin işleminin karşılanması,

VI. SONUÇ

Yeni Tapu Sicili Tüzüğü'nün 49/1-c maddesine istinaden hangi evrakların gerektiği belirtilmiş, MERNİS'in de Tapu Müdürlüklerinde etkin kullanımı nedeniyle talep sahiplerinin yerleşim yerini ve medeni halini gösterir kaydını Tapu Müdürlüğü görevlilerinin de görmesinden ötürü Tapu Müdürlüğü tarafından talep sahiplerinden her hangi bir evrak talep edilmemesi gerekmediği düşünülmektedir. Bu durumda güncelliğini yitirmiş bulunan 2002/7 sayılı Genelgenin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

İsviçre- Türk öğretisinin çoğunluğu aile konutu üzerinde hak sahibi olan eşle işleme girişen kimsenin - iyi niyetini dikkate alınmaksızın- yaptığı işlemle herhangi bir hak kazanamayacağını bildirmektedir.

Aile konutu olarak tahsis edilen yerin tapu sicilinde aile konutu şerhi bulunmadığı hallerde malik konumunda bulunan eş ile işlem tesis eden kişinin TMK m. 1023 hükmü bağlamında iyi niyetle aynı hak iktisap edemeyeceğini düşünmekteyiz. TMK m. 3 hükmünde düzenleme altına alınan ve hakların iktisabında rol oynayan iyi niyet ancak kanunda kendisine sonuç bağlandığı hallerde işlerlik kazanabilecektir. Diğer bir ifade ile iyi niyet ancak kanunda kendisine sonuç bağlandığı hallerde hak iktisabında rol oynayacaktır. İşte, TMK m. 1023 hükmü bu hallerden biridir. Gerçekten söz konusu düzenlemede, tapudaki tescile iyi niyetle dayanarak aynı hak iktisap eden üçüncü kişilerin iktisaplarının korunacağı hükme bağlanmıştır. Konumuz açısından belirleyici olan husus, aile konutu şerhinin bulunmaması durumunda işleme konu edilen yerin aile konutu olduğunu ve bu nedenle malik konumunda bulunan eşin diğer eşin katılımı olmaksızın işlem tesis edemeyeceğini bilmeyen veya bilebilecek durumda bulunmayan kişinin iyi niyetinin tapu siciline dayanıp dayanmadığı hususudur. Hemen belirtmek gerekir ki, malik ile işleme girişen kişinin iyi niyeti, tıpkı ehliyeti olmayan kişilerle işleme girişenlerin iyi niyeti gibi tapu dışı bir duruma ilişkindir. Kanun koyucu bu durumlarda ehliyeti olmayan kişi ile hukuki işlem gerçekleştiren kişiyi

korumakta fakat bu korumayı TMK m.3 hükmüne dayandırmamaktadır. Malik ile işleme girişen kişinin işleme konu edilen yerin aile konutu olmadığı yönündeki iyi niyeti, TMK m. 1023 hükmünde belirtilen şartları taşımadığı için ve bu yöndeki iyi niyete kanun koyucu başka bir düzenleme ile sonuç bağlanmadığı için korunmayacaktır. Esasında burada, kanun koyucunun özel bir önem attığı ailenin, özellikle aile hukuku içerisinde daha çok korunma ihtiyacı içerisinde bulunan kadının barınma hakkının korunması yönündeki amacı, hukuki işlem güvenliği amacından üstün tutmak da menfaatler dengesi açısından daha hakkaniyetli olacaktır.

Yasa koyucunun TMK m. 194/3 hükmü ile tanıdığı aile konutu şerhi konulması imkanını kullanmayan eşin bunun sonuçlarına katlanması gerektiği düşünülecek olsa da, bu yaklaşımı toplumumuzda hakim olan anlayış düşünüldüğünde eşin özellikle toplumsal, sosyal veya diğer kaygılarla bu talepte bulunmadığını da göz önünde tutmamız gerekmektedir. Toplumsal yaşantımızda evlilik birliğinin devamı sırasında malik konumunda bulunmayan eşin aile konutu şerhi verdirilmesi güven zedeleyici, hatta belki onur kırıcı bir davranış olarak algılandığından, çoğu evlilikte uygulama alanı bulmamaktadır. Güveni zedelenen eşin şiddete veya diğer hukuki yollara başvurma ihtimalinin olması karşısında, TMK m. 194 hükmünün amacı ile bağdaşır şekilde etkisinin açıklayıcı değil kurucu olması daha uygun bir çözüm olarak gözükmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Faruk: **Aile Hukukumuzda Aile Konutu Mal Rejimleri ve Eşin Yasal Miras Payı**, Ankara 2012.

AKINTÜRK, Turgut/ ATEŞ, Derya: **Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku**, İstanbul 2018, Beta Yayıncılık.

BADUR, Emel: "Eşin Rızası", **TBBD**, 2013, S. 109, 2013.

BARLAS, Nami: "Yeni Medeni Kanun'a göre Eşler Arasında Hukuki İşlem Rejimi", **Makalelerim**, C. 1, İstanbul 2008, s. 336;

BAŞTÜRK, Adem: "Türk Hukukunda Aile Konutu, Aile

Konutuna İlişkin Sınırlamanın Hukuki Niteliği ve Üçüncü Kişilere Etkisi”, **LHD**, 2007, C. 5, S. 53.

BAYGIN, Cem: “4721 Sayılı Medeni Kanununun Evlenme, Boşanma ve Evliliğin Genel Hükümleri Konusunda Getirdiği Değişiklikler”, Ünal Tekinalp’e Armağan, C. II, İstanbul 2003, s. 455;

BULUT, Harun: **Aile Konutu ve Aile Mahkemeleri Yargılama Yöntemi**, İstanbul 2007.

CEYLAN, Ebru: “Yeni Türk Medeni Kanunu’nda Aile Konutunun Önemi”, **TBB**, 2017, S. 128, s. 207;

ÇABRİ, Sezer: “Aile Konutu Şerhi”, **Prof. Dr. Ergon A. Çetingil ve Prof. Dr. Rayegan Kender’e 50. Birlikte Çalışma Yılı Armağanı**, İstanbul 2007.

DEMİRBAŞ, Feride, “Aile Konutu Şerhinin İyiniyetli Üçüncü Kişilerin Aynı Hak Kazanımlarına Etkisi ve Konuya İlişkin Yargıtay Uygulaması”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 2017, C. 4, S. 12.

DOĞAN, Murat: “Medeni Kanunun Getirdiği Yeni Bir Müessesesi: Aile Konutu”, **AÜEHFD**, 2002, C. VI, S. 1-4.

DURAL, Mustafa/ÖĞÜZ, Tufan/GÜMÜŞ, Mustafa Alper, **Türk Özel Hukuku Aile Hukuku**, C. III, İstanbul 2018.

FEYZİOĞLU, Feyzi Necmeddin: **Aile Hukuku**, İstanbul 1986.

GENÇCAN, Ömer Uğur: “Aile Konutu; Kavramı, Şerhi ve Üzerindeki Haklar”, **İBD**, Aile Hukuku Özel Sayısı, İstanbul 2007.

GÜMÜŞ, Mustafa Alper: **Türk Medeni Kanunun Getirdiği Yeni Şerhler**, İstanbul, 2007.

GÜNERGÖK, Özcan: “Eşlerden Birinin Mülkiyetindeki Tapuya Kayıtlı Aile Konutu Üzerinde Üçüncü Kişilerin Mülkiyet veya Sınırlı Aynı Hak İktisabı”, **ERÜHFD**, 2009, C. 13, S. 1-2.

HATEMİ, Hüseyin: **Aile Hukuku**, İstanbul 2018.

HAVUTÇU, Ayşe: “Evli Kadının Yerleşim Yeri”, **DEÜHFD**, 2005, C. 7, S. 1.

İŞLETEN, Mehtap İpek: “Aile Konutu ve Şerhin İyiniyetli Üçüncü Kişilere Etkisinin Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun

4.10.2006 Tarihli, E. 2006/2-591, K. 2006/624 Sayılı Kararı Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **Doç. Dr. Melike Batur Yamaner’in Anasına Armağan, GSÜHFD**, 2014/2, C. II.

KILIÇOĞLU, Ahmet: **Aile Hukuku**, Ankara 2019.

KILIÇOĞLU, Ahmet: **Medeni Kanun’umuzun Aile - Miras - Eşya Hukukuna Getirdiği Yenilikler**, Ankara 2004.

MURATOĞULLARI, Harun: “Aile Konutu Üzerinde Tesis Edilen İpotek”, **THD**, 2013, C. 8, S. 82.

NEBİOĞLU ÖNER, Şebnem: “Aile Konutunun Özellikleri, Unsurları, Koruma Süresi ve Korunma Nedenleri”, **TBBD**, 2011, S. 97.

ÖKTEM, Seda: “Aile Birliğinde Eşlerin Tasarruf Yetkisinin Kısıtlanması”, **TBBD**, 2006, S. 67.

ÖZTAN, Bilge: **Aile Hukuku**, Ankara 2015.

ŞAHİNCİ, Ayşen: “Eşlerin Tasarruf Yetkisinin Sınırlandırılması (TMK. md. 199)”, **AÜHFD**, 2010, C. 59, S. 2.

ŞIPKA, Şükran: **Aile Konutu İle İlgili İşlemlerde Diğer Eşin Rızası**, İstanbul 2004.

Av. Asude ŞENOL (Oturum Başkanı)- Biz çok teşekkür ediyoruz. Evet söz sırası Sayın Gülşah Vardar Hamamcioğlu’nda. Buyurun efendim.

Dr. Öğr. Üy. Gülşah VARDAR HAMAMCIOĞLU- Saygıdeğer katılımcılar, hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Sözlerime başlamadan önce şunu söylemek isterim ki, dünyanın hiçbir yerinde erkek ve hukuk sempozyumu adlı bir sempozyum düzenlenmediğinden, dünya düzeninde kadın ve hukuk adlı bir sempozyumun düzenlenmemesini temenni ederek, o günleri görmemizi temenni ederek sözlerime başlamak istiyorum. Diğer yandan bu sempozyumda tebliğci olarak yer almak benim için ayrı bir mutluluk kaynağı.

Tebliğimin başlığı, yürürlükten kaldırılması gereken bir hüküm olarak olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple evlenmeye izin verilmesi. Yani TMK madde 124/2.fıkra-daki hüküm.

Medeni Kanuna baktığımız, zaman evlenmeyi nasıl düzenlemiş baktığımız zaman, erginlik yaşını kanunun 18 olarak belirlediğini görüyoruz. Sonrasında evlenme yaşını 17 olarak düzenlediğini görüyoruz. 17 yaşında tam ehliyetli olmayan kişinin evlenmesi bakımındansa, evlenebilir ama yasal temsilcinin rızasına ihtiyaç vardır denildiğini görüyoruz. İsviçre Medeni Kanununa baktığımızda, artık kadın ve erkek bakımından bu yaş şartının 18 olarak düzenlendiğini söyleyebiliriz.

Tebliğ konumuzu oluşturan 124/2.fıkrasına geldiğimizde ise, bu defa 16 yaşındaki küçüğün evlenmesine, olağanüstü bir durum ve pek önemli bir sebeple, tabii ki hâkimin de takdirleriyle izin verilebileceğinin düzenlendiğini görüyoruz. Hükmün şartlarına bakmak gerekirse, ilk önce İsviçre’de bu hükmün uzun zaman önce yürürlükten kaldırıldığını söylemek gerekir. Hükmün şartlarına bakmak gerekirse, 16 yaşını doldurmuş olma, olağanüstü durum ve pek önemli bir sebebin varlığı ve hâkimin bu konudaki durumu takdir etmesinin bu evlenmeye izin vermek bakımından şart olduğunu görüyoruz.

16 yaş şartı, 2002 değişikliğiyle, Medeni Kanunun değişikliğiyle 16 olarak belirlendi. Öncesinde üzümlere söylemek gerekir ki, kadın için 14 erkek için 15 olarak düzenlenmişti. Yani 14 yaşındaki bir kadının evlenmesine izin verilebileceği... Kadın demek istemiyorum pardon geri alıyorum, 14 yaşında bir çocuğun evlenmesine izin verilebilecek bir kanuni düzenlememiz maalesef 2002 öncesinde vardı. Şu anda da maalesef 16 yaşında bir kadının evlenmesine izin verebilecek bir düzenlememiz mevcut.

16 yaş elbette 16 yaş şartını Medeni Kanunun anladığı şekilde doldurma olarak anlaşılması gerekiyor. Ancak Yargıtay kararlarının büyük çoğunluğuna baktığımız zaman, bu kararlarda şunu görüyoruz. Yargıtay yerel mahkeme kararlarını bozuyor ve yaklaşık 150 tane karara ulaştım bu konuda, ulaştığım kararların diyebilirim ki yüzde 90’ında her aynı gerekçe yer alıyor. 16 yaş şartı sağlanmadığından bozulmasına, 16 yaş şartı sağlanmadığından bozulmasına... Bu demek oluyor ki yerel mahkemeler daha hiç 13 yaşında, 14 yaşında, 15 yaşındaki

çocukların evlenmesine izin veriyorlar. Dolayısıyla Yargıtay kararlarına baktığımız zaman, zaten nelerin olağanüstü durum teşkil ettiği, nelerin pek önemli sebep teşkil ettiğini göremiyoruz. Çünkü Yargıtay bunu değerlendiremiyor bile, kararlarda zaten yüzde 90'ında üzümlere söylemek istiyorum ki, 16 yaş şartı zaten sağlanmamış oluyor.

Az olsa da ulaştığım yine 16 yaş şartı sağlanması halinde neler pek önemli sebep teşkil eder, neler olağanüstü durum teşkil edere ilişkin Yargıtay kararlarına ulaştığımızda birtakım örnekler görüyoruz az da olsa. Ancak bu örneklerle geçmeden önce şunu söylemek gerekir ki, kanun olağanüstü durum ve pek önemli sebep şeklinde bir vurgulama yapmış. Burada veya pek önemli sebep dememiş. Aslında ne olağanüstü durum teşkil eder, ne pek önemli sebep teşkil eder? Bu iki kavramı birbirinden ayırıp somutlaştırmak ayırtırmak, şu olağanüstü durum teşkil eder, bu pek önemli sebep teşkil eder şeklinde bir ayırım yapmak mümkün değil. Dolayısıyla kanun koyucu neden böyle bunu olağanüstü durum ve pek önemli sebep şeklinde düzenlemiştir bunu düşündüğümüz zaman şu sonucu varmak gerekiyor. Somutlaştırmak da mümkün olmadığından, gerçekten hâkim çok çok istisnai bir durumda evlenmeye izin vermek zorunda kalırsa ancak bu evlenmeye izin versin, tarafların her istediği halde evlenmeye izin vermesin şeklinde anlamak gerekiyor.

Yargıtay kararlarında ulaşılan az sayıda örnekte göreceğimiz üzere... Burasını tekrar etmek istiyorum, az sayıda örnek var, çünkü Yargıtay zaten pek önemli sebep var mı yok mu değerlendirmesi yapamıyor, çünkü kararların yüzde 90'ında 16 yaş şartı zaten sağlanmadan maalesef yerel mahkeme evlenmeye izin vermiş oluyor.

Eski tarihli kararlarda çocuğun hamile kalmış olması pek önemli sebep sayılmış, kadının bünyesinin evlenmeye uygun olduğu pek önemli sebep sayılmamış. 1986 yılında verilen bir kararda, küçüğün nişanlısının Almanya'da bulunuyor olması pek önemli sebep sayılmamış, 86 yılında erkeğin kadını kaçırmış olması ve erkek hakkında hürriyeti tahdit suçundan bir

ceza soruşturmasının başlamış olması pek önemli sebep olarak sayılmış. Sadece kaçırma olasılığının varlığı evlenmeye izin vermek bakımından pek önemli sebep sayılmış. 2003 yılında verilen bir kararda, çocuğun anne babasının olmaması ve sürekli akrabaları tarafından bakılıyor olması, evlenmeye izin vermek bakımından pek önemli sebep sayılmış.

Daha yeni tarihli 2015 tarihli bir kararda, küçüğün burada 16 yaşını tamamlamış küçüğün erkekle birlikte aynı evde yaşıyor olması, yani bir aile hayatı yaşıyor olmasının evlenmeye izin vermek bakımından pek önemli bir sebep teşkil etmeyeceği sonucuna varmış mahkeme. Takdir edileceği üzere doğru bir karar aslında bu. Ancak bu karardaki karşı oy yazısı benim çok ilgimi çektiği için, tebliğimde özel olarak o karşı oy yazısına yer verme ihtiyacı duydum. Karşı oy yazısında, hepsini size okumak istemiyorum, ama temelde şunu diyor. Çağdaş hukuk sistemleri evlilik birliği dışındaki birlikteliklere de hukuki sonuçlar bağlar, hukuk sistemlerinde bu yönde düzenlemeler yaparlar. Dolayısıyla çocuk 16 yaşını tamamladıysa ve bir erkekle aile hayatı yaşıyorsa, birlikte yaşıyorsa, çağdaş hukuk düzenlerinde olduğu gibi bu birlikteliğe sonuç bağlayalım, dolayısıyla biz de çağdaşlaşalım şeklinde bir karşı oy yazısı var. Maalesef üzülererek söylemek istiyorum ki. Neyse ki Yargıtay çocuğun bir erkekle birlikte yaşıyor olmasını evlenmeye izin vermek bakımından, 16 yaş şartını sağlasa da yeterli kabul etmemiş.

Mahkemenin elbet bir de son şart olarak takdir yetkisi var. Yani 16 yaş doldurma şartı sağlansa, olağanüstü durum ve pek önemli sebep olsa bile, hükümde hâkim izin verebilir şeklinde bir takdir yetkisi olduğundan, hâkim somut olaya bakıp hayır ben evlenmeye izin vermiyorum diyebilir. Kişinin fikri ve bedeni olgunluğunun evlenmeye uygun olmadığı kanaatine varırsa evlenmeye izin verme talebini reddedebilir.

Bu evlenme iznini talep edebilecek kişilere bakmak gerekiyor, çünkü burası da sorunlu hususlardan biri. Yargıtay uygulamasına baktığımız zaman, küçüğün değil de küçüğün yasal temsilcisinin ana ve babasının evlenme iznini talep ettiğini görüyoruz. Ama aslında evlenme izni kişiye sıkı sıkıya bağlı

bir hak ve biz biliyoruz ki medeni hukukta kişiye sıkı sıkıya bağlı haklar TMK madde 16 uyarınca bizzat küçük tarafından ayırt etme gücü varsa bizzat küçük tarafından kullanılabilir. Kanunda istisna yoksa bu kişiye sıkı sıkıya bağlı hak yasal temsilci tarafından kullanılamaz. Dolayısıyla bu konu bakımından kanunda bir istisna olmadığı düşünülecek olursa, açık düzenleme olmadığına baktığımız zaman, hiçbir şekilde ana babanın bu davayı küçük adına açmasına izin verilmemesi gerekir. Ama Yargıtay uygulamasına baktığımız zaman, ana babanın açtığı davanın kabul edildiği, küçüğün bu davalarda hiç dinlenmediği, hatta Yargıtay'ın bazı kararlarında küçük dinlenilmediğinden bozma kararı verdiğini görüyoruz.

Değerlendirilmesi gereken bir mesele, şartlara sahip olmasa da evlenmeye izin verilmesi ve evlenmenin gerçekleştiği hallerde bu evliliğin geçerliliğinin nasıl olacağı. Çünkü gerçekten de bakıyoruz ki, yaş şartı sağlanmasa da, pek önemli sebep bulunmasa da yerel mahkemeler maalesef evlenmeye izin veriyorlar ve bu kararlar küçükler maalesef evleniyorlar.

Bu konuda çeşitli görüşler var. Yargıtay çoğunlukla şartlar sağlanmamış olmasına rağmen yapılan evliliğin yoklukla sakat olduğunu söylüyor. Bazı istisnai Yargıtay kararlarında bu evlenmenin nispi butlanla batıl olduğunun söylendiğini görüyoruz. Hiç Yargıtay kararında rastlamadım, ama doktrininde yaş şartı sağlanmadan yapılan evlenmenin mutlak butlanla batıl olduğunu söyleyenler var.

Bu görüşlerden hangisinin benimsenmesi, çocuğun korunma amacına hizmet eder buna baktığımız zaman, yokluk görüşünü benimsemek çocuğun korunması amacına hizmet etmiyor. Çünkü bu evlenmenin aynı resmi memur huzurunda yapılmayan evlenmeler gibi yoklukla sakat olduğunu kabul edersek, özellikle bu evlilikten doğmuş çocuğun soy bağı bakımından evlenmeye kazanılan kişisel durumlar bakımından, mal rejimi tasfiyesi, nafaka talepleri bakımından küçüğü korumamız oluyoruz. Dolayısıyla bu görüşü kabul etmemek gerekiyor kanaatimce.

Nispi butlan görüşünü benimsersek, yani şartlar sağlanıyor, evlenme izni alınmış, evlenme gerçekleşmiş ve bu evlilik nispi butlan dersek, bu defa bu evlenmenin butlanını sadece ilgililer talep edebilir şeklindeki hükme takılacağız ve savcının bu evlenmenin butlanını talep edememesi gibi bir durumla karşı karşıya kalacağız. Nispi butlan görüşü de takdir edileceği üzere çocuğun korunması amacına hizmet etmiyor.

Mutlak butlan görüşünü savunmak kanaatimce en doğru yol. Çünkü mutlak butlan dersek bu evlenmeye, yaş şartını sağlamıyor olmasına rağmen evlenen küçüğün yapılan evlenmenin geçersizliği savcı dahil herkes tarafından ileri sürülecek, dolayısıyla burada bu görüş sayesinde küçüğü koruyabileceğiz.

Burada karşı sav olarak mutlak butlan sebepleri kanunda sınırlı sayıdadır, dolayısıyla böyle mutlak butlan sebebi genişletilemez şeklinde bir karşı savla karşılaşabiliriz. Aslında haklı bir görüş, ama bu mutlak butlan görüşünü de ben şöyle desteklemek istiyorum. Kanun yaş şartı sağlanmadığında, küçüğün evlenme bakımından zaten ayırt etme gücüne sahip olmadığını düşünmüş. Dolayısıyla ayırt etme gücüne sahip olmayan küçüğün de yaptığı, yaş şartı sağlamayarak yaptığı evlenmenin mutlak butlanla batıl olduğunu kabul etmek çok yanlış olmayacaktır.

Nitekim İsviçre Medeni Kanunu 2013 yılında yapılan değişiklikle, onlarda da yaş şartını sağlamayan yapılan evliliklerin akıbetiyle ilgili açık düzenleme yoktu. Bu konudaki tartışmaları sona erdirmek bakımından yaptığı değişiklikle, yaş şartı sağlanmadan yapılan evlenme ki, onlarda mahkeme kararıyla evlenme diye bir şey zaten yok, küçüğün evlenmesini mutlak butlanla sakat olduğunu ve bu evliliğin geçersizliğinin herkes tarafından ki, burada zaten yasal temsilci dava açmayacaktır, küçüğün kendisinin dava açması mümkün olmayacaktır, burada iş savcıya düşüyor. Savcı dahil herkes tarafından bu evlenmenin geçersizliğinin ileri sürülmesi mümkün kabul edilmelidir.

Diğer yandan yeni HMK'yla aile hukukundaki çekişmesiz yargı işleri bildiğiniz üzere sınırlı sayıda sayılmış ve evlenmeye izin verme davası da, buna usul hukukçuları teknik olarak dava demiyorlar çekişmesiz yargı olduğu için. Evlenmeye izin talebi bakımından da ilgili herkesin, çekişmesiz yargı işi olduğu düzenlenmiş ve ilgili herkesin kararın öğrenilmesinden itibaren 15 gün içinde istinafa başvurabileceği düzenlenmiş. Buradaki ilgili evlenme mutlak butlanla batıl olduğundan, tekrar etmek gerekir ki kararı öğrenmeden itibaren 15 gün içinde başvuracak ilgili savcıdan başkası olmayacaktır.

Diğer yandan, çalışırken üzülerken tespit ettiğim başka bir husus, Yargıtay kararlarına, dediğim gibi yaklaşık 150 tane Yargıtay kararına ulaştım. Ama bu Yargıtay kararları maalesef 2015'te birdenbire bıçak gibi kesiliyor. 2015 öncesi kararlara baktığımızda, bu kararların temyizinin, yerel mahkeme kararlarının temyizinin Adalet Bakanlığı tarafından kanun yararına bozma yoluyla yapıldığını görüyoruz. Ama 2015'ten sonra kanun yararına bozmaya konu hiç Yargıtay kararına ben ulaşmadım. Temenni ediyorum ki, böyle kararlar vardır 2019 yılına kadar, ama ben ulaşmamışım. Ama benim düşüncem, 2015 yılından beri Yargıtay'da bu yönde bozma kararlarına rastlanamamasının sebebi, Adalet Bakanlığının kanun yararına bozmaya gitmemesi, dolayısıyla küçük yaşta evlenmeye, belki 15 yaşında belki 13 yaşında yerel mahkemeler evlenmeye izin veriyorlar, ancak hiç kimse bozma talep etmediği için savcı istinafa götürmediği için, Adalet Bakanlığı temyiz yoluna başvurmadığı için bu evlenmeler geçerli evlenmelermiş gibi varlığını maalesef sürdürüyorlar. Yoksa hem Yargıtay sitesinden, hem de çeşitli hukuk sitelerinden araştırdığımda bu konuda hiç karara rastlayamamış olmamın başka gerekçesini ben açıkçası bulamadım.

Peki, bu hüküm neden yürürlükten kaldırılmalı? Tebliğimin başlığı zaten bu hüküm yürürlükten kaldırılmalı. Çocuğun korunması amacına hizmet etmiyor, temelde anayasaya aykırı. Anayasada devletin her türlü istismara ve şiddete karşı çocuğu koruyucu tedbirler almakla yükümlü olduğunu görüyoruz.

Kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesinde devletlerin çocukların erken yaşta evlenmesi ve nişanlanmasına yasal saymaması gereğine işaret edildiğini görüyoruz. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, zaten 18 yaşından küçük olan herkesi çocuk kabul ediyor. Yine çeşitli uluslararası metinlerde, devletlerin çocukların istismarını engellemek bakımından tedbirler alması yükümlülüğü altında olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla tüm bunlara baktığımız zaman, aslında 16 yaşında bir küçüğün evlenmesine izin verilmesi yönünde Türk hukukunda bir hüküm olmasına gerek yok. Hatta kanaatimce 17 yaşında evlenmeye izin vermek bakımından da bir hükme ihtiyacımız yok. Bu ikiliği kaldırabiliriz artık. Ayırt etme gücünü erginlik 18 yaşını tamamlamakla kazanılıyorsa eğer, ergin kişinin evlenmesine izin verebiliriz. Veyahut benim çok belki bundan 100 yıl sonra söz konusu olabilecek ülkemizde ve bizim göremeyeceğimiz bir ihtimal, evlenme yaşının erginlik yaşının üzerine çıkartılması, 20 yapılması gibi kanuni düzenlemeler tabii ki en büyük arzumuz olur.

Hükmün anayasaya aykırı olduğu iddiası, 2016 yılında Ankara’da bir aile mahkemesi tarafından ileri sürülmüş. Ancak bu mahkeme kararı, 124/2’nin anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüş olmasına rağmen, Anayasa Mahkemesi başvuran kişinin başvurduğu sırada 17 yaşını doldurduğu, dolayısıyla zaten izin almaksızın evlenebileceği ve bu başvuruda 124/2’nin anayasaya aykırı olup olmadığını incelemesinin mümkün olmadığı sonucuyla, yani usuli bir kararla 124/2’nin anayasaya aykırı olup olmadığını hiç incelemeksizin ret kararı vermiş. Dolayısıyla bu kararda Anayasa Mahkemesi, 124/2.fıkrası gerçekten anayasaya aykırı mı, gerçekten uluslararası metinlere aykırı mı? Herhangi bir sonuca varmış değil. Usuli bir karar olduğu için de, tekrardan bu normun denetlenmesi, aslında bugün Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi mümkün.

Bu hüküm yürürlükte. Yürürlükte olduğu süre boyunca çocuğu korumaya devam etmemiz gerekiyor. Bu aşamada ne yapılabilir? Tebliğim içinde söylediğim üzere, kanun zaten ve bağlacıyla olağanüstü hal ve pek önemli sebep kavramlarını

ve bağlacıyla bağladığından, hâkim gerçekten çok çok istisnai hallerde evlenmeye izin vermeli. Somut olayda bu çok nadir karşılaşılabilecek bir olay olmalı. Evlenmeye izin verme başvurularının ana baba tarafından yapıldığında bu davaları reddetmeli. Çünkü taraf ehliyetiniz yoktur diye, mutlaka küçük tarafından talep edilmesine izin verilmeli ve şartlar sağlanmıyor olmasına rağmen bir şekilde evlenme izni kararı verilmişse, mutlak butlanla batıl olduğu kabul edilerek savcı tarafından bu evlenmenin butlanının ileri sürülmesine izin verilmesi bugünkü hukukta küçüğü korumak bakımından yapılabilecek, koruma sağlayabilecek haller olarak karşımıza çıkıyor.

Çok teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Av. Asude ŞENOL (Oturum Başkanı)- Biz de çok teşekkür ediyoruz. Katılımcılardan konuşmacılara sorusu olan varsa... Buyurun. Hangi konuşmacımıza...

SALONDAN- Ben hem Hayrünnisa Hoca ve Selin Hocama sormak istiyorum.

Doç. Dr. Hayrünnisa ÖZDEMİR- Aslında bu tür malum şerhler Medeni Kanunda düzenlenirken amacı şeydir, bildirme ve iyi niyeti ortadan kaldırma amacıyla yapılır. Bu şerhler ikiye ayrılır; kanundan doğar, bir de sözleşmeyle doğar. Onun sonucu ne olur? Eşyaya bağlı borç oluşturur, artı üçüncü kişilerin iyi niyetini ortadan kaldıracaktır, yani munzam bir etki de yaratacak.

Şimdi bence kabul edilen durum eşya hukuku anlamında, ben ona da o yönde görüş bildiriyorum. Efendim aile evlendiğinde buradaki aile konutunda oturuluyorsa, yani sadece eş oradaki bildirimde bulunma, tapuya gidip de eşin bildirimde bulunması burada bildirici özellik, kurucu değil. Zaten evlilik olduğunda burası aile konutudur ve eşi korumak açısından. Ben kadın diyorum kusura bakmayın dilim sürçüyor, ama Türkiye’de kadın daha çok ekonomik olarak zayıf olduğu için kadını korumak açısından bence amaçsal bir yorum yaptığımızda, bu şerh kanundan doğar. Yargıtay’ın da kararları bu

yönde var. Oturduğumuz anda doğar, kadının gidip de onu şerhi bildirmenin nedir? Sadece bildirisi etkisi vardır, kurucu değildir. Zaten şu demektir. Zaten şerh onun üstünde vardır.

Mesela bankalar şimdiye kadar ne yapmıştı? İpotek konusunda kredi verirken, tacirler... Bakın geçenlerde ne yaptı bankacılar? Biliyorsunuz ki kefalet sözleşmesinin 601.maddesinde ne diyor? Eşin mutlaka izni gerekir. Kefalet benzeri olanlarda da izni gerekir. Ama bunu nerede hemen yırttılar? Varantta yırttılar. Sırf varantı oradan kurtardılar. Aslında varant bu anlamda teminat sözleşmesi değil midir? Evet teminattır, başka tarafa imza atan adam o adama ne diyor? O ödemezse ben ödeyeceğim diyor. Teminattır. Sen niye şimdi varantı kurtardın? Çünkü resmen bunu kabul ettiler, kadınları veya eşleri oradan çıkaralım. Hocam diyor kalkıp ona iki de bir soralım mı? Mesela uzun süre bankalar ne yaptı? Kredi verirken eşin aile konutunun rehin edilmesinde biliyorsunuz ki eşe sormak lazım, rızası alınması lazım, kefalet sözleşmesi teminat niteliğinde. Şimdi onca zaman sordular mı? Hayır. Bankalar sordurmu-yordu. Ben nereden bileyim eşimin evli olduğunu. Ama sen benim annemin kızlık soyadını biliyorsun. Yani bunların hepsi ipe un sermektir. Burada üzümciyi dövmek değil, üzüm yemek amacımız, o eşi korumaktır.

Sonra geliyor başkasına kefil oluyor, ev satılıyor kadın ortada kalıyor. Yani buradan Yargıtay sonunda içtihadını değiştirdi, mecburen bakacaksın aile konutu mu değil mi? O eşin rızasını alacaksın dedi. Şimdi ne yapıyor? Alıyor. Gidiyor aile konutu mudur diye bakıyor. Böyle olmalı, böyle yorumlanmalı. Öbür türlü olursa bir kere eşler mağdur olacaktır.

Mesela varantı sırf oradan kurtardı. Diyor ki ne yapalım bundan kurtarmamız lazım. Aslında orada Yargıtay'ın verdiği içtihat yanlıştır. Hukuk birdir, Medeni Kanunun 5.maddesi gereği, Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu birdir. Şirketler diye bir kanun biliyorsunuz İsviçre'de yoktur, o onun bir cüzüdür, mecbur onu da ona uymak zorundadır. Yani siz onu oradan kurtaramazsınız. Yargıtay'ın o içtihadı hukuka aykırıdır.

Otomatik olarak şerh verilmeli mi? Ben otomatik olarak ver verme, ama kanunen bu adam evliyse, zaten aile konutu şerhi var sayarım, ondan sonra bildiriye bildirici özellik sayarım. Ama otomatik ne işe yarar? Şu güzel olur. Bilinmiyor. Geçen Etimesgut'ta baktığım kadarıyla kadının elinde ikametgah var, Etimesgut'ta oturuyor, evlilik cüzdanı var değil mi? Onları beyan ediyorsunuz, tapu kaydı var, oraya gidip şerh koyduruluyor. Biz nedense millet olarak böyle tapu kayıtlarıyla filan çok uğraşılmasını istemeyiz. Onun için bence yararlı olur diye düşünüyorum. Hem de amaca da hizmet eder. Benim düşüncem o yönde.

Teşekkür ederim.

Av. Asude ŞENOL (Oturum Başkanı)- Teşekkür ediyoruz. Başka soru yoksa toplantıyı bitireceğim. Hem konuşmacılara, hem siz katılımcılara çok teşekkür ediyoruz. Bundan sonraki yıllarda umuyoruz kadınların gününü kutlamak için bir tek günün, yılda bir tek günün değerlendirilmeye çalışılmadığı, her günün kadın erkek eşitliğiyle tam bir hukuk düzleminde yaşanması dileğiyle hepinize iyi günler diliyorum.

BİRİNCİ GÜN ÜÇÜNCÜ SALON İKİNCİ OTURUM

Av. Mehtap TUZCU (Oturum Başkanı)- Merhabalar, hoş geldiniz hepiniz. Öncelikle bu güzel havada bizi tercih edip, bizim salonumuzu tercih edip buraya geldiğiniz için teşekkür ediyorum. Kısaca kendimi tanıtarak başlayayım. Önce Barolar Birliğine ve eski Gazi yeni Hacı Bayram Üniversitesi Hukuk Fakültesine teşekkür ediyorum. Ben bundan önceki sempozyumda da görev almıştım ve yine orada da salonları dolaşarak çeşitli oturumlarda dinlemiştim hocalarımı, çok da faydalanmıştım. Sonraki sunumlarımda da hatta onlara atıflarda bulundum. Ben inanıyorum ki bu tarz sempozyumlar, özellikle akademik kesimle uygulamacı kesimin kol kola verdiği çalışmalar gayet faydalı oluyor ve faydalı sonuçlar elde ediyoruz.

Özellikle kadınlar konusunda böyle bir çalışma yapılması, ayrı bir takdire şayan bence. Barolar Birliğinin bu konudaki hassasiyetini bildiğim için, Birlik Başkanımıza, yönetimine ve emeği geçen herkese, Hacı Bayram Üniversitesi yetkililerine de teşekkür ediyorum.

Kısaca kendimi tanıtayım. Av. Mehtap Karaburçak Tuzcu, Kırşehir Barosu Başkanımı. 2012 yılından beri başkanım, dördüncü kez seçildim 2018 yılında. Kırşehir Barosunun ilk kadın başkanımı. Kırşehir'i bilen biliyordur belki, Kırşehir Ankara'ya iki saat mesafede, Anadolu'nun ortasında. Etrafındaki illerle benzer yapıda, muhafazakâr denilebilecek ölçüde bir şehir. Bana hep sorulan bir soru vardır gittiğim yerlerde, öyle bir şehirden sen nasıl seçildin başkan, sen nasıl çıktın diye.

Diyorum zor olmadı, dürüst çalışarak, insanların güvenini sağlayarak ve henüz bir yıllık bir avukatken ben yönetime girmiştim. Yönetimin bütün kadrolarında çalışarak ben bugüne geldim diyorum. İnsanlar bana sadece cinsiyetinden ötürü oy vermediler, insanlar çalıştığım için hak ettiğim için oy verdiler diyorum. Bence Türkiye'deki kadınların önündeki en büyük engellerden bir tanesi, hatta en önemlisi kadının sadece bir cinsiyet karakteri olarak görülmesi. Bu zihniyetin aşılması gerekiyor. Ancak bunun için çok zamana ihtiyacımız var.

Şimdi bu seneki sempozyumda görev alacağım söylendiğinde, tabii oturumları idareciler kendileri belirliyorlar. O kadar güzel bir oturum denk gelmiş ki bana, çok mutlu oldum baktığımda konuya. Çünkü 15 yıldır evliyim ben, iki oğlum var. Burada da bir avukat arkadaşım var, ona bakarak konuşuyorum, o da aynı şekilde. Hem ev, hem büromuz kendi işimizi de yapıyoruz sonuçta, hem idari yükümlülüklerimiz barodaki işler, hem aile içerisindeki yükümlülüklerimiz, inanın kadını o kadar güçlü hale getiriyor ki, hepsine yetişmek zorunda kalıyorsunuz. Ama bunu yaparken bazı şeylerden fedakârlık ediyorsunuz, etmek zorunda kalıyorsunuz. Çünkü sonuçta siz de insansınız, hangi birine yetişeceksiniz, yetişebildiğiniz kadar yapıyorsunuz bazı şeyleri.

Şimdi oturum başlığımız aile ve iş yaşamıyla uzlaştırılması kadının, tam da bu konuları akademisyen hocalarımız çalıştıkları yerlerden anlatacaklar bizlere. Ben arada girişler yapabiliirim, yalnız daha önceki çalışmalarımın bir şey elime geçti araştırma yaparken. Hocalarım da belki araştırma yaparken gözlerine çarpmıştır, TÜİK'in verisi benim paylaşmak istediğim. TÜİK tarafından yapılmış bir araştırmaya göre Türkiye genelinde 15 yaş üzeri çalışan çalışmayan tüm kadınların günlük olarak hane halkı ve ev bakımına harcadığı zaman ortalama olarak 5 saatmiş. Erkeklerin ne kadardır? 50 dakikaymış. Çalışan kadınların günlük harcadıkları bu süre yaklaşık 4,5 saatmiş, erkeklerinki de 40 dakikaymış. Hane halkıyla ve evle etkileşim iletişim için geçirdikleri saat zaman 40 dakika erkeklerin sadece. Bu resmi bir veri.

Onun dışında küçük bir şey daha paylaşmak istiyorum, sonra sözü hocalarıma bırakacağım. Bu karikatür çok anlamlı bir karikatür. Bir önceki sempozyumdaki karikatürümüz de buydu zaten kapaktaki fotoğrafı. İncelemiştir mutlakla hepinizin dikkatini çekmiştir. Erkek burada gayet halinden memnun bir şekilde terazinin bir kefesinde, diğer tarafta kadın nelerle boğuşuyor değil mi? Bir taraftan da adaleti sağlama-ya çalışıyor. Belki hukukçu kadının özeti bu karikatür diye düşünüyorum, ama çalışan kadının da özeti aslında, sadece hukukçulara mal edilecek bir şey değil. Çalışan kadının Türkiye'deki özellikle hali pürmelali diyeyim ben buna. Tebrik ediyorum bu kapağı seçtikleri için de tekrar organizasyonları yapanlara.

Ve söze kiminle devam ediyoruz? Ahu Hocamla mı? Peki, buradaki sıralamayla o zaman, 15'er dakikamız var. Eğer zamanımız artarsa soru cevap yapabiliriz isterseniz. Dr. Öğretim Üyesi Ahu Sunbas, "aile ve iş yaşamının uzlaştırılmasında farklı yaklaşımlar, eşitlik farklılık ve dönüştürme" konulu sunumunu gerçekleştirecek. Sözü kendisine bırakıyorum.

Dr. Öğr.Üy. Ahu SUNBAS- Teşekkür ediyorum Mehtap Hanım. Adım Ahu Sunbas, Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetiminde öğretim üyesiyim. Dolayısıyla aslında ben bu çalışmayı yaparken, hukuki bir perspektiften değil, siyaset bilimi perspektifinden meseleye yaklaşacağım. Dolayısıyla kadın ve hukuk konulu bir sempozyumda bir siyaset bilimci olarak bazı gafların olursa affınıza sığınıyorum.

Mehtap Hocam sunumumun başlığını söyledi. Birazcık aslında eleştirel yaklaşımla bu meseleye yaklaşmak istiyorum. Mehtap Hocanın değindiği birkaç noktada değinerek belki konuya giriş yapmak lazım, ama bunun öncesinde hem bizi dinlemeye gelen sevgili kadın meslektaşlarımın ve dinleyicilerin, hem de aynı oturumu paylaştığım sevgili arkadaşlarımın 8 Mart Dünya Kadınlar Gününü kutluyorum.

8 Mart Dünya Kadınlar Gününde böyle bir konuşma yapmak şu açıdan da anlamlı. Hepimizin bildiği gibi New York'ta

işçi kadınlar aslında ayaklandıklarında taleplerinden bir tanesi, iş yaşamındaki uzun çalışma şartlarının iyileştirilmesi, özellikle çalışma saatlerinin kısaltılmasıydı. İşte aile ve iş yaşamının uzlaştırılmasına yönelik politika isteklerinden bir kısmı aslında böyle talepler üzerine kurulu. Bugün o yüzden değineceğim konunun ayrıca bugün açısından da anlamlı olduğunu düşünüyorum. Umarım sizin de ilginizi çekeceğini düşündüğüm bir konu.

AİLE VE İŞ YAŞAMININ UZLAŞTIRILMASINADA FARKLI YAKLAŞIMLAR: EŞİTLİK, FARKLILIK VE DÖNÜŞÜM

Doktoralı Öğretim Üyesi Ahu SUMBAS
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İİBF, Hacettepe
Üniversitesi, Ankara/Türkiye
E-mail: ahusumbas@yahoo.com

Giriş

Aile ve iş yaşamının uzlaştırmasına yönelik politikaların devletler tarafından geliştirilmesine olan ihtiyaç, özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısında Batılı ülkeler başta olmak üzere kadınların ekonomik hayata dahil olması ve üretim sürecinde kadın istihdamının desteklenmesi gerektiği düşüncesinin bir sonucu olarak gelişmiştir. Bu kapsamda, ağırlıklı olarak kadınların ev içindeki çocuk, yaşlı, engelli bakımı yüküyle çalışma koşullarını uzlaştırmayı amaçlayan politikalar olarak gelişmişlerdir. Söz konusu bu düzenlemeler, doğum izinlerinden, çocuk bakım hizmetlerine ve tam zamanlı ve esnek çalışma modellerine kadar geniş bir alanı içine alabilmektedir.

Bir ülkedeki hakim refah rejimi modeli ve yasa koyucu iradenin toplumsal cinsiyet eşitlik yaklaşımı, bu konudaki yasal düzenlemelerin dilini, politika tercihini, hedef kitlesini/cinsiyetini ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliği açısından kısa ve uzun vadeli sonuçlarını etkileyebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de aile-iş yaşamını dengelemeyi amaçlayan çocuk bakımına dair yasal düzenlemeleri,

toplumsal cinsiyet eşitlik politikalarına farklı yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu bağlamda, söz konusu çalışma, Türkiye’de 2016 yılındaki son düzenlemelerin içeriğine bağlı olarak, aile ve iş yaşamının uzlaştırılmasına yönelik politika alanları arasında odağını, doğum sonrası izinler ve bunların tamamlayıcısı gibi sunulan yarım-zamanlı ve kısmi çalışma imkanlarına çevirmiştir. Bu düzenlemelerin yazım sürecindeki terminoloji tercihi ve içeriğinin, genel olarak Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitlik politikaları açısından yaklaşımını, özel olarak aile-iş yaşamının uzlaştırılmasındaki temel politika önceliklerini/tercihlerini değerlendirmek açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Aile ve İş Yaşamın Uzlaştırılma Politikaların Tarihsel Gelişimi ve Değerlendirilmesi

Aile ve iş yaşamının uzlaştırılmasına yönelik politikalar, özellikle 1960’lı yıllar sonrasında sosyal politika uygulamaları olarak günümüz piyasa ekonomilerinde ağırlıkla dikkate alınmaya başlanmıştır.⁵⁵ Bu politikaların ortaya çıkmasının temel nedeni, 20. yüzyılda, sanayi devrimi sonrası dönüşen piyasa yapısındaki dönüşüme ve iki dünya savaşı sonrası erkek nüfusunun azalmasına bağlı olarak, artan kadın istihdamının ortaya çıkardığı yeni piyasa-toplumsal hayat ilişkisine cevap verme gereğidir. Artan kadın istihdamı talebi, bir taraftan eskiden evde kadınlar tarafından karşılanan çocukların/yaşlıların/engellilerin bakım sorumluluklarının ve eviçi işyüklerinin yerine getirilmesinde bir boşluk oluşmasına, diğer taraftan da kadınların çifte yük altında ezilmesine neden olmaktadır. Nitekim 2014 yılı için OECD ülkelerindeki verilere göre kadınların haftalık bakıma ayırdıkları süre erkeklerin dört katıdır. Türkiye’de ise bu oran 7 kat olarak karşımıza çıkar.⁵⁶ Bunlara ek olarak geleneksel ve geniş aile yapısının çözülmesiyle tam-

55 Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Şahankaya, “Türkiye’de İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırma Politikaları”. içinde 2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet (ss. 93-122) S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (eds.). İmge Kitabevi, Ankara, 2015.

56 Dedeoğlu ve Şahankaya, 102.

pon kurumların ortadan kalması haneîçi iş yükünü, sadece bir kadının üzerine yıkarak çalışma hayatına katılımı bu açıdan da zorlaştırmaktadır. Kadınların iş-aile yaşamının yüklerine bağlı olarak istenilen oranda iş piyasasına/üretim sürecine dahil olamaması da ana tetikleyicilerden bir tanesi olarak aile ve iş yaşamını uzlaştırma arayışlarını politik bir zemine taşımıştır. Kadın istihdamı meselesiyle ilişkili olarak nüfus politikaları da aile ve iş yaşamını uzlaştırmaya yönelik devlet müdahalelerini şekillendirmektedir. Nitekim, 20. yüzyılın ikinci yarısı Almanya gibi yaşlanan ve doğum oranları düşen pek çok Avrupa ülkesi gençleşen bir nüfus politikası için doğum oranlarını arttırmaya yönelik politikalar üretme arayışına girmiştir. Kadınların piyasadaki istihdamını desteklerken doğum oranlarını artırmanın yolu da kadınların aile ve iş yaşamındaki yüklerini dengelemek olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁷ Kısaca, bu düzenlemeler ağırlıklı kadınların iş-yaşam dengesini sağlamayı hedeflemekte olduğundan erkek çalışanlar çoğu zaman bu düzenlemelerin konusu değildir. Bu nedenle de aile ve iş yaşamının uzlaştırılması meselesini toplumsal cinsiyet ve kadın meselesinden ayrı olarak düşünmek mümkün görünmemektedir. Nitekim hem bu konuya yönelik politikaların ilk örnekleri hem de günümüzdeki pek çok stratejinin temel hedefinde erkek çalışandan ziyade kadın çalışanın aile ve iş yaşamını uzlaştırmak vardır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki 20. yüzyıl ortalarında gelişen bu politika adımlarının odağında kadın-kadın istihdamı meselesi olmasına rağmen siyasa yapıcılarının hedefinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak yoktur. Aksine sorunsallaştırılan mesele, piyasanın ihtiyaçları ve yapısıdır. Bu açıdan da sorunun teşhisinde piyasa ve devlet ilişkisi odaklı bir çerçeve sunulur. Amaç, ücretli iş piyasasının nasıl daha verimli hale getirebileceği ve bunun için gereken kadın işgücünün nasıl mobilize edilebileceğidir. Diğer bir deyişle, sorunun teşhisinde özel alan dikkate alınmadığından, kadınların eviçi görün-

57 Çağla, Ünlütürk Ulutaş, "İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları: Türkiye'de Yeni Politika Arayışları." Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Yıl: 2015, Cilt: 70, Sayı: 3, (s.723-750).

mez ve ücretsiz emekleri mevzu bahis olmadığı gibi buradaki eşitsiz iş yükü ve iktidar ilişkileri de sorgulanmaz. Bu açıdan da toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden bakıldığında yanlış teşhisin doğru tedavi sunması beklenemez. Temel problem, kadınların iş-aile arasındaki iş yüküne bağlı düşük kadın istihdamı olarak tanımlandığında, tedavi piyasadaki kadın istihdamını arttırmak üzerine kurulur. Feminist yazarlar, kadınların pratik ihtiyaçlarına yönelik olan iş yaşamında fırsat eşitliği temelli bu tür politikaları ilk başlarda desteklemiş olmalarına rağmen günümüzde kadın işgücü talep eden neo-liberal piyasa modellerinin, kadın emeğini bu yolla araçsallaştırarak eşitsizlikleri perçinlediğini düşünürler.⁵⁸ Kısaca, toplumsal cinsiyet eşitlik perspektifinden bakıldığında, aile-iş yaşam çatışmasının temel nedeni, kadınların hane içindeki ücretsiz emekleri ve eşitsiz işbölümünün yarattığı yüke bağlıdır. Bu açıdan da sorunun doğru teşhisinde tedavinin, kadınların yükünü iş-aile arasında dengelemekten öte, özel alandaki eşitsiz toplumsal cinsiyet işbölümünü ortadan kaldırmak olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan, feminist yaklaşım, söz konusu politikaları özü itibariyle eleştirmektedir.

Günümüzde siyasa yapıcılar tarafından aile ve iş yaşamını uzlaştırma politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliği ve bununla bağlantılı kadın istihdamı konusuna duyarlı şekilde tasarlandıkları ifade edilse de yukarıda bahsedilen piyasa ve kadın istihdamı odaklı çözüm yolları hala geçerliliğini korumaktadır. Bu yaklaşımı değiştirmenin yolu, piyasa odaklı değil; toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı politikalar geliştirilmesidir. Bu bağlamda, aile ve iş yaşamını uzlaştırmaya yönelik stratejilerin eşitlik amacına farklılıkları görerek ulaşılabileceğini kabul eden dönüştürücü bir politika zihniyetiyle yaklaşması önemlidir. Diğer bir deyişle, kadınların toplumsal ve ekonomik konumları gereği özel ve ekonomik alandaki eşitsizliklerinin ve bunları yaratan farklıların farkında olarak bunları ortadan kaldırmak için erkek ve kadınlara yönelik politikalar üretmek temel amaç olmalıdır. Söz konusu amaç, dönüştürücü sosyal

58 Dedeoğlu ve Şahankaya, 97.

politikalar olarak tanımlayabileceğimiz anaakımlaştırma yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirilebilir.

Aile ve İş Yaşamın Uzlaştırılmasına Dair Politikalara Kısa Bakış

Aile ve iş yaşamının uzlaştırılmasına dair politika alanlarını temel olarak üç başlık altında incelemek mümkündür. Bunlardan ilki gebelik süresince kadın çalışanları koruyan hükümlerin yanında analık, babalık, ebeveynlik ve süt izni olarak ele alınabilecek olan doğum öncesi ve sonrası izinlerdir. Bakım yükünün önemli ve geniş bir kısmını erken yaştaki çocuk bakımı oluşturduğundan doğum öncesi ve sonrası bakım izinleri aile ve iş yaşamının uzlaştırılmasında kritik bir öneme sahiptir. Nitekim, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Birliği (AB) gerek iş ve aile yaşamının uzlaştırılması gerekse kadınların çalışma hayatındaki konumlarının korunarak güçlendirilmesi için bu konuya özel olarak değinmektedirler. Bu çerçevede, ILO'nun Aile Sorumlulukları olan Kadın ve Erkek İşçilere Eşit Davranılması ve Eşit Fırsatlar Tanınması Hakkında 156 Nolu Sözleşmesi, iş ve aile hayatının uyumlaştırılması için çocukların bakım hizmetlerinde kadın ve erkeğe eşit davranılması gerektiğini vurgulamaktadır. Özel olarak da 183 Nolu Anneliğin Korunması Sözleşmesi⁵⁹ ve 191 Nolu Tavsiye Kararlarıyla analık ve ebeveyn izinlerine dair tavsiyelerini sunmaktadır. Bu tavsiyelerle uyumlu şekilde, 1996 tarihli (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı⁶⁰ da en az 14 haftalık analık/doğum izninin güvenceye alınması (madde 8/1) ve her bir ebeveyne, süresi ve koşulları ulusal mevzuat tarafından belirlenen, doğum sonrası izin verilmesi gerektiğini (madde 27/2) belirtmektedir.⁶¹ Üstelik AB, bu konuya önem attığı

59 2000 tarihli 183 Nolu Anneliğin Korunması Sözleşme için bkz. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312328:NO (erişim tarihi 18.09.2018)

60 Söz konusu metin için bkz: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070409-1.htm> (erişim tarihi 18.09.2018)

61 Ahu Sumbas, "Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Politikası Olarak Ebeveyn İzni", Hacettepe Law Review, 2018, 8 (2): 167-194.

için 1996 yılında 96/34 Sayılı AB Ebeveyn İzni Yönergesi ve Çerçeve Sözleşmesini hazırlamış ve 2010 yılında bunu gözden geçirmiştir.

İkinci politika alanı, çocuk, engelli ve yaşlı olmak üzere aile/hane içinde bakıma muhtaç kişilere yönelik bakım hizmetleri sunulmasıdır. Bunlar kamusal hizmetler, piyasaya devredilen hizmetler ve ayni-nakdi yardımlar/teşvikler şeklinde olabilir. Bunların her kesim için ekonomik ve sosyal olarak ulaşılabilir olduğu kadar çocuk gelişimi ve ailelerin tercihi açısından belli bir standartta olması beklenir. Ayrıca, çalışma saatleriyle uyumlu bakım imkanları vermesi de önemlidir. İskandinav ülkelerinde görüldüğü üzere, özellikle 0-3 ve 3-5 yaş çocuklara yönelik kreş ve anaokulları kadınların çalışma hayatına devam edebilmesi için kritik bir rol üstlenmektedir.

Üçüncü kategori de aile ve iş yaşamının yükünü çalışma saatlerini işveren-işçi uzlaşısıyla düzenleme imkanı sunarak dengelemeyi amaçlayan esnek çalışma modelleridir. Bu modeller başlıca yarı-zamanlı çalışma, kısmı zamanlı çalışma ve dönemsel çalışma şeklinde ele alınabilmektedir. Ağırlıkla, analık ve ebeveyn izinleri sonrasında çocuk ilköğretim çağına gelinceye kadar veya engelli/yaşlı bakımı benzeri yükü olan ailelere yönelik olarak geliştirilmiş bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman zaman eğitime devam etmek isteyen gençler ve kadınlar tarafından da tercih edildiği görülmektedir.

Bu farklı politika stratejileri, birlikte veya ayrı ayrı sunulduğu gibi, ülkelerin refah rejimlerine ve toplumsal cinsiyet konusundaki duruşlarına bağlı olarak çeşitli biçimler alabilirler. Esping-Andersen'un üçlü refah rejimleri sınıflaması temelinde ele alındığında, çoğunlukla Kıta Avrupa'sını temsil eden muhafazakar/korporatist refah rejimi devletlerinin, bakım hizmetlerini aile içinde çözmeye yönelik politikalar olan doğum sonrası cömert izinler ve ayni-nakdi yardımlarla yönettiği

görülmektedir.⁶² Örneğin, Hollanda buna örnek olarak verilebilecek bir örnektir. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin içinde olduğu liberal refah rejim modelleri ise kısa süreli doğum izinleri yanında piyasa destekli bakım hizmetleriyle sorunu piyasanın düzenlemesine ve bireysel önceliklere bırakmayı tercih etmektedir. Bunun yanında fordist üretim sürecinin gelişmesine bağlı gelişen piyasanın da ihtiyacı doğrultusunda çeşitli esnek çalışma modelleriyle bu politikaları desteklemektedir.⁶³ Bu politikalar sonucunda, söz konusu iki refah rejimine sahip ülkelerde de kadın istihdamının erkeklere oranla yarı/kısmi zamanlı ve görece daha az prestijli-ücretli işlerde yoğunlaştığı görülür. Bu iki refah rejiminin aksine, sosyal demokrat refah rejimini benimseyen İskandinavya gibi ülkelerde amaç, sosyal refahı arttırmak ve bireylerin bağımlılığını azaltacak sosyal politikalar geliştirmektedir. Bu açıdan, görece cömert ve eşitlikçi doğum izinleri sunarken sınıf, cinsiyet ve bireysel farklılıkları ortadan kaldırmak için devlet destekli kreş/anaokulları ve bakım hizmetleri sunmayı içeren bir politika çerçevesi sunmaktadırlar.⁶⁴ Bunların yanında, çocuk, engelli, yaşlı bakımı için isteğe bağlı ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı esnek çalışma modelleri de destekleyici stratejiler olarak düzenlenebilmektedir.

Türkiye bunlar içinde geleneksel refah rejimi diyebileceğimiz muhafazakar refah rejimi içinde değerlendirilebilir. Aileden bağımsızlaşmanın düşük, kadınların temel bakım verici-ikincil kazanç sağlayıcı olarak görüldüğü bu model, doğal olarak kadınların konumunu iyileştirmeyi toplumsal cinsiyet eşitliği önceliğiyle değil; aile ve piyasa odağıyla çözme yi he-

62 Esping-Andersen, Goring, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

63 Güler Aydın, Derya, ve Sumbas, Ahu, "Analysing the dilemma between part-time employment and growth in Turkey from a gender perspective". içinde *The Dynamics of Growth in Emerging Economics: The Case of Turkey* (ss. 197-216), A. Akkoyuncu Wigley ve S. Çağatay (eds.). Routledge, New York, 2019.

64 Sainsbury, Diana, *Gender and Welfare States*. Oxford University Press, Oxford, 1999.

deflemektedir.

Aile ve iş yaşamının uzlaştırılmasına yönelik politikaların paydaşlarını temel olarak işverenler, çalışanlar ve politika yapıcılar/devlet olarak tanımlayabiliriz. Bu doğrultuda, aile ve iş yaşamının uzlaştırılmasına yönelik politika önerilerinde, bu paydaşların her birinin önceliği ve talepleri birbirinden farklılaşmaktadır. İşverenler iş yerinde ve üretimde performans ve karı önceleyen düzenlemeleri tercih ederken işçiler, aile-iş yaşamı dengesini kurabilen yüksek ücret az stres beklentisi içerisindedir. Devletler ise kadın istihdamını arttırmak, toplumsal refahı geliştirmek, devletin bakım hizmetleri yükünü azaltmak ya da nüfus politikaları çerçevesinde doğurganlık oranlarını arttırmak amaçlarıyla bu politikaları çeşitli yollarla şekillendirmeyi tercih edebilirler. Elbette devletler, politika yapıcılar olarak en önemli aktörler olmalarına rağmen işveren-çalışanların hem minimumdaki taleplerini karşılama hem de bunlar arasındaki olası çıkar çatışmalarını en aza indirme yükümlülüğünü taşırlar. Nitekim aile-iş yaşamı dengesine yönelik politika stratejilerindeki farklı yaklaşımlar da söz konusu paydaşların çıkarışan çıkarlarına bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir.

Aile ve İş Yaşamının Uzlaştırılmasına Dönük Politikalar ve Türkiye Değerlendirilmesi

Türkiye’de aile ve iş yaşamını uzlaştırmaya dönük politikaların, ağırlıklı yasal bakım izinlerine yönelik düzenlemeler üzerinden ilerlediği ve doğum izinleri temelinde şekillendiği görülmektedir. Bu kapsamda, Türkiye’de doğum izinleri kısıtlı bir babalık izni uygulaması⁶⁵ dışında kadınlara yönelik tasarlanmıştır. Bunlar analık izni, süt izni, ücretsiz izin olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dönüştürücü niteliğine vurgu yapılan herhangi bir ebeveyn izni uygulaması

65 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun “Mazeret İzni” başlıklı 104. maddesinin (B) bendine göre memurlara, eşinin doğum yapması halinde, isteği üzerine on gün babalık izni verilebilmektedir. Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslara göre çalışan 4/B’li personele eşinin doğum yapması durumunda 2 gün, işçi statüsünde çalışan işçiler içinse 5 gün babalık izni verilmektedir.

Türkiye’de bulunmamaktadır.⁶⁶ Tüm doğum sonrası izinler ve çocuk bakım izinleri kadınlara yönelik olarak tasarlanmıştır.

8 Kasım 2016 tarihinde 29882 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan, Analık İzni veya Ücretsiz İzin Sonrası Yapılacak Kısmi Süreli Çalışmalar Hakkında Yönetmelikte yapılan son düzenlemelerle bunlara esnek çalışma imkanlarının da bir hak olarak eklendiği ifade edilebilir. Buradaki yarım-zamanlı çalışma imkanlarının doğum sonrası annelere verildiği, kısmi çalışma olanağının ise ilkokul çağına kadar olan iki ebeveyne, erkek ve kadın, sunulduğu ifade edilmelidir. Ancak, gerek yasa koyucu iradenin gerekse işveren ve çalışanların tutumları dikkate alındığında, bu hakkın toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal koşullar dolayısıyla ağırlıklı kadınlar tarafından kullanılacağı söylenebilir. Nitekim, aile ve iş yaşamını uzlaştırma politikalarında hedef kitle olarak kadını merkezine alan Türkiye açısından bu düzenlemenin amacının da kadınlara yönelik bir düzenleme olduğunu iddia etmek mümkün görünmektedir.

Bunların yanında, Türkiye’nin kamusal destekli bakım hizmetleri üzerinden şekillenen kapsamlı bir aile-iş yaşamı uzlaştırma politikası olduğu da söylenemez. Nitekim Türkiye’de erişilebilir ve kaliteli okul öncesi eğitim hizmetlerinin yaygınlaşması için ayrılan gayrisafi yurtiçi pay 28 AB ülke ortalamasının yalnızca 13’te 1’ine karşılık gelmektedir.⁶⁷ Millî Eğitim Bakanlığı’nun 2016-2017 istatistiklerine göre Türkiye’de net okullaşma oranı 4 yaş için %38; 3 yaş için %12,4’tür. 0-3 yaş erken çocuk bakım/kreş hizmetlerine yönelik ise bir veri bulunmamaktadır.⁶⁸ Bu verilerle örtüşen şekilde, Dünya Bankası’nun 2015 Türkiye hane halkı anketine göre çalışmayan çocuklu kadınların %45’i daha önce çalışmakta olduklarını

66 Toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen ebeveyn izni modellerine dair detaylı bir tartışma için bkz. Sumbas, 167-194.

67 Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV); TÜSİAD ve PwC, İş ve Özel Yaşam Dengesi □ Yolunda Çocuk Bakım ve Eğitim Kurumlarının Yaygınlaştırılması, TÜSİAD, AÇEV ve PwC Ortak Yayını, 2019, s. 10.

68 Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2016/17. Ankara, MEB, 2017. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/08151328_meb_istatistikleri_organ_egitim_2016_2017.pdf

belirtmiş; bu kadınların da yaklaşık %71'i iş gücünden ayrılma sebebi olarak çocuk bakım yüklerini belirtmiştir.⁶⁹

Türkiye'ye dair bu tablo, siyasi iradenin politika önceliğinin çocuk bakım yükünü aile, özellikle aile içindeki kadın, eliyle çözmeye yönelik stratejileri desteklediğini göstermektedir. Evin temel ücret kazananı ve destekleyicisi erkek/baba olarak görülürken kadınlar temel bakım verenler olarak ikincil ekmek getiren konumuna indirgenmektedir. Bu açıdan da, Türkiye'nin muhafazakar refah rejimine dahil olan ülkelerle uyumlu bir tercihte bulunduğu görülmektedir. Nitekim, Dünya Bankası'nın verilerine ek olarak Türkiye'deki erkek istihdam oranının %78,5, kadın istihdam oranının ise %32,6 olduğu göz önüne alındığında, bu politikaların kadınların çalışma hayatına girmesini teşvik ettiğini söylemek de oldukça zordur. Bunun temel nedeni, Türkiye'nin kadın istihdamını arttırmak ve çocuk bakım meselesini çözmek adına geliştirdiği politika stratejilerinde önceliğinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele olmamasıdır.

Sonuç

Türkiye'nin aile ve iş yaşamını uzlaştırmaya yönelik sunduğu ve geliştirdiği politikaların, aile içindeki bakım sorumluluğu üzerinden kadını odağına alarak soruna yaklaştığı görülmektedir. Son dönemdeki görece cömert doğum sonrası izin ve esnek çalışma haklarının da bu bağlamda düzenlendiği ve kadını/anneyi hedef aldığı görülmektedir. Bu tür uygulamalar, farklılıkları temelinde kadınlara eşit fırsatlar yaratmayı hedefleyen politikalar olarak sunulsa da sonuçları açısından tam tersi etkiye sahip olabilme tehlikesi yaratmaktadırlar. Nitekim, kadın istihdamını desteklemek bir yana, kadınları uzun süreli çalışma hayatından uzaklaştırarak hem kadınların işe dönme-

69 Dünya Bankası, Supply and demand for child care services in Turkey : a mixed methods study. World Bank Group, Washington, D.C., 2015. <http://documents.worldbank.org/curated/en/690781468000932565/Turkiye-de-çocuk-bakım-hizmetlerinde-arz-ve-talep-durumu>

sini zorlaştırmakta hem de işverenlerin kadın çalışanları işe alma tercihlerini azaltmaktadır. Ayrıca, bu tür uygulamalarla kadınları ağırlıklı düşük ücretli, kariyer beklentisi ve sosyal statüsü düşük yarı zamanlı iş pozisyonlarına kanalize etmektedir. Uzun süreli çocuk bakımı sonrası çalışma hayatına dönemeyen pek çok vasıfsız kadın çalışan için bu durum güvencesiz, kayıt-dışı istihdam yaratma tehdidini de içermektedir. Tüm bunlara ek olarak, kadınları ekonomik olarak eşlerine ve diğer aile bireyelerine bağımlı hale getirecektir.

Bu nedenlerle, sorunun çözümü için kadınlar kadar erkekleri de içine alan ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir yaklaşımı benimseyen aile ve iş yaşamı uzlaştırma politikaları önemlidir. Bunlar içinde İskandinav ülkelerinin başarıyla uyguladığı babayı da sorumlu gören ve çeşitli teşviklerle çocuk bakım yükünü onlara aktaran ebeveyn izni uygulamaları önemli bir yere sahiptir. Ancak tüm bu politikaların erken çocuk bakım hizmetlerinde erişilebilir, kaliteli ve güvenilir kamusal destek mekanizmalarıyla güçlendirilmesi olmazsa olmaz olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Aile Sorumlulukları olan Kadın ve Erkek İşçilere Eşit Davranılması ve Eşit Fırsatlar Tanınması Hakkında 156 Nolu ILO Sözleşmesi, 1983.

Analık İzni veya Ücretsiz İzin Sonrası Yapılacak Kısmi Süreli Çalışmalar Hakkında Yönetmelik (2016 tarihli 29882 sayılı).

183 Nolu Anneliğin Korunması ILO Sözleşmesi, 2000.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV); TÜSİAD ve PwC: **İş ve Özel Yaşam Dengesi □ Yolunda Çocuk Bakım ve Eğitim Kurumlarının Yaygınlaştırılması**, TÜSİA, AÇEV ve PwC Ortak Yayını, 2019, s. 10.

Anneliğin Korunması Hakkında 183 Nolu ILO Sözleşmesi
Avrupa Birliği Ebeveyn İzni Yönergesi ve Çerçeve Sözleşmesi (1996 tarihli 96/34 Sayılı).

Dedeoğlu, Saniye ve Şahankaya, Adem Yavuz: "Türkiye'de

İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırma Politikaları". içinde **2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet** (ss. 93-122) S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (eds.). İmge Kitabevi, Ankara, 2015.

Dünya Bankası: *Supply and demand for child care services in Turkey : a mixed methods study*. World Bank Group, Washington, D.C., 2015. <http://documents.worldbank.org/curated/en/690781468000932565/Türkiye-de-çocuk-bakim-hizmetlerinde-arz-ve-talep-durumu>

Esping-Andersen, Goring: **The Three Worlds of Welfare Capitalism**. Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, 1996.

Güler Aydın, Derya. ve Sumbas, Ahu: "Analysing the dilemma between part-time employment and growth in Turkey from a gender perspective". İçinde **The Dynamics of Growth in Emerging Economics: The Case of Turkey** (ss. 197-216), A. Akkoyuncu Wigley ve S. Çağatay (eds.). Routledge, New York, 2019.

Milli Eğitim Bakanlığı, **Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2016/17**. Ankara, MEB, 2017. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/08151328_meb_istatistikleri_organ_egitim_2016_2017.pdf

Sainsbury, Diana: **Gender and Welfare States**. Oxford University Press, Oxford, 1999.

Sumbas, Ahu: "Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Politikası Olarak Ebeveyn İzni", **Hacettepe Law Review**, 2018, 8 (2): 167-194.

Ünlütürk Ulutaş Çağla, "İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları: Türkiye'de Yeni Politika Arayışlar." **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2015, 70 (3): 723-750.

Av. Mehtap TUZCU (Oturum Başkanı)- Teşekkür ediyorum Hocam, sağ olun. Salona sonradan gelenler için kısa bir özet geçeyim isterseniz.

Hocam dedi ki, kadının çalışması ev içindeki yükünü arttırdığı için, dolaylı olarak doğum oranı düştü, İngiltere örneğinden bahsetti. Ve genelde ülkeler bu doğum oranının düşüşü, ardından nüfus azaldığı için farklı Saiklerle, özellikle milliyetçilik Saikleriyle nüfus artışını sağlamaya yönelik politikalar üretiyorlar dedi. Kadının üzerindeki yükün alınabilmesi için doğum izinleri, çocuk bakım hizmetleri, esnek çalışma modellerinin getirilebileceğini önerdi. Sorunu çözmek için sadece kadın hedefli değil de, erkeğin de içine katılabileceği birtakım çözümlerin sağlanması gerektiğini önerdi, Norveç ve Finlandiya örneğini verdi.

İşte bizim ülkemize uyar mı? Hemen soracağım. Şimdi evli çocuklu olanlara soruyorum özellikle, hocamın az önce anlattığı ebeveynlik izninin Türkiye’de olduğunu farz edelim bir an için. 180 gün dedi, 60 gün anne kullanmak zorunda, 60 gün baba kullanmak zorunda, 60 günlük izni dedi paylaşacaklar. Şimdi babanın ebeveynlik iznini kullandığını düşünün Türkiye’de, ne yapar 60 günde? Fikri olan var mı? Tecrübelerime dayanarak söylüyorum, öğleden sonra anneanneye bırakır çocukları, böyle kullanır, başka türlü kullanamaz.

Av. Mehtap TUZCU (Oturum Başkanı)- Ben de tam tersi, kanuni düzenleme yapıldığı vakit, yine o koca izni kullanır, ama öğleden sonra... Yani genellikle, hani ben 20 yıldır avukatlık yapıyorum yaklaşık, gördüğüm boşanma davaları ve gördüğüm ülke genelinden çıkardığım sonuç, öğleden sonra o çocuk ya babaannedir ya anneannedir, o 60 günlük izin de o şekilde kullanılır diye düşünüyorum. Çok teşekkür ederim Hocam, çok verimli bir sunum oldu.

Şimdi yolumuza Araştırma Görevlisi Zeynep Müftüoğlu, kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorununun sosyolojik ve hukuki altyapısına eleştirel bir yaklaşım.

Arş. Gör. Zeynep MÜFTÜOĞLU- Teşekkür ediyorum Sayın Başkanım. Merhabalar, Zeynep Müftüoğlu ben, Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mali Hukuk Anabilim Dalı araştırma görevlisiyim. Tüm katılımcıları saygıyla selamlıyorum. Sayın Başkanıma teşekkür ediyorum, oturumdaki konuşmacı arkadaşlarıma da yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum.

Biz çalışmayı Muğla Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Dr. Araştırma Görevlisi arkadaşım Ebru Açık Turgutel'le birlikte hazırladık. Fakat birazdan sunumda da değineceğim bir problem olarak, kendi küçük çocuklarını bırakacak yer bulamadığı için bugün Ankara'ya gelip sunumunun kendi bölümünü gerçekleştirmedi.

Biz çalışmamızda kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorununu hukuki ve sosyolojik bir altyapı eleştirisi getirmeye çalışıyoruz ve ardından da bu eleştirdiklerimize birtakım çözüm önerileri üretmeye çalışıyoruz. Ben de Sevgili Ahu'nun şeyindeyim birazcık, sosyoloji alanına kayma konusunda çekincelem var, o yüzden sunumda Sevgili Ebru'nun bölümünü ben atlıyorum. Eğer çalışma ilginizi çekerse sempozyum kitaplaştırıldığı zaman makalemizde ayrıntılı bir sosyolojik çözümleme bulma şansınız olacak. Ben hukuki altyapısına birtakım eleştiriler getirip, çözüm önerileri ürettiğimiz kısımlarını ele almak istiyorum. Konunun aslında hukuki altyapısı da oldukça girift, o yüzden bunu da kamu harcamaları bakımından ele alıyoruz biz çalışmamızda. Yani kamu harcamaları kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorununda, günümüzde ağırlıklı olarak nasıl kullanılıyor? Bu kullanım sorunu nasıl aslında çözümüyor ve bu çözmeme durumunu nasıl bir politika değişikliğiyle tamamen ortadan kaldıramasak bile, nasıl hafifletebiliriz? Çalışma bunun üzerine.

“KADININ EV İÇİ EMEĞİNİN GÖRÜNMEZLİĞİ” SORUNU: SOSYOLOJİK VE HUKUKİ ALT YAPIYA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM VE KAMU HARCAMALARI PERSPEKTİFİNDEN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Zeynep Müftüoğlu⁷⁰

Ebru Açık Turğuter⁷¹

GİRİŞ

İlk insanların yaşam mücadelesinin zor şartlar altında geçiyor olması ve hayat biçiminin daha çok doğal olaylarca belirleniyor oluşu topluluk halinde yaşamayı; topluluk halinde yaşam ise söz konusu topluluğu oluşturan her bir bireyin belirli görevler yüklenmesini getirmiştir. Kadın ve erkeğin doğada yaşamlarını sürdürebilme ihtiyacı ile birlikte ortaya çıkan kadın ve erkek arasındaki iş bölümü, zamanla kadının bedeni ve kadının yetenekleri üzerinden şekil almaya başlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde de kadının fiziksel ve zihinsel özellikleri erkeklerden ayrı özellikler sergilediği ve bu nedenle ‘kadına ait’ alanlarda yer alması gerektiği anlayışı yerleşmiştir. İlk toplumsal yapılanma örneğinden hareketle de cinsiyete dayalı olarak yerleşen işbölümü, kadınların ev içi ve merkezinde; erkeklerin ise ev-dışı alanlara yönelmesine neden olmuştur. Sınıflı top-

70 Arş. Gör., Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi, zeynep.muftuoglu@atilim.edu.tr.

71 Arş.Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ebruacik@mu.edu.tr.

lumların ortaya çıkışı, üretici güçlerin değişmesi ve gelişmesiyle kadınlar yeni üretim süreçlerinin uzağında kalmışlar, ev içinde gösterdikleri faaliyetleri ve üretimleri ise “karşılıksız” bırakılmıştır. Böylece, bulunduğu toplumsal tabaka ne olursa olsun, bazı farklılıklar içermekle beraber, kadınlar “kadın” olarak kalmış ve genel olarak ‘özel’ alanda eşitsiz ilişkiler ağı içinde karşılıksız emek harcamışlardır. Kadının ev içinde harcadığı fiziksel ve duygusal emeğin karşılıksız oluşu uzun süredir sorunsallaştırılmış ve söz konusu bu emek sömürsünün ortadan kaldırılması için çeşitli öneriler sunulmuştur.

Çalışmada, sorunun kısaca ele alınan kapsamı ve öneminden yola çıkarak, ilk bölümde, kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorunun sosyolojik alt yapısı ortaya konmakta; ardından ikinci bölümde, sorunun hukuki alt yapısı, kamu harcamaları hukuku penceresinden incelenmekte; bu harcamaların sorunun siyasi, ekonomik, sosyolojik boyutu ile bağlantısı ve ilişkisi ele alınmaya çalışılmaktadır. Son bölümde ise kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorunun çözümünde, kamu harcamalarının bu emeğin bedellendirilmesi politikaları doğrultusunda nasıl yönlendirilebileceği araştırılmakta; bu tercihin sosyolojik açıdan olumlu ve olumsuz yönleri irdelenmekte ve olumsuz yönlerini gidermek için kamu harcamaları politikalarının uygulanma yöntemlerine alternatifler geliştirilmeye çalışılmaktadır.

I. KADININ EV İÇİ EMEĞİNİN GÖRÜNMEZLİĞİ SORUNUNUN SOSYOLOJİK ALT YAPISI ve EV İÇİ EMEĞİN NE'LİĞİ

Kadının özel alanda görünmez olan emeğinin hukuki ve siyasi olarak görünür hale getirilmesi ve gerek toplumsal yeniden üretim sürecinin, gerek hane içi üretim sürecinin en önemli unsuru olan bu emeğin gereken değeri alması oldukça önemlidir. Kadınların anneliğe, eşliğe, arkadaşlığa ve evine karşı görevleri ve mesai saatleri tanınmamış olmasına karşın son derece zorlayıcıdır. Kadın, aile içi emeğinin yanı sıra, aile bireylerinin üretimde yer alabilmesi için gerekli olan tüm

ihtiyaçları karşılamakla sorumlu hale getirilmişlerdir. Kadına benimsetilen “annelik, iyi eş, temiz ve düzenli ev kadını” vb. tüm roller bu anlamda, kadının var olan ve ölçülemeyecek olan emeğini görünmez kılmaktadır. Bu durum, kadını aile içerisinde ve toplum içerisinde daha da geriye doğru itmektedir. Kadının toplumdan pek çok anlamda soyutlanmasında kılıf olarak kullanılan, “dişi kuş” ve “kutsal anne”, “becerikli ev kadını” söylemi kadının ikinci planda kalmasını sağlayan faktörlerin başında gelmektedir. Ayrıca tüm bunlar, kadın emeğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Dahası kadın, hanenin dışından haneye gelen gelir için dolaylı olarak emek harcamak zorundadır. Bir kadının ev içinde harcadığı emek, eşinin ve evde çalışan diğer bireylerin hane dışında yaptıkları işlerde başarılı olabilmesi için ev yaşamında, hanenin çalışan bireyelerine bir takım fiziksel ve duygusal emek harcamayı gerektirmektedir. Tüm bunların sonucunda ise kadın kamusal alanda da ev içinde de diğer ev bireyelerine göre adaletsiz şekilde daha fazla emek sarf etmekte ve bunun karşılığını ise çoğu zaman alamamaktadır.

Kamusal alan tartışmaları uzun süredir yapılmaktayken kadının ev emeği tartışmalarının kökenini Mary Inman’ın ‘In Woman’s Defense’ adlı çalışmasında bulabiliriz. Inman’a göre, ‘Kadınların sömürüsü yasal, kültürel, psikolojik, ekonomik ve politik olmak üzere çok boyutludur ancak kadınların ezilmişliğinin özü ev içinde harcadığı emekle ilişkilidir. Kadınlar her gün alışveriş, yemek, temizlik, bakım gibi bitmek bilmeyen rutin işleri gerçekleştirir. Kadınların gerçekleştirdiği bütün bu ev işleri ve bakım emeği (çocuk, yaşlı, hasta vb.) aslında emek gücünün üretimidir. Bu yönüyle karşılığı ödenmeyen aile emeği bağımsız bir tarz olan üretime dâhil olur ve sermaye için de üretkendir’⁷² Yine, Ann Oakley’in⁷³ ev kadınları üzerindeki saptaması kadınların görünmez olan emeğine dikkat çekmiştir. Oakley, bu rolün tamamen kadınlara verildiğini, kadınlara

72 Lise, VOGEL, Marksist Teoride Kadın,2. Baskı, çev., Mine Öngören, Pencere Yayınları, İstanbul,2003,s.238.

73 Ann OAKLEY, Just a Housewife. Oxford University Press, London,1974.

rın ekonomik olarak erkeklere bağımlı olduğunu, kadınların ev içi emeğinin ekonomik olarak üretici işle kıyaslandığında iş kapsamına girmediğini belirtir. Oakley ev işinin, karşılığı para olarak ödenmeyen, özel alanda yapılan, yani özelleştirilmiş ve yalıtılmış bir iş olarak görüldüğünü, ev kadınlarının haftada ortalama yetmiş saat iş yaptıklarını ve bu işlerin çok az prestij sağladığını da ekler. Dahası ev kadınları ücretli işçilerle kıyaslandıklarında, çok az pazarlık gücüne sahip oluşunu örgütlenme gücünün olmadığını da belirtir. Üstelik ev içindeki durum kamusal alandaki durumla paraleldir. Zira kadınlar hane dışında ücretli bir işte çalışmak isteseler dahi arzu ettikleri karşılığı bulamamaktadırlar. Bu durumu rakamlardan da takip etmek mümkündür. Örneğin 2015 yılı itibariyle dünya genelinde 15 yaş üzeri kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 49,5 erkeklerin ise yüzde 76,1'dir⁷⁴. Kadınların işgücü piyasasındaki söz konusu cinsiyet eşitsizlikleri, temelde, yukarıda da açıklandığı üzere, kadınların hane içi bakım hizmetlerinden sorumlu kılınmasından kaynaklanmaktadır⁷⁵. Piyasa koşullarında var olan bu eşitsizlik aynı zamanda ev içi eşitsizliği de beslemektedir ve bu durum da "ev işi dezavantajı" denilen kavramı ortaya çıkarmaktadır⁷⁶. Ev içi dezavantaj kavramı, ev içi emek sarf eden kadınların, bu emeğin piyasa şartlarında iş tanımı içinde gerçekleştirenlere göre mesai bakımından onlardan çok daha fazla çalıştığı ve fakat bu emeğin bir karşılığını alamamalarını ortaya koymaktadır.

74 WORLD BANK (2015). World Development Indicators (WDI): Labor Force Structure. <http://wdi.worldbank.org/table/2.2> (E.T.19.02.2019).

75 Yıldız ECEVİT, "Feminist Sosyal Politika Bağlamında, Türkiye'de Çocuk Bakımı ve Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak", G. Toksöz ve A. Makal (drl.) Geçmişten Günümüze Kadın Emeği. İmge Yayınevi, Ankara,2015, s.185-221.

76 Umut, ÖNEŞ; Emel, MEMİŞ; Burça, KIZILIRMAK. "Türkiye'de Yoksulluk ve Hane İçi İş Zamanı Dağılımı: Analiz ve Politika Önerileri", S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (drl.) 2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet. İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2015,s.127.

II. KADININ EV İÇİ EMEĞİNİN GÖRÜNMEZLİĞİ SORUNUNUN HUKUKİ ALT YAPISINA KAMU HARCAMALARI PERSPEKTİFİNDEN YAKLAŞMAK

Çalışmanın ilk bölümünde ele alınan, kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorunun ortaya çıkmasında birçok farklı neden olduğu gibi bu sorunun çözümünde de birçok politika ve çözüm aracının bir arada kullanılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenlerin ve çözüm araçlarının hepsine tek bir makalede yer vermenin imkansızlığı da göz önüne alınarak, çalışmada bu nedenlerin ve çözüm önerilerinin sosyolojik altyapısı, hukuki perspektifle birlikte incelenmekte; bu hukuki perspektif kamu harcamaları hukukunu odak almaktadır. Bu nedenle önce kamu harcamaları kavramının tanımı, kapsamı ve sınıflandırılması gibi unsurların kısaca ele alınması; ardından da bu harcamaların sorunun ortaya çıkışı ve çözümünde nasıl rol oynayabileceğinin incelenmesi yerinde olacaktır.

Devlet, kamusal ihtiyaçların giderilmesi için üstlendiği görevlerin çok büyük bir kısmını harcama yaparak yerine getirmektedir⁷⁷. Kamu harcamalarının, “devletin mal varlığından, kamu yararına ve bir kamusal ihtiyaç için belli yöntemlere göre harcanan para⁷⁸” veya “devlet bütçesinden ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının bütçelerinden yapılan giderler⁷⁹” olarak tanımlanması mümkündür. “Kamu faaliyetlerinin mali alanındaki parasal görüntüsü⁸⁰” şeklinde varlık gösteren kamu harcamaları, devlet gelirlerinin kamusal ihtiyaçların giderilmesinde kullanılması olarak nitelendirilebilir⁸¹. “Tatmin edilmesi

77 Özhan, ULUATAM, Kamu Maliyesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 413, Ankara, 1978, s. 127.

78 Bedri, GÜRSOY, Kamusal Maliye, Masraflar, I. Cilt, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları No. 426, Ankara, 1978, s.64. (Aynen alıntıdır)

79 Mahfi, EĞİLMEZ, Kamu Maliyesi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 33. (Aynen alıntıdır)

80 Metin, ERDEM; Doğan, ŞENYÜZ; İsmail, TATLIOĞLU, Kamu Maliyesi, Genişletilmiş 14. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2017, s. 53. (Aynen alıntıdır).

81 GÜRSOY, a.g.e., s. 63; Yaşar, METHİBAY, Harcama Hukuku, Kamu Harcamalarının Hukuki Analizi, Orion Kitabevi, Ankara, s. 17; Nihat,

ile toplumun tümüne fayda sağlayan gereksinimler⁸² olarak tanımlayabileceğimiz kamusal ya da sosyal ihtiyaçların, siyasi irade tarafından belirlenmesinin ardından sunulacak kamu hizmetleri ve bunların kapsamı çizilmektedir.

Kamusal ihtiyaçların giderilmesi için üstlenilen görevler, her ülkede, o ülke yönetiminin ekonomik, siyasi, ideolojik tercihlerine göre şekillenen devletin büyüklüğüne dair kararlarla belirlenmektedir. 1930'lara kadar ağırlıklı şekilde uygulanmakta olan Adam Smith tarafından ortaya atılan⁸³ Klasik görüş, devletin ekonomide sadece belirli alanlarda rol alarak mümkün olduğunca pasif tutum sergilemesi, ekonominin serbest bırakılması ve uzun vadede görünmez el sayesinde dengeye geleceğini savunmuştur⁸⁴. Bu görüşte, kamu harcamalarının içeriklerinden çok miktarları bakımından ele alınarak milli geliri azaltan tüketim kalemleri olarak algılanmaları⁸⁵, klasik görüşün benimsendiği ülkelerde, kamu harcamalarının çok dar kapsamlı şekilde uygulanmasına neden olmuştur.

1930 ekonomik krizi, II. Dünya Savaşı ve sosyal devlet ilkesinin ortaya çıkışı gibi olaylar, XX. yüzyılın ortalarından itibaren devletin faaliyet alanının genişletilmesini savunan görüşlerin yaygınlaşmasını sağlamış, bu rollerin yerine getirilmesi için kamu harcaması yapılmasını gerektirmiş⁸⁶; artan kamu harcamaları bu dönemden itibaren birçok yönü ile daha ayrın-

EDİZDOĞAN; Özhan, ÇETİNKAYA; Erhan, GÜMÜŞ, Kamu Maliyesi, 8. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2017, s. 46.

82 Ömer Faruk, BATIREL, Kamu Maliyesi Teorisine Giriş, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No. 387/621, Meter Matbaası, İstanbul, 1984, s. 26. (Aynen alıntıdır)

83 Adam, SMITH, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, (Ed. Edwin Cannan), The Modern Library, New York, 1937.

84 Mahfi, EĞİLMEZ; Ercan, KUMCU, Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, 20. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 23, 28; Mahfi, EĞİLMEZ, Makroekonomi Türkiye'den Örneklerle, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 283, 284; Gülten, KAZGAN, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, 17. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 57; Vural, SAVAŞ, İktisadın Tarihi, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s. 259, 293, 294.

85 Nurettin, BİLİCİ; Adem, BİLİCİ, Kamu Maliyesi, 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 56.

86 ULUATAM, a.g.e., s. 127.

tılı şekilde ele alınmaya başlamıştır⁸⁷. John Maynard Keynes tarafından geliştirilen Keynesyen görüş⁸⁸ devletin, ekonomik hayatta üstlendiği rolü ve dolayısı ile hükümet programlarının genişletilmesini önermekte⁸⁹; politikaların hayata geçirilmesinde kamu harcamaları önemli yer tutmaktadır. Ülkemizde de maliye politikaları ve para politikaları bir arada uygulamakta; karma ekonomi yapısı benimsenmekte; devlet çeşitli araçlarla ekonomiyi sık sık müdahale etmektedir.

Devletin büyüklüğü ve üstlendiği roller ile yukarıda açıklandığı şekilde, sıkı ilişki içinde olan kamu harcamaları, günümüzde kazandığı farklı işlevler sayesinde, kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorununun çözümünde de önemli rol oynayabilecektir. Devletlerin, söz konusu sorunun farkına varmaları ve bu sorunun çözülmesi için harekete geçmeleri halinde, benimsenen politikalar ve bunların hayata geçirilmesi, kamu harcamalarının nasıl yönlendirildiği ile doğrudan bağlantılı olacaktır. Böylelikle devletin yönlendirici rolü, toplumsal değişimin gerçekleştirilmesi ve kadının günümüzde yaşadığı birçok problemin çözümünün doğru kamu harcamaları tercihleri ile uygulanabileceğine de güzel bir örnek teşkil edebilecektir.

Günümüzde çok geniş ve çeşitli hal alan kamu harcamaları, daha verimli planlanabilmesi, doğru şekilde analiz edilebilmesi, ekonomik ve sosyal etkilerinin görülebilmesi, kaynakların verimli kullanılıp kullanılmadığının takip edilmesini kolaylaştırmak adına bazı sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Harcamanın hangi kurum tarafından yapıldığı kriterine dayanan organik sınıflandırma, harcamaların hangi faaliyet ve hizmetlere yapılacağına dair düzenlenmesine dayanan fonksiyonel sınıflandırma gibi yöntemler arasından⁹⁰; çalışmada, kamu

87 Akif, ERGİNAY, Kamu Maliyesi, 18. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 2010, s. 130; EDİZDOĞAN; ÇETİNKAYA; GÜMÜŞ, a.g.e., s. 46.

88 John Maynard, KEYNES, General Theory of Employment, Interest and Money, Harcourt, Brace and Company, New York, 1936.

89 Brian, SNOWDON; Howard R., VANE, Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü, Çev. Ed. Barış Kablamacı, Elif Yayınevi, Ankara, 2012, s. 51.

90 Şafak E., ÇOMAKLI; Deniz, TURAN; Turan, DOĞRUYOL, Kamu Ma-

harcamaları sınıflandırması üretim faktörlerinin satın alınmasında kullanılıp kullanılmaması kriterine dayanan ekonomik sınıflandırma üzerinden ele alınmaktadır⁹¹. Bunun bir nedeni ülkemizde kamu maliyesini düzenleyen temel kod kanun olan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun, Merkezî Yönetim Bütçe Kanununun Kapsamı ve Düzeni başlıklı 15. maddesinde ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırmanın benimsenmiş olması⁹² nedeni ile mali sistemimizin temelini ekonomik sınıflandırmaya da dayanıyor olması, bir diğer nedeni ise kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorunun, kadının yarattığı katma değer karşılıksız kalıyor olmasından kaynaklandığı göz önünde bulundurulduğunda ekonomik sınıflandırmanın, sorunun analiz edilmesi ve çözüm önerileri geliştirilmesinde daha işlevsel olacağının düşünülmesidir.

İktisadi sınıflandırma olarak da adlandırılan ekonomik sınıflandırma⁹³, reel (efektif, tüketici) harcamalar ve transfer (dağıtım, yardım) harcaması ayırımına dayanmaktadır. Reel harcamalar, yapılmakla, milli hasıla üzerinde doğrudan etki doğuran niteliğe sahip olup karşılığında mal veya hizmet alınan harcamalardır. Reel harcamaların, cari harcamalar ve yatırım harcamalarından meydana geldiğini söylemek mümkündür⁹⁴. Cari harcamalar, kullanılmakla tükenen, devamlılık göstermeyen harcama türleridir. Bu harcamaların faydaları ve etkileri harcadıkları yıl içinde kendilerini göstererek tüken-

liyesi, 4. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2017, s. 93, 94; EDİZDOĞAN; ÇETİNKAYA; GÜMÜŞ, a.g.e., s. 80-82; ERDEM; ŞENYÜZ; TATLIOĞLU, a.g.e., s. 72, 73; ERGİNAY, a.g.e., s. 152; GÜRSOY, a.g.e., s. 126-130.

91 İsmail, TÜRK, Kamu Maliyesi, Güncelleştirilmiş 14. Baskı, Turhan Kitabevi, 2001, s. 79; GÜRSOY, a.g.e., s. 141; ULUAĞAM, a.g.e., s. 148.

92 Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Analitik Bütçe Sınıflandırmasına İlişkin Rehber, <https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10213,11ekorehberpdf.pdf?0&tag1=45210C174F08ACF4C9B9F139C290E35A5811D9AD> (E.T. 15.04.2012).

93 Abdurrahman, AKDOĞAN, Kamu Maliyesi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 17. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016, s. 85, 86; EDİZDOĞAN; ÇETİNKAYA; GÜMÜŞ, a.g.e., s. 82; TÜRK, a.g.e., s. 36-41.

94 Kamil, MUTLUER; Erdoğan, ÖNER; Ahmet, KEŞİK, Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi, 4. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 161.

mekte⁹⁵; çoğu, her yıl tekrarlanmaktadır. Yatırım harcamaları ise fayda ve etkileri uzun yıllar süren, devletin yeni iş alanları, sektörler, alt yapı hizmetleri yaratmak için yaptığı harcamalardır. Transfer harcamaları ise üretim gücünün el değiştirmesi için yapılan harcamalar olup, karşılığında bir mal veya hizmet alımı değil idari kurumların ya da kişilerin tasarruf gücüne, desteklenmesine ya da halihazırdaki bir malın kişiler ya da sosyal gruplar arasında el değiştirmesine neden olan harcamalardır⁹⁶.

Kamu harcamaları kavramının içeriği, fonksiyonları ve sınıflandırılması kısaca özetlendiği şekilde olup, bu özetten de görülebileceği gibi günümüzde kamu harcamaları sadece kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılmamakta; özellikle müdahaleci devlet ve karma ekonomi politikaları benimsenen ülkelerde devlet, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın yönlendirilmesinde görev üstlenmekte; bu görevlerini ise kamu harcamaları gerçekleştirerek yerine getirmektedir. Kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorunu da siyasi, ekonomik, sosyal birçok yönü olan bir konu olduğundan, devletlerin bu sorunun çözümünde bilinçli politikalar benimsemesine ihtiyaç bulunmakta; bu politikaların hayata geçirilmesi kamu harcamaları ile sağlanmaktadır.

III. KADININ EV İÇİ EMEĞİNİN GÖRÜLMEZLİĞİ SORUNUNA KAMU HARCAMALARI POLİTİKALARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorunun çözümünde, kamu harcamaları bakımından öncelikle başvuru yöntemler, bu emeğin bedel biçilmesi alternatifleri üzerinden şekillenmektedir. Emeğe bedel biçme yaklaşımı, kadının çalışsın,

95 Faydası bir yılı aşan eğitim, sağlık gibi alanları kapsayan cari harcamalar yatırım (kalkınma) cari harcamaları olarak adlandırılmaktadır.

96 EDİZDOĞAN; ÇETİNKAYA; GÜMÜŞ, a.g.e., s. 91-96; ERDEM; ŞENYÜZ; TATLIOĞLU, a.g.e., s. 77-80; ERGINAY, a.g.e., s. 149-151; GÜRSOY, a.g.e., s. 145-147; MUTLUER; ÖNER; KESİK, a.g.e., s. 137- 141 ULUATAM, a.g.e., s. 147-166.

çalışmasını, evde bu emeği harcaması, evde yaşayan bireylere karşı beslenme, bakım gibi işlerden sorumlu tutulması⁹⁷ ve fakat “evde oturan” kadın olarak nitelendirilen bu “tam zamanlı ev kadınlarının⁹⁸” sarf ettikleri emeklerin “iş” olarak kabul edilmemesine gösterilen tepkiden temellenmektedir. Bu tartışmanın çözümü için ortaya atılacak en önemli çözüm önerisi ise kadının ev içi emeğinin ayrı bir harcama kalemi oluşturularak değerlendirilmeye alınması yönündedir.

Kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorunun çözümünde bu emeğe bedel biçilmesi politikalarında devreye en önce cari harcamalar üzerinden öneriler girmektedir. Tipik örnekleri, personel giderleri, devlet teşkilatının mal, ürün, eşya alımları gibi kalemler olan cari harcamalar, kadınların ev içi emeğine personel gideri gibi yaklaşılması, ev içi emeğin karşılığında ortaya çıkan katma değer bir hizmet ya da mal alım satımı varmış gibi kullanılabilir. Ev içi emek kavramının, temizlik, alışveriş, yemek yapma, ütü, bulaşık gibi ev işlerini ve çocuk bakımı gibi ailevi ihtiyaçları kapsadığı göz önünde bulundurulduğunda kadının söz konusu işleri gerçekleştirmesinin ekonomiye kattığı değer büyüklüğü görülecektir. Söz konusu katma değer hesaplanmasının ne kadar zor olduğu, ev içi emeğin tanımı ve nitelendirmesinin belirsizliği göz önüne alındığında belirginleşmektedir. Fakat bu değer, söz konusu faaliyetlerin kadının evde bu işleri kendisi yapmak yerine piyasadan hizmet satın almak sureti ile gerçekleştirdiğinde ödenecek bedeller düşünüldüğünde biraz daha somutlaşacaktır. Dolayısıyla ile kadının ev içi emeğine bedel biçilmesi bir yandan piyasa sisteminin işleyişine uygun ve uyumlu olacak bir yandan da ev içi emek faaliyetlerinin piyasada hizmet arzı gerçekleştiren kişi

97 Gülnur, ACAR SAVRAN; Nesrin, TURA DEMİRYONTAN, Kadının Görünmeyen Emeği, 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2008,s.10.

98 Suna, BAŞAK; Sevgi, KINGİR ve Şehnaz YAŞAR’ın 2013 yılında yaptıkları “Kadının görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya” adlı çalışmada, Türkiye’de 2006 yılında yapılan bir araştırmaya göre ev içi üretimde sarf edilen emeğin değeri aynı yılın milli gelirinin yüzde 24 ile yüzde 45’i arasında değişmektedir. Bu faaliyetlerde ise kadınların payı yüzde 79 ile yüzde 86 arasında değişmektedir. Çocuk bakımında sarf edilen emek ise milli gelirinin yüzde 5’i kadar olduğu belirtilmektedir.

ve kurumların hizmet karşılığında aldıkları bedel bakımından doğan eşitsizliği gidermede rol oynayabilecektir.

Kadının ev içi emeğine bedel ödenmesinin transfer harcamaları aracılığı ile hayata geçirilmesi yöntemleri ele alınacak olursa devletin, harcama karşılığında bir mal ya da hizmet almadan, harcamayı karşılıksız aktarım olarak gerçekleştirmesi yöntemi olan transfer harcamaları, ev kadınlarına, belirli bir süre sonunda emeklilik hakkı tanınması ve sosyal güvenlik harcaması niteliğinde bedel aktarılması şeklinde gerçekleşebilecektir. Bu yöntemde, kadının ev içi emeği, emeğin sarf edildiği sırada doğrudan ödeme şeklinde değil, belirlenen sürenin sonunda kazanılan bir hak şeklinde uygulanacaktır. Bu yöntem, ev için harcanan (uzun yıllar, mesai saati ve çalışma günü kriterlerine bağlı olmadan yoğun şekilde sarf edilen) emeğin kadınların yıpranma payı da göz önünde bulundurularak; bir parça da olsa karşılığı gibi yorumlanabilir.

Kadınların ev içi emeğinin görünmezliği sorununun çözümünde transfer harcamaları ile katkı sunulabilecek bir diğer yöntem ise vergi harcamaları aracılığı ile uygulanan kamu harcamaları politikalarıdır. Evde dikiş, nakış, dekorasyon eşyası, yemek gibi ürünler üreten kadınların bu mal ve hizmetlerden elde ettikleri bedellere, piyasa koşullarında uygulanan gelir vergisi veya kurumlar vergisi gibi gelirden alınan vergilerin alınmaması ile evde üreten kadınlar desteklenebilecektir. Bu durum bir yandan piyasa koşullarından daha amatör koşullarda ve küçük ölçeklerde iş yapan kadınların rekabet altında ezilmesini önlemede ve de kariyer planlamalarını daha rahat kurabilmede fayda sağlayabilecektir.

Kadının ev içi emeği ile ilgili sorunun çözülmesinin, bu emeğe bedel biçme tercihi üzerinden kurgulanmasında kamu harcamaları politikalarının kullanılabilmesi, yukarıda örneklenildiği üzere birtakım olumlu sonuçlar doğurmaya uygun görünse de bu politikaların tek başına başarı sağlayabileceğini söylemek mümkün görünmemektedir.

Kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorunun çözümünde

öne sürülen bu emeğe bedel biçilmesi ve cari harcamalar üzerinden ele alınmasında karşılaşılabilecek olan en önemli zorluk, bu emeğin nicelik ve nitelik olarak belirsizliğinden doğmaktadır. Bu zorluk, hukuk sistemi terminoloji bakımından da farklı bir boyut kazanmaktadır. Emeğe bedel ödenmesi, hukuk sistemlerinde işveren ve işyeri kavramları üzerinden kurgulanmakta; bir mal veya hizmet alımı söz konusu olmaktadır⁹⁹. Kadının ev içi emeğine bedel biçilmesinde bir işyeri bulunmamakta; kadın işverene bağlı çalışmamakta ve son olarak da ev işi ve çocuk bakımı yönünden bir mal ya da hizmet alımı durumu doğmamaktadır. Bu nedenle söz konusu emeğin bedellendirilmesinde fiili bakımdan imkansızlıklar doğmaktadır¹⁰⁰. Bu yöntemin evde düzenli şekilde mal üretimi ya da hizmet ifası gerçekleştiren kadınlar bakımından uygulanmasında hukuki açıdan tipiklik sağlama problemi doğmama ihtimali yüksek olmakla birlikte bu sefer de kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorunu sadece evde söz konusu mal ve hizmetleri üreten kadınlar bakımından geçerli olacak, bu şekilde mal ve hizmet üretmeyip, ev işi ve çocuk bakımını üstlenen kadınların emeği

99 Örneğin 4857 sayılı İş Kanununda ücret: “Genel anlamda ücret bir kimseye bir iş karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve para ile ödenen tutardır” şeklinde tanımlanmaktadır.

100 Ev içi emeğin “iş” kavramı ile taşıdığı uyumsuzluklardan yola çıkarak bu emeğe dair geliştirilen yaklaşımların bazıları şu şekilde örneklendirilebilir: Örneğin Adam Smith’e göre emek, her şeyin ilk alımı için ödenen paradır, ilk fiyattır. Smith, emek miktarlarını ölçme ve karşılaştırma için iki ölçüt bulur; bunlar çalışma zamanı ve yetenek ya da ustalıktır. Ustalığın tespitinin güç olması Smith’i zamana yönlendirir ve bu nedenle o farklı emek kavramlarını karşılaştırırken zamandan faydalanır. Emeği ise üretici ve üretici olmayan emek olarak ikiye ayırır. Maddi anlamda bir şey sunmayan emek üretici değildir. Bu nedenle yerine getirilir getirilmez yok olan emek, -hizmetçinin emeği gibi- emek değil hizmettir. Bu nedenle bu tarz işler mübadeleye katılamamaktadır (Meda, 2012: 63-64). Ricardo ise emek konusunda Adam Smith’i örnek alır ve emeği diğer eşyalar gibi bir meta olarak kabul eder. Emeği değerlin ilk kaynağı sayar. Değeri belirleyen bu emek ise doğrudan üretime giren dolaysız emek ve üretim araçları ile somutlaşan dolaylı emekten oluşur. Bunun yanında emek süreci tartışmasında Marx, üretken emek kavramının, yalnızca artı değer üretimi anlamına gelecek şekilde daralır. Marx, bir tek kapitalist için artı-değer üreten, böylece sermayenin gerçekleşmesi için çalışan emekçi üretkendir demektedir (Marx, 1974:520’den aktaran, Mies, 2011: 107). Bu kavramla Marx, “üretken olmayan” emeğin hepsinin (yani kadınların emeğinin büyük bir kısmını içeren ücretsiz emeğin) gözlerden kaçırılmasına teorik açıdan katkı sunmuştur (Mies, 2011:108).

bedelsiz kalacaktır.

Kadının ev içi emeğine bedel ödenmesi durumunun, söz konusu problemin çözümünü tam olarak sağlamak açısından eksik kalacağı bir başka nokta ise söz konusu çözümlerin daha çok ev kadını olarak tabir edilen iş hayatında rol almayan kadınlar bakımından öneriliyor olmasıdır. Halbuki iş kadını olarak tabir edilen ve iş hayatında rol alan kadınların da çok büyük bir bölümü evde, ev kadınlarına özgülenmiş gibi görünen ev işi ve çocuk bakımı işlerini gerçekleştirmektedirler. Bu nedenle ev kadınlarına, ev içi emeklerinin bedelinin ödenmesi gibi bir çözüme gidilmesi, iş hayatında rol almakta olan kadınların da ev içi emek sarf etmesine rağmen bu emeklerine bedel ödenmemeye devam edilmesi sorununa yol açabilecektir. Aynı problem ev kadınlarına emeklilik hakkı tanınması bakımından da geçerli olup, ev işlerini gerçekleştirmelerine rağmen iş hayatında da rol alan kadınların, ev kadınlarına tanınan haklardan mahrum kalmasına yol açacaktır.

Kadının ev içi emeğine bedel ödenmesi metodu, sorunun çözümünde sosyolojik açıdan da yetersizlikler barındırmaktadır. Şöyle ki kadının ev işi ve çocuk bakımından oluşan ev içi emeğine bedel ödenmesi, kadının çalışıyormuş hissine kapılmasına neden olacağından, reel sektörlerde yer alan iş hayatına ve dolayısı ile toplum hayatına karışmasında engelleyici rol oynayabilecek, emeğinin karşılığı ödenmeye çalışılırken kadının eve mahkum edilmesine, toplum ve iş hayatından kopmasına neden olabilecektir. Bu durum hem sorunun gerçekten çözümlenmesini engelleyecek hem de kadının psikolojisi, kişisel gelişimi ve kariyer planlaması üzerinde de olumsuz etki yaratabilecektir.

Kadının ev içi emeğine bedel ödenmesi durumu, ekonomik çıktılar bakımından da birtakım sonuçlar doğurabilecektir. Bu şekilde bedel ödenmesi, ev işi ve çocuk bakımının, ev dışından mal ve hizmet alımı ile gerçekleştirilmesinden aile bütçesi için daha ekonomik olacakmış izlenimi yarattığından, piyasadan bu mal ve hizmetlerin alımını da önleyici etkiye sahip görünmektedir. Konu kadınların iş hayatına kazandırılması açısından

dan ele alındığında ise 2016 yılı verilerine göre kadınların iş gücüne katılımının artması ile 2025'te küresel ekonomide 12-28 trilyon dolar seviyelerinde bir büyüme gerçekleştirilebileceği görünmektedir¹⁰¹.

Kadının ev içi emeğine bedel ödenmesinin sorunun çözümünde etkin olamadığı bir başka durum ise yine transfer harcamaları bakımından ele alınmaya devam edildiğinde yöntemin, sorunu çözmek yerine daha da derinleştirebileceğidir. Şöyle ki kadının ev içi emeğine emeklilik hakkı tanınması gibi bir durumda, transfer harcamalarının daha çok korunma ihtiyacı içinde olan gruplara yöneltildiği de göz önüne alındığında, pozitif ayrımcılıktan farklı olarak, kadını korumaya muhtaç, zayıf grupta gören bir devlet politikası benimsenmesi durumu doğacaktır. Bu da kadının güçlendirilmesine çalışılırken devlet eli ile kadının güçsüz bir konuma hapsedilmesine neden olabilecektir.

Ele alınan çözüm önerileri, bu önerilerin sorunun çözümünde oynayabilecekleri olumlu roller ve ardından bu çözümlerin sorunun çözümünde neden olabilecekleri problemler bir arada düşünüldüğünde ortaya, kadının ev içi emeğinin görünmezliği çözümünde kamu harcamaları bakımından sunulan çözüm önerilerinin bu emeğe bedel biçilmesi üzerinden şekillenmesi durumunun birtakım olumlu yönleri olmakla birlikte aslında sorunu daha da derinleştirmeye açık olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedensellikten yola çıkarak, söz konusu problemin çözümünün kamu harcamaları bakımından ele alınmasında kadının ev içi emeğinin bedellendirilmesi ve bir yandan da kadının toplum ve iş hayatına kazandırılmasının desteklediği politikaların bir arada uygulanması ihtiyacı olduğunu söylemek mümkün. Bunun yerine kadının gerçek anlamda ekonomik özgürlük kazanmasının, uzmanlaşma, ayakları üzerinde durma, evden çıkıp toplum hayatına katılma, iş hayatına kaynaşma, özgüvenini ve cesaretini sağlama yöntemleri sorunun

101 McKinsey&Company, Women Matter, Turkey 2016, <http://www.mckinsey.com.tr/arastirma-ve-yayinlarimiz/McKinseyWomenMatter-Turkiye2016TanitimMetni.pdf> (E.T. 30.04.2019).

çözümünde daha etkili olacaktır. Kamu harcamalarının, devlet politikasının, kadının aktif yaşama entegre edilmesini amaçlar şekilde yönlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun sağlanması için kadını eve adeta hapseden sistemin ve anlayışın değiştirilmesi beklenmektedir.

Kamu harcamalarının, kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorununa, kadının toplum ve iş hayatına katılmasını destekleyici politikalar aracılığı ile katkısını da yine çalışmada benimsenen ev işi ve çocuk bakımı ayırımından yürütmek mümkündür. Bu yöntemde, kadının ev işleri bakımından emeğinin görünmezliğinin ortadan kaldırılabilmesi için söz konusu işlerin ortak konutu paylaşan bireylerin ortak işleri olduğu gerçeği ve algısının yerleşmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Kamu harcamaları, bu anlayış ve algının toplumda benimsenmesi ve içselleştirilmesi için çok önemli bir rol oynayabilecektir. Ev işlerinin kadının iş hayatına ayıracağı zamanda ve emekten çalan yönünü, toplumsal gelişme ve evde kadın ve erkeğin ev işleri için işbölümüne gitmesi gibi sosyolojik, toplumsal, kültürel bilinçlendirme çalışmaları ile aşılması büyük oranda mümkün olacaktır. Bunun sağlanabilmesi için cari harcamaların kamu spotu, farkındalık ve bilinçlendirme kampanyalarında, ilköğretimden üniversiteye eğitim kurumlarında uzmanlar aracılığı ile çocukluktan yetişkinliğe bu algı ile hazırlanması doğrultusunda kullanılması düşünülebilecektir. Bunun yanında çocuğu olan kadınların meslek sahibi olabilmeleri için çocukları ile katılabilecekleri eğitimler hazırlanması, kadınların toplum yaşamına katılabilmeleri için elverişli imkanların sağlanması ise cari harcamaların sorunun çözümünde oynayabileceği role bir örnek olarak gösterilebilecektir. Kadın ve erkeğin ev içi işlerde işbirliği yapması vizyonuna erişilene kadar, devletin, kadın doğum yaptığında temizlik, yemek yardımı yapacak işçi istihdam etmesi cari harcamalara, bu hizmetlerin alınabilmesi için çocuk sahibi olanlara gerçekçi miktarlarda destekler verilmesi transfer harcamalarına örnek oluşturabilecektir.

Çocuğun anne ve baba ile kuracağı iletişimin, birlikte geçireceği zamanın öneminin ve özellikle ilk yıllarda anneye

bağımlı yaşamının da bilincinde olarak gerçekleştirilebilecek yatırım harcamalarının başında belli sayıda işçi çalıştırılan işyerlerinde kreş ve anaokulları kurulması kuralları getirilmesi ve bu kuralların gerçekten uygulanması sayılabilir. Günümüzde devletler mevzuatlarında bu tür kurallara yer veriyor olsalar da örneğin ülkemizde bu kuralın yerine getirilme oranı çok düşük; bunun denetimi ise oldukça yetersizdir. Aynı şekilde yatırım harcamalarının, çocukları yarım gün okula giden kadınların part time çalışabilecekleri iş modellerin yaratılması konusunda da yönlendirilmesi hem kadının çocuk ile zaman geçirmesi hem de iş hayatına katılarak ekonomik özgürlüğünü kazanması konusunda olumlu olabilecektir. Çocuğu daha küçük olup okula gidemeyen kadınların ise çocukları ile birlikte gidebilecekleri kariyer kursları, eğitim ve iş modellerinin geliştirilmesine yatırım yapılması da aynı sonuca ulaşmada faydalı olabilecektir¹⁰².

SONUÇ

Kadının ev içi emeğinin görünmezliği sorunu ve bu sorunun çözümü, çok aşamalı ve çok yönlü bir süreç olmakla birlikte konu, çalışmada sosyolojik alt yapısı ve bundan yola çıkarak hukuki boyutu ile ilişkisi bakımından ele alınmış, hukuki boyutu kamu harcamaları yönünden analiz edilmeye çalışılmıştır. Yapılan tartışmalar sonucunda, özet olarak, söz konusu sorunun çözümünde kadının ev içi emeğine bedel biçilmesi, emeğin karşılıksız kalmaması, yaratılan katma değere değer sağlanması, hizmet sektörü ile dengesizliğin giderilmesi, kadının ekonomik özgürlük benzeri güvence sağlanması gibi sosyolojik, ekonomik, hukuki faydaları olmakla birlikte, bu politikanın tek başına uygulanması, kadını eve hapsedip toplum ve iş hayatından soyutlama olgusunu derinleştirmeye müsait

102 Ayrıca tam bu noktada, bir yandan küçük çocuğu olan ya da hamile olan kadınların istihdamının önüne çekilen görünmez duvarın kaldırılması, bu kadınların farklı gerekçelerle işe alınmaması ile sonuçlanan istihdam politikalarının acilen terk edilmesi; doğum yapan kadınlara gerçekçi doğum izinlerinin verilmesi ve doğum izni biten kadınlara işlerine geri dönme konusunda iş güvencesi sağlanması gerekliliği bulunmaktadır.

olduğundan sorunun çözülmesinde yeterli olamayabilecektir. Bu nedenle sorunun çözümünde kamu harcamalarının, önce devletin cinsiyet eşitliği politikasını benimsemesi ardından siyasi, ekonomik, hukuki mekanizmaları bu algı ile şekillendirmesi ve toplumun bu doğrultuda dönüştürülmesi esas ihtiyaç duyulan uygulama gibi görünmektedir. Böylelikle kamu harcamaları, kadına hasredilmiş gibi duran ev işi ve çocuk bakımında sağlıklı bir işbölümüne gidilebilmesinde, kadının, anne olmakla, kendinden vazgeçerek hayatını çocuğuna adanması gerekiyormuş yanılmasıyla yıkılmasında önemli bir işlev üstlenebilecektir. Dahası sağlıklı ve bilinçli devlet politikaları aracılığı ile kamu harcamalarının ekonomiyi ve toplumu yönlendirme gücü, kadının toplum ve iş yaşamına adapte edilmesi yönünde kullanılarak, psikolojisi sağlıklı olan kadınlar ve anneler yaratılmasında aktif ve etkili şekilde kullanılabilir.

KAYNAKÇA

ACAR SAVRAN, Gülnur ve TURA DEMİRYONTAN, Nesrin: **Kadının Görünmeyen Emeği**, 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

AKDOĞAN, Abdurrahman: **Kamu Maliyesi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 17. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016.

BAŞAK, Suna; KINGİR, Sevgi; YAŞAR, Şehnaz: "Kadının görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya", ankadin.org/tr/2013/yayinlar/kadinin-gorunmeyen-emeği-ikinci-vardiya.html, (E.T. 16.03.2019).

BATIREL, Ömer Faruk: **Kamu Maliyesi Teorisine Giriş**, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No. 387/621, Meter Matbaası, İstanbul, 1984.

BİLİCİ, Nurettin; BİLİCİ, Adem: **Kamu Maliyesi**, 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Analitik Bütçe Sınıflandırmasına İlişkin Rehber**, <https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10213,11ekorehberpdf.pdf?0&tag1=45210C174F08ACF4C9B9F139C290E35A5811D9AD> (E.T. 15.04.2012).

ÇOMAKLI, Şafak E.; TURAN, Deniz; DOĞRUYOL, Turan: **Kamu Maliyesi**, 4. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2017.

ECEVİT, Yıldız: "Feminist Sosyal Politika Bağlamında, Türkiye’de Çocuk Bakımı ve Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak", G. Toksöz ve A. Makal (drl.) **Geçmişten Günümüze Kadın Emeği**, İmge Yayınevi, Ankara, 2015, 185-221.

EĞİLMEZ, Mahfi: **Kamu Maliyesi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.

EĞİLMEZ, Mahfi; KUMCU, Ercan: **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, 20. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015.

EĞİLMEZ, Mahfi: **Makroekonomi Türkiye’den Örneklerle**, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015.

EDİZDOĞAN, Nihat; ÇETİNKAYA, Özhan; GÜMÜŞ, Erhan, Gümüş: **Kamu Maliyesi**, 8. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2017.

ERDEM, Metin, ŞENYÜZ, Doğan, TATLIOĞLU, İsmail: **Kamu Maliyesi**, Genişletilmiş 14. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2017.

ERGİNAY, Akif: **Kamu Maliyesi**, 18. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 2010.

GÜRSOY, Bedri: **Kamusal Maliye, Masraflar**, I. Cilt, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları No. 426, Ankara, 1978.

KAZGAN, Gülten: **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 17. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

KEYNES, John Maynard: **General Theory of Employment, Interest and Money**, Harcourt, Brace and Company, New York, 1936.

MEDA, Dominique: **Emek: Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi?**, 2. Basım, Çev., Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

MİES, Maria: **Ataerki ve Birikim**, Çev., Yıldız Temurtürkan, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011.

METHİBAY, Yaşar: **Harcama Hukuku, Kamu Harcamalarının Hukuki Analizi**, Orion Kitabevi, Ankara.

MUTLUER, Kamil; ÖNER, Erdoğan; KESİK, Ahmet: **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**, 4. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

McKinsey&Company: **Women Matter**, Turkey 2016, <http://www.mckinsey.com.tr/arastirma-ve-yayinlarimiz/McKinseyWomenMatterTurkiye2016TanitimMetni.pdf> (E.T. 30.04.2019).

OAKLEY, Ann: **Just a Housewife**. Oxford University Press, London, 1974.

ÖNEŞ, Umut, MEMİŞ, Emel, KIZILIRMAK, Burça: "Türkiye'de Yoksulluk ve Hane İçi İş Zamanı Dağılımı: Analiz ve Politika Önerileri", S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (drl.) **2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet**. İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2015, 123-146.

SAVAŞ, Vural: **İktisadın Tarihi**, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.

SMITH, Adam: **An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations**, (Ed. Edwin Cannan), The Modern Library, New York, 1937.

SNOWDON, Brian; VANE, Howard: **Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü**, Çev. Ed. Barış Kablmacı, Elif Yayınevi, Ankara, 2012.

ULUATAM, Özhan: **Kamu Maliyesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 413, Ankara, 1978.

TÜRK, İsmail: **Kamu Maliyesi**, Güncelleştirilmiş 14. Baskı, Turhan Kitabevi, 2001.

VOGEL, Lise: **Marksist Teoride Kadın**, 2. Baskı, Çev., Mine Öngören, Pencere Yayınları, İstanbul, 2003.

WORLD BANK, World Development Indicators (WDI): Labor Force Structure, 2015, <http://wdi.worldbank.org/table/2.2> (E.T.19.02.2019).

Av. Mehtap TUZCU (Oturum Başkanı)- Hocam ben teşekkür ederim, çok faydalı bir sunum oldu. Size önerim, yerel seçimler öncesinde bu önerilerinizi adaylarla paylaşmanız. Gerçekten dediğiniz çoğu şey aslında yerel yönetimler tarafından yerine getirilebilir. Burmada sanırım anneanneniz ve aneniz var. Bütün bir sunum boyunca çekiminizi yaptı, gözleri dolarak duygulanarak. Sizleri de tebrik ediyorum, emeklerinizi sağlık böyle bir evlat yetiştirmişsiniz. Başka bir ailemiz daha var. Sizi de öne doğru alabilir miyim? Tuğba Hocamın ailesi, siz de gelip buradan çekim yapabilirsiniz, şimdi sıra onda.

Hocam teşekkür ederim. Sırada çok uzaktaki Adıyaman Üniversitesinden Araştırma Görevlisi Tuğba Gücenmez var. Bize “işlevselci yaklaşım üzerinden kadın yoksulluğunun değerlendirilmesi” konulu bir sunum gerçekleştirecek.

Arş. Gör. Tuğba GÜCENMEZ- Merhaba, ben Adıyaman Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde araştırma görevlisiyim. Doktora eğitimime Gazi diyeceğim, ama artık Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi oldu, sosyal politika programında devam ediyorum.

Aslında hocalarımın bahsettiği durumlardan ben de bahsedeceğim, ama biraz işin sosyolojik tarafına değinmeye çalışacağım. Konu başlıklarım bunlar; cinsiyet, toplumsal cinsiyet ayrımına çok kısa değinip, asıl ele aldığım işlevselci yaklaşım üzerinden aile ideolojisine değinip, cinsiyetçi işbölümü, kadının yoksulluğu, kadın yoksulluğu kavramına değinip, işgücü piyasasındaki konumuyla sonlandırmayı planlıyorum.

İŞLEVSELÇİ YAKLAŞIM ÜZERİNDEN KADIN YOKSULLUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tuğba GÜCENMEZ¹⁰³

GİRİŞ

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları, sosyolojik, ekonomik ve siyasal açıdan farklı anlamlara ve öneme sahiptir. Toplumsal cinsiyet kavramı, aile ideolojisi ve çalışma hayatı içerisinde kadının aleyhine sonuçlar doğurmaktadır.

Ailede şekillenen toplumsal cinsiyet rolleri, hayatın her alanında kendini göstermektedir. Ataerkinin güçlü olduğu geleneksel toplumlarda, cinsiyetçi işbölümü keskindir. Erkek evi geçindirmekle yükümlü 'aile reisi', kadın ise, çocuk doğuran ve ev içi hizmetle meşgul olan bireydir. Dolayısıyla, bu anlayış içerisinde kadının çalışması uygun görülmemektedir. Kadın eğer çalışacaksa da, 'kadına yönelik işler' de çalışmasına onay verilmektedir.

Kadın yoksulluğu, işsiz kalma durumuna ve çalışma hayatındaki yerine göre yorumlanmaktadır. Buvinic' e göre kadın yoksulluğunun iki belirleyici özelliği bulunmaktadır: işgücü piyasasındaki konumu ve eğitim imkanlarından yararlanma durumu (Şener, 2009, s.2). Eğitim seviyesinin düşük olması, meslek ve iş seçiminde dezavantaj yaratmaktadır. Çalışma ha-

103 Araştırma Görevlisi. Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Doktora Öğrencisi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Politika Programı.

yatında ise, cinsiyetçilik üzerinden düşük ücret, güvencesizlik, ücretsiz aile işçiliği gibi ortaya çıkmaktadır.

Makalede, toplumsal cinsiyete dayalı tanımlarda bulunulduktan sonra, yoksulluk ve kadın yoksulluğu kavramları açıklanacaktır. Aile sosyolojisi açısından meseleye bakılacak, İşlevselci yaklaşım ile kadının çalışma hayatında karşılaştığı zorluklar değerlendirilecektir. Ayrıca, dünya ve Türkiye’de yapılmış bazı araştırmalardan yararlanılmıştır.

1.TANIMLAR VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Roller ve Cinsiyetçi İşbölümü

Cinsiyet kavramı, cinsler arasındaki genetik, fizyolojik ve biyolojik farklılıkları anlatmaktadır. Toplumsal cinsiyet ise, cinsiyete dayalı işbölümü ve biyolojik cinsiyetler arasındaki toplumsal ilişkileri vurgulamak amacıyla, toplumda sadece kadının değil erkeğin de pozisyonunu işaret eden bir kavramdır (Savcı, 1999, s.130). Bazı etnografik çalışmaya göre, biyolojik olarak cinsiyet ayrımı, kültürel ve sosyolojik açıdan değişebilmektedir. Örneğin, Foucault cinsiyet kavramına, ‘bir varlığa sahip olmak’ tan çok, ‘bir etki alanı, bir kategori olarak özgül söylemsel pratiklerin bir ürünü¹⁰⁴’ olarak yaklaşmaktadır. Dolayısıyla, toplumdan topluma ‘kadın ve erkek olmak’ farklı anlamlar içerebilmekte ve buna göre şekillenen farklı davranışlar sergilenebilmektedir. Nepal’de, kadınlık ve erkekliğin tıpkı et ve kemik gibi bütün insanlarda farklı derecelerde bulunduğu inanılmaktadır (Bora, 2014, s.39). Nepal’de, bizim algıladığımız gibi bir cinsiyet ayrımı yoktur, cinsler toplumun bir parçasıdır. Foucault da, bedenlere anatomik, biyolojik işlevler, tutumlar ve zevkler yüklediğini ancak bunun bireyleri ayırıştırmak üzere kurgulanmış bir toplumsal cinsiyet dizisi olduğunu

104 Bu konuda ayrıntılı tartışmalar için bkz. Foucault, M (2017). Cinselliğin tarihi. (Tanrıöver, H. Ü. Çev). 7.Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları ve Bora, A. (2014). Kadınların sınıfı: ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası. İstanbul: İletişim Yayınları.

nu ifade etmektedir. Buna göre, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında bir fark olmayabilir. Fark, (fark arayanlar için) sosyolojik boyutta bakıldığında ortaya çıkabilir.

Diğer yandan, özellikle modern hatta post-modern dünyanın, küresel kapitalist değerleri ile haşır neşir olmuş toplumlarında, cinsiyetler üzerine biçilen tutum ve davranışlar aracılığıyla bireyler doğdukları andan (hatta doğmadan önce bile) ölüm anlarına kadar toplum içerisinde varoluş biçimleri belirlenmekte ve kategorilendirilmektedir. Buna göre çocukların beslenme tarzlarından, giysilerine, oyuncaklarına, kitaplarına, çizgi filmlere, bilgisayar oyunlarına, okula ilk adımını attığında karşılaştığı ders kitaplarına vb dek her şey iki cins uygun olduğu varsayılan imgelerle yüklüdür (Gümüşoğlu, 2008, s.40). Toplum, erkek ve kız çocuklarından kamusal alanda 'toplumsal cinsiyet rolleri' ne uygun davranmasını beklemektedir. Çünkü, cinsiyetlerin 'kimlik' leri vardır. Kimlikler, cinsiyetçi rollere göre kurgulanmaktadır. Örneğin, kız çocuklarının büyüdüklerinde 'anne, ev kadın' rolleri uygun görüldüğünden meslek olarak da 'hemşirelik, öğretmenlik vb.' seçeceği düşünülürken buna karşılık, erkek çocukları 'polis, asker vb.' olabilirler; savunma, savaşma gibi eylemler için gerekli fiziki özellikler ve cesarete sahiptirler (Gücenmez, 2018, s.65). Simone de Beauvoir' in "Kadın olarak doğulmaz, kadın olunur." sözü, bu durumu anlatmaktadır. Kadınlar üzerinden söylenen bu söz aslında, erkekler için de geçerlidir. Kadının özel alanda ev içi hizmet ile uğraşması ve erkeğin ise kamusal alanda yaptıkları hem cinsiyetçi işbölümünü yaratırken hem de cinsiyet kimliklerini oluşturmaktadır. Cinsiyetlerin biyolojik ve fizyolojik durumlarına göre toplumsal cinsiyet rollerinin gerçekleştiğini savunan Doğacı kuram, kadının fiziksel açıdan erkekten zayıf ve erkeğe göre daha narin, estetik bir yapıya sahip olduğunu ileri sürerek, erkeğin doğaya ve topluma hükmetmesi gerektiğini anlatmaktadır. Doğacı kuram, pek çok toplumda ve günümüzde toplumsal örgütlenmelere ve ilişkilere kaynaklık etmektedir.

Özetle, toplumsal cinsiyet analizine dayalı bir bakış açısı aynı zamanda bize “*erkek ve kadın olmanın çok katmanlı anlamlarının nasıl sosyal olarak oluşturulduğunu; kadın ve erkek olmanın ev içinde ve ev ötesinde oluşan her türlü günlük faaliyette gömülü olduğunu*” gösterir (Hart, 1995, s.41 aktaran Dedeoğlu, 2000, s.141). Cinsiyetçiliğe dayalı toplumsallaşma sürecinde, kamusal alanda erkekten duygusu ile değil aklı ile karar vermesi, davranması ve ona göre bir iş seçmesi beklenmektedir. Kadında ise, durum tersidir. Kadının, duygusallığı ve zayıflığı yüzünden özel alanda kalması gerektiği, hayatının eşi, çocukları ve ev içi işlerden ibaret olduğu düşünülmektedir. Feminist kuramcılar, fiziksel farklılıkların toplumsal roller ve ilişkiler arasında da fark yaratmasına itiraz etmektedir. Örneğin, kişilik testlerinde kadına özgü zayıflık kabul edilen özelliklere erkeklerde de rastlanabildiği, erkeklerin de kadınlar kadar duygusal olabildiği görülmüştür (Savcı, 1999, s.131). Buradan hareketle, cinsiyetçi ayırım en çok kamusal-özel alanda¹⁰⁵ karşımıza çıkmakta ve en çok iş ve meslek seçiminde kendini göstermektedir.

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün, emek piyasasındaki etkisi barizdir. Belirli iş ve mesleklerin cinsiyetlere göre tercih edildiği görülmektedir. Sektörler ve işkolları temelindeki bu ayrışma, ‘yatay ayrışma’ dır (Ecevit, 2011, s.29). Yatay ayrışma, kadınların meslek ve sektör seçiminde dışlanmasına neden olmaktadır. Kadınlar, annelik ve eşlik rolleri nedeniyle esnek çalışma saatleri ve koşullarını, seyahat gerektirmeyen meslekleri, sektörleri seçmektedir; zaman içinde kadınların çoğunluğu tarafından seçilen meslekler, sektörler vb. ‘kadın işleri’ olarak tanımlanmaya başlamıştır (İlkkaracan, 2010, s.42). Ayrıca, kadınlar aynı işte veya iş yerinde de dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu durum, ‘dikey ayrışma’ olarak tanımlanmaktadır. Kadınlar, erkeklere göre daha az vasıf gerektiren, düşük statülü işlerde yoğunlaşmaktadır (Ecevit, 2011, s.30). Bu ayırım, iş yerinde kadınların yöneticilik gibi üst kademelerine gelmelerinde engeller yaratmaktadır (Gücenmez, 2018, s.65).

105 Kamusal-Özel alan ayrımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bora, A. (1997). Kamusal alan / özel alan : mahrumiyet - özgürleşme ikileminin ötesi. Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı:75. ss.85-93.

Görüldüğü gibi, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet algısı ve bu kavramlar üzerinden kurgulanan toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkiler, kadının her alanda geride kalmasına yol açmaktadır. Özellikle, iş hayatındaki cinsiyetçi işbölümü ve ayrımlar kadını dezavantajlı hale getirmektedir. Kadın kamusal alanda daha az yer bulabilmekte ve evrensel değerlere göre daha kötü şartlarda yaşamak zorunda kalmaktadır. Kadının sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı yaşadığı en kötü durumlardan biri yoksulluktur. Kadın yoksulluğu, çok boyutlu ve önemli bir sorundur. Bu sorunu değerlendirmeden önce yoksulluğun anlamını, türlerini ve sonuçlarını açıklamak daha yararlı olacaktır.

1.2.Yoksulluk

Yoksulluk kavramı, insanlık tarihinde yaşanan sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel değişimler kadar derin ve çeşitli anlamlar içermektedir. En basit haliyle, 'maddi olanaklardan yoksun olmak' şeklinde tanımlanabilir. En genel anlamıyla yoksulluk; gelir eksikliği-azlığına bağlı olarak, asgari yaşam düzeyini sürdürmek için gereken mal ve hizmetlerden yararlanamama ve bu durumun beraberinde getirdiği sosyal mahrumiyet geliştirme duygusudur (Topgül, 2013, s.279). Ancak, yoksulluk ile ilgili tek ve kesin bir tanımdan söz etmek mümkün değildir. Yoksulluk, subjektif bir kavramdır. Literatürde kazandığı anlamlara göre çeşitlilik göstermektedir. Buna göre, bazı tanımlamalar, şu şekilde özetlenebilir:

- Mutlak ve Görelî Yoksulluk
- Objektif ve Sübjektif Yoksulluk
- Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluk

1.2.1.Mutlak ve Görelî Yoksulluk

Yoksulluk kavramı açıklanırken bilimsel araştırmalarda yoksulluğun en çok bu ayrımına yer verilmektedir. Ancak, son yıllarda yapılan çalışmalarda yoksulluğun sosyolojik ve psikolojik boyutu üzerinden değerlendirmeler dikkat çekmektedir. Çalışmamızda, kadın yoksulluğu değerlendirilirken yoksulluğun sosyolojik tarafı ön planda tutulmuştur.

Mutlak yoksulluk, hane halkının ya da bireyin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmesi için gerekli, yalnızca en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaması durumudur (Taş ve Özcan, 2012, s.3). Söz konusu ihtiyaçlar, her birey için gerekli olan, bireyler ve toplumlar arasında farklılık göstermeden talep edilen fizyolojik ihtiyaçlardır: Beslenme, barınma, temiz içme suyu, temizlik, sağlık, eğitim, bilgiye ve hizmete ulaşım. Mutlak bir yoksulluk tanımı, bir kişinin biyolojik ihtiyaçlarına (yeme, giyinme ve barınma) dayalı asgari bir yaşam standardı tanımlamanın mümkün olduğunu varsaymaktadır (Metin, 2013, s.22). Bireyler, temel ihtiyaçlarını karşılayamadığında, bu ihtiyaçları karşılayacak maddi bir kazanca sahip olamadıklarında 'mutlak yoksul' sayılmaktadırlar.

Görelî yoksulluk ise, mutlak yoksulluk kapsamının yetersiz kaldığı noktada ortaya çıkmaktadır. Bireyin biyolojik ihtiyaçlarını karşılamasının yanı sıra, toplum içerisindeki sosyo-ekonomik durumu da önemlidir. Gelir seviyesi ve yaşam standardı, bireyin toplumdaki yerini belirlemekte; zevk ve ihtiyaçlarını değiştirmektedir.

1.2.2. Objektif ve Sübjektif Yoksulluk

Objektif yoksulluk, tespit edilebilir ve doğruluğu kanıtlanabilir bir standart ya da standartlar setinin aşağısında kalma durumu iken, sübjektif yoksulluk ise gerekli ya da yeterli düzeyin altında olma konusunda kişilerin kendi değerlendirmelerine dayalı bir görüşe işaret etmektedir (Lipton, 1997 aktaran Metin, 2013, s.27). Bu konuda yapılan çalışmaların çoğu, objektif yoksulluğun tespitine yöneliktir. Kişilerin elde ettiği toplam faydanın hesaplanmasında karşılaşılan güçlükler nedeniyle iktisatçılar, geleneksel olarak, objektif yaklaşımı benimsemek eğilimindedirler (Aktan ve Vural, 2002). Sübjektif yoksulluğun değerlendirilmesinde ise, görelî yoksulluk kavramı ile ilişkili olarak, bireylerin en çok neye veya nelere ihtiyaç duyduğu sorusunun cevabı aranmakta ve bireylere göre cevaplar değişmektedir.

1.2.3. Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu, yaşamı sürdürmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak tanımlanabilmektedir (Aktan ve Vural, 2002). Gelir yoksulluğu, 'yoksulluk sınırı'¹⁰⁶ kavramı ile yakından ilişkilidir. Bu sınırın altında gelire sahip olanlar, yoksul olarak adlandırılmaktadır.

İnsani yoksulluk kavramı ise, UNDP' nin 1997 İnsani Gelişme Raporu ile ilk defa ortaya atılmıştır (Taş ve Özcan, 2012, s.4). İnsani yoksulluk, evrensel insani yaşam koşullarına odaklı bir anlayış içermektedir. İnsani yoksulluk kriterleri, 'İnsani Yoksulluk Endeksi' nde ülkeler için belirtilmiştir. Buna göre, okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak, kamu ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gerekli olan mal, hizmet ve altyapıya - enerji, hijyen, eğitim, iletişim, içme suyu - erişimin yokluğu ya da kısıtlanması¹⁰⁷, insani yoksulluğun hesaplanmasında önemli kriterlerdir.

Yoksulluk ve türleri, 1980'lerde Neo-liberal politikalarla birlikte literatürde daha fazla yer almaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda ise, küresel kapitalizmin etkisini anlamaya yönelik olarak çalışmalar artmıştır. Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar, yoksulluğun küresel anlamda nasıl azaltılacağına odaklanmıştır. Dünyada ve Türkiye'de yoksulluk üzerine yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Bhatma ve Sharma (1996), Nepal' de kronik ve geçici yoksulluk nedenlerini test etmeye çalışmış; Ayiekox ve Bundiy (2006), Kenya'da ekonomik geçiş matrisleri yöntemi ile yoksulluk dinamiklerini incelemişler; Ayala, Jurado and Perez -Mayo (2009), İspanya' da bölgesel hanehalkı bazında yoksulluk, çok boyutlu yoksulluk ve

106 Kasım 2018 Açlık ve Yoksulluk Sınırı için bkz. <http://selulozis.org.tr/haber/kasim-2018-aclik-ve-yoksulluk-siniri/>.

107 Ayrıntılar için bkz. Taş, H.Y., Özcan, S. (2012). Türkiye'de ve dünyada yoksulluk üzerine bir araştırma. International Conference On Eurasian Economies.ss.2-9.

gelir yoksunluğu arasındaki ilişkileri araştırmışlardır (Abay ve Sezgin, 2018, ss.101-102). Türkiye’ de ise, yoksulluk çalışmaları, daha çok ekonomik kalkınma programları ile DPT ve TÜİK aracılığıyla yapılmaktadır. Bunun dışında, Dumanlı (1996), anket verileri ile tüketici fiyatları verilerini kullanarak Türkiye’de yoksulluğun boyutu üzerine çalışma ortaya koymuş; Dayıoğlu (2007), 2003 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi verilerini kullanarak, tüketim ve geliri baz alarak, çocuk yoksulluk oranları ile hanehalkı yoksulluk oranlarını ortaya koymuş ve kentsel ve kırsal alanlardaki çocuk yoksulluk oranlarının temel belirleyicilerini incelemiştir (Abay ve Sezgin, 2018, ss.102-103).¹⁰⁸ Ayrıca, yoksulluğun ekonomik kalkınma, işsizlik, sosyal dışlanma gibi konularla ilgisini araştıran tezler de mevcuttur.

1.3.Yoksulluk ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi, Kadın Yoksulluğu

Yoksulluğun temelinde yer alan beslenme, barınma vb. yoksunlukları, gelir farklılıkları ve eşitsizlikler, sağlık, eğitim gibi kamu hizmetlerine erişimde yaşanan aksaklıklar ve tam yararlanamama, sosyal dışlanmayı da getirmektedir. Kadınlar, gerek sadece gelir ve tüketim harcamaları üzerinden tanımlanan mutlak yoksulluktan gerekse gelir dışında yaşamı idame ettirmeyi sağlayan unsurların yoksunluğu durumunda karşılaşılan yoksulluktan en fazla etkilenen kitleyi oluşturmaktadırlar (Yıldırım alp ve Özdemir, 2013, s.54). Dolayısıyla, sosyal dışlanmanın da mağduru en çok kadınlardır. Yoksulluk ile birlikte anılan ‘alt sınıf’, ‘işsiz’, ‘muhtaç’ gibi terimler, kadınların temel ihtiyaç ve haklardan yoksunluğunu anlatmak için sık kullanılmaktadır. Ancak, kadın yoksulluğu kavramı, kadın istihdamı ve yarattığı etkiler ile ilgilidir. İşgücüne katılmak, çalışıyor olmak ‘yoksul olmamak’ anlamına gelmese de kadın yoksulluğunu anlamlandırmakta önemli bir göstergedir (Şener, 2012, s.61).

108 Yapılan çalışmaların ayrıntıları için bkz. Abay, M.Ç., Sezgin, S. (2018). Türkiye ve bazı AB ülkelerinde yoksulluk ve gelir dağılımı. *Journal of Life Economics*, Cilt:5, Sayı:4. ss.97-110.

Kadın yoksulluğu ya da yoksulluğun kadınlaşması kavramı ilk kez 1978 yılında Diane Pearce tarafından, o yıllarda Amerika'da kadınların işgücüne katılımındaki artışa rağmen, yoksul kadın sayısının giderek artması durumunu açıklamak için kullanılmıştır (Uçar, 2011, s.23). Esasen, kadın yoksulluğu ile yoksulluğun kadınlaşması kavramları, farklı anlamlar taşımaktadır. Ancak, birbirleri ile çok yakından ilgilidir. Kadın ve yoksulluk ilişkisi çerçevesinde bakıldığında, kadının daha çok enformel sektörde ve düşük ücretler ile çalıştığı görülmektedir. Kadınların yoksulluk oranının da erkeklerinkine göre daha yüksek olduğu ortadadır.¹⁰⁹ Çünkü, Kümbetoğlu'na göre (2002, s.129), "kadınlar erkeklere göre yoksulluğu farklı biçimde yaşarlar, farklı algılar ve farklı stratejiler geliştirirler" (Topgül, 2013, s.289).

Kadın yoksulluğunun ortaya çıkışının ve artmasının en önemli nedenlerinden biri, yukarıda da bahsettiğimiz cinsiyetçi işbölümü ve bu işbölümünün ataerki tarafından desteklenmesidir. Ataerkiye göre, erkek "evin reisi" olarak aile bireylerini koruyup kollamakla ve -özellikle maddi- ihtiyaçlarını karşılamakla görevlidir. Kırdan kente göçle birlikte kadınların hane dışında çalışmaya başlaması, kadının girebileceği "uygunsuz" davranışlarla erkeğin otorite ve denetiminin aşınmasına yol açma potansiyeli taşır. (Özyeğin, 2004, ss.101-103 aktaran Toksöz, 2015, s.46). Bunu önlemek için de kız çocukları okula gönderilmez ve kadınlar çalıştırılmaz. Çünkü, kadının asli görevinin "kocasına 'kadınlık' yapmak, çocuk doğurmak, ev işleri ile uğraşmak, hasta ve yaşlı bakımını üstlenmek vb." olduğu kabul edilmektedir. Kadının çalışmasına izin verme yetkisine sahip (!) erkekler, kadınların erkeklerin bulunduğu bir iş yerinde çalışmasını uygun görmemektedir, bu durum erkekler tarafından namus meselesi olarak düşünülmektedir. Maddi anlamda zorluklar nedeniyle kadının çalışması gerekiyorsa eğer, erkeğin reislik imajını sarsmayacak ve "kadına göre" işlerde çalışması onaylanmaktadır. Bu durum, kadının kamusal alan ve elbette ki çalışma hayatından dışlanmasına neden olmasına, yoksulluğunun devamına veya artmasına neden olmaktadır.

109 Bu konuya sonraki bölümlerde istatistikler ile tekrar değinilecektir.

Benzer şekilde, eğitim alma haklarından da mahrum kalan kadınlar, genellikle yüksek öğrenime geçemediklerinde önlerine evlilik ve ev kadınlığı sunulmaktadır. Toplumsal cinsiyet açısından bakılınca okullaşma oranları ve eğitim düzeyleri kadınlarda erkeklere göre daha düşüktür ve toplumsal sınıf, yoksulluk açısından bakıldığında eğitime katılım ile hane halkının gelir ve dolayısıyla refah düzeyi arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir (Toksöz, 2015, s.48). Yoksulluk, okullaşma/okullaşamamada önemli bir faktördür. Okul masraflarının yüksekliği, özellikle kız çocuklarının okutulmamasına meydan vermektedir.

Geleneksel ataerki anlayışının ve cinsiyetçi işbölümünün kadınlar üzerindeki olumsuz etkisini daha iyi anlayabilmek için sosyolojik kuramlar açısından bakmak gereklidir.

2.AİLE SOSYOLOJİSİ VE İŞLEVSELÇİ YAKLAŞIM AÇISINDAN KADINA BAKIŞ

Sosyolojinin her dalında olduğu gibi, aile üzerine yapılan çalışmalarda da tüm metodoloji ve kuramlar geçerlidir. Temel sosyolojik kuramsal yaklaşımlar, hayatın akışı içerisinde insan ve toplum ilişkisinin nasıl gerçekleştiğine yönelik rehberlerdir. Çalışmamızın esas konusu, toplumsal cinsiyet ve kadın yoksulluğu olduğundan aile sosyolojisi alanına çok fazla girilmeyecek, ancak aileye yönelik yaklaşımlardan İşlevselci yaklaşımdan yararlanılarak kadının sosyo-ekonomik durumu hakkında çıkarımlarda bulunulacaktır.

İşlevselci yaklaşım, sosyolojide toplumun kurumlarını, birbirine bağlı parçalar olarak ve toplumu da bu parçalardan oluşan bir bütün olarak görmektedir. Toplum yapısı ve işleyişi ile ilgilenen İşlevselci yaklaşım, 19.yüzyılda Emile Durkheim tarafından ortaya çıkmış, 20.yüzyılda Talcott Parsons ve Robert K. Merton tarafından geliştirilmiştir. İşlevselci yaklaşıma göre, aile, eğitim, sağlık, hukuk gibi kurumlar toplumun işleyişini sağlayan birimlerdir. Bu kurumlar, normlar arası ilişkiyi ya da roller arası iletişimi kurar.¹¹⁰

110 <http://www.tuicakademi.org/islevselcilik-functionalism/> (Erişim Tarihi: 02.12.2018).

Aile sosyolojisi açısından bakıldığında ise aile, kadın ve erkek ilişkilerinin şekillendiği ilk ve temel kurumdur. Bu anlamda, özellikle cinselliğin ve döllenmenin işlevi ile babanın ve annenin çocuğun doğumundaki görelî paylarına ilişkin görüşler, akrabalık fikirlerinin oluşumunda dikkate değer bir rol oynamaktadır (Ökten, 2009, s.304). Aile ve akrabalık ilişkilerin, siyasal, ekonomik ve ahlaki boyutları vardır. Söz konusu ilişkiler, cinsiyete dayalı olarak da şekillenmektedir. Aile bireylerinden ataerkinin öngördüğü gibi davranması beklenmektedir. Ancak cinsiyet fark etmeksizin her bir aile bireyi için, gündelik yaşam içinde bireyin ekonomik, sosyal ve politik konularda nasıl davranacağına ilişkin kurallar bellidir ve bunlar bireye belirli bir ideoloji eşliğinde sunulurlar (Ökten, 2009, s.304). Akrabalık ilişkilerinin ve gelenekselliğın etkili olduğu ailelerde, iktidar erkeğın elindedir. Soyun devamlılığın belirleyen erkek olduğu için, hemen her konuda, kadının hal ve tavırları, eylemleri vb. üzerinde de söz sahibi sayılmaktadır.

Aile, Barrett' e göre, bir ideolojidir ve aile ideolojisi, ideal ailenin yaşam biçimini oluşturan değerler ve normlar ileri sürmektedir (Turhanoğlu, 2011, s.188). Aile ideolojisi, ev içinde cinsiyetçi işbölümünü ve cinsiyet rollerini meşrulaştırmaktadır.

İşlevselci aile kuramına göre, aile toplumun temel yapı taşıdır ve toplumsal değışimlerden en çok etkilenen kurumdur. Örneğın, Parsons (1960)'a göre, sanayi öncesi toplumda, aile temel üretim birimi olduğundan ve emek yoğun üretim yapıldığından, günümüzde daha yaygın olan ve anne-baba evlenmemiş çocuklardan oluşan "çekirdek aile" yerine "geniş aile" ye ihtiyaç duyulmuştur (Kasapoğlu, 2011, s.11). Sanayi öncesi toplumlarda geniş aile bireyleri, akrabalık ilişkileri aracılığıyla toplumsallaşacak ve cinsiyetçi rolleri daha kolay benimseyecektir. Bu, bugün yaygın olan çekirdek ailede cinsiyetçi işbölümünün olmadığı anlamına gelmemelidir. İşlevselci yaklaşıma göre, değışen koşullar, aile yapısını etkilemiş ancak cinsiyetçi işbölümünü azaltacak ya da ortadan kaldıracak güce sahip olmamıştır. Sanayi sonrasında yetişkin aile bireyleri, iş bulmak

ve ağır çalışma şartları içerisinde emeklerinin karşılığını almak derdine düşmüştür.

Sanayi sonrası toplumlarda, ağırlaşan sosyal, siyasal ve ekonomik şartlar, başka bir sosyolojik olgunun sonuçları kadınlar için başka ayrımlar ve anlamlar yaratmıştır: Göç ve kıır/kent yaşam farkı. Büyük kentlerde eğitim fırsatlarından yararlanan ve uzman mesleklerde çalışan orta ve üst sınıflardan kadınlar için evlilik, onların iş yaşamından ayrılmasına yol açmamaktadır ayrıca, kıırda kadınlar eğitim düzeyinden bağımsız olarak tarımsal üretime ücretsiz aile işçisi olarak katılırken, kentlerde düşük eğitimli kadınlar işgücü piyasasının dışında kalmaktadır (Toksöz, 2015, s.47).

İşlevselci yaklaşım, sanayileşme, kentleşme gibi nedenler ile geleneksel ailenin işlevini kaybettiğini öne sürmektedir. Eğer, aile mutlu ise toplum da mutlu olacaktır. Çünkü aile, modern sanayi toplumunun ürettiği sorunlara karşı kurumsal emniyet supabı işlevi görmektedir (Kasapoğlu, 2011, s.11). Toplumun mutluluğunu (ya da refahını) karşılamak için altı ihtiyacın giderilmesi gerekmektedir:

- Ekonomik üretim,
- Çocukların toplumsallaşması,
- Hasta ve yaşlı bakımı,
- Eğlenme, dinlenme,
- Cinsel denetim,
- Üreme (Kasapoğlu, 2011, s.12).

Görüldüğü gibi, bu altı işlev yerine getirilir ise, aile üzerinden toplumun sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal sürekliliği sağlanacaktır.

Bu bölüme kadar cinsiyetçi işbölümü ve kadın-erkek açısından yaşanan ayrımcılığın sosyolojik boyutu değerlendirilmeye çalışıldı. Şimdiki bölümde kadın işgücünün istatistikler aracılığıyla etkinliği yorumlanacaktır.

3.İSTİHDAMA KATILIM AÇISINDAN KADIN

Yukarıdaki bölümlerde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin aile ve iş hayatına yansımalarından bahsedilmiştir. Kadın yoksulluğunun erkeklere oranla daha fazla yaşanmasının, kadınların iş hayatından uzak kalmalarının ya da kısa süreli çalışmalarının ve ailenin içinde cinsiyetçi işbölümünün nedenlerini ve sonuçlarını açıklamaya çalıştık. Bu bölümde, kadının istihdama katılımı ile ilgili istatistiklere yer verilecektir.

3.1.Ülkeler Arası Toplumsal Cinsiyet Dengesi

Türkiye' ye dair verilere geçmeden önce, küresel boyutta toplumsal cinsiyet dengesi hakkında yayınlanmış verilere bakmak yararlı olacaktır. İş yerinden toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için çalışan, merkezleri Amsterdam ve Londra'da olan ve bağışlarla faaliyetlerini yürüten EQUILEAP kuruluşunun hazırladığı "Gender Equality and Global Report & Ranking 2018"¹¹¹ raporu bu konuda en güncel verileri sunmaktadır. Bu rapora göre, top 200 ülkeye¹¹² ait sektörler, iş yeri hiyerarşisi vb. bilgiler karşılaştırılmıştır.

111 Ayrıntılar için bkz. <https://equileap.org/wp-content/uploads/2018/10/Equileap-Gender-Equality-Global-Report-and-Ranking-2018.pdf>

112 Top 200 ülke hakkında ayrıntılar için bkz. <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/221/47211.html>

Tablo 1: Top 200 Ülke ve Diğer Ülkelerde İş Yeri Hiyerarşisinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Top 200 Ülke & Diğer Ülkeler	Heyet	Yönetici	Üst Düzey Yönetim	İşgücü
Top 200	34.3	25.6	31.9	41.7
Top 200' ün de içinde bulunduğu diğer ülkeler	27.5	16.3	22.4	37.7
Toplam	28.7	18.0	25.2	38.5

(Kaynak: <https://equileap.org/wp-content/uploads/2018/10/Equileap-Gender-Equality-Global-Report-and-Ranking-2018.pdf>)

Tabloya göre, kadınların işgücüne katılımına bakıldığında Top 200 ve ülkeler genelinde artış görülmektedir. Yönetici pozisyonu, kadınların en az yer aldığı pozisyon olarak görülmektedir.

Yine aynı raporda, Norveç, İsrail, Belçika ve Avustralya' da iş yerinde toplumsal cinsiyet eşitliği Top 200 ülkede, çeşitli sektörlerde %35' e ulaştığı belirtilmektedir. Bu ülkeleri, yaklaşık %30' luk oranlarla Hollanda, Portekiz, İsveç, Fransa ve Yeni Zelanda izlemektedir. Üçüncü olarak da, yaklaşık %20' li oranlar ile Singapur, Almanya, Birleşik Krallık ve İsviçre gelmektedir.

Gender Pay Gap Report 2018 'e göre ise, veri tabanlarına dayanarak üst düzey yönetici kadrolarının %50' sinin kadın olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, serbest çalışma saatleri araştırmalarına göre 57 işçiden 30' unun erkek, 27' sinin kadın olduğu ifade edilmektedir.¹¹³

Ayrıca, OECD üye ülke ortalamalarında 2016 yılında kadınların işgücüne katılma oranı % 51.9, AB üye ülke ortalamalarında % 46 iken Türkiye' de % 32.5 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında yüzde 11,9 olan kadın işsizlik oranı, 2016 yılı so-

113 Rapor hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.framestore.com/sites/default/files/gender_pay_report_2018_2.pdf

II. ULUSLARARASI
KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

nunda % 13.7'ye çıkmıştır. 2017 yılı kasım ayında ise bu oran % 13.4 oldu. OECD'ye üye ülkelerde kadın işsizliği ortalaması 2014 yılında % 7.4 iken, 2016 yılında %6.4'e gerilemiştir.¹¹⁴

3.2. Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımına Dair İstatistikler

Türkiye'de veri tabanları, TÜİK, bakanlıklar ve bazı kamuya ve özel sektöre ait kuruluşlar tarafından sağlanmaktadır. TÜİK'in Ağustos 2018 verilerine göre, erkeklerde işgücüne katılma oranı 0.6 puanlık artışla % 74.1, kadınlarda da 0.6 puanlık artışla % 34.9 olarak gerçekleşmiştir.¹¹⁵

Tablo 2: Mevsim etkisinden arındırılmamış temel işgücü göstergeleri, Ağustos 2017, Ağustos 2018¹¹⁶

	Toplam		Erkek		Kadın	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
15 ve daha yukarı yaşta kişiler	(Bin)					
Nüfus	60 002	60 733	29 707	30 038	30 295	30 695
İşgücü	32 233	32 989	21 842	22 266	10 390	10 723
İstihdam	28 828	29 318	20 001	20 209	8 827	9 109
Tarım	5 953	5 697	3 172	3 066	2 781	2 631
Tarım dışı	22 876	23 621	16 829	17 143	6 046	6 479
İşsiz	3 404	3 670	1 841	2 056	1 563	1 614
İşgücüne dahil olmayanlar	27 769	27 745	7 865	7 773	19 905	19 972
	(%)					
İşgücüne katılma oranı	53,7	54,3	73,5	74,1	34,3	34,9
İstihdam oranı	48,0	48,3	67,3	67,3	29,1	29,7
İşsizlik oranı	10,6	11,1	8,4	9,2	15,0	15,1
Tarım dışı işsizlik oranı	12,8	13,2	9,7	10,5	20,3	19,7
15-64 yaş grubu						
İşgücüne katılma oranı	59,0	59,8	79,4	80,2	38,3	39,2
İstihdam oranı	52,6	53,0	72,6	72,7	32,4	33,1
İşsizlik oranı	10,8	11,4	8,6	9,4	15,4	15,4
Tarım dışı işsizlik oranı	12,8	13,3	9,7	10,5	20,5	19,8
Genç nüfus (15-24 yaş)						
İşsizlik oranı	20,6	20,8	16,8	17,9	27,7	26,4
Ne eğitimde ne istihdamda olanların oranı ⁽¹⁾	28,0	28,6	17,7	19,4	38,6	38,2

Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyecebilir.

(1) Çalışmayan ve eğitimde (örgün ve yaygın) olmayan gençlerin, toplam genç nüfus içindeki oranıdır.

114 AB, OECD ve Türkiye'de Kadınların İşsizlik Oranları grafiği için de kaynak: <https://www.birgun.net/haber-detay/turkiye-de-kadin-emeği-raporu-kadınlar-issiz-ve-guvencesiz-halde-207113.html> (Erişim tarihi: 03.12.2018).

115 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27690> (Erişim Tarihi: 08.12.2018).

116 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27690> (Erişim Tarihi: 08.12.2018).

Tablo 2, 2017-2018 yılları karşılaştırması içermektedir. Kadınlarda işgücüne katılımında ve istihdam oranında çok büyük artış görünmemektedir. Buna paralel olarak, işsizlik oranı da 15-64 yaş grubunda % 15.4' lük oranla sabit kalmıştır.

TÜİK' in İş ve Aile Yaşamının Uyumu, II. Çeyrek: Nisan - Haziran, 2018 Anketi ile de, bireylerin bakım sorumluluklarının¹¹⁷ olup olmadığı ve bakım hizmetinden yararlanıp yararlanmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bakım sorumluluğu, Türkiye' de çoğunlukla kadının üzerindedir. Çalışan kadınlar için bakım sorumluluğu daha da zorlaşmaktadır. Bu anket, çalışan bireylerin bakım yeri tercihlerine de yer vermiştir. Buna göre, istihdamda olup 15 yaş üstünde bakıma muhtaç çocuk veya akraba bakım sorumluluğu olanların % 35.9' u profesyonel bakım hizmetini kullanırken bu oran erkeklerde % 15.5, kadınlarda ise % 54.3 olmuştur. İstihdamdaki kadınların % 53.7'si evde ücretli bakımı, % 0.7' si ise kurumsal bakım merkezini kullanmıştır. Ayrıca, Çocuk bakımını kendisi veya eşiyile birlikte yürüten kadınların oranı % 52.2 olmuştur. İstihdamda olan kadınların % 83.3'ü çocuk bakım sorumluluğu nedeniyle mevcut çalışma düzenini değiştirmezken % 5.3'ü çalışma saatlerini azaltmış, % 4.1'i ise gelir artışı sağlayacak değişikliklere gitmiştir.¹¹⁸

Dünya ve Türkiye' ye dair benzer anket ve çalışmalara dair örnekleri çoğaltmak elbette mümkündür. Uluslararası ve ulusal çalışmaların ortak sonucu, kadınların özellikle iş hayatında uzak kalmaları ve çalışan kadınların da iş yerinde cinsiyetçi ayrıma uğradıkları gerçeğidir.

117 Bakım sorumluluğu; kişinin aynı hanede veya hane dışında yaşayan ve düzenli olarak ilgilendiği 15 yaşın altındaki çocukları ile 15 ve daha yukarı yaştaki hasta, engelli çocukları veya bakıma muhtaç yaşlı ebeveyn veya akrabalarını kapsamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27859> (Erişim Tarihi: 08.12.2018).

118 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27859> (Erişim Tarihi: 08.12.2018).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Toplumsal cinsiyet ve cinsiyetçi işbölümü, ilkel toplumlar-
da dahi varlığını göstermiş ve sanayileşme sonrasındaki top-
lumlarda da devam etmiştir. Toplumsal cinsiyet algısı, kültür-
den kültüre değişiklik gösterse de, genellikle erkeğin kamusal
alanda daha fazla yer almasına yönelik genel bir kabul üzerine
kurulmuştur. Ataerki ve küresel kapitalizm ile birleştiğinde
kadın için olumsuz etkiler kaçınılmaz olmaktadır.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, İşlevselci yaklaşım bilimsel
çalışmalarda en çok kullanılan teorik çerçevedir. Toplumsal
cinsiyet yönünden İşlevselci yaklaşım, aile ve akrabalık ilişki-
lerinden yola çıkmaktadır. Aile, toplumu oluşturan en temel
parçadır. Dolayısıyla, toplumun sürekliliği için aile gibi başlıca
sosyolojik kurumların işlevlerini yerine getirmesi gerekmekte-
dir. Aile ideolojisi, bireyler arasında cinsiyetçi işbölümünü da-
yatmaktadır. Kadın ev içi hizmetlere mahkum bırakılma, erkek
ise, çalışıp para getirmekle yükümlü birey olarak görülmekte-
dir. Kadın iş hayatına zar zor girebildiğinde ise, iş hayatında
da ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Cam tavan, kraliçe sendro-
mu...Bütün bu şartlar, kadının daha da yoksullaşmasına ne-
den olmaktadır.

Dünyada ve Türkiye’de kadının sosyo-ekonomik durumu-
nu iyileştirmek amacıyla programlar ve projeler gerçekleştiril-
mektedir.¹¹⁹ Ancak, yoksulluğu özellikle kadın yoksulluğunu
azaltacak ya da ortadan kaldıracak kesin çözümler hayata tam
anlamıyla geçirilememektedir. Örneğin, özellikle kadın yok-
sulluğunu azaltmak amacıyla faaliyete geçirilen mikro kredi
uygulamalarının küresel ve yerel boyutta başarısı tartışılma-
lıdır. Çözümlerin gerçekleştirilememesinin ya da başarıya
ulaşılmasının nedenlerinden biri, ataerki ile bütünleşmiş
küresel kapitalist sistemin katılığıdır. Bu durum, dünyanın bü-
tün ülkeleri için geçerlidir, sadece şiddetinin hissedilme oranı
ülkeden ülkeye değişmektedir.

119 Konu ile ilgili olarak bkz. <https://kockam.ku.edu.tr/tr/links-GenderStudiesRelatedReports>.

İşgücü piyasasında toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik sosyal politikalar yeniden gözden geçirilirse ve uygulanırsa kadın yoksulluğu da bundan olumlu yönde etkilenecektir. Örneğin, kadınlara özgü görülen ev içi sorumlulukların çözümü için kamu politikaları hayata geçirilmelidir. Özellikle kamu kurumları ve yerel yönetimler tarafından ücretsiz kreş, gündüz bakım evi, hasta ve yaşlı bakım evleri gibi merkezler açılmalıdır.¹²⁰ Mor ekonomi, bir istihdam politikası olarak ele alınabilir. Kadınların ev içi ve karşılıksız emeğinden yola çıkılarak, bakım hizmetinin kurumsallaştırılması sağlanabilir.

Ayrıca, kadınları enformel sektörden uzak tutacak iş güvencesini ve çalışma şartlarını sağlamak gerekmektedir. Cinsiyetçi politikalardan uzak ücret eşitliği, terfi adaleti sağlanmalıdır. Doğum, hastalık gibi izinler kullanılırken aynı şekilde cinsiyetçi yaklaşımlar terk edilmelidir. Kadınların yoğun olduğu sektörlerde sendikalaşma bilinci geliştirilmelidir.

Kadın yoksulluğunun en önemli nedeni işsizliktir. Kadınların kamusal alanda daha fazla yer alması ve çalışması şarttır. Sadece çalışma hayatı değil, eğitim, siyaset, sağlık vb. alanlarında da temsil güçleri arttırılmalıdır. Ayrıca, eğitim politikalarının kalitesi ve şartları da yeniden değerlendirilip uygulanmaya başlanmalıdır. Eğitim ile kadının meslek seçimi, istihdama katılımı şekillenmektedir.

KAYNAKÇA

Abay, M.Ç., Sezgin, S. (2018). Türkiye ve bazı AB ülkelerinde yoksulluk ve gelir dağılımı. *Journal of Life Economics, Cilt:5, Sayı:4. ss.97-110.*

Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı:86. ss.139-170. ISSN 1300-9354.*

Ecevit, Y. (2011). Emek. *Toplumsal cinsiyet çalışmaları. (ss.24-*

120 <https://www.birgun.net/haber-detay/turkiye-de-kadin-emeği-raporu-kadınlar-issiz-ve-guvencesiz-halde-207113.html> (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

49). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

İlkaracan, İ. (2010). Türkiye Emek Piyasasında Toplum-
sal Cinsiyet Eşitsizlikleri. *Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet
Eşitliğine Doğru*. (ss.22-57). İstanbul: İTU BMT KAUM.

Gücenmez, T. (2018). Mühendislik alanında toplumsal
cinsiyet açısından kadın emeğinin incelenmesi. G. Taşkıran,
E. Geçgin (Ed.), *Toplumsal cinsiyet ve kültür çalışmalarında gün-
lük tartışmalar*, ss.63-69. İstanbul: IJOPEC Publication.

Gümüoğlu, F. (2008). Ders kitaplarında toplumsal cinsi-
yet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4. ss.39-50.

Kasapoğlu, A. (2011). Sosyolojik yaklaşımlar temelinde
aile kuramları. *Aile sosyolojisi*. ss.2-26. Eskişehir, Anadolu
Üniversitesi Yayınları. ISBN 978-975-06-0980-0.

Ökten, Ş. (2009). toplumsal cinsiyet ve iktidar: Güneydo-
ğu Anadolu Bölgesi' nin toplumsal cinsiyet düzeni. *Uluslara-
rası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt:2, Sayı:8. ss.302-312.

Savcı, İ. (1999). Toplumsal cinsiyet ve teknoloji. *A.Ü. SBF
Dergisi*, Cilt:54, Sayı:1. ss.123-142.

Şener, Ü. (2012). Kadın yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*. Cilt:
36, Sayı:4. ss.51-67.

Taş, H.Y., Özcan, S. (2012). Türkiye'de ve dünyada yok-
sulluk üzerine bir araştırma. *International Conference On Eura-
sian Economies*. ss.2-9.

Toksöz, G. (2015). Kadınlar işgücü piyasasının neden dış-
sında? Kapitalizm ve patriarka temelinde bir analiz. Y. Tar
(Ed.). *Çalışma hayatında ayrımcılık ve ayrımcılıkla mücadele*,
ss.37-56. Ankara: KAOS GL Derneği Yayınları.

Topgül, S. (2013). Türkiye'de yoksulluk ve yoksulluğun
kadınlaşması. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 14,
Sayı:1. ss.277-296.

Turhanoğlu, F.A.K. (2011). Aile ve ilişkiler ağı. *Aile sos-
yolojisi*. ss.186-210. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
ISBN 978-975-06-0980-0.

Uçar, C. (2011). Kadın yoksulluğu ile mücadelede sosyal
politika araçları ve etkinlikleri. *Uzmanlık Tezi*. T.C. Başba-
kanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Ankara.

Yıldırım, S., Özdemir, A. (2013). Yapabilirlikten yok-

sunluk bağlamında Türkiye’de kadın yoksulluğu. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt:2, Sayı:4. ss.50-83.*

[www.assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/686168/Gender Pay Gap Report - FINAL.pdf](http://www.assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/686168/Gender_Pay_Gap_Report_-_FINAL.pdf) (Erişim Tarihi: 05.12.2018).

www.birgun.net/haber-detay/turkiye-de-kadin-emegi-raporu-kadinlar-issiz-ve-guvencesiz-halde-207113.html (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

www.equileap.org/wp-content/uploads/2018/10/Equileap-Gender-Equality-Global-Report-and-Ranking-2018.pdf (Erişim Tarihi: 05.12.2018).

www.framestore.com/sites/default/files/gender_pay_report_2018_2.pdf (Erişim Tarihi: 05.12.2018).

www.tuicakademi.org/islevselcilik-functionalism/ (Erişim Tarihi: 02.12.2018).

www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27690 (Erişim Tarihi: 08.12.2018).

www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27859 (Erişim Tarihi: 08.12.2018).

Av. Mehtap TUZCU (Oturum Başkanı)- Biz teşekkür ediyoruz. Özetlerdim, ama bizden sonra bu salonda oturum başkanlığı yapacak olan çok değerli hocam Kadir Arıcı salona iştirak ettiler. Hocam hoş geldiniz, tam da ardı ardına olmuş konular, siz de çalışma hayatıyla ilgili sanırım bir oturuma başkanlık yapacaksınız. İnşallah buradaki hazirun sizi de dinlemeye devam eder. Tuğba Hocama teşekkür ediyorum.

Hocam müsaadenizle son bir katılımcı hocamız kaldı, ona da bir 15 dakikalık süre istiyoruz. Araştırma Görevlisi Fikriye Ceren Sadioğlu, Hocam buyurun.

Arş. Gör. Fikriye Ceren SADIOĞLU- Teşekkür ederim Mehtap Hanım. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Medeni Hukuk Kürsüsünde araştırma görevlisiyim. Ben de sözlerime başlamadan önce salonda bulunan tüm hemcinslerimin kadınlar gününü kutluyorum.

Ben sizlere evlilik dışı hayat ortaklığı sona eren kadının mali haklarından bahsedeceğim. Öncelikle evlilik dışı hayat ortaklığı kavramını açıklamak ve bunun unsurlarını saymak istiyorum. Türk Medeni Kanununun 185.maddesine göre, eşler arasında evlilik birliği evlenmeyle kurulmaktadır. Evlilik birliğinin varlığından söz edebilmek için bu birliğin hukuk düzeni tarafından tanınması gerekmektedir. Yani hukuken geçerli bir evlilikten söz etmek istiyorsak, Medeni Kanunda evlilik için aranan maddi ve şekli şartların gerçekleştirilmiş olmasını arıyoruz.

EVLİLİK DIŞI HAYAT ORTAKLIĞI SONA EREN KADININ MALİ HAKLARI

Arş. Gör. Fikriye Ceren Sadioğlu^{121*}

Özet

Türk Medenî Kanunu'nun 185. maddesinin birinci fıkrasına göre eşler arasında evlilik

birliği, evlenmeyle kurulmuş olur. Türk Medenî Kanunu çerçevesinde hüküm doğurması öngörölmüő olan hayat ortaklığı türü, sadece resmî nikâhla gerçekleştirilen evlilik tir. Türk Medenî Kanunu'nun evliliğin sona ermesine ilişkin hükümleri de ancak resmî nikâhla gerçekleştirilmiş olan hayat ortaklığı için geçerlidir.

Resmî nikah olmaksızın bir arada yaşayan eşlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Eşlerin, resmî nikâh olmaksızın birlikte yaşamalarının sebebi, evliliğin sabit ve katı kurallarından kaçma arzusu olabilir. Ülkemizde ise daha çok, erkeğin mevcut bir resmî nikâhlı evliliğinin bulunması sebebiyle veya mevcut bir evlilik bulunmasa bile, sadece dinî nikâhın yeterli olacağı inancıyla bu tür hayat ortaklıkları kurulmaktadır.

Evlilik dışı hayat ortaklığının, eşlerin ayrılmasıyla sona ermesi durumunda, eşler birbirinden Türk Medenî Kanunu'na

121 * Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Medenî Hukuk Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi (ceren.sadioglu@hbu.edu.tr)

dayanarak yoksulluk nafakası ile maddî ve manevî tazminat talebinde bulunamaz. Ayrıca eşlerin, hayat ortaklığı süresince edindikleri malvarlıklarının, Türk Medenî Kanunu'nun mal rejimi hükümlerine göre tasfiye edilmesi mümkün değildir. Evlilik dışı hayat ortaklığının, eşlerden birinin ölümü ile sona ermesi durumunda da Türk Medenî Kanunu'nun, evliliğin ölümle sona ermesine ilişkin hükümleri uygulanamaz. Bununla birlikte, bazı özel şartların gerçekleşmesi durumunda kanunun ve kanunun öngörmediği durumlarda ise Yargıtay içtihatlarının, terkedilen kadına birtakım mali haklar verdiği görülmektedir. Ancak ne yazık ki, evlilik dışı hayat ortaklığı sona eren kadına tanınan bu mali haklar, kadının mağduriyetini gidermek bakımından yeterli olmamaktadır.

Bu çalışmada, resmî nikâh olmaksızın gerçekleştirilen hayat ortaklıklarının sona ermesi durumunda, kadının talep edebileceği mali haklar ve bu hakların hukukî dayanağı ile konuya ilişkin Yargıtay kararları ele alınacaktır. Ayrıca İsviçre Federal Mahkemesi'nin, benzer uyuşmazlıklar hakkında verdiği kararlar incelenecek; bu kararlarda tespit edilen çözüm yollarının, Türk hukuku bakımından uygulanabilirliği değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: evlilik dışı beraberlik, evlilik dışı birliktelik, nikâhsız eş, dinî nikahlı eş, imam nikahlı eş.

Financial Rights of The Women Whose Non-Marital Cohabitation Terminates

Res.Asst. Fikriye Ceren Sadioğlu^{122*}

Abstract

In accordance with the first paragraph of Article 185 of Turkish Civil, marriage union

122 * Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Law, Department of Civil Law, Research Assistant (ceren.sadioglu@hbv.edu.tr)

is established through marriages. Formal marriage is the only type of life partnership type which is envisaged to be effective within the framework of Turkish Civil Code. Provisions of Turkish Civil Code concerning termination of marriage is valid only for the life partnerships which are established by formal marriages.

Number of the couples living together without a formal marriage gradually increases. Couples may prefer to live without formal marriages as they desire to refrain from fixed and strict rules of marriage. In Turkey, such life partnerships are usually established since male partner already has a formal marriage or religious marriage is believed to be sufficient even if male partner is not already married.

In case that non-marital cohabitation end by separation of the partners, these partners cannot raise claims for compensation of physical or moral damages as well as alimony from each other based on the Turkish Civil Code. Furthermore, liquidation of assets which are obtained during the term of cohabitation by the partners is not possible in accordance with the provisions of the Turkish Civil Code on liquidation of assets. In case that non- marital cohabitation ends by death of one of the partners, provisions of the Turkish Civil Code on termination of marriage by death are not applicable. However, in the case of certain special conditions, the law and the law does not foresee that the Supreme Court has given some financial rights to the abandoned woman. But unfortunately, these financial rights, which are recognized to the women whose non-marital cohabitation ends, are not sufficient in terms of eliminating the grievances of women.

In this study, financial rights and their legal basis which a women may claim in case of termination of non-marital cohabitation without formal marriages and the decisions of the Supreme Court are discussed. Furthermore, decisions of the Federal Court of Switzerland concerning similar divergences will be studied and applicability of the resolutions reached in these decisions to the Turkish legal system will be evaluated.

Key Words: non-marital cohabitation, non-marital union, cohabiting partner, religious marriage partner, common law wife.

I. GİRİŞ

Türk Medenî Kanunu'nun 185. maddesine göre eşler arasında evlilik birliği evlenmeyle

kurulmaktadır. Evlilik birliğinin varlığından söz edebilmek için bu birliğin hukuk düzeni tarafından tanınması gerekmektedir¹²³. Türk Hukuku'nda evlilik birliğinin hukuk düzeni tarafından tanınması için ise birtakım maddî ve şeklî şartların yerine getirilmesi gerekmektedir¹²⁴. Bu şartlar yerine getirilmeden, bir kadın ile bir erkeğin sürekli olarak hayat ortaklığı kurmaları durumunda ortada hukuk düzeni tarafından tanınan bir evlilik bulunmamaktadır. Hukuk düzeni tarafından tanınmayan bu birlikteliklerin genellikle kadın eşin mağdur olmasına yol açacak bir şekilde sona erdiği ve ortaya çıkan uyuşmazlıkların çoğunlukla malî konulara ilişkin olduğu görülmektedir. Mevzuattaki bazı düzenlemeler, belirli özel şartların bulunması durumunda mağdur olan kadın eş lehine birtakım malî haklar tanımaktadır. Yine mahkeme içtihatları yoluyla da, evlilik dışı hayat ortaklığı sona eren kadına bazı malî haklar verilmektedir. Bu çalışmada, kanunun ve mahkeme içtihatlarının, evlilik dışı ortak yaşamı sona eren kadına verdiği malî haklar ince lenerek İsviçre Hukuku'nda benzer uyuşmazlıklar bakımından bulunan çözüm yolunun Türk Hukuku bakımından uygulanabilirliği değerlendirilecektir.

123 Maddedeki "evlenmeyle" ifadesi, eşlerin resmî evlendirme memuru önünde ve usulüne uygun olarak evlenme iradelerini açıkladıkları anı ifade etmektedir. Ahmet Mithat KILIÇOĞLU, *Aile Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, s. 204.

124 Evlenmenin kurulmasına ilişkin maddî nitelikteki şartlar için bkz. Bilge ÖZTAN, *Aile Hukuku*, 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s. 101 vd.; Turgut AKINTÜRK/Derya ATEŞ KARAMAN, *Türk Medenî Hukuku Aile Hukuku* 2. Cilt, Yenilenmiş 16. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 62 vd. Evlenmenin kurulmasına ilişkin şeklî nitelikteki şartlar için bkz. Öztan, s. 122 vd.; Akıntürk/Ateş Karaman, s. 83 vd.

II. EVLİLİK DIŞI HAYAT ORTAKLIĞI KAVRAMI VE UNSURLARI

Evliliğin unsurlarından biri hayat ortaklığıdır. Ancak bu ortaklığı, mutlak anlamda bir ortaklık olarak anlamamak gerekmektedir. Evlilik ile taraflar mutlak anlamda bir birlik içerisine girmezler. Meselâ, dinlerini serbestçe seçebilir, üçüncü şahıslarla kişisel ilişkiler kurabilirler¹²⁵. Evlilik ile eşler arasındaki meydana gelen ortaklık, his, fikir, amaç ve kader ortaklığını içine alan manevî bir ortaklık olup¹²⁶; bu ortaklığın geçerli bir evlilik meydana gelmeden kurulması da mümkündür.

Eşlerin, resmî nikâh olmaksızın birlikte yaşamalarının sebebi, evliliğin sabit ve katı kurallarından kaçma arzusu olabilir¹²⁷. Bazı çiftler ise bu yaşam biçimini, evlilik öncesi bir aşama olarak görmektedir. Ülkemizde ise daha çok sadece dinî nikâhın yeterli olacağı inancıyla bu tür hayat ortaklıkları kurulmaktadır¹²⁸.

Türk Medenî Kanunu'nun 143. maddesinin ikinci fıkrasına göre evlenmenin dinî töreninin yapılmasının şartı, aile cüzdanının gösterilmesidir. Aynı maddenin üçüncü fıkrasına göre ise evlenmenin geçerli olması, dinî törenin yapılmasına bağlı değildir. Diğer bir deyişle Türk Medenî Kanunu'na göre dinî nikâhın yapılması tamamen eşlerin arzusuna bırakılmış olup; evlenmenin hukukî bakımdan varlığına etki etmemektedir. Eşler dinî nikâh yapmayı arzu ettiği takdirde bunun şartı öncelik-

125 Öztan, s. 95.

126 Öztan, s. 95; Feyzi Necmeddin FEYZİÖĞLU, Aile Hukuku, 3. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 84.

127 Ulrike SCHULTZ, "Rechtsfragen von Lebensgemeinschaften-rechtliche Unsicherheiten und keine Gewissheit." Frauen und Recht, Frau und Familie, Landesweite Aktionswochen 2003, s. 231-253, <https://www.fernuni-hagen.de/rechtundgender/downloads/frauenundrecht.pdf>, s. 246-247. (Erişim Tarihi: 01.03.2019).

128 Kadın ile erkeğin, evlilik iradelerini imam önünde açıklamış olmaları durumunda evlilik akdi kurulmamıştır, yani yok hükmündedir. Öztan, s. 321; Akıntürk/Ateş Karaman, s. 205; Selahattin Sulhi TEKİNAY, Türk Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 108. Aynı yönde bkz. Yarg. 2. HD., 26.02.2004, E. 2004/1066, K. 2004/2274, RG. 02.04.2004, S. 25421.

le resmî nikâhın yapılmış olmasıdır¹²⁹.

Evlilik dışı hayat ortaklığı günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılan bir kurum olmasına rağmen ülkemizde kanunda düzenlenmemiş ve herhangi bir hukukî zemine oturtulmamıştır. Buna karşılık yargı kararlarında ve bazı kanunlarda bu hayat ortaklığının evlilik benzeri hukukî etkilerine işaret edildiği görülmektedir. Evlilik dışı hayat ortaklığı, daha çok kadının mağdur olduğu uyuşmazlıklara ilişkin yargı kararlarında karşılaşılan bir kurum olup; “imam nikâhlı birliktelik, gayri resmî evlilik” şeklinde ifade edilmektedir¹³⁰. Yargıtay’a göre evlilik dışı hayat ortaklığının kabulü için, “kadın ile erkeğin eylemli ve düzenli olarak karı-koca gibi birlikte yaşamaları, hayatlarını birleştirmeleri” gerekmektedir¹³¹.

Evlilik dışı hayat ortaklığının unsurlarını, fiziksel ilişkinin bulunması, müşterek hayat-birlikte oturma, beraberliğin üçüncü şahıslarla bilinmesi ve süreklilik olarak saymak mümkündür¹³².

Türk Medenî Kanunu’nun 134. maddesine göre evlenecek çiftlerin iki ayrı cinsiyetten olması gerekmektedir. Doktrindeki hâkim görüşe göre¹³³ de evlilik, kadın ve erkeğin sürekli bir birlik meydana getirmek üzere birleşmeleri olup; aynı cinsiyetten iki kişinin evlenmesi durumunda evlilik yok hükmündedir. Ülkemizde evlilik dışı hayat ortaklığı ile anlatılmak istenen, farklı cinsiyetten iki kişinin, resmî nikâh olmaksızın uzun süre birlikte yaşamaları olup; aynı cinsiyetten iki kişinin ortak bir yaşam kurması bu kapsamda düşünülmemektedir¹³⁴.

129 Öztan, s. 145; Akıntürk/Ateş Karaman, s. 98.

130 Yarg. 4. HD., 01.10.2001, E. 2001/4849, K. 2001/8843; Yarg. 4. HD., 13.12.2004, E. 2004/5370, K. 2004/14142; Yarg. 17. HD., 25.11.2015, E. 2014/4811, K. 2015/12693.

131 Yarg. 13. HD., 11.06.2003, E. 2003/2559, K. 2003/7644.

132 M. Argun KÖTELİ, Evliliğin Hukukî Niteliği ve Evlilik Dışı Beraberlikler, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş. İstanbul, 1991, s. 109 vd.

133 Öztan, s. 321; Tekinay, s. 108; Akıntürk/Ateş Karaman, s. 204; Feyzioğlu, s. 96.

134 Federal Almanya ve Hollanda gibi bazı devletlerin yaptıkları bazı düzenlemeler ile, aynı cinsten iki kişinin hayat ortaklığı (Lebenspartners-

III. EVLİLİK DIŞI HAYAT ORTAKLIĞININ SONA ERMESİYLE BİRLİKTE ORTAYA ÇIKAN MALİ PROBLEMLER

Hayat ortaklığı kavramı her ne kadar manevî bir birlikteliği ifade etse de, hem geçerli olarak kurulan evlilikte hem de evlilik dışı hayat ortaklığında, bu manevî birlikteliğin sona ermesi durumunda birtakım maddî sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Aralarında resmî bir nikâh bulunmaksızın ortak bir yaşam kuran ve bunu sürdüren eşlerin, ortak yaşamlarının sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan hukukî problemlerin birçoğu malîdir. Türk Medenî Kanunu'nun evliliğin sona ermesine ilişkin hükümleri, aralarında kanunî ve geçerli bir evlilik türü olan yani resmî nikâh bulunmayan eşler için uygulama alanı bulmamaktadır. Bunun sonucu olarak, evlilik dışı hayat ortaklığının sona ermesiyle birlikte eşlerin birbirlerinden yoksulluk nafakası¹³⁵ ile maddî ve manevî tazminat¹³⁶ talebinde bulunması söz konusu olamaz.

Uzun yıllar resmî nikâh olmaksızın birlikte yaşayan eşlerin, birliktelikleri süresince çeşitli malvarlıkları edinmeleri ve ortak yaşam alanında kullanmak amacıyla ev eşyaları almaları kaçınılmazdır. Hatta eşler, birliktelikleri boyunca kazançlarının bir kısmıyla çeşitli yatırımlar da yapmış olabilirler¹³⁷. Evlilik süresince edinilen malların tasfiyesi konusunda Türk Medenî Kanunu'nda yer alan hükümler, sadece resmî nikâh ile geekleştirilmiş evliliklerin sona ermesi durumunda uygulama alanı bulmaktadır. Türk Medenî Kanunu hükümlerinin, evlilik

chaft) kurmalarına izin verdikleri görölmektedir. Federal Almanya'da 01.08.2001 tarihinde yürürlüğe giren Hayat Ortaklıklarının Sicile Kaydedilmesi Hakkında Kanun ile (Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft) aynı cinsten iki kişinin kurdukları hayat ortaklıkları hukukî bir zemine ötürülmüŐtür.

135 Boşanmanın malî sonuçlarından biri olan yoksulluk nafakası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akıntürk/Ateş Karaman, s. 302 vd.; Öztan, s. 496 vd.

136 Boşanmanın malî sonuçlarından olan maddî ve manevî tazminat talebi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akıntürk/Ateş Karaman, s. 295 vd.; Öztan, s. 478 vd.

137 Schultz, s. 242.

dışı hayat ortaklığının sona ermesi durumunda bu birliktelik süresince edinilen mallar bakımından uygulanması mümkün değildir.

Evlilik dışı birlikteliğin, eşlerin ayrılmasıyla değil de eşlerden birinin ölümü ile sona ermesi durumunda da birtakım hukukî problemler ortaya çıkmaktadır¹³⁸. Çünkü Türk Medenî Kanunu'nun, evliliğin eşlerden birinin ölümü ile sona ermesi durumunda uygulama alanı bulan hükümleri, evlilik dışı hayat ortaklığında eşlerden birinin ölümü hâlinde uygulanmaz. Evlilik dışı hayat ortaklığında hayatta kalan eşin mirasçılık hakkı bulunmamaktadır. Hayatta kalan kadın eşin malî taleplerinin olabilmesinin tek yolu, kendisi lehine bir ölüme bağlı tasarruf yapılmış olmasıdır¹³⁹.

Görüldüğü üzere, evlilik dışı hayat ortaklığı sona erdiğinde ortaya çıkan malî problemler bakımından Türk Medenî Kanunu'nun evliliğe ilişkin hükümlerini uygulayarak bir çözüme kavuşmak mümkün değildir. Bazı ülkelerde son yıllarda evlilik dışı hayat ortaklığına ilişkin hukukî düzenlemeler yapılarak bu konuda ortaya çıkan uyuşmazlıklara çözüm arandığı görülmektedir. Ülkemizde evlilik dışı hayat ortaklığı hukuken tanınmamakla birlikte; toplumsal bir gerçeklik olarak varlığı inkâr edilmemektedir.

IV. EVLİLİK DIŞI HAYAT ORTAKLIĞI SONA EREN KADININ MALİ TALEPLERİNİN HUKUKİ DAYANAĞI

Evlilik dışı hayat ortaklığı, Türk Hukuku'nda hukukî bir statüye sahip olmadığı için eşlerin birbirlerine karşı bu hayat ortaklığını sürdürme borçları bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak her birinin diğerini kolaylıkla terketmesi mümkündür. Buna rağmen, bazı özel şartların gerçekleşmesi du-

138 Schultz, s. 243-244.

139 Schultz, s. 244; Marina GRABER, "Das Konkubinat, 1. Teil", https://www.bdo.ch/getmedia/5fa7d451-c53b-470e-821a-46e7a5971bc2/46Konkubinat_Teil-1.pdf.aspx, s. 2. (Erişim Tarihi: 01.03.2019).

rumunda kanunun ve kanunun öngörmediği durumlarda ise mahkeme içtihatlarının terkedilen kadına birtakım malî haklar verdiği görülmektedir¹⁴⁰.

A. TÜRK MEDENİ KANUNU'NDAN DOĞAN HAKLAR

1. Kadının, Nişanın Bozulmasının Sonuçları Olarak Maddî ve Manevî Tazminat Talebi (TMK. m. 120 ve m. 121)

Nişanlıların, nişanlılık devresi içerisinde beraber yaşamaları, toplumumuz genelinde yadırganabilecek bir davranış olmakla birlikte buna kanunî bir engel bulunmamaktadır. Evlilik dışı hayat ortaklığı, aynı zamanda bir nişanlılık ilişkisini de kucaklamakta ya da nişanlılık ilişkisine dayanmaktaysa, erkek eşin haklı bir sebep olmaksızın ayrılması veya erkek eşe yükletilebilen bir sebeple evlilik dışı ortak yaşamın bozulması durumunda kadına uygun bir tazminat vermekle yükümlü olduğu kabul edilebilir¹⁴¹.

Doktrindeki hâkim görüşe göre¹⁴² nişanlanmanın hiçbir şekli şartı bulunmamaktadır. Nişanlanma için tarafların karşılıklı evlenme vaadinde bulunması ya da birinin bu yoldaki iradesini diğersinin kabul etmesi yeterlidir. Hatta evlenme vaadinin ya da kabulün, açık irade beyanı ile yapılmasına bile gerek yoktur. Taraflardan birinin evlenme niyetinin dışa yansımaları,

140 Köteli, s. 182. Hukuku

141 Köteli, s. 182.

142 Esat ARSEBÜK, Medenî Hukuk Cilt II Aile Hukuku, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınevi, Ankara, 1940, s. 523; Hıfzı Veldet VELİDEDEOĞLU, Türk Medenî Hukuku Cilt II Aile Hukuku, Beşinci Bası, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1965, s. 23; Bülent KÖPRÜLÜ/Selim KANETİ, Aile Hukuku, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989, s. 46; Mehmet DURAL/Tufan ÖĞÜZ/Mustafa Alper GÜMÜŞ, Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 16; Andreas B. SCHWARZ (Çev. Bülent Davran), Aile Hukuku, 2. Bası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1946, s. 39; Ferit Hakkı SAYMEN/Halid Kemal ELBİR, Türk Medenî Hukuku Cilt III Aile Hukuku, 2. Bası, Hak Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 44; Nihat YAVUZ, Uygulamada Nişan Davaları, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1995, s. 192; Akıntürk/Ateş Karaman, s. 35; Tekinay, s. 18. Aynı yönde bkz. Yarg. 3. HD., 29.09.1994, E. 1994/9369, 1994/12301; Yarg. 3. HD., 26.05.1992, E. 1992/3938, K. 1992/10914.

diğerinin de davranışları ile bunu kabul ettiğini belirtmesi yeterlidir. Bu şekli davranış kurallarına uygunluğun yanında ehliyet, evlenme engelinin bulunmaması gibi esasa ilişkin şartlar da mevcutsa nişanlanma gerçekleşmiş sayılır.

Nişanlanmanın hukukî mahiyeti konusunda doktrinde çeşitli görüşler ileri sürülmekle birlikte hâkim görüş, nişanlanmanın bağımsız bir aile hukuku sözleşmesi niteliğinde olduğu yönündedir¹⁴³. Bunun sonucu olarak nişanlanma, taraflara evlenme yükümlülüğü yüklememektedir. Nişanlılardan her biri, dilediği zaman nişanı bozabilir. Türk Medenî Kanunu'nun 120. ve 121. maddeleri, nişanın, taraflardan birine atfedilebilecek bir kusur sonucu bozulduğu durumlarda nişanın bozulmasına kusurlu davranışı ile sebep olan tarafın diğerine maddî ve manevî tazminat ödeyeceğini öngörmektedir.

Türk Medenî Kanunu'nun 120. maddesine göre, nişanlılardan biri haklı bir sebep olmaksızın nişanı bozduğu veya nişan taraflardan birine yükletilebilen bir sebeple bozulduğu takdirde, kusurlu olan taraf, diğerine uygun bir tazminat vermekle yükümlüdür. Aynı kurallar nişan giderleri hakkında da uygulanır. Tazminat istemeye hakkı olan tarafın ana ve babası veya onlar gibi davranan kimseler de, aynı şartlar altında yaptıkları harcamalar için uygun bir tazminat isteyebilirler. Türk Medenî Kanunu'nun 120. maddesi uyarınca maddî tazminat istenebilmesinin şartları; geçerli bir nişanlanma sözleşmesinin varlığı, haklı bir sebebin mevcut olmaması veya nişanı diğer tarafın bozmasına kendisine tazminat davası açılan nişanlının kendi kusuruyla sebebiyet vermesi ve davacının nişanın bozulması nedeniyle bir zarara uğramış olmasıdır.

Maddî tazminatla karşılanacak zarar, kusursuz nişanlının, nişanlanmanın hüküm ifade ettiğine inanmasından dolayı uğradığı, yani nişanlanmamış olsaydı uğramamış olacağı parasal zarar olup menfî zarardır. Menfî zarar kapsamına nişanın hü-

143 Dural/Öğüz/Gümüş, s. 15; Feyzioğlu, s. 223; Tekinay, s. 8; Köprülü/Kaneti, s. 45; Arsebük, s. 522; Akıntürk/Ateş Kahraman, s. 30; Kemal OĞUZMAN/Mustafa DURAL, Aile Hukuku, 2. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 28.

küm ifade ettiğine güvenilerek yapılan harcamalar ve bunlar dışında nişanın hüküm ifade ettiğine güvenmek yüzünden uğranılan diğer zararlar da girer¹⁴⁴. Nişanlı kızın evleneceği düşüncesiyle işten ayrılması veya aynı sebeple kendisine önerilen ücretli bir işi reddetmesi yüzünden uğranılan kayıplar, bu zarara örnek olarak gösterilebilir¹⁴⁵. Maddî tazminatın miktarı MK m. 120 hükmüne göre uygun bir tazminattır. Kusurlu nişanlının ödeyeceği miktarı hâkim takdir eder¹⁴⁶.

Türk Medenî Kanunu'nun 121. maddesinde düzenlenen manevî tazminat, kişilik değerleri ile ilgili bir dava hakkı olmakla birlikte Türk Medenî Kanunu'nun 24. maddesinde öngörülen özel hâllerden biridir. Nişanın bozulması nedeniyle davacının kişiliğinin fahiş bir biçimde örselenmiş olacağı varsayılmaktadır¹⁴⁷. Türk Medenî Kanunu'nun 121. maddesine göre nişanın bozulması yüzünden kişilik hakkı saldırıya uğrayan taraf, kusurlu olan diğer taraftan manevî tazminat olarak uygun miktarda bir para ödenmesini isteyebilir. Türk Medenî Kanunu'nun 121. maddesi uyarınca manevî tazminat istenebilmesinin şartları; geçerli bir nişanlanma sözleşmesinin varlığı, nişanlanma sözleşmesinin tek taraflı bozulması, nişanı bozan tarafın kusurlu olması veya karşı tarafı buna zorlayacak ortamı yaratması, tazminat isteyen nişanlının kusursuz olması ve kusursuz nişanlının kişilik hakkının çiğnenmiş olmasıdır. Kanun, manevî tazminatın miktarını da uygun miktarda bir para olarak belirtmiştir. Hâkim, nişanın bozulmasındaki olayın niteliğini, bırakılan nişanlı üzerinde bu olayın yaptığı etkileri, tarafların sosyal ve malî durumlarını göz önünde bulundurarak manevî tazminatın miktarını serbestçe takdir eder¹⁴⁸.

144 Akıntürk/Ateş Karaman, s. 52; Öztan, s. 82; Saymen/Elbir, s. 60; Velidedeoğlu, s. 34 vd.; Tekinay, s. 42 vd.

145 Velidedeoğlu, s. 34; Tekinay, s. 43; Schwarz, s. 48; Saymen/Elbir, s. 60; Akıntürk/Ateş Karaman, s. 53.

146 Akıntürk/Ateş Karaman, s. 53; Öztan, s. 82; Kılıçoğlu, s. 29.

147 Önceki Medenî Kanun'a göre nişanın bozulmasında manevî tazminat talep edebilmenin şartı, kişilik hakkının ağır ihlali iken yürürlükte olan Medenî Kanun'a göre (TMK. m. 121) nişanın bozulmasında manevî tazminat talep edebilmek için kişilik hakkının ağır bir biçimde ihlali aranmamaktadır.

148 Akıntürk/Ateş Karaman, s. 56. Öztan, s. 90; Kılıçoğlu, s. 35. Aynı yönde bkz. Yarg. 3. HD., 09.05.1994, E. 1994/6159, K. 1994/7437, Yavuz, s. 259.

Türk Medenî Kanunu'nun nişanlılığın sona ermesinden doğan talepleri, 1 yıllık zamanaşımına tâbidir. Bu zamanaşımı süresinin başlangıcı, nişanın sona erme tarihidir (TMK. m. 123).

2. Evlilik Dışı Hayat Ortaklığından Çocuk Doğmuşsa, Ananın Türk Medenî Kanunu'nun 304. Maddesine Dayanan Talebi

Evlilik dışı hayat ortaklığında bir çocuk doğmuşsa, açılan babalık davası sonunda evlilik dışı çocuğun babası hukuken belli olduğu takdirde anne, babadan Türk Medenî Kanunu'nun 304. maddesinde belirtilen giderlerinin karşılanması isteminde bulunabilir. Anne, bunları babalık davasının dışında açacağı ayrı bir davayla da isteyebilir. Bu dava, mahiyeti itibariyle maddî tazminat davasıdır. Anne, bu davayı babaya, eğer baba ölmüşse mirasçılara karşı açar (TMK. m. 304/1). Annenin, bu dava ile, davalı tarafından karşılanmasını isteyebileceği giderler; doğum giderleri, geçim giderleri, gebeliğin ve doğumun gerektirdiği diğer giderlerdir.

Doğum giderleri, annenin doğum dolayısıyla yaptığı giderlerdir. Örneğin doğumevinde veya klinikte ödediği yatak, yemek, ilaç bedelleri ile doktor ve ebe ücreti doğum giderleri kapsamında kabul edilmektedir (MK m. 304/b. 1). Geçim giderleri, annenin en aşağı doğumdan önceki altı hafta ile doğumdan sonraki altı haftanın geçim giderleridir. (TMK. m. 304/b. 2). Bu giderler, belirlenen süreçte yeme, içme, barınma vs. için harcanması olağan olan meblağdır. Doktrindeki hâkim görüşe göre¹⁴⁹ doğumdan önceki ve sonraki bakım giderlerinin hesaplanacağı altı haftalık sürelerin daha da uzatılması mümkündür. Gebeliğin ve doğumun gerektirdiği diğer giderlerin kapsamına, annenin gebe kaldığı günden doğum yaptığı güne kadar geçen sürede ödediği doktor ve ilaç giderleri, çocuk için yapılan hazırlıklar dolayısıyla harcanmış olan meblağ, çocuk

149 Akıntürk/Ateş Karaman, s. 368; Velidedeoğlu, s. 438; Tekinay, s. 567; Saymen/Elbir, s. 444; Arsebük, s. 479; Feyzioğlu, s. 563; Oğuzman/Dural, s. 353.

özü doğmuşsa defin giderleri girer. Kanun bunları teker teker saymayarak diğer giderler demekle yetinmiştir¹⁵⁰. Çocuk ölü doğmuş olsa bile, hâkim, bu giderlerin karşılanmasına karar verebilir (TMK. m. 304/b. 3). Üçüncü kişiler veya sosyal güvenlik kuruluşlarınca anaya yapılmış olan ödemeler tazminat tan indirilir (TMK. m. 304/3).

B. MAHKEME İÇTİHATLARI İLE VERİLEN HAKLAR

1. Manevî Tazminat (TMK. m. 24)

Evlilik dışı hayat ortaklığı, kanunî bir düzenlemesi bulunmayan ve mahkeme kararları tarafından kabul edilen bir kurum olduğu için bu ortaklığın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan problemler de yine içtihatlar ile oluşturulmuş prensipler çerçevesinde çözüme kavuşturulmaktadır. Yargıtay'ın çeşitli kararlarında, evlilik dışı hayat ortaklığı sona eren ve genellikle güçsüz durumda olan kadının, manevî tazminat hakkı olduğuna hükmedildiği görülmektedir.

Yargıtay'ın konuya ilişkin kararlarına göre evlilik dışı hayat ortaklığı sona eren kadının manevî tazminat talep edebilmesinin şartları şunlardır: Öncelikle evlilik birliğinin kurulması tarafların ortak yaşam iradelerinden kaynaklanmalıdır. Yani ortak yaşam iradesi olmaksızın kurulan kısa süreli birliktelikler veya kısa süreli olmasa da sadece fiziksel birliktelik amacıyla kurulan beraberliklerin bu kapsamda değildir. Bu durumda terkedilen kadın eş, ortak hayatın kurulduğunu, geçerli bir evlilik birliğinden beklenen aile ortamının sağlandığını ispatlamak zorundadır. Evlilik dışı hayat ortaklığı sona eren kadının manevî tazminat talep edebilmesinin diğer bir şartı, erkeğin resmî nikâh yapmaya yanaşmamasıdır. Son olarak, erkeğin resmî nikâh yapmaya yanaşmaması hâlinin, kadın eşin duygusal kişilik değerlerine bir saldırı teşkil etmesi gerekmektedir¹⁵¹.

150 Akıntürk/Ateş Karaman, s. 368.

151 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 1997/4-690 Esas, 1997/893 Karar sayılı ve 05.11.1997 tarihli kararında, Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nce verilmiş bulunan ve imam nikâhlı eşe manevî tazminat hakkı tanınamayacağını öngören kararı bozmuş ve resmî nikâh olmaksızın birlikte yaşadığı ka-

Böylelikle, kadının ileride resmî nikâh kıyılacağı vaadiyle dinî nikâha ikna edilmesi ve ortak yaşamın kurulmasına rağmen vaat edilen resmî nikâhın kıyılmaması halinde, imam nikâhlı kadın eşin sadece manevî olarak zarar gördüğü kabul edilmektedir¹⁵².

2. Destekten Yoksun Kalma Tazminatı ve Manevî Tazminat (TBK. m. 53 ve m. 56)

Türk Borçlar Kanunu'nun 53. maddesine göre adam öldürülmesi sonucu başka kimseler ölenin desteğinden yoksun kalmışlarsa onun bu zararının tazmin edilmesi gerekmektedir. Destekten yoksun kalma tazminatının amacı, desteğin ölmesi ile destekten yararlanan veya yararlanacak kişinin içinde bulunduğu veya bulunacağı hayat standartlarını imkân nisbetinde tekrar eski hâline getirmektir¹⁵³. Destekten yoksun kalma tazminatı isteminde bulunan kişiye fiilen düzenli ve sürekli bir şekilde bakan kişiye gerçek destek; ileride bakması kuvvetle muhtemel olan kişiye ise farazî destek denir¹⁵⁴. Evlilik dışı ilişki içerisinde yaşayan erkeğin, kadın bakımından Türk Borçlar Kanunu'nun 53. maddesi anlamında gerçek destek olarak kabul edilmesi mümkündür¹⁵⁵.

dını evden uzaklaştıran erkeğin anılan kadına bir miktar manevî tazminat ödemesine karar vermiştir. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, 2001/4849 Esas, 2001/8843 Karar sayı ve 01.10.2001 tarihli kararında, imam nikâhlı eşin resmî nikâh yapmaya yanaşmaması halinin davacı eşin duygusal kişilik değerlerine bir saldırı teşkil ettiğine ve dolayısıyla söz konusu durumun bir manevî tazminat istemine zemin oluşturabileceğine karar vererek imam nikâhlı eşin manevî tazminat hakkının varlığını içtihat etmiş bulunmaktadır. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, 2015/6000 Esas, 2016/5100 Karar sayı ve 14.04.2016 tarihli kararında da, davacının, davalı tarafından evlenme vaadi ile kandırıldığı ve bunun etkisi altında gerek fiziksel gerek ruhsal anlamda zarara uğratıldığı, bundan elem ve üzüntü duyduğunun kabul edilmesi ve davacının hukuka aykırı olan eyleminden dolayı bozulan manevî dengesinin eski hale dönüşmesi, duygusal olarak tatmin edilmesi, zarar verenin de bir daha böyle bir eylemde bulunmaktan alıkonulması amacıyla uygun bir manevî tazminata hükmedilmesi gerektiği yönünde karar verilmiştir.

152 Hatta Yargıtay 4. Hukuk Dairesi 2004/5370 esas nolu 13.12.2004 tarihli 2004/14142 sayılı başka bir kararında gayri resmî evliliğin gerçekleştiği yılda reşit ve mümeyyiz olan ve kendi rızasıyla bu birlikteliği kabul eden eşe sonradan manevî tazminat talep etme hakkı tanınmıştır.

153 Fikret EREN, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 14. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 751.

154 Eren, s. 755, 758

155 Eren, s. 757, dn. 124'te anılan yazarlar.

Evlilik dışı hayat ortaklığının, erkeğin haksız fiil sonucu ölmesi ile sona erdiği durumlarda Yargıtay'ın görüşü, erkeğin destek olarak kabul edilmesi yönündedir¹⁵⁶. Erkeğin, kadına fiilen ve düzenli olarak baktığının ispatı halinde, kadının destekten yoksun kalma tazminatı alması mümkündür. Yargıtay buna ilişkin kararlarında koşul olarak "kadın ile ölen erkeğin resmî evlilik olmadan hayatlarını birleştirip eylemli ve düzenli olarak karı-koca gibi birlikte yaşamasını" aramaktadır¹⁵⁷. Yani bu ilişkinin, gelecekte de devam edeceğine dair işaretler bulunmalıdır.

Türk Borçlar Kanunu'nun 56. maddesinin ikinci fıkrasına göre, ağır bedensel zarar veya ölüm hâlinde, zarar görenin veya ölenin yakınlarına da manevî tazminat olarak uygun bir miktar paranın ödenmesine karar verilebilir. Bu manevî tazminat davasını ana, baba, çocuk, kardeş, sağ kalan eş açabileceği gibi nişanlı, dost, yakın arkadaş veya evlilik dışı ilişki yaşadığı kişi de açabilir. Hâkim, tazminata hükmederken, destek ile davacılar arasındaki yakınlık ve kişisel ilişkilerin özelliğini dikkate alır¹⁵⁸.

3. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Tedbir Nafakası Bağlanması (m. 5/b. 4)

6284 sayılı Kanun'un 2. maddesi, ev içi şiddeti, "Şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşmasa da

156 Yarg. HGK., 13.04.2011, E. 2011/17-3, K. 2011/142; Yarg. 21. HD., 14.04.2005, E. 2004/12140, K. 2005/3779; Yarg. 17. HD., 30.03.2015, E. 2014/10266, K. 2015/5025; Yarg. 17. HD., 06.04.2017, E. 2014/21638, K. 2017/3717.

157 İsviçre'de de, belirli şartların ve özellikle destek süresinin uzunluğunun haklı göstermesi durumunda metres konumundaki kadının destekten yoksun kalma tazminatı talep etme hakkı tanınmaktadır. Bkz. BGE 114 II 148-149. Erkeğin metres ilişkisi olarak tabir edilen bir ilişki nedeniyle birlikte yaşadığı kadını ekonomik olarak desteklemesi halinde bu ilişkinin ne kadar süre daha devam edeceği kestirilemeyeceğinden ve ayrıca bu ilişki toplumumuzda ahlâka aykırı kabul edildiğinden metres ilişkisindeki kadının, destekten yoksun kalma tazminatı talep edemeyeceği yönünde bkz. Eren, s. 758, dn. 125'te anılan yazarlar.

158 Eren, s. 798. Ayrıca bkz. Yarg. 13. HD., 11.06.2003, E. 2003/2559, K. 2003/7644.

aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet” olarak tanımlamaktadır.

6284 sayılı Kanun’da ifadesini bulan “aile bireyleri” kavramının içine kimlerin dâhil edileceği hususu, aynı Kanun’un 2. maddesinde özellikle iç hukuk kuralı olduğu belirtilen “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” de dikkate alınarak yanıtlanması gerekmektedir¹⁵⁹.

6284 sayılı Kanun’daki “aile” ve “aile mensubu” kavramından kimlerin anlaşılacağı taraf olduğumuz uluslararası sözleşmeler kapsamında tartışılmış; resmî nikâhla yaşayan eşler yanında, evlilik bağı kurulmadan aynı evi paylaşan eşlerin de aile kavramının içinde yer aldığı, böylece kanunun korumasından faydalanabileceği sonucuna ulaşılmıştır¹⁶⁰.

6284 sayılı Kanun kapsamında hâkim tarafından verilebilecek önleyici tedbir kararlarından birisi de tedbir nafakasıdır. Kanun’un 5. maddesinin 4 numaralı bendine göre şiddet uygulayan, aynı zamanda ailenin geçimini sağlayan yahut katkıda bulunan kişi ise, 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre nafakaya hükmedilmemiş olması kaydıyla hâkim, şiddet mağdurunun yaşam düzeyini göz önünde bulundurarak talep edilmese dahi tedbir nafakasına hükmedebilecektir¹⁶¹.

6284 sayılı Kanun kapsamında öngörülen tedbir nafakası, tedbir kararı süreci boyunca alınabilecek geçici bir malî hak olmakla birlikte, şiddete uğrayan nikâhsız eşin maddî olarak

159 Bkz. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un gerekçesi.

160 Ali Haydar YAĞCIOĞLU, “6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar”, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ’a Armağan, Cilt 19, Özel Sayı-2017, s. 913-966, s. 918.

161 Ebru CEYLAN, “6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’a Göre Kanun Kapsamına Girenlerin Korunmasıyla İlgili Değerlendirmeler”, İstanbul Barosu Dergisi, Cilt 91, Sayı 2017/1, Ocak-Şubat 2017, s. 15-29, s. 23; Yağcıoğlu, s. 939.

erkeğe bağlı olduğu durumlarda, hak arama özgürlüğünü desteklemesi bakımından oldukça faydalıdır¹⁶².

V. İSVİÇRE HUKUKU'NDA DURUM

İsviçre Hukuku'nda da evlilik dışı hayat ortaklığının hukukî bir statüsü ve kanunî bir tanımı bulunmamaktadır. Buna rağmen günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılan bir durumdur¹⁶³. İsviçre Hukuku'nda evlilik dışı hayat ortaklığı (*Konkubinatsvertrag*), kadın ile erkeğin, resmî olarak evlenmeksizin birarada yaşaması olarak tanımlanmaktadır. İsviçre yargı kararlarına göre bu hayat ortaklığı, “kadın ile erkeğin evlenmeden, kalıcı olarak ev ortaklığı, yatak ortaklığı ve ekonomik ortaklık kurmasıdır”¹⁶⁴. İsviçre’de evlilik dışı hayat ortaklığının kurulması herhangi bir şekle tâbi değildir ve evlilik hukuku hükümleri bu tür ilişkilere uygulanmaz. İsviçre Hukuku'nda da tıpkı Türk Hukuku'nda olduğu gibi, evlilik dışı hayat ortaklığına ilişkin esaslar yargı kararlarıyla belirlenmektedir¹⁶⁵.

İsviçre Hukuku'nda, evlilik dışı ortak yaşamın doğurduğu sakıncaları gidermek amacıyla çiftlerin bu ilişkilerini “evlilik dışı hayat ortaklığı sözleşmesi” (*Konkubinatsvertrag*) adı verilen ve herhangi bir şekle tâbi olmayan isimsiz bir sözleşmeye bağladıkları görülmektedir¹⁶⁶. Bu sözleşmede çiftler, ortak hayatları sona erdiğinde malvarlıklarının tahsisi ve karşılıklı edimlerinin denkleştirilmesinin nasıl yapılacağı konusunda düzenlemeler yapabilirler. Evlilik dışı hayat ortaklığı süre-

162 Aynı görüşte bkz. Ceylan, s. 23-24.

163 Graber, s. 2; Evelyn GALLMETZER/Bettina SPICHIGER/Stephan WOLF, “Die Lebensgemeinschaften in Italien und der Schweiz, Eine rechtsvergleichende Untersuchung”, AJP/PJA 5/2018, http://www.ziv.unibe.ch/unibe/portal/fak_rechtwis/c_dep_private/ziv/content/e7688/e50302/e84414/e248082/e762271/e766342/GallmetzerSpichigerWolf_ger.pdf, s. 581-582. (Erişim Tarihi: 01.03.2019).

164 Bkz. BGE 118 II 235, E. 3b, http://relevancy.bger.ch/php/clir/http/index.php?highlight_docid=atf%3A%2F%2F118-II-235%3Ade&lang=de&type=show_document (Erişim Tarihi: 01.03.2019).

165 Graber, s. 1.

166 Gallmetzer/Spichiger/Wolf, s. 582.

since ev işlerini yapan, çocukların bakımını üstlenen ve eşinin işyerinde karşılıksız olarak çalışan hatta beraberliği için mesleğini kısmen veya tamamen bırakan eşin, hayat ortaklığı sona erdiğinde kanunen herhangi bir talebi olamayacağından; İsviçre’de evlilik dışı hayat ortaklığı kuran çiftlere, bu ilişkilerini sözleşme ile kurallara bağlamaları önerilmektedir¹⁶⁷. Ayrıca sözleşme, ölen eşin mirasçıları bakımından da bağlayıcıdır.

İsviçre’de resmî olarak nikâh yapmayan çiftler, evlilik dışı hayat ortaklığına ilişkin bir sözleşme de yapmamışlarsa ve çiftlerin emek ve mallarını ortak bir yaşam kurmak amacıyla birleştirdikleri anlaşılırmaktaysa, uyuşmazlık hâlinde İsviçre Borçlar Kanunu’nun 530 vd. maddelerinde düzenlenmiş olan adı ortaklığa ilişkin hükümler uygulanmaktadır¹⁶⁸. İsviçre Hukuku’nda, evlilik hukukuna ilişkin hükümlerin, evlilik dışı hayat ortaklıklarındaki uyuşmazlıklar hakkında kıyasen dahi uygulanması mümkün değildir.

VI. SONUÇ

Aile, her ne kadar toplumun temel taşı ve kutsal bir müessesese olarak kabul edilse de; evlilik dışı birlikte yaşamının varlığı ve birtakım malî sonuçlar doğurması inkâr edilemez. Evlilik dışı hayat ortaklığı hakkında hukukî bir düzenleme yapılmamasının, kanun koyucunun bazı endişelerinin sonucu olması muhtemeldir. Evlilik dışı hayat ortaklığının hukuken tanınması, toplumun temel taşı olan aile kurumunun temelden sarsılmasına yol açacağı gibi, dinî nikâhın hukuken geçerli bir nikâh haline gelmesine yol açabilir. Bu endişelerle söz konusu uyuşmazlıkların çözümü hâkimin takdir yetkisine bırakılmıştır. Bu uyuşmazlıklar çözüme kavuşturulurken çelişkili kararlar verildiği ve resmî nikâhla kurulmuş olan aile yapısının korunması amaçlandığı için; kadın eşin aleyhine olacak şekilde

167 Graber, s. 2.

168 Gallmetzer/Spichiger/Wolf, s. 582, 587. Aynı yöndeki İsviçre Federal Mahkemesi kararı için bkz. BGer, 06.05.2013, 4A_684/2012, http://www.servat.unibe.ch/dfr/bger/130506_4A_684-2012.html (Erişim Tarihi: 01.03.2019).

sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Kaldı ki, evlilik dışı hayat ortaklığı sona eren kadının, kanundan kaynaklanan malî taleplerinin olabilmesi, Türk Medenî Kanunu'ndaki nişanın bozulmasına ilişkin şartları taşıması veya birlikteliğin 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un koruma kapsamına girmesi gibi sadece belirli durumlarda mümkün olup; bu durumlar, kadının malî hak talep edebileceği alanları sınırlamaktadır.

Ülkemizdeki mahkeme kararlarında evlilik dışı hayat ortaklığı sona eren kadın, genellikle resmî nikâh yapılma vadiyle kandırılan, küçük düşürülen ve bu sebeple kişilik değerleri ihlal edilmiş olan taraf olarak tanımlanmakta ve bunun sonucu olarak manevî tazminata hak kazandığı kabul edilmektedir. Halbuki kadın, bu birliktelik boyunca ortak yaşama birçok katkı sağlamaktadır. Hatta çoğu zaman kadın, evlilik dışı hayat ortaklığına kendi işgücünü koyarak, erkeğin malvarlığının artışına yardımcı bulunmaktadır. Bu gibi durumlarda malvarlığı dağılımının, sahiplik ilişkisine göre basit şekilde yapılması, kadının ise bu ortaklığın sadece kandırılan bir süjesi olarak görülmesi, kadın açısından adaletsizliğe yol açmaktadır.

Tüm bu sebeplerle kanaatimize göre, kadın ve erkek tarafından emek ve malların, ortak bir yaşam kurmak amacıyla birleştirilmesi suretiyle kurulmuş olan evlilik dışı hayat ortaklığının sona ermesi durumunda ortaya çıkan ekonomik uyumsuzluklara, niteliğine uygun düştüğü ölçüde Türk Borçlar Kanunu'nun adı ortaklığa ilişkin hükümlerinin (TBK. m. 620 vd.) uygulanması yolunda bir içtihat geliştirilmesi, kadın açısından karşılaşılmaması muhtemel adaletsizliğin giderilmesi ve kadının korunması bakımından isabetli olacaktır.

KAYNAKÇA

AKINTÜRK, Turgut / ATEŞ KARAMAN, Derya: Türk Medenî Hukuku Aile Hukuku 2. Cilt, Yenilenmiş 16. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2014.

ARSEBÜK, Esat: Medenî Hukuk Cilt II Aile Hukuku, An-

kara Hukuk Fakültesi Yayınevi, Ankara, 1940.

CEYLAN, Ebru: "6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'a Göre Kanun Kapsamına Girenlerin Korunmasıyla İlgili Değerlendirmeler", İstanbul Barosu Dergisi, Cilt 91, Sayı 2017/1, Ocak-Şubat 2017, s. 15-29.

DURAL, Mehmet / ÖĞÜZ, Tufan / GÜMÜŞ, Mustafa Alper: Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2016.

EREN, Fikret: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 14. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.

FEYZİOĞLU, Feyzi Necmeddin: Aile Hukuku, 3. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.

GALLMETZER, Evelyn/SPICHIGER, Bettina/WOLF, Stephan, "Die Lebensgemeinschaften in Italien und der Schweiz, Eine rechtsvergleichende Untersuchung", AJP/PJA 5/2018, http://www.ziv.unibe.ch/unibe/portal/fak_rechtswis/c_dep_private/ziv/content/e7688/e50302/e84414/e248082/e762271/e766342/GallmetzerSpichigerWolf ger.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2019).

GRABER, Marina, "Das Konkubinat, 1. Teil", https://www.bdo.ch/getmedia/5fa7d451-c53b-470e-821a-46e7a5971bc2/46_Konkubinat_Teil-1.pdf.aspx (Erişim Tarihi: 01.03.2019).

KILIÇOĞLU, Ahmet Mithat: Aile Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015.

KÖPRÜLÜ, Bülent / KANETİ, Selim: Aile Hukuku, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989.

KÖTELİ, M. Argun: Evliliğin Hukukî Niteliği ve Evlilik Dışı Beraberlikler, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul, 1991.

OĞUZMAN, Kemal / DURAL, Mustafa: Aile Hukuku, 2. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998.

ÖZTAN, Bilge: Aile Hukuku, 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.

SAYMEN, Ferit Hakkı / ELBİR, Halid Kemal: Türk Medenî Hukuku Cilt III Aile Hukuku, 2. Bası, Hak Kitabevi, İstanbul, 1960.

SCHULTZ, Ulrike: "Rechtsfragen von Lebensgemeinschaften-rechtliche Unsicherheiten und keine Gewissheit." Frauen und Recht, Frau und Familie, Landesweite Aktionswochen 2003, s. 231-253, <https://www.fernuni-hagen.de/rechtundgender/downloads/frauenundrecht.pdf> (Erişim Tarihi: 01.03.2019).

SCHWARZ, Andreas B. (Çev. Bülent Davran): Aile Hukuku, 2. Bası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1946.

TEKİNAY, Selahattin Sulhi: Türk Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet: Türk Medenî Hukuku Cilt II Aile Hukuku, Beşinci Bası, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1965.

YAĞCIOĞLU, Ali Haydar: "6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar", D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, Cilt 19, Özel Sayı-2017, s. 913-966.

YAVUZ, Nihat: Uygulamada Nişan Davaları, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1995.

Av. Mehtap TUZCU (Oturum Başkanı)- Çok teşekkür ediyorum Hocam. Oturumumuza katıldığınız için hepimize teşekkür ediyorum, bizden sonraki oturum Kadir Hocam devam edecek, buradalar geldiler, onlara da kolaylıklar diliyorum.

Teşekkürler, sağ olun.

BİRİNCİ GÜN ÜÇÜNCÜ SALON ÜÇÜNCÜ OTURUM

Prof. Dr. Kadir ARICI (Oturum Başkanı)- Efendim ben bu salonumuzun üçüncü oturumunu açıyorum. Öncelikle hepinize hoş geldiniz diyorum. Şimdi bu tür bazen oturuma katılımlar az olduğu zaman, ben derste de onu söylerim. Bir Türk dünyaya bedelmış, burada kaç kişisiniz? Dolayısıyla biz çok rahat bir şekilde bu oturumu başlatabiliriz diye düşünüyorum. O bakımdan hepinize hoş geldiniz diyorum. Kadınlar gününüzü de kutluyorum. Aslında ben bu tür herkese bir gün tahsis edilmesinin çok doğru olduğunu da düşünmüyorum, ama duyarlılık kazanması bakımından da faydalı olduğunu düşünüyorum. Ama yani olay bir gün değil, gerçekten hayatın iki tarafı var insan hayatının. Dolayısıyla bunlar birbirini tamamlayacak şekilde. Aksi takdirde tek bir kadın da, tek bir erkek de bana göre yani topal bir kişi gibi, bir ayağı olmayan kişi gibi diye düşünüyorum.

Şimdi ilk tebliğcimiz Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültemizin çok kıymetli araştırma görevlisi Dr. Mehtap Yücel Bodur. Kendisi de seçmiş olduğu ilginç bir konu var, cinsiyet ayrımcılığı. Şimdi bu cinsiyet ayrımcılığının doğrudan çok söyleniyor, ama üzerinde çok duruluyor. Fakat dolaylı cinsiyet ayrımcılığı üzerinde çok fazla durulmuyor. Dolayısıyla bu anlamda seçilen konu ilginç. Şimdi ben sözü Mehtap Hanıma veriyorum. Buyurun söz sizin.

Arş. Gör. Dr. Mehtap YÜCEL BODUR- Teşekkür ederim Hocam. Ben de değerli hocama ve saygıdeğer katılımcıları

selamlayarak başlamak istiyorum sözlerime. Esasında ben 8 Mart'ı hem bir kadın olarak, hem de bir iş hukukçusu olarak önemsiyorum. Zira dünya emek tarihinde kadınların ayrımcılığa karşı baş kaldırışının, mücadelesinin bir simgesi olarak görüyorum 8 Mart'ı. Yani emekçi kadınlar günü olarak da çok önemsiyorum ve ayrımcılığa karşı baş kaldırışlarının mücadelesiye eğer bugün, ben de ayrımcılıkla ilgili birkaç kelam edeyim istedim ve çalışma hayatında dolaylı cinsiyet ayrımcılığı konusunu seçtim.

Bu konuyu tabii belki öncelikle ayrımcılığı tanımlayarak başlamak lazım kısaca. İşverenin temel borçlarından bir tanesi eşit davranma borcu ve ayrımcılık da eşit davranma borcunun altında yer alan kavramlardan biri. İki kişi ya da durum arasında bir farklılık yoksa onlara farklı davranışlarda bulunmamak, ama eğer aralarında bir farklılık varsa, onlara artık farklı davranmak anlamına geliyor. Aynı durumda olan kişiler arasında, eşitler arasında bir eşitlikten bahsediyoruz. Farklı kişilere eşit davranmak da bir ayrımcılık oluşturuyor bu anlamda.

ÇALIŞMA HAYATINDA DOLAYLI CİNSİYET AYRIMCILIĞI

Dr. Mehtap Yücel Bodur,

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
mehtap.yucel@hbv.edu.tr yucel_mehtap@yahoo.com

I. AYRIMCILIK TANIMI VE TÜRLERİ

İşverenin temel borçlarından biri işçiler arasında eşit davranma borcudur. İşyerinde çalışan işçilere karşı eşit davranma borcu genellikle hakkaniyet esasına dayandırılmıştır¹⁶⁹. Eşit davranma borcu, işverenin haklı nedenler yoksa işçiler arasında farklı davranmaması, haklı nedenler varsa işçiler arasında farklı davranması yükümlülüğünü ifade etmektedir¹⁷⁰.

Dünyada ve Türkiye’de ayrımcılıkla ilgili yapılan ILO araştırma raporlarına göre daha çok kadınlar aleyhine ayrımcılık söz konusudur. Buna göre kadınlar %30-40 daha az ücret almakta ve geliştirmekte olan ülkelerde yedi erkek yöneticiye kar-

169 Nuri ÇELİK / Nursen CANİKLİOĞLU / Talat CANBOLAT, İş Hukuku Dersleri, 31. Bası, İstanbul, 2018, s. 400. E. Tuncay SENYEN KAPLAN, “İş Hukukunda Eşitlik İlkesi ve Cinsiyet Ayrımcılığı”, TBB Dergisi, 2017 (özel sayı), 225-268, s.226. Sarper SÜZEK, İş Hukuku, 16. Baskı, İstanbul, 2018, s.450. Gaye Burcu YILDIZ, İşverenin Eşit İşlem Yapma Borcu, Ankara, 2008, s.32-33.

170 Hamdi MOLLAMAHMUTOĞLU / Muhittin ASTARLI / Ulaş BAYSAL, İş Hukuku, 6. Bası, Ankara, 2014. s. 722. Avrupa Komisyonu İstihdam, Sosyal İşler ve Eşit Fırsatlar Genel Müdürlüğü, Ayrımcılıkla Mücadelede Bir Eğitim El Kitabı, 2006, s.14. SENYEN KAPLAN, s.26. SÜZEK, s.450. YILDIZ, s.260. BAŞBUĞ, Aydın/YÜCEL BODUR, Mehtap: İş Hukuku, 5. Baskı, İstanbul, 2018, s.155.

şılık bir kadın yönetici bulunmaktadır¹⁷¹. TÜİK'in 2017 yılında yayınladığı bir raporuna göre, Türkiye'de okuma-yazma bilmeyen kişilerin oranı %5.4'tür. 2010 yılında dünyada kadınların iş gücüne katılma oranı %51.2 iken, AB'de %57.3 idi. 2015 yılında ise AB'de bu oran sadece %57.6 olabilmektedir. Türkiye'de ise, bu oran 2010 yılında %27.1 iken, 2015 yılında %31.4 olmuştur. Ancak işveren konumundaki kadınların Türkiye'deki oranı sadece %8'dir, oysa AB'de %27'dir¹⁷².

Ayrımcılık türleri Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun (TİHEK) 4. maddesinde: ayrı tutma, ayrımcılık talimatı verme ve bu talimatları uygulama, çoklu ayrımcılık, doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, işyerinde yıldırma, makul düzenleme yapmama, taciz, varsayılan temele dayalı ayrımcılık olarak sayılmıştır. Ayrıca eşit muamele ilkesine uyulması veya ayrımcılığın önlenmesi amacıyla idari ya da adli süreçleri başlatan yahut bu süreçlere katılan kişiler ile bunların temsilcilerinin, bu nedenle maruz kaldıkları olumsuz muamelelerin de ayrımcılık teşkil edeceği aynı maddede hüküm altına alınmıştır. Çalışma konumuz ve bu ayrımcılık türlerinden biri olan dolaylı ayrımcılık, böylece kanuni bir düzenlemeye kavuşmuştur.

II. DOĞRUDAN-DOLAYLI AYRIMCILIK

İşveren eşit davranma borcunu doğrudan veya dolaylı olarak ihlal edebilir. Doğrudan ayrımcılık 2000/78 Sayılı AB Direktifinin 2. maddesinin 1.fıkrasının a bendinde tanımlanmıştır. Buna göre doğrudan ayrımcılık, bir kimseye yasaklanan ayrımcılık hallerinden herhangi biriyle «karşılaştırılabilir» benzer durumlarda muamele edildiğinden, edilmiş olduğundan veya edileceğinden daha az elverişli davranmaktır. “Karşılaştırılabilir durumda olma” kriteri, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 11. maddesinin son fıkrasında düzenlenen “emsal işçi” kav-

171 Mahmut DEMİR, “İş Yaşamında Ayrımcılık: Turizm Sektörü Örneği”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:8 Sayı:1, 2011, 760-784.

172 TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2016, Sayı 24663, 2017.

ramı ile bir düşünülebilir¹⁷³. Örneğin 40 yaşında bir kadının tezgâhtarlık işi için başvurduğunu ancak mülakata alındığında 20'li yaşlarda birinin işe alınmak istendiği söyleniyorsa bu bir doğrudan yaş ayrımcılığıdır¹⁷⁴. Doğrudan ayrımcılık konusunda bir başka örnek ise kanuni düzenleme ile yaratılmış idi. 2007 yılına kadar erkekler, Hemşirelik Kanununun 3. maddesinin ilk fıkrasında *“Türkiye’de hemşirelik sanatını bu kanun hükümleri dahilinde hemşire unvanını kazanmış Türk kadınlarından başka hiç kimse yapamaz”* yazdığı için hemşire olamıyorlardı.

Doğrudan ayrımcılıktan farklı olarak görünürde tarafsız bir uygulama, sonuçları bakımından bir kimse hakkında eşdeğer durumdaki diğer kimselere oranla daha aleyhte sonuçlar doğuruyorsa dolaylı ayrımcılık söz konusu olacaktır¹⁷⁵. Dolaylı ayrımcılık 2000/78 Sayılı Direktifin 2.maddesinin 1.fıkrasının b bendinde açıklanmaktadır. Buna göre; görünüşte tarafsız olan bir hüküm, ölçüt ya da uygulama belli bir din ya da inanca, belli bir maluliyete, belli bir yaşa ya da belli bir cinsel yönelime, vb. dâhil olan kişileri diğer kişilerle karşılaştırdığında bir dezavantaja maruz bırakıyorsa bu durum dolaylı ayrımcılık olarak kabul edilecektir. Dolaylı ayrımcılıkta, esasında farklı işlemde bulunulması değil, eşit davranılması suretiyle ayrımcılık doğuran bir işlemde bulunulması yasaklanmaktadır. Dolaylı ayrımcılığın üç unsuru bulunmaktadır. İlk olarak ortada görünüşte tarafsız bir uygulama ya da kural olmalıdır. İkinci olarak bu uygulama ya da kuralın olumsuz sonuçlar doğurma-

173 Gonca AYDINÖZ, “Avrupa Birliği Direktifleri ile ATAD Kararları Çerçevesinde Ayrımcılık Yasağı ve Ayrımcılığın İspatı”, Çalışma ve Toplum, 2009/3, 163-192, s.175.

174 European Commission Directorate General Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Combating Discrimination in the European Union, Berlin, 2005, s.6.

175 Kübra DOĞAN YENİSEY, “İş Hukukunda Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık Yasağı”, İstihdamda Kadına Yönelik Ayrımcılığın Yasal Boyutu Atölye Notları, İstanbul, 2012, 11-14, s.12. Ulaş KARAN, “Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı Ve Türk Ceza Kanunu’nun 122. Maddesinin Uygulanabilirliği”, TBB Dergisi, Sayı 73, 2007, 146-173, s.154. Elçin YEMİŞKEN, Türk İş Hukukunda Kadın İşçilerin Korunması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s.23. Pir Ali KAYA, Çalışma Hukukunda Eşitlik ve Ayrımcılık Karşılaştırmalı Teorik Bir Bakış, Ankara, 2014. BAŞBUĞ/YÜCEL BODUR, s.157.

sı ihtimali bulunmalıdır. Üçüncü ve son olarak ise bu uygulama ya da kuralı meşru kılacak bir nedenin bulunup bulunmadığı değerlendirilmelidir¹⁷⁶.

Dolaylı ayrımcılıkta görünürde nötr bir hüküm ya da uygulama olmasına rağmen esasında bir grup üzerinde orantısızlık oluşmaktadır. Örneğin, işveren iş başvurusunda belli bir bölgede yaşayanların başvurularını kabul etmezse ve reddedilen başvuruların büyük bir oranının aynı şehirde oturduğu görülürse bu, o şehirde oturanlara karşı bir ayrımcılıktır¹⁷⁷. Yani dolaylı ayrımcılıkta, ayrımcılığın kaynağı ölçüt değil, ölçütün uygulanmasından doğan sonuçlardır¹⁷⁸. Dolaylı ayrımcılık engellilere, cinsiyete, belli bir dini ya da felsefi inanca karşı olabilir. Örneğin, bir asansörün kullanımına ilişkin «yalnızca öğretim üyelerinin kullanımı içindir» şeklinde getirilen kısıtlama, engellilere karşı dolaylı ayrımcılık olacaktır. Engelli çocukların genel eğitim sistemi dışında, özel eğitim kurumlarından eğitim almak zorunda bırakılması da sosyal dışlanma yaratan bir dolaylı ayrımcılık örneğidir¹⁷⁹. Bowling oyunu oynatan bir işletmenin, oyunda kullanılan özel ayakkabıyı 40 numaradan başlatması kadınlara karşı dolaylı ayrımcılık oluşturacaktır¹⁸⁰. Bir başka örnek olarak, boyu 180 cm altında olan kişilerin pilotluk mesleğine alınmaması verilebilir. Burada görünüşte bir ayrımcılık yoktur, ancak kadınlar ve bazı etnik gruplar bakımından yaratacağı dezavantaj düşünüldüğünde dolaylı bir ayrımcılık bulunmaktadır¹⁸¹. Her Cuma saat 13:00'a toplantı konulduğunda görünürde tarafsız olan uygulamanın belirli bir dine ya da inanca sahip kişiler için özel olarak dolaylı ayrımcılık olan de-

176 KARAN, (2007), s.154. YEMİŞKEN, s.25.

177 .Combating Discrimination in the European Union, s.6.

178 MOLLAMAHMUTOĞLU/ASTARLI/BAYSAL, s.723. Ulaş KARAN, "Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı: Hukuksal Çerçeve", Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi (SEÇBİR), İstanbul, 2012, 135-146, s.144.

179 Engelli Bireylerin İstihdam Edilebilirliğinin Artırılması için Teknik Yardım Projesi İhtiyaç Analizi Raporu, Mayıs 2017, s.17.

180 Gözde KAYA, Avrupa Birliği İş Hukuku'nda Cinsiyet Ayrımcılığı, Ankara, 2012, s.195.

181 KARAN, (2012), s.142.

zavantajlı bir durum yaratması söz konusudur¹⁸².

Çalışma konumuzu oluşturan iş hayatında dolaylı cinsiyet ayrımcılığı örnekleri ile sıklıkla karşılaşılmaktadır. İşverenin bütün kısmi süreli iş sözleşmesi ile çalışan işçilerin iş sözleşmelerini feshetmesi örneğinde, kısmi süreli çalışan işçilerin çoğu kadın olduğundan bir dolaylı cinsiyet ayrımı olacaktır¹⁸³. Bir başka örnekte işveren işyerinde emekliliğe hak kazanan bütün işçilerin iş sözleşmesini feshetse, sosyal güvenlik sisteminden kaynaklı aynı yaşta olmasına rağmen erkek işçinin işten çıkarılmaması gibi bir ayrımcılık söz konusu olacaktır¹⁸⁴. İşe alınmada kesintisiz çalışma süresi aranması, ebeveyn iznini kullananlara bazı ikramiyelerin verilmemesi, teşvik primlerinde sadece tam zamanlı işçilere ödeme yapılması, gece çalışmalarında daha yüksek fazla çalışma ücreti ödenmesi dolaylı cinsiyet ayrımcılığına sebep olmaktadır. Kadınlar erkekler ile aynı eğitimi alsalar ve yükseköğrenime devam etmelerinde hukuki olarak bir engel bulunmasa bile, özellikle hizmet sektörü olmak üzere sadece belli sektörlerde ve kadın meslekleri olarak nitelendirilen belli mesleklerde tercih edilmektedir. Bu durum da cinsiyet rolleri nedeniyle dolaylı bir ayrımcılık oluşturmaktadır. Kadınların terfi süreçlerinde erkekler ile eşit haklara sahip olmalarına rağmen cam tavan denilen engellerle karşılaşmaları da bir dolaylı ayrımcılık örneğidir¹⁸⁵. Dolaylı cinsiyet ayrımcılığı olup olmadığının tespitinde “ayrımcılığa maruz kalan kişi farklı bir cinsiyette olsaydı nasıl davranılırdı?” sorusunun cevabı belirleyici olacaktır¹⁸⁶.

182 Benzer yönde başörtüsü yasağına ilişkin şirket içi kural yönünden; Divan Kararı (Büyük Daire) 14 Mart 2017, Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding ile G4S Secure Solutions NV arasındaki C-157/15 sayılı karar.

183 BAŞBUĞ/YÜCEL BODUR, s.157.

184 BAŞBUĞ/YÜCEL BODUR, s.158.

185 Sebahattin YILDIZ, “Türkiye’de Cam Tavan Sendromunun Varlığı Üzerine Bir Araştırma”, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, C. 6, S. 1, Ankara, 2014, 72-90, s. 73.

186 YEMİŞKEN, s.26.

III.KADIN İŞÇİLERİ AYRIMCILIĞA KARŞI KORUYUCU ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

Çalışma hayatında dolaylı ayrımcılığa en çok maruz kalan grup kadınlardır. Bu gerçekten hareketle uluslararası düzenlemelerle kadınlara karşı ayrımcılığı yasaklayan koruyucu hükümler getirilmiştir. Bu düzenlemeler şöyle sıralanabilir: BM Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Kadınlara Yönelik Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Belgeleri (Erkek ve Kadın İşçilerin Eşit Değerde İş İçin Eşit Ücretlendirilmesine İlişkin 100 sayılı Sözleşme, Çalışma (İş) ve Meslek Bakımından Ayrımcılık Hakkında 111 sayılı Sözleşme, Hizmet İlişkinine Son Verilmesine İlişkin 158 sayılı Sözleşme, Yeraltı İşlerinde Kadınların Çalıştırılmaması Hakkında 45 sayılı Sözleşme, Ailevi Sorumlulukları Bulunan Çalışanlara İlişkin 156 sayılı Sözleşme, Ev İşçilerine İlişkin 189 sayılı Sözleşme, Analığın Korunmasına İlişkin 183 sayılı Sözleşme), Avrupa Konseyi Belgeleri (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı), AB Direktifleri (İstihdam ve Meslekte Eşit Muameleye Dair Genel Çerçeve Oluşturan 2000/78 sayılı Konsey Direktifi, İstihdam ve Meslek Konularında Kadın ve Erkeğe Eşit Muamele ve Fırsat Eşitliği İlkesinin Uygulanmasına İlişkin (Yeniden Düzenleme) 2006/54 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi, BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP ve ETUC Tarafından Karara Bağlanmış Ebeveyn İzni Hakkındaki Gözden Geçirilmiş Çerçeve Sözleşme'yi Yürürlüğe Sokan ve 96/34 sayılı Direktifin İlgâ Edilmesine İlişkin 2010/18 sayılı Konsey Direktifi, Cinsel Tacize İlişkin 2002/73 sayılı Direktif)¹⁸⁷.

187 Mevzu bahis düzenlemelere ilişkin ayrıntılar hakkında bkz. YEMİŞKEN, İkinci Bölüm, s.46 vd. KAYA, 2. Bölüm, s.19-69. SENYEN KAPLAN, s.227-235. Ayşe Gül KÖKKİLİNÇ, İş Hukukunun Uluslararası Kaynakları Işığında Kadın İşçilerin Korunması, İstanbul, 2012.

A. AB HUKUKUNDA DOLAYLI CİNSİYET AYRIMCILIĞI

Dolaylı ayrımcılık kavramı ilk olarak ABD’de ortaya çıkmış ve AB Hukuku tarafından geliştirilmiştir. AB Hukukunda ise ilk kez 76/207 sayılı Yönerge’de yasaklanmıştır. Fakat bu Yönerge’de kavram tanımlanmamış; ilk olarak 97/80 sayılı Yönerge’de tanımlanmıştır. Buna göre; dolaylı cinsiyet ayrımcılığı, amaca ulaşmak için uygun ve gerekli olmayan ve cinsiyetten bağımsız objektif sebeplerle gerekçelendirilemeyen, görünürde tarafsız olan bir hüküm, ölçüt ya da uygulamanın, bir cinsiyettekilerin çok daha yüksek oranını mağdur etmesi halinde oluşur (md.2/2). Dolaylı ayrımcılık, 2002/73 sayılı Yönerge’de, 97/80 sayılı Yönerge’de yer alan ilk tanımı kısmen değiştirilerek düzenlenmiştir. Bu tanım, 2006/54 sayılı Yönerge’de aynen korunmaktadır. Bu çerçevede dolaylı ayrımcılık, meşru bir amaçla objektif olarak gerekçelendirilemeyen ve amaca ulaşmak için uygun ve elverişli olmayan, görünürde tarafsız olan bir hüküm, ölçüt ya da uygulamanın, bir cinsiyettekileri diğer cinsiyettekilere kıyasla belirli bir mağduriyete uğratması durumunda ortaya çıkar.(md.2/1-b)¹⁸⁸. Yüksek oranda mağduriyetten belli bir oranda mağduriyetin aranmasına geçilmesinin anlamı mahkemelere ayrımcılığın varlığını değerlendirme bakımından daha geniş bir takdir yetkisi sağlamış olmasıdır.

B. ABAD KARARLARINDA DOLAYLI CİNSİYET AYRIMCILIĞI

Avrupa Birliği Adalet Divanı, dolaylı ayrımcılık kavramını ilk kez Jenkins davasında kullanmıştır¹⁸⁹. Bir işyerinde kısmi süreli çalışanların tam süreli çalışanlara göre saat ücretinin daha düşük olması nedeniyle açılan davada, işveren işçileri

188 KAYA, s.108-109. SENYEN KAPLAN, s.240.

189 Kübra DOĞAN YENİSEY, “Kadın-Erkek Eşitliği Bakımından Türk İş Hukuku-nun Avrupa Birliği Hukuku İle Olası Uyum Sorunları”, Kamu İş, C: 6, S: 4/2002, 1-43, s.14. Christa TOBLER, Indirect Discrimination A Case Study into the Development of the Legal Concept of Indirect Discrimination under EC Law, Oxford, 2005, s.141.

arasında tam süreli çalışmayı teşvik etmek amacıyla bu yönde bir düzenleme yaptığını belirtmiştir. Divan, ağırlıklı olarak kadın işçilerden oluşan kısmi süreli çalışanlara farklı saat ücreti ödenmesinin işverence haklı ekonomik gerekçelere dayandırılması ve cinsiyete dayalı ayrımcılık yapma saiki bulunmaması koşuluyla dolaylı cinsiyet ayrımcılığı oluşturmayacağını belirtmiştir. Divan, bu karardan sonra görüşünü değiştirmiş ve dolaylı ayrımcılığın hem işverenin ayrımcılık konusu davranışa kasıtlı olarak başvurduğu, hem de bu yönde bir kastı olmasa dahi, yapılan davranışın ayrımcılığa yol açtığı durumları kapsadığını belirtmiştir¹⁹⁰. Belirtilmelidir ki Cinsiyete dayalı dolaylı ayrımcılığa ilişkin Divan kararlarına göre (Dekker davasından hareketle) hamileliğe dayalı ayrımcılık dolaylı ayrımcılıktan ziyade her zaman doğrudan ayrımcılık oluşturur¹⁹¹.

Divan kararları genellikle kısmi süreli çalışanların çoğunluğunun kadın olması nedeniyle ayrımcılığa uğradıkları haller üzerinedir. Bu konuya örnek olarak birkaç dava şöyle sıralanabilir: **Ingrid Rinner-Kühn v FWW Spezial-Gebäudereinigung GmbH & Co. KG.**: Davaya konu olayda, iş sözleşmeleri uyarınca haftalık çalışma süreleri 10 saati geçmeyen çalışanlarla, aylık çalışma süreleri 45 saati geçmeyen çalışanlar hastalık süresince yapılacak ücret ödemesinin kapsamı dışında tutulmuşlar ve kısmi süreli çalışanların çoğunun kadınlardan oluşması nedeniyle Divan, ilgili düzenlemenin kadın çalışanlar aleyhine ayrımcılık oluşturacağına hükmetmiştir¹⁹². **Hellen Gerster v Freistaat Bayern**: Bu kararda Divan, meslekte ilerlemeye ilişkin olarak tam süreli çalışanlarla kısmi süreli çalışanlara farklı sonuçlar uygulayan ulusal düzenlemenin, davaya konu somut

190 Case 96/80, J.P. Jenkins v Kingsgate (Clothing Productions) Ltd; [1981] ECR 911. KAYA, s.109-100.

191 Case C-177/88, Elisabeth Johanna Pacifica Dekker v Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (VJV-Centrum) Plus [1990] ECR I-3941. KAYA, s.211. TOBLER, s.343. Cavit DEMİRAL, "4857 Sayılı İş Kanununda Cinsiyet Ayrımcılığı Yasası", e-akademi Dergisi, Sayı 37, Mart 2005, paragraf 30.

192 Case 171/88, Ingrid Rinner-Kühn v FWW Spezial-Gebäudereinigung GmbH & Co. KG., [1989] ECR 2743. Bilka davasından rinner kühn davasına kadar olan zihniyet değişimi için bkz. TOBLER, s.194. KAYA, s.111, dn.441.

olayda kısmi süreli çalışanların % 87'sini kadın çalışanların oluşturması nedeniyle ayrımcılık yarattığına hükmetmiştir¹⁹³. **Elsner-Lakeberg v Land Nordrhein-Westfalen**: kararda bir okulda öğretmen olarak çalışmakta olan davacı kısmi süreli kadın işçi, fazla mesaiye hak kazanmak için işyerindeki tam gün işçilerle eşit olarak her ay fazladan üç saat çalışmış olmak koşulunu yerine getirmek zorunda olmasının dolaylı ayrımcılık oluşturduğunu iddia etmiştir. Divan, kararda aylık üç saatlik bir fazladan çalışmanın tam süreli bir işçi için aylık olağan 98 saatlik çalışma saatinin % 3'üne; aylık olağan çalışma süresi 60 saat olan bir kısmi süreli işçinin çalışma saatinin % 5'ine karşılık geldiğini belirtmiştir. Kısmi süreli işçilerin bu konuda tam gün çalışan işçilere kıyasla ücrette farklı muamele gördüklerine, bu durumun dolaylı bir ayrımcılık oluşturduğuna hükmetmiştir¹⁹⁴. Kordring kararında ise Alman Mali Müşavirlik Kanununa göre, defterdarlıklarda en az 15 yıl memurluk görevlerinde bulunanlar mali müşavirlik sınavlarından muaf tutulmuşlardır. Kanun hükmünde normal günlük çalışma süresinin en az yarı süresi kadar çalışan kısmi süreli çalışanlar için 15 yıllık sürenin, günlük çalışma süreleri ile orantılı olarak hesaplanacağı öngörülmüştür. Alman çalışma istatistiklerine göre ise kısmi süreli çalışanların %92'si kadındır. Divan kararında, kanun hükmü nötr gibi gözükse de kısmi süreli çalışanların mali müşavirlik sınavlarından muaf tutulmaları için tam süreli çalışanlara oranla daha uzun süre çalışmalarını gerektirdiği gerekçesiyle dolaylı cinsiyet ayrımcılığı tespit etmiştir¹⁹⁵.

Bilka davası dolaylı ayrımcılık olmayacak halleri göstermesi bakımından önemli bir davadır. İşverence, kısmi süreli çalışanların işyeri emeklilik sigortasından yararlanabilmeleri için öngörülen yirmi yıllık çalışma süresinin en az on beş yılının tam süreli çalışma ile geçirilmiş olması koşulunun, kadınlar aleyhine dolaylı ayrımcılık oluşturduğu işçi tarafından iddia

193 Case C-1/95, Hellen Gerster v Freistaat Bayern, [1997] ECR I-5253. KAYA, s.112, dn.442.

194 Case C-285/02, Edeltraud Elsner-Lakeberg v Land Nordrhein-Westfalen, [2004], ECR I-5861. KAYA, s.112. dn.443.

195 1997 I-5289. DEMİRAL, paragraf 22.

edilirken, işveren, tam süreli çalışmanın işletmenin ekonomik verimliliğini arttıracak olması nedeniyle özendirilmek istendiğini belirtmiş ve Divan, işverenin bu yöndeki politikasını cinsiyete dayanmayan objektif ve haklı nedenlerle gerekçelendirdiğini ve ayrımcılık oluşmayacağını belirtmiştir¹⁹⁶. O halde işveren davranışı için nesnel bir gerekçe sunmak zorundadır. Bu gerekçe, “meşru bir hedefe ulaşmak için orantılı bir yol” anlamındadır. Amaç meşru olmalı ve iş yürütmenin ekonomik ihtiyaçları gibi gerçek bir objektif değerlendirme olmalıdır. Ancak, ayrımcılığın yapılmamasının daha pahalı olması bir gerekçe olamaz. Orantılılık ise ayrımcı etkinin, amacın önemi ve yararları ile önemli ölçüde aşılması gerektiğini ifade eder. Ayrıca makul, daha az ayrımcı bir alternatif olmamalıdır¹⁹⁷.

Divan, Lewen v Denda kararında Alman hukukuna göre üç yıla dek uzattığı ebeveyn iznini kullanmakta olan kadın işçinin, işvereni tarafından diğer çalışanlara gönüllü ve istisnai olarak verilen yılbaşı ikramiyesinden mahrum kalmasının cinsiyete dayalı ayrımcılık oluşturduğu iddiasını incelemiştir. Divan, yılbaşı ikramiyesinin ebeveyn izninde olan kadın ve erkek işçilerin hiçbirine verilmemiş olduğu gerekçesiyle, somut olayda cinsiyete dayalı doğrudan ayrımcılık bulunmadığına hükmetmiştir. Ancak, şayet somut olayda ebeveyn iznini kullanan kadın işçi sayısı erkeklere göre önemli ölçüde farklılık gösteriyorsa dolaylı ayrımcılık olabileceğini de belirtmiştir¹⁹⁸.

IV.TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE CİNSİYET AYRIMCILIĞINA KARŞI GENEL DÜZENLEMELER

Anayasanın 10. maddesine göre herkes, dil, ırk, renk, **cinsiyet**, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Bura-

196 Case 170/84 Bilka - Kaufhaus GmbH v Karin Weber von Hartz [1986] ECR 1607. TOBLER, s.146. KAYA, s.110.

197 What's the difference? Direct and indirect discrimination <http://www.acas.org.uk/index.aspx?articleid=4614> (Erişim Tarihi: 25.04.2019). TOBLER, s.248. KAYA, s.111. YEMİŞKEN, s.26.

198 Case C-333/97 Susanne Lewen v Lothar Denda, [1999] ECR I-7243. KAYA, s.240.

da bahsedilen eşitlik eşitler arasında eşitliktir. Haklı nedenler varsa taraflara farklı davranılması eşitlik ilkesinin ihlali olmaz. Anayasa Mahkemesi kararlarında da kabul gören haklı neden kavramı; gereklilik, zorunluluk, işin özelliklerine ve gereklerine uygunluk, dengeli ve makul görülebilecek ölçüler, adaletli ve eşit ölçüler gibi farklı şekillerde ifade edilmektedir.¹⁹⁹

İş Kanununun 5. maddesinin 1. fıkrası “İş ilişkisinde dil, ırk, **cinsiyet**, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz.” şeklindedir. Aynı maddenin 3 ve 4. fıkrasına göre ise; “İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya DOLAYLI farklı işlem yapamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz.” İş Kanununun 5. maddesinin 1. fıkrasında dolaylı ayrımcılık yasağından açıkça bahsedilmezken cinsiyet veya gebelik nedeniyle yapılan ayrımcılık açısından dolaylı ayrımcılık yasağı özel olarak düzenlenmiştir. Böylece maddi eşitlik yönünde bir adım kaydedilmiştir²⁰⁰.

Anayasanın 10. maddesi ve İş Kanununun 5. maddesi birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü İş Kanununun 5/1. maddesi bağlamında bir ayrımcılık Anayasa'nın 10. maddesini de ihlal etmiş olacaktır. Anayasanın ilgili hükmü bütün hukuk dallarını etkilemekte olup, 11. madde gereği anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü vardır. O halde anayasadaki eşitlik ilkesi yalnız bir kamu hukuku ilkesi değildir. Özel hukuk ilişkileri alanında da geçerli ve İş Kanunu madde 5'in dayanağıdır²⁰¹.

199 A.Nazım SÖZER, “AB'nin İstihdama İlişkin 2000/78 EC Sayılı Çerçeve Yönergesi Işığında Türk İş Hukukunda Din, Dünya Görüşü, Özürlülük, Yaşlılık Ve Cinsel Eğilime İlişkin Düzenlemeler”, Sicil İş Hukuku Dergisi, Haziran 2006, 184-208, s.189. KARAN, (2007), s.165.

200 Kübra DOĞAN YENİSEY, “İş Kanununda Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı”, Çalışma ve Toplum, 2006/4, 63-82, s. 71 vd.

201 Ertan İREN, AB İş Hukuku Yönergeleri Karşısında 4857 Sayılı İş Kanu-

Türk Ceza Kanununun 122. maddesine göre “Kişiler arasında dil, ırk, renk, **cinsiyet**, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yaparak; ... kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hâllerden birine bağlayan... Kimse hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası verilir.” Bu maddede ayrımcılık suçunun oluşabilmesi için ayrımcılık saiki aranmaktadır. Böylece dolaylı ayrımcılık bazı hallerde kapsam dışı kalmaktadır²⁰². **Çünkü dolaylı ayrımcılıkta ayrımcılık yapma saiki olabilir fakat olmayadabilir.**

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun 6. maddesine göre; “İşveren veya işveren tarafından yetkilendirilmiş kişi; işverenin çalışanı veya bu amaçla başvuran kişi, uygulamalı iş deneyimi edinmek üzere bir işyerinde bulunan veya bu amaçla başvuran kişi ve herhangi bir sıfatla çalışmak ya da uygulamalı iş deneyimi edinmek üzere işyeri veya iş ile ilgili olarak bilgi edinmek isteyen kişi aleyhine, bilgilenme, başvuru, seçim kriterleri, işe alım şartları ile çalışma ve çalışmanın sona ermesi süreçleri dâhil olmak üzere, işle ilgili süreçlerin hiçbirinde ayrımcılık yapamaz. Birinci fıkra iş ilanı, işyeri, çalışma şartları, mesleki rehberlik, mesleki eğitim ve yeniden eğitimin tüm düzeylerine ve türlerine erişim, meslekte yükselme ve mesleki hiyerarşinin tüm düzeylerine erişim, hizmet içi eğitim, sosyal menfaatler ve benzeri hususları da kapsar. İşveren veya işveren tarafından yetkilendirilmiş kişi, istihdam başvurusunu gebelik, annelik ve çocuk bakımı gerekçeleriyle reddedemez.” Bu düzenleme işe alım süreçlerini de kapsadığından İş Kanunu md. 5’ten daha geniş bir koruma sağlamaktadır. Türk hukukunda dolaylı ayrımcılığa ilişkin tanımın yer aldığı tek kanun; TİHEK Kanunu’dur. Söz konusu Kanunun 2. maddesine göre, “Bir gerçek veya tüzel kişinin, görünüşte ayrımcı olmayan her türlü eylem, işlem ve uygulamalar sonu-

nunun Durumu, Ankara, 2008, s.145.

202 Kadriye BAKIRCI, “İstihdamda Cinsiyetler Arası Eşitlik ve Mevzuatta ve Kamusal Politikalarda Yapılması Gereken Değişiklikler”, Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı: 10, 2012/1, 1-37, s.11. Madde gerekçesine ilişkin eleştiriler için bkz. KARAN, (2007), s.167.

cunda, bu Kanunda sayılan ayrımcılık temelleriyle bağlantılı olarak, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanma bakımından nesnel olarak haklılaştırılmayan dezavantajlı bir konuma sokulması" dolaylı ayrımcılıktır.

V. DOLAYLI AYRIMCILIĞIN İSPATI

Dolaylı ayrımcılık kemikleşmiş bir örüntü olduğundan bazen kişiler farkında oldukları bu ayrımcı durumu ispatlayamayacakları hissine kapılırlar. Oysa dolaylı ayrımcılığın ispatını istatistiksel ve sayısal verilerle yapmak mümkündür²⁰³. Divan kararlarına göre, ayrımcılığa maruz kaldığını iddia eden kadının işçiler bunu istatistiklere dayanarak gösterdiğinde, burada işverenin cinsler arasında ayrımcılık yapma iradesinin ispatlanmasına gerek kalmamakta, davalı işverenin bu ayrımcılık karinesini çürütmesi gerekmektedir²⁰⁴.

Türk hukukunda dolaylı ayrımcılığın ispatına ilişkin iki ayrı hüküm bulunmaktadır. İlki TİHEK Kanununun 21. Maddesidir. Buna göre; "Münhasıran ayrımcılık yasağının ihlali iddiasıyla Kuruma yapılan başvurularda, başvuranın iddiasının gerçekliğine ilişkin kuvvetli emarelerin ve karine oluşturan olguların varlığını ortaya koyması hâlinde, karşı tarafın ayrımcılık yasağını ve eşit muamele ilkesini ihlal etmediğini ispat etmesi gerekir." İkincisi ise İK md.5'tir. Buna göre; "20. madde hükümleri saklı kalmak üzere işverenin yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davrandığını işçi ispat etmekle yükümlüdür. Ancak, işçi bir ihlalin varlığı ihtimalini güçlü bir biçimde gösteren bir durumu ortaya koyduğunda, işveren böyle bir ihlalin mevcut olmadığını ispat etmekle yükümlü olur."

VI. ALINABİLECEK TEDBİRLER VE DOLAYLI AYRIMCILIĞIN YAPTIRIMI

Cinsiyet temelli ayrımcılık uygulamalarının büyük bölümünü dolaylı ya da örtülü ayrımcılık uygulamaları oluştur-

203 DOĞAN YENİSEY, (2012), s.13.

204 DOĞAN YENİSEY, (2002), s.39.

maktadır. Bu örneklerin yasal önlemlerle azaltılmadığı açıktır. Günümüzde dolaylı ya da örtülü ayrımcılık uygulamalarını engellemek için “pozitif ayrımcılık” olarak adlandırılan sosyal politikalar geliştirilmektedir. Pozitif ayrımcılık, kadın ve erkek arasında var olan hukuki eşitliğin, kadınlar lehine bozularak uygulanmasını ifade eder. Bunun temelinde, kadınlara yönelik ayrımcılık uygulamalarının ancak tersine çevrilerek engellenebileceği düşüncesi yatar. Bu halde kadınlar aleyhine bozulmuş olan dengenin, bazı hukuki ayrıcalıklarla düzeltilerek yeniden kurulması hedeflenmektedir.²⁰⁵

Ayrımcılık yasağı ihlallerini araştırarak ve inceleyecek bir özerk kurumun oluşturulması alınabilecek tedbirler arasında görülmekte olduğundan TİHEK’in kurulmuş olması büyük bir önem arz etmektedir. Nitekim Kurulun görev ve yetkileri; “Ayrımcılık yasağı ihlallerine ilişkin başvurular ile insan hakları veya ayrımcılık yasağı ihlallerine ilişkin resen yapılan incelemeleri karara bağlamak, bu başvuru ve incelemelere ilişkin gerekli hâllerde uzlaşma sürecini sonuçlandırmak, ayrımcılık yasağı ihlallerine ilişkin bu Kanunda öngörülen idari yaptırımlara karar vermek, İnsan hakları ve ayrımcılık yasağı ihlallerine ilişkin yargı kararlarının uygulanmasına ilişkin sorunları izlemek ve değerlendirmek” biçiminde düzenlenmiştir. Dileriz ki Kurum işlevsel bir biçimde cinsiyet ayrımcılığına yönelik sorunlar hakkında politika üretmenin bir aracı olacaktır.

Çalışma hayatında dolaylı cinsiyet ayrımcılığına maruz kalan kişiler iş sözleşmelerini haklı nedenle feshetmek ve ayrımcılık tazminatı, maddi ve manevi tazminatlar almak haklarına sahiptir. İK md 5’e göre; “İş ilişkisinde veya sona ermesinde yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davranıldığında işçi, dört aya kadar ücreti tutarındaki uygun bir tazminattan başka yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebilir.” Bütün bu ayrımcılık hallerinin medeni ceza olarak iş hukuku yaptırımı bulunmaktadır.²⁰⁶ Doğrudan ya da dolaylı cinsiyet ayrımı, bir zarar söz

205 BAKIRCI, s.9. YEMİŞKEN, s.28.

206 MOLLAMAHMUTOĞLU/ASTARLI/BAYSAL, s.746. SENYEN KAP-

konusu olmaksızın işçiye dört aylık ücreti kadar bir tazminat talep hakkı vermektedir²⁰⁷. İşe alınmada ayrımcılık olması durumunda ise ayrımcılık tazminatı söz konusu değildir. Burada meydana gelen zarar culpa in contrahendo hükümleri ile karşılanabilecektir²⁰⁸. İşverene ayrımcı davranışı sebebiyle öngörülen bir diğer yaptırım ise TİHEK madde 25'te yer alan idari yaptırımdır. Buna göre; "Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, bu ihlalin etki ve sonuçlarının ağırlığı, failin ekonomik durumu ve çoklu ayrımcılığın ağırlaştırıcı etkisi dikkate alınarak ihlalden sorumlu olan kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri hakkında bin Türk lirasından on beş bin Türk lirasına kadar idari para cezası uygulanır" Ancak bu ceza özellikle meblağ nedeniyle yeterince caydırıcı değildir²⁰⁹.

KAYNAKÇA

AVRUPA KOMİSYONU İstihdam, Sosyal İşler ve Eşit Fırsatlar Genel Müdürlüğü: **Ayrımcılıkla Mücadelede Bir Eğitim El Kitabı**, 2006.

AYDINÖZ, Gonca: "Avrupa Birliği Direktifleri ile ATAD Kararları Çerçevesinde Ayrımcılık Yasağı ve Ayrımcılığın İspatı", Çalışma ve Toplum, 2009/3, 163-192.

BAKIRCI, Kadriye: "İstihdamda Cinsiyetler Arası Eşitlik ve Mevzuatta ve Kamusal Politikalarda Yapılması Gereken Değişiklikler", **Kadın Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 10, 2012/1, 1-37.

BAŞBUĞ, Aydın/YÜCEL BODUR, Mehtap: İş Hukuku, 5. Baskı, İstanbul, 2018.

ÇELİK, Nuri/CANİKLİOĞLU, Nurşen/ CANBOLAT, Talat: İş Hukuku Dersleri, 31. Bası, İstanbul, 2018.

LAN, s.263.

207 ÇELİK/CANİKLİOĞLU/CANBOLAT, s.414. MOLLAMAHMUTOĞLU/ASTARLI/BAYSAL, s.746. SÜZEK, s.466.

208 SENYEN KAPLAN, s.262.

209 Caydırıcı olmayan bu yaptırım hakkında bkz. Burcu SAVAŞ KUTSAL, "Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu Hükümleri Doğrultusunda İşyerinde Psikolojik Taciz", İş Hukukunda Yeni Yaklaşımlar, İstanbul, 2017, 257-287, s.274.

DEMİR, Mahmut: “İş Yaşamında Ayrımcılık: Turizm Sektörü Örneği”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt:8 Sayı:1, 2011, 760-784.

DEMİRAL, Cavit: “4857 Sayılı İş Kanununda Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağı”, **e-akademi Dergisi**, Sayı 37, Mart 2005.

DOĞAN YENİSEY, Kübra: “İş Kanununda Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı”, **Çalışma ve Toplum**, 2006/4, 63-82. (2006)

DOĞAN YENİSEY, Kübra: “Kadın-Erkek Eşitliği Bakımından Türk İş Hukuku’nun Avrupa Birliği Hukuku İle Olası Uyum Sorunları”, **Kamu İş**, C: 6, S: 4/2002, 1-43. (2002)

DOĞAN YENİSEY, Kübra: “İş Hukukunda Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık Yasağı”, **İstihdamda Kadına Yönelik Ayrımcılığın Yasal Boyutu Atölye Notları**, İstanbul, 2012 11-14. (2012)

Engelli Bireylerin İstihdam Edilebilirliğinin Artırılması için Teknik Yardım Projesi İhtiyaç Analizi Raporu, Mayıs 2017.

EUROPEAN COMMISSION Directorate General Employment, Social Affairs and Equal Opportunities: **Combating Discrimination in the European Union**, Berlin, 2005.

İREN, Ertan: **AB İş Hukuku Yönergeleri Karşısında 4857 Sayılı İş Kanununun Durumu**, Ankara, 2008.

KARAN, Ulaş: “Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı: Hukuksal Çerçeve”, **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi (SEÇ-BİR), İstanbul, 2012, 135-146. (2012)

KARAN, Ulaş: “Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı Ve Türk Ceza Kanunu’nun 122. Maddesinin Uygulanabilirliği”, **TBB Dergisi**, Sayı 73, 2007, 146-173. (2007)

KAYA, Pir Ali: **Çalışma Hukukunda Eşitlik ve Ayrımcılık Karşılaştırmalı Teorik Bir Bakış**, Ankara, 2014.

KAYA, Gözde: **Avrupa Birliği İş Hukuku’nda Cinsiyet Ayrımcılığı**, Ankara, 2012.

KÖKKİLİNÇ, Ayşe Gül: **İş Hukukunun Uluslararası Kaynakları Işığında Kadın İşçilerin Korunması**, İstanbul, 2012.

MOLLAMAHMUTOĞLU, Hamdi/ASTARLI, Muhittin/BAYSAL, Ulaş: **İş Hukuku**, 6. Bası, Ankara, 2014.

SAVAŞ KUTSAL, Burcu: “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik

Kurumu Kanunu Hükümleri Doğrultusunda İşyerinde Psikolojik Taciz”, İş Hukukunda Yeni Yaklaşımlar, İstanbul, 2017, 257-287.

SENYEN KAPLAN, E. Tuncay: “İş Hukukunda Eşitlik İlkesi ve Cinsiyet Ayrımcılığı”, **TBB Dergisi**, 2017 (özel sayı), 225-268.

SÖZER, A.Nazım: “AB’nin İstihdama İlişkin 2000/78 EC Sayılı Çerçeve Yönergesi Işığında Türk İş Hukukunda Din, Dünya Görüşü, Özürlülük, Yaşlılık ve Cinsel Eğilime İlişkin Düzenlemeler”, **Sicil İş Hukuku Dergisi**, Haziran 2006, 184-208.

SÜZEK, Sarper: İş Hukuku, 16. Baskı, İstanbul, 2018.

TOBLER, Christa: **Indirect Discrimination A Case Study into the Development of the Legal Concept of Indirect Discrimination under EC Law**, Oxford, 2005.

TÜİK: İstatistiklerle Kadın, 2016, Sayı 24663, 2017.

YEMİŞKEN, Elçin: **Türk İş Hukukunda Kadın İşçilerin Korunması**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

YILDIZ, Gaye Burcu: İşverenin Eşit İşlem Yapma Borcu, Ankara, 2008.

YILDIZ, Sebahattin: “Türkiye’de Cam Tavan Sendromunun Varlığı Üzerine Bir Araştırma”, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, C. 6, S. 1, 2014, 72-90.

What’s the difference? Direct and indirect discrimination, <http://www.acas.org.uk/index.aspx?articleid=4614> (Erişim Tarihi: 25.04.2019)

Prof. Dr. Kadir ARICI (Oturum Başkanı)- Ben de çok teşekkür ediyorum. Gerçekten zor bir konu, ama bu eşitlik kurumu bu noktadaki pek çok problemi çözecek diye ben de düşünüyorum. Yalnız Mehtap Hanımın verdiği bir örnek var, şimdi emeklilikle ilgili örnek. Herhalde 2045'ten sonra bu örnek anlamını kaybedecek. Kadınlarla erkekler arasında bir yaş farkı vardı, emeklilikte beş yaş bir fark vardı. 1999 yılında bu iki yaşa indi, 2045 yılından sonra da eşitlenecek ve 65 yaşından önce hiç kimse emekli olamayacak. Ama bugün için gerçekten bir dolaylı ayrımcılık konusu olmaktadır.

Çok teşekkür ediyorum, bu vakit sıkıntısı dolayısıyla şimdi sözü buradaki sıraya göre vereyim. Yine Hacı Bayram Veli Üniversitemizin öğretim görevlisi Serdar Ünvar. Serdar Bey bize Roma hukukunu ve Antik Roma toplumunda kadını anlatacak. Şimdi şöyle, ben burada bir şey söyleyeyim. Gerçekten özellikle genç arkadaşlarımız şunu zannediyor. Kanunla vesaireyle hemen her şey olacak bitecek zannediyor. Ama asırlara dayalı bir kültürel birikim var. Bu kültürel birikimi ister kalıntı deyin, ne dersenez deyin kısa zamanda çözmek çok zor. Birkaç nesil geçecek, belki bu noktada annelerin çok büyük rolü olacak. Çünkü bu ayrımcılığı yapanların çoğu erkek; dolayısıyla bunların eğitimini de anneler yapıyor, ama anneler de farkında olmadan o kültürel şey annelerde de var. Dolayısıyla annenin oğluyla kızına davranışı eşit hale gelinceye kadar bu ayrımcılığın temelleri ortadan kalkmayacak diye düşünüyorum ben. Çünkü annelerin çoğu oğluyla kıza eşit davranmıyor. Onun da tabii kültürel sebepleri var. Şimdi bu noktada bakalım Serdar Bey bize ta Roma'dan buralara kadar gelen kültürel kalıntılar var mı yok mu? İnsanlığın bu noktada durumu neydi, Roma'da neydi?

Buyurun söz sizin.

Öğr. Gör. Serdar ÜNVER- Teşekkür ederim Hocam. Öncelikle herkesin Dünya Emekçi Kadınlar Gününü kutluyorum ve ilk etapta cüretim için özür diliyorum, zira ben bir Roma hukukçusu değilim. Ama hani bu cüreti nereden buldum? Yine bir Romalıdan buldum, hümanizmin de sloganlarından

birisi olmuştur, çokça da bilinir. Terentus kendi oyunlarından bir tanesinde karakterlerden birine, kendine ait olmayan işlerle neden uğraşıyorsun, bu boş vakti nereden buluyorsun diye sorulduğunda, karakterine şu cevabı veririr: İnsanın, insana dair hiçbir şey bana yabancı değil. Ben de aslında naçizane bu cesareti buradan buluyorum. Sosyal bilimlerde genel olarak tam bilimde, genel olarak insanlık tarihini ufak tefek araştırırken belki bu cürete de ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum.

O yüzden elimden geldiğince kendi meraklarımı aktarmaya çalışacağım. Malum şimdi yaklaşık 15 dakikalık süremiz var, bu 15 dakikalık süre içerisinde Roma hukukunun, Roma toplumunun klasik döneminden bahsedeceğim, ama bu sınırlandırma, yani klasik dönem sınırlandırması dahi yaklaşık olarak 500 yıllık bir dönemi içeriyor. O 500 yılın birikimini az çok aktarmaya çalışacağım. Burada iki ana yol göstericim oldu bu çalışmayı yaparken. Birisi, ünlü hukukçu Ulpianus, diğeri hepimizin Roma hukukundan tanıdığı Gaius, biraz onların izleklerini izlemeye çalıştım.

Şimdi genel olarak Roma hukukunda ya da Roma toplumunda kadın denildiği zaman, modern toplumlarda ilk tepki şu oluyor. Roma hukukunda kadın var mı ya da Roma hukukunda kadın yoktur. Aslında bu bir taraftan doğru, bir taraftansa çok yanlış olan bir tespit. Çünkü Roma hukukunda elbette ki kadının olumlu ve olumsuz olarak yeri var, ama bu zaman zaman değişiyor. Bazı kadınlar gerçekten yoklar, bazı kadınlar erkeklerden daha fazla varlar.

Bu konudaki araştırmalara baktığımız zaman, özellikle 90'lara kadar Roma hukukunda ya da Roma toplumunda daha doğrusu kadına ilişkin bütün bilgilerimiz, Roma'dan günümüze ulaşan edebi eserlere dayanıyor. Bu edebi eserlerin de şöyle bir ortak yönü var. Bu eserlerde sadece ve sadece üst sınıf varlıklı kadınlara yer veriliyor. Doğal olarak biz 90'lara kadar dönüp de Roma'daki kadına baktığımızda, kendine özgüveni fazla, kendi malvarlığı olan, hayat içerisinde bir yeri olan ve iktidar sahibi kadınları görüyoruz, ama tabii ki gerçek bununla sınırlı değil. Ama özellikle 90'lardan sonra, özellikle arkeolojik

çalışmalar yazıtlara ve geriye kalan belgelere odaklandığında, gündelik yaşam içerisinde diğer kadınların da varlıklarını görmeye başlıyoruz.

Öncelikle şunu söylemek lazım, Roma toplumunda kadın ve erkekten ötede korunan bir şey var, o da aile. Yani bizim bakış açımızla evet öncelikle insana kişiye bakmak gerekiyor belki, ama Romalının düşüncesinde öncelikle aile var. Bütün tanımlar aile üzerinden, aslında aile içerisindeki yerinizden başlıyor.

Öncelikle Roma hukukunda Roma toplumunda bütün kadınlar kısıtlıdır. Yani hukuki olarak yapabilecekler işlemler erkeklere göre sınırlıdır. Bunun benim bulabildiğim ya da genel olarak bilebildiğimiz tek bir istisnası var, o da Vesta bakireleri. Bu Vesta bakireleri hususuna daha sonra tekrar geleceğim, ama Vesta bakire rahibelerinin toplum içerisinde farklı bir yeri var. Hatta bazı yazarlar onları artık erkekleşmiş kadınlar olarak da görüyorlar. Oysaki benim tespitlerime göre durum tam olarak da böyle değil.

Kadınlar kısıtlıdır dedim, kısıtlılık sadece kadınlara mahsus değildir. Dediğim gibi aile içinde doğarsınız. Aile içinde doğduğunuz zaman erkekseniz filius familias, kızsanız filia familias oluyorsunuz, yani aile kızı ya da aile oğlu olursunuz. Aile kızı da, aile oğlu da babanız, daha doğrusu ailenin babası ölene kadar taşıyacağınız bir sıfattır. Yani aile oğlu aile kızı 70 yaşına 80 yaşına ya da ölene kadar taşıyabileceğiniz bir sıfat olabilir. Hem kadınlar, hem erkekler genel olarak ataerkilliğin en uç noktası olan baba hâkimiyeti altındadır, patria potestas altındadır ve bu aile birden fazla çekirdek aileyi de kapsar. Yani evlendim aileden ayrıldım, başka bir yerde yaşıyorum, genç iş sahibi bir erkeğim, baba hâkimiyetinden çıktım, böyle bir şey kesinlikle söz konusu değil. Ne kadar güçlü olursanız olun, maddi olarak nereye ulaşırsanız ulaşın, hukuken aslında hâlâ baba hâkimiyetinin altında kalırsınız.

Buraya kadar gördüğümüz üzere kadınla erkek arasında çok büyük bir fark yok. Erkeği ayıran, ama tek bir şey var bura-

da, erkeğin kurtuluş umudu var, kadının yok. Erkek bir zaman sonra, yani baba öldükten sonra... Baba diye söylüyorum, ama zaman zaman dede de olabilir. Ailenin babası öldüğü zaman her bir erkek evlat, her bir meşru erkek evlat kendi ailelerinin babası yani egemeni durumuna ulaşacaktır, ama kadınlar için böyle bir şey yoktur. Yani Roma'da pater familias vardır, mater familias kesinlikle yoktur. Kendi ailesinin reisi olabilecek bir kadın söz konusu değildir.

Babanın hâkimiyeti çok uç noktalardır, bugünden bakınca anlayamayacağımız kadar belki de uç noktalardadır. Disiplin yetkisinin altında hem oğullarını hem kızlarını fiziki olarak cezalandırma, işte klasik dönemin ilk başlarında özellikle yeri geldiğinde kendi evlatlarını köle olarak satma ve hatta onları öldürme yetkisini de içeren bir hâkimiyettir bu. Daha sonra zaman içerisinde bu hâkimiyetin biraz daha gevşediğini görüyoruz. Hukuki olarak değil, yani Roma hukukunun klasik döneminin tamamı boyunca gerçek anlamda bunlar yürürlükte olan yasalardır, ama bir zaman sonra oğlunu ya da kızını gereksiz yere öldüren, meşru bir şeye dayanmadan öldüren cezalandıran, orantısız olarak kendisine ceza veren ailelerin toplum dışına itildiğini, bunların makbul kişiler sayılmadığını görüyoruz ve zaman içerisinde hukuki olarak değil, ama fiili olarak bu cezalandırma yöntemlerinin terk edildiğini görüyoruz. Ama dediğim gibi hukuk yine toplumun gerisinden geliyor, toplumun vazgeçtiği bu adetleri yine hukuk içerisinde görebiliyoruz.

Cezalandırma yetkisini sınırlandıran gelişmelerden bir tanesi, daha sonra Augustus dönemindeki Lex Lulia Adulteriis, bu zinaya dayanan bir cezalandırma yöntemi. İlk etapta baktığınız zaman, dışarıdan baktığınızda bu yasaya göre, bir baba kendi hanesi içerisinde oğlunun ya da damadının hanesi içerisinde, kızını ya da gelinini zina halinde yakalarsa anında infaz edebiliyor. Yani kendisi yargılıyor, kendisi infazı gerçekleştiriyor, öldürüyor. Şimdi ilk etapta bizim bakışımızla oldukça vahşi bir yasa, ama pratik olarak baktığınızda, daha öncesinde herhangi bir sınırlandırma getirilmemiş olan bedensel ceza

verme ya da öldürme yetkisinin bir sınırlandırılması. Çünkü ilk defa Augustus zamanında zina yapan kızın, zina yaptığı kişiyle beraber öldürülmesi ilkesi getiriliyor. Eğer ki erkeği öldürmüyorsanız, kadını öldürmeniz mümkün değil. İkinci sınırlama da şu: Eğer ki böyle bir ceza verecekseniz, anında infaz etmek zorundasınız. Yani ben düşünüyüm, taşınayım, bu kızımı öldürmeye kıyamıyorum ya da beraber olduğu kişi çok güçlü kişi, sonucu ne olur diye düşünmenize imkân tanınmıyor. Yakaladığınız anda infazı da gerçekleştirmek zorundasınız. Bu yüzden aslında yetki veren bir yasa gibi görünmesine rağmen, pratikte kızların öldürülmesini azaltan bir yasa.

Hem kadında, hem erkekte baba egemenliği altındaki kişilerin kesinlikle mülkiyet hakkı bulunmamaktaydı, her şey verilen eşyalar, verilen hediyeler dahil olmak üzere baba mülkiyetine aitti. Ama özgür kalacak olan kadın... Özgür kalacak kadın derken babanın karısı için ancak bu söz konusu olabilir. Babanın ölümüyle beraber özgür kalacak, yani suiijenerist olacak kadına vasiyet yoluyla mal para bırakmak mümkündü. Aslında ölüm anında kadınlar malvarlığına kavuşabiliyordu.

Şimdi buraya kadar söylediklerim, aslında genel olarak alt sınıf köle özgür bırakılmış, ama üst sınıflara çıkamamış insanlar için geçerli. Üst sınıflara baktığımızda hukuk aynı, pratik çok daha değişik; üst sınıfa baktığımız zaman, malum köleci ekonomi içerisinde tek bir temel üretim aracı var, o da toprağın kendisi. Roma'daki kil kaynaklarına baktığımız zaman, en değerli topraklar bunlar, çünkü bir taraftan da bunlarla eşya yapılabiliyor. Kil kaynaklarına baktığımız zaman, bunların yüzde 30'u kadınların kontrolü altında. Yani alt sınıftan kadınlar için mülkiyet mümkün değilken, alt sınıftan kadınlar için ticaret mümkün değilken, üst sınıfa geldiğimizde hukuk kuralları yine aynı, ama pratikte baktığımızda bu kişilerin ticaret yapabildiğini, kendilerine ait bir malvarlıklarının olduğunu, hatta ve hatta erkeklerden siyasi olarak da daha etkili olabildiklerini görüyoruz.

Kural olarak bu kadınların dahi, yani güçlü olan kadınların dahi, ben vasi kelimesini tercih ediyorum, zaman zaman bazı

kaynaklarda kayyım olarak görmek mümkün, ama bir vasi denetimi altında bulunması kabul ediliyor. Bunun tek bir nedeni var, o da aile yapısının, ailenin malvarlığının korunması. Yoksa birebir kadının yönetilmesi değil. Aslında ilk başta baktığınız zaman bütün Romalı çocuklar bir vasi denetimi altında. Bu, tutela mulierum olarak adlandırılıyor. Bütün çocuklarda var, çocuğa ilişkin bütün işlemleri bu kişiler yapıyorlar. Erkekler 14 yaşında erişkinliğe eriyorlar ve bu vasiyetin altından çıkıyorlar kendi işlemlerini yapmaya başlıyorlar, kadınlar ise daha erken 12 yaşında. Ama kadınlar bir vesayet altından çıkıp bir başka vesayet altına giriyorlar. Bundan sonra ömür boyunca devam edecek kural olarak, başka bir vesayet altında kalıcı vesayetin kontrolü altına girmiş oluyorlar. Bu kural olarak ailedeki kendisine kan olarak en yakın erkeğin kontrolü anlamına geliyor.

Bu kişi vasisi olduğu kadınla evlenmesi yasak olan bir kişi. Bunun tek bir istisnası var, babanın önceden bu iki kişiyi nişanlaması ve bu iradesini vasiyetinde belirtmesi. Bu da baba öldükten sonra bu kişiler arasında evlilik söz konusu olabiliyor. Evlenmeden sonra zaten vesayet ilişkisine gerek yok. Kadının bütün işlemlerine erkek tarafından onay veriliyor. Onay veriliyor kısmı bizim için önemli, çünkü çocuklar için olan vesayette bütün kararlar vasi tarafından verilirken, kadınların aslında kendi işlerine kendilerinin karar verdiğini ve kendi kararlarında sadece ve sadece bazılarında onay makamı olarak vasinin kullanıldığını görüyoruz. Hatta bir zaman sonra özellikle üst sınıf kadınlar için şunun da olduğunu görüyoruz. Vasinin onay vermekten çekindiği, kabul etmediği durumlar dahilinde preatöre başvurup yargısal bir kararla kendilerinin yargı onayı sayesinde vesayeti aşmaları mümkün olabiliyor.

Bu vesayet kurumu, aslında alt sınıftan kadınlar için hiçbir şey ifade etmiyor. Çünkü belirli mal alışverişlerinde kullanılabilir ve bunların ailenin para varlığını azaltacak ilişkiler olması gerekiyor. Ama baktığınız zaman alt sınıftan kadınlar zaten çalışmıyorlar, para karşılığı çalışmıyorlar ya da emek olarak çalışıyorlarsa da aile işletmelerinde para almaksızın çalışıyorlar. O yüzden vesayet kurumu daha ziyade üst sınıftan

kadınlar için anlamlı. Ama onların da dediğim gibi, bu vesayet kurumunu aşmak üzere çeşitli yollara başvurabildiğini görüyoruz.

Peki, bu nereden geliyor? Bu Roma'nın ilk eski kadim anlayışından geliyor. Bugün de hâlâ maalesef rastlayabildiğimiz, kadınların muhakeme yetisinin daha zayıf olduğu anlayışından geliyor, ama klasik dönemdeki Roma hukukçularının hepsi bu anlayışı çok ciddi bir şekilde eleştirmiş. Mesela Gaius şöyle söylüyor: Eski hukukçuların kadınların yetişkin olsalar dahi ciddi muhakeme yetisinden yoksun oldukları, bu nedenle tutelanın, yani vasinin zorunlu olduğunu savunduklarını görüyorum diyor. Ancak günümüzde, yani milattan önce ilk yüzyılda tutela altında olmayan sui iuris kadınların varlığı artık tutelanın gerekçelendirilmesini zorlaştırıyor ve mevcut örnekler aslında kadınların muhakeme yetisinin erkeklere göre daha az olmadığını gösteriyor diyor. Aynı şekilde başka hukukçularda da benzer değerlendirmeleri görüyoruz. Aslında kadınların kendi işlerini idare etme yetilerinin olduğu Romalı hukukçular tarafından da kabul edilmiş durumda, ama eski kadim geleneği, o vesayet geleneğini hukuki olarak kırma gücünü hiçbiri bulamıyor.

İddialara göre, daha doğrusu ya da değerlendirmelere göre, bu tutela kurumu Romalıya ait bir kurum da değil, eski Yunandan gelen bir kurum. Eski Yunandan gelip, bizde genellikle daha siyaset felsefesiyle de özdeşleşen Çiçero gibi düşünürlerce de desteklenen, kadının zayıf olduğu iddiasının tekrar tekrar dile getirilmesi anlamına geliyor.

Konuşmamın başında Vesta bakirelerinden bahsetmiştim. Bu grup Roma içerisinde erkekle eşit işlemler yapabilen hukuki olarak tek grup. Yani baba hâkimiyeti altında bulunmayan ki, birçok erkekten de farklı olarak, sürekli olarak sui iuris olan, yani bağımsız olan bir grup ve dört yaşından itibaren Vesta bakiresi olmak mümkün. Ama burada da bir sınırlandırma var. İlk etapta erkeklerle eşit görüyorlar, ama her halükârda her bir Vesta rahibesi bir taraftan Pontifex Maximus'un yani o zamanki papanın eşdeğeri olan makamın eşi olarak görülüyor ve

onun yönetimi, onun denetimi altında. O yüzden o makamın istemediği herhangi bir şeyi yapması mümkün değil.

İkincisi, Roma'da temel birim ailedir demiştik. Vesta rahibesi olan kişiler ailenin dışına çıkıyor. Yani aileden herhangi bir şekilde miras alamıyorlar. Yani baba otoritesi bittiği anda mali olarak da aileden bağımsızlaşıyorlar. O yüzden zaten üzerinde herhangi bir işlem yapabilecekleri malvarlıkları yok. Kendi malvarlıklarını yönetebiliyorlar, ama o malvarlığı dediğimiz şey de zaten bu kişilere verilen hediyelerle sınırlı. Zaten bu sınırlılığı şuradan da görebiliyoruz. Elimizde belge yok, ama edebi belgelerden anlayabildiğimiz kadarıyla, bu kişilerin belirli bir süre hizmetten sonra Vesta rahibeliğinden ayrılmaları ve sui iuris olarak kendi ailelerini kurmaları mümkün, ama bunların kayıtlara geçen hemen hemen hiçbir tanesi bu yolu seçmiyorlar, hepsi tapınakla bağlarını bir şekilde koruyorlar. Elimize geçen nadir belgelerde, nadir olaylarda ise, sadece ve sadece bu girişimin iyi sonuçlanmadığı belirtiliyor. İyi sonuçlanmamaktan ne kastediliyor? Bu konuda çok fazla bilgimiz yok. Ama her halükârda buradan ayrılan bir kadının maddi olarak da çok büyük güçlüklerle karşılaşacağı kaçınılmaz görünüyor.

Şimdi değinilmesi gereken başka birçok şey var. Mesela cinsel saldırıya karşı kadının korunmasına dair birçok düzenleme var. Bunlar genellikle Augustus döneminden sonra karşımıza çıkıyor. Orada dikkat çekmek istediğim bir ferman var. Yani ırza karşı eylemler fermanı deniyor. Bu fermanla şöyle bir ifade var, saygın kadınlar kamuya yalnız çıkmamalı ve yanlarında kendilerini gözeten bir kişi bulunmalı, bu kişi onlara karşı cinsel eylemlerin engellenmesiyle görevli olmalı. Aynı fermanla baktığımız zaman, evli kadınlarla konuşan yabancı kişiler. Buradaki konuşmaktan aslında kastı bizim anladığımız anlamıyla rahatsız etmek söz atmak anlamında. Yabancı kişilere ya da yanlarındaki gözeten kişiyi ondan uzaklaştıranlara ceza verildiğini görüyoruz. Bu ceza da evli ve saygın kadınlara yönelik eylemler şiddetle cezalandırılıyor. Eğer ki evli ve saygın bir kadına yakışmayan şekilde giyinmiş bir saygın kadın

varsa ceza daha azalıyor. Eğer ki bir köleyse ceza çok çok azalıyor, sembolik bir hale varıyor. Eğer ki bir fahiş köleyse, o zaman herhangi bir şekilde ceza verilemiyor.

Toparlayacak olursam, Roma toplumunda kadının aslında karmaşık bir yeri var. O yeri sadece ve sadece yasalara bakarak anlamamız tespit etmemiz mümkün değil. Çünkü üst sınıftan kadınlara baktığınız zaman bunlar gerçek anlamda iktidar sahibi, alt sınıftan kadınlara baktığınız zaman kölelere ve özgürleştirilmiş kadınlara, hatta parası olmayan özgür kadınlara baktığınız zaman, bu kadınların gerçek anlamda toplumsal hayatta bir varlığının olmadığını görüyoruz. Ama şunu da düşünmek lazım, aynı koşullar altında erkeklerin de çok fazla varlığı yok.

O yüzden bazı bakış açılarında bugün şunu görüyoruz. Geçmiş bakarken Roma'ya bakarken, Roma'da kadının özgürlüğünün temellerinin olduğu iddia ediliyor. Hayır, bu abartılı bir yorumdur ya da Roma'da hiçbir şekilde kadınların etkin olmadığı iddia ediliyor. Bu da bambaşka abartılı bir yorumdur. Yine kendi koşulları içerisinde şunu söylemek mümkün; Roma'da ve bugünkü yaşantımızda da çok derin sınıf ayrılıkları var. Evet, hukuk bunları gidermede çok önemli, ancak pratik hayatta bunların üstesinden gelmek sadece hukuki gerçeklikle değil, ancak toplumsal gerçekliğin buna uyumuyla mümkün olabiliyor.

Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Prof. Dr. Kadir ARICI (Oturum Başkanı)- Serdar Beye biz de çok teşekkür ediyoruz. Bu Roma ilginç gerçekten, Şimdi bizde de biliyorsunuz bu söylediğiniz cümlede şöyle bir şey yakalamaya çalıştım ben. Bizde de ailenin babası öldüğünde büyük oğlan baba fonksiyonunu yerine getiriyor. Yani Roma'da da bunun olması ilginç gerçekten, dikkatimi çeken bir şey. Çok teşekkür ediyorum, ama bize o konuda Roma'da kadını belli ölçüde getirdiğiniz için de çok teşekkür ediyorum.

Öğr. Gör. Serdar ÜNVER- Teşekkürler Hocam. Bir şey daha ekleyeyim sizin sözünüz üzerine. Aslında yakın zamanda yapılan birçok araştırma, Roma hukukundaki birçok gelenekten kaynaklanan uygulamanın aslında Orta Asya toplumlarıyla çok büyük benzerlik gösterdiğini de gösteriyor. Tabii ki arkeolojik bağlantılar arasında kopukluklar hâlâ var, ama inanılmayacak derecede büyük benzerlikler hakikaten var olduğu söyleniyor.

Prof. Dr. Kadir ARICI (Oturum Başkanı)- Şimdi bizim tabii şöyle bir avantajımız oldu, arkadaşlar gelseydi bu cam tavan sendromu çok önemli bir konuydu. Biz onları dinlemek istiyorduk aslında, gelediler. Artık okuruz herhalde inşallah.

O bakımdan biraz daha arkadaşlara zaman vermeye çalıştık, ama bizden sonra bir ekip daha var, bir oturum daha var. Son konuşmacı Seray Karlav. Seray Hanım bize Deniz İş Kanununda Kadın. İlginç bir başlığı var gerçekten. Çünkü Deniz İş Kanunu, biz iş hukukçuları da hep genellikle es geçiyoruz. Tabii Orta Anadolu'da olmanın, Ankara'da olmanın belki dezavantajı bu. O bakımdan ben de merakla izleyeceğim. Söz Seray Hanımın, buyurun.

Av. Seray KARLAV- Çok teşekkür ediyorum Sayın Oturum Başkanım. Müsaadenizle ben sunumumu kürsüde yapacağım.

Sayın konuşmacılar, saygıdeğer meslektaşlarım ve değerli konuklar; 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Gününde burada emekçi kadın denizcilerle ilgili konuşma yapmak gerçekten benim için çok büyük bir mutluluk. Bu vesileyle organizasyonu yapan Türkiye Barolar Birliğine ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi düzenleme komitesine çok teşekkür ediyorum.

Sayın Oturum Başkanımın da dediği gibi, gerçekten çok ilginç bir konu, birazcık açmaya çalışacağım ben de zamanın elverdiği ölçüde. Ama öncelikle belirtmek istediğim bir husus var. Benim burada şu an bu konuyu konuşmamın sebebi, aslında bir kadın kaptanımız, benim ilham kaynağım o oldu.

Kendisi uzun yıllar uzak yol gemi kaptanlığı yaptıktan sonra karaya geçti. Karada olduğu süreçte kendisiyle tanıştığımızda, Deniz İş Kanununda kadınlara yönelik hükümlerde eksiklik olduğundan bahsetti. Ben de konuyu biraz daha araştırınca, biraz daha ele alınca, asıl eksikliğin gemi adamı tanımının kendisinde olduğunu düşündüm. Çünkü siz bir kanun yaparken, kanunu gemi adamı tanımınız üzerine kuruyorsunuz. Gemi adamı tanımınız üzerine kurduktan sonra kadınları zaten kanunun içine dahil edemezsiniz.

Sonrasında gemi adamı tanımıyla ilgili düşüncelerim bitmedi ve başka bir konferansta da başkalarının fikirlerini de almak istedim. Türk Ticaret Kanununu hazırlayan komisyon üyesi olan Saygıdeğer Hocama bu konuyla ilgili görüşlerini sordum. Kendisi de o kanun hazırlık aşamasında bu konunun hiç değinilmediğinden bahsetti. Eminim onlar da fark etseydi herhangi bir şekilde değişiklik yaparlardı, en azından tartışılırdı. Ama fark edilmeyen küçük bir ayrıntı, maalesef kanuna bakış açımızı değiştiriyor.

Belki kanun ve yönetmeliklerde kullanılan gemi adamı tanımı olmasaydı, şu an çok farklı bir konuşma yapıyor olacaktım. Ama gemi adamı tanımı her yerde olduğu için, bugün bana ayrılan sürede benim konum Deniz İş Kanununda kadın, gemi adamı tanımı ve gemi adamı tanımının kanuna yansımaları olacak.

Biraz heyecanlıyım kusura bakmayın, henüz üç aylık bir avukatken sayın akademisyenlerle beraber aynı ortamda bulunmak benim için ayrıca mutluluk verici bir durum.

DENİZ İŞ KANUNU'NDA KADIN: GEMİ ADAMI TANIMI VE GEMİ ADAMI TANIMININ KANUNA YANSIMALARI

Av. Seray Karlav ²¹⁰

I. GİRİŞ

Kadınların denizde kötü şans getirdiğine inanılan zamanlardan beri denizcilik, erkek egemen bir sektör olarak bilinmektedir. Günümüzde ise kadın denizcilerin sayısında artış olmasına rağmen, denizcilik erkek egemen bir alan olmayı sürdürmektedir. Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) verilerine göre dünyadaki denizcilerin %2'sini kadın denizciler oluşturmaktadır. Söz konusu kadın denizcilerin %94 gibi büyük bir kısmı ise cruise gemilerde çalışmaktadır.²¹¹ Kadın denizcilerin sayıca az olması uluslararası alanda da odak noktalardan biri olmuş ve istihdamın artırılması için çeşitli politikalar izlenmiştir.

Türkiye'de ise kadın denizcilerin profesyonel olarak denizcilik alanında yer almaları daha geç olmuştur. Lisans düzeyinde verilen ticari denizcilik eğitiminin başlangıcından itibaren 1991 yılına kadar hiçbir zaman kadın öğrenci, eğitim kurumlarına kabul edilmemiştir.²¹² Günümüzde, denizcilik eğitimi veren okullarda kadın denizcilerin katılımı desteklenmekte ve

210 İstanbul Barosu, karlavseray@gmail.com

211 IMO, Women in Maritime, [web](http://web.imo.org), 15.04.2019

212 Şelçuk Nas, "Profesyonel Türk Kadın Denizcilerinin Kısa Tarihsel Süreci Üzerine Bir Araştırma" Beykoz Akademi Dergisi, 2(1), s.29-53, s. 40

kadın denizcilerin sayıları gün geçtikçe artmaktadır.²¹³ Kadın denizcilerin lisans düzeyindeki eğitimlerini bitirip denizlere açılmasından sonra ise erkek egemenliğindeki denizcilik düzeni sarsılmış ve sektörel yapı değişmeye başlamıştır. Bu değişimle birlikte, Deniz İş Kanunu'nda kadın denizcilere yönelik düzenlemeler yapma zorunluluğu doğmuştur.

Yürürlükteki Deniz İş Kanunu, kadın denizciler göz önünde bulundurulmadan hazırlandığından diğer kanun ve uluslararası sözleşmelerde kadın işçilerle ilgili yer alan eşit davranma ilkesi, hamilelik, analık hali, iş akdini fesih hükümleri ve kıdem tazminatı şartları kanunda açıkça belirtilmemektedir. İşbu çalışmada 4857 sayılı İş Kanunu ve uluslararası sözleşmeler birlikte değerlendirilerek Deniz İş Kanunu'nda gemi adamı tanımı²¹⁴, kadın denizcilerin çalışma şartları adına değiştirilmesi gereken ana maddeler ve öneriler üzerinde durulacaktır.

II. Gemi Adamı Tanımı

854 sayılı Deniz İş Kanunu 2'nci maddesi (b) bendinde “*Bir hizmet akdine dayanarak gemide çalışan kaptan, zabıt ve tayfalarla diğer kimseler*” gemi adamı olarak tanımlanmıştır. Türk Ticaret Kanunu m. 934 ise gemi adamını “*kaptan, gemi zabıtları, tayfalar ve gemide çalıştırılan diğer kişilerdir.*” olarak tanımlamaktadır. Gemi Adamları ve Kılavuz Kaptanlar Yönetmeliği 3'üncü maddesi (s) bendinde ise gemi adamı “*Geminin kaptanı, zabıtları, yardımcı zabıtları, stajyerleri, tayfaları ve yardımcı hizmet personeli,*” olarak tanımlanmaktadır. Tüm bu tanımlar kapsamında; “gemi adamı, gemide bir iş sözleşmesine bağlı çalışan personeldir.” denilebilir.

Gemi adamı tanımı, TDK güncel Türkçe sözlükte incelendiğinde ise mevzuattaki diğer tanımlarla benzer anlama gelecek

213 20.09.2017 tarihli İTÜDF verilere göre denizcilik lisans programlarında okuyan erkek öğrenci sayısı 1065, kadın öğrenci sayısı 81'dir.

214 Ayşe Aslı Başak, Women's Role In Turkish And Global Maritime Industry, Maritime Women: Global Leadership, WMU Studies in Maritime Affairs 3, 103-111, s.109-110

şekilde “Bir iş sözleşmesine dayanarak gemide çalışan kaptan, su-
bay, tayfa vb. kimseler” olarak açıklanmaktadır.

Belirli bir meslek dalında çalışan personeli kapsayan bir tanımın içerisinde “adam” kelimesinin olması; kadınların bu meslek dalında ne kadar dışarıda tutulduğunun göstergesidir. Genel kabul ve literatür göz önüne alındığında “adam” kelimesi eril çağrışım yapmaktadır. Bununla birlikte TDK’nin sözlüğü incelendiğinde “adam” kelimesi “1. İnsan. 2. Erkek kişi, kadının karşıtı” olarak kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere “gemi adamı” tanımı kadın karşıtı bir tanım olmaktadır.

Kadın denizciler, çalışmaya başlarken bile ironik bir şekilde “gemi adamı” cüzdanı²¹⁵ aldıklarından²¹⁶ gemi adamı tanımının etkileri daha gemiye çıkmadan kendini göstermektedir.

Mevzuat ve tanımlar birlikte değerlendirildiğinde gemide kadına yer yoktur(!). Türk denizciliğinde ilerlemenin sağlanması için kadınları da kapsayan bir tanım belirlenmesi zaruri bir ihtiyaçtır. Eril dil, toplumsal cinsiyet eşitliğinde büyük bir engeldir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında başlanması gereken en önemli noktalardan biri kullanılan dilin değişmesidir. Her kültür kendi iktidar ilişkilerine uygun bir dil geliştirir ve ataerkil kültür de kendisini dünyanın her köşesinde dille yeniden üretir. Bu yönüyle oldukça dinamik bir yapıya sahip olan dil, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin bütün kavramsallaştırmalarını kendi içinde barındırır. Bu nedenle, ataerkiye ilişkin kültürel kodların temelden değişimi için “dilin” değişimi oldukça önemlidir.²¹⁷

215 Gemiadamları ve Kılavuz Kaptanlar Yönetmeliği 3’üncü madde (t) bendi, gemi adamı cüzdanını “gemiadamı olabilmek için gerekli koşulları taşıyan kişilere verilen ve gemiadamı yeterlik belgesi, gemiadamı uzmanlık belgeleri ve belge kanıtlarını da içeren cüzdanı” olarak tanımlamaktadır.

216 Başak, s.110

217 Gizem Çelik, Erkekler (de) Ağlar!: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Erkeklik İnşası ve Şiddet Döngüsü, Fe Dergi 8, no. 2, 1-12, s.8

Günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kullanılan dilin değişmesi adına çeşitli farkındalıklar yaratılmaktadır. Yıllardır kullanılan “bilim adamı” tanımının “bilim insanı” olarak değiştirilmesi, ilkokullarda okutulan “Ayşe ata bak, Ayşe topu tut” gibi kadınların edilgen olduğu cümle yapılı okuma fişlerin kaldırılması, kullanılan eril dilin değiştirilmesi için atılan adımlardan bazılarıdır.²¹⁸

Denizcilikte de kullanılan eril dilin değişmesi adına yapılan uluslararası değişikliklerden biri, benimsenmiş olan gemi adamı tanımının bırakılarak yerine kapsayıcı bir tanım kullanılmaya başlanmasıdır. 2005 yılında gerçekleştirilen Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 294. oturumunda gemi adamı anlamına gelen “seaman” tanımı yerine denizci/gemici anlamına gelen “seafarer” tanımı kullanma önerisi kabul edilmiş ve “seaman” tanımı literatürde yerini “seafarer” tanımına bırakmıştır.²¹⁹

Denizciliğin temel unsurlarından biri olan personel için kullanılan ve kadın karşıtlığı içeren bir kelimedenden yola çıkarak oluşturulan “gemi adamı” tanımının, ulusal mevzuatta da tüm denizcileri kapsayacak şekilde değiştirilmesi zaruridir.

III. Gemi Adamı Tanımının Deniz İş Kanunu’na Yansımaları

854 sayılı Deniz İş Kanunu 29.04.1967 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun kapsamı itibariyle; denizlerde, göllerde ve akarsularda Türk Bayrağını taşıyan ve yüz ve daha yukarı grostonilatoluk gemilerde bir hizmet akti ile çalışan gemi adamları ve bunların işverenlerinin denizde çalışma hayatını düzenlemektedir. Deniz İş Kanunu’nun

218 Söz konusu proje, MEB tarafından bir dönem gerçekleştirilen “Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi” (ETCEP) dir. Yeni nesillerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına devam etmesi gerektiğini düşündüğüm proje ile ilgili yapılan 06.01.2019 tarihli duyuruda projenin sonlandırıldığı açıklaması yapılmıştır. Detaylı bilgi için: <http://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi/haber/17798/tr>

219 Momoko Kitada, Code of Behaviour at Sea: Women Seafarers’ Ship-board Identity Management, WMU Journal of Maritime Affairs, 12(2), s.213-214

yürürlüğe girdiği tarihten günümüze kadar geçen zaman göz önünde bulundurulduğunda, deniz ticaretine ve denizde çalışma hayatına ilişkin hukuki ve ticari gelişmelerin gerisinde kalmış olduğu görülmektedir. Yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yapılan değişiklik sayısı sınırlı olmakla birlikte, aradan geçen zamanda kadın denizcilerin de kanuna dahil edilmesi hususunda yapılan bir değişiklik ,maalesef, bulunmamaktadır.

Türk bayrağı taşıyan gemilerde yaşanan uyuşmazlıklara uygulanacak kanun Deniz İş Kanunu'dur. Yargıç, Deniz İş Kanunu kapsamına giren bir uyuşmazlıkta kanunda açık hüküm yok ise genel kanun olan Borçlar Kanunu'na giderek uyuşmazlığı çözmelidir. Borçlar Kanunu'nda da hüküm bulunmayan hallerde yargıç, Türk Medeni Kanunu'nun 1'inci maddesi doğrultusunda hukuk boşluğunu hukuk yaratmak suretiyle doldurmalıdır. İş Kanunu hükümlerinden ancak bu noktada yararlanılabilir. Deniz İş Kanunu'nun açıkça atıf yolladığı durumlarda İş Kanunu hükümlerinin uygulanması olanaklıdır.²²⁰ Kişisel olarak katıldığım görüş de bu yöndedir; zira İş Kanunu 4'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının (a) bendinde "deniz ve hava taşıma işlerinde çalışanlar" hakkında İş Kanunu'nun uygulanamayacağı açıkça belirtilmiştir.²²¹

Yargıtay'ın eski tarihli bir kararı²²² dikkate alındığında İş Kanunu'nun ana kanun niteliğinde olduğu ve Deniz İş Kanunu'nda hüküm bulunmayan hallerde İş Kanunu hükümlerinin uygulanacağı kabul edilebilir. Öğretide bu görüşü savunanlar da bulunmaktadır.²²³

İç hukuktaki düzenlemelere ek olarak, deniz iş hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası kaynaklardan da yararlanılmaktadır. Dünyada çalışan kadınlara ilişkin ulus-

220 Bektaş Kar, Deniz İş Hukuku, Yetkin Basımevi, Ankara, 2014, s.41

221 Yarg. 9. HD., 23.10.2018, E.2015/30121, K.2018/19136 "Yine davacının gemi adamı olup Deniz İş Kanunu'na tabi olduğu tartışmasız iken karar gerekçesinde yıllık izin ücreti alacağı ile ilgili 4857 sayılı Kanuna atıf yapılması da hatalı olup bozmayı gerektirmiştir"

222 Yarg. 9.HD., 04.05.1967, E.4311, K.377

223 Kar, s.39-40

lararası düzenlemeleri; Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Çalışma Örgütü (OECD) gibi kuruluşların yasaları, birçok ülke tarafından onaylanan sözleşmeler, almış oldukları kararlar, yayınladıkları bildirgeler, Avrupa Birliği (AB) tüzük ve yönergeleri ile tavsiye, karar ve görüşleri oluşturur.²²⁴

Türkiye'nin taraf olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmeleri, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi(CEDAW)²²⁵, Avrupa Sosyal Şartı ²²⁶ gibi önemli uluslararası sözleşmeler bulunmaktadır.

A. Eşitlik İlkesi

İşverenin işe almadan başlayarak tüm çalışma koşulları yönünden işçilerine karşı eşit davranma, bu arada cinsiyet ayrımına gitmeme yükümlülüğü, çalışma hayatının önemli sorunlarından biri olarak tüm ülkelerin, uluslararası ve uluslararası hukukun gündemine girmiş ve çok sayıda ulusal&uluslararası kaynaklarda yer almıştır.²²⁷

224 Fatma Elif Adakale Demirhan-Münir Ekonomi, Türkiye'de Kadın İşçilerle İlgili Koruyucu Yaşal Düzenlemeler ve 4857 Sayılı Yeni İş Kanunu ile Getirilen Yenilikler, İtüdergisi/d mühendislik, Cilt:4, Sayı:5, 55-67, (2005) s.58

225 "Söz konusu sözleşmenin temel hedefi; toplumsal yaşamın her alanında kadın erkek eşitliğini sağlamak amacıyla, kalıplaşmış kadın-erkek rollerine dayalı önyargıların yanısıra geleneksel ve benzer tüm ayrımcılık içeren uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamaktır." İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi, Kadın Hakları Mevzuatı, İstanbul, 2018, s. 48

226 "Türkiye, çalışma hakkı (md.1), eşit işe eşit ücret isteme hakkı (md.4/3), ücretlerden yasa veya sözleşme veya hakem kararıyla kesinti yapılması (md.4/5) ve çocuklar ve gençlerin korunması (md.7/3-6,8,9) konularındaki maddeleri onaylamıştır. Buna karşılık iç hukuktaki sınırlamalar yüzünden adil, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları (md.2,3), sendikalar örgütlenme (md.5) ve toplu pazarlık (md.6) haklarına ve çalışan kadınların korunma haklarına (md.8) ilişkin önemli düzenlemeler ile md.15 ve md.4/1,2,4 ve md.7/1,2,7 ve 10. fıkralarına çekince koymuştur. " Adakale Demirhan - Ekonomi,s.59

227 Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 4857 Sayılı İş Kanunu ve Gerekçesi, Matsa Basım, Ankara, 2009 , s.84 (madde 5 gerekçesi)

Türk hukukunda yer alan eşit davranma ilkesinin dayanak noktası ise Anayasa'nın 10'uncu maddesi olmaktadır. Anayasa'nın 10'uncu maddesi "*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.*" hükmünü içermektedir. Devletin, ayırım yapmadan kadın ve erkek arasında eşitliği sağlaması gerektiği belirtilmiştir.

Ayırım gözetmeksizin kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olması, iş hukukunda da aynı görev ve şartlarda çalışan işçilere eşit davranma yükümlülüğü doğurmuştur. Eşit davranma yükümlülüğü ise İş Kanunu m. 5'te "*İş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz. İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmaz.*" şeklinde belirtilmiştir.

İş Kanunu'nda yer alan eşit davranma yükümlülüğü Deniz İş Kanunu'nda yer almamaktadır. Oysaki gerek ulusal mevzuatta gerek Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde eşitlik ilkesi ve kapsamına detaylıca değinilmektedir. Bu sözleşmelerden ilki, erkek ve kadınların, eşit işlerde eşit ücret ve sosyal haklara sahip olmalarını öngören 100 No'lu Eşit Ücret Sözleşmesi'dir.²²⁸ Bir diğer ILO sözleşmesi ise 111 No'lu Ayrımcılık Sözleşmesi'dir.²²⁹ Sözleşmeye göre ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal inanç gibi özellikler bakımından yapılan iş veya meslek edinmede eşitliği yok edici etkisi olan her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır.²³⁰

228 RG Yayın Tarihi ve Sayısı: 13.6.1967 / 12620. Türkiye'de Yürürlüğe Girdiği Tarih: 19.07.1967

229 RG Yayın Tarihi ve Sayısı: 21.9.1967 / 12705. Türkiye'de Yürürlüğe Girdiği Tarih: 19.07.1967

230 ILO, Temel ILO Sözleşmeleri,web,29.04.2019

B. Analık Hali ve Süt İzni

Analık hali, kadın işçiler için iş kanununda değerlendirilmesi gereken önemli bir husus olup analığın başlangıcından süt iznine kadar olan tüm süreç detaylıca incelenmelidir. Devletin temel sorumluluklarından olan analık halinde koruma, sadece çalışan ananın korunması anlamına gelmez. Diğer bir anlatımla, ananın korunması; çalışan ananın korunması, çocuğun korunması ve hatta ailenin korunması anlamına gelecektir. Anayı koruyucu hükümler getirmenin amacı da sayılan hallerde korumanın sağlanmasıdır. O halde, ananın korunmasına ilişkin düzenlemeler yapılırken, sınırlamalar veya haklar getirilirken belirtilen perspektifin göz önünde bulundurulması gerekir.²³¹ Analığın korunması, çocuğun sağlıklı büyütülmesi için oldukça önemlidir. Burada göz ardı edilmemesi gereken husus, analığın korunmasının yalnızca “anne-bebek ve aile” üzerinden değil; anne olmaya karar veren kadının bireysel hayatı ve çalışma hayatındaki yerinin korunması olarak da düşünülmesi gerekliliğidir. Anne olan kadın, bebeğiyle vakit geçirdikten bir süre sonra işe döndüğünde o sürece kadar kazanmış olduğu tüm birikim ve unvanları kenara bırakmadan, aynı konumda işe devam edebilmelidir. Anne olan kadının iş hayatındaki statüsünün korunması da analığın korunması olarak düşünülmelidir.

İş Kanunu 74'üncü madde analık halinin korunması için yapılan düzenlemeleri kapsar. 1'inci fıkrada yapılan düzenlemeye göre kadın işçilerin doğumdan önce 8, doğumdan sonra 8 olmak üzere 16 hafta ücretli izin hakları mevcuttur “*Kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam onaltı haftalık süre için çalıştırılmamaları esastır. Çoğul gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta süre eklenir. Ancak, sağlık durumu uygun olduğu takdirde, doktorun onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilir. Bu durumda, kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelerle eklenir.*”²³²

231 Doç. Dr. Ali Cengiz Köseoğlu, Türk İş Hukukunda Analık, İş ve Hayat, Cilt:2, Sayı:4, 97-124,(2017) s.98

232 İşbu çalışma, maddenin tamamını kapsamadığından madde metninin

2'inci fıkrada yapılan düzenlemeye göre; kadın işçinin analık hali izninin bitiminden itibaren haftalık çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin hakkı mevcuttur. *“Birinci fıkra uyarınca kullanılan doğum sonrası analık hâli izninin bitiminden itibaren çocuğunun bakımı ve yetiştirilmesi amacıyla ve çocuğun hayatta olması kaydıyla kadın işçi ile üç yaşını doldurmamış çocuğu evlat edinen kadın veya erkek işçilere istekleri hâlinde birinci doğumda altmış gün, ikinci doğumda yüz yirmi gün, sonraki doğumlarda ise yüz seksen gün süreyle haftalık çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin verilir. Çoğul doğum hâlinde bu süreler otuzar gün eklenir. Çocuğun engelli doğması hâlinde bu süre üç yüz altmış gün olarak uygulanır.”*

6'ncı fıkra ise, kadın işçilere verilen altı aya kadar olan ücretsiz izin hakkını kapsamaktadır. İsteği halinde doğum yapan kadın işçiye, ücretli izin süresi olan 16 haftanın (çoğul gebelik halinde 18 hafta) bitiminden itibaren 6 aya kadar ücretsiz izin verildiğini kapsamaktadır.

Sürelerin yeterli olup olmadığı tartışılabilir olmakla, doğum yapan kadın işçilerin desteklenmesi, kadınların çalışma yaşamında ve sosyal yaşamın bütün alanlarında erkeklerle eşit bir biçimde temsili ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyine olumlu katkılar yapacaktır.²³³Kadınların çalışma hayatındaki aktif rollerinin devamı için analık halinin düzenlenmesi zaruridir. Aile hayatına da doğrudan etkileri olan bu hususun toplumda kadın-erkek ilerlemenin sağlanması için oldukça önemlidir.

Ulusal mevzuatımızda, çalışan annenin analık izni bitiminden sonra kullanabileceği süt izni düzenlemesi de mevcuttur. İş Kanunu 74'üncü maddenin süt izniyle ilgili kısmı şu şekildedir: *“Kadın işçilere bir yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri için günde toplam birbuçuk saat süt izni verilir. Bu sürenin hangi saatler arasında ve kaç bölünerek kullanılacağını işçi kendisi belirler. Bu süre günlük çalışma süresinden sayılır.”*

tamamı çalışmaya alınmamıştır. Tam madde metni için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>

233 TİSK, s. 124 (74.md. gerekçesi)

Kadın denizciler için süt izni bakımından değerlendirme yaptığımızda ise, denizciliğin çalışma şartları göz önünde tutularak daha farklı çözümler oluşturmak gerekecektir. Kadın denizci uzak yol seferler yerine kısa mesafe seferleri tercih edebilir ya da karada çalışabileceği bir uyarılama imkanı sağlanabilir.

İş Kanunu 74'üncü maddenin ek fıkrasında ise *"Bu madde hükümleri iş sözleşmesi ile çalışan ve bu Kanunun kapsamında olan veya olmayan her türlü işçi için uygulanır."*²³⁴ denilmektedir.

Deniz İş Kanunu 48'inci maddesinden yola çıkıldığında ise söz konusu ek fıkranın Deniz İş Kanunu için de uygulanabileceği tartışılabilir. Lakin teoride kanun maddesinin kabulü söz konusu olsa bile kara ve deniz çalışma ortamının farklılığı uygulamada sorunlara yol açacaktır.

Çalışma şartlarının farklılığı ve içerdikleri riskler nedeniyle ayrı düzenlemeler yapma zorunluluğu doğurmaktadır. Deniz İş Kanunu gibi özel kanun niteliğinde olan Basın İş Kanunu'nda madde 16'da "askerlikte ve gebelikte ücret" başlığı altında analık hali ve doğum hususları düzenlenmiştir. Deniz İş Kanunu'nda ise analık hali, doğum izni, süt izni gibi analığı koruyan veya analıktan bahseden herhangi bir düzenleme maalesef bulunmamaktadır. Denizci kadınların anne olduklarında hangi haklara sahip olduğu kanun çerçevesinde çizilmemiştir.

Uluslararası alanda ise analık haliyle ilgili önemli hükümler içeren ILO 183 No'lu Analığın Korunması Sözleşmesi bulunmaktadır. 183 sayılı Sözleşmeye Türkiye taraf değildir ancak mevcut mevzuatta analık halinde çalışma, doğum izni ve emzirme izni sözleşmeye göre düzenlenmiştir.

Sözleşme *"Doğum sonrasında kadına hastalık yardımı yapılacak ve kadınların hamilelik ve doğum nedeniyle işten çıkarılmaları yasaklanacaktır."* ve *"Kadının hamilelik nedeniyle ayrıldığı işine tekrar"*

234 İş Kanunu, 74. madde, Ek fıkra: 29/1/2016-6663/22 md.

aynı pozisyonda dönebilmesi imkanı bulunmaktadır.” hükümlerini de içermektedir.²³⁵ Anne olan kadının ayrıldığı işe aynı pozisyonda dönülebilmesi imkanı, analığın korunması için önemli bir noktadır.

Farklı ülkelerde ise denizci kadınlar için çeşitli uygulamalar geliştirilmiştir. Bunlardan biri Kıbrıs bayraklı gemilerde çalışan denizcilerin tabi olduğu Kıbrıs Toplu İş Sözleşmesi’dir. (Cyprus Collective Bargaining Agreement) Sözleşmeye göre, kadın denizcinin hamile olduğunun onaylanmasının ardından mümkün olan ilk limanda iner. 2 ay temel hak ediş ücretine hak kazanır ve kadın denizcinin işten ayrılmasını takip eden 3 yıl içerisinde aynı veya benzer pozisyonda uygunluk bulunduğu takdirde işe alımda önceliği bulunur.²³⁶

C. İş Akdini Fesih Hükümleri ve Kıdem Tazminatı

Deniz İş Kanunu’nda fesih türleri önelsiz fesih (m.14) ve bildirimli fesih (m.16) olarak yer almaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu’nda bu ayırım yanında geçerli-geçersiz nedenle fesih ayırımına yer verilmiştir.²³⁷

Doğum ve hamilelik durumunun, işveren tarafından iş akdinin feshi için geçerli bir sebep olmayacağı İş Kanunu m. 18 (d) bendinde²³⁸ açıkça belirtilmiştir.

Deniz İş Kanunu’nda fesih nedenleri olarak yapılan düzenlemeler, çerçeve hükümler olup 4857 sayılı İş Kanunu’nda yer alan tüm nedenleri kapsar. Gemi adamının İş Kanunu hükümleri karşısında diğer işçilere göre daha güvencesiz olduğu ortadadır. Bu hükümlerin çerçeve olması, sınırlı olarak açık ve

235 Demet Tüzünkan, “Kadın İşgücüne Yönelik İlo Sözleşmeleri ve Uygulanlılığı: Mevzuatlar Açısından Türkiye İtalya Karşılaştırması” Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:12,(2016) s.317-318-320

236 International Chamber of Shipping, National Pregnancy Policies Under the MLC,web,15.04.2019

237 Kar, s.215

238 İş Kanunu m.18, d bendi “İrk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, doğum, din, siyasi görüş ve benzeri nedenler.”

anlamalı düzenlenmemesi, her somut olaya göre haklı fesih nedeni kabul edilmesi işçinin korunması ilkesi ile bağdaşmaz.²³⁹

İş Kanunu, işçinin haklı nedenle fesih hakkını düzenleyen 24'üncü maddenin 2'nci fıkrasının (b) ve (d) bentlerinde; işçinin şerefine dokunacak sözler söylenmesi ve cinsel taciz gibi nedenler işçiye haklı nedenle fesih hakkı vermektedir. Deniz İş Kanunu'nda ise fesih halleri açıkça ve detaylandırılarak yazılmadığından cinsel taciz gibi önemli bir konu, hukuki bir yorumla 14'üncü maddenin 2'nci fıkrasının (b) ve (c) bentlerindeki ahlak ve adaba aykırı hareket kısmında değerlendirilebilir. Hamilelik ve doğum ise yine Deniz İş Kanunu 14'üncü maddesinin 3'üncü fıkrasının (b) bendinde gemi adamının herhangi bir sebeple sürekli hastalığa yakalanması başlığı altında incelenebilir. İş Kanunu'ndaki fesih nedenleri Deniz İş Kanunu'nda dolaylı olarak kapsıyor olsa da hamilelik, doğum, cinsel taciz gibi özenle düzenlenmesi gereken hususlar açık bir şekilde düzenlenmemiştir.

Kıdem tazminatı, iş sözleşmesinin kanunda yazılı hallerle sona ermesi neticesinde işverenin işçiye ödemekle yükümlü olduğu tazminat türüdür. Kıdem tazminatı, Deniz İş Kanunu'nda madde 20'de düzenlenmektedir. İş Kanunu'nda ise; 1475 Sayılı Kanun'un "kıdem tazminatı" başlıklı 14'üncü maddesi, 4857 sayılı İş Kanunu ile birlikte yürürlükte. Söz konusu maddede "*Kadının evlendiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde kendi arzusu ile sona erdirmesi veya işçinin ölümü sebebiyle son bulması hallerinde işçinin işe başladığı tarihten itibaren hizmet aktinin devamı süresince her geçen tam yıl için işverence işçiye 30 günlük ücreti tutarında kıdem tazminatı ödenir. Bir yıldan artan süreler için de aynı oran üzerinden ödeme yapılır.*" denilerek kadın işçiye evlendiği tarihten itibaren 1 yıl içerisinde kıdem tazminatı olarak iş akdini feshetme imkanı vermektedir.

Madde yapısı itibariyle tartışmalı olmakla birlikte; İş Kanunu'na tabi işçilerin yararlanabileceği bir hak, Deniz İş Kanunu'ndaki personel yani gemi adamları için tanınmamıştır.

239 Kar, s.216

IV. SONUÇ

Denizcilik, eski zamanlardan beri erkek egemen bir alan olarak bilinmektedir. Sayıları gittikçe artan kadın denizcilere rağmen; denizde hizmet akdine bağlı olarak çalışan personelin, Türk mevzuatında gemi adamı olarak tanımlanması ile denizcilikte erkek egemen anlayış desteklenerek eril bir dil kullanımını söz konusu olmaktadır.

Bu hususta dikkat çekilmesi gereken en önemli nokta “gemi adamı” tanımı olmaktadır. Gemi adamı tanımı üzerinden oluşturulan Deniz İş Kanunu’nda ve tamamlayıcı mevzuatlarda ise “kadının adı ve yeri” bulunmamaktadır. Kadınların isminin bile geçmediği bir kanunda, kadın denizcilerin haklarından bahsedilmesi pek tabii beklenemez bir durum olmakta ve denizcilik gibi tehlikeli ve özel düzenlemeler gerektiren bir alanda kadın denizcilerin hakları gündeme gelmemektedir. Türk denizciliğinde ilerlemenin sağlanması için kadınların denizdeki hakları korunarak alandaki istihdamı desteklenmelidir.

Deniz İş Kanunu incelendiğinde, kadın denizcileri kapsayacak şekilde eşitlik ilkesi, analık hali ve analığa bağlı izinler, iş akdini fesih hükümleri ve İş Kanunu’nda kadın işçilere ayrı bir düzenlemeyle tanınan kıdem tazminatı hakkının bulunmadığı görülmektedir.

854 sayılı Deniz İş Kanunu ve diğer mevzutta “gemi adamı” tanımı kaldırılarak yerine cinsiyetçi olmayan bir tanım kullanılmalı ve Deniz İş Kanunu’nda uluslararası sözleşmelerde göz önünde bulundurularak kadın denizcileri kapsayacak şekilde düzenlemeler yapılmalıdır.

V. KAYNAKÇA

Kitaplar

1. Kar, Bektaş: **Deniz İş Hukuku**, Yetkin Basımevi, Ankara, 2014

2. İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi: **Kadın Hakları Mevzuatı**, İstanbul Barosu Yayınları, Ege Basım, İstanbul, 2018

3. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, **4857 Sayılı İş Kanunu ve Gerekçesi**, Matsa Basım, Ankara, 2009 (PDF olarak internet üzerinden elde edilmiştir.)

(URL:(https://www.tisk.org.tr/tr/eyayinlar/is_kanunu_yenilenmis_4_baski/pdf_is_kanunu_yenilenmis_4_baski.pdf) E.T.28.04.2019)

Makaleler

4. Adakale Demirhan, Fatma Elif - Ekonomi, Münir: "Türkiye'de kadın işçilerle ilgili koruyucu yasal düzenlemeler ve 4857 sayılı yeni İş Kanunu ile getirilen yenilikler" *İtüdergisi/d*, Cilt:4, Sayı:5, 55-67

(URL:(http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_d/article/view/691)E.T. 28.04.2019)

5. Başak, Ayşe Aslı: "Women's Role In Turkish And Global Maritime Industry", **Maritime Women: Global Leadership, WMU Studies in Maritime Affairs 3**, 103-111 (URL:(https://www.academia.edu/23866139/WOMENS_ROLE_IN_TURKISH_AND_GLOBAL_MARITIME_INDUSTRY) E.T. 16.04.2019)

6. Çelik, Gizem: ""Erkekler (de) ağlar!": Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında erkeklik inşası ve şiddet döngüsü" **Fe Dergi 8**, no. 2, 1-12

(URL: (http://cins.ankara.edu.tr/16_1.pdf) E.T. 18.04.2019)

7. Kitada, Momoko: "Code of behaviour at sea: women seafarers' shipboard identity management" **WMU Journal of Maritime Affairs**, 12(2), 213-227

(URL: (<https://link.springer.com/article/10.1007/s13437-013-0044-7>) E.T. 17.04.2019)

8. Köseoğlu, Ali Cengiz:"Türk İş Hukukunda Analık" *İş ve Hayat*, Cilt:2, Sayı:4, 97-124,(2017)

URL: (<http://dergipark.org.tr/isvehayat/issue/29036/310472>) E.T. 16.04.2019

9. Nas, Selçuk: “Profesyonel Türk Kadın Denizcilerinin Kısa Tarihsel Süreci Üzerine Bir Araştırma” **Beykoz Akademi Dergisi**, 2(1), s.29-53

(URL: (<http://lib.beykoz.edu.tr/wp-content/uploads/PROFESYONEL-T%C3%9CRK-KADIN-DEN%C4%B0ZC%C4%B0LER%C4%B0N%C4%B0N-KISA-TAR%C4%B0HSEL-S%C3%9CREC%C4%B0-%C3%9CZER%C4%B0NE-B%C4%B0R-ARA%C5%9ETIRMA.pdf>) E.T. 28.04.2019)

10. Tüzünkan, Demet: “Kadın İşgücüne Yönelik İlo Sözleşmeleri ve Uygulanırılığı: Mevzuatlar Açısından Türkiye İtalya Karşılaştırması” **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:12,

(URL (<https://dergipark.org.tr/download/article-file/309529>) E.T. 18.04.2019)

Yargı Kararları

11. Yarg. 9. HD., 23.10.2018, E.2015/30121, K.2018/19136

12. Yarg. 9.HD., 04.05.1967, E.4311, K.377

Yararlanılan İnternet Siteleri

13. CNNTURK, Cinsiyetçi okuma fişlerine karşı kamu spotu: “Ayşe sofrayı kurmasın”, (URL: (<https://www.cnnturk.com/turkiye/cinsiyetci-okuma-fislerine-karsi-kamu-spotu-ayse-sofrayi-kurmasin>) E.T. 19.04.2019)

14. Temel ILO Sözleşmeleri, (URL: (https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_372880/lang--tr/index.htm) E.T.29.04.2019)

15. Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, (URL: (www.tdk.gov.tr) E.T. 17.04.2019)

16. IMO, Women in Maritime

(URL:(<http://www.imo.org/en/OurWork/TechnicalCooperation/Pages/WomenInMaritime.aspx>) E.T. 15.04.2019)

17. Internatinal Chamber of Shipping, National Pregnancy Policies Under the MLC

(URL:(<http://www.ics-shipping.org/free-resources/employment-and-training/employment-affairs/national-pregnancy-policies-under-the-mlc>) E.T.15.04.2019)

18. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sayılarla İTÜDF, (URL: (<https://df.itu.edu.tr/kalite-yonetim-sistemi/itudf/say%C4%B1larla-i-tudf>) E.T. 20.04.2019)

Prof. Dr. Kadir ARICI (Oturum Başkanı)- Seray Hanıma çok teşekkür ediyoruz. Bu gemi adamı yerine gemi çalışanı ya da gemi insanı gibi bir şey mi koyacağız onu bilemiyorum. Koyduğumuz zaman, esas buradaki sorun şu olmalı. Yani gemide çalışan kadının gerçekten bu değişikliğin dışında, onun çalışma hayatıyla sağlıklı bir şekilde çalışabilmesi bakımından herhangi bir engel var mı? Çünkü siz İstanbul'dan geliyorsunuz güzel bir şey, yani bu konudaki hukuki problemlerle de en azından karşılaşmış olabilirsiniz. Dolayısıyla gemide çalışan kadınların, kadın işçilerin Deniz İş Kanununa tabi olanların karşılaştığı başka problemler var mı sorusunu ben de baştan burada sormak istiyorum.

Şimdi çok kısa olarak, bir ya da iki tane soru almak istiyorum. Eğer tebliğ sahiplerine sormak istediğiniz herhangi bir soru var mı? Çünkü bir arkadaşımız da gelmedi, ondan istifa ederek soru sormak isteyen var mı arkadaşlar?

Av. Seray KARLAV- İsterseniz ben sizin sorunuza cevap vereyim. Öncelikle ben de mesela sunumumda yararlanmak üzere Yargıtay içtihatlarını taradım. Ama kadın denizcilerin yaşadığı uyumsuzluklara yönelik herhangi bir emsal karar bulunmamakta. Bu konuya ilişkin Yargıtay 9.Daire Üyesi Sayın Bektaş Kar'la da görüştüm. Benim kaçırduğım, onun daha hâkim olduğu bir karar var mıdır diye. O da aynı şekilde düşündüğünden bahsetti. Yani Deniz İş Kanunu'nda kadının herhangi bir hakkı olmadığı için, zaten Deniz İş Kanununa tabi kadın çalışanlar haklarını arayacak bir mecra bulamıyorlar. Çünkü herhangi bir hukuki yola gittiklerinde, karşılaşabilecekleri bir yaptırım yok karşı tarafın daha doğrusu.

Onun dışında çok kısa diğer sorunuza da değinmek istiyorum. Kadınların denizde çalışmasının tabii ki tek eksik kısım-

ları bu bahsedilenler değil. Hatta daha büyük bir kısmı, yani kadınların denizde olduğu süreçte bir kere yaşadığı cinsel taciz vakaları ya da cinsel saldırı vakaları çok fazla var ve bunlar gemide olduğu için çok fazla gün yüzüne de çıkamıyor. İkinci husus, kadınların gemide buldukları süreçte ortak alan kullanımından uzak kalması. Yani kadınlar işlerini yaptıktan sonra diğer erkek çalışanlar gibi ortak alanları paylaşamıyorlar, çünkü kadının kamarasında durması gerekiyor. Üçüncü husus da, kadın gemide gerçekten kadın gibi davranamıyor. Kıyafetlerini mesela bol seçmesi gerekiyor, makyaj yapmaması gerekiyor ve bunu okuduğum makalelerde de, yani bu durumlar aslında uluslararası boyutta. Bu şekilde özetleyebilirim.

Prof. Dr. Kadir ARICI (Oturum Başkanı)- Çok teşekkür ediyorum. Tebliğ sahibi arkadaşlarımızın ilave etmek istedikleri bir şey var mı? Yok. Evet, her üç tebliğ sahibi arkadaşımıza da çok teşekkür ediyorum. Bizi sabırla dinleyen sizlere de teşekkür ediyorum ve ben burada oturumu kapatıyorum. Çok teşekkür ederim.

BİRİNCİ GÜN ÜÇÜNCÜ SALON DÖRDÜNCÜ OTURUM

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA- Değerli katılımcılar, hepiniz hoş geldiniz. Tabii günün en son oturumu olduğu için, biraz katılım az gözüküyor, ama çok önemli konular. Bu konuların hepsini tam metin halinde basacağımız için, herkes yararlanacaktır. Bu nedenle hiç kimsenin böyle bir kaygısı olmasın diye düşünüyorum. Çünkü dört oturum var bir de, tabii dört oturuma bölününce de katılımcı sayısı biraz azalıyor. Bir de 8 Mart bugün, 8 Mart'ta da pek çok yerde kutlama var. Bu nedenle katılımcı sayımız biraz az gözüküyor.

İlk konuşmacımız Prof. Dr. Kemal Öktem. Bildiriyi Doç. Dr. Uğur Sadioğlu ile birlikte hazırladılar sanıyorum. Buyurun hocam.

Prof. Dr. Kemal ÖKTEM- Teşekkür ederiz. Tabii ben feminizm nedir sorularına girmek istemiyorum, çok derin siyaset bilimi konuları da var. Biz daha çok kamu yönetimi, yani yönetim bilimi boyutuyla meseleye bakmaya çalıştık. Yalnız buna bakarken de değişik vesilelerle siyasette temsil uygulamadaki bazı toplantıların da etkisiyle, bilhassa eğitim programlarının, meseleyi bir kez daha gördük. Bizdeki bu fazlaca düşük mü diyelim buna, kibarca ne diyoruz bilmiyorum, aşırı az olan temsil sayısı bizi düşündürdü. Bunun teorik ve pratik uygulamadan da bakarak çözümlerini arayabiliriz sorusu üzerine bir bakış yaptık efendim. Şimdi kısaca onu ben teorik bölümüne bir kısa giriş yapacağım, Sadioğlu hocamız da devam edecektir.

Şimdi yerel yönetimlerde kadın temsiline az olduğunu gördük; hem rakamlar istatistikler uygulama kültürel ekonomik değişik nedenleri var. Ancak buna biraz İngilizce maka-

leler gözüyle baktığımızda, parti kurumsal yapısı, yani ...02.11 gibi meselelerin de "bu işte etkisi var mı?"ya bağ kurmaya, bağıntılara bakmaya çalıştık. Orada mesela partilerin yeni seçilmiş ya da yeni giren adaylara karşı tutumu, partinin kurumsal yapısı veya geleneksel bir teşkilatı varsa bu meseleyi etkiliyor mu gibi değişkenler olduğunu görmeye başladık veya belki görülüyordu, ama biz tutarlı bir şekilde entegre etmeye çalışmak istedik.

Dolayısıyla partiler bir rol oynuyorlar ve bu teşkilatın da bir rolü var ve kadın temsiline, yani merkezi mi kurumsallaşmış mı yerleşmiş mi benimsendiği değişkenler bu meseleyi etkileyebilir, bir hipotez olabilir diye düşünüp alan araştırmasını birazdan şimdi sunmaya çalışacağız. Yani parti yeni mi kurulmuş, dinamik mi, konuya nasıl yaklaşıyor? Dolayısıyla kadın temsiline nasıl yaklaşıyor ve buraya acaba moral değerlere mi öncelik veriyor, siyasi değerlere mi öncelik veriyor gibi biraz o analizlerle bu işin bir bağıntısı var mıyı da görmek istedik. Dolayısıyla yeni bir siyasal boyut, yani mesela kota meselesi biraz biliniyor, biraz uygulandı, bizde de kısmen uygulanıyor. Bu benimseme de bir yapısal mesele midir? Teşkilatın bürokratik niteliğini etkiler mi ya da oradan yansımaları var mıdır? Aday seçiminde özerklik gibi, yani merkez teşkilatı il ilçe gibi teşkilatın etkileri var mıdır? İşte kurumsal yapıyı dönüştürmedeki erkek egemen deniyor bilemiyorum, öyle en az birkaç görüş var. Bu yapı dönüşebilir mi, bu mekanizma nasıldır? Ve işte bu bir elit meselesi midir, katılımı sağlayacak olan sadece kadın meselesi, işte orada bir kurumsal cinsiyet ayrımı veya pozitif ayrımın etkisi var mıdır? Dışlanmanın iyi olmadığını görüyoruz teorik anlamda da, içerilmesi gerekmesi ihtiyacını görmekteyiz. Ya da bir yandan da tarihsel olarak bakarsak, oy verme hakkı çok eskiden beri, yani yıl anlamında, ama siyasetteki tarza sayısal tutarlılığı nasıl sağlayacağı, parti temsil dinamiği incelenebilir mi soruları bizde bir alan araştırması ihtiyacı hissettirdi. Dolayısıyla buna dair bazı, bu hipotezleri sayılarla ve mülakatlarla analiz etmeye çalıştık efendim.

Teşekkür ederim.

YEREL YÖNETİM VE KADIN TEMSİLİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: 31 MART 2019 MAHALLİ İDARELER GENEL SEÇİMLERİ ÖRNEĞİ

M. Kemal Öktem²⁴⁰ & Uğur Sadioglu²⁴¹

Giriş

Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Gelişmişlik Endeksi kapsamında toplumsal cinsiyet gelişmişliği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin veriler incelendiğinde, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile toplumsal cinsiyet sorunlarının azaltılması arasında pozitif bir korelasyon olduğu gözükmetedir²⁴². Toplumsal Cinsiyet Gelişmişlik Endeksi (*Gender Develeopment Index-GDI*) kapsamında insani gelişmişliğin üç temel bileşeni olan “sağlık, eğitim ve yaşam kalitesi standartları” esas alınarak, erkek ve kadın arasındaki eşitsizlikler ölçülerek değerlendirilmektedir. GDI, 164 ülke verileri incelenerek hesaplanmakta ve ülkeler 5 gruba ayrılarak kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyet açıklarına işaret edilmektedir. GDI’ya göre çok yüksek gelişmiş ülkeler arasındaki Norveç, İsviçre, İrlanda, İsveç, Singapur, Danimarka, Kanada, ABD, Finlandiya, Japonya gibi ülkeler 1. grupta yer almaktadır. Türkiye yüksek gelişmiş ülkeler arasında olmasına rağmen GDI’ya göre 4. Grupta yer almaktadır.

240 Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kemalok@hacettepe.edu.tr

241 Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ugursadi@hacettepe.edu.tr

242 UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP): Human Development Index - 2018: Gender Development Index, 2019a, <http://hdr.undp.org/en/composite/GDI>, E.T.: 02.05.2019.

dır. Suudi Arabistan, İran, Lübnan, Cezayir, Ürdün, Tunus, Mısır, Irak, Filistin, Fas, Hindistan, Pakistan ve Kamerun gibi ülkeler 5. Grupta yer almaktadır. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (*Gender Inequality Index-GII*) ise insani gelişmişliğin üç önemli alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ölçmektedir. Bunlar arasında “sağlıklı üreme, siyasal ve kurumsal temsil düzeyi, ekonomik statü-iş gücüne dahil olma” gibi değişkenler yer almaktadır. 160 ülke için yapılan değerlendirmede gruplandırma yapılmamış ülkeler sıralanmıştır. Buna göre, İsviçre 1. sırada (0,039), Danimarka 2. sırada (0,040), İsveç ve Hollanda 3. sırada (0,044), Norveç ve Belçika 5. sırada (0,048) yer alırken; Türkiye 69. sırada (0,317) yer almaktadır²⁴³.

Uluslararası veriler genel olarak ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyinin iyileşmesi ile kadının toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel ve kurumsal çevrelerdeki varlığının artması arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Özellikle kadınların sağlık, eğitim ve yaşam standartlarındaki iyileşmenin beraberinde kadının iş yaşamına katılımı, orta ve üst düzey yönetimde varlığı, gelir düzeyi yüksek meslek grupları oranındaki artış ve bununla ilişkili olarak siyasal kurumlarda kariyer ve temsil imkanını getirmektedir. Bazı örneklerde toplumsal cinsiyet gelişmişlik verileri iyi düzeyde olsa da, toplumsal cinsiyet eşitsizlik verileri daha düşük düzeyde seyredebilmektedir. Bu noktada ülkelerdeki toplumsal, kültürel, siyasal ve kurumsal geleneklerin böyle bir eşitsizliğe sebep olduğu söylenebilir. Ancak nihai tahlilde sosyal ve ekonomik gelişmenin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini azalttığı ve bu gelişmenin kurumsal düzenlemeler ile güvenceye alınması halinde toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirdiği söylenebilir.

Türkiye, insani gelişmişlik verileri dikkate alındığında toplumsal cinsiyet gelişimi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin düşük olması anlaşılabilir. Türkiye’de eğitim düzeyi açısından kadın ve erkek karşılaştırılması yapıldığında, okur-

243 UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP): Human Development Index - 2018: Gender Inequality Index, 2019b, <http://hdr.undp.org/en/composite/GII>, E.T.: 02.05.2019.

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

yazar olmayan erkek oranı %1,5 iken, kadın oranı %8'dir; bir öğrenim kurumundan mezun olmayan erkek oranı %3 iken, kadın oranı %8,2'dir; ilkokuldan mezun erkek oranı %23,9 iken, kadın oranı %32,7'dir; ilköğretimden mezun erkek oranı %15,7 iken, kadın oranı %11'dir; ortaokul ve dengi mezun erkek oranı % 9,9 iken, kadın oranı %6,8'dir; lise ve dengi mezun erkek oranı %23,7 iken, kadın oranı %15,9'dur; yüksekokul ve fakülte mezunu erkek oranı %18,9 iken, kadın oranı %14,5'dir; yüksek lisans mezunu erkek oranı %2,1 iken, kadın oranı %1,6'dır; doktora mezunu erkek oranı %0,5 iken, kadın oranı %0,3'dür²⁴⁴. Bu veriler en temel gösterge olan eğitimin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini besleyen ana alan olduğunu göstermektedir. İkinci olarak, meslek gruplarına göre istihdam edilenler arasında "yönetici" erkek sayısı 1.205.000 (%85) iken, kadın sayısı 213.000 (%15)'dir²⁴⁵. Kamu sektöründe yönetici erkek oranı %82,7 iken, kadın oranı %17,3'tür²⁴⁶. Kadınların iş hayatındaki yönetici kademesindeki varlığı da düşüktür. Ancak, Türkiye'nin özellikle verilerine göre yer aldığı ülke grupları ile sahip olduğu anayasal, siyasi, kurumsal demokratik gelişmişlik süreci arasında bir çelişkinin olduğu düşünülmektedir. Zira, Türkiye anayasa hukuku, seçim hukuku, medeni hukuk, siyasi temsil ve siyasi partiler gibi alanlarda karşılaştırıldığı ülkelere göre önemli bir birikimi Cumhuriyet döneminde sağlamış bir ülkedir. Dolayısıyla kadınlarının siyasi hayatta temsili ve etkisi sahip olunan demokratikleşme deneyimi ile uyumlu gözükmemektedir. Nitekim bu konudaki hassasiyet son milletvekili genel seçiminde siyasi partiler tarafından görülmüş ve TBMM'deki kadın milletvekili sayısı 104'e (%17,3) çıkmıştır. Sonuçta bu oranın da hala bir toplumsal cinsiyet eşitsizliğine işaret ettiği görülmektedir.

244 TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK): Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri, 2018a, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, E.T.: 02.05.2019.

245 TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK): Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri, 2018a.

246 TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK): Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri, 2018a.

Yerel yönetimler, demokrasinin beşiği olarak ve topluma en yakın yönetim düzeyi olarak siyasette ve yönetimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini çözmek için bir fırsat olarak görülebilir. Özellikle Türkiye’de 2000’li yıllarda gerçekleştirilen yerel yönetimler reformu da bu düşüncüyü destekleyen kurumsal gelişmeyi ortaya çıkarmıştır. Ancak yerel yönetimlerin seçilmiş organlarındaki kadın temsili düşük düzeyde kalmayı sürdürmüştür. 2014 yılı Mahalli İdareler Genel Seçimi sonuçlarına göre 1396 belediye başkanlığının sadece 40 tanesine (%2,9) kadın başkanlar seçilmiştir. Belediye Meclisi üyeliklerindeki kadın temsili %10,7; il genel meclisi üyeliklerindeki kadın temsili %4,8; köy muhtarlığında kadın temsili %0,3; köy ihtiyar heyetinde kadın temsili %1,2; mahalle muhtarlığında kadın temsili %2,0; mahalle ihtiyar heyetinde %2,5’dir²⁴⁷. 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri resmi olmayan sonuçlarına göre ise sadece 43 kadın belediye başkanı seçilmiştir. Genel olarak siyasette ve özel olarak yerel siyasette kadınların temsilinde yaşanan bu eşitsizlik sorununun sebepleri yukarıda sayılan temel değişkenlerle ilgili olmakla birlikte, ülkedeki siyasal kültür, siyasal partilerin örgütsel özellikleri, seçim sistemi, siyasi partiler kanunu, seçim ekonomisi ve siyasetin uygulama alanındaki yapısal özellikleri de kadın temsili sınırlandırmaktadır.

Bu çalışmada, ilerleyen bölümlerde sırasıyla kuramsal açıdan kadınların siyasette temsilini kurumsal açıdan etkileyen dinamikler ele alınmış; devamında Türkiye’de 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri öncesinde kadın adayların katılımıyla gerçekleştirilen alan araştırmasının bulguları analiz edilmiş ve siyasi partilerin kurumsal ilişkilerinin-özelliklerinin kadın temsiline etkileri incelenmiştir.

I.Kuramsal Çerçeve

Siyasi partilerde kadın temsili belirleyen etkenler incelendiğinde, kadın temsili ve karar almada kadın etkisinin

247 TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK): Adalet ve Seçim İstatistikleri, Mahalli İdareler Seçim İstatistikleri, 2018b, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1090, E.T.: 02.05.2019.

sağlanmasına yönelik stratejilerin parti teşkilatının kurumsal değişimine ve adayların hem ideoloji hem de kurumsal işlevinin gelişimine etkisi olduğu görülmektedir²⁴⁸. Özellikle yerel siyasette kadının kurumsal açıdan ve karar alma süreçleri açısından dahil edilmesi yönünde gelişim ihtiyacı daha belirginleşmektedir. Tarihsel olarak kadının oy verme hakkının yasalaşmasından günümüze uzun zaman geçse de, cinsiyet siyasetinin kadınlar için yeni bir buluş olmadığı ve siyasette rol beklentilerine farklı bir tarz getirebilmesinin sayısal anlamda tam gerçekleşemediği belirtilmiştir²⁴⁹. Nihayetinde siyasetin bir elitler alanı olduğu düşünülürse, siyasal elitlere kadının katılımının sağlanması “bir farklılık getireceği” söylemi üzerinde de desteklenmektedir²⁵⁰.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini güçlendiren diğer bir söylem “kadın siyasetçilerin siyaset alanında yalnız başına kalacağı korkusu”dur. Buna karşılık çözüm olarak kadınların temel toplumsal, siyasal ve kurumsal siyasette farklılık yaratacağı algısıdır. Diğer taraftan, parti teşkilatında temel bir konu olarak adayların seçilmesi siyaseti kurumsal özerklik ve yetki göçerimi²⁵¹ ile ilişkili olarak gündeme gelebilmektedir. Parti teşkilatı siyasetinin, erkek egemen kurumsal yapıyı dönüştürmede, kitle siyasetini yönlendirmede partinin gerekli mekanizmaları geliştirmesi siyasetçiler ve siyaset bilimciler tarafından tartışılmaktadır²⁵².

Gelişmekte olan ülkelerde siyasal ve kurumsal temsilde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmak için bir araç kadınlar için kota uygulamasıdır. Siyasal partilerde kadın aday kotası-

248 LOVENDUSKI, J.: “The Dynamics of Gender and Party”, Ed.: Sarah CHILDS, *Women, Gender, And Politics: A Reader*, Oxford University Press., New York, 81-86, 2010.

249 LOVENDUSKI, J.: “Gender Politics: a Breakthrough for Women?”, *Parliamentary Affairs*, 50, 4, 708-719, 1997.

250 SKJEIE, H.: “The Rhetoric of Difference: On Women’s Inclusion into Political Elites”, *Politics and Society*, 19, 2, 223-263, 1991.

251 HOPKIN, J. ve BRADBURY, J.: “British statewide parties and multilevel politics”, *Publius: the journal of federalism*, 36, 1, 135-152, 2006.

252 RUSSELL, M.: *Building New Labour: The Politics of Party Organization*, Palgrave Macmillan, New York, 2005.

nın benimsenmesi, yeni bir siyasal boyut olarak yeni konular-
da çelişki ve çatışmaya yol açabilmektedir²⁵³. Partinin kurumsal yapısı, kota benimseme kapasitesini etkileyebilmektedir. Kurumsallaşma düzeyi parti teşkilatının bürokratik niteliğini ve yönetsel kapasitesini göstermektedir. Kadınların parlamentoda temsilinde de siyasal partilerin önemli rolü olabilir, parti teşkilatı yapısı kadın temsilini, merkezileşme, kurumsallaşma ve yerleşmeyi etkileyebilir²⁵⁴.

Siyasal temsilde ve karar alma süreçlerinde kadın varlığını etkileyen önemli bir etken parti teşkilatının özellikleridir. Parti teşkilatı, bir partinin adayların eşit temsiline ilişkin kuralları uygulayabilmesini etkileyebilir. Siyasal partiler, kadın adayların yerel meclislere seçilmesinde, siyasete görece yeni-giren kadınların statüsünü yansıtabilir. Yerelde partinin kurumsal gücü karşılaştırılabilir; geleneksel parti teşkilatı ile daha demokratik parti teşkilat modeli karşılaştırılabilir²⁵⁵. Yeni parti siyasetinde ya da yeni kurulan partilerin daha dinamik olabileceği, kurumsal stratejide, parti teşkilatının güçlendirilmesi ve korunmasında daha çok alt-düzeyle bakara olacağı varsayılabilir. Partilerini sahiplenenler, kurumsal yapının istenmedik sonuçları olabileceğini fark etmeye başlayabilir ve siyasal-ekonomik siyaset görüşlerinden çok moral değerlere öncelik verebilirler²⁵⁶: Örneğin, İskandinavya, Hollanda ve Fransa'da "yeşil" kavram ve değerler ön plana çıkmıştır. Avusturya, Belçika, İsviçre ve Almanya'da "yeşil", "ekolojik", ve "alternatif" etiketin seçmen desteğini kazandığı belirtilmektedir. Geleneksel sol görüşle, eşitlikçi ve ekonominin siyasal denetimi kaygısını paylaşmakla birlikte, "merkezi planlamanın", "elit azınlığın siyasal sürece baskın olmasının" ve "artan maddiyatçılığın"

253 CAUL, M.: "Political parties and the adoption of candidate gender quotas: A cross national analysis", *Journal of Politics*, 63, 4, 1214-1229, 2001.

254 CAUL, M.: "Women's Representation in Parliament: The Role of Political Parties", *Party Politics*, 5, 1, 79-98, 1999.

255 SANBONMATSU, K.: "Political Parties and the Recruitment of Women to State legislatures", *The Journal of Politics*, 64, 3, 791-809, 2002.

256 KITSCHELT, H.: "Organization and Strategy of Belgian and West German Ecology Parties: A New Dynamic of Party Politics in Western Europe?", *Comparative Politics*, 20, 2, 127-154, 1988.

sorgulandığı vurgulanmaktadır. Daha genç, eğitilmiş, kentli orta sınıf ve çoğunlukla kamu kesimi çalışanlarının, *katılımcı demokrasi, siyasal âdem-i merkeziyet, çevre korunması ve kişisel sosyal hizmetler gibi hayat kalitesi konularını* öne çıkardığı ifade edilmektedir. Refah devleti anlayışındaki bu ülkelerde destek gören kamu yönetimi, merkezi sendikaların üst ekonomik siyasa yapımı sürecine katılımıyla da desteklenmektedir. Özel kesimin piyasa döngüsü sorunlarından nispeten güvencede olan kesimlerin, ekonomik olmayan konulara odaklanabilmesi mümkün olabilmektedir. Öte yandan, merkezi bürokratik yapıdaki sol siyasal parti ve işçi sendikalarının yapısının, mevcut siyasal kanallarda, yeni konu ve çıkarların ifade edilmesini ve katılımı güçleştirdiği belirtilmektedir. Bu durumda, alternatif kurumsal araçlar bulunması gerekmiş, yeni toplumsal hareketler “çevre”, “teknolojinin tehlikeleri”, “kadının statüsü”, “kendi-kendine yardım eden toplumsal gruplar”, liberal partiler gibi konular siyasal gündeme getirilmiştir. Merkezi, elit, bürokratik yapıların, temsili durdurduğu; *yerleşik çıkarların ve kamu idaresinin kurumları* haline geldiği ileri sürülmektedir. Avrupa’da yeni siyasal gündemin oluşması için çalışılırken; siyasal parti sistemlerinin ve parti-içi işleyişin dönüşümüne de gayret edildiği ortaya konmaktadır. Parti kurumsal biçiminin yeni siyaset modelinin; açık, şeffaf olan, yukarıdan-aşağı yerine, parti organizasyonunun karar alma yapısını yerinden yönetici bir anlayışla göstermesi benimsenmektedir²⁵⁷. Yakın zamanda Fransa’da gerçekleşen “sarı yelekliler” hareketinin ortaya koyduğu politik tepki ve kapsadığı çeşitli siyasal-sosyal grupların yelpazesine bakıldığında hem siyasal partilerin mevcut yapısı ile hem de yürütülmek istenen kamu politikalarının söylemleriyle çatışmanın olduğu görülmektedir. Üst ölçekte çevreci amaçlarla üretilen kamu mali politikalarına, sosyal hakların-sosyal refah devletinin aşınması ve ekonomik geçimsizlik sebepleriyle büyük kitlelerin tepki göstermesi yeni bir arayışı sembolize etmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğini siyasal ve kurumsal alanda çözmek için özellikle

257 KITSCHOLT, a.g.e., s.127.

gelişmekte olan ülkelerde siyasi partilerin kurumsal, yönetsel boyutları ve araçları açısından sorgulanmasına ihtiyaç vardır.

Aslında özel sektörde bu dönüşüm daha belirgin ve ihtiyaç duyulan çerçevede gerçekleşmektedir. Türkiye’de bu gelişmelerin bazı adımları ve yansımaları görülebilir. Örneğin, “Türkiye’nin Mühendis Kızları” adlı proje kapsamında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, ilgili Vakıf, UNDP Türkiye Temsilciliği, özel sektörden firmalar ve medya işbirliği ile “geleceğin kadın liderlerini yetiştirmek” amacıyla bir girişim sürdürülmektedir. İlgili projenin dördüncü toplantısı İstanbul’da, bir holding sponsorluğunda, 110 mühendis öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Projenin amacının “gelecekte liderlik edebilecek kapasiteye sahip kadın mühendis adaylarına umut olmak, ülke geleceğine yön verecek, ‘cam tavanları kıracak’ kadın liderleri ortaya çıkarmak” olduğu belirtilmiştir²⁵⁸. Türkiye’de Demirel, Özal dönemi gibi “mühendis” kökenli başbakanlar anımsandığında, liderlik potansiyelinin yansıması daha iyi anlaşılabilir. Bu konunun sadece gelişmekte olan ülke sorunu olmadığı ve genel olarak politika ihtiyacının olduğu bir alan olduğu da söylenebilir. Kadınların özel sektörde de eksik temsili uluslararası örneklerde ve raporlarda belirtilmektedir. Resmin bütününe anlamak bakımından, Kuzey Amerika’da şirketler dünyasında geniş-örneklem içeren bulgulara göre, işyerinde kadının temsiline gelişimi yavaşlamaktan öte, durmuş görünmektedir. İyi niyetli şirketlerin somut adım atıp ilerlemesi ve eyleme geçmesi önerilmektedir. McKinsey ve LeanIn.Org. grubunun *Women in the Workplace* araştırmasına²⁵⁹ göre, “kadınlar üzerine düşüni yapmakta; üniversiteden mezun olmakta, erkeklerden daha çok lisans derecesi almakta, erkeklerle aynı atama ve maaşı talep etmekte, geleneksel önyargıya karşılık işgücüne katılım oranlarını korumaktadır. Kurumsal kadının eşitliği hedeflerinin konulması ve şirket liderlerinin sonuç alın-

258 YeşilEkonomi: “Türkiye’nin Mühendis Kızları” dördüncü kez İstanbul’da buluştu”, 2019, (E.T.: 19.2.2019).

259 KRIVKOVICH, A., STARIKOVA, I., NADEAU, M.C., ROBINSON, K., ROBINSON, N. ve YEE, L.: *Women in the Workplace 2018*, October 2018, (E.T.: 02.05.2019).

masından sorumlu tutulması, işe alım ve atamalarda eşitliğin gözetilmesi, saygılı ve kapsayıcı bir kurum kültürü oluşturulması, tüm personelin güvende hissetmesi ve desteklenmesi gibi ilerleme kıvılcıklarının başlatılması anımsatılmaktadır.

Siyasal temsile dönüldüğünde belki de kadının bu alanda varlığı geç bir döneme rastladığı için ama sosyal ve ekonomik gelişmişlikle de ilgili olarak, gelişmekte olan ülkelerde sorunu çözmeye dönük politika araçlarının farklı sonuçlara yol açtığı görülmektedir. Örneğin, Latin Amerika'da kadınların siyasi temsilinin "aday gösterilme" kurallarınca ya da süreçleriyle etkilendiği ortaya konulmaktadır. Şili ve Meksika örneklerinde, varsayımlarla, kadınların seçilmesini artıracı faktörler tartışılmakta, merkezi ve dışlayıcı görünen aday seçimi usullerine göre, daha demokratik süreç olduğu düşünülen ön-seçimlerin, daha az kadın aday çıkardığı ileri sürülmektedir. Aday seçim süreçlerinin, hem partiler arası hem de siyasi partilerin içerisinde kadın temsiliyi açıklayıcı değişken rolü oynadığına işaret edilmektedir²⁶⁰.

Gelişmiş sanayi demokrasilerinde de "kadının siyasi katılımı ve temsili" konusu, uzun süredir çalışılan bir konudur. Tartışmaların sürdürülebilmesi, proje ve araştırmalara zaman-kaynak ve destek bulunması, sorunun çözümü için toplantı ve araştırmaların paylaşımı gerekmektedir. Örneğin, Amerikan Siyaset Bilimi Derneği (*The American Political Science Association*) yıllık konferanslarda bu konuda bir çalışmaya yer vermektedir. Avrupa Siyaset Araştırmaları Ortak Çalıştay Konsorsiyumu (*European Consortium for Political Research Joint Sessions of Workshops*) konuyla ilgili araştırma bulgularını sunmaktadır. Amerikan Ulusal Bilim Vakfı Uluslararası Programı (*The American National Science Foundation International Programmes*) konuya ilişkin araştırma bursu vermektedir²⁶¹. Genel olarak kadının siyasi

260 HİNOJOSA, M.: Selecting women, electing women: Political representation and candidate selection in Latin America, Temple University Press, ABD, 2012.

261 LOVENDUSKI, J., BAUDINO, C., SAINSBURY, D., GUADAGNINI, M. ve MEIER, P.: State Feminism and Political Representation, Cambridge

etkisini nasıl en üst düzeye çıkarabileceği, kadının siyaset temsilini nasıl geliştirebileceği, kadın sorunlarını çözmek üzere kamu kurumlarında feminizmin kurumsallaşmasının gerekip gerekmediği, uzun-dönemde bu sorulara yenilikçi modellerin geliştirilebilmesi, kadınların taleplerine kamu yönetiminin nasıl yanıt verebileceği (“kapsayıcılık, karar-alma süreçlerinde çıkarlarının göz önüne alınması”) gibi konular tartışılmaktadır.

Bu konuda bir diğer dikkat çeken husus, “kadın sorunları” konularının kadınlarca veya kadın yazar-araştırmacı ya da kadın siyasetçilerce daha iyi anlaşılacağı ya da anlatılabileceği ön kabulü, ön koşulu, hatta ön yargısının yaygınlığıdır. Nitekim bu çalışmada da referans verilen yayınların çoğunluğunun, kadın-yazarlarca kaleme alındığı görülmektedir. Konuya şöyle de bakılabilir, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir yansıması olarak erkek bilim insanlarının siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanında kadın çalışmalarına çok az ilgi göstermesidir. Bu iki yönlü sorunun da aşılmasına gayret gösterilmesi kurumsal ve siyaset temsil düzeyinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesine katkı sunabilecektir.

Çalışmanın özü çerçevesinde siyasi partilerin kurumsal ve yönetsel özelliklerinin kadın temsili ile ilişkisine dönüldüğünde daha özel sebepler sorgulanmalıdır. Bunun için kadının siyaset partide temsili konusunun incelenmesi bazı soruları gündeme getirebilir: Kadınların parti temsili üzerine çalışmaları nelerdir? Kadın temsili partide değişime sebep olabilir mi? Siyaset partiler, kadınların temsili konusundaki taleplere göre strateji belirleyecek midir? Partilerin kadın temsili konusunda talepleri karşılama ve stratejilerine yansıtma farklılıkları incelenebilir mi? Siyaset partilerin, kadın temsili konusunda politikalarında farklılıklar var mıdır? Temsilin programlı ve kurumsal boyutları nelerdir? Siyaset partiler “kadın” konularına yaklaşımda ve temsil stratejilerinde nasıl farklılık göstermektedir? Siyaset atamalarda daha çok kadına yer verilmesinde programlı değişimler bulunmakta mıdır? Örneğin, eşit ücret veya çocuk bakımı konusunda her parti düzenlemeler yapabilmektedir ve fakat politikaları parti ide-

olojisini yansıtabilir. Kurumsal değişim ise; kadınların parti içi karar-alma konumlarına getirilmesi ile dış seçilmiş meclislere ve kamu yönetimi görevlerine atanması alanlarında görülebilir²⁶². Oyunun kurallarının anlaşılması için, ideoloji, parti teşkilatı, siyasal kariyerler ve kadın temsili değişkenlerinin incelenmesi gerekebilir.

Kadınların ulusal yasama organlarında sayısal temsiline artırılmasında önemli bir mekanizma olarak “kota” uygulaması görülmektedir. Bu konuda bulgu gerekirse örnek olarak, farklı ülkeleri kapsayan bir görgül-araştırma, 1975-1995 döneminde vaka çalışması (*Event History Analysis*) ile 11 gelişmiş sanayi ülkesinde 71 parti teşkilatını incelemiştir. Kota benimsenmesinin dinamik bir süreç olduğu, “partinin en üst düzeylerinde kadınların varlığı, kota sisteminin bir başka parti tarafından da benimsenmesi ve partide solcu değerlerin düzeyinin en önemli etkiler” olarak ortaya çıktığı açıklanmaktadır²⁶³.

Siyasette ve yönetimde kadınların “çıkartı” var mıdır? sorusu, kadının siyasallaşmasının ve kadın temsiline artmasının bir fark yaratıp yaratmayacağı noktasında önemli bir başka konuyu göstermektedir. Basit politika sonucu olarak, fırsat eşitliği politikaları sonucunda toplumsal eşitsizlik konusunda bir iyileşme sağlandığı düşünülmektedir. Ancak, özellikle kadınları etkileyen bir kamu politikasının, “kadın sorusu üzerine” bir politika olmasının da gerekmediği belirtilmektedir. İşbölümünün cinsiyete göre olduğu bir toplumda, kadın ve erkeğin farklı etkilenmediği hemen hiçbir politika alanı olmadığına işaret edilmektedir. Londra toplu taşıma örneğinde, kadınlar asıl kullanıcı olduğundan, otobüs ve tren tasarımı, sefer sıklığı ve saatleri ile ulaşım güvenliği ve emniyetine daha çok ilgi duymakta, toplu taşıma bir kadın sorunsalı haline gelebilmektedir. Kadın fark yaratabilir mi? sorusu karmaşıklaşmakta, birkaç düzeyde ele alınmaktadır. Siyaseten kadının ne yaptığı ve de bir ilgisinin olup olmadığı, temsili-siyasal davra-

262 LOVENDUSKI, J., BAUDINO, C., SAINSBURY, D., GUADAGNINI, M. ve MEIER, P., a.g.e., s.82-83.

263 CAUL, M., (2001).

nışı-tabandaki katılım araştırmalarına kısıtlanan fonlar, siyasal elitler arasında çok az sayıda kadın olması da bir diğer kısıt olarak belirtilmektedir²⁶⁴. Kuzey Avrupa (Nordic) ülkelerinde, kadın temsiliinde sayı artışının politika içeriğinde ve sonuçlarında fark yarattığı saptanmaktadır. Siyasal analize uygun bir benzetim ile “kritik eylem”, (kritik kütle yerine), azınlığın (kadınların) konumunu önemli oranda değiştirecek ve daha ileri değişime yol açacak eylem olarak tanımlanmaktadır. Azınlığın kurumsal veya organizasyon kaynaklarını, kendileri ve tüm azınlık grubunun durumunu geliştirmek için harekete geçirme istek ve yeteneğinin en önemli değişken olduğu ortaya konmaktadır²⁶⁵. Parlamentodaki kadınlar için bunlar, kritik yetkilendirme eylemleri olmaktadır. En iyi analiz önermesinde, kadın olmaya rağmen değil; kadın olmanın gücünde eyleme geçebilme yetisinin normatif bir anlayışa gelinmesinin asıl olması gerektiği öne çıkarılmaktadır²⁶⁶.

Yerel siyasetin güçlenmesi ve özellikle kadın temsili konusunda, kadınların katılımlarının artırılması, Türkiye’de toplam nüfusun yarısını oluşturan kadınların yerel siyasette ve yerel yönetimlerdeki “ikincil” konumlarına çözüm getirilmesi, karar alma mekanizmalarında demokrasinin temel taşı olan yerel yönetimlerde aktif siyasi katılımları, dünya örnekleri ile karşılaştırıldığında, kadınların yerel yönetimlerdeki ağırlığının artırılması gerektiği önerilmektedir. Kadının siyasal yaşamda eksik temsil edilmelerinin nedenleri kısaca özetlenebilmektedir²⁶⁷:

- Toplumsal ve kültürel yapı
- Eğitim sorunu

264 LOVENDUSKI, J.: “Gender and Politics”, Encyclopedia of Government and Politics I, Ed.: Mary HAWKESWORTH and Maurice KOGAN, Routledge, London, 603-615, 1992, s.610.

265 LOVENDUSKI, J., a.g.e, (1992), s. 611’de Dahlerup, 1988: 296.

266 LOVENDUSKI, J., a.g.e, (1992), s. 612’de Jones ve Jonasdottir, 1988: 53.

267 YAYLI, H. ve EROğLU, G.: “Yerel Katılım Bağlamında Türkiye’de Kadın Temsili”, International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS), Special Issue 3, July 2015, 504-524, 2015, s.519-520.

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

- Ekonomik bağımsızlık
- Siyasi partilerden kaynaklanan sorunlar
- Kadınların siyasete olan ilgisizliği.

Tablo 1: Yıllara göre Yerel Yönetimlerde Seçilmiş Kadın Yöneticiler ve Meclis Üyeleri

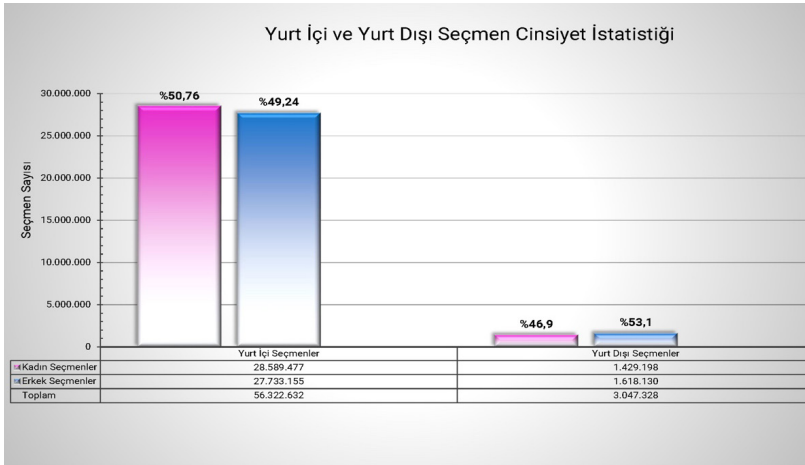
	Toplam Total	Erkek Male		Kadın Female	
		Sayı Number	Oran Proportion (%)	Sayı Number	Oran Proportion (%)
1999					
Belediye Başkanı	3.215	3.197	99,4	18	0,6
Belediye Meclisi Üyesi	34.084	33.543	98,4	541	1,6
İl Genel Meclis Üyesi	3.122	3.078	98,6	44	1,4
2004					
Belediye Başkanı	3.225	3.207	99,4	18	0,6
Belediye Meclisi Üyesi	34.477	33.660	97,6	817	2,4
İl Genel Meclis Üyesi	3.208	3.151	98,2	57	1,8
2009					
Belediye Başkanı	2.948	2.922	99,1	26	0,9
Belediye Meclisi Üyesi	31.790	30.450	95,8	1.340	4,2
İl Genel Meclis Üyesi	3.379	3.269	96,7	110	3,3
Köy Muhtarı	34.275	34.210	99,8	65	0,2
Köy İhtiyar Heyeti	138.177	137.848	99,8	329	0,2
Mahalle Muhtarı	18.607	18.178	97,7	429	2,3
Mahalle İhtiyar Heyeti	72.583	71.174	98,1	1.409	1,9
2014					
Belediye Başkanı	1.396	1.356	97,1	40	2,9
Belediye Meclisi Üyesi	20.498	18.300	89,3	2.198	10,7
İl Genel Meclis Üyesi	1.251	1.191	95,2	60	4,8
Köy Muhtarı	18.143	18.085	99,7	58	0,3
Köy İhtiyar Heyeti	80.696	79.689	98,8	1.007	1,2
Mahalle Muhtarı	31.635	31.013	98,0	622	2,0
Mahalle İhtiyar Heyeti	137.781	134.362	97,5	3.419	2,5

Kaynak: İçişleri Bakanlığı-Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, 1999, 2004, 2009, 2014 (TÜİK, 2019).

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

Tablo 1’de kadının siyasete katılımına ilişkin verilere bakıldığında Türk kadınının yıllara göre yerel siyasette temsili- nin az da olsa arttığını gözlemlense de, bu artışın kadının top- lumdaki varlığının oransal büyüklüğü ile kıyaslandığında son derece yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri resmi olmayan sonuçları da bu duru- mu teyit etmektedir. Kadınların hem ulusal hem de yerel karar alma süreçlerinde erkeklerin gerisinde kaldığı ve temsili- nin düşük düzeyde olduğu söylenebilmektedir. Demokratik ilke- ler gereği, siyasal alanda toplumu oluşturan her iki kesimin de eşit düzeyde temsil edilmesi ve yönetim süreçlerine katılımı vurgulanmaktadır.

Şekil 1: Türkiye’de Cinsiyete Göre Seçmen Sayıları

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu, 2019.

Şekil 1’e göre, Türkiye’de cinsiyete göre kadın seçmen sayısı fazla olsa da, aday olma ve seçilme oranları açısından tam tersi bir görüntü vardır. Bu karşılaştırma siyasette temsil açısından Türkiye’de top- lumsal cinsiyet eşitsizliğinin çok yüksek olduğunu göstermektedir.

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

Tablo 2: 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimlerinde Büyükşehir Belediyeleri ve İl Merkez Belediyeleri Adayları

Seçim Adaylığı	Kadın	%	Erkek	%	Toplam
Büyükşehir Belediye Başkanlığı	35	11	281	89	316
İl Belediye Başkanlığı	40	9	415	91	455
Toplam	75	10	696	90	771

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu verileri kullanılarak Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Son yerel seçimlerde özellikle büyükşehir ve il merkez belediyelerine aday gösterilen adaylar içerisindeki kadın aday oranına Tablo 2’den bakıldığında, ortalama %10’luk bir ilk aşama yarışa katılma oranı önemli bir engel olarak görülebilir. Özellikle kitle partilerinin, yani seçimi göğüsleyecek partilerin kadın aday sayılarının az olması önemli bir sorundur. Kadın adayların belediye başkanlıkları için sayıca az gösterilmesi, belediye meclis üyeliklerinde ise seçilemeyecek sıralardan gösterilmesi partilerden kaynaklanan bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Diğer taraftan önemli bir gelişme, topluma en yakın birimler olan köy ve mahallelerde kadın muhtar ve ihtiyar heyeti adaylığı sayısında görülen artıştır. Bu gelişme farklı sebeplerle (muhtarların maaşlarının artırılması, saygınlığının artması vb.) açıklanabileceği gibi, hem toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunun çözülmesinde hem de yerel demokrasinin güçlenmesinde önemli bir fırsat olarak görülebilir.

II.31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimi Öncesinde Kadın Temsili Siyasi Partilerin Değerlendirilmesi

A.Araştırma Yöntemi

Bu çalışma kapsamında Türkiye’nin farklı illerinde yüz yüze mülakata tekniğine dayalı bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın kuramsal bölümünde tartışılan konular

ve cevap aranan sorular çerçevesinde bu araştırmanın konusu, Türkiye’de 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçiminde aday olan «Kadınların» yerel yönetimlerde ve yerel siyasette temsili ve kurumsal yapı ilişkileridir. Bu araştırmanın evreni, Büyükşehir İlçe Belediyeleri ve İlçe Belediyeleridir. Araştırma örneklemini olarak Adana-Seyhan, Osmaniye-Kadirli, Aydın-Çine, Muğla-Menteşe, İzmir-Bergama ilçeleri seçilmiştir. Örnekleme seçiminde yaşanan sınırlılıklar arasında kadın aday sayısının az olması ve araştırmanın mali imkanlarının sınırlı olması yer almaktadır. Araştırma devam ettiği için örneklemin genişletilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında yüz yüze görüşmeye dayalı mülakat tekniği kullanılarak yerel seçimde farklı “Siyasi Partilerden Kadın Belediye Meclis Üyesi Adayları” (bir kısmı halen görevde olup yeniden aday olanlar) ile görüşmeler yapılmıştır. Toplamda 5 ilçede 10 belediye meclis üyesi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Görüşmeler yazarlar tarafından yapılmış ve görüşme dökümleri deşifre edilerek analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular çalışmanın konusunda uygun olarak alt başlıklarda analiz edilmiş ve sonuçlar çıkarılmıştır.

B.Araştırma Bulguları

Alan araştırması sonucunda elde edilen bulgular analiz edilerek kadınların siyasi partilerin teşkilatında görev alması, kadınların partilerin kurumsal işleyişi ve kararlarında etkisi, siyasi partinin ideolojisi ile kadın etkinliğinin ilişkisi, ulusal seçimler ile yerel seçimlerde kadınların siyasetçilerin etkili olmasının karşılaştırılması, kadınların karar verici konuma gelmelerinin politika içeriğine etkisi, seçilmiş kadın siyasetçilerin yerel yönetime ve kent politikalarına katkısı, yerel düzeyde adayların belirlenmesini etkileyen faktörler ve kadın adayların temsilini sınırlandıran etmenler, yerel kadın siyasetçilerin söylemi ve politika gündemi ilişkisi, siyasette kadın temsiline merkezileşme, yerelleşme ve kurumsallaşma ile ilişkisi, siyasi partilerin yerel örgütlenmeleri ve kadın temsili ilişkisi, siyasi partilerin kurumsal ilişkileri ile adayların söylemi ve profili alt başlıklarında sonuçlar çıkarılmıştır.

1. Kadınların Parti İçinde Görev Alabilmeleri

• Genel olarak kadın siyasetçilerin parti içinde yönetim kademelerinde görev alabilmeleri düşüktür ve genellikle ikinci planda kalmaktadırlar.

• Eğitim düzeyi yüksek kadınların siyasette az olduğu görülmektedir. Bu durum doğrudan kadınların parti teşkilatında yönetsel kademelere gelmelerini engellemektedir. Profesyonel meslek sahibi (avukat, mimar, şehir plancısı, mühendis, uzman vb.) ya da yüksek okul-üniversite mezunu (öğretmen, kamu yönetimi uzmanı, ekonomist, sosyal hizmet uzmanı vb. gibi) kadınların siyasete ilgi göstermesi mevcut yapıyı değiştirebilir.

• Bazı siyasi partiler, parti yönetiminde kadın temsilini sorununu aşmak için yönetim kadrolarında %30 kadın olması yönünde bir tercih ortaya koymaktadır; ancak kadın yöneticilere **çok faal görevler verilmediği tespit edilmiştir. Katılımcılar kadın yöneticilerin %50 düzeyinde olması ve temel politika alanlarında görevlendirilmeleri ile ilgili öneri getirmişlerdir.**

• Partilerdeki hakim erkek hegemonyası kadınları «**kadın kollarına ve ikincil parti işlerine yönlendirmektedir**». Kadın kolları olmayan partilerde de benzer bir durum olduğu belirtilmiştir. Katılımcılar genellikle kadın kollarının ayrıca kurulmuş olmasını doğru bulmamaktadır. Diğer taraftan kadın kollarının ilçe yönetiminde etkin olduğunu söyleyenler olmuştur.

• Toplumsal anlamda görülen erkek egemen karar verme sürecinin siyasi partilerde de benzer olduğu belirtilmiştir. Katılımcının (P5) sosyal hayattan verdiği “nereye götürüyüm yemeğe denilir, pizza deriz ama balık yemeğe götürürler” örnek ile sadece fikirlerinin alınması ama kararlara etkisinin olmaması eleştirilmiştir.

• Diğer taraftan bir katılımcı (P9) siyasi partilerde özellikle öne çıkan kadınların törpülediğini, “cam tavanın çok daha kalınının siyasal hayatta olduğu” belirtilmiştir.

2. Kadınların Siyasi Partilerin Kurumsal İşleyişi ve Kararlarında Etkisi

- Katılımcıların çoğu genel olarak kadınların partilerin kurumsal işleyişindeki etkisinin çok düşük olduğunu belirtmişlerdir.

- Bu başlık altında kota uygulamasının olumlu bir sonucuna değinilmiş ve yönetimde kadın kotası olan partilerde kadınların etki düzeyinin arttığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla yeterli olmasa da kota uygulamasının kısmen toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azalttığı görülmektedir.

- Diğer bir katılımcıya (P6) göre, nihayetinde en üstte erkek yöneticilerin olduğu bir kurumsal çevrede kadınların yönetimde olması bir şeyi değiştirmemektedir. Kadınlara yönetimde kısmen yer verilerek toplumsal cinsiyet eşitsizliği karşısında bir meşruiyet oluşturma çabası eleştirilmiştir.

- Özellikle yerel siyaset ve yönetimde kadın temsilini ve etkinliğini etkileyen önemli bir faktörün kentsel-kırsal alan ayrımı olduğu görülmüştür. İlçeye ve kırsal alana göre, kent ve büyükşehir merkezinde siyasette ve yönetimde kadının etkisi artmaktadır.

- **Çalışmanın kuramsal bölümünde literatür ve verilere dayalı olarak yapılan değerlendirme araştırma kapsamında da doğrulanmaktadır. Kişinin eğitim-birikim düzeyi, parti içi yetki alanı ve meslek grubuna (mimar, avukat) göre parti içerisinde etkisi artmaktadır.**

- Kadınlara siyasi partilerin karar verme süreçlerinde sınırlı olsa da, uygulama süreçlerinde özellikle sosyal politika, medya, halkla ilişkiler, seçim işleri vb. alanlarda yer açılmaktadır.

3. Kadınların Siyasi Partiler İçerisinde Var Olması ile Siyasi Parti İdeolojisi İlişkisi

- Araştırma bulguları siyasi partilerde kadın temsili ile siyasi parti ideolojisi arasındaki ilişkinin azaldığını göstermek-

tedir. Bu farklı açılardan okunabilir: Bir yönüyle, ideolojisi ne olursa olsun siyasi partilerin kadınların siyasal gücünü kabullenmeye başlamıştır. Diğer yönüyle, siyasi partilerin ideolojilerinin belirsizleşmesi ve kitle partilerinin politikalarının yakınlaşması ile açıklanabilir. Bir katılımcı (P6) ise kadın genel başkan örneği üzerinden tüm ideolojik kesimler arasında birleştirici olunduğu örneğini vermiştir. Buradaki düşüncede kadın siyasetçilerinin ideolojik kutuplaşmadan uzak durduğu ve kucaklayıcı olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

- Katılımcıların çoğu, kadın siyasetçilerin parti tercihlerinde cinsiyetten ziyade bireylerin hak ve özgürlük yorumları ve siyasi düşüncelerinin belirleyici olduğunu belirtmiştir.

- Bir katılımcıya (P7) göre, siyasi partilerin kadına yönelik düşüncesi konusunda toplumdaki algıların değişmesinin zor olduğu ama özellikle muhafazakar partilerde merkezden mahalleye değişim yaşanmaktadır. Diğer bir katılımcıya (P8) göre, partinin sosyal demokrat ya da muhafazakar olması önemli değildir, genellikle kadınlar geri planda bırakılmaktadır. Hatta ideolojiye göre yerleşik algının tersi sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

4. Ulusal Seçimlerde ve Yerel Seçimlerde Kadın Siyasetçinin Etkili Olmasının Karşılaştırması

- Katılımcılara göre, kadın siyasetçiler yüz yüze ilişkiler ve diyalogda daha iyi olduğu için, ulaşılabilir olduğu için yerel seçimlerde daha etkilidir.

- Bununla birlikte, sadece cinsiyet değil kadın siyasetçinin birikimi, eğitimi ve kişiliği de önemlidir. Ulusal düzeyde milletvekilliği ile karşılaştırıldığında kadın belediye meclisi adayları daha etkilidir. Çünkü kadınların yerel düzeyde etki alanı daha geniştir, yerel sorunlara hakimdir ve yoğun çalışabilirler.

- Kadın adaylar yerel seçimlerde seçimlik pozisyonda tercihleri (başkan ya da meclis üyesi) ve seçilme şansı daha fazla olduğu için fark yaratabilmektedir.

- Katılımcıların tespitine göre muhtarlık seçimlerinde kadın aday patlaması olmuştur. Bazı katılımcılara göre bu gelişmede muhtarlık maaşı belirleyici olmuş olabilir.

5. Kadınların Siyasi Partilerde Karar Verici Konumlara Gelmeleri ve Politika İçeriği İlişkisi

- Kadınların siyasi partilerde karar verici pozisyonlara gelmelerinin parti gelişimine, proje yaratıcılığına, yerel kalkınmaya ilişkin yenilikler ortaya koyabileceği **düşünülmektedir. Bir katılımcı (P6) ise “birikimi olan insan faydalı olur. Cinsiyetten ziyade kişinin donanımı ve tecrübesi önemlidir.”** Diyerek bireyin siyasal yeteneğini öne çıkarmaktadır.

- Katılımcılara göre, “kadınlar daha detaycıdır, çok yönlüdür, insanlara bakış açısı geniştir, problemleri çözer” ve bu durum birikimle ilişkilidir. Örneğin, sokak hayvanları, temiz ve güzel bir kent, çocuk hizmetleri gibi alanlarda fark yaratabilirler.

- Kadınların farklı hassasiyetleri, tercihleri ve öncelikleri olduğu için erkeklerin görmediği-görmezden geldiği konuları öne alabilir.

- Katılımcıların yine üzerinde uzlaştıkları bir konu kadınlar uzlaşmaya katkı sunabileceğidir. Seçilmiş kadın yöneticiler ya da meclis üyeleri ortak akılı güçlendirebilir.

- Katılımcılardan biri (P7), Siyasi Partiler Kanunu’nun değiştirilmesi gerektiğini, merkezîyetçi bu yapıda özerk ve yaratıcı olunamayacağını belirtmiştir.

6. Yerel Seçilmiş Kadın Siyasetçilerin Yerel Politika ve Kent Yönetimine Etkisi

- Kadınların detaycı yönlerine yönelik vurgu burada da öne çıkmıştır: “Kadınlar A’dan Z’ye ne varsa her şeyi görebilir (trafik lambası eksikliği, bir evin özel- yaşlı - çocuk konuları, engelli, sit alanı, kadın sığınma evleri vb.) vatandaşa direk ulaşabilir” (P1). Kadınların evin içindeki ve aile sorunlarını bilmesi bir güçlü yön olarak vurgulanmıştır (P7).

- Özellikle hem kentlerde sorunların olduğu planlama, park-bahçe, yeşil alan, hayvan barınakları ve hizmet sunumunda kadın seçilmişlerin niteliği artıracacağı, hem de yerel yönetimlerin en önemli sorunu olan mali yönetimde başarılı olacağı düşünülmektedir.

- Bir katılımcı (P9) ise, yerel kamu politikaları ve yönetimde kadın etkinliğinin olması için önce «kadın sorununun aşılması gerekir, aşılmadıkça hiçbir sorun aşılamayacaktır ve yeterli katkı yapamayacaktır» ifadesinde bulunmuştur.

7. Yerel Düzeydeki Adayların Belirlenmesinde Etkili Olan Faktörler ve Kadın Adayların Temsilini Sınırlandıran Etmenler

- «Başarısız olursun, yapamazsın, kazanamazsın, nitelikli aday yok» söylemi erkeklerce kullanılarak bir bariyere dönüşmektedir.

- “Erkeklerin çok baskın olması, ekonomik sebepler ve erkeklerin çevresinin geniş olması” kadın temsilini sınırlandırmaktadır.

- Toplumsal algı ve geleneksel yaşam tarzı kadınları sınırlandırmaktadır.

- Kadınlar siyasete erken yaşta sıcak bakmamaktadır. Bu durum ekonomik ve kariyer beklentileri ile ilişkilidir.

- Eğitim, meslek, kariyer, tanınırlık ve itibar, çalışkanlık, kişilik, etki kabiliyeti, kamuoyu desteği kadın adayları öne çıkarabilir.

- Belediye seçim çevresinde güçlü olan ekibe (mv., il başkanı vb.) yakınlık kadın adayların seçilebilecek yerlere konulmasında önemli bir değişken olarak görülmektedir (P6).

- Bir katılımcıya (P8) göre, Büyükşehir Belediye Meclisi’nde kadın sayısı dengelenmek istendiği için kadın adaylar ön sıralara konulmuştur.

- Katılımcıların genel görüşüne göre, kadın adayları başta aile, eş ve yakın çevresi desteklemelidir.

8. Yerel Kadın Siyasetçilerin Söylemi ve Politika Gündemi İlişkisi

- Yerel yönetim ve yöneticinin **özerkliğinin kadınların başarısını artıracığı düşünülmektedir**. Bununla birlikte donanımlı bir siyasetçi tüm hizmet alanlarında katkı sunabilir düşüncesi de belirtilmiştir.

- Kadınlar özellikle sosyal hizmetler, çocuk, aile, kültürel faaliyetler, kent estetiği, çevre, yol, su, kanalizasyon vb. alanlarda politikalara katkı sunabilir.

- Diğer taraftan bir katılımcı (P7) seçilen kadınların erkek rollerini üstlenebildiğini ve kadın sorunlarının unutulduğunu belirtmiştir. Ayrıca, belediye yönetiminde belediye başkanlarının baskın görüntüsü kadın-erkek fark etmeden herkesi kısıtlamaktadır. Kadınların farklı söylem geliştirememesi, parti tüzüğü ve disiplinin öne geçmesi eleştirilmiştir.

9. Kadın Temsili ile Merkezleşme, Yerelleşme ve Kurumsallaşma İlişkisi

- Araştırma bulgularına göre, parti içi merkezden yerele vesayet anlayışı sadece kadınlar için değil, genel olarak siyaset için sınırlandırıcıdır.

- Kadınların erkeklere göre genel olarak eğitimi düşük ve ekonomik özgürlüğü sınırlı olduğu için, parti yönetiminde yer almasına bile siyasete parti üyesi olarak girmesi özgüven sağlamaktadır.

- Kadının siyasal alanda ve kurumsal yapıda temsili kota uygulaması ve güncel dönüşüm sayesinde iyileşmektedir. Dolayısıyla olumsuzluklarına rağmen kota uygulaması faydalıdır.

- Kadın temsiline artması siyasi partiyi ve kurumları topluma daha fazla yaklaştırmaktadır. Ör: Aydın örneğinde 3

dönemdir büyükşehir belediye yönetiminde kadın belediye başkanının olmasının toplumda, siyasette, kurumsal çevrede ve ekonomide toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltıcı etkide bulunmuştur.

- Genel olarak kadınların temsilinin artmasının parti teşkilatını yerelleştirebileceği, kurumsallaşmaya katkı sunabileceği belirtilmiştir. Ancak merkezileşmenin doğrudan kadın temsili ile ilişkisi kurulmamıştır. Parti yönetimlerinin “uyumlu” ve “duyarlı” kadın siyasetçi dengesi ile hareket etmesi eleştirilmiştir.

10. Siyasi Partilerin Yerel Örgütlenmeleri ve Kadın Temsili İlişkisi

- Katılımcılara göre, kadınların yerel yönetimlerde aday olması için parti üyesi olması, aktif olması, teşkilattan gelmesi, sahada çalışması gereklidir.

- **Özellikle yerel seçimlerde il ve ilçe parti teşkilatının desteği ve vizyonunun temel belirleyici olduğu kabul edilmektedir. Bir katılımcı (P9) ise, «sözde yerel teşkilat belirleyicidir ama Genel Merkez esastır. Buradakiler figürandır.» diyerek yerel teşkilatın etkisinin sınırlı olduğunu vurgulamıştır.**

- Genel olarak geçerli olduğu gibi, kadın adayların mesleği, sosyal çevresi, toplumsal kabulü önemlidir.

- Bunlara ek olarak ilçedeki sosyal yapı ve özellikler kadın adayların öne çıkmasına etki etmektedir.

- Bir katılımcıya (P8) göre, «Bu seçimde önseçim ya da fermuar sistemi yerine atama usulü uygulanmıştır.» Kadın temsili için 1 kadın, 3 erkek formülü kullanılmıştır. Nihayetinde tabana dayalı bir süreç değil merkez ve yerel parti teşkilatı belirleyiciliği öne geçmiştir. “Kadın aday gösterme, görüntüyü kurtarma çabasıdır.” (P9) eleştirisi yapılmıştır.

11. Siyasi Partinin Kurumsal İlişkileri ile Adayların Profili ve Söylemi

• Katılımcılara göre genel olarak siyasi parti genel merkezinin söylemi bağlayıcıdır. Özellikle yerel yönetim adaylarının belirlenmesinde genel merkezin belirlediği mülakat komisyonu hiyerarşik bir eleme uygulamaktadır. Ancak, propaganda sürecinde partiler tüm adaylarını yönlendirememektedirler.

• Katılımcılara göre, parti teşkilatı kadın aday olsun istese de, erkeklerin parti içerisindeki hakim konumu sınırlandırmaktadır. Kadın adayların çabalarıyla siyaseten yükselmesi ama ortamın da sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

• Bir katılımcı (P8), belediye meclis üyesi toplam sayısının artmasının kadın temsiline olumlu katkı sunacağını belirtmiştir. Ayrıca bu gelişme belediye meclislerinde çoğulcu bir yapı oluşturabilir.

• Katılımcılardan birisi (P6) kadınların kente zarar veren girişimlerinin (erkekler kadar fazla) olmayacağını söylemiştir. Bunu da kentlerde «Kadın mafya» olgusunun olmaması ile örneklemiştir.

III.Sonuç

Uluslararası ve ulusal göstergelere göre Türkiye’de toplumsal cinsiyet gelişimi insani gelişmişlik durumumuzla yakın değerlerde seyretmektedir. Ancak, toplumsal cinsiyet eşitsizliği değerlendirmesinde Türkiye diğer tüm sosyal, ekonomik, kurumsal ve siyasal çevrelerine göre geri kalmıştır. Türk modernleşmesinde kadınların seçme ve seçilme hakkının 1930 yılında yerel yönetimlerden başlanılarak tanınmasına rağmen, bugün yerel yönetimlerde belediye meclisi, il genel meclisi ve ihtiyar heyeti gibi karar organlarında %4-10, belediye başkanlığı ve muhtarlık gibi yürütme organlarında ise %2-3’lük oranları aşamayan bir kadın temsili söz konusudur. Bu durumun ekonomik, kültürel, sosyal vb. bir çok sebebi olabileceği gibi, demokrasinin önemli kurumları olan siyasi partilerin de bu

sonuçta payı vardır. Dolayısıyla siyasette ve yönetimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sebebini görmek için, uzun süredir sağlanmış olan anayasal ve yasal hakların kullanıcısı olan kadınların siyasete giriş süreçlerinde karşılaştıkları kurumsal engellere odaklanmak gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında tespit edilen engeller ve bunları aşmaya dönük öneriler aşağıda sıralanmıştır:

1. Daha çok meslek sahibi, kariyer yapmış kadınların yerel siyasete girmesine ihtiyaç vardır ve desteklenmelidir.

2. Siyasi partilerde kadın kollarının kadınların siyasette etkili olmasını sınırlandırdığı görülmektedir.

3. Kadın adayların seçilebilecek yerlerden aday gösterilmesi için %30 kota ya da fermuar (bir erkek – bir kadın, bir erkek – bir kadın vb.) sistemi önerilmektedir.

4. Siyasi partilerdeki «cam tavan» sorununun aşılması için sosyal, ailesel, siyasal, ekonomik ve kültürel dönüşüme ihtiyaç vardır.

5. Siyasi parti genel merkezleri ve güçlü belediye başkanlığı modeli, yerel meclisleri ve kadın adayları geride bırakmaktadır.

6. Belediye başkanlığı adaylığı çok masraflı olduğu için kadınlar için zor bir süreçtir. Belediye meclislerinin üye sayısı artırılarak açılım sağlanabilir.

7. Kadınların yerel yönetimlerde varlığı önemli kent sorunları ve kent yönetimi için fırsat olabilir. Bunun için mahalle muhtarlıkları fırsat olarak görülmektedir.

8. Kadın temsilini güçlendirecek katılımcı demokrasi araçlarının (kent konseyi, mahalle meclisi vb.) yetkileri artırılmalıdır.

Kaynakça

CAUL, M.: "Women's Representation in Parliament: The Role of Political Parties", **Party Politics**, 5, 1, 79-98, 1999.

CAUL, M.: "Political parties and the adoption of candidate gender quotas: A cross national analysis", **Journal of Politics**, 63, 4, 1214-1229, 2001.

HİNOJOSA, M.: **Selecting women, electing women: Political representation and candidate selection in Latin America**, Temple University Press, ABD, 2012.

HOPKIN, J. ve BRADBURY, J.: "British statewide parties and multilevel politics", **Publius: the journal of federalism**, 36, 1, 135-152, 2006.

KITSCHOLT, H.: "Organization and Strategy of Belgian and West German Ecology Parties: A New Dynamic of Party Politics in Western Europe?", **Comparative Politics**, 20, 2, 127-154, 1988.

KRIVKOVICH, A., STARIKOVA, I., NADEAU, M.C., ROBINSON, K., ROBINSON, N. ve YEE, L.: **Women in the Workplace 2018**, October 2018, (E.T.: 02.05.2019), (<https://www.mckinsey.com/featured-insights/gender-equality/women-in-the-workplace-2018?cid=other-eml-shl-mip-mck&hlkid=21c3a8027a4242feaa395e4fd5f5bbb6&hctky=2085068&hdpid=4d3d82ef-9ff4-4be5-a192-98dcafd83a6a>), 2018.

LOVENDUSKI, J.: "Gender and Politics", **Encyclopedia of Government and Politics I**, Ed.: Mary HAWKESWORTH and Maurice KOGAN, Routledge, London, 603-615, 1992.

LOVENDUSKI, J.: "Gender Politics: a Breakthrough for Women?", **Parliamentary Affairs**, 50, 4, 708-719, 1997.

LOVENDUSKI, J.: "The Dynamics of Gender and Party", Ed.: Sarah CHILDS, **Women, Gender, And Politics: A Reader**, Oxford University Press., New York, 81-86, 2010.

LOVENDUSKI, J., BAUDINO, C., SAINSBURY, D., GUADAGNINI, M. ve MEIER, P.: **State Feminism and Political Representation**, Cambridge University Press, New York, 2005.

RUSSELL, M.: **Building New Labour: The Politics of Party Organization**, Palgrave Macmillan, New York, 2005.

SANBONMATSU, K.: "Political Parties and the Recruitment of Women to State legislatures", **The Journal of Politics**,

64, 3, 791-809, 2002.

SKJEIE, H.: "The Rhetoric of Difference: On Women's Inclusion into Political Elites", **Politics and Society**, 19, 2, 223-263, 1991.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK): **Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri**, 2018a, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, E.T.: 02.05.2019.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK): **Adalet ve Seçim İstatistikleri, Mahalli İdareler Seçim İstatistikleri**, 2018b, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1090, E.T.: 02.05.2019.

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP): **Human Development Index - 2018: Gender Development Index**, 2019a, <http://hdr.undp.org/en/composite/GDI>, E.T.: 02.05.2019.

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP): **Human Development Index - 2018: Gender Inequality Index**, 2019b, <http://hdr.undp.org/en/composite/GII>, E.T.: 02.05.2019.

YAYLI, H. ve EROĞLU, G.: "Yerel Katılım Bağlamında Türkiye'de Kadın Temsili", **International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)**, Special Issue 3, July 2015, 504-524, 2015.

YeşilEkonomi: "Türkiye'nin Mühendis Kızları" dördüncü kez İstanbul'da buluştu", 2019, (E.T.: 19.2.2019), (https://yesilekonomi.com/turkiyenin-muhendis-kizlari-dorduncu-kez-istanbuldabulustu/?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=kurulu_guec_89_gw_a_yaklasti_guenluek_buelten&utm_term=2019-02-19).

YÜKSEK SEÇİM KURULU (YSK), **31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri İstatistikleri**, 2019, <http://ysk.gov.tr/tr/istatistik/5644>, E.T.: 02.05.2019.

YÜKSEK SEÇİM KURULU (YSK), İl ve İlçe Seçim Kurulları Tarafından İlan Edilen Kesinleşmiş Aday Listeleri, 2019 <http://ysk.gov.tr/tr/31-mart-2019-mahalli-idareler-secimi/77916>, E.T.: 02.05.2019.

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA(Oturum Başkanı)- Çok teşekkürler, çok güzel bir araştırma. Siyaset hem çok pahalı, hem de çok güç odaklı, kurtlar sofrası. Kadınlar onun için girmeye herhalde korkuyorlar da biraz. Ama mali açıdan kadınların daha iyi olabileceği öyle bir sonuç vardı, herhalde daha dürüst oldukları düşünülüyor mali konularda. Sadece vitrinde bazı kadınlar var. Bir de kadınlarla ilgili konularda aktif olmaları isteniyor, ama kadınlar her konuda karar verici mekanizmalarda olmalı. Hem daha dürüst, hem daha duyarlı, hem daha algıları yüksek, bence çok başarılı olabileceklerini düşünüyorum, ama Türkiye’de zor gözüküyor. Bunun için politika değişimi olması gerekiyor.

Evet, ikinci konuşmacımız Doç. Dr. Aysel Günindi Ersöz, Türkiye’de kadın dernekleri ve siyasal eşitlik mücadelesi. Aysel benim çok eski arkadaşım, birlikte Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünde çalışmıştık görev yapmıştık. Şimdi ikimiz de aynı üniversitedeyiz farklı fakültelerde. Buyurun.

Doç. Dr. Aysel Günindi ERSÖZ- Teşekkür ediyorum. Benim konum da kadın dernekleri derken, hani çok uzun şu anki durumu değil de, biliyorsunuz 5 Aralık kadınlara seçme ve seçilme hakkı elde etmesinin yıldönümü, ama her 5 Aralık’ta niyeyse verilmesinden bahsediyorlar. Ben de bununla ilgili birkaç şey söylemek istedim. Artı hocalarım anlattılar, kadınların siyasette aktif olamamasının sebebinin de, işte bu tepeden haklarının verilmesi olduğunu iddia ediyorlar.

Gerçekten kadınlar bu siyasal haklarını tepeden inme bir şekilde aldıkları için mi kullanıyorlar, gerçekten öyle mi? Bunu irdelemek istiyorum. Onun için de Tanzimat fermanından kadınların Türkiye Büyük Millet Meclisine girmesine vesile olan 1934’e kadar olan sürede ne yapmış kadınlar, kadın dernekleri üzerinden birkaç şey söylemek istiyorum. Yani bir kadın olarak kadınların hiçbir şey yapmadan, evlerinde otururken sanki bu hak verilmiş gibi anlatılıyor, ona itirazım var bir kadın olarak. Çünkü kadınlar avcı toplayıcılıktan günümüze kadar her zaman üretim hayatı içindeler, her zaman çalışıyorlar. Hiçbir şey yapmıyor, evde otururken bile kadınlar bir şeyler üretiyorlar.

TÜRKİYE'DE KADIN DERNEKLERİNİN SİYASAL EŞİTLİK MÜCADELESİ

Doç. Dr. Aysel Günindi Ersöz²⁶⁸

Giriş

Türk kadınının hak taleplerinin Tanzimat döneminde başladığı kabul edilir. 19.yüzyılda Osmanlı Devletinde siyasal, sosyal, ekonomik, eğitim, hukuk ve düşünsel alanlarda yaşanan yapısal dönüşüm, Osmanlı kadınına da olumlu yönde etkiler. Bu dönüşümlerin bir sonucu olarak Tanzimat döneminde Türk kadınına hukuki açıdan önemli haklar getirilir. Bu haklar arasında; Arazi mirası ve cariyeliğin kaldırılmasına yönelik düzenlemeler de bulunmaktadır

Yine, bu dönemde kızlar için okullar açılmaya başlar. Örneğin 1827 yılında kurulan Mekteb-i Tıbbiye 'de 1842 yılında ebelik dersleri verilmeye başlanmış, kızlar için ilk Rüştüye 1859 yılında açılmıştır. 1869 yılında ise İstanbul'da Kız Sanayi mektebi ile 1870 yılında açılan Darülmuallimat Osmanlı kadınları için birçok fırsata zemin hazırlamıştır.

Kadınlar Meşrutiyet yıllarında ise ilk defa örgütlenmeye başlamıştır. Bu örgütlerin çoğunluğu yardım derneği olsa da aralarında "Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan" gibi kadın-erkek eşitliğini savunan derneklere bulunmaktadır. Öte yandan, Balkan savaşı kadınların siyasal hak talepleri üzerinde olumlu bir

268 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, aysel.ersoz@hbv.edu.tr

etkisi yapmış, Balkan savaşı sırasında Darülfünun konferans salonunda bir araya gelen kadınlar ülkenin sorunları ve olası çözüm yolları üzerinde tartışmalar yapmışlardır.

Kadın çalışmaları yapan araştırmacılarda Osmanlı'nın son dönemindeki kadın hareketlerinin, seçme ve seçilme haklarının elde edilmesine nasıl zemin hazırladığına vurgu yapar. Özellikle II. Meşrutiyet ile birlikte kadınların kamusal alanda görünür olmaya başladıkları, örgütler kurarak ve dergiler çıkararak cinsiyet eşitliği isteklerini, daha sık dillendirdikleri bilinmektedir. Cumhuriyet sonrası kurulan Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Kadın Birliği ise doğrudan kadınların siyasal hakları için çalışmalar yapan bir örgüttür. Bu çalışma, kadınların seçme ve seçilme haklarını tepeden inme bir şekilde hiçbir çaba göstermeden aldığı ve bugün parlamentoda yeterince temsil edilmemelerinin bundan kaynaklı olduğuna ilişkin söylemlere bir itiraz olarak ele alınmıştır. Kadın örgütlenmesinin 1839-1934 yılları arasındaki eşitlik ve siyasal hak çabaları üzerine bir tartışma yapılmaktadır.

I. Kadın Haklarını Savunan Kadın Dernekleri

Osmanlı imparatorluğunda kadının toplum içindeki yeri, Tanzimat dönemi ile başlayan ilk modernleşme çabalarıyla gündeme gelmiştir. Tanzimat döneminde Türk kadınına hukuki açıdan önemli haklar getirilmiştir. Şefika Kurnaz (2011:71) buna dönemde çıkarılan Arazi mirası ve cariyeliğin kaldırılmasına yönelik düzenlemelerin önemine işaret eder. Arazi Kanunu ile ölen babanın mülkünden kız evlada da pay verilmeye başlanır. Evlenen kızlardan alınan "Gelinlik" vergisi kaldırılır. Kızlar için okullar açılmaya başlanır ve kadınların sokağa çıkma yasağında kırılmalar olur, kadınlara genel yerlere gitme izni çıkar(Göksel,1993:133).

Kadın çalışmaları içinde 1868-1935 yılları arası dönem, Birinci Dalga Feminizm dönemi olarak kabul edilir. Bu dönemde dergilerin, gazetelerin ve romanların çok önemli bir rol üstlendiği iddia edilir. Bu iletişim araçları aracılığıyla dönemin aydınları, yeni toplum, aile ve insan beklentilerini dile getiren ya-

zılarıyla sosyal hayata şekil vermeye yönelmişlerdir. Şinasi ve Namık Kemal gibi yazarlar, insan hakları ve vatanseverlik gibi konuları tartışmaya açmışlardır(Durakbaşı,2017:96). Nitekim Erken Türk romanı üzerine çözümlemelerde bulunan Jale Parla bu görüşü destekleyerek, Tanzimat sonrası yazınında erkeklerin görücü usulü evlilikleri eleştirerek aşk özlemi çektiklerini, eğitilmiş eşlere sahip olmayı, iki cinsin sosyal yaşamda birlikte olmalarını arzuladıklarını dile getiren yazılar kaleme alarak, çok eşlilik yüzünden kadınların nasıl ezildiğini göstermeye çalıştıklarını vurgular. Özellikle, kadınların eğitilmesinin çocukların yetiştirilmesi açısından önemine dikkat çekilir (Durakbaşı, 2017:97). Parla bu eğilimi kısaca “Osmanlı ataerki düzenine karşı erkeklerin ılımlı başkaldırısı” diye nitelendirmektedir (Aktaran, Abadan-Unat, :42). Değişim isteklerini dile getiren eserler arasında; Şinasi’nin 1859 yılında yazdığı anlaşarak evlenme konusunu işleyen “Şair Evlenmesi”, Namık Kemal’in “Zavallı Çocuk” ve “İntibah” ile Abdülhak Hamid’in “Tarık” adlı eserleri bulunmaktadır. 1880’de Şemsettin Sami tarafından bastırılan “Kadınlar” adlı eserde ise kadınların eğitim ve öğretim görmeleri, iş hayatına girmeleri gerektiği gibi o dönem için oldukça ilerici görüşler sunulur(Göksel,1993:135-136). Namık Kemal Tasvir-i Efkâr’da yayınlanan bir yazısında “bir milletin çöküşünün kadınların eğitimsizliğinden kaynaklı olduğunu iddia eder(Durakbaşı,2017:104).

Erkeklerce başlatılan bu tartışmalara 19.yüzyılın sonuna doğru Osmanlı toplumunun aydın kadın yazarları da katılır. Bu isimlerden birisi olan Ahmet Cevdet’in kızı Fatma Aliye cinsiyet eşitsizliğinden yakınarak, ikinci sınıf olarak algılanmalarına isyanını sık sık dile getirir. Bu aydın kadın grubunun etkisiyle kadınların toplumdaki durumu tartışılmaya açılır. Bu kadınlar, Avrupa’daki kadın hakları konusundaki gelişmeleri yakından izler. Kadının toplumsal alana ilgisi, zamanla siyasal alana da yansımaya başladı. II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte de kadının siyasete ilgisi, gözlemlenebilir hale gelir. Hatta bu durumu değerlendiren İttihat Terakki, kadını siyasete katma yolunda “İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi’nin” kurulması ve partiye kadın üye kabul edilmesi gibi bazı adımlar atar.

1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet döneminde ise; kadının giderek daha fazla kamusal alana katılmasının, kentsel mekanlarda dolaşmasının, “toplumsal görünürlük” kazanmasının ve buna karşı gelişen tepkilerin gözlemlendiği bir dönem olmuştur (Göle,2011:50-70). Hatta bir grup kadın meclise gözlemci olarak katılmak için çaba gösterir(Aktaran Doğramacı, 1989:10). Diğer taraftan, İkinci meşrutiyetin ilanından hemen sonra kadın dergilerinde sayısal bir artış olur. Sadece 1905-1908 yılları arasında on kadın dergisinin çıkarıldığı ve hanımlara Mahsus Gazetenin on üç yıl yayın yaşamını sürdürdüğü ve toplamda 604 sayı çıkarıldığı bilinmektedir. Ayrıca, 1903-1932 arasında 22 kadın dergisi daha yayın hayatına atılmış ve bunlardan “Kadın Dünyası” dergisi 1913-1921 arasında aralıksız yayınlanmıştır. Dergi, Osmanlı kadınlarının hak mücadelesini üstlenen “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan” cemiyetinin yayın organıdır ve kadınlar için yeni bir dünya yaratmayı kendine misyon edinmiştir. Dergi, kadınların hak mücadelesini yürütecek bir araç olarak ele alınmış, her kesimden kadının kendilerini, kendi ifadeleri ile anlatması hedeflenmiştir (Çakır,1994:37-38).

Toprak(1994:5) Ülkemizde kadın çalışmalarının meşrutiyet yıllarında kurulan kadın örgütleri ile başladığını hatırlatır. Kadın dernekleri kuruluş amaçları açısından sınıflandırıldığında; yardım dernekleri, kadının eğitime önem veren dernekler, kadının geçim sorununa çözüm oluşturmayı amaçlayan dernekler, kültür amaçlı kurulan dernekler, ülke sorunlarına çözüm bulmayı amaçlayan dernekler, siyasal partilerin kadın dernekleri, feminist dernekler, ülke savunmasına yönelik dernekler ve siyasal amaçlı kadın dernekleri bulunmaktadır. Aynı dönemde çıkarılan kadın dergileri kadınlara bir taraftan birey olarak kendilerini ifade etmelerinin yolunu açarken, kadın dernekleri de kadınların isteklerini örgütlü bir şekilde ifade edebilmelerinin yolunu açmıştır(Çakır,2016:87).

Kadınların 1918-1923 yılları arasında gizli veya açıktan çeşitli örgütlere etkin üyeler olarak katıldıkları bilinmektedir(Zihnioglu,2013:83-84). Kadınlar ilk defa yardım dernekleri adıyla örgütlenerek daha sonra yapılacak eşitlik çabalarında ve

sorunlarının çözümünde önemli bir rol üstlenmiştir. Örneğin ilk kadın derneği 1867’de kurulan “Cemiyeti İmdadiye” yaralı askerlere yardım amacıyla kurulmuştur. 1908 yılında kurulan “Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi” kimsesiz kadın ve çocuklara yardım amacıyla kurulmuştu. Kadınların eğitilmesinin önemine inanan ve kadın eğitimini kendilerine temel amaç edinen derneklerde bulunmaktadır. Bu derneklerden birisi olan “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği” üyeleri kendilerini özellikle savaşın yoksullaştırdığı kadın ve çocukların eğitimlerine adanmışlardı. Ayrıca, kız çocuklarının eğitilmesi, çalışma yaşamına girebilmeleri için mesleki eğitimin geliştirilmesine çalışmışlardır(Çakır,2016:92). Ülkenin içinde bulunduğu sorunlara çözüm bulmak amacıyla yerli üretimi yaymak ve yerli malı kullanımını özendirmek amaçlı kurulan dernek çeşitli çalışmalar yapmıştır. 1908 yılında Fatma Aliye tarafından kurulan “Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti” gibi birçok dernek ülke savunmasında yer almış, yaptıkları çeşitli kampanyalarla gelir elde ederek orduya yollamışlardır.

Meşrutiyet yıllarında kurulan kadın örgütleri çoğu kez yardım derneği görünümünde olmakla birlikte bu alanın dışında faaliyet gösteren kadın örgütleri de vardı. Örneğin 1908 yılında kurulan “Teali-i Nisvan Cemiyeti” yayınladığı bir beyanname de Osmanlı kadınlarının inkılap ve ıslahat hareketinde yerlerini alacaklarını duyuruyordu(Durakbaşı,2017:108). Cemiyet kadınları sosyal hayata alıştırmaya çalışıyordu ve ilk defa kadın ve erkeğin bir arada yer aldığı konferanslar düzenlediler. Halide Edip ve arkadaşları derneklerinin amacını ulusal geleneklerden vazgeçmeden kadınları irfanen yükseltmek olarak belirlemişlerdi. Ulviye Mevlan tarafından kurulan “Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti” (28 Mayıs 1913) ise Meşrutiyet Döneminin kayda değer kadın kuruluşlarının başında geliyordu ve kadının toplumsal yaşamda yer alması için çalışıyordu.

Hatta Ulviye Mevlan, Kadınlar Dünyası dergisinin 25 Mayıs 1918 tarihli sayısında kadınların siyasal haklarını gelecekte alacaklarının haberini duyuruyordu.

“Bugün kemal-i fahr ile görmekte olduğumuz kadın işçiler, sanatkârlar, tacirler, memurlar gibi, pek yakın bir atide dahi hanımları mebus göreceğiz ve kürsü-i hitabette ilim üzerine irad edecekleri noktaları yazacağız. Bu artık tahakkuk etmiş bir hakikattir.”(Çakır, 2013:397). diyordu.

Bu tarihten çok da uzun olmayan bir süre sonra ön koşullu siyasal hak istekleri metinlerde yer almaya başlar. İlk olarak da 1 Ocak 1921’de “Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’nin”, programına dâhil edilir.

Diğer yandan İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kadın şubeleri ve dernekleri açılmış, çeşitli konferanslar düzenlenmiştir(Çakır,2016:105). Çakır (2016:107) 28 Mayıs 1913’te kurulan II. Meşrutiyet dönemi kadın dernekleri arasında saydığı “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyetini” feminist bir kadın derneği olarak tanımlamaktadır. Derneğe üye olmanın koşullarından birisi “kadınlık hakkının müdafaa ve yükseltilmesine çalışılması” olarak belirlenmişti. Kadınlar Dünyası adlı bir yayın organına sahip olan Dernek; kadınları bilinçlendirme ve bilgilendirmeyi kendine amaç edinmiştir. Dernek kadınların her alanda hatta siyasette bile başarılı olabilecek yeteneğe sahip olduğunu ileri sürüyordu. Boşanma hakkının kadına verilmesi, çok kadınla evliliğin yasaklanması, görücü usulü evliliklerin yerine eşlerin birbirlerini görerek evlenmesi gibi talepleri dile getirdiler. Toplumsal yaşamda kadın ve erkeğin bir arada yaşayabilmesinin gereğine vurgu yaptılar, kadının çalışma yaşamına katılımının kolaylaştırılmasının önemine işaret ettiler(Çakır,2016:109). Hatta derneğin çabaları ile ilk defa bir kadınlar “Osmanlı Dersaadet Telefon Anonim Şirketinde” çalışmaya başladılar.

II. Meşrutiyet Dönemi ile başlayan kadının siyasete ilgisi, Balkan Harbi sürecinde daha da arttı. Bu sıralarda kadınlar tarafından Darülfünunda konferanslar verilerek, ülkenin karşı karşıya olduğu sorunlara çözüm yolları aranmıştır. Ülkenin işgal edilmiş olması, devletin parçalanma ya da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması, kadının siyasete olan ilgisini iyice arttırmıştır.

Birinci Dünya Savaşının anlamı kadınlar açısından ise farklı anlamla yüklüdür. Bu süreçte kadın, zorunlulukların sağladığı koşullardan faydalanmış, yaygın bir şekilde ekonomik yaşamda görev almış ve ülke savunmasına aktif olarak katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda kadın hareketinin temsilcileri, siyasal haklara yönelik söylemlerine yansımış, daha iyimser mesajlar verilmeye başlanmıştır.

Birinci Dünya savaşında cepheye giden erkeklerin boş bıraktıkları yerleri dolduran Türk kadını ulusal direniş hareketinde ilk defa seslerini duyurmaya başlamış, ilk defa yazılı söylemden sesli protestoya geçmişlerdir (Abadan-Unat, 2004:43). Bu geçişi en iyi yansıtan kadınların, ülkenin işgaline başkaldırarak yapılan mitinglerde aktif rol üstlenmeleridir. Bu isimler arasında; Halide Edip, Meliha hanım, Naciye hanım, Sabahat hanım, Zeliha hanım, Nakiye (Elgün) hanım, Münevver Saime ve Şükufe Nihal bulunmaktadır (Kurnaz, 2011:212-223). Halide Edip, 19 Mayıs 1919 günü Asri Kadınlar Birliği'nin düzenlediği ve kadın hatiplerin de konuşmacı olduğu ilk Açık hava mitingi olan Fatih Mitinginde kürsüye çıkan ilk konuşmacıydı, attığı nutuk ile belleklerde büyük iz bırakmıştır. 20 Mayıs'ta Üsküdar mitingi, 22 Mayıs'ta Kadıköy mitingine katılan Halide Edip'in Sultanahmet mitinginde sarf ettiği "Milletler dostumuz, hükümetler düşmanımızdır." cümlesi bir kadın tarafından tarihe düşülen en önemli notlardan birisi haline gelmiştir. Halide Edip gibi adsız onlarca kadın ülkenin kurtuluşu için hem cephede hem de cephe gerisinde etkin görev üstlenmiştir. Bu kadınların giderek kamusal yaşamda ağırlığını duyurmaya başladıkları anlamına geliyordu. Yine aynı dönemde kadınların İşgal kuvvetlerine ve Amerikan senatosuna protesto telgrafları çektikleri bilinmektedir.

Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi belgelerine dayandırılan görüşlere göre kadınların sadece İstanbul'da değil Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde siyasal kuruluşları bulunmaktadır. 23 Aralık 1919'da Erzurum'da bir camide okutulan mevlitten sonra "Türk Kadınlar Topluluğu" adına merkez müdürünün imzasıyla Sadrazam ve Amerikan Senatosuna İstiklal için mücadele

azimlerini bildiren yazılar gönderilmiştir. Ayrıca, “Anadolu Kadınları Müdafaa-ı Vatan Cemiyeti ’de” Erzurum ve Sivas kongreleri ve buralarda alınan kararları desteklediklerini göstermek için paralel çalışmalar gerçekleştirmişlerdir(Aktaran Göksel,1993:165).

Kadınlarca çıkarılan dergiler, Osmanlı kadınlarının toplumsal ve siyasal eleştirilerine ve kadınların birey olarak kendilerini ifade etmelerine olanak sağlarken, kurulan derneklerde, bu bireysel talepleri örgütlü birliklere dönüştürmüştür.

II. Kadınların Siyasal Talepleri: Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Kadın Birliği

Tanzimat sonrası kurdukları derneklerle ve çıkardıkları dergiler yoluyla seslerini duyuran kadınların siyasal hak talepleri kurtuluş savaşının kazanılması ve akabinde Cumhuriyetin kurulması ile örgütlü şekilde başlamıştır. Kadınların “Kadınlar Halk Fırkası” adıyla örgütlenişi 1923 yılında gerçekleşir. Fırka Haziran ortalarında Darülfünunda toplanan “kadınlar şurasında” şekillenmiştir. Nezihe Muhittin partinin başkanıdır(Toprak, 1994:6).

Nisan 1923 yılında Vakit gazetesi “Kadınlar İntihab”(Seçme ve seçilme) hakkının tanınmasını istiyor başlıklı bir anket çalışması başlatır. Ankete cevap verenlerin çoğu kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesini destekleyince, Vakit bu defada kimin mebus adayı olabileceği konusunu anketine ekler. Vakit gazetesi tarafından yaratılan bu ortam kadınların siyasal hak taleplerine ivme kazandırarak, kadınları bir araya getirir. Hemen sonrasında 30 Mayıs’ta onüç münevver kadın siyasal haklar için eyleme geçer(Zihnioğlu,2016:122).

Kadınlar Halk Fırkasının kurucu üyeleri Türk kadınlarının siyasal haklarını kazanmalarına kararlı olduklarını ve buna gönülden inandıklarını açıklar. Kadınlar Halk Fırkası ve Kadın Birliğinin kurucuları “memleket meselelerinde yer almak” olarak belirledikleri siyasal stratejileri uyarınca, eylem ve etkinliklerini 1923-1928 yılları arasında kadar

sürdürür(Zihnioğlu,2013:23). Fırkanın esas kuruluş amacı memleketin her köşesindeki kadınların toplumsallaşma ve eğitimlerini sağlamak olmakla birlikte Fırkanın genel sekreteri Şükufe Nihal kadınların siyasal hakları konusunu sık sık dile getirmiştir. Ona göre “Kadınlar Halk Fırkası” er ya da geç meclise kadın gönderecektir(Toprak,1994:7).

1922-23 yıllarında Kadınlar Halk Fırkasının kurulma girişimi kadın haklarıyla ilgili en önemli gelişmeydi. Bir kadın partisinin kurulması girişimi İstanbul da 300 kadının katılımıyla Türk Ocağında düzenlenen “Hanımlara Mahsus Konferans’ta şekillenir. Ancak, partinin kurulmasına izin verilmemişti. Türk Kadınlar Birliği (7 Şubat 1924) Kadınlar Halk Fırkasının kuruluşuna hükümet izin vermeyince, Kadınlar Halk Fırkasının kurucu üyeleri, “Türk Kadın Birliği” adı altında bir dernek kurulmasına karar verir. Ancak Dernek hem meclisin üyeleri hem de toplum kadınların siyasal haklarını kabul etmeye henüz hazır olmadığı için ve kuruluşlarına siyasal nitelikli bir madde koyarlarsa derneğin kurulmasına izin verilmeyebileceği endişesiyle siyasal nitelikli maddelere tüzüklerinde yer vermemiştir(Caporal,1982:690). Bu derneğin ismi daha sonra “Türk Kadınlar Birliği” olacaktır.

Nezihe Muhiddin’in başında bulunduğu aynı kurucu heyetle oluşturulan “Türk Kadınlar Birliği” kadın-erkek eşitsizliğine son vermek ve kadınların siyasi haklarını elde etmeleri yolunda büyük çalışmalarda bulunmuştur. Kurucu Başkan Nezihe Muhiddin Hanım’ın liderliğinde 1924-1927 yılları arasında çok etkin çalışmalar yapılmasının yanı sıra dernek tüzüğüne ancak, 1927 yılında kadınların siyasi haklarını elde etmeleri yolunda birliğin çalışacağıının göstergesi olan bir madde eklenmesi de sağlanabilmiştir. Ankara’nın görüşü alınmaksızın yapılan bu değişiklik başlangıçta tereddüt yaratsa da sonradan onaylanır.

Aydın kadınlar tarafından yürütülen kadın haklarının siyasal boyutuna ilişkin tartışmalar, 1923 yılı baharında tekrar gündeme gelir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı almıştı. 3 Nisan 1924 tarihinde Milletvekili-

li seçim Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ile ilgili kanun görüşmeleri sırasında milletvekilleri arasındaki tartışmalar son derece ilgi çekicidir. Tartışmalı gündem arasında en ilgi çekici gelişme Türk Kadın Birliğinin 1925'te İstanbul'da boşalan bir milletvekilliği için yapılacak ara seçime mevcut yasaların mümkün kılmamasına rağmen kadın adaylarla katılmak için başvuruda bulunması oldu. Halide Edip ve Nezihe Muhittin aday gösterildi. Bu başvuru beklenildiği gibi olumsuz sonuçlanmıştı. Bu sadece olumsuz karşılanmadı aynı zamanda, hem Halide Edip hem de Nezihe Muhiddin çeşitli aşağılama, karalama ve iğnelemelere maruz kalmaları ile sonlandı.

1926 yılında kabul edilen Medeni kanunla birlikte kadınların yasal hakları konusunda çok önemli kazanımlar elde etmiştir. Kadınlar Medeni kanunun kabulü ile erkeklerle eşit bir konuma gelmişlerdir.

Ancak kadınların seçme ve seçilme hakları konusunda kadınların çabaları sona ermez, bilakis hızlanır. Kadınların siyasi hak taleplerini dile getirenlerden biriside Süreyya Hulusi hanımdır. 1926 yılında Trabzon Türk Ocağında yaptığı bir konuşmada (Göksel,1993:165). Kadınların siyasette yer alma vaktinin geldiğini söyler.

“Türk kadını tarihte siyasal bir rol oynamıştır. O kendi olanaklarını tanımaktadır. Ekonomik yaşamda bir yer almaya yeteneği olduğuna göre, ülkenin işleriyle uğraşmaya yetenekli olduğu niçin kabul edilmiyor? Herkes ondan yurttaşlık dersleri alırken, ulusun kaderi ve yönetimi söz konusu olduğunda onu neden ihmal ediyoruz”(Caporal,1982:691) sözleriyle kadınların siyaset yapma vaktinin geldiğini anlatıyordu.

Ayrıca, “Türk Kadınlar Birliği” de 1927 yılında siyasal haklar kampanyası yapar(Zihnioğlu,2013:101). Mart 1927 tarihinde Türk Kadın Birliğince İstanbul'da bir kongre düzenlenir. Kongrede oturumlara başkanlık eden Nezihe Muhittin çalışmalar esnasında kadınlar için oy hakkı isteklerine vurgu yapar (Caporal,1982:691). Ayrıca bir diğer önemli gelişmede derneklerinin tüzüğüne -ön koşulsuz- kadının siyasal hakları için çalış-

şılacağını bildiren 2. maddenin eklenmesidir. Bu tarihten sonra siyasal haklar konusunda, kadınların sesleri daha gür çıkmaya başlamıştır. Bu durum Kadın hareketinin siyasal hak arama mücadelesi boyutundan baktığımızda bir ilki oluşturuyordu. O güne kadar siyasal hak istekleri ön koşullu olarak belgelerde yer almıştı. İstanbul’da Kadınlar Birliği’nin tüzüğüne koyduğu bu madde tamamı erkeklerden oluşan mecliste ciddi tartışmalara yol açar. Bu nedenle, 1927’deki gelişmelerin Cumhuriyet Döneminde kadın hakları konusundaki gelişmelere etkisi büyük olmuştur. 1927 yılında yapılacak seçimler yaklaşırken, kadınların seçme ve seçilme hakları konusu alevlenir. Dönemin Meclis Başkanı Kazım Paşa kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi için uygun ortam bulunmadığını, önce seçme hakkı verilmesi sonra seçilme hakkı konuşulması gerektiğini söyler. 21 Haziran 1927’de zorunlu askerlikle ilgili yasa görüşmeleri sırasında söz alan vekiller de kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinden yana olduklarını belirtirler, ancak onlara göre zaman henüz erkendir ve kadın Birliği’nin yaklaşımı da durumu zora sokmaktadır(Caporal,1982:692). Kadınlar aynı yıl yapılacak seçimlere katılmak için yollar ararlar. Buldukları yoldan birisi yasalar kadınların seçimlere girmesine imkân vermediği için bir erkeği kendileri adına aday göstermek olur. Ancak, dernek üyeleri arasında görüş ayrılıkları meydana gelince bu karardan geri dönmek zorunda kalırlar.

Bu bir yenilgi gibi gözükse de Türk Kadın Birliği siyasal haklarını kullanma taleplerinden vazgeçmiş değildi. Nezihe Muhittin isteklerini yineleyerek şöyle diyordu:

Biz, seçim haklarımızı elde etmeye dayalı olan idealimizden vazgeçmiş değiliz. Zira bundan vazgeçersek derneğimizin hiçbir varoluş nedeni kalmaz. Davamızın zaferi için ölünceye kadar çalışacağız. Bizim yaşamımız buna yetmezse hiç olmazsa bizden sonra gelenler için ortalığı temizlemiş oluruz(Caporal,1982:693).

1927 yılının Eylül ayında dernek içinde yaşanan bölünmeler, yönetim kurulunun görevden uzaklaştırılması, polis dernek merkezinde “İdari usulsüzlük” nedeniyle arama

yaparak, dernek kayıtlarının mühürlenmesinin altında yatan gerçek neden, dernek üyelerinin siyasal haklar konusundaki ısrarlarıdır(Caporal,1982:694). Yani Türk Kadın Birliği üyelerinin Yeni kurulan Cumhuriyet içinde tam bir aktör olarak yer almak istemeleridir(Zihnioğlu,2017:262). Bölünme sonrası görevi üstlenen Latife Bekir Hanım 12 Nisan 1929 yılında basına verdiği bir demecde gelişmeleri değerlendirerek kadınların siyasal haklarını elde etmesinin nerdeyse kesinleştiğini iletirdi.

Kadınların haklı isteklerine daha fazla duyarsız kalamayan Meclis kadınların siyasal hakları konusunu gündemine alarak, ilk olarak kadınlara Belediye seçimlerine katılma hakkı tanımıştır. Bu konuda kadın hareketinin liderlerinden olan Nezihe Muhittin, 1931’de yayımlanan “Türk Kadını” adlı kitabında “...Cumhuriyet yürüyor ve her yaşına girdikçe kadına bir armağan vermeyi asla ihmal etmiyor. Yedinci yılın armağanı belediye seçimlerine katılma hakkı oldu... Cumhuriyet yürüyecek ve kadınlık hayatına daha birçok ışıklar serpecektir. Siyasal hakkımızın verildiğini kutlayacağımız gün uzak değildir.” sözleriyle bu duruma dikkat çekiyordu(Aktaran Yüceer,2008:141). Yukarıda belirtildiği üzere siyasal haklar konusunda ilk girişim, 3 Nisan 1930’da kabul edilen Belediye Kanunuyla gerçekleşti. Bu kanunla, kadınlara Belediye seçimlerinde oy kullanma ve seçilme hakkı tanındı. 26 Ekim 1933’te, 1924 tarihli Köy Kanunu’nun 20. ve 25.maddelerinde yapılan değişiklikle muhtar ve ihtiyar meclisi seçimlerinde, oy kullanma ve seçilme hakkını kazandılar.

Ancak kadınların mebus olma istekleri devam ediyordu. 1934 yılında Türk ocağında bir araya gelen Türk Kadın Birliği üyesi kadınlar, “Türk kadınına milletvekili seçilme hakkının verilmesini isteyen konuşmalar yaparlar. Hatta Aynı kadın grubu TBMM önüne kadar yürüyerek, meclisin önünde yüksek sesle isteklerini haykırmışlardır. Kadınların isteklerine karşı gelemeyen erkek mebuslar Atatürk’ün emri ile hemen bir kanun tasarısı hazırlarlar. 1924 tarihli Anayasanın 10. ve 11. Maddeleri değiştirilerek, kadınların milletvekili seçimlerinde

aday olması ve oy kullanması hakkı resmen tanınır. Kadınların Tanzimat dönemi ile başlayan siyasi hak talepleri yaklaşık 100 yıl sonra 1934 yılında gerçekleşebilmiştir. Böylece, kadınlar 1935 yılında ilk defa oy kullanırken, 18 kadın 'da vekil seçilir.

III. Sonuç

Kadınların uzun bir tarih boyunca mücadele ettiği siyasi haklar, yani hem TBMM hem de yerel yönetimlere eşit katılımları bir yandan demokrasi ve adaletin diğer yandan da kadının statüsünün yükseltilebilmesinin gereğidir(Günindi Ersöz, 2016:80). Bunun bilincinde olan Türk kadını yaklaşık 100 yıl örgütler kurarak ve dergiler çıkararak siyasi hakları için mücadele vermiştir. Feminist kimliğe sahip kadın araştırmacılar tarafından tarih yazımı tekniği kullanılarak kadınların bilinmeyen/görmezden gelinen tarihi ortaya çıkarılmaya devam etmektedir. Bu çalışmalar arasında kuşkusuz en önemlerinden birisi Serpil Çakır'ın "Osmanlı Kadın Hareketi" üzerine yaptığı çalışmasıdır. Çakır'ın çalışmaları ile özellikle II. Meşrutiyet ile başlayan ve çoğunluğu yardım amaçlı kurulan derneklerin daha sonraki eşitlik taleplerinin dillendirilmesinde büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların ilköğrenimden yüksek teknik öğrenim aşamasına kadar çeşitli eğitim olanaklarından yararlanmaları da süreci hızlandırmıştır. Balkan savaşı ve ülkenin işgali ise kadınların toplumsal yaşama katılmasına olumlu etki etmiş, kadınların bir yandan çalışma yaşamına katılmaya başlamasına, diğer yandan ülkenin kurtuluşu için farkındalık yaratarak çeşitli örgütlere üye olarak ülkenin kurtuluşu için çaba göstermelerine neden olmuştur. Kadınlar ülkenin işgalini mitinglerde protesto ederken, kurtuluş savaşında hem cephe- de hem de cephe gerisinde yer alarak ülkenin bağımsızlık mücadelesindeki yerlerini almışlardır.

Kadınların siyasi hak talepleri ise cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte ivme kazanmıştır. Ülkenin çeşitli yerlerinde örgütlenen kadınlar seçme ve seçilme haklarını elde etmenin zamanı geldiği ilan etmişlerdir. Bunların başında Kadınlar Halk Fırkasının kurulma girişimi gelmektedir. Başkanlığını Nezihe

Muhittin'in yaptığı partinin kurulma girişimi 1922 yılında olmuştur. Bu tarihte İstanbul da toplanan 300 kadın Kadınlar Halk Fırkasını kurmak istemiş ancak, toplumun bir kadın partisine hazır olmadığı gerekçesiyle buna izin verilmemiştir. Ancak, kadınlar mücadelede vazgeçmeyecek ve 7 Şubat 1924 yılında Türk Kadın Birliği adı altında tekrar örgütlenecektir. Dernek baştan itibaren kadınların siyasal haklarını hedeflemiş olsa da ancak 1927 yılında tüzüğüne kadınların siyasal hakları için çalışılacağı maddesini ilave edebilmiştir. Dernek yaklaşık 10 yıl, yani seçme ve seçilme hakkının elde edilmesine kadar geçen süreçte, siyasal kampanyalar düzenlemiş, çeşitli toplantılarda ve gazetelere verilen demeçlerde konunun savunuculuğunu sürdürmüş, kanunda yeri olmamasına karşın seçimlerde aday gösterme girişiminde bulunulmuştur. Hatta Kadın Birliği üyeleri TBMM kadar yürüyerek, burada isteklerini haykırmışlardır. Dolayısıyla kadınların seçme ve seçilme haklarını çaba göstermeden aldıklarını söylemek en basitinden bu mücadele içinde yer alan kadınlara haksızlık anlamına gelmektedir.

Kaynakça

Abadan-Unat, N., İnsan Hakları Çerçevesinde Türkiye'de Kadın Hakları, Prof. Dr. Necla Arat'a Armağan, Beta Yayınları, İstanbul, 2004

Caporal, B., Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, İş Bankası Yayınları Ankara, 1982

Çakır, S. Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul, 1994

Doğramacı, E., Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1989

Durakbaşı, A., Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017

Ersöz Günindi, A., Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara, 2016

Göksel, B., Çağlar Boyunca Türk kadını ve Atatürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993

Göle, N., Modern Mahrem, Metis yayınları, İstanbul, 2011

Kurnaz, Ş., Yenileşme Sürecinde Türk Kadını, Ankara: Ötü-

ken Neşriyat, Ankara, 2011

Toprak, Z., "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkasından Arsiulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935)," İ.Ü. Kadın Araştırmaları Dergisi, sayı 2, 1994, s. 5-13.

Yüceer, S., Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 14, 2008/1,131-151

Zihnioğlu, Y., Kadınsız İnkılap, Metis yayınları, İstanbul, 2013

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA (Oturum Başkanı)- Çok teşekkür ediyorum, çok güzel bir sunum. Aslında çok radikal çıkışları olmuş kadınların. Bunların bilinmesi belki bugünkü kadınlara da biraz daha güç verebilir diye düşünüyorum. O yüzden yazılıp konuşulması gerekiyor. O dönemlerde kadınlar neler yapmış? Belki bugüne biraz daha ışık tutabilir.

Üçüncü konuşmacımız Araştırma Görevlisi Dr. Omca Özdemir, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesinden, "Siyasal liberalizmin kamusal özel alan ayrımı karşısında kadınların demokratik katılımı sorunu bildiri başlığı". Buyurun hocam.

Arş. Gör. Omca ÖZDEMİR- Merhabalar, hepiniz hoş geldiniz. Öncelikle ben Süheyla Hocama teşekkür etmek istiyorum, bu sempozyum onun sayesinde ve konuşma fırsatını ona borçluyum ben bu anlamda. Çok sağ olun Hocam, ayrıca çok seviyoruz sizi.

Benim konum, yüzyıl içerisinde yaygınlaşan bir şekilde kadınların genel oy hakkından faydalandığını biliyoruz. Ama buna rağmen somut gerçekliğe baktığımızda, kadınların açılarının deneyimlerinin kamusal siyasal yaşama yansması ve bu alanda karşılık bulmasında yeterli duruma gelemediğimizi fark ediyoruz. Ben bu bağlamda siyasal liberalizmin kamusal özel alan ayrımını tartışacağım. Bu pratik somut gerçekliği bu ayrım bağlamında değerlendirmeye çalışacağım.

SİYASAL LİBERALİZMİN KAMUSAL-ÖZEL AYRIMI KARŞISINDA KADINLARIN DEMOKRATİK KATILIMI SORUNU

Omca Özdemir

GİRİŞ

Son yüzyılda liberal demokrasilerin yükselişi ve yaygınlaşan popülaritesine, kadınların artan biçimde siyasal katılım haklarını kazanmaları ve demokratik işleyişin parçası haline gelmeleri süreci eşlik etmiştir. Bu kapsamda kadınlar giderek yaygın biçimde siyasal hakların taşıyıcıları konumuna gelmişler, eşit yurttaşlar olarak seçme ve seçilme haklarını kazanmışlardır. Dolayısıyla bugün kadınlar geniş ölçüde, siyasal işleyişe hukuksal olarak erkeklerle eşit biçimde yön verir konumdadırlar. Bununla birlikte nicelik itibariyle kadınların siyasal iktidar konumlarındaki varlığının sınırlı düzeyde olduğu görülmekte ve bu durum kadınların demokratik işleyiş içerisindeki yerlerinin yetersizliği yönünde güçlü eleştirilere neden olmaktadır. Bu bağlamda kadın kotası türü, kadınların nicelik itibariyle siyasal katılımlarının sağlanmasına yönelik önlemlerin tesis edilmesi gerektiği sıklıkla vurgulanır olmuştur. Ancak, toplumsal cinsiyet ve cinselliğe ilişkin normların tahakkümü altında özgürlükleri ve eşitlikleri ihlal edilen toplumsal kategorilerin özgürleşmesi, bu kategorilere dahil bireylerin fiilen siyasal sürece dahil olmalarını gerektirmekte ise de, bu kategorilerin, içinde buldukları tahakküm ilişkileriyle bağlantılı acılarını, dertlerini veya meselelerini siyasal kararlara yansıtabilme olanakları, katılımın nitelik olarak özünü oluşturmaktadır. Bu ba-

kımdan tahakküm ilişkilerinin eşitlik ve özgürlüklerini olumsuz yönde etkilediği bireyler için katılım sorunu, salt nicelik değil, bir nitelik meselesidir de aynı zamanda. Dolayısıyla katılımı haklar ve niceliksel boyutunun ötesinde, gerçekleştiği siyasal sürecin niteliği, yani katılımın etkililiği bakımından da tartışmak bir zorunluluktur. Neticede mevcut siyasal kuruluşun biçimi ve işleyişi kadını, sözünü erkek üslubunca ve söz dağarcığı ile söylemek durumunda bırakıyorsa, onu toplumsal cinsiyet normlarının ağzı haline getiriyorsa ve aksi halde kadının sözü görmezden geliniyorsa veya kabaca kadının cinsiyeti dolayısıyla kamusal alandaki varlığı ve dolayısıyla sözü ihmal ediliyorsa, değersiz kınılıyorsa kadının siyaseten temsil edildiğini, toplumsal cinsiyet ve cinsellik normlarına dayalı tahakkümün çözülmek üzere siyasal alana taşınabildiğini söylemek mümkün müdür? Bu anlamda kadınların katılacakları siyaset alanının mevcut kuruluşunun toplumsal cinsiyet ve cinsellik normlarıyla bağlantıları içerisinde ve toplumsal cinsiyet iktidarının yayılışındaki yapısal özellikleri dikkate alınarak tartışılması gerekmektedir. Bu yolda temel tartışmalardan biri, siyasal kuruluşu şekillendiren toplumsal cinsiyet algısına, bu bağlamda toplumsal cinsiyet normlarının temellerini bulduğu özel alan ile kamusal alan arasındaki ilişkilere ilişkin olacaktır. Günümüzde bu tartışma elbette, ortaya çıkışından beri kamusal-özel alan ayrımının belirli bir kavrayışına dayanan, bu ayrımın etkili savunucularından olan ve günümüzün hakim ideolojisi durumunda bulunan siyasal liberalizmin bu ayrıma ilişkin pozisyonunun değerlendirilmesini içermelidir. Bu anlamda kamusal ve özel alanın siyasal liberalizmin önerdiği şekilde doğrudan bir kesinti içerisinde ele alınıp alınamayacağı ve bu tür bir ayrımın kadınların demokratik katılımı bakımından sonuçları, çalışmamızın temelini teşkil edecektir.

I. Siyasal Karar Alanı Kısıtı olarak Kamusal-Özel Alan Ayrımı

Özel ve kamusal alan ayrımı, siyasal liberalizmin temel öğelerinden birini teşkil etmektedir. Bu ayrım içerisinde özel alan özgürlüğün, kamusal alan ise kamusal müdahale edile-

birliğin alanı olarak konumlanırken devletin müdahalesinin ancak kamusal alanda yurtttaşların irade ve çıkarlarının çatışması durumunda ortaya çıkması gerektiği kabul edilmektedir. Bu kapsamda özel alan devletin müdahale edemeyeceği kişisel özerklik alanı olarak inşa edilirken kamusal alan kamusal sorumlulukların ortaya çıktığı sahaya vücut vermektedir.²⁶⁹

Liberal öğretisi ve pratik bakımından her daim belirleyici olan, yönetimin özel alana müdahalesinin mümkün olduğunca sınırlanması²⁷⁰, kamusal alanın kapsamının özel alan lehine daraltılmasıdır.²⁷¹ Bu bağlamda siyasal liberalizmin kamusal-özel alan ayrımı savunusunun altında yatan, özel alan aracılığıyla bireyin özgürlük alanını devlet karşısında güvence altına alma saikidir. Liberalizm birey özgürlüğüne dayalı bir öğretisi olduğundan tüm diğer ilke ve değerleri bakımından olduğu gibi, kamusal-özel alan ayrımına ilişkin kavrayışı da bireyin özgürlüğüne yönelik pozisyonu temelinde şekillenmektedir. Dolayısıyla söz konusu ayrım bakımından mutlaka dikkate alınması gereken husus, liberal geleneğin çerçevesini teşkil eden kavrayışın, özgürlük ve iktidarın antagonistik karşılığında temellendiğidir.²⁷² Liberal düşünce, monarşik yönetimler karşısında ortaya çıkan tarihsel tecrübeye dayandığından özgürlüğü esasen devlet iktidarı karşısında algılamış, bu nedenle de özgürlük savunusunu devletin keyfi iktidarının sınırlanması ekseninde ilerletmiştir. Böylece genel itibarıyla liberal gelenekte birey ve devlet karşı karşıya düşünülmüştür.²⁷³ Bu anlamda özgürlük, devletin en az müdahalesini içeren pozisyonu ile doğrudan bağlantılandırılmıştır.

269 Diana LAMOUREUX, "Kamusal/Özel", Eleştirel Feminizm Sözlüğü, çev. G. A. Savran, Kanat Kitap, İstanbul, 2007, s.244-246; Ayça KURTOĞLU, "Erkek Egemenliği, Kültürel Şiddet ve Hukuk", Toplum ve Bilim, S.114, 2009, s.80-81.

270 PHILLIPS, s.27.

271 Philippe C. SCHMITTER, Terry Lynn KARL, "Demokrasi Nedir. ... Ne Değildir", çev. L. Gönenc, Demokrasinin Küresel Yükselişi, ed. L. Diamond, M. F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s.69.

272 Norberto BOBBIO, Liberalism & Democracy, çev. M. Ryle, K. Soper, Verso, London, New York, 1990, s.15.

273 Ayferi GÖZE, Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet, 6. basım, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, s.31.

Oysa Weber'in işaret ettiği üzere az sayıda emredici ve yasaklayıcı norma karşı fazla sayıda "özgürlük" ve "yetkilendirme" içeren bir hukuk düzeni, pratikteki etkileri itibarıyla, özel olarak disiplinler zorlamada nicelik ve nitelik bakımından artışa yol açmaktadır. Zira bu durum, yetkileri kullanabilecek ekonomik veya sosyal pozisyona sahip olanları avantajlı kılmaktadır. Bu çerçevede genişleyen hukuksal özgürlük ile kural koymanın desantralizasyonu, emredici ve yasaklayıcı normlardan kaynaklanan cebir bakımından biçimsel olarak zorlayıcılıkta belirli bir azalmayı temsil etse de, hukuksal topluluğun cebirlik düzeyinde azalmayla eşdeğer değildir. Dolayısıyla belirli bir toplumda devletin müdahalesizliği ile özgürlüğün gerçekte ne kadar arttığı aslında tamamen somut ekonomik ve sosyal düzene ve Weber'de özellikle mülkiyetin dağılımına bağlı bulunmaktadır.²⁷⁴ Bu bağlamda örneğin devletin mülkiyet ilişkilerine müdahalesi, bireye mülkiyet sahipliği ölçüsünde etki edeceği gibi, devletin bu ilişkilere müdahale etmemesi de esasen mülk sahibinin özgürlük alanını genişletecektir. Böylece devlet, bireylere özel alanlarını koruma noktasında biçimsel olarak eşit davranarak ve haklar tanıyarak da bireyler arasındaki mevcut eşitsizliğin uygulayıcısı haline gelebilmektedir.

Siyasal liberalizmin bu kapsamda dikkate almadığı nokta, siyasal kararların neredeyse hiçbir zaman bir toplumsal sıfır noktasına uygulanmadığıdır. Bir başka deyişle kolektif düzenlemeleri neredeyse hiçbir zaman *tabula rasa* olarak dizayn edemeyiz.²⁷⁵ Eşitsiz ilişkiler içinde bulunan topluma eşit muamelenin bu anlamda eşitsiz sonuçları olacaktır. Buna rağmen bireyin özgürlüklerini korumak üzere siyasal iktidar üzerinde sınırlar inşa eden liberal yaklaşım bu gerçeği ihmal ederek aynı zamanda bireylerin fiili özgürlüklerini baltalayan birtakım top-

274 Max WEBER, *On Law in Economy and Society*, çev. E. Shils, M. Rheinstein, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1954, s.189-191.

275 Ian SHAPIRO, "Power and Democracy", *Power and Democracy - Critical Interventions*, ed. F. Engelstad, Ø. Østerud, Ashgate Publishing, Burlington, 2004, s.13-14.

lumsal eşitsizlikleri ayakta tutmaktadır.²⁷⁶ Dolayısıyla iktidarı salt devlette gören ve bu çerçeve içerisinde genel hukuk aracılığıyla bireyler üzerindeki tahakkümü sınırlamaya yönelik liberal yaklaşım, bireyleri şekillendiren ekonomik veya cinsiyete dayalı tahakküm ilişkilerinin ihmal edilmesi ile bu alanlarda özel bir zorlayıcı durum yaratmaktadır.

Nitekim liberal devletin ve hukukun cinsiyet veya cinsel yönelim karşısında tarafsızlığının, toplumda varlığını sürdüren cinsiyete ve cinselliğe dayalı hiyerarşik yapıların ve statü farklılıklarının yadsınmasına dayandığı, feminist kuram ve pratikte yaygın bir şekilde ileri sürülmüştür. Bu kapsamda feminist yaklaşım, nesnellik ve tarafsızlık söyleminin cinsiyete dayalı iktidar ilişkileri gerçekliği karşısında yapısal eşitsizliği yeniden ürettiğini vurgulamaktadır. Liberal tarafsızlığa karşı güçlü eleştirilerden birini sunan, radikal feminizmin temsilcilerinden MacKinnon'a göre liberal devlet, nesnelligi norm olarak kabul ettiği için erildir. Toplumsal iktidar ilişkileri içerisinde nesnel standardı eril kimlik dolayımıyla olduğundan nesnel işleyişinde devlet, kadını eril bakış altında görür ve ona bu çerçevede davranır.²⁷⁷ Bu durum, kadınların yaşam deneyimlerinin ve özgül ihtiyaçlarının ihmal edilmesi anlamına gelmektedir.²⁷⁸ Bu bağlamda hukukun hiyerarşi ve statü farklılıklarının mevcut olmadığı bir toplumu veri alan tarafsızlık iddiası ataerki düzenin kabul edilmesi, onaylanması ve sürdürülmesi anlamını taşır.²⁷⁹ Böylece devletler kadın-erkek eşitliğini özellikle hukuk metinlerinde onaylarken kadınlar üzerindeki eril üstünlük fiili olarak hukuki ve sosyal süreçlerde devam etmekte, devletler müdahalesizlik ile bu durumun

276 PHILLIPS, s.27.

277 Catharine MACKINNON, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, çev. T. Yöney, S. Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.188-190, 194.

278 Feride ACAR, "Kadınların İnsan Haklarının Gerçekleştirilmesi ve Ayrımcılığın Önlenmesinde Uluslararası Standartlar", *Hukukta Kadın Sempozyumu* (30 Eylül-1 Ekim 1999), T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Gazi Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Ankara, 2000, s.47.

279 Ülker YÜKSELBABA, "Feminist Perspektiften Hukuk", *İÜHFİM*, C.LXXIV, S.1, 206, s.136.

sürdürülmesine imkân vermektedir. Dolayısıyla özel olarak kadına yönelik şiddet ile kadınlar üzerindeki iktidarın somutlaştığı diğer uygulamalar çoğunlukla toplumsal araçlarla ve devletin müdahalesizliği ile sürdürülmektedir. Nihayetinde liberal devlet, kadınların yaşamlarını sınırlayan ve etkileyen toplumsal müdahaleleri görmezden gelme ve bunları meşruleştirme gücünü kullanarak eril iktidar pratiğini kurumsallaştırmaktadır. Feministlerin kamusal-özel alan ayırımına yönelik eleştirel tutumunun simgesi olan “Özel olan, politiktir” söylemi de anlamını burada bulmaktadır.²⁸⁰

Özel alanın kamusal meseleler karşısında ayırt edilmesi ile biçimlenen kamusal-özel alan ayırımına ilişkin ilke, hangi ilişkilerin siyasal müdahale dışına çıkarılarak korunacağına yönelik bir norm yaratması dolayısıyla demokratik yönetimin etki alanını ve katılımın sınırlarını belirlemektedir. Zira liberal söylemin özel alan retoriği, meşru kamusal tartışma alanını sınırlandırır. Bu bağlamda kamusal alanı özel alan lehine sınırlamanın boyutlarından birini teşkil eden eviçi mahremiyet retoriği, “*kimi meseleleri ve çıkarları kişiselleştirmek ve/veya ailevileştirmek yoluyla ... özel-eviçi veya kişisel-ailevi meseleler olarak tanımlarken onları kamusal-politik mesele ve çıkarlara karşı ayırt*” eder ve kamusal tartışmadan dışlar.²⁸¹ Liberal gelenek, aile ve cinselliğe ilişkin birçok konunun kadınların yaşamını etkili biçimde yönlendirmesine rağmen “*sıradan yaşamın küçük kaygıları olduğu düşünülen*” bu konuları özel alana havale ederek kadınların yaşamlarında temel önemde bulunan meseleler bakımından kamusal konuların kapsam ve içeriğini büyük ölçüde daraltır.²⁸² Bu durum, kamusal alanın müdahalesi karşısında korunması talep edilen özel alanda hüküm süren kimi tahakküm ilişkilerinin demokratik karar alım sürecinin dışında konumlandırılarak sürdürülmesi anlamına gelecektir. Oysa demokrasi, bireyin, kendi yarasını koyma anlamında

280 Raymond WACKS, Hukuk Kuramını Anlamak, çev. F. S. Şahin Ünver, S. Ünver, Astana Yayınları, Ankara, 2016, s.490.

281 FRASER, s.126.

282 PHILLIPS, s.12.

özerkliğinin ötesinde parçası bulunduğu kolektivite aracılığıyla bir şeyler yapabilmek²⁸³, yaşamının toplumsal koşullarına etki edebilme olanaklarını kapsamına alır. Bu anlamda demokratik özerklik, etkili özgürlük olarak kabul edilebilir.²⁸⁴ Dolayısıyla “demokratik kamusalılık, azınlıklar için, geçmişte ortak ilgi nesnesi olmama anlamında özel sayılan bir konuyu kamusal kılmak için başkalarını ikna etme fırsatlarının pozitif güvencelerinin sağlanmasını talep eder.”²⁸⁵ Bu bağlamda değerlendirildiğinde “Özel olan, politiktir” söyleminde politik olma da, özel meselelerin sözünün edilebilirliği ve görünür kılınarak değiştirilebilirliği içerisinde anlaşılmaktadır.²⁸⁶

Kamusal tartışmanın kapsamının özel alana ait konular haricinde belirlendiği, ekonomik veya ailevi alana ait konuların özelleştirilerek devlet müdahalesi dışına çıkarıldığı bu koşullarda kamusal alana katılım üzerindeki hukuksal sınırların kaldırılması, pratikte katılımın genişlemesini sonuçlamamakta ve demokrasinin özgür tartışma idealini baltalamaktadır.²⁸⁷ Bu bakımdan özel ve kamusal alanın liberal ayırımına dayalı bir demokrasi pratiğinin hakim toplumsal kesimlere sunduğu olanak, bu kesimlerin mevcut iktidarlarının dayandığı toplumsal ilişkilerin kamunun müdahalesi dışında konumlandırılarak farklı çıkarılara ve dertlere sahip yurttaş kesimlerinin eşit siyasal katılım haklarına rağmen sürdürülebilir kılınmasıdır.

II. Kadınlık Dertlerinin Yansıtılma Koşullarında Kısıt Olarak

Siyasal liberalizmin özel/kamusal alan ayırımında politik yönelimini, politik olanın özerkliği varsayımına yönelik güç-

283 Kristin ROSS, “Satılık Demokrasi”, Demokrasi Ne Âlemde?, ed. E. Hazan, çev. S. Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s.94.

284 Cornelius CASTORIADIS, “Democracy as Procedure and Democracy as Regime”, Çev. D. A. Curtis, Constellations, C.4, S.1, 1997, s.5.

285 FRASER, s.124.

286 Eser KÖKER, “Saklı Konuşmalar”, Kamusal Alan, ed. M. Özbek, 3. baskı, Hil Yayın, İstanbul, 2015, s.697.

287 FRASER, s.127-128.

lü vurgu oluşturmaktadır.²⁸⁸ Bu bağlamda liberal demokratik toplumlar ekonomik, hukuksal ve bunlar gibi diğer alanlardan ayrı biçimde siyasal olarak tanımlanan bir kurum, ilişki ve faaliyetler alanının çerçevelenmesi ile karakterize edilmektedir.²⁸⁹ Bu kavrayışın anlamı, siyasal liberalizmin siyasal alanı, onu çevreleyen toplumsal bağlamdan ayırıştırarak bağımsız olarak konumladığıdır. Dolayısıyla politik olanın özerkliği varsayımı, sosyo-ekonomik ve sosyo-seksüel ilişkilerden kaynaklanan sistemik eşitsizliklerin sürdüğü özel alan temeli üzerinde demokratik bir yaşam biçiminin örgütlenmesinin olanaklı olduğu inancında yansımaları bulmaktadır.²⁹⁰ Oysa bu eşitsiz ilişkiler, genel ve eşit oyun siyasal kararlar üzerinde eşit ölçüde etkiyi garanti etmemesine neden olmaktadır. Bu eşitsizliğin somut görünümü, para, ilişkiler, eğitim, vakit gibi politika için kullanılan kaynakların orantısız dağılımı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.²⁹¹ Bu durumu kadınlar özelinde değerlendiren Bora da ev içinde çocukların ve yaşlıların bakımı, günlük yaşam düzeninin sağlanması gibi hizmetlere ayırdıkları vaktin kadınları siyasal etkinlik dışına çıkardığına dikkat çekmiştir.²⁹² Bu kapsamda düşünüldüğünde liberal yaklaşımın politik alan kavrayışı, bir yandan toplumsal yaşam alanında köklenmiş eşitsiz ilişkilerin çözülmek üzere siyasal alana taşınmasının toplumsal koşulları, diğer yandan da siyasal alanın mevcut kuruluşunun bu eşitsiz toplumsal ilişkilerle bağı sorununu cevapsız bırakır. Zira eğer mevcut siyasal kuruluş belirli eşitsiz ilişkilerin siyasal alana yansıtılmasını sistematik bir şekilde önleyorsa, bizzat siyasal işleyişin bu eşitsiz ilişkiler çerçevesinde biçimlendirildiğini ileri sürmek mümkün olabilecektir. Bu kapsamda siyasal liberalizmin siyasal olanın özerkliğine yönelik algısının kadınların demokratik katılımı bakımından etkisinin para,

288 FRASER, s.115.

289 Claude LEFORT, *Democracy and Political Theory*, çev. D. Macey, Polity Press, Cambridge, 1988, s.11.

290 FRASER, s.115.

291 PHILLIPS, s.27.

292 Aksu BORA, "Kamusal Alan Sahiden "Kamusal" mı?", Kamusal Alan, ed. M. Özbeke, 3. baskı, Hil Yayın, İstanbul, 2015, s.687.

eğitim, vakit gibi ayrıcalıklara nispetle soyutluğu dolayısıyla fark edilmesi daha g¼ç olan boyutu, kadınların kadınlık dert ve meselelerini siyasal alanda ifade edebilmeleri önünde, eşit hukuksal haklarının varlığına rağmen yapılaşmış engellerdir. Bu anlamda kadınların, siyasal katılımları sürecinde kendilerini, meselelerini, ihtiyaçlarını siyasal alana yansıtmak bakımından içerisinde buldukları eşitsiz koşulların, katılımın etkili olarak gerçekleşmesi adına tartışılması gerekmektedir. Siyasal alanda geçerli davranış ve üslup protokolleri bu bağlamda temel tartışma malzemesini oluşturacaktır. Zira bu protokoller, mevcut siyasal işleyişin kurumsallaştırdığı toplumsal cinsiyet normlarının işaretleri, aynı zamanda da siyasal alanın ve aygıtın bizzat toplumsal cinsiyet ve cinsellik normları ile bağlantılı olarak biçimlendiğinin göstergeleridir.

Bireysel iyiler üzerinde yer alan bir ortak iyi kavramının reddine dayanarak politik söylemi özel çıkarlardan türeten²⁹³ liberal bireyci yaklaşım, demokrasiyi tarafsız bir zeminde gerçekleşen çıkarlar rekabeti şeklinde kavrayan bir siyaset anlayışı sunar.²⁹⁴ Böylece liberal demokrasi, bireylerin peşinden gittikleri tercih, çıkar ve ihtiyaçlarının kaydedilmesi ve mümkün olduğunca fazla bireysel çıkarı karşılayacak formüllerin üretilmesi için birbirine eklenmesine dayanan bir siyasal pratiğe meyleder.²⁹⁵ Bu pencereden bakılınca tahakküm altında bulunan bireyler de, eşit hukuksal hakları sayesinde çıkarlarını, ihtiyaçlarını ileri sürmede diğerleri ile eşit konumda kabul edilmektedirler. Ancak tahakküm, doğrudan bireyin oluşu içerisinde ortaya çıktığından yani bireyin kendini ve diğerlerinin bireyi anlamlandırma ve değerlendirme sürecini yöneten bir ilişkiler ağı olarak işlediğinden bireyin diğerleriyle eşit hukuksal hakkı, kendini ifade için gerekli güven veya sözünün diğerleri kadar değerlendirilmesi anlamında tatmin edici sonuçlar doğuramayabilecektir. Bu kapsamda Scott'ın "*Güçsüz olanın ihtiyaç duy-*

293 FRASER, s.125, 32.dipnot.

294 Ernesto LACLAU, Chantal MOUFFE, Hegemonya ve Sosyalist Strateji - Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru, çev. A Kardam, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.19.

295 PHILLIPS, s.18; FRASER, s.125, 32.dipnot.

duğu öz denetim, dolaylı söz ve hareketler, güçlü olanın daha az dinginglenen doğrudanlığıyla karşıtlık oluşturur"²⁹⁶ şeklindeki tespiti, eşitsiz toplumsal koşullar içinde bulunan bireylerin kamusal söylem alanı içindeki güvensiz pozisyonları bakımından dik-kate değerdir. Bunun yanında, kadınların bu alandaki durumu hakkında da geçerliliği olan bir tespittir. Nitekim feminist araştırmalar, erkeklerle kadınların içinde birlikte buldukları müzakere gruplarında kadınların durumuna ilişkin çarpıcı bulgular ortaya koymuştur. Bu araştırmalar göstermektedir ki, "Erkekler kadınların sözlerini kadınların onlara yaptığından daha çok kesiyorlar; aynı zamanda daha çok söz alarak ve daha uzun konuşarak kadınlardan daha çok konuşma yönelimindedeler; ve kadınların müdahaleleri erkeklerinkine nazaran daha çok duymazdan geliniyor ya da tepki verilmiyor."²⁹⁷ Görüldüğü üzere kamusal alanda kadın olmak, sözlerinizin değerinin, etki kapasitesinin ve sahip olduğu saygınlık düzeyinin ölçütü olarak işlemektedir. Bu koşullarda kadınların eşit hukuksal haklarına rağmen kamusal alana yerleşmemelerine şaşırılmamalıdır.

Diğer yandan kamusal alanda sözün malzemesi ve biçimi de sahibinin cinsiyeti dolayısıyla uygun toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Kadın ve erkeklerin psikolojik ve sosyal nitelik, tutum ve davranışlarının uygunluğunu tanımlayan zorlayıcı beklentilerden müteşekkil toplumsal cinsiyet normları²⁹⁸, "normal" olanın standartlarını sunduklarından saygınlık ölçütleri olarak da ortaya çıkarlar. Nihayetinde münasip davranış, üslup ve söz dağarcığı toplumsal cinsiyet normlarının sunduğu ölçütler uyarınca belirleneceğinden bu normlar, kamusal alanda söylemsel etkileşimin önemli belirleyenlerinden birini teşkil etmektedir.

296 James J. SCOTT, Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar, çev. A. Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.190-216'dan aktaran: KÖKER, s.705.

297 FRASER, s.113.

298 Nancy Felipe RUSSO, Angela PIRLOTT, "Gender-Based Violence", *Annals New York Academy of Sciences*, C.1087, S.1, 2006, s.180; Nilüfer TIMİSİ, *Medyada Cinsiyetçilik*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, 1997, s.24-25.

Genel olarak bağımlı grupların dil karşısındaki durumunu değerlendiren Mansbridge'in işaret ettiği üzere, "İnsanların birlikte muhakeme ederken kullandıkları dil bile, genellikle belirli bir görme biçimini kayırırken, öteki biçimleri engeller. Bağımlı gruplar bazen düşüncelerini ifade etmek için doğru sesi ya da sözcükleri bulamazlar; ve bulduklarında da duyulmadıklarını keşfederler. Onlar sessizleştirilmiş, isteklerini geliştirme yönündeki hevesleri kırılmış ve söyledikleri 'hayır' iken, 'evet' demiş gibi duyulmuşlardır."²⁹⁹ Kadınlar söz konusu olduğunda Mansbridge'in işaret ettiği dil ve diğer iletişimsel araç ve biçimlerin toplumsal değerinin biçilmesi, toplumsal cinsiyet ve cinsellik normları dolayısıyla gerçekleşmektedir. Bu kapsamda "*uzman ya da bilimsel konuşmanın egemenliği, şive, lehçe, deyiş, telaffuzların toplumsal yan anlamlarından sızan eşitsizlikçi kabuller, hitap ya da seslenme biçimlerine içkin cinsiyetçi örüntüler, görünmez kılınan farklı kadın sözlerinin çeşitliliği*"³⁰⁰ müzakere yapılarında kadınların statüsünü belirleyen dolaylı kısıtlamalar olarak ortaya çıkmaktadır. Kamusal alanda kadınların sözü aleyhine işleyen seçici bir konuşma ve dolayısıyla duymama biçimi yerleşmiştir. Oysa "*Usul hakkında bir şey söylemek istiyorum'* cümlelerinden öğrenilenler kadar, kadınların tahakküme direnmeyi içeren "*belden aşağı*" konuşma tarzının gizini bir anlatıya yedirebilmekle mümkün olabilecek politika, kadın kamusallığının birbirlerini anlamaya, tanımaya, farklılığını kabul etmeye yönelik anlayışının da söyleme tarzıdır."³⁰¹

Bu çerçevede dikkat edilmelidir ki, bireylerin çıkarları, kimlikleri, dertleri maddi bir içerik teşkil etmenin yanında bireylerin üslup, davranış ve söz dağarcıklarına da yerleşiktir. Bu anlamda demokrasinin siyasal karara dahil etmeye yöneldiği her bireyin iyisi, maddi içerik yanında bir biçim olarak da değerlendirilmelidir. Zira tahakküm, tahakküm altında bulunanların ifade biçim ve üsluplarına gömülüdür. Zaten tahakküm,

299 Jane MANSBRIDGE, "Feminism and Democracy", The American Prospect, no 1, 1990, s.127'den aktaran: FRASER, s.113.

300 KÖKER, s.702.

301 KÖKER, s.705.

bunlar aracılığıyla nesnesini bulmakta, bunlarla dolayımlandırılmaktadır. Bu durum, kamusal alanda “kadınsı” yumuşaklığın, sevecenliğin ve ifade biçimlerinin hor/işlevsiz/münasebetsiz görülmesi veya tahakkümün kadının eteğinin boyunda nesnesini bulması gibi örneklerde açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla bireyin, eşitsizliğinin ve kısıtlanmasının dolayımlandırıldığı dil veya çeşitli biçimler ile kamusal müzakereye katılamaması, bireyin tabi olduğu eşitsiz ilişkilerin müzakereye konu edilemediğinin göstergesidir. Bu noktada toplumsal cinsiyet ve cinsellik normlarının eşitlik ve özgürlüklerini zedelediği kadınların, bu normları kamusal alana taşıyamayacakları ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda bireylerin kendi iyilerini siyasal karar alımına yansıtmaları ancak kendi üslupları, tavırları ve söz dağarcıkları aracılığıyla mümkün olabilecektir -ki bunlar değerden düşürülerek, önemsizleştirilerek bizzat eşitsiz toplumsal normlar tarafından baskılanmaktadır.

Eşitlikçi müzakere önünde yapılaşmış bu enformel engeller, bize siyasal kuruluşun niteliğine ilişkin de ipuçları sunmaktadır. Toplumsal cinsiyete ilişkin özellikler, eril olarak kategorize edilenlerin değerlendirildiği, diğerlerinin değersizleştirildiği veya önemsizleştirildiği hiyerarşik bir ilişki içinde kurulduklarından kamusal alanın bir “erkek” alanı olarak teşekkülü, siyasal alanın ve işleyişin erkeklerin normalini teşkil eden üslup ve davranış protokolleri etrafında şekillenmesi anlamına gelmektedir. Bu anlamda kamusal-özel alan ayrımı “... sadece sosyal alanlarının doğrudan göstergeleri değildir; bunlar aynı zamanda kültürel sınıflamalar ve retoriksel etiketlerdir.”³⁰² Bu çerçevede kadınlara ait özellikler olarak cinsiyetlendirilen yumuşaklık, nezaket, duygudaşlık ve konuşkanlık gibi özellikler kadınların ve kadınsı niteliklerin alanı olarak ev içinde normalleştirilerek kamusal alandan dışlandığında ve değerden düşürüldüğünde, kamusal alan da erkeklerin normalini teşkil eden hırçnılık, rekabetçi olma, bağımsızlık, kendine güven gibi nitelikler³⁰³ etrafında biçimlenir. Neticede “özel alan diğerkâmlığın, veri-

302 FRASER, s.126

303 TİMİSİ, s.24-25.

ciliğin, duyguların"³⁰⁴ alanı olarak kurulurken, kamusal alan da bu niteliklerin gözden düştüğü ve bunlardan yoksun kılındığı bir anlam dünyası içerisinde şekillenir. Bu koşullarda, günümüzde siyasal ilişkilere hakim olan militarizm, şiddet ve araçsal akla yönelik eğilimin kaynakları araştırılırken kamusal alanın cinsiyetlendirilmesi pratiğinin de dikkate alınması bir zorunluluk teşkil etmektedir.

SONUÇ

Modern demokrasilerde siyasal katılım talebinin klasik biçimi, başından beri genel ve eşit oy hakkına yönelmiştir. Ancak süreç içerisinde demokratik katılımın hukuksal bir hak olarak formüle edilmesinin bireylerin siyasal katılımlarının etkili bir şekilde gerçekleşmesi bakımından yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu anlamda bazı grupların hukuken kapsayıcı kamusal alanlara katılımları önünde enformel engellerden oluşan birtakım kısıtlamaların süregittiği görülmektedir. Nitekim siyasal alanda kadınların temsili de, eşit hukuksal haklarına rağmen istenen düzeye ulaşamamıştır. Bu yetersizlik, sadece kadınların siyasal mekanizmalar içerisindeki sayısal varlığı bakımından değil, aynı zamanda kadınlık meselelerinin siyasal karar alımına kadınların özgürleşmesinde etkili bir araç teşkil edecek düzey ve kapsamda konu olmaması şeklinde de tezahür etmektedir. Kamusal-özel alana dair mevcut liberal kavrayış, kadınların etkili demokratik katılımı önündeki engellerden birini teşkil etmektedir. Bu durum, liberal kavrayışın bir yandan kadınların özel alana ilişkin meselelerini siyasal karar alanı dışına çıkaracak bir retorik şeklinde siyasal karar alanı kısıtı olarak işlemesinden, diğer yandan da kadınların bu meseleleri çözülmek üzere kamusal alana yansıtılmaları önündeki biçimsel olmayan engellemeleri ortaya çıkaracak bir çerçeve sunamamasından ve dolayısıyla ihmal etmesinden kaynaklanmaktadır.

304 BORA, s.685.

Ancak liberal demokrasiler, kimi zaman bireysel hak ve özgürlükleri yazılı bir anayasa ile koruma altına alarak, ancak genellikle kamusal meselelerin kapsamını “*tarihsel olarak değişen uzlaşımlar yoluyla*” belirleyerek kimi alanları kamusal müdahale dışına çıkarmaktadır.³⁰⁵ Bu bağlamda kamusal ve özel alanların ayrılması bakımından önemli olan nokta, bu alanların özünde verili olan belirli sınırlarının bulunmadığıdır.³⁰⁶ Aynı şekilde devletin özel alana müdahalesinin *de jure* veya ilkesel bir sınırının mevcut olmadığını ifade eden Poulantzas’a göre bunun anlamı, bireysel-özel olanın doğallığından kaynaklanmayan, fakat siyasal mücadelelerle şekillendirilen bir sınırın söz konusu olduğudur.³⁰⁷ Dolayısıyla kamusal ve özel nitelikli meseleler, söylemsel bir mücadele sonucunda belirlenirler.³⁰⁸ Bu bakımdan kadınlar etkili demokratik katılım için, hukuksal hak taleplerinin ötesinde, kamusal-özel alan ayrımına ilişkin söylemsel mücadele içinde toplumsal cinsiyet ve cinsellik normlarına karşı sözlerini söylemeye devam etmeli, kadınlıkla cinsiyetlendirilerek kadınlara özgülenen söz dağarcığı, ifade biçimleri ve deneyimler dizisini kamusal alana entegre etme mücadelesi içinde olmalıdırlar. Bu mücadele, siyasal kuruluş ve işleyişe ilişkin bir söze dönüşmek durumunda olduğundan ve bu anlamda siyasal bir dönüşüme vücut vereceğinden siyasal alanda hem kadınlar ve hem de erkekler için anlamlı sonuçlara yol açacaktır.

KAYNAKÇA

ACAR, Feride: “Kadınların İnsan Haklarının Gerçekleştirilmesi ve Ayrımcılığın Önlenmesinde Uluslararası Standartlar”, **Hukukta Kadın Sempozyumu** (30 Eylül-1 Ekim 1999), T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Gazi Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Ankara, 2000, s.45-60.

305 PHILLIPS, s.27.

306 FRASER, s.124.

307 Nikos POULANTZAS, *State, Power, Socialism*, Verso, London, New York, 2000, s.72-73.

308 FRASER, s.124.

BOBBIO, Norberto: **Liberalism & Democracy**, çev. M. Ryle, K. Soper, Verso, London, New York, 1990.

BORA, Aksu: "Kamusal Alan Sahiden "Kamusal" mı?", **Kamusal Alan**, ed. M. Özbek, 3. baskı, Hil Yayın, İstanbul, 2015, s.685-694.

BUTLER, Judith: "Toplumsal Cinsiyet Düzenlemeleri", **Co-gito**, 58, Bahar 2009, s.73-91.

CASTORIADIS, Cornelius: "Democracy as Procedure and Democracy as Regime", Çev. D. A. Curtis, **Constellations**, C.4, S.1, 1997, s.1-18.

FRASER, Nancy: "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Var Olan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı", çev. M. Özbek, **Kamusal Alan**, ed. M. Özbek, 3. baskı, Hil Yayın, İstanbul, 2015, s.103-139.

GÖZE, Ayferi: **Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet**, 6. basım, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.

KÖKER, Eser: "Saklı Konuşmalar", **Kamusal Alan**, ed. M. Özbek, 3. baskı, Hil Yayın, İstanbul, 2015, s.695-706.

KURTOĞLU, Ayça: "Erkek Egemenliği, Kültürel Şiddet ve Hukuk", **Toplum ve Bilim**, S.114, 2009, s.74-97.

LACLAU, Ernesto, MOUFFE, Chantal: **Hegemonya ve Sosyalist Strateji - Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru**, çev. A. Karam, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

LAMOUREUX, Diana: "Kamusal/Özel", **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, çev. G. A. Savran, Kanat Kitap, İstanbul, 2007.

LEFORT, Claude: **Democracy and Political Theory**, çev. D. Macey, Polity Press, Cambridge, 1988.

MACKINNON, Catharine: **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**, çev. T. Yöney, S. Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

PHILLIPS, Anne: **Demokrasinin Cinsiyeti**, çev. A. Türker, Metis Yayınları, İstanbul, 1995.

POULANTZAS, Nikos: **State, Power, Socialism**, Verso, London, New York, 2000.

ROSS, Kristin: "Satılık Demokrasi", **Demokrasi Ne Âlemde?**, ed. E. Hazan, çev. S. Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s.87-103.

RUSSO, Nancy Felipe, PIRLOTT, Angela: "Gender-Based Violence", *Annals New York Academy of Sciences*, C.1087, S.1, 2006, s.178-205.

SCHMITTER, Philippe C., KARL, Terry Lynn: "Demokrasi Nedir. ... Ne Değildir", çev. L. Gönenç, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, ed. L. Diamond, M. F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s.67-81.

SHAPIRO, Ian: "Power and Democracy", **Power and Democracy - Critical Interventions**, ed. F. Engelstad, Ø. Østerud, Ashgate Publishing, Burlington, 2004, s.11-32.

TİMİSİ, Nilüfer: **Medyada Cinsiyetçilik**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, 1997.

WACKS, Raymond: **Hukuk Kuramını Anlamak**, çev. F. S. Şahin Ünver, S. Ünver, Astana Yayınları, Ankara, 2016.

WEBER, Max: **On Law in Economy and Society**, çev. E. Shils, M. Rheinstein, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1954.

YÜKSELBABA, Ülker: "Feminist Perspektiften Hukuk", *İÜHFİM*, C.LXXIV, S.1, 206, s.123-138.

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA (Oturum Başkanı)- Omca'ya çok teşekkürler. Hakkımda söylediği güzel sözler için de teşekkür ediyorum, ben de onları çok seviyorum.

Kamusal alanda özellikle siyasal arenada güç odaklı olduğunu hepimiz biliyoruz, biraz da şiddet odaklı. Onun için kadın gibi, yani erkek gibi değil ama kadın gibi var olmak önemli olan. Biraz önce konuştuk, sesinin çok çıkması bile, yani daha gür konuşmak bile daha etkili ve dinlenebilir oluyor.

Arş. Gör. Omca ÖZDEMİR- Hocam çok özür dilerim. Araştırmalar yapılmış bununla ilgili, erkeklerin çok daha fazla konuşma eğiliminde olduğu, kadınlara göre daha fazla söz kestikleri, bunlar ortaya konulmuş.

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA (Oturum Başkanı)- Yani kadın konuşurken onun sözü kesilebilir, ama bir kadın bir erkeğin sözünü asla kesemez. Tam tersi inanç var,

işte kadınlar çok konuşuyor filan değil. Kadınlar belki kendi aralarında daha fazla konuşuyor, ama kamusal alanda asla kadının daha fazla konuştuğu gibi bir şey söylemek mümkün değil yok, öyle bir şey söz konusu değil. Sesin daha çok daha gür, daha etkili çıkması, söylenen şeylerin daha önemli olduğunu göstermiyor. Ama bizim toplumumuzda maalesef gür sesli, daha fazla bağırın, daha fazla yumruğunu masaya vuranlar daha etkili olabiliyor. Halbuki kadın olarak her alanda daha güzel şeyler söyleyebiliriz, söylüyoruz da. Daha fazla dinlenmesi için belki algıların değişmesi gerekiyor, farkındalıkların değişmesi gerekiyor, kültürlenmenin değişmesi gerekiyor. Bu nedenle de hepimize çok iş düşüyor. Tekrar teşekkür ediyorum.

Dördüncü konuşmacımız Araştırma Görevlisi Merve Alçık, Tebliğ başlığı, Kadının Siyasal Hayata Katılımının Kolaylaştırılması İçin Hukuki Bir Çözüm: Cinsiyet Kotası. Buyurun.

Arş. Gör. Merve ALÇIK- Merhaba, öncelikle teşekkür ediyorum Türkiye Barolar Birliğine ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesine, burada bize de konuşma imkânı tanıdıkları için.

Kadının siyasal hayata katılımının kolaylaştırılması, kolaylaştırmalıyız çünkü önümüzde zorluklar ve engeller var. Bu yüzden bu kelimeyi seçtim. Demokrasi toplumun tüm kesimlerinin siyasal hayata eşit biçimde katılmasını amaçlar. Kadınların da siyasal hayata katılamayışı, esasen bir demokrasi sorunudur. Siyasal katılımı biz aktif ve pasif katılım olarak ikiye ayırıyoruz. Pasif katılım oy verme davranışını içerirken, aktif katılım daha çok siyasal partilere üye olma, orada temsil etme kendini ya da parlamentoda bizzat bulunma gibi davranışları içerir. Pasif katılım konusunda erkeklerin katılımıyla kadınların katılımı arasında pek bir fark yok, hepimiz oy vermeye gidiyoruz. Ama aktif katılım konusunda dışarıdan baktığımızda, siyasal karar mekanizmalarında daha çok hep erkekleri görüyoruz, kadınları çok az görüyoruz. Bu nedenle cinsiyet kotası, bir pozitif ayrımcılık politikası olarak cinsiyet kotasının uygulanması gerektiğini düşünüyorum.

KADININ SİYASAL HAYATA KATILIMININ KOLAYLAŞTIRILMASI İÇİN HUKUKİ BİR ÇÖZÜM: CİNSİYET KOTASI

Arş. Gör. Merve Alçık^{309*}

GİRİŞ

Günümüzde siyasal hakların kullanılması, siyasal hayata katılma ve temsilde kadınlar ile erkekler arasında Anayasa (AY) ile seçim mevzuatında bir ayırım bulunmamasına rağmen uygulamada özellikle seçme hakkından ziyade seçilme hakkı, siyasal karar alma mekanizmalarında bizzat yer almak gibi doktrinde aktif siyasal katılım olarak adlandırılan davranışlarda bulunanların genellikle erkekler olduğu görülmektedir. Siyasal alanda kadının eksik temsili demokrasi sorunudur ve bunun çözümü için pozitif ayrımcılık konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Kadınların siyasal hayata katılmalarının önünde toplumsal, psikolojik veya sosyolojik birçok engel bulunduğundan özellikle AY'nın 10. maddesinin 2. fıkrası, "*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.*" uyarınca, cinsiyet kotası uygulamalarıyla kadınların parlamento, yerel yönetim organları ve demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez anayasal unsuru olan siyasal partilerde aktif olarak yer almalarının kolaylaştırılması

309 * Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora programı öğrencisi. (E-posta: mervealcik@gmail.com) ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5335-6540>

ve güçlendirilmesi için hukuki düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Parlamentolar Arası Birliğin (*Inter-Parliamentary Union, IPU*) Dünya'da parlamentolarda yer alan kadınlara ilişkin istatistiklerine göre, 1998 yılında kadınların parlamentolardaki temsil oranı %13 iken; bu oran 2003 yılında %15'e, 2013 yılının sonunda ise %21'e ulaşmıştır. 2019 yılı itibariyle ise Dünya'da kadınların parlamentolarda temsil oranı %24,3'tür. Yine, 01.01.2019 tarihi itibariyle güncellenmiş IPU verilerine göre, parlamentodaki kadın temsiline Dünya sıralamasında 1. %61,3 oranla Ruanda iken, Türkiye bu sıralamada %17,4 oranla 120. sıradadır. Türkiye'ye bakıldığında, kadınların seçme ve seçilme hakkını elde ettiği 1934 yılından bugüne kadar yapılan ulusal seçimlerde kadınların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilme oranlarının %4,5'tan (1935 yılı seçimleri), %17,3'e (2018 seçimleri) çıktığı görülmektedir. Yaklaşık 85 yıllık bu süreçte ülkemizde ne yazık ki hala parlamentoda kadın temsili oranı %20'ye ulaşamamıştır. Yerel seçimlerde de kadın temsil oranı ulusal seçimlerdeki gibi düşük düzeydedir.³¹⁰

Dünyada birçok ülkede kadınların siyasal hayatta eşit temsili adına hukuki bir çözüm olarak cinsiyet kotası uygulanmaktadır. Farklı cinsiyet kotası türleri kadınların siyasal hayata katılımını artırmak için Dünya genelinde giderek daha da fazla kullanılmaktadır. Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü (*International Institute for Democracy and Electoral Assistance, IDEA*) tarafından cinsiyet kotası konusunda hazırlanan veri tabanında, Dünyada bulunan 118 ülke ve bölgenin

310 Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) resmî sitesinde yer alan, yapılmış son iki mahalli idareler genel seçim sonuçlarına göre; 2014 yılında yapılan yerel seçimlerde kazanılan başkanlık ve üyeliklerin cinsiyete göre dağılımına dair tabloda, Büyükşehir Belediye Başkanlığı adaylığının kazanan kadın oranı %10; İl Genel Meclisi Üyeliğine seçilen kadın oranı %4,79; Belediye Başkanlığına seçilen kadın oranı %2,73; Belediye Meclisi Üyeliğine seçilen kadın oranı ise %10,72'dir. Buna göre, yerel seçimlerde kadın temsil oranının da hala %10'u ancak aşabildiğini ve çok yetersiz kaldığı görülmektedir. (Yüksek Seçim Kurulu, Seçim Arşivi, <http://www.ysk.gov.tr/tr/mahalli-idareler-genel-secimleri-arsivi/2650> , Erişim: 01.04.2019); Henüz kesin olmayan 2019 mahalli idareler genel seçim sonuçlarına göre ise, 81 ilde sadece 4 kadın belediye başkanı seçildi.

yarısından fazlasının seçim ile gelinen makamlar için cinsiyet kotasını kullandığı belirlenmiştir. Siyasal karar alma mekanizmalarında kadınların temsilinin çok yavaş yükseldiği de göz önüne alındığında, temsilde gerçek cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi adına özel önlemler alınması zorunludur.

CİNSİYET KOTASI

TANIMI VE KAPSAMI

Seçimle veya atamayla oluşan karar mekanizmalarında kadınların erkeklerle eşit ya da belli bir oranın altına düşmeyecek şekilde temsilini sağlamak için kullanılan ortak yöntemlere kota uygulamaları adı verilmektedir.³¹¹ Kota, eksil temsil edilen cinsin eksik temsile neden olan durumun ortadan kalkmasına kadar uygulanan geçici özel önlem politikasıdır.³¹² Cinsiyet kotası yerine doktrinde sık sık kadın kotası teriminin kullanıldığı da görülmektedir. Ancak bu iki terim birbirinden farklıdır.³¹³ Kadın kotası ile sadece kadınlara tahsis edilen pay ya da oran kastedilmektedir. Cinsiyet kotası ise her iki cins için tahsis edilen en az payı ya da oranı ifade eder. Cinsiyet kotası ile hem erkek hem de kadının siyasal hayatta temsil edilmesi amaçlanır.³¹⁴ Ancak uygulamada siyasal hayatta sadece kadının eksik

311 Şule ÖZSOY, Toplumsal Cinsiyet Açısından Anayasa Konulu Komisyon Raporu, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No:9, Haziran 2012, (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2291>), Erişim: 24.02.2019), 83.

312 Aysun SAYIN, Kota El Kitabı "Geçici Özel Önlem Politikası: Kota", Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA-DER), Ankara, 2007, 25; Ebru KARAMAN, Eşitlik İlkesi Çerçevesinde Siyasi Partilerde Kadın Kotası, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2016, 118; Songül SALLAN GÜL/Yonca ALTINDAL, "Türkiye Siyasetinin Eril Anatomisi: 2015 Seçimlerini Kota Uygulamaları Üzerinden Yeniden Düşünmek", Toplum ve Demokrasi Dergisi, Cilt:9, Sayı: Ocak-Aralık, 2015, 59; Nesrin YILDIZ, "Siyasi Parti Tüzüklerinde Kadın Kotası", İstanbul Barosu Dergisi, Cilt:88, Sayı:6, 2014, 539; Ece ÖZTAN, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Olumlu Ayrımcılık", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:59, Sayı:1, 2004, 219.

313 Ceray ALDEMİR/Canan BUDAK, "Cam Tavanı Kırarak: Parlamentoda Cinsiyet Kotası", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt:16, Sayı:61, 2018, 45.

314 Nedret ÇAĞLAR, "Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt:3, Sayı:4, 2011, 73; ALDEMİR/BUDAK, 46; Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI, "Kadınla-

temsili söz konusu olduğundan cinsiyet kotası ile çoğu zaman kadın kotası kastedilmektedir.

Cinsiyet kotası kuralları, seçilecek aday listelerinin içermesi gereken asgari sayıda kadın ya da erkeğe veya yasama organlarında kadınlara tahsis edilmesi gereken koltuk sayısını sağlar. Bu tür kurallar, siyasi partilerin potansiyel kadın adayları daha ciddi ve kararlı bir şekilde bulundurmalarını, siyasal pozisyonlara daha fazla kadını getirmeyi ve kendi içlerinde de cinsiyet dengesini kurmayı sağlayarak adaylarını seçme şeklini değiştirmeyi amaçlar. Böylece, siyasi partilerin iç kompozisyonlarında, parlamenter grup ve delegasyonlarında cinsiyet dengesi daha eşitlikçi hale gelir.³¹⁵ Siyasal hayatta temsil edilmeyen cinse, kota uygulamalarıyla belli bir oranda temsil edilme güvencesi getirilmiş olmaktadır.³¹⁶ Doktrininde kota uygulamalarının geniş bir politika kapsamında sunulması ve işlevselliğini kazanması için desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir.³¹⁷

Cinsiyet kotası bir seçim tekniği olup; niceliği belirleyici bir uygulamadır. Niteliksel belirleyiciliği bulunmamaktadır.³¹⁸ Yani, cinsiyet kotası ile kadınların ya da erkeklerin nitelikleri belirlenmez; sadece temsil edilebilmeleri sayısal olarak veya belirli bir oranda güvence altına alınmış olur. Uzun vadede ise niceliksel anlamda dengeleyici bir etkisinden söz edilir.³¹⁹ Cin-

rın Siyasal Hayata Etkin Katılımının, Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:12, Sayı:1, 2007, 15.

315 Drude DAHLERUP/Zaina HILAL/Nana KALANDADZE/Rumbidzai KANDAWASVİKA-NHUNDU, Atlas of Electoral Gender Quotas, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Inter-Parliamentary Union and Stockholm University, 2013, 19.

316 Şirin TEKELİ/Meryem KORAY, Devlet-Kadın-Siyaset, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, 1991, 99.

317 Meryem KORAY, Günümüzdeki Yaklaşımlar Işığında Kadın ve Siyaset, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1991, 64.

318 KARAMAN, 122; Gökhan GÖKULU, "Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili ve Kota Tartışmaları", International Journal of Social Science, Vol.6, Issue:5, 2013, 358.

319 Zafer GÖREN, "Kota Düzenlemelerinin Anayasaya Uygunluğu", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt:16, 1999, 381.

siyet kotası, kadınların %20, %30 veya %40 oranında siyasal karar alma mekanizmalarında büyük bir azınlık oluşturmasını; hatta %50-%50 oranında gerçek fiili cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Cinsiyet kotasının kullanımı, kadınların siyasi temsili ile sosyal ekonomik durumları arasındaki ilişki hakkındaki fikir ve teorilerimize meydan okur; çünkü cinsiyet kotası sayesinde, kadının sosyal ekonomik durumunda değişiklik yapmadan kadının siyasal alandaki temsilinde benzersiz tarihi sıçramalar gerçekleştirilebilmektedir.³²⁰

Cinsiyet kotaları, ayrımcılık yapmamak ve eşitlik normları haricinde, kadınlar için fiili veya maddi eşitliği sağlamak için gerekli pozitif eylem önlemleri olarak kabul edilir. Kadınların erkeklerle fiili eşitliğini sağlamayı amaçlayan diğer özel önlem biçimlerinde olduğu gibi cinsiyet kotasında da fırsat ve muamele eşitliği hedefine ulaşıldığında bu tedbirlerin uygulanması son bulduğundan cinsiyet kotaları geçici özel önlemler olarak kabul edilirler.³²¹ Teorik olarak bu özel önlem politikası kadınların siyasete aktif olarak katılmalarının önündeki engeller tamamen ortadan kalkıncaya kadar uygulanmaktadır.³²² Ancak kota uygulamalarının zamansal olarak sınırlanması yerine bazen ülkeler, kota uygulamalarından geri dönüş yapabilmektedirler; ancak kota uygulamasının kaldırıldığı bu ihtimalde kadın temsil oranında düşüş yaşandığı görülmektedir. Doktrinde, %30, %33, en az %30 veya %40 gibi oranlar, cinsiyet kotalarının kadınların siyasal temsiliinde olması gere-

320 Drude DAHLERUP, *Women, Quotas and Politics*, (Editor: Drude Dahlerup), Routledge Research in Comparative Politics Taylor & Francis Group, 1st Edition, 2005, 3,4.

321 DAHLERUP/HILAL/KALANDADZE/KANDAWASVİKA-NHUNDU, 18; Drude DAHLERUP, "Increasing Women's Political Representation: New Trends in Gender Quotas", *Women in Parliament: Beyond Numbers*, (Editor: Julie Ballington & Azza Karam), A Revised Edition, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA) Handbook Series, 2005, 142.

322 ÇAĞLAR, 76.

ken asgari temsil oranı “kritik kitle”³²³, “kritik eşik”³²⁴, “asgari temsil eşiği”³²⁵, “kritik azınlık”³²⁶ olarak ifade edilmektedir. Günümüzde kota sistemleri kadınların çeşitli uluslararası antlaşmalarda talep edildiği şekilde en azından %30 veya %40’lık bir kritik azınlık oluşturmak suretiyle cinsiyet dengesini hedeflemektedir.³²⁷

TÜRLERİ

Cinsiyet kotası kuralları bulunduğu yer itibarıyla anayasa, yasaya ve siyasi parti tüzüğü veya yönetmeliğine konulmak suretiyle uygulanmaktadır. Kota kuralının bulunduğu yer, aslında bize kotanın uygulanışındaki zorunluluğu veya isteğe bağlılığı ifade etmektedir. Siyasal hayatta uygulanan cinsiyet kotaları Dünyada farklı seçim sistemleri uygulayan farklı ülkelerde çeşitli biçimlerde ortaya çıkmakta ve uygulanmaktadır. Doktrinde, üç farklı cinsiyet kotası türü kabul edilmektedir. Bunlar; zorunlu cinsiyet kotası, isteğe bağlı cinsiyet kotası ve boş koltuk kotasıdır.³²⁸ Bazen ülkeler bu üç cinsiyet kotası türlerinden birkaçını bir arada uygulayabilmektedirler. Cinsiyet

323 DAHLERUP/HILAL/KALANDADZE/KANDAWASVİKA-NHUNDU, 17; SAYIN, 42; Kathleen A. BRATTON, “Critical Mass Theory Revisited: The Behavior and Success of Token Women in State Legislatures”, *Politics & Gender*, Vol.1, Issue:1, 2005, 99; Zekiye DEMİR, “Kadınların Siyasete Katılımı ve Katılımı Artırmaya Yönelik Stratejiler”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2015, 42.

324 KARAMAN, 119; ÇAĞLAR, 75; ALDEMİR/BUDAK, 44.

325 GÖKULU, 355.

326 IDEA, “What Are Quotas?”, (<https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/quotas#what> , Erişim: 24.02.2019); SAYIN, 41,42; DEMİR, 41,42.

327 DAHLERUP, (Editor: Julie Ballington & Azza Karam), 142.

328 Boş Koltuk Kotası olarak isimlendirilen cinsiyet kotası, uluslararası literatürde başlı başına bir cinsiyet kotası türü olarak tanımlanmaktayken; Türk literatüründe özellikle ayrıca bir kota türü olarak değil de cinsiyet kotasının uygulanma usulü, tekniği veya yolu olarak tanımlanmıştır. (Bu konuda Bkz. KARAMAN, 137, SAYIN, 34,35; ALDEMİR/BUDAK, 46; DEMİR, 41; SİTEMBÖLÜKBAŞI, 16) Çalışmamızda uluslararası literatür öncelikle dikkate alındığından Boş Koltuk Kotası, bir cinsiyet kotası türü olarak ele alınmıştır; IDEA, “What Are Quotas?”, (<https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/quotas#what> Erişim: 24.02.2019); GÖKULU, 358,359.

kotasını anlamlı ve işler kılabilmek adına kota sistemi tasarımı uygulanacak ülkenin seçim sistemine göre uyarlanmaktadır.³²⁹

Zorunlu Cinsiyet Kotası

Ulusal ve yerel seçimlerde veya siyasi partilerin parti içi karar alma mekanizmalarında siyasi partilerin belirli oranda veya asgari sayıda kadın aday göstermelerinin Anayasa veya kanun ile zorunlu kılınmasının öngörüldüğü cinsiyet kotası türüne zorunlu cinsiyet kotası adı verilmektedir.³³⁰ Zorunlu cinsiyet kotaları Anayasayı, seçim kanununu veya bazen her ikisinde de düzenlenirler ve böylelikle belirli bir ülkedeki kotaya karşı olan siyasal partiler de dahil olmak üzere tüm siyasal partiler için uygulanırlar.³³¹ Bu kota türü, tüm partiler için bağlayıcı olup, kota kuralının uygulamasını parti yönetiminin inisiyatifine bırakmamaktadır.³³² Zorunlu cinsiyet kotası türü ile, tüm siyasi partilere karşı kotaya aykırılık halinde yaptırım uygulama yetkisi vermektedir.³³³

Zorunlu cinsiyet kotası ile uygulanan yaptırımlar genel olarak iki çeşittir: birincisi seçim öncesi aday listesinin reddedilmesi, ikincisi ise mali cezalar ve teşviklerdir. Aday listesinin reddedilmesi, zorunlu cinsiyet kotası uygulamalarının en etkili biçimde uygulanmasını sağlayan bir yaptırım olup, ülkede seçim güvenliğinden sorumlu makamların siyasi partileri açıkça cinsiyet kotası düzenlemelerine uymadıkları takdirde

329 DAHLERUP/HILAL/KALANDADZE/KANDAWASVİKA-NHUNDU, 23.

330 GÖKULU, 358; Drude DAHLERUP/Lenita FREIDENWALL/Eleonora STOLT/Katarina BIVALD/Lene PERSSON-WEISS, Electoral Gender Quota Systems and Their Implementation in Europe, European Parliament Committee on Women's Rights and Gender Equality, 2008, 17; DEMİR, 41.

331 Mona Lena KROOK, "Quota Laws for Women in Politics: Implications for Feminist Practice", Social Politics: International Studies in Gender, State&Society, Vol.15, Issue:3, 2008, 350.

332 SAYIN, 32.

333 DAHLERUP/HILAL/KALANDADZE/KANDAWASVİKA-NHUNDU, 23,24; Doktrinde bu yaptırımlara "Uyumsuzluk Yaptırımı" (Non-compliance Sanction) da denilmektedir. (IDEA, "What Are Quotas?", (<https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/quotas#what> Erişim: 24.02.2019)

aday listelerinin reddedileceğini bildirmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu ihtimalde kota kuralına uymayan siyasal partinin seçime katılamayacağı kabul edilmektedir. Mali cezalar ve teşvikler ise zorunlu cinsiyet kotası kuralına uygun davranmayan siyasal partilere mali ceza verilmekte; uygun davrananlar da ödüllendirilerek mali yönde teşvik edilmektedirler. Zorunlu cinsiyet kotasının parlamentodaki kadın sayısını artırması hususunda isteğe bağlı cinsiyet kotasından daha etkili olup olmadığı konusunda kesin bir vargı bulunmamaktadır. Kadının temsilindeki artış aynı zamanda zorunlu cinsiyet kotası kuralları ile konulan yaptırımların etkililiğine ve kotanın uygulanma usulüne de bağlıdır.³³⁴

İsteğe Bağlı Cinsiyet Kotası

Siyasal partilerin, parti tüzükleri, programları veya yönetmeliklerine belirli sayıda kadının ulusal ve yerel yönetim seçimlerinde aday göstermelerine ilişkin veya parti üyeleri ve parti yönetimi arasında daha fazla kadına yer verilmesi hususunda kota kuralı koymaları suretiyle uygulanan kota türüne, isteğe bağlı (ihtiyari, gönüllü) cinsiyet kotası denilmektedir.³³⁵ İsteğe bağlı siyasal parti kotaları, siyasal partilerin bireysel olarak adaylar arasında kadın oranını artırmayı ve genellikle parti organlarında %10 ile %50 arasında kadın bulundurulmasını zorunlu kılmayı amaçlamıştır. Bir partinin cinsiyet kotası kuralını benimsemesi, diğer partilerin de bu kuralı benimsemesini, kadın temsilini daha fazla artırıcı cinsiyet kotası kurallarının diğer partiler tarafından ortaya konulmasını ya da kota konusunda yasal düzenlemelere geçilmesini tetikleyebilmektedir.³³⁶

İsteğe bağlı cinsiyet kotasını zorunlu cinsiyet kotasından ayıran özellik; bu kota türünü uygulamaya geçirilmesinin ta-

334 IDEA, "Different Quota Systems", (<https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/quotas#different> , Erişim: 24.02.2019); DAHLERUP/HILAL/KALANDADZE/KANDAWASVİKA-NHUNDU, 23; GÖKULU, 359.

335 GÖKULU, 358; Şafak EFENDİOĞLU, "Kadınlara Yönelik Pozitif Ayırıcılık Bağlamında Seçim Kotası", Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, 2010, 291; DEMİR, 41.

336 KROOK, 347; ÖZTAN, 224.

mamen siyasal partilerin tercihlerine bırakılmasıdır. Siyasal parti yönetimi isterse, isteğe bağlı cinsiyet kotası kuralı koymakta ve uygulamaktadır. İsteğe bağlı cinsiyet kotası kuralına uymama halinde herhangi bir cezai veya mali bir yaptırımla karşılaşılmamaktadır. Dolayısıyla bir siyasi partide her ne kadar isteğe bağlı cinsiyet kotası bulunsa dahi bu kotaların uygulamaya geçirilmediği de sıklıkla görülmektedir.³³⁷ Ancak bazen siyasal parti, isteğe bağlı kota kuralına uyulmaması halinde bunu denetleyecek bir iç mekanizma şeklinde özel bir denetim mekanizması oluşturabilmektedir.

Boş Koltuk Kotası

Zorunlu ve isteğe bağlı cinsiyet kotaları, asgari oranda veya sayıda kadının aday listelerinde yer almasını sağlarken, boş koltuk kotası, (diğer bir deyişle ayrılmış koltuklar), siyasal hayatta en az temsil edilen cinsin temsilcilerinin yasama organlarına veya siyasal karar alma mekanizmalarına seçilmesini şart koşan bir kota türüdür. Zorunlu ve isteğe bağlı cinsiyet kotaları aday listelerindeki kadınların payı için asgari bir koşul oluştururken; boş koltuk kotası, seçilen kadınların sayısını düzenlemektedir.³³⁸ Doktrinde bir yazar, boş koltuk kotasını isminden anlaşılacağı üzere, parlamentolarda tamamı kadınlar için ayrılmış ve erkeklerin seçim yarışına giremeyeceği sandalyeler olarak tanımlamaktadır. Boş koltuk kotası türü, genellikle kadının siyasal hayatta temsilinin çok yetersiz olduğu ülkeler tarafından, Anayasaya veya seçim kanunlarına konulacak bir hükümlerle benimsenmektedir.³³⁹

Ulusal veya yerel mecliste bulunan toplam sandalye sayısının belirli bir oranını karşılayacak sayıda sandalyenin eksik temsil edilen cinse ayrılması şeklinde boş koltuk kotası uygulanmaktadır. Eksik temsil edilen cinse ayrılan sandalyenin anılan cinsin aday gösterilmemesi veya yeterli katılım olmaması

337 SAYIN, 32; GÖKULU, 358.

338 IDEA, "What Are Quotas?", (<https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/quotas#what>), Erişim: 24.02.2019)

339 KROOK, 347, 348.

halinde boş bırakılmakta ve bir sonraki seçime kadar eksik sayı ile görev yapmaktadır.³⁴⁰ Boş koltuk kotası, kadınlara ayrılan sandalyelerin kadınlar tarafından doldurulmaması halinde onların yerine erkeklerin geçmesini engelleyen bir kota türüdür.³⁴¹

UYGULANMA USULLERİ

Zorunlu, isteğe bağlı veya boş koltuk kotaları sabit, oranlı, aday listesi veya seçim çevresi kotası gibi usul ve tekniklerden biri veya birkaçı birlikte ülkenin seçim sistemi ile uyumlu hale getirilerek uygulanmaktadır.

Sabit Kota

Sabit kota ile, sabit bir oran (%30, %40 veya %50 gibi) belirtilmek suretiyle, siyasal karar alma mekanizmalarında eksik temsil edilen cinsin temsil edilmesi amaçlanır. Seçilecek kadın sayısı Anayasa, kanun ya da siyasal partilerin tüzüklerinde sabitlendiği ve çoğunlukla yasal olarak garanti altına alındığı bir yöntemdir.³⁴²

Oranlı Kota

Oranlı kota, seçim çevrelerindeki veya siyasal partinin merkez veya taşra teşkilatlarındaki her bir cinsiyetin katılım oranına göre belirlenerek uygulanır. Oranlı kotada seçmen veya üye sayısı karar organlarında bir cinsin ne kadar temsil edileceğini belirler. Oranlı kota, özellikle kadının temsilinde, kadınların katılım oranının farklılaştığı seçim çevrelerinde oluşturulacak aday listelerinde kadınları avantajlı kılar.³⁴³

340 SAYIN, 34,35; ALDEMİR/BUDAK, 46; KARAMAN, 37.

341 SİTEMBÖLÜKBAŞI, 16.

342 ÖZSOY, 83; KARAMAN, 135; SİTEMBÖLÜKBAŞI, 15; ALDEMİR/BUDAK, 46; SAYIN, 34; YILDIZ, 539.

343 KARAMAN, 136; ALDEMİR/BUDAK, 46; SAYIN, 34; SİTEMBÖLÜKBAŞI, 15,16.

Aday Listesi Kotası

Aday listesi kotası, esasen siyasal karar alma mekanizmalarına seçilecek adayların oluşumuna etki eden ancak bu etki ile birlikte kadınların seçilmesini teşvik eden bir cinsiyet kotası usulüdür. Genellikle anayasal veya yasal düzenlemelerle olmakla birlikte istisnai olarak İskandinav ülkelerinde isteğe bağlı da görülebilmekte olan bu usulde siyasal partilerin oluşturduğu aday listelerinin geçerliliği her iki cinsin aday dağılımını içerir sıralamasının oluşturulmasına bağlıdır.³⁴⁴ Aday listesi kotasının, aday listelerini oluşturulurken, eksik temsil edilen cinsde de yer verilmesinin yanı sıra eksik temsil edilen cinsin belirli ritmik düzen ile seçilebilecek sıralarda yer almasının sağlanması doktrinde fermuar sistemi (*zipper system*) veya zebra sistem (*zebra system*) olarak da isimlendirilmektedir.³⁴⁵ Fermuar sisteminde, aday listeleri bir kadın bir erkek, iki kadın iki erkek veya başkaca ritmik sıralama ile sıralanır. Aday listesi kota usulü, sabit veya oranlı kota usulü ile birlikte uygulandığında, cinsiyet kotası gerçek anlamda hayata geçirilebilmekte ve kadınların siyasal hayatta birçok karar alma mekanizmalarında yer edinmesi sağlanabilmektedir.³⁴⁶

Seçim Çevresi Kotası

Seçim çevresi kotası, birden fazla kişinin seçildiği yerlerde siyasal partinin belirlediği cinsiyet kotası oranında en çok oy alan kadın aday veya aday, diğer erkek adayların aldığı oy oranına bakılmaksızın o seçim çevresinde seçilmektedir.³⁴⁷

TÜRKİYE'NİN CİNSİYET KOTASI AÇISINDAN GÜNCEL DURUMU

Türkiye'de anayasal veya yasal cinsiyet kotası bulunmamaktadır. Yürürlükte bulunan 2820 sayılı Siyasal Partiler

344 GÖREN, 383.

345 GÖREN, 383; SAYIN, 35,36; ALDEMİR/BUDAK, 46; SİTEMBÖLÜK-BAŞI, 16; KARAMAN, 137.

346 ALDEMİR/BUDAK, 46.

347 SAYIN, 35,36.

Kanunu'nda (SPK) da kadın erkek eşitliğine hizmet eden özel önlemlerin alınması hakkında herhangi bir düzenleme yer almamaktadır.³⁴⁸ Buna karşılık, AY'nın 10. maddesinin 2. fıkrasında, "devletin bu eşitliği sağlamak için gereken her türlü tedbiri alması gerektiği" hükmü, cinsiyet kotası uygulamasının anayasal dayanağını oluşturmaktadır.³⁴⁹ Parlamentoda siyasi grupları bulunan siyasal partilerden bazılarının siyasal parti tüzüklerini dayanak yaptıkları gönüllü cinsiyet kotası ve kota uygulamalarına benzer hükümlere rastlamak mümkündür. Siyasal partiler, adaylarını belirlemede, istekleri doğrultusunda kota uygulamalarına gidebilmekte; bunun önemli bir sonucu ise, bu partilerin kotasının hayata geçirilmemesi halinde hiçbir yaptırım ile karşılaşmamalarıdır.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) parti tüzüklerinde cinsiyet kotasına dair açıkça bir hüküm bulunmamaktadır.³⁵⁰ Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) tüzüğünün 56. maddesinde parti içi pozisyonlar ile ulusal ve yerel seçim adaylıklarında %33 cinsiyet kotası getirildiği görülmektedir.³⁵¹ Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) tüzüğünün 3. maddesinin (e) bendinde ise, "Tüm karar alma mekanizmalarında kadınlar lehine en az eşit temsili esas alır ve uygular."³⁵² denilmektedir. HDP'nin örgütlenişinde parti tüzüğü ile il, ilçe ve belediyelerde eş başkan; aynı şekilde parti yönetiminde de eş başkan uygulamasının bir kadın ve bir erkek olarak getirildiği görülmektedir. Parti içerisindeki

348 KARAMAN, 158.

349 KARAMAN, 9.

350 ALDEMİR/BUDAK, 53,56; KARAMAN, 167,168.

351 Cumhuriyet Halk Partisi, Parti Tüzüğü, (http://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdf Erişim: 09.03.2019); Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili tarafından Siyasal Partiler Kanunu'nda kadınların her düzeydeki parti yönetimi ile TBMM, Belediye Meclisleri, İl Genel Meclislerinde en az %33 oranında temsil ve katılımının sağlanması için kanun teklifi verilmiştir. Aynı konuda CHP milletvekilleri tarafından verilen benzer çok sayıda cinsiyet kotası talepli kanun teklifleri de bulunmaktadır. (01.10.2018 havale tarihli, 2/273 Esas Sayılı 2820 Sayılı Siyasal Partiler Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-0273.pdf> ,Erişim: 09.03.2019)

352 Halkların Demokratik Partisi, Parti Tüzüğü, (<https://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-tuzugu/10> , Erişim: 09.03.2019)

eş başkan uygulamasıyla “en az eşit temsil” ifadesinin vurgulandığı görülmektedir.³⁵³ İyi Parti tüzüğüne cinsiyet kotası başlıklı 13. maddesinde merkez yoklamasıyla belirlenecek milletvekili genel seçimi adaylarının, il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri adaylarının, il, ilçe, belde yönetim kurullarının, kongre ve kurultay delegeliği, merkez disiplin kurulu ve il disiplin kurulu üye seçimlerinde asıl ve yedek üyeliklerde ayrı ayrı olmak üzere en az %25 cinsiyet kotası uygulanacağı belirtilmiştir.³⁵⁴

24 Haziran 2018 tarihinde yapılan ulusal seçimlerde; AKP'nin kadın milletvekili adaylarının oranı %21; CHP'nin kadın milletvekili adaylarının oranı 22,67; MHP'nin kadın milletvekili adaylarının oranı %12,67; HDP'nin kadın milletvekili adaylarının oranı %38,17; İyi Parti'nin kadın milletvekili adaylarının oranı %26,5'tir.³⁵⁵ Siyasi partilerin milletvekili oranlarına bakıldığında, parti tüzüklerinde cinsiyet kotası olan partilerden sadece İyi Parti'nin taahhüt ettiği cinsiyet kotası oranını karşıladığı görülmektedir. HDP'nin en az eşit temsil kuralını tam anlamıyla gerçekleştirmediği görülse de diğer siyasi partilere nazaran en yüksek kadın milletvekili oranına sahip olduğu görülmektedir. CHP tüzüğünde taahhüt ettiği cinsiyet kotası oranının altında kalırken; tüzüklerinde cinsiyet kotası hükmü bulunmayan AKP'nin milletvekili kadın adaylarının tüzüğünde cinsiyet kotası hükmü bulunan CHP'nin oranına çok yakın bir oran elde ettiği görülmektedir. MHP'nin ise diğer partilere oranla kadın milletvekili oranının en düşük olduğu görülmektedir. TBMM'de grubu olan siyasi partilerin tüzük ve programlarına bakıldığında, her ne kadar CHP, İyi Parti ve HDP'nin tüzüklerinde cinsiyet kotası ve kota benzeri hükümler yer alsada parti tüzüklerine isteğe bağlı olarak konulan bu hükümlerin çoğu zaman hayata geçirilemediği

353 ALDEMİR/BUDAK, 56.

354 İyi Parti, Parti Tüzüğü, (https://iyiparti.org.tr/Assets/pdf/iyi_parti_tuzugu.pdf , Erişim: 09.03.2019)

355 Yüksek Seçim Kurulu, Seçim Arşivi, (<http://www.ysk.gov.tr/tr/2018-cumhurbaskani-ve-milletvekili-secim-i-statistikleri/78032> Erişim:09.03.2019)

görülmektedir. TBMM’de 2018 yılı itibariyle parlamentodaki 600 milletvekilinden sadece 104’ünün kadın olması da gönüllü cinsiyet kotası hükümlerinin hayata geçirilemediğini göstermektedir.

SONUÇ

Dünyada cinsiyet kotası uygulamaları ve kadın temsil oranları ile fark yaratan ülkelere genel olarak bakıldığında zorunlu kota uygulamalarını ulusal, bölgesel, yerel seçimlere kadar genişletildiği ve esnetilmeksizin uygulandığı; uygulanmama halinde de yaptırıma bağlandığı görülmektedir. TBMM Anayasa ve Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu’na farklı yasama dönemlerinde teklif edilen ve cinsiyet kotasına ilişkin birçok kanun teklifi vardır. Ancak bu kanun tekliflerinin çoğu kadük kalmıştır. Kadın Adayları Destekleme Derneği gibi sivil toplum örgütleri ve zaman zaman siyasal partilerin genel başkanlarının kadınların temsili konusunda cinsiyet kotası getirilmesine ilişkin söylemleri ve talepleri kanun koyucu tarafından cevapsız bırakılmaktadır.

Siyasal hayatta daha çok kadının katılımı ve temsili için, ülkemizde isteğe bağlı parti tüzükleri üzerinden uygulanan cinsiyet kotası hükümlerinin işlerliğinin kazandırılması için öncelikle merkez yoklamalarıyla oluşturulan aday listelerinin fermuar sistemine göre bir kadın bir erkek şeklinde düzenlenmesinin parti içi demokratikleşme süreci içerisinde adeta bir teamül haline getirilmesi, hatta teamül haline gelme uzun yıllar alacağından sürecin hızlandırılması için SPK’de bu konuda yasal düzenleme yapılması gerekmektedir. 1982 Anayasasının 10. maddesinin 2. fıkrası hali hazırda cinsiyet kotası uygulamalarının anayasal dayanağını oluşturmaktadır. Seçim mevzuatımızda yapılacak kanuni değişikliklerle, zorunlu cinsiyet kotası uygulaması kolaylıkla Türk hukukuna dahil edilebilecek durumdadır. Ülkemizde kadınların siyasal hayatta eksik temsiline giderilmesi için zorunlu kota uygulamasına geçilmeli ve yasal kota zorunluluğuna uyulmaması halinde siyasi partilere hem mali yaptırım uygulanmalı hem de uygulanması şeklinde

düzenlemeler yapılmalıdır. Kadınların siyasi partilerde sadece seçim propagandası çalışmalarıyla ilgilenmelerinden ziyade, karar alıcı üst pozisyonlarda yer edinebilmelerinin sağlanması için yasal cinsiyet kotası getirilmelidir. Sabit en az %40 oranlı kota ve aday listelerinde bir kadın bir erkek olmak üzere fermuar sisteminin uygulandığı, kota kurallarına uyulmaması halinde aday listesinin reddedilmesi ne ek olarak mali ceza ve teşvik yaptırımlarının uygulanması gerektiği kanaatindeyim.

KAYNAKÇA

ALDEMİR, Ceray / BUDAK, Canan: “Cam Tavanı Kırılmak: Parlamentoda Cinsiyet Kotası”, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt:16, Sayı:61, 2018, s.37-64.

ÇAĞLAR, Nedret: “Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt:3, Sayı:4, 2011, s.56-79.

DAHLERUP, Drude: “Increasing Women’s Political Representation: New Trends in Gender Quotas”, **Women in Parliament: Beyond Numbers**, (Editor:Julie Ballington & Azza Karam), A Revised Edition, International Institute for Democracy and Electoral Assistance Handbook Series, 2005.

DAHLERUP, Drude / FREIDENWALL, Lenita / STOLT, Eleonora / BIVALD, Katarina/PERSSON-WEISS, Lene: **Electoral Gender Quota Systems and Their Implementation in Europe**, European Parliament Committee on Women’s Rights and Gender Equality, 2008.

DAHLERUP, Drude / HILAL, Zeina / KALANDADZE, Nana / KANDAWASVİKA-NHUNDU, Rumbidzai: **Atlas of Electoral Gender Quotas**, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Inter-Parliamentary Union and Stockholm University, 2013.

DAHLERUP, Drude: **Women, Quotas and Politics**, (Editor: Drude Dahlerup), Routledge Research in Comparative Politics Taylor & Francis Group, 1st Edition, London, 2005.

DEMİR, Zekiye: “Kadınların Siyasete Katılımı ve Katılımı Artırmaya Yönelik Stratejiler”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2015, s.35-59.

EFENDİOĞLU, Şafak: “Kadınlara Yönelik Pozitif Ayrımcılık Bağlamında Seçim Kotası”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2010, s.285-308.

GÖKULU, Gökhan: “Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili ve Kota Tartışmaları”, **International Journal of Social Science**, Vol.6, Issue:5, 2013, s.347-370.

GÖREN, Zafer: “Kota Düzenlemelerinin Anayasaya Uygunluğu”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:16, 1999, s.381-413.

KARAMAN, Ebru: **Eşitlik İlkesi Çerçevesinde Siyasal Partilerde Kadın Kotası**, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016.

KORAY, Meryem: **Günümüzdeki Yaklaşımlar Işığında Kadın ve Siyaset**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1991.

KROOK, Mona Lena: “Quota Laws for Women in Politics: Implications for Feminist Practice”, **Social Politics: International Studies in Gender, State&Society**, Vol.15, Issue:3, 2008, s.345-368.

ÖZTAN, Ece: “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Olumlu Ayrımcılık”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:59, Sayı:1, 2004, s.203-235.

SALLAN GÜL, Songül / ALTINDAL, Yonca: “Türkiye Siyasetinin Eril Anatomisi: 2015 Seçimlerini Kota Uygulamaları Üzerinden Yeniden Düşünmek”, **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, Cilt:9, Sayı: Ocak-Aralık, 2015, s.51-71.

SAYIN, Aysun: **Kota El Kitabı “Geçici Özel Önlem Politikası: Kota”**, Kadın Adayları Destekleme Derneği, Ankara, 2007.

SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban: “Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılımının. Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:12, Sayı:1, 2007, s.13-36.

TEKELİ, Şirin / KORAY, Meryem, **Devlet-Kadın-Siyaset**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, 1991.

YILDIZ, Nesrin: “Siyasi Parti Tüzüklerinde Kadın Kotası”, İstanbul Barosu Dergisi, Cilt:88, Sayı:6, 2014, s.538-553.

Diğer Kaynaklar

CUMHURİYET HALK PARTİSİ, Parti Tüzüğü, (http://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdf ,Erişim: 09.03.2019)

HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ, Parti Tüzüğü, (<https://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-tuzugu/10> Erişim: 09.03.2019)

INTER-PARLIAMENTARY UNION (IPU), (<https://www.ipu.org> , Erişim: 24.02.2019)

INTERNATIONAL INSTITUTE for DEMOCRACY and ELECTORAL ASSISTANCE (IDEA), Gender Quotas Database, <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas> (Erişim Tarihi: 24.02.2019)

IDEA, “What Are Quotas?”, <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/quotas#what> (Erişim Tarihi: 24.02.2019)

IDEA, “Different Quota Systems”, (<https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/quotas#different> , Erişim: 24.02.2019)

İYİ PARTİ, Parti Tüzüğü, (https://iyiparti.org.tr/Assets/pdf/iyi_parti_tuzugu.pdf Erişim: 09.03.2019)

ÖZSOY, Şule: **Toplumsal Cinsiyet Açısından Anayasa Konulu Komisyon Raporu**, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No:9, Haziran 2012, (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2291> , Erişim: 24.02.2019)

YÜKSEK SEÇİM KURULU, Seçim Arşivi: (<http://www.ysk.gov.tr/tr/mahalli-idareler-genel-secimleri-arsivi/2650> , Erişim: 01.04.2019)

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA (Oturum Başkanı)- Çok teşekkürler, çok önemli bir konu. Gönüllülük esası varsa, zaten olmaz. Anayasa ya da yasa hükmü olarak mevzuata bir hükmün girmesi, siyasal iradenin istemesine bağlı. Hele kanun değişikliği çok daha kolay olabilir, ama bu konuda bir kararlılık, istek ve irade olması gerekiyor.

Şimdi soru sormak isteyen varsa salondan buyurun.

Prof. Dr. Kemal ÖKTEM- Ben bir satır söyleyeyim, Sadi Hoca da biraz açıklasın. Şimdi biz tabii, özellikle ben ilkelerdeki, yani daha samimi ve mütevazı ortamlarda, ama iyi niyetli ve gönüllü mülakat katılım sistemiyle, hatta farklı partilerde aynı masada oturabilerek bazı yerlerde bu görüşmeleri yaptık.

Orada onlar şeyi vurgulamak istiyorlardı, hani bu siz daha başka bir şey de soruyorsunuz ama. Yani kadın adayların avantajları vardır, aslında kadın işte hani özellikle kent yönetiminde daha iyi görür, sorunları daha iyi çözebilir, anlatırken öyle söylüyorlardı. Hani belki mücadeleciler bir yönleri varsa da, bizim o soruda ona denk gelmemiş olabiliriz.

Bir de büyükşehir adaylarını nasıl gördük? Sadi Hoca bahsetsin.

Doç. Dr. Uğur SADIÖĞLU- Teşekkürler. Tabii biz biraz çalışmayla, yani bu çalışmada siyasi partilere göre farklılıktan ziyade, yerelde yerel sorunlarla ilişkili olarak kadınların farklı bakış açılarının ve teşkilatların yapısıyla kadınların aday olabilme ilişkisini ölçmeye çalıştık.

Tabii görüştüğümüz kişilerin siyasal kimlikleri vardı onları biliyoruz. Şöyle, sorduğunuz için onu söyleyelim, çalışmada aslında girmek istemiştik. Mesela ideoloji ve kadın aday ilişkisinde örneğin, İyi Partili bir adayın tespiti vardı. Yüzde 30 kotaları var İyi Partide yönetimde bulunmak için. Parti teşkilatında kadın kolları yok zaten, doğrudan kadın yöneticiler var. Fakat burada tabii şunlar da var, aday olamayıp partiyi değerlendirirken daha açık konuşabilenler var, aday olup da daha mevcut durumu iyi bir şekilde değerlendirenler de var. O yüz-

den de uygulamanın olduğu yerlerde, mesela İyi Parti örneğinde aday olmamış birisi, aslında kadın kotası olsa dahi kadının erkeklerin belirlediği çerçevede hareket edebildiğini vurgulamıştı. Ya da yine bir CHP'li kadın görüşmecimiz de, birçok konuda sınırlandıklarını ifade ettiler. Özellikle bu seçimde ittifak durumundan dolayı parti genel merkezlerinin belirleyici olmasının, aslında kadının yaratabileceği farkın önünde de bir engel olduğunu söylediler. Çünkü genel merkezlerde de erkek hâkim bir görüntü var, belirleyici bir görüntü var. Dolayısıyla tamamen kadınların erkeklerle davranışsal ya da yapısal olarak farklılıkları üzerinden giden tespitlerimiz olmadı, partilere göre de farklılıklar var.

Diğer sorunuz da, erkek profiliyle ilgili değil mi? Yani kadınların siyasal hayatta erkek gibi olması, Tansu Çiller örneğini verdiniz. Bu büyük bir rahatsızlıktı, yerel düzeyde biz bunu gördük. Özellikle öne çıkabilecek figürlerin de erkek siyasetçiler gibi davranması yönünde bir sonuç var. Bu sonuç cidden kadın siyasetçiler nezdinde de benimsenen bir durum değil. Fakat gerçekten de Türkiye'de siyasal kampanyaların gerçekleştiği ortamlar çok zor. Bunu da deneyimledik bu çalışmamızda. Biz bizatihi ilçede yürütülen propaganda sürecine de katıldık. Belki de Türkiye'de siyasetin bu araçlarının da değişmesine ihtiyaç var kadınlar için. Çünkü ilçede geç saatlerde yorgun... Biz mesela yetişemedik. İşte konvoylar yapılıyor, toplanılıyor, işte orada müthiş bir enerji ve yorgunluk oluşuyor. Bu maliyet konusuna da değinmiştik. Dolayısıyla bu siyaset yapma biçiminin de belki de sorgulanması lazım kadınlar açısından diye düşünüyorum.

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA (Oturum Başkanı)- Teşekkürler. Ben bu konuyla bağlantılı bir şey sormak istiyorum. Şimdi erkek siyasetçi, yani güçlü figür istiyor. Peki kadınlar, kadın gibi davranan siyasetçi ya da idareci istiyor mu? Ya da kadınlar da işte öyle yumruğunu masaya vuran erkek figürü mü istiyor siyasette?

Prof. Dr. Kemal ÖKTEM- Şimdi tabii yerel yönetim zaten rakamlar hem demin konuşuldu, hem de arkadaşlarımız gayet

iyi özetlediler. Şimdi şöyle örnekler de var. Yerelde diyelim ki belediye meclisine seçildi, bir kısmı da seçilmiş ikinci kez, yani bizim görüşmelerimizde tecrübeler var. Diyelim ki mecliste oturdular, mesele de uzadı, akşam da yedi sekiz dokuz oldu. Bazen diyor şöyle derse ki, tamam şimdi buradan sonra da balık lokantasına gideriz, işler bitmedi, ama... Ne olacak? Şimdi kadın görevli ya da meclis üyesi o ister istemez çekilecek eve gidecek. Yani mesele orada belki işte sonuçlandırılacak.

Dolayısıyla burada kadının iyimserliği veya filan mecburen kibarlığı mı diyelim nezaketi veya evdeki yükümlülükleri buna neden oluyor olabilir. Tabii parasal konular da var, ben doğrudan girmeyeceğim, ama...

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA- Çünkü o masalarda farklı şeyler de konuşuluyor, paralar da konuşuluyor.

Prof. Dr. Kemal ÖKTEM- O yüzden mi uzuyor iş filan gibi düşünülebilir. Tabii aday olma, yani parası ve işte o bizim bazı feminist yazarlar bahsediyor. Kadın olunca da işte topuklu efe filan...

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA- Mutlaka bir erkek figürü isteniyor, efe gibi olacak yani.

Prof. Dr. Kemal ÖKTEM- İstenmiyorsa da, acaba medya mı onu koyuyor? Öyle bir belirsizlikler var. Daha çok ilçe teşkilatında nispeten kadın şartlarını zorlamadan kadın haliyle olabileceği için, bizim arkadaşımızın sorduğu da onu anlamak istedi haklı olarak. Böyle barışçıl uzlaşmacı anaç, böyle çocuklarının sorunlarını bilen, mahalledeki çocukların dertlerine de çözüm üretmek isteyen filan bir meselelere odaklanabilir olduk. Ama diğer değişkenleri hatırladığımızda, zaten bir avukat mimar gibi birisi olması lazım ki, ayakta dursun. O da yetmez gibi ifadelerden, sanki sizin de sorunuza evet biraz da öyle isteniyor herhalde diye ipuçlarını götüren örnekler de gördük.

Çünkü bunlardan birisi de örneğin, kadın kooperatifi kurmuş bir kadın arkadaşımızdı. Efendim diyor, ben bunun bir ihtiyaç olduğunu gördüm, köylü kadınlar var, bunlar işte ta-

rımda sorun olursa halı dokusunlar mesela, bir türlü izin verilmedi. İşte bakanlığa kadar gittim uğraştım, sözümde durabiliyorum ve de hayır diyebiliyorum, masaya vurabiliyorum. Mesela encümünde görev aldım, yedi kişiye karşı hayır ben bu böyle olmaz diyebiliyorum dedi. Demek ki, işimiz zor...

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA- Ama yine masaya yumruğunu vurmuş.

Prof. Dr. Kemal ÖKTEM- O vurmuş ve bunun böyle olabileceğini söylüyor. Bir de sayısı da az ya, hani kendini nasıl savunacak? Karşıda yedi kişi. Yani sosyal psikoloji filan değişik boyutlarıyla epey bir araştırma konusu var. Araştırmaya ve araştırmacı desteğine de açığz diyelim, varsa görüşürüz.

Doç. Dr. Uğur SADIOĞLU- Şu da çok önemli bence, ilçe bazında bile çok farklı beklentiler var kadından veya erkekten. Örneğin, görüştüğümüz küçük kırsal yoğun bir ilçedeki kadın muhafazakar parti üyesi, parti adlarını da bilmiyorum zikredebiliriz, AK Parti üyesi. Mesela teşkilatın değişimiyle kadınların daha aktif bir şekilde yer alabildiğini söyledi. Yereldeki görüntü ve güç ilişkileri, merkezden çok farklı seyredebiliyor. Orada çok farklı dinamikler işin içine giriyor ve önemli bir bariyeri şeyde gördük. Mesela kırsalda mahalle olan köylerde bir kadının mahalle muhtarı aday olması çok zor; yani kocasının ailesinin de ikna olup, desteklemesi hâlâ önemli bir ihtiyaç olarak gözüktü. Hocamızın sorduğu, hani erkek gibi mi? Bu konuda cidden, özellikle sivil toplum ilişkisi olan kadın siyasetçilerin bir aslında şeyi vardı hocam, bunu aşmak istiyorlar.

O yüzden de partinin dışında sivil örgütlenmeler içerisinde yer alıyorlar. Yani partide aşamadıklarını, sivil alanda gerçekleştirmek istiyorlar. Çünkü o erkek gibi kadın siyasetçi profilinden biraz çıkmak istiyorlar diyebilirim yani, onu tespit etmiştik.

Doç. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP ALICA (Oturma Başkanı)- Evet, güzel bir gelişme. Başka soru var mı acaba? Evet, sorumuz yok.

II. ULUSLARARASI
KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

Hepinize çok teşekkür ediyoruz, günün bu saatinde bizi dinlediğiniz için, katıldığımız için. Herkese sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

BİRİNCİ GÜN DÖRDÜNCÜ SALON BİRİNCİ OTURUM

Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN (Oturum Başkanı)- Değerli dinleyiciler, hepiniz hoş geldiniz. 8 Mart Kadınlar Günü dolayısıyla yapılan bu etkinlikte hazirunda bulunan arkadaşlarım, değerli sunuşlarıyla bugünün anlamını tespit edecekler ve bir anlam katacaklar. Kendilerine de teşekkür ediyorum.

Elinizdeki program dolayısıyla biraz da bir çelişki görmüş olabilirsiniz. Ben Prof. Dr. İhsan Erdoğan, otoritemi kullandım, benim fakültemde öğretim üyesi Doç. Dr. Reyhan Demircioğlu Hanımefendi yok dedim, ben önce yapacağım. Benim oturum çünkü öğleden sonra, ne münasebet nasıl olur dedim. İşte kadınlar gününe uygun olmayan bir davranış oldu, ama bu akademik hayatta galiba oluyor. Bu işin latifesi...

Şimdi hemen başlayalım, zira zamanımızda başladı, 10.40'ta başlamamız gerekirken, şu anda 11.10, konularımıza başlayalım. Oturumda evet kadınlar günü meselesi, aslında sadece kadınların meselesi değildir, toplumumuzun meselesidir. Bir hakkın tabii ki toplumun eşit bireyleri olan herkesin konusudur, ilgilenmesi gereken konudur. Ama bugüne bir özel isim verilmiş. Bir özel isim verilmiş olmasından dolayı, bu oturumda sunuş yapacak olan Dr. İzzet Mert beyefendi dedi ki, kadınlar gününde kadınların bir önceliği olmalıdır. Yani ben burada da programda ilk olarak ben görünüyorum, ama beni en sona atar mısınız? Kadınların hoşgörüsüyle ve isteğiyle de o şekilde karar verdik, en son sunuşu İzzet Mert Bey yapacak.

O zaman buradaki sırayla devam edelim. Şimdi ilk konuş-

macımız Dr. Nezahat Demiray Hanımefendi. Kendisi Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalında çalışıyorlar. Bugün de evet güzel bir konu, karşılaştırmalı hukuk açısından, karşılaştırmalı hukuk bakımından anayasa hukukunda toplumsal cinsiyet eşitliği ve anayasa yargısı konusunda bizi aydınlatacaklar. Söz sizin efendim. Muhtemelen zaman zaman müdahale edebilirim, bunu da hoş görürsünüz, zamanı kullanma bakımından. Memnuniyetle o konuda arkadaşımız yardımcı olacak. Başarılar diliyorum efendim.

Dr. Öğr.Üy. Nezahat DEMİRAY- Teşekkür ederim Sayın Hocam. Değerli izleyiciler, önce hepinizi saygıyla selamlıyorum. Böyle nadide değerli bir toplantıda konuşmacı olmak beni ayrıca onurlandırıyor, hele böyle güzel anlamlı bir günde ve tam da bu bağlamda yapılan bir etkinlikte. Çok sevdiğim bir konuda sizinle çalışmalarımı paylaşmak ayrı bir keyif veriyor.

Süremiz 15 dakika olduğu için... 15'i kullanabilecek miyiz Sayın Hocam? Daha geç başladığımız için, hani bu riski dikkate alalım diye.

Kadınların günü deyince, burada bu konuyu konuşmak kadının hakları bağlamında bugün çok kolay. Fakat bundan sadece 70 yıl önceye gittiğimizde, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanırken sadece 70 yıl önce yaşadıklarımız ve dönemin hazırlık çalışmalarından bambaşka bir evrene çıkıyoruz. 70 yılın kazanımlarını anayasa hukuku bağlamında karşılaştırmalı olarak neler dönüştü? Bunları konuşma imkânımız olacak bu sayede.

Evet, ilk sorumuz değerli konuklarımız, değerli izleyiciler; kabaca bir plan bilgisi vermek istiyorum. Özellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden (İHEB) başlayarak temel soru, "kadınlar insan mıdır?" sorusundan, anayasala taşınan cinsiyet eşitliğine gelebilmek için bir giriş yapacağım. Bunun için de İHEB deneyimlerini paylaşacağım. İkinci başlığım, bunun anayasalara etkileri ve dönüşümü, toplumsal cinsiyet eşitliğinde anayasalarda genel durumdan bahsedeceğim. Ama bura-

da sadece birkaç çelişme noktası ve birkaç ilke açma şansım olacak. Süre kısıdı nedeniyle ve son olarak da benimsediğimiz yolu, asimetrik ve maddi bir hak olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini açma imkânımız olacak.

İlk sorumuz ve ilk başlığımız “kadınlar insan mıdır?” sorusundan bugünlere gelebilmek. İHEB kadınlar, insanlar demeyi başarmış bir belge, ama 1948’de genel kurulda oylanırken, dönemin Birleşmiş Milletler üyelerinden 8 tanesi toplantıda yok, oylamaya bilerek katılmıyorlar çekiliyorlar ve bunların neden orada olmadığını da iyi biliyoruz. Çünkü kadın erkek eşitliği konusunda çok ciddi çekinceleri var imzacı olmayan ülkelere. Ve biz bugün Birleşmiş Milletler hukukundan yola çıkacak olursak, aslında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda tam 3 yıl süren zorlu bir maraton, 85 komite toplantısı ve hiç de kolay olmayan bir müzakere süreciyle elde edilen metinde, eşitlik güvenlik ve tüm insanlık için saygı gerektiren bir alan değil, özellikle kadınlar için eşit siyasi ve ekonomik haklar ve sosyal statü inşa edildiğini görüyoruz.

O güne kadar aydınlanmanın eşitlik anlayışı kadınlar için hukukta karşılığını bulamamış durumda. Hele hele uluslararası hukuk bağlamında hiçbir değeri yok zaten bu durumun. Ama bu sadece ilk adımdı ve 8 üyenin imzalamadığı bir belgeden genel kurulda olmadığı bir çalışmadan bahsediyoruz, yüzde yüz bir oydaşma da olamadığından ve bu süreçte belgenin fikir annesi banisi, hazırlanmasındaki değerli isim İlona Roosevelt’in hiç de sürükleyici bir etkisinin olmadığını görüyoruz başlangıçta. Aynı bir kadın hakları komisyonu kurulmasını arzulamıyor mesela. Çünkü dönemin anlayışı içinde bu marjinal bulunuyor.

Bu nedenle Danimarka delegesi kadının statüsü komisyonunda başkanlık eden Danimarka delegesi dahil olmak üzere, diğer daha aktivist grubu frenlemekle ilgileniyor. Bu frenlemenin arkasında ne yatıyor? Çünkü hâlâ genel kabulde kadının eşitliği sorunu çözülememiş, siz çıkıp kadının haklarından, kadının insan haklarından bahsedeceksiniz, bu fazla gelir diye düşünülüyor. İlona Roosevelt konusundaki ilk kabul budur ve

ona göre ancak siyasi temsilden sonra kadınlar kendilerini ifade edebileceklerdir. Siyasi temsil süreç istemektedir, şimdiden marjinal davranmaya gerek yoktur.

İkinci başlığımıza geliyorum, İHEB’te eşitlik ve sosyal hakların yerleşmesi sürecinde, belgenin hazırlık çalışmalarında şunu gözlemliyoruz. İlona Roosevelt’in karşısındaki özellikle Sovyet etkisindeki blok, çok rahat bir şekilde batı bloğunun kadın değerlerini ve kadın hayatını eleştirebiliyor. Bakınız parlamentonuzda kaç kadın var ki diyebiliyorlar mesela, çünkü onların rakamları tartışılmaz şekilde yüksek. Bütün hakların bireysel boyutu tartışılırken, sosyal boyutuna girebiliyorlar mesela. Sovyet etkisi gerçekten dönüştürücü olabiliyor. Sadece evlenme hakkı için bile belgenin çıplak halinde kaba ilk öncül taslağında, evlenme sözleşmesi yapma hakkı denirken... Bakınız çok bireysel hukuk anlamında, bireysel bir hak inşasından bahsediyor, sözleşme hakkından bahsediyor. Bu Sovyet bloğu ve onu destekleyen Paraguay gibi enteresan üyelerin katkılarıyla sosyal boyutuna kavuşacak ve evlenme hakkının içinde kadın ve erkeğin eşitliği de inşa edilecek mesela. Eşitlik konusunda Sovyet bloğunun etkileri ve kadının statüsü komisyonunun etkileri tartışılmaz önemli. İlona Roosevelt marjinalliği engellemek için bir fren. Bu fren gerçekten Amerika’nın da çok hoşuna gidecek. Başta İlona Roosevelt saygın ismine rağmen, bir süre sonra bunun eleştirilerini de göğüslemek zorunda kalacak. Amerika bu belgelerden bir süre elini çekecek.

İHEB’ten sonra ne zaman güçlü bir değişiklik oldu, kadın eşitliği, cinsiyet eşitliği konusunda? Değerli konuklarımız, bu 1975’e kadar kadının hakları insan haklarıdır, insan hakları kadının da haklarıdır kabulüne kadar zorlu bir süreç. Hatırlayacağımız üzere eğer Sovyet bloğuna Küba da dahildir. Küba Anayasasının bazı maddelerinin de tartışıldığını görüyoruz. Çünkü örnek ülkelerden, üye ülkelerden ilgili eşitlik dahil, aile dahil, kadının statüsüne dair hangi düzenlemeler var, bir derleme yapılıyor ve Küba Anayasası kadın hakları konusunda olağanüstü. Kadın eşitliğini inşa etmek için açıkça müdahaleci ve dönüştürücü etkileri oluyor Küba Anayasasının da. Eğer

bugün karşılaştırmalı anayasacılık açısından bakacak olursak, herhalde İHEB belgesindeki en sağlam ilhamın anayasa metni olarak Küba'dan geldiğini söyleyebiliriz. Bu da fantastik bir şey tabii, bugünün çerçevesinden ve Küba'nın iktisadi sorunları üzerinden baktığımızda, tuhaf bir çelişki de oluşturuyor bugün. Ama 70 yılın kazanımları üzerinden konuşunca, her kesimin katkılarından ayrı bir değer olarak bahsetmemiz gerekiyor.

Bugün toplumsal cinsiyet eşitliğinde anayasalarda genel duruma bakacak olursak, aydınlanmanın standart sorununu hâlâ tam olarak çözebilmiş değiliz. Bugün genel eşitlik ilkesini uyguladığımızda, eril dilin erkek dilin ve hiyerarşinin sınırlarında kalma riskimiz hâlâ çok yüksek. Birçok anayasada kadın ve erkeğin eşit olduğu belirtilse bile, bunun özel olarak açıldığını ve somutlaştırıldığını göremeyebiliyoruz. Hâlâ genel eşitliğe bırakan anayasalar olduğu gibi, özenle çalışan anayasalar da var. Asıl sorun hangi kriterlerle eşitliğin inşa edileceği sorunu. Mesela bir İran anayasasına baktığımızda, kadının erkeğe eşitlik imkânları bir güzel sayılıyor madde madde, ancak bunların İslami kriterler çerçevesinde olacağı da belirtiliyor. Evet, yeni bir sınır daha geliyor. Genel eşitlik ilkesi nasıl zorsa, başkaca kriterlerle sınırlanma riskini de içeriyor kadınların eşitliğini inşa sorunu.

Birçok anayasada eşitlik garantisi var ve bunlar da toplumsal cinsiyete ilişkin yönlendirmelerde var. Eşitlik şekli ve maddi, soyut veya somut, genel veya özel, dikey veya yatay soyut bir norm veya belirli bir hukuki talep olarak belirse bile, bu düzenlemeler etkin bir şekilde nasıl sağlanacak? Bunun için etkinliği sağlamada, dünya anayasalarına, özellikle Alman Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bir kararı üzerinden konumu toparlıyorum değerli konuklarımız.

Bugün neredeyse 200 ülkenin yazılı anayasası var dünya üzerinde ve bunların çoğu ağırlıklı bir kısmı toplumsal cinsiyet eşitliği garantisi içeriyor, ama kendince. Bu düzenlemeler temelde büyük kısmı yine soyut bir eşitliği temel alıyor ve kadını ataerkil kabullerin içinde tutacak eşitlik düzenlemeleri ürete-

biliyor bu nedenle. Endonezya, Kuveyt, Suudi Arabistan gibi örnekler bunu betimliyor. Bazı anayasalarda ise, açıkça kadın aleyhine fiili eşitsizliğin eşitliğe taşınacağı iyileştirmeler yapılıyor gibi gözüküyorsa da geri almalar da var. Bu riskler soyut eşitlikten de kaynaklanıyor olabiliyor.

Pozitif ayrımcılık bağlamında baktığımızda anayasalara, acaba kadının cinsiyeti nedeniyle bulunduğu dezavantajlı pozisyon devlet müdahalesiyle koruyucu etkilerle dönüştürülebilir mi dediğimizde ise, aslında tek başına bunun ayrımcılığı sona erdirmek anlamına gelmediğini, sadece eşitliğin sağlanması için bir araç olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Alman Anayasa içtihadı buna pozitif ayrımcılık değil, eşitliği sağlama diyor bu nedenle. Yani önce bu ayrımcılığı ortadan kaldıracak araçlarla bir temel eşitliği sağlıyorsanız, ondan sonrası için konuşabiliriz tekrar.

Burada Alman Anayasası madde 3'te asıl söylenmek istenen, eşit hakların gerçekleşmesini sağlayacak ve var olan dezavantajların ortadan kalkması için adımlar atmak ve bu adımları kalıcı kılmak. Yunanistan Anayasasına gelelim bu konuda, yani farklılık ve baskınlık sorununun çözülmeye çalışıldığı metinler ve Türkiye 1982 Anayasasına gelelim, bunlar da eşitlik düzenlemesi asimetrik eşitlik olarak yerini alıyor. Yani devlet eşitliği sağlamak için bir müdahalede bulunabiliyor ve bunu eşitsiz davranma şeklinde okumanıza izin vermiyor, bunu da belirtiyor. Bu müdahalem eşitsizlik olarak yorumlanmamalıdır diyor, 10.maddenin 2010 değişikliği düzenlemesiyle bu hale geldiğini biliyoruz. Burada dezavantajlı olan grubun eşitliğinin sağlanması için bir adım sadece, asimetrik eşitlik inşa edilerek, henüz yolun hâlâ başındayız.

Anayasalar ve yine kadın hakları bağlamındaki asıl sorun, kadınların anayasalar hazırlanırken orada olmamaları. Yine buradan İlonna Roosevelt'i bir selamlıyoruz ve olmadıkları yerde, yani mutfağında olmadıkları bir restoranda önlerine çıkan menüyle yetinmek zorundalar ve birçok ülkede katkıda bulunmadıkları ve yazmadıkları, tarihsel olarak çok eski anayasalar da olabilir bunlar, bu anayasalarla yaşamak durumundalar.

Halbuki biraz sonra değerli bir konuşmacımız girecek, CEDAW sözleşmesi bağlamında ve bu sözleşme bağlamında kurulan komiteye bakarsak, genel tavsiye kararı var komitenin. Aynen şöyle diyor: Kadınların kamusal alandan ve karar alma mekanizmalarından dışlandığı toplumlar demokratik sayılmaz. Eğer bir demokrasi ilkesi arıyorsak sistemimizde, eğer kadın yoksa demokratik değilsiniz. Karar alma süreçleri siyasi, toplumsal karar alma, bunların hepsinde kadınları görmemiz gerekiyor diyor CEDAW tavsiye kararında.

Kadınların siyasi temsilindeki eksik durumu, hukuk alanında ve kurallar dünyasında onların da eksik kalmasına sebep oluyor ve bu durumda hayat yaşam inşa etmeleri gerekiyor. En ağır sorun cinsel taciz ve cinsel suçlarda kendini gösteriyor. Buralarda kadınlar ilgili kanunlar çıkarken bile karar alma ve yasama süreçlerine katılamıyorlar ve uluslararası alanda savaş hukuku, insancıl hukuk bağlamında belirleyici olan birçok düzenlemede de dolaylı olarak etkileri olamıyor. Eğer cinsel saldırı ve tecavüz savaş koşullarında insanlık suçu diye tanımlanabildiyse, bu ancak çok üst düzey çalışmalarla mümkün olabilirdi. Bosna savaşı bağlamında tecavüzün ve cinsel saldırının soykırım kapsamında değerlendirilmesi ancak çok üst düzey çalışmalarla mümkün oluyor yargılamalar sürecinde. Bugün böyle bir içtihat kazandı uluslararası hukuk, fakat olağanüstü bir çabayla bu noktaya gelindi. Acaba ulusal anayasalar bağlamında bu şansa sahip miyiz? Bunu sorgulamamız gerekiyor.

Sonuç olarak, asimetrik ve maddi bir hak olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini evet sadece iki slâytle özetlemek istiyorum. Eğer eşitliğe şekli eşitlik diye bakarsak, bugün çalışmadığını biliyoruz. Maddi anlamda eşitliğe yöneldiğimizde, yani farklılıkların da dikkate alınarak bir eşitlik inşasına yöneldiğimizde, bunun da bize her zaman yardımcı olamayacağını biliyoruz. Asimetrik yaklaşım burada kendini gösteriyor, yani müdahale etmek durumundayız. Maddi bir hak yaklaşımıyla eşitlik farklılıkların tanınmasına ve bu farklılıklara eşit muamele edilmesini gerektiriyor. Asimetrik ve maddi hak yaklaşımı bu şekilde

çalışıyor.

Burada eşitlik, incinmeye ve ihlale karşı bir hak olarak çalıştırılmak durumunda. Bunun en tipik örneği anayasalarda açıkça ayrımcılığın da yasaklanması ve ayrımcılığa karşı düzenlemeler yapılması. Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin önemli kararı 2011'deki ...20.22 kararı. Sadece cinsiyeti ya da cinsel yönelimi nedeniyle ayrımcılığa uğradığı iddia edilen başvurucuda, Rusya'daki bir gösteri sırasında eşcinsel haklarını savunmak amacıyla yapılan bir toplantı, eylemciler polisin korumasından yararlanamadıkları için insan hakları ihlali olduğu tespiti yapılıyor. Bu durumda mahkemenin açıklaması şu: Evet, eşitlik tartışmasından önce biz burada öncelikle eşitlik varmış gibi gözüken, toplantı gösteri yürüyüş hakları kullanılırken herkese eşit davranıyorum, ama altta yatan ayrımcılığı görmemek ve bu ayrımcılığı ikinci bir ayrımcılık sebebi saymak. Sadece cinsiyeti ya da cinsel yönelimi nedeniyle bazı hakları kullanmasını imkânsız kılmak söz konusu oluyor. Yani burada tam da eşitlik kullanılarak ayrımcılık üretiliyor diyor.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bu kararı, ...21.30 asimetric ve maddi anlamda, asimetric eşitliğin inşası ve maddi anlamda hak olarak eşitliği yorumlamada tam da ilkesel olarak uyuşan bir karar ve dikkat çekici. O zaman bugünün dünyasında hâlâ çözmemiz gereken aydınlanmanın eşitliği hâlâ çok uzakta ve yeni bir perspektifle, özellikle asimetric eşitlik anlayışıyla yine yargı kararları üzerinden kadınların mutfakta olmadığı bir dünyada çözüm üretmeye çalışmak.

Çok teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN (Oturum Başkanı)- Değerli konuşmacıya ben de teşekkür ediyorum, zamanı gerçekten güzel kullandı. Şimdi hemen ikinci konuşmacıya geçeceğiz. İkinci konuşmacı Av. Sümeyra Nur Yıldırım Gergin Hanımefendi. Sümeyra Hanım Eskişehir Barosunda avukat, bize konusuyla ilgili olarak kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi komitesine başvuru yolu hakkında bizleri aydınlatacak.

Av. Sümeyra Nur YILDIRIM GERGİN- Herkese merhaba, ben Avukat Sümeyra Nur Yıldırım Girgin, Eskişehir Barosuna kayıtlı olarak avukatlık yapmaktayım. Bugün sizlere kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi komitesine bireysel başvuru yolunu anlatacağım.

Birleşmiş Milletler bünyesinde yer alan temel insan hakları sözleşmelerinden bir tanesi de, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesidir. Sözleşmenin denetim organı olarak kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi komitesi kurulmuştur ve bu sözleşmeye ek olarak getirilen protokolle de, bu komiteye bireysel başvuru yolu düzenlenmiştir. Bugün size bu tebliğde bu komiteye başvuru usullerini, inceleme sürecini, komitenin aldığı kararları ve bu yolun etkili bir yol olup olmadığı hususundaki tartışmaları aktarmaya çalışacağım.

Sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilerek, 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bakımından da 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye ek olarak getirilen ihtiyari protokol ise, Türkiye bakımından 29 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu CEDAW'ın amacına baktığımız zaman, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın cinsiyete dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırmaya, buna ilişkin gerekli önlemleri almayı amaç edinmiştir. Sözleşmede kadına karşı ayrımcılık detaylı olarak tanımlanmıştır ve bu tanıma baktığımız zaman da, ayrımcılığın yalnızca kamusal alanla sınırlandırılmadığı, medeni alan olarak bahsedilen özel hukuk alanında da ayrımcılığın ortaya çıktığını görmekteyiz.

Buna ek olarak getirilen ihtiyari protokol ise, sözleşmeyi daha etkin kılabilmek, ayrımcı yasa ve uygulamaların değişmesini sağlamak amacıyla kabul edilmiştir ve ihtiyari protokol komiteye bireysel başvuruları kabul etme ve bunları değerlendirme yetkisini düzenlemektedir. İhtiyari protokol, sadece Sözleşmeye taraf olan devletler tarafından onaylanabilecek ayrı bir sözleşmedir ve bu tercihe bağlıdır.

Komiteye geldiğimiz zaman, bu CEDAW'ın 17.maddesin-

de, sözleşmenin uygulanmasında meydana gelen gelişmeleri incelemek, sözleşme tarafı devletlerin sözleşmesel yükümlülüklerini yerine getirmesini denetlemek amacıyla buna ilişkin bir komite kurulmuştur. Bu komite 23 uzmandan oluşmaktadır. Yine sözleşmenin bir başka maddesinde denetim türü olarak yalnızca rapor usulü öngörülmüştür.

Bu rapor usulü önemli bir usul olmasına rağmen, cezalandırıcı ve caydırıcı bir özelliği olmamasından dolayı, buna ek bir denetim mekanizmalarını güçlendirmek amacıyla yeni denetim türleri getirilmiştir ihtiyari protokolle. Bunlardan bir tanesi, bireysel başvuru yolu olup, komiteye doğrudan bireysel başvuruluyor. İkincisi de, komitenin soruşturma usulüdür.

Komiteye başvuru şartları, protokolde tahdidi bir şekilde düzenlenmiştir. Bu komiteye kimler başvurabilir? Taraf devletin yargılama yetkisi altında bulunan bireyler ya da bireylerden oluşan gruplar tarafından başvurulabilir ya da onlar adına avukatlar, örgütler, sivil toplum örgütleri ya da aile üyeleri başvuruda bulunabilir. Aleyhine başvuru yapan devletin hem bu CEDAW'a, hem de ihtiyari ek protokole taraf olması gerekmektedir. Bunun dışında başvuruların yazılı olarak ve başvuranın kimliğinin meçhul kalmayacak bir biçimde yapılmış olması gerekir. Yine iç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekir, ancak burada protokolde şöyle bir istisna konulmuş. Eğer ki iç hukuk yollarının işletilmesinin makul olmayan şekilde uzadığı ya da etkili sonuç verme ihtimalinin zayıf olduğu durumlar varsa, bu takdirde bu şartı aramamaktadır komite.

Buna ilişkin herhangi bir hak düşürücü süre öngörülmemiştir. İç hukuk yolları tüketildikten sonra herhangi bir zamanda bu komiteye başvurular yapılabilir. Yine başvuruların komite tarafından ya da uluslararası bir merci tarafından daha önce incelenmemiş olması gerekmektedir. Yine başvuruların hakkın kötüye kullanılması amacı taşımaması, sözleşme hükümlerine aykırı olmaması ve başvurunun açıkça temelsiz ve yeterli dayanaktan yoksun olmaması gerekmektedir. Son olarak da başvuruya konu olguların taraf devletin protokole taraf olduktan sonra gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Aksi halde

komite önüne gelen başvuruyu esasa girmeden kabul edemezlik kararı vermekte ve başvuruyu reddetmektedir.

Şimdi komitenin başvuruyu inceleme sürecine geldiğimizde, komite önüne gelen başvuruyu öncelikle taraf devletin gizli olarak bilgisine sunacaktır. Daha sonra taraf devlet bu başvuruya ilişkin gerekli açıklamalarını, varsa aldığı önlemleri komiteye altı ay içerisinde yazılı olarak bildirecektir. Komite daha sonra tüm bu bilgiler ışığında başvuruyu inceleyecek, eğer ki taraf devletin hakkında sözleşmeye konu haklardan herhangi bir tanesinin ihlal edilip edilmediğini tespit ederse, buna ilişkin görüş ve tavsiyelerini, daha sonra alması gereken önlemleri taraf devlete bildirecektir.

Burada komitenin vermiş olduğu görüş ve tavsiye kararlarına taraf devletin bunlar doğrultusunda hareket etmek durumundadır. Ancak burada şunun altını çizmek gerekiyor. Komite bir mahkeme değildir, herhangi bir cezaya ya da tazminata hükmetmemektedir. Burada amaç nedir? Sözleşmenin etkili olarak uygulanması için taraf devleti yönlendirmektedir.

Komitenin yaptırımlarına geldiğimiz zaman, ihtiyari protokolde görüş ve tavsiye içeren bu kararların bağlayıcı olduğuna dair herhangi bir madde düzenlenmemiştir. Dolayısıyla bu kararlar kesin hüküm teşkil etmemektedir. Burada bunların uygulanması taraf devletin iyi niyetine, uluslararası toplumun baskısına bağlıdır.

Şimdi örnek kararlara gelecek olursak, bu kararlar bireysel başvuru kapsamında vermiş olduğu kararlar çok fazla değildir. Gözüme çarpan birkaç ilginç kararı sizlere sunmak istiyorum. Öncelikle kabul edilemezlik kararlarından bir tanesini söyleyecek olursam, Danimarka aleyhine yapılan bir başvuru var 2012 sayılı başvuru ve 2014 tarihli karar. Burada Amerikan vatandaşı bir kadın Danimarka vatandaşıyla evlidir ve bu çift Danimarka'da yaşamaktadırlar. Kadın kendisinin kocası tarafından sürekli şiddete uğradığını, hatta bir defasında bıçaklandığını ileri sürmüştür. Ancak ne Danimarka polisi, ne savcılık buna ilişkin hiçbir eylemde bulunmamış, hatta polisler kadı-

nın yaralı olduğunu görmesine rağmen herhangi bir tutanak tutmamışlar ve sonuç olarak kadın ne savcılığı ne polisi ikna edebilmiştir. Akabinde boşanma davası açmış, hatta Amerikan Büyükelçiliğini de devreye sokmuş, ama sonuç olarak çocukların da velayetini kaybetmiştir. Komite önüne gelen bu başvuruyu kabul edilemezlik kararıyla reddetmiştir. Nedeni de şudur: Açıkça yetersiz ve yeterli dayanaktan yoksun olma gerekçesiyle reddetmiştir.

Yine bir başka karara baktığımız zaman Türkiye aleyhine 2006 karar sayılı başvuruda. Burada din öğretmeni olan bir şikâyetçi, türban taktığı iddiasıyla uyarı aldığını ve sonuç olarak da okuldan atılarak bütün öğretmenlik haklarını kaybettiğini ileri sürmüştür. Burada da şikâyetçi dilekçesinde, eşit çalışma koşullarının ihlal edildiğini, yine özgürlüklerinin ihlal edildiğini belirtmiştir. Ancak yine komite, tüm iç hukuk yollarını tüketmediği için başvuruyu kabul edilemezlik kararıyla reddetmiştir.

Kabul edilen kararları, komitenin ihlal kararı verdiği kararlara gelecek olursak, bir tanesi Macaristan'dan. Macaristan'dan yine bir kadın ülkesi tarafından ayrımcılığa ve şiddete maruz kaldığını ileri sürmüştür. Dört yıl boyunca kocası tarafından sürekli şiddete uğradığını, tehditlere maruz kaldığını belirtmiş ve kendisinin Macaristan'da çocuklarıyla beraber bir sığınma evine sığınmadığını, böyle bir uygulamanın olmadığını, ülkesi tarafından kendisinin korunmadığını belirterek başvuruda bulunmuştur. Komite de bu başvuruyu kabul ederek, ihlal kararı vermiş ve sonuç olarak Macaristan Hükümetine karşı tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyelerde de Macaristan'a bu kadınla ilgili fiziksel ve zihinsel bütünlüğünü sağlamak için devletin acil ve etkili önlemler almasını, çocuklarıyla beraber güven içerisinde yaşayabileceği bir sığınma evi tahsis edilmesini, mağdurların hukuk yollarına başvurabilmeleri için ücretsiz yasal yardım gibi destekler sağlanmasını tavsiye etmiştir.

Bir başka kabul edilen kararda da, Türkiye aleyhine yapılan kararda. 2012 karar tarihli bir başvuruda, Kocaeli'nde bay ve bayan kuaföründe çalışan bir kadın, kendisinin işten atıldığını

ve bu sebeple iş davasını açtığını belirtmiş, davası da kısmen kabul kısmen reddolmuştur. Yargıtay'a yapmış olduğu temyiz başvurusunda kendisinin işyerinde ahlak dışı davranışlar sergilediği ve işyerinden bir erkekle ilişkisi olduğu gerekçesiyle işten atıldığını, bu olaylardaki taraflardan sadece kadın olan tarafın işten atıldığını, erkek olan tarafın işten atılmadığını belirtmiştir. Ancak Yargıtay bu husus üzerine bir değerlendirme yapmamış ve başvurusunu reddetmiştir. Komite de önüne gelen bu başvuruda başvuruyu haklı görmüş ve Türkiye'ye bir takım tavsiyelerde bulunmuştur.

Sonuç olarak bu kararlara, komitenin başvuru şartlarına baktığımız zaman, ihtiyari protokolün taraf devletlerin CEDAW'ı uygulaması açısından atılmış önemli bir adım olduğunu görüyoruz. Ülkemizin de taraf olduğu bu protokol ve sözleşme sonuç olarak ülkemizde de iç hukukta önemli gelişmelere öncülük etmiştir. Hatta bazen mahkeme kararlarında verilen atıflarda da bunu görmekteyiz.

Ancak komitenin vermiş olduğu bu kararlara baktığımızda, özellikle kabul edilebilirlik şartları bakımından komitenin katı bir inceleme yapması, daha sonra bu kararların yaptırımının ve caydırıcılığının olmaması bakımından bireysel başvuru usulünün yetersiz kaldığını görüyorum. Bu yüzden bu ihtiyari protokolün kağıt üzerinde kalan bir belge olmaması açısından, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması, kadınların insan haklarının etkili bir biçimde yerleştirilmesinin sağlanmasında önemli adım olabilmesi açısından bu protokolün iyice anlaşılması, hatta protokolün yeniden düzenlenerek gerekli yaptırımların getirilmesi gerektiğini düşünmekteyim.

Sabrınız ve dinlediğiniz için çok teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN (Oturum Başkanı)- Sayın Av. Sümeysa Nur Yıldırım Girgin Hanımefendiye ben de teşekkür ediyorum. Gerçekten özellikle bu vermiş olduğu komite kararlarında kabul edilenler ve reddedilenlerle ilgili yapmış olduğu özet sunum ufukumuzu genişletti, çok faydalı bir sunuş oldu. Kendisine çok teşekkür ediyorum.

Evet, şimdi Araştırma Görevlisi Duygu Özge Oğuz Hanımefendi sunuş yapacaklar. Konusu, Türkiye’de kadınların çalışma hayatına ilişkin politikaların, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi sistemi kapsamında incelenmesi. Duygu Hanım 19 Mayıs Üniversitesi Hukuk Fakültesinde çalışmakta, ancak şu anda Ankara’da Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Genel Kamu Hukuku alanında doktora çalışması yapmaktadır. Bu sunuşu da doktora çalışmasında önemli bir katkı olacaktır diye düşünüyorum. Buyurun hanımefendi.

Arş. Gör. Duygu Özge OĞUZ- Öncelikle hoş geldiniz. Ben de Sümeyra Hanımın girdiği detaylara girmeden CEDAW hakkında öncelikle kısa bir bilgi vereceğim sizlere, daha sonrasında da kadının çalışma hayatına yönelik politikalarda CEDAW’ın Türkiye’nin raporlarının değerlendirilmesi üzerine nasıl gelişmeler olduğunu anlatmaya çalışacağım.

İzlekte de gördüğünüz gibi, öncelikle kısa bilgilerle başlayacağım, sonrasında da değerlendirmeye kapatacağım.

Tekrara düşmemek açısından Sümeyra Hanımın bahsettiği konulara girmeyeceğim, ikimizin konusunun çelişmesi bakımından ve süre kısıdımız bakımından faydalı olacaktır diye düşünüyorum.

Sadece CEDAW sistemi hakkında sizleri şu şablonla bilgilendirmek isterim. CEDAW ihtiyari protokolü CEDAW’a bağlı, her ikisi de daha sonrasında CEDAW komitesi tarafından yürütülmekte gördüğünüz gibi. CEDAW komitesi daha sonrasında ülkelerin sunmakta olduğu ülke raporlarını değerlendirmeleri gündeme alıyor, bunlar hakkında yanıtlarını bildiriyor, bunun haricinde gölge raporlar sunuluyor. Genellikle STK’lar, kadın örgütleri tarafından bu raporlar sunuluyor. Bunların üzerine tavsiye kararları veriyor, ara raporlar da yine aynı şekilde komite tarafından tavsiye kararlarıyla değerlendiriliyor. Bunun haricinde de yine ihtiyari protokol kapsamında bireysel başvurular, şikâyet ve inceleme sistemi oturtulmuş oluyor.

Türkiye'nin CEDAW sürecine yönelik de yine Sümeyra Hanımın değinmediği, ancak benim konum açısından önem arz ettiğini düşündüğüm birkaç husus var, onlara değinip, daha sonrasında Türkiye'nin raporlarının değerlendirilmesine geçeceğim.

Türkiye CEDAW'ı imzaladığı sırada, öncelikle çekinceler koyuyor. Bunlar vatandaşlık hakkı, hukuk önünde eşitlik hakkı, evlenme ve aile ilişkileri alanındaki haklar. Evlenme ve aile ilişkileri alanındaki haklar gerek Medeni Kanunda, gerek İş Kanununda eski Medeni Kanunumuz ve İş Kanunumuzda bizim karşımıza çıkıyor. Zira eski Medeni Kanunumuzda, kadının çalışmak için eşinden izin alması gerekiyor ve bu bir izin sürecine bağlandığı için CEDAW kapsamında da ayrımcılık olarak nitelendirildiği için, bunun üzerine yasama çalışmaları yapılmaya başlanıyor. Daha sonrasında ilgili kanunlardaki değişikliklerle birlikte de, 20 Eylül 1999 itibariyle bu çekinceler kaldırılıyor ve kadın çalışma hayatında, erkekten izin almaksızın bir şekilde devam edebiliyor.

CEDAW'ın Türkiye raporlarının değerlendirilmesine geçtiğimizde de, öncelikle Türkiye ikinci ve üçüncü dönem bütünleşik raporlarını sunuyor ve CEDAW'da 1990 yılında ikinci dönem raporuna yönelik birtakım değerlendirmelerde bulunuyor. Buna göre Türkiye'deki durum, öncelikle üç başlıkta nitelendiriliyor. Eğitim konusunda Türkiye'de ciddi eksiklikler olduğu gözlemleniyor, istihdam konusunda kadın erkek eşitsizliği sürekli olarak kadının ayrımcılığa maruz kalmasına sebep oluyor ve kırsal kesimde çalışan kadınların bundan sonraki raporlarda da sürekli olarak karşımıza çıkacağı şekliyle aile yanında çalışmasından ve sigortasız çalışmasından dolayı kayıtsız işçi çalıştırılması kapsamında sürekli olarak erkeğe göre daha dezavantajlı bir konuma geldiği gözlemleniyor.

Eğitim konusuna bakılacak olduğunda da, kadının orta-öğretim eğitimini dahi alamadığı gözlemleniyor. Bunun haricinde zaten meslek dallarında kadının sürekli olarak belirli meslek alanlarına yönlendirilmesi üzerinden bir ayrımcılık yapıldığı gözlemleniyor ve kadına mesleki eğitim veyahut da

yüksek öğrenim kapsamında düzgün bir eğitim verilmediği veyahut da bu konuda herhangi bir şekilde kadınların teşvik edilmediği, buna yönelik politikaların veya projelerin geliştirilmediği gözlemleniyor ve bunların geliştirilmesine yönelik tavsiyelerde bulunuluyor.

Daha sonrasında Türkiye'nin dördüncü ve beşinci dönem bütünleşik raporu sunuluyor. Bu dördüncü ve beşinci dönem bütünleşik raporu da 2005 yılında yine CEDAW komitesi tarafından değerlendiriliyor. Burada az evvel bahsettiklerime ek olarak, ayrımcılık tanımının herhangi bir şekilde Türkiye'deki kanunlarda, anayasa dahil olmak üzere net bir şekilde tanımlanmadığından bahsediliyor. CEDAW kendi kapsamında ayrımcılığı zaten bilhassa belirtmekte olduğu için, ayrımcılık kavramının sınırlarının belirlenmesinin büyük önem arz ettiğini ve gerekli mevzuatlarda da sürekli olarak bunun vurgulanması bütün konular kapsamında ayrımcılığın bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini ve yasamanın bunu yerine getirmesi gerektiğinden bahsediyor.

Temsildeki yetersizlik, genellikle kadının görünürlüğü kapsamında, kadının istihdam konusunda herhangi bir şekilde erkeklerle denk tutulmaması, dış politikalar kapsamında yargı kapsamında, yasama ve yürütme organları ve bunun dışında da yerel yönetimler ve merkezi yönetimlerde kadınların görünürlüğünün olmadığından bahsediliyor. Bu görünürlüğün artırılması açısından da istihdam politikalarıyla birlikte kadınların istihdam politikalarının gerek kamuda, gerek özel sektörde geliştirilmesi gerektiğinden bahsediliyor.

Mesleki eğitim ve yüksek öğrenim konusunda sıkıntılar devam etmekte. Bu dönemde zaten 8 yıllık mecburi eğitim getirildiği için, en azından ortaöğretim seviyesinde kadın erkek arasında bir ayrımcılığa rastlanmadığı gözlemleniyor. Ancak bunun yanında dini inancı sebebiyle başörtüsü takmakta olan kadınların herhangi bir şekilde yüksek öğrenime kabul edilmediğine vurgu yapmaya başlıyor CEDAW. Bu da tamamen bir kadının kendi dini inancı sebebiyle kamu alanlarında ve üniversitelerde ayrımcılık görmesi ve yüksek öğrenimini ta-

mamlayamaması anlamına geliyor. Bu sorunun da bir an önce çözülmesine yönelik politikaların izlenmesi gerektiğine yönelik bir karar veriyor.

Ücret adaletsizliği, zaten bu dönemde (90'larda) da esasında köyden kente göçün başlamasıyla birlikte, en büyük sıkıntıyı oluşturuyor. Köyden kente gelen kadınlar, genellikle domestize edilmiş bir hayat sürmeye başlıyor ve evden dışarıya çıkamamaya başlıyor. Eğitimin yetersizliğiyle birlikte de bu durum daha da sıkıntılı boyutlara varıyor ve kadın tamamen eve bağımlı bir hayat yaşamaya başlıyor. Bir şekilde yüksek öğrenimini tamamlamış ya da mesleki eğitimini tamamlamış olan kadınlar da, maalesef kentte çalışma hayatında herhangi bir şekilde erkeklerle aynı işi yapıyor olsalar da eşit ücreti alamıyorlar. Bunun da bir an önce giderilmesi gerektiğine yönelik CEDAW raporunda Türkiye'ye tavsiyelerde bulunuyor.

Kentte işsizlik ve istihdam sorunu da bu dolayımında zaten, anlatmış oldum. Kırsal kesimde çalışan kadınlara yönelik herhangi bir çalışma bu noktada etkin bir sonuç vermediği için, bu sorun aynı şekilde devam ediyor. Bunun yanında kentte çalışan kadınların genel olarak çalışamama nedenlerinden birisi de, yani erkeklerle aynı şekilde eğitim almış olan kadınların herhangi bir şekilde kentte istihdam imkânı yakalayamama sebebi de, çocuk bakımı konusunda imkânların bir hayli yetersiz olması. Bu durum, gerek kreşlerin, anaokullarının veya gündüz bakımevlerinin yeterli sayıda bulunmaması, gerekse de maddi imkânlar açısından bunların karşılanabilir noktada olmamasından kaynaklanıyor. Bu sebeple çocuk bakımına yönelik de imkânların artırılması ve devletin bunu sosyal politikalarına dahil etmesi gerektiğinden bahsediyor.

Son olarak da, ekonomik planlamada kadına yer verilmediğinden bahsediliyor. Herhangi bir kalkınma planında kadının görünürlüğüne bu kadar vurgulanması gereken bir dönemde, ekonomik kalkınma planlarında kadına yönelik politikaların herhangi bir şekilde Türkiye'de uygulanmadığından bahsediliyor. Bunun sebebi de, gerek eğitim açısından hâlâ daha Türkiye'de kadınların istenilen noktaya getirilememiş oldu-

ğundan bahsediyor, gerekse de istihdam açısından hâlâ daha kamuda ciddi anlamda yetersizlikler olmasından kaynaklandığından bahsediyor.

Altıncı dönem raporda da... Bunları birazcık hızlı geçebilirim bu arada, kusura bakmayın. Altıncı dönem raporunda 2010 yılında değerlendirmesi yapılıyor ve burada genel olarak ataerkil yaklaşımlar ve kökleşmiş kalıp yargılardan bahsediliyor. Gerek STK'larda, gerek toplumda kadının sürekli olarak ötekileştirilmesi ve domestize edilmesi bu kapsamlarda bir sıkıntı olarak yer alıyor. Bunun haricinde de Kürt kadınının dezavantajlı konumundan bir hayli yoğun şekilde bahsediliyor. Gerek kendi hayatlarını idame ettirmeleri, gerek istihdam imkânlarının sıkıntılı bir noktaya varmış olması, insan hakları ihlalinin yanında artık doğrudan kadına yönelik bir ayrımcılığın göstergesi olarak nitelendiriliyor.

Yedinci dönem raporun değerlendirilmesi de 2016 yılında oluyor. Burada zaten aslına bakarsanız 13 Temmuz'da bu değerlendirme yapılıyor ve 15 Temmuz'daki darbe girişimi sebebiyle de raporda birtakım güncellemeler yapılıyor. Darbe sonrasında bir hayli güvensiz bir ortam olmasından dolayı insan hakları ihlallerinde ciddi endişe taşıdığından bahsediyor CEDAW. Kürt kadınının durumunun giderek daha da vahim bir hale geldiğinden bahsediyor. Bunun haricinde Suriye'deki iç savaş dolayımında mülteci ve sığınmacı kadınların da yine istihdam ve eğitim konusunda herhangi bir şekilde istenilen seviyeye varmadıklarından, istenilen bir seviyede eğitim veya istihdam imkânlarına sahip olmadıklarından bahsediyor. Temsil sorunu aynı şekilde devam ediyor, akademide dış politikada ve yargıda kadının görünürlüğünün olmadığından bahsediyor. Bunun haricinde de toplumsal cinsiyette hakka-niyet veya toplumsal cinsiyet adaleti gibi kavramlar kullanan Türkiye'nin, bunların içini hiçbir şekilde doldurmadığından, toplumsal cinsiyet sorununa dair herhangi bir bilgisi olmadığından ve bu belirsizlik kapsamında da herhangi bir politikayı gerçekleştiremediğinden bahsediyor. En son olarak da, kadınların baskın olduğu sektörlerde maaş yükseltimiyle kadınların

çalışma hayatındaki etkin katılımının daha da iyi bir noktaya vardırılabileceğinden bahsediliyor.

Türkiye’de 8 ve 12 yıllık zorunlu eğitimin getirilmesiyle birlikte, öncelikle kadının eğitim hayatına yönelik ilerlemeler kaydedilmeye başlanıyor. Daha sonrasında da Millet Meclisinde kadın erkek fırsat eşitliği komisyonunda yasama ve yürütme konusunda, önceden yasama konusunda kadına bir şekilde sesini duyurma şansı veriliyor ve bu komisyona başvuru yöntemiyle de zaten kadının siyasi hayata aktif katılımı sağlanıyor.

Kalkınma planlarında artık Türkiye’de kadına ve cinsiyet eşitliğine yer verilmeye başlanıyor. Bunun haricinde iki adet ulusal eylem planı düzenleniyor. Toplumsal cinsiyet eşitliği ulusal eylem planı 2008 ve 2013 yılları arasında uygulanıyor, kadının güçlenmesi strateji belgesi ve eylem planı da hâlâ daha uygulanmakta. Bunun haricinde kırsal alanda kadının güçlendirilmesi ulusal eylem planı uygulanıyor ve bunun yanında daha yeni günümüzde kadının kırsal alanda teknolojiye erişimine yönelik Tarım Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından birtakım politikalar öne sürülüyor.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ulusal eylem planında, kadın istihdamının artmasına yönelik sigorta primlerinin işsizlik fonundan karşılanması öngörülüyor öncelikle. Bu da işverenlerin kadın istihdam etmeleri halinde herhangi bir şekilde sigorta primlerinden tam olarak sorumlu olmamaları ve bu yüzden kadın işçi istihdam etmelerinin tercih edilebilir olmasını sağlıyor. İşsizlik sigortası konusunda kadın ve erkek arasında eşitlik yaratılıyor. Daha sonrasında da üniversitelerde kadın sorunları araştırma ve uygulama merkezleriyle, kadın çalışmalarını anabilim dalları oluşturuluyor ve özellikle sosyal bilimlerin alanında kadının iktisadi, hukuki ve siyasi boyutlarda çalışmaya başlanması söz konusu oluyor.

Kadının güçlenmesi strateji belgesinde hâlâ daha devam ediyor. Burada YÖK, toplumsal cinsiyet eşitliği tutum belgesini yayınlıyor, kreş ve gündüz bakımevlerinin vergi muafiyetinden yararlanmasıyla birlikte kadınlar bu hizmetten daha

rahat bir şekilde yararlanıyor. Çünkü ekonomik açıdan daha yeterli bir noktaya varıyor ve doğum borçlanması dedikleri, iki çocuk doğduktan sonra kadınların sigortalarının devam etmesi, emekliliğe hak kazanmaları hususu üç çocuğa çıkartılarak, kadına bir avantaj daha sağlanmış oluyor.

Bunun dışında yasamada belirli kanunlarda değişiklikler yapılıyor. Doğum izni konusunda İş Kanununda ve Devlet Memurları Kanununda değişiklikler yapılıyor. Burada kadınların doğum izni hakkı düzenleniyor. Personel temininde eşitlik ilkesine uygun hareket edilmesi konulu Başbakanlık genelgesi yayınlanıyor ve kadınların kamuda istihdam edilmesinin birazcık daha desteklenmesi söz konusu oluyor. Personel temininde eşitlik ilkesine uygun hareket edilmesi konulu Başbakanlık genelgesi yayınlanıyor. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunuyla da, artık ev hanımlarının evde çalıştıkları halde emekliliğe hak kazanmaları söz konusu oluyor. İşyerlerinde psikolojik tacizin önlenmesi konulu Başbakanlık genelgesi yayınlanıyor ve sadece psikolojik tacizin burada da düzenleme kapsamına alındığı gözlemleniyor. Bunun haricinde de, kadın işçilerin gebe olmaları veya çocuk doğurmuş olmaları, anne olmaları halinde nasıl faydalardan yararlanabilecekleri düzenleniyor.

Devlette de idarede de birtakım müdürlükler ve başkanlıklar oluşturuluyor. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü 90 yılından itibaren gündemde, Milli Eğitim Bakanlığında yine eğitim açısından kadınların teknik eğitim alması için oluşturulmuş genel müdürlük, Kadın Çiftçiler Daire Başkanlığı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu bu arada Türkiye İnsan Hakları Kurumundan dönüştürülüyor ve burada aslında CEDAW'ın da yorumları oluyor. Üyelerin not alma sürecinin bağımsız olmadığından bahsediyor. Bunun haricinde de kurum bünyesinde herhangi bir şey, cinsiyet eşitliği kapasite çalışması yapılmadığından ve eşitsiz bir dağılım olduğundan bahsediyor. Bunun dışında da en son olarak, kadın ve aile işlerinden sorumlu bakanlığın Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına dönüştürülmesi sorunundan bahsediyor. Yani kadının doğrudan aile içe-

risinde değerlendirilmesi, devletin içerisinde kadının aileden bağımsız bir noktada düşünülmemesinin sürekli olarak kadın çalışmalarında sıkıntı yarattığından bahsediyor.

Değerlendirmeye geçecek olursam ve kapatacak olursam, öncelikle geçtiğimiz haftalarda YÖK Başkanının toplumsal cinsiyet eşitliği tutum belgesini kaldırmasına yönelik olarak bir açıklaması vardı. Zira kendisi toplumda kadın ve erkeğin eşit olmadığından bahsetmişti. Böylelikle aslında kadın çalışmalarına yönelik pek çok araştırma yapan bu merkezlerin artık bir yasal dayanağı olmadığından bahsetmemiz mümkün.

Kırsalda kadınlar hâlâ daha kayıtsız çalışıyor ve güvenceleri yok. Mülteci kadınların ve bunun yanında Kürt kadınlarının eğitim ve istihdam konusundaki sorunları aynı şekilde devam ediyor. Temsil sorunu hâlâ daha istihdam sorunundan dolayı devam ediyor. Eşit maaş aynı şekilde devam ediyor. Toplumdaki köklü ve ayrımcı kalıplaşmış yargılar da hâlâ daha devam ediyor ve erkek egemen dil ve yaklaşımlar hâlâ devam ediyor. Kadının ev işleri ve anneliğe yönelik algısı da bu kapsamda değerlendirildiğinde, kadının hâlâ daha evden çıkmadığını ve tek görevinin çocuk doğurmak olarak görüldüğü bir noktada çalışma hayatımıza devam etmeye çalışıyoruz.

Dinlediğiniz için teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN (Oturma Başkanı)- Ben de teşekkür ediyorum Duygu Hanıma verdiği bilgilerle ilgili olarak. Şimdi süratle diğer konuşmacı arkadaşımız Dr. İzzet Mert Ertan Beyefendi, kendileri İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi. Hemen söze başlayalım efendim.

Dr. Öğr.Üy. İzzet Mert ERTAN- Teşekkür ederim Hocam. Ben de teşekkürlerle başlayayım, önce bu organizasyonu yapan Türkiye Barolar Birliği ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesine, aynı zamanda da bu programın yürütülmesinde burada birkaç gündür herhalde, bugün ve yarında çalışacak emek veren meslektaşlara, arkadaşlara teşekkür edeyim.

Benim sunumum bugünkü sunumların en sıkıcısı, dolayısıyla da 10 dakikada toparlayıp, eğer ilgi duyan olursa sorularla genişletirim diye umuyorum.

Benim başlığım, Sosyal Hakların Korunmasında Sine Qua Non Bir İlke: Kadınların Spesifik Hak Öznesi Olarak Tanınması. Önce hemen neyi anlatmak istediğimi söyleyeyim. İnsan hakları hukuku sözleşmeleri belgeleri ikiye ayrılır; genel özneli sözleşmeler, özel özneli sözleşmeler. Benden önceki sunumlarda zikredilen kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması sözleşmesi örneğin bir spesifik özneli sözleşmedir, kadınlara yönelik bir sözleşmedir. Bunun benzerleri de var, Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi.

Yalnızca bizim memlekette değil, ama dünyada da artık kadın meselesi konuşulduğunda özellikle üzerinde durulan sözleşme CEDAW. Benim alanım sosyal haklar olduğu için ben kendi durduğum yerden konuşayım. Halbuki CEDAW'ın dışında ona öncel olan başka sözleşmeler de var, genel nitelikli sözleşmeler de var. Dolayısıyla da o sözleşmelerin içinde kadının korunabileceğini de aklımızda tutmamız gerekiyor. Benim sunumum da aslında bunun üzerine dayanıyor. Ben bu tebliğle uluslararası ekonomik sosyal kültürel haklar sözleşmesinden bahsedeceğim ve bu sözleşmenin içindeki, yani o da diğer tüm genel nitelikli sözleşmelerde olduğu gibi onun özneli de herkes yahut hiç kimse. Ama bunun altında, bu genel öznenin altında bir de spesifik öznel var. Bu spesifik öznelardan bir tanesi de kadın. Ben bunun hem normatif hem de içtihadî örneklerini size göstermeye çalışacağım.

Spesifik özneyle neyi kastediyorum tabii ki, genel öznenin içinde kaybolan, yani eşitliğin bu özneler dikkate alınmadan uygulandığında eşitsizlik yarattığı özneler. İşte bugünkü konumuz kadın, ama kadınlar dışında gençler, ileri yaştaki kişiler, mülteciler, engelli kişiler gibi başka spesifik özneler de var. Dolayısıyla da bu özneler kendileri dışında kalan, yani herkesin içinde kendileri dışında kalan diğer öznelerle aynı haklara sahip olabilmeleri için, bazı özel önlemlerden yararlanmaları gerekiyor.

Bu toplantıda belki gereksiz sizden özür dilerim, ama ispat işi maalesef hâlâ böyle verileri kullanmak zorundayız. Kadınların neden Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi adlı düzenlemede bir spesifik özne olarak kabul edilmesi veya değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin. Sayıları görüyorsunuz, Sosyal Haklar Sözleşmesinde yer alan örnek, dört hakka örnek olarak kadınların maruz kaldığı ayrımcılık örneklerini görüyorsunuz. Örneğin, açlık çeken nüfusun yüzde 60'ı kadınlar, okuma yazma bilmeyen bilmem kaç milyon kişinin üçte ikisi kadınlar, sağlık hakkı ve kadınlar meselesi bambaşka bir problem alanı, ama her gün karşılaştığımız belki bütün bunların dışında; çünkü bu sayıların ciddi bir kısmı bizim memleket için bu ölçüde geçerli değil. Çünkü Afrika da dahil bu sayıların içine. Fakat bizim daha çok, bizimki gibi gelişmiş diyebileceğimiz ülkelerde daha sıklıkla karşılaştığımız şey, eşit işe eşit ücret meselesi ki, bu da Birleşmiş Milletler Kadın Komisyonunun yaptığı şeyde kadınlar erkeklere göre aynı işi yaparken yüzde 23 daha az kazanıyorlar. Dolayısıyla da kadınlar ve sosyal haklar meselesinde kadınlara neden spesifik özne olarak çeşitli özel korumalardan yararlanmaları gerektiğinin maddi ispatı.

Uluslararası Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi, Evrensel Bildirinin iki çocuğundan biri, ikizler olarak adlandırılırlar. Biri Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, diğeri Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi. Oradaki hakları ikiye ayırdılar ve iki ayrı sözleşme yaptılar. 1966'da kabul edildi, 76'da yürürlüğe girdi. Türkiye bakımından 2003'ün sonu itibarıyla yürürlükte.

Yine bu en altta yazdığım Anayasa 90'ın son meşhur paragrafı. Bunu söylemekten de hem utanıyorum hem yoruluyorum, ama bizim hukuk uygulayıcılarımız bakımından bu hâlâ kabul edilmiş bir mesele değil. Birazdan anlatacağım standartların hepsi ulusal düzlemdeki kanunların üzerinde; dolayısıyla her hukuk uygulayıcısı, ulusal çaptaki her hukuk uygulayıcısı bu standartları uygulamakla mükellef. Anayasa gereği mükellef, eğer başka bir ulusal üstü hukuk sistemine inanmıyorsa.

Bu sözleşmenin bir komitesi var, biliyoruz hepimiz aşağı yukarı. Her BM sözleşmesinde olduğu gibi, sözleşme kısmını çıkartıp sonuna komiteyi eklediğimizde, onun denetim organı haline geliyor. Sosyal Haklar Sözleşmesinin de denetim organı Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Komitesi. Sözleşmenin kendisinde olan, kendisinin öngördüğü tek usul rapor usulü. Rapor usulünün dışında, tıpkı biraz önce CEDAW'da bahsedildiği gibi yakın zamanda, iki tane geçtiğimiz 10 yıl içinde bir ek protokolle, seçmeli protokolle bireysel şikâyet başvurusu ve soruşturma usulü de geldi. Ne kadar çalışıyor, ne kadar çalışmıyor onlar ayrı tartışmalar.

Ben bu kısa sürede, benim çok önemseydiğim Sosyal Haklar Komitesinin genel yorumlarından hareketle size içtihat dediğimde buradaki standartları anlatacağım, ama önce normatif temeller. Bu iki sözleşmenin her ikisinde de ortak hükümlerdir. Kadınlar meselesine ilişkin olarak iki normumuz var Sosyal Haklar Sözleşmesinde. Biri bildiğimiz burada gördüğünüz madde 2 paragraf 2, genel ayrımcılık yasağı. Sosyal Haklar Komitesi bu yasağı nasıl yorumluyor? Bunu 20 numaralı genel yorumunda bu konuyu ele aldı. Burada benim altını çizdiğim, çizmek istediğim iki nokta var. Bir. Kadın olmanın ayrımcılıktaki çarpan etkisi, yani diğer ayrımcılıklarla birleştiğinde, örneğin gençler. Onun başına kadın eklediğimizde, bu ayrımcılık kadını eklemediğinizde erkeklere karşı olan ayrımcılıktan daha da şiddetli hale geliyor. Mülteciler, kadın mülteciler dediğinizde yine aynı şey. Dolayısıyla kadına karşı ayrımcılığın diğer ayrımcılık kategorileri içinde bir çarpan etkisi var, daha da onları şiddetlendiren, daha da kuvvetlendiren bir etkisi var.

Bir diğeri, yine aynı genel yorumda, komite nihayet cinsiyet... Çünkü bu tarihli sözleşmelerin hemen hemen hepsinde, toplumsal cinsiyet, gender kavramı henüz o tarihlerde yerleşmemiş olduğu için kullanılmıyor. Bu anlama gelmediği için cinsiyet temelli ayrılıktan bahsedilir. Sosyal Haklar Komitesi bu genel yorumuyla, cinsiyetin yanına bir de toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığı da eklemiş oldu. Dolayısıyla bu artık komite içtihadı bakımından kadınlara karşı ayrımcılık denil-

diğinde, yalnızca cinsiyet temelli ayrımcılık değil, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık da bunun içinde.

Diğer madde ise, madde 3, spesifik olarak kadın ve erkek ayrımcılığına ve eşitliğine özgülenmiş bir hüküm, aynıysa Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesin'de de var. Dolayısıyla bunun üzerinde daha fazla konuşmama gerek yok. Değnilmesi gereken, yine bu hükme ilişkin bir genel yorumu var komitenin, genel yorum 16. Bu maddeyi, madde 3'ün varlığını, 2/2 varken genel ayrımcılık yasağının içinde kadınlar zikredilmişken, bunun ayrıca düzenlenmiş olmasının temeli olarak, gerekçesi olarak, kadınlara karşı ayrımcılığın önünde, kadınlara ayrımcılık temeli olarak çok sayıda önyargı bulunduğunu söylüyor. Bu her iki madde de kendi başlarına bir hak değiller. Yani diğer sözleşmesel haklardan farkları bu, kendi başlarına bir hak değiller. Ancak bir başka hakla birleştirilerek kullanılabilen haklar. Bunu zaten Türk hukukçuları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ayrımcılık yasağından bu meseleye hâkimler.

Bir başka anlamı bu maddenin, madde 3'ün varlık nedeni olarak, ayrımcılıkla mücadele veya eşitliğin gerçekte fiilen, yani yalnızca mevzuat düzleminde yasal düzlemde değil, uygulama düzleminde de gerçekleştirilmesini hedeflemesi... Aslında başka işler var, ama onları anlatamayacağım.

Taraf devletlerin bu yükümlülüğe ilişkin, yani kadın, aile eşitliğine ilişkin yükümlülükleri üç kategori altında, yükümlülük tipolojisi altında özetlenebilir. Bunu zaten Sosyal Haklar Komitesinin diğer içtihadından da biliyoruz. Saygı gösterme, yani bir şey yapmama, yani devletin bir şey yapmaması, 250 yıllık bilinen ayrımla, eski bildiğimiz negatif yükümlülük, ama artık bunlar kalmadı. Koruma, yani üçüncü kişilere karşı yatay koruma, bireyler arasındaki ayrımcılığa karşı koruma, üçüncüsü de edimde bulunma ifada bulunma. Bunun henüz yerleşmiş bir çevirisi yok Türkçede. Bu da devletin bir şey yapması, yani kadın erkek eşitliğini sağlamak üzere bir edimde bulunması, bir şey yapması. Bunların her biri Anayasa 90/son gereği bizim otoritelerimizi bağlayan, kamu mercilerini bağlayan kurallar.

Sözleşmede kadınlara ilişkin iki, spesifik olarak kadınları zikreden iki hak var, iki hakkın unsuru var daha doğrusu. Biri, adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanma hakkı. Burada spesifik olarak eşit işe eşit ücret meselesini vurgulamış sözleşme yapıcı 1966'da. Daha doğrusu iki norm doğru değil, bir buçuk aslında hak var. Çünkü diğer hak her zaman olduğu gibi kadınlıkla anneliği birleştiren ve annelik dolayısıyla kadınlara bir hak tanıyan, işte doğum öncesi ve sonrasında annenin korunmasına ilişkin bir hak.

Şimdi birkaç hakka ilişkin genel yorumlardaki örneklerden bahsedip toparlıyorum. Genel yorum no 4 konut hakkına ilişkin genel yorum, bunun üzerinde belki biraz durabilirim. Çünkü bu genel yorumla, komite sözleşmeyi düzeltti. Tabii ki sözleşmeyi düzeltti, ama sözleşmenin uygulamasını düzeltti. Çünkü sözleşmede konut hakkı maddesinde madde 11, konut hakkı asgari yaşam standardı hakkında. Konuta ilişkin olarak eril zamir kullanıyordu sözleşme. Yani bir evin yöneticisi olarak, aile reisi olarak, evden sorumlu konuttan sorumlu kimse olarak erkek -1966'dan bahsediyoruz- olabileceğini düşündüğü için, burada da gördüğünüz gibi İngilizcesinde eril kullanmış. Komite bunun artık geçerli olmaması gerektiğini kabul ediyor.

Bir diğer zorla tahliyeler, yine konut hakkı için zorunlu tahliyelerde kadınların evsiz, yani barınma hakkından yararlanmadıkları durumlarda erkeklere kıyasla maruz kaldıkları çeşitli örnekleri veriyor; şiddet ve cinsel suistimal gibi. Madde 12 yeterli beslenme, işte kadınların da erkekler, kadınların vurgulanan özellikleri, özellikle mülkiyet meselesini vurguluyor, yani tarımsal alan mülkiyeti buradaki mülkiyet.

Eğitim hakkı, eğitim hakkı zaten başlı başına bir mesele. Burada UNICEF'in bir raporuna atıf yapıyor ve taraf devletlerin bunu dikkate alması gerektiğini bir kez daha vurguluyor. Eğitim hakkına ilişkin bir diğer genel yorumundaki iki önemli nokta; biri, CEDAW'ı, yani Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesini kendi sözleşmesini bu perspektiften okuduğunu bize söylüyor. Aslında bu da bütünselliğin

seydik, yine aynı tarihlerde çıkan Belediye Kanunu kadınları çokça ilgilendiren... Çokça ilgilendiren diyorum, bu bir şeydir, tabii bir durumdur, annelik durumu, tam uygulayabilseydik çok daha ileri noktalarda olabilirdik. Ancak o kanunların varlığı, yine de bizi duyarlı hale getirmiştir, bugünlere taşımıştır.

Şöyle ki, olumlu olarak söylemek istediğim bir konu, ben bu toplantıyı tertip eden fakültenin mensubuyum. İki dönem de dekanlığı yaptım. Aşağı yukarı 10 seneden daha fazla zamandan beri benim fakültemi tercih eden ve kayıt yaptıran öğrencilerin kız ve erkek oranları, kızlar lehine yüzde 65'lere çıktı. Ben öyle hatırlıyorum, yüzde 65'i kız. Mezun olanlardaki başarı oranı da yine erkeklerin oldukça önünde, yani 100 öğrenci mezun oluyorsa, bunun 65'i yine kızlardan; bu gurur verici bir durum. Bu mezun öğrencilerimizin tabii meslekteki, mesleğe girişleri ve meslekteki başarı durumları da aynı şekilde devam ediyor.

Bu manada dünyadan geride değiliz. 2014 yılında bir yurtdışı seyahatim olmuştu İspanya'da bunu merak ettim ve sordum, sizdeki durum nedir dedim. Hemen hemen benim size aktardığım oranları söylediler. Akabinde şöyle bir soru sordum. Peki, hâkimler arasında durumunuz nedir dedim, hâkimlerle savcılarla ilgili olarak durumunuz nedir dedim. İspanya'da 1978'de kadınlar hâkim olabilmiş, onu öğrendim. Şu anda dedi yüzde 70 dedi. Yeni girişler açısından söylüyor, yoksa genel total olarak değil, hâkimlik mesleğine girişler açısından yüzde 70 dedi.

Sebebi nedir dedim, çok çalışkan hanımlar dedi. Çok çalışkan, bir de bir başka özelliği garantidir de dedi. O tabii olumsuz bir şey değil, öyle nitelendirmemiz gerekiyor. Dolayısıyla sadece hukuk fakültelerine girişte, bu benim fakültemde böyle olduğunu gördüm, ama diğer fakültelerde de böyle olduğunu düşünüyorum. Çok iyi bir ivme kazanmış durumdayız. Biz topyekun kadınıyla erkeğiyle gelişme yolundayız ve gelişiyoruz. Şu toplantılar da bunu göstermektedir.

Tabii ki bu işin olmazsa olmazı mevzuattır. Ancak mevzuatın da yetersiz olduğunu biraz önceki açış konuşmalarında da ve buradaki konuşmalarda, özellikle İzzet Beyin Anayasanın 90.maddesi üzerindeki kısa vurgusu çok önemli, yetmiyor. Bir de demek ki anlayış oluşması gerekmektedir. Bu yolda da gelişme yolundayız, daha iyi sonuçlar elde edeceğiz.

Vakit ilerledi, geç başladık. Ben kısaca bu programda da olmamakla beraber, iki arkadaşımıza soru sorma imkânı tanımak istiyorum. Buyurun hanımefendi, tanıyalım sizi.

Av. Ayşegül YILDIRIM- Birleşmiş Milletler Kadın İstihdamının Güçlendirme projesi kapsamında 98 ilâ 2001 yılları arasında Bakanlıkta çalıştım, hem Birleşmiş Milletlerde istihdam ettirildim, hem de Bakanlık Kadın Statüsü Sorunları Genel Müdürlüğünde, aynı zamanda Bakana belli konularda danışmanlık görevini de yaptım.

Biz KHK kapsamında çalıştırıldık, Birleşmiş Milletler kadının kalkınmaya katılımını güçlendirme projesi kapsamında, bu CEDAW'ın çekincelerinin kaldırılmasıyla ilgili çalıştık, mevzuatın geliştirilmesiyle ilgili çalıştık ve sonunda çok komik bir şeye maruz kaldık. Biz 11 kadın sosyal güvencesiz olarak çalıştırıldık ve işten çıkartıldık.

Ben arkadaşlarımın ve kendimin kıdem tazminatı davalarını açtım. İlk başta tüzel kişiliğimiz yok diye davalarda sıkıntı çıktı. Sonra 2005 yılında kurumun tüzel kişiliği oluşturuldu, teşkilat yasası kuruldu. Kıdem tazminatı davalarından o 5 yıllık süreyi koruyacak şekilde ben kendi hizmet tespit davamı da açtım. Hizmet tespit davasını açtıktan sonra kurum ilk başta inkar etti, Birleşmiş Milletler sosyal güvenceyi karşılamakla yükümlü dedi. Fakat İngilizcedeki cümlenin öznelerinin yer değiştirmesi nedeniyle, aslında Birleşmiş Milletlerle imzaladığım sözleşmenin yükümlüsünün devlet olduğunu kabul ettirdik, davayı kazandım. Arkasından Yargıtay'da İngilizce maalesef bilmeyen bir hâkim yüzünden karar bozuldu döndü ve aleyhe sonuçlandı. Benim 3,5 yıllık emeğim orada ve kadın çalışmalarında uluslararası alanda yaptığımız çalışmaların bü-

tün belgelerimi sunduğum halde, sosyal hizmet tespit davası aleyhe sonuçlandı. O dönemde CEDAW'daki komiteye başvuru konusunda sıkıntılar vardı bireysel başvuruya. Ben bir de somut sonuç alayım diye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine götürdüm. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, bunu kabul edilebilir bulmadı ve reddetti.

Şimdi ben bu durumda, üstünden de 10 yıldan fazla zaman geçti. Daha önce başka bir uluslararası komiteye başvurmadan şartından bahsetti konuşmacılar. Bu CEDAW'a bağlı komiteyle AIHM arasında doğrudan bir bağlantı iletişim var mı? Öbür tarafa başvurduğumu söylemeden diğer tarafa başvurursam, gerçi sonuç olarak yaptırım yok, ama en azından bir rapor bir şey olarak Türkiye Cumhuriyeti Devletini zorlayabilirim, tekrar başvuruda bulunabilirim buradaki insan hakları komitesine diye düşünüyorum.

Bir de başvuru konusunda bütün o belgelerin hepsini sunmanın dışında, ek başka bir şart var mı? Bunu sormak istiyorum.

Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN (Oturma Başkanı)- Ben sadece şunu söylemekle yetineceğim, esasen tam bir hukuki problem sizin ikisi. Üstelik sadece bir kadın konusu da değil, hem kadın hem erkek bir çalışan konusu. Muhtemel ki, yine milletlerarası kuruluşlara başvurduğunuzda, iç tüketim yolunu tüketmemişsiniz denilebilir. Belki Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkınız da söz konusu olabilir. Onu tüketmenizde fayda var. Ama değerli arkadaşlarım bu konuda katkıda bulunmak isteyen varsa, kısaca bir cümle iki cümle almak isterim.

Av. Sümeyra Nur YILDIRIM GERGİN- Az önce de bahsettiğim gibi şartlar belli, komite herhangi bir uluslararası mercie başvurulmamış olma durumunu arıyor. Yani tabii ki denenebilir, herhangi bir zamanda. Zamanaşımı süresi de öngörülmemiş, hak düşürücü süre öngörülmemiş. Ama kanaatimce kabul edilemezlik kararı verilebilir diye düşünüyorum. Ama tabii ki denemekte fayda var.

Av. Ayşegül YILDIRIM- Birbirleriyle bağlantıları var mı organik, kontrol edebiliyorlar mı? Ben söylemeyeceğim AİHM'e başvuru yaptığımı.

Dr. Öğr.Üy. İzzet Mert ERTAN- O söylediğim zaten hakkın kötüye kullanılması, yani insan hakları hukuku bakımından hakkın kötüye kullanılması.

Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN (Oturma Başkanı)- Peki, teşekkür ederiz. Zamanı böyle ekonomik kullandığınız için siz soru sormayarak zamanı değerlendirdiğiniz için hepinize çok teşekkür ediyorum, sabırla dinlediniz dinlediğiniz için teşekkür ediyorum, arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Hoşça kalın efendim.

BİRİNCİ GÜN DÖRDÜNCÜ SALON İKİNCİ OTURUM

Prof. Dr. Gül AKYILMAZ (Oturum Başkanı)- İlk günün ikinci oturumunu açıyorum. Oturum Başkanı olarak konuşma hakkımı kullanmayı çok düşünmüyorum, bu süreyi tebliğ sunacak arkadaşlara vermenin ve belki bir-iki dakika böylelikle esneklik tanımanın daha iyi olacağını düşünüyorum.

İlk konuşmacımız Doç. Dr. Işıl Fulya Orkunoglu Şahin. Tebliğ başlığı, kadının işgücüne ve ekonomik kalkınmaya katkısı. Buyurun 15 dakika süreniz var.

Doç. Dr. Işıl Fulya ORKUNOĞLU ŞAHİN- Öncelikle böyle bir organizasyon için Süheyla Suzan Alıcı Hocama ve yardımcıları olan diğer bütün arkadaşlarıma teşekkür etmeyi borç bilirim. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde çalışmalarına devam etmekteyim. Kadın konusunda bu tip çalışmalar yapılmasını her zaman destekleyeceğim.

Konum daha çok kadının aile içi ekonomisine katkısından daha fazla, toplumsal katkıları ve ekonomik katkıları yönünde olsun istedim. O nedenle de bu konuyu seçtim. Son yıllarda da trend olarak sürdürülebilir kalkınma ve kadın kooperatifçiliği gibi konularda artık kadının emeğinin de dikkate alınması gerektiğini, gerek gelişmiş ülkeler, gerek gelişmekte olan ülkeler dikkate almaya başladılar.

Sunu planımda, öncelikle Türkiye’de kadın haklarının ekonomik gelişimine yer verdikten sonra kalkınma teorilerinde kadının yerinden söz etmeyi planladım. Ulusal ve uluslararası

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

sı kuruluşların çeşitli faaliyetleri var kadınlara yönelik olarak, kısaca onlardan söz edeceğim. En son olarak da bazı seçilmiş gelişmiş ülkelerde kadınların istihdamdaki pozisyonları ve Türkiye’de bunun onunla karşılaştırıldığındaki durumunu tartışacağım.

KADININ İŞ GÜCÜNE VE EKONOMİK KALKINMAYA KATKISI

Doç. Dr. Işıl Fulya ORKUNOĞLU ŞAHİN^{1*}

Giriş

Hukukumuzda kadının sosyal ve ekonomik haklarının korunmasına ilişkin düzenlemeler Anayasa'da, Türk Medeni Kanun'da, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunda, 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununda (iş yerinde mobbinge uğrayanlar için 417. madde hükmü) bulunmaktadır. Çalışmada ilgili kanunlarda yapılan düzenlemeler yerine kadınların Türkiye'deki ekonomik haklarının gelişimine ve kadının kalkınma teorisi ile ilişkisinde ortaya çıkmış teorik yaklaşımların içeriğine değinilmektedir. Ayrıca çeşitli ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların kadına ve ekonomik kalkınmaya yönelik bazı faaliyetlerine, kadının çalışma hayatındaki durumunun seçilmiş bazı gelişmiş ülkeler ile karşılaştırılmasına, kadın istihdamında yaşanan bazı sorunlara ve bu sorunların çözümüne yönelik çeşitli önerilere yer verilmektedir.

1.Kadının Ekonomik Hakları ve Gelişimi

Her insanın bir devletin egemenlik gücü altında korunmasına ihtiyaç duyduğu kişi hakları, sosyal ve ekonomik hakları

^{1*} Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, iforkunoglu@gazi.edu.tr

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

ve siyasi hakları olmak üzere çeşitli temel hakları bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de özellikle Anayasa’nın 49.- 55. maddelerinde düzenlenen kadının ekonomik hakları arasında çalışma ve izin hakkı, sendika kurma hakkı, toplu sözleşme hakkı, grev hakkı ve lokavt, ücrette adalet sağlanması, mülkiyet hakkı vb. hakları sayılabilir. Nitekim kadının ekonomik haklarına ilişkin Türkiye’deki kronolojik gelişim aşağıda tablo.1’de belirtildiği gibidir.

Tablo.1 Türkiye’de Kadınların Ekonomik Haklarının Kronolojik Gelişimi

1897’de kadınlar ücretli işçi olarak çalışmaya başladı.
1913’te kadınlar ilk kez devlet memuru olarak çalışmaya başladı.
1914 kadınlar tüccarlık ve esnaflığa başladı.
29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilanını takiben kadınların kamusal alana girmesini sağlayan düzenlemeler hızlandı. İzmir’de 1923’te ilk kez düzenlenen İktisat Kongresi’nde 5 İzmirli kadın, o zamanki adıyla işçi delegesi olarak yer aldı.
17 Şubat 1926’da Türk Medeni Kanunu kabul edildi. Kanun ile erkeğin çok eşliliği ve tek taraflı boşanmasına ilişkin düzenlemeler kaldırıldı, kadınlara boşanma hakkı, velayet hakkı ve malları üzerinde tasarruf hakkı tanındı.
1930’da doğum izni düzenlemesi getirildi.
8 Haziran 1936’da yürürlüğe giren İş Kanunu ile kadınların çalışma hayatı düzenlendi.
1937’de 1935 tarihli 45 sayılı ILO sözleşmesi ile kadınların yeraltında ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması yasaklandı.
1945’te 4772 sayılı Kanun ile doğum yardımı düzenlemesi getirildi.
1949’da 5417 sayılı kanun ile yaşlılık sigortası kadın ve erkekler için eşit esaslara göre düzenlendi.
22.02.1966’da eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiler arasında ücret eşitliğini sağlayan 1951 tarihli 100 sayılı ILO sözleşmesi onaylandı.
10 Haziran 2003 İşveren işçi ilişkisinde cinsiyet dahil hiçbir nedenle temel insan hakları bakımından ayırım yapılmayacağı, iş sözleşmesinin yapılmasında, uygulanmasında ve sona erdirilmesinde cinsiyet veya gebelik nedeniyle farklı işlem yapılamayacağı, cinsiyet nedeniyle eşit değerde iş için daha düşük ücret verilemeyeceği, cinsiyet, medeni hal ve aile yükümlülükleri, hamilelik ve doğumun iş aktinin feshi için geçerli sebep oluşturamayacağı gibi hükümleri içeren İş Kanunu yürürlüğe girdi.
12 Haziran 2003’te kadın-erkek eşitliği bakış açısı ile Türk Vatandaşlığı Kanununda değişiklik yapıldı.
22 Mayıs 2004’te kanun önünde eşitlik, temel hak ve özgürlüklere ilişkin Milletlerarası Antlaşmaların yasalardan üstün olacağına ilişkin Anayasanın 10 ve 90’ıncı maddeleri değiştirilerek yürürlüğe girdi
15 Ocak 2004’te personel alımlarında cinsiyet ayrımcılığı yapılmamasına ilişkin “Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi” başlıklı 2004/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
14 Temmuz 2004’te “Gebe ve Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik” Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

9 Ağustos 2004'te "Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik" Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
6111 sayılı "Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigorta Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" 25 Şubat 2011'de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile "Kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam on altı haftalık süre için çalıştırılmaları esastır. Çoğul gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta süre eklenir. Ancak, sağlık durumu uygun olduğu takdirde, doktorun onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilir. Bu durumda, kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelerine eklenir." hükmüne "Kadın işçinin erken doğum yapması halinde ise doğumdan önce kullanamadığı çalıştırılmayacak süreler, doğum sonrası sürelerine eklenmek suretiyle kullanılırlar." cümlesi eklenmiştir.

Kaynak: Antalya Kadın Müzesi, Türkiye'de Kadın Haklarının Tarihsel Gelişimi, <http://www.antalyakadınmuzesi.org/dosyalar/dosyalar/T%C3%BCrkiye'de%20Kadın%20Haklarının%20Tarihsel%20Geli%C5%9Fimi.pdf>.

2. Kalkınma Teorilerinde Kadının Yeri

İktisat literatüründe kadından söz eden temel iktisadi görüşler arasında klasik iktisat, neo klasik iktisat, marksist ve feminist iktisat yaklaşımları sayılabilir. Klasik ekonomistlerin çoğu, kadınların rasyonel karar alma kapasiteleri hakkında şüpheci olurken; kadının ücretinin erkekten daha düşük olmasını normal bulmuşlardır. Feminist iktisatçılar, geleneksel iktisat teorilerinde modelleştirilen kişiyi erkek olarak gördüklerinden, kadın deneyimlerini iktisat bilimine yansıtılmalarını eleştirmiş, kadınların erkeklerle eşit şekilde, yeni iktisadi yöntem, teori ve politikaların geliştirilmesine katılımını önermişlerdir². Marksist ve neoklasik iktisat teorileri, erkek egemen toplumun, toplumsal cinsiyetçi bir yaklaşımla tanımladığı roller aracılığıyla kadının ekonomide yaşadığı olumsuzlukları yok saymışlardır³. Ancak kalkınma iktisadi bağlamında konu daha geniş perspektifte değerlendirildiğinde, kadına değinen kalkınma teorilerinde üçlü bir ayırmadan söz edilebilir. Bunlar;

- 2 Ömer Eroğlu ve Ruhan İşler, "İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu ve Feminist İktisat", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 46. Seri / Yıl 2004 Prof. Dr. Salih Turhan'a Armağan, , <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/7256>, 55.
- 3 Ufuk Serdaroğlu, Feminist İktisat'ın Bakışı, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 73.

Kalkınmada Kadın Yaklaşımı (Women in Development(WID)), Kalkınma ve Kadın Yaklaşımı (Women and Development (WAD)) ve Cinsiyet ve Kalkınma Yaklaşımı, (Gender and Development(GAD)) dir.

Literatürde sıklıkla Boserup'ın kadınla ilgili bakış açısını geliştiren WID ve WAD yaklaşımlarının birbirinin devamı niteliğinde görüldüğü çalışmalara rastlanmış, ancak bu görüşlerin sonradan GAD yaklaşımına evrildiğine değinilmiştir⁴.

2.1. Kalkınmada Kadın Yaklaşımı (WID)

Bu yaklaşım kadınları kalkınma sürecine entegre etmeyi amaçlayan modernleşme teorileri ve hükümetteki seçilmiş ve atanmış pozisyonlardaki kadın temsilinin artmasını hedefleyen liberal feminizmi temel almıştır. 1970'lerde Ester Boserup'un fikirlerini takiben somutlaşan feminist teori yaygınlaşmıştır. Boserup, ilkel tarım yöntemlerinin kullanıldığı bölgelerde kadının ekonomiye katkısı artarken, bunun aksine modern tarım yöntemlerinin kullanıldığı yerlerde kadın işgücünün azaldığını ifade etmiştir⁵. Bu teori sıklıkla Boserup'ın kadının kalkınmadaki rolü hakkındaki görüşleri ile birarada anılsa da, ondan bazı farklılıkları bulunmaktadır. WID teorisi, modernleşmenin tek başına cinsiyet eşitliğini artıracığı varsayımını eleştirmiş, WID yaklaşımının incelediği konu kadın ve kadınların kalkınma sürecinde dışlanması olmuştur. Buna karşılık Boserup, kadın verimliliğine odaklanmıştır.

2.2. Kalkınma ve Kadın Yaklaşımı (WAD)

1970'li yılların sonlarında esas olarak Marksist ve radikal feministlerin görüşleri ile ortaya çıkmıştır. Marksist bağımlılık

4 Solomon Mwije, "Why there was a Paradigm Shift from Women in Development (WID) to Gender and Develppment(GAD)", https://www.academia.edu/17832448/Why_there_was_a_Paradigm_Shift_from_Women_in_Development_WID_to_Gender_and_Develppment_GAD, 2014, 18.

5 Ester Boserup, Woman's Role in Economic Development, https://books.google.com.tr/books?id=EzXxQOf77K0C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, Earthscan, 1989, 68.

teorisyenleri kadınların özgüvenlerini artırmayı hedeflerken, radikal feministler, kadınların ataerkil iktidar yapılarında gelişemediklerini savunmuşlardır. Dolayısıyla WAD ile ataerkil ve kapitalist yapılardan uzak, kadınlara yönelik politikaların benimsenmesine çalışılmıştır⁶. WAD, kadınların pozisyonlarını WID'e göre daha eleştirel bir bakışla incelese de ataerkillik, farklı üretim biçimleri ve kadınlar üzerinde baskı kurulması arasındaki ilişkiyi ayrıntılı şekilde analiz etmemektedir. Uluslararası yapıların daha adil hale gelmesi durumunda, kadınların konumunun iyileşeceğini kabul etmektedir⁷.

2.3. Cinsiyet ve Kalkınma Yaklaşımı (GAD)

WID ve WAD yaklaşımları kadının yaşadığı eşitsizliğin nedenleri yerine, kadının ekonomiye entegrasyonuna çalıştıklarından, kadına yönelik toplumsal ayrımcılığın çözümüne katkıları yetersiz olmuştur. GAD yaklaşımı ise kadına ve kalkınma yaklaşımına sosyolojik bir bütün olarak toplumsal cinsiyet algısının ve unsurlarının değiştirilebilirliğini dikkate alarak WID ve WAD'ın konuyu yalnızca ekonomik açıdan kadının durumuna indirgemesini eleştirmiştir. GAD, devletin kadınların özgürleşmesini teşvik etmedeki katılımını önemsemmiştir. Kadınların katkısının niteliğini, hane içi ve dışındaki işler bağlamında analiz etmiş, aile ve hanehalkının bakım çalışmalarını değer düşüklüğü için bir mekanizma olarak kullanan kamu / özel ikilemini reddetmiştir.⁸

3. Çeşitli Uluslararası Kurum ve Kuruluşların Kadına Yönelik Faaliyetleri

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Türkiye'deki kadınlara yönelik proje destekleri arasında İŞKUR ile ortaklaşa

6 Elizabeth Asiedua Asante, "Gender And Development Theory, Policy And Practice Through A Feminist Postmodern Lens: A Case Study Of Cida's Policies On Women 1995-2000 ", <https://www.collections-canada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp01/MQ52970.pdf>, Queen's University Kingston Sociology Master Thesis, Canada 2000, 58-59.

7 Eva Rathgeber, "WID, WAD, GAD: Trends In Research And Practice", The Journal of Developing Areas, Vol. 24, No. 4 (Jul., 1990), pp. 489-502, Canada, 1989, 498.

8 Rathgeber, a.g.e., 13.

Türkiye’de Kadınlar İçin İnsana Yakışır İş İmkanları Sağlanması Yoluyla Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Gerçekleştirilmesine Yönelik Aktif İşgücü Piyasası Politikaları Pilot Projesi ve “Kadınlar için Daha Çok ve Daha İyi İşler: Türkiye’de İnsana Yakışır İş İçin Kadınların Güçlendirilmesi” projesi yürütülmüştür⁹. Dünya Bankasına bağlı Kadın Girişimci Finans Girişimi (We-Fi) 2017’de faaliyete başlamıştır¹⁰. İslam Kalkınma Bankası, “Kadınlar için Katma Değerli İşletmeler (BRAVE Women)” programı için 32 milyon dolar tahsis talebinde bulunmuştur¹¹. Hollanda’daki Kadınlar Dünya Bankacılığı ise düşük gelirli kadınların finansal ürünlere erişebilmeleri için, kredi, tasarruf ve sigorta ürünleri hizmeti ve liderlik programlarına katılım imkanı sunmaktadır¹². AB’nin uluslararası kadınlara yönelik temel projeleri ise kadın girişimciler için Avrupa Çevrimiçi Platformu WEgate (The European on-line Platform for women entrepreneurs WEgate) ve AB parlamentosunca finansmanı sağlanan Avrupa Kadınlar İş Melekleri Girişimcileri (The European Community of Women Business Angels and women entrepreneurs) dir¹³.

4. Çeşitli Ulusal Kurum ve Kuruluşların Kadına Yönelik Faaliyetleri

2018’de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından kadın, genç ve engellilerin daha fazla istihdama katıl-

9 International Labour Organization (ILO), “ILO ve İŞKUR’un Kadın İstihdamını Teşvik Projesi Yüzlerce Kadının Hayatına Dokundu”, https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_622605/lang--tr/index.htm, 21 Mart 2018.

10 World Bank (WB), Women Entrepreneurs Finance Initiative, <https://we-fi.org/>, 02.03.2019.

11 World Bank (WB), “Women Entrepreneurs Finance Initiative Allocates First Round Funding; Expected to Mobilize Twice the Original Target”, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/04/19/women-entrepreneurs-finance-initiative-allocates-first-round-funding>, Washington, April 19, 2018.

12 Womens World Banking (WWB), “About Us”, <https://www.womensworldbanking.org/about-us/what-we-do/>, 2019.

13 European Union (EU), “Support Tools and Networks for Women”, https://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/we-work-for/women/support-networks_en, E.T. 03.03.2019.

ması için 1 milyar 84 milyon ilave destek sağlanmıştır. Çoklu Doğum (ikiz vb.) Yardımı Programının uygulanması ile 5.000 muhtaç haneye ulaşılması, bu güne dek 5 bin 982 kadınının yararlandığı İşte Anne Projesi kapsamında düzenlenen kurs ve programlarla kadın istihdamı desteklenmiştir¹⁴. “Aile Eğitim Programı (AEP) ve Evlilik Öncesi Eğitim Programı (EÖEP)” içeriklerinin zenginleştirilmesi ve “Ebeveyn Okulu Eğitim Paketi” oluşturularak, halk eğitimlerine başlanması, İŞKUR’a kayıtlı 50 bin kadın vatandaşın “Aktif İş Gücü Piyasası Programı”ndan yararlandırılması, İŞKUR aracılığıyla 200 bin vatandaşın, özel sektörde istihdamının sağlanması hedeflenmiştir.

KAGİDER’in 2018-2019 Yılı Faaliyetleri değerlendirilecek olursa; Kadın Fonu, Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER) tarafından 2004’de kurulmuş, 2008’e dek faaliyet göstermiştir. Genç Kadınlar Staj Projesi, Güneydoğulu üniversite öğrencisi genç kadınları iş dünyasına hazırlamayı ve girişimcilğe özendirmeyi hedeflemiş, 2005’te kurulan Kadın Girişimci Geliştirme Merkezi (KAGİMER) Projesi kadın girişimciliğine katkıda bulunmuştur. Kadından Kadına Köprü Projesi 2005-2007 yıllarında, KAGİDER’in koordinatörlüğünde yöresel, pazarlanabilir ürünlere pazarlama ve finansman desteği sağlanması ile Mardin bölgesindeki kadınların sosyo-ekonomik gelişmelerine katkıda bulunulması hedeflenmiştir. Avrupa Birliği Yolunda Kadın Projesinin(2006 - 2007) finansmanı, Avrupa Komisyonu (% 80) ve KAGİDER (% 20) arasında paylaşılmıştır. WE - Mentor Projesi (2007 - 2008)Kadın girişimcilere 7. Çerçeve Planı dahilinde Avrupa Araştırma Projeleri’ne katılma şansı sunmuştur. 2018’de “İyi İşler: Gıda ve Elektronik Dışı Perakendede Kadın Girişimcileri Güçlendirme Programı” ve “Proje 15” programları yürütülmüştür¹⁵.

14 Habertürk, “Bakan Selçuk ilk 100 Günlük Program İcraatlarını Açıkladı”, <https://www.haberturk.com/bakan-selcuk-ilk-100-gunluk-programi-acikladi-2258581-ekonomi#>, 31.12.2018.

15 Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), Projeler, <http://www.kagider.org/kurumsal/projeler-etkinlikler/projeler>, 2004-2019.

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

KOSGEB'in Kadınlara Yönelik Mali Destekleri ise ulusal ve uluslararası projeler bakımından farklılaşmaktadır. Türkiye'de Kosgeb tarafından girişimcilere sağlanan hibe oranı %60 iken, kadın girişimcilere bölgesine göre %70-%80 oranında hibe ve faizsiz ve uzun vadeli kredilerden yararlanma imkanı sunulmaktadır. Desteklerden yararlanmak için KOSGEB veri tabanına kayıtlı olup, işletmesini kurmadan önce "Girişimcilik Eğitimi" almış, belirlenmiş sektörlerde başvuruda bulunmuş olmalıdır. KOSGEB Girişimciliği Geliştirme Destek Programı Yönetmeliği madde 10 ve madde 11'e göre; Performans desteği kapsamında geri ödemesiz olarak, bu programın uygulama esaslarında belirlenen kriterlere göre geleneksel girişimci ve ileri girişimci destek programları kapsamında 40.000 (kırk bin) TL'ye kadar, girişimcinin genç, kadın, engelli, gazi veya şehit yakını olması durumunda ilave 10.000 (on bin) TL'ye kadar olmak üzere en fazla 50.000 (elli bin) TL'ye kadar destek verilmektedir. KOSGEB'in aracılığını üstlendiği uluslararası programlardan, AB politikalarının yansıması olan Cosme, 2012 Kadın Girişimciliğini Destekleyen Avrupa Ağı (The European Network to promote women's entrepreneurship (WES))ve kadın girişimciler için mentörler ağı projeleri (European Network of Mentors for Women Entrepreneurs) dir¹⁶.Kredi Garanti Fonu (KGF), belirli bir iş fikrine dayanan işletmelerin kullanmak istedikleri kredilere belirli şartları taşımaları durumunda 2.500.000 TL'ye kadar kefalet desteği sağlamaktadır. Ancak kurumca sağlanan maksimum kefalet oranı %90'dır. KGF yatırım kredilerine 10 yıla kadar süre tanısa da işletme kredilerine uyguladığı kefalette, vade en fazla 5 yıl, anapara ödemesiz dönemi 1 yıldır¹⁷.Diğer yandan kadınlara mikro kredi sağlayan diğer kurumlara değinilecek olursa bunlar arasında Türki-

16 Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme Başkanlığı (KOSGEB), "Kadın Girişimciliği", <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/6057/kadin-girisimciligi-women-entrepreneurship>, 2018.

17 Kredi Garanti Fonu (KGF), "Kadın Girişimci Destekleri", <http://www.kgf.com.tr/index.php/tr/21-urunlerimiz/banka-kredileri/kadin-girisimci-destekleri>, E.T. 03.03.2019.

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

ye Gramen Mikrofinans Programı (TGMP) ve Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı-MAYA sayılabilir. Bununla birlikte Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının ev hanımlarına uyguladığı yalnızca iş kurup sosyal yardımlaşma ve dayanışma derneğine proje ile işyeri açma kredisi başvurusunda bulunan kadınların 2 sene geri ödemesiz 8 yılda geri ödeme şansı sunan “15 bin lira faizsiz kredi imkânı” bulunmaktadır.

5.Kadının Çalışma Hayatındaki Durumunun Seçilmiş Bazı Gelişmiş Ülkeler ile Karşılaştırılması

Tablo 2’de işgücüne katılma oranı, istihdam edilenlerle işsizlerin toplamının oluşturduğu işgücünün aktif nüfusa oranıdır. Bu oran, aktif nüfus içinde işgücünün nispi ağırlığını gösterir.

Tablo.2 Seçilmiş Bazı Ülkelerde Kadınların İstihdam Oranları, İstihdama Katılım Oranları ve İşsizlik Oranları

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İsviçre	İstihdam oranı	71,3	72,5	73,0	73,2	74,1	74,7	75,4	75,2
	İş gücüne katılım oranı	75,3	76,3	76,1	77,1	78,1	78,6	79,5	79,3
	İşsizlik oranı	5,3	4,9	4,8	5,0	5,1	5,0	5,1	5,2
Türkiye	İstihdam oranı	26,2	27,8	28,7	29,6	29,5	30,5	31,2	32,2
	İş gücüne katılım oranı	30,2	31,5	32,3	33,7	33,6	35,0	36,2	37,6
	İşsizlik oranı	13,3	11,6	11,0	12,2	12,1	12,9	14,0	14,4
İngiltere	İstihdam oranı	65,3	65,2	65,6	66,4	67,8	68,5	69,5	70,4
	İş gücüne katılım oranı	70,2	70,4	70,9	71,6	72,1	72,5	73,0	73,6
	İşsizlik oranı	6,9	7,3	7,5	7,2	7,2	7,2	7,3	7,3
Amerika	İstihdam oranı	62,4	62,0	62,2	62,3	63,0	63,4	64,0	64,9
	İş gücüne katılım oranı	68,4	67,8	67,6	67,2	67,1	66,9	67,3	67,9
	İşsizlik oranı	8,7	8,5	8,0	7,2	6,1	5,3	4,8	4,3
OECD Ülkeleri	İstihdam oranı	56,6	56,8	57,1	57,5	58,0	58,6	59,4	60,1
	İş gücüne katılım oranı	61,7	61,8	62,2	62,6	62,8	63,0	63,6	64,0
	İşsizlik oranı	8,2	8,1	8,2	8,2	7,6	7,0	6,6	6,1
Rusya	İstihdam oranı	63,3	64,0	64,7	64,4	64,8	64,6	65,2	65,5
	İş gücüne katılım oranı	68,0	68,1	68,2	67,9	68,1	68,2	68,9	69,0
	İşsizlik oranı	16,8	6,1	5,1	5,2	4,8	5,3	5,3	5,1

Kaynak: OECD Statistics Data, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=LFS_SEXAGE_I_R#, 07.03.2019.

Bu oranın 2017'de İsviçre'de %79, İngiltere'de %73, OECD ülkelerinde %64 iken Türkiye'de neredeyse bu rakamların yarısı olan %37,6 olduğu görülebilir. Benzer şekilde istihdam edilenlerin 15 yaş ve daha yukarı yaştaki nüfusa oranını gösteren istihdam oranı ise İsviçre'de %75, İngiltere'de %70,4, Amerika'da %67,9, Rusya'da %65, OECD ülkelerinde %64 iken, Türkiye'de ise yine belirtilen diğer ülkelerdeki oranların yaklaşık yarısı olan %32,2 oranı geçerlidir. İstihdam edilenlerin toplam işgücüne oranını gösteren istihdam oranları bakımından değerlendirilecek olursa; 2017'de Türkiye'de kadın istihdam oranı %32 iken, OECD ülkelerinde bu oran Türkiye'dekinin iki katı olup %60'tır. Kadınlara ilişkin işsizlik oranı da bu rakamlara paralel düzeyde seyretmekte olup; gelişmiş ülkelerde %4-%6 aralığında iken, Türkiye'deki işsizlik oranının bu oranların yaklaşık 2,5 katı olan %14,4 olduğu görülmektedir. Ayrıca belirtilen rakamların kayıtlı işgücü rakamlarına ilişkin olduğu gözardı edilmemelidir. Türkiye'de temizlik hizmetlerinden, yaşlı bakım hizmetlerine dek pek çok sektörde kayıtsız olarak istihdamda olan kadınların sayısı dikkate değerdir. Dolayısıyla tablo.2'deki rakamlara kayıtlı olmayan kadın işgücü verileri de eklendiğinde dahi diğer ülkelerdeki kadın istihdamı ile Türkiye'deki kadın istihdamı arasındaki farkın yaklaşık %50 olduğu seviyenin pek değişmeyeceği söylenebilir.

7. Sonuç

2018 yılı itibariyle AB'de bazı seçilmiş gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'de kadın istihdamı halen birçok ülkenin gerisindedir. Bu durum Türkiye'de kadın istihdamı konusunda yapılmış çalışmaların ve kadın yoksulluğu ile mücadele hakkında alınmış önlemlerin yetersizliğinin bir göstergesidir. Bu nedenle kadınların eğitimi toplumsal yargılar (erkek mesleği, kadın mesleği gibi yargılar yok edilerek) istihdamda daha yüksek gelir edebilecekleri alanlara kaydırılmaya çalışılmalıdır. Eğitilmiş kadın iş gücünün yeni, yükselen ve daha çok erkek istihdamında olan programcılık, yazılım sektörü, gastronomi vb. alanlara kanalize edilmesi yararlı olacaktır. Kadının anne olma vasfına kutsal gözle yaklaşımda olduğu gibi çalışan kadının

takdirinin de toplumda kabulünün sağlanmasına ilişkin temel eğitimin ilkökul düzeyinde benimsetilmesi ve kadının çalışmasına ikincil önem atfeden toplumsal yargıların tazelenmesi, çalışan ve çalışmak isteyen kadını teşvik edecektir. Bunun için çalışan kadınlara kamu ve özel sektörde sunulan yaşlı-çocuk-ev bakım hizmetleri çeşitlendirilmelidir. Türkiye’de part-time ya da tam gün uygun maliyetli çocuk bakım hizmetleri eksikliği ivedilikle giderilmelidir. Örneğin, işyerlerinin bağlı olduğu meslek odalarının sunduğu hizmetlere yapılacak anlaşmalarla eklenebilecek şekilde çocuk-yaşlı-ev bakım hizmetlerinin daha düşük maliyetle kadın çalışanlara sunumu oldukça yararlı olacaktır. Özelde sınırlı sayıda olan temizlikçi, bakıcı firmalarının oldukça yüksek fiyatlarla hizmet sunumu dikkate alındığında, devlete bağlı bu tip hizmetleri uygun fiyatla sunacak kurumlar oluşturulmalıdır. Hamilelik ve doğum sonrası dönemde yaşanan iş kaybının önlenmesi ve hastalık dönemlerinde çocuk bakımının kadın işgücünü olumsuz etkilememesi için getirilecek çeşitli projeler ve desteklerle kadınların ev işi yükleri hafifletilmelidir. Diğer yandan cinsiyete dayalı meslek ayrımcılığı, aynı ya da benzer bir iş için cinsiyet ayrımı nedeniyle daha düşük ücret belirlenmesi kadının işgücüne ve ekonomik kalkınmaya katkısını sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda meslek alımlarında tıpkı engelli vatandaşların kamuda istihdamında %3 oranı uygulanmasında olduğu gibi, kamuda ve özelde belirli kotalar getirilerek belirli erkek işi olarak görülen teknik alanlarda zorunlu kadın istihdamı rakamları belirlenmesi işverenlerin istihdam seçim sürecindeki ayrımcılık düzeyini düşürecektir. Uzun vadede ilgili sektörlerde kadınların elde ettiği başarılar sonucunda kadınların iş yaşamındaki konumuna ve verimliliklerine bakış da olumlu yönde etkilenecektir. Girişimci kadın sayısını artırmak için çok daha fazla sayıda kurum tarafından mikrofinans, danışmanlık vb. destekler sunulması, kadınların özellikle bölgesel ekonomik kalkınmaya katkılarını artıracaktır.

Melek girişimci ağı proje uygulamaları başlatılıp, kadın girişimci mentörlük eğitimleri, yaygınlaştırılmalıdır. Türkiye’de sınırlı sayıda olan iş mentörlüğü fırsatları çeşitlendirilmelidir.

Örneğin, barista eğitimi, şeflik kursları gibi daha yeni ve trend alanlarda eğitimlerin kadınlara düşük maliyetle sunumu yararlı olacaktır. Bununla birlikte kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi konusunda yapılan faaliyetlerin etkinleştirilmesi için kadın kooperatifçiliği öncelikli sektör belirlemeleri yapılarak mali olarak desteklenmelidir. Özellikle de kadın girişimcilere yönelik desteklerin daha çok hibe, kredi, danışmanlık vb. türde olmasının vergisel desteklerin sistemde yok denecek kadar az kullanımı ve verilen desteklerin genel destek mahiyetinde olup kadınlara yönelik özelleştirilmemesi eleştirilmeye değerdir. Örneğin, her dönem için 75.000 TL indirim hakkı tanıyan, 2016'da yürürlüğe giren genç girişimci kazanç istisnasından 29 yaşını doldurmamış genç kadınlar da yararlanabilir. 2018'de 30425 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak torba yasa ile yürürlüğe giren 12 ay boyunca 700 TL'lik BağKur prim ödemesinin genç girişimci yerine Hazine tarafından bağkur prim desteği olarak karşılanması bu kapsamda verilmiş destekler arasında sayılabilir. Ancak vergi mükellefiyeti ile ilgili sorumlulukların teknik güçlüğünün kadınları iş yaşamından uzaklaştırmaması adına genç girişimci kazanç istisnası benzeri vergisel desteklerin kadın girişimcilere yönelik olacak şekilde özelleştirilmesi faydalı olacaktır. Bu bağlamda sistemde KOSGEB'in sunduğu kredi desteklerinden yararlanmak için kadın girişimci eliyle kurulmamış ve sürdürülmekte olmayan fırsatçı firmaların varlığı, denetim ihtiyacını doğurmaktadır. Diğer yandan kayıtdışı istihdamda kadının payının erkekten yüksek olması dikkat çekicidir. Bunun yanında kadın istihdamının Türkiye'deki gelişiminin doğru analizi bakımından ülkedeki mülteci kadınların işgücü piyasasına etkileri de ayrıca değerlendirilmelidir.

Bir toplumda kadına yönelik şiddetteki artışın yüksekliği, o toplumun kadına saygısı ve bakışının bir göstergesi olarak nitelendirilebileceğinden, bu konudaki eylem planlarının kamu ve özel kurumlarda seminerler, farkındalık çalışmaları ve çeşitli projeler ile önlenmesi, insana yönelik ihtiyaçlar hiyerarşisinde en altta yer alan varolma ve güvenliğini koruma gibi en temel ihtiyaçların önceliği dolayısıyla aciliyet taşımaktadır. Diğer yandan haneye kadınlar aracılığıyla giren ekonomik kaynak-

ların hanelere ve çocukların ihtiyaçlarına harcanmasının daha muhtemel olduğu ve alışveriş yapmaktan haz almayan eşlerinin ihtiyaçlarını da karşıladıkları düşünüldüğünde, ekonomik kalkınmanın lokomotifini olan kadın istihdamının tüm mali ve sosyal yönlerden teşvikî elzendir.

Kaynaklar

Antalya Kadın Müzesi, "Türkiye'de Kadın Haklarının Tarihsel Gelişimi", <http://www.antalyakadınmuzesi.org/dosyalar/dosyalar/T%C3%BCrkiye'de%20Kadın%20Haklarının%20Tarihsel%20Geli%C5%9Fimi.pdf>.

Asante Elizabeth Asiedua, "Gender And Development Theory, Policy And Practice Through A Feminist Postmodern Lens: A Case Study Of Cıda's Policies On Women 1995-2000", <https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp01/MQ52970.pdf>, Queen's University Kingston Sociology Master Thesis, Canada 2000.

Boserup Ester, *Woman's Role in Economic Development*, https://books.google.com.tr/books?id=EzXxQOf77K0C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, Earthscan, 1989.

Eroğlu Ömer ve İşler Ruhan, "İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu Ve Feminist İktisat", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 46. Seri/ Yıl 2004 Prof. Dr. Salih Turhan'a Armağan, , <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/7256>, 54-81.

European Union (EU), "Support Tools and Networks for Women", https://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/we-work-for/women/support-networks_en, E.T. 03.03.2019.

Habertürk, "Bakan Selçuk ilk 100 Günlük Program İcraatlarını Açıkladı", <https://www.haberturk.com/bakan-selcuk-ilk-100-gunluk-programi-acikladi-2258581-ekonomi/#>, 31.12.2018.

International Labour Organization (ILO) , "ILO ve İŞKUR'un Kadın İstihdamını Teşvik Projesi Yüzlerce Kadının Hayatına Dokundu", <https://www.ilo.org/ankara/>

news/WCMS_622605/lang--tr/index.htm, 21 Mart 2018.

International Labour Organization (ILO), "Unemployment Rate, Female", <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.FE.ZS?end=2018&locations=TR-CH-GB-US-RU-OE-IE-EU&start=2018>, September 2018.

Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), Projeler, <http://www.kagider.org/kurumsal/projeler-etkinlikler/projeler>, 2004-2019.

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme Başkanlığı (KOSGEB), "Kadın Girişimciliği", <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/6057/kadin-girisimciliği-women-entrepreneurship>, 2018.

Kredi Garanti Fonu (KGF), "Kadın Girişimci Destekleri", <http://www.kgf.com.tr/index.php/tr/21-urunlerimiz/banka-kredileri/kadin-girisimci-destekleri>, E.T. 03.03.2019.

Mwije Solomon, "A Paradigm Shift from Women in Development (WID) to Gender and Development (GAD)", 2014, http://www.academia.edu/17832448/why_there_was_a_paradigm_shift_from_women_in_development_wid_to_gender_and_development_gad, 2014.

Rathgeber Eva, "WID, WAD, GAD: TRENDS IN RESEARCH AND PRACTICE", The Journal of Developing Areas, Vol. 24, No. 4 (Jul., 1990), pp. 489-502, Canada, 1989, 498.

Serdaroğlu Ufuk, Feminist İktisat'ın Bakışı, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

United Nations (UN), "The World's Women Poverty", <https://unstats.un.org/unsd/gender/chapter8/chapter8.html>, 2015.

Womens World Banking (WWB), "About Us", <https://www.womensworldbanking.org/about-us/what-we-do/>, 2019.

World Bank (WB), Women Entrepreneurs Finance Initiative (We-Fi), <http://fiftrustee.worldbank.org/Pages/wefi.aspx>, April 2019.

World Bank (WB), Women Entrepreneurs Finance Initiative, <https://we-fi.org/>, 02.03.2019.

World Bank (WB), "Women Entrepreneurs Finance Ini-

tiative Allocates First Round Funding; Expected to Mobilize Twice the Original Target”, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/04/19/women-entrepreneurs-finance-initiative-allocates-first-round-funding>, Washington, April 19, 2018.

Prof. Dr. Gül AKYILMAZ (Oturum Başkanı)- Çok teşekkür ederiz, gerçekten son derece önemli bir konuya değindi. Söylediği gibi, gerçekten benim de içimi acıtan bir durum. Nüfusun neredeyse yarısını kadınlar teşkil ediyor, çalışan oranı yüzde 30. Bunların bir kısmı iş bulamadığı için, ama beni esas üzen ve acıtan, bilinçli şekilde kadınlar tarafından çalışmamamın tercih edilmesidir. Eğitim almasına rağmen tercih edilmesidir ve toplumda da maalesef zaman zaman bunun özendirilmesidir. O açıdan çok önemişiyorum konuşmanızı, çok teşekkür ediyoruz.

Ufacık bir şey söyleyeceğim, yine belki meslek hastalığı. İlk başta işte 1913 yılında ilk kez devlet memuru oldunuz, 14'te esnafılık tüccarlık dediniz. Şimdi tabii daha yoğun olarak o tarihler olabilir, ama 1700'lerde ve mesela benim arşivde okuduğum bir belgede, 1700'lerde deniz ticaretiyle uğraşan iki hanım var. Yani belgeyi görmüştüm ben, iki tane hanım, oldukça da şaşırmıştım, deniz ticareti yapıyorlar uluslararası. Bunun gibi tüccarlık yapan hanımlar var daha erken tarihlerde. Bir de sanki 1907'lerde telefon idaresinde çalışan Türk hanımları var diye hatırlıyorum.

Evet, şimdi ikinci konuşmacımıza sözü vereceğim, Araştırma Görevlisi Nazlı Kübra Çelik. Başlığı, Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması, Vergi Suçları? Sonunda da bir soru işareti var. O soru işaretinin önemli olduğunu düşünüyorum. Buyurun.

Arş. Gör. Nazlı Kübra ÇELİK- Teşekkür ederim Hocam. Merhabalar, öncelikle sabahki açılış ve şu ana kadar dinlediğimiz bütün güzel tebliğler için herkese teşekkür ediyorum.

Sizlerin huzurunda başka bir teşekkür daha iletmem lazım. Zira sempozyum düzenleme kurulunda yer alıyordum, ancak geçen hafta geçirdiğim bir cerrahi operasyon nedeniyle son ve en hareketli haftasında fiziken bulunamadım. Bunun için başta bilimsel sekreteryasını yürüten Doç. Dr. Süheyla Suzan Alıca Hocaya ve düzenleme kurulundaki diğer çalışma arkadaşlarıma beni tolare ettikleri için, huzurunuzda anlayışları için çok teşekkür ediyorum. En azından son bir haftalık süreçte bulunamadım. Ama Murphy Kanunu gibi bir şey herhalde, siz bir şeyin ne kadar çok olmasını istiyorsanız, onun önüne o kadar çok ket çıkıyor, öngördüğüm bir durum değildi şu an içinde bulunduğum durum.

Öncelikle sizlere neden böyle bir tebliğ konusu seçtiğimi açıklamak istiyorum. Aslında bu sempozyum fikri gündeme geldiği zaman benim kafamda çok daha farklı çalışma konusu vardı, baştan beri onu çalışmayı düşünüyordum. Ancak düzenli olarak takip ettiğim mali hukuk ve vergi hukuku üzerine yayın yapan bir sitede, biraz sonra bahsedecek olduğum bir haber göstereceğim. “Vergi suçlarında erkek egemenliği” başlıklı bir haber görünce, tebliğ konumu değiştirmek istedim. Aslında haberde bir sıkıntı yoktu, haberin başlığı dikkat çekiciydi. İçinde geçen istatistiki veriler de doğrudu. Ama haberde okumamız gereken şey, sanki bir tık farklıydı, çünkü Adalet Bakanlığının Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğünün vermiş olduğu bir veriydi. Haberi okuduğum zaman çok güzel, ancak sadece yayın organını eleştirmek için vesaire de söylemiyorum bunu, fakat toplumda o kadar çok yerde, o kadar çok şekilde kadın ve erkek orijinini, ortada var olan sorunu görmekten çok sorunu çözmekten çok basılı ve görsel veriye maruz kalıyoruz ki, cinsiyet ayrımcılığının ben şahsen siyasal bir enstrümana dönüştüğüne de inanıyorum. Sorun çözülmüyor, sürekli bir şey söyleniyor, ama yaptırım gücü yok gibi geliyor.

Haber şöyleydi; aslında 2017 yılına ilişkin bir veri. 213 sayılı Vergi Usul Kanunu kapsamında açılan davalara bağlanan istatistikleri vermiş Adalet Bakanlığı. 2017 yılında 213 sayılı Kanun uyarınca açılan davalardaki suç sayısını belirtmiş, top-

lamda Türk uyrukluların işlediği 31 bin 646 suç olmuş, Türk uyruklu sanıkların 28 bin 643'ü erkek ilan edilirken, 2 bin 892'si kadındır denilmiştir. Dolayısıyla vergi suçlarındaki sanıkların yüzde 90,8'i erkekken, yüzde 9,2'si kadın denilmiştir. Aslında haberi madalyonun öteki yüzüyle okumamız lazım bence, benim takıldığım nokta birazcık bu oldu. Burada sorgulamamız gereken kadınların vergi ahlakı yönünden erkeklerden daha iyi bir düzeyde olduğu ya da vergi ahlakının daha gelişmiş olduğu mu? Yoksa ülkedeki kadın girişimci sayısındaki azlık mı? Acaba biz eşit şartlarda mı savaşıyoruz... Savaşmak doğru bir deyim olmadı, eşit şartlarda mı yarışıyoruz ki bu oran böyle çıkıyor ya da kadınlar vergi ahlakında daha iyi. Böyle bir şey yok, bir şey kazanamıyor ki. Bu suçu ve suçluyu övmek değil, ama vergi kaçırabileceği bir alan zaten yok. İmkânı olsa acaba yapar mı? Bu da ayrı bir tartışma konusu.

Bunun haricinde ben başka birkaç tane daha veriye değinmek istiyorum. Bunlar Birleşmiş Milletlerden, Dünya Bankasından ve diğer uluslararası örgütlerden topladığım kadın girişimciliğine ilişkin veriler. Acaba bu rakamları skalayı nasıl eşitleyebiliriz diye. Dünya Bankasının en son yapmış olduğu girişimcilik araştırmasına göre, hata payı mevcut olduğu bilhassa altında belirtiliyor. Ancak şirket sahipliğinde kadınları sadece yüzde 25,4'lük bir paya sahip olduğu önem arz ediyor. Bu vergi hukuku açısından önemli. Neden? Çünkü bu şirket sahipleri, aynı zamanda sorumluluğu ve vergi sorumluluğunu da getiriyor. Onun haricinde kadınların yönetici olarak çoğunlukta bulunduğu şirketlerde oranı ise binde 3. Yani birden fazla yönetici kadının bulunduğu şirketlerin oranı binde 3, şirketlerin sadece yüzde 5,4'ünde bir kadın üst düzey yönetici bulunuyor. Türkiye'de ise tam zamanlı çalışan kadınların oranı yüzde 21,9.

Kadınların iş yaşamındaki yeri de ne yazık ki iyi durumda değil, güzel bir tablo çizemeyeceğim maalesef. Türkiye'de yönetim kurullarındaki kadınların raporuna gelecek olursam, BİST içindeki şirketlerde 159 şirkette ve BİST 100'deki, yani borsadaki BİST 100 içinde 34 şirketin hâlâ tamamının erkekler-

den oluşan kurullar tarafından yönetiliyor. 2018 yılında BİST yönetim kuruluna seçilen 421 kadın üyeden 222'si icracı olmayan ancak bağımsız üye, 131'i bağımsız üye ve sadece 68'inin icracı üye olduğu belirtiliyor. Bu rakam tüm yönetim kurulu üyelerinde ise yüzde 15,2'sine denk geliyor.

Web dünyasının vikipediası olarak adlandıracağımız ve ilgilerin "Startup Watch" diye adlandırdıkları bir endeks var. 2017 yılı endeksinin Nisan ayının raporlarına baktığımız zaman tüm dünyada startup, yani girişimci denilen ekosistemde kadınların girişimci oranı tüm dünyada yüzde 17 civarında. Start up girişimlerini izleyip de, verilerine baktığımızda da, Türkiye'nin girişim ekosistemindeki kadın girişimci oranı yüzde 15. Yani aslında bakarsak, kadın girişimcilerin desteklenmesi ve kadınların iş hayatında karar alma mekanizmaları içerisinde erkeklerle eşit bir yapıya, etkiye sahip olması alanında hem ülkemizde, hem de dünyada küresel anlamda da bir sorun yaşıyoruz biz.

Sadece kadın girişimci değil, istihdama ilişkin verilere bakacak olursak, TÜİK'in 2018 yılı rakamlarına ulaştığımızda, 15 yaş ve üzeri nüfusa değinilmelidir. Aslında 15 yaş ve üzeri nüfusta 60 milyon 415 bin, kadın ve erkek arasında rakam birbirine çok yakın. İşgücüne vurduğumuz zaman 31 milyon gibi bir rakam çıkıyor. Fakat işgücünü kadın ve erkek olarak ayırdığımız zaman 10 milyona 21 milyon gibi bir rakam ortaya çıkıyor. İstihdam oranına baktığımız zaman yüzde 46,6. Bu yüzde 46,6'nın yüzde 28,8'i kadınlar tarafından istihdam ediliyor.

Bu sayılar oransal olarak değerlendirdiğimizde büyük bir eşitsizlik olduğu göz önüne çıkıyor. Çünkü 15 yaşın üzerindeki toplam nüfus içerisindeki istihdam oranı kadınlarda oldukça düşük. Yine TÜİK'in en son bu yayınlamış olduğu verilerde, 15-24 yaş arası kadınlara baktık. Bu daha çok 15-24 yaş arası, evet bizim eğitimde de geçirilen bir süreç. Ancak işsizlik oranı burada da yüzde 15. Beni en çok okuduğum zaman etkileyen bu olmuştur. Hem eğitimde hem de istihdamda olan genç kadınlarımızın oranı yüzde 32,8. Yani aslında her üç kadından biri istihdam edilmiş durumda.

Şunu da söylemek istiyorum. TÜİK'in son araştırmasına göre, yine Türkiye'de aynı işi yapan kadınlar ve erkekler arasındaki ücret farkı yüzde 20. Ücret eşitsizliğinin en fazla yaşandığı lise altı eğitim seviyelerde. TÜİK bu oranları yaparken eğitim düzeyinize göre de entegre ediyor. Fakat ücret farkının en fazla yaşandığı skala lise altı eğitimlerde görülüyor. Bu rakam ise yüzde 40'a çıkıyor, kadınla erkek arasındaki ücret eşitsizliği. Türkiye İstatistik Kurumunun yine gelir yaşam ve koşulları araştırmasınının 2017 rakamlarına baktığımız zaman, dünyada kadın ve erkek arası ücret eşitsizliği yüzde 22 seviyesinde. OECD'de de bu rakam oran yüzde 16, Türkiye'de yüzde 20'lik ücret eşitsizliği ise ilk 10'da yer alıyor.

Nicel olarak veriler ortada, sorun nasıl çözülebilir, neresinden düzeltebiliriz dersek, elbette kadın girişimci sayısını artırarak. Az evvel Fulya Hocanın belirttiği, tebliğinde öne sürdüğü bütün çözüm önerilerine tamamen ben de katılıyorum. Fakat bunu gerçekleştirirken politikalarımızı toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasına yönelik belirlemek durumundayız.

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması dediğimiz zaman, toplumsal cinsiyet eşitliğinin bütün ana akım politikalarını planlama, yapım ve uygulama süreçlerine dahil edilmesi ve politika döngülerinin her aşamasında toplumsal cinsiyete duyarlı, izleme ölçme ve değerlendirme yapılmasını ifade ediyor.

Peki, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması neyi amaçlıyor, ayırıcı özelliği nedir dediğimiz zaman; kadınların mevcut sistem içerisinde daha çok dahil edilmesine veya kadınlara özel politikalar uygulanmasını değil, bunu ana akım politikalara dönüştürülmesini amaçlıyor. Yani aslında birazcık daha rahat söylemem ifade etmem gerekirse, bu kadınlara bir lütuf olarak verilmemeli. Bunu daha çok, İngilizce aradığımız zaman gender mainstreaming diye aradığımız zaman, bunu bir toplum tarafından kadınların da payı bu denecek hale getirmememiz gerekiyor. Bunu tamamen içselleştirmemiz, bütün politikalarımızda bunu benimsememiz gerektiği yönünde.

Onun haricinde kapsayıcı ve toplumsal cinsiyet eşitsizli-

ğine bakacak olduğumuz zaman, insan haklarının en önemli problemlerinden biri olduğunu görüyoruz. Ancak konuyu sadece insan hakları sorunu olarak görmenin haricinde, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması, az evvel Fulya Hocanın da belirttiği gibi, kalkınmanın en temel faktörlerinden biri olması önemli. Siz toplumu kalkındırdığımız zaman emin olun ekonominizi düzelttiğiniz zaman sizin ülkenizde pek çok şey zaten ister istemez iyiye gidecektir. Kapsayıcı ve sürdürülebilir stratejilerin oluşturulması ve uygulanmasında toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım geliştirilmeli. Hükümetten ve sivil toplumdan birçok paydaşla birlikte çalışılarak geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının eşitlikçi bir anlayışa dönüştürülmesi. Kadınların ekonomik olarak güçlenmesini engelleyen zorlukların azaltılması ve yok edilmesi amaçlanmalıdır. Bu anlamda AB ülkelerine baktığımız zaman ise, kadın istihdamında en yüksek oranla yüzde 74'le İsveç'i, en düşük yüzde 42,5'le Yunanistan'ı görüyoruz. Bizde bu oran az evvel bahsettiğim gibi bazı durumlarda yüzde 28,8'e kadar düşüyor totalde.

Kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe, işgücüne daha fazla katıldıklarını görüyoruz. Ancak TÜİK'in kazanç yapısı araştırması verilerine göre ki, TÜİK bu araştırmaya 2006 yılından beri başladı ve dört yılda bir yapıyor. En son 2014 yılında yaptı, onu 2015'te yayınladı. Hatta TÜİK'i aradım, en son 2018 raporlarını görebilir miyim diye, bu senenin sonunda olacakmış. Artık önümüzdeki sempozyumda belki değerlendirebiliriz.

Sadece burada yapılan araştırmada, kadınların aylık ortalama kazancının 2 bin 188 TL iken, erkeklerin 2 bin 215 TL olduğu ortaya çıktı. Araştırmanın sonucunda yükseköğretim mezunu kadınlarda 3 bin 470 TL kazanırken erkeklerde bu oranın 4 bin 296 TL olduğunu görüyoruz. Aynı meslekte çalışan erkeklerin kadınlardan daha fazla kazandığı da belirtiliyor. Ancak ülkemizdeki oranın haricinde cinsiyete dayalı maaş farklılıkları evrensel bir sorun ve dünyada da ciddi anlamda ele alınıyor. Küresel olarak kadınların erkeklerden yüzde 24 daha az kazandığı bir dünyada yaşıyoruz..

Bununla alakalı ben küçük bir şey izletmek istiyorum. Aslında bu bir belgesel, belgeselin giriş introsundan aldım. Tavsiye de ediyorum, vaktiniz varsa. Bu sadece bir dakikalık bir görsel; yalnız ben bunu indirirken İngilizce altyazılı indirdiğim için, Türkçe altyazılarına ulaşamadım, çok özür dilerim, ama basit bir dili var zaten.

(Video izlendi)

Çözüm için ne yapılabilir, kalkınma hedefleri ne olabilir? Birleşmiş Milletlerin bildiğimiz üzere sürdürülebilir kalkınma için 17 tane planı var. Bunlardan beşincisi de toplumsal cinsiyet eşitliği. Başta Birleşmiş Milletler kalkınma programı, diğer STK'lar, özel sektördeki büyük ölçekli şirketler, KOSGEP, bankalar vesaire toplumsal cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilir büyüme başlığı altında kadınların işgücüne katılım oranlarını artırmak için kadınlara eğitimler veriyorlar. Ancak burada bizim savunduğumuz, evet bu eğitimler verilmeli, ama dediğim gibi toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırabilecek şekilde, bir lütuf şeklinde değil de tamamen benimsetecek şekilde olmalı.

Bununla alakalı Türkiye'de ilk kez Eskişehir Büyükşehir Belediyesinin toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme hazırlayarak, belediyeye bağlı eşitlik birimini kurdu. Bu ayın sonunda biz bir yerel seçime gideceğiz. Belki daha çok başkan adayının projeleri arasında belediyelerde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ve eşitlik birimlerinin kurulmasını belki talep edebiliriz. Dünyanın farklı yerinden insanları toplumsal cinsiyet eşitliği için daha cesur ve görünür bir şekilde kılmak adına, yine Birleşmiş Milletlerin düzenlediği "he for she" benzeri kampanyaların sayısı ve bilhassa etkinliğinin artırılmasını talep edebiliriz.

Umarım çözüm odaklı önerilerimiz bir an önce gerçekleşir. Çünkü Birleşmiş Milletlerin, yine okumuş olduğum bir raporunda, bazı verilere göre işyerlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği de 2095 yılında gerçekleşeceği belirtiliyor. 2095'te ben 108 yaşında olacağım. Mümkün olan en kısa sürede, gönül ister ki üçüncü beşinci hadi yedinci kadın ve hukuk sempozyumunda

daha eşit, daha uçurumlardan uzak rakamları sizlerle birlikte paylaşabilmek. Hatta cinsiyet eşitliği bağlamında girişimcilerin vergi ahlakını tartışabilmek, hatta kadınların vergi ahlakı oranının daha yüksek olduğu rakamları belki de ben sizinle paylaşmak istiyorum.

İlginiz ve sabrınız için çok teşekkür ediyorum. Salondaki ve tüm emekçi kadınların emekçi kadınlar gününü kutluyorum. Bu toplumda uygar kadın olma bilincini aşıl原因an Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü de buradan şükranla saygı ve minnet ve özlemle anıyorum.

Çok teşekkür ederim, çok sağ olun. (Alkışlar)

Prof. Dr. Gül AKYILMAZ (Oturum Başkanı)- Çok teşekkür ediyoruz. İyi ki bu oturumun başkanımıyım, güzel tebliğler dinliyoruz. Görünen o ki, dördüncü konuşmacımız olmayacak, dolayısıyla ikinci oturumun son konuşması, aslında iki kişi hazırlamışlar ve bir anne kızmış, çok mutlu oldum. Araştırma Görevlisi Aylin Armağan ve jinekolog operatör doktor Nurcan Armağan, ama kızından herhalde dinleyeceğiz. Bilim Kurulunda tebliğleri değerlendirirken de, başlığı da bana çok ilgi çekici gelmişti. Oturum başkanı olmak nasip oldu. Başlığımız, tampon vergisi, mali feminizm üzerine bir inceleme. Buyurun.

Arş. Gör. Aylin ARMAĞAN- Çok teşekkür ederim Hocam. Belirttiğiniz üzere biz bu çalışmayı iki kişi hazırladık, ben ve annem olarak. Ben İstanbul'da Altınbaş Üniversitesi Mali Hukuk Anabilim Dalı araştırma görevlisiyim, annem de jenekolog doktor, şu anda Medipol Üniversitesinde ebelik ve fizik tedavi bölümünde sözleşmeli öğretim görevlisi olarak çalışmakta.

Tampon vergisi pek çok sosyal medya mesajlarında gördüğüm bir konuydu benim. Biraz araştırdıktan sonra, aslında Türkiye için de önemli bir konu olduğunu düşündüğüm için böyle bir çalışmaya karar verdik.

TAMPON VERGİSİ: MALİ FEMİNİZM ÜZERİNE BİR İNCELEME

Aylin Armağan¹⁸ - Nurcan Armağan¹⁹

Menstrüal Hijyen Ürünlerinin Önemi

Menstrüasyon kadınların doğurganlık dönemi olan ortalama 15-49 yaş aralığında cinsel hormonların ritmik bir şekilde artıp azalarak oluşturduğu değişimdir. Bu ritmik modele menstrüal siklus denilmektedir. Siklus süresi 28 gün olup, 21-35 günlük sikluslar da normal kabul edilmektedir. Bu siklusun bir parçası olan menstrüal kanama genellikle 3-8 gün kadar sürer. Kanama miktarı 30-100 cc arasında değişmektedir.

Genital hijyenin eksik olması ve menstrüal hijyen ürünlerinin yanlış kullanımına bağlı olarak kadın sağlığını tehdit eden en yaygın hastalık enfeksiyondur²⁰. Kadınların cinsel olgunluğu eriştiği ve doğurganlık fonksiyonuna sahip olduğu yaş aralığı olan 15-49 yaş aralığı kadınların genital enfeksiyonlar bakımından en çok risk altında olduğu dönemdir²¹. Kadın üreme

18 Arş. Gör. Aylin Armağan, Altınbaş Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Mali Hukuk Anabilim Dalı, aylin.armagan@altinbas.edu.tr, (ORCID: 0000-0002-2129-7494).

19 Jin. Op. Dr. Nurcan Armağan, Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik ve Fizik Tedavi Rehabilitasyon Bölümü, Sözleşmeli Öğretim Üyesi, nrc193636@gmail.com.

20 Hatice Kahyaoglu Süt, "18-49 Yaş Arası Kadınlarda genital Hijyen Davranışları ile Genital Enfeksiyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitü Dergisi, 2016, C.6, S. 1, s. 9.

21 Pelin Palas, "Kadınların Tutukevinde Bulunmalarının Genital Hijyen Uygulamalarına Etkisi", 2008, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 1.

organ enfeksiyonları, nadir görülen toksik şok sendromu hariç, genelde yaşamı tehdit edecek enfeksiyonlar değildir. Yine de bu enfeksiyonlar yapmış oldukları çeşitli komplikasyonlarla ciddi problemlere yol açabilirler²². Bu komplikasyonlardan en sık karşılaşılan dış gebelik, rahim ağzı kanseri, çocuk sahibi olmada zorluklar ve yeni doğan enfeksiyonlarıdır²³. Sepsis yani toksik şok sendromu ise nadir görülmekle birlikte öldürücü sonuçları olması nedeniyle en ciddi komplikasyon olarak karşımıza çıkmaktadır²⁴.

Kadınların jinekoloji polikliniklerine başvurma nedenlerine bakıldığında, en sık yaşanan sorunun genital enfeksiyonlar olduğu görülmektedir. Dünyada her yıl yaklaşık olarak 1 milyon kadın cinsel yolla geçiş göstermeyen üriner kanal enfeksiyonu, bakteriyel vajinozis gibi ürogenital enfeksiyonlara maruz kalmaktadır ve Türkiye’de yapılan bir araştırmaya göre kadınların %72,8’inde genital bir enfeksiyon hikayesi bulunmaktadır²⁵.

Kadın üreme organ enfeksiyonlarının oluşmasında rol oynayan başlıca faktör, sosyo-ekonomik seviyenin düşük olması ve eğitim yetersizliğine bağlı olarak genital ve menstrüel dönem hijyen hatalarıdır²⁶. Bunun yanında vajinal duş, uzun süre antibiyotik kullanımı, steroid kullanımı, şeker hastalığı gibi vajina florasını bozan nedenler, güvenli olmayan cinsel birliktelik, hijyen kurallarına uyulmadan yapılan jinekolojik ve obstetrik müdahaleler de enfeksiyon sonucunu doğurabilecek

22 Nazan Karahan, “Genital Hijyen Davranışları Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik Güvenirlik Çalışması”, İstanbul Med, 2017, S.18, s. 157; Eda Cangöl, Burcu Tokuç, “Jinekoloji Polikliniğine Başvuran Kadınlara Genital Enfeksiyon Sıklığı ve Genital Hijyen Davranışları”, Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 2013, C. 21, S.2, s. 88.

23 Karahan, s. 157; Palas, s. 1.

24 Palas, s.27

25 Karatay Özvarış, s. 12.

26 Sermin Timur, “Bir Üniversite Öğrenci Yurdunda Kalan Kız Öğrencilerin Genital Hijyen Davranışları”, New World Science Academy, 2010, S. 5/4, s. 40; Selma Dalbudak, Naile Bilgili, “GATA Kadın Hastalıkları ve Doğum Polikliniğine Başvuran Kadınların Genital Hijyen Davranışları ve Bu Davranışların Vajinal Enfeksiyona Etkisi”, Gülhane Tıp Dergisi, 2013, C.55, S.4, s. 282.

diğer etkenlerdir²⁷.

Kadınların menstrüal dönemde kullandıkları hijyen ürünleri üç kategoride incelenebilir. Bunlar tampon, ped ve bezlerdir. Vajinal tamponlar 70 yıldan beri dünyada kullanılan ve pedlere göre bazı kullanım avantajları olan hijyen ürünleridir. Ancak ülkemizde kadınların %24,5'inin vajinal tampon kullanmakla beraber bu ürünü menstrüal dönemde değil hijyen gerekçesiyle kullandığı belirlenmiştir²⁸. Öte yandan tamponun vajina içerisinde gereğinden fazla bırakılması toksik şok sendromu oluşmasına neden olabilmektedir. Bu sendrom, tamponda biriken kanda üreyen stafilokok aureus adlı bakterinin salgıladığı toksinlerin kana karışmasına bağlı oluşan ve ölümlle sonuçlanabilen ciddi bir komplikasyondur²⁹. Tamponun 3-4 saatte bir yani günde 6-8 defa değiştirilmesi gerekmektedir³⁰. Menstrüal ped, emici özelliği olan ve kullanıldıktan sonra atılmak üzere geliştirilmiş bir hijyen ürünüdür. Ülkemizde en çok kullanılan tür olan menstrüal ped doktrininde de önerilmektedir³¹. Son olarak menstrüal dönemde bez de kullanılabilir. Bu bezin beyaz renkte, emici özelliği olan pamuklu bir bez olması gerekir³². Bezin kullanıldıktan sonra mutlaka önce çamaşır suyunda bekletilmesi, sonra kaynatılması ve kuruduktan sonra ütülenmesi gerekir³³.

Menstrüal hijyene dikkat edilmediğinde, adet kanının hijyenik üründe birikmesi sonucu oluşan ılık ve kanlı ortam, mikroorganizmaların üremesi için uygun bir ortam oluşturmakta ve bu durum enfeksiyon riskini artırmaktadır³⁴. Dolayısıyla

27 Palas, s. 17.

28 Anayit Margirit, Coşkun, Eda Yakıt, Eylem Karakaya, "Kadınların Vajinal Tampon ve Vajinal Duş Uygulama Durumlarının Değerlendirmesi", *Journal of Human Sciences*, 2017, C.14, S. 1, s. 78.

29 Palas, s. 13.

30 Palas, s. 14.

31 Palasa, s. 13.

32 Karatay, Özvarış, s. 12.

33 Palas, s. 15; Karatay. Özvarış, s. 12; Timur, s. 45.

34 Gülnaz Karatay, Şevkat Bahar Özvarış, "Bir Sağlık Merkezi Bölgesindeki Gecekonduklarda Yaşayan Kadınların Genital Hijyene İlişkin Uy-

adet döneminde tercih edilen hijyen ürününün doğru kullanılması ve kullanılan ürünün 4 saatte bir, yani günde 6-8 kez değiştirilmesi enfeksiyon riskinin azaltılması için gerekmektedir. Hatta hijyen ürünlerinin menstrüasyon sırasında kanamanın daha fazla olduğu ilk günlerde her 2-3 saatte bir kez değiştirilmesi önerilmektedir³⁵. Menstrüasyon sırasında hijyenin sağlanması, genital sağlığı koruyarak yaşam kalitesini artırmak açısından da önemlidir³⁶.

Bir kız öğrenci yurdunda 1000 kadın öğrenci ile yapılan başka bir araştırmada öğrencilerin %23,2'sinin regl döneminde duş almadıkları ve %23,2'sinin vajinal akıntı şikâyeti olduğu saptanmıştır³⁷. Bu çalışmada öğrencilerin tamamına yakını ped kullanmakta olduğu belirtilmiştir. Değerlendirme olarak hijyenik ped kullanım oranının yüksekliğinin olumlu bir sonuç olduğu belirtilmiştir ancak ped değiştirme sıklığının yetersiz olduğu gözlemlenmiştir³⁸. Özkan ve Demir tarafından yapılan bir çalışmada ped kullanan kadınlarda vajinitisin (vajina enfeksiyonu) daha az görüldüğü saptanmıştır³⁹. Anılan çalışmada adet döneminde ped değiştirme sıklığı araştırılmış ve öğrencilerin %24,3'ünün günde 1-2 kez, %65,6'sının günde 3-4 kez ve %10,1'inin günde 5 ve üzeri kez değiştirdiği saptanmıştır⁴⁰. İdrar yolu enfeksiyonlu hastaların %45,3'ünün evde dikilmiş bez kullandıkları ve %80,9'unun bu bezleri makinede yıkadığı saptanmıştır⁴¹. Görüldüğü üzere pamuklu bez kullanımında çamaşır makinası yetersiz kalmakta, gerekli hijyenin sağlanabilmesi için mutlaka çamaşır suyu ile dekontaminasyonun yapılması gerekmektedir. 2007 yılında yapılan bir çalışmada

gulamalarının Değerlendirilmesi, Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 2006, S.10(1), s. 11; Palas, s. 16; Karahan, s. 157.

35 Palas, s.13.

36 Timur, s. 39.

37 Timur, s. 42.

38 Timur, s. 44

39 Karatay, Özvarış, s. 11.

40 Timur, s. 42.

41 Canan Demirbağ, " Kadınlarda İdrar Yolu Enfeksiyonlarında Hijyenik Alışkanlıklarla İlgili Risk Faktörleri", Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 2000, S. 4(2), s. 54.

kadınların eğitim durumu, ekonomik durumu ve çalışma durumu ile adet döneminde kullandıkları hijyen türü arasında istatistiksel olarak ileri derecede anlamlı fark bulunmuştur⁴². Kadınların eğitimi, geliri ve iş imkanı arttıkça hazır ped kullanımlarında da önemli artış olmaktadır⁴³.

Vajinal enfeksiyon verileri incelendiğinde sadece menstrüal hijyen ürününü çeşidi değil, bu hijyen ürününün ne kadar doğru kullanıldığı da önemlidir. Yapılan çalışmalarda hijyen ürünlerinin günde 6 ila 8 kez değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kadınların ped değişim sıklığını Yılmaz ve arkadaşları %75 oranında 4 saat ve altında tespit etmiştir⁴⁴. Yine başka bir araştırmada kadınların sadece %2,9 gibi çok az bir kısmının bezi ya da pedi günde 6 kez değiştirdiği tespit edilmiştir⁴⁵. Bu konuda yapılan bir çalışmada âdet kanamasının yoğun olduğu günlerde, kadınların yarısından daha fazlasının, kanamanın az olduğu günlerde ise kadınların tamamına yakınının gün içinde kullandıkları pedi yetersiz sayıda değiştirdikleri belirlenmiştir⁴⁶. Kadınların geleneksel olarak ped değiştirme süresini kanamanın miktarına göre belirledikleri ve kanama az ise ped değişimini daha geç sürelerle yaptıkları görülmektedir⁴⁷. Bu yanlış uygulama kadınlarda genital enfeksiyon ve idrar yolu enfeksiyonu için risk oluşturmaktadır⁴⁸.

Her regli periyodunda ortalama bir büyük paket (30 adet) hijyenik ped kullanımı normal kabul edilir. Oysaki ülkemizde kullanılan ped sayısı, genital hijyenin korunması için gereken sayıdan azdır. Bunun altında yatan ana sebep ekonomik kaygılardır. Fakat ekonomik kaygılarla ped kullanımında yapılan hataların meydana getirdiği cinsel yol hastalıkları için yapılan tıbbi harcamalar ve kullanılan ilaçların yan etkileri hem eko-

42 Yağmur, s. 328.

43 Yağmur, s. 329.

44 Yağmur, s. 329.

45 Karatay, Özvarış, s. 12.

46 Dalbudak, Bilgili, s. 284.

47 Dalbudak, Bilgili, s. 285.

48 Kahyaoğlu Süt, s. 10; Dalbudak, Bilgili, s. 284.

nomik yönden hem de genel sağlık yönünden olumsuzluklar içermektedir.

Oysaki hijyenik pedlerin alınımını kolaylaştırıcı yaklaşımlar genel sağlık harcamalarında düşmeye yol açarak ülke ekonomisine olumlu yansıtacaktır.

Türkiye’de ilk regli yaşı ortalama 13 (+/-) olup, menopoza yaşı ise 45-50’dir. Yıllık regli dönem sayısı ise 13 civarındadır. Ortalama menstrüal dönem 5 gün kabul edilirse bir kadın her yıl 65 gününün menstrüal dönemde geçirmektedir. Yine ortalama doğurganlık süresi bir kadın için ortalama 35 yıl olarak kabul edildiğinde de her kadın hayatının 2275 gününde menstrüal kanama geçirmektedir. Sonuç olarak, doğum ya da başkaca jinekolojik nedenlerle yaşanacak kanama göz ardı edildiğinde bile sağlıklı bir kadın hayatının 6 yıl 3 ayını kanayarak ve satın almak zorunda olduğu menstrüal hijyen ürünlerini kullanarak geçirmektedir.

Tampon Vergisi Kavramı ve Yarattığı Değişim

Tampon Vergisinin Doğuşu

“Tampon vergisi” kavramı kadınların menstrüal dönemlerinde kullandıkları hijyenik ped ya da tampon benzeri tüm hijyen ürünlerinden alınan tüm vergileri kapsayan bir şemsiye kavramdır⁴⁹. Ancak elbette ki sadece tampon ve bu hijyenik ürünlere öngülenmiş bir vergiden bahsedilmemektedir⁵⁰. Var olan vergi düzeninde birtakım ürünler bireyler arasındaki ekonomik eşitsizliği törpülemek amacıyla vergiden istisna tutulmaktayken kadınların kullandığı bu ürünlerde normal vergi oranlarının varlığı, kavramın adının “tampon vergisi” olarak belirlenmesine yol açmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında tam-

49 Victoria Hartman, “End the Bloody Taxation: Seeing Red on the Unconstitutional Tax on Tampons”, *Northwestern University Law Review*, Cilt: 112, Sayı:2, s. 315; Bridget J. Crawford, Carla Spivack, “Tampon Taxes, Discrimination and Human Rights”, *Wisconsin Law Review*, S. 491, 2017, s. 493.

50 Ooi, s. 112.

II. ULUSLARARASI KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

pon vergisi kavramı aslen vergi hukukunda var olan ve dünyanın neredeyse her ülkesinde bir denkliği olan özel tüketim ya da katma değer gibi bir satıştan doğan vergilerin, kadınlar tarafından ihtiyaç kabul edilen tampon ve hijyenik ped ürünleri üzerinden alınan kısmı ifade etmektedir.

Tampon vergisi ve bu kavramın sembolize ettiği üst norm olan cinsiyetler arası eşitsizliğin hem sivil toplum hem de akademisyenlerce ele alınmasının altında yatan neden dünya nüfusunun yarısının hayatının ortalama 35 yılı boyunca her ay 3 ila 8 gün için kullandığı bir hijyen ürününün “ihtiyaç” olarak nitelendirilmemesi hatta bazı ülke örneklerinde “lüks tüketim” olarak görülmesidir⁵¹.

İlk olarak 2015 yılında gündeme gelen tampon vergisi, Birleşik Devletler, Avrupa ülkeleri ve Avusturalya’da yapılan protestolarla eleştirilmiştir. 8 Mart 2015’te İngiltere’de başlayan “Kanlı Utanç” (Bloody Disgrace) hareketi⁵² ve 2015 Ağustos ayında Avustralya’da internet üzerinden başlatılan “Reglimi Vergilendirme” (Don’t Tax My Period) kampanyası tampon vergisine karşı atılan ilk toplumsal adımlardır.

“Kanlı Utanç” hareketi, Dünya Kadın Hakları Günü olan 8 Mart 2015’te Dünya Kadınları (WOW - Women of the World) Festivalinde, kadınlara özgü hijyen ürünlerinin vergilendirilmesini protesto etmek amacıyla başlatılmıştır⁵³. Bu hareket internet üzerinden başlatılan imza kampanyası ile devam etmiştir⁵⁴. Subeta Vimalarajah isimli Sydney Üniversitesi öğrencisi tarafından başlatılan “Reglimi Vergilendirme” başlıklı imza

51 Crawford, Spivack, s. 494.

52 Hareketin resmi sosyal medya hesabı için bkz. <https://www.facebook.com/bloodydisgraceorg/>. Ayrıca resmi web sitesi için bkz. <http://red-boxproject.org/?fbclid=IwAR2kLyb-N9zyo1j2pUEPYTw0wRCUC8O2U1YMPMhvf28N2d-30JwPMBby3BA>, (Erişim: 04.02.2019).

53 Leyla Hussein, “Why the tampon tax has to end”, Cosmopolitan UK, 16 Mart 2015, <https://www.cosmopolitan.com/uk/reports/news/a34185/the-tampon-tax-has-to-end/>, (Erişim: 31.01.2019).

54 <https://www.change.org/p/un-women-phumzile-mlambo-ngcuka-executive-director-of-un-women-committee-on-the-elimination-of-discrimination-against-women-zeid-ra-ad-al-hussein-high-commissioner-for-human-rights-stop-tampon-tax>, (Erişim: 31.01.2019).

kampanyası ise Avustralya'nın çeşitli bölgelerinde protesto gösterisi düzenlenmesine yol açmış ve 104 bin imza toplamıştır. Kampanya kondom, kayganlaştırıcı, nikotin bandı gibi bazı ürünlerin gerekli sağlık ürünü sayılarak vergilendirilmemesi karşısında kadın hijyenik ped ürünlerini vergilendirilmesinin hem cinsiyetçi hem de adaletsiz bir tutum olarak görülmesinden doğmuştur⁵⁵.

Yapılan protestolar ve sosyal medya kampanyaları sonucunda konunun bilinirliği artmış ve kepek şampuanı ya da bazı dudak kremleri "ihtiyaç" olarak nitelendirilmişken kadınların her ay almak zorunda oldukları hijyenik pedlerin ihtiyaç sayılmaması hem medya hem de akademisyenlerce sorgulanmıştır. Tampon vergisi kavramı hem internet ortamında hem de basılı medyada pek çok kez gündeme getirilmiş, 2015 yılı Time Dergisi tarafından Regl Yılı (Year of the Period) olarak isimlendirilmiştir⁵⁶. 3 Mart 2016'da 5 kadın aktivistin New York eyaletine tampon vergisini kaldırmak amacıyla açtığı dava⁵⁷ ses getirmiş ve kısa süre sonra konuya ilişkin bir kanun teklifi New York senatosuna sunulmuştur. 2016 yılında konu, dönemin ABD Başkanı Obama ile yapılan röportajda gündeme gelmiştir⁵⁸. Röportajda Obama, bu tür uygulamaları kadınların yasa koyucu konumlarında yeterince yer alamamasının bir sonucu olarak nitelendirmiştir.

55 Kampanya hakkında daha detaylı bilgi için bkz. <https://www.communityrun.org/petitions/stop-taxing-my-period>, (Erişim: 31.01.2019).

56 Maya Rhodan, "Tampon Tax Ends in States After "Year of the Period"", Time US, 03.06.2016, <http://time.com/4355164/tampon-tax-ends-in-states-after-year-of-the-period/>, (Erişim: 31.01.2019); Casey Gueren, "13 Reasons 2015 Was The Year of the Period", Buzzfeed, 30.12.2015, <https://www.buzzfeed.com/caseygueren/2015-the-year-of-the-period>, (Erişim: 31.01.2019); Malaka Gharib, "Why 2015 Was The Year Of The Period, And We Don't Mean Punctuation", NPR, 31.12.2015, <https://www.npr.org/sections/health-shots/2015/12/31/460726461/why-2015-was-the-year-of-the-period-and-we-dont-mean-punctuation>, (Erişim: 31.01.2019).

57 Margo Seibert, Jennifer Moore, Catherine O'Neil, Natalie Brasington, Taja-Nia Henderson v. The New York State Department of Taxation and Finance, Index No: 151800/2016.

58 Ingrid Nilsen'in yaptığı röportajın tamamı için bkz. Ingrid Nilsen Interviews Obama, <https://www.youtube.com/watch?v=K2OaaWjB6S8>, (Erişim: 04.02.2019).

Öte yandan başka bir görüşe göre tampon ve menstrüal hijyen ürünlerinin vergilendirilmemesi aslında kadın ve toplum sağlığına olumlu bir etki yaratmayacaktır. Bu görüşe göre bu ürünlerden alınan verginin alınmaması değil, toplanan verginin ikincil dağıtımının daha şeffaf ve adaletli olması gereklidir⁵⁹. Görüş, vergilerden yapılacak her istisnanın vergi sisteminde bir gedik oluşturduğunu savunmaktadır. Buna göre, bu vergilerin toplanması ve kadınların ihtiyaçları doğrultusunda ikincil dağıtım ile doğrudan toplum ve kadın sağlığı amacıyla harcanması daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira konu kadınlar üzerindeki ekonomik baskının azaltılmasıdır ve sadece tamponlar değil örneğin süt pompaları gibi sadece kadınların kullandığı diğer ürünlerinde bu yolla daha erişilebilir kılınması amaçlanmalıdır. Avrupa Birliği'nin tampon ergisine ilişkin aldığı son karar da bu görüşle paraleldir. AB, Birleşik Krallık'ın baskısına rağmen bu ürünlerden alınacak vergiye minimum %5'lik bir sınırlama getirmeye devam etmektedir. Öte yandan toplumdan gelen baskıyı hafifletmek amacıyla tamponlardan alınan verginin kadınlara yönelik yardımlar kuruluşlarına aktarılacağı duyurulmuştur⁶⁰.

Ancak kanımızca bu görüş eleştiriye açıktır. Kadınların hamilelik, doğum, emzirme ve bebek bakımı gibi olgulardan dolayı karşılaştıkları ekonomik zorluklar yadsınamaz bir gerçekliktir. Devletin bu ekonomik zorluklar karşısında kadını korumaya yönelik atacağı adımlar bir zorunluluktur. Öte yandan menstrüasyon bu olgularla bir tutulmamalıdır. Zira menstrüasyon, kadının sadece sağlıklı bir kadın birey olarak var olmasının bir sonucudur.

59 Miranda Stewart, "Seeking Sanity on GST Sanitary Tax Debate", Tax And Transfer Policy Institute, <https://www.austaxpolicy.com/seeking-sanity-gst-sanitary-tax-debate/>, (Erişim: 06.01.2019).

60 Hartman, s.334.

Tampon Vergisi Kavramının Yarattığı Değişimler

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Gelişmeler

ABD'de her eyaletin harcama üzerinden alınan vergiler bakımından farklı vergi mevzuatına sahip oluşu, farklı vergi uygulamalarını da gündeme getirmektedir. Bir örnek olarak Florida eyaletinde tüm mal ve hizmetlerden toplam %6 oranında satış vergi (sales tax) alınmakta, sadece "isitsna listesinde" yer alan ürünlerden vergi alınmamaktadır. Bu istisna listesi tıbbi malzeme ve gereçleri, ilaçları ve hane içinde ve dışında hastalık ve rahatsızlıkları iyileştirmek, tedavi etmek ya da onlardan kaçınmak amacıyla kullanılan ev tedavisi malzemelerini kapsamaktadır⁶¹. Ancak listenin içinde medikal bir içerik buldurmeyen kozmetik ve tuvalet ürünlerini kapsamadığı da belirtilmektedir. Liste bu şekilde satış vergisi istisnası olan mal ve hizmetleri listelemekte ve kadın hijyen ürünlerine herhangi bir atıf yapmamaktadır. Bir diğer deyişle Florida vergi hukukuna göre tampon ürünleri bir kozmetik ya da tuvalet ürünü olmamasına rağmen Florida'da standart oran üzerinden vergilendirilmektedir⁶².

Benzer şekilde New York eyaleti de 1 Eylül 2016 tarihine kadar kadın hijyen ürünlerine vergi uygulayan başka bir düzenlemeye sahiptir. Buna göre temel gıda, medikal ürünler, doğum kontrol hapları dahil olmak üzere tüm ilaçlar ve insanların sağlıklarını korumak ya da iyileştirmek için kullanılan her türlü sargı bezi, gazlı bez ve pansuman sıvıları ile medikal kullanımı olan tüm krem, şampuan ve jeller bu vergiden istisna tutulmuştur⁶³. 1 Eylül 2016 öncesinde kadın hijyen ürünleri "genel kullanımı normal vücut fonksiyonlarının sağlanması ve

61 Florida Statutes Title XIV. Taxation and Finance Sales, rental, use, consumption, distribution, and storage tax;specified exemptions, 212.08./2/a

62 Crawford, Spivack, s. 501.

63 Official Compilation of Codes, Rules And Regulations of The State Of New York Title 20. Department Of Taxation and Finance Chapter IV. Sales and Use And Other Miscellaneous Taxes Subchapter A. Sales And Use Taxes Part 528. Exemptions, 528.4/a.

kişisel temizliği devam ettirmesi için olan ürünler” kapsamına yer almaktadır⁶⁴.

Haziran 2016’da New York Şehir Konseyi tampon ve pedlerin tüm devlet okulları, evsiz barınakları ve hapishanelerde ücretsiz olarak temin edilmesine ilişkin bir yasa geçirmiştir⁶⁵. Belediye başkanı Bill de Blasio da desteklediği bu düzenleme için kanunların kadınlara özgü bu hijyen ürünlerinin lüks değil zorunlu olarak kabul etmesi gerektiğini söylemiştir⁶⁶. Bu yasa sosyal ve yazılı basında büyük yankı bulmuş ve çokça övülmüştür⁶⁷.

1 Aralık 2016 itibarıyla ABD’de on üç eyalet menstrüal hijyen ürünlerini satışa özgü vergilerden istisna tutmaktadır. Bunlar daha öncesinden de bu ürünleri vergilendirmeyen Alaska, Delaware, Oregon, Montana ve New Hampshire; 2016 yılının başlarında bu ürünlerden alınan vergiyi kaldıran Maryland, Massachusetts, Pennsylvania, Minnesota ve New Jersey ve 2016 yılının sonunda ürünleri vergiden istisna tutan New

64 Crawford, Spivack, s. 503.

65 Okullarla ilgili düzenleme için bkz. New York City Council, Legislation, Int 1128-2016, <https://legistar.council.nyc.gov/LegislationDetail.aspx?ID=2637114&GUID=834E4DFC-7F14-4E1E-812F-2CD862A4FC1D&Options=ID%7cText%7c&Search=public+schools>, (Erişim: 05.02.2019); hapishanelerle ilgili düzenleme için bkz. New York City Council, Legislation, Int 1122-2016, <https://legistar.council.nyc.gov/LegislationDetail.aspx?ID=2637117&GUID=4D97B9EE-4986-4B87-B846-2E52A329695A&Options=ID|Text|&Search=feminine>, (Erişim: 05.02.2019); sığınma evleri ve evsiz barınaklarıyla ilgili düzenleme için bkz. New York City Council, Legislation, Int 1123-2016, <https://legistar.council.nyc.gov/LegislationDetail.aspx?ID=2637112&GUID=31322AF8-376A-4D7F-93B2-4243BA5E4181&Options=ID|Text|&Search=feminine>, (Erişim: 05.02.2019).

66 “Mayor de Blasio Signs Legislation Increasing Access to Feminine Hygiene Products for Students, Shelter Residents and Inmates”, 13.06.2016, <https://www1.nyc.gov/office-of-the-mayor/news/611-16/mayor-de-blasio-signs-legislation-increasing-access-feminine-hygiene-products-students->, (Erişim: 05.02.2019).

67 David Brand, “Tampons and Pads Will Soon Be Free for All New York School Girls”, Global Citizen, 6.04.2018; BBC, “Menstrual equity: Free tampons for New York City schools and jails”, BBC News, 22.06.2016, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-36597949>, (Erişim: 05.02.2019); Lydia O’Connor, “Federal Prisons Made Menstrual Products Free. Now Some States May Follow Suit”, Huffington Post, 02.07.2018.

York ve Illinois' dir⁶⁸.

Avrupa Birliği'ndeki Gelişmeler

Avrupa Birliği'nde KDV bakıldığında 4 kategoriye ayrılmış bir yapı olduğu görölmektedir. Bunlar KDV'den istisna tutulan hizmet ve mallar, sıfır oranlı hizmet ve mallar, indirimli KDV ve standart orandır⁶⁹.

KDV'den istisna tutulan mal ve hizmetlerin sağlık, spor aktiviteleri ve eğitim alanında olduğu görölmektedir. Ayrıca bebek ve çocuk ürünleri de bu kategori altında olup istisnadan yararlandırılmaktadır. 0 oran olarak bahsedilen kategori bireyler için ihtiyaç olarak nitelendirilen ürünleri kapsamaktadır. Bunlar çocuk giyim ürünleri, tıbbi ürünler ve ekmek makarna, taze sebze-meyve, şeker gibi temel gıdalardır. KDV oranı düşük olan üçüncü kategoride ise konutların su ve elektrik alımları, sinema biletleri ve kuaför hizmetleri yer almaktadır. Son olarak standart oranlı kategori yukarıda yer alanlar haricindeki tüm mal ve hizmetleri içermektedir. Avrupa Birliği çerçevesinde KDV'nin standart oranı %1 olup bazı lüks tüketim ürünleri için %15'ten fazla bir oran da söz konusu olabilmektedir⁷⁰. Avrupa Birliği'nde uygulanan KDV'nin yapısına bakıldığında, bireylerin temel ihtiyaç ve gerekliliklerine göre şekillenen ve bireyi ön plana çıkararak bir sistem yaratıldığını görölmektedir. Buna göre bireylerin sadece yaşamları için gereken mal ve hizmetler değil, bireylerin sosyal olarak var olabilmeleri için gereken bir takım mal ve hizmetler de standart orandan daha düşük vergilendirilmektedir. Öte yandan AB vergi sistemi kadın menstrüal hijyen ürünlerinin "ihtiyaç" olarak nitelendirmektedir. Kondomlar ihtiyaç olarak görölmekteyken, hijyen ürünlerinin bu kategoride yer almaması ise pek çok eleştiriyi beraberinde getirmektedir⁷¹.

68 Crawford, Spivack, s. 535.

69 Detaylı bilgi için: Rita de la Feria, Max Schofield, "Towards an (Unlawful) Modernized EU VAT Rate Policy", EC Tax Law, 2017, S:2, ss. 89-95.

70 Crawford, Spivack, s. 498.

71 Hartman, s. 334.

Birleşik Krallık 2001'den beri menstrüal hijyen ürünlerinden %5 vergi almaktadır⁷². Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği Komisyonuna tamponları ihtiyaç olarak nitelendirmek ve vergiden istisna tutmak konusunda yaptığı baskı ise sonuçsuz kalmaktadır⁷³. Öte yandan İrlanda AB üyesi olmasına rağmen önceden kazanılmış hakkı neticesinde AB'nın koyduğu vergi uygulamasına uymamakta ve kadın menstrüal hijyen ürünlerinden vergi almamaktadır⁷⁴. Fransa'ya baktığımızda ise parlamentoda sunulan bir düzenleme ile %20'lik KDV oranı kadın hijyen ürünleri için %5'e düşürülmesi teklif edilmiştir. Sunulan bu öneri hükümet tarafından reddedilmiştir. Red sebebi ise vergiden elde edilecek gelirin yıllık 55 milyon Euro azalacak olmasıdır⁷⁵. Devamında sosyal medya başlatılan kampanyalar ve kadın gruplarının konuya ilişkin çalışmaları artmıştır. Artan baskı sonucunda konu tekrar mecliste görüşülmüş ve teklif 2015 Aralık ayında kabul edilmiştir⁷⁶.

Diğer Ülkelerdeki Gelişmeler

Kenya tamponlardan alınan vergileri 2004 yılında kaldırarak bu konuda düzenleme getiren ilk ülke olarak tarihe geçmiştir⁷⁷. Kolombiya'da 2015 yılında Anayasa Mahkemesi kararı ile cinsiyet eşitsizliği gerekçesiyle tamponlardan vergi alımı sona erdirilmiştir⁷⁸. Kanada'da kadın hijyen ürünlerinin ihtiyaç olarak sayılmamasına karşılık pasta süslemeleri ve kontak lensler gibi bazı ürünlerin harcama üzerinden alınan vergilerden istisna tutulması üzerine binlerce kişinin katıldığı bir imza kampanyası düzenlenmiştir. Tampon ürünleri de 1 Temmuz

72 Hartman, s. 334.

73 Hartman, s. 334.

74 BBC News, "Tampon Tax paid around the World", 21.08.2015, <https://www.bbc.com/news/world-32883153>, (Erişim: 10.04.2019).

75 Crawford, Spivack, s. 504.

76 Hartman, s. 333.

77 Crawford, Spivack, s. 519.

78 Kolombiya Yüksek Mahkemesi, "The 5% tax on sanitary towels is unconstitutional", <http://english.corteconstitucional.gov.co/Decision.php?IdPublicacion=239>, (Erişim: 10.04.2019).

2015 tarihinden itibaren vergiden istisna edilmiştir⁷⁹. Temmuz 2018’de Hindistan menstrüal hijyen ürünlerinden alınan %12’lik vergiyi kaldırmıştır⁸⁰. 2015 yılında toplanan 103 bin imzaya karşılık 22 milyon dolar vergi kaybı yaşanacağı nedeniyle tampon vergisini kaldırmayı reddeden Avustralya hükümeti⁸¹ ise 2019 yılında toplumdan gelen baskı nedeniyle menstrüal ürünlerde vergiyi sıfırlamıştır⁸².

Türk Vergi Hukuku Açısından Tampon Vergisi ve Güncel Gelişmeler

Vergiler vergilendirdiği ekonomik kaynağa göre kategorize edilmektedirler⁸³. Türk vergi sistemi içerisinde de vergiler üç ana grupta incelenmektedir; gelir üzerinden alınan vergiler, harcamalar üzerinden alınan vergiler ve servet üzerinden alınan vergiler⁸⁴.

Tampon vergisi kavramı aslen bu üç gruptan harcama üzerinden alınan vergiler kategorisinde var olan vergiler ile bağlantılıdır. Harcama üzerinden alınan vergiler üretilen, tüketilen, satılan mal ve hizmetler veya çeşitli muameleler üzerinden alınan vergileri kapsar⁸⁵. Bu kategori altında katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, gümrük vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, damga vergisi, değerli kağıtlar vergisi ve

79 Government of Canada, “Notice of Ways and Means Motion Concerning GST/HST and Feminine Hygiene Products”, 15.07.2015, <https://www.canada.ca/en/revenue-agency/programs/about-canada-revenue-agency-cra/federal-government-budgets/budget-2015-strong-leadership/notice-ways-means-motion-concerning-gst-hst-feminine-hygiene-products-questions-answers.html>, (Erişim: 20.03.2019).

80 BBC News, “India scraps tampon tax after campaign”, 21.07.2018, <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-44912742>, (Erişim: 06.03.2019).

81 Hartman, 335.

82 BBC News, “Tampon Tax scrapped in Australia after 18-years controversy”, 3.11.2018, <https://www.bbc.com/news/world-australia-45727980>, (Erişim: 05.03.2019).

83 Mualla Öncel, Ahmet Kumrulu, Nami Çağan, Vergi Hukuku, Turhan Kitapevi, Ankara, 2018, s. 224

84 Nurettin Bilici, Türk Vergi Sistemi, 35. Bası, Savaş Yayınevi, Ankara, 2015, s. 5; Öncel vd., s. 224.

85 Bilici, s. 127, Öncel vd., s. 403.

harçlar bulunmaktadır⁸⁶. Ancak tampon vergisi konusu kapsamında incelenmesi gereken katma değer vergisidir. Zira Türk vergi hukukunda diğer harcamalardan alınan vergiler, özel tüketim vergisi de dahil olmak üzere, tampon ve hijyenik ped ürünleri üzerinde bir vergilendirme yaratmamaktadır.

KDV, ekonomideki bir üretim zincirinin her aşamasında, mal bedeli değil satışlar arasındaki katma değer üzerinden alınan vergidir⁸⁷. KDV uygulamasında üretici ve satıcılar tarafından ödenen vergilerin tamamı sonuçta tüketiciye yansıtılmaktadır⁸⁸. KDV'nin kanuni oranı %10'dur⁸⁹. Ancak maddenin devamında yer alan ve Cumhurbaşkanına (Anayasa değişikliği öncesi Bakanlar Kuruluna) verilen yetkiye dayanılarak bu oran birçok kez değiştirilmiştir⁹⁰. Günümüzde esas oran %18'dir⁹¹. Ayrıca I numaralı listede yer alan mal ve hizmetler için %1 ve II numaralı listede yer alan mal ve hizmetler için %8 olmak üzere istisnai iki oran daha mevcuttur. Bir başka deyişle Katma Değer Vergisi Kanunu'nun ek I ve II numaralı listelerde yer almayan tüm mal ve hizmetler %18 KDV oranına tabidir. Söz konusu bu I ve II sayılı listelerde ise kadın hijyenik ped ve tampon ürünlerine ilişkin herhangi bir düzenlemeye rastlanmamaktadır. Yani Türk vergi hukuku içerisinde bu ürünlerden %18 KDV alınmaktadır.

86 Bilici, s. 5; Öncel vd., s. 225.

87 Ateş Oktar, *Türk Vergi Sistemi*, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2018, s. 185; Crawford, s. 497.

88 Bilici, s. 132; Oktar, s. 190.

89 KDVK md. 28 "Katma değer vergisi oranı, vergiye tabi her bir işlem için %10'dur. Cumhurbaşkanı bu oranı, dört katına kadar artırmaya, %1'e kadar indirmeye, bu oranlar dahilinde muhtelif mal ve hizmetler ile bazı malların perakende safhası ve inşaatın yapıldığı arsanın veya konutun vergi değeri ve bulunduğu yeri esas alarak konut teslimleri için farklı vergi oranları tespit etmeye yetkilidir."

90 Detaylı bilgi için Öncel vd., s. 413.

91 24.12.2007 tarihli 200713033 sayılı Güncel KDV Oranları Mal ve Hizmetlere Uygulanacak Katma Değer Vergisi Oranlarının Tespitine İlişkin Karar md.1 "Mal teslimleri ile hizmet ifalarına uygulanacak katma değer vergisi oranları; (a) Ekli listelerde yer alanlar hariç olmak üzere, vergiye tabi işlemler için, %18; (b) Ekli (I) sayılı listede yer alan teslim ve hizmetler için, %1; (c) Ekli (II) sayılı listede yer alan teslim ve hizmetler için, %8 olarak tespit edilmiştir."

Konuya ilişkin Cumhuriyet Halk Partisi üyesi Av. S. Sera Kadıgıl Sütü'nün verdiği kanun teklifi “kadınlar için zorunlu bir ihtiyaç olan hijyenik ürünlerdeki KDV oranının yüzde 18’den yüzde 5’e düşürülmesi” amacıyla verilmiştir⁹². Teklif, KDVK’nun 28. maddesinin “Katma değer vergisi oranı, kadın hijyen ürünleri için yüzde 5, vergiye tabi diğer her bir işlem için %10’dur. Cumhurbaşkanı bu oranı, dört katna kadar artırmaya, %1’e kadar indirmeye, bu oranlar dahilinde muhtelif mal ve hizmetler ile bazı malların perakende safhası ve inşaatın yapıldığı arsanın veya konutun vergi değeri ve bulunduğu yeri esas alarak konut teslimleri için farklı vergi oranları tespit etmeye yetkilidir.” olarak değiştirilmesini önermektedir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Öncelikle KDVK’nun 28. maddesine ilişkin verilen kanun teklifinde yer alan %5’lik oranın anlamlandırılması güçtür. Zira Günümüzde uygulanmakta olan KDV oranları daha önce de belirtildiği üzere %1, %8 ve %18 olmak üzere 3 tanedir. %5’lik bir KDV oranının mevcut mevzuatta karşılığı olmadığı gibi tampon vergisine ilişkin değişikliğin doğrudan kanun maddesi üzerinde yapılması kanun tekniğine ve kanun sistematığına de uygun düşmemektedir. Zira böyle bir teklifin kabulü kadın hijyen ürünleri ile diğer tüm mal ve hizmetlerin kanunen farklı muameleye tutulması anlamına gelecektir.

Öte yandan tampon ve benzeri kadın hijyen ürünlerinin indirimli KDV oranları öngören I ya da II sayılı listelere eklenmesi mümkündür. I sayılı listeye bakıldığında daha çok üretim araçları olarak nitelendirebileceğimiz bazı malların bu listeye tabi olarak %1 oranında vergilendirildiği görülmektedir. II numaralı listede ise sargı bezleri, kontak lensler, gözlük camları ve ilaçlar gibi insan sağlığı için gerekli ürünlerin yer aldığı görülmektedir. Bu konuya ilişkin olarak kanun teklifinde değinilen bir diğer sorunsal ise viagra gibi cinsel gücü artırıcı

92 TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu 2/1576 sayılı, 21.01.2019 tarihli Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-1576.pdf> (Erişim: 20.02.2019).

ilaçlardan %8 vergi alınırken tamponlardan %18 vergi alınmasının sorgulanmasıdır. Gerçekten de tüm ilaçlarla beraber viagra gibi cinsel gücü artırmaya yönelik ürünler II sayılı listenin 18. bendinde yer alan “Sağlık Bakanlığı tarafından ruhsatlandırılan veya ithaline izin verilen beşeri tıbbi ürünler”e dahil olmakta ve %8 KDV ile satışı yapılmaktadır. Dolayısıyla KDVK md.28’de yapılacak bir değişiklik yerine tampon ve menstrüal hijyen ürünlerinin II sayılı listeye eklenerek KDV oranının %8’e düşürülmesi daha savunulabilir bir çözüm önerisidir.

Ancak kanımızca konu sadece KDVK ile sınırlı olarak da incelenmemelidir. Zira Anayasa’nın “Kanun önünde eşitlik” başlıklı 10. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.” hükmüne 2010 yılında “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” cümlesi eklenmiştir. Anılan bu değişiklik pozitif ayrımcılığın anayasamıza eklenmesi anlamına gelmektedir⁹³. Bu hükme dayanılarak denilebilir ki devlet, cinsiyetler arası farklılıklara dayanarak yaptığı düzenlemelerle toplumdaki cinsiyet eşitsizliğini gidermekle de yükümlüdür. Bu saikle getirilen düzenlemeler ise eşitlik ilkesini zedelememektedir. Anılan bu anayasal düzenlemeye göre, sadece kadınların doğal ihtiyaçları neticesinde kullanmak zorunda oldukları ve kullanılmaması halinde toplum sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek hijyen ürünlerinin ekonomik olarak erişebilir kılınması da devletin sorumluluğundadır. Bu açıklamalar ışığında kadın hijyen ürünlerinin vergiden istisna edilmesi gerekmektedir.

93 Devrim Ulucan, “Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2013, C. 15, s. 372.

KAYNAKÇA

BBC News:“Menstrual equity’: Free tampons for New York City schools and jails”, BBC News, 22.06.2016, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-36597949>, (Erişim: 05.02.2019).

BBC News, :“Tampon Tax paid around the World”, BBC News, 21.08.2015, <https://www.bbc.com/news/world-32883153>, (Erişim: 10.04.2019).

BBC News, :“India scraps tampon tax after campaign”, BBC News, 21.07.2018, <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-44912742>, (Erişim: 06.03.2019).

BBC News, :“Tampon Tax scrapped in Australia after 18-years controversy”, BBC News, 3.11.2018, <https://www.bbc.com/news/world-australia-45727980>, (Erişim: 05.03.2019).

Bilici, Nurettin:Türk Vergi Sistemi, 35. Bası, Savaş Yayınevi, Ankara, 2015.

Brand, David:“Tampons and Pads Will Soon Be Free for All New York School Girls”, Global Citizen, 6.04.2018.

Cangöl, Eda; Tokuç, Burcu:“Jinekoloji Polikliniğine Başvuran Kadınlara Genital Enfeksiyon Sıklığı ve Genital Hijyen Davranışları”, Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 2013, C. 21, S.2, s. 85-91.

Coşkun, Anayit Margirit & Yakıt, Eda & Karakaya, Eylem:“Kadınların Vajinal Tampon ve Vajinal Duş Uygulama Durumlarının Değerlendirmesi”, Journal of Human Sciences, 2017, C. 14, S. 1, ss. 74-88.

Crowford, Bridget J.; Spivack, Carla:“Tampon Taxes, Discrimination and Human Rights”, Wisconsin Law Review, S. 491, 2017.

Dalbudak, Selma; Bilgili, Naile:“GATA Kadın Hastalıkları ve Doğum polikliniğine Başvuran Kadınların Genital Hijyen Davranışları ve Bu Davranışların Vajinal Enfeksiyona Etkisi”, Gülhane Tıp Dergisi, 2013, C.55, S.4, ss. 281-287.

Demirbağ, Canan:“Kadınlarda İdrar Yolu Enfeksiyonlarında Hijyenik Alışkanlıklarla İlgili Risk Faktörleri”, Cumhuriyet üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 2000, S. 4(2), ss. 50-59.

Feria, Rita de la & Schofield, Max: "Towards an (Unlawful) Modernized EU VAT Rate Policy", *EC Tax Law*, 2017, S:2, ss. 89-95.

Gharib, Malaka: "Why 2015 Was The Year Of The Period, And We Don't Mean Punctuation", *NPR*, 31.12.2015.

Groves, Harold M.: *Tax Philosophers*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1974.

Gueren, Casey: "13 Reasons 2015 Was The Year of the Period", *Buzzfeed*, 30.12.2015, <https://www.buzzfeed.com/caseygueren/2015-the-year-of-the-period>, (Erişim: 31.01.2019).

Hartman, Victoria: "End the Bloody Taxation: Seeing Red on the Unconstitutional Tax on Tampons", *Northwestern University Law Review*, Cilt: 112, Sayı: 2.

Hartman, Victoria: "End the Bloody Taxation: Seeing Red on the Unconstitutional Tax on Tampons", *Northwestern University Law Review*, 2017, S.112, s. 333.

Hussein, Leyla: "Why the tampon tax has to end", *Cosmopolitan UK*, 16 Mart 2015, <https://www.cosmopolitan.com/uk/reports/news/a34185/the-tampon-tax-has-to-end/>, (Erişim: 31.01.2019).

Kahyaoğlu Süt, Hatice: "18-49 Yaş Arası Kadınlarda genital Hijyen Davranışları ile Genital Enfeksiyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitü Dergisi*, 2016, C.6, S. 1, ss. 8-13.

Karahan, Nazan: "Genital Hijyen Davranışları Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik Güvenirlik Çalışması", *İstanbul Med*, 2017, S.18, ss. 157-162.

Karatay, Gülnaz; Özvarış, Şevkat Bahar: "Bir Sağlık Merkezi Bölgesindeki Gecekonduklarda Yaşayan Kadınların genital Hijyene İlişkin Uygulamalarının Değerlendirilmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2006, S.10(1).

O'Connor, Lydia: "Federal Prisons Made Menstrual Products Free. Now Some States May Follow Suit", *Huffington Post*, 02.07.2018.

Oktar, Ateş: *Türk Vergi Sistemi*, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2018.

Ooi, Jorene: "Bleeding Women Dry: Tampon Taxes and

Menstrual Inequity", Northwestern University Law Review, C. 113, S.1, 2018.

Öncel, Mualla; Kumrulu, Ahmet; Çağan, Nami :Vergi Hukuku, Turhan Kitapevi, Ankara, 2018.

Palas, Pelin:"Kadınların Tutukevinde Bulunmalarının Genital Hijyen Uygulamalarına Etkisi", 2008, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 1.

Rhodan, Maya:"Tampon Tax Ends in States After "Year of the Period"", Time US, 03.06.2016, <http://time.com/4355164/tampon-tax-ends-in-states-after-year-of-the-period/>, (Erişim: 31.01.2019).

Stewart, Miranda:"Seeking Sanity on GST Sanitary Tax Debate", Tax and Transfer Policy Institute, <https://www.austax-policy.com/seeking-sanity-gst-sanitary-tax-debate/>, (Erişim: 06.01.2019).

Timur, Sermin:"Bir Üniversite Öğrenci Yurdunda Kalan Kız Öğrencilerin Genital Hijyen Davranışları", New World Science Academy, 2010, S. 5/4, s. 40.

Ulucan, Devrim :“Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2013, C. 15, ss. 369-383.

Prof. Dr. Gül AKYILMAZ (Oturum Başkanı)- Ben şey yapayım, sonra bir küçük eklemeye bulunmak istedi arkadaşımız. Gerçekten çok ilgi çekici, çok güzeldi ve sunum da güzeldi, teşekkür ediyoruz.

Buyurun eklemenizi yapın, sonra da sorular varsa şöyle kısa birkaç soru alabiliriz.

SALONDAN- Hocam, kapsamın içerisinde belki saymış olabilirsiniz, dikkat edememiş olabilirim, sadece şunu söylemek istedim. Şimdi hijyen sağlayabilmek adına genital kullandığımız başka ürünler olabiliyor. Mesela böyle jel şeklinde olan ürünler, onların ben çok pahalı olduğunu düşünüyorum. Onları daha çok ben pet olarak belirttiğinizi gördüm. Ekstra onları da isim vermeden belirtebileceğinizi düşünüyorum ça-

lışmanızda. Genelde yurtdışı ürünler oluyor, Türkiye'deki fiyat farklarını da değerlendirerek, onu da eklerseniz iyi olacağını düşündüm.

Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Gül AKYILMAZ (Oturum Başkanı)- Soru var herhalde. Önce alalım, sonra da senin sorunu alalım Ayça.

Av. Ayşegül YILDIRIM- 20 sene kadar önce kadın çalışmaları yüksek lisansı yaparken Mamak'ta bir mahallede küçük çaplı bir kadın çalışması, örnek çalışma olarak yürütmüştük. Orada bir kooperatif, kadınlardan bir kooperatif oluşturduk. Kooperatifte kadınlar el emeklerini, diğer yemek el işi bunların hepsini belediye aracılığıyla kente taşıdık, kentte satış noktaları ayarladık, orada sattılar, ürünlerin paralarını kurduğumuz kooperatifin bir bakkal dükkânı oluşturduk. Oranın kasasına doğrudan yatırttık, her kadının hesabına ayrı ayrı tutuldu orada. Eve para götürüp de fiziksel şiddet sonrasında kocasının el koymasını engellemek için oranın kasasında kaldı, evin ihtiyaçlarını oradan karşıladı. Bu kadınların çocuklarının kreş ihtiyaçlarını yine yakındaki bir evin içinde başka diğer kadınlar çocuklara bakarak sağladılar dönüşümlü bir kadın dayanışmasıyla ve sonunda o kadınların hepsi kentte doğrudan bağlantı kurdukları için, kendilerine güvenleri arttı, kendi işyerlerini kurdular.

Fakat o mahalledeki küçük bakkal dükkânı ve kooperatif konusunda en büyük sorunumuz bizim vergi yükümlülüğümüz oldu. Kooperatif beyanname vermek zorunda kaldı, dayanışma ve işletme kooperatifi şeklinde kurmuştuk orayı. Beyannameler hiç gelir elde edilmese, hani belli bir limitin altında olursa vergiden muaf oluyor, ama en azından damga vergisi filan ödemek zorunda kalıyorsunuz. Bir de beyanname vermediğiniz zaman cezaları fazla oluyor. Ben araştırdım epey, fakat herhangi bir şeye rastlamadım. Kadınların kurduğu dayanışma ve işletme kooperatiflerinin vergiden muaf olmasını sağlayacak bir mevzuat ya da uluslararası anlaşma konusunda bir bilginiz var mı acaba?

Doç. Dr. Işıl Fulya ORKUNOĞLU ŞAHİN- Ben de sizin gibi bu konuyu çok merak ettim araştırdım, açıkçası bununla ilgili normalde ben de sizin gibi düşünüyorum. Mutlaka vergisel teşvik getirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü, mesela serbest bölgelerdeki arge yapan firmalara tanınan teşvikleri düşünürsek, doktoralı eleman ya da yüksek lisans, yüzde 90 yüzde 80 oranında sigorta bedellerinde indirim hakkı tanınıyor bordro üstünden. Neden kadınlar için böyle bir uygulama getirilmesin? Hatta çalışmanın son kısmında da onu ekledim. Bence de mali teşvikler olmazsa eğer, sadece bir uygulamada baktığımız zaman maddi yardım söz konusu şu anda. Dünya uygulamalarında da genelde bu şekilde ve birtakım kuruluşlar aracılığıyla belirli süreli sağlanıyor. İşte 36-46 haftaya kadar, ama gerçekten söylediğiniz şekilde mali teşvikler yok.

Bunun da nedeni şundan kaynaklanıyor. Toplumsal bütçelemeye dayalı yaklaşımların çok da uygulamaya geçemediğini görüyoruz. Genelde söylem düzeyinde kalıyorlar ve belirli sürelerle kısa dönemli uygulanıp, daha sonra da gerçekleştirilmiyorlar. O da erkek egemen yapıdan kaynaklanıyor açıkçası.

Av. Ayşe YILDIRIM- Türkiye’de kısa süre de olsa bir muafiyet bir şey yok değil mi?

Doç. Dr. Işıl Fulya ORKUNOĞLU ŞAHİN- Evet, şu anda herhangi bir uygulaması yok, ama getirilmesi çok önemli bir uygulama olur.

Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Gül AKYILMAZ (Oturma Başkanı)- Bir sorumuz daha var, ondan sonra...

SALONDAN- Benim de Fulya Hocama bir sorum var. Bu kadınlara verilen mikro kredilerden bahsetmiştiniz, işte Türkiye’de bunların uygulanmadığından ve KOSGEP örneğini vermiştiniz. KOSGEP’in de bir hibe olduğunu destek olduğunu konuşmuştuk, ama benim bildiğim kadarıyla KOSGEP de tamamen bir hibe değil. Bir kısım bir parayı veriyor, ama bunun bir kısmını geri alıyor. Yüzde 90’lık bir kısmını geri alı-

yor, bir de verdiği kısmı da öyle hemen vermiyor. Siz öncelikle bir harcama yapıyorsunuz kendiniz cebinizden, daha sonra bu harcamanızı gösteriyorsunuz ve bunun üzerine devlet size bu parayı veriyor. Bunun aslında gerçek bir destek olduğundan bahsedebilir miyiz?

Doç. Dr. Işıl Fulya ORKUNOĞLU ŞAHİN- Sorunuz için çok teşekkür ederim. Öncelikle şöyle söylemek lazım; mikro kredi desteği dünyadaki uygulamalar açısından bakıldığında, Türkiye’de açıkçası 90’lı yıllarda geldi. Daha geç gelişim göstermiş bir alan. Bunun hâlâ gelişmekte olduğunu düşünürsek, uzun vadede şu an aktif şekilde özelde iki firma var veren. O da yine kamu desteğiyle gerçekleştiriliyor. Devlet destekleri de KOSGEP ve KAGİDER’le İş-Kur’un bağlantısıyla yapılıyor. Ciddi anlamda yüksek oranlar değil bunlar tabii ki.

Şu an devletin yaptığı 1500 TL’lik faizsiz kredi desteği bile geri ödemeli bir şey sonuçta. Size kesinlikle katılıyorum, desteklerin teşviklerin artırılması gerekli. Aynı zamanda ciddi anlamda mali yardımlar da yapılması gerektiğini düşünüyorum, bağış şeklinde de verilebilir aslında. Çünkü onun geri dönüşümünde zaten bir sektörü kadınlar, geçtiğimiz günlerde televizyonda izlemiştinizdir, üç tane koyunla başlayıp yanında işçi çalıştıracak düzeye gelen, Mardin’de Malatya’da değişik yörelerde kadın kooperatifçiliğini kuran vatandaşlarımız da var.

Dolayısıyla çok teşekkür ediyorum sorunuz için, katılıyorum.

Prof. Dr. Gül AKYILMAZ (Oturum Başkanı)- Herhalde kapatabiliriz oturumu. Konuşmacılara ve dinleyicilere teşekkür ediyorum, oturumu kapatıyorum.

BİRİNCİ GÜN DÖRDÜNCÜ SALON ÜÇÜNCÜ OTURUM

Prof. Dr. Bilge TANRIBİLİR (Oturum Başkanı)- II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumunun ilk gün üçüncü oturumunu açıyorum. Aynı anda dört tane toplantı olmasından kaynaklanan ve hocamın biraz evvel ifade ettiği sebeplerden ötürü aynı anda birkaç yerde birden, birkaç kurumda birden kadın haklarıyla ilgili toplantıların yapılıyor olması, elbette ki katılımı etkileyecektir. Ama bununla beraber eminimi buradaki konuşmacıların konuşmaları ve katılımcılarla olumlu değerlendirmelerimizi yapacağız. Verimli geçeceğini düşünüyorum.

İlk konuşmacımız Gülce Gümüşlü Tunçağıl, kendisi Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devletler Özel Hukuku Kürsüsünün öğretim üyesidir. Daha ziyade sivil hava araçlarıyla ilgili sorumluluk üzerinde çalıştı, ama bununla beraber yabancılar hukuku üzerine de çalışmaları var. Kendisi bize aile ikamet izni ve kadın eşin bu izin dolayısıyla durumunun ne olacağına ilişkin bir tebliğ sunacak. Kendisini dinliyoruz, süreniz 15 dakikadır.

Dr. Öğr. Üy. Gülce GÜMÜŞLÜ TUNÇAĞIL- Teşekkür ediyorum Sayın Hocam. Sayın hocalarım, sayın katılımcılar; konu başlığım; “Aile İkamet İzni ve Kadın Eşin Durumu”.

AİLE İKAMET İZİNİ VE KADIN EŞİN DURUMU

Dr. Öğr. Üyesi Gülce GÜMÜŞLÜ TUNÇAĞIL⁹⁴

GİRİŞ

İkamet izni, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun⁹⁵ (YUKK) 3/j. maddesine göre, Türkiye’de kalmak üzere verilen izin belgesi olarak tanımlanmaktadır. Bir yabancı Türkiye’de, vize veya vize muafiyetinin tanıdığı süreden veya doksan günden fazla kalacaksa, ikamet izni almak zorundadır (YUKK m.19).

Türkiye’de ikamet etmek isteyen bir yabancı, kendi durumuna göre, YUKK’da kabul edilen altı ikamet izni çeşitlerinden birine sahip olmalıdır. Bu ikamet izni çeşitleri, kısa dönem ikamet izni, öğrenci ikamet izni, aile ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insanî ikamet izni ve insan ticareti mağduru ikamet iznidir. Her bir ikamet izin türü için gerekli şartlar, kimlerin bu izin türlerini alabileceği ve hangi durumlarda bu izinlerin reddedileceği, iptal edileceği veya uzatılmayacağı Kanunda açıkça ve ayrı olarak düzenlenmiştir. Çalışmamızda, bu izin türlerinden biri olan aile ikamet izni ve eşin durumuna ilişkin hükümleri üzerinde durulacaktır.

I. AİLE İKAMET İZİNİ

Aile ikamet izni, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 34-37. maddeleri arasında düzenlenmiştir.

94 Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

95 RG. 11.4.2013/28615.

Genel olarak, aile ikamet izni, ayrı ülkelerde bulunan eşlerin ve ergin olmayan veya bağımlı çocuklarının, diğer ikamet izni türlerine başvurmadan Türkiye’de birlikte yaşayabilmeleri için kabul edilmiş ikamet izni türüdür. Aile ikamet izni, her defasında üç yılı aşmayacak şekilde verilebilir ve her durumda aile ikamet izni süresi, destekleyicinin ikamet izni süresinden fazla olmayacaktır (YUKK m.34/1, son cümle). Bu hüküm kapsamında “verilebilir” kelimesinin tercih edilmesi ile aile ikamet izninin verilmesinin idarenin takdirine bırakıldığı; kanunda şartları sağlayan her kişinin aile ikamet iznini alamayacağı sonucuna ulaşılmaktadır⁹⁶.

İkamet izni başvurusu, yabancının vatandaşı olduğu veya yasal olarak bulunduğu ülkedeki konsolosluklara yapılır; konsolosluklar, ikamet izni başvurularını görüşleriyle birlikte Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne iletir. Genel Müdürlük, ikamet izninin düzenlenmesi veya başvurunun reddedilmesine yönelik sonucu konsolosluklara bildirir (YUKK m.21). Eğer başvurular Türkiye’den yapılacaksa, başvuru makamı valiliklerdir (YUKK m.22).

A. Aile İkamet İzninin Verilmesinde Dayanak Alınan Kişiy İlişkin Hükümler

1. “Destekleyici” Kavramı

Destekleyici YUKK’un 3/f. maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre, destekleyici, “aile birliği amacıyla Türkiye’ye gelecek kişilerin masraflarını üstlenen ve ikamet izni talebinde bulunanlar tarafından başvuruya dayanak gösterilen Türk vatandaşı veya Türkiye’de yasal olarak bulunan yabancısıdır”. Buna göre aile birleşimini gerçekleştirmek üzere aile üyelerince dayanak olarak gösterilen, Türkiye’de yaşayan Türk vatandaşı veya yasal ikamet izniyle Türkiye’de bulunan yabancı kişi, destekleyicidir. Bu genel tanımın dışında YUKK m.34 uyarınca

96 ERTEN, Rifat: “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt No. XIX, Sayı No.1 (2015), s.22.

destekleyici olabilecek kişiler şunlardır:

a. Türk vatandaşları;

b. 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun⁹⁷ 28. maddesi kapsamında olanlar; yani doğumla Türk vatandaşı olup, çıkma yoluyla Türk vatandaşlığını kaybeden kişiler ve bu kişilerin 3. dereceye kadar alt soyları:

Bu noktada, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 28. maddesi kapsamında olanlara ilişkin konunun sınırını aşmadan birkaç açıklama yapılmasını uygun görmekteyiz. Doğumla Türk vatandaşı olup çıkma yoluyla Türk vatandaşlığını kaybeden ve üçüncü dereceye kadar altsoyları, Kanunda öngörülen belli istisnalar dışında ve milli güvenliğe ve kamu düzenine ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla Türk vatandaşlarına tanınan haklardan aynen yararlanmaktadır. Bu kişiler, durumlarını belgelemeleri kaydıyla Mavi Kart almalılardır. İşte sahip oldukları Mavi Kartın ibrazı ile kendilerine sağlanan hakları kullanabilirler. Bu yabancılar, seçme ve seçilme, muafiyet araç veya ev eşyası ithal etme haklarına ve askerlik hizmetini yapma yükümlülüğüne sahip değildirler. Ayrıca bir kamu kurumunda aslî ve sürekli kamu hizmeti görevinde bulunamayacak iken bu kurumlarda işçi, geçici veya sözleşmeli personel olarak çalışabilirler. Ayrıca Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'in⁹⁸ 32/2. maddesinde de, TVK m.28 kapsamında olanların Türkiye'deki ikamet, seyahat, çalışma, yatırım, ticarî faaliyet, miras, taşınır ve taşınmaz iktisabı ile ferağı gibi konulara yönelik işlemlerin Türk vatandaşlarına uygulanmakta olan mevzuat hükümlerine göre yürütüleceği belirtilmiştir. Böylece TVK m.28'in sağladığı haklardan, doğumla Türk vatandaşı olup çıkma yoluyla Türk vatandaşlığını kaybeden yabancılar ve bu yabancıların üçüncü dereceye kadar altsoyları yararlanabilir.

97 RG. 12.6.2009/27256.

98 RG. 6.4.2010/27544.

c. Türkiye’de ikamet iznine sahip olan yabancı:

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik’in⁹⁹ 30. maddesinde, Kanunun 34. maddesinde belirtilmeyen ek bir şart getirilmiş durumdadır. Bu şart, Türkiye’de en az bir yıldır ikamet izniyle kalıyor olmak şartıdır. Böylece Uygulama Yönetmeliğinde Türkiye’de bulunan kişinin destekleyici olabilmesi için en az bir yıldır Türkiye’de bulunuyor olma şartı kabul edilmiştir. Böylece bir yılı doldurmayan yabancıların yakınlarının aile ikamet iznine başvurması mümkün değildir.

d. Mülteciler,

e. İkincil koruma statüsü sahipleridir.

Bu kişilerin yanında ikamet izninden muaf olarak Türkiye’de bulunan kişiler, aile ikamet izni açısından destekleyici olarak sayılabilecek midir? YUKK m.20 kapsamında ikamet izninden muaf olan kişiler belirlenmiştir. İlk bakışta, gerek ikamet izninden muaf olarak sayılan kişilerin tespit edildiği 20.maddeyi gerek destekleyici olarak sayılabilecek kişileri belirleyen YUKK’un 34.maddeyi karşılaştırdığımızda, ortak olarak kabul edilen üç grup söz konusudur. İlk grup, 5901 sayılı TVK’nın 28. maddesi kapsamında olan kişilerdir. Diğer iki grup ise, mülteciler ve ikincil koruma statüsü sahipleridir. Böylece bu üç grup kişiler, ikamet izninden muaf olan kişiler olup, aile ikamet izninin talebinde destekleyici olarak kabul edilebilecek kişilerdir.

Bu kişilerin yanında YUKK m.20 uyarınca ikamet izninden muaf olarak belirlenen diğer kişilerin destekleyici olarak sayılma ihtimali var mıdır¹⁰⁰? Ayrı olarak değerlendirdiğimizde,

99 RG.17.3.2016/29656.

100 Bu yönde yapılan değerlendirme için ayrıca bkz. ELÇİN, Doğa: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Danıştay Kararları Işığında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda Aile İkamet İzni”, Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Meseleler Sempozyumu, 18-20 Nisan 2018, Antalya, ed. Doğan, Vahit; Yılmaz, Alper Çağrı; Ayhan İzmirli, Lale, Ankara, 2019, s.179-180.

ilk grup, doksan güne kadar vizeyle veya vizeden muaf olarak gelen kişilerin ikamet izninden muaf olacaktır (20/a). Bu kişilerin Türkiye’de aile birleşiminden yararlanma amacı en başta söz konusu olmadığından bu kişiler destekleyici olarak zaten sayılamayacaktır. Nitekim YUKK Uygulama Yönetmeliğinin 30/1/c. maddesinde de, destekleyici olarak sayılabilmek için en az bir yıl Türkiye’de bulunma şartı aranmaktadır.

Bir diğer grup, Vatansız Kişi Kimlik Belgesi sahibi olanlardır. Vatansız kişiler, Türkiye’de yabancı statüsünde kabul edilen kişilerdendir. Yabancı olarak kabul edilen vatansız kişilerin destekleyici olarak sayılacağına ilişkin YUKK m.34’de bir düzenleme söz konusu değildir. Ancak YUKK’dan farklı olarak YUKK Uygulama Yönetmeliğinin 30/1/ç. maddesinde, uluslararası koruma başvuru sahipleri ile şartlı mülteciler ve geçici korunanlar hariç, Kanunda ikamet izni yerine geçtiği kabul edilen kimlik belgesi olanların destekleyici olarak sayılacağı kabul edilmiştir. Bu bağlamda YUKK’un 50/2. maddesinde vatansız kişilere verilen Vatansız Kişi Kimlik Belgesinin ikamet izni yerine geçtiği kabul edildiğinden vatansız kişilerin de YUKK Uygulama Yönetmeliği 30/1/ç. maddesi uyarınca destekleyici olarak kabul edilebileceği değerlendirilmelidir.

Üçüncü grup ise uluslararası koruma başvurusunda bulunduğu belirtir kayıt belgesine sahip olanlar (YUKK m.69/7), uluslararası koruma başvuru sahibi kimlik belgesi olanlar (m.76) ve uluslararası koruma statüsü sahibi kimlik belgesi olanlardan şartlı mültecilerdir (m.20/g). Bu grupta olan kişilerin aile ikamet iznine başvuruda destekleyici olarak kabul edilip edilemeyeceğine ilişkin olarak YUKK Uygulama Yönetmeliğinin 30. maddesinin lafzına bağlı kalarak olumsuz cevap vermekteyiz. Şöyle ki, bu maddenin ‘ç’ bendinde, uluslararası koruma başvuru sahipleri, şartlı mülteciler ve geçici korunanlar hariç, Kanunda ikamet izni yerine geçtiği kabul edilen kimlik belgesi olanların aile ikamet izni taleplerinin değerlendirilmesinde destekleyici olarak kabul edilmektedir. Uluslararası koruma başvuru sahibi kimlik belgesi ile şartlı mülteci kimlik belgesi, Türkiye’de ikamet hakkı sağlasa da (YUKK m.76/4;

m.83/3) uluslararası koruma başvuru sahipleri ve şartlı mülteciler aile ikamet izni taleplerinin değerlendirilmesinde destekleyici olamayacaktır. Şartlı mülteciler, üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar, Türkiye’de ikamet edeceklerdir (YUKK m.62). Üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar bu kişilerin aile birleşimi hakkından mahrum bırakılma gerekçesinin ne olabileceği açık değildir. Uluslararası koruma altında kabul edilen mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma sahipleri açısından sadece tek bir grup aile birleşimi hakkından yararlanamamaktadır. Bu durum da Anayasanın kanun önünde eşitlik ilkesine ilişkin 10. madde ve ailenin korunmasına ilişkin m.41 ile örtüşmemektedir.

Bunun dışında Geçici Koruma Yönetmeliğinin¹⁰¹ 49. maddesinde geçici korumadan yararlanan yabancılar, başka bir ülkede bulunan eşi, ergin olmayan çocukları ve bağımlı ergin çocukları ile Türkiye’de bir araya gelmek üzere aile birleşimi talebinde bulunabilir. Geçici Koruma Yönetmeliğinde kabul edilen bu düzenleme, bu Yönetmeliğin dayandığı kanun olan YUKK kapsamında düzenlenmemiştir. YUKK Uygulama Yönetmeliğinin 30.maddesinde ise geçici korumadan yararlanan kişilerin yakınlarının aile ikamet iznine başvurabilmeleri kabul edilmemiştir. Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, geçici koruma altında bulunanlar, aile birleşimi talebinde bulunabilirler; ancak aile birleşimini aile ikamet izniyle yapamazlar. Nitekim geçici koruma sahibi kişiler, Türkiye’de ikamet hakkına sahip değillerdir; bu kişilerin sahip oldukları geçici koruma kimlik belgesi, Türkiye’de kalış hakkı sağlar (Geçici Koruma Yönetmeliği m.25).

Son olarak, Türkiye’de görevli diplomasi ve konsolosluk memurları ve bu memurların ailelerinden Dışişleri Bakanlığınca bildirilenlerdir (m.20/ç). Söz konusu açık hüküm karşısında bu kişilerin aile ikamet izni almalarına gerek yoktur.

101 RG.22.10.2014/29153.

2. Aile İkamet İzni Taleplerinde Destekleyicide Aranacak Şartlar

Kanununun 35. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre:

a. "Toplam geliri asgari ücretten az olmamak üzere, ailedeki fert başına asgari ücretin üçte birinden az olmayan aylık geliri bulunmak

b. Ailenin nüfusuna göre, genel sağlık ve güvenlik standartlarına uygun barınma şartlarına sahip olmak ve tüm aile fertlerini kapsayan sağlık sigortası yaptırmış olmak,

c. Başvuru tarihi itibarıyla beş yıl içinde aile düzenine karşı suçlardan herhangi birinden hüküm giymemiş olduğunu adli sicil kaydıyla belgelemek,

d. Türkiye’de en az bir yıldır ikamet izniyle kalıyor olmak: Türkiye’de bilimsel araştırma amaçlı ikamet iznine veya çalışma iznine sahip olanlar, TVK m.28 kapsamında olanlar ve Türk vatandaşıyla evli olan yabancılar bakımından bu şart aranmamaktadır (m.35/2).

e. Adres kayıt sisteminde kaydı bulunmak".

Son olarak, Kanununun 35/4. maddesinde, Türkiye’de bulunan mülteciler ve ikincil koruma statüsü sahiplerinde yukarıda belirttiğimiz şartların aranmayabileceği düzenlenmiştir.

B. Aile İkamet İzninden Yararlanabilecek Kişilere İlişkin Hükümler

1. Aile İkamet İznine Başvurabilecek Kişiler

Aile ikamet iznine: Türk vatandaşlarının; 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 28. maddesi kapsamında olanların; yani doğumla Türk vatandaşı olup, çıkma yoluyla Türk vatandaşlığını kaybeden kişiler ve bu kişilerin 3. dereceye kadar alt soylarının ve Türkiye’de ikamet iznine sahip olan yabancıların:

a. Yabancı eşi

b. Destekleyicinin veya eşinin ergin olmayan veya bağımlı yabancı çocuğu aile ikamet iznine başvurabilir (YUKK m.34/1).

Ayrıca YUKK Yönetmeliğinin 30/2/b. maddesinde, Kanunun 34/1. maddesine ek olarak, destekleyicinin veya eşinin ergin olmayan evlatlığının da aile ikamet iznine başvurabileceği kabul edilmiştir.

Bu noktada, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 28. maddesi kapsamında olanlara ilişkin konunun sınırını aşmadan birkaç açıklama yapmak isteriz. Doğumla Türk vatandaşı olup çıkma yoluyla Türk vatandaşlığını kaybeden ve üçüncü dereceye kadar altsoyları, Kanunda öngörülen belli istisnalar dışında ve milli güvenliğe ve kamu düzenine ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla Türk vatandaşlarına tanınan haklardan aynen yararlanmaktadırlar¹⁰². Böylece TVK m.28'in sağladığı haklardan, doğumla Türk vatandaşı olup çıkma yoluyla Türk vatandaşlığını kaybeden yabancılar ve bu yabancıların üçüncü dereceye kadar altsoyları yararlanabilir. Bu noktada TVK m.28 ile YUKK m.34/1'i karşılaştırdığımızda, doğumla Türk vatandaşı olup, çıkma yoluyla Türk vatandaşlığını kaybeden yabancıların, ergin olmayan veya bağımlı yabancı çocuğunun da aslında TVK m.28 kapsamında olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

2. Aile İkamet İzni Taleplerinde Destekleyicinin Yanında Kalacak Aile Üyelerinde Aranacak Şartlar (m.35/2)

Öncelikle aile ikamet iznine başvuracak kişiler, Türkiye'de bulunan destekleyicisinin yabancı eşi, destekleyicinin veya eşinin ergin olmayan veya bağımlı yabancı çocuğu olduğunu gösterir bilgi ve belgeyi ibraz etmesi ve destekleyici ile birlikte yaşadığını veya yaşama niyeti olduğunu ortaya koyması gerekir. Destekleyicinin yabancı eşi bakımından ayrı şartlar da öngörülmüştür. Bunlar, evliliğin aile ikamet izni alabilmek amacıyla yapılmaması ve eşlerden her birinin on sekiz yaşını doldurmuş olmasıdır.

102 Bkz. yuk. A/1/b.

Son olarak, destekleyicinin yabancı eşinin, destekleyicinin veya yabancı eşinin ergin olmayan veya bağımlı yabancı çocuğunun YUKK m.7 kapsamında Türkiye'ye girişine izin verilmeyecek kişilerden olmaması gerekmektedir¹⁰³.

II. KADIN EŞ AÇISINDAN AİLE İKAMET İZİNİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Destekleyicinin Birden Fazla Eşi Olması Durumunda Talep Edilen Aile İkamet İzni

YUKK m.34/2'ye göre, vatandaşı olduğu ülkenin hukukuna göre birden fazla eş ile evlilik hâlinde, eşlerden yalnızca birine aile ikamet izni verilir. Destekleyici olarak sayılacak kişiler açısından burada yabancı kocaya bağlı olarak Türkiye'de aile birleşimi sağlanmaya çalışılmaktadır. Aile birleşimi söz konusu hüküm çerçevesinde sadece tek bir eşe tanınan hak ile gerçekleşmektedir. Hangi ölçüte göre hangi eş aile ikamet iznini alabilecektir? Bu sorunun cevabını uygulama bizlere gösterecektir. Ancak doktrinde aile ikamet iznini alabilecek eşin, ilgilinin talebine göre belirlenebileceği¹⁰⁴ veya ilk başvuran eşin olabileceği¹⁰⁵ ifade edilmektedir.

Aslında burada madalyonun iki yüzünden de bahsedilmelidir. İlki, bu hüküm ile Türk hukuk düzeninde haklı olarak kabul edilmeyen çok eşlilik hâlinin farklı devlet vatandaşları açısından da Türkiye'de yaşadıkları süre boyunca korunmasının sağlanmak istenmesidir. Bir diğer deyişle kamu düzenini korumak ana amaçtır. Nitekim her ne kadar birden fazla eş ile evlilik durumunda dahi olursa, koca sadece tek bir eş ile Türkiye'de, tek eşliliğe uygun olarak yaşamalıdır. Bu ku-

103 YUKK m.7: "Pasaportu, pasaport yerine geçen belgesi, vizesi veya ikamet ya da çalışma izni olmayanlar ile bu belgeleri veya izinleri hileli yollarla edindiği veya sahte olduğu anlaşılanlar; vize, vize muafiyeti veya ikamet izin süresinin bitiminden itibaren en az altmış gün süreli pasaport veya pasaport yerine geçen belgesi olmayanlar; vize muafiyeti kapsamında olsalar dahi, vize verilmeyecek yabancılardan olmamak".

104 DOĞAN, Vahit: Türk Yabancılar Hukuku, Güncellenmiş Üçüncü Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018, s. 90-91.

105 Elçin, s.182-183.

ralın var olması gerektiği kanısındayız. Bunun dışında kendi hukuklarına uygun olarak evlenen kişilerden sadece birinin Türkiye’de ikamet hakkına sahip olması durumunda diğer kadın eşlerin yaşayabileceği sıkıntılar madalyonun diğer yüzünü oluşturmaktadır.

Bu durum, sadece aynı erkekle evlenen kadınlar içindir. Türkiye’de ikamet eden destekleyici konumunda bulunan kocanın diğer eşlerinden olan çocukları, idarenin uygun görmesi ile aile ikamet iznini alabilirler (YUKK m.32,c.son). Yönetmeliğin 30/3. maddesinde ise çocuk ile kimin kastedildiği daha net ortaya konmuştur. Burada on sekiz yaşını doldurmamış ve on sekiz yaşını doldurduğu halde bakmakla yükümlü olduğu çocuklarının babalarına bağlı olarak aile ikamet izninden yararlanabileceği belirtilmiştir.

B. Anlaşmalı Evlilik Yoluyla Talep Edilen Aile İkamet İzni

Kanunun 37. maddesinde aile ikamet izninin sırf Türkiye’de ikamet edebilmek için yapılan evliliklere; yani formalite evliliklere dayanılarak verilmemesine ilişkin bir düzenleme kabul edilmiştir.

Hükmü incelediğimizde, eşlerin evliliklerinin formalite olup olmadığı noktasında ‘mâkul şüphenin’ varlığı hâlinde aile ikamet izninin verilemeyeceğini, verilmesi durumunda iptal edileceği; evliliğin sırf ikamet izni alabilmek amacıyla yapıp yapılmadığının valiliklerce araştırılacağı belirtilmiştir. Ancak Uygulama Yönetmeliğinin 34/3. maddesinde, Kanundan farklı olarak, yapılan araştırma sonucunda evliliğin sırf ikamet izni almak amacıyla yapıp yapılmadığının değerlendirilmesi ve tespiti için komisyon oluşturulacağı kabul edilmiştir. İlgili düzenlemeye göre Komisyon; il müdürlüğü temsilcisi başkanlığında aile ve sosyal politikalar il müdürlüğü, il nüfus ve vatandaşlık müdürlüğü ve il emniyet müdürlüğünden birer temsilcinin katılımıyla en az bir kadın üyeden oluşacak; kararlarını salt çoğunlukla alacaktır. Ancak oyların eşitliği durumunda komisyon başkanının kullandığı oy yönünde çoğunluk

sağlanmış olacaktır.

Valilik tarafından araştırmanın yapılabilmesi için Kanun, mâkul şüphenin varlığını aramaktadır. Yönetmelik, 'mâkul şüphe' kapsamına hangi durumların dâhil olabileceğini saymıştır:

- Eşlerin aynı konutta yaşamaması veya evliliğin aile birliği içinde devam etmediği yönünde ihbar ya da şikâyetin bulunması;

- Eşlerin konuştuğu ortak bir dilin olmaması;

- Eşler arasında makul olmayan yaş farkının olması;

- Yabancıнын vize veya ikamet izni ihlallerinde bulunması;

- Eşlerin evliliğin anlaşmalı olduğunu beyan etmesi;

- Eşlerden biri hakkında geçimini meşru olmayan yollardan sağlamaktan veya izinsiz çalışmaktan işlem yapılmış olması;

- Ailenin geliri ile yaşam standardının uygun olmaması.

İdarenin 'mâkul şüphe' varlığına dayanarak aile ikamet izni taleplerinin reddi veya verilen izinlerin iptali, idarî yargının denetimine konu olmuştur.

Ankara İdare Mahkemesi, idarenin aile ikamet izni talebini iptal eden kararını, sırf davacının komşularının olumsuz beyanlarına dayanması, şüpheyi destekleyecek bir araştırmanın, örneğin davacı ve eşi ile bir görüşmenin yapılmaması ve kanaate dayalı davacının evliliğinin formalite evlilik olduğu sonucuna ulaşılması gerekçeleriyle iptal etmiştir¹⁰⁶. Benzer bir başka kararda Danıştay, davacı ve eşi ile yapılan mülakat ve aynı apartmanda oturan komşuların beyanlarına göre evliliklerinin

106 Danıştay'ın önüne bu karar gelmiştir. Ancak Danıştay, esasa girmeden, İdare mahkemesinin kararına konu olan işlemi yetki yönünden incelemiştir. Ankara 1. İdare Mahkemesi, 17.01.2016, E.2015/1356, K.2016/134; T.C. Danıştay Başkanlığı, 10. Daire, 04.07.2017, E.2016/3510, K.2017/3472, www.lexpera.com, erişim tarihi Mart 2019.

sırf aile ikamet izni alabilmek adına yapıldığına dayanılmasının, evliliklerinin formalite evlilik olduğunu kanıtlayacak nitelikte olmadığını belirtmiştir¹⁰⁷.

Başka bir davada ise Danıştay, Çin vatandaşı olan kadın eşin, usulüne uygun olarak iki defa aile ikamet izni almasına rağmen ikamet izni süresinin uzatma başvurusunun reddine ilişkin işlemin iptaline yönelik idare mahkemesinin verdiği kararı onamıştır. Somut durumda, tarafların gerçek bir evlilik içinde olup olmadığı araştırılırken, komşularının olumsuz beyanları dikkate alınarak ikamet izni uzatılmamıştır. İdare, ikamet izni süresinin uzatılma başvurusu sırasında, kocanın cezaevinde bulunmasının, eşi ile aile birliği içinde olmadığı şeklinde yorumlamıştır. Oysa cezaevinde tutuklu bulunmanın aile birliği içinde olunmadığı sonucunu doğuramayacağı, sadece komşularının beyanlarının kesin kanaate varılmak için yeterli olamayacağı gerekçeleriyle Danıştay, idarenin yapmış olduğu işlemi iptal etmiştir¹⁰⁸.

Danıştay, bir evliliğin formalite evlilik olup olmadığını, sadece ikamet izni alınma açısından değil, yabancı eşin Türk vatandaşlığını evlenme yolu ile yetkili makam kararıyla kazanma açısından da çeşitli kararlarında değerlendirmiştir. Kararları incelediğimizde, evliliklerin formalite evlilik olup olmadığı noktasında benzer ölçütlere başvurulduğu ile karşılaşmaktayız. Bir kararda Danıştay, eşler ile yapılan mülakatta eşlerin ortak bir meskende yaşadığını, eşlerin evlilikten doğan sorumluluklarını paylaştığı, eşler arasında ortak bir dilin bulunduğunu, eşlerin birbirlerinin akrabalarını tanıdıklarını gerekçe göstererek evliliklerinin gerçek bir evlilik olduğuna hükmetmiştir¹⁰⁹. Ayrıca bir başka kararda Danıştay, bu ölçütlerin

107 T.C. Danıştay Başkanlığı 10. Daire, 8.6.2016, E.2015/3133, K.2016/3165, www.lexpera.com, erişim tarihi Mart 2019.

108 T.C. Danıştay Başkanlığı, 10. Daire, 7.11.2016, E.2016/3094, K.2016/3915, www.lexpera.com, erişim tarihi Mart 2019.

109 T.C. Danıştay Başkanlığı 10. Daire, 9.2.2015, E. 2011/6294 K. 2015/336; T.C. Danıştay Başkanlığı 10. Daire, 17.03.2015, E. 2011/9154, K.2015/1119; T.C. Danıştay Başkanlığı 10. Daire, 30.03.2016, E. 2013/4710 K. 2016/1801; T.C. Danıştay Başkanlığı 10. Daire, 05.10.2015, E.

yanında davacının Türk örf ve âdetlerine uygun hareket edip etmediğinin de ek olarak değerlendirildiğini belirtmiştir¹¹⁰.

Danıştay'ın çeşitli kararlarında da ortaya konulduğu üzere Yönetmelik kapsamında 'mâkul şüphe' yaratan durumlar ve bunun araştırıldığı sırada dikkat edilmesi gereken ölçütler belirlense de bu durum ve ölçütler, evliliğin sırf ikamet izni almak amacıyla yapıldığı sonucuna kesin bir şekilde ulaştırmamaktadır. Hatta bu durumlar, sübjektif niteliktedir. Örneğin eşlerin yakınlarının veya komşularının görüşlerine başvurulması; eşlerin aynı konutta yaşamamasına ilişkin ihbar veya şikâyetin bulunması, evliliğin anlaşmalı evlilik olduğunu ne kadar kesinlikte gösterebilir? Bunun yanında Danıştay çeşitli kararlarında da bir evliliğin formalite evlilik olup olmadığına karar verme yetkisinin idarede olmadığını, buna karar verecek olan makamın sadece mahkemeler olduğunu belirtmiştir¹¹¹.

Yönetmelikte, İdare tarafından araştırma yapılırken dikkate alınması gereken olumlu ölçütler de belirlenmiştir (m.34/2). Buna göre, bu ölçütler, araştırmada insanları rahatsız edici ve onur kırıcı davranışlardan kaçınmak; özel hayatın gizliliği ve konut dokunulmazlığını ihlal etmemek için gerekli tedbirlerin alınması; araştırma sırasında sosyolog, sosyal çalışmacı, psikolog veya diğer meslek mensuplarından faydalanılmasıdır. Ancak uygulamada bunun ölçüsü nasıl sağlanacaktır?

Ayrıca diğer bir sıkıntı doğuracak olan durum ise, aile ikamet izni verildikten sonra da evliliğin anlaşmalı olup olmadığı konusunda valiliklerin denetiminin devam edecek olmasıdır. Eşlerin sürekli bir denetim altında olması yolunun açık bırakılması, aile hayatlarına müdahale, aile yaşamının ve özel yaşa-

2012/2946, K. 2015/4041; T.C. Danıştay Başkanlığı 10. Daire, 05.10.2015, E.2012/8144, K. 2015/4051, www.lexpera.com, erişim tarihi Mart 2019.

110 T.C. Danıştay Başkanlığı 10. Daire, 9.2.2015, E. 2011/7728 K. 2015/346; T.C. Danıştay Başkanlığı 10. Daire, 19.11.2015, E. 2012/4867, K. 2015/5112, www.lexpera.com, erişim tarihi Mart 2019.

111 T.C. Danıştay Başkanlığı 10. Daire, 17.03.2016, E. 2013/4955, K. 2016/1463, www.lexpera.com, erişim tarihi Mart 2019. Ayrıca bkz. Çİ-ÇEKİLİ, Bülent: 6458 Sayılı Kanunla Güncellenmiş Yabancılar ve Mülteci Hukuku, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s.101.

mın gizliliğinin ihlâline yol açabilecek bir durum değil midir? Kanımızca, aile ikamet izni verilmesinden sonra valiliklerce yapılacak denetim için uygun bir süre şartının getirilmesi gerekmektedir¹¹².

C. Aile İçi Şiddete Uğrayan Yabancı Eşin Durumu

Kanunda tarafların boşanma durumunda Türk vatandaşıyla evli yabancıya, en az üç yıl aile ikamet izniyle kalmış olmak kaydıyla kısa dönem ikamet izni verilebilir. Bu kapsamda verilen kısa dönem ikamet izinleri, her defasında en fazla ikişer yıllık sürelerle verilebilir (YUKK m.31/2). Ancak yabancı eşin aile içi şiddet mağduru olduğu mahkeme kararıyla tespit edilmişse, üç yıllık süre şartı aranmaz.

SONUÇ

Türkiye’de ikamet edebilmek amacıyla aile ikamet iznine başvurabilecek kişilerden biri, destekleyicinin eşidir. Eşe ilişkin YUKK’da kabul edilen düzenlemelerden biri, destekleyicinin birden fazla eşi olması durumunda aile ikamet izninin eşlerden sadece birine verilmesidir. Hükümün amacı, haklı olarak Türkiye’de tek eşliliğe uygun aile yaşamının sağlanmasıdır. Bu hüküm kapsamında aile ikamet izninin destekleyicinin hangi eşine verileceği düzenlenmemiştir.

Bir diğer düzenleme ise, anlaşmalı evliliğe bağlı olarak aile ikamet izni taleplerinin reddedileceğidir. Eşlerin evliliklerinin anlaşmalı olup olmadığını araştırma yetkisi valiliklere verilmiştir. Valilikler, araştırmalarını ‘mâkul şüphe’ yaratan bir durumun varlığına bağlı olarak yapacaklardır. Ancak YUKK Uygulama Yönetmeliğinde belirlenen ‘mâkul şüphe’ yaratan durumlar, aile ikamet iznini talep eden eşlerin evliliklerinin anlaşmalı olup olmadığı sonucuna net şekilde ulaştırmamaktadır. Ayrıca aile ikamet izni verildikten sonra da eşlerin evliliklerinin anlaşmalı olup olmadığı konusunda valiliklerin denetiminin devam edeceği de YUKK kapsamında kabul edilmiştir.

112 Aynı yönde görüş için bkz. Elçin, s.195.

Bu durum, aile hayatına müdahale, aile yaşamının ve özel yaşamın gizliliğinin ihlali endişesini de beraberinde getirmektedir. Kanımızca, valiliklerce yapılacak bu denetim için uygun bir süre şartının getirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ÇİÇEKLİ, Bülent: 6458 Sayılı Kanunla Güncellenmiş Yabancılar ve Mülteci Hukuku, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

DOĞAN, Vahit: Türk Yabancılar Hukuku, Güncellenmiş Üçüncü Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018.

ELÇİN, Doğa: "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Danıştay Kararları Işığında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda Aile İkamet İzni", Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Meseleler Sempozyumu, 18-20 Nisan 2018, Antalya, ed. Doğan, Vahit; Yılmaz, Alper Çağrı; Ayhan İzmirli, Lale, Ankara, 2019, s.151-207.

ERTEN, Rifat: "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt No. XIX, Sayı No.1 (2015), s.3-51.

Prof. Dr. Bilge TANRIBİLİR (Oturma Başkanı)- Teşekkür ediyoruz size, sağ olun. Aslında bugünkü oturumumuzda iki devletler özel hukuku, iki de devletler hukukuyla ilgili tebliğ var. Çok farklı alanlar değil, birisi özel hukuk, diğeri kamu hukuku olarak geçiyor, ama biz hep milletlerarası özel hukukçular devletler hukuku komisyonumuzun olduğunu söyleriz, komşu alanlar olduğunu belirtiriz. O nedenle bir ortaklığımız var.

İkinci olarak da bütün tebliğ konularında büyük ölçüde yargı kararlarına da değinilmektedir ve uygulamaya da geçilmektedir. O nedenle de bir bütünlük arz ettiğini de düşünüyorum.

Şimdi ikinci konuşmacımıza geçeceğiz, araştırma görevlisi Işıl Tekdoğan Bahçivancı, kendisi Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalında görev

yapıyor. Şu anda da doktora tezini yazıyor. Yine insan haklarıyla ilgileniyor, değil mi? Ben yanlış hatırlamıyorum, tamam. Şimdi de bize taşıyıcı annelikle ilgili ortaya çıkabilecek sorunlar ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bu konuya yaklaşımı hakkında bir tebliğ sunacak. Kendisini izliyoruz. Buyurun.

Arş. Gör. Işıl TEKDOĞAN BAHÇIVANCI- Merhabalar. Ben size bugün milletlerarası özel hukukun insan haklarıyla ve özellikle çocuk ve kadın haklarıyla yakından kesiştiği, yakından ilgili olduğu alanlardan biri olan sınır aşan taşıyıcı annelikle ilgili bir konu sunacağım, bir tebliğ sunacağım. Tebliğ başlığım; “Taşıyıcı Anneliğin Milletlerarası Özel Hukuk Boyutu: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları”.

TAŞIYICI ANNELİĞİN MİLLETLERARASI ÖZEL HUKUK BOYUTU: AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME

Arş. Gör. Işıl S. Tekdoğan Bahçivancı

I. Giriş

Bir yandan gelişen tıp ve teknoloji diğer yandan internetin her türlü iletişimin rahatça gerçekleştirildiği bir alan haline gelmesi ile birlikte taşıyıcı annelik, giderek daha çok kişi tarafından çocuk sahibi olmak için bir yöntem olarak tercih edilmekte, sınır aşan taşıyıcı annelik sözleşmelerine ilgi gün geçtikçe artmaktadır¹¹³. Bu ilginin nedeni, hukuk sistemlerinde taşıyıcı anneliğe izin veren ülke sayısında artış yaşansa da halen birçok ülke hukukunda bu yöntemle çocuk sahibi olmanın yasaklanmış olmasıdır¹¹⁴. Menşe ülkelerinde taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olma imkânının tanınmadığı kişiler, bireysel veya çift olarak yabancı ülkelerde çözüm aramaktadır. Ne var ki sınır aşan taşıyıcı annelik sözleşmeleri, bu sözleşmelere hukuki sonuç bağlanmayan ülkelerde milletlerarası özel hukuk kapsamında birçok soruna neden olmaktadır.

113 Katharina BOELE-WOELKI, "(Cross-Border) Surrogate Motherhood: We Need to Take Action Now!", in Permanent Bureau of the Hague Conference on Private International Law (ed.), *A Commitment to Private International Law : Essays in Honour of Hans van Loons*, Intersentia, Antwerp, 2013, s. 47-48.

114 Patricia OREJUDO PRIETO de los MOZOS, "Surrogacy", in Jürgen BASEDOW/ Giesela RÜHL/ Franco FERRARI/ Pedro MIGUEL ASENSIO (ed.), *Encyclopedia of Private International Law*, Edward Elgar, Cheltenham, 2017, s. 1692.

Bu çalışmada öncelikle, genel kavramların belirlenebilmesi için taşıyıcı annelik ile ilgili temel bilgiler paylaşılmıştır. Daha sonra sınır aşan taşıyıcı anneliğin kabulü ve reddine ilişkin görüşler tespit edilmiş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) konuya bakış açısını ortaya koymak adına ilgili AİHM kararları incelenmiştir. Son olarak konu hakkında güncel gelişmelere değinilerek genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

II. Taşıyıcı Annelik

Taşıyıcı annelik, bir kadının, ebeveyn olmak isteyen bir çiftin veya bireysel olarak bir kişinin çocuğunu taşıma ve doğurma ile görevlendirildiği ve doğum sonrası çocuk üzerindeki haklarından vazgeçtiği, yardımcı üreme tekniğidir¹¹⁵. Bu yöntem, çocuk sahibi olamayan farklı cinsiyetten çiftler tarafından kullanıldığı gibi aynı cinsiyetten çiftler tarafından da tercih edilmektedir¹¹⁶. “Geleneksel taşıyıcı annelikte” taşıyıcı annenin kendi üreme hücresi (yumurta) kullanıldığı için bu yöntem hem daha ucuz hem de tıbbi olarak daha basittir¹¹⁷. “Genetik gebelik yoluyla taşıyıcı annelikte” ise işlem, bir donör tarafından verilen üreme hücresi gerçekleştirilir ve özellikle taşıyıcı anne ve çocuk arasındaki biyolojik bağı ortadan kaldırdığı için tercih edilir¹¹⁸. Taşıyıcı annelikte bir diğer ayırım da taşıyıcı annenin ücret alıp almamasına göre yapılmaktadır. “Ticari taşıyıcı annelikte”, taşıyıcı anne görev için belli bir ücret alırken; “ticari olmayan taşıyıcı annelikte” kişi, genellikle akrabası veya

115 Richard BLAUWHOFF/ Lisette FROHN, “International Commercial Surrogacy Arrangements: The Interest of the Child as A Concern of Both Human Rights and Private International Law”, in Christophe PAULUSSEN/ Tamara TAKÁCS/ Vesna LAZİĆ/ Ben Van ROMPUY (ed.), *Fundamental Rights in International and European Law*, Asser Press, 2015, s. 215; Máire NÍ SHÚILLEABHÁIN, “Surrogacy, System Shopping, and Article 8 of the European Convention on Human Rights”, *International Journal of Law, Policy and The Family*, 33, 2019, s. 105; OREJUDO PRIETO de los MOZOS, s. 1691.

116 OREJUDO PRIETO de los MOZOS, s. 1691.

117 NÍ SHÚILLEABHÁIN, s. 105.

118 BOELE-WOELKI, s. 48; NÍ SHÚILLEABHÁIN, s. 105.

yakın arkadaşı için bu görevi ücret almadan üstlenmektedir¹¹⁹. Bu çalışma kapsamında incelenen taşıyıcı annelik, özellikle ticari olan yöntemlerle ilgilidir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) üye devletler arasında taşıyıcı annelik konusunda ortak bir anlayış henüz yerleşmemiştir¹²⁰. Avusturya, Almanya, Finlandiya, Fransa ve Türkiye¹²¹ gibi ülkelerde ticari-ticari olmayan her türlü taşıyıcı annelik sözleşmesi yasaklanırken Rusya, Ukrayna ve Yunanistan'ın da dâhil olduğu bazı üye devletler iç hukuklarında taşıyıcı anneliğe izin veren hükümler getirmekte, diğer üye devletlerde konuyla ilgili düzenleme bulunmasa da taşıyıcı annelik sözleşmelerine müsamaha edilmektedir¹²².

Bu yasaklamalar karşısında, çocuk sahibi olmak isteyen kişiler, bu isteklerini gerçekleştirmek için Hindistan, Ukrayna, Rusya veya ABD gibi ülkelere seyahat edip taşıyıcı annelik sözleşmeleri altına girmektedir. Esasen taşıyıcı annelik, "sınır aşan" niteliğini ve milletlerarası özel hukuk boyutunu da bu aşamada kazanmaktadır¹²³. Bu kişiler taşıyıcı anne vasıtasıyla doğan çocuklarıyla birlikte taşıyıcı annelik sözleşmelerin

119 OREJUDO PRIETO de los MOZOS, s. 1691.

120 Claire FENTON-GLYNN, "International Surrogacy Before the European Court of Human Rights", *Journal of Private International Law*, 13, 3(2017), s. 546.

121 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanuna 15 Kasım 2018 tarihinde eklenen Ek m. 1 hükmüne göre, "Eşlerden biri veya her ikisinden alınan üreme hücreleri ve bu hücrelerden elde edilen embriyonun, başka kişilere uygulanması yoluyla çocuk sahibi olmak ve taşıyıcı annelik yapmak yasaktır. Başkasına ait üreme hücresi ve/veya embriyonun kullanılması suretiyle donasyon işlemi yapılması ve bu amaçla üreme hücresi ve/veya embriyo bağışlanması, satılması, bulundurulması, kullanılması, saklanması, taşınması, ithalatı, ihracatı ve bu işlemlere aracılık edilmesi yasaktır." Kanun No. 2238, RG. 16655-29.05.1979.

122 Bu ülkeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. AİHM, *Advisory Opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother*, Requested by the French Court of Cassation, 10 Nisan 2019, Başvuru No. P16-2018-001, (*Advisory Opinion*), para. 22, 23 ve 24.

123 Nuray EKŞİ, "Mahkeme Kararlarında Sınır Aşan Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 36, 2, s. 5.

yasaklandığı menşe ülkelerine dönmek istediğinde, öncelikle pasaport ve seyahat belgelerinin hazırlanmasında, daha sonra çocuk ve ebeveynler arasındaki ilişkinin tanınması aşamasında hukuki sorunlar ortaya çıkmaktadır¹²⁴.

III. Sınır Aşan Taşiyıcı Anneliğin Kabulü ve Reddine İlişkin Görüşler

A. Sınır aşan taşiyıcı anneliğin kabulüne yönelik argümanlar

Öncelikle, ebeveynlik ilişkisinin tanınmasında çocuğun yüksek menfaatinin bulunduğu, çocuğun bir vatandaşlığa sahip olma, ebeveynlerini tanıma ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması gerektiği, bu sayede taşiyıcı anneden doğması nedeniyle yaşayacağı mağduriyetin önlenmiş olacağı savunulmaktadır¹²⁵. Sınır aşan ticari taşiyıcı annelik yöntemiyle doğan çocuğun durumu, eskiden evlilik dışı doğan çocukların yaşadığı mağduriyet ile karşılaştırılmakta, bu nedenle bu çocuklara karşı ayrımcılık yapılmaması gerektiği ileri sürülmektedir¹²⁶.

Ticari taşiyıcı annelik ve bunun diğer ülkelerde tanınmasını savunanlar, ikinci olarak müstakbel ebeveynlerin aile kurma hakkı, özel ve aile hayatına saygı duyulması hakkı ve taşiyıcı annenin özel hayatına saygı duyulmasına ilişkin haklarını ileri sürmektedir¹²⁷. Bu haklar, üreme konularında karar verme

124 OREJUDO PRIETO de los MOZOS, s. 1695.

125 Aşağıda incelenen AİHM kararlarında bu argümanın öne çıktığı görülmektedir. Çocuğun yüksek menfaatinin yabancı makamlardan alınan ve çocuğun müstakbel ebeveynlerle olan ebeveynlik ilişkisini kanıtlayan belgenin tanınması ile değil, çocuğun evlat edinilmesi yoluyla sağlanabileceğine ilişkin olarak bkz. Chris THOMALE, "State of Play of Cross-border Surrogacy Arrangements- Is There A Case for Regulatory Intervention by the EU?", *Journal of Private International Law*, 13, 2, s. 471 vd.

126 NÍ SHÚILLEABHÁIN, s. 111.

127 John TOBIN, "To Prohibit or Permit: What is the (Human) Rights Response to the Practice of International Commercial Surrogacy", *International and Comparative Law Quarterly*, 63, 2014, s. 323. Bu yönde bkz. AİHM, *Paradiso and Campanelli v. Italy*, 27 Ocak 2015, Başvuru No. 25358/12, Hâkim Lazarova Trajkovska, Bianku, Laffranque, Lemmens

hakkını da içerdiği için devlet makamlarının yetişkinlerin iradesine müdahale etmemesi gerektiği savunulmaktadır¹²⁸.

Bu görüşler, toplumsal cinsiyet eşitliği argümanları ile desteklenmektedir. Kadının kendi bedeni hakkında karar vermesinin kısıtlanması, ataerkil bir bakış açısı olarak kabul edilmekte; kadınların, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme'nin¹²⁹ m. 16/1 hükmünde de yer aldığı üzere, çocuklarının sayısına ve dünyaya getirilme zamanına serbestçe ve makulce karar verme hakkının bulunduğuunun altı çizilmektedir¹³⁰. Bu görüş doğrultusunda kadının taşıyıcı annelik konusundaki kararına saygı duyulmalı ve müdahale edilmemelidir.

Son olarak ticari taşıyıcı anneliğe erişimin, bekâr erkekler veya aynı cinsiyetten çiftlerin çocuk sahibi olabilmesi için bir fırsat olduğu da belirtilmektedir. Bu bakış açısına göre, sınır aşan ticari taşıyıcı anneliğin kabulü, aynı cinsiyetten çiftlerin toplumda tamamen benimsenmesini ve toplumsal cinsiyet veya cinsel yönelim bağlamında ayrımcılığın önlenmesini sağlamak adına önemli bir etkiye sahiptir¹³¹.

B. Sınır aşan taşıyıcı anneliğin reddine yönelik argümanlar

Ebeveynler ile sınır aşan taşıyıcı annelik sonucu doğan çocuk arasındaki soy bağının tanınmasının reddini savunan görüşlerden ilki, taşıyıcı annenin doğumdan sonra çocuğu teslim etmeye zorlanması halinde, taşıyıcı annenin irade özerkliğini ihlal eden sonuçlar doğabileceğine dikkat çekmektedir¹³². Bu

ve Grozev'in ortak karşı oy görüşleri.

128 NÍ SHÚILLEABHÁIN, s. 111.

129 Sözleşme metni için bkz. UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, <<https://www.ohchr.org/documents/professionalinterest/cedaw.pdf>> (Erişim Tarihi: 29.04.2019).

130 NÍ SHÚILLEABHÁIN, s. 111.

131 TOBIN, s. 323; NÍ SHÚILLEABHÁIN, s. 111.

132 Permanent Bureau of the HCCH, Preliminary Document No 3A of February 2015 for the Attention of the Council of March 2015 on General Affairs and Policy of the Conference, (Preliminary Document), <<https://>

bağlamda taşıyıcı annenin geri dönülemez şekilde yükümlülük altına gireceği ve çocuğun getirildiği ülkede annenin doğum sonrası rızası aransa bile uygulamada *for* mahkemelerinin taşıyıcı annenin rızasını tespit etmede yetersiz kalabileceği belirtilmektedir¹³³.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinin yapıldığı bazı hukuk sistemlerindeki gelir farklılıklarının ve diğer sosyolojik kültürel unsurların, gerek kadın sömürsü ve kadın ticareti gerekse çocuk ticareti ile ilgili endişeler doğurması, bir diğer argümandır¹³⁴. Bu endişelere, sınır aşan taşıyıcı anneliği düzenleyen uluslararası bir metin hazırlama girişiminde olan La Haye Konferansı görüşmelerinde de dikkat çekilmiştir¹³⁵. Kadın açısından, çocuğun cinsiyetine göre seçici kürtajın veya sezaryen doğumun empoze edilebileceğine ve hamilelik, doğum, yumurtlama ve embriyo transferi aşamalarında doğacak riskler nedeniyle taşıyıcı annenin ve yumurta donörlerinin sağlığının tehlikeye atılabileceğine dikkat çekilmektedir¹³⁶. Bu anlamda kadın vücudunun finansal olarak başka birinin çocuğunu doğurmak için kullanılması, insan onuruna aykırı görülmektedir¹³⁷. Ayrıca bu gibi durumlarda, AİHS kapsamında taşıyıcı annenin, özel ve aile hayatına saygı hakkı (m. 8) ve ayrımcılık yasağı (m. 14) haklarının yanı sıra yaşam hakkı (m.2) ve kölelik ve zorla çalıştırılma yasağı (m. 4) gibi haklarının da tehdit altında olduğu savunulmaktadır¹³⁸. Bu görüş doğrultusunda -AİHM'nin dolaylı etki doktrininde kabul ettiği üzere- üçüncü ülkenin insan hakları ihlalinin kolaylaştırılması veya bu ihlallere etki tanın-

assets.hcch.net/upload/wop/gap2015pd03a_en.pdf > (Erişim Tarihi: 29.04.2019), s. 10.

133 NÍ SHÚILLEABHÁIN, s. 111.

134 Preliminary Document, s. 3.

135 Permanent Bureau of the HCCH, Report of the Experts' Group on the Parentage / Surrogacy Project (meeting of 28 January - 1 February 2019), <<https://assets.hcch.net/docs/55032fc1-bec1-476b-8933-865d6ce106c2.pdf>> (Erişim Tarihi: 29.04.2019), para. 10, 15.

136 TOBIN, s. 347. BLAUWHOFF/ FROHN, s. 228.

137 Claire FENTON-GLYNN, "Outsourcing Ethical Dilemmas: Regulating International Surrogacy Arrangements", *Medical Law Review*, 24, 1 (2016), s. 67.

138 NÍ SHÚILLEABHÁIN, s. 112.

ması, söz konusu işlem AİHS'ye taraf devletlerde gerçekleşme-
se bile, AİHS'nin ihlaline yol açacaktır¹³⁹.

Öte yandan, çocuk açısından, AİHS'nin Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin m. 35 hükmü ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol¹⁴⁰ ışığında yorumlanması ve yasaklayıcı bakış açısı getirilmesi savunulmaktadır¹⁴¹. Sınır aşan ticari taşıyıcı anneliğin açıkça söz konusu uluslararası sözleşmelerin yasakladığı uygulamalardan biri olduğu iddia edilmekte, çocukla ebeveyn arasında biyolojik bağ bulunsa bile bu yasağın ortadan kalkmayacağı ifade edilmektedir¹⁴². Bu bağlamda, taşıyıcı annenin çocuğu teslim zorlanması ve bunun karşılığında ödeme yapılması, çocuğun metalaştırılması açısından sorunlu görünmektedir¹⁴³.

IV. AİHM Kararlarında Sınır Aşan Taşıyıcı Annelik

AİHM'nin sınır aşan taşıyıcı annelik ile ilgili verdiği ilk karar, *Mennesson v. Fransa* kararıdır¹⁴⁴. Bu kararda Fransız vatan-
daşı Bay ve Bayan *Mennesson*, California'da bir taşıyıcı annelik sözleşmesi gerçekleştirir ve çiftin ikiz çocukları, 2000 yılında, müstakbel babadan üreme hücresi (sperm) ve çiftin bir arkadaşından alınan üreme hücresi ile taşıyıcı anneden doğar. Ca-

139 James J. FAWCETT/ Máire NÍ SHÚILLEABHÁIN/ Sangeeta SHAH, *Human Rights and Private International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2016, s. 81-82.

140 Sözleşme metinleri için bkz. UN Convention on the Rights of the Child, <<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>> (Erişim Tarihi: 29.04.2019); the Optional Protocol on the Sale of Children, Child Prostitution, and Child Pornography, <<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opscrc.aspx>> (Erişim Tarihi: 29.04.2019).

141 İhtiyari Protokolün çocuk satışının tanımlandığı m. 2 hükmüne göre çocuk satışı, herhangi bir şahıs veya bir grup şahıs tarafından, ücret ya da başka herhangi bir şey karşılığında bir çocuğun başka birine devredildiği herhangi bir fiil veya işlem anlamına gelmektedir.

142 TOBIN, s. 335 vd.

143 THOMALE, s. 466-467; FENTON-GLYNN (2016), s. 71.

144 AİHM, *Mennesson v. France*, 26 Haziran 2014, Başvuru No. 65192/11. Bu dava, *Labassee v. France* davası ile eş zamanlı olarak görülmüştür. Bkz. AİHM, *Labassee v. France*, 26 Haziran 2014, Başvuru No. 65941/11.

lifornia Yüksek Mahkemesinden alınan ve *Mennesson* çiftinin yasal ebeveynliğini belirten kararlar birlikte Fransız makamlarına başvuran çiftin ebeveynlik kaydı, ilk aşamada kabul edilmesine rağmen savcılık, kamu düzenine aykırılık nedeniyle söz konusu işlemin iptal edilmesini talep eder. Zira taşıyıcı annelik, Fransız Medeni Kanununun m. 16(7) hükmüne göre yasaklanmaktadır¹⁴⁵.

Bir sonraki aşamada *Mennesson* ailesi, doğum kaydının Fransız makamlarınca reddinin, AİHS m.8 hükmünde korunan özel ve aile hayatlarına saygı haklarını ihlal ettiği iddiaları ile davalarını AİHM'ye taşımıştır. AİHM, öncelikle üye devletlerin bu konuda geniş takdir yetkisine sahip olduğunu belirtmiş ve ebeveynlerin aile hayatının korunması hakkına müdahale olmadığını kabul etmiştir¹⁴⁶. Öte yandan, ebeveynler kasıtlı olarak ulusal hukuku ihlal etse de, bu ihlalden çocuğun sorumlu tutulamayacağı ve çocuğun yüksek menfaatinin üstün olduğu belirtilmiştir¹⁴⁷. Çocuk açısından özel hayata saygı gösterilmesi hakkının, yasal ebeveyn-çocuk ilişkisinin tanınması hakkını da kapsadığı vurgulanmıştır¹⁴⁸. Bu anlamda çocukların biyolojik babası Fransız olmasına rağmen çocukların Fransız vatandaşlığını elde edememeleri önemli bir unsur olarak sayılmış, kişinin kimliğinin bir parçası olarak biyolojik ebeveynin önemi vurgulanmıştır¹⁴⁹. Sonuç olarak, yasal ebeveynliğin kurulması talebinin reddi, özellikle müstakbel baba biyolojik baba olduğu için, çocuğun özel hayatına saygı hakkına müdahale niteliğinde kabul edilmiştir¹⁵⁰.

8. maddenin bu yorumu daha sonra *D v. Belçika* kararında geliştirilmiştir¹⁵¹. Bu karara konu olan dava, Ukrayna'da taşıyıcı

145 Bkz, Code Civil m. 16/7, <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20190430>> (Erişim Tarihi: 30.04.2019).

146 *Mennesson v. France*, para. 92-94.

147 *Mennesson v. France*, para. 99.

148 *Mennesson v. France*, para. 96.

149 *Mennesson v. France*, para. 97.

150 NÍ SHÚILLEABHÁIN, s. 108.

151 AİHM, *D v. Belgium*, 11 Eylül 2014, Başvuru No. 29176/13.

cı anneden doğan çocuk için seyahat belgelerinin hazırlanmasında yaşanan gecikmeler ve Belçika makamlarının çocuğun kabulü için biyolojik soy bağının kanıtlanmasında ısrar etmesi nedeniyle AİHM'ye taşınmıştır. Ukrayna'da doğan çocuğun Belçika'ya dönüşü için pasaport talep edilmiş; ancak annenin gebeliğine veya biyolojik bağa ilişkin gerekli belgeler olmadığı için bu talep reddedilmiştir. Sonuç olarak ebeveynler çocuğu Ukrayna'da bırakarak Belçika'ya dönmek zorunda kalmıştır. AİHM, söz konusu süre içerisinde biyolojik soy bağı kanıtlanmış ve ilgili seyahat belgeleri hazırlanmış olduğu için, Belçika makamlarının seyahat belgesi hazırlanmasını reddetmesi konusunda karar vermemiştir¹⁵². Bununla birlikte, çocuk ile müstakbel ebeveynler arasında "aile hayatının" kurulduğunu kabul ederek çocuğun üç ay süreyle ebeveynlerinden ayrı kalmasının özel hayat ve aile hayatına saygı hakkını düzenleyen AİHS m. 8 değerlendirmesi kapsamında değerlendirilebileceğini belirtmiştir¹⁵³. AİHM, bu değerlendirme sonucunda, özellikle insan kaçakçılığı suçunun önlenmesine yönelik araştırma yapılabilmesi için söz konusu sürenin gerekli olduğuna ve bu anlamda Belçika makamlarının takdir yetkisi içerisinde hareket ettiğine karar vermiştir¹⁵⁴. Sonuç olarak çocuk ve ebeveynlerin üç ay süreyle ayrı kalması, AİHM m. 8 kapsamında ihlale yol açmamıştır.

Paradiso ve Campanelli v. İtalya kararında çocuk, geleneksel olmayan taşıyıcı anne vasıtasıyla Rusya'da doğmuştur ve farklı cinsiyetten evli bir çift olan müstakbel ebeveynler ile genetik bağ bulunmamaktadır¹⁵⁵. Bu kişiler Rusya makamlarından alınan doğum sertifikasında ebeveyn olarak gösterilmesine rağmen seyahat belgelerini hazırlayan İtalyan konsolosluğu, bu belgenin yanlış bilgiye dayandığını, tarafların çocukla biyolojik veya genetik bir bağının bulunmadığını ve bu belgede çocuğun taşıyıcı anneden doğduğunun belirtilmediğini iddia

152 FENTON-GLYNN (2017), s. 548.

153 D v. Belgium, para. 49.

154 D v. Belgium, para. 52 ve 63.

155 Karar künyesi için bkz. dipnot 15.

etmiştir. Bunun üzerine, çocuğun evlat edinmeye ilişkin düzenlemelere aykırı şekilde İtalya'ya getirildiğine ve bu nedenle terk edilmiş sayılmasına karar verilerek çocuk, müstakbel ebeveynlerinden alınmış ve koruyucu aileye teslim edilmiştir. Öncelikle AİHM'nin ilgili dairesinde görülen dava hakkında 8 aylık çocuğun tarafların bakımından mahrum bırakılmasının m. 8'de korunan hakları ihlal ettiği yönünde karar verilse de; Büyük Daire, İtalya'nın takdir yetkisi içerisinde hareket ettiğine ve ihlalin söz konusu olmadığına karar vermiştir¹⁵⁶. Burada *Mennesson* ve *Paradiso* davaları arasındaki fark açıkça görülmekte, *Paradiso* kararında müstakbel ebeveynler ile çocuk arasında biyolojik bağ olmadığı için ihlal bulunmadığına karar verildiği anlaşılmaktadır. Bu farkın sonuç üzerindeki bir diğer etkisi de *Paradiso* kararında çiftin çocuk adına başvuruda bulunmaması ve bu nedenle çocuğun m. 8 kapsamındaki hakları özelinde bir değerlendirmenin yapılamamış olmasıdır¹⁵⁷. Görüldüğü üzere bu unsur -biyolojik bağ- m. 8 analizinde önemli bir etkiye sahiptir, hakkın doğması için biyolojik bağın olması gerekli ve yeterlidir¹⁵⁸.

Davacıların farklı cinsiyetten evli çiftler olduğu bir önceki kararların aksine *Foulon ve Bouvet v. Fransa* kararında iki ayrı bekâr erkek bulunmaktadır¹⁵⁹. Bu kişiler, Hindistan'dan alınan ve kendi biyolojik soy bağlarını ve taşıyıcı annenin anneliğini içeren doğum belgesinin tanınmasını talep etmektedir. Davacılarından biri kayıtlı birliktelik (PaCS) içerisinde olmasına rağmen partnerinin ebeveyn olarak tanınmasını talep etmemiştir. Dolayısıyla iki davacı da bekâr (tek) ebeveyn olarak başvurmuştur. Bu kararın bir diğer farkı da, geleneksel taşıyıcı anneliğin tercih edilmesi ve taşıyıcı annelerin kendi üreme hücrelerinin kullanılmasıdır. Bu nedenle bir önceki örneklerle tam olarak uyuşmamasına rağmen AİHM, kararı oldukça kısa tutarak da-

156 *Paradiso and Campanelli v. Italy*, para. 195, 215, 216.

157 FENTON-GLYNN (2017), s. 561.

158 NÍ SHÚILLEABHÁIN, s. 108.

159 AİHM, *Foulon and Bouvet v. France*, 21 Temmuz 2016, Başvuru No. 9063/14 ve 10410/14.

vanın *Mennesson* kararı ile benzediği ve bu nedenle çocuğun özel hayatına saygı hakkının ihlal edildiği, ebeveynlerin aile hayatının ise ihlal edilmediği sonucuna varılmıştır¹⁶⁰.

Bu kararlardan anlaşılan, çocuğun yüksek menfaati ile menşe devletin kamu düzeni mülhazaları karşı karşıya geldiğinde, AİHM'nin tercihinin çocuğun yüksek menfaati yönünde olduğudur¹⁶¹. Taşıyıcı anne yöntemiyle doğan çocuğun AİHS m. 8 kapsamında özel hayatına saygı duyulması hakkı, en azından çocukla biyolojik bağı olan baba arasındaki soy bağı ilişkisi çerçevesinde tanınmalıdır. Bu açıdan kişinin evli olması ya da olmaması veya taşıyıcı anneliğin geleneksel yöntemle gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesi arasında fark bulunmamaktadır. Biyolojik bağı bulunması, çocuğun ülkeye girmesini ve çocuk-ebeveyn ilişkisinin hukuki olarak tanınmasını sağlarken, biyolojik bağı bulunmaması bu iddiaların dikkate alınmasını engellemektedir. Dolayısıyla çocuğun AİHS'nin m. 8 uyarınca edindiği haklar, AİHS'ye üye devletlere, özellikle çocuk ülkeye girdikten sonra, yabancı ülkelerde kurulan ebeveyn-çocuk ilişkisini tanıma zorunluluğu getirmektedir¹⁶².

AİHM'nin sınır aşan taşıyıcı anneliğe yönelik içtihadı, bazı taraf devletlerin iç hukuklarında değişiklik yapmasına neden olmuş, bazılarında da mahkeme kararlarını etkilemiştir¹⁶³. Bununla birlikte söz konusu içtihat özellikle, genetik bağı m. 8'in uygulama alanı bulmasında bu denli etkili olması bağlamında eleştirilmektedir¹⁶⁴. Diğer yandan sınır aşan taşıyıcı annelik sözleşmelerine ayrıcalıklı muamele edilmekte, yabancı

160 Foulon and Bouvet v. France, para. 55.

161 Paul BEAUMONT/ Katarina TRIMMINGS, "Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights in the Area of Cross-Border Surrogacy: Is there Still a Need for Global Regulation of Surrogacy?", Centre for Private International Law, University of Aberdeen Working Paper No. 2016/4, <<https://www.abdn.ac.uk/law/research/working-papers-455.php>> (Erişim Tarihi: 29.04.2019), s. 15.

162 FENTON-GLYNN (2017), s. 566.

163 Bu kararların üye devletlerin düzenleyici işlemleri üzerindeki doğrudan etkileri hakkında bkz. FENTON-GLYNN (2017), 562 vd.

164 NÍ SHÚILLEABHÁIN, s. 115.

ülkelerde kazanılan ebeveynlik korunmaktadır¹⁶⁵. Sonuç itibarıyla taşıyıcı anneliğin yasaklandığı hukuk sistemlerinde, hem maddi imkânlarla sahip olanların iç hukuktaki sınırlamalardan kaçmasına hem de ulusal sınırlar içerisindeki kadınlar korunurken diğerlerinin “sömürülmesine” göz yumduğu ileri sürülmektedir¹⁶⁶. Ulusal ve uluslararası uygulamada farklılık yaratan bu sistemin haksızlıklara ve “system shopping”e yol açacağı, ulusal yasakların ve politikaların etkisiz hale gelmesine neden olacağı da eleştirilen diğer konulardır¹⁶⁷.

V. Sonuç ve Değerlendirme

Son olarak tekrar *Mennesson* kararına dönecek olursak, AİHM kararı sonrası ebeveynler çocukları ile soy bağı kurmuş gibi görünse de, doğum belgesi kaydının Fransız Yargıtay’ı (*Cour de Cassation*) tarafından nihai bir kararla reddedilmesi nedeniyle, *Mennesson* çifti kayıt için tekrar başvuramamıştır. Fransız hukukunda 2016 yılında kabul edilen, AİHM’nin ihlal kararı verdiği kişisel statüye ilişkin nihai kararların tekrar değerlendirilmesine yönelik yeni usul doğrultusunda, *Mennesson* ailesi durumlarının tekrar değerlendirilmesi için başvuruda bulunmuştur. *Cour de Cassation* önüne gelen dava hakkında karar vermeden önce, mahkeme, AİHM’nin 16 numaralı protokolü çerçevesinde AİHM’den, sözleşmedeki hakların yorumlanması ve uygulanması konusunda tavsiye kararı talep etmiştir¹⁶⁸. 12 Ekim 2018 tarihinde iletilen bu talep, 1 Ağustos 2018’de yürürlüğe giren 16 numaralı protokol bağlamında bir taraf devletin ilettiği ilk taleptir. AİHM’nin tavsiye kararını vermesi için herhangi bir süre öngörülme de protokolün açıklayıcı raporunda mahkemenin bu konuya yüksek öncelik vermesi gerektiği belirtilmektedir¹⁶⁹.

165 BEAUMONT/ TRIMMINGS, s. 11-12; FENTON-GLYNN (2017), 564.

166 Claire FENTON-GLYNN (2016), s. 65; Paradiso and Campanelli v. Italy, Hâkim Dedov’un mutabık görüşü.

167 BEAUMONT/ TRIMMINGS, s. 12; NÍ SHÚILLEABHÁIN, s. 115.

168 Advisory Opinion, para. 1 vd.

169 Protocol No. 16 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Explanatory Report, (Explanatory Re-

Taşıyıcı anneden doğan çocukla müstakbel annenin hukuki ilişkisine yönelik olan talep, iki soruya dayanmaktadır¹⁷⁰. Bunlardan ilki, annenin doğum belgesi kaydının reddinin, m. 8 bağlamında devletin takdir yetkisi içerisinde olup olmadığıdır. Bu bağlamda müstakbel annenin üreme hücrelerinin kullanıldığı ve kullanılmadığı davaların birbirinden ayrılıp ayrılamayacağı da sorulmaktadır. İkinci soru ise evlat edinme ile ilgilidir. Bu çerçevede, müstakbel anneye eşinin biyolojik çocuğunu evlat edinme izninin verilmesinin m. 8 bağlamında yeterli olup olmadığı sorulmaktadır.

Görüldüğü üzere, sınır aşan taşıyıcı annelikte çelişen hakların ve çıkarların uzlaştırılması kolay değildir. Bu nedenle ulusal kanun koyucular ve La Haye Konferansı büyük bir zorlukla karşı karşıyadır¹⁷¹. Türk hukuku açısından, iç hukukta taşıyıcı annelik ile ilgili kabul edilen yasaklamaların AİHM içtihadına göre devletin takdir hakkı içerisinde olduğu ve bu anlamda AİHS ihlaline yol açmayacağı söylenebilir. Ancak AİHM, sınır aşan taşıyıcı annelik ile doğan çocuğun yüksek menfaatinin, çocuk ile biyolojik bağ bulunan ebeveyn arasında ebeveynlik ilişkisinin kurulmasını gerektirdiği yönünde karar vermekte ve Türkiye de dâhil olmak üzere üye devletlere, bu durumunda ebeveynlik ilişkisini tanıma zorunluluğu getirmektedir. Dolayısıyla olası AİHS ihlallerini önlenmesi için, gerek pasaport ve seyahat belgelerinin hazırlanmasında, gerek çocuk ve ebeveynler arasındaki ilişkinin tanınması aşamasında çocuğun yüksek menfaati doğrultusunda işlem yapılmamıştır. Bu tanıma

port), <https://www.echr.coe.int/Documents/Protocol_16_explanatory_report_ENG.pdf> (Erişim Tarihi: 29.04.2019), para. 17. Bu talep doğrultusunda verilen tavsiye kararı, üye devletler açısından bağlayıcı olmamakla birlikte, ulusal mahkemelerin tavsiye kararına uyduğu yargılamalar sonucunda taraflarca AİHM'ye taşınan başvurularda, başvurunun tavsiye kararıyla ilgili kısımlarının çıkartılması veya "kabul edilemez" bulunması gerekmektedir. Bkz. Explanatory Report, para. 26.

170 Advisory Opinion, para. 9.

171 La Haye Konferansının taşıyıcı anneliğe yönelik çalışmaları için bkz. <<https://www.hcch.net/en/projects/legislative-projects/parentage-surrogacy>> (Erişim Tarihi: 29.04.2019). Bu alanda uluslararası bir sözleşmenin yararlı olup olmayacağına ilişkin görüşler için bkz. FAW-CETT/ NÍ SHÚILLEABHÁIN/ SHAH, s. 811-812.

zorunluğunun ve çocuğun yüksek menfaatinin hangi araçlarla yerine getirilmesi gerektiği ise, AİHM'den gelecek tavsiye kararı doğrultusunda anlaşılacaktır.

VI. Son Gelişmeler Üzerine Yazarın Notu

AİHM, beklenen tavsiye kararını, bildiri sunumundan kısa bir süre sonra, 10 Nisan 2019 tarihinde verdiği için bu kararın bir özetinin bu metne dahil edilmesi uygun görülmüştür¹⁷².

Tavsiye kararında öncelikle bu kararın hangi konuları kapsadığı belirlenmiştir: Söz konusu karar, müstakbel babanın ve üçüncü kişi donörün üreme hücrelerinin kullanıldığı taşıyıcı annelik sözleşmesi ile yurtdışında doğan ve müstakbel baba ile çocuk arasındaki hukuki ebeveynlik ilişkisinin iç hukukta tanındığı uyuşmazlıklar kapsamında incelenmiştir¹⁷³.

Bu sınırlama yapıldıktan sonra, sınır aşan taşıyıcı annelik vasıtasıyla doğan çocuk ile müstakbel anne arasındaki ilişkinin tanınmasının genel olarak ve mutlak biçimde imkânsız olmasının, çocuğun yüksek menfaatine aykırı olduğu bildirilmiştir¹⁷⁴. Devamla, taraf devletler arasında ortak bir anlayışın bulunmadığı ve özellikle davanın etik veya ahlaki duyarlılık yarattığı konularda, üye devletlerin takdir yetkisi geniş kabul edilse de, yasal ebeveyn-çocuk ilişkisi gibi kişinin kimliğine dair önemli bir özelliğin söz konusu olduğu durumlarda, devletin takdir yetkisinin sınırlanacağı belirtilmiştir¹⁷⁵. Dolayısıyla *Cour de Cassation*'un ilk sorusu kapsamında, çocuğun m. 8 hükmünde korunan özel hayatına saygı hakkının, yurtdışında hukuka uygun biçimde düzenlenen doğum belgesinde “yasal anne” olarak belirtilen müstakbel anne ile çocuk arasındaki hukuki ebeveynlik ilişkisinin tanınabilmesine yönelik iç hukukta bir imkân sağlanmasını gerektirdiğine karar verilmiştir¹⁷⁶.

172 Kararın künyesi için bkz. dipnot 10.

173 Advisory Opinion, para. 32-33.

174 Advisory Opinion, para. 42.

175 Advisory Opinion, para. 43-44.

176 Advisory Opinion, para. 46.

Daha sonra, hukuki belirsizliğin kaldırılmasının çocuğun yüksek yararına olduğu; ancak taraf devletlerin, yurtdışında hukuka uygun biçimde hazırlanan doğum belgelerinin kaydına zorlanamayacağı ve müstakbel anne ve çocuk arasındaki hukuki ilişkinin tanınması için uygun araçların seçiminin üye devletlerin takdir sınırları içerisinde olduğu ifade edilmiştir¹⁷⁷. Dolayısıyla *Cour de Cassation*'un ikinci sorusu kapsamında, çocuğun m. 8 anlamında özel hayatına saygı hakkının, bu tanımanın yurtdışında hukuka uygun biçimde düzenlenen doğum kaydında olduğu şekilde tanınmasını gerektirmeyeceğine; çocuğun müstakbel anne tarafından evlat edinilmesi gibi başka yolların da, iç hukuk tarafından öngörülen yöntemin derhal ve etkili bir biçimde uygulanabilir durumda olması halinde, çocuğun yüksek menfaatine uygun sayılacağına karar verilmiştir¹⁷⁸.

KAYNAKÇA

AİHM, *Advisory Opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother, Requested by the French Court of Cassation*, 10 Nisan 2019, Başvuru No. P16-2018-001 (Advisory Opinion).

AİHM, *D v. Belgium*, 11 Eylül 2014, Başvuru No. 29176/13.

AİHM, *Foulon and Bouvet v. France*, 21 Temmuz 2016, Başvuru No. 9063/14 ve 10410/14.

AİHM, *Labassee v. France*, 26 Haziran 2014, Başvuru No. 65941/11.

AİHM, *Mennesson v. France*, 26 Haziran 2014, Başvuru No. 65192/11.

AİHM, *Paradiso and Campanelli v. Italy*, 27 Ocak 2015, Başvuru No. 25358/12.

BEAUMONT, Paul/ TRIMMINGS, Katarina: "Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights in the Area of Cross-Border Surrogacy: Is there Still a Need for Global Regulation of Surrogacy?", Centre for Private Internatio-

177 Advisory Opinion, para. 49-51.

178 Advisory Opinion, para. 53-55.

nal Law, University of Aberdeen Working Paper No. 2016/4, bkz. <<https://www.abdn.ac.uk/law/research/working-papers-455.php>> (Erişim Tarihi: 29.04.2019).

BLAUWHOFF, Richard/ FROHN, Lisette: "International Commercial Surrogacy Arrangements: The Interest of the Child As A Concern of Both Human Rights and Private International Law" in PAULUSSEN, Christophe/ TAKÁCS, Tamara/ LAZIĆ, Vesna, Van ROMPUY, Ben. (ed.), *Fundamental Rights in International and European Law*, Asser Press 2015, s. 211-241.

BOELE-WOELKI, Katharina: "(Cross-Border) Surrogate Motherhood: We Need to Take Action Now!", in The Permanent Bureau of the Hague Conference on Private International Law (ed.), *A Commitment to Private International Law : Essays in Honour of Hans van Loons*, Intersentia, Antwerp, 2013, s. 47-48.

EKŞİ, Nuray: "Mahkeme Kararlarında Sınıraşan Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 36, 2, s. 1-51.

FAWCETT, James J./ NÍ SHÚILLEABHÁIN, Máire/ SHAH, Sangeeta: *Human Rights and Private International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2016.

FENTON-GLYNN, Claire: "International Surrogacy Before the European Court of Human Rights", *Journal of Private International Law*, 13, 3 (2017), s. 546-567.

FENTON-GLYNN, Claire: "Outsourcing Ethical Dilemmas: Regulating International Surrogacy Arrangements", *Medical Law Review*, 24, 1 (2016), s. 59-75.

NÍ SHÚILLEABHÁIN, Máire: "Surrogacy, System Shopping, and Article 8 of the European Convention on Human Rights", *International Journal of Law, Policy and The Family*, 33, 2019, s. 104-122.

OREJUDO PRIETO de los MOZOS, Patricia: "Surrogacy" in BASEDOW, Jürgen/ RÜHL, Giesela/ FERRARI, Franco/ MIGUEL ASENSIO, Pedro (ed.), *Encyclopedia of Private International Law*, Edward Elgar, Cheltenham, 2017, s. 1691-1696.

Permanent Bureau of the HCCH, Preliminary Document No 3A of February 2015 for the Attention of the Council of March 2015 on General Affairs and Policy of the Conference,

(Preliminary Document), <https://assets.hcch.net/upload/wop/gap2015pd03a_en.pdf> (Erişim Tarihi: 29.04.2019).

Permanent Bureau of the HCCH, Report of the Experts' Group on the Parentage / Surrogacy Project (meeting of 28 January - 1 February 2019), <<https://assets.hcch.net/docs/55032fc1-bec1-476b-8933-865d6ce106c2.pdf>> (Erişim Tarihi: 29.04.2019).

Protocol No. 16 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Explanatory Report, (Explanatory Report) <https://www.echr.coe.int/Documents/Protocol_16_explanatory_report_ENG.pdf> (Erişim Tarihi: 29.04.2019).

THOMALE, Chris: "State of Play of Cross-border Surrogacy Arrangements- Is There A Case for Regulatory Intervention by the EU?", Journal of Private International Law, 13, 2, s. 463-473.

TOBIN, John: "To Prohibit or Permit: What is the (Human) Rights Response to the Practice of International Commercial Surrogacy", International and Comparative Law Quarterly, 63, 2014, s. 317-352.

Prof. Dr. Bilge TANRIBİLİR (Oturum Başkanı)- Siz de süreye gayet güzel uydunuz, çok teşekkür ediyorum Sayın Bahçivancı. Evet, şimdi artık alanımızı değiştiriyoruz, devletler hukukuna geçiyoruz. Devletler hukukunda da yine önemli bir konu var. Birleşmiş Milletler zaman zaman barış operasyonları yapıyor ve operasyonlar neticesinde kadınların durumunun ne olacağı konusu özellik arz ediyor mu? Bunun da bir tebliğ konusu olarak bize sunulduğunu görüyoruz. Kimin tarafından? Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devletler Hukuku Anabilim Dalı araştırma görevlisi Damla Akkaya tarafından verilecek. Sizi dinliyoruz.

Arş. Gör. Damla AKKAYA- Hepiniz hoş geldiniz, Bilge Hocanın dediği gibi, şu an bir alan kayması yaşıyoruz. Ben Damla Akkaya, benim sunum konum kadınla ilgili ne sunabilirim diye düşündüğümde çalışmalara başladığımda, ilk olarak aklıma gelen şey Birleşmiş Milletlerin ve diğer örgütlerin, uluslararası örgütler olabilir, bölgesel örgütler olabilir,

bu örgütlerin oluşturdukları başlattıkları barış operasyonları geldi. Bildiğimiz gibi yaşanan iki tane yıkıcı dünya savaşından sonra, devletlerin birbirleriyle savaşması, çatışmaya girmesi veya devletlerin kendi içlerinde ulusal çatışmalar yaşamaması, uluslararası örgütlerin, özellikle Birleşmiş Milletlerin en büyük konularından biri oldu. Bunun nedeni, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasının bu çatışmaların önlenmesi, yani barışın sağlanması, barışın korunması ve barışın devam ettirilmesi yoluyla olabileceği olduğu için, buna başlandı.

En başta değilse bile, şimdi öncelikle söylemem gereken şey, Birleşmiş Milletlerin barış operasyonlarına ilk defa 1948 yılında başladığı. Bildiğiniz üzere bir Arap- İsrail uyuşmazlığı oluyor Süveyş Kanalı nedeniyle ve çatışma çıkıyor. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler devreye giriyor ve barış operasyonları o zamandan beri günümüze kadar devam ediyor. Günümüze kadar devam ediyor, peki kadın bunun neresinde? Önceleri kadın bunun hiçbir yerinde değil. Çünkü kadın aslında uluslararası hukukun son dönemde, son 50-60-70 yılda konusunu oluşturmaya başlayan bir kimlik. Fakat sonradan kabul ediliyor ve görülüyor ki, aslında uluslararası barış ve güvenlik diyorsanız kadın konusunu bu konunun içinden atamazsınız. Neden? Çünkü savaşlardan ve silahlı çatışmalardan en çok zarar gören kesim kim? Kadın ve çocuklar. Korunması gerekenler kim? Kadın, çocuk, yine siviller tabii ki erkeklerle birlikte. Fakat diğer sunumlarda da gördüğümüz gibi, hak ihlallerine en çok maruz kalanlar kadınlar.

Peki, bu barış operasyonlarına baktığımızda ne görüyoruz? Barış operasyonları öncelikle söylenmeli ki, tamamen askeri bir faaliyet aslında. Fakat Nobel Barış Ödülü sahibi olan eski Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'un da dediği gibi, barışı korumak askerler tarafından üstlenilmek için çok önemlidir, yani bundan daha önemlidir. Fakat askerlerden başka kimse de uluslararası barış ve güvenliği koruma yetkisine sorumluluğuna ve gücüne sahip değildir.

Şimdi şöyle bir şey yapıyoruz. Öncelikle benim konum, Birleşmiş Milletler özellikle 1994 yılından sonra kadının ulus-

lararası çatışmalarda ve barış operasyonlarındaki yeriyle ilgili çalışmalar yapıyor. Ben bu sempozyumda da, diğer sempozyumda da, özellikle 1325 sayılı ünlü bir güvenlik konseyi kararı vardır. Bütün sunumlara baktığımda şunu gördüm. Hep kadınların korunmasına, kadınların maktulleştirilmesine, mağdur olmasına yönelik çalışmalar var. Fakat ben burada sizin de göreceğiniz gibi birazdan, kadınların bu barış operasyonlarında kadın asker olarak özellikle nasıl koruyucu bir kimlik taşıyabileceğini ve bunun gerekli olup olmadığını, bunun yalnızca bir teori olup olmadığını, pratiğe dökülüp dökülmediğini ve neler yapılması gerektiğini anlatacağım.

Öncelikle kadın askerlerin barış operasyonlarında daha fazla yer alması, sadece biz kadınların cinsiyet eşitliğini sağlamak veya cinsiyet ayrımcılığını sona erdirmek için kendi kendimize ve teorik olarak hikâyeler uydurarak istediğimiz, talep ettiğimiz bir şey değil. Yapılan birçok çalışma var. Öncelikle size kadınların Birleşmiş Milletler operasyonlarında, daha doğrusu barış operasyonlarında ne gibi faydaları var bu operasyonlara? Bunu sunmak istiyorum.

Öncelikle yapılan çalışmalarda, barış güçlerinde kadınların kadın askerlerin bulunması durumunda, yerel halk tarafından barış güçlerine daha fazla güven duyulduğu ortaya çıkmış. Ruanda'da görev yapan ...Birleşmiş Milletler misyonu var mesela. Bu misyon boyunca kadın sığınmacıların, özellikle yerel halktaki kadın sığınmacıların yalnızca kadın askerlerle konuşmak istedikleri, herhangi bir sorunları olduğunda kadın askerlere başvurdukları. Çünkü bu kadınlar zaten tacize uğrayan, istismar edilen kadınlar. Niye gelip de bir yabancı askerle, bir erkekle konuşsunlar? Kadın askerlerle konuşmayı tercih ettikleri görülmüş.

Yine BM'nin yaptığı çalışmalara göre, yaptığı saha çalışmalarına göre, çalışanlardan yani personelden en az yüzde 30'unun kadın olan bölgelerde yerel kadınların barış güçleriyle çok daha fazla birlik yaptığı, onlarla çalışmayı kabul ettiği görülmüş. Şöyle de bir şey söylemeliyim size, bugüne kadarki en başarılı iki operasyondan biri olan Namibya'daki misyonda

mesela kadın çalışan sayısı toplam personel sayısının yüzde 50'sini oluşturmaktadır. Bosna Hersek'te görev yapan BM misyonunda, yine yerel kadınların misyondaki kadın askerlerle beraber çalıştıklarını ve önceki savaşçıların, önceki gerillaların sakladıkları silahların bulunmasına yardım ettiklerini görüyoruz. Bu çatışma sonrası bölgelerde, özellikle saklanan silahların bulunması ve patlamamış mayınların temizlenmesi açısından yerel halkın barış misyonu ile beraber hareket etmesi, işbirliği yapması çok önemlidir. Ve Bosna Hersek'teki misyonda bunu kadın askerlerin sağladığını söylüyor bize Birleşmiş Milletler verileri.

Yine bazı çalışmalar, barış gücü içerisinde kadın askerlerin yer alması durumunda, ev sahibi ülkede kadının statüsünün yükseldiğini gösteriyor. Buna örnek olarak da, Doğu Timor ve Burundi'deki misyonları verebilirim size örnek olarak. Yerel kadınlarla yine, yerel halktaki kadınlarla konuşmalar yapılıyor. Çünkü bir anda bu misyonlardan sonra, kadın askerlerden sonra yerel halktaki kadınların polis gücüne çalışmak için başvurduğunu görüyorlar. Yapılan çalışmalarda yerel halktaki kadınların, Birleşmiş Milletler askerler içerisinde kadın askerleri görünce kendilerinin de bu görevlerde yer alabileceklerini düşünüp, bu pozisyonlara başvurduğu görülüyor. Dolayısıyla da bu bölgelerde kadının statüsünün artırıldığını gösteriyor.

Diğer bir nedenimiz, barış gücünde bulunan kadın asker sayısının fazla olması durumunda, kadın ve çocuklara karşı işlenen suçlarda azalma görüldüğü. Biliyorsunuz, zaten bu kadın perspektiflerinin özellikle barış operasyonlarında çıkmasının en büyük nedeni, Kamboçya'da vesaire gibi misyonlarda mavi bereliler dediğimiz barış operasyonları askerlerinin kadın ticareti yapması, küçük çocuklara cinsel istismarda bulunması vesaire gibi haberlerin dünyayı sarsmasıyla ortaya çıkmıştır. Ve kadın askerlerin, kadın çalışanların olduğu yerde yine bu sayıların da aşağıya indiğini görüyoruz.

Kadın barış gücünün bulunması, aynı zamanda agresif yapıyı ve hiper maskülenliği de azaltıyor. Peki, bunun bize barış açısından yararı ne? Yine Bosna Hersek'te yürütülen operas-

yonlarda birçok kadın kuruluşunun daha fazla kadın kuruluşu, kadın asker görmek istediklerini ve bunu misyon şeflerine ilettikleri görülüyor. Bunu da yerel kadınlar şöyle açıklıyorlar. Operasyonlarda misyonlarda kadın asker sayısı veya kadın personel sayısı ne kadar fazla olursa, operasyonlardaki erkek askerlerin kendilerine daha fazla saygı gösterdiklerini, kadınlara daha fazla saygı gösterdiklerini söylüyorlar.

Barış güçlerinin güvenliği açısından da kadınların bulunması oldukça önemli. Neden? Çünkü kontrol noktalarında kadınlar genel olarak erkek askerler tarafından üstlerinin aranmasına izin vermiyorlar ve bu yüzden de misyon açısından bir güvenlik zafiyeti ortaya çıkabiliyor. En azından bunun için bile kadın personelin bulunması bir gereklilik diye düşünüyorum.

Son olarak, silahlı çatışmalar elbet erkeklere has bir şey değil, kadın savaşçılar, kadın gerillalar da oluyor bu çatışmalarda ve kadın gerillaların özellikle kadın askerlerin yer aldığı misyonlarda daha fazla işbirliği yaptığı görülüyor. Örneğin, Nepal’de bulunan kadın savaşçıların, oradaki kadın askerler, daha doğrusu misyonda bulunan kadın barış güçleri sayesinde iletişime geçtikleri, önce silahsızlandırıldıkları, sonra da topluma yeniden kazandırıldıkları görülüyor.

Şimdi bütün bunların yanında, bu kadar şeyi söylemişken, kadınlar gerçekten barış operasyonlarında yer alıyorlar mı? Size şöyle söyleyeyim. Dediğim gibi, 1948’den beri barış operasyonları hiç durmadan yapılıyor ve Birleşmiş Milletlerle sınırlı değil, NATO da yapıyor, Avrupa Birliği de yapıyor, diğer bölgesel örgütler de yapıyor. Peki, 1990’ların sonuna gelindiğinde dahi operasyonlarda görev alan kadın askerlerin sayısı sizce yüzde kaçtır? Toplam asker sayısının yüzde 2’sini geçmiyor bu sayı. 57 ilâ 89 tarihleri arasına baktığımızda, görevlendirilen 26 bin 250 askerden yalnızca 20’si kadın. 1325 sayılı ünlü güvenlik konseyi kararından sonra, hem Birleşmiş Milletler Kararı, hem de diğer örgütler kadınların yalnızca savaş mağduru olarak değil, barışın sağlanması açısından aktif roller oynaması açısından da gerekliliğini görüyorlar ve bununla ilgili çalışmalar yapmaya başlıyorlar.

Birleşmiş Milletler bütün operasyonlarda kadın erkek eşitliğinin sağlanması için çağrılarda bulunuyor üye devletlere. Yine Avrupa Birliği aynı şekilde 1325 sayılı kararın bütün operasyonlarında uygulanması için kararlar alıyor, NATO da aynı şekilde 2005'ten beri bununla ilgileniyor. Peki, şu anda durum ne? Bugün itibariyle BM tarafından 22 tane operasyon yürütülüyor. Bu operasyonlarda toplam 75 bin 678 erkek, 3 bin 354 kadın askeri personel görev alıyor. Bu ne demek? Toplam askeri personelin yalnızca yüzde 4,4'ünü kadınlar oluşturuyor.

NATO'nun operasyonlarına baktığımızda, yine görev alan birlik ve cinsiyet dağılımıyla ilgili NATO'nun en son yaptığı çalışma 2017'de. 2018'le ilgili çalışma 2019'da çıkacak, o yüzden 2017'ye göre konuşabiliyorum. Şimdi NATO'da çalışan personelin yüzde 26'sını kadınların oluşturduğunu görüyoruz. Ama NATO'nun personeli dediğimiz bu personel merkezde çalışan personeller. Detaylı olarak incelendiğinde, kadınların genellikle görev aldıkları birimler, destek birimleri ve genelde de alt pozisyonlar olduğunu görüyoruz. Askeri operasyonlarda görev alan kadın personelin sayısı ise oldukça düşük.

Avrupa Birliğinin sürdürdüğü barış operasyonlarına geldiğimizde, yine kadın asker sayısının çok düşük olduğunu söyleyebilirim. Mesela Bosna Hersek'te görev yapmakta olan barış gücünde 821 askerden yalnızca 36'sı kadın, Akdeniz'de yine Avrupa Birliğinin sürdürdüğü göçmen kaçakçılığını, yasadışı göçü ve insan kaçakçılığını engellemek için görev alan misyonda da 54 askerden yalnızca 3 tanesi kadın. Bununla ilgili çok daha fazla size örnek verebilirim, fakat zamanım çok fazla değil.

Örgütlerin bu kadar heves etmesine, bu kadar üye devletleri yüreklendirmesine rağmen, kadın asker sayısını hâlâ niye arttıramadıklarını araştırdım ve bunun sonucunda şöyle bir iki sonuca varıyoruz. Öncelikle barış operasyonları hem Birleşmiş Milletlerde, hem diğer örgütlerde barış operasyonları için gönderilen askerler gönüllülük esasına dayanıyor. Yani Birleşmiş Milletlerin kendi kuvveti olmadığı için, devletler hangi askerleri gönderirse onları kabul etmekle mükellef. Bu yüzden de

devletler kendi kadın askerlerini çok fazla göndermek istemiyorlar. Buna cinsiyete bağlı korumacılık normlarının devlete sinmişliği deniyor. Cinsiyete bağlı korumacılık normunun anlamı, devletlerin kendi kadın askerleri olsa bile, tehlikeli olarak adlandırdıkları yerlere bu askerleri göndermek istememeleri. Bunun nedeni de, norm haline gelmiş olan kadının korunması gerektiğine dair inanç.

Yapılan araştırmalar, erkek askerlerin çoğunlukla kadın meslektaşlarının kendilerinden daha zayıf ve korunmaya muhtaç olduklarını düşündüklerini, bu yüzden çantalarını taşımayı önerdiklerini ya da konaklanması gerekiyorsa sahada veya alanda, onlara en iyi yeri ayırmaya çalıştıklarını gösteriyor. Bu yüzden pek çok devlet de halen kadınların kara savaşlarına muharebeye girmesi yasak. Bunun nedeni, kadınların güçsüzlüğüne olan inançtan, daha da fazlası şu: Kadınların erkek askerlerin kendi kadın arkadaşlarını, meslektaşlarını korumaya çalışacaklarını düşünüp, muharebenin bekasını tehlikeye atacağını düşündükleri için kadınların ABD’de bile 2013’e kadar Afganistan’daki operasyona kadar kadınların komando olarak çalışmalarına ve savaşlara girmelerine izin verilmiyor.

Daha fazla sonuç söylemek isterdim, ama bildirimde yazılı olarak vereceğim bunu. Benim önerim şu olabilir. Uluslararası örgütlerin kendi raporlarında ve komisyonlarda teorik olarak kadınları desteklemeye, cinsiyet eşitsizliğini ve operasyonlardaki eşitsizliği azaltmaya yönelik çalışmalarının yanında, aynı zamanda üye devletlere hareket planları, stratejik ulusal planlamalar göndermeleri ve bunu kontrol etmeleri gerekiyor. Çünkü dünya devletlerinin hep birlikte, yalnızca çatışma bölgeleri değil, çatışma bölgesi sayılmayan bölgelerde bulunan devletlerin de yine kadın eşitliğini sağlamaları için kendi ordularında kadın askerlere yer vermeleri gerekiyor.

Çok teşekkür ederim beni dinlediğiniz için, sağ olun.

Prof. Dr. Bilge TANRIBİLİR (Oturum Başkanı)- Ben de teşekkür ediyorum, güzel sunumunuz için, süreye de uyduğunuz için teşekkür ediyorum.

Evet, şimdi son konuşmacımıza sıra geldi. Kendisi Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Uluslararası Hukuk Anabilim Dalında görev yapıyor, araştırma görevlisi Ayça Kahraman. Bize uluslararası ceza mahkemesiyle ilgili, onun kadına yaklaşımıyla ilgili olarak, daha doğrusu toplumsal cinsiyete yaklaşımıyla ilgili olarak bir tebliğ sunacak. Kendisini dinliyoruz.

Damla Hanım doktora tezini yazıyor, anlaşmaların sona ermesi konusunu inceliyor. Ama sanıyorum bu tip Birleşmiş Milletlerin operasyonlarını da araya katacak. Ayça Hanım ise, o da doktora tezini yazıyor, o da sivil havacılık ve güvenliğiyle ilgileniyor. Onun da ilginç bir tezi gelecek yakında, bekliyoruz.

Arş. Gör. Ayça KAHRAMAN- Teşekkür ediyorum Hocam. Şimdiye kadar çok değişik konularda çok güzel sunumlar yapıldı, ben de bunları çok dikkatli dinlemeye çalıştım. Bu yüzden şu an anlatacaklarımı unutmuş olmaktan çok korkuyorum.

Şöyle benim çalışma konum, sunum konum; “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Cinsel ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Suçlara Yaklaşımı”. Tabii öncelikle bu cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli suçların ne olduğunu bir ortaya koymamız gerekiyor. Cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli suçlar, bireylere cinsiyetleri, cinsellikleri veya toplumsal olarak sosyal olarak oluşturulmuş cinsiyet rolleri dolayısıyla gerçekleştirilmiş olan suçlar.

Peki, cinsel suçlar neler diye bakacak olursak, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği cinsel suçları, cinsiyet temelli suçları şöyle tanımlıyor. Rızasız olarak gerçekleştirilen her türlü cinsel eylem, cinsel eylem girişimi, istenmeyen her türlü cinsel söz ve davranışlar ve yine zor kullanılarak kişinin cinselliğine karşı gerçekleştirilen her türlü zararsız şiddet eylemi olarak tanımlanıyor.

Bu eylemler neler olabilir peki? Tecavüz, cinsel saldırı, cinsel köle haline getirme, kadın ticareti, hamileliğe zorlama, fahişeliğe zorlama, sterilizasyona zorlama, yani zorla kısırlaştırma,

zorla çıplak bırakma gibi ve yine zorla sünnet ettirme de bu cinsel şiddet suçlarını oluşturduğunu söylüyor Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği.

Peki, toplumsal cinsiyet temelli şiddet eylemleri neler? Öncelikle şunu söyleyelim, cinsel şiddet eylemleri toplumsal cinsiyet temelli şiddet eylemlerinin bir alt başlığı. Toplumsal cinsiyet temelli şiddet eylemleri ise, biraz önce bahsettiğim bireylerin veya birey gruplarının sahip oldukları toplumsal rolleri, daha doğrusu toplumun onların sosyal olarak nasıl olduğuna dair fikirlerine ilişkin gerçekleştirdiği çeşitli şiddet eylemleri.

Birleşmiş Milletler yine İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, bunları şu şekilde sıralıyor. Biraz önce bahsettiğim gibi cinsel şiddet eylemleri, aile içi şiddet eylemleri, geleneksel olarak gerçekleştirilen çeşitli uygulamalar, bunların hepsi aslında toplumsal cinsiyet temelli şiddet eylemleridir diyor.

Şimdi bu cinsel şiddet eylemleri ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet eylemleri yalnızca kadınlara ve kız çocuklarına karşı gerçekleştirilmiyor. Evet, çoğunlukla tabii ki onlara karşı gerçekleşiyor büyük oranda, ama aslında erkeklere ve erkek çocuklarına karşı da gerçekleştirildiğini görüyoruz. Araştırmalara göre, eğer bir toplumda toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik söz konusu ise, bu silahlı çatışmalar sırasında uluslararası veya ulusal iç silahlı çatışmalar sırasında veya iç karışıklıklar sırasında daha da derinleşiyor.

Neden? Çünkü zaten toplumda var olan güç dengesindeki bozukluk, faille mağdur arasındaki güç ilişkilerindeki bozukluk, silahlı çatışmalar sırasında savaş ortamında gittikçe daha da derinleşiyor şiddet ortamının artmasıyla birlikte, bu da toplumsal cinsiyet temelli şiddet eylemlerinin oluşmasına zemin hazırlıyor.

Bu suçların, bu şiddet eylemlerinin gerçekleşme sebepleri nedir diyecek olursak, bu aslında meydana gelen çatışmanın içeriğine göre farklılık gösteriyor. Bu tamamen cinsel arzuların

tatmini sebebiyle olabileceği gibi, mağduru cezalandırmak yaralamak aşağılamak, ona işkence etmek, ondan bilgi edinmeye çalışmak, mağdurun içinde bulunduğu mensubu olduğu ailesini belki aşağılamak veya toplumu aşağılamak, namus kavramından alaycı bir biçimde yararlanarak yine toplumu aşağılamak, toplumda terör ortamını yaratmak, korku ortamını yaratmak gibi çeşitli sebeplerle oluşuyor.

Cinsel şiddet eylemleri, aslında yakın bir zamana kadar, 20.yüzyılın başlarına kadar çok da cezalandırılabilir bir eylem olarak görülüyordu. Çünkü silahlı çatışmaların doğal bir sonucu olarak görülüyordu. Silahlı çatışmalar sonucunda erkeklerin cinsel arzularını tatmin etmeleri, erkekliklerini tatmin etmeleri, bir şekilde eğlenme ihtiyacı dolayısıyla gerçekleştirdikleri eylemler olarak kabul ediliyordu ve dolayısıyla da cezalandırılma yoluna gidilmiyordu.

Fakat silahlı çatışmalar hukukuna ilişkin düzenlemeler ortaya çıkmaya başladıkça, bu şiddet eylemlerinin de düzenlendiğini ve yasaklandığını görüyoruz. İlk düzenlemelerde, ilk metinlerde özellikle 1907 tarihli kara savaşlarına dair örf ve kurallara ilişkin sözleşmede, ailenin şeref ve onuruna karşı saldırı olarak görülüyordu bu tip eylemler, cinsel şiddet eylemleri. 1949 yılına gelindiğinde Cenevre Sözleşmeleri kabul edildi biliyorsunuz. O zaman da yine 4 no.lu Cenevre Sözleşmesinin 27.maddesinde, bu sefer kadının şerefi ve onuruna karşı bir eylem olarak kabul edilmeye başlandı.

Elbette ki bir adım olmakla birlikte, kesinlikle yeterli bir adım değil. Çünkü kadının kendisinin aslında maruz kaldığı fiziksel veya psikolojik saldırıyı kesinlikle ciddiye alan, göz önünde bulunduran bir yaklaşım değil. Bu nedenle de haklı olarak uluslararası camiada oldukça eleştiriye uğradı. Zamanla yeni silahlı çatışmalar ortaya çıktıkça dünyada, Ruanda'da, Yugoslavya'da, Sierra Leone'da çeşitli çatışmalar ortaya çıktıkça, görüldü ki tecavüz aslında bir savaş silahı olarak kullanılabiliyor, bir soykırım aracı olarak kullanılabiliyor, bir insanlığa karşı suç aracı olarak kullanılabiliyor. İşte o zaman bu mahkemelerin yargılamalarıyla birlikte cinsel ve toplumsal cinsiyet

temelli şiddet eylemleri, cinsel şiddet suçları olarak adlandırılmaya başlandı.

Ve böylelikle bu bahsettiğim silahlı çatışmalar sırasında onlara özgü olarak kurulan uluslararası ceza mahkemelerinin yargılamalarıyla bu eylemler dediğim gibi hem savaş suçu, hem insanlığa karşı suç, hem de soykırım suçu olarak kabul edildi ve bunlara ilişkin kararlar ortaya çıkmaya başladı.

Roma statüsüne gelecek olursak, Roma statüsü, uluslararası ceza mahkemesinin kurucu anlaşması olan Roma statüsü, çeşitli cinsel eylemleri tek tek sayarak, bunların bu bahsettiğimiz üç suç tipini oluşturduğunu söylüyor. Aslında57.27 düzenlenmiyor, ama yine mahkeme kararlarında bunlara ilişkin yapılan yorumlar da var. Peki bu eylemler neler? Tecavüz, cinsel köle haline getirme, fahişeliğe zorlama, hamileliğe zorlama, sterilizasyona zorlama ve benzer ağırlıktaki diğer cinsel şiddet eylemleri. Bunların hem insanlığa karşı suç, hem de savaş suçu oluşturduğu Roma statüsünün 7 ve 8.maddelerinde düzenleniyor. Yine 7.maddede, toplumsal cinsiyet sebebiyle zulmetme eylemi de bir insanlığa karşı suç olarak düzenleniyor.

Peki, Roma statüsü yalnızca cinsel şiddet eylemlerini mi düzenliyor, yoksa toplumsal cinsiyet temelli şiddet eylemlerini de düzenliyor mu diye soracak olursak, bu aslında çok temel bir tartışma, ülkemizde de şu an güncel olan bir tartışma. Roma statüsünün ilk taslağında, Türkçeye toplumsal cinsiyet olarak çevrilen gender terimi yoktu. Fakat daha sonra bazı devletlerin ve hükümet dışı örgütlerin uygulamalarıyla, istekleriyle birlikte, bu terim statüye sokuldu ve insanlığa karşı suçların düzenlendiği 7.maddenin 3.fıkrasında gender teriminin tanımı yapıldı.

Burada bu hükümde şöyle diyor. Bu statünün amacı bakımından toplumsal cinsiyet, toplumsal bağlamda kadın ve erkek olmak üzere iki cinse atıf yapmaktadır. Şimdi buradaki toplumsal bağlamda ifadesinin aslında cinsiyetin yalnızca biyolojik unsuruna atıf yapmadığı, sosyal unsuruna da atıf yaptığı yönünde yorumlanmış bir kısım yazarlarca veya hükümet

dışı örgütlerce veya feministlerce. Buna mukabil diğer yazarlarsa, hayır bu hükümde cinsiyet seks ve gender terimi aslında aynı anlama gelecek şekilde kullanılıyor denilmiş. Dolayısıyla doktrinde tam bir görüş birliğinin olduğunu söylemek mümkün değil. Uluslararası ceza mahkemesi de kendi yargılamaları ve düzenlemeleri içerisinde bu gender teriminin tanımını yapmamış durumda. Fakat münferit birtakım uygulamaları var. Bunlardan en önemlisi, savcılık ofisinin 2014 tarihli bir prensip raporu var. Bu prensip raporunun başlığı da, cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli suçlara ilişkin prensip raporu. İşte bu raporda savcılık ofisi, bu şiddet eylemlerinin toplumsal yönüne de vurgu yapıyor ve diyor ki, toplumsal cinsiyet temelli şiddet eylemleri yalnızca cinsel şiddet eylemlerinden oluşmaz, aynı zamanda bireylere atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla gerçekleştirilen diğer eylemleri de kapsar ve buna örnek olarak da biraz önce bahsettiğim 7.maddedeki insanlığa karşı suçlar içerisinde düzenlenen toplumsal cinsiyet sebebiyle zulmetme eylemini örnek olarak gösteriyor.

Bu rapor mahkeme için bağlayıcı mı? Hayır değil, fakat savcılığın yaklaşımını, soruşturmalardaki ve kovuşturmalardaki yaklaşımını göstermesi açısından önemli bir aşama, bu şekilde de değerlendiriliyor doktrinde ve yine mahkemeye tabii yol gösterici olabilmesi açısından da önemli.

Bu rapor şu yönden de önemli. Uluslararası ceza mahkemesinin soruşturma ve kovuşturmalarında artık toplumsal cinsiyet temelli suçlara öncelik vereceğiz deniyor raporda. Çünkü uluslararası ceza mahkemesi son birkaç kararında bu konuya ilişkin oldukça uluslararası toplum tarafından eleştiriye uğradı. Bunlardan bir tanesi Bemba kararı. Bemba kararı aslında bir manada olumlu bir karar, bir manada da olumsuz yönleri olan bir karar. Bu kararda ilk defa uluslararası ceza mahkemesi tecavüzün bir savaş silahı olarak kullanıldığına ilişkin bir mahkumiyet kararı verdi, insanlığa karşı suç ve savaş suçu oluşturduğunu söyledi. Fakat daha sonra 2018 yılında temyizde beraat etti. Fakat bunun sebebi bu suç dolayısıyla değil, üstün sorumluluğunun olmaması sebebiyle beraat etti.

Bu davada ne eleştiriliyor diyecek olursak, dava öncesi da-iresi, kadınların zorla çıplak bırakılmasının, insanlar içerisinde toplumda çıplaklığa zorlanmasının bir cinsel şiddet eylemi olmadığını, çünkü cinsellik saikini içermediğini söylemişti. Bu aslında uluslararası ceza mahkemesinin kendinden önceki ceza mahkemelerinin içtihatlarını da çok dikkate almadığını gösteriyor. Çünkü Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinin çok önemli bir Akayesu Kararı var. Bu kararda Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, cinsel şiddet eylemlerinin yalnızca fiziksel teması gerektirmediğini ve kişinin kadınların veya erkeklerin zorla çıplak hale getirilmesini, çıplaklığa zorlanmasının aslında bir cinsel şiddet eylemi oluşturduğunu ve insanlığa karşı suç teşkil ettiğini söylemişti. Dolayısıyla uluslararası ceza mahkemesi hem uluslararası camia tarafından, hem de doktrin tarafından oldukça eleştiriye uğradı.

Süremi çok aşmamak adına burada noktalandırıyorum. Bir davam daha var, ama soru gelirse ondan da bahsedirim.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Bilge TANRIBİLİR (Oturum Başkanı)- Gayet güzel, enteresandı, teşekkür ediyoruz bütün konuşmacıları. Evet, şu anda sunumlar bitti, 10 dakikamız var. Eğer sorularınız varsa lütfen onları yöneltebilirsiniz, sizi bekliyorum.

Hocam ben o zaman izninizle Damla Hocaya bir şey sormak istiyorum.

SALONDAN- Bütün hepimiz sonuçları tartışıyoruz, sonuçları konuşuyoruz, sebepleri konuşmuyoruz. Onun için de çözüm üretilmiyor. Hep sonuçlar üzerinde, işte şu kadar... İşte sabah televizyonu açtım, ilk söylenen şu. 2018'de 485 kadının ırzına geçildi. Bu yani sürekli istatistiki bilgi veriyor. Çünkü işlenen bir cinayet var, bir baba çıkıyor iki tane oğlunu öldürüyor, kardeşlerini öldürüyor, beş kişiyi öldürüyor. Belki de yarın nefsi müdafaa denilir, kravat filan bağlar bir şey yapar...

Prof. Dr. Bilge TANRIBİLİR (Oturum Başkanı)- Aman Hocam öyle olmasın, çünkü biz Çankaya Üniversitesi olarak

bu konuda son derece hassasız. Bir akademisyen odasında hunharca katledildi, bir kravatla dahi kurtulması, hafifletici sebep kullanılması...

Prof. Dr. Erzan ERZURUMLUOĞLU- Hafifletici sebepler, tahliye edici sebepleri o kadar istismar ediyorlar ki, bu kadar istismarın olduğu bir yerde bu kadar tahrik edici sebep diye uydurup uydurup ceza düşürmek iyi bir şey mi?

Prof. Dr. Bilge TANRIBİLİR (Oturum Başkanı)- Hiç değil. Teşekkür ediyoruz katkılarınız için. Anlaşılan soru gelmeyecek, ben de sorumu çekeyim, bundan sonraki oturumu engellemeyelim.

Hayır, sadece şunu sormak istiyordum. Kadın askerlere daha fazla yer verilmesinin, oradaki yerel halka iletişim açısından ya da bazı sorunların tespit edilmesi açısından önemli olduğunu söylediniz. Ama devletler ise, buna karşı çıktıklarından bahsettiniz, onların da askeri disiplinli vesaire noktalarından herhalde bu konuda birtakım kayıtları vardı.

Ama hep şunu düşünmüştüzdür, erkekler daha çok savaşımaya yatkındır, kadınlar ise birazcık daha farklı yöntemlerle meseleleri halletme yönünde ilerlemeyi tercih ederler. Bunu askerlik kimliğiyle mi yapmalılar, yoksa başka yöntemlerle mi acaba bu hareketlerde görev alsalar da, asıl kadınların sahip olduğu güçleri oralarda sergileseler daha iyi olmaz mı?

Arş. Gör. Damla AKKAYA- Hocam bununla ilgili de çalışmalar var, süremiz kısa olduğu için ben bununla ilgili bilgi veremedim. Ama yapılan çalışmalar, özellikle asker alımlarında devletlerin uyguladıkları standartların ve testlerin erkek gücüne göre oluşturulduğunu gösteriyor. Yani daha fazla güçlü olanı almaya çalışırsanız evet erkeği alırsınız, ama eğer esneklik söz konusuysa, analitik düşünme, kendini koruma veya saklanma vesaire gibi yine muharebe alanında gerekli olan özellikler bakımından kadınların çok daha ileride olduğu şeyler var. Fakat şu anda bütün dünya çapındaki devletlerin yaptıkları asker alımında önemli olan fiziksel güç, ne kadar

hızlı koşabilir, şunu yapabilir mi, kaldırabilir mi vesaire. Ama ortalama bir insan olarak hem kadın hem erkek açısından bakılırsa ki, Türkiye’de de biliyorsunuz 2017’den beri bildiğim kadarıyla kadın komandolar var. Kadınların savaş alanında çok işe yaradığı ve hatta erkeklerden çok daha rahat adam öldürdükleri ispatlanmış hocam. Çok daha çekinmeden, kadınların daha çekinmeden adam öldürdükleri askerlerin özellikle, bunu söyleyen çalışmalar var. Ben o yüzden askerliğe de yatkın olduklarını düşünüyorum.

Prof. Dr. Bilge TANRIBİLİR (Oturum Başkanı)- Ama ben yatkın olmamalarını tercih ediyorum açıkçası, başka yöntemler, yani şiddet dışında...

Prof. Dr. Erzan ERZURUMLUOĞLU- Şimdi asker kadınlar bilgi almakta daha iyiler. Şimdi bilgiyi ne konusunda alıyorlar? Siz dediniz ki silahların nerede gömüldüğünü bilmem ne olduğunu filan. Peki, o silahları diyelim ki ülkesinin bağımsızlığını savunan insanların silahlarının yerlerini gösteriyorlarsa ülkelerine hizmet mi ediyorlar, ihanet mi ediyorlar meselesi ortaya çıkıyor.

Arş. Gör. Damla AKKAYA- Hocam ben barış operasyonunun teorik olarak amacının ve şeyin meşru olduğunu varsayarak yapıyorum bunu.

Prof. Dr. Erzan ERZURUMLUOĞLU- Orada da böyle bir nokta gözden uzak tutulmamalı.

Prof. Dr. Bilge TANRIBİLİR (Oturum Başkanı)- Peki, teşekkür ediyorum, oturumu kapatıyorum. Katılımlarınız için tekrar teşekkür ediyorum.

BİRİNCİ GÜN DÖRDÜNCÜ SALON DÖRDÜNCÜ OTURUM

Prof. Dr. Erzan ERZURUMLUOĞLU- Evet, bu saatte burada olmanız bile bizim için çok büyük önem taşıyor. Bugünkü düzenleme açısından biraz yanlışlık yapılmış gibi geliyor bana. Çünkü bugün hemen hemen bütün üniversitelerde, bütün kuruluşlarda bir şekilde kadınlar günü toplantısı yapılıyor, 8 Mart toplantısı yapılıyor. O nedenle bugün böyle uluslararası bir toplantıya bu kadar az katılım olmasını, buna bağladım ben. Çünkü bundan önce de bulunduğum toplantılarda bu kadar olmuyordu.

Bir de katılım sayısı düşük olmasına rağmen, dört tane salon açılmış olması da biraz, böyle olacağı düşünülseydi açmazlardı diye düşünüyorum, ama yanlış olmuş. Ama inşallah yarın daha dolu salonlarda bu toplantılar devam eder.

Şimdi değerli izleyiciler, öncelikle emekçi ya da tüm kadınların kadınlar gününü hem anıyorum, hem kutluyorum. Aslında öncelikle anma günü değil mi? Çünkü Amerika'daki o olayı dikkate aldığımızda, öncelikle bir anma günü. Ben biraz önce de söyledim, burada olan arkadaşlarım duymuştur. Biz genelde hep bilimsel toplantılarda da hep sonuçlar üzerinde duruyoruz, sebepler üzerinde çok duramıyoruz. Bugün sabahtan beri dinlediğim toplantıları dikkate aldığım, kadınların o kadar çok sorunu var ki, yani Türk kadınlarına özgü değil, bütün dünya kadınlarının o kadar çok sorunu var ki, bunları çözmek için çok büyük çabalar, çok büyük düşünce değişiklikleri, zihin yenilemelerinin olması gerekiyor. Aksi takdirde bir

adım ileri gidilebileceğini çok düşünmüyorum.

Neden düşünmüyorum? Bakın değerli dinleyenler, 8 Mart'ın arifesinde, yani bugünün arifesinde ülkemizde ve İslam dünyasında, yani bir İslam dünyasının örgütü olduğunu söyleyen bir örgütün düzenlemeleri oldu değil mi? Kadınları çok yakından ilgilendiren düzenlemeler oldu. Ne oldu bu düzenlemeler? Bu düzenlemeler yapılırken bizim Diyanet'in sözlüğünde herhalde sevgi ve saygı olmadığı için, cehalette hiyerarşi yoktu. Öyle bir söz var, cehalette hiyerarşi yok diyor, cahil cahildir. Cahilin A'sı da cahildir, Z'si de cahildir. Yoktur deyişini sanki doğrularcasına itaat sözcüğünü kullandı, bizim Diyanet itaat sözcüğünü kullandı. Ne dedi? İtaatle saygı sözcüğü arasında nasıl bir fark var? Bunu düşündü mü düşünmedi mi? Ben düşünmediğini zannediyorum, çünkü bizim Diyanet'in sözlüğünde pek böyle sevgi saygı, yani aile içinde karşılıklı sevgi ve saygı pek birinci planda gözüküyor.

Bakın, itaat sözcüğünün sözlük anlamı şöyle. Üç tane anlam vermişler itaat sözcüğüne. Bir, söz dinleme; iki, emre göre hareket etme; üç, boyun eğme. Peki, saygı sözcüğünün karşılığı ne sözlükte? Nitelikleri, yaşlılığı veya yaraşır ve yararlılığı dolayısıyla bir kimseye karşı dikkatli ve ölçülü davranmayı aşıl原因 duyu. Şimdi Diyanet bunu öngörmüyor, itaat sözcüğünü kullanıyor. Yani kadınlarımız kocalarına itaat ederlerse iyi kadın olacaklar. Hem diyoruz ki inancımız gereği, cennet annelerin ayağının altındadır diyoruz, böyle bir özdeyişimiz var. Arkasından da diyoruz ki, kocanın sözünü dinle, ona boyun eğ, o ne isterse onu yap, iyi kadın ol, yine cennete gidersin. Demek ki annelerin ayağının altında cennet lafı biraz şüpheli hale düşüyor böyle bir anlayış karşısında.

Şimdi çağdaş ülkelere bakıyorsunuz, gelişmiş çağdaş toplumlar bu itaat sözcüğünü habis bir sözcük olarak kabul ediyorlar ve bunu sözlüklerden çıkarmaya uğraşıyorlar. Habis bir sözcük olarak kabul ediyorlar. Çünkü bunu da nereden, yani nereden böyle bir fikre ulaşmışlar? İkinci dünya savaşından sonra, işte bu Nürnberg mahkemeleri şunlar bunlar aşamasından daha sonraki bir tarihte biliyorsunuz Eichmann denilen

bir vatandaş vardı Almanya'da. Bunun görevi neydi? Yahudi veya hoşlarına gitmeyen insanları toplayıp kamplara göndermek, oralarda infazlarını sağlamak değil mi? Bunu yapan bir arkadaş. Bu Arjantin'de yakalanıp İsrail'e getirilip orada yargılandığında, ısrarla bir şeyi savunuyor. Diyor ki, ben suçsuzum, benim hiçbir suçum yok. Ben diyor Almanya'daki geçerli olan yasalara göre ve bana verilen emirleri yerine getirdim, benim ne suçum var diyor, benim hiçbir suçum yok diyor.

O zaman bunu ısrarla belirtiyor, itaat ettim onların emirlerini yerine getirdim. Şimdi bu arkadaş bunu söylerken herhalde yasallıkla, meşruiyeti birbirine karıştırıyor. Yani yasal olanı yaparsam gönlüm rahattır, ben görevimi yaptım diyebilirim. Halbuki yaptığı işin meşruiyetle hiçbir ilgisi yok değil mi? Yaptığı iş doğrudan doğruya bir cinayete yataklık etmek, cinayetler serisine yataklık etmek.

Şimdi bakın, niye böyle yapıyor acaba diye düşünüyorsunuz sürekli kendini ben suçsuzum diye savunurken? İnsanın aklına şu geliyor. Çünkü bu vatandaşın düşünme yetisi ortadan kalkmış, düşünemiyor, düşüncesi körelmiş. Düşünce üretmediğiniz zaman çözüm üretemezsiniz değil mi? Yani felsefenin temel kurallarından bir tanesi. Eğer düşünce üretmiyorsanız, çözüm de üretemezsiniz.

Şimdi bakın bu itaat sözcüğü Almanların kafasında ne kadar yer etmiş ki, Şansölye Merkel bundan belki altı ay önce bir söz söyledi. Dedi ki, hoşgörü boyun eğmek değildir. Hoşgörü bir insana bir hata yaptın, bunu hoş görüyoruz kabul ediyoruz, bir daha böyle yapma, bunlara dikkatli ol anlamındadır hoşgörü, boyun eğmek anlamında değildir. Ben diyorum ki, işte bütün bunları düşündükten sonra hepimizin hepimizin karşılıklı saygı ve sevgiyi içselleştirmiş, çalışkan, utanma duygusu olan ve alçakgönüllü bireylerden oluşan, kadının aklının ve gücünün tartışılmayacağı bir toplumda yaşayın ve insanları yaşatın.

Hepinizi bu düşüncelerle selamlıyorum ve sözü hemen... En genciniz hangisi? En genciniz diye sormak ayıp oldu özür

dilerim, meslekte en kıdemsiz olanınız hangisi? Ondan başlayalım. Hadi bakalım.

Dr. Öğr. Üy. Pelin KARAASLAN- Teşekkür ederim Hocam. "Hukuk cinsiyetçi reklâmlara müdahale etmeli midir?" sorusunu tartışacağım.

Cinsiyetçi reklamlar pek çok farklı görünümde ortaya çıkabilir ve aslına bakılırsa sadece ve her zaman kadınlar aleyhine sonuç doğuran bir reklam türü de değildir bu. Erkekler de zaman zaman bundan muzdarip olabilirler ve aslına bakılırsa homofobik reklamları da cinsiyetçi reklamlar olarak nitelendirmek mümkün. Ancak bilinçli ya da bilinçsiz olarak çoğu kez kadını hedef alan reklamlardır cinsiyetçi reklamlar. Ben de günün anlam ve önemi nedeniyle konumu kadına yönelik cinsiyetçi reklamlar olarak sınırlandırıyorum.

Kadına yönelik cinsiyetçi reklamları iki farklı açıdan tanımlamak mümkün. İlk olarak kadın ve erkeklere dair belli rol modeller üreten ve bu yolla kadın ve erkek ilişkilerinde olması gereken eşitliği zedeleyen ve kadının toplumsal statüsüyle ilgili toplumda halihazırda var olan algıları normalleştiren reklamlara cinsiyetçi reklamlar diyoruz. Diğer bir görünümü de cinsiyetçi reklamların, kadını ve daha da özelleştirecek olursam kadın bedenini tanıtılan ürünün, yani reklama konu olan ürünün tanıtımına doğrudan etkisi olmamasına rağmen, doğrudan hizmet etmemesine rağmen bir dekor olarak kullanan reklamlara da cinsiyetçi reklamlar diyoruz.

Şimdi ben bunun son yıllardaki örneklerinden birkaç tane sini size aktarmak istiyorum. Mesela geçtiğimiz sene Fransa'da bir AVM'de, bir kadını memnun etmek için dört kelime yeterli, "seni seviyorum" ve "fiyatlarda indirim" şeklinde cinsiyetçi sloganlar içeren bir afiş kullanılmış ve geniş yankı uyandırmıştır. Yine bir kalem üreticisinin Güney Afrika'da "kadın gibi görün, hanımefendi gibi davran, erkek gibi düşün ve patron ol" şeklinde bir sloganla reklam yaptığını da görüyoruz.

Bir tane de ülkemizden örnek vereyim. Bu çok tirajlı bir gazetenin emlak reklamı. Reklamda bir kadın mutfakta iş ya-

pyor ve arkadan bir ses de kadına sesleniyor ve diyor ki “Macide sen daha yeni gelirken açtığın mantıyla kaynananın aklını başından almış kadınsın, istersen hürriyet emlaktan da istediğin evi seçip alırsın” şeklinde bir ses arkadan duyuluyor.

Kadın bedeninin dekoratif unsur olarak kullanıldığı cinsiyetçi reklamlara örnek olarak da, mesela çok ünlü bir parfüm markası, dünyaca ünlü bir markanın billboardta parfümü kadının iki göğsü arasına yerleştirerek resmetmesi örneğini verebiliriz.

Şimdi bu tür cinsiyetçi reklamlarla ilgili aslında daha yüzlercesini vermek mümkün. Hatta bu yeni moda bir akım da değil, 50’li 60’lı yılların başından beri Avrupa’da, Amerika’da ve daha dünyanın pek çok yerinde böyle reklamlara rastlamak mümkün. Ancak medyanın hayatımızın her alanına girmeye başladığı 2000’li yılların başından beri bu reklamlar toplumdaki belli kesimlerin hassasiyetini arttırmaya başladı. Başka ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de eğitilmiş kadın nüfus ve belli bazı sivil toplum kuruluşları bu reklamlara tepki gösterdiler ve hatta tepkileri o kadar caydırıcı ve geri adım attırıcı nitelikte oldu ki, işletmeler bu reklamlar üzerine çoğu kez billboardlarını ya da reklamlarını vesaire kaldırmak durumunda kaldılar.

Ama benim sorum şu: Bu cinsiyetçi reklamlar sadece toplum tepki verdikçe, işletmelerin satış kaygısıyla reklamlarını geri çekmek zorunda oldukları bir durum olarak mı kalmalı, yoksa hukuk yani devlet eliyle de bu tür reklamlara müdahale edilmeli mi?

Şimdi burada değerlendirilmesi ve bir terazinin kefelerine konulması gereken iki husus var. Birincisi, reklamların düşünce ve ifade özgürlüğünün bir yansıması olması. Gerçekten de reklamlar topluma dair bir aynadırlar ve toplum yaşantısıyla toplum alışkanlıklarını kendine özgü bir pazarlama ifadesiyle hedef kitleye aktarırlar. Ama bu reklamlara dair madalyonun sadece bir yüzü, diğer yüzü de reklamların toplum alışkanlıklarının ve kişisel algılarımızı yönlendirebiliyor olması. İşte bu algı yaratabilme ve yönlendirebilme özellikleri, reklamlarda

yer alan tüm sözel görsel ve yazılı ifadelerin düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamında kalmasına engel olmuş ve reklamların içeriğine dair hukuki denetlemeler getirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. İşte bu yüzden bugün aldatıcı reklamlar, rakip firmaların ürünlerini kötüleyici, tüketici nezdinde bunlar hakkında kötü intiba bırakıcı reklamlar ya da tüketicinin duygularını istismar edici reklamlar hukuka aykırı olarak kabul edilirler. Yine toplumda belli kesimleri ayrımcılığa uğratacak, insan onurunu zedeleyecek reklamlar da, yine bu cinsiyetçi reklamlar kapsamında düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırını aşan durumlar olarak değerlendirilirler.

Şimdi benim sorum da şu yine. Peki, bu düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırlarını aşıcı durumlara cinsiyetçi reklamları dahil etmemizde engel olan şey ne? İşte bu durum Türkiye’de henüz hukuki ve siyasi arenada masaya yatırılmamış. Buna karşın Avrupa Birliği ülkeleri yavaş yavaş konuyu tartışmaya başlamış. Birkaç örnek aktaracağım. Mesela Münih Belediye Meclisi 2018 yılında oybirliğiyle, şehirdeki cinsiyetçi reklamların kaldırılması yönünde bir karar almış. İsviçre’de parlamentoyla ilgili soru önergeleri verilmiş, ne yapmayı düşünüyorsunuz cinsiyetçi reklamlara karşı şeklinde.

Bir gelişme de İsveç’te yaşanmış. İsveç’te reklam kurulu, cinsiyetçi olduğu gerekçesiyle şöyle bir reklamı yasaklıyor. Reklamda bir kadın bir erkek sevgili yürürlerken, çiftin yanından bu bizim çiftteki sevgili kadından nispeten daha hoş havalı bakımlı bir kadın geçiyor ve erkek tabii ki yanındaki sevgilisini bırakıp dönüp ona doğru bakmaya başlıyor. Erkeğin sevgilisi de şaşkınlık içerisinde tabii ki adama bakıyor. Şimdi İsveç reklam kurulu bunu iki açıdan cinsiyetçi bulmuş, yani hem kadına hem de erkeğe yönelik cinsiyetçi bulmuş. Bir yandan kadını güzel bakımlı havalı olduğu sürece tercih edilebilen bir meta olarak gördüğü için kadına yönelik cinsiyetçilik var olayda, öte yandan da erkeği kadına değer vermeyen, ondan kolayca ve başkası için vazgeçebilen bir şekilde temsil edildiği için erkeğe yönelik de bir cinsiyetçilik var gerekçesiyle reklamı yasaklamış.

Bir başka gelişme de Almanya'dan ve belki de hatta en önemlisi. Bir organizasyon var Almanya'da, yıllardır bu cinsiyetçi reklamların kavgasını veriyor. İşte imzalar topluyor, kampanyalar yapıyor vesaire ve sonuçta da başarılı oluyor ve cinsiyetçi reklamlar konusunu meclis çalışma grubunun gündemine aldırma'yı başarıyor. Çalışma grubunun da şu anda üzerinde tartışılan husus, hukuka aykırı reklamları da düzenleyen Alman Haksız Rekabet Kanununa, cinsiyetçi reklamların yasaklanmasına yönelik bir düzenleme getirilebilir mi?

Şimdi çok kolay değil tabii, böyle ifade özgürlüğünü kısıtlayan bir düzenlemeye Almanların çok sıcak bakması. Hatta aksi görüşler de var büyük ölçüde erkekler tarafından geliyor bu görüşler ve şunu söylüyorlar. Hukukun toplumu ahlaki olarak eğitme gibi bir misyonu yoktur. Yine kadının kültür savaşına taraf olma gibi bir misyonu da yoktur. Bu şekilde görüşler aktarılıyor. Ancak dikkat edilirse, burada konu aslında neyin ahlaklı olması gerektiği konusunda topluma bir dayatma yapılması gerekliliği değil. Burada zaten hatta, yani kadın bedenini işte çıplaklığı tabulaştırma gibi bir derdi zaten Almanların hiç yok. Burada konu, kadın bedeninin ürünün doğrudan tanıtımına etkisi olmaksızın kullanılıyor olması. Tabii ki bir bikini reklamında kadın vücudu belli ölçüde sergilenecektir, bu reklamın içindeki ürünün doğası gereğidir. Ancak demin örnek verdiğim parfüm örneğinde ya da mesela dondurma reklamlarından çok sıkça görebiliriz değil mi? O dondurma mutlaka bir yerlere akarak yenir vesaire. Bu tür reklamlarda kadının kullanılması sadece dikkat çekmek, yani bakışları reklama yöneltmek amaçlı kullanılıyor. Dolayısıyla tepki çeken durum da bu.

Ve nitekim komisyonda çalışma raporunda, insan onurunu zedelediği ve ayrımcılığa yol açtığı sürece cinsiyetçi reklamların yasaklanabileceği yönünde notlar düşülmüş ve şöyle ifadeler kullanılmış dikkatimi çeken. Kadının bu "eli işte gözü oynasta" tabii ki Almanlar bu şekilde ifade etmiyor, ama aklı beş karış havada, sadece süs püs düşünen halleri, kadının başta iş yaşantısına alınmak üzere toplumda, işte cadde sokakta vesaire pek çok yerde ayrımcılığa uğramasına yol

açıyor. Dolayısıyla tam da ayrımcılığa uğratan bir yapı ortaya çıkarıyor.

Peki, bizim ülkemizde durum nasıl dersek, şimdi kadın bedeninin dekor olarak kullanılmasının ya da herhangi bir şekilde kullanılması, tabii ki bizim ülkemizde yasaklanan bir durum. Bazen hani duruma el atılıyor tabii ki, ama fark şurada. Bizde toplum ahlakı bozulur gerekçesiyle bu müdahaleler yapılıyor. Hiçbir zaman saik, kadının onuru zedeleniyor, meta olarak kullanılıyor saiki değil. Yani sadece ahlaki güdülerle bu müdahalede bulunuluyor.

Diğer durum ise, yani kadınların iş hayatında vesaire ayrımcılığa uğrayabilecek olması durumu ise, zaten bizim ülkemizde hat safhada geçerli. Hatta şu açıdan bir dipnot da düşmek istiyorum. Almanların Haksız Rekabet Kanunu ve bizde ticari reklamları düzenleyen yönetmeliğin her ikisinin de kaynağı bir Avrupa Birliği direktifi ve bu direktif reklamların hukuka aykırılığı değerlendirilirken, ölçüt alınacak tüketiciyi ortalama tüketici olarak tanımlıyor. Bunun içeriğini de, ortalama tedbirli dikkatli, algısı yüksek, her şeyden kolay etkilenmeyen bir tüketici modeli çiziyor. Biz de bu ortalama tüketici kavramını kullanıyoruz, ama reklam kurulu kararlarının, yani Türk Reklam Kurulu kararlarına bir bakılacak olursa çok net gözüküyor ki, bizdeki ortalama tüketici biraz daha kolay etkilenen, reklama göre davranışlarını nispeten daha kolay yönlendirebilecek bir tüketici türü. Dolayısıyla reklamlardan etkilenerek kadınların ayrımcılığa uğrayabilme ihtimali bizim ülkemizde de oldukça fazla.

Öte yandan bana göre bu aile içi yaşantısını da çok olumsuz etkiliyor kadının. Hocamızın başta belirttiği gibi, yani kadını kocasına ve kayınvalidesine yaranmak durumunda bir varlık olarak gösteren ve bunu da ancak ev işlerinde gösterdiği becerileriyle başarmış sayılan, üstüne de hatta bu Trabzon burmasını da takarsa, işte bunu da alan eyvallah diyen bir şekilde temsil edilmesi, aslında Türk Medeni Kanununda düzenlenen evlilik birliğinden doğan yükümlülükleri fiiliyatta kadın aleyhine hukuki bir şekilde genişletmiş oluyor. Dolayı-

sıyla Almanlar ki, düşünce özgürlüğünün sınırlarını reklamlar bazında daha geniş çizerler bizden, onlar bu konuyu masaya yatırıyorlarsa hukuki olarak, bizde de bu konular artık yavaş yavaş en azından tartışılmalı görüşümdedir.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Erzan ERZURUMLUOĞLU (Oturum Başkanı)-
Evet, son söz hanımların olsun.

Dr. Öğr.Üy. Zeynep KARAER GÜÇLÜ- Öncelikle tabii ben de tüm katılımcılar gibi düzenleyicilere, başta Türkiye Barolar Birliği olmak üzere, Hacı Bayram Veli Üniversitesinin tüm katkı sağlayanlarına teşekkür etmek istiyorum ve konum itibarıyla “Modern Zaman Köleliği Göç ve Ceza Hukuku” üzerine düşünceler” başlıklı bir tebliğin, emekçi kadınlara adanmış bir güne denk gelmesini kendi adıma önemli atfediyorum. Sadece emekçi kadınlar olduğu için değil, ama kölelik olgusunun yadsınamaz bir dünya gerçeği olgusu olması bugün daha anlamlı kılıyor bence kendi açımdan sunumumu hiç şüphesiz.

Şöyle bir gerçeği aktararak hatırlatarak konuya başlamak istiyorum. Birleşmiş Milletlerin aktarımı uyarınca dünya üzerinde şu andaki, bu ivme artan bir ivme hiç şüphesiz, 68 milyon insan bulunduğu yeri terk etmek durumunda kalan kategorisinde ki, bunun yaklaşık yarısına tekabül eden, yarısından biraz daha az 28 milyonu ülkesinin dışına çıkmak zorunda kalan kişi statüsünde. Bunlar arasında başta söylemek isterim ki, mutlaka zorunlu bir göç olgusunun, daha doğrusu hukuk dışı bir göç olgusundan bahsedilmiyor. Bunlar tamamen yasal veya yasadışı göç oranlarının hepsini kapsar şekilde ifade edilen rakamlar ve bu sayı giderek artacak. Ülkemiz açısından bakıldığında da, ülke nüfusunun yüzde 4’ünün, hatta yüzde 5’ine yaklaşan bir oranının göç edenlerden oluştuğunu dikkate aldığımız zaman, göç ve kölelik modern zaman köleliği arasında bir hukuki denge kurmak zorunluluğu ortaya çıkıyor.

Zira modern zaman köleliği, hepimizin aşına olduğu, filmlerden bildiği ya da kimi okumalarımızdan bildiğimiz o eski

mülkiyet anlayışına dayanan bir köleliği ifade etmiyor. 1926 tarihli Milletler Cemiyeti Kölelik Sözleşmesinde yasaklanan şekliyle bedensel bir hâkimiyeti ifade etmiyor günümüzde. Daha ziyade emek, beden ve zihin sömürüsünü ifade eden daha üst bir kavramı, hocamın tebliğiyle de yakın alakalı olan insan onurunun yok sayılması, insanın metalaştırılmasını günümüzde aslında ortaya koyuyor.

İnsan haklarına neoliberal yaklaşımlarla birlikte, hocamın çok doğru bir şekilde işaret ettiği üzere, erkekten ayrıştırılmaya çalışılması çabalarının bir yansıması olarak insan iradesinin de sanki sadece kadına ya da sadece erkeğe özgüymüş gibi anlaşıldığı bir dönemden geçtik. Ama bugün biliyoruz ki ve kabul ediyoruz ki, insan onuru, insanı insan yapan en alt değerdir, Anayasa Mahkemesi buna açıkça işaret ediyor. Ve diyor ki, bu öyle bir çizgi ki, ondan aşağı davranmak insanı insan olmaktan çıkartır.

İşte modern zaman köleliği dediğimiz olgu da, insanı insan olmaktan çıkartan, irade serbestisini, bu alandaki doktrinel tartışmaları bir kenara bırakarak yok sayan, tüm eylemleri hukuken kabul edilemez olarak öngören bir kavram modern zaman köleliği. Modern zaman köleliği dediğimiz olgu, genellikle insan ticareti olgusuyla birlikte açıklanıyor ve bu çerçevede ceza hukukuyla ilişkisi tabii ki TCK üzerinden normatif bir yaklaşımla 80.maddeyle karşımıza çıkıyor. Zira 80.maddenin başlığı, 2000 tarihli kısaca Palermo Protokolünde olduğu üzere insan ticareti ifadesini taşıyor ve madde gerçekten uluslararası sözleşmelere uygun şekilde araç fiillerle, yani insanın iradesini ortadan kaldırmaya yönelik fiillerle amaç hareketlerin elde edilmesini yasaklayan bir düzenleme olarak karşımıza çıkıyor 80.maddede bu olgu.

Bu olguya dikkat çekmek istedim. Uluslararası hukukçu hocalarım beni başışlasınlar. Çünkü özellikle günümüzde popülist ve totaliter yaklaşımların ön plana çıkması, uluslararası hukukun varlığını ve geleceğini bizlere biraz sorgulatıyor. Dolayısıyla iç hukuktaki ceza normlarını, bireyi ve onuru ko-

ruyan normlara öncelik vermemiz gerektiği düşüncesini biraz yaygınlaştırıyor.

80.maddedeki bu modern zaman köleliğinin yansıması olarak kabul edilen insan ticareti, ülkemiz ve dünya açısından bakıldığında, ülkemiz önemli bir veri tabanı. Çünkü 2000'li yıllardan sonra insan ticaretinde sömürü alanı olarak kabul edilen ülkelerden bir tanesi, maalesef geçiş ülkesi olması sebebiyle. Bu açıdan bakıldığında, 80.maddenin birçok yönüyle ele alınması gerekiyor. Ama ben sadece sunumu da çok uzatmamak adına, Yargıtay kararlarına yansıyan ve eleştirilen yönlerine değinmek istiyorum. Çünkü bu yönleri belki ülkemizin bir öncü olmasına vesile olabilir nitelikte yönler.

Maddeye baktığımız zaman 80.maddede, insan ticaretinin, yani insanın metalaştırılmasının yasaklandığını, ağır bir cezai yaptırıma tabi tutulduğunu görüyoruz. Ancak düzenleme yerinin uluslararası hukuki menfaatlerin korunduğu giriş kısmı olarak belirlendiğini görüyoruz. Bu belirleme ceza hukuku açısından suçla korunan hukuki menfaatin tespiti noktasında önemli. Çünkü kanun koyucu bu suçu öncelikle düzenleyerek, suça verdiği öneme işaret ediyor, ancak bir yandan da bunun süjesi birey değilmiş izlenimini bizde uyandırıyor. Çünkü maddenin düzenlenmesine baktığımız zaman, mağduru yani bireyi, onuru korunması gereken, iradesi korunması gereken bireyi suçun objesi olarak kabul ettiğini görüyoruz.

Gerçekten hem madde gerekçesi, hem Yargıtay uygulamaları sıklıkla 80.maddenin söz konusu olduğu hallerde katılan ifadesini kullanıyor ve bu sebeple de özellikle birden fazla kişinin insan ticareti suçunun mağduru olduğu hallerde, zincirleme suç hükümlerini uygulamaktan geri duramıyor maalesef düzenleme gereği ve bir cezanın artırılarak uygulanması şeklinde, çok da caydırıcı olmayan bir yönü benimsiyor. Bu sebeple maddeye getirilebilecek ilk eleştiri, bu şekliyle de eleştiri eğer dikkate alınırsa Kıta Avrupa'sı açısından en azından öncü olunacaktır. Maddede bireye ait hukuki menfaat olduğuna öncelikle işaret edilmesi gerektiği gerekçe kısmında belirtiliyor. Bu yönde bir düzenleme yapılabilir kanısındayım, doktrinde

en azından Kıta Avrupa'sında bunu forse ediyor. Çünkü mağdurun korunması amacına ancak bu şekilde hizmet edebileceğimizi söylüyor.

Yine maddenin içerisindeki, 80.maddeyle birlikte fuhuşu düzenleyen 227. maddesi TCK'nın dikkate alındığında, 227. maddenin 4. fıkrasındaki çaresizlik ifadesi, benzer ifade 80. maddede de yer alıyor. Bu ifadeye baktığımızda da, çaresizlik olgusunun, sömürünün bir dayanağı olduğunu görüyoruz. Kanun koyucunun bunu belirlediğini görüyoruz. Ama yine Yargıtay uygulamalarına geldiğimiz zaman, çaresizliğin son derece dar ve objektif yorumlandığını görüyoruz maalesef üzülererek. Örneğin Yargıtay, kendi ülkesinde ekonomik şartlarının zor olması, hayatta kalmasının mümkün olmaması, borç sözleşmeleriyle köleliğe muhtaç edilmiş olan bireyin Türkiye'ye geldikten sonra burada fuhuş sektörüne dahil olmasını bir çaresizlik olarak kabul etmiyor. Diyor ki, burada başka şekilde de istihdam edilebilirdi çalışabilirdi, ancak kendisi fuhuşa tercih etmiştir şeklinde bir yaklaşım sergiliyor. Aynı yaklaşımı 227/4'teki çaresizlik olgusunu yorumlarken de yapıyor ve diyor ki, hayatta kalmasının başka türlü mümkün olmadığı halde çaresizlikten bahsediyoruz. Oysaki iradenin sakatlanmasını sağlayan göç olgusu bizzatihi bir çaresizlik haline işaret eder.

Biraz önce sayılardan bahsettik, bu sayılar 68 milyon insanın hareket etmesi, doğrudan iradi bir gerekçeyle açıklanamayacak kadar farklı nedenlere dayanır. En basitinden kadın olgusuna gelecek olursak, kadın ve çocuklar üzerinde bu olguyu incelemek olursak, sosyo-kültürel yaklaşımlar, dinamik kültürel bağlamlar ele alındığında, kadının yaşam hakkının bulunmadığı, sınırlandırıldığı veya kısıtlandığı yerlerden, bir başka yere daha iyi bir yaşam umuduyla gitmesi hali. Sadece sırf bu sebep bir çaresizliktir ve bu yüzden de Yargıtay uygulamalarında, uygulayıcıların bu kavramı biraz daha geniş yorumlamaları gerektiğini düşünüyorum kendi adıma. Çünkü 80.maddeden maalesef mahkumiyet hükmü almak bir hayli zor.

Maddeye getirilebilecek bir başka eleştiri, aslında kendinden önceki suçlarda veya diğer suçlarda yer alan etkin pişman-

lık hükmünün 80.maddede yer almaması. Bildiğiniz gibi etkin pişmanlık, suçun işlenmesinden sonra suça sair şekilde iştirak edenlerin, suçun aydınlatılmasına yönelik yaptıkları irade beyanlarının kendi lehlerine değerlendirilmesi hali. Ancak bu yönde açık bir düzenleme varsa böyle bir değerlendirme yapılabilir. 80. maddede, yani insan ticareti suçunun düzenlendiği hükümde etkin pişmanlığa ilişkin bir düzenleme yok.

Bunun neticesi şu, birkaç yönden ele almak lazım. Birincisi, siyah sayıların çok olduğu, yani kaç kişinin gerçekte insan ticareti suçunun mağduru olduğunu bilmediğimiz bu kategoride böyle bir düzenleme yapmamak, suçun ortaya çıkmasını bizim açımızdan teknik olarak engelliyor, azaltıyor diğer bir anlatımla. İkinci noktası ki, burası önemli, insan ticareti suçunun mağduru olan özellikle kadın bireylerin, bir süre sonra ki bu oran Birleşmiş Milletler verilerine göre yüzde 30'a ulaşmış durumda. Bir süre sonra aynı suçun faili olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Çok kazançlı bir faaliyet olduğu için, hukuk dışı faaliyet olduğu için. Bu sebeple hem mağdur, hem de fail olan bir bireyin etkin pişmanlık hükmünün varlığında daha aktif bir şekilde ceza yargılamasına katılacağını ve haklarını arayacağını düşünüyoruz.

Ceza hukuku açısından etkili olan ceza yargılamasında etkin bir yargılama yapılması, sadece sanığın haklarının değil, mağdurun haklarının da korunmasını ve hukuk devletinin sağladığı güvencelerin etkinleştirilmesiyle mümkün. Ama insan ticareti modern zaman köleliğinde bunu görmemiz maalesef çok zor. Çünkü mağdurun etkin katılımına çok fazla yer vermiyoruz. Hatta tanık beyanlarına bile, ki ceza hukukunda bildiğiniz gibi delil serbestisi ilkesi geçerli, vicdani delil sistemi geçerli. Tanık beyanlarına bile, özellikle çaresizlik olgusunda yer verilmediğini, yeterince kıymet verilmediğini tespit edebiliyoruz.

Süremi çok aşmak istemem, ama özetle şunu ifade etmek isterim ki, kölelik olgusu günümüzde geçmişte olduğu gibi, kalıplaşmış ve maalesef kronikleşen, değişen ekonomik şartlar altında sadece görünümü bizler açısından farklılaşan, ama

insan onurunu hiçe sayan, insanı insan olmaktan çıkaran bir kavram. Bunun TCK'daki yansıması uluslararası sözleşmelerle eşdeğer şekilde 80. maddedeki insan ticareti suçu, ama suç hem maddesel açıdan düzenleme yeri ve korumaya çalıştığı hukuki menfaati tam olarak belirtememesi, hem uygulamada kimi yanlış yorumlamalara, dar yorumlamalara maalesef sebep olur şekilde kullanılması sebebiyle eleştirilebilir nitelikte.

Çok teşekkürler dinlediğiniz için. (Alkışlar)

Prof. Dr. Erzan ERZURUMLUOĞLU (Oturum Başkanı)- Arkadaşlara teşekkür ediyorum, hepsi güzel hazırlanmış, iyi konular da seçilmiş, doyurucu tebliğler oldu. Soru sormak isteyen arkadaşımız varsa soru yöneltelim.

SALONDAN- Hocam, Pelin Hocanın sunumuyla ilgili ben ufak bir ekleme yapabilir miyim? Tabii reklamlarla ilgili olarak değil, ama hocamın sunumu tabii ki çok değerli, ben reklam bazında olmasa da şunu görmüştüm. Oğlumuz olduktan sonra ufak yaşta çizgi film izletiyoruz. Türk yapımı çok sayıda çizgi filmlerle de karşılaşılıyor. Mesela bir çizgi filmin içerisinde Karadeniz'de geçiyor, Karadenizli bir aile. Ailede kadınlar tamamen evin içinde akşama kadar yemek pişiriyorlar, başka hiçbir etkileri yok, sosyal hayata herhangi bir katılımları yok ve bu tür cinsiyetçi yaklaşımlarla da karşılaşılıyor.

Onun için ben hem teşekkür de etmek isterim böyle bir konuyu gündeme getirdiği için. Belki bu konularda da çalışmalar muhakkak yapılıyordur, bunlara da dikkat çekilmesinde faydalı olur gibi geliyor. Bu çok enteresan gelmişti bana, çünkü bizim Türk aile yapısı aslında ataerkil gözüktür, ama anaerkil bir yapı vardır, anne her zaman ön plandadır. Buna rağmen böyle bir gösterimde bulunulması beni çok rahatsız etmişti.

Prof. Dr. Erzan ERZURUMLUOĞLU (Oturum Başkanı)- Teşekkür ederim. Buyurun.

SALONDAN- Teşekkür ediyorum sunumlarınızdan dolayı. Ben bir soru değil, ama sizin Sayın İbrahim Beyin açtığı konu üzerinde ben de bir tespitimi söylemek istiyorum.

Televizyon dizilerine çok meraklı bir insan değilim, ama zaman zaman hep aynı şeyler tekrarlanınca ister istemez gözünüz takılıyor görüyorsunuz. Hangi kanalda olduğunu bilmiyorum, ama Yeni Gelin diye bir dizi var. Burada bir yaşlıca bir adam, üç tane nikâhsız eşi var, hepsi birlikte yaşıyorlar. Bir de evde oğlu var, oğlu da aslen annesi yabancı, babası Türk olan da bir gelini var. O gelin de eve geldi. İşte başında uzun örtüsü, geleneksel o yöreye ilişkin şeyler ve mutlu mesut yaşıyorlar. İşte şakalar şunlar bunlar. Aslında ben bunun da toplumda çok eşliliği sempatik gösterecek bir dizi ve bunun bir altyapısı olduğunu düşünüyorum. Sadece reklam konusu değil, bunlarla da bir algı oluşturulup, birtakım mesajlar veriliyor diye düşünüyorum. Dediğiniz gibi, bu konu sadece reklamlarla sınırlı değil... İşte yorgun argın gülerek insanlar izliyor, ama bir yandan bilinçaltında bunlar bir temel oluşturuyor diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Erzan ERZURUMLUOĞLU (Oturum Başkanı)- Teşekkür ederiz. Buyurun.

SALONDAN- Merhabalar, teşekkür ediyorum sunumlarınız için. Benim sorum Zeynep Hocama olacak. Hocam, bu etkin pişmanlık hükmüyle ilgili olarak, yani etkin pişmanlık hükmünün bulunmadığını söylediniz. Bununla ilgili olarak da dediniz ki, bu durum özellikle kadın bireylerin aynı suçun faili olarak ortaya çıkmasını daha sonrasında, mağdur kadın bireylerin daha sonrasında aynı suçun faili olarak ortaya çıkmasına neden oluyor yanlış anlamadıysam eğer.

Bu kısmı biraz daha açabilir misiniz acaba?

Dr. Öğr.Üy. Zeynep KARAER GÜÇLÜ- Yanlış ifade etmiş olabilirim, hemen açıklayayım. Daha sonra fail olarak ortaya çıkmalarını değil, ama suçun ortaya çıkmasını zorlaştırıyor. Çünkü mağdur kadın daha sonrasında fail rolünü üstlendiğinde, kendini koruyucu bir düzenleme, daha doğrusu kendisinin muhatap olduğu suçun ağırlığının farkında olduğu zaman suçun ortaya çıkmasını istemiyor. Her ne kadar kendisi öncesinde mağdur konumunda olsa da, artık fail konumunda ve

kazanç elde eder konumda olduğu için, bu süreci devam ettiriyor ve eylemi kronikleştirir hale getiriyor. Hatta dünyanın bazı kesimlerinde, kadınların mağdur edildiği insan ticareti suçunu sadece kadınlar tarafından yönelebileceği yönünde bir algı var.

Dolayısıyla etkin pişmanlık hükmünün olmaması, sonrasında mağdur rolünden fail rolüne geçen kadınların da soruşturmaya katılmasını engelliyor. Yanlış ifade etmiş olabilirim, fail olarak rol almalarını değil, fail olduklarında sürece dahil olmalarını engelliyor etkin bir şekilde.

Prof. Dr. Erzan ERZURUMLUOĞLU (Oturum Başkanı)- Teşekkür ediyoruz. Hanımlar alınmayın, ama bir şey söyleyeyim. Bizim toplumumuzda erkek egemen görüntünün sebeplerinden biri de, annelerimizdir. Hep çocuğu büyütürken ne derler? Uyusun da büyüsün yavrum, paşa olsun yavrum, aman yemeğini yesin oğluma yedin, aman tatlının iyisini her şeyin iyisini oğluma yedin alışkanlığı vardır bizde. Yani bu şefkatli bir ana yüreğinin tezahürü olarak da düşünülebildiği gibi, bilinçaltına hep erkeğin imtiyazlı olduğu gibi bir düşünceyi de yerleştiriyor.

Yani bizim o diziler filan Allah hak getire yani. Yasak Elma diye bir dizi var. Türk işadamlarının hiçbir işi gücü yok, hepsi büyük holdinglerin sahibi gibi gözükiyorlar, geliyor işyerinde konuştuğu şey senin karın, öbürünün karısı, hangisi hangisini aldatmış, akşama kadar onun peşindeler. Bunlar nasıl para kazanıyorlar ben hayret ediyorum. Hiç topluma olumlu bir düşünce vermiyorlar.

Bir de bir anekdotla kapatmak istiyorum bu toplantıyı. Bu başımızdaki dertlerin sebebini ortaya koymak bakımından iyi bir şey olarak, ben okuduğumda çok etkilenmiştim, söyleyeyim. Aziz Nesin 1977’lerde filan Moskova’daki bir edebiyat toplantısına gidecekmiş. O toplantıya Cengiz Aymatov da katılacaktı. Cengiz’in de dünyada çok tanındığı bir dönem, dünyayı etkiliyor. Aziz Bey Cengiz Aymatov’la görüşme talebinde bulunuyor, randevu istiyor, o da kabul ediyor.

Neyse, toplantının bir aşamasında Aziz Beyle Cengiz Aymatov buluşuyorlar. Aziz Bey çok heyecanlı ve boyuna konuşuyormuş, Cengiz'e bir şeyler anlatıyormuş, söylüyormuş söylüyormuş. Cengiz Aymatov bakmış Aziz Bey çok heyecanlı, demiş ki Aziz sana bir şey söyleyeyim bak demiş, iyi dinle demiş. Sana 1000 yılında söylenilmiş bir Türk atasözü söyleyeceğim demiş. 1000 yılında söylenmiş bir Türk atasözü. "Türkler domuz kılına benzerler, eğrilip bükülüp ip olamazlar" demiş. Bunun anlamı ne? Yani Türkler örgütlenemezler değil mi? Analarımız ne yapardı? Yünü pamuğu eğirirler değil mi? Eğirir ip yapardı, siz o günleri görmediniz. Bizim çocukluğumuzda çoraplar öyle örülürdü, analarımız yaptığı iplikten örülürdü.

Şimdi biz hem erkekler, hem kadınlar olarak Türk toplumunda yeterince örgütlenemiyoruz. Örgütlenemediğimiz sürece bireysel mücadelelerle bir şey elde etmemiz o kadar kolay olmuyor. Eğer kadın erkek lafını ortadan kaldıracak, insan hakları insan, bunlar aşamasına gelecekseniz, özellikle kadınlarımızın siyasi güç olarak örgütlenmesi lazım. Eğer siyasi güç olarak ortaya çıkamazsanız, inanın ki daha çok böyle yıllarca toplantılar yapıp, yıllarca konuşuruz. Hiç bu parlamentodan size faydalı bir şey çıkacağına inanıyor musunuz?

Sabah bir oturumda bir arkadaşımızın tebliğinde şöyle söylüyordu. Kadının korunması mı, ailenin korunması mı? Hem aile içi şiddet diyoruz, babasından şiddet görüyor, kardeşinden şiddet görüyor, kocasından, oğlundan şiddet görüyor. Mahkeme değerlendirme yaparken aileyi öne alıyormuş. Hani var ya meşhur Anayasanın hükmü, 41.madde miydi? İşte devlet aileyi korumakla yükümlüdür filan diye. Şimdi tecavüze uğrayan kim, kötülüğe uğrayan kim? Kadın değil mi? Kimin korunması gerekiyor? Artık aileyi düşünmemek lazım değil mi? Yani kim mağdur duruma düşmüşse onun korunması gerekir, kararlar da o yönde olmalıdır. Kararlar o yönde çıkıyor mu? Bazen öyle kararlar çıkıyor ki, insanın saçını başını yolması geliyor değil mi? Adam beş kişiyi öldürüyor, serbest bırakıyorlar, bilmem işte beş kurşuluk bir şey yapmış, onu da içeri alıyorlar. Yani bu kadar dengesiz bir adalet anlayışı, bu kadar dengesiz bir hu-

II. ULUSLARARASI
KADIN VE HUKUK SEMPOZYUMU

kuk anlayışını ortadan kaldırabilmenin de yolu örgütlenerek gücünüzü ortaya koymaktır. Biz göremeyiz, ama inşallah öyle örgütlenmiş bir Türkiye’de yaşarsınız diyorum.

Teşekkürler ediyorum bizi dinlediğiniz için.